

EDEBÎ ELEŞTİRİ DERGİSİ
ARALIK 2021

Edebî Eleştiri Dergisi

**Takvîm-i
Vekâyi'den 1928
Yılına Süreli
Yayınlar ve
Edebiyat Özel
Sayısı**

ISSN: 2602-4616

EEDER

Edebî Elestiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

30 Aralık 2021

EDİTÖRLER/MANAGING EDITORS

Doç. Dr. Abdulhakim TUĞLUK (İğdır Üniversitesi, İğdır, Türkiye)

Doç. Dr. Ulaş BİNGÖL (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

ÖZEL SAYI YAYIN KURULU/ SPECIAL ISSUE EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Abide DOĞAN (Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Prof. Dr. Ahmet BOZDOĞAN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye)

Prof. Dr. Ali BUDAK (Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Prof. Dr. Beyhan KANTER (Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin, Türkiye)

Prof. Dr. Ebru BURCU YILMAZ (İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye)

Prof. Dr. Hakan Behcet SAZYEK (Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye)

Prof. Dr. İhsan SÂFİ (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, Türkiye)

Prof. Dr. Kâzım YETİŞ (İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye)

Prof. Dr. Şahmurat ARIK (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, Türkiye)

Prof. Dr. Yakup ÇELİK (Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye)

DANIŞMA KURULU/ BOARD OF EDITORIAL ADVISOR

Prof. Dr. Bahir SELÇUK (Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye)

Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

Prof. Dr. Mehmet Emin ULUDAĞ (Düzce Üniversitesi, Düzce, Türkiye)

Doç. Dr. Selim SOMUNCU (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Ferhat KORKMAZ (Batman Üniversitesi, Batman, Türkiye)

Doç. Dr. Oğuzhan ŞAHİN (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Resul ÖZAVŞAR (Osmaniye Üniversitesi, Osmaniye, Türkiye)

EEDER

Edebî Elestiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

30 Aralık 2021

TÜRKÇE DİL EDITÖRÜ/MAIN LANGUAGE EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Alev ÖNDER (Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Adana, Türkiye)

YABANCI DİL EDITÖRÜ/FOREIGN LANGUAGE EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Gökçen KARA (Haliç Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

İLETİŞİM/CORRESPONDENCE ADDRESS

Doç. Dr. Abdulhakim TUĞLUK

Iğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/eeder>

e-mail: edebielestiridergisi@gmail.com

EEDER

Edebî Elestiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

30 Aralık 2021

BU SAYININ HAKEMLERİ

- Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Oğuz ÖCAL (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih SAKALLI (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Şahmurat ARIK (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Fatih KANTER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Prof. Dr. Yunus AYATA (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KARABULUT (Adıyaman Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuran ÖZLÜK (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Süheyla YÜKSEL (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal TİMUR (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Doç. Dr. Hatem TÜRK (Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup ÖZTÜRK (Bilecik Üniversitesi)
Doç. Dr. Özgür İLDEŞ Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Canan OLPAK KOÇ (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Doç. Dr. Habibe KAZANCIOĞLU (Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Nusret YILMAZ (İğdır Üniversitesi)
Doç. Dr. Selami ALAN (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammed HÜKÜM (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Maksut YİĞİTBAŞ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih YALÇIN (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Dinçer APAYDIN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZEN (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sibel BULUT (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Serap ASLAN COBUTOĞLU (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Sinan ULU (Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hanife ÖZER (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

**“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı**

30 Aralık 2021

- Dr. Öğr. Üyesi Ferudun AY (Bandırma Onyedî Eylül Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Erdem DÖNMEZ (Bilecik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ULUTÜRK SAKARYA (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Alper KUMSAR (Düzce Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin GÖNEN (Yozgat Bozok Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Murat TURNA (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ERTUŞ (Hakkâri Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Koray ÜSTÜN (Hacettepe Üniversitesi)
Dr. Tuğba ÖZKAN (İstanbul Arel Üniversitesi)
Dr. Betül BAYRAKTAR (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Dr. Feyza BULUT (Dicle Üniversitesi)
Dr. Hakan DEĞİRMENCİ (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Dr. Derya KILIÇKAYA (Kocaeli Üniversitesi)
Dr. Taner TUNÇ (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Dr. Yunus ŞAHİN (Yalova Üniversitesi)
Dr. Özgül ÖZBEK GİRAY (Artvin Çoruh Üniversitesi)

EEDER

Edebi Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı

30 Aralık 2021

EDİTÖR NOTU

Değerli Araştırmacılarımız, Sayın Hocalarımız,

1 Kasım 1831 tarihinde Takvîm-i Vekâyi'nin ilk sayısının yayımlanmasının üzerinden 190 yıl geçmiş bulunuyor. Pek azını hariç tutarsak o tarihten 1928 yılına kadar yayımlanan sürelî yayınların hemen hemen tamamı Arap harfleriyle çıkarılmıştır. Eşsiz bir hazine kadar kıymetli olan bu arşiv üzerinde yapılan çalışmalar günden güne artsa da bu alandaki ihtiyacın henüz küçük bir kısmının karşılandığını söylemek zor olmasa gerek. Söz gelimi Tercümân-ı Hakikat gibi nice sürelî yayının henüz bütün hatlarıyla ortaya konulmaktan uzak bir noktada olduklarını söylemek gerekir. Bu alanda tamamlanan çalışmaların oldukça değerli olduğunu tereddütsüz kabul ediyoruz. Ancak bu ve benzer sürelî yayınların bütün yönleriyle ortaya konulması için henüz kat etmemiz gereken ciddi bir mesafe olduğu da aşîkârdır. Dolayısıyla bu hususta atılacak küçük bir adımın bile büyük bir katkı sayılacağını düşünmekteyiz.

Bu düşünceyle, Arap harfli Türkçe sürelî yayınlar konusunda bir projeye imza atmamız gerektiği konusunda Dergimizde görev alan kurullarla hemfikir olduk. Bu minvalde, Takvîm-i Vekâyi'nin yayımlanmasının 190. yıldönümü münasebeti ile Arap harfli Türkçe sürelî yayınlarla alakalı özel bir sayı tertip etmeye karar verdik ve konuyla ilgili duyuruları farklı mecralarda zaman zaman paylaştık. Niyetimizi hayata geçirmek için bir yılı aşkın bir süredir sürdürdüğümüz çalışmalar nihayet meyvesini verdi. Edebi Eleştiri Dergisi, "Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat" başlıklı özel sayıda yer alan 25 makaleyle kültür tarihimize katkı sunmanın mutluluğunu yaşıyor. Geniş bir hakem kadrosunun katkısı ile değerlendirme süreçleri tamamlanan makalelerin, edebiyat ve yayıncılık tarihimize bir nebze dahi olsa katkı sunabilmiş olması en büyük temennimizdir. Bu münasebetle özel sayıda makaleleri yayımlanan yazarlarımızı tebrik ediyoruz. Değerlendirmeleri ile hayatî katkılar sunan hakemlerimize en kalbî teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ayrıca, destekleriyle sürecin olgunlaşmasına katkı sunan bütün hocalarımıza şükranlarımızı sunuyor, özel sayının hayırlara vesile olmasını diliyoruz.

Bir sonraki sayımızda görüşmek temennisiyle saygılarımızı sunarız.

Editör

Doç. Dr. Abdulhakim TUĞLUK

30.12.2021

Edebi Eleştiri Dergisi/Journal of Literary Criticism

e-ISSN: 2602-4616

Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı
(Special Issue: From Takvîm-i Vekâyi to 1928
Periodicals and Literature)

Aralık/December 2021

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

(Araştırma Makaleleri/Research Articles)

Süheyla YÜKSEL

Hakayıkü'l-Vekayi Gazetesi ve Son Pişmanlık Mukaddimesi'ne Zemin Hazırlayan Tartışma
(Newspaper Hakayıkü'l-Vekayi (The Reality Of Cases) And The Discussion Laying The Groundwork For The
Preface, Son Pişmanlık)

(1-19)

Necati TONGA

Ahmet Muhip Dıranas'ın *Çiçek* Mecmuası'nda Kalmış Eserleri Üzerine Bir İnceleme

(A Survey On the Unknown Works of Ahmet Muhip Dıranas in *Çiçek* Magazine)

(20-44)

Kemal TİMUR

Sultan II. Abdülhamit Döneminde Okul Vazifesi Gören Bir Mecmua: "Mektep"
(A Journal Achieving the Duty of A School in the Period of Sultan Abdülhamit II: "Mektep")

(45-55)

Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU

Millî Mücadele ve Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi
(National Struggle and Newspaper of Hâkimiyet-i Milliye)

(56-65)

Derya KILIÇKAYA

"Ahretlik"ten "Küçük Besleme"ye Doğru Yolculukta Bir Gazete Hikâyesi İle Bir Şiirin İncelenmesi
(Examination of A Poetry With A Newspaper Story On The Journey From "Ahretlik" To "Small Feed")

(66-81)

Ayşe ERTUŞ

Beyânü'l Hak Gazetesindeki Trablusgarp İşgalini Konu Edinen Manzumelere Bir Bakış
(A Look At The Poems About The Tripoli Occupation In Beyânü'l Hak Newspaper)
(82-99)

Yasemin ULUTÜRK SAKARYA

Bir Gazeteci Yazarın Gelecek Ütopyası: Ali Kemal'in Fetret'i
(The Future Utopia Of A Journalist Author: *Fetret*)
(100-112)

Bilal KAS

II. Meşrutiyet Sonrası Basın Hayatında Kısa Bir Süre Varlık Gösteren "Musavver Edeb" Gazetesi
(“Musavver Edeb” Newspaper, Which Existed For A Short Time In The Press Life After II. Constitutional Era)
(113-128)

Nuran ÖZLÜK

Türkiye’de Edebiyatçıların Karakteristik Özelliklerinin/Alışkanlıklarının Yazma Sürecine Etkisi: Sevimli
Ay Dergisi Anketi
The Effect of Authors' Characteristic Features/Habits On The Writing Process In Turkey: The Sevimli Ay Magazine
Survey
(129-143)

Ömer Faruk KIRMIT

Harf İnkılabı Sürecinin Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları
(Reflections of The Letter Revolutionary Process In Hâkimiyet-i Milliye Newspaper)
(144-171)

Koray ÜSTÜN

Sürelî Yayınların Biyografik Türlerin Gelişimine Katkısı ve Bir Örnek: Mınak Efendi'nin Tercüme-i Hâli
(The Contribution of Periodic To The Development of Biographic Genres And A Example: Mınakyan's
Autobiography)
(172-182)

Esra TOPÇU

Cumhuriyet Gazetesinde Edebî ve Kültürel Faaliyet (1 Ocak 1926 – 31 Aralık 1927)
(The Literary and Cultural Activity In Newspaper Cumhuriyet (1 January 1926-31 December 1927)
(183-197)

Orçun AYDOĞDU

Aks-1 Sada Gazetesinin Edebiyat Sayfası Üzerine Bir İnceleme
(A Review On The Literature Page of Aks-1 Sada Newspaper)
(198-221)

Selami ALAN-Nurettin KARTALLIOĞLU

Sırâtümüstakîm/Sebilürreşâd Dergisinde Mehmet Akif'in Eğitim ve Dil Eğitimi Üzerine Görüşleri
(In the Journal Sırâtümüstakîm/Sebilürreşâd Mehmet Akif's Views on Education and Language Education)
(222-235)

Ahmet İŞLER

Batılılaşma Bağlamında Sebilürreşad Mecmuasının Mekâna Yaklaşımı (1912-1922)
(The Approach of Sebilurresad Magazine To Space In The Context Of Westernization (1912-1922))
(236-248)

Maksut YİĞİTBAŞ-Hüseyin ÖZDEMİR

Türkçü Bir Dergi: *Halka Doğru* ve Şiir Dünyası
(A Turkist Magazine: *Halka Doğru* And The World of Poetry)
(249-263)

Özgül ÖZBEK GİRAY

Kemal Salih Sel'in Yayıncılık Faaliyetleri ve Aylık Mecmua
(Kemal Salih Sel's Publishing Activities and Aylık Mecmua)
(264-285)

Taner TUNÇ

Yeni Nesil Mecmuasında Edebî Faaliyet
(Literature Activity In The Yeni Nesil Magazine)
(286-305)

Nesibe ERKALAN ÇAKIR

Osmanlı Dönemi Mizah Dergilerinde Yer Alan Bant Karikatürlerin Çeviribilim Açısından
Değerlendirilmesi
(An Analysis of Strip Cartoons of Ottoman Empire Humor Journals With Regards To Translation Studies)
(306-327)

Nurtaç ERGÜN ATBAŞI

Şair Dergisinde İbrahim Alâettin'in Edebiyat ve Psikoloji İlişkisini Konu Alan Eleştiri Yazıları Criticism
(Articles by İbrahim Alâettin On The Relationship Between Literature And Psychology In The Journal Şair)
(328-351)

Hakan SOYDAŞ

Hüseyin Cahit Yalçın'ın Fransız Sembolizist Şairleri Üzerine Naklettiği Edebî Sohbetler
(Literary Conversations of Hüseyin Cahit Yalçın On French Symbolist Poets)
(352-380)

Asena Yağmur ÇELİK

Yeni Şark Gazetesinde Edebi Hareketlilik
(Literary Movement In Yeni Şark Newspaper)
(381-397)

Burak ÇAVUŞ

Osmanlı Kadın Yazımında Şükûfezâr Dergisi ve Derginin Tam Çevirisi
(Şükufeazar Journal In Ottoman Women's Literature And The Full Translation of The Journal)
(398-429)

Seçkin ÖZKAN

Millî Kimliğin İnşa Sürecinde "Ocak" Mecmuası
(Journal of "Ocak" In The Building Process of National Identity)
(430-447)

Yaşar ŞİMŞEK

Kamuran Şerif [Saru]'in Yeni Kalem Dergisindeki Hikâye ve Tiyatroları Üzerine Bir Değerlendirme
(An Assessment of Kamuran Serif [Saru]'s Stories and Theatres in Yeni Kalem Magazine)
(448-466)

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atıf/Citation: Yüksel, Süheyla (2021). “Hakayıkü'l-Vekayi Gazetesi ve Son Pişmanlık Mukaddimesi'ne Zemin Hazırlayan Tartışma”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 1-19.

Süheyla YÜKSEL*

Hakayıkü'l-Vekayi Gazetesi ve Son Pişmanlık Mukaddimesi'ne Zemin Hazırlayan Tartışma**

Newspaper Hakayıkü'l-Vekayi (The Reality Of Cases) And The
Discussion Laying The Groundwork For The Preface, Son Pişmanlık

ÖZ

Tanzimat Dönemi Edebiyatı'nda gazete ve edebî eser içiçedir demek yanlış bir tespit olmayacaktır. Çünkü yeni edebî ilk örnekleri gazete sütunlarında halka tanıtılmış, eski edebiyata yöneltilen eleştiriler, yeni edebiyatın nasıl olması gerektiğine dair görüşler sürelî yayınlarda dile getirilmiştir. Tanzimat'ın önde gelen isimleri Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa en az bir gazetenin sorumluluğunu üstlenmiştir. Edebî tartışmaların ifade alanı da yine gazete sütunları olmuş, bu tartışmaların hemen hepsi teşekkül etmekte olan yeni edebiyatın bir cephesinin şekillenmesinde rol oynamıştır. *Hakayıkü'l-Vekayi*, 3 Eylül 1870-6 Kânunuevvel 1873 tarihleri arasında yayımlanmıştır. Tanıtımında edebiyatla ilgili yazılara da yer verileceği belirtilir ama gazetenin edebiyat adına dikkat çekici bir içeriği yoktur. Bununla birlikte *Hakayıkü'l-Vekayi*, Ethem Pertev Paşa'nın biri tercüme diğeri telif iki manzumesinin yayımlandığı sürelî yayındır. Ahmet Hamdi Tanpınar bunları Türk şiirinin gelişmesinde “ikinci hamle” olarak nitelendirmiştir. Son Pişmanlık Mukaddimesi'ne zemin hazırlayan tartışma ise gazetenin 966. sayısında (9 Eylül 1873) yayımlanan Faik Reşat'ın bir yazısına Abdi Efendi'nin itirazı (nr. 968, 11 Eylül 1873) ile başlar ve yine Abdi Efendi'nin bir yazısı (nr. 975, 19 Eylül 1873) ile sona erer. Son Pişmanlık Mukaddimesi'nde *Hakayık*'taki bu tartışmaya atıfta bulunulur tartışmanın taraflarından Faik Reşat ve Abdi Efendi'nin ismi anılır. Namık Kemal Faik Reşat'ın yanında yer aldığını belirtir ve ona yazdığı mektupta hazırlamakta olduğu romanın mukaddimesine bu tartışmanın zemin oluşturduğunu söyler. Bütün bunlar sözü edilen gazetenin ve tartışmanın, edebiyat tarihlerinde yer bulmasına sebep olmuş fakat tartışmanın içeriği üzerinde çok durulmamıştır. Bu makalede önce *Hakayıkü'l-Vekayi* gazetesinin muhtevası, yazar kadrosu, basın tarihindeki yerine dair değerlendirme yapılmıştır. Sonra Faik Reşat ile Abdi Efendi arasındaki tartışmanın seyri ve konuları, Son Pişmanlık Mukaddimesi'ne atıflar yapılarak dikkatlere sunulmuştur. Makalenin sonunda Son Pişmanlık Mukaddimesi'ne dair değerlendirmeler bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hakayıkü'l-Vekayi, eleştiri, basın, İntibah, Son Pişmanlık

ABSTRACT

It would not be an inaccurate characterization to say that the newspapers and literary works were intertwined in the Turkish Literature in the Tanzimat (Reorganization) Period since the first examples of the new literature were introduced to the public on newspaper columns and the criticisms against the old literature and the program of the new literature were voiced in the periodicals. Almost all Tanzimat artists assumed the responsibility for at least one newspaper and were even recalled with the name of the newspaper that they published. Besides, the platform where the literary discussions took place was again the newspaper columns, and nearly all of these discussions played a role in the formation of a front of the new literature that was still in the process of establishment. *The Newspaper Hakayıkü'l-Vekayi (The Reality of Cases)* was published from 3 September 1870 to 6 December 1873. In its introduction, it is stated that the articles about literature will be included in the newspaper,

* Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, syuksel@cumhuriyet.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-7513-9179

** Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 03.09.2021 Kabul Tarihi: 31.10.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.990845

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

however, it has no remarkable content drawing attention to literature. On the other hand, *Hakayıku'l-Vekayi* is a periodical where two poems (one translation and one copyrighted) of Ethem Pertev Paşa, who took part in the formation process of the new Turkish poetry, were published. The discussion laying the groundwork for the Preface, Son Pişmanlık (The Last Moment of Regret), starts with Abdi Efendi's objection (issue no. 968, 11 September 1873) to an article written by Faik Reşat in issue 966 of the newspaper (9 September 1873) and comes to an end with an article written by Abdi Efendi (issue no. 975, 19 September 1873). The Preface, Son Pişmanlık, refers to this discussion in *Hakayık and mentions the names of the two sides of the discussion, Faik Reşat and Abdi Efendi*. Namık Kemal chooses his side, and in a letter to Faik Reşat, he says that this discussion laid the groundwork for the preface of a novel that he was still in the process of writing. All these incidents caused the above newspaper and discussion to gain a place in literary history, however, the emphasis was not placed for the most part on the content of the discussion. In this article, first, an evaluation was presented on the content of the newspaper *Hakayıku'l-Vekayi*, its cadre of writers, and its place in the journalism history, and then, the course of the discussion between Faik Reşat and Abdi Efendi and its topics were addressed with references to the Preface, Son Pişmanlık. Lastly, the final part of the article was reserved for the Preface, Son Pişmanlık.

Keywords: Hakayıku'l-Vekayi, criticism, press, İntibah, Son Pişmanlık

GİRİŞ

Türk edebiyatının Batılılaşma süreci anlatılırken sıklıkla basının rolünden söz edilir. Çünkü süreli yayın sütunlarında; yeni edebî türler tanıtılmış, telif tercüme eserler, eleştiriler, öneriler yayımlanmış; bazıları edebiyat tarihine yön verecek kadar etkili olan tartışmalar cereyan etmiştir.

Makalenin konusu olan Faik Reşat ve Abdi Efendi arasındaki tartışma, yeni Türk edebiyatının teşekkülünde basının oynadığı role somut bir örnek olması bakımından anlamlıdır ve dikkat çekilmesi gerekir. Bu sebeple önce tartışmanın yaşandığı *Hakayıku'l-Vekayi* gazetesinin özellikle edebî muhtevası, yazar kadrosu, basın tarihindeki yerine dair değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci hedefi, tartışmaya esas olan konuları, bakış açılarını araştırmacıların dikkatine sunmak ve söz konusu tartışmadan hareketle devrin edebî ortamına dair tespitlerde bulunmaktır. Bu amacın hâsıl olabilmesi için tartışmanın tarafları ve seyri hakkında bilgi verilmiştir.

O yılların gazete koleksiyonlarında kendisini bir kalemde kâtip, bir okulda öğrenci olarak tanıtarak manzum mensur eserler veya özellikle Batı dillerinden yaptıkları tercümeleri gönderen birçok isim bulunmaktadır. Bir tartışmaya yol açacağını bilmeden, Türk ve Batı edebiyatını karşılaştıran makalenin sahibi Faik Reşat da Hariciye Mektubi Kalemünde kâtiptir ve henüz herhangi bir eseri yayımlanmamıştır. Bununla birlikte söyledikleri dikkat çekmiş, cevap verilmiştir. Tartışmaya Magosa'dan dâhil olan Namık Kemal edebiyat, siyaset, gazetecilik gibi birçok alanda isminden söz ettiren muhalif bir isimdir. Faik Reşat'ı eleştiren Abdi Efendi ise istikrarsız da olsa çok daha önemli görevlerde bulunmuştur. Tartışmadaki konulara dair *Ruzname-i Ceride-i Havadis*'te imzasız bir yazı kaleme alınmış, *Dolap* ve *Kırkanbar* dergilerinde Faik Reşat'ın tavırlarına atıflar yapılmıştır. Bütün bu tespitlerden, o dönemde süreli yayınların önemli birer iletişim aracı ve gazetelerin geniş bir okur kitlesi olduğu; edebî meselelerin ilgi çektiği, edebiyat dünyasının nabzının büyük ölçüde süreli yayın sütunlarında attığı sonucunu çıkarmak yanlış olmayacaktır.

Tartışmanın en somut etkisi Türk edebiyatının Batılılaşma sürecinin önemli metinlerinden birine, Son Pişmanlık Mukaddimesi olarak anılan *İntibah* ön sözüne zemin hazırlamış olmasıdır. Bu ön sözün hareket noktası, Namık Kemal'in de "şahsı bizce meçhul" dediği Faik Reşat'ın tartışmada savunduğu fikirleridir. Şüphesiz bu bir tesadüftür ama Namık Kemal'in kişilerden çok fikirlerle ilgilendiğini, yeni bir edebiyatta kararlı ve ısrarcı olduğunu göstermektedir.

İntibah ön sözü yeni edebiyatın öncülerinden Namık Kemal'in edebiyatla ilgili görüşlerini tespit etmek bakımından önemli; o yıllarda ilk örnekleri vermeye başlanan tiyatro, roman gibi edebî türlere dair farklı görüşlere atıfta bulunması bakımından Türk tenkit tarihi açısından anlamlıdır ve muhtelif sebeplerle birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu makalede *İntibah* ön sözü

tartışmada ele alınan konulara gösterdiği paralellik çerçevesinde değerlendirilmiş ve araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

HAKAYIKU'L-VEKAYİ

7 Cemaziyelahir 1287/ /3 Eylül 1870 Cumartesi¹ gününden itibaren Rüştü tarafından çıkarılmaya başlanan *Hakayıku'l-Vekayi* ile ilgili olarak Ebüzziya Tevfik *Salname-i Hadika*'da “Birinci nüshası 77 senesi cemaziyelahiresinin guresinde Rüştü imzasıyla mumaileyh Şahinyan Filip Efendi'nin tahte'l-iltizamında olarak neşredilmiş geçen sene imtiyazı mültezimi tarafından iştira olunmuştur.” (1290/1873: 83) bilgisini verir. Nitekim 617. sayıdan (11 Cemaziyevvel 1289/17 Temmuz 1872) itibaren, herhangi bir açıklama olmaksızın, gazetenin dördüncü sayfasının son sütununda Rüştü değil Filip ismine yer verilmiştir. 16 Şevval 1290/9 Kânunuevvel 1873 tarihli 1040 numaralı sayısıyla gazetenin yayın hayatına son verilmiştir fakat bu sayıda gazetenin kapatılacağına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Gazete, “Menafi-i Şarkiye ve umur-ı düveliyye dair Türk gazetesidir” cümlesiyle takdim edilmiş bu ibare 11. sayıdan itibaren (16 Cemaziyevvel 1287/ 12 Eylül 1870) “Umumun menafii için her nevi havadisten bahseder gazetedir” şeklinde değiştirilmiştir. Kimlik bilgileri altındaki “Bu gazete haftada beş defa Çiçek Pazarı'nda Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye Matbaasında çıkar menafi-i ammeye ve maarif ve edebiyata müteallik asar için sahifelerimiz her zaman açıktır.” cümlesi çıkaranların hedefini göstermektedir.

İmzasız olarak yayımlanan “Mukaddime” çıkaranların hedefini tespit için önemli bir metindir. “Mukaddime”de önce insanın toplumsal bir varlık olduğu, insan-toplum ilişkisi ve bu ilişkide yardımlaşmanın önemi vurgulanır. Bütün bunların “rişte-i nizamı teati-i fikir ve emelden ibarettir” sonucuna ulaşılır ve söz “evrak-ı havadis”e (gazete) getirilir. Gazetelerin cemiyetteki fikir teatisi için en önemli vasıta olduğu, ferdin cemiyetten istifadesini artırdığı ve cemiyetin terakkisini sağladığı tespiti yapılır. Fakat mukaddime yazarının bir çekincesi vardır. Ona göre “hangi vasıta-i ahbar ki menkulatı karin-i sıdk u savab olmaya elbette ehemmiyet-i hizmeti nispetince dai-i mazarrattır.” Bu fikir farklı cümleler ve ayrıntılarla tekrar edilir ve gazetenin isminin bu düşünceden hareketle verildiği belirtilir. Ardından “matbaa-ı mahsus a tedarik” edilinceye kadar gazetenin Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye Matbaasında basılacağı ve bir ay tatil edilen *Terakki* gazetesi abonelerine, tatilin bitimine kadar *Hakayıku'l-Vekayi* verileceği duyurulur.

Gazetelerin kimlik bilgileri, hedeflerini dile getirdikleri cümleler, söyledikleri/söyleyemedikleri basın hayatı açısından önemli birer belgedir. Bu sebeple yukarıda verilen bilgileri, alıntılanan cümleleri dönem içerisinde değerlendirmek gerekir. *Hakayıku'l-Vekayi*'nin yayımlandığı 1870'li yıllarda yasaklar ve baskı iyiden iyiye hissedilmeye başlamıştır. 1858 Ceza Kanunu'na konan maddelerle saltanat, yöneticiler, millet aleyhine belge basan matbaa geçici veya sürekli olarak kapatılacak, adaba aykırı mizah ve hiciv yazarlar, müstehcen resim basanlar cezalandırılacaktır. Matbaalara getiren yasaklar gazetecileri dolaylı olarak ilgilendirmektedir. 1864'te çıkarılan Matbuat Nizamnamesi'nde gazete çıkaracakların izin alması, imtiyaz verilecek kişinin en az 30 yaşında olması, yayınlarda dikkat edilecek hususlar ve uymayanlara verilecek cezalar ayrıntısıyla yer almıştır. Nizamnamenin dördüncü maddesi gereğince her yayının bir mesul müdürü olacaktır. İmzasız her yazıdan bu müdür ve imtiyaz sahibi sorumludur. Bu kişiler imzalı bir yazı için ortaya çıkacak sorumluluklara da ortak olacaktır. Bu Nizamname'deki maddeler gazetelerin tatil edilmesi veya idari cezaya çarptırılmalarının yolunu

¹ *Hakayıku'l-Vekayi*'nin künye bilgileri verilirken tarih; hicri, miladi/efrenci oldukları belirtilerek gün, ay, yıl şeklinde verilmiştir. Makalede yer alan tarihler gazetenin üzerindedir. Tarih çevirme kılavuzu kullanılmamıştır. Rumi tarih ise, Rumi olduğu açıklaması yapılmaksızın, sadece gün olarak verildiği için makaleye alınmamıştır.

açmaktadır. Matbuat Nizamnamesi'nden üç yıl sonra 1867'de hacim bakımından Matbuat Nizamnamesi'nden daha sınırlı fakat kısıtlayıcılık bakımından çok daha etkili, basın hürriyeti için önemli bir tehdit olan Kararname-i Âli yayımlanmıştır. (İskit, 1943:10-25).

Hakayıku'l-Vekayi'yi çıkarıcıların gazetelerine “ faydalı olmak”, “ fikir alışverişine vasıta olmak” gibi fonksiyonlar yüklemelerinin, sayfalarını maarife, edebiyata dair yazılara açmalarının; siyaset, politika, fikir hürriyeti, hak, vazife gibi kavramlardan kaçınmalarının sebebi yukarıda özetlenmeye çalışılan baskıcı ortamda aranmalıdır. Hâlbuki Osmanlı basını ilk özel gazetenin çıkarılmasından itibaren bu kavramların savunucusu olmuştur.

Hakayıku'l-Vekayi'nin ilk on sayısında yer alan “Menafi-i Şarkiye ve umur-ı düveliyeye dair Türk gazetesi” ifadesindeki “Türk” kelimesi de devrin siyasal ve kültürel ortamı göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Kendisini “Türk gazetesi” olarak tanıtan ilk süreli yayın *Hakayıku'l-Vekayi* değildir ama “Türk gazetesi” unvanını ilk defa kullanan *Terakki* ile organik bir bağı vardır². Bu ifade o yıllar için anlamlı ve önemlidir. Çünkü Türklük siyasi, kültürel bir kimlik olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzyıllar boyunca vurgulanmamıştır. Şükrü Hanioglu Osmanlı basınında Türk, Türklük, Türklüğe ilginin ortaya çıkışına dair;

Tanzimat döneminin sonuna gelindiğinde Batı kaynaklarının tesiriyle Türklerin etnik kökeni, dilleri ve diğer ırklarla ilişkileri üzerine tartışmalar başlamıştı. Yurt içinde *Tercümân-ı Ahvâl* ve *Basiret* gazetelerinde, yurt dışında Yeni Osmanlı yayınlarında meselâ *Hürriyet* ve *Ulûm* dergilerinde kültürel Türklüğe gösterilen ilgi olarak yorumlanabilecek atıflar yapıldı. Ali Suâvi 1873'te Paris'te basılan *Hive (Le Khiva)* adlı eserinde benzer görüşleri dile getirdi. 1868'de İstanbul'da neşredilmeye başlanan *Terakki* gazetesi başlığının sonunda “Türk gazetesi” ibaresini koymuştu. Ayrıca basında Türk ve Osmanlı Devleti için Türkistan benzeri kelimeler yaygın biçimde kullanılıyordu. Ancak bunların henüz rüşeym halindeki bir kültürel hareketi dile getiren ilk ifadeler olduğunu belirtmek gerekir. (2012: s. 552)

bilgilerini verir. *Hakayıku'l-Vekayi*'nin Türk gazetesi olarak tanıtılması da “rüşeym hâlindeki bir kültürel hareketi dile getiren ilk ifadeler” arasında sayılabilir fakat gazetenin içeriği bu tercihin arkasında ciddi bir bilincin olmadığını düşündürmektedir. Nitekim on sayı sonra bu yazı kaldırılmıştır.

***Hakayıku'l-Vekayi*'nin Çağdaşlarıyla Münasebetleri**

3 Eylül 1870-9 Kânunuevvel 1873 arasında yayımlanan *Hakayıku'l-Vekayi* çağdaşı olan gazetelerle zaman zaman ters düşmüştür. Mesela, *Hakayık* farklı gazetelerden haber veya makale tercüme/iktibas etmeyi adeta yayın politikası hâline getirmiş ve böyle bir iktibas sebebiyle *Ceride-i Askeriye* ile anlaşmazlık yaşamıştır. 263. sayıdaki (10 Rebiyülevvel 1288/30 Mayıs 1871) “İfade-i Mahsusa”da matbuatın ıslaha ihtiyacı olduğu söylenir ve “Türk lisansı üzere çıkan gazeteler ile elsine-i saire üzere yazılan veya tabir-i aherle Köprü'nün öte tarafında dağıtılan gazeteler beyninde derkâr olan adem-i müsavat”a dikkat çekilir. Daha sonra *Levant Herald* isimli gazeteden askerliğe dair bir haberin iktibas edilmesine *Ceride-i Havadis*'in tepki göstermesi ve kullandığı dil eleştirilir. 269. sayıdaki (16 Rebiyülevvel 1288/5 Haziran 1871) “İfade-i Cevabiye”de ise *Ceride-i Havadis*'in bu konuya kısa bir yazı ile katıldığı ve sorularına cevap vermediği kendilerinin de sütunlarını bu konuya kattıkları bildirilmiş ve tartışma bitirilmiştir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, “*Diyojen*, ‘*Hakayık*’ gazetesinin jurnali üzerine Kararname-i Âli ahkâmınca ilga edilmişti. ‘*Hadika*’ ertesini günkü 45. nüshasında ‘*Hakayık*’ gazetesinin vaziyetinden bahsetti” (1976: 357) der. *Hadika* (nr. 45, 14 Kânunisanı 1289) Tanpınar'ın dikkat çektiği yazıda *Hakayık*'ın sadrazam ve Mithat Paşa hakkında “tarizat-ı garazkârâne ve bî-

² “Menafi-i Şarkiye ve umur-ı düveliyeye dair Türk gazetesi” ifadesi *Terakki*'nin de klişesinde yer alması, “Mukkaddime”nin sonunda yer bulan “Bir mah müddetle tatil olunan *Terakki* gazetesi müşterilerine müddet-i tatil hitamına kadar bu gazete verilecektir.” vaadi bu bağın bir göstergesi olarak düşünülmelidir.

edebaneden dolayı tedib daire-i edebe tayin” olunmamasından şikâyet etmiş ve kendilerinin de “istediği gibi idare-i lisana hazır olduğunu ilan” etmiştir.

*İbret*³ gazetesi, *Hakayık*'ı dalkavuklukla suçlamıştır. (Nalcıoğlu, 2013: 293) Osmanlı'da basın muhalefetin odağı olmuştur fakat her gazetenin veya gazetecinin muhalif olduğu iddia edilemez. Ancak inkâr edilemeyecek bir gerçek vardır ki Namık Kemal ve yazdığı gazetelerin muhalefeti oldukça katıdır. Onlar bu mesele üzerinden çağdaşları olan gazeteleri de eleştirmiş *Hakayık* da bundan nasibini almıştır. Namık Kemal'in başyazarlığını yaptığı yıllarda *İbret*'in *Hakayık*'ı dalkavuklukla suçlaması buna örnek olarak gösterilebilir.

Tanpınar'ın şu tespiti *Hakayık*'ın basın hayatındaki yerini göstermek bakımından dikkat çekicidir:

Güzel olsun diye yazmadığı zaman tatlı bir muharrir olan Namık Kemal aynı yazıda gazetenin vatani bin 'meclis-i ülfet' hâline getirdiğini söyler. Yazık ki bu 'meclis-i ülfet'i bozanlar vardı. Âli Efendi'nin çıkardığı '*Basiret*', Filip Efendi'nin çıkardığı ve Kemapaşazade Sait Bey'in yazdığı '*Hakayuku'l-Vekayi*' gazeteleri '*İbret*'ten, '*Diyojen*'den, '*Hadika*'dan çok ayrı bir gözle etrafa bakıyorlar, devletin müşkil vaziyetini hiç göze almadan iktidara dalkavukluk ediyorlar, bilhassa Namık Kemal ve arkadaşlarının o kadar şiddetle ihtiraslarını açıkladıkları Mısır valisini –İsmail Paşa- bol para mukabilinde, açıktan açığa tutuyorlardı. (1976: 354, 355)

***Hakayuku'l-Vekayi*'nin Sahibi Filip Efendi**

Yukarıda belirtildiği gibi Rüştü tarafından çıkarılmaya başlanan *Hakayuku'l-Vekayi* 617. sayıdan itibaren Filip'e devredilmiştir. On iki yaşında Diyarbakır'dan İstanbul'a gelen ve çocukluğundan itibaren gazetelerde çalışmaya başlayan Filip'in gazetecilikteki yeri o dönem basınının karakteristik özelliklerinden birisini yansıtmaları bakımından önemlidir.

O zamanlar çoğalmaya başlayan basımevlerinin sahipleri, sürekli bir iş kaynağı olmak üzere gazete çıkarmak ve gazete kapanınca –çok kez de böyle oluyordu- işi sürdürebilmek için ellerinde yedek imtiyazlar bulundurmak alışkanlığında idiler. Bu basımevi ve gazete sahiplerinden birçoğu da basımevi ve gazete hamallığından yetişme, okuma yazması kıt kimseler olduğundan, gazetelerine ya ücretle yazar tutmakta ya da -yine o zamanın deyimince- bir yazara “iltizam” vermekte idiler. Bu çeşit gazete sahipleri arasında, o zaman çıkmış bütün gazetelerin sonlarında adları görülen Andon (kimileyin Antuvan), Filip, Aleksan Sarafyan, Teodor Kasap, Misialidi ünlülerindendi. (Özön, 1997: 31-32)

Filip Efendi; *Muhbir*, *Terakki*, *Vakit*, *Tarik* gibi dönemin önemli gazetelerini de çıkarmıştır. Kaynaklar, sahibi olduğu gazetelerin bir satırını dahi okuyamayacak derecede cahil olduğu konusunda hemfikirdir. *Muhbir*'den itibaren devrin baskıcı ortamından nasibini alan Filip Efendi yılmadan gazeteciliğe devam etmiş fakat zamanla o da mutedil bir tavır ve saraya yakın olmayı tercih etmiş Sultan Abdülhamit'in teveccühünü kazanmıştır. Basın tarihine katkısı çıkardığı gazeteler üzerinden değerlendirilmelidir. (Til, 2004: 263-272)

***Hakayuku'l-Vekayi*'nin Muhtevası**

Hakayuku'l-Vekayi muhalif bir tavır takınmaz. Sütunlarında tevcihat metinleri, Matbuat Kaleminden, Bab-ı Zaptiyeden gönderilen resmî tebligatlar, telgraflarla gelen, Fransızca, İngilizce, Arapça, Ermenice yayımlanan gazetelerden aktarılan haber ve makaleler, okuyucular tarafından gönderilen “varaka”lar, kitap tanıtım ve ilanları, İstanbul'un kültürel hayatını yansıtabilecek duyurular vardır.

³ “*İbret* gazetesi Namık Kemal ve arkadaşlarının yönetimine geçmeden birçok kez kapatılmış ve el değiştirmiştir. Basın tarihi açısından anlamlı olan *İbret*, Namık Kemal ve arkadaşlarının sorumlu oldukları (13 Haziran 1872-5 Nisan 1873) zaman diliminde çıkan sayılardır.” (Yüksel 2020: s. 60)

Resmî tebligatların yayımlanması 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi'ndeki sekizinci maddenin gazetelere yüklediği bir yükümlülüktür. Mesela “Matbuat Kaleminden gelen bir evraktır” açıklamasıyla yayımlanan bir yazıda; *Diyojen* gazetesinin Fransızca nüshasında Rus imparatoru ve İran şahının maiyetindeki bir kişiye dair yer alan ifadelerden dolayı iki ay tatil edildiği belirtilmiştir. (nr. 110, 26 Ramazan 1287/19 Kânunuevvel 1870, s. 1). “Bab-ı Zaptiyeden gelen varakadır” açıklamasıyla yayımlanan bir yazıda işlenen bir cinayetin katil zanlılarının yakalandığı haberi vardır. (nr. 268, 15 Rebiyyülevvel 1288/4 Haziran 1871, s. 1)

Osmanlı'da “ilk telgraf hattı 1855'te Kırım Savaşı sırasında açılmıştı” (Berkes, tarihsiz: s.33). Süreli yayınlarda da telgraf haberleri sıklıkla yer almıştır. *Hakayıku'l-Vekayi*'deki “Telgraf Haberleri” başlıklı yazılar okuyuculara geniş Osmanlı coğrafyasının yanı sıra ülke dışındaki sıcak gelişmelerden haberdar etmeleri açısından anlamlıdır. Hatta gazetenin özellikle ilk 75 sayısında, düzensiz aralıklarla yayımlanan “İlave-i Hakiki”ler ilgili sayının yayımlanmasından sonra gelen telgraflara ayrılmıştır.

Çeşitli gazetelerden iktibas edilen haber ve makaleler zaman zaman gazetenin mütalaasıyla yayımlanmıştır. Bunları birkaç açıdan yorumlamak mümkündür. Birincisi bu iktibaslar sayesinde gazete sadece haber vermemiş bazı fikirler beyan etmiştir. “Belirtilen makaleler yorumsuz olarak verildiğinde dahi, çoğu kez bu makalelerde dile getirilen fikirlerin gazete yönetimince de benimsenen fikirler olduğu açıktır.” (Nalcıoğlu, 2013: 291). Bunlar sakıncalı görülmemiş olmalı veya yönetimin hoşuna gitmeyecek düşünceler olsa bile kaynak göstererek yapılan iktibaslar *Hakayıku'l-Vekayi*'yi tatil edilme, kapatılma, kovuşturmayla uğrama gibi olumsuz durumlardan kurtarmıştır. Aslında Türk basını bu uygulamaya yabancı değildir. *Vekayi-i Mısriye*'de Avrupa basını kaynak gösterilerek Babıali'nin politikasına yöneltilen eleştirileri barındıran haberlere yer verilmiş ve Mehmet Ali Paşa çatışmaya girmeden İstanbul hükümetine karşı muhalefet etmiştir. (Koloğlu, 2014: 105)

Okuyucular tarafından gönderilen “varaka”lar gazetenin geniş kitleye ulaştığını düşündürmektedir. Mesela “Basra'dan matbaamıza gelen mektuptur” başlığıyla yayımlanan bir yazıda *Zevra* gazetesindeki bir haber ve o bölgede ortaya çıkan bir asayiş konusu hakkında bilgi verilmektedir. (nr. 280, 28 Rebiyyülevvel 1288/17 Haziran 1871, s. 2) “Bir zat tarafından matbaamıza vürud eden varakadır” açıklamasıyla yayımlanan bir yazıda, Paris yangınında oradaki kütüphanenin yanması haberinden hareketle İskenderiye Kütüphanesi'nin Hz. Ömer tarafından yakıldığına dair rivayetler reddedilmektedir. (nr. 297, 16 Rebiyyülahir 1288/5 Temmuz 1871, s. 1) Bu “varaka”ların sebep olduğu küçük çapta tartışmalar da *Hakayıku'l-Vekayi*'nin belirli bir okuyucu kitlesine ulaştığının işareti olarak düşünülebilir. Söz gelimi 345. sayıda “Bî-taraf Adam” imzasıyla bir yazı yayımlanır. Bu yazıda, Yahudilerin hor görülmesinin adaba aykırı olduğuna dair fikirler vardır. 353. sayıdaki “Varaka-ı Cevabiye”de sözü edilen yazının yayımlanmasından duyulan memnuniyet dile getirilir fakat *Ruzname-i Ceride-i Havadis*'te⁴ “Fazıl Bir Zat” imzasıyla bu yazıya bir reddiye yayımlandığı söylenir ve bunun altına “Beyanname” başlığı ve “Bî-taraf adam” imzasıyla insanların eşit olduğuna dair bir yazı eklenir.

Hasan Refik Ertuğ *Hakayıku'l-Vekayi* ile ilgili olarak, “Fransa-Almanya Savaşı dolayısıyla sayfaları savaş haberleriyle dolu çıkardı, iç politikaya hemen hemen hiç dokunulmazdı.” (1970: 218) tespitini yapar. Nitekim gazete sütunlarında Almanya Prusya Savaşı ve bu savaşın ardından Paris'te çıkan olaylara dair birçok yazı görmek mümkündür. Mesela on dokuzuncu sayıda Victor Hugo'nun Alman milletine hitaben kaleme aldığı bir “beyanname”nin mealen aktarıldığı belirtilen bir yazı yayımlanmıştır. (nr. 19, 23 Cemaziyelahir 1287/19 Eylül 1870) Bu yazıda Victor Hugo, savaşı İmparatorluk'un istediğini Cumhuriyet'in ise hürriyet, eşitlik istediğini bu

⁴ Osmanlı'nın ilk yarı resmî gazetesi olan *Ceride-i Havadis* (1840, 213. sayıdan itibaren *Ruzname-i Ceride-i Havadis* adını almıştır. William Churchill tarafından çıkarılmıştır.

sebeple savaşın bitmesi gerektiğini dile getirmektedir. 296. sayıdaki “Tercüme-i İlanname” başlıklı yazıda Paris’te işçilerin çıkardığı yangından söz edilmekte sebebi sorgulanmaktadır. (nr. 296, 15 Rebiyülevvel 1288/4 Temmuz 1871, s. 2) Bu yazılar arasında, “Daily News gazetesinde münderiç bir mektubun suret-i mütercemesidir” açıklamasıyla yayımlanan bir yazının altında Karl Marx imzası vardır. (nr. 170, 30 Zilkade 1287/21 Şubat 1871, s. 1, 2) 285. sayıda yine Paris’teki olaylara dair yapılan bir yorumda Karl Marx ismi geçer:

Âlemin birinci şehri şehiri namını kazanmış bir payitahtı yakıp yıkarak harap ve berbat etmiş olan eşkıyanın kumandanı (Karl Marx) denilen ve hâlâ Londra’daki Enternasyonel nam cemiyetin reisi bulunan pehlivan olup merkum orada kemal-i emn u rahat üzere ikamet etmektedir (nr. 285 3 Rebiyülahir 1288/22 Haziran 1871, s. 2).

Bu imza ile Türk okuyucu Karl Marx ismiyle ilk defa karşılaşmıştır. Yukarıdaki cümleler de Türk basınında Karl Marx’a dair ilk yorumdur⁵. Fethi Tevetoğlu, “Türkiye’de sosyalist ve komünist faaliyetler tarihini inceleyecekler, siyasi teşekküllerin kurulmasından önce, bazı neşriyat ile adeta bu kuruluşlara hazırlık yapıldığını görecektir” (1967: s. 55) der. *Hakayuku'l-Vekayi*’deki bu ve benzeri yazıların böyle bir farkındalıkla yayımlandığını söyleyecek veriler mevcut değildir ve Marx’a dair söylenenlerin de çok sevecen olduğu söylenemez. Ayrıca “Fransa’daki komün hareketleri dolayısıyla sosyalizme yazılmış bir reddiye” (Okay 1994: s. 420) olan Ethem Pertev Paşa’nın *Kırmızı Bayrak* isimli eseri 237. sayıdan itibaren tefrika edilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte Türkiye solunun tarihçesine dair kaleme alınan veya alınacak yazılarda *Hakayuku'l-Vekayi* ismi mutlaka geçecektir.

300. sayıda “La Turquie’den Hülasa” olarak yayımlanan “Zamanımızın Politikası, Türkistan” başlıklı yazı gazetenin dış haberlere ilgisinin bir başka delili olarak düşünülmelidir.

Her süreli yayın gibi *Hakayuku'l-Vekayi* de devrine tanıklık etmektedir. Mesela *Hakayuku'l-Vekayi* sütunlarından Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosunda oynanacak oyunları öğrenmek mümkündür. Gazetenin, Girit havadisi sebebiyle iki nüsha yayımlanacağını ilan edilmesi (14. ve 15. sayılar aynı gün çıkmıştır) Girit’te yaşananların kamuoyunu ne kadar meşgul ettiğini geleceğe aktarır. Padişahın Büyükaada yangınzedelerine yirmi bin kuruş yardım yaptığının duyurulması o günlerde yaşanan bir felaketi ve padişahın tepkisini öğrenmemizi sağlar. Bu örnekleri artırmak mümkündür.

***Hakayuku'l-Vekayi*’de Yazısı Bulunanlar**

Hakayuku'l-Vekayi haber gazetesidir, bu haberler de genellikle Türkçe veya yabancı dillerde yayımlanan gazetelerden yapılan iktibaslar şeklindedir. Değişik vesilelerle gelen “varaka”lar kim tarafından ve nereden gönderildiğini bildiren açıklamalarla yayımlanmıştır. Bu isimlerin sürekli olmadığı ve yazar kadrosundan sayılamayacağı aşikârdır.

Çok sık olmamakla birlikte ilk sayılardan son sayılara kadar görülen manzum tarihlerin şairleri de unvanları ile verilmiştir. Tamamının burada verilmesi mümkün olmamakla birlikte bu isimlerin oldukça çeşitli ve ilginç olduğunu belirtmek gerekir. Mesela Ali Paşa’nın ölümüne düşürülen tarihlerden birisi o sırada ülkede misafir bulunan Afgan hanedanından bir üyeye aittir. İran tüccarından Hacı Mehmet Hüseyin Gazi, Ayıntablı Hüsnü Efendi, Esbak Burdur kaymakamı Mehmet Reşat Efendi, Şuarâ-yı asrdan bir hanım, Şair Nüzhet, Senih Efendi tarih manzumelerinin altında ismi geçen şairlerdendir. Yine “şuarâ-yı asrdan Hakkı Beyefendi”nin farklı vesilelerle düşürdüğü birden fazla tarihi sütunlarda görülmektedir.

Kaynaklar, Rezaizade Mahmut Ekrem ve Kemal Paşazade Sait Bey’in *Hakayuku'l-Vekayi*’de yazılarının yayımlandığını söyler. (Şapolyo 1969: 153; Oral tarihsiz: s. 114; Ertuğ

⁵ Bu bilgiye “şimdilik” kaydını koymak gerekir. Çünkü süreli yayın çalışmaları araştırmacıları her an başka bir sürprizle karşılaştırabilmektedir.

1970: s. 217-218). Fakat Kemalpaşazade Sait Bey'in *Hakayık* ile bağlantısı çok daha kuvvetli olmalıdır. *Servet-i Fünun*'daki bir mülakatında başmuharrirlik yaptığı gazeteler arasında *Hakayıku'l-Vekayi*'yi de sayar. (İnal, 1988: 1623). *Hakayık* sütunlarında dış haberlerin yoğunlukta olduğunu hatırlayıp, bu açıklamaları

Said Bey yazılarında imza kullanmamıştır. Başyazar olarak çalıştığı gazetelerde "İcmai-i Ahval" başlığı altında, umumiyetle ilk sahifede; devletlerarası münasebetler, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikası ile siyasi gelişmelere dair yazılar yazdı. İki önemli Batı dilini çok iyi bildiğinden, yabancı neşriyatı takip edebiliyordu. Bu itibarla Avrupa'daki siyasi gelişmeleri, cereyan eden savaşların seyri ve dünya devletlerinin durumu ile ilgili konuları rahatlıkla yazılarında işleyebilmiştir. (Beyhan, 1993: 173)

bilgisiyle destekleyince *Hakayık*'taki başyazıların Sait Bey'e ait olduğu sonucuna ulaşmak yanlış olmayacaktır.

Kemalpaşazade Sait Bey (Lastik Sait), küçük yaşta Arapça, Farsça okumuş, babasının Berlin sefiri olması sebebiyle gittiği Berlin'de Almanca öğrenmiş, daha önce bildiği Fransızcasını ilerletmiştir. Resmî vazifelerinin yanı sıra *İstanbul*, *Vakit*, *Tarik* gazetelerinde başyazarı olarak basın tarihinde yer alan Sait Bey kısa bir süre de matbuat müdürlüğü yapmıştır. (İskit, 1943: 43) Etkili bir hiciv ustası olmakla birlikte uzun yıllar yönetime ters düşmemiş fakat hakkındaki bir jurnal sebebiyle ömrünün 9 yılını sürgünde geçirmek zorunda kalmıştır. Hikmet Feridun Es, bu sürgüne "iki beyaz at" sebep olmuştur der ama bunun bahane olduğunu söyler, asıl neden olarak Sait Bey'in yazıları ve hicivlerini gösterir. Es'in anlattığına göre, Sait Bey'in arkadaşı Ziya Molla Şehzade Reşat Efendi'ye iki beyaz at satmış, şehzade de karşılığında 200 altın göndermiştir. Bu çok büyük bir meblağdır. Ziya Molla teşekkür mektubunu Sait Bey'in yazmasını ister, kendisi temize çektirecektir. Hem şehzade ile irtibatın olması hem çok yüklü bir paradan söz edilmesi şüphe çekmiştir. Sonuçta mektubun müsveddesini yazan Sait Bey de mektubu temize çeken Ziya Molla'nın kâtabi Bedrettin Efendi de sürgüne gönderilir (Es, 2019: 703-706). Mehmet Ali Beyhan ise bu sürgüne sebep olarak başta "İstifâ-yı Humayun Şayiati" başlıklı yazı olmak üzere başka makalelerini gösterir. (Beyhan, 2008: 549-551). II. Meşrutiyet'in ilanından sonra çıkan afla İstanbul'a dönmüş, gazeteciliğe devam etmiştir.

Kemalpaşazade Sait Bey'in dil konusunda da çalışmaları ve dikkate değer görüşleri vardır. "Dilde Türkçülüğü, yabancı kelime ve terkiplerden arındırılmış Türkçeyi" (Beyhan, 1993: 173) savunmuştur. Sait Bey'in Türkçe konusundaki hassasiyeti *Hakayıku'l-Vekayi*'de de görülebilmektedir. Mesela 201. sayısındaki (6 Muharrem 1288/27 Mart 1871, s. 1) "Lisanımız" başlıklı yazıda Türkçenin kurallarının belirlenmemesi, lüğatinin olmaması, bu dili öğrenmek için başka iki dilin kurallarının da bilinmesi gerektiği gibi şikâyetleri dile getirir ve öneride bulunur:

Evvela bir (akademi) yani encümen-i danış teşkil olunup lisanın kavaidi zapt olunmalı ve lisanı mahsus bir lügat kitabı basılmalı mevcut olan Türkçe müellefattan intihap edilip ve yeni münşeât mecmuaları tertip olunup mekteplerde şakirdana tedris ve talim olunmalı ve fünuna dair gerek telif ve gerek tercüme olunan ıstılahat kezalik encümen-i danîşe takdim olunup kabul ve tasdik ettirildikten sonra tab ve neşredilmeli o hâlde lisan tamamen bir kaide ve nizam tahtına alınıp herkes gibi bizim de mazbut kavaidi malum bir lisanımız olmuş olur.

Bu şikâyet ve öneriler o yıllarda farklı kalemler tarafından da dile getirilmiştir fakat Sait Bey'in "Arapça isteyen urbana gitsin, Acemce isteyen İran'a gitsin, Frengiler Frengistan'a gitsin, ki biz Türk'üz, bize Türkî gerektir. Bunu fethmetmeyen cahil demektir." dizeleri devri için oldukça ileri bir düşüncedir.

Sütunları, "menafi-i ammeye ve maarif ve edebiyata müteallik asar için" açılmıştır fakat *Hakayıku'l-Vekayi* bir edebiyat gazetesi değildir. Gazetede edebiyat adına en sık görülen yazılar kitap tanıtım ve ilanlarıdır. Fakat belki tesadüf eseri olarak belki de o yıllarda yayın hayatında olan gazetelerin sayısının az olması sebebiyle yeni Türk şiirinin teşekkülünde rol oynayan, Ahmet

Hamdi Tanpınar'ın yeni Türk şiirinin gelişmesinde “ikinci hamle” (1976: 264) olarak nitelendirdiği Ethem Pertev Paşa'nın iki manzumesi, “Tıfl-ı Naim” tercümesi ve Mahmut Nedim Paşa'nın sadarete getirilmesi münasebetiyle kaleme aldığı kaside *Hakayıku'l-Vekayi*'de yayımlanmıştır. Söz konusu manzumelerin ikincisine giriş mahiyetinde, Sait Bey'in kaleminden çıkmış olması kuvvetle muhtemel, Türk şiirinin kısa bir tarihçesi bulunmaktadır. Çok kısa da olsa devri için anlamlı olan bu giriş ve iki manzume *Hakayıku'l-Vekayi*'nin Türk edebiyatına hizmetleri arasında zikredilmelidir. Manzumelerin sahibi Ethem Pertev Paşa'nın devlet adamı kimliğinden öte şair kimliği bu makale için anlamlıdır.

Edhem Pertev Paşa'nın epeyce şiir yazdığı ifade edilmekteyse de kütüphanesi Koska'daki yangında eviyle birlikte yandığından bunların sadece dokuz tanesi bilinmektedir. Bu şiirlerinin bir kısmı eski tarzın devamıdır ve herhangi bir orijinallığı yoktur. Türkçeye nazmen çevirdiği Voltaire'den “Münâcât”, Rousseau'dan “Bekâ-yı Hayât”, Victor Hugo'dan “Tıfl-ı Nâim” adlı şiirler şekil ve muhteva bakımından yenilik gösterir. Mahmud Nedim Paşa'ya kaside olarak takdim ettiği şiir ise hece vezniyle olup yirmi yedi kıtadır ve Bektaşî nefesleriyle halk destanlarını andırır. Sultan Abdülaziz için yazdığı “Destan” ile kızına gönderdiği manzum mektup hece vezninin ilk güzel örneklerinden sayılır. Pertev Paşa'nın bu az sayıda şiiri, Şinâsi'ninkilerle beraber Tanzimat şiirinde şekil, dil ve muhteva olarak yenileşmenin ilk başarılı denemeleri arasında yer almaktadır. (Okay, 1994: 420-421)

Hakayıku'l-Vekayi'de hem yayımlanış periyodu, hem yayımlandığı sayfa bakımından belirli bir düzen ve istikrar göstermeyen tefrikalar vardır. Bu tefrikaların sahipleri de gazeteye katkıları olması bakımından yazarlar arasında sayılabilir. Söz konusu tefrikalar arasında dikkat çeken, Tanzimat ve I. Meşrutiyet Dönemi ediplerini büyük ölçüde etkileyen Fransız yazar Constantin François Chassaboef Volney'in *Tedmür Harabeleri* isimli eseridir. Ahmet Hamdi Tanpınar “Volney'in *Tedmür Harabeleri* isimli eseri var, Tanzimat'ta bizde çok sevildi.” der. (2004: 38). Nitekim kaynaklar bu eserin muhtelif isimler tarafından tercüme edildiğini göstermektedir. Mesela Abdülhak Hamit, ağabeyi Abdülhak Nasuhi Bey'in Volney'in *Tedmür Harabeleri* isimli eserini çevirdiğini, bu eseri okuyarak edebiyatla ilgilendiğini söyler (İnal, 1988: 1106). Hilmi Ziya Ülken ise aynı eserle ilgili olarak şunları söyler

Namık Kemal yalnız Volney'in *Les Ruines* adlı eserini *Palmir Harabeleri* adıyla tercüme etmiş ise de neşredilmemiştir. Bu eser Suphi Paşazade Ayetullah Bey, defter-i hakan nazırı Ziya Paşa, Recaizade Ekrem Bey, şurâ-yı devlet muavinlerinden Seyfi Raşit Bey taraflarından ayrı ayrı beş defa tercüme edilmiştir.” (Ülken, 2007: 329, 330)

Bu tercümelerden birçoğu ya tamamlanamadığı için veya başka sebeplerle yayımlanamamış olmalıdır çünkü Cumhuriyet öncesinde *Tedmür Harabeleri* mütercimi olarak çoğunlukla Ayetullah Bey ismi geçer. Bu bilgiler, Osmanlı aydınının eserden haberdar olduğunu göstermektedir ama muhtemelen kamuoyu söz konusu eserle ilk defa *Hakayıku'l-Vekayi* sütunlarında tanışmıştır. Ayetullah Bey'in tercümesi 304. sayıdan (23 Rebiyülahir 1288/12 Temmuz 1871) itibaren tefrika edilmeye başlanmış düzensiz aralıklarla yedi sayı devam etmiştir. Eserin tefrika edilen bölümlerinde ve bu tefrikanın aynı yıl kitap olarak basımında mütercimnin adı yer almaz fakat hâlihazırdaki bilgiler bu tefrikanın Suphi Paşazade Ayetullah'a ait olduğunu göstermektedir.

Ayetullah Bey ismi *Hakayıku'l-Vekayi*'nin 336. sayısında (29 Cemaziyevvel 1288/5 Ağustos 1871) başlanan, düzensiz aralıklarla yayımlanan *Kıyafetname* başlıklı bir tefrikada geçmektedir. Eserin yayımı Mehmet Ayetullah imzasıyla “ilm-i kıyafet” hakkında verilen bilgi ile başlar, 338. sayıda “İzzetli Ayetullah Bey'in *Kıyafetnamesi*” olarak takdim edilir. Bu notlar, *Kıyafetname* yazarının Suphi Paşazade Ayetullah olduğunun işaretleridir fakat yazarın biyografilerinde bu eserden söz edilmemektedir. Muhtemelen eser tamamlanamamış, gazete sütunlarında tefrika olarak kalmıştır.

Yeni Osmanlılar arasında adı geçen, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in ağabeyi Mehmet Ayetullah devletin çeşitli kademelerinde görev almış, Filip Efendi'nin çıkardığı *Vakit*⁶ gazetesinde makaleleri yayımlanmıştır. Ziya Paşa'nın *Rüya*'sını takliden kaleme aldığı *Rüya* isimli bir eseri, *Terhib-i Bent*'i vardır. Musullu Sami Efendi ile *Utarit* isimli bir gazete çıkarmış fakat çok kısa ömürlü olmuştur. (İnal, 1988: 145-151).

Farklı gazetelerden iktibas edilen haber nitelikli yazıların dışında *Hakayıku'l-Vekayi* sütunlarındaki yazılar genellikle imzasız olduğu için yazar kadrosu hakkında detaylı ve kesin bilgiler vermek mümkün değildir. Bununla birlikte gazetenin sütunlarında Sait Bey gibi dönemin önde gelen gazetecisinin, Edhem Pertev Paşa gibi fikirlerini yazıya dökmek isteyen devlet adamının, Ayetullah Bey gibi genç bir muhalifin, Recaizade Mahmut Ekrem gibi bir edebî otoritenin ismi yer almaktadır fakat yazıların altında imzalar değil gazeteyi çıkaranlar tarafından kısa cümlelerle tanıtılan yazar isimleri vardır. Bu tespitin istisnası; orijinal kişiliği, sıra dışı yaşantısı ve dikkat çekici fikirleriyle yer alan Hayrettin'tir. Gazetede Hayrettin'e ait imzasız yazıların da bulunması imkân dâhilindedir fakat altında Hayrettin imzası olan ilk yazı, "Teşekkür" (nr. 359, 28 Cemaziyelahir 1288/13 Eylül 1871, s. 2, 3) başlığıyla yayımlanmıştır. Bu yazıda 223. numaralı *Fırat*⁷ gazetesinde yer alan bir mahkeme haberinden dolayı gazeteye teşekkür edilir, hukuk ve adaletin önemi vurgulanır.

Faik Reşat'ın ifadesiyle "*Vatan-cüda bir Polonyalı*" (1326/1910-1911: s.156) olan Hayrettin'in asıl ismi Karol Karski'dir. Kaynaklar iki farklı Hayrettin portresi çizmektedir. Birincisi gazete yazarı Hayrettin. Bu kimliğiyle "İttihad-ı Osmanî, Türk milliyetçiliği, Türk dış politikası, Alfabe meselesi, Avrupa, gazetecilik, Hukuk, meclisler ve İttihad-ı İslamî" gibi konularda bilgisi olan önemli bir şahsiyettir." (Gümüş, 2015: 377-378).

İkinci portre içkiye düşkünlüğüyle fıkra tadında anekdotlara konu olabilecek Hayrettin'dir. Bu portreye dair bilgilerin kaynağı Faik Reşat ve Ahmet Rasim'dir. Faik Reşat, *Nevsal-i Osmani*'de yayımlanan yazısında Hayrettin'in *Terakki ve Basiret* gazetelerinde hayli makaleleri olduğunu belirtir, Türkçe bilmediğini makalelerinin Fransızcadan tercüme olduğunu yazar, anekdotlar aktarır. Yazarın, "gariptir ki işret ve sefalet gayet faal ve cevval olan müfekkiresine zerre kadar hâle vermediğinden "kös kütük" denilecek bir hâlde iken bile pek güzel bentler yazar; âli, metin ve makbul fikirler beyan ederdi" (Faik Reşat 1326/1910-1911: 156,157) sözleri iki farklı Hayrettin portresinin çağdaşları tarafından da hayretle karşılandığını göstermektedir. Ahmet Rasim'in "Matbuatımızda Lehli Bir Muharrir" başlıklı yazısı ise *Akşam* gazetesinde (nr. 2133, 6. sene, 16 Eylül 1340 /1921, s. 2.) ve Münir Süleyman Çapanoğlu'nun *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*'ında yer alır. Bu yazıda söz büyük ölçüde Faik Reşat'a bırakılmış ve aynı minval üzere hatıralar paylaşılmıştır⁸. Aynı kitapta ve *Vakit* gazetesinde (nr. 1181, 24 Mart

⁶ İbnülemin Mahmut Kemal İnal *Son asır Türk Şairleri*'nde Ayetullah Bey ile ilgili bilgileri büyük ölçüde Abdurrahman Adil'in bir makalesinden aktarmıştır. Bu kaynakta *Vakit*'ten başka bir gazetede yazmadığını Basiretçi Ali'nin kendisiyle çalışmak istediğini fakat onun Filip Efendi'den vazgeçmediğini belirtir. İbrahim Alâettin Gövsa ise Mehmet Ayetullah'ın *Basiret* gazetesini başyazarı olduğunu belirtmiştir. (Gövsa 1946: 55).

⁷ Halep'te çıkarılan resmî gazetedir. Halet Efendi tarafından çıkarılmıştır.

⁸ Münir Süleyman Çapanoğlu *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar* isimli eserinin bir kısmını Ahmet Rasim'in yazılarına ayırmıştır. Lehli Hayrettin'in anlatıldığı "Matbuatımızda Lehli Bir Muharrir" başlıklı yazı da bunlar arasındadır. Bu yazıda uzun bir dipnotla Faik Reşat'ın zengin bir kütüphanesi olduğu, resmî vazifelerde bulunduğu, öğretmenlik ve profesörlük, *Takvim-i Vekayi*'nin başyazarlığını yaptığı, Tarih Encümeni azası olduğu, zengin kütüphanesinin yandığı bilgisini verir. Lehli Hayrettin'den bahseden ve Münir Süleyman Çapanoğlu'nun eserini kaynak gösteren bazı çalışmalarda bu bilgiler Lehli Hayrettin'e mal edilmiştir. Aynı yazıda geçen, "Ben de Hayrettin'i hemen hemen tıpkı böyle gördüm...." ifadeleri de Münir Süleyman Çapanoğlu'nun olarak zikredilir. 1894 doğumlu olan Münir Süleyman'ın böyle bir ifade kullanması mümkün değildir.

1337/1921, s. 2) yer alan “Matbuata Dair Birkaç Hatıra Daha” başlıklı yazısında da Lehli Hayrettin'den söz eder.

Yukarıda Rezaizade Ekrem'in *Hakayuku'l-Vekayi*'de yazıları olan isimler arasında zikredildiği belirtilmişti. Rezaizade Mahmut Ekrem'in *Afife Anjelik* ve adı verilmemekle birlikte *Naçiz* isimli eserlerinin tanıtımı vardır ama taranan sayılarında doğrudan edibin imzasına rastlanmamıştır. 175. sayıda (6 Zilkade 1287/26 Şubat 1871) “Bir zat tarafından varaka” başlığı altında,

Fransa meşahir-i müellifininden (Chateaubriand) nam zatın (*Atala*) namında olan romanının tercümesine vaz-ı hame-i mübaderet olunduğundan bir parçası tarafınıza gönderildi muvafık-ı efkârınız olduğu hâlde gazetenize derci iltimas olunur.

açıklamasının ardından *Atala* tercümesine başlanmış ve düzensiz aralıklarla devam etmiştir. Açıklamada görüldüğü gibi mütercimim ismi verilmemiştir. 644. sayıda ise yazarın isminin geçtiği bir ilanda hem *Atala* hem de *Nağme-i Seher* tanıtılmıştır.

SON PİŞMANLIK MUKADDİMESİ'NE ZEMİN HAZIRLAYAN TARTIŞMA

Tartışmanın Tarafları

Faik Reşat

İhya Efendi hafidi Faik Reşat devletin farklı kademelerinde görev yapmış, özel ve resmî birçok gazete ve mecmuada muharrir ve başmuharrir olarak bulunmuştur. Roman, şiir, biyografi, monografi, edebiyat tarihi, antoloji, imla, kitabet, kıraat, sözlük, tarih türlerinde; inceleme, ders kitabı mahiyetinde yirmiden fazla eserin sahibidir. Ders kitapları, farklı seviyedeki sınıflar için ayrı ayrı hazırlanmış seri şeklindedir. Ortak isimli bu serilerdeki herbir kitap ayrı ayrı düşünülürse daha büyük sayılara ulaşılmaktadır. Zengin bir kütüphanesi olan Faik Reşat 1912 İshak Paşa yangınında eviyle birlikte bütün kitaplarını ve hazırlamakta olduğu eserlerini de kaybetmiştir. Basın ve edebiyat dünyasında ismi ilk defa *Hakayık*'taki tartışmayla duyulmuştur. Bu tartışmadaki fikirlerinde Namık Kemal etkisi açıktır fakat edebiyat tarihlerinde edebî eserleriyle değil başta *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* ve *Eslaf* olmak üzere biyografik çalışmalarıyla anılmaktadır. Gazete ve dergilerde dil, imla, biyografi türünde yazıları ve tercümeleri yayımlanmıştır⁹.

Abdi Efendi

Akkoyunlulardan Şeyh Süleyman torunlarından Osman Ağa'nın oğludur. Şebinkarahisar (Şarkikarahisar)lıdır. Eğitimine memleketinde başlamış, İstanbul'da devam etmiştir. Çeşitli resmî dairelerde görev yapmış, azledilmiş, işsiz kalmış tekrar görev verilmiştir. Yaşadığı bezginlik, kırgınlık, karamsarlık psikolojisine ve şiirlerine yansımıştır. Klasik divan üslubunu benimsemekle beraber özellikle gazellerindeki halk söyleyişine yakın ifadeler Mahallileşme akımının izleri olarak düşünülmelidir. *Divan, Nutk-ı Bî-pervâ ile Akl-ı Dâna (İsm-i Kitâb Akl-ı Dâna, Nutk-ı Bî-pervâ ile Akl-ı Dâna Beyninde Muhâvere, Nev-peydâ/Nâ-peydâ), Erzurum Lehçesi* adlı eserleri vardır. 1302/1884'te Şarkikarahisar Bidayet Ceza Mahkemesi reisi iken ölmüştür (Hıra 2017: 16-26).

⁹ Faik Reşat ve eserlerine dair bilgiler için *Edebiyat Tarihçisi ve Eğitimci Bir Osmanlı Aydını Faik Reşat* isimli eserden faydalanılmıştır.

Mehmet Zeki Pakalın *Sicill-i Osmanî Zeyli*'nde (2008: 7) Hasan Tahsin Okutan'dan naklen Abdi Efendi'nin "Çancoroğlu Şair Abdi Bey" adıyla bilindiğini, "Türkçülük hareketinin elebaşlarından olduğunu", İstanbul ilim ve kalem erbabınca "Çam Kerten, Kalem Cellâdı" gibi unvanlarla anıldığını yazar.

Tartışmanın Seyri

Faik Reşat'ın 17 Recep 1290/9 Eylül 1873 tarih ve 966 numaralı *Hakayıku'l-Vekayi*'de "Mektubi-i Hariciye hulefasından izzetli Reşat Beyefendi tarafından gelen varakadır" açıklamasıyla bir yazısı yayımlanır. *Hakayıku'l-Vekayi*'nin içeriğine dair eleştiri ve önerilerin yer aldığı bu yazıya Abdi Efendi'nin itirazı ile tartışma başlayacaktır.

Söz konusu yazının girişi gazetenin toplum hayatındaki yerine ve "ecnebi" kelimesiyle karşılanan Avrupa gazetelerine dair görüşlere ayrılmış daha sonra söz *Hakayıku'l-Vekayi*'nin içeriğine getirilmiştir. Yukarıda *Hakayıku'l-Vekayi*'nin muhtevasını büyük ölçüde Türkçe ve yabancı dilde yayın yapan gazetelerden yapılan alıntılar oluşturduğu, "edebiyata müteallik asar için sahifelerimiz her zaman açıktır" denilmesine rağmen bu konuda zayıf kalındığı gazetede edebiyat adına ancak bazı kitap ilanlarının ve çeşitli sebeplerle düşürülen tarihlerin bulunduğu belirtilmişti. Faik Reşat bundan şikâyet eder ve sözü Türk şiirine getirir. Ona göre,

Şuaramız henüz bir tarz-ı bedi ve makbul bulamayıp üslub-ı kadim üzre bir takım muhalif-i tabiat mübalagat ile iştilig eylediklerinden ve bu misüllü mübalagat ile memlu olduktan başka terakki-i ulûm ve fûnûnla beraber terakki etmiş olan hikemiyatın ahval-i atikasından ibaret olduğu cihetle mütalaa edecek avam-ı nasın cahil kalmalarına sebep olmaktan başka hiçbir faideyi müfit" olmamaktadır. Öyleyse "Numune-i imtisal olmağa şayan olan eş'âr-ı makbule-i ecnebiyenin ve bi't-tahsis meşâhir-i hükema ve üdebasının ahlak ve edebiyata müteallik bazı asar-ı müfidelerini, ki ekserisini romanlar içinde tasvir etmişlerdir, tercüme ve derc edilmesi gerekir.

Yazar haber sütunlarının altına bir çizgi ilavesiyle tefrika sütunu açılmasını önererek sözünü bitirir.

Hakayıku'l-Vekayi bu yazıya cevaben Avrupa'dan ve bizden birçok faydalı eser yayımladıklarını bu tarzda gelecek bütün eserleri memnuniyetle kabul edeceklerini söyler. Bir taraftan da Faik Reşat'ın Türk şiirine dönük eleştirilerine cevap verir:

Bizim eşarımızın cümlesi gayri müfit olmayıp gerek Arap ve gerek Türk eşarında dahi pek çok asar-ı nafia bulunduğundan yarınki nüshamızda derc edilecek olan eser-i beliğ ve nafia gibi manzumeleri destres oldukta onları dahi kemal-ı taktir ile kabul eyleyeceğimizi ityan ederiz.

Daha sonra Faik Reşat'ı insafa davet eder teşekkür edip bahsi kapatır.

Gazeteyi çıkaranların ertesi gün yayımlamayı vaat ettikleri "asar-ı nafia", Faik Reşat'ın yazdıklarına itiraz edecek olan Abdi Efendi'nin "emel" redifli manzumesidir.

Faik Reşat'ın yazısından iki gün sonra, "Trabzon Divan-ı Temyiz Reisi Sabık İzzetlü Abdi Efendi Tarafından Matbaamıza Gelen Varakadır" (nr. 968, 19 Recep 1290/11 Eylül 1873) başlığıyla yayımlanan yazıda Faik Reşat'ın fikirleri eleştirilir ve itiraz edilir. Böylece tartışma başlar.

Abdi Efendi yazısına Faik Reşat'ın söylediklerini özetleyerek giriş yapar. "Şuarâ-yı İslamiye ve üdebâ-yı Osmaniyenin eslaf ve ahlafın elsine-i selâse üzre meydanda olan" şiir ve nesrinin dört esas üzre bina edildiğini söyler ve bu dört esas üzerinde Osmanlı ve Avrupa ediplerini karşılaştırır.

Bunlardan birincisi aşk ve muhabbete; ikincisi tehzi-i ahlak, terbiye-i tabiata; üçüncüsü medh ü mezemmete; dördüncüsü de bir vaka-i mahsusayı beyan ve hikâyeye dairdir. Abdi Efendi bu dört esasın "üdebâ-yı ecnebiye" için de geçerli olması gerektiği düşüncesindedir.

“Aşk ve muhabbet”i olmayan insana hayvan nazarıyla bakılması gerektiğine inanan Abdi Efendi için aşk ve muhabbet “efrad-ı ecnebiye” için de geçerlidir ve “işbu aşk ve muhabbet” nazmen ve nesren kaleme alınan eserlerde işlenecektir. Son Pişmanlık Mukaddimesi’nde de aşk, yaradılıştan var olan bir his olarak görülmüş, eserlerdeki (hikâyeler) yerine dikkat çekilmiştir.

İkinci sırada bulunan “tehzib-i ahlak ve terbiye-i tabiat” konusunun ediplerimiz tarafından da işlendiğine dikkat çekilir. Son Pişmanlık Mukaddimesi’nde tartışmanın bu boyutu ele alınmış, edebiyatın böyle bir görevi olduğu, bu görevi yerine getirecek eserlerin niteliği üzerinde durulmuştur. Abdi Efendi’nin örnek olarak seçtiği *Hümayunname*, *Ahlak-ı Alâî*, *Gülistan* ve *Bostan* gibi eserler tartışmanın merkezindedir. Namık Kemal de Son Pişmanlık Mukaddimesi’nde örnek gösterilen eserlere itiraz etmiş, edebiyatın ahlaka hizmeti konusu bu eserler üzerinden değerlendirmiştir.

Üçüncü madde olan “medh ü mezemmet”, aynı aşk meselesinde olduğu gibi, Abdi Efendi tarafından insani bir yaklaşım olarak değerlendirilir, “Eğer onlar dahi gördükleri bir güzel hâli sitayiş ü sena ve çirkin nesneye levh ü tezbih ediyorlar ise üdebâ-yı Osmaniye ile üdebâ-yı ecnebiyenin mugayir-i lisandan başka farkı nedir?” sorusu sorulur.

Tahkiyeli eserlere dair olan dördüncü esasta da “üdebâ-yı tarafeynin mertebe-i müsaviyede bulunmaları emr-i zaruridir.” kararına varılarak “üdebâ-yı ecnebiye” ile “üdebâ-yı Osmaniye” arasında bir fark görülmediği dile getirilir.

Abdi Efendi “elsine-i ecnebiyeye vukuf ve malumatı” olmadığı için bu sonuçlara aklını kullanarak ulaştığını söylemeyi de ihmal etmemiştir. Bu itiraf Faik Reşat’ın vereceği cevaplarda hareket noktalarından birisi olacaktır.

Faik Reşat’ın cevabı gazetenin 971. sayısında (23 Recep 1290/15 Eylül 1873) yayımlanır. Bu yazı tartışmanın değerlendirilmesiyle başlar. Faik Reşat Abdi Efendi’nin kendisini yanlış anladığını söyler. “Bizim maksat ve bahsimiz Türkçe olduğundan Arabi ve Farisiyi karıştırmıyorum.” diyerek Arap ve Fars edebiyatından verilen örneklerle itiraz eder. İtiraz eden zatın kendisinin de itiraf ettiği gibi “elsine-i ecnebiyeden asla haberi” olmadığını “bazı erbab-ı kalemin himmetleri sayesinde meydana gelen ve mütalaası ehl-ı irfanı hayran bırakan teracim-i nefiseyi besbelli okumaya tenezzül” etmediğinin anlaşıldığını “edebiyat-ı Garbiye hakkında bir fikir alamamış olduğu hâlde” verdiği cevapta Garp ile Şark’ı karşılaştırdığını üstüne üstlük sanki karşısındakinin hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi “şiiirin aksamını envanı tarife kıyam etmesi”ni tenkit eder. Abdi Efendi’nin konudan uzaklaştığını fakat kendisine söylenenleri cevapsız bırakmayacağını belirtir. Daha sonra “İtiraz”larla Abdi Efendi’nin iddiaları aktarılır “Cevap”larla bunlar çürütülmeye çalışılır.

Faik Reşat’ın “Cevap”ları şu başlıklar altında toplanabilir:

Arap ve Fars şiirini Osmanlı şiirinden ayrı düşünmek gerekir.

Osmanlı şiirinde de “tehzib-i ahlak”a hizmet eden manzumeler vardır fakat sayıları azdır.

Batı’da da aşk konusu işlenmiştir ama mübalağa yoktur. (Yazar burada Abdi Efendi’nin Voltaire’in Racine’in eserlerini tercüme ettirerek okumasını tavsiye eder.)

Abdi Efendi’nin verdiği *Gülistan* ve *Baharistan* örnekleri doğru olmamıştır çünkü onlar Türkçe değildir.

Abdi Efendi’nin “şuarâ-yı İslamiye ve üdebâ-yı Osmaniye” eserleri için tespit ettiği dört madde yanlıştır.

Bir milletin dilini bilmiyorsan edebiyatını da bilemezsiniz. Bu bilgiye akıl yoluyla ulaşmak mümkün değildir. Batı edebiyatında bizde olmayan tiyatro türü vardır. “Eğer böyle şeyler cihet-i akliye ile bilinmesi lazım gelseydi muterizimin bu ciheti de bilmesi lazım gelirdi.”

Amacım lisanımızı küçük görmek değildi.

Tartışmanın son yazısı, 975 (27 Recep 1290/19 Eylül 1873) numaralı *Hakayıku'l-Vekayi*'de yayımlanır. Yazı,

Ağyâr elemin çekme gönül nâfile gamdır

Hasmın sitemin anlamamak hasma sitemdir.

beytiyle başlar. Abdi Efendi'nin Faik Reşat'a cevap vermeye tenezzül etmek istemediğini fakat bunun acizlikle yorumlanmasından çekindiğini dile getirdiği tamlamalarla dolu uzun bir cümle ile devam eder. Namık Kemal bu cümlenin “şu yolda tasavvur olunan sükûtun dermandegî ve acze hamlolunmak ihtimali silsile-i cümban-ı hamiyet ve gayret olarak” kısmını Son Pişmanlık Mukaddimesi'ne almış ve “eğer edebiyatın letafeti bu ise fariğ olduk” demiştir.

Tartışmanın *Hakayıku'l-Vekayi*'de yayımlanan bu son yazısında Abdi Efendi, Faik Reşat'ın ilk yazısındaki “üdebâ-yı Şarkıye” ifadesini daha sonra muradının “üdebâ-yı Türkiye” olduğu şeklinde değiştirmesinden rahatsızlığını dile getirir.

Üç edebiyatın birbirinden ayrı düşünülmesini istemez, Türkçe eserlerin itibarını düşürmenin “elsine-i İslamiyenin cümlesini” itibardan düşürmek anlamına geleceğini söyler.

Tiyatro bahsine de değinen Abdi Efendi, edebiyatımızda bu türün olmadığını belirttiğinden sonra kendisinin bu konuda bilgisi bulunmadığını itiraf eder ve çevresinde duyduklarından hareketle tiyatroyla ilgili olarak bir yorum yapar:

Şundan bundan dinlediğime göre bu tiyatro denilen şey vukuat-ı maziye-i dehrîden bir vaka-i acibeyi ahali-i İbraniye'nin zaman-ı matemlerinde kıssa-i ciğer-süz-ı Kerbelâ'yı aynıyle vuku bulmuş tarzında mücessemen icra eyledikleri gibi bir takım tezyinat-ı lisanıye ve muamelat-ı saire ilavesiyle tebayi-i nüzzarı sevindirecek veyahut ef'ide-i huzzarı gark-ı lücce-i hayret ve ibret edecek bir tarz-ı garip ve üslub-ı acib üzre aynıyle mücessemen gösterir gibi bir hikâyeden ibaret imiş. Eğer böyle ise bunun vukuatı elsine-i selâseden ibaret olan lisan-ı azbû'l-beyan-ı Osmani ile daha güzel ve latif olarak söylenmek ve kaleme alınmak mümkün olacağından bu dahi esas-ı erbanın dördüncü kısmına dâhil olmak emr-i- tabiidir.

Tiyatro bahsi tartışmanın en dikkate değer kısmıdır. Namık Kemal Son Pişmanlık Mukaddimesi'nde Abdi Efendi'nin tiyatroyu yorumlayışını, Osmanlı lisanıyla daha güzel tiyatrolar yazılabilir tarzındaki görüşlerini eleştirmiş Abdi Efendi'yi tiyatro türünden eser vermeye davet etmiştir.

Amacını, “Ebnâ-yı vatani edebiyat-ı tarafeynle müstefit ve sûd-mend etmek ve lisan-ı Osmaninin dahi şimdiye kadar kazanmış olduğu şeref ve haysiyeti kayıp ve zayı etmemek” olarak belirleyen Abdi Efendi tartışmayı “dehrî” ile bir “Hüdâperest”in tartışması noktasına getirir. Acziyet gibi düşünülse bile bundan böyle cevap yazmayacağını beyan ederek yazısını bitirir. Bununla birlikte yazdığı bir “Terkib-i Bent”te “Kimdir aceb dahl eden eş'ârına Türk'ün” diyerek okuyucuları Faik Reşat aleyhine çevirmeyi hedeflemiştir¹⁰. Bu mısra, Faik Reşat'ın “Edebiyat-ı Osmaniye aleyhinde bulunan Reşat” olarak tanınmasına ve bir süre bu şekilde anılmasına sebep olmuştur.

Tartışmanın Yankıları

Faik Reşat ile Abdi Efendi arasındaki bu tartışmaya *Ruzname-i Ceride-i Havadis*'te (nr. 2273, 30 Recep 1290/22 Eylül 1873; nr. 2274, 1 Şaban 1290/23 Eylül 1873) imzasız bir yazı ile

¹⁰ Terki-i Bent “*Divan*’ında 40a-43a varakları arasında yer almaktadır.” (Babacan 2007: 9) Bu metin “*Sergilerde vesair kitap satılan mahallerde satılacaktır*” ibaresiyle ayrıca basılmıştır.

müdahale edilir. Namık Kemal'in Son Pişmanlık Mukaddimesi'nde de değindiği *Ruzname*'deki "Edebiyat" başlıklı yazı büyük ölçüde tartışmanın "tehzib-i ahlak" düşüncesi etrafında ileri sürülen fikirlere dair yorumlar içermekle birlikte edebî eserin halk ile buluşabilmesi ve mübalağa konularını da içermektedir.

Makale yazarı, edebiyatın ahlaka hizmeti konusunda hiç tereddüt taşımaz onun kaygısı bu tarz eserlerin az olmasıdır.

Faik Reşat mevcut edebiyatı, özellikle şiiri mübalağada aşırı gidildiği için eleştirmiş, Arapça ve Farsça eserlerin böylesi bir tartışmada örnek verilip verilmeyeceği konusunda Abdi Efendi ile fikir ayrılığına düşmüştü. *Ruzname* yazarı bu eserleri halkımızın anlayamayacağını söyler, tercüme edilmesi gerektiği üzerinde durur. Türkçe eserlerin bir kısmının anlaşılması için Arap ve Fars dillerinin kurallarını bilmek gerektiğini bu eserlerden mana çıkarmanın, Arapça ve Farsça eserlerden mana çıkarmaktan daha zor olduğunu söyler. Edebiyatın ahlaka hizmeti çerçevesinde *Nehcü's-sülük*, *Ahlak Risalesi* ve *Ahlak-ı Alâî* 'yi sayar. Birincisinin çok eski olduğunu o sebeple o günün insanına birşey veremeyeceğini söyler. üçüncüyü diğer eserlerden daha üstün görür. Namık Kemal, Son Pişmanlık Mukaddimesi'nde yer alan meşhur benzetmesiyle bu değerlendirmeye itiraz etmiştir:

Ahlak-ı Alâî'den terbiye görmek hapiste ıslah-ı nefsetmeye *Télémaque* gibi hikâyattan bir şey istifade etmek ise bir muntazam bahçede ders okumaya benzer. Mahpeslerde, zindanlarda kaç kişi ıslah-ı nefis edebiliyor? Muntazam bahçeli mekteplerden ne kadar erbab-ı dâniş çıkıyor? *Ahlak-ı Alâî*'yi milletimize edebiyatça numune-i ibret addeden zatın tabiatını bilemem, fakat ben o kitabı - havi olduğu birçok efkâr-ı hikemiyeyi takdir ile beraber- mütalaa etmekten ise mütalaa için lazım olan vakit kadar mahpeste kalmayı tercih ederim. Bildiğim eshâb-ı kalemin hangisine sordumsa onlar da reyimi tasvip ettiler. (Namık Kemal, 1971: 25.)

Ruzname'de, Fuzuli'nin, Ruhi'nin, Nabi'nin ve Nizami'nin eserlerinin ahlaka hizmet eden eserler olarak değerlendirilebileceği fakat bunları ancak seçkinlerin anlayacağı ifade edilir. Yazar "Avam ne okuyacak?" sorusuyla kaygısını dile getirir.

Makale yazarı, Faik Reşat'ın Voltaire, Racine gibi yazarların eserleri tercüme edilerek okunsun önerisine dolaylı bir itirazda bulunur. Ona göre mübalağalı bile olsa bir Türk tarafından kaleme alınan bir eser ecnebi eserlerden çok daha faydalı olacaktır. Milletine hizmet etmek isteyen birisi kendi lisanınca eser kaleme almalıdır.

Orta yolu bulmayı hedefleyen *Ruzname* yazarı, tercüme edilen eserlerin Türk anlayışına ters düşen kısımlarının çıkarılması gerektiği düşüncesindedir. Ona göre "tabiiyyûn" mesleğine ait bir eseri okuyan bir Türk genci edep öğreneceğim derken dinini kaybetme tehlikesiyle karşılaşmaktadır.

Bu yazıda eski edebiyattaki mübalağa üzerinde durulmuş ve bunun gerekli olmadığı anlatılmıştır.

Ruzname-ı Ceride-ı Havadis'te edebiyatın ahlaka hizmeti bahsi çerçevesinde söz tiyatrolara da getirilir. Yazının sahibi, tiyatronun ahlaka hizmeti konusunda oldukça ihtiyatlıdır. O yıllarda faaliyette bulunan tiyatroların ve sergilenen bazı oyunların isimlerini anarak, bazı sahneleri örnek göstererek eleştiriler yapar. Mesela elinde arak şişesi (arak, bir içki adıdır) ile bir adamın bağırmasından ibret alınmaz, "bir herifin gülererek bakın kızlar" diye bağırmasından bir şey anlaşılmaz.

Ruzname yazarı, tercüme edilecek eserlerle ilgili tavsiyelerde bulunduktan sonra, "İşte edebiyatça noksan ve ikmalimiz bundan anlaşılın böyle ortalıkta sözü kestim." diyerek yazısını bitirir.

Tartışmanın dolaylı bir yankısı da *Dolap* ve *Kırkanbar* dergilerinde görülmektedir. *Dolap* dergisinde Halet Bey'in bir makalesi yayımlanır. Fesahat, tenafür, garabet, za'f-ı telif, belagat gibi terimlerin açıklandığı bazı kelimelerin Osmanlıca ve Arapçadaki kullanımları verildiği bu makalenin girişinde şöyle bir tespit yapılır:

Lisan-ı Türki kabâ-yı zibâ-yı Farisiyi giyinmiş ve ridâ-yı ranâ-yı Arabiyi örtünmüş şiveli bir şuh-ı belîğü'l- beyan ise de edebiyatı lisan-ı letafet mizan-ı Arap üzre olup Türkçe fûn-ı edebiyeye müteallik mükemmel bir kitabımız mevcut değildir. (1290/1874: s. 4-5)

Halet Efendi bu konuyu “mücerret Türkçe edebiyata hizmet eylemek murad-ı samimisiyle” Halep mektupçusu olduğu yıllarda *Fırat* gazetesinin *Gadirü'l-Fırat* isimli ilavesinde dile getirdiğini söyler. Halet Efendi, Faik Reşat'tan, Abdi Efendi'den söz etmemiştir fakat söz konusu yazının başlangıcındaki ifadeler isminin Faik Reşat ile anılmasına sebep olacaktır.

Faik Reşat ve Halet Efendi isminin birlikte anıldığı yazı Hamdi Bey tarafından *Kırkanbar*'da imzasız olarak yayımlanmıştır¹¹. Osmanlıca'yı Arapça ve Farsçadan ayrı düşünen ve edebiyatta bir çığır açmak isteyen zihniyete itiraz edilen bu yazıda Hamdi Bey şunları söyler:

İşbu makalenin mukaddimesinde ‘Türkçe fûn-ı edebiyeye müteallik bir kitabımız mevcut değildir’ denilmesinden def’aten müşarünileyhin dahi geçende edebiyat-ı Osmaniye aleyhinde mübahase açan Reşat Bey fikrinde olduğuna ve ‘Enmuzeç’ unvanı altında yazdığı makale ile üdebâ-yı asra yeni bir çığır açmak istediğine zahip oldum ise de müşarünileyhin fûn-ı edebiyeye demekten maksadının ulûm-ı âliye ve âliyeden ma’dud olan ilm-i belagat olduğuna biraz aşağıda fesahat ve belagatin tarifine girmesiyle istidlâl eyledim.(1290/1874: 42)

Tartışma Magosa'da da yankılanmıştır. Bunu Namık Kemal'in Faik Reşat'a gönderdiği mektuptan anlamak mümkündür:

Beğim!

Hakâyık'ta edebiyatımıza dair bahis açan zatı evvelce bana bizim Reşat Bey (Kudüs mutasarrıf-ı esbakı İskenderbeyzâde Reşat Paşa) diye haber vermişlerdi. Sonra sen olduğun anlaşıldı. Efkârına tamamiyle iştirak ederim. Son Pişmanlık (Bu unvan maarif tarafından ‘İntibah’a tahvil edildiği gibi mukaddimesi de tayy olunmuştu. Sonra müsveddesi ele geçmekle zirde -istidrad- suretinde aynen naklolunur.) unvanlı bir hikâye yazıyorum. Mukaddimesine bu bahis zemin oluyor. Yakında basılacaktır. Görürsün. Mutlaka resmini isterim. Arş ileri arş bizimdir felâh! Kardeşin Kemal (Faik Reşat 1326/1910: 10-11)

Son Pişmanlık Mukaddimesi

Kaya Bilgegil Namık Kemal'in “Magosa'da bulunduğu yıllarla Akdeniz Adaları'na gitmeden önceki devre”yi (1972: s. 15) “Kemal'in en çok edebî eser verdiği devre” (1972: s. 16) olarak nitelendirir. *Son Pişmanlık (İntibah)* ve ona mukaddime olması niyetiyle kaleme alınan fakat romanın ilk baskısında yer almayan yazı da Namık Kemal'in Magosa sürgünüyken kaleme aldığı eserler arasındadır.

Mukaddime ilk önce “Kemal Bey'in Bir Makalesi” başlığı ve altındaki şu açıklama ile *Şark*¹² (nr. 5, 1298 Rebiyülahir/Mart 1881) mecmuasında yayımlanmıştır:

¹¹ Faik Reşat, *Edib-i Azam Kemal* isimli eserinde bu kişiyi Suriye valisi Şükrü Paşa'nın ağabeyi Süleyman Paşazade Hamdi olarak tanıtır.

¹² Zilhicce 1297/Kasım-Aralık 1881 arasında aylık olarak Mustafa Reşit tarafından çıkarılmaya başlanmış, 7. sayıdan itibaren Faik Reşat devralmıştır. Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem'in yazı ve şiirleri yayımlanmıştır. Bu isimlerin ve dergiyi çıkaranların yanı sıra Halit, Hikmet, Necip, Vassaf, Rüştü, Mihalaki imzalarıyla telif/tercüme manzum, mensur eserlere yer verilmiştir. (Yüksel, 1998: 51-55).

Kemal Beyefendi Hazretleri bu makaleyi *İntibah*'a mukaddime olmak üzere kaleme almış ise de her nasılsa tab olunmamış olduğundan ve böyle bir güzel eserin mahv-ı ibad-ı nisyanda kalmasına ise gönül razı olmadığından mecmuamız vasıtasıyla enzar-ı kariine arz-ı tensiye edildi.

Aynı yazı daha sonra, Faik Reşat'ın *Edib-i Azam Kemal* (1326/1910) isimli eserinde yer almıştır¹³. Bununla birlikte metnin kaleme alınış yılı 1873 olsa gerektir. Çünkü zeminini oluşturan Faik Reşat ile Abdi Efendi arasındaki tartışma *Hakayuku'l-Vekayi*'de 1873'te gerçekleşmiştir.

Mukaddime, *Hakayık*'taki bir tartışmaya atıfla başlamış, Namık Kemal, “Reşat imzasıyla *Hakayık*'ta neşrolunan varakaya tamamıyla hemefkâr” olduğunu beyan ederek hangi tarafta olduğunu açıklamıştır. Mukaddime'de söylenenler iki başlıkta değerlendirilebilir. Birinci başlıkta, tartışmanın konularına dair Namık Kemal'in görüşleri vardır. Bunlara, tartışmanın seyrinin anlatıldığı kısımda değinilmiştir.

İkinci başlıkta ise roman türüne dair teorik görüşler bulunmaktadır. Namık Kemal romana “insanı anlatması” çerçevesinde bakmıştır. Yazar ilk önce tartışmada da söz konusu edilen “aşk” konusuna dikkat çeker. Ona göre aşk insan doğasında vardır. Bu sebeple “hikâyelerin, tiyatroların hisse-i hikmeti ekseriyet üzere aşka dair birçok kıssa içinde setrederler”. Kendisi de “eser-i acizenin havi olduğu bîkr-i hayali bir hikâyeye-i muhayyele ile yaşmaklamak” istemiştir.

Namık Kemal daha sonra roman yazarının amacını “tabiat-ı beşeriyenin tahlili” olarak belirler ve bunun ancak insan psikolojisini iyi bilmekle mümkün olacağını söyler. Bu meseleye dair örneği Avrupa edebiyatından verir.

Roman ve gerçeklik meselesi de değinilen konular arasındadır. Gerçeğin evrensel olduğu fakat bunun kabulünün o kadar kolay olmadığına dikkat çekilir. Romanların gerçeği kabul edilebilir hâle getirerek anlattığı söylenir ve kısa bir öykü ile söz somutlaştırılmaya çalışılır.

Konuyu Şark, Garp karşılaştırmasına getirmeyi de ihmal etmeyen Namık Kemal'e göre Şark'ın “kuvve-i hayal”i Garp'tan güçlüdür. Garp, her konuda olduğu gibi edebiyatta da Şark'ı taklit etmiştir ama taklide şayan olan kısımlarını almıştır. Namık Kemal kendisinin “Şark ve Garp'ın fikr-i kemal ve bîkr-i hayalini izdivaç ettirmeye” çalıştığını söyler.

Son Pişmanlık Mukaddimesi, Yeni Türk edebiyatının programını yapan metinler arasındadır. Tiyatro ve roman türünün tanıtımına katkıda bulunmuş; yeni edebiyatın gayesini faydalı olmak şeklinde belirlemiştir.

SONUÇ

Faik Reşat ile Abdi Efendi arasındaki tartışma, Türk tenkit tarihi açısından önemli bir metin olan Namık Kemal'in Son Pişmanlık Mukaddimesi'ne zemin hazırlayarak edebiyat tarihlerinde yerini almıştır. Edebiyat konusunda otorite olmayan iki kişi arasında yaşanan bir tartışmanın bir ön söze zemin hazırlaması, hem ön sözün sahibi Namık Kemal hem de dönemin edebiyat ortamı açısından dikkat çekicidir.

Namık Kemal'in tartışmadan haberdar olması, sürgünde de olsa İstanbul basınına takip ettiğinin kanıtıdır. Kimliğini dahi bilmediği bir gencin fikirlerini desteklemesi onun isimler değil fikirlerin peşinde koştuğunu ve savunduğu fikirler için taraf olmaktan çekinmeyen mücadeleci bir ruhu olduğunu gösterir.

¹³ Mustafa Nihat Özön, Namık Kemal'in özellikle Magosa'da yazdığı yazıların kopya edilerek elden ele dolaştığı için kopyalar arasında farklılıklar olabileceğini, Son Pişmanlık Mukaddimesi'nin de her iki baskısı arasında küçük farklar olduğunu söyler. (1971: s. 5,6) Unutmamak gerekir ki *Şark* mecmuasının makalenin yayımlandığı beşinci sayısında muharrir olarak Mustafa Reşit adı geçer ama Faik Reşat'ın da bu mecmua ile yakınlığı vardır. Nitekim bir süre sonra *Şark*'ın sorumluluğunu o alır. Her iki metin de Faik Reşat tarafından çoğaltılmış olabilir. Nitekim mukaddimenin iki baskı arasındaki fark büyük ölçüde noktalama işaretlerindedir.

Tartışma dönemle ilgili çok şey söyler: Gazetelerin dikkatli bir okuyucu kitlesi vardır ve edebî sıfatını taşımasa bile süreli yayınlar edebiyatla ilgili yazılara sütunlarını açmaktadır.

Edebiyatın ahlaka hizmeti bahsinde hemfikir olunmakla birlikte bunun uygulanmasında görüş ayrılıkları yaşanmaktadır.

Tartışmanın yaşandığı 1873 yılında hem edebî metin hem de Batılı bir eğlence tarzı olarak tiyatronun epeyce yol aldığından şüphe edilmez ama ahlaka katkısı üzerinde tereddütler yaşandığı anlaşılmaktadır.

Batılı tarzda eğitim yapan bir okulda tahsil görmeseler dahi Avrupa edebiyatının daha iyi tanınmasını isteyen ve bu edebiyatı orijinal metinlerinden okuyan gençler yetişmiştir. Batı edebiyatına ilginin yanı sıra Arap, Fars dili ve edebiyatına, edebî eserlerine ilgi, beğeni devam etmektedir. Tanzimat'ın ikili ruhu edebiyat ortamında da görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Babacan, İsrail (2007). "XIX. Asır Osmanlı Edebiyatında Milliyetçilik Düşüncesinin Gelişimi ve Şebinkarahisarlı Abdi Bey'in Türklükle İlgili Bir Manzumesi", Karadeniz Araştırmaları, S. 12 (Kış 2007), s. 1-14.
- Berkes, Niyazi (tarihsiz). Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Beyhan, Mehmet Ali (1993). "Bir II. Abdülhamid Devri Aydını'nın Profili: Lastik Said Bey", Osmanlı Araştırmaları XIII, s. 167-205.
- Beyhan, Mehmet Ali (2008). "Said Bey, Lastik" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C. 35. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. s. 549-551.
- Bilgegil, Kaya (1972). Harabat Karşısında Namık Kemal, İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Ebüzziya Tevfik (1290/1873). Salname-i Hadika. İstanbul.
- Ertuğ, Hasan Refik (1970). Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi, İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Es, Hikmet Feridun (2019). Tanımadığımız Meşhurlar, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Faik Reşat (1326/1910-1911). "Hayrettin", Nevsal-i Osmani, İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekası. s. 155-166.
- Faik Reşat (1326/1910). Kemal ile Muhabberemiz – Edib-i Azam Kemal, İstanbul: Zaman Kütüphanesi.
- Gövsâ, İbrahim Alâettin (1946). Türk Meşhurları Ansiklopedisi, İstanbul: Yedigün Neşriyatı.
- Gümüş Musa (2015). "Leh ve Macar Mültecilerinin Osmanlı Devleti'ne Sığınması Beyin Göçü Olarak Değerlendirilebilir mi?", Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS) Eylül 2015 September 2015 Yıl 8, Sayı XXIII, s. 363-387.
- Halet Bey (1290/1874). "Enmuzeç", Dolap, s. 4-5.
- Hanioğlu, M. Şükrü (2012). "Türkçülük", TDV İslam Ansiklopedisi C. 41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 551-554.
- Hıra, Gülsen (2017). XIX, Yüzyıl Şahsiyetlerinden Abdi Efendi ve Münazara-ı Nutk-ı Bî-Perva ile Akl-ı Dâna'sı (İnceleme-Tenkitletli Metin-Sözlük-Dizin- Tıpkıbasım), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İmzasız (Hamdi) (1290/1874). "Aldığımız Bir Varakanın Aynıdır", Kırkanbar Cüz 2, s. 42-45.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal (1988). Son Asır Türk Şairleri, C.1, 2, 3, İstanbul: Dergâh Yayınları.

- İskit, Server (1943). Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yay.
- Namık Kemal (1971). İntibah Sergüzeşt-i Ali Bey, Tertipleyen Mustafa Nihat Özön). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Okay, M. Orhan (1994). "Edhem Pertev Paşa", TDV İslam Ansiklopedisi C. 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 420-421.
- Oral, Fuat Süreyya (tarihsiz). Türk Basın Tarihi Osmanlı İmparatorluğu Dönemi 1728-1922. Ankara: Bengi Matbaası.
- Özön, Mustafa Nihat (1971). "Birkaç Söz", İntibah Sergüzeşt-i Âli Bey, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özön, Mustafa Nihat (1997). Namık Kemal ve İbret Gazetesi, İstanbul: YKY.
- Pakalın, Mehmet Zeki (2008). Sicill-i Osmani Zeyli I. Cilt, Ankara: TTK., s. 7.
- Şapolyo, Enver Behnan (1969). Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın, Ankara: Güven Matbaası.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1976). 19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2004). Edebiyat Dersleri, (Haz. Abdullah Uçman). İstanbul: YKY.
- Tevetoğlu, Fethi (1967). Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetleri (1910-1960). Ankara.
- Til, Enis Tahsin (2004). Gazeteler ve Gazeteciler. (haz. İbrahim Şahin), Ankara: Bilge Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziya (2007). Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü, İstanbul: Ülken Yayınları.
- Yüksel, Süheyla (1998). "Şark Mecmuası", Yedi İklim, 105 (51-55).
- Yüksel, Süheyla (2017). Edebiyat Tarihçisi ve Eğitimci Bir Osmanlı Aydını Faik Reşat, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Yüksel, Süheyla (2020). "Osmanlı Basınının İlk Döneminde Gazete Mukaddimeleri", Türklük Bilimi Araştırmaları, (48) 55-65.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EEDER

Edebi Elestiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Tonga, Necati (2021). “Ahmet Muhip Dıranas’ın *Çiçek Mecmuası*’nda Kalmış Eserleri Üzerine Bir İnceleme”, *Edebi Elestiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 20-44.

Necati TONGA*

Ahmet Muhip Dıranas’ın *Çiçek Mecmuası*’nda Kalmış Eserleri Üzerine Bir İnceleme**

A Survey On the Unknown Works of Ahmet Muhip Dıranas in *Çiçek Magazine*

ÖZ

Sürelî yayınlar, edebî ve fikrî hareketlere zemin teşkil etmesi bakımından edebiyat hayatını besleyen önemli kaynaklardır. Periyodikler, edebiyat ve fikir toplulukları ile bu çerçevede gelişen tartışmalara sahne olmalarının yanı sıra şair ve yazarların edebiyat-matbuat hayatına adım attıkları yayınlar olarak da ön plana çıkar. Bu durumun dikkat çekici örneklerinden biri, Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinin önemli isimlerinden Ahmet Muhip Dıranas’ın hayatında görülür. Dıranas’ın 1926-1927 yılları arasında henüz lise öğrencisi iken Muhip Atalay müstearıyla *Çiçek* mecmuasında yayımladığı metinler, şairin ilk kalem tecrübeleri olarak dikkat çeker. Dıranas üzerine yapılan çalışmalarda bu metinler dikkatlerden kaçmış ve değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Bu makalede Dıranas’ın *Çiçek* mecmuasında yayımladığı dört hikâye ve iki şiir incelenerek şairin biyografisine katkı sağlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Muhip Dıranas, *Çiçek* mecmuası, şiir, hikâye.

ABSTRACT

Periodicals are important sources that feed the literary life in terms of providing a basis for literary and intellectual movements. Periodicals stand out as the publications in which poets and writers step into the literature and press life, as well as being the scene of discussions that develop within this framework among literary and intellectual communities. One of the remarkable examples of this situation is seen in the life of Ahmet Muhip Dıranas, one of the important names of Turkish poetry in the Republican Period. The texts that Dıranas published in *Çiçek* magazine using the pseudonym “Muhip Atalay” between 1926 and 1927, while he was still a high school student, deserve attention as the poet's first writing experiences. In the studies on Dıranas, these texts have been overlooked and have not been evaluated. In this article, it will be tried to contribute to the biography of Dıranas by examining these texts comprised of four stories and two poems published by him in *Çiçek* magazine.

Keywords: Ahmet Muhip Dıranas, *Çiçek* magazine, poetry, story.

* Dr., Kırıkkale Millî Eğitim Müdürlüğü, necati.tonga@gmail.com ORCID: 0000-0002-5937-2808

** Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 07.11.2021 Kabul Tarihi: 13.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1020282

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

GİRİŞ

“Bir el çıkarmaya başlar bohçamızdan
Lavanta çiçeği kokan kederleri.”

Ahmet Muhip Dıranas.

Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Ahmet Muhip Dıranas (1908-1980); başta şiir olmak üzere piyes, deneme, fıkra, tercüme gibi çeşitli edebî türlerde eserler vermiş, edebiyatımızın velut kalemlerindedir. Ömrü boyunca saf şiirin peşinde olan Dıranas, şiirlerinde aşk, tabiat, ölüm, kaçış gibi temalar üzerine yoğunlaşmış; vezni ve kafiyeyi ön plana alan şiirlere imza atmıştır.

Bugüne dek Dıranas’ın biyografisi ve eserleri üzerine çeşitli yayınlar yapılmıştır. Mustafa Kırcı’nın yüksek lisans tezini geliştirerek yayımladığı *Ahmet Muhip Dıranas: Hayatı, Fikirleri, His Dünyası* adlı çalışması (Kırcı: 1997), Dıranas üzerine yayımlanan ilk biyografik çalışmadır. “Giriş, Dıranas’ın Fikirleri, His Dünyası, Sonuç ve Bibliyografya” bölümlerinden oluşan kitabında Mustafa Kırcı, Dıranas’ın bütün eserlerinden hareketle edebî kişiliğini inceler.

Dıranas hakkında kitap olarak neşredilen ikinci çalışma Âlim Gür imzasını taşır. *Ahmet Muhip Dıranas Hayatı-Eserleri-Sanatı* başlığıyla neşredilen biyografide (Gür: 2007) Dıranas’ın hayat hikâyesi ile bütün eserleri ayrıntılarıyla değerlendirilmiştir. Dıranas’la ilgili bir başka çalışma, 2007 yılında H. Rıdvan Çongur tarafından neşredilmiştir. Şairin ölümünün 25. yılında Millî Kütüphane Başkanlığı tarafından küçük bir kitapçık olarak yayımlanan eserde, şairin kısa biyografisinin yanı sıra Dıranas’ı ele alan kısa yazılarla şiirlerinden bir seçki yer alır. 2011 yılında Şükrü Aydın tarafından *Türk Şiirine Adanmış Bir Yürek: Sinoplu Şair Ahmet Muhip Dıranas* adlı bir kitap basılır. Sinop Belediyesi Kültür Yayınları tarafından neşredilen kitapta şairin hayat hikâyesini aydınlatacak kısa bir biyografisinin yanı sıra, şiirlerinden seçmelere yer verilmiş, şair hakkındaki çeşitli yazılardan alıntılar yapılmıştır.

Dıranas üzerine hazırlanan bir diğer eser ise 2013 yılında Bahriye Çeri’nin editörlüğünde hazırlanan *Ahmet Muhip Dıranas* adlı kitaptır ki şair hakkında günümüze kadar hazırlanan en kapsamlı çalışma olarak dikkat çeker. Bu eserde Ahmet Muhip Dıranas ve eserleri çeşitli yazarlar tarafından farklı bakış açılarıyla ele alınır. Kitap çapındaki bu çalışmalara ilave olarak Dıranas’la ilgili -Mustafa Kırcı’nın kitaplaşan çalışmasının haricinde- dört yüksek lisans tezi hazırlanmış (Acar: 1982, Candar: 2002, Yivli: 2005, Özçalışkan: 2006), zaman içinde Dıranas ve eserleri pek çok yazıda ele alınmıştır. Baki Asiltürk “Dıranas’ın Bilinmeyen İki Şiiri” adlı makalesiyle şairin kitaplarına girmemiş iki şiirine dikkat çekerek Dıranas külliyyatına katkı sağlamıştır (1996: 61-63).

Şüphesiz ki Ahmet Muhip Dıranas, modern Türk şiirinin en önemli isimlerinden biridir ve onun biyografisini aydınlatacak her bilgi önem arz etmektedir. Bu makalede şairin henüz lise öğrencisi iken Arap harfli *Çiçek* mecmuasında yayımlanan ve yukarıda anılan eserlerde dikkatlerden kaçan eserleri incelenerek şairin biyografisine katkı sağlanmaya çalışılacaktır.

Ahmet Muhip Dıranas’ın *Çiçek* Mecmuası’nda Kalmış Eserleri

“Ve cümle yitikler, mağluplar, mahzunlar.”

Ahmet Muhip Dıranas

Ahmet Muhip Dıranas hakkındaki çalışmalarda, *Millî Mecmua*’nın 15 Eylül 1926 tarihli nüshasında yayımlanan “Bir Kadına” ile *İçtihad* mecmuasının Kasım 1926 tarihli nüshasında yayımlanan “Köpek Havlamaları” adlı şiirleri onun ilk eserleri olarak anılır. Mustafa Kırcı,

kitabında Dıranas'ın yayımlanan ilk şiirinin “Bir Kadına” olduğunu belirterek şairin “Köpek Havlamaları” şiirini de ilk defa neşreder:

KÖPEK HAVLAMALARI

Bu gece, ıssız gece
Geçen yılı düşündüm
Ah, bu yıldızsız gece,
Kopuyor sanki ödüm.

Uzaklardan uluyor,
Sesi kısık bir köpek...
İçime dert oluyor
Beni mi öldürecek?

Oluyor tam bir sene
Köpekler uluyorken
Böyle bir gece yine
Korkunç sessizliklerden;

Ölmüştü dayım benim,
Nurumu bekleyenim
Ah o yıldızsız gece, ah o köpek sesleri
O seslere karıştı onun son nefesleri.” (Kırcı, 1997: 16-17)

Âlim Gür ise hazırladığı biyografide şairin sahipleneceği nitelikte olmasa da Dıranas'ın bilinen ilk şiirinin “Bir Kadına” adını taşıdığını ve “Muhip Atalay” takma adı ile 15 Eylül 1926 tarihli *Milli Mecmua*'da yayımlandığını belirterek bu şiiri ilk defa neşreder:

BİR KADINA

Kıvrılan, bükülen, şen, şûh çağlayan
Kahkahan taş gibi donacak yarın..
Mezarına; bugün yanan, ağlayan..
Başlar baykuş gibi konacak yarın

Ömründe gönlündü sanki bir mahşer
Yarın da mezarın tutuşsun yer yer..

Ellerinden şarap içtiğin gençler,
Kadeh kadeh alev sunacak yarın..

Kimseye vefâlı bir an olmadın
Ey yıllarca gülen, ağlatan kadın...
Şu şimdi, hicrânla dolaşan adın,
Dillerde bir zehir olacak yarın..

Hastasın, benzinde hiç kalmamış kan..
Vaktiyle kaç gencin gönlünü yakan,
Şu ferî tükenmiş, mezara bakan
Gözlerin toprakla dolacak yarın..." (Gür, 2007: 56-57).

Âlim Gür'e göre derginin "Heveskârlar Sütunu"nda çıkan bu şiir, Faruk Nafiz'in üslûbunu ve Dıranas'ın meşhur Fahriye Abla'sını hatırlatmaktadır (2007:57). Oktay Yivli, hazırladığı yüksek lisans tezinde şiire lise yıllarında başlayan Ahmet Muhip Dıranas'ın bazı şiirlerinde "Derviş" müstearını kullandığını belirterek şairin yayımlanan ilk şiirinin "Bir Kadına" olduğunu belirtir (2005:19). Şair hakkında yapılan yüksek lisans tezlerinden bir diğerinde Saadet Seval Candar, Dıranas'ın şiirlerinin kronolojik listesini vererek "Bir Kadına" adlı metni, şairin yayımlanan ilk şiiri olarak kaydetmiştir.

Dıranas'ın ilk eserlerinin tespit edilmesinde şairin söyleşilerinde aktardığı bilgilerin de tesiri vardır. Örneğin Dıranas, Erdal Öz'le konuşmasında şiire başlangıcını şu cümlelerle anlatır:

"Şiir yazmaya ne zaman, nasıl başladınız?

Bu sorunuz beni uzun yıllar öncesine çeker. Nasıl başladığımı da kesin olarak söyleyemeyeceğim. Çocukluğumu ele almak gerek. Benim çocukluğum zengin tabiatlı bir köyde geçti, kısmen. Kısmen de İstanbul şehrinin mütareke yılları içinde, İstanbul'da ve bir çeşit yoksulluklar ve sıkıntılar içinde geçti. Hatırlıyorum, ilk defa elime bir şiir kitabı tutuşturan dayımı; Edirne Askerî Lisesi'nde öğrenciydi, sonra verem oldu ve öldü. İlk şiiri o zaman görmüş olacağım; bu bir antolojiydi ama şimdi ne olduğunu çıkaramayacağım. Sonra zamanlar geçti, Ankara'ya geldik. Ankara'da uzun zaman çocukluğumun tabiatını hatırladım.

Ve bir ara bir tesadüfle karşıma rahmetli Abdullah Cevdet çıktı. Ben o zaman bir kitapçımın yanında akşamları çalışıyordum. Benimle ilgilendi. Ve o zaman yazdığım bir şiiri benim elimden aldı, beğendi ve *İçtihat* dergisinde yayımladı. O şiir de gene benim bu ölen dayıma ait yazılmış bir ağıttır. Şimdi şiiri hatırlayamayacağım" (Öz, 1980: 49.)

Dıranas'ın bu söyleşide yayımlanan ilk şiirlerinden biri olarak işaret ettiği metin, şairin dayısının ölümü üzerine hissettiklerini dile getirdiği "Köpek Havlamaları"dır. Dıranas başka bir söyleşisinde ise edebiyat hayatına girişiyle ilgili şu ilginç bilgileri verir:

"Ta küçük yaşımdan beri güzel şeyleri seviyordum. Resme istidadım vardı. Portreler büyütüyordum. Bir aralık musikî ile uğraştım. İlk münteşir yazım, Talebe Mecmuası'nda çıkan 'Çiçek' adlı bir hikâyedir. Aynı mecmuada daha sonra şiirlerim çıkmaya başladı. Mecmua beni daimî yazıcıları arasında sayıyordu, fakat o yazılar ne kötü şeylerdi azizim. Zaten bunların neşredilmesinden pek heyecan meyecan da duyduğum yoktu." (Aygün, 1935: 13).

Âlim Gür, Dıranas'ın verdiği bu bilgiler ışığında *Talebe Mecmuası*'nı taradığı hâlde şairin bahsettiği metinlere ulaşamadığını belirtir (2007: 58). Gerçekten de *Talebe Mecmuası*'nın ilgili nüshalarında ne müstear isimle ne de kendi adıyla Dıranas'ın herhangi bir metni yayımlanmamıştır. Bununla birlikte şair, yukarıda anılan söyleşisinde metinlerin yayımlandığı yerle ilgili önemli bir ipucu vermektedir ki hikâye adı olarak anılan “Çiçek”, dönemin Arap harflî önemli talebe mecmualarından biridir ve Dıranas ilk kalem temrinlerini bu dergide neşretmiştir.

Çiçek, 17 Haziran 1926-15 Mart 1927 tarihleri arasında İstanbul'da toplam on dokuz sayı yayımlanan bir çocuk dergisidir. On beş günde bir yayımlanan derginin künyesinde önceleri “Mektep ve Aile Mecmuası”, ilerleyen sayılarda ise “Türk Gençlik ve Aile Mecmuası” ifadeleri yer alır. *Çiçek*'in ilk sayfasında derginin sahibi olarak Ruhi, imtiyaz sahibi olarak ise M. Razi ve Mehmet Sıtkı isimleri kayıtlıdır. Derginin adresi “İstanbul'da Bâbiâli Yokuşu'nda 50 numaralı daire-i mahsusa”dır (Aygün: 2019).

Çiçek, dönemin diğer çocuk mecmualarında olduğu gibi çoğunlukla genç ve çocuk okuyucuların metinlerine odaklanan bir yayındır. Mecmuada şiir, hikâye, piyes, masal gibi edebî türlerin yanı sıra çocukları eğitmek amacıyla bilmeceler, karikatürler, adab-ı muâşeret ve faydalı bilgiler bölümleri yer alır. *Çiçek*'te yayımlanan yazıların çoğu imzasız çıkmıştır. Muhip Atalay, Güzin Şefik, Edip Alp (Hilmi), A. Sabih, Kemalettin Kaya, Güzide Ahmet, Melahat Mehdi, Rauf Yekta, İsmail Safa, Fuat Tayyip (Bayramoğlu) gibi isimlerin eserleri neşredilir. Derginin şair-yazar kadrosu içerisinde en dikkat çekici isim “Muhip Atalay” imzasıyla eserler neşreden Ahmet Muhip Dıranas'tır.

Dıranas'ın *Çiçek* mecmuasında yayımlanan ilk metni “Gökoğlu” adlı bir hikâyedir ve derginin 1 Eylül 1926 tarihli 6. sayısında neşredilmiştir. Hikâyenin sonunda “21 Ağustos 26, Ankara: Muhip Atalay” notu yer almaktadır ve metin “Muhterem muallimim Sinoplu Numan Sabit Bey'e” ithafıyla neşredilmiştir. Numan Sabit Bey, Dıranas'ın ilkokul öğretmenidir ve şairde edebiyat sevgisinin oluşmasında etkili bir isimdir. Numan Sabit Bey, daha ilkokul sıralarında Ahmet Muhip'e Emin Bülemd'in “Kin” şiirini ezberleterek törenlerde okutmuş, kendi tabiri ile on-onbir yaşlarında avare bir köylü çocuğunun ruh dünyasını Enis Behiç'in korsan şiirleriyle yoğurmuştur (Dıranas, 1994: 149, 345).

“Gökoğlu” isimli hikâye, bir çocuğun trajik hayat hikâyesine yoğunlaşır. Hikâyede babasını Balkan Savaşları'nda, annesini Birinci Dünya Savaşı günlerinde gerçekleşen trafik kazasında kaybeden bir sokak çocuğunun hayata tutunma çabası anlatılır. Öksüz, yetim kalan ve hikâye boyunca adı anılmayan çocuk, babasının verdiği nasihatın de yönlendirmesiyle pilot olur. İlerleyen günlerde Tayyare Cemiyeti tarafından kahramanlık nişanıyla ödüllendirilen genç, 30 Ağustos günü Ankara semalarında gururlu bir şekilde uçağıyla dolaşmaktadır. O, âdeta buluttan mabetlere dalarak semaları fetheden gururlu bir fatihe dönüşmüştür:

“Kartal bakışlı gözleri, ölmez, ölmemiş emeklerin fani olmayan meşaleleriyle tutuşmuştu. Ve iki kanat ortasında gâh yatarak, gâh dönerek, kıvrılarak gâh mailiklere yaslanarak, süzülerek, gâh nezrettiği muhayyel kurbanları kesmek için tayyaresiyle buluttan mabetlere dalarak semaları fethetmiş bir fatih gururuyla yükseklerde dolaşıyordu. Ama nasıl gururdu o... Hiçbir faniye nasip olmayan başka bir büyüklükle başka bir tesliyetle bu gurura bırakmıştı kendini... Bu gururla çok mütevazılaştı o...” (Atalay, 1926a: 42).

Gösteriyi izleyenler tarafından hangi bahtiyar anne ve babanın evladı olduğu merak edilen genç, kendini “Gökoğlu” olarak nitelendirir. Hikâyede hayatın acı tecrübeleri karşısında pes etmeyen, mücadele veren ve neticede amacına ulaşan bir insan portresi çizilir. “Gökoğlu”, Dıranas'ın yayımlanan ilk metnidir ve şairin edebiyat hayatına hikâye türüyle girdiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Dıranas'ın *Çiçek* mecmuasında yayımlanan ikinci metni “Sokak Çocuğu” da “Gökoğlu” gibi bir hikâyedir ve derginin 1 Teşrinisani (Kasım) 1926 tarihli 10. sayısında neşredilmiştir. “Kardeşim Serap ve Şebab’a” ithafıyla yayımlanan hikâyenin sonunda “16 Eylül 26, Ankara/Cebeci Muhip Atalay” açıklaması yer almaktadır.

“Sokak Çocuğu”, isminden de anlaşılacağı üzere İlyas adlı bir sokak çocuğunun hayatı üzerine inşa edilmiştir. Geçimini gazete dağıtarak sağlayan İlyas, sokaklarda hayatını sürdüren binlerce çocuktan biridir. Sokak çocuklarının yaşamları, hikâyede şu cümlelerle özetlenir:

“Onları herkes tanır. Onlar tıpkı sokak boylarında yetişen fidanlara benzer... Onların gölgesinden müstefit olmayan onların yardımına muhtaç bulunmayan yok gibidir. Bunun için onları herkes tanır ve herkeste bu sokak çocuklarına sebebi tahlil edilemeyen bir muhabbet gizlidir. Bazısı elinde bir deste gazete, çaylak bacaklarından ümit edilmeyen bir süratle haykırarak koşar.. Her mahlukun muhtelif cinsi olduğu gibi, sokakların bu munis mahlûklarının da nevlere vardır. Bu kısım gazeteci kısmıdır. Kar, çamur, yağmur onların tipini değiştirmez. Yırtık ve düşük pantolonunun cebinde, bozuk paralar daima şingirdar. Bir kısmı küfecidir. İnce omuzlarından kat kat büyük yükleri taşırlar. Diğer bir kısım boyacılık eder...” (Atalay, 1926b: 75).

Üç ana birimden oluşan hikâyenin giriş bölümünde, gazete dağıtıcısı İlyas merkeze alınarak sokak çocuklarının hayatlarından bahsedilir. Yazara göre sokaklar, “facialarla dolu birirere haşerat yatağı”dır. Hikâyenin ilk birimi, sokak aralarında ve köşe başlarında sokak çocuklarına merhametle yaklaşan kimselerin olduğundan bahsedilerek noktalanır.

“Sokak Çocuğu” hikâyesinin ikinci birimi bir diyalogla başlar. İlyas ile kendisini evlat edinmek isteyen biri arasında geçer bu diyalog. Gazete satıcısı küçük çocuk, muhababının kendisini evlat edinmek istemesine başta razı olmaz; fakat otomobile her gün gezmek, güzel elbiseler giymek ve istediği zaman arkadaşlarını görebilmek gibi vaatler çocuğun olumlu karar vermesini sağlar.

Hikâyenin üçüncü biriminde, İlyas'ın evlat edinildikten sonraki hâli anlatılır. Kendisine vaat edilen her şeye kavuşan İlyas, yeni annesi ve babası tarafından da hakiki evlatları gibi sevilmektedir. Bununla birlikte kendini bildiği günden beri sokakların çocuğu olarak yaşayan İlyas, eski arkadaşlarına ve sokakların canlı hayatına karşı şiddetli bir hasret duyar. Benliğinin bütün direnişlerine rağmen bu arzusuna karşı koyamaz ve yeni ailesini terk ederek sokaklara döner.

Dıranas'ın yayımlanan ikinci hikâyesi “Sokak Çocuğu”nda özellikle “kaldırım” imgesi Necip Fazıl etkisini hatırlatacak şekilde kullanılmıştır. Denilebilir ki bu hikâye, Necip Fazıl'ın “Kaldırımlar” şiirindeki “*Ben bu kaldırımların emzirdiği çocuğum*” mısraının hikâyeleştirilmiş şeklidir. Nitekim hikâye, çocuğun sokaklara dönmesi ve “anne” olarak gördüğü kaldırımlara kavuşmasıyla noktalanır:

“Fakat bir gün.. Bir gün bu kudrete mağlup ve sokak hayatına, köşe başlarına, çeşme yalaklarına müştak kaldırımların üstüne atladı. Gönlünde müphem bir sabrı vardı. Arkasında o eski elbiseleri, ayakları çıplak yine kaldırımlarda koşuyor, sokak hürriyetinin payansız hudutlarına doğru müsterih uçuyordu.

Şimdi asıl annesine kavuşmuş, sıcak ve cılız kolları, asıl annesini kucaklayabilmişti.. Ve o, bundan memnundu...” (Atalay, 1926b: 78).

Ahmet Muhip Dıranas'ın *Çiçek* mecmuasında yayımladığı ilk iki hikâye, benzer temalar ve duyarlılıklar etrafında şekillenmiş metinler olarak ön plana çıkmaktadır. Bu hikâyeler, çocukluk yılları çetin şartlar altında geçen Dıranas'ın hayatından izler taşımaktadır. Düzenli bir aile ortamında büyüemeyen Ahmet Muhip'in babası önce Balkan Harbi'ne katılmış, ardından

Çanakkale'de ve Kurtuluş Savaşı'nda cephede yer almıştır (Dıranas, 1994: 220). Dıranas art arda cereyan eden savaşlar nedeniyle babasından uzun süre ayrı kalmış, bu sebeple de annesine aşırı derecede bağlanmıştır (Kırcı, 1997: 14).

Çocukluğunun ilk yılları Sinop'ta ve yoksulluk içinde geçen Dıranas, çeşitli işlerde çalışmış, hatta bir ara Sinop Limanı'nda gemilerin atıklarını toplamak zorunda kalmıştır. İstanbul'a ve Ankara'ya taşındıktan sonra da Dıranas'ın kaldırımlarda geçen yoksul günleri devam eder. Şair, bu günleri bir yazısında "Hamamönü kaldırımlarından çocukluğumun ayak izlerini silemezler." diyerek (Dıranas, 1949: 2) anmıştır. Sıralanan bu bilgiler birleştirildiğinde "Gökoğlu" ve "Sokak Çocuğu" hikâyelerinde dile getirilen psikoloji daha net ortaya çıkmaktadır ki bu metinler çocuk Dıranas'tan izler taşımakta, şairin o dönemdeki halet-i ruhiyesini yansıtmaktadır.

Ahmet Muhip Dıranas'ın *Çiçek* mecmuasında neşredilen üçüncü eseri bir şiirdir ve "Nöbetçi" adını taşır (Atalay, 1926c: 98). Derginin 15 Kânunuevvel 1926 tarihli 13. sayısında "Muhip Atalay" imzasıyla yayımlanan şiir, hecenin 14'lü ölçüsü ile kaleme alınmıştır. Şiirde millî duyarlılıkla nöbet tutan bir Mehmetçik portresi çizilmiştir.

Dıranas'ın dergide yayımlanan üçüncü hikâyesi "Gençliğe Mektuplar" üst başlığı altında çıkan "Bir Vicdan Azabı"dır (Atalay, 1927a: 114,119-120). Bu hikâye, derginin 1 Kânunusani (Ocak 1927-10 Kânunusani 1927 tarihli 14. ve 15. sayılarında "Muhip Atalay" imzasıyla yayımlanır. "Bir Vicdan Azabı", mektup formuyla kaleme alınmıştır ve Dıranas'ın daha önce yayımlanan iki hikâyesinden farklı özellikler taşımaktadır.

"Bir Vicdan Azabı", Saadet'in Bedia'ya yazdığı mektup üzerine inşa edilmiş bir hikâyedir. Saadet ve Bedia, bir dönem aynı sıralarda eğitim görmüş iki kuzendir. Mektubun içeriğinden iki kuzenin birbirlerinden ayrıldıkları, farklı şehirlerde yaşamlarını sürdürdükleri ve uzunca bir zaman haberleşmedikleri anlaşılmaktadır.

Saadet, mektubunun başlarında Bedia ile paşa amcasının sitemli sözlerine cevap verir ve aylarca mektup yazamamasının sebebini açıklar. İki arkadaşın aynı sıralarda okurken edebiyat derslerine giren Feriha Fikret Hanım ölmüştür ve bu ölümün yakın şahidi olan Saadet, yaşadıklarının ve öğrendiklerinin tesiriyle Bedia'ya mektup yazamamıştır. Mektubun ilerleyen bölümlerinden edebiyat öğretmeni Feriha Fikret Hanım'ın hazin hikâyesini öğreniriz.

Feriha Fikret Hanım, öğrencileri üzerinde derin izler bırakan bir öğretmendir. Feriha Fikret Hanım, çocukken annesini kaybeder, üvey anneler elinde büyür, sonuçta kardeşlerine bakmak zorunda kalır. Yaşadıkları neticesinde vereme yakalanan Feriha Fikret Hanım, bu hastalığı kardeşine de bulaştırır ve onun ölümüne sebep olur. Bu olay, Feriha Fikret Hanım'ın yıllarca vicdan azabı çekmesine yol açar. Hikâyede de bu vicdan azabı ve Feriha Fikret Hanım'ın başından geçen elîm hadiseler ile ölümü, Saadet tarafından Bedia'ya haber verilir. Hikâye, Feriha Fikret Hanım'ın ölümünün ardından öğrencilerin çok üzüldüğü vurgulanarak noktalanır.

Ahmet Muhip'in *Çiçek* mecmuasında yayımlanan "Diz Vurdukça" adlı ikinci şiiri (Atalay, 1927b), derginin 1 Mart 1927 tarihli 18. sayısında yayımlanmıştır. 8'li hece ölçüsü ile kaleme alınan şiir, tıpkı "Nöbetçi" şiirinde olduğu gibi çocuk Dıranas'ın millî duygularını ön plana çıkaran bir metindir.

Dıranas'ın *Çiçek* mecmuasında yayımladığı son metin, "Küçük Hikâye" üst başlığı ile derginin 18. sayısında yayımlanan "Çıldırın Deli" adlı hikâyedir (Atalay, 1927c). Hikâyede, iki genç kız arasındaki diyaloglar üzerine kurulmuştur. Hikâyede, tıpkı "Bir Vicdan Azabı"nda olduğu gibi, aynı sıralarda okuyan ve akraba olan iki genç kız karşımıza çıkar. "Bir Vicdan Azabı"nda mektupla gerçekleşen içdökme ve yüzleşme, "Çıldırın Deli"de diyaloglarla ortaya konmuştur. Hikâyede diyaloglar, Sahra ve ismi verilmeyen teyzesinin kızı arasında geçer. Aşkî bir oyuna dönüştüren ve Fuat adlı sevdiği gençle alay eden Sahra, Fuat'ın ölümünün ardından

ondan aldığı mektubun da etkisiyle çıldırmıştır. Hikâyede Sahra; konuşmayan, bazen kahkahalarla gülen bazen de hıçkırıklara boğulan çıldırılmış bir âşık olarak sunulur. Bu sebeple metinde Sahra'nın konuşmaları “...” ile belirtilmiş ve kahramanın duyguları teyzesinin kızının ağzından verilmiştir.

SONUÇ

“Ey unutuş! Kapat artık pencereni
Çoktan derinliğine çekmiş deniz beni;
Çıkmaz artık sular altından dünya”

Ahmet Muhip Dıranas

Periyodikler, Batı edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatında da şair ve yazarların edebiyat âlemine adım attıkları önemli yayınlar olarak karşımıza çıkar. Modern Türk edebiyatında pek çok şair ve yazar, eserlerini gazete veya dergilerde yayımlayarak edebiyat hayatına girmiş, edebî anlamda varlıklarını bu yayınlarda duyurmaya çalışmıştır. Bu sebeple edebî hadiseleri ve türlerin gelişimini izleyebildiğimiz, edebiyat topluluklarını bir bütün hâlinde görebildiğimiz, bazen de ediplerin kitaplarına girmemiş ve derlenmemiş metinleri ile karşılaşabildiğimiz süreli yayınlar; edebiyat araştırmaları açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Hakkında hüküm verdiğimiz, bu hükümlerin de zaman içinde tekrar edile edile yerleştiği pek çok ismin “eksik/kayıp metinleri” süreli yayınlarda gömülü hâlde bulunmaktadır ki bu metinler keşfedilip bir bütün hâlinde neşredilmeden ilgili ediplerin biyografileri de eksik kalmaktadır. Bu durumun dikkat çekici örneklerinden biri modern Türk şiirinin önemli temsilcilerinden Ahmet Muhip Dıranas'ın biyografisinde karşımıza çıkar.

Dıranas, ilk kalem temrinlerini 1926-27 yılları arasında *Çiçek* mecmuasında neşretmiştir. Muhip Atalay müstearıyla yayımlanan dört hikâyeye ve iki şiir, edebiyat hayatının başlarındaki Ahmet Muhip'in portresini yansıtan önemli ipuçları içermektedir. Onun Ankara Erkek Lisesi'nde öğrenciyken neşrettiği bu ilk kalem denemeleri, şairin ilerleyen yıllarda edebiyatımızda kazandığı mevki ve edebî değer ölçütleri göz önüne alındığında çok estetik metinler olarak nitelendirilemez. Bununla birlikte bu metinler, Dıranas'ın edebiyat hayatına hikâyeye türü ile girdiğini göstermesi ve o dönemdeki ruh dünyasını aksettirmesi bakımından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Mehmet (1982). *Ahmet Muhip Dıranas'ta Şiir*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.
- Asiltürk, Baki (1996). “Dıranas'ın Bilinmeyen İki Şiiri”, *Hürriyet Gösteri*, S. 182, Ocak 1996, s. 61-63.
- Atalay, Muhip [Ahmet Muhip Dıranas] (1926a). “Gökoğlu”, *Çiçek*, S. 6, 1 Eylül 1926, s. 42.
- Atalay, Muhip [Ahmet Muhip Dıranas] (1926b). “Sokak Çocuğu”, *Çiçek*, S. 10, 1 Teşrinisani (Kasım) 1926, s. 75, 78.
- Atalay, Muhip [Ahmet Muhip Dıranas] (1926c). “Nöbetçi”, *Çiçek*, S. 13, 15 Kânunuevvel (Aralık) 1926, s. 98.
- Atalay, Muhip [Ahmet Muhip Dıranas] (1927a). “Bir Vicdan Azabı”, *Çiçek*, S. 14, 1 Kânunusani 1927, s.114; S. 15, 10 Kânunusani (Ocak)1927, s. 119-120.

- Atalay, Muhip [Ahmet Muhip Dıranas] (1927b). “Diz Vurdukça”, *Çiçek*, S. 18, 1 Mart 1927, s.150.
- Atalay, Muhip [Ahmet Muhip Dıranas] (1927c). “Çıldırın Deli”, *Çiçek*, S. 18, 1 Mart 1927, s.153-154.
- Aydın, Şükrü (2011). *Türk Şiirine Adanmış Bir Yürek: Sinoplu Şair Ahmet Muhip Dıranas*, Sinop: Sinop Belediyesi Kültür Yay., 238 s.
- Aygün, İhsan (1935). “Anketimiz, Gençler Diyorlar ki: Ahmet Muhip”, *Yücel*, S.7, Eylül 1935, s. 13-16.
- Aygün, Füsun (2019). *Çiçek Mecmuası (İnceleme-Metin)*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., 590 s.
- Candar, Saadet Seval (2002). *Ahmet Muhip Dıranas ve Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., 125 s.
- Çeri, Bahriye (Ed., 2013). *Ahmet Muhip Dıranas*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 431 s.
- Çongur, H. Rıdvan (2007). *Ahmet Muhip Dıranas*, Ankara: Millî Kütüphane Başkanlığı Yay., 47 s.
- Dıranas, Ahmet Muhip (1949). “Gün Geçerken: Şehir Yolları”, *Zafer*, 6 Temmuz 1949, s. 2.
- Dıranas, Ahmet Muhip (1994). *Yazılar*, İstanbul: Adam Yay.
- Gür, Âlim (2007). *Ahmet Muhip Dıranas Hayatı-Eserleri-Sanatı*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yay., 243 s.
- Kırcı, Mustafa (1997). *Ahmet Muhip Dıranas: Hayatı, Fikirleri, His Dünyası*, Ankara: Akçağ Yay., 212 s.
- Öz, Erdal (1980). “Dıranas’la 1962 Yılında”, *Milliyet Sanat*, Ağustos 1980, 7(357), s.46-55.
- Özçalışkan, Ebru (2006). *Ahmet Muhip Dıranas’ın Söz Varlığı*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., 461 s.
- Yivli, Oktay (2005). *Ahmet Muhip Dıranas’ın Şiiri*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., 250 s.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Ek. 2.

1926 yılında Ankara Erkek Lisesi'nde öğrenci olan Ahmet Muhip Dıranas'ın *Çiçek* mecmuasında yayımlanan imzalı fotoğrafı.

Ek. 3.*

GÖKOĞLU

- Muhterem muallimim Sinoplu Numan Sabit Bey'e-

Babasını Balkanlarda kaybetmişti o... Ne zaman gözlerini kapasa hayalinde sarp, dikenli bir kayalık canlanırdı.

Babasının bu kayalıkta iki ayrı Bulgar neferiyle silahsız, göğüs göğüse dövüştüğünü görür ve sonra onun yırtık elbisesinden dışarı fırlamış çıplak sinesine saplanan süngünün kemikleri çatırdatan sesini duyar gibi titrerdi. Vatanına sinisini veren bu muhterem pederin kayalıktan otlara, dikenlere çarparak yuvalanırken husule [meydana] getirdiği gürültüyü sanki ta yanında hisseder, kulakları, yürekler paralayıcı bir feryadın sada-yı can-hıraşıyla [yürek parçalayan sesiyle] yırtılır gibi olurdu. Ve o çehreyi hayal meyal seçmek isterdi. Bu kana toprağa bulanmış, bu yaralı, delik deşik çehrenin son bir defa kımldayarak fersiz gözlerini açtığını, ölümün soğuk pençesinde morarmış dudaklarının kendisine: "Oğlum, adam ol." dediğini zannederdi. O zaman bu kelimeler kulaklarında birer uğultu halinde yuvarlanırdı.

Annesini Harb-i Umumi'nin [I. Dünya Savaşı'nın] ilk senelerinden bir günde, ötede beride kalan eşyalarını, sandığındaki cihaz [çeyiz] takımlarını satarken otomobil çığnemişti. Ve bu bir Alman generalinin otomobili olduğu için şoföre hiçbir mesuliyet gelmemiştir.

Hayatta bütün bütün yetim kaldıktan, kimsesiz, tesellisiz, istinatsız [dayanaksız] olduktan sonra onun için yegâne çare hayatını kazanmak, yaşamaktı... Ölmek... Evet bu, belki daha kolay, daha zahmetsizdi... Hem nedir? Dünyada kuru bir benliği sefilane [sefilçe, aşağılık şekilde] sürüdükten sonra... Fakat küçük gönlü bu zillete [alçaklığa] asla razı olmamıştı. Hayata mağlup olmayacaktı. Adam olacak, babasının bu son arzusunu, vatan uğrunda ebediyen susmuş o muhterem dudakların şu mukaddes vasiyetini yerine getirecekti. İşte gönlünde yaşından, mevkiinden büyük bir emeli vardı...

Bir gün onu da; uzaktan yakından tanıyanlar sokaktaki, sayısız, tükenmek bitmek bilmeyen yetimler arasında gördüler. Naif [narın, zayıf] vücudunda[n] umulmayan bir kuvvetle o da bu sefiller kafilesine karışmıştı.

*

* *

Bir gün, bir (30 Ağustos) günü onu Ankara ufuklarında gördüler. Kartal bakışlı gözleri, ölmez, ölmemiş emeklerin fani olmayan meşaleleriyle tutuşmuştu. Ve iki kanat ortasında gâh yatarak, gâh dönerek, kıvrılarak gâh mailiklere yaslanarak, süzülerek, gâh nezrettiği [adadığı] muhayyel [hayalî kurbanları kesmek için tayyaresiyle buluttan mabetlere dalarak semaları fethetmiş bir fatih gururuyla yükseklerde dolaşıyordu. Ama nasıl gururdu o... Hiçbir faniye nasip olmayan başka bir büyüklükle başka bir tesliyetle [avuntuyla] bu gurura bırakmıştı kendini... Bu gururla çok mütevazılaştırmıştı o...

Fakat bu tayyareci genci hiç kimse bilmiyordu, tanımiyordu. Nereden gelmişti. Kimdi,

* Not: İlgili metinler neşredilirken mümkün olduğu nispette Dranas'ın üslubu ve imlası korunmaya çalışılmış, anlamının bilinmesinde zorlanılacak kelimeler [ ] içerisinde tarafımızdan açıklanmıştır.

kimin nesiydi, hangi bahtiyar ananın oğluydu? Sorulsa, kendi de kendini bilmezdi. “Gökoğluyum” diyordu. Nasıl yetiştiğinden bile haberi yoktu... O, semada, sayısız tayyareler arasında nasıl meçhulleşiyor; Büyük Millet Meclisi'nde sallanan, dalgalanan bayrağa kanadını sürerek geçerken bile tanınmıyorsa yakından görenler de onun kim olduğunu bilmiyorlardı, hem hiç bilmediler artık... Kendisine muhterem Tayyare Cemiyeti reisi tarafından kahramanlık nişanı verilirken, bir aralık gözlerini kartal bakışlı, ölmemiş emellerin fani olmayan meşaleleriyle tutuşan gözlerini gün batısına çevirmişti. Ve ümit edilmeyen bir hüzünle bükülen boynunu hayretle temaşa eden insanlar onun bu acı bakışını yine anlamamışlardı. Sonra semada doğduğu gibi yine bir gün göklerde öleceğini düşünerek göğsünü şişirirken, dudaklarında mahzun bir tebessümle:

-Adam oldum baba, diye mırıldandığını ve bir an gözlerini kapadığını da duymamışlar, görmemişlerdi, gördüler, duydularsa da anlamamışlardı...

*

**

30 Ağustos 26

Bugün semada bayram var... Bu, ölmezlerin bayramıdır. Bu, fani olmayanların günüdür... Bu, “Gökoğlu”nun düğünüdür... Gökoğlu evleniyor, Gökoğlu evleniyor.

21 Ağustos 26,

Ankara: Muhip Atalay

Çiçek, S. 6, 1 Eylül 1926, s. 42.

Ek. 4.

SOKAK ÇOCUĞU

Kardeşim Serap ve Şebab'a ithaf

Bu hayata o kadar alışmıştı ki; onu ne şaşaalı bir hayatın nurları, ne altınların ihtiraslı sarılıkları ihtimal bu yoldan ayırmayacaktı. Bazı, kuru çeşme yalaklarına oturup gözlerini kapadığı zamanlar, kendini sokakta doğmuş zanneder. Düşünür, sonra birden boynunu uzatarak dudakları mütebessim, gözleri müsterih insanların huzuruyla nim [yarı] kapalı, kaldırımları okşamak isterdi.

Sokak çocukları: İşte o, bu kafileden bir fert, bir zerre idi. Onun da annesi, şu kaldırımlardı. Onun da evi, şu sokaklardı.. Bütün kafiye gibi..

Bu kafiye o kadar geniştir ki, o kadar nihayetsizdir ki, kimse karanlıklarında ışıldayan o binlerce, o milyonlarca... Yıldızlar gibi çok. Nihayetsiz dünyanın her ucunda, bütün sokaklarda bazen görülemeyecek, ayırt edilemeyecek kadar sık, çoktur.

Onları herkes tanır. Onlar tıpkı sokak boylarında yetişen fidanlara benzer... Onların gölgesinden müstefit olmayan [faydalanmayan], onların yardımına muhtaç bulunmayan yok gibidir. Bunun için onları herkes tanır ve herkeste bu sokak çocuklarına sebebi tahlil edilemeyen bir muhabbet gizlidir. Bazısı elinde bir deste gazete, çaylak bacaklarından ümit edilmeyen bir süratle haykırarak koşar.. Her mahlûkun muhtelif cinsi olduğu gibi, sokakların bu munis [cana yakın] mahlûklarının da nevlere [cinsleri] vardır. Bu kısım gazeteci kısmıdır. Kar, çamur, yağmur onların tipini değiştirmez. Yırtık ve düşük pantolonunun cebinde, bozuk paralar daima şingirdar. Bir kısmı küfecidir. İnce omuzlarından kat kat büyük yükleri taşırlar. Diğer bir kısım boyacılık eder...

O, birinci kafiledendi. Her sabah, her akşam gazete satar, gün kararırken ya bir cami avlusunun bir köşesinde veya bir kuru çeşme başında o günkü kârını sayar, sonra hayatını kazananların müsterih gururlarından hisseyab [payı olan] ve kimsesiz bir çocuk ruhunun alil [hastalıklı] fakat munis arzusuyla paraları okşar, okşarken gözlerini kapar ve sanki hayat tatlı, çok tatlı demek ister gibi gülümser ve birden lokantasına koşardı. Üstü örtülü, kuru bir çeşme yalağını kendine yatak odası yapmıştı. Onun yalakta uyurken hissettiği derin huzur o kadar büyüktü ki.. Yalnız bazen her sokak çocuğu gibi onun da şedit [şiddetli] bir ihtiyaç, hissî bir ihtirası içinde kolları uzanır, görünmeyen, karanlıklarda gizli bir şafağı kucaklamak ister. Sonra boş, kırılmış iki kanat gibi düşer, çeşme yalağına dayanır kalırdı... Bir şefkate, bir muhabbete muhtaç, muhtacı zebun kalırdı... [zayıf, düşkün duruma düşerdi] Bunu minarelerin yanından soluk, rengini sokağa serpen altın ay görür, dünyadan uzak hayatlardaki kaygısız ömürlerin istihzasıyla [alaya almasıyla] gülümserdi. Bazı gece ise bu ihtiyaç kara gölgeler içinde kaybolurdu.

Hangi şefkat, hangi muhabbet ona bu kaldırımın verdiği huzur kadar tatlı idi? Bu yalaktan başka ona kim gecelik tatlı istirahati verebilirdi? Aydan ve yıldızdan başka ona, çehresine, benliğine, vücuduna nur ve rüya verecek kim vardı?

Fakat o bunları hissedecek, düşünecek kadar tekâmül etmemişti [olgunlaşmamıştı]. Hayat ona henüz bu acı zehri tattırmamıştı. Düşünmüyordu, düşünemezdi. Hüda-yı nabit [kendi kendine] yetişmiş bir dimağ, yalnız muhtaç olduğu gıdasını temin etmeyi düşünebilir. Sokak çocuğu, insan şeklinde fakat insan ve hayvan duygularından müteşekkil dimağlı bambaşka bir mahlûktur. Ankara'da bilmediği yer kalmamıştı. Her sokak âşinâsıydı, her sokak, her köşe

başında onu bekleyen mutlak bir şefkatli kucak mevcuttu. O, bunu bilirdi ve bunu bildiği içindir ki bahtiyardı. Yani hayatta yalnız olmadığını anlamıştı. Belki on, belki on iki yaşında idi. Fakat cılızdı...

İsmi "İlyas" diye çağırırlardı. Hiçbir kimse bu ismi ona telkin etmiş [öğretmiş] değildi. Kendisi gibi ismi de sokaklardan doğmuştu. İşte "İlyas" diyorlardı.. Halbuki onun mânâsını bile anlamamıştı.. Kaç sokak taşında buselerinin izi yoktu, kaç taş, onun cılız fakat tatlı bir şefkat sıcaklığı veren kollarıyla kucaklanmamıştı. Sokaklar; facialarla dolu birer haşerat yatağıdır.

*

– Peki çocuğum, neye razı olmuyorsun bakayım. Ben seni evlat edineceğim ve sen temiz, yeni yeni giyineceksin, güzel yemekler yiyeceksin, canının istediği her şeyi yapacaksın.. Bak görüyorsun ya, bütün bunlar herkesin kıskanacağı şeyler. Her gün otomobillerde gezeceksin..

– Her gün mü otomobillerde gezeceğim?..

– Her gün gezeceksin çocuğum... Çünkü artık benim evladım olacaksın..

İlyas mavi gözlerini, kendi yırtık elbisesi üstünde dolaştırdı. Sonra ellerini pantolonun ceplerine sokarak kendi hükmünden, kendi düşüncesinden emin bir büyük adam tavrıyla düşündü.. Bir an başını kaldırarak meçhul muhatabına itimatsız, sanki "Söylediklerin ya yalansa" demek ister gibi baktı. Fakat tekrar her şeye muktedir [gücü yeten] insanlar gibi omuzlarını silkti ve bu sefer gözlerinde memnun bir parıltı ile "Adam sen de, istemezsem kaçırım" demek istedi. Ve birden boynunu bükerek elbisesine tekrar, müşfik [şefkatli], memnun bakarak:

– Bundan iyi elbise giyecek miyim? dedi.

Meçhul adam bu safvete [saflığa], bu masum çocuk sorgusuna merhamet ile ve hayırhah [iyilik sever] dolu bir nazarla gülümsedi:

– Elbet küçüğüm, hem daha çok iyilerini.. dedi. Sokak çocuğunun yanakları bir an kadar çukurlaştı. Sonra gözlerinden, o mavi nazarlardan endişeli bir bulut uçtu.

Kaşları gerildi, bakışları daldı.. Yanında kendisini seyreden, gülümseyen, belki gıpta eden arkadaşlarını süzdü. Sanki, gözleriyle ağlayarak :

– "Ya benim arkadaşlarım, onları hiç mi göremeyeceğim" demek istedi.

Adamcağız bunu hissetmiş gibi yavaşça:

– Arkadaşlarını da istediğin zaman göreceksin... dedi.

Ve bu sefer İlyas düşünmedi:

– Giderim öyle ise, dedi.. Hakikaten, İlyas bütün bu şeylere nail olmuştu [ulaşmıştı]...

Şimdi temiz temiz giyiniyor. Ve bazen otomobile bile biniyordu. O meçhul adamın evlatlığı olmuş, evin hanımı onu bir evlat kadar sevmişti.. Esasen başka (çocukları) yoktu.. Ve bu iki hayırhah bütün muhabbetlerini İlyas'a vermişlerdi. Yalıklarda uyurken, şedit [şiddetli] bir ihtiyaç, hissî bir ihtiras.. Bir şefkat, bir muhabbete müştak [arzulu] uzanan kolları şimdi boş olarak yuvarlanmıyor, kendisini bir anne iptilasıyla [tutkunluğuyla] seven bir vücuda sarılıyordu.

Yalnız.. Yalnız bir arzusu inkisara [kesintiye] uğramıştı. Arkadaşlarını göremiyor, onlarla dertleşemiyor. Gönlündeki onları teselli etmek ve bütün gıptaya değen zahirî [görünürdeki] saadetine rağmen biraz teselli bulmak ihtiyakını [arzusunu] tatmin edemiyordu. Nedense onu bundan men etmişlerdi. Acaba niçin ona bu izni vermiyorlardı. O ki kendini bildiği günden beri sokakların çocuğu olarak yaşamış, o arkadaşlarla yoğrulmuştu. Bu annesinden, bu

arkadaşlarından onu bir anda niçin müebbeden [sonsuz dek] mahrum etmişlerdi.

Yavaş yavaş gözlerinde, sokakların o canlı ve munis hayatı uyanıyor, gönlünde o hudutsuz sokak hürriyetinin kıymeti yükseliyordu. Kolları tekrar o soğuk taşları kucaklamak istiyor, benliğinde vahşi bir ihtiras hissediyordu. Bazen mavi gözleri hüznle tezat yapan bir hiddetle kaynıyor, damar damar katlanıyor, sonra birden tekrar müsterih, kaygısız kapanıyor. “İstemezsem kaçırım” demek istiyordu. İstemezse kaçardı.. Bu anda bundan daha kolay hiçbir şey tasavvur edemezdi... Çünkü her köşede, her sokak başında onu bekleyen, ona muhtaç bir muhabbet bir şefkat bir kucak mevcuttu.

Bu arzusu gittikçe kuvvetleniyor. Benliğinin bütün mukavemetine [direnmesine] rağmen çoğalıyordu. Tekâmül etmemiş [olgunlaşmamış] dimağından bir evlat muhabbeti uyandırdığı bu yuvayı; kaçtığı zaman nasıl bir hüsrana terk etmiş olacağını düşünerek, ona siper olmak istiyor, kendisini sokaklara sürüklemek isteyen bu hırçın arzuya o insanî siperden mukabele etmek [karşılık vermek] kudretini kendinde buluyordu..

Fakat bir gün.. Bir gün bu kudrete mağlup ve sokak hayatına, köşe başlarına, çeşme yalاکlarına müştak [hasret şekilde] kaldırımların üstüne atladı. Gönlünde müphem [belirsiz] bir sabrı vardı. Arkasında o eski elbiseleri, ayakları çıplak yine kaldırımlarda koşuyor, sokak hürriyetinin pâyansız [sonsuz] hudutlarına doğru müsterih uçuyordu.

Şimdi asıl annesine kavuşmuş, sıcak ve cılız kolları, asıl annesini kucaklayabilmişti.. Ve o, bundan memnundu..

16 Eylül 26, Ankara/ Cebeci:

Muhip Atalay

Çiçek, S. 10, 1 Teşrinisâni (Kasım) 1926, s. 75, 78.

Ek. 5.

NÖBETÇİ

Heybetle gölgelenen süngüsüne dayanmış,
Fırtınalar haykıran çehresi günle yanmış..
Eğilmeyen başında bir peygamber vakarı
Süzüyor gür rengiyle tutuşan kayaları!
Rüzgârlanan atına siper edip kılıcı
Ateşle oyalanan göğsünde yüksek gurur..
Eyyy.. Nöbetçi, yaklaşan baban olsa yine vur
.....
Kızılılıkta bir heykel gibi ufka dayanmış.
Tunç çehresi gurbetin alevleriyle yanmış..
Heybetli omuzları ufukla sarmaşıyor
Ruhu sıla dağıyla kayalardan aşıyor.
Fakat... Yine içinde bir hicran var neferin;
Bu akşam da bekçisi yine: Ah, gölgelerin.

Muhip Atalay

Çiçek, S. 13, 15 Kânunuevvel (Aralık) 1926, s. 98.

Ek. 6.

Gençliğe Mektuplar:

BİR VİCDAN AZABI

Bediacığım,

Biliyorum ki uzun zamandan beri benden mufassal [uzun, ayrıntılı] mektup bekliyorsun. Bu hususta adeta titizlendik ve hırslandık. Sana haksızın diyemem, fakat kendimi de kabahatli çıkaramayacağım. Bu seferki mektubunda; “Saadet, Paşa babam sana darılmış galiba! Demin bu mektubu yazarken yanıma gelmişti, sana yazdığımı öğrenince – tabii bilirsin – kaşlarını kaldırdı: “-Tam buldun mektup yazacak vefakârı [vefâlı kimseyi]” demez mi? İtiraf ederim ki paşa babamın bu sözünü ben de insafsız bulmadım. Bunda biraz da haklı idi. Hatta ısrar etti: “-Bırak, bırak canım. Yazma, bakalım bizi unutmak nasılmış. Vay hanımefendi vay, bu ne naz, bu ne eda...” Yani hemen hemen kalemi fırlatacaktım. Niyet ediyordum. Kör olsun benim titizliğim, içim sabreder mi? “Paşa baba, pek insafsızsınız, kimbilir kızcağıza ne oldu! Yoksa tasavvur edemem ki bizi ihmal etsin, dedim.” diyorsun. Bu sözünü pek beğendim doğrusu Bedia.. Hiç Saadet sizi ihmal eder mi? Ölse, bunu yine tasavvur etmeyin, ölümünü bile haber verir...

Paşa amcama gelince; laf işte.. O mu bana darılacak! Karnı acıksın da sofraya başına oturmasın!. Mümkün mü bu! Yalnız, işte maksadı; Saadet’i biraz hırpalamak, serçesine sırf bir gönül eğlencesi için biraz azap vermek... İyi tahmin ettin Bedia, mühim bir sebep olmasa Saadet, paşa amcasıyla Bediacığımı ihmal eder mi? Bu, sonbaharda ağaçların çiçek açması kadar imkânsız bir şey, bu sebep nedir? Bu, bir, bir şey... Nasıl anlatayım, bilir misin pek tuhaf... Buna bir asap buhranı da diyebiliriz, fakat asıl, vicdanıyla mücadele ismini vereceğim; bu mücadele ne olabilir. Nereden geliyor? Bunlar mühim birer soru. Cevabı seni çok içlendirecek Bedia. Çok içlendirecek. Bunu duyunca büyük gözlerinin pek sevdiğim kıvrık kirpikleri ıslanıp birbirine yapışacak, çok ağlayacaksın, bağdaki salkım söğüdün kalın gövdesine o yaşlı gözlerin kurumadan dayanacaksın... Topraklara özlü bir sevgi ile bağlanan dökük dalların arasından tozlu yollara dalacaksın; bir hayal arar gibi.. Vakıa [gerçi], bu biraz zehrolur, fakat bu kadar yazdıktan sonra onu anlatmamak da bir günah olur.

Çok vüzhla [net şekilde] hatırlayacaksın; tam iki sene evvel, seninle emellerimizi aynı sırada okuduğumuz günlerden bir gün... Dün hatıra defterimi karıştırıyordum, o güne tesadüf eden sahife o kadar solmuş ki; hayret ettim ve zannettim ki sanki satırlarla gönüller arasında görünmeyen bir yol, bir rabita [bağ] mevcuttur... Bak o satırlara:

“Bu sabah müdür muavini bize yeni bir muallimimizi takdim etti: ‘Edebiyat hocanız Feriha Fikret Hanım!’ Dal gibi ince, hayal gibi sessiz bir muallime.. Ne güzel ders takriri [anlatımı] var, sesi o kadar ince ve o kadar tatlı ki anlatırken insan kendini bir hayal âleminde zannediyor, yalnız biraz yorgun gibi görünüyor ve biraz da bakışlarında hafif bir dalgınlık, gizli bir mahzunluk hissediliyor... İlk dersi iyi bir tesir bıraktı, bilhassa Bedia ile ben gayr-i ihtiyari [elde olmadan], ona ruh rabitasıyla sanki bağlandık... ila ahir..[vs.]”

Anladın değil mi Bedia? Ve şimdi kimden bahsedeceğimi de biliyorsun; onu her dersinde biraz daha fazla sevdiğim, her takririnde hissettik ki ona ruhen biraz daha yaklaşıyoruz. Onda ne vardı, hangi sırlı bir nefesle biz ona, hatta - gariptir- böyle bir kalp rabitasıyla bağlanmıştık, muhakkaktı... Gölgeleklerde, daima gizli köşelerde açılan menekşeler gibi daima inziva [sığınacak yer] aradığımı, daima sessizliklerde yaşamaya mütehasir[hasret çeken] olduğunu

söylerken bir lahza [ân] sonra bakardık ki; kuvvetle tuhaf bir tezat teşkil iden yumrukları sıkılmış, sarı, kumral başlara vatani haykırıyor. Bazen bakardık; sanki elinde bir yığın alet, müthiş bir soğukkanlılıkla cemiyet-i beşeriyenin [insan topluluğunun] yaralarını tedaviye uğraşan bir doktor olmuş... Onu anlayamadık rüzgâr mıdır, nefes midir? Melek mi olmak istiyor, şeytanlığa hevesi mi var?! Yalnız bir şey hissettik ki mektepte onu sevmeyen, ona bir kalp rabıtasıyla bağlanmayan bir sarıbaş yok... Hiçbir muallimi bu derece sevmemiştik; müdürün sert bakışları, müdür-i sâninin [müdür yardımcısının] tehditleri, hesap mualliminin sıfırları bizi onun kadar uslu yapmamış, onun kadar munisleştirmemişti. Meğer ölüme yaklaşan her insan öyleymiş Bedia, onların birer ölüm çiçeği gibi açılan bakışlarında her ruhu cezbeden [kendisine çeken], her kalbi yıkayan birer sihirli kuvvetleri olurmuş... Sanki onu bir daha göremeyecekmişik gibi ondan ayrılırken bilmeyerek, fakat belki bilmeden hissederek ne kadar ağlamıştık. Her masum kalbe ekser [çoğu] hadiselerin aksettğini de şimdi anladım Bediacığım... Onun ölümüne bütün ıstıraplarınla doya doya ağlayacaksın, fakat ölümü benim kadar duyamayacaksın!

Çünkü; çukura batan fersiz gözleriyle bir mezar hayaletine benzeyen onun verem yatağında son nefesini vermesini bekleseydin ve onun tabutu kara topraklara, senin akmayan yaşlarının, duyulmayan çığlıklarının arasında inseydi... Bilirim ki sen de benim kadar müteessir olurdun. Fakat iyi ki bu sana da nasip olmadı. Anlamıştın değil mi? Ne güzel anlamıştın; bir gün beni kolumdan mektebin arka bahçesine sürükleyerek ağlar gibi:

“– Saadet... Saadet, o, müteverrim [veremli], galiba müteverrim” diye sızlanmıştın. Seni ‘deli, deli’ diye hırpalarken emin ol ki seninle hemfikirdim. İstemeyerek, hatta isyan ederek bu fikre ben de kapılmıştım... O da kendi kendinin veremli olduğunu biliyordu ve hayatında bir sırrı vardı ki, ah onun daha evvel mezara girmesine sebep oldu. Bu sırrı benden başka bilen yoktu fakat şimdi onu sen de öğreneceksin... O bana yemin ettirmişti.. Bunu kimsenin bilmemesini istiyordu. Bence ehemmiyetsiz olan bu şey, onca o kadar büyüktü ki ona hürmeten bunu sana söylemekte epey tereddüt ettim. Seni de benim kadar severdi. Binaenaleyh [bu yüzden] artık yalnız sana ifşa etmekte beis [sakinca] görmüyorum. Bizce ehemmiyetsiz bir şey amma bir de ona soraydık..

Sen İzmir’e gittikten sonra onunla o kadar samimi olmuştuk ki bir muallim talebe sıfatıyla değil, kalbî birer arkadaş gibi konuşurduk. Ağlamak istediği zaman kemanını alır, ıssız köşelere çekilirdi. Bazen beraber ağlardık. İnce uzun parmakları sanki ıstırapının anahtarları idi. Onun bu teessürüne sebep ne idi? Ölümünden bir ay evvel soluk bir akşamüstü تنها bir tepeye doğru çıkmıştık. Nedense beni zorla bir mezarlığa çekti. Ve biz mezar baykuşları gibi birer taşın üstüne oturduk. O akşam yine buhranlı zamanlarından biri idi. Bakışlarında asabî ihtizazlar [titremeler] vardı. Durgun sulara gölgesini oynatarak ağır ağır geçen bir yelkenliye dalmıştı, konuşmuyordu da. Epey bir müddet böyle geçti. Sonra birden silkindi. Başını çevirdi:

– Saadetçığım, bu hüznümle seni de kendime çevireceğim değil mi? dedi.

Bir sualden ziyade müspet bir mana ifade eden bu sözlerine hayret ettim:

– Tuhafsınız hocahanım, bilakis, dedim, bilakis... Hem size bu hüznün daha çok yaraşıyor...

Güldü. Başını bir gölge gibi çevirdi... Zannederim tam karşımızda parıldayan tek bir yıldız bakıyordu. Yine bir aralık döndü: “Gökte herkesin bir yıldızı olurmuş,” dedi. “Bu yıldız bahtı işaret edermiş, her ölenin yıldızı da ölmüş.”

– Öyle derler hocahanım...

Yine sustu. İçimde tuhaf bir sızı dolaşıyordu. Karşımızda yarı eğilmiş yosunlu bir mezar taşına bakarak:

– Niçin bu kadar mahzunum biliyor musun? dedi. Sonra sustu. Söylemek istemiyordu sanki. Halbuki hissediyorum ki o, bu akşam, şu ölüm kokan yosunlu mezar taşları içinde bana bir

şeyler anlatmak ihtiyacıyla kıvranıyordu. Müphem bir tarzda yüzüne baktım. Yine güldü, bu gülüşünü hiç beğenmedim. Bazı kimseler vardır ki en büyük felaketler, teessürler karşısında kahkaha ile gülerler. Halbuki çıldırmış degillerdir; bazen kahkaha en büyük ıstırabı ifade eder. Onunki de böyle idi:

- Bilir misin, dedi. Bende hiç kimseyi affetmeyen bir hastalık var.
- Efendim?!..
- ?!.

Şaşkın şaşkın onun yüzüne baktım... Bu riyakâr [iki yüzlü] çehremden ben bile korkmuştum. Fakat o mütebessimdi. Garip değil mi? Bu seferki gülüşünü daha başka buldum. Nurlu bir çehrenin son nefesi verirken aldığı uhrevî [öbür dünya ile ilgili] bir tebessüme benziyordu. Ve artık susmadı. Bütün bütün her şeyi döktü:

– Küçüktüm, dedi, çok küçüktüm. Annem yatakta hasta idi. Zaten ondan evvelki hayatımı hatırlamam. Bunu unutmuyşım da içime ilk hicranın o zaman düşmesidir. Bir de benden iki yaş küçük bir kardeşim vardı. Annemi şöyle tahayyül [hayal] edebilirim: Bembeyaz bir çehre... İki yanağının kemikleri bütün dehşetiyle dışarı fırlamış, göz çukurlukları yükselmiş, bakışları çukura dalmış.. Dönemeyen, hareket edemeyen bir vücut, bir insan mumyası.. Onu bir gün büyük bir tahta sandığım içinde cemaatle göturdüler. Biz kardeşimle çok ağladık, çok korktuk.. Aradan ne kadar geçti bilmem. Bize başka birisi anne oldu. Ama bu kadın cadı gibi birşeydi, bizi çok hırpalıyordu. Mütemadiyen [sürekli] dayak yedik, beş sene sonra bu kadını diğer bir tahta sandıkla göturdüler. Buna tabut derlermiş. Bilahare evde diğer bir kadın peyda oldu. Buna da anne dedik, bu annemizi de tabuta koymadılar ama bir gün babamdan dayak yedi ve bir daha evde görünmedi.. Babam da başka anne getirmedi... Şefkat nedir? Onu ta küçükten beri bilmezdik; hicranı, ıstırabı papağan gibi ezberlemiştik. Artık her şeyini idrak ettiğim bir yaşa gelmişim. Tabii küçük kız kardeşime bir annelik vazifesi yapmam lazım geliyordu.

Zengin bir aileye mensup değildik. Evin bütün işleri de benim omuzlarıma yüklendi. Üvey anneler ellerinde hırpalanan vücudum, bu vakitsiz gailelerle bütün bütün yıprandı ve ben bilmeyerek bu derdi kapmışım. Yani bugün veremim. Halbuki emin ol; bundan zerre kadar müteessir değilim. Çok şükür kaderine ağlayan bedbahtlara karışmadım.. Ben küçük kardeşimin hayatını da zehirlediğim için yanıyorum. Her şeyden bihaber [habersiz] olarak hastalığımı ona da aşlamışım. Ve o benden daha zayıf vücut, bu zehre tahammül edemeyerek vakitsiz öldü. Bunu anladığım günden beri içimi onun azabı kemiriyor. Onun bana lanet eden hâlini her vakit görür gibi oluyorum. Bazı geceler olur ki derin bir kâbus içinde haykırarak uyanırım. Sanki onun hayali üstüme hücum ediyor gibi olur. Beni rahat bırakmayan bu azaptan kurtulacağım günü şimdi o kadar sabırsızlıkla bekliyorum ki..."

Bedia, bilmiyorum daha neler söyledi, neler anlattı, neler saçmaladı.. Kulaklarım uğulduyor. Gözlerim kararıyordu. Bu zayıf, bu hayal gibi sessiz, bu dal gibi ince vücuda bu kadar büyük bir ruhun nasıl sığıdığına mütehayyirim [şaşıyorum]. Kendisine bu hastalığın sirayetini [bulaşmasını] kadere atfediyor ve kadere inanıyordu. Acaba niçin kardeşi de bu derde tutulunca –velev ki kendisinden geçmiş olsun- kaderi hatırlamıyor. Mesele burada.. Ve bu nokta, bir ruh büyüklüğünü ifade ediyor. Filhakika [gerçekten] o günden sonra hissettim ki, hastalığını gülerек tekrar eder, kardeşini hatırladığı zaman dudakları büzülür, gözleri dalardı. Bir ay sonra, onu, hasretiyle tuttuğu topraklara bıraktık. Şimdi, her gün sular kararırken mezarını ziyaret ediyorum, bazen elimde bir demet çiçek.. Bazen gözlerimde iki damla yaşla...

Artık paşa amcam bey darılsa da ehemmiyeti yok. Değil mi ki ben kabahatsizim. Sen de Kara Bediacık beni bu seferlik affet, bu üful [ölüm] hepimizi tutuşturdu.

Mektepte edebiyat dersine giremez olduk. Yeni edebiyat hocasına karşı hepimizde nefret

var.. Zavallı adam ... Onun ne kabahati var ki... İlh ilh ilh...

İstanbul: Saadet.

Muhip Atalay

Çiçek, S. 14, 1 Kânunusâni (Ocak) 1927, s. 114;

Çiçek, S. 15, 10 Kânunusâni (Ocak) 1927, s. 119-120.

Ek. 7.

DİZ VURDUKÇA

Yine gözün yaşlı efem,
Diz vurdukça coşuyorsun...
Koşuyorsun... Koşuyorsun,
Yine gözün yaşlı efem.

Coşup coşup diz vurdukça
Yolları mı gözlüyorsun?
Ayşe'ni mi özlüyorsun?
Coşup coşup diz vurdukça...

Muhip Atalay

Çiçek, S. 18, 1 Mart 1927, s. 150.

Ek. 8.

KÜÇÜK HİKÂYE: ÇILDIRAN DELİ!

– O kadar tuhafısın ki Sahra. Hem bana acıdığımı söylüyorsun, hem de benimle istihza [alay] etmekte devam ediyorsun.

– ...

– Şüphesiz beni seversin ve sevdiğin için acırsın da. Fakat bunlar benimle istihza etmene sebep teşkil etmez ki...

– ...

– Elbette eder mi? Doğrusu ya, hayret ettim Sahra.

– ...

– Hayır, ama nasıl? Cevap verebilir misin, sükût ettin...

– ...

– Ne garip kızsın Sahra, bilmiyor musun ki ben içli bir kıyım... Benimle istihza etme.

– ...

– Ne dedin, ne dedin, laf işte... Hangi sırrımı senden sakladım, bütün her şeyimi sana anlatmadım mı? Kalbimi önüne sermedim mi? Sen, onu niçin kirli bir paçavra gibi tepmek istiyorsun? Senden hangi şeyimi sakladım? Belki bir teselli bulurum umuduyla bu son hüsrânımı da sana anlatmıştım. Hâlbuki sen benim bu seferki yarama şifa olmadın. Bilakis zalim bir kahkaha ile onu bütün bütün derinleştirdin... Sendeki bu tahavvül [değişme]! Doğrusu hayret... Sen ki Sahra, o kadar içli, merhametli bir kıydın, hem sen bugün o kadar başka türlü müsün ki... İnsan iki gün içinde bu kadar değişir mi? Her vakit benim derdime iştirak için ben ağladığım zamanlar benden daha çok hıçkırırken, şimdi benim en büyük kederimle o kadar acı bir surette alay ediyorsun ki... Kalp yaralarını bir hasta bakıcıdan, bir hemşireden daha dikkat ve ihtimamla saran Sahra bu mudur acaba! Neden bu kadar zalim oldun kıy, sen?

– ...

– Cevap vermiyorsun. Hem sen, neden bugün böyle pejmürde [dağınık, perişan] bir kıyafetle oturuyorsun? Hani o, her günkü tuvaletin...[makyajın, süslenmen] Teyzem nerede? Hiç görünmedi...

– ...

– Ay ay o ne... İşte buna şaşarım vallahi... Şimdi ağlayacak ne var ayol... Deminki kahkahalar bu yağmurun fırtınası mıydı? Çıldırдың mı Allah aşkına... Bak ellerin ateş gibi yanıyor. Neye ağlıyorsun, ne oldu? Şimdi de ben mi seni teselli edeyim? Nen var, hasta mısın, başın mı ağrıyor, sulfato [kinin, sıtma ilacı] ister misin? Söylesene kuzum?

– ...

– Bir şeyin yok olur mu, sesin ne kadar titriyor öyle... Hiç (ise) bu gözyaşı ne? Bu titreyen sese içimden gelen çılgın bir arzu denir mi?

– ...

– Sahra... Sahra... Bana da günah a kuzum, bu günümü de zehretmesene... Anlat, cevap ver. Ben de senin kadar teselliye muhtacım bugün... Düşün bir kere, bir senelik ümidin, idealinin bir saatte, bir anda hüsrana çevrilmesi, sükût etmesi ne demektir?

– ...

– Yarabbi... Sahra çıldırdın mı? Şimdi de kahkaha atıyorsun... O ne, o ne, gözlerin parladı Sahra, ellerin buz gibi oldu. Bana bak, gülme öyle... Korkuyorum Sahra... Gülme öyle.

– ...

– Yo... k gülme demek, mahsunlaş demek değildir.

– ...

– Sen zalim bir kız olmuşsun Sahra... Sendeki bu tahavvülün sebebini anlatır mısın bana? Bugün çok hırçınsın...

– ...

– Anlatamaz mısın? Ne olur?

– ...

– “Her gün böyleyim,” olur mu? Demin benimle eğlendin. Sonra da benim hüznüme hürmet etmeyerek, bana acıyarak ağladın... Şimdi de bu tahavvülün sebebini anlatabilmek için kuvvetim yok diyorsun! Delisin sen...

– ...

– “Evet zavallıyım, deliyim,” demek ne demek Sahra... Bak bana, başını kaldır... Yine gözlerin kızarıyor. İstemem... Ağlama artık... Ağlama artık, acı bana...

– ...

– Evet anlatmalısın... Hissediyorum ki fevkalade bir hâl karşısındasın, teselliye muhtaçsın.

– ...

– Ya! Ne tuhaf değil mi? Şimdi de ben sana teselli vereceğim... Kendi derdim yokmuş gibi...

– ...

– Hayır hayır. Anlat... Ben kendi derdimi unuturum... Bu ne, bu kâğıdı niye verdin bana? Mektup mu bu? Okuyayım mı? İyi ama bundan bana ne... Peki, peki, okuyorum...

“Yavrum, biliyorsun ki öteki dünyaya seyahatimde sana vaat ettiğim hediyeyi yollayacağım. Vapur hareket ediyor... Pupa yelken gideceğiz... Onu öldürmezsem alacağım... Bakalım beni bırakıp gitmesi nasıl oluyormuş... Bak, zebaniler beni kolları üstünde taşıyor... Ama cehenneme gitmeyelim sakın ha, sakın ha cehenneme gitmeyelim... Bizim ne günahımız var. Haydi canım, öylesi günah olmaz işte ona... İlh.”

– Sahra bu ne, bu... Allah aşkına söyle. Bunu kim yazıyor. Bu senin yazın... Of... Of, of. Saçlarını yolma, bırak. Sahra çıldırdın mı yarabbi? Sahra, bu ne? Teyze... Teyze, teyze Sahra çıldırdı. Koş teyze, koş koş... Buraya odaya... Sahra, kardeşim dur ne yapıyorsun? Eteğimi çekme... Teyze... Teyze! Bak yine ağlıyor... Hah, neredesin teyze... Bak bak Sahra’ya bir şeyler oldu.

– ...

– Ne... Ne... Ne dedin? İki gündür böyle mi? Yarabbi! Neden oldu teyze söylesene... Ne

dedin, geçen gün mektup mu almıştı? Sonra, sonra... Onu okuyunca birdenbire güldü, ama nasıl kahkaha ile, katıla katıla, haykıra haykıra öyle mi? Sonra da ağladı ve bu hâle geldi demek... Neden, ne olmuş siz...

– ...

– Of teyze fenalık geliyor.

– ...

– Korkma. Korkma geçti. Biraz su ver... Oh, teşekkür ederim... Sonra, siz mektubu okutmadınız mı?

– ...

– Demek yırttı öyle mi? Yırttı ve yaktı. Hiçbir şey söylemedi mi?

– ...

– Fuat, Fuat mı diyordu? Hım! Anladım... Of teyze... Zavallı... Anladım... O mu öldü? Zavallı çocuk... Öldü. Fuat, Fuat öldü.

– ...

– Sorma bana teyze, bunu sorma bana... Bak Sahra bayıldı... Kız! Zavallı kız, deli kız. Bedbaht... Gördün mü yaptığını...

– ...

– Bilmiyor muydunuz teyze, Fuat Fuat'ı. Nasıl olur? Sahra'yı, kızınıızı seviyordu. Ama çıldırması... Of Sahra, zavallı bedbaht, biliyor musun teyze... Onun, Fuat'ın önünde mahsus. Vallahi mahsus yapıyordu. Başka gençlerle kol kola gezdi. Fuat'ı bitirdi, yedi. Geçen gün duymuştum. Çok hastaymış, doktorlar ümidi kesmiş diyorlardı... Hâlbuki inan bana Sahra da Fuat'ı seviyordu. Hem billahi o kadar çok seviyordu ki... Fakat kâfir damarı kabarmıştı. Üzmek istiyordu. Çocuğa yapmadığı kalmadı.

– ...

– Yazıktır teyze, affet onu... Baksana çıldırması... Evet, onun ölümünü duyunca delirdi. Çünkü seviyordu. Ben onu bu huyundan vazgeçirememiştim. Gördün mü Sahra, dediğim çıktı işte... Zavallı çocuklar, ikisi de zavallı artık... Sahra oyun oynamıştı teyze. Bilinmedi. İkisi de yenildi oh, zavallı çıldırması kardeşim.

– ...

– Sahra zaten deliydi teyze, hiç öylesi yapılır mı? Şimdi de çıldırdı, Sahra çıldırdı... Aman yarabbi, yarabbi.

Ankara: Muhip Atalay

Çiçek, S. 18, 1 Mart 1927, s. 153-154.

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Timur, Kemal (2021). “Sultan II. Abdülhamit Döneminde Okul Vazifesi Gören Bir Mecmua: “Mektep”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 45-55.

Kemal TİMUR*

Sultan II. Abdülhamit Döneminde

Okul Vazifesi Gören Bir Mecmua: “Mektep”**

A Journal Achieving the Duty of A School in the Period of

Sultan Abdülhamit II: "Mektep"

ÖZ

Dergi ve gazeteler, her toplumda birer okul vazifesi görmüşlerdir. Bu çerçevede 1891-1898 yılları arasında yayın hayatını sürdüren *Mektep* mecmuası da ismine uygun olarak bu vazifesini yerine getiren önemli bir yayın organı olmuştur. Yine mecmua, Tanzimat sonrası fikir ve edebiyat tarihimizin önemli kaynakları arasında yer almıştır. Dolayısıyla tüm süreli yayınlarda olduğu gibi, *Mektep* mecmuasının kısmen de olsa tanıtılıp değerlendirilmesinin, kültür ve edebiyat tarihimiz için faydalı olacağı kanaati bu çalışmayı doğurmuştur. Bütün bu sebepler muvacehesinde, zikredilen dönemde yayınlanan gazete ve mecmuaların incelenip, kamuoyuna takdim edilmesi zarurî bir ihtiyaç haline gelmiştir. İşte bu makalede de Tanzimat sonrasının ve Sultan II. Abdülhamit döneminin, ilmî, fikrî, edebî ve tarihî mecmualarının en önemlilerinden biri olan “*Mektep*” mecmuası üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mektep Mecmuası, Dergi, Abdülhamit, Sürelî Yayınlar, Edebiyat

ABSTRACT

Journals and newspapers have taken a task as a school in every societies. In this context, Mektep journal which has been published between the years 1891-1898 had also been an important publishing that officiated this mission properly with its name. Besides journal had been among the important sources of our thought and literature history after Tanzimat. Therefore as well as all periodical publication, thought of the fact that the introducing and evaluating Mektep journal will be beneficial for our culture and literature history created this study. Because of all these reasons, it became a basic necessity that the journals and newspapers which had been published in mentioned period analyzed and made known publicly. And in this study, it will be focused on the Mektep journal which has been one of the most important scholarly, mental, literal and historical journals of the after Tanzimat and 2nd Abdulhamid period.

Keywords: Mektep Mecmuası, Magazine, Abdülhamit, Periodicals, Literature

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kahramanmaraş,

Türkiye, kemaltimur@hotmail.com ORCID: 0000-0002-3116-7087

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 06.10.2021 Kabul Tarihi: 07.11.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1005731

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

Takdim

Sürelî yayın olarak vasıflandırılan mecmua ve gazeteler, geçmişten günümüze, her bakımdan birer mektep vazifesi görmüşlerdir. Bu çerçevede 1891-1898 yılları arasında yayın hayatını sürdüren *Mektep* mecmuası da ismine uygun olarak bu vazifeyi yerine getiren önemli bir yayın organı olmuştur. Yine gazete ve mecmualar, Tanzimat sonrası fikir ve edebiyat tarihimizin en önemli kaynakları arasında yer almışlardır. Dolayısıyla bu dönem ve sonraki dönemlerin gazete ve mecmuaları incelenmeden ‘*Türk fikir, sanat ve edebiyat tarihini*’ tam olarak değerlendirmek zordur. Zira bugün karşılaştığımız ve gelecekte karşılaşılabileceğimiz pek çok meselenin özü ve bunların çıkış yolları gazete ve mecmualarda gizlidir. Yine dergi ve gazetelerde kamuoyuna tanıtılan ve müdafaası yapılan fikir akımları, gerek dönemlerine, gerekse günümüze yön vermiş, içtimaî, siyasî ve edebî hayatımızın, zaman zaman istikametini de belirlemiştir. Bütün bu sebepler muvacehesinde, zikredilen dönemde yayınlanan gazete ve mecmuaların incelenip, kamuoyuna takdim edilmesi zarurî bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Dolayısıyla tüm sürelî yayınlarda olduğu gibi, *Mektep* mecmuasının kısmen de olsa tanıtılıp değerlendirilmesinin, kültür ve edebiyat tarihimiz için faydalı olacağı kanaati bu çalışmanın ana nedenini oluşturmuştur. Zira mecmuanın tümünü okuma fırsatı bulamayan kültür, sanat ve edebiyat meraklıları, bu makalemizi okuyarak mecmua hakkında, kısaca da olsa, fikir sahibi olabileceklerdir. Bu düşüncelerle, yazımızda Tanzimat sonrasının ve Sultan II. Abdülhamit döneminin, ‘*ilmî, fikrî, edebî ve tarihî*’ mecmualarının en önemlilerinden biri olan “*Mektep*” mecmuası üzerinde durulacaktır. Burada hemen belirtmemiz gerekir ki, mecmua üzerine bu güne kadar bazı ansiklopedilerde kısa ve genel bilgilerin yanında mecmuayı tanıtıcı bazı makaleler kaleme alınmıştır.¹ Ayrıca mecmua üzerine basılmamış üç adet yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.²

Mecmua Üzerine Genel Bilgiler

1891-1898 yılları arasında yayın hayatını sürdüren *Mektep*, önceleri, okul çağındaki çocuklara ve gençlere, rüştiye/ortaokul ve idadi/lise programlarına uygun bilgiler vermek maksadıyla çıkarılmış; fakat daha sonra muhtelif konuları inceleyen bir edebiyat mecmuası hüviyetini kazanmıştır.

Mecmua, yaklaşık olarak beş yıl yayın hayatını devam ettirmiştir. Mecmuanın, birinci sayıdan yirmi dördüncü sayıya kadar olan sayılarında, hemen isminin altına “*Pazartesi Günleri*

¹ Necat Birinci, “Mektep”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cilt: VI, s. 229-230; Abdullah Uçman, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, “Mektep” maddesi, Cilt: 29, s. 1-2; Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebî Hatıralar*, İstanbul 1935, s. 56-65; Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, İstanbul 1969, s. 371-373, 400, 403-405; Ayrıca Cem Şems Tümer’in şu makalesi de *Mektep* dergisiyle ilgili önemli bilgileri ihtiva etmektedir: “Mektep Dergisi Hakkında Yapılan Çalışmalara Dair Bazı Dikkatler”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 21, Erzurum 2003, s. 323-337.

² *Mektep* dergisi üzerine en kapsamlı çalışmayı 1994 tarihinde Cem Şems Tümer yapmıştır: (Cem Şems Tümer, “*Mektep*” Mecmuası ·Tahlil Fihrist, İnceleme ve Seçilmiş Yazılar, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Erzurum 1994, 560s.; İkinci çalışma 1995 tarihinde Kemal Timur tarafından yapılmıştır: (Kemal Timur, *Mektep Dergisi (1. Cilt 1891-1892) (Tasnif, İnceleme ve Değerlendirme)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Diyarbakır 1995, 162s.; Üçüncü çalışma ise 1999 tarihlerinde Reyhan Elmas Keleş tarafından yapılmıştır. Bu tez 1999 tarihinde yapıldığı halde ve tüm tezler YÖK tarafından kullanıma açıldığı halde çalışmada ne Cem Şems Tümer’in ne de Kemal Timur’un tezine değinilmiştir. (Reyhan Elmas Keleş, *Mektep Dergisi’nin İncelenmesi Batı Edebiyatından Tercüme 1891-1898*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul 1999, 370s.).

“Çıkarılır Fennî ve Edebî Risale” ibaresi yazılmıştır. Yirmi dördüncü sayıdan elli ikinci sayıya kadar ise “Fennî ve Edebî Haftalık Risale” şeklinde ibare biraz değişikliğe uğramıştır. Bu isimlere uygun olarak, okul mecmuası hüviyetinde neşir hayatını sürdüren mecmuanın ilk sayısı, 26 Temmuz 1307 (8 Ağustos 1891) tarihinde çıkmıştır.³ Mecmuanın çıktığı ilk yıllarda derginin imtiyaz sahibi, o dönemin meşhur bir kitapçısı olan Kitapçı Karabet Efendi’dir. Mecmuada, bilhassa rüştiye ve idadi programlarına uygun olarak; *tarih, coğrafya, dil, edebiyat, matematik, resim, seyahat yazıları ve tabiat bilgisi* gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca her sayıda “Ahlâk” başlığı altında eğitici hikâyelere de yer verilmiştir. Bu hikâyeler, daha çok çocuklara millî ve manevî değerleri aşılama gayesi ile kaleme alınmıştır. Bu hikâyelerin pek çoğu devrin edebiyatçılarından Ahmet Rasim ve Mehmet Celâl gibi yazarların imzasını taşımaktadır.⁴

Mektep, önceleri haftada bir çıktığı halde, daha sonraki yıllarda bazen on beş günde bir, bazen de haftada bir çıkıp yayımını sürdürmüştür. Az önce de belirttiğimiz gibi, ilk yıllarda mecmuanın imtiyaz sahibi o zamanın meşhur bir matbaacısı ve kitapçısı olan Karabet Efendi’dir. Mecmuanın onuncu sayısında bu konuya şu şekilde değinilir:

“Mekâtib-i Umûmiye talabesinin malûmâtına hizmet edebilecek mevâddan bahis olmak ve haftada bir defa Dersâdet’te tab’ ve neşr edilmek üzere (Mektep) nâmıyla bir risale-i mevkûtenin tab’ ve neşrine müsaâde ve i’tasına, sahib-i imtiyazı Karabet Efendi tarafından vuku bulan istidâ ve ol bâbda ale’l-usûl icrâ edilen muâmele üzerine lede’l-istizân irâde-i seniyye-i Cenâb-ı Pâdişâhî şerefsünûh buyurulduğu 16 Eylül sene 1307/1891 tarihli buyuruldu. Sâmi ile tebliğ buyurulduğundan tab’ ve neşredilecek nüshaları kable’l-tab’ Maârif Nezâreti encümen-i teftiş ve muâyenesine irâe ve tasdik ettirmek ve matbûât hakkında câri olan usûl ve kavâide tamamıyla mütâvaat eylemek ve tab’ ve neşr edeceği nüshalardan altışar nüshasını beher hafta muntazaman idâre-i matbûâta göndermek şartıyla sâlifü’z-zikr “Mektep” risâlesinin tab’ ve neşrine me’zun bulunduğunu meş’ur işbu ruhsatnâme mümâileyh Karabet Efendi’ye i’tâ kılındı. 3 Rebîü’l-evvel 1309 (5 Ekim 1891), 25 Eylül 1307/1891 (veminallâhittevfik)”⁵

Görüldüğü gibi mecmuanın imtiyaz sahibi ve mahiyeti hakkında açıklama yapılarak, zamanın yönetiminden nasıl izin alındığı da mecmuanın onuncu sayısında bu şekilde izah edilmiştir.

Mektep mecmuasının çıkan sayıları daha sonra yıllara göre tasnif edilerek ciltlenmiştir. Önceleri okul çağındaki çocuklara ve gençlere rüştiye ve idadi programlarına bağlı olarak bilgiler vermek maksadıyla çıkan mecmua, daha sonra belirtileceği üzere, karışık bir neşir devri geçirmiş ve daha çok edebiyat mecmuası hüviyetini kazanmıştır.

Mektep mecmuasında anlatılan konuların daha iyi anlaşılması için resimlerle zenginleştirileceği de şu şekilde ifade edilmiştir:

“Coğrafyaya, kimyaya, hikmet ve tarih-i tabiiyeye ve saireye âid mesâilin teşrih ve tavzihi zımnında icab ettikçe resimler ve şekiller dahi konulacaktır.”⁶

Mecmuanın dış kapağının üst satırında tarih, sayı ve çıktığı yıl yazılıdır. Bir alt satırda koyu renk ve büyük punto ile mecmuanın ismi; sağına mecmuanın ücreti, sol tarafına ise imtiyaz

³ Makalemizin sonuna ek olarak mecmuanın ilk sayısının ilk sayfasını ekledik. Burada da bu bilgiler yer almaktadır.

⁴ Timur, 1995, s. 2-4.

⁵ *Mektep*, nr. 10, s. 113.

⁶ Age., nr. 1, s. 1.

sahibi, çıktığı matbaanın ismi ve adresi; üçüncü satırda ise mecmuanın çıktığı süre, gün ve ay yazılıdır.⁷

Mecmuanın ilk sayılarında ücreti “bir seneliği (posta ücretiyle) 35, altı aylığı 20 kuruş, bir nüshası 20 paraya” şeklinde belirlenmiştir. Yayınlandığı matbaanın adı ise “*İdarehane ve matbaası: İstanbul’da Bab-ı Âli Caddesi’nde Karabet Kitapçısı*” şeklinde yazılmıştır. Mecmua 17x26 ebadındadır.⁸ *Mektep* mecmuasının tüm sayıları Ankara Milli Kütüphanesi, Süreli Yayınlar Bölümü No: 2’de kayıtlıdır.

Mecmuanın Yayın Süreci

Mektep mecmuasının yayını üç devreye ayırıp bir tasnife tabi tutmak mümkündür:

Birinci Devre: *Mektep* ismine uygun olarak okul mecmuası hüviyetinde neşir hayatına başladığı ilk devredir. İmtiyaz sahibi Kitapçı Karabet Efendi’dir. İlk sayısı 26 Temmuz 1307/1891 tarihinde çıkmıştır. Mecmuada ele alınan ve haklarında yazı yazılan konular bilhassa rüştiye ve idadi programlarına uygun olarak tarih, coğrafya, dil, edebiyat, matematik ve tabiat bilgisi sahalarına aittir. Bu durum mecmuanın ilk sayısının birinci sayfasında şöyle anlatılmaktadır:

“Cenab-ı Hakk’a çok şükürler olsun, idrakiyle şerefyâb olduğumuz devr-i mes’ud Hazret-i Abdülhamîd Han-ı Sâni’nin füyûzât-ı bâhire-i terakkiyâtından olmak üzere Osmanlı erbâb-ı mütelâası arasında ciddiyât-ı rağbetkârlarının günden güne ziyadeleşmekte olduğunu memnuniyetle görmekteyiz. Bundan aldığımız cesaret üzerine ulûm ve fûnûn-ı mütedavilenin kâffesine dair - mebâhisinden başlayarak sırasıyla ve herkesin istifade edebileceği yolda- bahisleri, makaleleri hâvî olmak üzere “Mektep” namıyla şöyle bir eserin neşri arzu edilerek İnâyet-i Bârî’ye istinaden şu birinci cüz’ü mevki-i intişâra konulmuştur. Coğrafyaya, kimyaya, hikmet ve tarih-i tabiiyeye ve sâireye âid mesâilin teşrih ve tavzihi zımında icâb ettikçe resimler ve şekiller dahi konulacaktır.

Daima her hal ü kârda muhtac ve muvazî bulunduğumuz vecih ile tevfiik bulunduğumuz tevfiikât-ı Samedâniye’ye mazhariyetimiz temennî-i halisini burada dahi bi’t-tekrâr ashab-ı kalem-vehmin muâvenet-i maârifperverânelerine arz-ı iftikâr eyleriz.”⁹

Yine bu devrenin her sayısında “Ahlâk” başlığı altında eğitici mahiyette hikâyeler de yer alır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu hikâyeler çocuklara millî ve manevî değerleri aşılama gayesi ile kaleme alınmışlardır. Daha sonra bu hikâyelerin hangi konulardan bahsettiklerine değinilir. Bu devrede, mecmuadaki edebî hikâyeler daha çok devrin edebiyatçılarından Ahmet Rasim ve Mehmet Celal tarafından kaleme alınmıştır. Dilin grameri üzerinde ise Mehmet Halit ve Reşit Bey farklı makaleler yazmışlardır. Bu yazılarda özellikle Osmanlı Türkçesi, Arapça, Farsça ve Fransızca dillerinin gramer yapıları üzerinde durulmuş; bazen de bu dillerin gramer yapıları karşılaştırmalı olarak verilmiştir.¹⁰

Bu devrede mecmuanın devamlı yazar kadrosunda; Ahmet Rasim, Ali Muzaffer, Mazhar Bey, Mehmet Celal, İbrahim Hakkı (Paşa), Müstecabizâde İsmet, Reşit Bey, Faik Reşat ve Salih Zeki yer alır.¹¹

⁷ Age., s. 1.

⁸ Age., s. 1.; Yazımızın sonuna ek olarak mecmuanın ilk sayısının ilk sayfasını ekledik. Burada da bu bilgiler rahatlıkla okunmaktadır.

⁹ Age., nr. 1, s. 1.

¹⁰ Timur, 1995, s. 21-22

¹¹ Age., s. 22.

İkinci Devre: 1893 tarihinde başlayan bu devrede mecmua, İsmail Hakkı tarafından on beş günde bir çıkarılmaya başlanır. Bu dönemde de okul mecmuası hüviyetini muhafaza etmekle beraber, edebiyata daha çok yer verilir. Edebiyata ayrılan sütunlarda, bilhassa Andelip (Faik Esat), Sâmih, Muallim Feyzi, Hüseyin Dâniş, Sürüş, Adanalı Ziya, Müstecabizâde İsmet gibi imzaların eski tarz şiirleri yer alır. Ayrıca Andelip, mensur şiir, edebî tenkit ve edebiyat hakkındaki nazarî yazılarını burada neşreder.¹²

Bu devrede muhafazakârlar ve Mutavassıtın'ın/Ara Nesil'in toplandığı bir yaygın organı hüviyetinde görünen mecmuada, başta Nailî-i Kadim olmak üzere bazı eski edebiyat üstatları hakkında bilgiler verilirken eserlerinden örnekler de sunulur.¹³

Bu dönemde *Mektep'de* sadece bizim edebiyatımızın örnekleri yer almaz. "Edebiyat-ı Garbiye" sütununda Emile Zola ve daha başka batılı yazarların roman ve hikâyelerinden yapılan tercümele de tefrika edilir. Batı Edebiyatı hakkında çeşitli bilgiler verilir. "Edebiyat-ı Şarkîye" sütununda ise Arap ve Fars edebiyatından örnekler ve tercümele yer alır.¹⁴

Mecmuanın ikinci devresinin on altıncı sayısından sonra, başta Halit Ziya olmak üzere bazı genç edebiyatçıların ayrılmaları ve yöneticinin değişmesi ile neticelenir. Bundan sonra mecmuayı, yazarlarından Andelip (Faik Esat) ile Zeki Bey birlikte çıkarmaya başlarlar. Bu yönetim değişikliği ile mecmuada yeni edebiyata ayrılan sayfalar daha da çoğalır. Ancak mecmuanın eski edebiyata bağlılığı devam eder. *Mektep*'in idaresi, yirmi dördüncü sayıdan itibaren Müstecâbizâde İsmet ile Yusuf Ziya'nın eline geçer. İsmet Bey, edebiyat; Yusuf Ziya da fen sayfalarını yönetir. Edebiyat sayfaları, devrin edebiyatını bütünü ile aksettirecek derecede zengin bir hal alır, mecmuanın hacmi genişler ve oldukça rağbet de görür.¹⁵

Üçüncü Devre: Bu devre, 11 Ocak 1894 tarihinde ve yine İsmail Hakkı yönetiminde başlar. Bu defa mecmuanın isminin altında "*Her On Beş Günde Bir, Perşembe Günleri Neşr Olunur Edebî ve Fennî Risale*" ibaresi yer alır. İsmail Hakkı ilk sayıda, mecmuanın çıkış gayesini belirten bir yazı kaleme alır. Buna göre, yeni bir şekil alan mecmua, esas olarak Şark'a ait muhtelif kavimlerin edebiyat, ahlâk ve âdetlerine de yer verir. Yine şark kavimlerinin medeniyete olan katkıları anlatılırken, *resim, musiki, mimarî* gibi güzel sanatlara da değinilir. Ayrıca *tıp, felsefe, kimya* gibi ilimlerin şarkta gösterdiği gelişmeler de mecmuada yer alır.

Bu devredeki mecmuanın bir sayısının içindekiler kısmı şu şekilde düzenlenmiştir:

- 1-Edebiyat, musiki, felsefe, şark büyükleri
- 2- Şark medeniyetlerinden örnekler
- 3- Müspet ilimler
- 4-Edebî tenkit
- 5- Millî hikâye ve roman
- 6- Eski şair ve ediplerimizin eserleri

¹² Age., s. 22.

¹³ Age., s. 22.

¹⁴ Age., s. 22.

¹⁵ Age., s. 23.

- 7- Yabancı edebiyatların tarihleri ve mahiyetleri
- 8- Tercüme hikâye ve makaleler
- 9- Garp musikisi ve bunun şark musikisi ile mukayesesi
- 10- Tercüme bir roman.

Bu dönemin yirmi yedinci sayısından itibaren mecmuayı yine Müstecabizâde İsmet ile Yusuf Ziya çıkarmaya başlarlar. Bu yönetim değişikliğinden sonra edebiyat, bilhassa yeni edebiyat giderek mecmuada ağırlığını hissettirir. Daha sonra *Servet-i Fünûn* mecmuası etrafında meydana gelecek olan edebî akımın mensupları, ilk eserlerini bu mecmuada neşrederler. Böylece *Servet-i Fünûn* estetiği, ilk olarak *Mektep* mecmuası etrafında teşekkül eder.¹⁶

Mecmua, otuz dokuzuncu sayıdan sonra tekrar birinci numaradan başlar ve haftalık hale getirilir. İlk sayısını, Mazhar Bey tek başına çıkarır. Ancak ikinci sayıdan itibaren Müstecabizâde İsmet, Mazhar Bey'e yardım etmeye başlar. Bu sayılardaki edebiyat sayfalarında İsmet Bey'in nesir ve nazım yazıları önemli yer tutar. Daha önceki sayılarında bazı şiirlerini neşreden Cenab Şehabettin, yirmi birinci sayıdan itibaren her hafta bir şiirini *Mektep*'te yayımlar. Böylece Cenab Şehabettin'in şiir anlayışı mecmuaya hâkim olur. Bu devrede şair, bir taraftan *Mektep*'te, diğer yandan, etrafında bir edebiyat teşekkül etmeye başlayan *Servet-i Fünûn* mecmuasında, şiirlerini aynı anda neşreder.¹⁷

Bu şekilde *Mektep*, *Servet-i Fünûn* estetiğini ihtiva eden eserleri bünyesinde toplamış olarak 11 Şubat 1898 tarihinde yetmiş ikinci sayıya kadar varlığını sürdürür. Ancak zaman içinde usta sanatkarların, *Servet-i Fünûn* mecmuası etrafında toplanmasıyla bu sayıdan sonra kapanır. Bu sayıda yapılan açıklamada, mecmuanın özellikle son yıllar içerisinde yeni edebiyat örneklerine sayfalarını açtığı belirtilerek Türk edebiyatının gelişmesi yolunda elden gelen gayretin gösterildiği de ifade edilir.

Mektep mecmuasının üçüncü devrede yazar kadrosu şu isimlerden oluşur.

Nesir Alanında yazı yazarlar:

İsmail Hakkı: Eski edebiyat, dini konular, musiki, roman ve hikâye tercümeleri

Halil Edip: Edebî şahsiyetler

Faik Esat: Şark edebiyatı

Halit Ziya: Roman, hikâye ve eski medeniyetlere ait yazılar

Necip Asım: Dil bahisleri

Cemil Zeki: Zola'dan tercümeler

Ahmet Rasim: Edebi sohbetler

Rıza Tevfik, Ali Suat, Mehmet Rauf: Hikâye ve edebî yazılar.

¹⁶ Age., s. 23.

¹⁷ Age., s. 24.

Şairler: İsmail Safa, Halil Edip, Sâmi, Menemenlizâde Tahir, Müstecabizâde İsmet, Andelip, Şeyh Vasfî, Hüseyin Siret, Ziver¹⁸, Tevfik Fikret, Mehmet Celal, Sabih Rıfat, Muallim Fevzi, Ali Seydi, Ali Suat, Cenap Şehabettin, Besim, Abdullah Cevdet, Hüseyin Daniş, Mehmet Akif, Nurettin Ferruh, A. Nadir, H. Nazım ve Saffet.¹⁹

NETİCE

Mektep mecmuasının yayın yılları; Sultan II. Abdülhamit devrindeki sıkı idarenin, o devirdeki aydınların çoğunluğu tarafından dayanılmaz bir istibdat dönemi olarak algılandığı, buhranlı ve karışık bir zamana denk gelmektedir. Bu zor ve karışık zamanda, aydınların çoğu, devletin bu durumdan kurtulmasını, rejimin değişmesinde görmüşlerdir. Aydınlar böyle düşünürken, devrin yönetimi bu kanaatte değildir. Sultan Abdülhamit'e göre Osmanlıların asıl meselesi, aydınların fikir ve siyaset hürriyeti veya rejim meseleleri yerine, madde ve kültür sahalarında yükselmesidir. O, tahsil ve kültürün belli bir seviyeye ulaşamadığı cemiyetlerde rejim meselesinin ön plana çıkamayacağı inancındadır. Aslında Osmanlı devletinin gelişmesinin, sadece yönetimin değişmesine bağlı olmadığını daha sonra gelişen olaylar da bir nebze göstermiştir.

Bu yıllarda gazete ve dergilerde siyasî meselelerin anlatılması ve üzerinde konuşulması o kadar cazip hale gelmiştir ki; fennî konuların amaçlandığı dergiler bile, zaman zaman bu amacından vazgeçerek siyasî ve edebî konulara yönelmişlerdir.

Mektep mecmuası da yukarıda anlatıldığı şekilde bir yayın politikası izlemiştir. 1891'de yayın hayatına başlayan *Mektep* mecmuası, ilk yıl "*Pazartesi Günleri Çıkarılır Fennî ve Edebî Risale*" ismine uygun olarak yayınlarını devam ettirmiştir. Yani daha çok fennî konulara ağırlık vermiştir. Ama daha sonraki yıllarda bu amacından uzaklaşarak -mecmuanın ismi değiştirilmediği halde- muhtevası, edebî, ve -az da olsa- siyasî yöne kaymıştır.

Önceleri, okul çağındaki çocuklara ve gençlere rüştiye ve idadî programlarına bağlı olarak bilgiler vermek maksadı ile çıkan mecmua, daha sonra çok değişik konuları işleyen bir edebiyat mecmuası hüviyetini kazanmıştır.

Netice olarak; *Mektep* mecmuası, yayını sürdürdüğü yıllarda, geniş bir kesime, zengin bir muhteva ile hitap etmiş ve onlara faydalı bilgiler sunmuştur. Mecmuanın yazılarından, rüştiye ve idadî talebeleri yanında, diğer mekteplerin talebe ve hocaları da faydalanmıştır. Ayrıca mecmuada çıkan muhtelif yazılar vasıtasıyla evler de birer "özel mektep" haline getirilmiştir. Zamanın idaresinin de desteğini alan mecmua, dâhilde ve hariçte birçok kişi tarafından takip edilerek, dönemin eğitiminin gelişmesine de büyük katkıda bulunmuştur.

¹⁸ Mektep mecmuasında imzasına rastlanan Ziver, Mehmet Kaplan'ın Ara Nesil devresi içinde sözünü ettiği Mehmet Ziver değil, Tophane Kalemünde memur olarak çalışan bir başka Mehmet Ziver'dir. Konu ile ilgili olarak bk. Abdulhakim Tuğluk, *Mekteb-i Sultâniden Yüzelliliklerin Eşiğine Midillili Mehmed Ziver Bey*, Efe Akademi Yayınları, İstanbul 2021, s. 26.

¹⁹ Timur, 1995, s. 25.

Kaynakça

- Birinci, Necat (1977). “Mektep”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 4.
- Elmas Keleş, Reyhan (1999). *Mektep Dergisi'nin İncelenmesi Batı Edebiyatından Tercümeleler 1891-1898*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Kitapçı Karabet Efendi, *Mektep*, 1891-1898.
- Timur, Kemal (1995). *Mektep Dergisi (1. Cilt 1891-1892) (Tasnif, İnceleme ve Değerlendirme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Diyarbakır.
- Tuğluk, Abdulkahim (2021). *Mekteb-i Sultânîden Yüzelliliklerin Eşiğine Midillili Mehmet Zîver Bey*, Efe Akademi Yayınları: İstanbul.
- Tümer, Cem Şems (1994). "*Mektep*" *Mecmuası Tahlil Fihrist, İnceleme ve Seçilmiş Yazılar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Erzurum.
- Tümer, Cem Şems (2003). “Mektep Dergisi Hakkında Yapılan Çalışmalara Dair Bazı Dikkatler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 21, s. 323-338.
- Uçman, Abdullah (2004). “Mektep”, *DİA*, C. 29, s. .
- Uşaklıgil, Halit Ziya (1969). *Kırk Yıl, İnkılâp ve Aka Kitabevi*: İstanbul.
- Yalçın, Hüseyin Cahit (1935). *Edebî Hatıralar*, Akşam Kitaphanesi: İstanbul.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

۲۶ نوز ۱۳۰۷

عدد : ۱

ایکنجی طبعی

برنجی سنه

بدا اشترا:

برنجی سنه ۳۰۱
القی ایلی ۲۰

نسخه سی ۲۰ پاره یه

مکتب

۱۳۰۷

اداره خاها و بعه سی:

استانبولده باب عالی جاده-

سنده قره بت کتابخانه سی

قونولمایان اوراق کری

ورلر

İSAN İNGÜ
KİTAPLARI

پازار ایرته سی کونلری چیقاریلیر فنی و ادبی رساله

مندرجات

وظیفه اطاعت - هندسه مذاکره سی - لسان - اصول
انشا - ترتیبه - تحصیل علوم و فنون - فنی
کتابچه - پیره

جغرافیایه، کیمیایه، حکمت و تاریخ
طبیعییه و سائر یه عائد مسائلک تشریح
و توضیحی ضمننده ایجاب ایتدجکه رسملر
و شکلر دخی قونوله جقدر.

دائما هر حال و کارده محتاج و مواظبی
بولندینمز وجه ایله توفیقات صمدانییه
مظهریتمز تمنی خالصنی بوراده دخی بالئشکرار
اصحاب قلم و هممک معاونت معارف پرورا.
نه لرینه عرض افتقار ایلرز.

وظیفه

- ۱ -

الماعت

دیر «انسانیت بزه اورد و وظیفدر کومتر مشدرک
او وظیفدرک اهراسی بیه کندی نفسز ایچونه
سعادت و سلامتی مرهپدر.
بولندرک باشلیرسی، بلکه اشرف و اهدوسی
فرآه کریمک «الطبعوا.....» فرموده میللی

جناب حقه چوق شکرلر اولسون. ادرا.
کیله شرفیاب اولدینمز دور مسعود حضرت
«عبد الحمید خان ثانی» نک فیوضات باهره
برقیانندن اولمق اوزره عثمانلی ارباب مطالعه سی
باشنده جدیات رغبتکارلرینک کوندن کونه
ایاده لشمکده اولدینمی ممنونیتله کور مکده یز.

وندن الدینمز جسارت اوزرینه علوم و فنون
تدوینله نک کافه سنه دائر - مبادیسند ز باشلا.
هرق صیره سیله و هر کسک استفاده ایدو.

یله جکی یولده - بختلری، مقاله لری حاوی
ولمق اوزره «مکتب» نامیله شو یله بر اترک
شیری آرزو ایدیلهرک عنایت باری یه استناداً
سو برنجی جزء سی موقع انتشاره قونولمشدر.

برنجی سنه

عدد : ۲۴

۶ كانون ثاني ۱۳۰۷

اداره خانه و مطبعه سی :
استانبولده باب عالی چاده -
سنده قره بت کتابخانه سی
قونولایان اوراق کری
ویرلز

مکتبہ
۱۳۰۷

بدل اشترا :
پوسنه لکی (پوسنه اجرتیله) ۳۵
آلتی آلتی ۲۰
نسخه سی ۴۰ پاره یه

جمادی الاخره ۱۷

فتی و اردی هفتتک ز سبالبه

پازار ایرته سی

مأخذ من اولان فتی بر غزته تک ویردیکی
معلوماتدن آکلاشیلدیفته کوره بونلرک بل کیکلری،
قوروق سوقوننه قدر، بر اولوب اوراده ۱۲۰
سک بر «زاویه» تشکیل ایلدیرک برلشیر

افلاک و جوی

مکتبه آلتی آی ایچوره مشتری اولاندک مدت
مهینلری ۲۶ نیمی نهمه هتتام بولمهنده تجریدی
آزور ایلدیرک برانه اول اداره هتنامه مراجعت
یوره ماری لزومی اضطرار اولنور.

منازل و حکایات

ایکیزلر — تاریخ عوی — عثمانلی لسانی، فارسی لسانی،
فرانسز لسانی — اصول انشا — حفظ صحت — اوتنه
بری — فی اکلجه — شکر — رسم — سؤالر، حل.

ایکیزلر

ایشته سزه بر غریبه خلقت! شو ایکنجی ستونده
کی رسمه باقکر: ایک باش، درتال، ایک آباق، برقارن!
بونلر ایشالی اولوب «توچی» قارداشلر
نامیله یاد اولنور ایکیز چوجوقلردر که صول طر -
فده کینک آدی «جوانی»، صاغده کینک «جاقومو»
در.

۱۸۷۵ سنهنده [اون آلتی سنه اول]

طوغمشلر، هنوز بلوغه ایرمه مشلر، والده لری
بو ایکیزلردن باشقه — صحیح الوجود، قوتلی اولوق
اوزره — ۹ چوجوق دها دنیا به کتیرمش.

[العدد ٥٢]

برنجی سنه

عدد : ٥٢

٢٠ تموز ١٣٠٨

اداره خاھ و مطبعہ سی :
استانبولہ ، باب عالی جادہ -
سندہ قرہ بت کتہ بخانہ سی
قونولسایان اوراق کبری
ورولز

مکتبہ

١٣٠٧

بدل اشترا :
برسنہ لکی (پوسٹہ اجرتیلہ) ٣٥
آلی آبلقی " " ٢٠
سخنہ سی ٢٠ بارہ یہ

٨ محرم

فنی و آردنی هفتکرتک در سنہ ١٣٠٧

پازار ایرتہ سی

مقالہ مخصوصہ

وظائف انسانیہ

جناب حقل انسانی خلق بیورمہ سندن مقصد
جهانی تدقیق ایله هر گوشده نظریه مصادف
اوله حق آثار قدرت صمدانیہ کوره رک تزیید
عبودیت و کندینه بو قدر مسعودیت احسان بیوران
معبودینه شکر و محبت ایتھ سندن عبار قدر . برکوره
دوشونه لم که حیاتک اساسی روحانیدر ، بناء علیه
اصل حیاتی ده ذوق روحانید آراملیدر که بو ذوق
دخی کتاب طبیعی مطالعہ ایله مکده در .
او مطالعہ که هر دقیقہ قارئه جناب واجب .
الوجودک عظمت و قدرتی اخطار ایله عبودیتنی
تزیید ایدر .

«ذوق جسمانی» بی هیچ بر زمان حیات بشرک

مقاصد اساسیه سندن عدا ایدمه نیز .

چونکه بیوب ایچمک ، یاوب او بومق و ساره
کبی تلذذاتدن عبارت اولان «ذوق جسمانی»
حیوانده و ایدر .

هم نه حاجت ا بوتلر ذاتا انسانک وظائف
حیوانیه سی تشکیل ایلر . بو حالده ایلکر وظائف

افادہ مخصوصہ

رساله مزک برسنه لکی بو ٥٢ نجی نسخه ده تمام
اولیور . بونکله شیرازہ بند وجود اوله حق برنجی
سنه قوللقسیون ، اگر چه - نوعی اعتباریلہ - اولان
یکبکی حسیله ایچنده هنوز کمالی بولامشلی ده
وارسده ، هنده سی عاجزانه مزک ایلك
محصولی دیمک اوله سیله تر فنده میولر کبی هر
حالیله مقبول اهل طبیعت اوله جفنده اشتباه ایتیز .
وان شاء الله سایه فیضویایه حضرت پادشاهید
- ٥٣ نجی نسخه ده دیگر بر بقا ده مخصوصه ایله
عرض اولنه چی اوزره - ده نافع ، ده کامل
ثمرات خدمت ابرازیه موق اولورز .

مستدرک حاجت

افاده مخصوصه - وظائف انسانیه - تاریخ طبیعی
[مابعد عدد ٥١] - قوزموغرافیا : مقاله ١٠ -
اصول انشا [مابعد واتنی] - لسان عثمانی [مابعد
واتنی] قوشلرده کی صنعت ، الماس یاغوردی - خیرسز .
لقی ، کویلو چو جو غنده کی ذکا - بیس درسلی -
توراق و مکایب .

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Doğramacıoğlu, Hüseyin (2021). “Millî Mücadele ve Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 56-65.

Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU*

Millî Mücadele ve Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi**

National Struggle and Newspaper of Hâkimiyet-i Milliye

ÖZ

Mustafa Kemal, 10 Ocak 1920'de Ankara Ulus'ta Hâkimiyet-i Milliye gazetesini kurmuş ve böylece gazete yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin kurulmasında Sivas'taki İrade-i Milliye gazetesinin matbaasının Ankara'ya taşınmasının da büyük bir katkısı olmuştur. İrade-i Milliye'nin makineleri Hâkimiyet-i Milliye gazetesine tahsis edilmiş ve böylece gazete teknik teçhizat olarak güçlenmiştir. Gazetede her nüsha bizzat Mustafa Kemal'in direktifleri ile çıkıyor ve son düzeltmeler de bizzat kendisi tarafından yapılıyordu. Böylece bu gazete Millî Mücadele'nin meşru bir yayın organı hâline gelmiş oluyordu. Gazetede yayınlanan yazılarda Millî Mücadele'nin gereği vurgulanıyor ve halkın Millî Mücadele'ye katılması ve bunu desteklemesi gerekliliği anlatılıyordu. Gazetede Yakup Kadri, Halide Edip, Aka Gündüz gibi tanınmış hikâye ve romanlar da ara sıra yazılar neşrediyorlardı. Bu doğrultuda gazetede zikredilen yazarların düşünceleri yayınlanmış ayrıca Anadolu havadisleri ve Avrupa haberlerine de yer verilmişti. Böylece Avrupa kamuoyunun Millî Mücadele'ye ve Anadolu'ya bakışı gazete vasıtasıyla halka duyuruluyordu. Bu haberler vasıtasıyla Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, hem yurt içinde ve hem de yurt dışında kamuoyu oluşturma görevini ifa etmiş oluyordu. Bu çabalar sonunda halkın desteği alınmış ve Millî Mücadele kazanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Hâkimiyet-i Milliye, Mustafa Kemal, işgaller ve Anadolu savunması

ABSTRACT

Mustafa Kemal founded the Hâkimiyet-i Milliye newspaper in Ankara Ulus on January 10, 1920, and thus the newspaper began its publication life. Moving the printing house of İrade-i Milliye newspaper in Sivas to Ankara had a great contribution in the establishment of the newspaper. The machines of İrade-i Milliye were allocated to the Hâkimiyet-i Milliye newspaper and thus the newspaper was strengthened as technical equipment. Every copy in the newspaper was published with the directives of Mustafa Kemal and the final corrections were made by him. Thus, this newspaper became a legitimate publication of the National Struggle. In the articles published in the newspaper, the necessity of the National Struggle was emphasized and the necessity of the people's participation in and support of this National Struggle was explained. Well-known story and novelists such as Yakup Kadri, Halide Edip and Aka Gündüz were also occasionally publishing articles in the newspaper. In addition to Anatolian news, European news are also included in the newspaper; Thus, the view of the European public towards the National Struggle and Anatolia was announced to the public through the newspaper. By means

*Prof. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hdogramacioglu@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2521-8562>

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 06.10.2021 Kabul Tarihi: 07.11.2021 Yayın Tarihi: 31.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.994191 (Bu makale, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2007 yılında tamamlanan ve Prof. Dr. Bilge Ercilasun danışmanlığında hazırlanan “Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.)

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

of these news, the newspaper Hâkimiyet-i Milliye fulfilled its duty to create public opinion both at home and abroad. At the end of these efforts, the support of the people was received and the National Struggle was won.

Keywords: National Struggle, Hâkimiyet-i Milliye, Mustafa Kemal, invasions and Anatolian defense

GİRİŞ

Anadolu'nun işgali devam ederken 10 Ocak 1920'de Hâkimiyet-i Milliye gazetesi Mustafa Kemal tarafından bizzat çıkarılmış ve yazıların büyük bölümü kendisi tarafından kaleme alınmıştır. Bu makalelerde Mustafa Kemal, hemen her konudaki görüşlerini belirtmiştir. Hâkimiyet-i Milliye'nin hemen her sayısında süren işgaller, muharebeler ve Yunan vahşeti ele alınmıştır. Mustafa Kemal, özellikle Yunanlıların Anadolu'da yaptıkları zulümleri Türk ve dünya kamuoyuna duyurarak işgallerin iç yüzünü gözler önüne sermek ve halkı işgale karşı uyarmak istemiştir. İşgaller devam ederken Batılı ülkeler, işgalin meşruluğunu savunan ve halka medeniyet getireceklerini vadeden yazıları uçaklarla Anadolu'nun hemen her yerine dağıtmaya başlamışlardır. İşgallerin böylesine sistematik ve programlı yürütüldüğü yıllarda Mustafa Kemal, Hâkimiyet-i Milliye'de İngiltere, Fransa gibi ülkelerin asıl amaçlarının ne olduğunu ve Türk milletinin oyuna gelmemesi gerektiğini gazetede makaleleri vasıtasıyla halka anlatma ihtiyacı duymuştur. Ayrıca, İngilizlerin adil oldukları ve İngiliz mandasını kabul edersek bize adaletle muamele edecekleri şeklinde işgalcilerin yaptıkları propagandalara Türk halkının aldanmaması için Millî Mücadele hakkında gazetede yazılar kaleme almıştır.

1. AYDINLARIN ANKARA'YA GEÇİŞLERİ

İşgal yıllarında ve özellikle İstanbul'un resmen işgal edilmesinden sonra aydınlar arasında çeşitli siyasi düşünce akımları ortaya çıkar. Bunlardan Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojileri yerini Milliyetçilik ideolojisine bırakır: "1908'de II. Abdülhamid'in baskıcı yönetiminden kurtulan Türk aydınları, Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojilerinin iflasıyla Milliyetçilik ideolojisine sarılmışlardır." (Doğan 2020: 239). Bu süreçte özellikle milliyetçi kimlik taşıyan Türk aydınlarına yönelik sürgünler başlar. Özellikle vatanını seven yazarlar hakkında tutuklama emri çıkarılır. Tutuklanma emri verilen listedeki isimlerin başında Hamdullah Suphi, Hüseyin Cahit ve Halide Edip gibi isimler vardır. Ayrıca Aka Gündüz, E. B. Şapolyo, Yusuf Akçura, Reşit Galip, Mustafa Necati, Celâl Sahir, Ruşen Eşref, Veled Çelebi, İzzet Ulvi, Besim Atalay, Tunalı Hilmi, Yunus Nadi gibi Millî Mücadele taraftarı aydınların da tutuklular listesinde adları geçmektedir. Bunun üzerine Hamdullah Suphi Ankara'ya kaçmayı başarır. Daha sonra Halide Edip, Dr. Adnan Bey ve Yunus Nadi'nin de trenle İstanbul'dan Ankara'ya kaçışları diğer aydınlara yol gösterici olur. Bundan sonra Millî Mücadele taraftarları art arda Ankara'ya hareket ederler:

"Millî Mücadele'ye katılmak üzere Ankara'ya hareket edenlerden bir diğeri de Halide Edip'le Dr. Adnan Bey'dir. 16 Mart 1920'de Özbekler Tekkesi'ne sığınır ve Anadolu'ya geçmenin çarelerini ararlar. Basının etkisini bilen Halide Edip Ankara yolunda, bir ajans kurulması ve gazete çıkarılması hususunda Yunus Nadi ile anlaşır. Bunun üzerine Yunus Nadi, Hâkimiyet-i Milliye'yi kurar, ayrıca Anadolu Ajansı kurulur." (Ercilasun, 1995: 65-66)

İstanbul'dan Ankara'ya geçmek o günün şartları içerisinde oldukça güç bir işti. Trenle çeşitli zorluklarla ve aktarmalar yaparak Ankara'ya ulaşırlar. Mustafa Kemal, döneminde bu

yazarların Ankara'ya gelmelerini çok istiyordu. Çünkü o yıllarda romancılar sosyal hadiseleri yönlendirebilecek bir güce sahipti. Aynı şekilde günümüzde yapılan araştırmalar da romanla sosyal gerçekliğin birbirini şekillendirdiğini ortaya koymaktadır: “İdeolojinin edebî eser üzerinde derin olduğuna inanan Bahtin, sosyal gerçekliğin, iletişimin ve değer yargılarının romanı şekillendirdiğini belirtir” (Ergeç, 2021: 710). Dönemin romancılarının halk üzerindeki etkisini bilen Mustafa Kemal bu yazarları peyderpey Anadolu’da davet ediyor ve onların Millî Mücadele’yi desteklemelerini istiyordu. Bu nedenle Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde bu yazarların düşüncelerini neşretmelerini arzu ediyordu. Ancak yazarların Ankara’ya geçme süreci sıkıntılarla doluydu. Bütün bu zorluklara rağmen bu yolculuk yazarlar için oldukça verimli geçmiştir. Millî Mücadelenin fikri temelleri bu sırada ortaya atılır. Fikrî planda nasıl bir çaba harcanması gerekliliği ve basın meseleleri bu sırada masaya yatırılır.

2. AJANS KURMA VE HÂKİMİYET-İ MİLLİYE FİKRİNİN ORTAYA ÇIKMASI

İşgal yıllarındaki bütün olumsuzluklara rağmen yukarıda isimlerini sıraladığımız bu aydınlar, kendi aralarında Anadolu’yu işgalden kurtarmanın çarelerini konuşurlar. Bunun için ilk teşebbüsü Ankara’ya geçerek silahlı mücadelenin yanında fikrî mücadeleyi de başlatmak olarak kararlaştırırlar. Esasen Ankara o dönemde olduğu gibi eskiden de özel bir anlam değere sahipti:

“Kuruluşu çok eski çağlara dayanan Ankara, Millî Mücadele döneminde çok özel bir anlam ve önem kazanmıştır. Karargâhın ve Mustafa Kemal’in Ankara’da bulunması, savaş sonunda başkent olması, İstanbul’daki gazetelerin ve yazarlarının bir kısmının yavaş yavaş Ankara’ya gelmesi, büyük önderin etrafında toplanılması, İstiklâl Marşımızın da burada yazılması şehre farklı bir kimlik kazandırmıştır” (Doğan 2018: 121).

Bu süreçte Halide Edip Ankara’ya geçerken bir haber ajansı kurulması fikrini ortaya atar. Bu düşünceyi İstanbul’dan yolda Yunus Nadi’ye açıklar. Sıra bu ajansa ad vermeye gelmiştir:

“Bana Anadolu Ajansı en iyi bir isim gibi görünüyor.

– Bana da öyle. Değil mi, evvel kendini ve mümkünse bütün vatani kurtaracak olan Anadolu’dur. O halde kararımızı vermiş olalım: Anadolu Ajansı...

– Evet, Anadolu Ajansı hanımefendi...” (Nadi, 1997: 242)

Halide Edip ile Yunus Nadi Ankara’ya ulaştıklarında Mustafa Kemal’e Anadolu Ajansı kurma fikrini açıklarlar. Mustafa Kemal, Halide Edip’e yoldaki izlenimlerini sorar:

“Ben hemen Yunus Nadi Bey’le yolda konuştuğumuz ajans meselesini açtım. Ne harici dünya, ne memleketin içi, millî hareketin manasını anlayamamışlardı. Çünkü bu hususta haber alamıyorlardı. Ona Yunus Nadi Bey’le Anadolu Ajansı olarak işe başlamayı konuştuğumuzu anlattım.” (Adıvar, 1998: 13)

Halide Edip’le Yunus Nadi’nin Ankara’ya gelişlerinden kısa bir süre sonra kurulan Anadolu Ajansı, Hâkimiyet-i Milliye gazetesi için her gün haber kaynaklığı yapmıştır. Bu ajansın kurulması, Hâkimiyet-i Milliye için büyük bir önem taşımaktadır. Anadolu Ajansının ilk çalışanı da Halide Edip’tir:

“Halide Edip de Ankara’ya geldiğinin beşinci günü karargâhta dar ve uzun odalardan birinin kendisine ayrıldığını belirtir. Buranın eşyası, dosya rafları, sandalye, iki masa ve eski bir yazı makinesinden ibarettir. Halide Edip, Anadolu Ajansı’nın ilk bürosu sayılabilecek bu odada, daha

önce sözünü ettiği İngilizce gazetelerin siyasete ilişkin kısımlarını tercüme eder, Mustafa Kemal Paşa'nın kâtabi Hayati Bey'in getirdiği telgraflar arasından Anadolu Ajansı ve Hâkimiyet-i Milliye gazetesi için gerekli parçaları keserdi." (Tekeli, 2005: 27)

Anadolu Ajansı kurulduktan sonra Halide Edip, Mustafa Kemal'e gazete çıkarmak gerektiğinden bahseder. Mustafa Kemal, esasen Halide Edip'in kendisine teklif ettiği gazete neşriyatı fikrini çok önceden beri düşünmektedir. Çünkü işgal güçleri işgalin meşruluğunu kendi gazeteleri ile savunmaktadırlar. Ayrıca Kuva-yı Milliyecileri de vatan haini ilan etmektedirler. "Gazeteler, İtilâf Devletleri'nin ve İstanbul Hükümeti'nin zoru ile olacak, padişâhın fermanını, meşihatın fetvasını büyük harflerle ilân ediyorlardı. Ferman ve fetvada 'Kuva-yı Milliyecileri öldürmek vaciptir.' denilerek ..." (Bayar, 1965: 2) matbuat vasıtasıyla Anadolu'nun işgalini meşru göstermeye çalışmaktaydılar. Bu sistemli mücadelenin karşısına çıkacak güçlü bir yayın organı gerekmekteydi. Mustafa Kemal, şartların olgunlaştığını görünce Hâkimiyet-i Milliye'yi kurmaya karar vermiştir. Ayrıca, Millî Mücadele devam ederken yapılan kongrelerin kararlarının tüm yurda duyurulması gerekmekteydi. Özellikle Sivas Kongresi başladığı sırada ülkenin büyük bir kısmı işgal altındaydı. Edirne'den, Karadeniz'den hatta Adana'dan bile Mustafa Kemal'i destekleyen delegeler imkânsızlık ve işgal nedeniyle Sivas Kongresi'ne katılamamışlardı. Onlara kongrede alınan kararların ulaştırılması zaruriydi:

"Ayrıca bu kongrede ağırlıklı konu olan *manda* altına girme düşüncesi, Rauf (Orbay) Bey'in Amerika'da yıllardan beri Türkiye aleyhine yapılmakta olan propagandaların yarattığı kötü izlenimi düzeltmek amacıyla Amerikan Kongresi'nden yurdu inceleyecek ve gerçeği görececek bir kurulu çağırarak fikrini ortaya atmasıyla daha da güçlenmiş oldu." (Kansu, 1988: 249-250)

Mustafa Kemal, bu kongrede gördüğü ve millî duygulardan habersiz sözde aydınlardan dolayı halka ve aydınlara Millî Mücadele şuurunu aşılacak ve millî bilinci kuvvetlendirmek amacıyla gazete neşriyatı fikrini düşünmeye başladı. Gazete çıkararak, herhangi bir ülkenin mandası, himayesi altına girmek düşüncesinin yanlışlığına karşı halkı ve aydınları uyarmak istiyordu. Ayrıca, kongrelere gelemeyen delegelere gazete gönderilebilecek ve böylece alınan kararlar onlara kolayca ulaştırılabilecekti. Bütün bunlara ek olarak bu gazete vasıtasıyla içinde bulunulan dönemde işgal kuvvetlerinin başlattığı propagandalara karşı halk uyarılabilecekti. İçinde bulunulan ortamda matbuat, önemli bir mücadele vasıtasıydı: "İstanbul ve Anadolu'daki işgal kuvvetleri, kendilerini bir işgalci değil, koruyucu olarak göstermek ve onların direnişlerini engellemek amacıyla beyannameler yayınlamaktaydılar" (Güner, 1990: XII). Bu beyannamelere ve propagandalara karşı Mustafa Kemal, Hâkimiyet-i Milliye'yi bir savunma silahı gibi kullanmıştır. İşgal kuvvetlerinin İstanbul'daki bazı gazeteleri kendi emellerine âlet ederek Millî Mücadele aleyhinde yaptıkları yayınlara karşı Millî Mücadele'yi savunan bir gazete gerekiyordu. Bu nedenle Mustafa Kemal'in Ankara'da, çıkarmayı düşündüğü Hâkimiyet-i Milliye, bu alanda büyük bir boşluğu doldurmuş olacaktı.

3. İRÂDE-İ MİLLİYE VE HÂKİMİYET-İ MİLLİYE'NİN KURULMASI:

Sivas Kongresi sona ererken Mustafa Kemal, kongre üyelerinden Öğretmen Râsim Bey'e gazete çıkarma isteğini açıklamış ve kendisinden bu konuda destek beklemişti. Rasim Bey de Mustafa Kemal Paşa'nın bu isteği üzerine İrâde-i Milliye gazetesini Sivas'ta kurmuş ve yayına başlamıştı. Böylelikle Hâkimiyet-i Milliye'nin bir nevi çekirdeğini oluşturacak olan ilk Millî Mücadele gazetesi İrâde-i Milliye kurulmuş oldu. Gazetenin yazılarının büyük bir kısmı

Mustafa Kemal tarafından imzasız olarak yayımlanmıştı. Bu gazete, kısa zamanda büyük ilgi görmüş ve üç yıl yayımlanmış, ancak daha sonra maddî imkânsızlıklar neticesinde kapanmıştı. Mustafa Kemal, Sivas'tan Ankara'ya giderken bu gazeteyi bütün makinalarıyla ve elemanlarıyla taşımak istemiş, fakat Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri gazetenin Sivas'ta kalması için ısrar etmişlerdi. Bu sırada Ankara'da bulunan Ankara Vilayet Gazetesi de düzensiz aralıklarla yayın yapmaktaydı. Mustafa Kemal, bu gazeteyi millî irâdenin bir yayın organı hâline dönüştürmek istiyordu. Bu zaman zarfında aydınların İstanbul'dan Ankara'ya kaçıp gelmeleri ve bunların birçoğunun yazar ve şairlerden oluşması Mustafa Kemal'in gazete neşriyatı düşüncesini fikriyattan fiiliyata dönüştürmesine zemin hazırlamış oldu. O, Ankara Vilayet Gazetesi'ni millî irâdenin bir yayın organı hâline dönüştürmek istiyordu. Ayrıca, Hâkimiyet-i Milliye'ye ilk önce Anadolu'nun Sesi adını vermek istemiş, ancak daha sonra Sivas'taki İrâde-i Milliye'yi çağrıştırdığı için Hâkimiyet-i Milliye ismini uygun görmüştü:

“Gazetenin adı belirlenmişti ama ortada matbaa ve kâğıt yoktu. Valilikten yayın imtiyazının alınması gerekiyordu. Ankara Vali Vekili Defterdar Yahya Galip bu izni kolayca verdi. Gazetenin imtiyaz hakkı ve sahipliği Recep Zühtü (Soyak)'a verildi. Bir matbaa kuruluncaya kadar gazetenin Ankara Vilâyet Matbaasında yayımlanması düşünülmüştü.” (Önder, 1994: 446-447)

Hâkimiyet-i Milliye için Ankara Ulus'ta ilk TBMM binasının yakınında bulunan Veli Hanı'nın birinci katında iki oda kiralandı. Yazı heyeti bu odaya yerleştirildi. Gazetenin çıkarılacağı eski Vilayet Matbaası da Ankara Valiliğinin alt katındaydı. Bu gazete, bütün çalışanları ve matbaa makineleriyle Hâkimiyet-i Milliye'ye devredilmişti. Ancak bu matbaa çalışanları yaşlı müretteplerden oluşuyordu:

“Matbaanın bir müdürü, kolla çevrilen yaşlı baskı makinesinin bir makinisti, iki üç de mürettibi vardı. Bu mürettepler günde ancak iki üç sütun yazı dizebiliyorlar, ikindi ezanı okununca da görevlerinden ayrılarak evlerine gidiyorlardı. Haftada iki defa ve şimdilik dört sayfa olarak yayınlanmasına karar verilen Hâkimiyet-i Milliye böyle yetersiz bir matbaada çıkıyordu.” (Şapolyo, 1960: 192)

Gazete, Mustafa Kemal'in denetiminde çıkıyor; yazılar onun bilgisi dâhilinde ve gerekli yerler bizzat Mustafa Kemal tarafından düzeltilerek yayımlanıyordu. Böylece Mustafa Kemal, bu zor şartlarda bir yandan cephe ile ilgilenirken diğer yandan da gazetecilik yapmış oluyordu. Ayrıca gazetenin Anadolu'nun muhtelif yerlerine gönderilmesi işiyle de bizzat ilgileniyordu. Mustafa Kemal, Hâkimiyet-i Milliye'nin yedi yüz nüshasını İstanbul'da Çanakkale Müstahdem Komutanı Miralay Şevki Bey'e kendisi göndermiştir. Gazete yazılarının yayımlanmasında ve dağıtılmasında Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı Hakkı Behiç de görev almıştı. Mustafa Kemal düşüncelerini genellikle ona not ettirmiş, ardından gazetede yayımlanacak olan diğer yazıları tek tek incelemiştir: “Hâkimiyet-i Milliye'nin ilk başyazısını Mustafa Kemal, Hakkı Behiç'e not ettirerek yazdırmıştı” (Önder, 1994: 448). Mustafa Kemal'in Hakkı Behiç'e not ettirerek yazdırdığı gazetenin ilk sayısı iki yaprak olarak çıkmış ve birinci sayfası gazetenin ilk başyazısına ayrılmıştı. Bütün bir sayfayı dolduran başyazıda gazetenin tutacağı yol ve Millî Mücadele'nin hedefleri şu ifadelerle sıralanıyordu:

“Bugünden itibaren mevki-i intişara çıkan ve sütunlarında bütün Anadolu ile onu alakadar eden muhitlerin ahval u hâdisatını ihtiva edecek olan gazetemize bu ismi tesadüfi olarak vermedik.

Gazetemizin ismi, aynı zamanda takip edeceği tarik-i mücahedenin de nevidir. Diyebiliriz ki Hâkimiyet-i Milliye, milletin müdafaa-yı hâkimiyeti olacaktır...¹

Böylece 10 Ocak 1920’de yayın hayatına başlayan gazetenin ilk başyazısı Mustafa Kemal’in tashihi ile kaleme alınmış oluyordu. Yazının devamında, ülkenin içinde bulunduğu durum izah edildikten sonra gazete neşriyatına duyulan gereksinim dile getirilmiştir. Mustafa Kemal’in imzasız yayınladığı bu başyazılar, Millî Mücadele’ye rehberlik etmiştir. Ayrıca, millî bilinci zinde tutan diğer yazılar vasıtasıyla da istiklâl mücadelemiz halka günbegün duyurulmuştur.

Hâkimiyet-i Milliye’nin çıkarılmaya başlandığı dönemde Türk toplumu, yüzyıllardır devam eden Batılılaşma cereyanları arasında fikrî bir sarsıntı geçirmekteydi. Bu sarsıntıyı ortadan kaldırmak ve halka millî düşünce şuurunu ve sorumluluğunu kazandırmak için gazete çok önemliydi. Gazete vasıtasıyla millî irade organize edilip parça parça olan direniş hareketlerinin birleştirilmesi sağlanacaktı:

“Batı Medeniyeti hakkında düşünceler bir sarsıntı geçirmekte, Batı Emperyalizmiyle karıştırılmaktadır. Fakat Atatürk, inkılâplarını değışmez iki prensip üzerine oturtmasını bilmiştir: milliyetçilik ve medeniyetçilik. Mustafa Kemal, Millî Mücadele’de Türk bünyesi içinden fıskıran millî iradeyi evvelâ organize etmiştir. Önce parça parça olan direniş hareketlerini birleştirir ve merkezî bir şuura ve iradeye bağlar.” (Ercilasun, 1995: 35)

Mustafa Kemal, Millî Mücadele’yi merkezî bir şuura ve iradeye bağlama vasıtası olarak Hâkimiyet-i Milliye’yi seçmiştir. Ayrıca inkılaplarını fikrî plandan, amelî sahaya aktarmak için en iyi vasıtanın da o günkü şartlarda gazete olduğunu düşünmüştür. O dönemin diğer aydın yazarları da Mustafa Kemal’le benzer bir düşünceye sahiptiler. Onlar da özellikle Millî Edebiyat Dönemi diye adlandırılan devirde millî bilinci uyandırmak ve zinde tutmak için eserler kaleme almışlardır:

“Bu dönemin şiir dünyasının en önemli özelliklerinden birisi, Türk milletinin bilinçaltına inerek milletteki millî bilinci uyandırmaktır. Şairler şiir aracılığıyla bir çeşit psikolojik bir etki yapmışlardır. Bunun için halkın bilinçaltındaki, dil, din, tarih bilinci; vatan ve millet sevgisi, vb duyguları uyandırma yolunu seçmişlerdir” (Karabulut, 2013: 12).

Tıpkı bu şair ve yazarlarının yaptıkları gibi Mustafa Kemal de Hâkimiyet-i Milliye’ye ayrı bir önem verip başyazılarda sürekli millî bağımsızlıktan söz etmiştir. Ayrıca gazetenin diğer sayfalarında Türk kültürü üzerine araştırmalar yapan İzzet Ulvi’nin ve Veled Çelebi’nin Türklük kavramı üzerine yaptığı çalışmalarının yayınlanmasını sağlamıştır. Bu kültürel yazılar bir milleti millet yapan değerleri ihtiva etmektedir: “Bir milleti millet yapan, geleceğe taşıyan, kültür unsurlarıdır. Birlik ve beraberliğin oluşmasında psikososyal ve kültürel güce ihtiyaç vardır” (Karabulut, 2012: 48). Bu güç gazetede yazılar tarafından sağlanmaya çalışılmıştır. Mustafa Kemal, kültürel konulara bu nedenle ağırlık vermiştir. Millî Mücadele’nin bir ölüm kalım mücadelesine dönüştüğü bir ortamda doğal olarak kültürel konulu yazılar cephe havadislerinden sonra verilmeliydi ama bunca kanlı muharebeler sırasında bile Hâkimiyet-i Milliye’de bizi biz yapan Türk kültürüne ait önemli yazılar öncelikli olarak yayınlanmıştır.

¹ Heyet-i Tahririye, Hâkimiyet-i Milliye (Başyazı), 10 Kânûn-ı Sâni 1336 / Cumartesi, Numara 1, Sayfa 1, Sütun 1-2-3-4

Mustafa Kemal'in direktifleri ve tashihleri ile İzzet Ulvi tarafından kaleme alınan bu yazılarda Türk milletinin tarihin en eski ve en medenî milletleri arasında yer aldığı vurgulanmıştır. Osmanlı, farklı milletlerden oluştuğu için bir devlet politikası olarak halka millî bilinç yerine Osmanlıcılık aşılanmıştır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel alt yapısını oluşturacak olan Türklük bilinci gazete vasıtasıyla halka anlatılmıştır. Kültürel yazılarda Ergenekon'dan çıkış, Türklerde demir kültürü, sanat ve edebiyat konularına ağırlık verilmiştir. İmzasız olarak yayımlanan ve Mustafa Kemal'in kaleminden çıktığı belirtilen bu yazılar işgal yıllarında aralıksız olarak okuyucuların karşısına çıkmıştır. Millî Mücadele boyunca yayınlanan diğer başyazıların da Mustafa Kemal'e ait olduğu söylenmektedir: "Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin başyazılarına imza konmamış, bazı makalelerin altına tek bir yıldız atılmıştır. Bu yazıların Atatürk'ün kaleminden çıktığı ya da Atatürk tarafından dikte ettirildiği söylenmektedir" (Özkaya, 1989: 69). Mustafa Kemal, bu gazetenin Anadolu'nun sesi olduğuna inandığı için ve gazetenin belli bir grubun değil, bütün Anadolu'nun simgesi olduğunu göstermek için yazıların altına ismini koymamıştır, denilebilir.

Hâkimiyet-i Milliye, kısıtlı imkânlarıyla ve zor şartlarda yayını sürdürmeye başlar. Ancak kâğıt ve mürekkep sıkıntısı had safhaya ulaşır. Bu sırada gazetenin resmî sahibi Recep Zühtü'dür. Mustafa Kemal asteğmen olan Recep Zühtü'yü (Soyak) gazeteye müdür olarak atamıştır. Ancak gazetenin elemanlarının hepsi yaşlı müretteplerden ibarettir. E.B. Şapolyo, bunların en gencinin elli yaşında olduğunu yazıyor: "Bir günde en fazla üç dört kumpas dizebilen bu yaşlı mürettepler gece çalışmanın günah olduğunu söyleyip ikindiye kadar ancak çalışmışlardır" (Şapolyo, 1960: 194). Mustafa Kemal, gazetenin yazı işleri müdürü ve imtiyaz sahibi Recep Zühtü imzasıyla 5 Mart 1920'de İstanbul'da Harbiye Nezareti Başyaveri olan Salih Bey'e bir telgraf çekmiş ve çok acele bir şapirograf makinesi, yeteri kadar yedek muşambası ve mürekkebi istemiştir:

"Ayrıca Eskişehir Mutasarrıflığından istenen 442 okka gazete kâğıdından 272 okkası ancak 20 Nisan'da Ankara'ya ulaşmıştır. İstanbul'dan gönderilecek kâğıtların celbi konusunda Mustafa Kemal, Bursa'da 14. Kolordu Komutanı Vekili Bekir Sami Bey'e de 15 Nisan 1920 tarihli bir telgraf göndermiştir." (Önder, 1994: 453)

Bu telgraftan da anlaşılacağı üzere kâğıt ve mürekkep sıkıntısı gazetenin yayın hayatının devamına engel olacak seviyeye ulaşmıştı. Birkaç kez Ankara çarşısında esnaftan paket kâğıdı aranmış, bunlardan uygun bulunanlara gazete basılmıştır. Bu zor şartlarda Hâkimiyet-i Milliye bir hamle yaparak 47. sayısından sonra 18 Temmuz 1920'den itibaren haftada üç gün çıkmaya başladı. İstanbul'da yayımlanan Yeni Gün gazetesinin sahibi Yunus Nadi aynı dönemde Ankara'ya gelmiş ve burada Vilayet Matbaasında Yeni Gün gazetesini aynı adla çıkarmaya başlamıştı. Bunun için İstanbul'dan getirdiği müretteplerden ikisini Hâkimiyet-i Milliye'de çalışmak üzere görevlendirdi. Yine bu sırada Eskişehir'de Çerkez Ethem'in gündelik olarak çıkardığı ve Bolşevizm propagandası yaptığı için Rusya'dan yardım gören Yeni Dünya gazetesi de yayını sürdürmekteydi. Çerkez Ethem yakalanıp cezalandırıldıktan sonra bu gazetenin tüm makineleri de Hâkimiyet-i Milliye'ye devredildi: "Aynı yılın aralık ayında Yeni Dünya gazetesi Ankara'ya getirildi. Çerkes Ethem olayından sonra onun ihanetini paylaşan Yeni Dünya'ya el konularak, dizgi kasaları ve makinaları Hâkimiyet-i Milliye gazetesine devredildi." (Coşar, 1963: 128-129). Mustafa Kemal'in Hâkimiyet-i Milliye'yi her gün çıkartmak düşüncesi Yeni Dünya gazetesinin devrinden sonra mümkün hâle gelmiştir. 22 Ocak 1921'de gazetenin 100.

sayısı çıkmış, ondan sonra da yayına iki hafta ara verilmişti. Bu süre zarfında Hâkimiyet-i Milliye'nin her gün basıldığı Taşhan karşısındaki ahır temizlenmişti:

“Matbaa makinesi, Taşhan karşısındaki Velihan'ın ahırına yerleştirilmişti. Bu ahır kova kova su dökerek temizlemeye çalışmışlar, harf kasalarını da bir köşeye dizmişlerdi. Yeni makinenin yanında Vilâyet Matbaası taş devrinden kalma bir yaratığa benziyordu. Hele yeni makinenin bir gaz motoru vardı ki bunun yardımı ile sayfeleri basabiliyor, elle çevirmeye lüzum kalmıyordu. Ahırın biraz ötesinden dar merdivenlerle çıkılan iki oda. Yıllar boyu kim bilir kimler yatmış buralarda? Odalardan biri gazetenin yazı odası, diğeri de Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetinin merkezi.

Anadolu'nun bu tarihî hanının ahır mürettephane olduğu sıralardaydı. Mustafa Kemal Paşa yatıp kalktığı istasyondaki binada Hüseyin Ragıp'ı (Baydur) karşısına oturtmuştu.

Hâkimiyet-i Milliye'yi her gün çıkaracağız, bununla sen meşgul olacaksın, dedi. (...) İki haftalık aradan sonra 6 Şubat 1921 sabahı, Velihan'ın ahırını gürültüye boğan makineden Hâkimiyet-i Milliye'nin ilk günlük nüshası çıkıyordu. O sabah güneş daha yeni yükselmişti ki şehirde mevcut tek otomobil hanın avlusuna kadar giriyordu. Mustafa Kemal gelmişti. Köhne merdivenin her basamağı, çizmelerinin altında ayrı ayrı ses vermişti. Yazı işleri odasında iskemlelerden birine ilişmiş, günlük başlayan gazetesinin bu ilk nüshasını bir müddet sevinçle seyretmişti. Öylesine mesuttu ki! Tek yapraklı da olsa şu gazete ile, çok karışık bir manzara arz eden meclise de bir istikamet verebilecekti.” (Coşar, 1963: 130)

Giderek makinalarını yenileyen ve bunun yanında yazar kadrosunu genişleten Hâkimiyet-i Milliye, 6 Şubat 1921 tarihinden itibaren günlük olarak yayınlanmaya başlanmıştır. Hâkimiyet-i Milliye yayınlandığı sırada günlük 5000–6000 tirajlı bir gazete olmuş ve 1920'de üç kuruşa, 1921'den itibaren de beş kuruşa satılmıştır. Daha sonra 1923'te tekrar üç kuruşa inen gazetede bir daha fiyat değişmemiştir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi yurt içi cephe haberleri için İzmir'de sürekli muhabirler bulundurmıştır. Bunlar, haberleri sürekli olarak telgraflarla Ankara'ya bildirmişlerdir. Muhabirlerce gönderilen bu haberler gazetenin son sayfasında “İstihbarat” adı altında yayınlanmıştır. Yurt dışına ise yabancı dil bilen muhabirler gönderilmiş ve düzenli olarak yurt dışı yayınlar takip ettirilmiştir. Bu düşüncelerle yayın hayatına başlayan Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Millî Mücadele boyunca Anadolu'daki diğer gazeteler için sürekli bir haber kaynağı olmuştur. Bu yıllarda Anadolu basını, Hâkimiyet-i Milliye'yi tek kaynak olarak tanıyıp takip etmiştir. İstanbul basını ise ağır bir sansür altında olduğundan Millî Mücadele'yi bir macera olarak görmüştür. Onlara göre millî bağımsızlık sadece güçlü bir ülkenin himayesine girmekle olabilirdi. Hâkimiyet-i Milliye ise onlardan çok farklı düşünerek yayınlarıyla bağımsızlık yolunda mücadeleye başlamıştır. Esasen gazeteler buldukları devri günü gününe yansıtan tarihî birer vesika hükmündedirler: “Tarihsel süreç içerisinde geçirdiğimiz merhalelerin şahitleri olan mecmualar söz konusu dönemleri günümüze aktaran bellekler olarak kütüphanelerin arşivlerinde mahfuz bulunmaktadır” (Özlük, 2011: 7). Hâkimiyet-i Milliye'yi bu yönüyle incelediğimizde yakın tarihimizle ilgili birçok meseleyi daha iyi kavramış olacağız. Ayrıca Mustafa Kemal'in direktifleriyle ve bir bakıma editörlüğü ile çıkan bu gazete Millî Mücadele'nin bir aynası, o yılların canlı tarihi konumundadır.

SONUÇ

Hâkimiyet-i Milliye, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleriyle kurulmuş halkın bağımsızlık düşüncesini ve Millî Mücadele bilincini canlı tutup, bununla birlikte Millî Mücadele boyunca yayınına hiç ara vermeyerek her gün yeni bir heyecanla millî bağımsızlıktan

söz etmiştir. Hâkimiyet-i Milliye’de işlenen siyasal ve günlük olaylar yıllara göre değişmiştir. İlk yayına başladığı 1920’de ağırlıklı olarak Sevr Antlaşması, Millî Mücadele, dış haberler, eğitim ve ülkeler arası siyasi ilişkiler konuları üzerinde durulurken 1921’de Sakarya Zaferi ve Yunan zulümlerine ağırlık verilmiş ayrıca Millî Mücadele, eğitim, iktisat, hârici ve dâhilî haberler genel olarak irdelenmiştir. 1922’de ise yine Millî Mücadele merkezli yayına devam eden gazete, iktisat, eğitim ve dış haberlerle yayını sürdürmüştür. 1923’te Millî Mücadele yazıları devam etmiştir. Ayrıca Sulh Muahedesi adı altında Lozan Antlaşması’ndan bahsedilmiş ve dış haberlere son sayfada devam edilmiştir. Hâkimiyet-i Milliye, Cumhuriyet’in ilanından sonra 1934 yılına kadar aynı adla yayını sürdürdükten sonra 4794. sayıdan itibaren Ulus adını almıştır.

KAYNAKÇA

- Adivar, Halide Edip (1998). *Türk’ün Ateşle İmtihanı II (İstiklâl Savaşı Hatıraları)*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları: İstanbul.
- Bayar, Celâl (1965). *Ben de Yazdım, Millî Mücadele’ye Gidiş*, Sabah Yayınları: İstanbul.
- Çoşar, Ömer Sami (1963). Millî Mücadele Basını, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: İstanbul.
- Doğan, Mine Nihan (2020). “Millî Bir Edebiyatın Oluşmasında Üç Öncü İsim: Ömer Seyfettin, Ali Canip, Ziya Gökalp”, *Vefatının 100. Yılında Ömer Seyfettin’e Armağan*, Editörler: Alev Sınar Uğurlu, Selçuk Kırılı, Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi Yayınları: Bursa.
- Doğan, Abide (2018). *Tarih ve Mekân Odağında Türk Romanı İncelemeleri*, Hece Yayınları: Ankara.
- Ercilasun, Prof. Dr. Bilge (1995). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit*, 1. Türkçü Tenkit, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: Ankara.
- Ergeç, Zehra (2021). “Türlerin Şöleni: ‘Yalnızlar İçin Çok Özel Bir Hizmet’ Romanında Heteroglossia”, *II. International Hazar Scientific Researches Conference*, April 2021 Baku, Azerbaijan: Khazar University Press.
- Güner, Zekâî; Kabataş, Orhan (1990). *Millî Mücadele Dönemi Beyannâmeleri ve Basını*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: Ankara.
- Heyet-i Tahririye, Hâkimiyet-i Milliye (Başyazı), 10 Kânûn-ı Sâni 1336 / Cumartesi, Numara 1, Sayfa 1, Sütun 1-2-3-4.
- Kansu, Mazhar Müfit (1988). Erzurum’dan Ölümüne Kadar Mustafa Kemal’le Beraber, C. I, 3. Baskı, TTK Yayınları: Ankara.
- Karabulut, Mustafa (2012). “Yavuz Bülent Bakiler’in ‘Anadolu Gerçeği’ ve Faruk Nafiz’in ‘Sanat’ Şiirlerine Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *Türk Dili*, Cilt CIII, S. 727, s. 47-56,.
- Karabulut, Mustafa (2013). “Millî Edebiyat Döneminin Poetikasında Psikolojik Temayüller”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 204, s. 1-13.
- Nadi, Yunus (1997). *Kurtuluş Savaşı Anıları*, Gazete, Dergi, Basın ve Yayın A.Ş. Yayınları: İstanbul.

Önder, Dr. Mehmet (1994), *Millî Mücadele'nin Gazetesi Hâkimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?*, TTK Yayınları: Ankara.

Özlük, Nuran (2011). *Siyasetten Edebiyata Türk Basınında Dergiler (1883-1957)*, Başlık Yayınları: İstanbul

Şapolyo, Enver Behnan (1960). *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Güven Matbaası: Ankara

Tekeli, Safa (2005). *Atatürk ve Anadolu Basını*, Anadolu Ajansı Yayınları: Ankara.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EEDER

Edebi Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Kılıçkaya, Derya (2021). “‘Ahretlik’ten ‘Küçük Besleme’ye Doğru Yolculukta Bir Gazete Hikâyesi İle Bir Şiirin İncelenmesi”, *Edebi Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 66-81.

Derya KILIÇKAYA*

“Ahretlik”ten “Küçük Besleme”ye Doğru Yolculukta Bir Gazete Hikâyesi İle Bir Şiirin İncelenmesi**

Examination of A Poetry With A Newspaper Story On The Journey From “Ahretlik” To “Small Feed”

ÖZ

19 Mayıs 1999 ile 30 Kasım 2001 tarihleri arasında televizyon ekranında görünen “Küçük Besleme” dizisinin başrollerinde Tomris Oğuzalp, Nur Kulakoğlu, Kuzey Vargın ve Esmeray yer alıyordu. Kemalettin Tuğcu'nun 1977'de yayımlanan “Küçük Besleme” romanının bir uyarlaması olan bu dizi, 1999-2001 yılları arasında Star TV'de yayımlanmıştır. Dizi, bilhassa dönem çocuklarını etkilemiş ve onların psikolojilerine tesir etmiştir. O dönemde çocuk olup da diziyi bilmeyen ve hatırlamayanların sayısı azdır. Bilinçte olumsuz bir iz bırakan dizi, genellikle beslemeye atılan dayak sahneleriyle hatırlanır. Devamlı dövülen ve ezilen küçük bir kız, onu sürekli arayıp bulmaya çalışan bir abi figürü ile dizi, dönem çocuklarının psikolojisini de olumsuz yönde etkilemiştir denebilir. “Küçük Besleme” figürü sadece yirminci yüzyılın sonu ile yirmi birinci yüzyılın başında görülmez. Bu figür “ahretlik” adıyla 1890'larda ve 1900'lerin başında da Türk edebiyatında rastlanan bir motif olarak okuyucunun karşısına çıkmıştır. Bu makalede Rana bint Safvet'in *Ahretlik* hikâyesi ile Mehmed Emin Yurdakul'un aynı adlı şiiri besleme kavramı etrafında ele alınacak ve karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Hanımlara Mahsus Gazete*, Mehmed Emin Yurdakul, Besleme, Ahretlik.

ABSTRACT

Tomris Oğuzalp, Nur Kulakoğlu, Kuzey Vargın and Esmeray played the leading roles in "Küçük Besleme", which appeared on the television screen in the late 1990s and early 2000s. The series, which is an adaptation of Kemalettin Tuğcu's novel "Küçük Besleme" published in 1977, was broadcast on Star TV between 1999-2001. The series especially affected the children of the period and affected their psychology. At that time, the number of people who were children but did not know or remember the series was small. The series that left a negative mark on consciousness is often remembered for the beating scenes that were thrown into the feed. It can be said that with a little girl who is constantly beaten and oppressed, an older brother figure who is constantly looking for her, the series has also negatively affected the psychology of the children of the period. The figure of the “Small Feed” is not only seen in the late twentieth century and early twenty-first century. This figure appeared in front of the reader as a motif found in Turkish literature in the 1890s and early 1900s under the name of "hereticity". In this article, Rana bint Safvet's *Ahretlik* story and Mehmed Emin Yurdakul's poem with the same name will be discussed and compared around the concept of feeding.

Keywords: *Hanımlara Mahsus Gazete*, Mehmed Emin Yurdakul, Feeding, Ahretlik.

* Öğr. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü, derya.kilickaya@kocaeli.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-5964-5485

** Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 28.07.2021 Kabul Tarihi: 07.09.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021 DOI: 10.31465/eeder.975392 (Bu makaleyi, 11 Nisan 2020'de 22 yaşında koronadan kaybettiğim İTÜ Uçak Mühendisliği son sınıf öğrencisi kardeşim Emircan Kılıçkaya'ya ithaf ediyorum.)

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

GİRİŞ

Kimi kavramlar ve isimler zamanla değişime uğrasalar da o kavramı karşılayan şahısların aslında pek değişmedikleri görülür. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse “şık bey” ve “asri bey” kavramları verilebilir. Bu alafrağa beyler, gerek on dokuzuncu asırda gerekse yirminci asırda rahatlıkla görülebilen şahsiyetlerdir. Sadece, yüzyıl değişince adları değişmiştir.¹ Aynı şekilde, belli kişileri ifade etmek için kullanılan “ahretlik” kelimesi de zamanla değişmiş ve yerini “besleme / küçük besleme”ye bırakmıştır. Yirminci yüzyılda ev içi hizmetinde bulunan küçük kızlara “besleme” denmiş ve “küçük besleme” tamlaması, romanlara ve dizilere ad olarak kalıplaşmıştır. Bu makalede, “ahretlik”ten “küçük besleme”ye doğru yolculukta, *Hanımlara Mahsus Gazete*’de yayımlanan bir hikâye ile Mehmed Emin Yurdakul’un bir şiiri incelenecektir. Amaç, aynı konuyu işleyen farklı iki edebî türün ortak ve farklı yanlarını, değişik bakış açılarıyla ortaya koymak değildir. Makalenin maksadı, “ahretlik” ve “besleme” kavramları hakkında tarihî bilgiler vermek ve bunu yaparken bahsi geçen iki edebî metinden faydalanmaktır.

Ahretlik isimli hikâyenin yazarı Rana bint Safvet’tir. *Hanımlara Mahsus Gazete*’de “Bint-i Savfet Rana Hanımefendi” adıyla sunulan yazarın, gazetede neşredilen ilk hikâyesi, esaret konusunda yazılmış olan *Ahretlik*’tir. Rana Hanım’ın bu gazetede beş hikâyesi yayımlanmıştır. *Ahretlik* hikâyesinin yanı sıra, dört hikâyeden oluşan bir seri olan *Mukayese-i Hayat*’ı yayımlamıştır. Hikâyelerinin dışında bir tane de denemesi bulunan yazarın adı, 311. sayıdan sonra görülmez.²

Ahretlik, tefrika bir hikâyedir. II. Abdülhamid Dönemi’nde çıkan *Hanımlara Mahsus Gazete*’de³ 21 Mart 1312 (2 Nisan 1896) tarihi itibarıyla yayımlanmaya başlanır. 56. sayıda başlayan hikâye, bu sayının dördüncü ve beşinci sayfalarında yayımlanır. Hikâye, belli bir noktada kesilir. 57. sayıda ikinci ve dördüncü sayfalar arasında yayımına devam edilir. Bu sayı, 28 Mart 1312’de (9 Nisan 1896) yayımlanmıştır. Tefrikanın bitiş tarihi ise 4 Nisan 1312’dir (16 Nisan 1896). 58. sayıda son bulan hikâye, bu sayının dördüncü ve beşinci sayfalarında yer almıştır.⁴

Ahretlik, gazete tarafından okuyuculara şu şekilde takdim edilir: “Bint-i Safvet Rana Hanımefendi Hazretlerinin Eser-i Alileridir.” Hikâyenin özeti şöyledir: Dokuz yaşında Fatma isimli bir küçük kız çocuğu katırcılar tarafından köyünden kandırılıp alınmak suretiyle İstanbul’a getirilir. “Hanım” yapılmak vaadiyle kandırılan kıza, İstanbul’a yolculuğu sırasında eziyet edilir. Anası olmayan Fatma’nın babası ise kızını katırcılara teslim etmekten çekinmez. Çünkü bu esir tüccarları babayı da kandırmışlardır. İstanbul’da kızının rahat edeceğini düşünen baba, gönül rahatlığıyla kızını katırcılara teslim eder. Ağlayarak köyünden ayrılan Fatma’yı ise zor günler beklemektedir. İstanbul’a geldiklerinde katırcılar Fatma’yı bir haneye götürürler ve babasının sağ olduğunu kimseye söylememesini isterler. Anasız babasız çocuk diye Fatma’yı satmaya çalışan

¹ Bu kavramın değişimi hakkında geniş bilgi için bk. Derya Kılıçkaya (2017). “‘Şık Beyler’in Bir Devamı Olarak ‘Asri Bey’, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3, s. 287-302.

² Hüsnüye Koç (2019). “Hanımlara Mahsus Gazete’deki Hikâyeler ve Temaşa Fikri”, TUDED, 59(2), s. 345.

³ “Bu gazete, muhalif rüzgârların bolca estiği bir ortamda, II. Abdülhamid taraftarı bir yayın seyri izliyordu.” Mustafa Sefa Çakır (2019). “Döneminin Kadın Şairlerinden Sultan İkinci Abdülhamid’e Cülûsiyyeler”, SUTAD, 46, s. 75.

⁴ <https://ereasearch.ozyegin.edu.tr/xmlui/handle/10679/4896>

esir tüccarları, sonunda kızını Kâmil Bey'e satmaya muvaffak olurlar. Kâmil Bey'in evinde kızının adı "Peyveste" olarak değiştirilir. Bu evde sürekli aşağılanan, hor ve hakir görülen Fatma (Peyveste), zor durumdadır. Burada çeşitli eziyetlere maruz kalan kızın evdeki işi hizmetçiliktir. Hanım olacağını zannederken hizmetçi olan Fatma (Peyveste), bir gün dayanamayarak evden kaçır ve katırcıların yanına gider. Fatma, İstanbul'a getirildiğinde onu ilk olarak bir bey almak istemiştir. Ancak parası yetmeyince almaktan vazgeçmiş, Fatma böylelikle Kâmil Bey'in evine satılmıştır. Bu ilk müşteri Fatma'yı satın almadığı için sonradan çok pişman olmuştur. Fatma'nın katırcılara kaçtığı günlerde, bu bey tesadüf eseri katırcıyı yolda görür ve Fatma'nın hâlini sorar. Kızın kaçtığını ve henüz bir yere satılmadığını haber veren katırcı, beyle pazarlık yapar ve Fatma'yı on bir lira mukabilinde satar. Böylelikle, Halim Efendi'nin evine yerleşen Fatma'ya gelir gelmez unuttuğu namaz sureleri ezberletilir. Kendisine eskisi gibi "Peyveste" denmeye devam edilir. Bir önceki evde sürekli azarlanan Fatma (Peyveste), bu evde kendi arzusuyla iş görür. Peyveste, bu evdeki hanımından ziyadesiyle hoşnuttur. Bir önceki evde babası ile görüştürülmezken Halim Bey'in evinde kızıyla görüşebilmesi için baba davet edilir.

Aradan seneler geçer. Fatma büyür. Bu arada uzun süredir çocukları olmayan efendi ve hanımın bir oğulları olur. Seneler içinde o da büyür, mektebe başlar. Fatma'nın kız kardeşi Ayşe, köyden getirilir ve onun da İstanbul'daki bu evde ablasının yanında kalması sağlanır. Ayşe'ye ise Dilbeste adı verilir. Hikâyenin sonlarına doğru evin küçük oğlunun sünnet düğününün olduğu görülür. Bu düğünün yanında bir düğün daha vardır. Artık büyüyüp gelinlik kız olan Fatma (Peyveste) evlendirilir. Peyveste, hakikaten hanım olmuştur. Eşi ile beraber mutlu ve huzurlu bir hayat yaşarlar.

Makalede incelenecek olan şiir ise Mehmed Emin Yurdakul'a aittir. Onun, yüz doksan bir şiiri içine alan *Türk Sazı* isimli eseri ise 1914 senesinde yayımlanmıştır. Bu eserin beşinci şiiri olan *Ahretlik*, Rana Hanım'ın hikâyesinde anlatılan konuyu işler. Şiir, on beşli hece ölçüsü ile yazılmıştır. Şiirin biçimi hakkında şunlar söylenebilir: Şiir, yığma dizelerden oluşur. Bir dize kümelenişi yoktur. Diyaloglarda ise kırık dizeler bulunur. Kafiye dizilişi kendine özgü ve farklıdır. Bu özelliğiyle nazım biçimi için; ölçülü, kafiyeli serbest şiirdir denebilir. a a b c c b / d d e e f f / g h g h / 1 j 1 j⁵

AHRETLİK

"Buyurunuz kahvenizi!"

Baktım: Bir kız, köy kızı!..

Yanağının çıkıklığı, mini mini ağzı,

Her bir hâli: "Anadolu goncasıyım!" demekte.

İç çekişi, titrek sesi, o kızarmış gözleri,

Melûl melûl bakışları, bükük boynu, her yeri..

⁵ Bedri Aydoğan (2010). "Mehmet Emin Yurdakul'un Çocuk Şiirleri", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 19, S. 2, s. 133.

Birçok şeyler okutuyor bu acıklı çiçekte!..

“Kızım, senin anan, baban, kimin, kimsen var mı?

“var..”

“Neredeler?”

“Onlar, bacım hepsi böyle kaldılar.”

“Nerelisin?”

“Bolu’luyum.”

“Niçin geldin?”

“Bunaldık;

“Tarlamızı süremedik; yiyeceksiz, aç kaldık.”

“Pekiy, senin İstanbul’a gelmen ile n’olacak?”

“Benim birkaç yıllığımla babam öküz alacak!..”

Ne acıklı bir hâldir bu?... Baba evlâd satıyor;

Bir ma’sûmun gözlerine her gün yaşlar doluyor;

Bir el onun bal ömrüne her gün agu katıyor;

Bir çift öküz uğurunda bir kız kurban oluyor.

Bâri sizler dokunmayın, şu yuvasız kuşçuğa;

Dokunmayın memleketin şu berele gülüne;

Dokunmayın annesizdir; dokunmayın, çocuğa;

Dokunmayın şimdi ağlar; dokunmayın gönlüne!...⁶

1. Ahretlik, Besleme ve Evlatlık Kavramları Üzerine

Rana Hanım’ın hikâyesinin ve Mehmed Emin’in şiirinin isimlerinin *Ahretlik* olması, her ikisinin de konusunun beslemelerle alakalı olmasındandır. Her iki eserde de kelimenin halk ağzındaki manası kastedilir. Ahretlik, *Türkçe Sözlük*’e göre halk ağzında “besleme kız, beslek”

⁶ Fevziye Abdullah Tansel (1989). *Mehmed Emin Yurdakul’un Eserleri-I. Şiirler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 52-53.

demektir.⁷ *Kubbealtı Lügati*'nde ise “sevap kazanmak maksadıyla küçükten eve alınıp büyütülen kız çocuğu, evlatlık, besleme” olarak tanımlanmıştır.⁸

Görüldüğü gibi, “ahretlik” ve “besleme” kelimeleri bu mana kastedildiğinde aynı anlama gelmektedir. Beslemelere, aynı zamanda ahretlik adının verilmesinin bir sebebi vardır. Esaretin kaldırılmasından önce, İstanbul evlerinde ve konaklarında cariyelerin ve kölelerin bulunduğu dönemlerde, aşırı sevgi ve alakadan ileri gelen himaye kaygısıyla, büyük ve küçük arasında “ahret evlatlık” edinilirdi. Hiçbir resmî vesikaya dayanmayan bu bağ, sadece iki kişi arasında ölene kadar devam ederdi. Bir ahret evladın, öz kardeşten, anadan, babadan, evlattan farkı yoktu. Hatta bazı hâllerde daha ileri olurdu. İstanbul’da “ahret kızı”na veya “ahret oğlu”na vasiyetnamelerinde büyük servet bırakan zengin kadın ve erkekler çokça görülmüştür. Bu yüzden bazı İstanbullular, bu manevi uhuvvet geleneğinden mülhem olarak “besleme”lere “ahretlik” demişlerdir. Ancak ahretlikler, biraz önce bahsi edilen eski devrin “ahret evladı”nın yerini asla alamamışlardır. Aksine, bazı kimselerin ağzında “ahretlik” kelimesi aşağılayıcı ve adi bir manada kullanılmıştır.⁹ Kısacası, besleme veya ahretlik, boğaz tokluğuna hizmet eden kıza denir. Osmanlı Devleti’nde bir müddet sonra cariyelerin yerini, besleme denen kız çocukları almıştır.¹⁰

Ahretlik kelimesinin farklı bir kullanımı ise Osmanlı sarayında söz konusu olmuştur. I. Abdülhamid’in şehzadeligi sırasında doğan kızı Dürrişehvar Hanım’ın lakabı “Ahretlik”tir ve kendisi Ahretlik Hanım diye bilinir. Ahretlik Hanım, daha sonra Çavuşbaşı Ahmed Nazif Efendi ile evlenecektir. Bu durumu Cevdet Paşa, Tarih’inde şöyle anlatır:

Nazif Efendi’nin zevcesi Dürrişehvar Hanım’dır ki Abdülhamid Han hazretlerinin kerimesi olup ancak şehzadeliginde bir cariyeye-i müstefreşesinden zîver-i mehd-i şühûd olmağın, “Sultan” deyü resmen ilan olunmayarak “Ahretlik Hanım” demekle maruf olduğu mervidir.¹¹

1603’te III. Mehmed’in ölümüyle beraber şehzadeler için yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönem, yeni birtakım usulleri de meydana getirmiştir. Bunlardan biri şehzadelerin çocuk sahibi olmaması kuralıdır. Dairelerine cariyeye verilen şehzadeler eğer kadını gebe bırakırlarsa o zaman farklı kurallar devreye girer:

Harem’in kendine has usulleriyle gebe kadınların çocukları yok edilirdi; bu, kadının hayatına da mal olabilirdi. Bildiğimiz kadarıyla ancak iki padişahın şehzâdeliklerinde yaptıkları iki çocuk, bu ölüm barajından kurtulmuş, sonradan babaları tarafından kabul edilmiştir. Bunlardan birincisi I. Abdülhamid’in şehzâdeliginde dünyaya gelen kızı Dürrişehvar Hanım’dı ve Sarayın dışında büyütülmüştü. Abdülhamid padişah olduktan sonra Ahretlik Hanım adı verilen bu kızını resmen kabul etmekle beraber usule aykırı doğduğundan sultan unvanını vermemişti. II. Mahmud’un, ablası olan bu hanıma bir sultan gibi ilgi gösterdiği söylenir.¹²

⁷ <https://sozluk.gov.tr/>

⁸ <http://lugatim.com/s/ahretlik>

⁹ Muzaffer Esen (1961). “Besleme”, İstanbul Ansiklopedisi, 5. Cilt, s. 2556-2557.

¹⁰ Muzaffer Esen (1961). “Besleme”, İstanbul Ansiklopedisi, 5. Cilt, s. 2556.

¹¹ Ahmed Cevdet Paşa (2018). *Tarih-i Cevdet II. Cilt I. Kitap*, haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 182.

¹² Adnan Giz, “Osmanlı Şehzadelerinin Hazin Romanı”,

<http://openaccess.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/137273/001584523010.pdf?sequence=3>

“Evlatlık” ile “ahretlik \ besleme” kelimeleri arasında ise mana farkı vardır. Beslemeyi, evladi olmayanların resmen temenni ettikleri ve arkalarında meşru varis olarak bıraktıkları “evlatlık” ile karıştırmamalıdır.¹³ Genellikle çocukları olmayan veya olup da yaşamayan erkek ve kadınlar, kimsesiz bir çocuğu alarak evlat edinirler. Bu nevi çocuklara evlatlık adı verilir.¹⁴ Ancak bir çocuk, evlat edinmek maksadıyla değil de iş gördürmek, kullanmak amacıyla himaye ediliyorsa bu çocuklara besleme veya ahretlik denir.¹⁵ Beslemelik hukuk tarafından düzenlenmemiş ve toplumda fiilî olarak yaşayan bir müessesedir. Beslemelik, ülkenin orta halli ve zengin aileleri arasında mevcut olan örfî bir hukuk ilişkisine dayanmaktadır. Bunun taraflarını aile reisi veya hanım ve besleme teşkil eder. Bu şahıs, evlat edinme müessesesi çerçevesi içinde evlatlığa tanınan haklardan hiçbirini elinde bulundurmaz. Beslemelik müessesesi, daima çocuk lehine işleyen sosyal karakterli evlatlık kurumundan çok farklıdır. İlişkinin kurulması ve sonlandırılması hiçbir usul ve kayda bağlı değildir. Beslemelik, insanların bir mal gibi alınıp satıldıkları, karın tokluğuna çalıştırıldıkları devirlerin hatırasını taşıyan ve çocuk aleyhine kolaylıkla istismara müsait bulunan bir müessesedir.¹⁶

İslamiyet öncesi Arap toplumunda rastlanan evlatlık kurumu, İslam’ın ilk yıllarında eski geleneğin bir devamı olarak bir süre muhafaza edilse de daha sonra Medine Dönemi’nde nazil olan “Allah evlâtıklarınızı öz oğullarınız olarak tanımadı.”¹⁷ mealindeki ayetle kaldırılmıştır. Ardından gelen ayette de evlatlıkların evlat edinenlere değil asıl babalarına nispet edilmesi emredilmiştir. Bir insanın başkalarının çocuklarına karşı beslediği duygu ile kendi çocuklarına karşı hissettikleri farklıdır. Başkalarından olan çocukların öz evlat gibi olabilmesi için insanın iki kalbinin; yani iki kişiliğinin olması gerekir. Babası belli olan veya olmayan çocukları evlat edinmek eski bir Cahiliye uygulamasıdır. Cahiliye Dönemi’nde bu çocukların gerçek soylarıyla ilişkileri kesiliyor, kişiler çocuklarını kendi soylarına ekliyorlardı. Bir göğüste iki kalbin olmaması nasıl bir tabiat kanunu ise A’nın çocuğunun evlat edinme yoluyla B’nin çocuğu olamayacağı da bir fitrat ve tabiat kanunudur. Ayrıca İslam’ın koyduğu örtünme vecibesi, evlenme imkânı veya yasağı, çocuk-ebeveyn ilişkisi, karşılıklı haklar ve ödevler, miras gibi konulara dair kurallar da çocuklarla gerçek ana babalarının soy bağlarının kesilip değiştirilmesine, başkalarına ait çocukların -yakın akraba olmayan ailelerde- ailenin bir ferdi gibi kalıp yaşamasına ters düşüyordu. Yapılmakta olan sosyal ve ahlaka uygun ıslahat içinde sıra bu göreneğin kaldırılmasına gelmiş, “...babalarının soyadları ile anın” emri ile bu uygulamaya son verilmiştir. Tefsir kitaplarında bu münasebetle Hz. Peygamber’in evlatlığı Zeyd b. Hârise’den söz edilir ve ayetin inişine onun bu durumunun sebep olduğu söylenir. Zeyd, çocuk iken kendi kabilesinden zorla alınmış, köleleştirilerek satılmış, elden ele dolaşarak Hz. Hatice’ye gelmişti. Hz. Hatice, Hz. Peygamber ile evlenince Zeyd’i de ona vermişti. Peygamberimiz onu azat etti ve evlat edindi. Zeyd’in ailesi, Mekke’ye gelip çocuklarını bulmuşlardı. Peygamberimiz kendisini seçimde

¹³ Muzaffer Esen (1961). “Besleme”, İstanbul Ansiklopedisi, 5. Cilt, s. 2556.

¹⁴ “Kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocukların korunmasının bir yöntemi olarak evlatlık kurumunun 1915 Ermeni tehciri sonrasında ortada kalan çocukların korunmasında da çok yaygın olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.” Abdullah Karatay (2017). “Türkiye’de Koruyucu Aile: Kökenleri, Gelişimi ve Bugünü”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, s. 397.

¹⁵ Mehmed Halid Bayrı (1942). “İstanbul’da Aile Hayatı”, *Halkevleri Folklor Dergisi*, 1, s. 12.

¹⁶ Hatice Gökce (2017). “Bir Sosyal Politika Olarak Evlât Edindirmenin Toplumsal Direnç Kaynakları”, *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 1, s. 22.

¹⁷ Kur'an-ı Kerim, (el-Ahzâb 33/4)

serbest bıraktığı hâlde Zeyd, Allah'ın resulünü tercih etti, ailesi ile memleketine dönmedi. Bu ayet gelinceye kadar kendisine Muhammed oğlu Zeyd derlerdi, ayet gelince kendi babasına nispet ederek Hârise oğlu Zeyd dediler. Artık o, Peygamber ailesinin bir ferdi değil, Müslümanların din kardeşi, Hz. Peygamber'in sadık bir bağlısı idi. İslam'a göre himayeye muhtaç çocuklara bakmak, onları beslemek, büyütme sevaptır ve şerefli bir insanlık ödevidir. Sevgili Peygamberimiz "Kimsesiz çocukları koruması altına alan kimse ile ben, cennette yan yana iki parmak gibi beraber olacağım." buyurmuştur. Ancak bunu yapmak için çocuğun kendi soy kütüğü ile ilişkisini kesmek, öz ana babasını unutturmak kimsenin hakkı olmadığı gibi kanuni mirasçıların arasına katmak, aile içinde mahremiyet bakımından öz evlat gibi davranmak da doğru ve gerekli değildir. Bunun yerine İslâm'ın tavsiyesi, koruma altına almak, bakmak, büyütme, ihtiyaçlarını karşılamak; hukuk ve helal-haram kuralları bakımından ona öz çocuk gibi değil, bir din kardeşi gibi muamele etmektir.¹⁸

Kısacası, İslam hukuku evlat edinmeyi yasaklamıştır. Ana baba olma hevesiyle neslinin devamı için yuva kuran her çiftin evlat sahibi olamayabilecekleri ayetlerle açıklanmış, buna rağmen bu ailelerin evlatlık edinmeleri de kesin olarak haram kılınmıştır. Evlatlığın yasaklanma hikmetlerinden birisini anlamak için Hazreti Musa örneği verilebilir. Firavun, evlatlık döneminde iken Hazreti Musa'ya yaptığı iyilikleri başına kakmıştır. Bu durum, evlatlıklar için yapılan her türlü iyiliğin ve harcamaların asıl maksadının farklı olduğunu gösterir. Evlatlık edinenler esas ana-babanın yaptığı gibi iyilikleri fedakârlık maksadıyla değil de evlatlıkların kendilerine kul köle olmalarını sağlamak, istediklerini yapmadıkları zaman ise yaptıklarını başa kakmak için yaparlar. Yıllarca yapılan iyiliklerin günün birinde evlatlığın yüzüne çarpılması, onun psikolojini bozacağından evlatlık İslam'da yasaklanmıştır denebilir.¹⁹

İslam hukukunca benimsenirse de İslâm ve özellikle Türk hukuk tarihinde evlatlık kurumu zaman zaman koruyucu aile tarzında, bazen de hukuki sonuçlarından mahrum fiilî bir evlatlık şeklinde sınırlı olarak varlığını sürdürmüştür.²⁰ Türk hukuk sistemi 1926 yılında yürürlüğe giren 743 sayılı Medeni Kanun aracılığıyla evlat edinme kurumuyla tanışmıştır. İslam hukuku evlat edinmeye cevaz vermediği için, mahkeme kararıyla gerçekleşen bir hukuki işlem üzerinden kişinin nüfusuna geçirip soyadını vererek ve miras haklarından yararlandırarak evlat edinmesi uygulaması Cumhuriyet Dönemi'nde mümkün olabilmıştır. Ancak evlatlık kurumu 1960'lardan sonra değişmeye başlamıştır. Bu tarihlerde, sürekli aile değiştiren ve ücretli hizmetçi gibi çalışan "evlatlıklar" ortaya çıkar. Aile için artık, çeyiz hazırlama ve evlendirme gibi zorunluluklar da ortadan kalkar. Bu tarihlerde evlatlık kurumu çökmek üzeredir. "Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılması Kanunu" tam da evlatlık kurumunun çöküşüne rastlayan tarihlerde yürürlüğe girer (1964). Bu yasa, kamuoyunda yeterli ölçüde tartışılmamış olmakla birlikte önemlidir. Tanzimat Fermanı ile başlayan köleciliğin yasaklanması ile ilgili çabalar yüz yirmi beş yıl sonra yasalaşmıştır. 1960'larda köleciliğin bir kurum olarak çoktan ortadan kalktığı, hatta genç kuşaklar tarafından tarihin bu bölümünün pek hatırlanmadığı ileri sürülebilir. Dolayısıyla, yasanın o gün için önemi "köleciliğe benzer

¹⁸ *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, haz. Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Cilt 4, s. 365-366.

¹⁹ Abdullah Acar (2019). "İslam'da Evlat Edinme Yasağının Hikmetinin Hz. Yusuf Ve Hz. Musa'nın Evlatlık Olmaları İle İrtibatı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 33, s. 423; 442.

²⁰ Mehmet Âkif Aydın, (1995). "Evlât Edinme", *DİA*, C. 11, s. 527-529.

uygulama ve geleneklerin” yasaklanmasıdır. Burada kastedilen doğrudan doğruya evlatlık alma uygulamasıdır. Osmanlıların 1864’te kimsesiz, fakir Çerkez mültecileri toplu hâlde evlatlık olarak evlere dağıtması ile köleciliğe benzer bir kurumlaşmanın başladığı düşünülürse köleciliğe benzer evlatlık uygulaması tam bir yüzyıl bu toplumda meşru olarak sürmüştür denebilir.²¹

22 Kasım 2001’de kabul edilen ve 1 Ocak 2002’de yürürlüğe giren 4721 sayılı yasa ile 17 Şubat 1926 tarihli Türk Kanun-ı Medenisi yürürlükten kaldırılmıştır. Hâlen yürürlükte olan Türk Medeni Kanunu’nun 282. maddesinde “Soy bağı ayrıca evlat edinme yoluyla da kurulur.” hükmü verilmiştir.²² Şu anda evlat edinme hizmeti Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sağlanmaktadır. Otuz yaşını doldurmuş veya en az beş yıldan beri evli olan kişi, evlatlık için başvuruda bulunabilir.

Osmanlı Devleti zamanında, yakınları tarafından bakılamayacak koşullarda bulunan küçük çocukların ‘besleme’, ‘ahretlik’ gibi isimlerle herhangi bir soy bağlarının bulunmadığı varlıklı ailelerin hane halkına dâhil edilmeleri ve bu evlerde ücretsiz emek statüsünde çalıştırılmaları söz konusuydu.²³

İslam hukukunda bir kimsenin, soyu başkasından olan bir erkeği veya bir kızı evlat edinmesi anlamına gelen tebenni ise eski hukukta hiçbir hüküm ifade etmeyen, yalnızca ahlaki birtakım borçlar doğuran bir kurumdur. Beslemelik ve manevi evlatlık da tıpkı tebenni müessesesi gibi, hukuken hiçbir hükmü bulunmayan, daha çok sosyal ve insani özellik taşıyan kurumlardır.²⁴

Kısacası evlatlık başka şey, ahretlik \ besleme başka şeydir. Esasen ahretlik denen kişiler aynı zamanda birer hizmetçidir. Bugünkü koruyucu aile ise toplumun içinde yaygın olan besleme \ ahretlik ve evlatlık gibi uygulamaların profesyonel bir düzeyde yeniden üretilmesi anlamına gelir.²⁵

2. Ahretliklerin Köy / Taşra Kızlarından Meydana Gelmesi

Rana Hanım’ın hikâyesindeki ahretliğin bir köy kızı olduğu daha ilk cümlelerden anlaşılır:

Fatma’yı İstanbul’a katırcılar getirmişti. Köylerinden dışarı çıkıncaya kadar kendisine pek ziyade iltifat ediyorlar. İstanbul’a hanım olmaya gidiyorsun diye alkışlıyorlardı. Fakat bu iltifat ve alkış köylerinden çıkınca tekdirlere tahkirlere mübeddil oldu. Cüzi kabahate dayak ve tekdir ile mukabele ediyorlar. Etmedikleri eziyet kalmıyordu. Bu dokuz yaşında masum zavallı Fatma, köylerinden ata binerek çıktığı hâlde iki saat mürurunda hayvandan indirdiler.²⁶

Mehmed Emin’in şiirinde de hizmet eden kız bir köy kızıdır:

“Buyurunuz kahvenizi!”

²¹ Ferhunde Özbay (1999). Türkiye’de Evlatlık Kurumu: Köle mi, Evlat mı?, İstanbul, s.30.

²² <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>

²³ Nazan Çiçek (2020). “Erken Cumhuriyet Döneminde Kimsesiz Çocuklar Olgusuna Dair Bir Vaka Takdimi ve Analizi”, *DTCF Dergisi*, 60. 2, s. 974.

²⁴ Süheylâ Balkar (2004). “Türk Hukukunda Evlat Edinme”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2, s. 235.

²⁵ Abdullah Karatay (2017). “Türkiye’de Koruyucu Aile: Kökenleri, Gelişimi ve Bugünü”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, s. 391.

²⁶ Rana bint Safvet (1896). “Ahretlik”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 56, s. 4-5.

Baktım: Bir kız, köy kızı!..²⁷

Hikâyedeki Fatma, köyünden ayrıldığı için çok mahzundur. Onun köyden ayrı geçireceği ilk gece olacaktır:

Akşam olup güneş gurup etmeye başlayınca Fatma'ya bir mahzunluk, bir gariplik, bir teessür müstevli oldu. Canından ziyade sevdiği babasından, kardeşinden, akrabasından, köyünden iftirak ettiği zamanın ilk gecesi giriyordu.²⁸

Mehmed Emin de şiirinde bir köy kızı olarak tanıttığı ahretliği “Anadolu goncası” olarak tarif eder:

Yanağının çıkıklığı, mini mini ağızı,

Her bir hâli: “Anadolu goncasıyım!” demekte.²⁹

Şiirdeki ahretlik İstanbul'a Bolu'dan gelmiştir:

“Nerelisin?”

“Bolu'luyum.”

“Niçin geldin?”

“Bunaldık;³⁰

Genellikle uzak bir köyden manevi evlat muamelesi göreceği vaadi ile getirtilen küçük kız çocuğu, İstanbul'daki evlerde nadiren şefkat görürdü.³¹ Ahretlikler genellikle taşralı kız çocuklarından oluşur ve büyük şehirlere Anadolu'dan getirilirler. Ahretliklerin İstanbul'da hizmetçi olarak kullanılmaları 1840'lı yılların ortalarında yükselişe geçer. Bunda en önemli sebep, o tarihlerde Anadolu'da meydana gelen kıtlıktır.³² Bir diğer sebep ise devletin son dönemlerinde meydana gelen kitlesel göç dalgalarıdır. 19. yüzyıl İstanbul'u, cazibesi ve bitmez tükenmez iştahıyla savaşların, göçlerin ve yoksulluğun mahvettiği kız çocuklarını kendisine çeker. Diğer taraftan devletin son dönemleri, 1860'lardaki Çerkez göçüyle yaşanan kısmi canlanmaya rağmen; köle ticaretinin ve ev içi hizmetlerinde köle kullanımının gerilemesine

²⁷ Fevziye Abdullah Tansel (1989). *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri-I. Şiirler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 52.

²⁸ Rana bint Safvet (1896). “Ahretlik”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 56, s. 4-5.

²⁹ Fevziye Abdullah Tansel, age, s. 52.

³⁰ Fevziye Abdullah Tansel, age, s. 53.

³¹ Muzaffer Esen (1961). “Besleme”, *İstanbul Ansiklopedisi*, 5. Cilt, s. 2556.

³² “Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda ilk ciddi boyutlarda yaşanan kuraklık 1844 senesi kış aylarında yağışların azlığı nedeniyle etkisini 1845 senesinde göstermiştir. Devletin birçok bölgesinde etkisini hissettiren kuraklık özellikle İç Anadolu bölgesinde yıkıcı sonuçların yaşanmasına neden olmuştu. Kuraklığın etkisi İstanbul, Kastamonu, Sivas, Diyarbakır, Bursa, Adana, Konya ve Ankara'da görülmüştür. Bu bölgelerde yağışın azlığı nedeniyle tarım alanlarından hububat elde edilemeyecek boyuta gelmişti. Ankara, Konya ve yakın çevrelerinin kuraklıktan etkilendikleri bölge idarecilerinin merkeze göndermiş oldukları yazılardan anlaşılmaktadır. Bölge halkının beslenebilmesi için diğer bölgelerden yüksek fiyatla zahire tedarik edilmeye çalışılmıştır. Yaşanan kıtlıkla beraber bitki ve su kaynaklarının kuruması nedeniyle insan ölümleri yaşanmış olmasının yanı sıra hayvanlar telef olmuştur. Kuraklıkla birlikte artan su sıkıntısı bölge halkının hijyenik olmayan ortamda bulunmalarına neden olduğu için salgın hastalıklar da ortaya çıkmıştır.” Eylem Tekemen Altındaş (2018). “19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Kuraklığın Ankara'ya Yansması”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 24, s. 3.

tanıklık etmiştir. 19. yüzyıl boyunca Osmanlı toplumunda, kölelikle ilgili algılar değişmiş ve kölelik karşıtı söylemler de güçlenmiştir. Bu dönemde kölelerin yerini, artan bir şekilde, hizmetçiler almıştır. Ancak, kız çocuklarının emeğine duyulan talebin artması, köleliğin İstanbulluların yaşamından tamamen çıkmasına engel olmuştur. Satılmaları dolayısıyla ahretlikler \ beslemeler için aynı zamanda köle de denebilir. Kısacası onlar, esirdirler ve esaret yüzünden çeşitli çilelere katlanmak zorunda kalırlar. 19. asırda köleliğe karşı söylemler güçlense de kölelerin yerini hizmetçi olarak kullanılan bu ahretlikler \ beslemeler alır. Kölelik, İstanbulluların yaşamından tam manasıyla çıkamaz. İstanbul'un sürekli artan ve 19. yüzyılın sonunda bir milyona yaklaşan nüfusu, genişleyen memurlar sınıfı ve daha mütevazı bir yaşama sahip kesimlerin de hizmetçi edinme eğilimi, kız çocuklarının emeğine duyulan talebi artırır. Özellikle Çerkez köle ticaretinin hareketli olduğu bir dönemde, 1865-1870 tarihleri arasında, İstanbul'da köle olarak satılan Çerkez çocukların ortalama fiyatı, dört ile beş bin kuruş arasındadır. Rakamlar, taşralı kız çocuklarına evlerini açan her İstanbullunun karşılayabileceğinin ötesindedir. Aynı dönemde hizmetçi olarak istihdam edilen Anadolu kökenli kız çocuklarının, nafaka ve diğer masrafları çıkarıldıktan sonra, ortalama maliyeti aylık on kuruşun üzerine çıkmaz. Hâl böyle olunca taşralı çocuklar, kölelerin emeğinden yararlanamayan toplumsal kesimler için hizmetçi kullanımını bir lüks olmaktan çıkarırlar. Bu özellikleri, daha mütevazı bir yaşam süren kesimlerin de hizmetçi edinme eğilimini tetikler ve onları 19. yüzyılın ikinci yarısında ev içi hizmet sektöründe vazgeçilmez kılar.³³

3. Ahretliklerin Acıklı Hâlleri

Besleme olarak da adlandırılan ahretliklerin durumu genellikle içler acısıdır. Daha evlerinden, köylerinden alınıp götürülürken onlar için eziyet başlar. Hikâyede, Fatma ve babası ağlayarak birbirlerinden ayrılırlar. Fatma, pederinin elini öptükten sonra hayvana bindirilir ve memleketinden çıkarılır. İlk yarım saat boyunca Fatma yolda sürekli ağlar. Yarım saat sonra, katırcılardan birisi “Senin zırlıtını mı dinleyeceğiz?” der. Bu söz üzerine “biçare masum” bütün bütün garip kaldığını anlar. Pek ziyade üzülüyse de korkudan ağlayamaz ve mahzun mahzun etrafına bakar. Fakat bir müddet sonra yine teessürünü yenemeyerek ağlamaya başlar. Bu sırada, “o hain herif” “biçare” Fatma’nın ensesine bir yumruk vurur:

— Sana sus diyorum yumurcak.

dedi. Fatma yine susmadı. Nasıl sussun? Kendisi susmak istiyordu. Fakat bir türlü teessürüne galebe çalamıyordu. Bu aralık diğer katırcı:

— Birader ne hiddet ediyorsun piçi hayvandan indir yürüsün de ağlamayı görsün.

dedi. Bu herifin söylediğini yaptılar. Biçare Fatma’yı hayvandan indirip yaya yürütmeye başladılar. İki üç saat yaya yürüttüler.³⁴

Görüldüğü gibi Fatma esircilerin kötü muamelesine maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti’nde köle ve cariye alıp satan kişiye “esirci” denirdi. Esirciler I. Murad Dönemi’nden itibaren görülmeye başlanmıştır. Savaşlarda devletin beşte birlik payı dağıtıldıktan sonra geri kalan esirler savaş meydanlarında tüccarlara satılıyorlardı. Savaş meydanlarında satılamayan esirler ise merkez

³³ İrfan Kokdaş, Yahya Araz (2018). “İstanbul’da Ev İçi Hizmetlerinde İstihdam Edilen Kuzeybatı Anadolu Kız Çocuklarının Göç Ağları Üzerine Bir Değerlendirme (1845-1911)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXIII / 1, 47-48.

³⁴ Rana bint Safvet (1896). “Ahretlik”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 56, s. 4.

şehirlerde esircilere ya da satın alma gücüne sahip kimselere satılıyordu. Kaçırma yoluyla köle yapılanlarda yine merkez şehirlerde esir tüccarlarında toplanırdı. Osmanlı ülkesinde esir alım satımı serbest olduğundan, esircilik meslek hâline gelmiş ve bu mesleğin başına “Esirciler Kethüdası” getirilmişti. Esircilik kârlı bir işti ve esirciler zengin ticaret adamları arasında sayılıyordu. İsteyen herkes esirci olamıyordu. Esirci esnafının iyi tanınması gerekiyordu.³⁵ Ancak, esirciler arasında esirlere kötü muamelede bulunan kimselerin de olduğu bilinmektedir. Esirleri acıklı hâllere düşüren bu kimselere Mehmed Emin şiirinde şöyle seslenmiştir:

Bâri sizler dokunmayın, şu yuvasız kuşçuğa;
 Dokunmayın memleketin şu bereli gülüne;
 Dokunmayın annesizdir; dokunmayın, çocuğa;
 Dokunmayın şimdi ağlar; dokunmayın gönlüne!...³⁶

Rana Hanım'ın hikâyesindeki ahretliğin hanımı sürekli Fatma'dan şikâyetçidir. Hikâyenin yazar-anlatıcısı ise ahretliğin tarafındadır:

— Bu kız nafîle, adam olmaz. Yine kahveliğe kahve koymayı unutmuş. Bugün yemek de pişirmedir. Efendim, dalgın. Bu dalgınlıktan vazgeçmeyecek.
 derdi.

Bir kere düşünelim. Biçare kız henüz ol kadar iş görmeye sinni müsait olmadığı hâlde mahzâ efendi ve hanım hissetlerinden dolayı işçi ve hizmetçi tutmayarak bu ağır vazifeleri biçare kıza tahmil etmişlerdi.³⁷

Mehmed Emin'in şiirindeki ahretlik ise üzüntüyle ve derinden soluk alır. Titreyen bir sesi vardır. Gözleri ağlamaktan kızarmıştır. Üzgün bir şekilde bakar. Kırılmış, acınacak ve yardım bekler bir durumdadır. Kızın her yeri şaire birçok şeyler okutur. Şiirdeki ahretlik acıklı bir çiçek olarak tarif edilir:

İç çekişi, titrek sesi, o kızarmış gözleri,
 Melûl melûl bakışları, bükük boynu, her yeri..
 Birçok şeyler okutuyor bu acıklı çiçekte!..³⁸

Hâlleri acıklıdır. Çünkü takatlerinin kat kat üstünde ve ağır işlerde horlana horlana kullanılırlar. Bayramlarda sırtlarına giydirilen bir basma entari veya onlar için alınan adi bir pabuç terlik, türlü vesilelerle başlarına kakılır. Evin boğaz tokluğuna çalışan hizmetçisi olan ahretlikler, evin küçük hanım ve beylerinin oyuncağıdır. Sürekli hırpalanırlar.³⁹

³⁵ Ruziye Özsoy (2010). *XIX. Y.Y. da Osmanlı'da Köle Ticareti Esirciler ve Zenci Köleler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri, s.5.

³⁶ Fevziye Abdullah Tansel (1989). Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri-I. Şiirler, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 53.

³⁷ Rana bint Safvet (1896). “Ahretlik”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 57, s. 3.

³⁸ Fevziye Abdullah Tansel, age., s. 52.

³⁹ Muzaffer Esen (1961). “Besleme”, *İstanbul Ansiklopedisi*, 5. Cilt, s. 2556.

4. Aslında Kimsesiz Olmayan Ahretlikler yahut Köleler

Taşradan getirilen ve ev içi hizmetlerinde istihdam edilen kız çocukları; gündelik yaşamda “hizmetçi”, “kapı kızı”, “besleme” ve “ahretlik” gibi kelimelerle ifade edilir. Bu çocuk ahretlikler aslında kimseleri olduğu hâlde, yakınları tarafından kiraya verilirler. Buna “îcar-ı sagır” adı verilir. İcar, kiraya verme anlamına gelmektedir. Sagir ise ergenlik çağına gelmemiş, büyüğe ermemiş, veli veya vasiye muhtaç çocuk anlamındadır.⁴⁰ Bu hâlde “îcar-ı sagır”, bu durumdaki çocukların para karşılığında verilmesi anlamına gelir. Anadolu’dan getirilen kızlar, İstanbullu ailelere verilirken aslında bir kayıt tutulurdu. Bu kayıtta, kızların ailelere hangi şartlar altında ve nasıl verildiği yazılmaktadır. Dolayısıyla, bu çerçevede bir hizmet anlaşması yapılır. İşin hukuki çerçevesini, adına “icâr-ı sagir/e” denilen, sözlü ya da yazılı bir sözleşme belirlemektedir. Çocukları veren (“icâr” eden) ve alan (“isticâr” eden) taraflar arasındaki ilişkiyi tanımlayan bu “icâr” anlaşmaları, çocukları veren ve alan tarafların kim oldukları; çocuğun yaşı, alacağı ücret, ücretinin nasıl değerlendirileceği gibi ayrıntıları içermektedir.⁴¹

Aslında ahretliklerin pek çoğunun kimsesi vardır. Hatta anası, babası ve kardeşleri hayatta olan ahretlikler de bulunurdu. Buna rağmen, yakınları tarafından imzalanan iş akitleriyle (icâr-ı sagir) varlıklı ailelere verilen yoksul çocukların yanı sıra, kimsesiz ve metruk çocukların bir iş akdine konu edilmeksizin ‘ahretlik’ olarak verildiği görülmektedir.⁴²

Rana Hanım’ın hikâyesindeki ahretliğin hem babası hem de kardeşi hayattadır. Sadece annesi vefat etmiştir:

Biçare Fatma’nın anası yoktu. Memleketinden çıkmadan iki sene evvel validesi vefat etmiş ve kendisiyle bir küçük kız kardeşi öksüz kalmışlardı.⁴³

Ancak, yakınları hayatta olmasına rağmen Fatma, yukarıda bahsedilen ve yapılması gereken “îcar-ı sagir” anlaşması imzalanmadan ve kayıt tutulmadan esircilere verilir:

Zavallı peder kızını katircılara teslim ederken:

— Kızım evvel Allah’a sonra size emanettir. İstanbul’da medh ettiğiniz o haneye koyunuz. Mademki kızım İstanbul’da buradan daha rahat olacaktıymış verdiğiniz para ile ben de öküz aralık tarlamı süreceğim ve bu suretle zaruretten kurtulacağım ne yapayım kızımdan birkaç sene ayrı yaşayayım.⁴⁴

Mehmed Emin’in şiirinde ise ahretliğin tüm yakınları hayattadır:

“Kızım, senin anan, baban, kimin, kimsen var mı?”

“var..”

“Neredeler?”

⁴⁰ <http://lugatim.com/>

⁴¹ İrfan Kokdaş, Yahya Araz (2018). “İstanbul’da Ev İçi Hizmetlerinde İstihdâm Edilen Kuzeybatı Anadolu Kız Çocuklarının Göç Ağları Üzerine Bir Değerlendirme (1845-1911)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXIII / 1, 44.

⁴² Nazan Çiçek (2020). “Erken Cumhuriyet Döneminde Kimsesiz Çocuklar Olgusuna Dair Bir Vaka Takdimi ve Analizi”, *DTCF Dergisi* 60. 2, s. 974.

⁴³ Rana bint Safvet (1896). “Ahretlik”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 56, s. 4.

⁴⁴ Rana bint Safvet, age., s. 4.

“Onlar, bacım hepsi böyle kaldılar.”⁴⁵

Bu şiirdeki kız da tıpkı hikâyedeki Fatma gibi “tarla sürme” meselesi yüzünden ahretlik olarak verilmiştir. Tıpkı Fatma’nın babası gibi bu kızın babası da verilen para ile öküz alacaktır:

“Tarlamızı süremedik; yiyeceksiz, aç kaldık.”

“Pekiy, senin İstanbul’a gelmen ile n’olacak?”

“Benim birkaç yıllığımla babam öküz alacak!..”⁴⁶

Babaları, kızlarını bu şekilde para karşılığı vermeye; yani satmaya iten şey parasızlıktır. Hikâye bu yazar-anlatıcı tarafından “zaruret” kelimesi ile ifade edilir:

Pederi Fatma’yı cüzi para mukabilinde o katırcılara o hain heriflere emniyet etmiş vermiş idi. Zaruret, biçare pederi evladından ayırmaya sebep olmuştu.⁴⁷

Zorunluluk sebebi tamamen “tarla”dır:

Katırcılar kızı alıp giderken biçare peder kızının elinden tutarak:

— Kızım hiç beni düşünme sen İstanbul’da rahat edecek, hanım olacaksın. Senin sayende ben tarlamı ekip biçecek ve borçlarımdan kurtulup rahat edeceğim. Seni Allah’a emanet ediyorum. İstanbul’da bulunacağın yerdekileri ana baba bil, rahat edersin.

demiş idi.⁴⁸

Kısacası, her iki eserde de baba, evladını satmaktadır. Bu durum, Mehmed Emin’in şiirinde bir isyan hâlinde şöyle dile getirilir:

Ne acıklı bir hâldir bu?... Baba evlâd satıyor;

Bir ma’sûmun gözlerine her gün yaşlar doluyor;

Bir el onun bal ömrüne her gün agu katıyor;

Bir çift öküz uğurunda bir kız kurban oluyor.⁴⁹

Görüldüğü gibi para karşılığında ailelerin kızlarını vermesi yahut satması aslında ahretlik veya beslemenin bir köle olduğunu gösterir. Osmanlı Devleti’nde köleler önceden savaşlarda ele geçen esirlerden oluşurken devletin sonlarına doğru bu sistem değişmiştir. Ailelerin çocuklarını satışı yoluyla kölelik yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu iki eserde de aslında bu şekildeki bir kölelikten bahsedilmektedir. Ailelerin satışı yoluyla da kölelik söz konusu olur. Bu yöntemin tercih edilmesinin sebebi ailelerin kendilerine gelir sağlamak istemesidir ki incelenen eserlerde de bu sebep öne sürülmüştür. Bu durum, Osmanlı Devleti’nde ilk başlarda görülmezken Çerkezlerin Osmanlı’ya yerleşmelerinden sonra başlamıştır. Bu durumda olanlar Osmanlı Devleti tarafından

⁴⁵ Fevziye Abdullah Tansel (1989). *Mehmed Emin Yurdakul’un Eserleri-I. Şiirler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 52.

⁴⁶ Fevziye Abdullah Tansel, age., s. 53.

⁴⁷ Rana bint Safvet, age., s. 4.

⁴⁸ Rana bint Safvet, age., s. 4.

⁴⁹ Fevziye Abdullah Tansel (1989)., age., s. 53.

satın alınmalarına rağmen, çocukların aileler tarafından satılması tuhaf bir gelenek olarak görülüyordu.⁵⁰

SONUÇ

Tanzimat Dönemi yazarlarının üzerinde durduğu konulardan biri olan esaret sorunu, 1896 ve 1914 senelerinde iki farklı mecrada tekrar ele alınmıştır. On dokuzuncu asrın ikinci yarısından sonra bir başka esaret çeşidi olan ahretlik alma da gündeme gelmiş ve ahretliklerin hâlleri ele alınmıştır. Taşralı kızları İstanbul’a getirme ve onları satma işi Osmanlı Devleti’nde görülen uygulamalardandı. İncelenen iki eserde bilhassa bu kızların içinde buldukları durum gözler önüne serilmek istenmiştir. Rana Hanım’ın hikâyesinde, esircilerin taşralı kızları alıp satmasına değil de bu işin devlet kontrolünden uzakta yapılıyor olmasına bir vurgu vardır. Sahipli bir taşralı kızın bu şekilde alınıp satılması üzerinde yazar, pek durmamıştır. Keza Rana Hanım’ın hikâyesinde ahretliğin gittiği ikinci evde çok mutlu olması, ileride bu evden gelin olarak çıkması ve hiçbir şikâyette dahi bulunmaması bunu açıklar. Kısacası Rana Hanım, bu esaret müessesesinin varlığından pek de rahatsız değildir. Hikâyedeki ahretliğin ikinci evde rahatça yaşaması sonra da arzu ettiği gibi “hanım” olması hikâyeyi okuyan kişileri ahretlik olmaya özendirilecek düzeydedir. Anlaşıldığı kadarı ile Rana Hanım, sadece bu müessesenin kontrollü hizmet vermesini ister. Böyle olursa ahretlikler \ beslemeler mutlu bir hayat sürebileceklerdir.

Mehmed Emin’in şiirinde ise bakış açısı daha farklıdır. Mehmed Emin, bir babanın evladını satmasına anlam veremez. Bir çift öküz uğrunda bir kızın kurban edilmesine isyan eder. Onun bu tavrı, ahretlik \ besleme müessesesine tamamen karşı olduğunu gösterir. Bu noktada Rana Hanım ile Mehmed Emin’in ahretliklere yaklaşımlarında fark olduğu söylenmelidir. Biri bu köleliğe ılımlı yaklaşım oyununun kuralına göre oynanmasını isterken diğeri ise “Böyle şey olur mu?” şeklinde bir tavır sergilemektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Abdullah (2019). “İslam’da Evlat Edinme Yasağının Hikmetinin Hz. Yusuf ve Hz. Musa’nın Evlatlık Olmaları ile İrtibatı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 33, s. 423-451.
- Ahmed Cevdet Paşa (2018). *Tarih-i Cevdet*, II. Cilt I. Kitap, Haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aydın, Mehmet Âkif (1995). “Evlât Edinme”, *DİA*, C. 11, s. 527-529.
- Aydoğan, Bedri (2010). “Mehmet Emin Yurdakul’un Çocuk Şiirleri”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 19/2, s. 120-146.
- Balkar, Süheylâ (2004). “Türk Hukukunda Evlat Edinme”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 3/2, s. 235-266.
- Bayrı, Mehmed Halid (1942). “İstanbul’da Aile Hayatı”, *Halkevleri Folklor Dergisi*, S.1, s. 11-13, 18.

⁵⁰ Ruziye Özsoy (2010). XIX. Y.Y. da Osmanlı’da Köle Ticareti Esirciler ve Zenci Köleler, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri, s. II; 20.

- Çakır, Mustafa Sefa (2019). “Döneminin Kadın Şairlerinden Sultan İkinci Abdülhamid'e Cülûsiyyeler”, *SUTAD*, S. 46, s. 75-93.
- Çiçek, Nazan (2020). “Erken Cumhuriyet Döneminde Kimsesiz Çocuklar Olgusuna Dair Bir Vaka Takdimi ve Analizi”, *DTCF Dergisi*, S. 60/2, s. 958-988.
- Esen, Muzaffer (1961). “Besleme”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 40, s. 2556- 2557.
- Giz, Adnan. “Osmanlı Şehzadelerinin Hazin Romanı”, <http://openaccess.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/137273/001584523010.pdf?sequence=3>. Erişim Tarihi: 28.07.2021.
- Gökce, Hatice (2017). “Bir Sosyal Politika Olarak Evlât Edindirmenin Toplumsal Direnc Kaynakları”, *Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, S. 1/1, s. 19-38.
- Karatay, Abdullah (2017). “Türkiye’de Koruyucu Aile: Kökenleri, Gelişimi ve Bugünü”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, s. 389- 427.
- Kılıçkaya, Derya (2017). “‘Şık Beyler’in Bir Devamı Olarak ‘Asrî Bey’, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 3, s. 287-302.
- Koç, Hüsnüye (2019). “Hanımlara Mahsus Gazete’deki Hikâyeler ve Temaşa Fikri”, *TUDED*, S. 59/2, s. 333-361.
- Kokdaş İrfan; Araz, Yahya (2018). “İstanbul’da Ev İçi Hizmetlerinde İstihdâm Edilen Kuzeybatı Anadolu Kız Çocuklarının Göç Ağları Üzerine Bir Değerlendirme (1845-1911)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XXXIII / 1, s. 41-68.
- Kur'an-ı Kerim*, (el-Ahzâb 33/4), <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/ahzab-suresi-33/ayet-1/diyanet-vakfi-meali-4>. Erişim Tarihi: 28.07.2021.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (2020). haz. Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, C. 4, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özbay, Ferhunde (1999). *Türkiye’de Evlatlık Kurumu: Köle mi, Evlat mı?*, İstanbul: Yayınevi Yok.
- Özsoy, Ruziye (2010). *XIX. Y.Y. da Osmanlı’da Köle Ticareti Esirciler ve Zenci Köleler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri.
- Rana bint Safvet (1896). “Ahretlik”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 56, s. 6-7.
- Rana bint Safvet (1896). “Ahretlik”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 57, s. 2-4.
- Rana bint Safvet (1896). “Ahretlik”, *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 58, s. 4-5.
- Tansel, Fevziye Abdullah (1989). *Mehmed Emin Yurdakul’un Eserleri-I. Şiirler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tekemen Altındaş, Eylem (2018). “19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Yaşanan Kuraklığın Ankara’ya Yansıması”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, s. 16/24, s. 1-13.

<https://ereseach.ozyegin.edu.tr/xmlui/handle/10679/4896>, Erişim Tarihi: 28.07.2021.

<https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 28.07.2021.

<http://lugatim.com/>, Erişim Tarihi: 28.07.2021.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>, Erişim Tarihi: 28.07.2021.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Ertuş, Ayşe (2021). “Beyânü'l Hak Gazetesindeki Trablusgarp İşgalini Konu Edinen Manzumelere Bir Bakış”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 82-99.

Ayşe ERTUŞ*

Beyânü'l Hak Gazetesindeki Trablusgarp İşgalini Konu Edinen Manzumelere Bir Bakış**

A Look At The Poems About The Tripoli Occupation In Beyânü'l Hak
Newspaper

ÖZ

Beyânü'l Hak, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yayın hayatına başlayan bir gazetedir. İslamî çizgisiyle dikkatleri üzerine çeken gazete, Balkan Savaşlarının başlamasıyla yayın hayatına son vermiştir. 7 cilt ve 182 sayıdan oluşan *Beyânü'l Hak*, dinî, siyasi, sosyal, ekonomik, felsefi, edebî vs. birçok konuya değinmiştir. Döneminin güncel olaylarına da tepkisiz kalamayan gazete, 29 Eylül 1911'de başlayan Trablusgarp Savaşı'na da önemli ölçüde yer vermiştir. Çalışmamızda *Beyânü'l Hak* gazetesinde Trablusgarp ile ilgili manzumeler ele alınacaktır. Bu manzumelerde, İtalya'nın Trablusgarp işgalinin İslam'a bir saldırı olarak değerlendirildiği okunmaktadır. İtalya'nın Müslüman halka yönelik işkencelerine de değinilen manzumelerde Müslüman halkın bu işgalden kurtulacağına olan inanç da işlenmiştir. İnançın, “alçak ve vahşi” olarak nitelendirilen İtalya ile baş etmekte yeterli olduğu fikri gazetede öne çıkmaktadır. Manzumelerde İtalya'nın, Trablusgarp'ta yaptığı kıymlar eleştirilerek medeniliği de sorgulanmıştır. Asıl medeniyetin İslam'da olduğuna vurgu yapan manzumelerde İslam'a yapılan saldırı için cihat çağrısı da görülmektedir. Trablusgarp işgalinde Arapların İtalyanlara karşı verdiği mücadeledeki kahramanlıkları da manzumelerde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trablusgarp, Beyânü'l Hak, gazete, manzume, İslâm.

ABSTRACT

Beyânü'l Hak, is a newspaper that started its publication life after the declaration of the II. Constitutional Monarchy. This newspaper, which attracted attention with its Islamic style, ended its publication life with the initiation of Balkan Wars. Consisting of 7 volumes and 182 issues, *Beyânü'l Hak* touched upon many subjects such as religious, political, social, economic, philosophical, literary, and etc. The newspaper, which could not stay unresponsive to the current events of its period, also gave a significant place to the Tripoli War that started on September 29, 1911. In our study, poems about Tripoli invasion in the newspaper *Beyânü'l Hak* will be discussed. In these poems, Italy's occupation of Tripoli is evaluated as an attack on Islam. In the poems mentioning the torture of the Muslim people in Italy, the belief that Muslim people will be saved from this occupation is also mentioned. The idea that religious belief and faith are sufficient to cope with Italy, which is described as "low and brutal", comes to the fore in the newspaper. In the poems, Italy's civilization was also questioned by criticizing the massacres committed in Tripoli. In the poems emphasizing that the real civilization is in Islam, it is also seen that the call for jihad was made for the attack on Islam. The heroism of the Arabs in the struggle against the Italians during the Tripoli invasion is also discussed in the poems.

Keywords: Trablusgarp, Beyânü'l Hak, newspaper, poem, Islam.

* Dr. Öğretim Üyesi, Hakkari Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü, ayseertus@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-5748-5964

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 26.04.2021 Kabul Tarihi: 06.09.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.928380

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

GİRİŞ

Beyânü'l Hak, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 5 Ekim 1908 tarihinde ilk sayısı ile yayın hayatına başlayan bir gazetedir. Haftalık olarak çıkan gazete, 7 cilt ve 182 sayıdan oluşmaktadır. I. Balkan Harbiyle beraber (22 Ekim 1912) yayın hayatına son vermiştir. *Beyânü'l Hak*'ın haftalık olarak yayımlanması, onun dergi olduğu fikrini akıllara getirirse de muharrirlerinin yayın için “*Beyânü'l Hak* gazetesi” ifadesini kullanmaları ve yayının logosunda “dinî, siyasi, edebî, fennî (meselelerde) pazartesi günleri neşr olunur haftalık gazetedir” ibaresi *Beyânü'l Hak*'ın gazete olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında gazetenin kurulmasına ilişkin Şehri Hacı Ahmet ve Mehmet Fatî'nin Dahiliye Nezaretine yaptıkları başvuru belgesinde “gazete” ifadesinin kullanılmış olması yayının bir “gazete” olduğunu doğrulamaktadır.¹

Ulemadan önemli isimlerin yazılarının yer aldığı *Beyânü'l Hak*'ın başyazarlığını Fâtih Dersiamlarından Mustafa Sabri Efendi üstlenmiş; imtiyazını yine Fâtih Dersiamlarından Şehri Ahmet Râmiz Efendi elinde bulundurmıştır. 44. sayıdan sonra gazetenin imtiyazını Fâtih Dersiamlarından Mustafa Asım Efendi üstlenir. *Beyânü'l Hak*'ın sorumlu müdürü olarak 26. sayıya kadar Mehmet Fâtî Efendi; 44. sayıya kadar Mimârzade Mehmet Ali; ondan sonra da Mekteb-i Kudat Muallimlerinden Kilisli Münir Efendi görev alır.

Yazar kadrosunu müderris, medrese talebesi, din adamı ve muallimlerin oluşturduğu *Beyânü'l Hak*, dinî, ilmî, edebî, siyasi ve fennî konuları ele alan makale ve manzumelerden oluşmaktadır.²

Gazetede başyazar olarak Mustafa Sabri'nin yanı sıra, Mehmet Fâtî, Elmalılı Hamdi Yazır, Şehri Ahmet Efendi, Hüseyin Hazım, Mahmud Kemal İnal, Mehmed Esad, Mehmed Arif, Bursalı Mehmed Tahir, Konyalı Mehmed Vehbi ve Ömer Nasuhi Bilmen gibi dönemin önemli isimleri de gazete yazarları olarak öne çıkmaktadır. Bunların yanında gazetede Fatma Mergube, Fatma Nezihe, Şerife Naim, M.Nevvar gibi kadın yazarların isimleri de dikkat çekmektedir.

Beyânü'l Hak'ın, 5 Ekim 1908 tarihli ilk sayısında Mustafa Sabri imzasıyla “*Beyânü'l Hak*'ın Mesleği” başlığı altında gazetenin yayın çizgisi açıklanmaktadır. Bu yazıda gazetenin istibdata olan karşıtlığının ve İttihat ve Terakki taraftarlığının altını çizen Mustafa Sabri, neşriyatta İslamî çizgiyi asla bırakmayacaklarına işaret ederek şunları söyler:

Risalemizin mesleği ve maksad-ı te'sisi, müslim ve gayr-i müslim bi'l cümle efrâd-ı Osmaniyye arasındaki hüsn-i âmizîşin takrir ve idâmesine çalışmak ve her ferd için, hazîz-i mezellet ve meskenette oturup kalmayarak dünyevî ve uhrevî vesâ'il-i terakkiyatımızı ihzâra bezl-i maktûr eylemek; ve aramızda dâima hak ve ma'delet ve şefkat ve müsâvâtı gözetmek din âlemimizin mukteziyatından olduğunu tefehhüm etmektir.

Risalemiz, en başta (muhâfetullah) olmak üzere iffet ve istikâmet, hamiyyet, hemcinsine muâvenet, sûret-i meşrûada hürriyet, ciddiyât ile ülfet, zulüm ve istibdâda nefret, ulûm u fûnûna muhabbet gibi hissiyat-ı fâzılâyı ta'mime medâr olacak neşriyatıyla millet-i necibe-i Osmaniyyenin seviye-i

¹ “...Tedkik-i müellefât reisi Şehri Hacı Ahmed Efendi Hazretleri Darü'l-Fünûn riyâziye şubesi me'zûnlarından Mehmet Fatî Efendi tarafından müştereken takdim edilip idare-i aciziyye havale buyrulan azr – hâlde dini ve ilmi ve siyasi ve edebi mübahatı havi olmak ve haftada bir defa çıkarılmak üzere “*Beyânü'l-Hak*” namıyla Türkçe bir gazete ihdâs ve neşrine ruhsat itası istid'â' kılınmış...”, BOA. DH. MKT.1300/74-1-1

² Alandağlı 2020, s.111.

fikriyelerini yükseltmeğe çalışacak ve bilhassa din-i İslâmın mâni-i terakki olması gibi zunûn u takvîlâtın butlânını buhûle teâlî-i isbât edecektir.³

Gazetenin yine birinci sayısında Mehmet Fatin, “Cemiyetimiz” başlığı ile *Beyânü'l Hak*'ın izlediği yolu açıklar. Mehmet Fatin, Mustafa Sabri'nin yazısında altını çizdiği gibi istibdat karşıtlığı ve İttihat ve Terakki taraftarlığıyla tüm imparatorluğun saadetinin temini için bir yol izleyeceklerini vurgular.⁴ *Beyânü'l Hak*'ın inanç merkezli bir politika izlediğinin altını çizen Mehmet Fatin ve Mustafa Sabri'nin yazılarında dikkat çekici yan, din ve inanç odaklı bir politikada “müslim ve gayr-ı müslim” tebaanın saadetlerinin temininin aynı çatı altında sağlanacağına düşünülmesidir. Bu noktada gazetede Osmanlıcılık fikrinin İslamcılık fikrinden daha öncelikli bir yerde konumlandığı düşünülse de *Beyânü'l Hak*'ın, İslâmi söylemlerinin ön planda olduğu görülmektedir.

İslâmî bakış açısıyla öne çıkan gazetede dönemin siyasi ve sosyal olayları da yerini almıştır. 1911'de İtalya'nın Trablusgarp işgali ve Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki son toprağı olan Trablusgarp'ın kaybı gazetede büyük yer bulmuştur. Gazetede 126. sayıdan 175. sayıya kadar hemen her nüshasında Trablusgarp'a dair yazılara yer verilmiştir. Gazetede Trablusgarp ile ilgili manzumelerin yanında, Trablusgarp'ın işgalinden önce İtalyanların bölgedeki faaliyetleri, *Tanîn* gazetesinden alıntılanan İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne verdiği nota yazıları ve Trablusgarp'ın İtalyanlarca işgali ile ilgili yazılar bulunmaktadır. Trablusgarp ile ilgili *Tanîn*, *İcmâlî Havadis*, *Ahval-i Hazıra*, *Haftalık Hadîsat* gibi gazete ve dergilerde geçen haberlere de gazetede rastlanılmaktadır. Bunların yanında, bölge insanı için toplanan ianelerin listeleri de görülmektedir.

Çalışmamızın asıl konusunu oluşturan *Beyânü'l Hâk* gazetesinde yer verilen Trablusgarp ile ilgili manzumelere geçmeden önce gazetede Trablusgarp yazılarına değinmek bu işgalin gazete cephesinde yarattığı etkinin ortaya konulması açısından yerinde olacaktır.

1. *Beyânü'l Hâk*'ta Trablusgarp İle İlgili Kaleme Alınan Yazılar

İtalya'nın 28 Eylül 1911'de⁵ Osmanlı Devleti'ne verdiği notanın ertesi günü başlayan Trablusgarp işgali 18 Ekim 1912'ye kadar devam etmiştir. Bu tarihte İtalya'yla imzalanan Quchy (Uşi) Anlaşması ile Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki son toprağı Trablusgarp, İtalya'ya bırakılmıştır.

Emperyalist bir yol izleyerek koloni arayışına giren İtalya, 1900 yılında Fransa ile gizli bir anlaşma imzalamıştır. Fransa'nın Fas, İtalya'nın da Trablusgarp üzerinde hak sahibi olmasına dair yapılan bu anlaşma ile Trablusgarp İtalya'ya vaat edilmiş oluyordu.⁶

İtalya'nın Fransa ile yapmış olduğu bu anlaşma, İtalya'nın bu dönemde Trablusgarp'taki faaliyetlerini açıklar niteliktedir.

³ *Beyânü'l-Hak* 1/1, s.3.

⁴ Bkz. Mehmet Fatin, “Cemiyetimiz” *Beyânü'l-Hak*, 1/1, s.2

⁵ İtalya, Osmanlı Devleti'ne 23 Eylül 1911'de nota vermiş; Osmanlı Devleti bu notaya yine nota ile cevap vermiştir. Bundan sonra Alman Büyükelçiliğinin gazetesi olan *Osmanische Lloyd*'da yer alan bir yazıda, İtalya'nın gerekirse Trablusgarp'ta askeri tedbirlere başvurabileceği ifade edilmiş ve bu yazı *Tanin* gazetesi için tercüme edilmiştir. *Tanin*'de 27 Eylül'de yer alan yazıya istinaden Hale Şıvgın, İtalya'nın 28 Eylül'de Bab-ı Ali'ye verdiği 24 saatlik notanın Almanya tarafından önceden bilindiğini; ancak Bab-ı Ali'ye 28 Eylül 1911'de tebliğ edildiğini aktarır. (bkz. Şıvgın, 1989: 34).

⁶ Şıvgın 1989, s.5.

Beyânü'l Hak gazetesinin 126. sayısından itibaren İtalya'nın Trablusgarp Savaşı'na dair yazılarına rastlandığını ifade etmiştik. Gazetenin Trablusgarp ile ilgili ilk yazısında Trablusgarp'ta İtalya'nın işgal öncesi faaliyetlerine uzunca yer verilmiştir. M.A. imzalı ve "Trablusgarp" başlıklı yazıda Trablusgarp işgalinden duyulan büyük öfke okunmaktadır. Yazıda şöyle denilmektedir:

Habeş hezimetini İtalyanları daha ziyade basirete sevk etmiş olmalıdır ki Trablusgarp hakkında ale'l-fevr silah kullanılmadan vaz geçerek manevi istilalara müsaraat ettiler. İtalyanlar orada birçok mektepler birçok ticarethaneler açtılar. Lisanları ile, paraları ile kulûbu teshîre başladılar. Bundan sonra emlak ve arazi üzerine ikraz muamelesi yapan bankalar açtılar. Zaten ecnebilerin bizim memleketimizde en çok tatbik ettikleri ve en ziyade muvaffakiyet elde ettikleri vasıta bu arazi emlak üzerine ikraz muamelesidir.⁷

Trablusgarp işgalinin kronolojik bir sıralamayla yer verildiği *Beyânül Hak*'ın 129. sayısında Trablusgarp yazılarının geniş yer tuttuğu görülmektedir. Burada "Beyanname" başlığıyla Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiye imzalı yazıdan sonra "Trablusgarp İlan-ı Harb ve Kabinenin Sükûtu", yazısı ile *Tanin* gazetesinden alınarak yer verilen "İtalya Sefaretinden 23 Eylül Sene 911 Tarihiyle Varid Olan Takririn Tercümesi", "İtalya Sefaretinin 23 Eylül Sene 911 Tarihli Takririne Cevaben Gönderilen Takririn Tercümesi", "İtalya Sefaretinin 28 Eylül 911 Tarihli Notası Tercümesi", "Bab-ı Ali'nin 29 Eylül Sene 911 Tarihli Cevabî Notası", "İlan-ı Harb Notasının Tercümesi" yazıları görülür.

Tanin gazetesinden aynen alınarak okuyucuya sunulan nota yazılarında İtalya'nın Trablusgarp işgali için bahaneler bulma çabası okunmaktadır. Bundan sonra 175. sayıya kadar gazetenin hemen her nüshasında Trablusgarp'a dair yazıların, haberlerin, iane listelerinin devam ettiği görülmektedir.

Bu yazılarda çoğunlukla İtalyanların Trablusgarp işgalinde, Müslüman halka yaptıkları zulümler aktarılmıştır. İtalya'nın Trablusgarp'ta kadın ve çocuklara türlü eziyetler ettikleri, erkekleri ise kurşuna dizdiklerinin ifade edildiği yazılarda İtalya'nın "medeniyet maskesi takan bir vahşi" olduğu vurgusu öne çıkmaktadır. Birçok yazıda vurgulanan bu durum Ahmet Şirani tarafından kaleme alınan "Avrupa Medeniyeti Yüzünden Maskeyi Kaldırdı" başlıklı yazıda şöyle ifade edilmektedir: "Yendiklerinin mallarını gasb ve garat etmekle kanlarını içmekle lezzet bulan milel ve akvam insan değil hısm-ı insaniyet, medeni değil adü medeniyetler."⁸

Beyânü'l Hak'ta, İtalya'nın Trablusgarp işgali İslam'a yapılmış bir saldırı olarak değerlendirilmiştir. İşgalin hemen başında Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiye⁹ imzalı "Beyanname" başlıklı yazıda İtalya'nın hukuku ve insanlığı ayaklar altına alan teşebbüsüne karşılık Müslümanların canlarını vermekten asla çekinmeyeceklerinin altı çizilerek kendini "medeni" olarak atfeden İtalyanlara karşılık medeniyetin İslamiyet'te olduğu söylenmektedir.¹⁰

Bunun yanında "bütün Müslümanların kalplerini lerzan ve gözlerini gıryan" (*Beyânü'l-Hak* 5/133, s.2401) eden bu işgal gazete tarafından bir arazi kavgası değil "haçın hilali bitirme

⁷ *Beyânü'l-Hak* 5/126, s.279.

⁸ *Beyânü'l-Hak* 5/130, s.2355.

⁹ Burada *Beyânü'l Hak*'ın Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiye'nin yayın organı olduğunun hatırlatılması gerekmektedir. Bu konuda bkz. Halis Ayhan, "Cemiyet-i İlmiyye-i İslamiyye", *DİA*. C. VII, İstanbul, 1992, s. 332, ve Mehmet Fatih, "Cemiyetimiz" *Beyânü'l Hak*, 1/1 s.2.

¹⁰ *Beyânü'l-Hak* 5/129, s.2326.

teşebbüsü” olarak yorumlanmıştır. “hak kuvvetlinindir” düsturuyla hareket eden İtalya’nın bu teşebbüsü gazetede büyük öfke ve nefretle kınanırken; öteki taraftan Hükûmet kabinesi de eleştirilerden nasibini almıştır. Gazete, Hakkı Paşa kabinesini Trablusgarp işgaline karşı kayıtsız kalmakla suçlayarak istibdat ile Meşrutiyet arasında hiçbir fark olmadığına işaret etmiştir. Gazetenin bu tavrı birlikte yürümek istediği İttihat ve Terakki ile *Beyânü’l Hak*’ın arasının açıldığından da somut göstergelerinden biri olarak düşünülebilir.

Beyânü’l Hak’taki ilk yazılarda Trablusgarp’ta İtalya’ya karşı muzaffer olunacağı umudu okunur. Sonraki yazılarda ise bu umudun giderek söndüğü ve Trablusgarp’ın yalnız bırakıldığına işaret edilerek bu işgalden ders çıkarılması gerektiğine vurgu yapılır. Her fırsatta maneviyatın öneminin altını çizen *Beyânü’l Hak*, maneviyatın maddiyattan daha üstün olduğunu Trablusgarp örneğiyle de açıklar. Gazete, İtalya’nın silah gücüne karşı Trablusgarp’ın maneviyatıyla İtalya’ya altı aydır direndiğini söyler.¹¹

Trablusgarp’ta Müslüman gençlerin İtalya’ya karşı verdikleri mücadele de gazetede yazılarda takdir edilmiştir. Mısır’da yayınlanan *El-Muakattam Gazetesi*’nin 29 Eylül tarihli nüshasında; “Eğer İstanbul hükûmeti Trablusgarp’ı satacak olursa biz onu kanımızla alırız”¹² denilmiştir. *Beyânü’l Hak*, “Mısırlıların Ulvi Bir Sözü” başlığı altında gazete olarak *El-Muakattam* gazetesindeki bu ifadelerden çok etkilendiklerini ve Mısır gazetesinin bu görüşüne katıldıklarını açıklayarak tüm Müslümanların Trablusgarp müdafaasına iştirak etmesi gerektiğinin altını çizer.

Gazetede yazılarda Trablusgarp meselesi, dolaylı olarak da yer almıştır. Trablusgarp’ı dolaylı olarak ele alan yazılarda, yazıda ele alınan mesele Trablusgarp örneği ile desteklenmiştir.

Bu yazılarda; Trablusgarp’taki Müslüman gençlerin İtalya’ya karşı verdikleri çetin mücadeleye karşı İstanbul’daki gençlerin yozlaşmaya yüz tutmuş hayatlarının eleştirisi¹³, Avrupa’nın “medeniyet” olarak adlandırılmasındaki yanılığın Trablusgarp örneğinde ortaya çıktığı ve asıl medeniyetin İslam Medeniyeti olduğu¹⁴, II. Meşrutiyet’in *Beyânü’l Hak*’ta yarattığı hayal kırıklığı sonucu gazetenin Hükûmet eleştirisine Hükûmetin, Trablusgarp’a karşı kayıtsızlığının¹⁵ eklentisi şeklinde ortaya konulmuştur.

Trablusgarp’taki savaşa dair *Tanin*, *Ahval-i Hazıra*, *Hadisat ve Havadis* gibi gazete ve dergilerde yer alan haberlere de yer verilen *Beyânü’l Hak*’ta, Trablusgarp’a dair haberleri ulaştırmak amacıyla gazeteye gönderilen birçok mektup ve telgraf da görülmektedir.

Beyânü’l Hak’ta Balkan Savaşlarının başlamasından hemen öncesine kadar Trablusgarp meselesinin, gazetenin en önemli gündemini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

2. Beyânü’l Hak’ta Yer Alan Trablusgarp İle İlgili Manzumeler

Trablusgarp’ın İtalyanlarca işgali *Beyânü’l Hak* cephesinde büyük bir tepki yaratmıştır. Gazetede yer alan manzumelerde “vahşi” İtalya’nın düşmanlığı ve alçaklığı öne çıkmaktadır.

¹¹ Bu konuda bkz. M. Faik, “Mektup, Medrese”, *Beyânü’l-Hak* 6/152, s.2708, Ahmet Necati, “Cürümden Sükût İştirak-i Cürümdür”, *Beyânü’l -Hak* 6/153, s.2721.

¹² *Beyânü’l Hak*, 5/130, s.2347.

¹³ Bkz. M. Şükrü, “Dilsüz Manzaralar Karşısında” *Beyânü’l Hak*, 7/173 s.3044.

¹⁴ Bkz. Sadık Hulusi, “İslamiyet Medeniyettir ve Necat Ümid-i İslamiyette ” *Beyânü’l Hak*, 7/145 s.2587.

¹⁵ Bkz. M. Safvet “Hak, Vazife” *Beyânü’l Hak*, 6/175 s.3071.

Beyânü'l Hak'ta Trablusgarp ile ilgili ilk manzume gazetenin 135. sayısında karşımıza çıkmaktadır. Esad Rıza imzalı manzume Trablusgarp işgalinde İtalya “vahşi bir katil” olarak nitelendirilerek Türklerin hafife alınmaması gerektiğinin altı çizilmektedir. “Bir Hitab-ı Osmanî” başlıklı bu manzume “*mef‘ülü/fâ‘ilâtü/mefâ‘ilü/fâ‘ilün*” vezniyle kaleme alınmış 13 beyitten oluşmaktadır.

Bir Hitab-ı Osmanî?

Dâ'imâ mağlûb, dâ'imâ münhezim İtalyanlara:

Hiç ummadın ey kelb-i 'akûr dehme-i Türkü;
Eslâfımızın nâmını beyhûde mi sandın?

Susduk diye birdenbire ey kâtil-i vahşi!
Osmanlıları ezmeyi pek sâde mi sandın?

Dünyâyı tutan sayyit bülend-i 'uzmâyı;
Bir nâle-i gam, nevha-i pâşîde mi sandın?

Biz istemedik kan dökerek vahşeti yoksa:
'Âlemde 'aceb kendini yek-dâne mi sandın?

Âmâl-i terakkî ile yorgun, çalışan bir
Cengâveri harb etmeye şermende mi sandın?

Ey kanlı köpek, ey yed-i vahşi-i mezâlim;
Sen Türkleri bir kuvvet-i fersûde mi sandın?

Bed-tıynet olan sen gibi zâlimlere karşı,
Müslimleri sen 'âciz ü lerezende mi sandın?

Osmanlı dil-âverleri bir şân u zaferdir,
Arslan olan 'Urbanı da bir bende mi sandın?

Hiç yokdu hesâbında bu mızraklı 'Arablar;
Etrâf uyuyor, kendini âsûde mi sandın?

Bingâzi ile Derne'yi aldım diyerekden;
Sen zâtını bir hâzık-ı dendâne mi sandın?

Aldın Habeşistân'ı Trablus gibi evvel;
Sen tâli'-i menhûsunu tâbende mi sandın?

Mağlûb olarak şimdi kızardı kara vechin,
Sen ordunu bir safder-i nâdîde mi sandın?

Kahr ol ve mü'ebbed geberip kahr olacaksın;
İslâmların Allah'mı[*] gurg-zâde mi sandın?

[*]: İsmi Rûmûsî olan bir veled gayr-ı meşrû‘ sokağa atılmış bir kurt tarafından irdâ‘ edilerek sonunda Roma Devletini teşkil ile vücuda getirmiştir. Romalılar bu gurg-zâdeyi vefâtında İlâhlar mertebesinde is‘âd ile tapınmışlardır. ¹⁶

İtalya’ya “köpek” olarak seslenen manzumede İslâm’ın İtalya’ya muzaffer olacağı fikri beyan edilmektedir. İtalya’nın Trablusgarp’ta ummadığı bir direniş ile karşılaşması manzumede “fersude sanılan Türk’ün kuvveti ve hesaba katılmayan mızraklı Araplar” ifadeleriyle karşılık bulur. İtalya’nın Trablusgarp işgaline Osmanlı Devleti hazırlıksız yakalanmıştır. İtalya’nın bölgeyi işgal edeceği ihtimalini hiç düşünmeyen Osmanlı Devleti, İtalya’nın 29 Eylül 1911’de verdiği 24 saatlik notaya gayet yumuşak bir dille cevap vermiştir. İtalya’nın 30 Eylül 1911’de Trablusgarp’ı bombalamasını büyük bir şaşkınlıkla izleyen Osmanlı hükûmet kabinesi İtalya ile diyalog geliştirme yolları aramıştır. Bu durumu Nurdan İpek Şeber şu ifadelerle aktarır: “30 Eylül tarihinde hükümetin hâlâ kesin bir politikası yoktur. Kesin olarak karar verilen şey, anlaşma arayışı için oluşturulacak heyetin programı tayin edilinceye kadar İstanbul ve diğer vilayetlerde asayiş ve emniyetin sağlanmasıdır.”¹⁷

Manzumede Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu bu durum “Âmâl-i terakkî ile yorgun, çalışan bir cengâver” ifadeleriyle aktarılmıştır. Manzume İtalya’ya “kahrol” bedduasıyla son bulmuştur.

Gazetede yer alan manzumelerden bir diğeri Müderris Bolvadinli Yusufzade Ahmed Vehbi’ye aittir. Gazetenin 145. sayısında yer alan bu manzume “Bir Hasbihâl” başlığını taşır. *Beyânü’l Hak*’ın 2590. sayfasında başlayan manzumenin devamı gazetede ki basım hatasından ötürü 2600. sayfasında görülmektedir. Manzume, “*mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün/mefâ’ilün*” vezni ile kaleme alınmış 21 beyitten oluşmaktadır. Manzume, dönemin insanların içinde bulunduğu durumdan ve Trablusgarp’ta yaşananlardan duyulan üzüntüyü aktarır:

Bir Hasbihâl

Hüdâvendin celâl ismi zuhûr etti ‘ibâd üzre
‘Alâmâtı inip hayvân ü eşcâr ü cemâd üzre

Değişdi devre-i devrân huzûr-ı ‘âlemi bozdu
Kalır mı neh felek evzâ‘ı her dem bir murâd üzre

Kitâl eyler benî-âdem sığışmazlar bu dünyâda
Olur dâ‘im beşer ‘unsurları gûn u fesâd üzre

Cihâmî i‘tidâlından çıkarmışdır İtalyanlar
Semavât u zemin meftûr iken vezn ü sedâd üzre

O vahşiler alıp kuvvet denizdeki filosundan
‘Arab iklimini bombardıman etdi ‘inâd üzre

Temeddünden mu‘arrâdır o kavm-i bî-hayâ alçak
Dimâ‘-ı ehl-i îmânı akıtdı izdiyâd üzre

¹⁶ *Beyânü’l Hak*, 6/135 s.2440.

¹⁷ Şeber 2011, s.239.

Atıldı Makedonya, Der-sa'âdet hattına bomba
Diyâr-ı Âl-i Osmânda belâya iştîdâd üzre

Husûsâ Rus diler Bahr-ı siyâh boğazını açsın
Açılsa bu, kalır cân-ı hilâfet gird-bâd üzre

Ne oldu Mısr'a girmişdi muvakkat İngiliz ceypi
Müdebbirdir arâzisinde hâlâ infirâd üzre

Girid Osmanlı mahrus-ı bilâdından sayılmışken
Düvel beyninde ol gayrâyı kaldılar mezâd üzre

Giridin bağı yanmışdır devâsı gayr-ı kâbildir
Ecânib gasb u zabt etmiş o 'arzı i'tiyâd üzre

Kanı Bosna'yla Hersek biz Avusturya'ya kapdırdık
Dem-â-dem mülkümüzden ecnebi fekk-i bilâd üzre

Cidâl esbâbını ihzâr edip Rus şimdi İran'la
Anın beldânını yağmaya meyyâl ittîrâd üzre

Mukaddes ülkemiz etrâfını a'dâ muhîd olmuş
Ma'âzallâh kılsınlar bu İslâmı kesâd üzre

Ziyâ u Pertev-i Kur'ânı itfâ etmek isteyenler
Anın ahkâmı bâkî ta kıyamet imtidâd üzre

Bu mesrûdâtım elbet 'âlem-i İslâma 'ibretdir
Ümîdim cümle Osmanlı olurlar ittihâd üzre

Bırakıp şahsa dâ'ir kıl ü kalî firkalar cidden
'Umûmun nef'ini zikr eylesinler ictihâd üzre

Donanma-yı hümayûnlar çoğalıp rû-yı deryâda
Vatan nâmûsunu ikmâle eylesinler cihâd üzre

Du'â et Hazret-i Yezdân'a Vehbî her seher şöyle
Yürütsün Hak umûr-ı müslimîni insidâd üzre

Mücehhez ordular ihrâc edip Osmanlı ağyara
Çıkarsınlar zafer bayrağını seb'-i şîdâd üzre

Kuvâ-yı bahr ü berri cem' edip Mevlâ bu devletde
Cihângirlik nasîb etsin Hudâ Sultân Reşâd üzre¹⁸

¹⁸ *Beyânü'l Hak*, 6/145 s.2590-2600.

Trablusgarp'ın kaybına dair endişenin okunduğu manzumede, Avrupa'nın emperyalist yüzüne de değinilmiştir. İngiltere'nin Mısır, Rusya'nın İran ve denizler üzerinde hak sahibi olma isteklerinin yanında Avusturya'ya kaptırılan Bosna ve Hersek ile kaybedilmiş Girit'ten duyulan acı da manzumede yer almıştır. İtalya'nın Trablusgarp'ı işgalinde donanmasına güvendiğinin altı çizilerek Osmanlı Devleti'nin bu noktada yetersizliğine de dikkat çekilmiştir. Osmanlı Devleti'nin donanma yetersizliği Trablusgarp işgalinden çok önce de gündeme gelmiş ve donanma için yardım toplanılması *Beyânü'l Hak* gazetesindeki birçok yazıda¹⁹ da dile getirilmiştir. Manzumede Trablusgarp'ın işgali İslâm'a yapılan bir saldırı olarak değerlendirilmiştir. Manzume Trablusgarp'ın kurtuluşu için dua ve temennilerle sona ermektedir.

Beyânü'l Hak'ın 146. sayısında yine Bolvadinde Müderris Yusufzade Ahmed Vehbi'ye ait manzume yer almaktadır. Manzume "*fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün*" vezniyle yazılmış 27 beyitlik bir kasidedir. İtalyanların Trablusgarp işgalini ele alan manzumede İtalyanlara karşı Türk ve Arapların gösterdiği direniş övülmüş, donanmanın önemine vurgu yapılmıştır. Gazete münderecatında "Bir Kaside" başlığıyla yer alan manzume gazetede başlıksız olarak görülmektedir.

Başlıksız (Kaside)

Ne 'aceb hikmet-i ef'âl-ı Hudâ-yı deyyân
Beşerin aklına sığmaz edemez çün ikân

Müslimîn üzre musallat kılıyor a'dâyı
Râz-ı pinhânını bilmez hükemâ-yı ezmân

Cüz'-i pâk-ı vatânı levs ediyor İtalyan
Türlü vahşetler edip anda o vahşi hayvân

Yerlilerden pîr ü bernâ demeyip katl etti
Kıldı gûyâ o mübârek yeri bir kabristân

¹⁹ Osmanlı'da donanmanın yetersizliği Trablusgarp meselesinden çok önce gazetede yerini almıştır. Hac, zekat ve kurban bedellerinin donanma ianesine bağışlanması gerektiğinin söylenmesi birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Gazetenin 44. sayısında (24 Ocak 1910, Hicri: 12 Muharrem 1328, Rumi: 11 Kanunisanı 1325) başlayan donanmaya yardım edilmesi hususu; gazetenin 91. sayısına (2 Ocak 1911, H. 1 Muharrem 1329, R. 20 Kanunievvel 1326) kadar devam etmiş ve burada yapılan yardımların hac, zekat ve kurban farzlarının yerine geçip geçmeyeceği konusu tartışılmıştır. Gazetenin 132. sayısında (23 Ekim 1911, H. 29 Şevval 1329, R. 10 Teşrinievvel 1327) tekrar görülen donanma yardımları meselesi bu defa donanma yetersizliğinin Trablusgarp'ın kaybedilmesinden duyulan endişeyle kaleme alınmış ve bu durum gazetenin 151. sayısında da (25 Mart 1912 Hicri: 6 Rebiülahir 1330, Rumi: 12 Mart 1328) ele alınmıştır. Bu konuda bkz. "İ'âne-i Milliye" *Beyânü'l Hak*, 2/44, s. 966; "Bir Hakikatin İzahı" *Beyânü'l Hak*, 4/84, s. 1595; El-Hak Bi'l-İttiba Ehak, *Beyânü'l Hak*, 4/86 s. 1629; "Hamiyet Maskesi Altında Neler Savruluyor?", *Beyânü'l Hak*, 4/87 s. 1646, "Kurbanlar Hakkında Fetvahane-i Celilenin Beyannamesidir" *Beyânü'l Hak*, 4/88 s. 1658; Donanma İanesi Zekât Yerine Geçer mi?" *Beyânü'l Hak*, 4/88, s. 1658; "Donanmamızı Yapalım Dinimizi Yıkmalıyım", *Beyânü'l Hak*, 4/88, s. 1669; "Kaş Yapayım Derken Göz Çıkarmamalı" *Beyânü'l Hak*, 4/88, s. 1672; "Şeyhülislam Efendi Hazretlerine Açık Mektup" *Beyânü'l Hak*, 4/88 s. 1675; "Bir Millet Nasıl Muzmahil Olur?" *Beyânü'l Hak*, 4/88, s. 1684; "Kurban Meselesine Dair" *Beyânü'l Hak*, 4/89, s. 1687; "Kurban Paraları ve Donanma İanesi", *Beyânü'l Hak*, 4/91, s.1710; Muhafaza-i Namus ve "Haysiyet Bahriyemizin Kuvvetli Olmasına Vabestedir", *Beyânü'l Hak*, 6/132, s. 2378; "Hep İhtirasat: Vazifemizi Bilmiyoruz" *Beyânü'l Hak*, 6/151, s. 2686.

Dîn-i İslâm'a tasaddîdir onun tasmimi
Dest-i zulmünde şehîd oldu nisâ' ü sıbyân

Kurşuna dizdi bütün zümre-i 'umyânı bile
Gelmedi dehre bunun misli şekâvet-'unvân

Kucağında çocuğuyla anasın öldürdü
Böyle cür'etlere kâ'il mi olur bir insân

Dokunur gayret-i Kahrî'a cinâyeti anın
Tîğ-i 'udvâna hedef kavm-i Habîb-i Rahmân

Görmemezden geliyor fâci'ayı Avrupa
Medeniyetleri icâbı mıdır ya vicdân

Kendimiz merhemi tertîb edelim yaramıza
Gayrıdan umma meded nâsırımızdır Yezdân

Bir avuç 'askerimiz harb ediyor a'dâya
İnzimâm etdi ona gerçi gazanfer 'Arabân

Yaşasın ta be-kıyâmet şeref-i Türk ü 'Arab
Cân-siperâne gazâ eylediler ol şîrân

Ya zafer ya ki şehâdet diye mukdimlerdir
Yed-i a'dâda esâretten ölümdür şâyân

Öyle şiddetle hücûm eylediler düşmâna kim
Koydular cânlarını reh-i vatanda kurbân

Saff-ı heycâda olan cümle guzât-ı İslâm
Rûh Peygâmbere-i zîşânı ederler ferhân

Mürdegân sanmayınız nehc-i Hudâ katlasın
Zindedirler olarak nâ'il-i rûh u reyhan

Dâ'imâ Rabbimin eltâfi ile mesrûrlar
Devr eder onların etrâfını hûr u gilmân

Ey cenânında olan zerrece nûr-ı îmân
Vatan imdâdına koş olmadan evvel vîrân

Fikr-i 'ulviyyeti perverde eder Osmanlı
Kılıyor cünd-i İtalyanı bu kuvvet lertzân

Savlet ettikde ekâbirde mücâhidlerimiz
Der-'akab sâhil-i bahri tutuyor dâr-ı emân

Güvenir kuvve-i bahriyyesine kelb-i ‘akûr
Adalar bahrine ceng etmeğe şimdi pûyân

Za‘f-ı bahriyyemiz oldu bu şu‘ûnun sebebi
Bu uğurda veriniz malınızı ey ihvân

Beden ü mal ile ilân ediniz şânınızı
Darbe vurmak istiyorlar bize ehl-i tuğyân

Demidir kükreyin ey şîr-i jiyân-ı millet
Sizi böyle gün için kıldı müheyyâ Sübhân

‘Arz eder dergeh-i bâlâna du‘â-yı Vehbî
Bâb-ı lütfunda kabûl et talebin ey Mennân

Düşmen-i dîne muzaffer kıla İslamı Hudâ
Kahr u tenkîl ede a‘dâyı Hudâvend-i cihân

Mustafâ hürmeti ya Rab bizi mansûr et
Dil-i gam-perver-i sultâna surûr et ihsân²⁰

Trablusgarp’ta İtalyan’ın kadın ve çocukları öldürdüğü, gençleri kurşuna dizdiği hatta kucağında bebeğiyle birlikte bir annenin öldürüldüğünün aktarımıyla başlanan manzumede İtalya’nın bu vahşetine seyirci kalan Avrupa’nın medeniliği sorgulanmıştır. Trablusgarp işgaline hazırlıksız yakalanıldığı için “*Bir avuç ‘askerimiz harb ediyor a‘dâya*” mısraıyla verildiği manzumede Arapların yardıma koştuğuna dikkat çekilerek Türk ve Arap askerleri övülmüştür.

“Bir Hasbihâl” başlıklı manzumede olduğu gibi bu manzumede de İtalya’nın donanmasına güvendiği ve Osmanlı donanmasının yetersizliğine işaret edilmiştir. Burada donanmaya yardımın gerekliliğinin altı çizilerek Müslümanların “beden ve malları” ile bu savaşa iştirak etmeleri gerektiği ifade edilmiş ve cihat vurgusu yapılmıştır. Manzumede Trablusgarp’ın kaybedileceği endişesi de okunmaktadır. Manzumenin sonunda Trablusgarp’ın kaybedilmesi durumunda Allah’ın İtalya’yı “kahr u tenkil” etmesi dileği yer almaktadır.

Gazetenin 152. sayısında “Vatan Marşı, İtalya’nın Taaruzuna Karşı” başlıklı manzume Ayıntablı Abbas Lutfi imzasını taşımaktadır. Manzume, “*fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün*” vezniyle yazılmış 8 dizeli 3 bentten oluşan bir terci-benddir. Manzumede İtalyanların izlediği kirli siyaset edebî bir üslupla dile getirilmiştir.

Vatan Marşı, İtalya’nın Taaruzuna Karşı

Kesilip pîr-i siyâset yine Bismarkcasına
Etdi haksızlığı düşmen ‘alenî hakcasına
Güvenip kuvvetine, zırhlısına, akçesine
Bindi “icrâ-yı tenezzüh” diye zevrakcesine!
Hep mühimmâtını sevk etdi muvaffakcasına

²⁰ Beyânü’l Hak 6/146 s.2615.

Afrika çölleri zabt için ahmakcasına
 Vatana göz diken a'dâmızın alçakcasına
 Kesilir gülleleri hâ'in-i mutlakcasına

Emr-i âsân görünüp çeşmine te'mîn-i zafer
 Harbi i'lân ile bahren ederek seyr ü sefer
 Afrika sahilini etmek için zîr ü zeber
 Pek cesîm toplar ile, dökdü İtalya leşger
 Sahile girdi, fakat dâhile etdikce güzer
 Yoluna sed çekiyor şanlı Arabla, 'asker
 Vatana göz diken a'dâmızın alçakcasına
 Kesilir gülleleri hâ'in-i mutlakcasına

Gördü kuvvetle husûl-i emeli bî- imkân
 Hod-be-hod eyledi ilhâk-ı cenûbu i'lân
 Vatanın cüz'ünü vermek; ne mezellet, ne ziyân
 Buna râzı mı olur? Sâhib-i rûh u vicdân
 Cân verip gitme, zelîlen yaşamaktan âsân
 Düşünür nokta-i ma'râzayı 'asker, 'urbân
 Vatana göz diken a'dâmızın alçakcasına
 Kesilir gülleleri hâ'in-i mutlakcasına²¹

Manzumede İtalya'nın Trablusgarp'ı kendisine hak görerek işgal etmesi sert bir üslupla eleştirilmiştir. İtalya'nın yaptığını hiçbir "ruh ve vicdanın" kabul etmeyeceği ifade edilerek İtalya "alçak" olarak nitelendirilmiştir. Burada İtalya işgaline direnen Arap askerler övülürken, "zırlısına, akçesine" güvenen İtalya'nın işgalinin son bulacağı inancı okunur.

"Cihâd-ı Mukaddese İcâbet" başlığıyla *Beyânü'l Hak*'ın 153. sayısında yine Trablusgarp ile ilgili bir manzume yer almaktadır. 'Ayıntablı 'Abbâs Lutfî imzasını taşıyan manzume "*mefâ'ilün/fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün*" vezniyle yazılmış 19 beyitlik bir mesnevidir. Manzumede İtalyanların Trablusgarp işgaline karşı halk cihada davet edilmektedir:

Cihâd-ı Mukaddese İcâbet

Levâzım-ı seferi gizli eyleyip itmâm
 İtalya alçağı i'lân-ı harbe etdi kıyâm

Sevâhili topa tutdu büyük sefâ'in ile
 Metîn olaydı o bir uğraşardı hâ'in ile

Olup sevâhile dâhil o zümre-i haşerât
 Hediyye-i medeniyyet mi? Saçdılar heyhât!.

²¹ *Beyânü'l Hak* 6/152 s.2710.

Yapıldı bî-güneh efrâda öyle bir vahşet
Eder bu gün beşeriyet o tıynetle la‘net

Ne vahşiyâne gidiş: intikâm alır düşmen
Çoluk çocuk, ‘aceze, nisve-i muhaddereden

Duyuldu bâdiyelerde sadâ-yı istimdâd,
Dehân-ı belde-nişînden kopan acı feryâd

Bütün kabâ’ile şeyhü’l-meşâyih-i ‘urbân
Serî‘ân etdi cihâd-ı mukaddesi i‘lân

Kabâ’ilin revîşi, tıbkı evliyâ gidişi
Muvâfık oldu kitâb u hadîse her işi

Tilâvet eyleyerek harbe dâ’ir âyâtı
Tedârik eylediler ceng için mühimmâtı

Cihâdı emr ediyor âyet-i Kerîme bize
Olur behîşt-i berîn muntazır şehîdimize

Silâhı elde edip erce, şîrizcesine
Gazâya ‘azm edelim cennete gidercesine

Vatan muhabbeti sevkiyle etmeyip ârâm
Akın akın koşarak hep ketâ’ib-i İslâm

İcâbet eylediler bâ-kemâl-i şevk u tarab
Birikdi sahne-i harbe mücâhidîn-i ‘Arab

Dilinde her birinin “lâ ilâhe illallah”
Elinde süngü, tüfengi, dilinde havfu’llah

Guzât-ı Hayber ü Bedr ü Huneyni andırıyor
Hücûmu her birinin, düşmeni usandırıyor

Fedâ-yı rûh ediyor gâzi-i hamiyetgâr
Ne Haydârâne büyüklük! Hayâtı istihkâr

Şehîden ölmeyi tercih edip hayâta guzât
'Adûyu mahv ediyorlar, ölü mü böyle zevât?

Lisânda nâmı kalır, ihtirâmı dillerde
Nasîb olur ebediyet şehîd olan merde

Bütün ümidler, ümid-i muvafakiyettir
'Adûya karşı büyük bir muzafferiyettir.²²

Manzumenin başında İtalya'nın Trablusgarp halkına yaptığı "vahşiyâne" muamele ele alınmıştır. İtalya'nın Trablusgarp'taki vahşeti insanların yardım feryatlarıyla derinleştirilmiştir. Kendini medeni olarak atfeden İtalya'nın bu manzumede medeniliği sorgulanmıştır. Bu manzumede "Bir Hasbihâl" manzumesinde olduğu gibi cihat çağrısı vardır. Buradaki cihat çağrısı doğrudan ifade edilmiştir. Bu da akıllara İtalya'nın Trablusgarp'ta ilerleyişini hızlandırdığını ve Trablusgarp'ta umutların söndüğü fikrini getirirse de manzumede "Guzât-ı Hayber ü Bedr ü Huneyni andırıyor/Hücûmu her birinin, düşmeni usandırıyor" mısralarıyla bu umudun sönmediği ve Trablusgarp'ta halkın İtalya'ya muzaffer olacağına dair inancın varlığını koruduğu görülmektedir.

Gazetedeki manzumeler Trablusgarp'ın İtalyanlarca işgalini "alçakça ve haince" bir istila olarak değerlendirmektedir. Manzumelerde dikkat çekici taraf, gazetedeki Trablusgarp ile ilgili yazılarda da öne çıktığı gibi İtalya'nın kendisini medeni olarak atfetmesine karşı medeniyetten uzak bir vahşi olduğu vurgusudur.

Sonuç

İtalya, Trablusgarp üzerinde evvelden kendisini hak sahibi olarak görmüş ve Trablusgarp'ı almak için bahaneler üreterek 28 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne bir nota vermiştir. Notanın hemen ertesi günü Trablusgarp'ı işgal eden İtalya, orayı hemen alabileceğini düşünmüştür. İtalya'nın düşündüğünden daha uzun süren Trablusgarp Savaşı'nda, Müslüman halk İtalya'ya karşı çetin ve kahramanca mücadele vermiştir. Beklemediği bir direnişle karşılaşan İtalya, Trablusgarp'ta büyük kıyımlara imza atmıştır.

II. Meşrutiyet'in yarattığı özgürlük ortamından doğan ve İslami çizgisiyle dikkatleri üzerine çeken *Beyânü'l Hak* gazetesi döneminin siyasi ve sosyal güncel olaylarına da kayıtsız

²² *Beyânü'l Hak* 6/153 s.2726.

kalmamıştır. Trablusgarp'ın İtalyanlarca işgaline uzunca yer veren gazete, işgal öncesinde İtalya'nın Trablusgarp'taki faaliyetleriyle başlayarak, İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne verdiği nota yazıları, bu yazılara Osmanlı'nın verdiği cevap, gazete muharrirlerinin işgal üzerine değerlendirme ve yorum yazıları, Trablusgarp'a dair mektuplar, telgraflar ve Trablusgarp halkı için toplanan iane listeleri gazetede genişçe yer bulmuştur. Bunların yanında gazetede Trablusgarp işgali, edebî manzumelerde de ele alınmıştır.

Gazete muharrirleri yazılarında İtalya'nın Trablusgarp halkına yaptıkları zulmü kaleme alarak İtalya'yı “alçak ve zalim” olarak nitelendirmişlerdir. Yazıların hemen hepsinde öne çıkan husus Avrupa'nın, özeldede ise İtalya'nın medeniyet maskesini takan birer “vahşi” olduğu fikri ve asıl medeniyetin İslâm Medeniyeti olduğu ifadesidir. Burada altı çizilen diğer bir nokta İtalya'nın Trablusgarp işgali ile İslam'a saldırdığı düşüncesidir.

Beyânü'l Hak'ta Trablusgarp'a dair beş manzume bulunmaktadır. Bu manzumelerde de Müslüman halkın kahramanlığı ve Trablusgarp'ın işgalden kurtarılacağına dair inanç okunmaktadır. Bunun yanında manzumelerde gazetede yazılarda olduğu gibi İtalya'nın “alçaklığı, zalimliği ve vahşiliği” ele alınarak İtalya'nın medeniliği sorgulanmıştır. Manzumelerde toplarını, Müslüman halkın üzerine yağdıran İtalya'nın insanlık dışı tavırlarına karşılık göğsünü siper eden Müslüman halk övülmüştür.

Kaside, mesnevi ve terci-i bend nazım türlerinin kullanıldığı manzumelerde Esad Rıza, Bolvadinli Yusufzade Ahmet Vehbi, ‘Ayıntablı Abbas Lûtfî, imzaları görülmektedir. Müderris şairlerin manzumelerindeki ortak noktalardan biri de Müslüman halkın Trablusgarp'ı İtalya'ya bırakmayacağına olan inançtır. Bu yönüyle manzumelerde cihat çağrısı da dikkat çekmektedir. Burada İtalya'nın Trablusgarp ile İslam'a saldırdığı, bu işgalin “haçın hilale galip gelme mücadelesi” olarak değerlendirildiği görülür.

Sonuç olarak İslamî bakış açısıyla öne çıkan *Beyânü'l Hak* gazetesindeki Trablusgarp'a dair manzumelerin tarihi gerçeklikle paralellik gösterdiğini ve Trablusgarp işgaline yaklaşımında ümmet eksenli bir tavır sergilediğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

1.Arşiv Kaynakları

BOA. DH. MKT.1300/74-1-1

2.Araştırma-İnceleme Eserleri

Alandağlı, Murat (2020). “Beyânü'l Hak Gazetesi Örneğinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Basının Politik Gündem Yaratma ve Sürdürmedeki Etkinliği” *Social Sciences Research Journal (SSRJ)*, Volume 9, Issue 4, Page 109-122.

Ayhan, Halis “Cemiyet-i İlmîyye-i İslâmiyye”, *DİA*. C. VII, s. 332.

Şeber, Nurdan İpek (2011). “Arşiv Belgelerine Göre Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Topraklarındaki İtalyan Tebaaya Yansımaları”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Volume 38, Issue 38, s. 239.

Şıvgın, Hale (1989). *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları: Ankara.

3. Basılı Kaynaklar

- “ Bir Hitab-ı Osmanî”, *Beyânü'l Hak*, 6/135, s. 2440.
- “Avrupa Medeniyeti Yüzünden Maskeyi Kaldırdı” *Beyânü'l-Hak* 5/130, s. 2355.
- “Başlıksız (Kaside)” *Beyânü'l Hak*, 6/146, s.2615.
- “Beyânname”, *Beyânü'l-Hak* 5/129, s. 2326.
- “Beyânü'l Hak'ın Mesleği”, *Beyânü'l-Hak*, 1/1, s.3.
- “Bir Hakikatin İzahı” *Beyânü'l Hak*, 4/84, s. 1595.
- “Bir Hasbihâl”, *Beyânü'l Hak*, 6/145, s. 2590-2600.
- “Bir Millet Nasıl Muzmahil Olur?” *Beyânü'l Hak*, 4/88, s. 1684.
- “Cihâd-ı Mukaddese İcâbet”, (*Beyânü'l Hak*, 6/153, s. 2726.
- “Cürümden Sükût İştirak-ı Cürümdür”, *Beyânü'l -Hak* 6/153, s. 2721.
- “Donanma İnesi Zekât Yerine Geçer mi?” *Beyânü'l Hak*, 4/88, s. 1658.
- “Donanmamızı Yapalım Dinimizi Yıkamayalım”, *Beyânü'l Hak*, 4/88, s. 1669.
- “Hamiyet Maskesi Altında Neler Savruluyor?”, *Beyânü'l Hak*, 4/87, s. 1646.
- “Hep İhtirasat: Vazifemizi Bilmiyoruz” *Beyânü'l Hak*, 6/151, s. 2686.
- “Hilafet-i İslamiye ve Âlem-i İslam” *Beyânü'l Hak*, 5/133, s. 2401.
- “İ'âne-i Milliye” *Beyânü'l Hak*, 2/44, s. 966.
- “Kaş Yapayım Derken Göz Çıkarmamalı” *Beyânü'l Hak*, 4/88, s. 1672.
- “Kurban Meselesine Dair” *Beyânü'l Hak*, 4/89, s. 1687.
- “Kurban Paraları ve Donanma İnesi”, *Beyânü'l Hak*, 4/91, s. 1710.
- “Kurbanlar Hakkında Fetvahane-i Celilenin Beyannamesidir” *Beyânü'l Hak*, 4/88, s. 1658.
- “Mısırlıların Ulvi Bir Sözü”, *Beyânü'l Hak*, 5/130, s. 2347.
- “Muhafaza-i Namus ve Haysiyet Bahriyemizin Kuvvetli Olmasına Vabestedir”, *Beyânü'l Hak*, 6/132, s. 2378.
- “Şeyhülislam Efendi Hazretlerine Açık Mektup” *Beyânü'l Hak*, 4/88, s. 1675.
- “Trablusgarp” *Beyânü'l-Hak* 5/126, s. 279.
- “Vatan Marşı, İtalya'nın Taarruzuna Karşı” *Beyânü'l Hak*, 6/152, s. 2710
- El-Hak Bi'l-İttiba Ehak, *Beyânü'l Hak*, 4/86, s. 1629.
- M.Faik, “Mektup, Medrese”, *Beyânü'l-Hak* 6/152, s.2708.
- M. Safvet, “Hak, Vazife” *Beyânü'l Hak*, 6/175, s. 3071.
- M. Şükrü, “Dilsûz Manzaralar Karşısında” *Beyânü'l Hak*, 7/173, s. 3044.

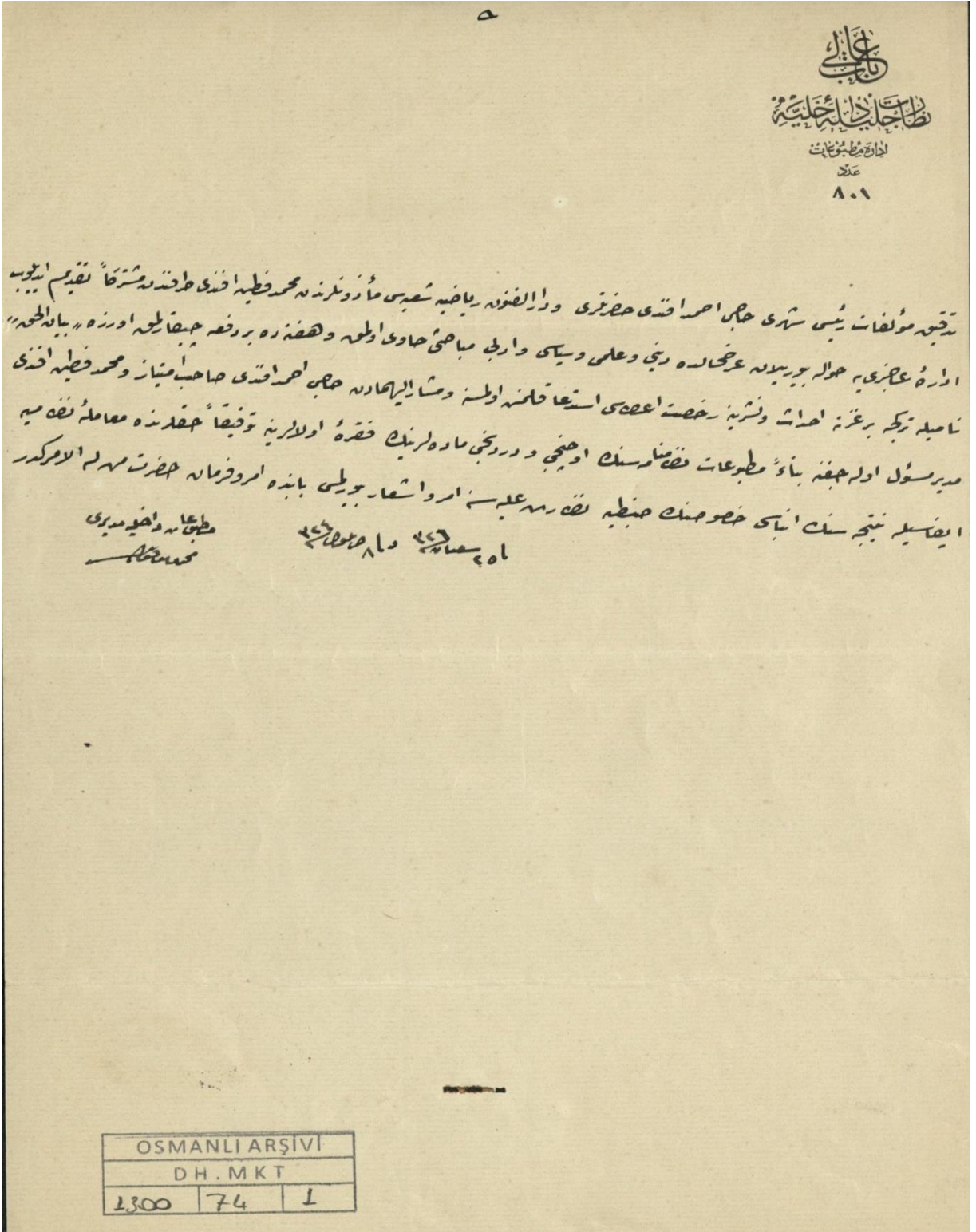
Mehmet Fatin, “Cemiyetimiz” *Beyânü’l-Hak*, 1/1, s. 2.

Sadık Hulusi, “İslamiyet Medeniyettir ve Necat Ümid-i İslamiyette ” *Beyânü’l Hak*, 7/145, s. 2587.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EK:

Belge : Şehri Hacı Ahmet ve Mehmet Fatih Efendi'nin "Beyânü'l-Hak" isimli Türkçe bir Gazete çıkarmak için müracaatları, (BOA. DH. MKT.1300/74-1)

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Ulutürk Sakarya, Yasemin (2021). “Bir Gazeteci Yazarın Gelecek Ütopyası: Ali Kemal'in Fetret'i”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 100-112.

Yasemin ULUTÜRK SAKARYA *

Bir Gazeteci Yazarın Gelecek Ütopyası: Ali Kemal'in Fetret'i**

The Future Utopia Of A Journalist Author: *Fetret*

ÖZ

Geçmiş ile geleceği, yönetici ile halkı bir araya getiren basın-yayın türlerinden biri, gazetedir. Halkı bilgilendirmek ve aydınlatmak amacıyla çıkarılan gazete, zamanla edebî metinlere de yer vererek halkı edebî çevre ile buluşturan bir mecra hâline gelmiştir. Ali Kemal ise yazarlığının yanı sıra gazeteciliği ile de adından söz ettiren bir ediptir. Fikirleri doğrultusunda yazılar neşretmiş, dönemi ve yöneticileri tenkit etmekten geri durmamış olan Ali Kemal, pek çok kez sürgüne gönderilmesine rağmen bildiği yoldan şaşmayarak aynı minvalde eserler kaleme almaya devam etmiştir. O eserlerden biri ise oğlu Osman Fetret'in başkahraman olduğu *Fetret* adlı romanıdır. Otobiyografik bir özelliğe sahip olan roman, gazeteciliği ile ön plana çıkan Ali Kemal'in edebî kişiliğini de gün yüzüne çıkarmaktadır. Nitekim roman türü ile gazeteyi bir araya getirdiği bu eserinde gazetecilik mesleğine değinmekte, gazeteciliğin gelecekteki durumunu tasavvur ederek âdetâ bir gelecek ütopyası kurgulamaktadır. Romanında yer verdiği müspet kahramanlar ile olmasını arzu ettiği, menfi kahramanlar ile de gerçekte var olan gazeteciliği ele alırken menfi karakterlerin her vakit var olmaya devam edeceğini de gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gazete, Gazeteci, Yazar, Ali Kemal, *Fetret*, Roman Kahramanı.

ABSTRACT

One of the media products that bring the past and the future together, the administrator and the public, is the newspaper. The newspaper, which was published in order to inform and enlighten the public, has become a medium that brings the people together with the literary environment by including literary texts over time. Ali Kemal, on the other hand, is a writer who made a name for himself with his journalism as well as his writing. Ali Kemal, who published articles in line with his ideas and did not refrain from criticizing the period and the administrators, continued to write works in the same way, not deviating from the way he knew, despite being exiled many times. One of those work is his novel “*Fetret*”, in which his son Osman Fetret is the protagonist. The novel, which has an autobiographical feature, also reveals the literary personality of Ali Kemal, who stands out with his journalism. As a matter of fact, in this work, which brings together the genre of novel and newspaper, he touches on the profession of journalism, envisions the future state of journalism, and constructs a future utopia. While he deals with the real-life journalism with the negative heroes he wishes to have with the positive heroes he includes in his novel, he also reveals that the negative characters will always exist.

Keywords: Newspaper, Journalist, Writer, Ali Kemal, “*Fetret*”, The Novel Protagonist.

*Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ULUTÜRK SAKARYA, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, yasemin.uluturk@sbu.edu.tr ORCID: 0000-0002-5755-5053

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 02.11.2021 Kabul Tarihi: 10.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1017814

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

GİRİŞ

Geçmişten günümüze doğru gelindiğinde, edebî ürünlerin toplum ile buluşmasını sağlayan basın-yayın organlarının dergiler, gazeteler ve kitaplar olduğu görülmektedir. Bu organlardan kitaplar daha çok iktisadi açıdan uygun olan kitle ile eğitim seviyesi bakımından yüksek olanların ulaşabildiği yahut ulaşmak istediği eserler olurken gazete ve dergiler -bilhassa gazeteler-toplumun daha kolay ulaşabildiği, okuduğunu anlayabildiği yaygın bir kullanım alanına sahip ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dergilerin kitaplara nazaran edebiyatta daha çok söz hakkına sahip olması ise edebiyatın daha geniş kitlelere ulaşmasını kolaylaştırır (Kalkan, 1982: 33).

Nitekim edipler kitap basımını sınırlı tutmak durumundayken -imkânlar dâhilinde- gazete ve dergilerde yazmaya daha çok fırsat bulabilmişler, halka yakın olup ona meramını anlatabilmek için onun dilinden yazmayı gazete ve dergiler ile mümkün kılmışlardır.

Gazetelerin dergilere göre fonksiyonu ise biraz daha geniş bir kitleye hitap edebiliyor, edebiyatla ilgilenmeyen insanlara da ulaşabiliyor olmasında saklıdır. Zira gazetelerin başlıca amacı, memlekette olan bitenden okuyucuyu günlük olarak bilgilendirmektir. Edebî ve ilmî çalışmaların tefrika olarak gazete sütunlarında yer alması ise bu doğrultuda bilgilendirme yaparak yeniliklerden, yeni eserlerden ve yeni bilgilerden toplumu haberdar etme isteği ve çabası olarak değerlendirilebilir (Çıkla, 2009: 34-35). Nitekim “gazete hemen hemen tek başına yeniliği idare eder” (Tanpınar, 1988: 249).

Gazetenin Osmanlı Devleti'ne girişi ise 1831 yılına tekâbül eder. Dünyayı tesiri altında bırakan Fransız İhtilâli'nin ortaya çıkardığı fikirlerden etkilenen gazete, Fransa'da 1631 yılında (Abadan, 1961: 118-140), yani Osmanlı Devleti'nden yaklaşık iki yüz yıl önce yayımlanmıştır. 1839 yılında gerçekleştirilen Tanzimat ise bilhassa kültür ve edebiyat alanına farklı katkılar sağlamış, gazetenin çıkarılma amaçlarını çeşitlendirirken kullanım alanını genişletmiştir. 1831 yılında çıkmaya başlayan *Takvim-i Vekayi*, Osmanlı döneminin ilk resmî gazetesi olarak bilinmektedir. Bugünkü *Resmî Gazete* de onun bir devamı olarak kabul edilir. Ardından 1840 yılında İngiliz asıllı W. Churchill'in imtiyaz sahibi olduğu *Ceride-i Havadis* gazetesi çıkmaya başlar. Yarı resmî bir özelliğe sahip olan gazeteyi *Takvim-i Vekayi*'den ayıran özellik ise ilim, ahlâk ve edebiyat gibi konulara yer vermesi, hatta çeşitli eserleri tefrika hâlinde yayımlamasıdır. Bu nitelik ise yazar ve şairlerin gazete etrafında bir araya gelmesine vesile olurken Jön Türk hareketinin başlamasına da zemin oluşturur (Tanpınar, 1997: 146-148). Devletin iradesiyle neşredilen bu gazetelerin ardından, Şinasi ve Agâh Efendi 1860 yılında *Tercüman-ı Ahval*'i çıkarmaya başlar. “Bizde gündelik gazeteciliğin doğmasına sebep olması bakımından ehemmiyet[i]” (Özön, 1938: 1) son derece büyük olan *Tercüman-ı Ahval*'den sonra 1862 yılında Şinasi tek başına *Tasvir-ı Efkâr* gazetesini yayımlamaya başlar.

Edebiyatın gazete ile olan ilişkisi ise ilk önce *Ceride-i Havadis*'teki hikâye ve tenkitler ile ortaya çıkarken (Tansel, 1960: IV) bu durum *Tercüman-ı Ahval*'in iki ila beşinci sayıları arasında tefrika edilen Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* tiyatrosu ile belirgin bir hâl alır. Gazete tarihinde ilk defa tefrika olarak yayımlanan bu eser ve daha niceleri sayesinde *Tercüman-ı Ahval*, “Yeni Türk Edebiyatının ilk yayın organı ol[muştur]” (Yerlikaya, 1995: 59).

Zaman dilimi olarak 19. yüzyıl döneminde yayımlanan gazetelere genel olarak bakıldığında ise edebiyat kökenli yazarların eserlerine sıklıkla yer verildiği görülmekle birlikte, “bu devir gazetelerinin yayıncılarına baktığımızda, bunların devirlerinde bir taraflarıyla gazeteci, bir taraflarıyla siyasetçi, bir taraflarıyla idareci (bürokrat), bir başka taraflarıyla da edebiyatçı, sanatkâr ve birer kültür adamı olduklarını görürüz” (Özarslan, 1987: 51). Pek çok niteliğe birden sahip olan bu kişilerin tek bir alana yönelmekten ziyade bütün alanları güncel ve aktif tutmak istemeleri, gazetenin fonksiyonu ile ilgilidir. Nitekim gazete, o dönemde halkı eğitmek, yaşananlardan haberdar etmek gibi bir misyona sahip olmuş; sayfalarında edebî metinlere yer vererek “muayyen ve kapalı bir zümrenin imtiyazı olan fikir ve edebiyat” halkın da okuyabileceği, takip edebileceği bir mecra hâline getirip (Tanpınar, 1997: 251) yönetim – edebî çevre ve halk arasında önemli bir köprü vazifesi görmüştür. Bu aşamada ve bu amaç doğrultusunda, gazete yayıncısının yahut yazarlarının çeşitli niteliklere haiz olması beklenirken dönem şartları düşünüldüğünde, söz konusu niteliklerin elzem olarak yorumlanması mümkündür. Hem eserleri hem de gazeteciliği ile yaşadığı dönemde fazlaca ilgi görmüş ve eleştirilmiş olan Ali Kemal ise bu minvalde değerlendirilebilecek isimler arasında yer almaktadır. Gazetecilik anlayışı ve gazeteci kimliğine bakış açısını ele aldığı *Fetret* adlı romanına değinmeden önce Ali Kemal’in hayatı ve gazeteciliğinden bahsetmenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

ALİ KEMAL’İN HAYATI VE GAZETECİLİĞİ

Kimi kaynaklarda 1867 olarak belirtilse de kendi söylemi ile 1868’de doğan Ali Kemal, dindar ve saltanata bağlılığıyla bilinen Hacı Ahmet Hamdi Efendi ile cariye olarak satın alınan Çerkez Hanife Feride Hanım’ın oğludur (Özgül, 1997: 267). Bir kız kardeşi olduğundan bahseden Ali Kemal’in resmî kayıtlardaki ismi Ali Rıza olarak geçmektedir. Namık Kemal’e karşı duyduğu hayranlık (Özsoy, 1997: 26) ve Mülkiye’de okurken sınıfında Ali Rıza isminde çok sayıda başarısız arkadaşının olmasından duyduğu rahatsızlıktan dolayı, matbuatta Kemal olarak kullandığı ismine Ali’yi ekleyerek bu isim ile eserler neşretmeyi tercih etmiştir (Çankaya, 1968: 938).

Önce Süleymaniye’de dinî ilimleri okumuş ardından Kaptanpaşa Mekteb-i Rüştîyesi’ne kaydolmuştur. Fakat patlak veren 93 Harbi, tüm Osmanlı Devleti’ni tesir altında bıraktığı gibi Ali Kemal’i ve ailesini de etkilemiştir. Bu etkinin neticesinde, Balkanlardan gelen muhacirler İstanbul’daki ailelerin yanına misafir olarak vermeye başlanmış, muhacir sayısı artınca okulların bir kısmı iskân için kapatılmış ve misafirhane olarak kullanılmıştır. Kapatılan okullardan biri de Ali Kemal’in okuludur (Özsoy, 1997: 34). Muhacirler ile ilgili yasal düzenlemeler yapıldığında ise Gülhane Rüştîye-i Askerîyesi’ne kaydolun Ali Kemal, bir süre sonra tutum ve davranışlarının okul kurallarına uymaması sebebiyle okuldan atılınca babası ile ticarete girer. Bunun yanında dinî eğitim de almaya devam eder (Gezgin, 2010: 21). Annesi ise oğlunun Mekteb-i Mülkiye’de okumasını istemektedir. Annesinin bu isteği ve dostlarının teşviki ile Mülkiye’ye yazdırılan Ali Kemal, burada geçmişte takındığı olumsuz davranışlardan uzak durarak büyük bir değişim içerisine girer. Kişiliğinin ve hayata bakışının bu okul ile değiştiğini fark ettiğinde ise edebiyat ve yayıncılık ile ilgilenmeye başlar (Kemal, 2004: 25-26).

Çeşitli gazeteleri ve yazarları takip eden Ali Kemal, dördüncü sınıfa geldiğinde siyasi birtakım yeniliklerin yapılması gerektiğine dair görüşlere sahip olur. Arkadaş çevresi içerisinde sıklıkla Avrupa’ya, hatta Amerika’ya kaçma arzusu sohbet konusu hâline gelirken 1887 yılında

bu isteğini gerçekleştirir ve önce Marsilya'ya, oradan da Paris ve Cenevre'ye gider (Kemal, 2004: 95-110). Dil eğitimi aldıktan sonra İstanbul'a geri döner ve müşahede ettiklerini İstanbul'da uygulamaya geçirir. Arkadaşlarıyla bir cemiyet kurar ve hararetli toplantılar gerçekleştirmeye başlar. Birkaç defa toplantıları basılıp karakola götürülmelerine rağmen aynı minvaldeki görüşmelerine devam ederler. Toplantılarının son basılmasında önce tutuklanan cemiyet üyeleri, sonra Ali Kemal ve arkadaşı Fahri, Halep'e olmak üzere cemiyet üyelerinin her biri farklı bir yere sürgüne gönderilir. (Özsoy, 1997: 49-52).

Halep'te çeşitli görevlerde bulunan Ali Kemal, menfi pek çok olayla karşılaşır ve duyduğu rahatsızlıktan dolayı izin talep ederek İstanbul'a kalıcı olarak dönme isteğini bildirir. Lakin bu arzusu gerçekleşmez ve Ali Kemal için Paris'e ikinci kez kaçış söz konusu olur. 1895'te gerçekleşen bu kaçışta ise Jön Türkler grubuna girer. Dönemin padişahı II. Abdülhamit'in kendileri ile anlaşmaya gitmesi üzerine Brüksel Sefaret Katipliği görevine atanır. Paris'te kaldığı dönemde *İkdam* gazetesinin Paris muhabirliğini yapan Ali Kemal, her hafta *İkdam*'a mektup gönderir. Bu mektuplar *İkdam*'da "*Muhabir-i Mahsusumuzdan Mektup*" adıyla yayımlanır ki bu yazılar daha sonra *Paris Musahabeleri* adı ile basılacaktır (Akşin, 2009: 67-71). Ardından yaşadığı Mısır tecrübesi ise Mısır'ın İngiliz himayesinde olmasından dolayı yazılarını kolaylıkla yazmasına imkân sağlamış, orada tanıştığı İngiliz asıllı bir kız ile evlenmesine vesile olmuştur. 1908 ise Ali Kemal ve ailesinin İstanbul'a döndüğü yıldır (Gezgin, 2010: 108-109).

İstanbul'a döndüğünde *İkdam* gazetesinde başmuharrir olarak yazı kaleme almaya başlayan Ali Kemal, Mülkiye'de dersler verir. Bu esnada, yönetimde olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilgili menfi düşüncelerini de sıklıkla dile getirmekten çekinmez. Hareket ordusunun İstanbul'a gelmesinin ardından divan-ı harpte yargılanacaklar arasında yer alan Ali Kemal, müebbet sürgün cezası alınca, ailesini bırakarak Avrupa'ya tekrar kaçır (Gezgin, 2010: 129-130; Karaveli, 2009: 33-34).

Üç yıl sonra, yani 1912'de af çıkması üzerine tekrar İstanbul'a gelerek *İkdam* gazetesindeki başmuharrirliğine devam eden Ali Kemal, 'Babıali Baskını' neticesinde tutuklanır ve Viyana'ya sürgüne gönderilir. Oradan döndüğünde ise kendi gazetesini çıkarmaya karar verir ve 14 Kasım 1913'te *Peyam*'ı yayımlamaya başlar (Özsoy, 1997: 78-80). Yayın politikası sebebiyle 1914 yılında kapatılan *Peyam*, Ali Kemal'in yazı hayatından menedilmesine de sebep olmuştur. Lakin Millî Mücadele'ye olan menfi tutumu ve söylemleri Ankara hükümetini endişelendirmeye devam eder. Yönetimin tamamen Ankara'ya geçmesi üzerine tutuklama kararı ile yakalanan Ali Kemal, sorgusu gerçekleştikten sonra karakoldan çıkarılırken halkın birbirini galeyana getirmesi sonucu feci bir şekilde hayatını kaybeder (Gezgin, 2010: 217; Özsoy, 1997: 275-280).

Ali Kemal yaşamı boyunca çeşitli sebeplerden dolayı pek çok şehir değiştirmiş, bulunduğu şehirlerde okumaktan ve yazmaktan uzaklaşmamıştır. Onun eleştirel kimyası eserlerine sirayet ederken bilhassa gazetecilik yönünü zenginleştirmiştir. 1885 yılında kalem dünyasına adım atmasının ardından ilk şiirlerini *Tercüman-ı Hakikat* ve *Saadet* gazetelerinde neşretmiştir. Mülkiye'de okuduğu sırada arkadaşları ile yirmi yedi sayı çıkardıkları *Gülşen* adlı mecmua ise 'Ali Kemal' müstearını kullanarak şöhret kazandığı edebî bir yayın olmuştur (Kemal, 2007: 8). Üç ayda bir olarak tasarladığı *Mecmua-i Kemal* adlı gazeteyi ise Kahire'de çıkarmaya başlamış; fakat ilk sayıdan sonra devamını getirememiştir. Yine aynı yerde *Türk* adında bir başka gazete çıkarmıştır (Gezgin, 2010: 115; Özsoy, 1997: 65). *Yeni Yol* mecmuasında ise İngiltere'de kaldığı

dönemde, kendisi ile ilgili söylenen sözlere ve suçlamalara karşı yazdığı yazıları yayımlamıştır. Dönemin hükümeti mecmuanın ülke sınırları içerisine girmesini yasaklamış, mecmua da beşinci sayıdan sonra kapanmıştır (Kemal, 2004: 205; Uzun, 1989: 408). *İkdam* ise onun için önemli bir yere sahipken 1913 yılında *İkdam*'da yazmayı bırakarak *Peyam* gazetesini çıkarmaya başlamış olması onu müstakil yayıncılığa doğru yönlendirmiştir. Bu gazete, Paris ve Cenevre'de bulunduğu dönemlerde edindiği tecrübeler ve müşahit olduğu siyasi müzakerelerin tesiriyle fikrî bir değişime uğradığı düşüncelerinin savunuculuğunu yapmıştır. Lakin memurluk görevini bıraktıktan sonra gazeteyi, iktisadi sıkıntılardan dolayı kapatmak zorunda kalsa da 1920 yılında Mihran Efendi'nin maddî desteği ile *Peyam*'ın devamı niteliğindeki *Peyam-ı Sabah*'ı yayımlamaya başlamıştır. Bu gazete ise 1922 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür (Uzun, 1989: 408; Karaveli, 2009: 82; Gezgin, 2010: 211-213).

Görüldüğü üzere, okuma ve yazmaya olan alakası neticesinde yoğun ve hızlı geçen bir yazın hayatına sahip olan Ali Kemal, son derece velut bir yazardır. Lakin eserlerinin bir kısmı gazete ve dergi sayfalarında kalmakla birlikte bir kısmının da vefatından sonra kitaplaştırıldığı bilinmektedir. *İki Hemşire*, *Çölde Bir Sergüzeşt*, *Bir Safha-i Şebap* (*İki Hemşire* ile *Çölde Bir Sergüzeşt* romanlarının birlikte neşredilmesinden oluşur), *Fetret* romanları olup eleştiri, makale, deneme, çeviri ve hikâye türünde de eserler kaleme almıştır (Çelik, 2018: 12-15).

ALİ KEMAL'İN *FETRET*'İ

Ali Kemal, İngiltere'ye kaçtığı bir dönemde Winifred Brun adında bir İngiliz kadın ile evlenmiş, önce Selma adında bir kızı, ardından Wilfred (Osman Fetret) adında bir oğlu olmuştur. Eşini, oğlunun doğumundan kısa bir süre sonra kaybeden Ali Kemal, büyük bir üzüntü içine girmiştir (Özgül, 1997: 267). Bu dönemde kaleme aldığı *Fetret* adlı romanı ise âdeta onu yaşadığı an'dan uzaklaştırmış ve tahayyülü ile kendisini mutlu etmeyi başarmıştır. Zira anlatma zamanı olarak 1911 yılını işaret eden roman, yazarın yaklaşık otuz yıl sonrasına dair olan gelecek ütopyasının olay zamanı olarak tercih edilmesi ile kurgulanmıştır. Bu durum ise yazarın maziden ve an'dan yola çıkarak olmasını istediği, beklediği atiyi tasavvur etmesini sağlarken okuyucunun zihnine de gelecek adına ışık tutmuştur. Nitekim yazar, eserinin '*Mukaddimesi*'nde bu fikrini şu cümleler ile açıkça dile getirmiştir:

“*Fetret* bir hikâye değil, bir tarihtir, yok, bir tarihçedir. Bir tarihçe ki, hayat-ı ictimaiyyemizden bir devri arz eyler, fakat hakiki bir tarzda arz eyler. Hayal içinde bile hakikati gösterir. Çünkü *Fetret*'in bazı tavırları, hareketleri, temayülleri bugün bir nebze hayali andırıyorsa yarını büsbütün hakikattir. Bir hey'et-i ictimaiyyenin şairleri, mütefekkirleridir ki hâlini tasvir, lâkin istikbalini inşad ederler, fikrimce, *Fetret* hâlimizden bir levha, istikbalimizden bir neşidedir. Öyle değilse bile o yüksek emel ile yazıldı” (Kemal, 2003: 43).

Yazarın hem oğluna hem de eserine böyle bir isim vermeyi tercih etmesi, paragrafta yer alan görüşlerini kanıtlar niteliktedir. Zira *Fetret*, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu buhranlı günlere de işaret etmekte, Devlet'in eski gücüne kavuşabilmesinin şartlarını kahramanın söylem ve davranışlarına yansıtarak somutlaştırmaktadır.

Romanda, yazarın gerçek hayattaki oğlu Osman Fetret, kurmaca dünyanın da asıl kahramanıdır ve gerçek hayattaki gibi İngiltere'de yetişmiş, Fransa'da eğitim almış biri olarak Türklüğü ile gurur duyan; Türk devleti, kültürü ve dilinin ikbali için mücadele eden bir genç olarak tasavvur edilmiştir. Lakin buradaki zaman, kahraman Fetret'in yirmili yaşlarına tekâmül

etmekte, yani yazarın kendi bakış açısını oğlunun gençliğine adapte etmesi üzerine kurgulanması ile oluşturulmuştur. Dolayısıyla Fetret, her ne kadar yazarın gerçek hayattaki oğlu olsa da gelecek tasavvurunun mütecessim hâli olarak romanda yer almaktadır denilebilir. Bir başka deyişle, kahraman olan Fetret, Ali Kemal'in oğlunun yirmili yaşlarda bürünmesini istediği kişiliğinin bir yansımasıdır.

Yazar Ali Kemal, roman boyunca Batı ile Osmanlı Devleti'ni mukayese ederek milletlerin yükselişinde ediplerin oynadığı rolün büyüklüğüne dair olan inancını ve kendi tecrübelerini roman kahramanlarına atfetmiş ve sözlerini onlara emanet etmiştir. Bu aşamada ise gerçekte var olan gazete ve yazarların yanı sıra kurgu kahraman ve gazetelere de yer vermiştir. Ele aldığı kahramanlar ile bir dönem ve durum tahlili yapan yazar, olan ile olması gerekeni kahramanlarının tutum, davranış ve söylemlerinde somutlaştırmayı başarmıştır.

Söz gelimi kahramanlardan Fetret, Selman Bey, Hakan Bey, Samed ve Güzide müspet kişilikleri ile okuyucunun karşısına çıkmıştır. Söylemleri ve yaptıkları münakaşalar ile dil, tarih, milliyetçilik, matbuat, edebiyat ve ediplerin önemine dair çeşitli görüşlerde ve eleştirilerde bulunan bu kişiler, Doğu ve Batı'yı mukayese etmiş ve nihayetinde zikredilen konulara dair olması gerektiğine inandıklarını çekinmeden dile getirmişlerdir. Bunu gerçekleştirirken ise kimi zaman gazete sütunlarını kimi zaman da diyaloglar ve iç monologları kullanmışlardır. Kahraman Bey ile Timur Bey ise menfi kahramanları temsilen romanda yer almışlar, bir gazetecide olmaması gereken pek çok tutum ve davranışı okuyucuya aktarmakta rol model olmuşlardır.

a. Fetret'in Müspet Kahramanları

Roman, başkahraman olan Fetret'in Avrupa'dan ülkesine dönmesi ile başlar. Çeşitli gazetelerde yazılar yazan, dil ve matbuat hayatının istikbâli için fikrî mücadele içerisinde yer alan bir genç olan Fetret, aldığı eğitimi ilerletmek için tekrar Avrupa'ya gitmeyi arzular. Roman ise farklı sebeplerle pek çok kez gittiği Avrupa'ya son arzusunu gerçekleştirmek için gitmesiyle sona erer. Bu süreç bize, yazar Ali Kemal'in hayatını hatırlatmakta, eserin otobiyografik bir nitelik taşıdığına da işaret etmektedir. 'Garip Bir Genç' başlığını taşıyan bu ilk bölümde giyinişi, duruşu, eğitimi, konuşması ve vasıfları ile Fetret, şöyle tanıtılmaktadır:

"İlk nazarda görülüyordu ki adalâtı muntazam bir terbiye ile tırâşide olmuştu. O kadar mevzun, mütenasip, hele metin idi. Böyle bir mahfazanın mahfuzatı da bittabi öyle olmak gerekti. Filhakika ruhunun safveti, fikrinin kudreti, kalbinin nezahati âdeta bu şâbb-ı şâtırın evzanda görünüyor, nasiyesinde okunuyordu. Mamafih, bütün o sima yine bir garabet içinde nümayan idi; vehle-i ûlâda Şarklılardan ziyade Garplılara, bilhassa bir İngiliz'e benziyordu. Fakat bir yandan da yanak kemiklerinin bir nebze çıkıklığıyla, burnunun bir parça yassılığıyla uzaktan uzağa Türkleri, Tatarları andırıyordu. O genç sade böyle bedenlen değil, ahlâken de öyle idi. Yine hem Şarklılara, hem Garplılara müşabih idi, hâsılı, pek müphem, pek anlaşılmaz bir fitrat idi; çünkü annece, babaca birbirinden zıt, birbirinden uzak iklimlerden yetişmişti, yine öyle bir terbiye görmüş, öyle bir hayat geçirmişti; Osman Fetret namını taşıyordu" (Kemal, 2003: 49-50).

Paragrafta yer aldığı gibi annesi İngiliz, babası Türk olan Fetret'in Şark ve Garp'tan çeşitli vasıflar alması son derece olağandır. Bu durumun Fetret'teki yansımaları ise her iki kültüre ve matbuat dünyasına hâkim olmasından dolayı kolaylıkla mukayese yapabildiğini sağlamakta, her iki dünyayı da karakterinde sentezleyebilmesine imkân oluşturmaktadır. Aynı zamanda çok iyi Fransızca ve İngilizce bilmesi, İngiliz değerlerine göre yetişmesi ve eğitimi İngiliz ve Fransız

kaideleri çerçevesinde almasına rağmen bütün dillerden üstün tutma duygusu ile (Kemal, 2003: 51) Türkçe yazmayı tercih etmesi; bir Türk evladı olarak milletini var gücüyle müdafaa edip hak ettiği ikbal ve terakkiye ulaştırma emelinde olması ile açıklanabilir (Kemal, 2003: 102-103).

Fetret'in tasvir edildiği bu satırlar, onun bebeklik ve çocukluk dönemine de yansımıştır. Zira Fetret bebekliğinden bu yana her vakit, yaz – kış denilmeden temiz hava alması için bahçeye gezmeye çıkarılmış, her gün yıkanmış, yeme – içme – uyuma eylemlerini belirli vakitlerde yapmış, kardeşleri ile beraber oyunlar oynamış, intizam içinde bir hayat yaşamıştır (Kemal, 2003: 50-51). Fetret'in hayatındaki bu nizam ve aldığı eğitim, onu âdeta bir 'ideal tip' hâline getirmiş, ülkesine yararlı bir birey olabilmenin ancak bu 'ideal tip' karakterizasyonu ile mümkün olacağı fikri uyandırılmaya çalışılmıştır.

Fetret'in Doğu ile Batı'yı mukayese etme yetkinliği, pek çok gazete yazarını tenkit etmesine vesile olmuştur. Söz gelimi, bazı muharrirlerin yazılarını geniş bir çerçevede ele aldıklarını ve bu çerçeve hakkında tam ve nesnel bilgiye sahip olmadıklarından dolayı da hataya düştüklerini müşahede eden Fetret, büyük bir mecmuada kalem sahibi olan bir Türk muharririni, noksan bilgi ile yanlış metinler neşretmesinden dolayı şöyle tenkit eder:

“-Evlat, Acemâne mübalağaya hâcet yok, o naçiz sözler naçiz bir kalemin mahsulüdür... diye bir ibtisam-ı mağrûrâne ile mukabele etti. Fetret bu hâlde karşı hayrete düştü, bu adamlara melül melül bakıyordu: Aman yâ Rabbi. Bu koca meşahir-i edibimiz hakikatte bu derecede boş muydular ki... Evvela Napoleon ile Moskova havalisinde öyle hilekârâne çarpışan Ceneral Sovarof değil, fakat Kutuzof'tur. Sovarof ne zaman yaşadı, ne yaptı, ne vakit öldü, bilmemek, İsmail'de binlerce dindaşımızı, vatandaşımızı eli ayağı bağlı masumlarla, çocuklarla, kadınlarla beraber gaddarâne, vahşiyane kılıçtan geçiren o serdar-ı meczubu hakkıyla tanımamak, ahlâfiyle karıştırmak bir Türk edibine, hele bir Türk müverrihine yakışır mı? Ondan başka da galat galat içinde, Moskova şehrine öyle köşe köşe toptan ateş veren Ceneral Kutuzof bile değildi. Lakin, şehrin valisi Rostopşin idi, Rostopşin ki hubb-ı vatan hırsıyla îka eylediği bu müdhîş hareketini ibtiları inkâr eyledi ama, sonra itirafa mecbur oldu...” (Kemal, 2003: 52-53)

Bu tenkit bir gazetecinin okuma eylemine verdiği ehemmiyetin derecesini gösterirken halka aktarılan bilginin doğruluğunun önemine de dikkati çekmektedir. Bir başka tenkidi ise *Hayal-i Hirâman* adındaki bir mecmuanın hem sahibi hem şairi olan Hayret Bey'e dairdir. Gençlerin çok ilgi gösterdiği Hayret Bey'i bir arkadaşının vasıtasıyla tanıyan Fetret, onun yabancı dile olan hayranlığını kullandığı kelime ve mecmuasındaki üslûbundan fark ettiğinde, kendisine duyulan iltifatın yersiz ve haksız olduğu kanaatine varır (Kemal, 2003: 53-54). Zira Fetret'in üzerinde en çok mülâhazada bulunduğu konunun dil olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin gerilemesinin müsebbiplerinden biri olarak mevcut olan dili gösteren Fetret, sade bir Türkçeye olan ihtiyaçtan sıklıkla gazete yazılarında ve sohbetlerinde bahseder. Neşriyatın kullandığı ağıdalı ve ağır dili tenkit ederek halktan uzaklaşmaya ve aydın – halk arasındaki mesafeye bu dilin sebep olduğunu vurgular ve yabancı dillerin bilinmesini lakin matbuatta mutlak surette Türkçenin kullanılması gerekliliğini dile getirir. Nitekim Fetret, “Türkçe karşılıkları varken 'bir faide memul olmadıkça, bir zaruret görülmedikçe' Arapça ve Farsça kelimeler kullanmanın da 'üslûb-ı Türki'yi kıymetten düşüreceği fikrindedir” (Kemal, 2003: 83). Akif Paşa, Ziya Paşa, Şinasi, Ethem Pertev Paşa ve Namık Kemal gibi isimlerden de bahsederek onların dilin sadeleşmesi ile ilgili çabalarını örnek gösterir ve bu çabaları, 'noksan ve zaaf' (Kemal, 2003: 63) içerisinde olan halihazırdaki dilin medeniyet dili hâline gelmesindeki kutsal uğraşlar olarak görse de

“Nergisi’den, Veysi’den *Tasvir-i Efkâr’a*, *İbret’e* fırlamak büyük bir inkılapdır. Fakat bu inkılabı mes’ud ile beraber yine lisanımız yine kabiliyyet-i tâmmesini bulamadı, yine tabiileşemedi, saflaşamadı, hâsılı, tamamıyla bir Garp lisanı gibi olamadı” (Kemal, 2003: 65-66) diyerek millî olandan ziyade Batılı olana duyulan ihtiyacın varlığından bahsetmektedir.

Dil üzerine görüşlerine yer verilen kişilerden bir diğeri ise Fetret’in babası Selman Bey’dir. Selman Bey, *Selam* adlı bir gazetede fikrî yazılar kaleme alan bir gazeteci – yazardır. Yazılarını oluşturmadan önce düşünsel bir ön hazırlık aşaması geçirmekte, farklı zaman dilimlerinde farklı konularda aldığı notlara göz gezdirerek yazıları neşretmektedir. Bir sohbet esnasında cebinden çıkardığı küçük not kâğıtlarını gösterdiğine dair bahsin geçtiği şu satırlar, bir gazetecide olması gereken niteliklere de örnek teşkil etmektedir:

“Selman Bey cebinden, cüzdanından ufak ufak kâğıtlar çıkararak önüne koyduktan sonra sözüne devam eyledi:

-Bir makaleme esas itihaz eylemek için bu eserde tercüme ettiğim bazı parçaları işte sana okuyayım, dinle” (Kemal, 2003: 95).

Oğlunun, bir arkadaşının Fransızca yazılmış olan eserini Türkçeye çevirdiğini öğrendiğinde ise son derece mutlu olan Selman Bey, “Yok, Türkçemizi bu terakkiye mazhar kılmak, Şark’tan bî-perva sökerek, çıkararak böyle bir Garp lisanı va’zına, vaziyetine sokmak bir harikadır. Bu harikayı gösteren bir kavmin âtisinden me’yus olmak, hiç değilse, insafsızlıktır, hiffettir, sabırsızlıktır” (Kemal, 2003: 63) diyerek dil hassasiyetini tarif eder; edip ve tarih yazıcılarının kullandıkları dil ile kendi tercihini mukayese ederken sade Türkçenin âdeta yabancı dil muamelesi gördüğünü şu satırlarda dile getirir:

“... Yine sırf bu sâika iledir ki o zatlar belagati, fesahati, hâsılı edebiyatı o mutantan inşada ararlar, senin benim yazdığım sade, kesik, tabii Türkçeyi yabancı bulurlar, acze, acemiliğe atfederler, çünkü Garp’tan değil, esasen Şark’tan örnek alırlar” (Kemal, 2003: 59).

Romanın bir başka kahramanı olan Samed’in terakkinin gerçekleşmesi için öncelikle dilin ilerleme kaydetmesi gerektiği, saf ve metin bir Türkçenin olması ile bilginin nesillere aktarılabilceği, aksinin bilimsel ilerlemeye aykırı olabileceğine dair tespitlerini isabetli bulan Selman Bey, Samed’i överek bu düşüncelere sahip olan gençler sayesinde atiden emin olunabileceğini de sözlerine ekler (Kemal, 2003: 73). Samed’in romandaki görünürlüğü sınırlıdır; lakin ‘ideal tip’leri çoğaltmak adına var olan rolünün son derece işlevsel olduğunu söylemek mümkündür.

Bir başka kahraman olan Hakan Bey ise maziye yokmuş gibi saymanın yanlışlığından bahsederken millî kimliğin kuvvetlenmesi ve tüm yurda yayılması için Batı’yı da iyi bilmek gerektiğini savunur. Ona göre millî değerlere sahip çıkan bir millet olabilmenin sırrı, Batı’yı iyi bilmekten geçer (Kemal, 2003: 185). Hakan Bey’in bu fikirlerinin temeli, uzun yıllar Paris’te yaşamış olması ile ilişkilidir. Entelektüel bir kişilik olan Hakan Bey, gazeteci ve yazarlara son derece saygı duymakta ve önem vermektedir. Bilhassa edipleri ‘ölümsüzlük’ ile nitelendirerek Albert Sorel’den Koca Ragıp Paşa’ya kadar pek çok edipten söz etmesi ve onlar ölse dahi eserlerinin "fikri olduğu için ebedîdir, ilâ maşallah edebîdir” (Kemal, 2003: 186) diyerek sonsuzluğunu dile getirmesi, romanın genelinde var olan kalem sahiplerinin mukaddes bir uğraş içerisinde oldukları düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Güzide ise basın dünyasındaki kadınları temsilen romanda yer almakla birlikte II. Meşrutiyet'ten sonra kaydedilen gelişmelerin somutlaşması adına varlık göstermiştir. Güzide, geleneksel değerlerden uzak, yaşadığı dönemde farklılık arz eden bir genç kızdır. Bu yönü ile âdeta romandaki Batı'nın temsilcisi olan Güzide, toplumda yerleşmiş değerleri sorgulayarak aklına yatmayanları reddeder. Örneğin görücü usulü ile evlenmenin karşısında durarak sanat ile meşgul olur. Edebiyata olan ilgisi ise onu gazeteci olmaya iter. Kaleme aldığı yazıları bazı gazete ve mecmualara gönderir. Lakin matbuat dünyasının dışarıdan görüldüğü gibi latif olmadığını, erkek egemen bir yayın cemiyeti ile karşı karşıya kaldığını çok geçmeden anlar. Zira yazısının ulaştığı yayıncılardan dönüş olarak aldığı mektupların ikincisinin aşk mektubu olması, yayın dünyasındaki cinsiyet ayrımcılığını ve kadın olarak çalışmanın zorluğunu ortaya çıkarırken Güzide'yi matbuat âleminden soğutarak uzaklaştırır:

“O gazeteleri, mecmuaları neşredenlerin, ekseri genç ediblerimizin bir kıza, bir kadına karşı, velev muhabere ile olsun, o perde-bîrûnâne muameleleri Güzide'yi bîzar etmişti, o meslekten soğumuştı. Kızcağız nereye bir eser gönderdiyse derhâl oradan bir nâme-i muhabbet alıyordu, eser derhâl takdirlerle, teşviklerle tab olunuyordu; lakin hususi bir mektup, o mektuptan sonra âteşin bir ilan-ı aşk o muârefe-i cüz'iyeyi takip eyliyordu. Bu hoppalık, bu hevâ-perestlik Güzide'ye pek çirkin bir ahlaksızlık gibi görünüyordu. Zaten de öyle idi. Bir iki defa daha bu muameleye hedef olduktan sonra o genç kız artık bu hevesten vazgeçti, matbuatımıza bu çığırda rağbet göstermedi” (Kemal, 2003: 71).

Kadınların basın-yayın dünyasında çalışmasının zorluğuna dikkati çeken Güzide ile ismi zikredilen diğer kahramanlar, dönemin müspet niteliklerini ortaya koyarken olması gereken yahut atide olması bekleneni somutlaştırmaktadır.

b. Fetret'in Menfi Kahramanları

Romanda müspet niteliklere sahip olan kahramanların tenkit ettikleri ismi zikredilmeyen matbuat yayıncıları yahut ediplerin dışında, ismi zikredilen menfi kişilerin var olduğu da görülmektedir. Onlardan biri Timur Bey'dir. Timur Bey, İstanbul'un en çok okunan ve satılan gazetesi olan *Selam*'ın sahibidir. Gazeteyi bu konuma getirebilmek için şartlarını hayli zorlamış ve çok emek vermiş olan Timur Bey, geldiği netice ile hatırı sayılır bir servete sahip olmuştur. Timur Bey'in satıhtaki bu niteliklerinin güzelleme olarak sunulduğu satırlar ise şöyledir:

“Memâlik-i Osmaniye'de meşrutiyetin tesisiyle matbuat mazhar-ı hürriyet olalıdan beri Dersââdet gazetelerinden en ziyade *Selam* revaç bulmuştu. *Selam*'ın Türk, halis Anadolu Türkü, fakat İstanbul'da doğmuş, oldukça terbiye, tahsil görmüş, faâl, muktedir, muktesid ve kurnaz bir müdürü vardı. Esasen muvaffakiyeti de bu sayede idi. Bu zatın ismi Timur Bey, lakin azmi, içtihadı da o kadar metin idi. Timur Bey ömrünü matbaasında, gazetesinde geçirir, dışarı çıkarsa ancak matbaa, gazete işleri için çıkar, evine, çoluğunun çocuğunun yanına bile haftada bir iki kere ya gider, ya gitmezdi” (Kemal, 2003: 125).

Timur Bey, gazetenin tirajını son derece dikkatlice takip eden, rakip olarak gördüğü gazeteler ile mukayese ederek durum tahlili yapan, zaman zaman halk içine karışarak gazetesi hakkında konuşulanları duymak isteyen, gazetesinin toplumda uyandırdığı aksi dostlarıyla muhavereye çalışan biridir. Bu müspet özelliğinin yanı sıra yaptığı araştırmaların neticesi istediği gibi çıktığında rahat bir nefes olsa da çalışanlarına bunu yansıtmayarak onları sürekli tedirgin ve bıçak üstünde tutan bir yayıncıdır da (Kemal, 2003: 125). Hatta onun bu dürüst olmayan tavrına bir de doğru haberden uzak, sadece halkın istediklerini yayımlama gayreti eklenince, gazetesinde

kalem oynatanlar dostları ya da önemli görevlerdeki yetkililer dahi olsa, düşüncelerine aykırı hareket eden herkesi, hatır gönül bilmeden, oldukça sert bir üslûp ile tenkit ederek gazetede görevlerine son vermekten çekinmeyen biri olarak da okuyucunun karşısına çıkar. Söz gelimi, kendisine yayımlaması için bent getirmiş olan bir paşaya verdiği “Paşa hazretleri, biz gazetemize böyle bentler koyamayız, çünkü satışımızı düşürürüz, halkımızın istediği, muhtaç olduğu bu nevi yazılar değil, sözüme itimat buyurunuz” (Kemal, 2003: 127) cevabı, onun, karşısında kim olursa olsun ehemmiyet vermediğini ve sadece gazetesinin ikbalini düşündüğünü göstermektedir.

“Lakin Timur Bey, iğbirara filan asla ehemmiyet vermemişti, bu sefer başka birini haşlıyordu: Nuzzâr-ı sabıkadan biri *Selam*'a ara sıra bazı ilmi, felsefi makaleler gönderiyordu, filhakika bu yazılar pek boş değildi, bir dereceye kadar tedkik, tettebbu mahsulü idi. Fakat muharririn evvel-emirde üslûbu gayet muğlak, perişan idi; derece-i sâniyyede intizam-ı efkârdan, tertipten, ittiraddan cihanda haberi yoktu; bu nekaise mebni o makaleler bir türlü rağbet-i umumiyeye mazhar olmuyordu. İşte bu zatın tab' olunmak üzere yeni bir bendini getiren oğluna Timur Bey herkesin önünde diyordu ki:

-Pederinize söyleyiniz, kari'lerimiz şikâyet ediyorlar. Biz *Selam*'a artık bu çeşit bentler koyamayız. Bir üslûpta evvel-be-evvel vuzuh gerektir; pederinizin üslûbu ise demir leblebi gibidir, öyle çetindir, sonra bir makale tertip ile, bir kaideye ittibâen, mantık dairesinde kaleme alınır, pederiniz bu mantıktan da büsbütün bîhaberdir, ibtidâ ve intihâ gözetmeden gelişigüzel yazıyor, gidiyor. Böyle olmaz, biz bu gazeteyi bu hâle getirinceye kadar neler çektik!” (Kemal, 2003: 128)

Timur Bey'in bu üslûp ve davranışı, gazetesinin dolayısıyla kendisinin istikbâlîni her şeyin ötesinde ve öncesinde tutan kişilerin gösterdiği bencilce bir tutumu işaret eder. Aynı zamanda toplumun da duymak istediklerine alaka göstermesi, o tür yayımları satın alması ve onlara dikkat kesilmesi de burada eleştirilen bir husus olarak kendisini gösterir. Halkın isteklerinin önemsendiğine dair müspet bir yaklaşım varmış gibi görünse de doğru olmayan, sadece satışı ve okunurluğu arttırmak adına yazı yayımlayan bir yayıncı bakışı ile Timur Bey, menfi karakterizasyonu temsil etmektedir. Aynı bakış açısı ile gazetecilik yapan, gazetesinin okuyucu tarafından daha çok tercih edilmesi için gerçekleri göz ardı ederek tamamen halkın duymak ve okumak istediklerine odaklı bir yayıncılık politikası içerisinde olan bir başka kahraman ise *Kâmrân* gazetesinin başmuharriri Kahraman Bey'dir. Sahip olduğu menfi tutumlardan dolayı yazar tarafından son derece olumsuz bir hâl üzere tasvir edilen Kahraman Bey, başmuharrirlik unvanına yakışır bir hâl sergilememektedir:

“Bu gazetenin bir müdürü, başmuharriri Kahraman Bey var idi ki şu tasvir ettiğimiz mesleğin adeta mucidi idi; bu zat filhakika sin-ilen elliye geçmişti, fakat fikren, irfânen hâlâ çocuktur. Ciddi bir tahsil görmemiş, hakaik-ı şuûnu hiçbir zaman anlamamıştı; artık o yaştan sonra göremez, anlayamazdı da. Zaten hadisâtın yardımıyla büyük bir şöret-i âmiyâne kazanmıştı; her nokta-i nazardan, maddi ve manevi, maaş ve şeref itibarıyla mühimce bir mevki edinmişti; öyle bir külfetten müstağni idi. Mamafih pek o kadar boş da değildi, sarfen, hele nahven hafîadâr, düşük, fakat kolay okunur, kolay anlaşılır, herhâlde az çok mezâyâyı bedî ü beyanı haiz bir üslûba malik idi, bu üslup ile, o amiyane efkâr ile, gâh Girit işini, Trablusgarp meselesini, gâh Bulgarları, bazen Arvanutları bile ele alarak hayale sığmaz hatıratı yazardı, fakat ihtirasât-ı avamı okşamağa güzelce muvaffak olurdu. Filhakika bu çeşit yazıların netice-i elemi haricen kadr-i irfan-ı Osmanî'yi tenzil eylemek, dâhilen bazı biçarelerimizin fikr-i safını nâ-reva yere ifsad etmek, hatta zehirlemek idi ama o neticeyi idrak eyleyenlerimiz ne kadar az idi” (Kemal, 2003: 128-129).

Paragraftan da anlaşılacağı üzere, Kahraman Bey’in iyi bir eğitim almamış olması ve yaşlı ilerlemiş olmasına rağmen çocuksu tavır ve düşünceler içerisinde davranış sergilemesi gazeteyle menfi olarak yansımakta, bilinçsizce kaleme aldığı yazıların yanlış bilgilerle dolu olması toplumun âdeta zehirlenmesine sebep olmaktadır. Kahraman Bey bu tutumunun yanı sıra cehaletinin farkında olmayarak, hatta kendisini çok bilgili biri sanarak, gazetelerde yazan farklı kişilere ağır itham, iftira ve hakaretlerde bulunmaktan da çekinmeyen biri olarak tarif edilirken büyük – küçük demeden, keyfi söylemlerde bulunması onun son derece saldırgan bir tavra sahip olduğunu da göstermektedir:

“Kahraman Bey bu hasisalardan başka huylara yahut huysuzluklara da malik idi. O sühulet-i ifadesiyle küçük büyük her kime olursa olsun, keyfe mâyeşâ tecavüz eylerdi. Bazen bu vadiye gemi azıya alarak öyle ileri giderdi ki, muhasımlarının ne alçaklıklarını, ne rezilliklerini, ne caniliklerini bırakırdı...” (Kemal, 2003: 129)

Kahraman Bey’in söz konusu vaziyeti ve duruşu, onun muhteris bir yapıya sahip olduğuna işaret etmekle birlikte, başlarda sürdürdüğü yayın politikasından dolayı *Kâmrân* gazetesinin okunurluğunu arttırırken sonraları gazetede yazıların hakikatten uzak olduğunun ortaya çıkması ve halkın bilinçlenmesi üzerine gazetenin şöhretini kaybetmesine neden olmuştur. Yazar ise gazetede bahsi geçen mevzuları -dönemin şartlarından dolayı- toplumun büyük bir kısmı gibi ilgi çekici ve hoş gidici bulduğunu şu cümleler ile itiraf etmektedir:

“Tuhaftır, şerâit-i vaziyet-i hâzırımıza mebni, öbür hakaik bize acı geldiği için bu batıllar birçoğumuzun önceleri hoşuna giderdi, fakat gittikçe hakikat vâzihan tecelli etmeğe başladı, bu foya da nâçar meydana çıktı, o zaman *Kâmrân* epeyce itibardan, zarurî düştü” (Kemal, 2003: 128).

Gazetesinin itibarı için yalan yanlış yazılar yayımlayan Kahraman Bey, Timur Bey gibi romanın iki menfi karakterinden birisi olmasının yanı sıra, roman boyunca Timur Bey ile zirve yarışında olan ve sürekli münakaşa eden biri olarak kurgulanmıştır. Romanda *Selam* gazetesi, sahibi Timur Bey’den; *Kâmrân* gazetesi ise Kahraman Bey’den dolayı birbiri ile mukayese edilen gazeteler olarak gösterilirken Timur Bey’in kurnazlığının Kahraman Bey’i geçtiğine dair bir olaydan bahsedilmektedir. O olaya göre Kahraman Bey, *Selam*’da yazan Baydur adında bir yazarı eleştiren yazılar yazar ve onu cahillikle suçlar. Timur Bey ise Baydur’un hocası olan Selman Bey’e durumu anlatarak öğrencisini korumasını ve o yazıya mukabil olacak yazıyı kendi gazetesinde yazmasını ister:

“Timur Bey’in maksadı bir atışta iki vurmaktır çünkü evvelâ *Kâmrân* gibi şöyle böyle bir rakibin hafif bir bendini öyle metin bir tarzda tenkit ettirmek herhâlde itibarını kırmak, bir derece daha revacına sekte vermektir; sonra da Selman Bey’in böyle mühimce bir mevzua dair ciddi bir makalesini neşreylemek *Selam*’ın kıymetini arttırmaktır” (Kemal, 2003: 127).

Timur Bey’in bu yaklaşımı, hilebaz bir kişiliğe delalet ederken her iki kahraman da matbuat dünyasındaki gayriahlaki düşünce ve eylemlerin mümessili olarak okuyucunun karşısına çıkmıştır. Ayrıca anlatma zamanında yer alan menfi tutumların yazarın tahayyülünde, yani gelecek ütopyasında da bulunması, daha açık bir ifade ile yazarın atide olmasını umut ettiği matbuat dünyasında bu tarz karakterlere de yer vermesi, eserin son derece gerçekçi bir bakış ile kaleme alındığını da göstermektedir. Nitekim hiçbir dönem, tamamen müspet olamayacağı gibi tamamen menfi de olamaz.

SONUÇ

Temel gayesinin halkı aydınlatmak, gelişmelerden haberdar etmek ve bilgilendirmek olduğu bilinen gazete, matbuat dünyasında en yaygın kullanıma sahip olan basın – yayın ürünü iken gazetecilik; yöneticiler, edebî çevre ve halk arasında köprü vazifesi gören bir meslek olarak var olmaktadır. Yazar olmasının yanı sıra gazeteci kimliği ile tanınan Ali Kemal ise düşüncelerini eğip bükmeden dile getirmeyi bir vazife olarak görmüş, özellikle başmuharriri olduğu *İkdam* ile kendi çıkardığı önce *Peyam* ve ardından *Peyam-ı Sabah*'ta fikir ve tenkitlerine yer vermekten çekinmemiştir. *Fetret* adlı eseri ise kendi mesleğini tahlil ettiği otobiyografik bir roman olma özelliğine sahiptir. Gazete ile roman türünün birbirini destekleyerek ve besleyerek ilerlediğini gösteren bu eserde oğlunu kahraman olarak seçen Ali Kemal, onun nezdinde, gazetecilik mesleğinin ulaşmasını istediği noktayı ele almış, kendi gelecek ütopyasını müspet kahramanlar ile nesnelleştirmiştir. Geleceğe dair beklentilerinde menfi kahramanlara da yer vererek gerçeklerden uzaklaşmadığını, her dönem kendi istek ve arzuları için mücadele eden kişilerin olabileceğini göstermiştir. Dolayısıyla *Fetret*, bir gazetecinin romanı olarak hem yazarının gelecek tasavvuruna ev sahipliği yapmış hem de iki farklı zaman dilimini atide birleştirmiş, âdetâ birlemiştir.

KAYNAKLAR

- Abadan, Nermin (1961). “Gazeteciliğin Gelişim Safhaları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XVI, 1, s. 118-140.
- Akşin, Sina (2009). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Çankaya, Mücellidoğlu Ali (1968). *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. 2, Ankara: Mars Matbaası.
- Çelik, Rasim (2018). “Ali Kemal’in İlm-i Ahlak Adlı Eserinin Latin Harflerine Aktarılması ve Değerlendirilmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Elazığ.
- Çıkla, Selçuk (2009). “Tanzimat’tan Günümüze Gazete-Edebiyat İlişkisi”, *Türkbilgi*, 18, s. 34-63.
- Gezgin, Faruk (2010). *Ali Kemal: Bir Muhalifin Hikâyesi*, İstanbul: İsis Yayınları.
- Kalkan, Şenay (1982). “Dergilerimizin Edebiyatımıza Katkısı”, *Varlık*, XLIX, 895, s. 33-36.
- Kemal, Ali (2003). *Fetret*, haz. M. Kayahan Özgül, Ankara: Hece Yayınları.
- Kemal, Ali (2004). *Ömrüm*, haz. M. Kayahan Özgül, Ankara: Hece Yayınları.
- Kemal, Ali (2007). *Sorbonne Dârülfünûnu’nda Edebiyat-ı Hakikiye Dersleri*, haz. Bahriye Çeri, Ankara: Hece Yayınları.
- Karaveli, Orhan (2009). *Ali Kemal: Belki de Bir Günah Keçisi*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Özarlan, Ersin (1987). “Yenileşme, Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Modernleşme, Tekâmül, Terakki Hareketleri İçinde (1800- 1875) Gazetenin Rolü”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 4, s. 50-54.

- Özgül, M. Kayahan (1997). “Ali Kemal’in Fetret’inde Sosyal Fikirler”, *Çağdaş Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış Nevin Önberk Armağanı*, Ankara: Simurg Yayınevi, s. 267-293.
- Özön, Mustafa Nihat (1938). “Gazeteciliğimiz ve Agâh Efendi”, *Kalem*, 1, s. 1-4.
- Özsoy, Osman (1997). *Gazetecinin İnfazı*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1997). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tansel, Fevziye Abdullah (1960). “Hususi İlk Gazetemiz Tercüman-ı Ahval ve Şinasi’nin Çalışmaları”, *Şinasi / Makaleler*, Ankara: Dün-Bugün Yayınevi, s. III-XII.
- Uzun, Mustafa (1989). “Ali Kemal” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, s. 405-408.
- Yerlikaya, İlhan (1995). “Tercüman-ı Ahval Gazetesi ve Hükümet Destekli Habercilik Anlayışı”, *Toplumsal Tarih*, IV, 21, s. 57-64.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Kas, Bilal (2021). “II. Meşrutiyet Sonrası Basın Hayatında Kısa Bir Süre Varlık Gösteren “Musavver Edeb” Gazetesi”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 113-128.

Bilal KAS*

II. Meşrutiyet Sonrası Basın Hayatında Kısa Bir Süre Varlık Gösteren “Musavver Edeb” Gazetesi**

“Musavver Edeb” Newspaper, Which Existed For A Short Time In The
Press Life After II. Constitutional Era

ÖZ

II. Meşrutiyet'ten sonra basın hayatında görülen hareketliliğin bir parçası olarak vücut bulan *Musavver Edeb* gazetesinin incelenmesiyle, mazinin tozlu sayfalarında unutulmaya bırakılmış kimi sanatçıların eserlerini gündeme getirmekle beraber, devrin edebî ve sosyal havasının küçük bir parçası da su yüzüne çıkarılmış olacaktır. Batı kültür ve edebiyatının günü gününe takip edildiği, tercümelere önem verilen bir devrin kısa ömürlü gazetelerinden olan *Musavver Edeb*, ilk sayısının çıkışından birkaç ay evvel kuruluş beyannamesini duyuran Fecr-i Ati topluluğunun edebiyata “canlılık ve yenilik” getirme amacını taşır. Benzer amaçlar gütmekle beraber, mazide kalmış bir devrin klişe gazetelerinden uzak tavrıyla, daha çok edebî dergilere yaklaşan şekil ve içeriğiyle *Musavver Edeb*, incelenmeye, okunmaya değer bir gazete hususiyeti taşır. Kuvvetle ihtimal, iktisadi sebeplerle kapanan gazetenin yazı kadrosunda Ahmet Rasim, Ahmet Cemil, Mehmet Nizami gibi isimlerin oluşu, gazeteyi çıkaran Leon Lütfi'ninse, bilinen adıyla, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ucuz roman serileriyle çok okunacak romanlar, kitaplar yayımlayan Semih Lütfi Erciyas oluşu bir başka kıymet göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Cemil, Ahmet Rasim, II. Meşrutiyet, *Musavver Edeb*.

ABSTRACT

By examining the newspaper *Musavver Edeb* that came into being as a part of the dynamism seen in the press life after the Second Constitutional Era, a small part of the literary and social atmosphere of the period will be brought to the surface, along with the works of some artists left to be forgotten in the dusty pages of the past. *Musavver Edeb*, one of the short-lived newspapers of an era in which Western culture and literature was followed day to day and importance was given to translations, aims to bring "vitality and innovation" to the literature of the Fecr-i Ati community, which announced its founding declaration a few months before the release of its first issue. Although it pursues similar goals, *Musavver Edeb* is a newspaper worth examining and reading, with its form and content approaching more literary magazines with its attitude away from the cliché newspapers of a past era. It is highly probable that the newspaper, which was closed due to economic reasons, had names such as Ahmet Rasim, Ahmet Cemil, and Mehmet Nizami in the editorial staff, and Leon Lütfi, known as Semih Lütfi Erciyas, who published widely read novels and books in the first years of the Republic, with a series of cheap novels is another indicator of value.

Keywords: Ahmet Cemil, Ahmet Rasim, II. Constitutional Era, *Musavver Edeb*.

* Doktora Öğrencisi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, bilal.kas@hbv.edu.tr, 0000-0003-1355-5681

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 02.09.2021 Kabul Tarihi: 10.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.989952

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

GİRİŞ

1909 senesinde yayın hayatına başlayan *Musavver Edeb*, II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı kültür yaşamında meydana gelen hürriyet ortamından istifade ederek vücut bulan gazetelerdendir. II. Abdülhamit'in basın da olmak üzere ülkede uyguladığı sıkıyönetimin bir anda ortadan kalktığı düşünülmesiyle, İttihat ve Terakki'nin henüz tam manasıyla devletin idaresini ele geçiremediği ve yeni bir baskı ortamını henüz tesis etmediği 1908 senesinin hemen ardındaki yıllarda yayımlanan diğer gazete ve dergilerden pek de farklı olmayan *Musavver Edeb*, güçlü bir iddiayla yola çıkmış, ancak altı sayılık ömrüyle devrin süreli yayın tarihinde yerini almak dışında pek de ileri gidememiştir.

“Musavver” ön adını almanın devirde âdeta moda olduğu düşünüldüğünde, Leon Lütfi'nin, namı diğer Semih Lütfi Erciyas'ın çıkardığı *Musavver Edeb*'in devrin edebî havasını tam manasıyla yansıtabildiği bir gazete vücuda getirdiği söylenebilir. Fecr-i Ati edebî topluluğunun sosyal faydadan uzak tavrının egemen olduğu, Batı edebiyatının tercümelemlerle, adaptelerle sıkı şekilde takip edildiği, hem edebiyatta hem de yaşam tarzında topyekûn bir modernliğin peşinde koştuğu II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı kültür hususiyetlerinin belli ölçülerde *Musavver Edeb* gazetesine de sirayet ettiği görülür. Bu durum sosyal hayatla edebiyat münasebetinin varlığını kanıtlar niteliktedir.

Mazinin tozlu sayfalarında sıkışıp kalan süreli yayınların tekrar gündeme alınmasıyla; hem eserlerin tahlilleriyle sanatçıların şahsi ilerlemeleri incelenmiş hem de eser üslup ve muhtevalarının belirlenmesiyle devirle sosyal ve edebî münasebet belirlenmiş olur. Edebiyat, toplumun bir parçası olduğundan kendisini meydana getiren bütün maddi ve manevi unsurlarıyla bağlı ve etkileşim hâlinindedir (Köprülü, 1980: 1). Bu netice; kültürün tanımının geniş yelpazesi içinde Osmanlı süreli yayınlarına yansıdığı ölçüde devrin yaşayan yüzünün görülmesi, anlaşılması ve yorumlanması bakımlarından kıymetlidir.

1.MUSAVVER EDEB

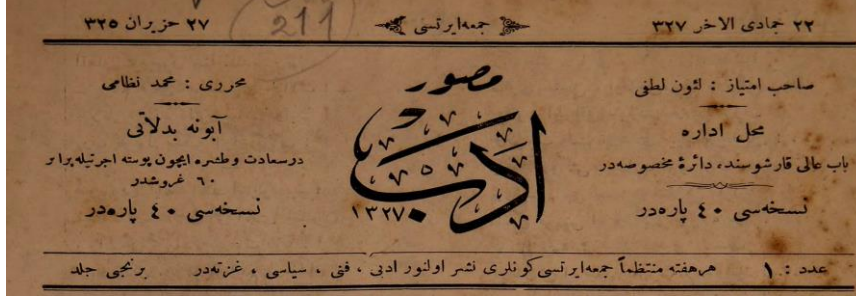
II. Meşrutiyet'in ilanından bir sene sonra Türk basın hayatına katılan *Musavver Edeb*, Batı kültür ve edebiyatını günü gününe takip eden, sanatta ve sosyal yaşamda yenilik taraftarı devrin umumi fikrinin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. “Süreli yayınlar, dönemlerine açılan pencerelerdir” (Tahirü'l Mevlevi, 2021: 15). Bu pencereden görülenler, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde siyasi birçok çalkantılar içinde yaşayan ve modernleşme yolunda ilerlemeye çalışan bir toplumun akislerini içerir. Bu toplumun içinde sivri kalem sahiplerinin ürünleri de devirlerindeki edebî, siyasi ve sosyal manzaralardan çeşitli unsurlar taşır. Bu manada modern edebiyatın yeni bir ismi olmayı şiar edinen *Musavver Edeb*, altı sayı gibi kısa bir ömür süren yaşamında, bilhassa gençlerin edebî ve beşerî faaliyetler içinde yer almalarını amaçlayan tavrıyla ön sıraya çıkar.

II. Meşrutiyet'in beraberinde getirdiği hürriyet havasının hâlâ sürdüğü 1909 senesinin ürünü olan gazete, “uzun bir müddetten beri mahkûm-ı sükût olan natıka-ı irfan”ın (İmzasız, 27 Haziran 1325: 1) canlanmasıyla ortaya çıkmıştır.

1.1.Şekil Hususiyetleri

Yayın hayatına 27 Haziran 1325 (10 Temmuz 1909) tarihinde başlayan *Musavver Edeb*, haftalık yayımlanan resimli bir gazetedir. Kapakta ortalanmış gazete isminin sağında sahib-i

imtiyaz Leon Lütüfî'nin adı, adın hemen altında gazetenin kısa adresi ve fiyatı yer alır. Soldaysa muharriri sıfatıyla Mehmet Nizami'nin adı, abone bedeli ve fiyatı yazmaktadır. Gazete adının üst kısmında tarih yer almakta, alt kısmındaysa adedi, cildi, fiyatı ve “edebî, fenni, siyasi gazete” olduğuna dair bir ibare bulunmaktadır.

Ft.1. İlk sayıdaki başlık kalıbı.

Gazetenin yayım hayatını belirleyen ilan ve reklamlar kimi sayılarda yokken, kimisindeyse her sayıda değişen sayfalara konulmuştur. Gazetenin üçüncü sayısının son sayfasında ilk reklam ilanı görülmektedir. Dördüncü sayıda son sayfada yer alan ilanlar, beşinci sayıda ilk sayfada ve ayrıntılı olarak son sayfada yer almış; son sayı olan altıncı sayıdaysa reklam ilanı yer almamıştır. Reklam ilanlarındaki bu intizamsızlık gazetenin bazı şekil hususiyetlerinde de kendini gösterir. Yalnız gazetenin dördüncü ve beşinci sayılarında kapak sayfasında metinler ve sahiplerinin sıralandığı görülür. Gazete, dördüncü sayıdan itibaren her hafta cumartesi olarak yayımlanmak yerine perşembe günleri neşredilmeye başlar. Dördüncü sayıdaki bu değişim aynı zamanda bir haftalık gecikmeyi de içerir. Bu gecikmenin sebebi olarak sayfaların *kazayla dökülmesi* gösterilmiştir. Dördüncü sayıya kadar on altı sayfa olan gazete, bu sayıyla birlikte sekiz sayfaya düşer. Gazete idaresi her ne kadar kazayla dökülen sayfalardan bahsetse de aboneliklere ilişkin ilanlar olsun, taşradaki okuyucuları özendiren ilanlar da dâhil olmak üzere bütün çabalar gösterir ki gazete; iktisadi zorluklar içerisinde.

Musavver ön adının adeta moda olduğu, musavver sıfatının ilave edilmesiyle gazete ya da derginin itibar kazandığı bir devrin ürünü (Polat, 2004: 40) olan *Musavver Edeb*'de son sayıya kadar tüm sayfayı kaplayan ve bir sayfa olan resimler yayımlanır. Resimlerin içeriği Balkanlardaki siyasi hareketliliği ve Osmanlı vatandaşlığı şuurunun kaybedildiğini yansıtır niteliktedir.

Gazetenin idare yeri Babıali karşısında bir daire olarak belirtilmektedir. Basıldığı yer olaraksa Babıali karşısında “Edep Matbaası” gösterilir. *Musavver Edeb*'in altı sayısında da idari müdürlüğü Mehmet Nizami, imtiyaz sahipliğini Leon Lütüfî üstlenir.

1.2. Yayın İlkeleri

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından 25 Temmuz 1908'de gazete idareleri yıllardır sansürün kontrolcü ve baskıcı tavrına karşı gelir ve böylelikle basın-yayın hayatında hudutları çizilmemiş bir hürriyetin de kapısı aralanmış olur. “Ancak bu devrin çok kısa sürdüğü ve eskisinden daha sert ve müsamahasız bir matbuat ikliminin ortaya çıktığı sade bir gerçektir” (Birinci, 2006: 346). Bir anda meydana gelen hürriyetin ardından birbirinin ardı sıra ve bir hayli fazla gazete, dergi yayımlanmaya başlar. II. Meşrutiyet'in ilanının ardındaki iki ayda iki yüzden fazla gazete imtiyazı

verilir (Koloğlu, 1985: 89- 90). Basındaki bu hareketliliğin bir meyvesi olan *Musavver Edeb* de sansürün karşısında fikirlerini, duygularını serbestçe yazan, çizen, söyleyen ve tartışan bir fiiliyatın yansıması olarak Fecr-i Ati sanatçılarına çok benzeyen bir tavırla canlılık ve yenilik savunucusu olma niyetiyle ortaya çıkar. Gazetenin ilk sayısında “İfade-i Meram” başlığıyla çıkan imzasız yazıdan anlaşıldığı gibi, modernlikten ve canlılıktan uzaklaşmış edebiyat hayatına bir ışık gibi doğacak gençlere eserlerini neşrecek bir saha yaratma fikri, gazetenin hareket noktası olmuştur. Bilhassa genç sanatçıları, yazarları aralarında görmek isteyen gazete idaresi, edebiyat hayatında yeni ve canlı bir oluşum yaratamasa da devrin belli bir kesiminin beklentisini yansıtmaları bakımından kıymetlidir.

Gazetenin beşinci sayısında “Aldığımız Varaka” başlığıyla devrin sanatçılarından Hüseyin Avni’nin [Ozan] övgü dolu sözlerine, gazete idaresince verilen cevap da gösterir ki ilk sayıdaki tavır sürdürülmektedir. Amaç, “edebiyatımızı düşmüş olduğu manasızlık vadisinden kurtarmaya çalışmak” (İmzasız: Sayfa Numarası Belirtilmemiş) olarak ifade edilmiş, Hüseyin Avni’nin övgüleri içinse “dekadanların manalı manasız, vezinli vezinsiz asarına” (İmzasız: Sayfa Numarası Belirtilmemiş) karşı gayet başarılı eserler verildiği ifade edilerek gazetenin amaçları doğrultusunda çalıştığı gösterilmeye uğraşmıştır.

Fikirler, amaçlar noktasında büyük emelleri olan gazete, bu emellerine kavuşamayarak yüksek ihtimalle fazla olan rakip yayınların arasında sivrilememiş, iktisadi sebeplerden altıncı sayıda kapanmak zorunda kalmıştır. Üçüncü sayıdan itibaren tekrarlanan “Taşradaki Karilemize” başlıklı ilandan da anlaşılır ki, İstanbul’da yakalanamayan hasılat taşrada sağlanmaya çalışılır. On abone tedarik eden kişiye meccanen bir senelik abonelik verileceği son sayıya kadar duyurulur (11 Temmuz 1325: 16).

1.3.Muhteva

Musavver Edeb’in altı sayısının ağırlığı edebiyat ürünlerine ve tercümelere, kalan kısmı fenni başlığı altında askerî ve içtimai yazılara ayrılmıştır. İlan ve reklamlar, az da olsa görsel malzeme gazetenin kalan sayfalarını süsler. Edebî ürünler, fikrî yazılar, ilan ve reklamlar, görsel malzemeler başlıkları altında gazete incelendiğinde, daha şümüllü bir neticeye varmak, gazetenin amaçlarına hangi ölçülerde ulaştığını görmek mümkün olacaktır.

1.3.1.Edebî Ürünler

Altı sayı çıkan *Musavver Edeb*, her ne kadar gazete sıfatıyla çıksa da devrin edebî dergilerini kendine örnek almış, siyasi ve sosyal sorunları tartışan, gündelik yurt ve dünya meseleleriyle meşgul olan bilindik gazete tanımlamasının çok dışında, dergi şekline çok yakın bir yerdedir. Gazetede edebî ürünlere daha fazla yer ayrılmış, bunlardan manzume parçaları 23 adeti bulmuştur. Gazetede edebî ürünler içinde en dikkati çeken eser ve isim şüphesiz ki Ahmet Cemil’dir. Genç yaşta vefat eden şair, mizahi şiirleriyle ün kazansa da *Mecmua-i Edebiye*’deki hisli manzumeleriyle kısa süreli de olsa dikkatleri üzerine çekmiştir (Huyugüzel, 2000: 33). Mizahi şiirlerinin dışında devrin modern, içe dönük ve tabiatı kucaklayan eserler de kaleme alan Ahmet Cemil’in “Ayasluğ Harabeleri” başlıklı şiiri, Yahya Kemal Beyatlı’nın “1912’de İstanbul’a, Fransız şiirini tanımış olarak kafasında farklı akımların şairlerinden edindiği intibaların yeni bir terkibi düşüncesiyle döndüğü” (Okay, 2007: 339) ve bir müddet sonra Nev-Yunanilik adıyla ortaya çıkacak şiir anlayışını hatırlatır nitelikler de taşır. Elbette Yahya

Kemal'deki “beyaz lisan” arayışının bir neticesi olarak saf şiir tınılarının hissedildiği bir şiir değildir, Ahmet Cemil'in şiiri; ancak Eski Yunan medeniyetini şiirinin bir parçası yapması şairin el yordamıyla dahi olsa bir arayış içinde olduğunu gösterir. Burada Ahmet Cemil'in Batı şiirini, bilhassa Parnas şairleri takip ettiği ya da onların birkaç şiirini, eserini okuduğu söylenebilir.

“Dünya ne garip âlem pür-şur imiş heyhat

Bir lahzada bin renge girmiş o zamanlar

Tarih ediyor şimdi bu hikmetleri ispat

Lakin göremez bunları asla uyuyanlar” (Ahmet Cemil, 27 Haziran 1325: 1- 2).

Mazideki medeniyetlerden kalan harabe niteliğindeki kalıntıların ardındaki tarihî hakikatleri, yaşanmışlıkları ve onların bir zamanlar seslerinin, canlarının olduğu gerçeğini şairin aradığı, bu arayışın görünenin ardındaki asıl hakikati bulmaya uğraşan saf şiir mensuplarını da hatırlattığı söylenebilir. Edebiyat tarihlerinde ön sıralarda yer alan sanatçıları hazırlayan, devrin edebî hayatında arka sıralarda kalmış, bugün unutulmuş sanatçıların çabalarının kıymetli olduğu Ahmet Cemil'in bu şiirinden bir kez daha anlaşılmaktadır.

İsimsiz yayımlanan “İzmit Körfezi'nde” (İsimsiz: 3- 4) başlıklı şiir, Fecr-i Ati şairlerini hatırlatır bir edayla tabiatla insan arasında münasebetler tesis eden, belli dizelerde ritmin yakalandığı şahsi hislerin paylaşıldığı bir şiirdir.

“Yüksek, dumanlı dağların ikil zahiri

Reng-i kebud içinde hayalen olur nihan

Kuşlar bütün mehasin-i afaka bildirir,

Kuşlar bu yerlerin hitab-ı güzindir.

Seyreyler âşıkane bu ulvi mezahiri

Ulviyet-i bekaya muadil bir asuman” (İsimsiz, 27 Haziran 1325: 3).

Görünmeyen ancak hissedilen bir ânın ve mekânın yansımalarının peşinde olan *Musavver Edeb*'in isimsiz şairi, Tahsin Nahit ve Ahmet Haşim'in üslubunu hatırlatan; ancak imge, üslup ve ritmiyle bu iki şairin verimlerini tekrardan öteye gidemeyen bir manzumenin yaratıcısı olur.

Mustafa Kemal adlı şair, “Vaad-i Visal” (Mustafa Kemal: 2) başlıklı şiirinde devrin moda anlayışını takip ederek tabiat unsurlarını kullanıp sevgiliye duyulan aşkın ve sevginin büyüklüğünü yansıtır.

“Bir küçük, nazlı, ela gözlü, meleksima kız

Sarı saçlı, ufacak, pembe dudaklı, yalnız

Çıkıp etrafını süzdü mütereddit, lerzan

O küçük kalbini titretti büyük bir helecan!..

İki arzu-keş sevda çekilip bir kenara

Biri sevdasını hasretle ederken ikrar

Öteki koymuş idi alınına bir buse-i har,

Güneş etmişti bu gül buseleri istikbal

Aynılırken ediyorlardı yine vaad-i visal” (Mustafa Kemal, 27 Haziran: 2).

Manzumenin son kısmından alınan yukarıdaki dizelerde yaratılan zıtlık, şairin Edebiyat-ı Cedide'nin büyük ismi Tevfik Fikret'in şiirlerinde yarattığı çatışmalara benzer bir ifade yaratmaya çalıştığını gösterir. Mustafa Kemal, öte taraftan nazımın nesre yaklaştırıldığı dizelerle de bir önceki neslin devamcısı olur. Mustafa Kemal, manzumesindeki şeklen yakaladığı nesir havasını “küçük kız”la kişi, mekân unsurlarını ön sıraya çıkarmak suretiyle de devam ettirir.

“Denize nazır olan pencerelerden birisi

Açılıp arz-ı tebessüm ediyordu güya” (Mustafa Kemal, 27 Haziran: 2).

Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin ve sonrasında tabiatla bireyin girdiği münasebet *Musavver Edeb* şairi Mustafa Kemal'de henüz aynılığını koruyup tekrardan öteye gidemez.

Mehmet Nizami, Ahmet Cemil'le beraber şiir sahasında farklı bir ses getiren gazetenin nadir isimlerindedir. Gazetenin idare müdürü Mehmet Nizami'nin son sayıya kadar yayımlanan uzun şiiri “Hüsn-i Melul” şarktan vatana hisli, yer yer marazi duygularla bakan, tabiatı, insanı ve yalnızlığın verdiği çaresizliği yansıtan, gazetede diğer şiirler gibi devrin sosyal faydadan uzak yaklaşımının hudutlarında kalarak yazılan bir şiirdir.

“Bu yerde her gece sensiz, seninle payansız

Bir ıstırap ile artık hayattan muğber,

Bu yerde ağlıyorum pür-ümit ü pür-hasret” (Mehmet Nizami, 23 Temmuz 1325: 4).

Mehmet Nizami, uzun şiirinde yer yer yakaladığı ritim ve hayal dünyasıyla kendine has bir üslup yaratma istidadının olduğunu gösterir. Mehmet Nizami'nin ilk şiirlerindeki mana ve şekil tezahürünün devrin birçok şairinde olduğu gibi “eski edebiyat geleneğine bağlı gazel ve nazireler”le (Nüfusçu, 2002: 26) şekil bulduğu kabul edildiğinde divan şiirindeki imge zenginliğinin şaire olumlu katkılar sağladığı söylenebilir. *Musavver Edeb*'in idare müdürü Mehmet Nizami, edebiyat tarihlerinde Filibelizade Mehmet Nizami olarak adını duyuran İzmirli sanatçıyla yüksek ihtimalle aynı kişidir. Ömer Faruk Huyugüzel'in Filibeli Mehmet Nizami'nin şarkta da maarife hizmet verdiğini, *Servetifünun* şairlerinin üslubunu devam ettirdiğini ifade eden saptamaları *Musavver Edeb*'i çıkaran ve “Hüsn-i Melul”un müellifi Mehmet Nizami'yi işaret eder gibidir; ancak sözü edilen benzerliklere rağmen ortaklıklardan söz etmek bu vaziyette daha doğru olacaktır (Huyugüzel, 2000: 355, 356). Mehmet Nizami, altı sayı çıkan gazeteyi genç sanatçıların kendilerini ifade edebilecekleri bir alan olarak düşünür. Bu fikrine rağmen, şiir vadisinde, modern imge ve tımların ağır bastığı; ancak yeni ve özgün eserlerin çok da sergilenemediği bir manzaranın oluşmasına ön ayak olmaktan ileri gidemez.

Seyfettin imzalı “Vatan Şarkısı” (11 Temmuz 1325: 3) ve İbnüllami Mahmut Ekrem imzalı “10 Temmuz Neşide-i Millîyesi” (23 Temmuz 1325: 4) II. Meşrutiyet'in yıl dönümüne denk düşen tarihlerde yayımlanır. Bu iki eser, Osmanlı vatanının parçalanamayacağı fikrinin paylaşıldığı, vatan sevdalısı tüm Osmanlı vatandaşlarının birliğe çağrıldığı devrin siyasetini, iktidarını alkışlayan tipik birer şiirdir.

“Vatandaşlar bütün kardeş demektir

Bizi tefrik o pek boş bir emektir

Şu avaz-ı cihan duymak gerektir

Vatandaşlar! Vatan artık bizimdir” (Seyfettin, 11 Temmuz 1325: 3).

Seyfettin isimli şairin “Vatan Şarkısı”, Namık Kemal’in ecdadına hayranlık besleyen romantizmin tarih şuuruyla yoğrulmuş Osmanlı anlayışından uzaktır. Namık Kemal “Vatan Şarkısı”nda hem Seyfettin’e nazaran daha ağır bir dil kullanmış hem de Osmanlı’yı parçalamak isteyen tüm güçlere karşı mazinin parlak başarılarından beslenen epik bir üslubu yaratmıştır. Seyfettin’in Osmanlı adını bir kez andığı şiirinde, yeni bir kavram olan “vatandaşlık” üzerinde durulur. II. Abdülhamit’in istibdadından kurtulan halk, artık vatandaş olma şuuruyla birdir ve güçlüdür. Benzer bir düşünce ve hisle yazılan İbnüllami Mahmut Ekrem’in şiiri ritim ve söyleyiş bakımından Seyfettin’in şiirinden daha başarılıdır.

“Hakkının sahibi olmuştu bugünde millet

Cebr u kuvvetle geçen yıl alınıp hürriyet

Haricen şevketini, şanını buldu devlet

Nakarat

Hepimiz şevk ile On Temmuz’u tebcil edelim” (İ. M. Ekrem, 23 Temmuz 1325: 4).

Ft. 2. Altıncı sayının görseli.

Gazetedeki birçok eser gösterir ki, verilen ürünlerin sahipleri devrin hem siyasi hem edebî tesirlerine fazlasıyla açıktırlar. Buna bir misal olarak imzasız bir ismin yazdığı şiir verilebilir. “Kardeşim Sadık Bey’in Fotoğrafına” (11 Temmuz 1325: 4) başlıklı imzasız şiir, fotoğraftan ilham alınarak yazılmasıyla, daha çok Tefvik Fikret’le anılan tablo altı şiir yazma tarzını hatırlatır niteliktedir.

Gazetede yayımlanan şiirlerin umumiyeti, Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Ati tesirlerini taşıyan, sosyal faydadan bir hayli uzak, devrin hürriyet ve meşrutiyet fikirleriyle beslenen eserler olarak tanımlanabilir. Ancak şiirler için dil mevzusunda vaziyet bir parça farklıdır. His, duyuş ve hayata yaklaşım mevzularında Edebiyat-ı Cedide’nin âdeta devamcısı sayılabilecek kalem sahipleri, eserlerinde Arapça ve Farsça tamlamalarla yüklü bir dili tercih etmeyerek henüz yaygınlaşmamış da olsa emareleri görülmeye başlanan “sadeleşme” fikrinin aksini gösterir

niteliktedir. *Musavver Edeb*'de yayımlanan şiirlerin umumiyetinde daha anlaşılır ve daha bilindik tamlamalarla şiirler yazıldığı söylenebilir.

Dilin bir başka cephesini teşkil eden tercümelere de gazetede belli bir yer ayrılmıştır. *Musavver Edeb*, Batı tesirinde gelişen Türk edebiyatına en önemli etki alanlarından birini yaratmış tercümelere kendi hudutları dâhilinde yer vermiş, lisan seçiminde çeşitlilikten yana olmuştur. Geleneğin içinde düşünülen Arap ve Fars edebiyatından manzumeler, Fransızcadan şiir parçaları ilk üç sayıda intizamlı şekilde yer almış, beşinci sayıdan itibaren İngilizceden tercüme mensur parçalar neşredilmiştir. Kiminde mütercim ismi verilmeyen bu tercümelerin İngilizce iki tercüme ve Arapça tercümelerin mütercimi olarak Muhittin ismi verilir. Cümlelerdeki kısalık ve sadelik, lisan öğrenimine yeni başlayan kişiler için yapıldığı zannını uyandıran bu tercümelerdeki lisan çeşitliliği ve Fransızcanın dışında İngilizceye de meyledilmesi dikkat çekicidir. Şark kültürünün yüzyıllardır tesirinde bulunan bir daire dâhilinde vücut bulan *Musavver Edeb*'deki Arapça ve Farsça manzume parçaları bir yana bırakıldığında, Batı lisanı ve edebiyatını takipte ısrarcı bir anlayışın ürünü olan gazetenin bu yaklaşımı, devrin Batı kültür ve edebiyatına yakın durma anlayışıyla ilişkilendirilmelidir.

“*Musavver Edeb*'in Tefrikası” başlığıyla hangi lisandan ve yazardan tercüme edildiği söylenmeyen *Maskeli Prens* isimli bir romanın tefrikasına ikinci sayıdan itibaren başlanır. Bu tefrikanın mütercimi gazetenin idare müdürü ve aynı zamanda muharrirlerinden biri olan Mehmet Nizami'dir. Altıncı sayıda gazetenin kapanışıyla beraber bu tefrika da yarım kalır. Tercüme tefrikanın aslıyla karşılaştırma şansı bulunamadığından bu yabancı eserin dil ve üslubunu bilmeden en azından denilebilir ki eser, sade ve açık bir anlatım kullanılarak gayet kısa cümlelerle Türkçeye tercüme edilmiştir.

“Yerine Filip nezaret etsin. Çünkü kar pek ziyade. Sen de bilirsin ki kar bacağı için iyi değildir. Bu gece herkes sokaklarda. Denilebilir ki: Her evde bir bayram var. Keza birçok maskeliler görünüyor. Filip'imizin canı sıkılmayacak. (...) Silah darbesi benim için barometre hizmetini görüyor. Havanın tebdil edeceğini bana iki gün evvelinden haber veriyordu” (Mehmet Nizami, 4 Temmuz 1325: 13).

Mehmet Nizami, *Maskeli Prens* tefrikasında yakaladığı konuşma dilinin sadeliği ve akıcılığını telif eseri “Nevhalarım”da da benzer bir ölçüde devam ettirir. Elbette ki sanat yapmanın ilk amaç olduğu eserde, *Maskeli Prens*'e göre daha uzun cümleler görülse de, bazı yabancı tamlamalar belli aralıklarla, bir ahenk oluşturma çabasıyla kullanılsa da Edebiyat-ı Cedide'nin genel sanatlı nesir cümlelerinden uzak bir anlatım tarzının meydana getirildiği söylenebilir.

“Yavaş yavaş renk ve ziyadan müteşekkil bu âlem gurub-ı uful ediyor. Her tarafa bir laciverdî tarik yayılıyor. Gece, bütün kalbimle verdiğim, bu ömr-i zehr-aşama benzemeyen melül gece! Yukarıya çıktık. Vapurda muntazam gürültülerinden başka bir şey yok” (Mehmet Nizami, 27 Haziran 1325: 5).

“Nevhalarım” başlığıyla birinci sayıdan beşinci sayıya kadar çeşitli his ve olayların bir arada anlatmak suretiyle, hatıra türüne yakın bir mensure oluşturan Mehmet Nizami, gazetenin yaşaması, faal olabilmesi için elinden geleni yapar. Böylelikle Mehmet Nizami, gazeteye yazdığı gerek manzume gerekse düzyazı ve tercümeleriyle *Musavver Edeb*'in asıl yazarı ve lokomotifidir. Hikâye ve mensureleriyle gazeteye katkı sunan bir diğer isim, Alaattinpaşazade Samih Fethi'dir. Sanatçının eserleri, Samih Fethi'nin adını duyurmaya başladığı, henüz roman türüne

meyletmediği gençlik senelerinin ürünleridir. Üç mensure ve bir şiirle adı gazetede görülen sanatçı, gazetenin yazar kadrosunun sadeleşmeye yakın tavrına nispeten daha sanatlı bir üslubu tercih eder. Aslında bu bile sanatçıların dilde, sanat anlayışında ve üslupta ortak bir noktada buluşamadıklarını, beraber hareket edemediklerini gösteren basit bir delildir.

“Bir neşve-i afil ki anı işte bir aydır:

Onu ruhumda yaşatmıştınız ey hüsn-i müzeyyen!..

Mahlûka-i sevda idi hayfa ki o, kahir

Bir hastalığın zıll-i zulumunda bugünler” (Samih Fethi, 11 Temmuz 1325: 3).

Alaattinpaşazade Samih Fethi ismini de kullanan sanatçı, dildeki tavrını mensuresinde de aynı şekilde devam ettirir. “Münşeât-ı Garam” başlıklı mensuresinde sanatçı, edebî ve çağrışım kuvveti zengin bir üslubun peşine düşer.

“Eslafın ancak size adem-i tesadüf yüzünden anlayamadıkları bu büyük; pek büyük hakikati anlamış olmak saadetiyle, lakin o saadete layık olamamak ihtimalindeki meraretle çırpınıyorum. Tevarüs ve tesahub-ı gumum ile bir uzv-ı bitap hâlini almışken şimdi pek taze, pek şatır ihtizazata düşen kalbimi bu saadet ve merrat-ı mütekâbilin lertzadar edip durur” (Alaattinpaşazade Samih Fethi, 23 Temmuz : 7).

Alaattinpaşazade Samih Fethi, gençlik ürünleri olan bu eserlerinde sanata ve edebiyata düşkünlüğünü yansıtan hususiyetler gösterir. Gazetenin dördüncü sayısı ile beraber “Edip-i Muhterem” unvanıyla Ahmet Rasim’in yazıları yayımlanmaya başlar. Adını edebiyat tarihlerine yazdırmış olan Ahmet Rasim’in gazete kapanana kadar düzenli olarak yazıları yayımlanır. Aşına olunan, okuyucuyu kıvrak ve akıcı üslubu ile kendine çeken Ahmet Rasim’in gazetenin dördüncü sayısında yer alan “Kitap ve Sergisi”, beşinci ve altıncı sayıda devam eden “Bir İki Mektup” başlıklı yazısı dahi gazetenin kötü gidişini değiştiremez ve *Musavver Edeb* kapanır. “Kitap ve Sergisi”nde (23 Temmuz 1325: 1- 2) Osmanlıda sanatın merhalelerinden bahseden Ahmet Rasim, bu yazısına reddiye cinsinden gelen mektubu kendine ayrılan sayfalara taşıyarak “Bir İki Mektup” başlığıyla sanat ve Osmanlı bağlamında fikirlerini sunmaya devam eder. *Musavver Edeb*’e yazılarını teslim eden Ahmet Rasim, devrini müşahade etmek suretiyle meydana getirdiği diğer fikra ve denemelerinde olduğu gibi bu iki yazısında da edebî üslubunu aynen devam ettirmiştir (Aktaş ve Özcan, 1989: 118).

Ahmet Rasim, Ahmet Cemil, Mehmet Nizami, Alaattinpaşazade Samih Fethi gibi devrin kalem erbaplarının eserlerinden parçaların görüldüğü altı sayılık bir ömrü olan *Musavver Edeb* gazetesi, Edebiyat-ı Cedide ve Fec-i Ati sanatçılarının üslup ve tema hususiyetlerinin dışına çıkabilecek “yeni”nin bayraktarı olacak genç istidatların adresi olamaz; ancak adı zikredilen bu dört sanatçının ve solukları tükenen diğer kalem sahiplerinin eserlerinin dökümlerinin yapılmasıyla devrin panoramasına mühim bir katkı sunmak mümkün olmuştur.

1.3.2.Fikrî Metinler

Gazetede “Fenni” başlığı altında birkaç sayfalık, en fazla iki yazı bulunur. Bu yazıların edebî ürünlerle Batı’nın kültür ve bilim hayatına yaklaşma, onları öğrenme ve öğretme fiilleri noktasında paralel oldukları rahatlıkla söylenebilir. Birinci sayıdaki “Dalgalar” başlıklı yazı, adıyla müsemma dalgaları merkeze alarak Batı’daki tanımlamalardan bahseder. Daha çok gençlerin yazılarına yer verme amaçlarını devamlı tekrarlayan gazete idaresi ve onun başındaki

isim Mehmet Nizami, askerlerden gelen çeşitli yazıları da gazetede neşreder. Bunlardan biri Piyade Mülazımlarından M. Servet'tir. General Mayyer'in askerlik ve gece yürüyüşleri hakkındaki eserini "Gece Yürüyüşlerinin Lüzumu" (4 Temmuz 1325: 11- 13) başlığıyla tercüme eder.

Umumiyetle Batı menşeli fikir ve eserlerin yansıtıldığı ya da tercüme edildiği öğretici metinlerin itinayla ve belli bir intizamla seçilmediği, sayfa sayısı azalan gazeteyle beraber fenni başlıklı yazıların iyiden iyiye azaldığı görülür.

1.3.3. Görsel Malzeme, İlan ve Reklamlar

Musavver Edeb, kısmen dergi karakteri ve biçimi taşımasına rağmen "musavver" ön adlı diğer yayınlarda bulunan türlü motif, desen, fotoğraf ve resim fazlalıkları gazetenin sayfalarında görülmez. Her sayıda tüm sayfayı kaplayan birer resim bulunur. Resimlerde umumiyetle Osmanlı, Rusya ve Balkan devletleri arasındaki siyasi çekişmeler konu edilmiştir. II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamının önemi ve Osmanlı vatandaşlığı mevzusu görsellerde işlenirken Rusya ve diğer Batılı ülkeler kötü niyetli olarak verilirler. Dördüncü sayıda yer alan resimde; Yunanlar, Avrupa'nın elindeki bir oyuncığa benzetilmiş, beşinci sayıda dünyadaki çeşitli devletlerin savaşın arifesinde olduğu resmedilmiştir. Siyasetin baskın olduğu resimlerde II. Meşrutiyet sonrası fikir hayatının baskın olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Ft. 2. Dördüncü sayının görseli.

Gazetede yer alan ilanlar, diğer yayınlarmın, dergilerin ya da başka sahalara dair eserlerin duyurulmasından çok uzaktadır, tamamen gazetenin kendi satışlarına yönelik tanıtım, bilgilendirme ya da yazı toplamaya dönük ilanlardır.

Reklamlar, İspanik Birahanesi, Hattat, İstanbul'un Büyük Fabrikası, Büyük Birahane, adlı ticarethaneler tarafından verilmiş olup son sayıda hiçbir reklama yer verilmeyişi de bir hayli dikkat çekicidir.

SONUÇ

II. Meşrutiyet'in ilanı ardından basın hayatına yansıyan hürriyet ortamının tesiriyle neşredilen onlarca gazete ve dergiden biri olan *Musavver Edeb*, Cumhuriyet tarihinde kitap basımı ve yayıncılıkta yaptığı isimle anılacak Leon Lütfi'nin, namı diğer Semih Lütfi'nin çıkardığı bir gazetedir.

Gazete, büyük emel ve hedeflerle yayın hayatına başlar; ancak Türk edebiyatındaki manasızlık ve cansızlığı ortadan kaldırmak gibi Fecr-i Ati mensuplarınca da dillendirilmiş olan klişe bir fikrin savunucu olarak süreli yayınlar tarihindeki yerini alır. Gençlere kapılarını aralayan *Musavver Edeb*'in, idare müdürü Mehmet Nizami dışında, ilk sayıdan son sayıya kadar oturmuş bir yazar kadrosu olmaz. Gazete idarecileri *Musavver Edeb*'i sürekli verdikleri ilanlarla ve Ahmet Rasim gibi meşhur bir yazarı kadrolarına ilave etmekle taze bir kanın gazetede deveranını sağlamaya çalışarak ayakta tutmaya çalışırlar. Böylesi arzulu bir çalışma dahi, sayısı bir hayli fazla olan gazete ve dergi dünyasında *Musavver Edeb*'in tutunmasını sağlayamaz.

Musavver Edeb, ilk sayısından itibaren sayfalarına Fransızca ve İngilizce metin parçalarının tercümelerini eklemiş, bilhassa fikrî yazılarda Batı biliminin aydınlattığı meseleleri konu etmiş, böylelikle kendinden önceki edebiyat nesillerinin bir devamcısı olarak Batı kültür ve edebiyatını takip etmeyi sürdürmüştür. Gazetenin, devrin siyasi ve sosyal hayatını tam sayfa olarak neşrettiği resimlerle göstermesinin yanında, devrin bir tür aynası olduğunu, II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı vatandaşı fikrinin çeşitli şiiirlere ve yazılara yansımaları suretiyle de sağlandığı söylenebilir. Edebî manada canlılık ve yenilik taraftarı olan gazete, Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Ati sanatçılarından ruh durumundan, tabiata ve hayata marazi bakışlarından çokça etkilenmiş, altı sayılık kısa ömrüyle amacına ulaşmadan kapanmıştır. Buna rağmen, *Musavver Edeb*, devrinin belli ölçülerde hem edebî hem de sosyal manada aynası olması yönünden, öte yandan genç sanatçıları bünyesinde toplaması sebebiyle ve Ahmet Rasim, Ahmet Cemil gibi sanatçıların eserlerine yer vermesiyle çeşitli kıymetleri bünyesinde taşımaktadır. Altı sayılık bu gazetenin gün yüzüne çıkarılmasıyla devrin bilhassa edebî bütünlüğünün bir parçasının görülmesi sağlanmıştır.

KAYNAKLAR:

- Ahmet Cemil (1325). “Ayasluğ Harabelerinde”, *Musavver Edeb*, 27 Haziran 1325, S. 1, s. 1- 2.
- Ahmet Rasim (1325). “10 Temmuz Neşide-i Milliyesi”, *Musavver Edeb*, 23 Temmuz 1325, S. 4, s. 1- 2.
- Ahmet Rasim (1325). “Bir İki Mektup”, *Musavver Edeb*, 30 Temmuz 1325, S. 5, s. 1- 2.
- Ahmet Rasim (1325). “Bir İki Mektup”, *Musavver Edeb*, 6 Ağustos 1325, S. 6, s. 1- 2.
- Alaattinpaşazade Samih Fethi (1325). “Münşeat-ı Garam”, *Musavver Edeb*, 23 Temmuz 1325, S. 4, s. 7.
- Aktaş, Şerif, Özcan, Nuri (1989). “Ahmet Rasim”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, s. 117- 119.
- Birinci, Ali (2006). “Osmanlı Devletinde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 4, S. 7, s. 291- 349.
- Huyugüzel, Ö. Faruk (2000). *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850- 1950)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İ. Mahmut Ekrem (1325). “10 Temmuz Neşide-i Milliyesi”, *Musavver Edeb*, 23 Temmuz 1325, S. 4, s. 4.
- İmzasız (1325). “İfade-i Meram”, *Musavver Edeb*, 27 Haziran 1325, S. 1, s. 1.
- İmzasız (1325). “Ayasluğ Harabeleri”, *Musavver Edeb*, 27 Haziran 1325, S. 1, s. 1- 2.

- İmzasız (1325). “İzmit Körfezi’nde”, *Musavver Edeb*, 27 Haziran 1325, S. 1, s. 3- 4.
- İmzasız (1325). “Kardeşim Sadık Bey’in Fotoğrafına”, *Musavver Edeb*, 11 Temmuz 1325, S. 3, s. 4.
- İmzasız (1325). “Taşradaki Karilerimize”, *Musavver Edeb*, 11 Temmuz 1325, S. 3, s. 16.
- İmzasız (1325). “Aldığımız Varaka”, *Musavver Edeb*, 30 Temmuz 1325, S. 5, Sayfa Numarası Belirtilmemiş.
- Koloğlu, Orhan (1985). “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köprülü, M. Fuat (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- M. Servet (1325). “Gece Yürüyüşlerinin Lüzumu”, *Musavver Edeb*, 4 Temmuz 1325, S. 5, s. 11-13.
- Mehmet Nizami (1325). “Maskeli Prens”, *Musavver Edeb*, 4 Temmuz 1325, S. 2, s. 13.
- Mehmet Nizami (1325). “Hüsn-i Melul”, *Musavver Edeb*, 23 Temmuz 1325, S. 4, s. 4.
- Mustafa Kemal (1325). “Vaad-i Visal”, *Musavver Edeb*, 27 Haziran 1325, S. 1, s. 2.
- Nüfusçu, H. Harika (2002). Muktebes Dergisi Üzerinde Bir İnceleme, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir, s. 26.
- Okay, M. Orhan (2007). “Saf Şiirin Peşinde”, *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi- 8*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Polat, Nâzım H. (2004). “Musavver Erganon Dergisi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 15, s. 39-62.
- Samih Fethi (1325). “Hastama”, *Musavver Edeb*, 11 Temmuz 1325, S. 3, s. 3.
- Seyfettin (1325). “Vatan Şarkısı”, *Musavver Edeb*, 11 Temmuz 1325, S. 3, s. 3.
- Tahirü’l Mevlevi (2021). *Divan Edebiyatı Yazıları*, (Haz. Hasan Çelik), İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EK: Musavver Edeb’in Muhteviyatı

1.Sayı, 27 Haziran 1325 [10 Temmuz 1909]

İmzasız, “İfade-i Meram”, s.1.

Ahmet Cemil, “Ayasluğ Harabelerinde”, s. 1-2 (şiir)

Mustafa Kemal, “Vaad-i Visal”, s. 2 (şiir)

Agâh, “Hüsündür”, s.2 (şiir)

M. Hamdi, “İştigâ”, s. 2- 3 (şiir)

İsimsiz, “İzmit Körfezi’nde”, s. 3- 4 (şiir)

İsimsiz, “Edebiyat-ı Arabiye”, s. 4 (tercüme)

İsimsiz, “Edebiyat-ı Farisiye”, s. 4 (tercüme)

İsimsiz, “Fransız Edebiyatı”, s. 5 (tercüme)

M. Sami, “Hediye-i Rüya”, s. 5 (measure)

M. Nizami, “Nevhalarım”, s. 5- 6 (measure)

Kasım Askeri, ““Ensal-i Evliya-ı Beşer””, s. 7- 8 (fikrî yazı)

Balkanlara Dair Resim, s. 9 (resim)

İsimsiz, “Dalgalar”, s. 10- 11 (fikrî yazı)

İsimsiz, “Şair”, s. 12- 16 (fikrî yazı)

İsimsiz, “Muhaberat-ı Aleniye”, s. 16 (ilan)

İsimsiz, “İlan”, s. 16 (ilan)

2. Sayı 4 Temmuz 1325 [17 Temmuz 1909]

M. Kâzım, “Ailede Usul-ı Musahabe”, s. 1- 2 (makale)

Muhittin, “Gazel”, s. 2 (şiir)

Mustafa Kemal, “Seyit Bilal Civarında”, s. 2- 3 (şiir)

Ali Haşmet, “Bir Kitabe”, s. 3 (şiir)

M. Sadık, “Hitab-ı Mestimdane”, s. 3 (şiir)

Mehmet Nizami, “Hüsni Melul”, s. 3- 4 (şiir)

Muhittin, “Edebiyat-ı Arabiye”, s. 4 (tercüme)

Alaattinpaşazade Samih Fethi, “Hikâye-yi Nur”, s. 5 (measure)

İhsan Necat, “Ruh-ı Afil”, s. 5- 6 (measure)

Mehmet Nizami, “Nevhalarım”, s. 6- 8 (measure)

Kasım Askeri, ““Ensal-i Evliya-ı Beşer””, s. 8- 11 (fikrî yazı)

Yunanistan'a Dair Bir Resim, s. 9, (resim)

M. Servet, "Gece Yürüyüşleri", s. 11- 13 (fikrî yazı)

Mehmet Nizami, *Maskeli Prens*, s. 13- 16 (roman)

İmzasız, "Muhaberat-ı Aleniye" s. 16 (ilan)

3. Sayı 11 Temmuz 1325 [24 Temmuz 1909]

Ahmet Ziya, "Hürriyet ve Vicdan", s. 1- 2 (makale)

M. Kâzım, "Ailede Usul-ı Musahabe", s. 2 (makale)

Muhittin, "Acz ve Hayret", s. 2- 3 (şiir)

Samih Fethi, "Hastama", s.3 (şiir)

Seyfettin, "Vatan Şarkısı", s. 3 (şiir)

Mehmet Nizami, "Hüsni-i Melul", s. 3- 4 (şiir)

İsimsiz, "Kardeşim Sadık Bey'in Fotoğrafına", s. 4 (şiir)

Muhittin, "Edebiyat-ı Arabiye", s. 4- 5 (tercüme)

İsimsiz, "Edebiyat-ı Farisiye", s. 5 (tercüme)

İsimsiz, "Fransız Edebiyatı", s. 5 (tercüme)

Samih Paşa Faidi M. Fuat, "Gözyaşlarım", s. 5 (mensure)

Mehmet Nizami, "Nevhalarım", s. 6- 7 (mensure)

Kasım Askeri, "Ensal-i Evliya-ı Beşer", s. 7- 10 (fikrî yazı)

Çarlık Rusya'sına Dair, s. 9 (resim)

M. Servet, "Gece Yürüyüşleri", s. 10- 12 (fikrî yazı)

Mehmet Nizami, *Maskeli Prens*, s. 12- 15 (roman)

İsimsiz, "Ecmal-i Ahval", s. 15- 16 (mensure)

İsimsiz, "Taşradaki Karilerimize", s. 16 (ilan)

İsponik Birahanesi, s. 16 (reklam)

4. Sayı, 23 Temmuz 1325 [5 Ağustos 1909]

"Bilmece Müsabakamız" (Sayfa Numarası Yok)

"Kariin-i Kirama", s.1 (ilan)

Ahmet Rasim, "Kitap ve Sergisi", s. 1- 3 (makale)

İbnüllami Mahmut Ekrem, "10 Temmuz Neşide-i Millîyesi", s. 4 (şiir)

Mehmet Nizami, "Hüsni-i Melul", s. 4 (şiir)

İsimsiz, "Edebiyat- Arabiye", s. 4 (tercüme)

Mehmet Muhlis, “ Sevda Geceleri”, s. 4- 6 (mensure)

Yunanlara Dair, s. 5 (resim)

Alaattinpaşazade Samih Fethi, “Münşeat-ı Garam”, s. 6- 7 (mensure)

Mehmet Nizami, *Maskeli Prens*, s. 7- 8 (roman)

“Kitaphanemiz”, Sayfa Numarası Yok, (ilan)

“Taşra Karilerine”, Sayfa Numarası Yok, (ilan)

“İsponik Birahanesi”, Sayfa Numarası Yok, (reklam)

“İstanbul’un En Büyük Fabrikası”, Sayfa Numarası Yok (reklam)

5. Sayı 30 Temmuz 1325 [12 Ağustos 1909]

“İstanbul’un Büyük Fabrikası”, Sayfa Numarası Yok, (reklam)

Hüseyin Avni, “Aldığımız Varaka”, Sayfa numarası Yok (yazı)

“Musavver Edeb”, Sayfa numarası Yok (yazı)

“Bilmece Müsabakamız”, Sayfa numarası Yok (ilan)

Ahmet Rasim, “Bir İki Mektup”, s. 1 (makale)

Muhittin, “Bir Şitaiyemden”, s. 1 (şiir)

T. Haki, “Son Niyaz”, s. 2- 3 (şiir)

Muhittin, “İngiliz Edebiyatı Validem”, s. 3 (tercüme)

Alaattinpaşazade Samih Fethi, “Münşeat-ı Garam”, s. 3- 6 (mensure)

Avrupa’ya Dair, s. 5 (resim)

Mehmet Nizami, “Nevhalarım”, s. 6- 7 (mensure)

M. Servet, “Gece Yürüyüşü”, s. 7- 8, (fikrî yazı)

Mehmet Nizami, *Maskeli Prens*, s. 9 (roman)

“Taşradaki Karilerimize”, s. 10 (ilan)

“İsponik Birahanesi”, Sayfa Numarası Yok, (reklam)

“Hattat”, Sayfa Numarası Yok, (reklam)

“Büyük Birahane”, Sayfa Numarası Yok, (reklam)

“Karabet Papazyan”, Sayfa Numarası Yok, (reklam)

6. Sayı, 6 Ağustos 1325 [19 Ağustos 1909]

Ahmet Rasim, “Bir İki Mektup”, s. 1- 2 (makale)

Muhittin, “Gözyaşına Hitap Unvanlı Şiirden”, s. 2 (şiir)

Şın Aydın, “Yad-ı Şegâf”, s. 2 (şiir)

- Mehmet Nizami, “Hüsn-i Melul”, s. 2 (şiiir)
Muhittin, “İngiliz Edebiyatı”, s. 3- 4 (tercüme)
Mehmet Muhlis, “Kalplerimiz”, s. 3- 4 (mensure)
İhsan Necat, “Napolyon”, s. 4 (mensure)
Jön Türklerin de Olduğu Bir Avrupa Manzarası, s. 5 (resim)
Elif Sami, “ Onun Mezarı”, s. 4- 6 (mensure)
Cevat Rıza, “Beyaz Yelken”, s. 6 (mensure)
İsimsiz, “Hayalat-ı Hevaiye”, s. 6- 8 (fikrî yazı)
“Taşradaki Karilerimize”, s. 8 (ilan)

EEDER

Edebi Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Özlük, Nuran (2021). “Türkiye’de Edebiyatçıların Karakteristik Özelliklerinin/Alışkanlıklarının Yazma Sürecine Etkisi: Sevimli Ay Dergisi Anketi”, *Edebi Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 129-143.

Nuran ÖZLÜK*

Türkiye’de Edebiyatçıların Karakteristik Özelliklerinin/Alışkanlıklarının Yazma Sürecine Etkisi: Sevimli Ay Dergisi Anketi**

The Effect of Authors' Characteristic Features/Habits On The Writing
Process In Turkey: The Sevimli Ay Magazine Survey

ÖZ

Dünyada yazarların yaratma süreçlerine etki eden unsurlar ve nasıl yazdıkları her zaman merak konusu olmuştur. Türkiye’de de devrin tanınan ediplerinden Süleyman Nazif, Burhan Cahit, Ahmet Şükrü, Ahmet Rasim, İbnürrefik Ahmet Nuri, Mehmet Emin, İbrahim Alaattin, Mehmet Rauf, Yusuf Akçura, Selim Sırrı, Ercüment Ekrem, Halit Fahri, Peyami Safa, Yusuf Ziya’nın eserlerini hangi şartlarda ve nasıl kaleme aldıkları, yazma sürecindeki karakteristik özellikleri/alışkanlıkları; Sabiha Zekeriya Sertel tarafından 1926 yılında düzenlenen bir anketle Sevimli Ay dergisinin beş sayısında yayımlanmıştır. Ankete verilen cevapların dili, üslubu sanatkarların karakteristik özelliklerini/alışkanlıklarını bizzat dile getirmeleri bakımından önemlidir. Bu sebeple mezkûr ankete iştirak eden şair ve yazarların cevaplarını, konu ile ilgili duygu ve düşüncelerini müdahale etmeden Osmanlı Türkçesinden Latin harflerine aktararak yayımladık.

Anahtar Kelimeler: Sevimli Ay, anket, yazma süreci, karakteristik özellikler, alışkanlıklar

ABSTRACT

The factors affecting the creation processes of authors in the world and how they write have always been a matter of curiosity. In Turkey, the famous authors of the period such as Süleyman Nazif, Burhan Cahit, Ahmet Şükrü, Ahmet Rasim, İbnürrefik Ahmet Nuri, Mehmet Emin, İbrahim Alaattin, Mehmet Rauf, Yusuf Akçura, Selim Sırrı, Ercüment Ekrem, Halit Fahri, Peyami Safa, Yusuf Ziya the conditions and how they wrote their works, characteristic features/habits in the writing process were published in five issues of Sevimli Ay magazine in 1926, with a survey organized by Sabiha Zekeriya Sertel. Since the answers given to the questionnaire were taken from the poets and authors themselves, it is important in terms of revealing the language, style, approach to the subject and the difficulties they experienced. For this reason, we published the answers of the artists who participated in the aforementioned survey by transferring their feelings and thoughts on the subject from Ottoman Turkish to Latin letters without interfering.

Keywords: Sevimli Ay, survey, writing process, characteristic features, habits

*Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
nuranozluk@ibu.edu.tr ORCID: 0000-0002-3455-7726

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 29.06.2021 Kabul Tarihi: 03.09.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.959583

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

Sancılı yazma sürecinde sanatkârların zihnen, bedenen ve psikolojik olarak daha rahat şekilde, daha etkili eserler vücuda getirmelerini sağlayan, odaklanmalarını artıran, karakteristik özellikleri/alışkanlıkları söz konusudur.

Her eserin meydana gelişi, belli bir zihinsel aktivite gerektirirken edebî eserde tasavvur etmenin yanında muhayyile gücünün de önemi büyüktür. Yazarların karakteristik özellikleri/alışkanlıkları bu melekelerin işlerliği üzerinde etkilidir.

Bazı sanatkârlar karakteristik özelliklerinin/alışkanlıklarının kendilerine sağladığı imkânın/kolaylığın farkındadırlar ve yazmaya başlamadan önce gerekli koşulları sağlarlar, bazıları ise bunların yaratıcılıkları üzerindeki etkilerinin farkında değildirler.

Dünyada ünlü sanatçıların bir eseri neden yazdıklarının yanında yazma sürecindeki karakteristik özellikleri/alışkanlıkları ile ilişkili olarak hangi uyarandan nasıl etkilendikleri dolayısıyla nasıl yazdıkları da merak konusudur. Bazı muharrirler, yaratıcılıklarını artırdığından dolayı bazı uyaranlara bilinçli şekilde maruz kalarak bunu alışkanlık hâline getirmişler ve bununla da anılmışlardır. Örneğin velut muharrirlerimizden Ahmet Mithat Efendi yazarken kahve içtiği için arkadaşlarının Voltaire’i taklit ettiğini söylemesinden rahatsız olmamış, kahvenin zihnini açtığını söylemiştir: “Vakıa dostlardan bazıları bu hususta Voltaire’i taklit eylediğimizi hükmeyleyerek zarifane bir istihzada bulunurlar ise de biz kahve içtikçe zihnimizde bir intibah hâsil olduğunu tecrübe eylediğimizden Voltaire’i taklit dahi etmiş olsak itikadımızca güzel bir şeyi taklit etmiş oluruz.” (Ahmet Mithat, 1304: 16-17)

1926 yılında devrin süreli yayınlarından *Sevimli Ay*’da Türkiye’deki muharrirlerin yazma aşamasındaki karakteristik özellikleri/alışkanlıkları konusunu gündeme getirilmiştir.

İlk sayısı Şubat 1341 (1924) yılında M. Zekeriya (Sertel)-Sabiha Zekeriya (Sertel) tarafından neşrine başlanan *Resimli Ay*; hukuki, idari sebeplerden Şubat 1926-Şubat 1927 tarihleri arasında *Sevimli Ay* adıyla yayımlanmıştır.¹ *Sevimli Ay*’ın 1926 tarihli beş sayısında devrin tanınmış şair ve yazarlarının yazma alışkanlıklarına ait bilgiler, Sabiha Zekeriya’nın tertip ettiği bir anket olan “Muharrirlerimiz, Ediplerimiz Nasıl Yazı Yazarlar?” başlıklı yazı dizisi ile bizzat sanatkârların kendi kaleminden okurlarına ulaştırılmıştır.

Anket, mektup yoluyla gerçekleştirilmiş, yazarlardan cevaplarıyla birlikte birer resim eklemeleri de talep edilmiştir.

Anket sorularının gönderildiği edipler yayım sırasıyla Süleyman Nazif, Burhan Cahit (Morkaya), Ahmet Şükrü (Esmer), Ahmet Rasim, İbnürrefik Ahmet Nuri (Sekizinci), Mehmet Emin (Yurdakul), İbrahim Alaattin (Gövs), Mehmet Rauf, Yusuf Akçura, Selim Sırrı (Tarcan), Ercüment Ekrem (Talu), Halit Fahri (Ozansoy), Peyami Safa, Yusuf Ziya’dır (Ortaç).

Ankette kendilerine yöneltilen karakteristik özellikler/alışkanlıklar-yazma süreci ilişkisi ile ilgili sorular karşısında kimi sanatkâr, bunu daha önce hiç düşünmediğini, kimisi de yaratıcılıklarına menfi/müspet etkileri olan unsurları net bir şekilde ifade etmiştir. Karakteristik özellikler/alışkanlıklar-yazma süreci bağlantısının yaş alma, sağlık sorunları, çevresel etkenler vb. sebeplerle yıllar içinde değişikliğe uğradığı da görülmektedir.

¹ Dergi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Nuran Özlük (2010). *Resimli Ay*, İstanbul: Akademik Kitaplar.

Sanatçıların nasıl yazdıklarının cevabını yakın çevresinden ziyade bizzat kendisinden almak; birinci ağızdan, yazma aşamasında yaratıcılıklarına etki eden karakteristik özelliklerinin/alışkanlıklarının neler olduğunu kendi dili ve üslubuyla okumak önem arz etmektedir.

Bu sebeple *Sevimli Ay* dergisinde Sabiha Zekeriya Sertel’in düzenlediği ankete katılan yukarıda ismi zikredilen şair ve yazarların cevaplarını müdahale etmeden Latin harflerine aktararak ve orijinal metindeki gibi resimleri de ekleyerek yayımladık.

“*Muharrirlerimiz, Ediplerimiz Nasıl Yazı Yazarlar?*”, *Sevimli Ay*, Haziran 1926, S. 4, s. 32-33.

Kimi kâğıdının nevindeki küçük bir farktan müteessir olduğu için yazamaz, kimi masası çiçeklerle süslü, kimi de masasının üzeri tozlu olmadıkça yazamaz. Muharrirlerin hayatlarını yazan müdekkikler muharrirlerin bu yazı usulüne bilhassa ehemmiyet verir, biyografilerine ilave ederler. “*Sevimli Ay*”da şimdiye kadar hiç kimsenin tetkike lüzum görmediği bu meseleyi tetkik bizim muharrirlerin nasıl yazı yazdıklarını tespit etmeyi münasip görmüştür.

Her şairin, her edibin kendine göre bir peri-i ilhamı vardır. Kimi karanlıktan, kimi ziyadan ilham alır. Bundan başka her muharririn yazı yazarken kendine göre karakteristik hususiyetleri vardır.

Her memleketin ediplerinin biyografilerini tetkik ederseniz muharrirlerin çok garip hususiyetlerine şahit olursunuz.

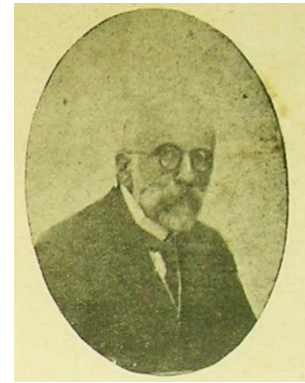
“*Sevimli Ay*” bizim memleketteki muharrirlerin de yazı yazarken gösterdikleri hususiyetleri kaydetmek emeliyle edipler, şairler, muharrirler arasında bir anket tertip etmiştir. Aldığımız cevapları her nüshada karilerimize bildireceğiz.

Süleyman Nazif Beyefendi’nin Cevapları

Hanımefendi,

Emirnamenizi tazim ile aldım. Ne vakit yazmak arzusu hasıl olursa o zaman işe koyulurum. Muayyen evkatım olmadığı gibi, ziya ve zulmet, tenhai ve izdiham gibi hâllerin de mizac-ı taharririmde tesiri yoktur. Muntazam, yani esir-i itiyat çalışanlara pek de gıpta etmem.

Kurşun ve bilhassa demir kalemlerle yazmaya bir türlü alışamadım. Kamış kalemimi kendim Türk kalemıraşıyla açarım. Böyle kalem olmazsa kelimeler, âdeta kafamda isyan ederek, kâğıt üstüne müşkülât ile dökülür. Bu esarettten kurtulmak için çok çalışsam da muvaffak olamadım. Fransızca’yı bile Türk kalemiyle yazarım.

Ediplerimizden Süleyman Nazif Bey

Gerek mensur, gerek manzum asar hakkındaki meth ve kadh beni pek az müteessir eder. Fakat hattımı beğenmeyenlere, âdeta garaz bağlayacak derecede, münfail olurum.

Layezal olan hürmetimin lütf-i kabulü bu vesile ile de rica olunur efendim.

Süleyman Nazif

Pek Muhterem Sabiha Hanımefendi'ye

Anketinize ancak birkaç cümlelik cevap verebileceğim için affınızı dilerim. Nasıl yazı yazdığım sualine çok muhatap oldum. Dostlarımın merakını celbeden şey en ziyade onlarla görüşürken az çok mühim mevzuları kaleme alışımıdır. Gazetecilik, çok yazı yazmak mecburiyeti beni daima zaman ve mekân kaydı gözetmeksizin kaleme sarılmaya mecbur etmiştir. Size küçük bir misal söyleyeyim. “Coşkun Gönül” romanımı hemen hemen adavapurunda ahbablarımla öteden beriden çene çalarken yazmışımdır. Hayatımda şöyle başımı dinleyerek rahatça, asude yazı yazdığım vaki değildir. Buna evvela mecburiyetle alıştım. Sonra itiyat hâline geldi. Şimdi öyle bir hâldeyim ki yanımda konuşacağım biri hatta birkaçı olmazsa yazamam. Bulduğum yerde herkesin gelip eğlendiği bir konser olursa daha seri ve daha kolay yazarım. Onun içindir ki ne gecelerin sükûnu, ne sabahların huzuru bana ilham vermiyor. Yazılarım da hayatım gibi gürültü içinde geçiyor. Bu satırlarım size hürmetlerimin arzına vesile olursa ne mutlu.

Burhan Cahit Bey

Burhan Cahit

Efendim;

Mektubunuzu aldığım günden beri sorduğunuz suallere cevap verebilmek için kendi hususiyetlerimi tetkikle meşgulüm. Çünkü ne yalan söyleyeyim; şimdiye kadar birtakım hususiyetlerim olduğunu biliyordum.

Fakat hanımefendi! Eğer mektubunuzu alan diğer muharrirler de benim, bu sualiniz yüzünden bugün içinde bulunduğum girivedeyseler, “anket”i bir azizlik telakki etmekte haklıdır.

Sakalı uzun bir adama şu suali sormuşlar:

— Yahu! Demişler. Uyuduğunuz zaman bu sakalı yorganın altına mı saklarsınız, yoksa yorganın üstünde mi bırakırsınız?

Herif, düşünmüş, taşınmış, şimdiye kadar bu mesele ile meşgul olmadığı için suale cevap verememiş. Fakat gece tecrübe eylemeye karar vermiş. Yatağa yatmış, sakalını yorganın içine koymuş, uyumak şöyle dursun, rahat edememiş, kendi kendine:

— Galiba, demiş, sakalım dışarıda uyurum.

Sakalını dışarı çıkarmış. Bu defa büsbütün rahatsız olmuş. Yan yatmış, olmamış. Sirtüstü yatmış uyuyamamış. Velhasıl bütün gece rahat edememiş. Birinci geceki rahatsızlığı bir ikinci gece rahatsızlığı takip edince, herif büsbütün hiddet etmiş ve sakalını keserek, bir mendil içine sardıktan sonra, kendisine suali soran adama gitmiş:

— Al, demiş. Maksadın bu idiyse, işte muvaffak oldun.

Şimdi ben de hususiyetlerimi tetkik edeyim, diye sakın bir odada yazı yazdım, olmadı. Vapurda yazmaya çalıştım, olmadı. Kurşun kalemi yürümedi. Mürekkeple hiç yazamadım.

Milliyet Gazetesi Muharrirlerinden
Ahmet Şükrü Bey

Muharrirlik sakal değil ki kendimi bu giriveden kurtarabilmek için kesip de size takdim edeyim.
Baki hürmetler efendim.

Ahmet Şükrü

Muhterem Muharrire;

Lütufnamelerinizi biraz geç aldım. Bittabi (anket)e geç yetiştim. İştihalı, hevesli olarak çalıştığım, yazı yazdığım zamanlar beş altı saatlik deliksiz denilen uykulardan sonradır. Uyandığım zaman gece olmalıdır. Güneş doğmuş ise derhâl atalet arız olur. Bazen öğleden sonra da çalışır, yazarım. Fakat herhâlde sabaha bir iki saat kala çalıştığının, yazdığının zevkini lezzetini öğleyi takip eden işgalatımda bulamam.

Mürekkebim bol, kâğıtlarım düz, çok olmalıdır. Kalemî işlek bulursam düşüncelerimi daha ziyade tanzim ederim.

Okumakta da, yazmakta da dikkat birinci rehberimdir. Okurken, yazarken müskir bir madde kullanmayı asla itiyat edinmemişimdir. Bir hâlde ki ağzıma bir iki yudum bir madde-i müskire aldıktan sonra tezkere bile yazmam. Fakat okurken de, yazarken de tütün içerim. Bilhassa çay zihnimi iraha eder; çalıştırtır. Kahve onun derecesinde müessir, müşevvik değildir.

Ahmet Rasim Bey

Gürültü sevmem. Bir zamanlar aldırılmazdım ama ihtiyarlık bastıkça sinirleniyorum hele sokak satıcılarından, araba, otomobil gürültülerinden şimendifer, vapur düdüklelerinden pencereden pencereye bağıra bağıra konuşan komşulardan ziyadesiyle bizar oluyorum. Çocukluğu sevdiğim için onların haşarılıklarını, koşup bağırmaalarını da severim.

Bazı geceler, kendimce mutena addettiğim yazılar için sevine sevine uyanır, derhâl masa başına geçerim. Saatlerce uğraşırım. Yorulmam, bıkmam. Âdeta ağzım sulanır, neşelenirim, keyiflenirim bu hâl bazen gündüz de vaki olur. Sokakta isem acele ile ikametgâhıma dönerim, derhâl soyunur, masaya atılırım.

Yazdıklarımı bir daha okumak bazen nasip olur, bazen olmaz buna sebep gazetecilik hayatıdır.

Yazları serin, kışları mutedil sıcak bir oda işgalatıma hoş gelir. Bence istediğim gibi yazılmış bir makalenin, bir kitap faslının verdiği hazzı tarif edecek hiçbir tabir, hiçbir ifade yoktur. Zaruret ve kederimi bile bunların karşısında unuttuğum pek çoktur.

Temiz hokka, temiz kâğıt... İşte benim yazıcılığımı ihya eden maddi müessirler. Yazdıklarımında önce müşahedeye, sonra tahassüse alışkırım.

Tetebbu zamanlarında sekiz on saat dalıp yorulmadığım hemen ekserdir. Başım karıncalanır, yahut parmaklarıma kramp gelir, ben çekilemem. Yorgunluk ziyadeleşip de anlayamazlık tari oldu mu bir tarafa serilip yatarım.

Bir mevzuu bidayeten iyice anlamadıkça, etrafını araştırıp girizgâhları tayin etmedikçe kaleme almak taraftarı değilimdir.

İşte muhterem muharrire, ben böyle okur yazarım. Ne göz gezdirmekten, ne de ceffelkalem yazmaktan zevk alamam. Maahaza bildiğim mevzuatı oturup derhâl yazmaya başlamak bence işten madut olamaz. Baki ihtiram ve selam.

Ahmet Rasim

“Muharrirlerimiz, Ediplerimiz Nasıl Yazı Yazarlar?”, *Sevimli Ay, Temmuz 1926, S. 5, s. 25-26, 48.*

Efendim,

Yazmak için ne karanlıktan ne ziyadan ilham alırım. Şöyle bir mevzuda bir şey yazayım diye de düşünmem. Çünkü ismarlama bir şey yazamam. Aklıma geliveren bir isim, bir sername, bir unvan bana mevzumu hazırlar. Sonra eğer neşem varsa kaygım yoksa bu mevzu etrafında dimağım fikrimi harekete getirir. Ekser sabahları gayet erken, herkes uykuda iken yazmayı severim. Başka zamanlarda yazdıklarımı pek beğenmiyorum. Yazdığım şeyleri bir müddet rafa koyarım. On beş yirmi gün sonra tekrar okuduğum zaman yazdıklarımında boş laflar, fazlalıklar görüp çizerim. Tiyatro piyeslerimdeki eşhası nazarımda canlandırarak onları söyleterek, oynatarak yazarım. Kurşun kalemı yahut kamaş kalem, demir kalem hangisi o gün işlek ise onu tercih ederim. Şunu da arz edeyim ki fena bir âdetim var. Yazarken çok sigara içerim. Fakat bizim çoluk çocuğun daha fena âdetleri vardır. Ben odama kapanmış yazarken şırak kapıyı açarlar: “Sütçü para istiyor. Ekmekçinin hesabı doldu. Bu akşam ne odun var ne kömür” dediler mi ne ilham kalır ne fikir ne mevzu... Şeytan kulağına kurşun eğer mahsulat-ı dimağıyeden dahi istihlak vergisi istemek için çat kapı tahsildarlar da gelmeye başlarsa...

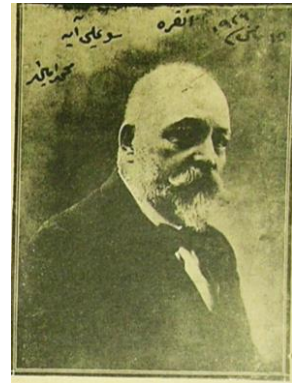

İbnürrefik Ahmet Nuri Bey

İbnürrefik Ahmet Nuri

Efendim,

Ben hayatın elem ve matem yolcusuyum. Bugüne kadar önüme açılan kara dikenli yollardan, ayaklarımın altına kazılan keskin taşlı uçurumlardan başka bir şey görmedim. Gönül güneşlerinden bir küçük alev, arzın baharlarından bir taze çiçek toplayamadım karanlıklar benim kâinatımdır ki ben burada bir gece kuşu gibi yaşadım onun esrarlı yıldızlarından ilham melekleri gibi vahiy aldım. Bunun için benim perdeleri yarı inik olan yazı odam da aydınlık değildir. Sakindir, gürültüsüzdür. Saltanatsızdır, ihtişamsızdır. Fakat eğriliği karışıklığı sevmediğim için düzgündür. Muzdarip beşeriyete ağlayan şairlerin gözyaşlarıyla yazılmış kitaplarım, bir yeni devrin yeni aşk ve rüyalarını getiren şiir perilerim, dünyanın hırs ve gururuna karşı keskin bir kılıç gibi kullanmak istediğim demir kalemim, kalp ve ruhumun kanlı parçaları gibi yırtık kâğıtlar üzerine döktüğüm beyitler, işte benim her şeyim!..

Şair Mehmet Emin Bey

Mehmet Emin

Muhterem Hanımefendi,

Büyük edipler, şairler ve muharrirler arasında açtığınız ankete ismimi karıştırmanızdan doğrusu mütehassis oldum. Bu nevi zaafı itiraf edilebilir ve lakayt görünmek de zaten kezb-i sarih olur. Mamafih zımnem tevcih buyurulan vasfı sellemehüselam tesahup ettiğimi zannetmemenizi de rica ederim. Anketin altında sizin imzanız olmasaydı iltifatı cevap için ilzamkâr addetmez, hakikaten fazla olan işlerden bahsederek özür dilerdim. İşte emrinizi yerine getirmiş olmak üzere yazı hususundaki itiyatlarımı, pek de şayan-ı dikkat olmamakla beraber, arz ediyorum:

Bilhassa son senelerde çok ve mütenevvi yazı yazmaya mecbur oldum. Elan da o hâldeyim, yazı için tenha ve sakin bir yere ihtiyacım yoktur. Mektepte rüfekamın, evde çocuklarımın arasında suhulet ve mebzuliyetle yazırım. Hatta yazarken odadaki musahabeyi takip ettiğim çoktur. Bu itiyat arkadaşlarımın daima dikkatlerini celbetmiştir. İki, birde nasıl olup da gürültü içinde yazabildiğimi sorarlar. Ancak üzerinde hiç düşünmemiş olduğum bir mevzuu yazarken biraz sükûn ve inziva ihtiyacı duyarım ve böyle zamanlarda etrafımdaki sözleri ve hareketleri takip edemem. Söyleyenleri işitem bile anlamam ve suallere sorulana değil, düşündüğümü söylemek suretiyle cevap veririm. On iki yaşındaki kızım, sekiz yaşındaki oğlum, aramızda külfetsiz bir dostluk bulunduğu için ben yazı yazarken dizlerime, omuzlarıma tırmanırılar suallerine cevap almak için yüzümü elleriyle kendilerine çekmek isterler. Cıvıltılarından mütelezziz olmakla beraber ben işime devam ederim ve bu vaziyette hiç yorgunluk hissetmem. Fakat yazacağım şey umumi hatları itibarıyla zihnimde tebellür etmemişse o zaman biraz sinirlenir ve beni rahat bırakmalarını söylerim. Kurşun kalemi veya mürekkep istimali müsavidir. Ancak küçük kıtada kâğıtlara yazmaktan hoşlanmam ve buna mecbur olduğum zaman dar bir sahada kalmış gibi biraz güçlük hissederim.

İbrahim Alaattin Bey

İşte yazı hakkındaki itiyatlarımı tespit ettim. Vesika için çıkartılarak cebimde kalmış olan bir fotoğrafı leffediyorum.

İbrahim Alaattin

Efendim,

İlk zamanlarda bazı muharrirlerin iltizam ettikleri garaipperestliğe düşmeden, fakat çok güçlükle yazardım. Herhangi bir mevzuu tasavvur ederken hemen daima cümleler yapılmış olarak tulu ettiğinden bunların sırasını tayin ve teviz etmek beni çok yorardı. İstedğim ahengi temin etmek, manayı derinleştirmek, üslubu canlandırmak için bu cümleleri defaatle gözden geçirir, kurcalar, ilaveler yapar, alt üst eder, ve mükerreren okuyarak ancak uzun yorgunluklardan sonra istediğim şekli verinceye kadar tekrar tekrar yazardım. Mesele “Siyah İnciler”deki küçük parçalar hep böyle yazılmıştır.

Hikâyelere gelince, daima güç başlarım, ilk satırları hâlâ yukarıda tarif ettiği veçhile yazmaktan kurtulamadım. Fakat bir kere başlayıp da eserin ruhuna girerek hararetlendim mi artık müşkülât kalmaz, ve ancak bir iki tashihe muhtaç bırakacak bir suhulet peyda olur.

Mehmet Rauf Bey

Bu son zamana kadar böyle idi. Fakat, bilhassa bu sene yazdığım “Son Yıldız” romanında kâmilten değişti, bir kere evvelden kâğıdın üstünde didinerek, çekişerek yazıp bozarak, çizip çıkararak, velhasıl kendi kendime bin müşkülâtla harap olarak yazmakta iken birkaç ufak tecrübenin verdiği cesaret ve emniyetle, ve elim bir hastalığım mecburiyetiyle söyleyip yazdırmak lazım geldi. “Son Yıldız”ın birinci babı müstesna, hepsini böyle yazdırdığım gibi, şimdi yeni başladığım “Kiralık Harabeler” ismindeki büyük bir İstanbul hayatı romanı için de yine böyle yapıyorum.

“Son Yıldız”ın birinci babını da evvelkiler gibi yine cümle cümle didinerek yazmıştım. Hâlbuki yazı esnasında gayr-ı kabil-i tahammül asabiyetlerime yorulmaz bir sabır ve melekâne bir tahammül göstererek bana yardım eden refikamın ilhamı sayesinde olacak artık böyle güçlülere rast gelmiyordum. Âdeta, birine bir lakırdı anlatıyormuşum gibi, hatta ondan daha vuzuh ve suhuletle (Çünkü mükâlemem pek karmakarışıktır.) ancak bir iki tashihe muhtaç olacak bir selasetle yazdırıyorum. İşte “Harabeler” romanına da böyle başladık ve böyle devam ediyoruz.

Bu tarz ile evvelden daha muvaffak olduğumu zannediyorum. Çünkü bütün dostlarım, ve okuyan herkes gibi ben de görüyorum ki “Son Yıldız” hatta “Eylül”den bile kuvvetli ve şahsiyetli bir eser oldu.

Bir muharrirde zengin bir muhayyile, kuvvetli bir müfekkire olduktan sonra yazmanın hiç ehemmiyeti olmaz. Aydınlıkta, veya karanlıkta yazmak gibi şeyler boş ve garaipperest muharrirlerin iddiasından başka bir şey değildir. Yazı yazabilecek adam, karanlıkta da yazar, kalabalıkta da, fırtınada da yazar, kasırgada da.

Osmanbey, 17 Mayıs 1926

Mehmet Rauf

“Muharrirlerimiz, Ediplerimiz Nasıl Yazı Yazarlar?”, *Sevimli Ay*, Ağustos 1926, S. 6, s. 14-15, 46.

Muhterem Hanımefendi,

Yazış tarzımı soruyorsunuz. Düşündüm, düşündüm “yazı yazarken gösterdiğim karakteristik hususiyetimi” bir türlü bulamadım. Zaten hayatımda ne yazdım ki böyle muharrirlik hususiyetim olabilsin.

Ne karanlıktan, ne aydınlıktan ilham aldığımı hatırlamıyorum; daha açığı ilham nedir, onu bile bilmiyorum; vahiy gibi bir şey olsa gerek...

Yazmak ızdırırında kaldın mı, elime ne geçerse onunla yazarım: kurşun kalem, yazı kalem, stilo, tebeşir...

Kalabalık, gürültülü yerlerde yazmaktan ziyade söylemek hevesim artar. Hamdolsun, Meclis’te bu manasız hevesimi biraz yenebiliyorum. Ender verdiğim takrirler, ekseriya sebke ve rapattan mahrumdur; bundan anlıyorum ki kalabalık, gürültülü yerlerde cümle toplayamıyorum.

Yusuf Akçura Bey

Bu mektubumun da kelimeleri eksiz, cümleleri bağısız ise, beni mazur görünüz: Meclis’te yazdım.

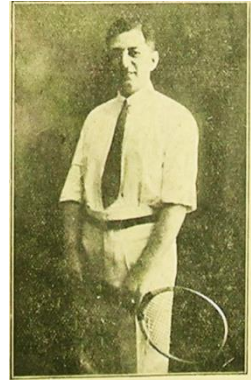
Lütfen resmimi de istemişsiniz. Elli yıllık tatsız hayat, suretimi meyvelerin en çirkini olan muşmulaya döndürdüğü için, yeni resimlerimi evime sokmuyorum. Sébah’la Weinberg’te var, galiba. Benim ak sakallı, buruşuk yüzümü karielerinize gösterip abonelerinizi eksiltmeye mutlaka karar vermiş iseniz, onlardan aldırırsınız.

Hiçbir şey olmayan bu âcizi, muharrirlerden saymak lütufkârlığınıza müteşekkirim. Derin hürmetlerimi kabul buyurunuz muhterem hanımefendi.

Akçuraoğlu Yusuf

Efendim,

Garip değil mi? Şimdiye kadar nasıl yazdığımı ben de dikkat etmemiştim. Sizin sualiniz beni düşünmeye mecbur etti. Mizacımdaki garabetin ancak o vakit farkına vardım, kendim de güldüm. Senenin muayyen zamanlarında yazarım. Yaz sıcaklarında çok kere iki satırı bir araya getirmek için saatlerce düşündüğüm vakidir. Kışın ise günde iki makale yazdığım olur. Ekseriya sabahları evimdeki kitap odamda yazarım geceleri yalnız okurum. Yazarken veya okurken gürültüden, kalabalıktan hiç müteessir olmam. Bilakis hoşlanırım. Evvelleri yazdıklarımı temize çekmek, hatta tekrar okumak âdetim değildi, son dört beş senedir ikinci bir defa okumayı ve bazı tashihler yapmayı âdet edindim. Konferanslarımda ve makalelerimde hatta hususi sohbetlerimde fayda ile zevki mezcetmek bence bir prensiptir, en ciddi mevzulara bazen biraz mizah katarım. Lisanda sadeliği, kısa ve terkipsiz cümleleri severim. Uzun dinlemekten olduğu gibi uzun söylemekten de hoşlanmam. Onun için yazılarımda ve sözlerimde, intiha aratmamaya çok dikkat ederim.

Selim Sırrı Bey

Selim Sırrı

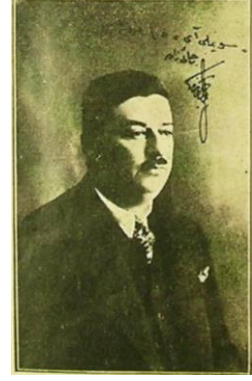
Efendim,

1. İlhamımı hayat-ı hakikiyeden, gezdikçe görüp tanıdığım insanlarla eşyadan alırım. Nazarlarım, herkesin ve her şeyin tuhaf, gülünç tarafını arar ve görür.

2. Yazılarımı alelekser ucu çok sivriltilmiş kurşun kalemiyle yazırım. Diyebilirim ki fena yontulmuş bir kalem, üslubuma âdeta fena bir tesir yapar. Mürekkeple yazacağım vakit Türk mürekkebi ve kamış kalem kullanırım. Bu hususta muhafazakârim.

3. Yazarken yalnız olmak isterim. Mamafih iki üç kişinin konuştuğu odada hatta kalabalık bir kıraathanede ve tavla gürültüleri arasında bir hikâye veya bir roman tamamladığım olmuştur. Mevzu beni o derece cezbeder ki etrafımda bulunanlardan, olup bitenlerden tamamıyla tecerrüt ederim.

4. Çalışırken birkaç kahve ve pek çok sigara içmek âdetimdir. Hiç müsvedde yapmam. Mesaimde intizamı çok severim.

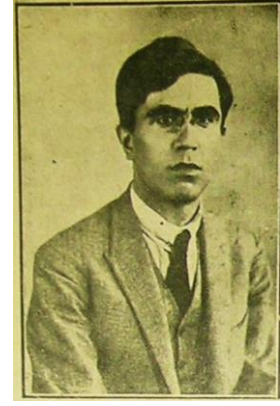

Ercüment Ekrem Bey

Recaizade: Ercüment Ekrem

Muhterem Efendim;

Sualinize cevap vermeden evvel müsaadenizle şu anda aklıma gelen bir fıkrayı nakledeceğim: Hani bir adamın çok uzun bir sakalı varmış. Bir gün muazzibin biri ona sormuş “Geceleri yatarken sakalınızı yorgandan içeriye mi alırsınız, yoksa dışarıda mı bırakırsınız?” Sakallı zat sakalını kaşımış, taramış, bir müddet düşünmüş. Cevap verememiş. Nihayet o gece meseleyi tamike karar vermiş. Fakat tabir-i kadimi ile camehabında bir türlü sabaha kadar uyuyamamış. Muhteşem sakalını yorgandan içeri almış, içine sıkıntı gelirmiş, dışarıya salarmış, yine rahat edemezmiş. Hülâsa sabahı zor etmiş. İlk işi bir berbere giderek bu yirmi senelik emektar sakalı kestirmek olmuş.

Halit Fahri Bey

İşte efendim, sizin anketiniz de biz muharrir ve şairleri böyle bir vaziyete düşürdü. Yazı yazarken çok kere dikkat etmediğimiz, hatta farkında bile olmadan mihaniki bir surette yaptığımız -daha doğrusu bilerek veya bilmeyerek yapmaya mecbur kaldığımız- nice küçük cinnetlerimizi bize öğretti. Demek ki bu anketin gayet ince düşünülmüş olan muazzepliği derhâl tesirini gösterdi. Mesela şu anda dikkat ediyorum ki bu satırları karaladığım kâğıdın sertliği, gözlerimi yoran matlığı, bilhassa noktalı satırları arasındaki fazla genişliği bana bir işkence oluyor. Kâğıdın arzı da fazla uzun... Aksi gibi geçenlerde matbaada masama bıraktıkları bu kâğıtları çantama koymuşum, bu dakikada diğer ince uzun ve cinsi yumuşak kâğıtlarım da kalmamış...

Şimdi daha derin düşünüyorum ve maraziyelerim miyanında şunları keşfediyorum:

1. Kurşun kalemi ile şiir yazamam. Piyes adapte edebilirim. Bir de mektup ve istida müsveddesi karalayabilirim!

2. Kamış kalemi nasıl tutmak lazımdır? Bunu bile unutmuşum. Belki dişim ağrıdığı bir gün bir tanesi elime geçse ucuna pamuk sarar tentürdiyot sürmek için kullanırım. Öyle fıraklı bir zamanda şüphesiz pratik bir alet olacak.

3. Çok sert ve ucu çok kalın demir bir kalem ile de yazamam.

4. Tercih ettiğim “stilo”dur. Gelelim diğer sualinize:

Karanlıktan mı ilham alırım, aydınlıktan mı? Bu suale düşünmeden cevap verebilirim: karanlıktan.

Pek çok şiirlerimin ve üç manzum piyesimin ilhamını gecelerden almışımdır. (Baykuş)un mevzuu:

O tarihte Beşiktaş’ta Valide Çeşmesi’nde oturdum. Çok karanlık bir gece arkadaşım Hakkı Tahsin ile birlikte Şişli’ye çıkmak üzere yola düştük... Tam Maçka’nın karşısında iken solumuzdaki ağaçlıktan acı acı bir baykuş öttü. Gayr-ı ihtiyari titredim. Nazarlarım Üsküdar ufuklarına ilişti. Bir anda nasıl oldu bilmiyorum, Üsküdar’ın ışıkları arasında Anadolu’nun harap ve bedbaht köylerini görür gibi oldum. Dudaklarımdan da şu mısra döküldü:

Sus, karanlıkta baykuş öttü yine!

Görüyorsunuz ya, Baykuş’un çerçevesi Üsküdar ufuklarından ve ikinci perdedeki türbenin kandili o gece gözlerime çarpan ve zifiri karanlıkta uhrevi bir raşe ile titreyen ışıklarından doğdu. Baykuşun sesi de o ani ve hazin ilhamın ilk nağmesi oldu.

Bunu takiben yazdığım “İlk Şair” namındaki manzum eserimin menşeyini ise ta çocukluğumda hanımıninmeden geceleri dinlediğim masallarda aramak lazım gelir.

Henüz ne temsil, ne de neşredilmiş olan (Sönen Kandiller) namındaki üç perdelik piyesimin mevzuuna gelince, âdeta uykumda idrak ettim: Bir gece uyandığım zaman sebepsiz bir teessüre kapıldım. Hayalimde bir köşk, bir donanma gecesi, bir sahil peyda oldu. Hisli, mariz bir genç bahçenin karanlıkları içinde dolaşüyor ve birtakım kandilleri yakıyordu. Bu tahayyülüm gittikçe heyecanımı arttırdı. Hemen yataktan fırladım ve yazıhanemin önüne geçerek şu mısraları kaydettim:

... Ne zaman düşünsem çocukluğumu

Gözümün önüne şu levha gelir:

Gittikçe genişler, büyür, yükselir

Mazinin dumanlı bir gurubundan...

Gece... Bir donanma gecesi... Bundan

Tam on beş yıl evvel yine bu bahçe...

Bu çamlar sanki bir yeşil ferace

Giyinmiş kadınlar gibi hülyalı...

Yalnız parmaklığın önü hayali...

İşte oracıkta, o renk renk yanan,

Nihayet hepsi bir renge boyanan,

Kandiller sönerken sessiz, dumansız

Bekleyen zavallı bir çocuk yalnız...

ve bu mısralar böylece kendiliğinden akıp gitti. Nihayet sabah olup ortalık ağardığı zaman piyesimin kahramanı “Nihat”ın:

... nasibi

Sönen kandilleri beklemek olan

seciyesini uzun bir tirat dâhilinde yazmış bitirmiştim. Bilahare piyesin “senaryo”sunu çizdim. Fakat her üç perdenin esas meclislerini parça parça kâğıtlara yazdım. Öyle ki üçüncü perdeyi bitirdiğim zaman ilk perdenin yalnız üç meclisi yazılmıştı. (Baykuş) ve (İlk Şair)de ise ilk perdenin ilk meclisinden başlayarak son perdenin nihayetine kadar senaryoyu muntazaman takip ederek yazmıştım. Şimdi itiraf ederim ki (Sönen Kandiller)deki usulü diğerine tercih etmekteyim. Çünkü karakterler bu sayede daha iyi inkişaf edebilmektedir. Yazılmamış meclisleri bilahare yazıp dağınık kâğıtları bir deftere toplamak da -eserin hitamı müyesser olunca- ayrıca hoş bir meşgale oluyor.

Anketinize biraz uzun süren cevabımı kesmeden, bilhassa şiir yazdığım vakit sükûneti tercih ettiğimi de söyleyeyim. Hele geceleri evde ses, seda kesildiği zaman sabahlara kadar çalışmak -ne kadar yorgun olsam- muhayyilemi devamlı bir surette işletebiliyor. On dört senedir böyle beyaz sahifelere mısralar dökerek ne kadar fecir karşıladım, hesabını veremem. Yalnız bütün bu mısralardan istikbale kaç tanesi intikal edecek?.. Bu şüphe, bütün şairler gibi, benim de ruhumu kemiren bir cerihadır.

Bilvesile hürmetlerimi takdim ederim, efendim.

Halit Fahri

13 Haziran 926

“Muharrirlerimiz, Ediplerimiz Nasıl Yazı Yazarlar?”, *Sevimli Ay, Eylül 1926, S. 7-31, s. 25.*

Loş oda. Çıt yok. Büyük ve üstü boş bir masa. Uçları iyi yontulmuş iki üç kurşun kalem. Yaprakları buruşuksuz temiz bir mektep defteri. Cigara paketi. Her cigara başında külleri dökülüp temizlenen bir tabla.

İşte bu dekor içinde ben, yazı yazmak haile ve mudhikesinin zavallı kahramanı, yalnız başıma, bu dekor içinde sahneme çıkıyorum.

Beni gözlerimin önüne getirdiniz ve şimdi kendimi seyrediyorum: Bir elimde kalem, öteki elimde çenem, hafifçe dizlerimi sallayarak düşünüyor, sonra eğiliyor, yazıyor, her cümle başında biraz duruyor ve yazdığımı beğenmezsem kâğıdı hemen parçalıyorum. İşte hiç değişmeyen bir itiyat: Yazdığım cümleyi silmek âdetim değildir, ancak onu zihnimde iyice teşekkür ettirdikten sonra yazarım, yazdıktan sonra beğenmezsem silmem, bütün sahifeyi iptal ederek hepsini birden yazarım, müsveddelerim siliksizdir.

Peyami Safa Bey

Eskiden meclislerde, kahvelerde, tiyatro localarında, konserlerde yazabilirdim; ben çocukken karilerime birden bire tanıtan ilk hikâyelerimi böyle yazdım. Şimdi, hayattan intibalarım çoğalmış olacak ki bunları tensik için sükûna muhtacım, sessizlik ve yalnızlık şart.

Yazı kalemiyle hiç yazamam. Daima kurşun kalem; ve iki numaralı Faber! Mektep defterinden başka hiçbir kâğıda da yazamıyorum. Çünkü bunlarla hem ölçümü biliyorum, hem de çizgisiz kâğıtta, bir dalgınlığa kurban olarak satırları birbirlerine çelmelemek tehlikesinden kurtuluyorum. Kâğıdın biraz buruşuk olmasına da tahammül edemem.

Çok cigara içerim.

Kurşun kalemini sıkı tutar, kâğıda çok bastırırım. Bu yüzden sağ elimin orta parmağının başında her türlü tedaviye itiraz eden daimi bir nasır, şahadet parmağımın solunda bir katılık ve başparmağımın iç tarafında bir deri pörsüntüsü vardır. Kalemin ucu iyi yontulmuş olmalıdır ve ikinci, üçüncü kalemler de bir kazaya hazır olarak karşımda nöbet beklemelidirler. Çünkü bu kaza mutlaka vukua gelir: Hikâye kahramanlarından biri kızarsa, herhangi bir nevde müteheyyiç olursa bu şiddetlerinin, öfkelerinin acısını benden çıkarırlar, kaleminin ucunu kırarlar. Teheyyüç deminde kalem yontmakla uğraşamam, derhal nöbetçi kalemlerden birine müracaat.

Yazarken farkında olmadan yüzümü, gözümü oynatırım, yumruklarımı sıkarım, parmaklarımla birçok hareketler yaparım. Hazin veya gülünç bulduğum yerlerde gözlerimin yaşardığını veya ağzımdan kısa, şiddetli bir kahkaha fırladığını da ilave edeyim.

Yazarken her zamankinden fazla dalgınım. Hiç farkında olmadan büyük hareketler yaptığım vardır: Mesela, geçen gün, su içmek için yerimden kalkmışım, balkonun penceresine gitmişim. Sürahiye bardağa boşalttıktan sonra yerine koyarken bir şangırtı koştum. Somnambül gibi kendime güldüm. Sürahiye pencereye koyacağım yerde balkonun taşına bakıvermişim, parçalanmış Eh... Kazadır der, geçersiniz değil mi? Aynı hadise, aynı yerde, aynı hâlde, ertesi gün, başka bir sürahinin başına geldi. Ev halkından utandım. Nitekim onlar da müthiş kahkahalarla cezamı verdiler.

Yazımı bitirdikten sonra saatlerce kendime gelemem. İçimde birtakım sesler, şekiller, hareketler, tahassüsler kalır. Bazı yazdığım cümlelerden biri hafızama yapışır ve her iki üç dakikada bir şuuruma çıkar. Nereye gitsem, ne yapsam, kimle görüşsem için için bu cümleyi tekrarlarım.

Onun edebî olarak yahut romandaki hâle göre hiçbir ehemmiyeti yoktur. Güzel ve bir mısra temellüküyle hafızayı haz ve teshir edebilecek hiçbir fikir veya his tekâsüfünü haiz bulunmayan bu cümle ekseriya pek manasız, ehemmiyetsiz, alelade olabilir.

Ayıplanmayacağımı bilsem, yazı yazarken şuarsuzca uğradığım tuhafıkların hepsini anlatırdım. Fakat... Neme lazım, herhâlde (Sevimli Ay), gülünç olmak imtihanına çağırmadı; kıymetli Sabiha Zekeriya Hanım’ın böyle gizli bir niyeti olduğunu farz etsem bile ben bu müsabakada birinci çıkmak hevesinde değilim.

Peyami Safa

“Muharrirlerimiz, Ediplerimiz Nasıl Yazı Yazarlar?”, *Sevimli Ay, Teşrinisani 1926, S. 9-33, s. 27.*

Zavallı muharrirlere bu azizliği yapmak da nereden aklınıza geldi? Günlerce: Acaba ben nasıl yazı yazıyorum, hususiyetlerim nedir? Diye kendimi göz hapsine aldım.

Doğrusunu ister misiniz? Karilerinizin merakını celbedecek kadar orijinal değilim. Keşke bu suali Halit Fahri Bey'e sorsa idiniz, size cinlerden, hecinlerden, güvercinlerden bahseder, heyecanlı masallar anlatırdı. Hâlbuki, ben, herkes gibi bir insanım. Görebildiğim başlıca âdetlerim şunlar:

Yazın, aydınlık, fakat güneşsiz, serin bir yer... Kışın, sıcacık, elektrikle aydınlanmış bir oda... Kar yağmış, güneş açmış, hepsi bir. Yeter ki, yıldırım yüklü, dolgun, asabiyetten morarmış bir hava olmasın. O zaman, ben de gürleyecek adam ararım...

Yusuf Ziya Bey

Gürültü, dağınıklık hoşuma gitmez. Sessizliği, intizamı severim... Geniş, derli toplu bir masa, temiz bir hokka takımı, birkaç kalem, düzgün, buruşuksuz ve biraz uzunca kesilmiş kâğıtlar... Rahat, yayvan bir koltuk. O zaman, aklımı ve kalbimi kalemimin ucuna takıp yazmaya başlarım. Bütün müşkülât, yazıya istediğim başlangıcı verinceye kadardır. Ondan sonra, kolayca satırlar alt alta dizilir. Yazı yazarken, karnım ne aç olmalı, ne tok. Ekseriya, çok soğuk bir nükte veyahut çok zarif bir cümle yazdığım anda dudaklarımdan küçük bir kahkaha fırlar.

Bir de, sık sık aynaya bakarım. Ama,

Şair Nedim'in:

Niçin sık sık bakarsın öyle mirat-ı mücellaya

Acep sen dahi kendi hüsnüne hayran mısın kâfir!

dediği gibi, kendimi pek beğendiğimden değil. Sadece bir itiyat. Yoksa dünyada ilham alacak başka yüz mü kalmadı?!..

Mevzularımı, ekseriyetle yazdığım yerde düşünür, tertip eder ve sabahları erkenden yazarım. Benim hayat programım kısaca şudur:

Gündüz iş, gece cümbüş!

Akbaba Gazetesi Sahibi

Yusuf Ziya

KAYNAKÇA

- (1926). “Muharrirlerimiz, Ediplerimiz Nasıl Yazı Yazarlar?”, *Sevimli Ay*, S. 4, s. 32-33.
- (1926). “Muharrirlerimiz, Ediplerimiz Nasıl Yazı Yazarlar?”, *Sevimli Ay*, S. 5, s. 25-26, 48.
- (1926). “Muharrirlerimiz, Ediplerimiz Nasıl Yazı Yazarlar?”, *Sevimli Ay*, S. 6, s. 14-15, 46.
- (1926). “Muharrirlerimiz, Ediplerimiz Nasıl Yazı Yazarlar?”, *Sevimli Ay*, S. 7-31, s. 25.
- (1926). “Muharrirlerimiz, Ediplerimiz Nasıl Yazı Yazarlar?”, *Sevimli Ay*, S. 9-33, s. 27.
- Ahmet Mithat (1304). “Beşinci Musahabe: itiyat”, *Musahabat-ı Leyliye*, İstanbul, 1304, s. 16-17.
- Özlük, Nuran (2010). *Resimli Ay*, İstanbul: Akademik Kitaplar.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Kırmıt, Ömer Faruk (2021). “Harf İnkılabı Sürecinin Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 144-171.

Ömer Faruk KIRMIT*

Harf İnkılabı Sürecinin Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine

Yansımaları**

Reflections of The Letter Revolutionary Process In Hâkimiyet-i Milliye
Newspaper

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; 1 Kasım 1928'de kabul edilen Latin alfabesinin, Türk basınından olan Ankara merkezli Hâkimiyet-i Milliye gazetesine, nasıl yansıdığını tespit etmektir. Bu nedenle çalışmada, Latin alfabesinin kabul edilme sürecinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin, 1929-1930 tarihleri arasında çıkan sayıları incelenmiştir. Gazetenin, Cumhuriyet ideolojisine sahip çıkması ve bu doğrultuda Cumhuriyet'in temellerini sağlamlaştırılmaya olan katkısının neler olduğunun tespiti, tarama modeli kullanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, gazetede yeni alfabenin kabul edilmesi durumu halka ne biçimde yansıtıldığı irdelenerek, bütün bunlardan yola çıkılarak Cumhuriyet ideolojisinin nasıl yerleştirildiği araştırılmıştır. Çalışma; “Giriş” ve “Sonuç”tan başka üç ayrı başlıktan oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın tarihsel arka planı olarak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde alfabe hakkındaki gelişmeler incelenmiştir. Sürelî yayınların kültürel, toplumsal ve siyasal hayat açısından öneminden bahsedilerek Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin rolüne değinilmiştir. Akabinde ise “Latin Alfabesi Kabul Edilmeden Öncesi Sürecin Hâkimiyet-i Milliye gazetesine Yansımaları” başlığı altında Latin alfabesine geçiş sürecinin Hâkimiyet-i Milliye gazetesine nasıl yansıdığı anlatılmış; diğer bir başlık olan “Latin Alfabesi Kabul Edildikten Sonrası Süreçte Yaşanan Gelişmelerin Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları” araştırılmıştır. Gazetenin incelenen sayıları sonucunda; hükümet tarafından desteklediği ve bir Ankara gazetesi olduğu için, Latin alfabesi kabul sürecinde ve sonrasında hükümetin bu konuda attığı adımlar paralelinde yayınlar yaptığı tespit edilmiştir. Ayrıca gazetenin bu konuda halkı bilinçlendirdiği ve süreci kolaylaştırdığını da söylemek mümkündür. Gazete, bu olayı Atatürk'ün yapmış olduğu inkılaplar içinde en önemlisi olarak değerlendirmiştir. Gazete, bu konuda yapmış olduğu haberlerde, halkın dikkatini konu üzerine çekmiş, alfabenin halk nezdinde karşılık bulmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, Atatürk, Eğitim-Öğretim, Osmanlıca, Latin Alfabesi.

ABSTRACT

The aim of this study; The aim is to determine how the Latin alphabet, which was adopted on November 1, 1928, was reflected in the Ankara-based Hâkimiyet-i Milliye Newspaper, which is one of the Turkish press. For this reason, in this study, the developments experienced during and after the adoption of the Latin Alphabet, and the issues of the Hâkimiyet-i Milliye Newspaper published between 1929-1930 were examined. The newspaper's embrace of the ideology of the Republic and the determination of its contribution to reinforcing the foundations of the Republic in this direction have been tried to be revealed by using the scanning model. In addition, by examining how this situation was reflected to the public in the newspaper, it was investigated how the ideology of the Republic was placed on the basis of all these. Study; It consists of introduction, conclusion

*Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, kirmıt1989@hotmail.com ORCID: 0000-0003-1219-2647

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 04.08.2021 Kabul Tarihi: 02.11.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.978860

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

and three headings. In the introduction, the developments about the alphabet in the last period of the Ottoman Empire were examined as the historical background of the study. By mentioning the historical importance of the periodicals, the role of the Hâkimiyet-i Milliye Newspaper is mentioned. Subsequently, under a separate title, how the transition to the Latin alphabet was reflected in the newspaper Hâkimiyet-i Milliye was explained; In another title, it was investigated how the developments after the adoption of the Latin Alphabet were reflected in the Hâkimiyet-i Milliye Newspaper. As a result of the examined numbers of the newspaper; It has been determined that since it was published with government aid and is an Ankara newspaper, it made publications in parallel with the steps taken by the government on this issue during and after the Latin alphabet adoption process. It is also possible to say that the newspaper raises public awareness on this issue and facilitates the process. The newspaper evaluated this event as the most important of Atatürk's revolution. The newspaper, in its news on this subject, drew the attention of the public to the subject and played an important role in the recognition of the alphabet in the eyes of the public.

Keywords: Hâkimiyet-i Milliye Newspaper, Atatürk, Education, Ottoman Turkish, Latin Alphabet.

GİRİŞ

Türkler tarihî süreç içerisinde farklı alfabeler kullanmışlardır. Bunları; Göktürk, Soğd, Uygur, Mani, Brahmi, Arap, Süryani, Ermeni, İbrani, Grek(Rum), Slav alfabeleridir.¹ Bilindiği üzere Osmanlı Devleti Arap alfabesi kullanılmıştır. Batı dünyasında okuma yazma yaygınlaşmış ve bu ekseninde bilim ve teknoloji de ilerlemiştir. Osmanlı aydınları Batı gerisinde kalışın nedenini okuma yazma oranının az olmasına bağlamışlar ve buna neden olarak da Arap alfabesi ile okuma yazmanın çok zor olduğunu göstermişlerdir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminden itibaren alfabe tartışmaları yaşanmıştır. 1862'de Arap alfabesinin, yetersiz kaldığına dair ilk ciddi eleştiriler Osmanlı aydını olan Münif Paşa tarafından dile getirilmiştir. Münif Paşa burada yazı sisteminin okuma yazmanın getirdiği zorlukları belirtirken en önemlisi de Avrupalı devletlerin Latin harfleri sayesinde halka kısa sürede okuma yazma öğretebildiğini ve Türklerin de Latin alfabesine göre Arap harflerinin bazı yerlerine gerekli düzenlemeleri yaparlarsa okuma yazmanın kolaylaşacağını altını çizmiştir.² Münif Paşa'dan sonra da alfabe hakkında tartışmalar devam etmiştir.

Alfabe konusundaki bir başka girişim 1909 yılında vuku bulmuştur. Maarif Nezaretine bağlı bir "İmlâ Komisyonu" oluşturulmuş ve iki yıl sonra ise Recaizâde Mahmut Ekrem Bey öncülüğünde, 1911'de kurulan "İslah-ı Huruf Cemiyeti" adlı bir dernek kurulmuştur. Dernek, Arap alfabesi ile yazmanın ve öğrenmenin çok güç olduğundan ve bu güçlüğün ilmî bir yolla konunun halledilmesinden söz eden bir bildiri yayımlamıştır.³

Mustafa Kemal Atatürk, öteden beri Arap harfleriyle okuma yazmanın zorluğunu bilmekteydi. Bu meseleye gençlik çağlarından itibaren eğilmişti. Suriye'nin Havran çöllerinde sürgüne gönderilmiş bir yüzbaşı iken, o şartlarda bile harf inkılabı ile ilgili tasarılar planlamış ve bunları hatıra defterine not etmiştir.⁴ II. Meşrutiyet öncesi Latin alfabesine geçme tartışmalarının yaşandığı dönemde Bulgar Türkolog İvan Monolof'a, Arap harflerine dayalı yazı sisteminin hem

¹ Şinasi Tekin (1992), (Eski Türkçe), Türk Dünyası El Kitabı, 2. Baskı, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 72.

² Feziye Abdullah Tansel (1953), "Arap Harflerinin İslahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri", Bellekten, C.XVII-66, s. 224.

³ Mustafa Albayrak (1989), "Yeni Türk Harflerinin Kabulü Öncesinde Halk Eğitimi ve Yazı Değişimi Konusunda Türk Kamuoyunda Bazı Tartışmalar ve Millet Mekteplerinin Açılması (1862-1928)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C.2(4), s.474-475.

⁴ Ruşen Eşref Ünaydın (1954), Atatürk Tarih ve Dil Kurumları-Hatıralar, Ankara: TDK, s. 29

Türlere uymadığını hem de Batı medeniyetine girmemize engel olduğu için bu yazıyı yerine Latin alfabesine geçilmesi gerektiğini söylemiştir.⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın bir ölüm-kalım mücadelesinin verildiği Millî Mücadele Dönemi'nin ilk günlerinde de alfabe konusunda ne kadar kararlı olduğunu gösteren ve Hâkimiyet-i Milliye gazetesine de yansıyan şu olay çarpıcıdır. Mustafa Kemal Mahzar Müfit (Kansu)'ya Erzurum Kongresi'nden önce yani 1919 yılının 7 Temmuz gecesinde ülkenin geleceğine yönelik yapmayı planladığı düşüncelerini anlatmış ve ileride Latin harflerinin kabul edeceğini söylemiştir.⁶

Millî Mücadele'nin savaş döneminden sonra 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihinde İzmir'de Kazım (Karabekir) Paşa başkanlığında bir İktisat Kongresi düzenlenmiş ve burada Latin alfabesinin kabul edilmesi için bir önerge verilmiştir. Kongreye başkanlık yapan Kazım Karabekir Paşa, Latin alfabesinin İslam birlik ve bütünlüğünü bozacağı endişesiyle bu önergeyi okutmamıştır. Hatta Kazım Paşa daha sonra Hâkimiyet-i Milliye gazetesine, Latin alfabesinin kabul edilmesi konusunu eleştiren bir demeç vermiştir.⁷ Alfabe hakkındaki tartışmalar Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra da devam etmiştir. Çalışma konusu, alfabenin tarihi süreç içerisinde değişimi olmadığı için, giriş kısmında konu hakkında verilen bu bilgilerin yeterli olduğu düşünülmektedir. Bundan sonraki süreçlere konu içerisinde değinilmiştir.

1. CUMHURİYET DÖNEMİ BASIN VE HÂKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİ

Gazeteler henüz günümüzdeki gibi bilgiye erişmenin çok kolay olmadığı hatta çok zor olduğu bir dönemde çok önemli bir misyonu sahiplenmişlerdir. İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı adlı eserinde; 1831'de Osmanlı'nın ilk Türkçe resmî gazetesi olan Takvim-i Vekayi'nin yayımlanmasına değinir ve bunu Osmanlı modernleşmesinin tezahürlerinden biri olarak görür. Çünkü Orta Çağ'da, Yeni Çağ'da hatta ilk gazete yayımlanmasından öncesine kadar padişahlar, halka duyurmak için kullandıkları klasik yöntemlerden olan şehir veya kasaba meydanında toplanılan halka sesli olarak duyurulmak istenen fermanlar yerine artık gazeteyi kullanmaya başlamışlardır.⁸ Böylece klasik usulden Avrupa tarzına geçilmiştir. Artık bu dönemden itibaren süreli yayınların rolü daha da artmış ve her türlü gelişmelerin halka duyurulmasında çok etkili olmuşlardır. Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar olan süreçte Türkler basın yayın faaliyetinde ciddi ilerlemeler kaydetmiştir. Tanzimat, II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerin de basında çok sesli hareketler artmıştır. Osmanlı Devleti'nin ve Padişahın, leh ve aleyhinde yazan çeşitli basın kuruluşları ortaya çıkmıştır.

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği ilk yıllarda, basın yaşamında kısmen de olsa özgür ve bağımsız bir ortam oluşturulmaya çalışılsa da bu özgür ortam kısa sürmüştür. Dönemin siyasi açıdan getirdiği belirsizliklerden basın faaliyetleri de nasibini almıştır. İttihat ve Terakki yönetimi muhalif gazetelerin ve azınlıkların yaptığı yayınların sıkıntıya yol açtığını görmüş ve bu tür zararlı yayınların çıkmasını engellemek için 1909'da Matbuat Kanunu'nu hazırlamıştır. Önce Meclis'te sonra ise basın dünyasında

⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 19 Ağustos 1948.

⁶ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 7 Temmuz 1921; Mazhar Müfit Kansu (1966), Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 131.

⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mart 1923.

⁸ İlber Ortaylı (2013), İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 53.

tartışmalara neden olan bu kanun, her şeye rağmen 16 Temmuz 1909'da yürürlüğe girmiştir. Matbuat Kanunu hazırlanırken, 1881 tarihli Fransız Basın Kanun'undan faydalanılmıştır. Fakat kanuna göre devletin güvenliğini sarsacak yayınları geçici olarak kapatma yetkisi verilmesi ileride birçok sıkıntıları ortaya çıkarmıştır. Bu da gazetelerin kapatılmasına, gazetecilerin ise sürgüne gönderilmesine yol açmıştır.⁹

Nitekim I. Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri olarak adlandırılan; Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu, Bulgaristan yenik düşmüş ve her biriyle tek tek ateşkes antlaşmaları yapılarak savaş sona erdirilmiştir. Fakat bunların içinde en ağır şartları taşıyan ateşkes antlaşması Osmanlı Devleti ile yapılmıştır. Osmanlı Devleti, şartları çok ağır olan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalamak zorunda kalmıştır. Devletin, I. Dünya Savaşı'na girmesini sağlayan İttihat ve Terakki hükümeti, ateşkestten sonra son kongresini yapmış ve hükümetten ayrılmıştır. Yeni hükümet Damat Ferit Paşa tarafından kurulmuş ve Meclis-i Mebûsan feshedilmiştir.¹⁰ Osmanlı Devleti'nin topraklarının hemen hemen hepsi İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlamış ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya Paris Konferansı kararlarına göre İzmir şehrinin Yunan askerleri tarafından işgal edileceği bildirilmiştir. Bunun üzerine Yunanlılar 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkararak ilhak etmişlerdir.¹¹ Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkmıştır. 20 Mayıs 1919'da, Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya telgraf çekmiş ve Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri olayının hem milleti hem de orduyu tarif edilemeyecek şekilde sarstığını ve yaraladığını belirtmiştir. Mustafa Kemal, millet ve ordunun el ele vererek, vatanlarına ve Türk varlığına karşı yapılan bu haksız tecavüze karşı direneceğini söylemiştir.¹² Nitekim dediği gibi de yapmış, Anadolu'nun her yerinde işgallere karşı harekete geçmiştir.

Mustafa Kemal, Sivas Kongresi sırasında bazılarının manda ve himayeyi savunduğunu görmüştü. O, bu kongrede gördüğü bu gibi şeylerden dolayı hem bunlara hem de halka Millî Mücadele şuuru aşılamak istemiştir. Bunun yolunun ise öncelikle millî bilinci kuvvetlendiren yazılar yayımlayan bir gazete çıkarmakla olabileceğini öngörmüştür. Mustafa Kemal, gazete çıkararak, herhangi bir ülkenin manda ve himayesi altına girmek düşüncesinin yanlış olduğunu anlatarak, halkı ve aydınları uyarmak istiyordu. Bütün bunların yanında bu gazete vasıtasıyla içinde bulunulan dönemde işgal kuvvetlerinin başlattığı propagandalara karşı halk uyarılabilecek ve doğru bilgilere buradan erişebilecekti. Millî Mücadele aleyhine olan bu propagandalara karşı Mustafa Kemal, Hâkimiyet-i Milliye'yi bir savunma silahı gibi kullanmak istemiştir. İşgal kuvvetlerinin İstanbul'da bulunan bazı gazeteleri kendi emellerine âlet ederek Millî Mücadele aleyhinde yaptıkları yayınlara karşı Millî Mücadele'yi savunan ve doğruları yazan bir gazete gerekiyordu. Bu nedenle Mustafa Kemal'in Ankara'da, çıkarmayı düşündüğü Hâkimiyet-i Milliye, bu alanda büyük bir boşluğu doldurmuş olacaktı. Mustafa Kemal, Sivas Kongresi sona ererken, kongre üyelerinden biri olan Öğretmen Râsim Bey'i çağırarak, ona bir gazete çıkarmak

⁹ Server İskit (1939), Türkiye'de Matbuat Rejimleri, İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, s.85-86.

¹⁰ Zekâi Güner (1999), Millî Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu (Basın, Siyasi Partiler, Türk Kamuoyu), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 235-245.

¹¹ M. Tayyib Gökbilgin (1959), Millî Mücadele Başlarken, I. Kitap, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.85-87.

¹² Ömer Faruk Kırmıt (2020), "İzmir'in İşgalinden Sonra Yapılan Büyük Sultan Ahmet Mitingleri", Tarih ve Gelecek Dergisi, 6/4, s.1330.

istediğini açıklamış ve kendisinden bu konuda destek beklemişti. Râsim Bey de bu istek üzerine Sivas'ta, İrâde-i Milliye gazetesini kurmuş ve yayına başlamıştı. Böylelikle İrâde-i Milliye Hâkimiyet-i Milliye'nin çekirdeğini oluşturmuş ve ilk Millî Mücadele gazetesi İrâde-i Milliye kurulmuş oldu. Hâkimiyet-i Milliye, 10 Ocak 1920'de yayın hayatına başlamıştır. Mustafa Kemal, gazetenin ilk başyazısını yazmış ve ayrıca çoğu zaman imzasız başyazılar kaleme almıştır. Mustafa Kemal'in imzasız kaleme aldığı bu başyazılar, Millî Mücadele'ye rehberlik ettiği gibi, halkın millî bilincini de zinde tutmuş ve istiklâl mücadelesini her yere duyurmuştur.¹³

Millî Mücadele bütün şiddetiyle devam ederken, İstanbul'da İtilaf Devletlerinin işgali altında bulunuyordu. Türk milletinin kültürel ve ulusal gücünü ortaya çıkarmak ve milleti işgale karşı topluca hareket ettirmek amacıyla Hâkimiyet-i Milliye'de çeşitli yazılar neşredilmiştir. Ayrıca İstanbul'un başkent olması, siyâsî ve stratejik öneminin bulunmasının yanında bir de dinî kimliği vardı. İstanbul'da bulunan halifelik makamı da halkı istediği tarafa yönlendirebilecek bir güce de sahipti. Ancak halifelik makamı bu siyâsî ve dinî gücünü, işgal güçlerinin de istemesiyle Millî Mücadele aleyhinde kullanılmıştır. Başta Mustafa Kemal ve arkadaşları olmak üzere, Millî Mücadeleye katılan kişiler kâfirlikle suçlanmıştır. Bu minval üzerine verilen fetvalar Anadolu üzerine, işgal ordularının uçaklarıyla havadan bırakılmıştır. Böyle sistematik bir mücadeleye karşı TBMM'de kendi Şer'iyye Vekâleti'ni kurmuş ve Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde de İstanbul hükümetine bir reaksiyon şeklinde fetvalar yayımlanmıştır. Bundan dolayı halk bilinçlenmiş ve Millî Mücadele'ye daha fazla katılım olmaya başlamıştır. Hâkimiyet-i Milliye'de, bu yerlerden gelen telgraflar veya mektuplar tek tek yayımlanmış ve böylece halka moral verilmiştir. Aslında bu durum, televizyon ve radyonun olmadığı ve haber alma yolu olarak sadece gazetenin kullanıldığı bir dönemde en etkili yolların başında yer almıştır. Millî birlik ve beraberliğin devamı, Millî Mücadele'yi yapan insanların bu mücadeleye katılımlarının sürmesi muharebeler esnasında ancak Hâkimiyet-i Milliye gazetesi ile mümkün olmuştur.¹⁴

Hâkimiyet-i Milliye'de, Millî Mücadele Dönemi diye adlandırılan 1919-1923 arası yıllardan genel olarak işgal yılları olarak bahsedilmiştir. Gazetenin, çeşitli sayılarında o yıllarda Anadolu halkının çok büyük sıkıntılar yaşadığı, işkencelere uğradığı, mallarının talan edildiği ve kadınların tecavüze uğradığı haberlerine sıkça rastlanılmıştır.¹⁵ Gazetede "Köyler Yakılıyor, Kadınlar Öldürülüyor" başlıklı yazıda, Bandırma-İzmit hattı üzerinde ortaya çıkan çetelere, Ermenilerin de katıldığı belirtilmiştir. İyi Türkçe konuşan Ermeniler, Kuva-yı Milliye askeri gibi davranarak, o civardaki halktan iane istemişler ve vermeyenlerin ise zorla parasını gasp etmişlerdir. Bunlardan, bir gün sonra ise o yerlere Yunan askerleri uğramış ve dün buraya Kuva-yı Milliye askerleri gelmiş, niye bize haber vermediniz diyerek masum halka eziyet eylemişlerdir. Yunan askerleri o kadar ileriye gitmişlerdir ki Kuva-yı Milliye'ye yardım ediyorlar diye Akhisar'a bağlı olan Dereköy, Beyoba, Yatağan, Çilekçiler, Selçuklar, Gökçe Ahmet ve Kömürcü köylerinin halkına katliam yapmışlar ve köyleri de yakıp yıkmışlardır. Bu gözü dönmüş haydutlar, hızını alamayarak, kadınların memelerini keserek çarşılarda teşhir etmişler ve Kuyu

¹³ Hüseyin Doğramacıoğlu (2007), Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi) Ankara, s.12-16.

¹⁴ Doğramacıoğlu, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme, s. 41-45.

¹⁵ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1, 6, 8 Şubat 1921; Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 2, 5, 10 Temmuz 1921;

Hattı nahiyesinden olan iki masum Müslüman üzerine gaz dökerek diri diri yakmışlardır.¹⁶ Gazetede, durumun ne kadar içler acısı olduğu gerçeği bu şekilde ifade edilmiştir.

Bunun yanında Yunanlılar, Anadolu'da ellerine ne geçerse hepsini halktan gasp ederek almışlar ve hatta köylerde bulunan hayvanları bile alarak, Yunanistan'a göndermişlerdir. Yunanlıların bu zulmünden nasibini küçük çocuklar da almıştır. Onlar, Yunanistan'a çeşitli yollardan kaçırılmış, Hristiyan yapılarak, hizmetçi olarak satılmışlardır.¹⁷ Gazetenin, Milli Mücadele Dönemi'nde hemen hemen her sayısında Yunan işgali sırasında Anadolu'nun yaşadığı sıkıntıyı dile getirmiştir. Yunanlılar, Sakarya Meydan Savaşı'nda Türk orduları tarafından hezimete uğratılmış ve çekilmeye zorlanmıştır. Onlar, çekilirken Alaşehir, Uşak ve civarındaki köylere baskın yapmış, halkın mallarını gasp etmiş ve kadınlara tecavüz etmişlerdir. Sadece bununla da yetinmemişler Alaşehir'i dört yandan ateşe vermişler ve halkı önlerine katarak aç susuz günlerce istasyon istikametine kadar yürütmüşlerdir. Yunanlılar sadece halka zulmetmekle kalmamışlar ellerinde bulunan Türk esirle de akla hayale gelmedik işkenceler yapmışlardır.¹⁸

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, halkın bağımsızlık düşüncesinin gelişip yerleşmesinde ve Millî Mücadele bilincinin körüklenmesinde çok büyük bir önem sahiptir. Gazete, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almış ve Millî Mücadele boyunca zor şartlarda, ekonomik sıkıntılarda bile yayın hayatına hiç ara vermemiştir. Hâkimiyet-i Milliye yayımlandığı sırada günlük 5000–6000 tirajlı bir gazete olmuştur. Gazetede, Millî Mücadele sırasında ve sonrasında işlenen siyasal ve günlük olaylar yıllara göre değişme göstermiştir. İlk yayıma başladığı 1920'de ağırlıklı olarak Sevr Antlaşması üzerinde durmuş, akabinde ise Millî Mücadele, dış haberler, eğitim ve ülkeler arası siyasî ilişkiler konuları üzerine yoğunlaşmıştır. 1921'den itibaren ise Sakarya Zaferi ve Yunan zulümlerine ağırlık verilmiş, ayrıca Millî Mücadele, eğitim, iktisat, hârici ve dâhilî haberler genel olarak irdelenmiştir. Gazetede, yine 1922 ve 1923'de yine Millî Mücadele düşüncesi merkezli yayına devam etmiştir. 1923'te ayrıca Sulh Muahedesi adı altında Lozan Antlaşması'ndan bahsedilmiş ve dış haberlere son sayfada yer verilmiştir.¹⁹

Hâkimiyet-i Milliye, 1920'den itibaren Arap harfleriyle yayımlanmış, 1 Aralık 1928'den itibaren tamamen Latin harfleriyle yayımlanmaya başlanmıştır. Hâkimiyet-i Milliye, başlangıcından 1934'e kadar aynı isimle devam etmiş ve 4794. sayısından itibaren, Gazetenin adı "Ulus" olarak değiştirilmiştir.²⁰

Mustafa Kemal, Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu basınına güçlendirmek için gayret etmiştir. Fakat İstanbul basını Ankara basınına olumsuz etkilediği için bu dönemde basına bazen sansür uygulamıştır. Mustafa Kemal, Millî Mücadele kazanıldıktan sonra basın üzerindeki sansürü kaldırmış ve basın faaliyetlerini serbest bırakmıştır. Bu serbestlik ortamında Mecliste II. Grup adıyla bilinen muhalif milletvekilleri, Mustafa Kemal Paşa'nın yaptıklarını ve yapacaklarına muhalif bir tutum sergilemesi ve İstanbul basınına bunlara destek vermesi, inkılap hareketlerini sekteye uğratmıştır. Bunun için Mustafa Kemal, 17 Ocak 1923'te İzmit'te bir basın

¹⁶ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 11 Temmuz 1921.

¹⁷ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 17, 18, 29 Ocak 1922.

¹⁸ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1, 4, 15, 18, 27 Eylül 1922.

¹⁹ Doğramacıoğlu, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme, s.19.

²⁰ Yücel Özkaya, (1997). "Hâkimiyet-i Milliye", DİA., C.15, s. 201-202.

toplantısı düzenlemiş ve yapacakları karşısında basının desteğini kendi yanına çekmeye çalışmıştır.²¹

29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Fakat İstanbul'da bulunan basın bu süreç sonrasında iki kısma ayrılmıştır. İleri ve Akşam gazeteleri, hükümeti desteklerken, Tanin, Tevhid-i Efkâr ve Vatan gazeteleri ise hükümeti eleştirerek, muhalif yayınlar yapmıştır.²² Mustafa Kemal, 17 Ocak 1923'te İzmit'te düzenlediği basın toplantısında, basınla arasını düzelmiş fakat halifeliğin kaldırılmasından sonra Tevhid-i Efkâr ve Tanin gazetelerinin ağır eleştirili yayın yapmaları tekrar basınla ilişkilerin bozulmasının önünü açmıştır.²³

Şeyh Sait İsyani'nın bastırılmasından sonra, 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmış ve basına sansür uygulanmıştır. 6 Mart'ta ise İstanbul basınından olan Sebilü'r-reşad, Tanin, Tevhid-i Efkâr İstiklâl ve Son Telgraf gazeteleri kapatılmıştır. Daha sonra ise Vakit ve Vatan gazeteleri kapatılmıştır. Basına uygulanan bu durum 1927'e kadar devam etmiştir. Şeyh Sait İsyani süreciyle başlayan uygulama sonucunda 1925-1927 arası dönemde, basın özgürlüğü ortadan kaldırılmış ve gazetecilere ise ağır cezalar verilmiştir. Birçok basın mensubu mesleğini icra edememiştir.²⁴ Takrir-i Sükûn Kanunu, 1927'de iki yıl daha uzatılmış ve 1929 tarihinde ise yürürlükten kaldırılmıştır.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Atatürk'ün yapmış olduğu bütün inkılapların ideolojik sözcülüğünü üstlenmiştir.²⁵ Gazete, eğitim-öğretim ve kültür işlerine de çok önem vermiş, Mustafa Kemal'in eğitime verdiği önemi hep dillendirmiş bu minval üzerine gerek başyazılarında gerekse de iç kısımlarında eğitim vurgusu sıklıkla dile getirilmiştir.²⁶

Makalede, genel olarak Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 1928-1930 tarihleri arasında bulunan sayıları incelenmiştir. Bu sayılardan yola yola çıkarak Latin harflerine geçiş sürecinin ve sonrasında yaşanan gelişmelerin gazete haberlerine nasıl yansıtıldığı ele alınacaktır.

2. LATİN ALFABESİ KABUL EDİLMEYEN ÖNCESİ SÜRECİN HÂKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİNE YANSIMALARI

Mustafa Kemal Atatürk, neredeyse bir asırdır tartışılan ve bir devlet sorunu hâline gelen alfabe sorununu bilinçli ve gerçekçi bir yaklaşımla ele almıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra da alfabe değişikliği hakkında yer yer tartışmalar yaşansa da bunlar karşısında, temkinli bir tutum sergilemiş, alfabe sorununu çözmek için uygun zamanın gelmesini beklemiştir. Fakat uygun zamanı beklerken ise bu süreci kolaylaştıracak olan öncesinde bir takım inkılapları yapmıştır: Bunları Halifeliğin kaldırılması, Tevhidi Tedrisat Kanun'unun kabul edilmesi, Medeni Kanun'un kabulü ve Latin rakamlarının kabul edilmesi olarak sıralayabiliriz. Bütün bu inkılapların yapılması harf inkılabının kabul edilmesini kolaylaştırmıştır.

²¹ Bünyamin Ayhan (2009), Atatürk ve Basın, Konya: Palet Yayınları, s.117-119.

²² Ayhan, Atatürk ve Basın, s.120-123.

²³ Ayhan, Atatürk ve Basın, s.129.

²⁴ Mehmet Sena Köseadağ (2019), "Sıkıyönetim Dönemlerinde Türk Basını", Selçuk İletişim, C.12(1), s. 479-480.

²⁵ Semih Yalçın (2004), Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Kaynaklar, Ankara: Siyasal Yayınları, s. 176.

²⁶ Hüseyin Doğramacioğlu (2009), (Editörler: Prof. Dr. O. Horata, Ö. Çobanoğlu, Prof. Dr. İ. Doğan), Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü (Kitap, Dergi ve Gazete Yayıncılığı, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 831-834.

Mustafa Kemal, Cumhuriyetin ilanından beş yıl sonra zihninde var olan alfabe hakkındaki düşüncelerini gerçekleştirmek için kesin çözüm üretmek için çalışmalar başlatmıştır. Mustafa Kemal, alfabenin değiştirilmesi için şartların oluştuğunu görmüş ve bunu gerçekleştirmek için 1927 yılının sonlarında karar vermiştir. 1927'nin sonları ile 1928'nin ilk ayları alfabe değişikliğinin fikrî hazırlıkları ile geçmiştir. Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt)'un, 8 Ocak 1928 tarihinde Ankara Türk Ocağı'nda yapmış olduğu konuşmada, Latin harflerinin kabul edilebileceğini bildirmesiyle konu ilk defa kamuoyuna duyurulmuş oldu.²⁷

Öncelikle Cumhuriyet döneminde alfabe hakkında yaşanan olumsuzluktan ve bunun artık bir sorun hâline geldiğinden ilk defa mecliste dile getiren kişi dönemin Maarif Bakanı olan Mustafa Necati Bey olmuştur.²⁸ Mustafa Necati Bey, bu konu hakkında hemen adım atamasa da, 20 Mayıs 1928 tarihinde Latin harflerinin uygulama olanaklarının incelenmesi ve değerlendirilmesi hakkında bir öneri sunmuştur. Bu önerge kabul edilmiş ve Mustafa Necati Bey başkanlığında bir dil encümeni komisyonu oluşturulmuştur.²⁹ Dil komisyonuna yetkin kişiler seçilmiştir. Ayrıca konunun uzmanlarından olan milletvekillerinin, Talim Terbiye Kurulu üyelerinden, Darülfünun hocalarından ve Hariciye Vekâletinden de kişiler dâhil edilerek meselenin kapsamlı bir biçimde ele alınması amaçlanmıştır. Bunlar içinde milletvekillerinden Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ruşen Eşref (Ünaydın,) ve Falih Rıfkı (Atay); Talim Terbiye Kurulu üyelerinden Mehmet Emin (Erişirgil), Mehmet İhsan (Sungu) ve Avni (Başman); Darülfünun hocalarından Ragıp Hulusi (Özdem) ve Ahmet Cevat (Emre); Hariciye Vekâleti'nden ise İbrahim Osman (Grantay) seçilmişlerdir.³⁰

Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti Devleti, uzun yıllardan beri tartışılmalı alfabenin değiştirilmesi konusunda daha önce sözlü olarak yapılan tartışmalar artık bırakılmış ve bu konuda fiilen çalışılmaya başlanmıştır. Hâkimiyet-i Milliye, oluşturulan bu dil komisyonunun ilk toplantısını 26 Haziran günü yapacağını duyurmuştur.³¹ Bu dil komisyonu resmî olarak Lâtin alfabesine geçişle ilgili çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Komisyon, çalışmalarını 1928 yılının Ağustos ayının başlarında bitirmiş ve Latin alfabesine geçilmesi konusunda hazırlamış olduğu ilk resmî ve bilimsel Elifba Raporu'nu Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e sunmuştur.³²

Mustafa Kemal'in amacı üç ay içinde Latin alfabesini halka tanıtmak ve bu alfabeyi resmî olarak kabul etmektir. Bunu, raporu Mustafa Kemal'e getiren Falih Rıfkı (Atay) ile aralarında geçen konuşmada görmekteyiz. Falih Rıfkı, Mustafa Kemal'in yeni yazıyı ne zaman tatbik etmeyi düşündünüz sorusuna, ya 15 yıl içinde ya da beş yıl içinde diye cevap vermiştir. Mustafa Kemal ise yeni yazı ya üç ay içinde kabul edilir ya da böyle bir şey hiç olmaz demiştir. Bu durumun nedenini ise, gazeteler eski yazı ile az da olsa yayın yapsa, herkes bu eski yazıyı okur, bir harp, iç buhran veya bir terslik oldu mu yeni yazı unutulur demiştir.³³ Burada Mustafa Kemal'in e kadar

²⁷ Mehmet Serhat Yılmaz (2009), Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri, 1928-1935 Kastamonu Örneği, Ankara: Berikan Yayınları, s.12.

²⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC) (1926), II. Dönem, C.23, s. 311.

²⁹ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 27 Haziran 1928.

³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 29.032.20, Tarih:23.5.1928.

³¹ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 10 Haziran 1928.

³² Elifba Komisyonu (1928), Elifba Raporu, Ankara.

³³ Falih Rıfkı Atay (2004), Çankaya, İstanbul: Pozitif Yayınları, s. 479.

kararlı olduğunu görmekteyiz. Nitekim planladığı gibi yeni alfabenin kabul sürecinden 3 ay önce çalışmaları başlatmıştır.

Mustafa Kemal, 9 Ağustos'u 10 Ağustos'a bağlayan gece İstanbul Sarayburnu'ndan halka hitap etmiş ve Latin alfabesini kabul edeceklerini duyurmuştur. Burada yeni alfabe hakkında şunları söylemiştir:

“Arkadaşlar, bizim güzel, ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleri ile kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bunu anlamak mecburiyetindediniz... Şimdi sözden ziyade iş zamanıdır... Çok işler yapılmıştır, amma bugün yapmaya mecbur olduğumuz son değil lakin çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz... En nihayet bir yıl, iki yıl içinde bütün Türk heyet-i ictimâiyesi yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz, yazısı ile kafası ile, bütün âlem-i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir.”³⁴

Mustafa Kemal'in Latin alfabesine geçeceği haberini sabah sadece Vakit gazetesinin verdiğini tespit ettik.³⁵ Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin de aralarında bulunduğu dönemin diğer büyük gazetelerinden olan Cumhuriyet ve Akşam gazeteleri ise haberi bir gün sonra yayımlamışlardır. Hâkimiyet-i Milliye, “Gazi Hazretleri Sarayburnu'ndaki Müsamerede Halka Gayet Mühim Bir Hitabe İrat Buyurdular” başlığı ile okuyucuya duyurmuştur.³⁶

Latin alfabesi kabul edilmeden önce Mustafa Kemal önderliğinde bu yeni harflerin öğretilmesine dair büyük bir seferberlik başlatılmıştır. Ağustos ayı boyunca Mustafa Kemal hummalı çalışmalarını arttırmış ve yurt genelinde de yeni harfleri halka öğretmek amacıyla kurslar açılmıştır. Bu dönemde Mustafa Kemal Latin alfabesi ile okuma yazmayı öğrenen milletvekillerinin meclis açılıncaya kadar seçim bölgelerine giderek, yeni harfleri halka anlatmak ve onlara da öğretmek için ellerinden geleni yapmalarını istemiştir. Okuma yazma seferberliğinin başlatıldığı bu günlerde, yeni harfleri öğrenen her milletvekili, meclis açılıncaya kadar seçim bölgesine gitmiş ve bu harfleri de halka da öğretmek için gayret etmişlerdir.³⁷

Mustafa Kemal, yeni harfleri İstanbul Dolmabahçe de tanıtma ve orada bir süre öğretme girişimlerinden sonra durumu bizzat yerinde öğretme amacıyla yurt içinde çeşitli yerlere gitmiştir. 23 Ağustos-20 Eylül arasında vuku bulan bu süreç bir ay kadar sürmüştür. Mustafa Kemal, bu bir ay içerisinde; Tekirdağ, Bursa, Çanakkale, Maydos, Gelibolu, Sinop, Samsun, Amasya, Turhal, Tokat, Sivas, Şarkışla ve Kayseri'yi ziyaret etmiştir.³⁸ Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Mustafa Kemal'in yurt içinde yeni yazıyı halk tanıtır, geri Ankara'ya döndüğü gün olan 21 Eylül 1928 tarihli sayısında, “Sefa geldin Büyük Gazi” manşetini de Latin alfabesi ile atmıştır.³⁹ Ertesi gün Hâkimiyet-i Milliye'ye yansıyan haberde, Mustafa Kemal, yurt içinde gezdiği süreçte yeni harflerin halk nezdinde olumlu karşılandığı gördüğünü söylemiş ve halkın harfleri kolaylıkla öğrendiğini müşahade etmiştir. Bundan oldukça memnuniyet duyduğunu belirtmiştir.⁴⁰

³⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1997), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.272-274.

³⁵ Vakit, 10 Ağustos 1928.

³⁶ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 11 Ağustos 1928.

³⁷ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 16-30 Eylül 1928.

³⁸ Yılmaz, Harf İnkılâbı ve Millet Mektepleri, s. 21.

³⁹ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 21 Eylül 1928.

⁴⁰ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 22 Eylül 1928.

Gazetenin, bu süreçte halkın kurucu lidere ve yaptığı bu büyük inkılabı destek verdiği vurgusunu ön plana çıkarması önemlidir.

Mustafa Kemal yurt içinde yeni harflerin öğretilmesi için sadece bu amaçla açılmış dershanelerde, yoğun programlar ve faaliyetler yürütüldüğünü biliyordu. Fakat bu durumu yeterli görmemiştir. Çünkü hem süreç yavaş ilerlemekte hem de herkese ulaşılamamakta idi. Bu nedenle Mustafa Kemal öncelikle okullar, camiler ve hükümet salonlarıyla mahallerin sair yerlerinin yeni harflerin öğretilmesi amacıyla tahsis edilmesini istemiştir. Akabinde ise okullar, mahalleler, belirli zamanlarda ders verilme amaçlı tahsis edilmiştir.⁴¹ Görüldüğü üzere Mustafa Kemal'in Sarayburnu Parkı'nda halka duyurduğu Latin harflerini kabul edeceklerine dair müjde sonrasında, yurt içinde iki aylık süre içerisinde ciddi okuma-yazma seferberliği başlatılmıştır. Bunun için gerçek anlamda adımlar atılmış, hükümet-halk el ele vererek Türkiye Cumhuriyet'in geleceğinin teminatı olan eğitimin temel direğinin oluşturma gayretleri takdire şayan bir gelişmedir.

Cumhuriyet Halk Fırkası, Türk Ocakları ve bütün özel kuruluşlar yeni alfabenin halka tanıtılması için görev almışlar ve çalışmalar başlatmışlardır.⁴² Hâkimiyet-i Milliye'nin 16 Ağustos 1928 tarihli sayısında, her konuda olduğu gibi harf inkılabına geçiş sürecinde de Türk Ocakları'nın etkin rol oynayacağına değinilmiştir. "Türk Ocakları ve Türk Harflerinin Tedrisi" başlıklı haberde, Türk Ocakları'nın inkılap hareketinin her aşamasına öncülük edenlerin başında geldiğinden övgüyle söz edildikten sonra, üzerinde çalışma yürütülen ve kararlaştırılan yeni harflere son şeklinin Türk Ocağı'na ait matbaada bastırılarak öncelikle ocaklara dağıtmaya karar verildiği belirtilmiştir.⁴³ Hâkimiyet-i Milliye'nin, burada Türk Ocakları'nı daha ön plana çıkarılmasındaki amacın, Mustafa Kemal faktörü olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Mustafa Kemal, çağdaş bir Türkiye düşüncesini gerçekleştirmek istemekte ve bu düşüncenin halk arasında yayılmasını da Türk Ocakları aracılığıyla sağlayacağını öngörmekteydi.⁴⁴ Türk Ocakları kurulduğu andan itibaren resmî ideoloji ile hareket etmiş ve Cumhuriyet döneminde ise Mustafa Kemal desteğiyle bu ideolojilerini devam ettirmişlerdir.

Atatürk, harf devrimi öncesinde yeni harfleri halka tanıtmak için yurt içinde çeşitli gezilere başlamıştır. 27 Ağustos 1928 tarihinde Bursa'ya yaptığı ikinci gezi sırasında şöyle bir olay olmuştur: Harf devrimini eleştiren, camilerde yüzyıllardan beri duvarları süsleyen, hat sanatıyla yazılmış levhaların Arapça mı, Türkçe mi yazılacağını soran bir telgrafa cevap olarak yaptığı ve ertesi gün gazetelerde yayımlanan açıklamasında sert bir üslupla, ulusun isteğiyle yapılan işlere kimsenin karşı koyamayacağını bildirmiştir. Harf inkılabı sürecinde Mustafa Kemal'in halkı ön plana çıkardığı bu durum dikkat çekmektedir. Ona göre, harf inkılabının gerçekleşmesini halk da istemekte ve kendisini desteklemektedir. 28 Ağustos günü Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlanan söz konusu demecinde Mustafa Kemal tehditkâr bir tarzda bu telgrafı çekenlerin milletin isteklerine kulak tıkayan ahmaklar olduğunu belirtmiştir. Ona göre;

"Harf Devrimini isteyen ve yapan irade kendisi değil millettir. Biz dediği (kendisinin de olduğu) yöneticiler ise milletin maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan memurlardır. Bir memurun veya cumhurbaşkanının eskiden, Osmanlı rejiminde olduğu gibi milleti hiçe sayarak boyun eğdirmesi mümkün müdür? Türk milletinin artık bilinçli bir şekilde doğruyu bulduğunu

⁴¹ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 14 Ekim 1928.

⁴² Cengiz Dönmez (2008), Tarihi Gereklilikleriyle Harf İnkılabı ve Kazanımları, Ankara: Gazi Kitabevi, s. 347-353.

⁴³ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 16 Ağustos 1928.

⁴⁴ Yücel Hacaloğlu (1993). Türk Ocakları Yeniden Kuruluyor, Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı, s. 4.

söyleyen Gazi'ye göre millet yeni Türk alfabesini almaya karar vermiştir. Buna karşı çıkarılacak engeller Türkün güçlü ayakları altında ezilecektir."⁴⁵

Mustafa Kemal'in, burada örtük olarak dini siyasete alet ettikleri vurgusunu ön plana çıkardığı görülmektedir. Bu nedenle harf inkılabının halk için yapıldığını ve halka karşı kimsenin bir şey yapamayacağı süreç içerisinde ve sonrasında da defalarca vurgulanmıştır.

Mustafa Kemal'in, Sarayburnu'nda halka yapmış olduğu konuşmadan sonra, Latin alfabesine geçiş sürecinde ona en büyük desteği gazetelerin vermiş olduğu görülmektedir. Latin alfabesi hakkında çalışmalar yapılmaya başlandığında, bu harflerle ilk olarak yayın yapan gazete Milliyet olmuştur.⁴⁶ Hatta Milliyet erken denilebilecek bir tarihte, Haziran ayında Latin harfleriyle iki küçük haber vererek bir deneme yapmış ve 2 Ağustos günü de ikinci sayfasında Latin harflerini öğretmeye başlamıştır. Onu Cumhuriyet gazetesi takip etmiş ve 7-8 Ağustos'ta Latin alfabesini tanıtmaya başlamıştır.⁴⁷ Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin ise yeni harflere 23 Ağustos 1928'den itibaren yer verdiği görülmüştür. 27 Ağustos 1928 tarihinden itibaren yeni alfabeyle gazete sütunlarında tanıtmaya başlamıştır. Gazetede, ilk defa 2 Eylül 1928 tarihli sayısının başlığı, yeni harflerle yayımlanmıştır.⁴⁸ Hâkimiyet-i Milliye'nin, yeni harflerle ilk yayın yapma öncülüğünü diğer gazetelere kaptırması şaşırtıcıdır.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, her ne kadar yeni alfabe ile ilk yayın yapma öncülüğünü başka gazetelere kaptırsa da bundan sonraki süreçlerde ön plana çıkarak daha belirginleştiği görülmektedir. Gazete, yeni yazıya geçiş süreci çalışmalarını en yoğun başlatan gazete olduğunu belirtmek gerekir. Gazete, sadece bununla kalmamış, yazım kurallarını doğru şekilde uyarlamış gerek nitel gerekse nicel açıdan harf devriminde en başı çekmiştir.⁴⁹ Gazete, Mustafa Kemal'in isteğiyle Latin alfabesiyle ilk yayın yaptığı 27 Ağustos günü, İstiklal Marşı'nı notalarıyla yayımlamıştır.⁵⁰

Alfabe henüz resmî olarak kabul edilmeden, buna dair bir yazım kılavuzu ve lügat hazırlanmadan Hâkimiyet-i Milliye'nin, alfabe kadar yazım kurallarına dikkat ederek yayın yapması gazetenin harf inkılabı sürecini ne kadar ciddiye aldığına dair önemli bir göstergedir. Gazete, sadece harfleri öğretmeyi amaç edinmemiş, doğru bir şekilde ve kurallara riayet ederek süreci yönetmiştir.

Gazetenin rejim yanlısı olduğu ve hükümet tarafından da desteklenmesi durumu hükümet yetkililerine daha çabuk erişmeyi kolaylaştırdığını söyleyebiliriz. Halkın kendisinden beklediği gibi konuyla ilgili Maarif Nezaretinin neler yaptığını da araştırmıştır. Bu nedenle yer yer dönemin Maarif Bakanı Mustafa Necati Bey ile görüşerek bu süreçte neler yapıldığına dair bilgilerde almıştır. Bakanın, gazete muhabiri ile yaptığı bir söyleşide yeni alfabenin gramer yapısını

⁴⁵ Birol Caymaz (2019). "Bir Politik Mücadele Süreci Olarak Türkiye'de Harf Devrimi", Eğitim Bilim Toplum Dergisi, C.17/65, s.101,102.

⁴⁶ Sezer Maralli (2019). "Harf İnkılabının Uygulanması Ve Birtakım Etkileri", ESOGÜTD, C.2/1, s. 125; Naşit Hakkı Uluğ (1973), Üç Büyük Devrim, Eğitimin Birleştirilmesi, Şapka ve Giyim Değiştirilmesi, Türk Harflerinin Kabulü, İstanbul: Ak Yayınları, s.177-178.

⁴⁷ Ayla Acar Utku (2011). "Türkiye'de Latin Alfabesine Geçiş Süreci Ve Gazeteler", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, C.1. s. 8.

⁴⁸ Bilal N. Şimşir (1992). Türk Yazı Devrimi, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s.224-225.

⁴⁹ Utku, Türkiye'de Latin Alfabesine Geçiş Süreci ve Gazeteler, s.13.

⁵⁰ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 27 Ağustos 1928.

oluşturmak için çalışmalar yaptığına değinilmiştir. Bakan, gramer yapısını oluşturduktan sonra ise büyük bir lügat hazırlayacakları belirtmiştir.⁵¹

Hâkimiyet-i Milliye, Latin alfabesini meşrulaştırmak için yeni alfabeye büyük bir önem attığı görülmektedir. Fakat bu önemin yer yer abartıldığı söylenebilir. Gazetenin, abarttığı durumların başında Arap harflerinin zorluğu gelmektedir. Hâkimiyet-i Milliye'nin, 14 Eylül 1928 tarihli sayısında, Yakup Kadri'nin "Arap harfleri bizi muttasıl mazinin bediine doğru çeken bir paslı incirdi. Bütün aklımız ve mantığımızla garp medeniyetine doğru atılırken hamlelerimizi ağırlaştırırken ve her iki adımda bir başımızın gayr-i ihtiyari arkaya çevrilmesine sebep olanda bu idi"⁵² yazısında da görülmektedir. Burada Yakup Kadri'nin, Arap harflerini hiçbir yerde karşılaşılmayacak bir benzetme ile paslı bir incir olarak nitelendirmesi dikkat çekicidir. Bu benzetmenin okuyucular üzerinde tesirli olması ve dikkati konu üzerine çekmesi amacıyla bilinçli bir şekilde yapıldığını söylemek mümkündür.

Gazetenin başka bir sayısında ise yine benzer bir durumla karşılaşılmış, Arap harfleri ile kırk yıl okuma yazma öğrenemeyen halkın, bu yeni harfler sayesinde kırk gün gibi kısa bir süre içinde okuma öğrenip yazmaya başlayacağına dair iddialar ileri sürmüştür. Gazete bu iddiasını bir ileriye taşıyarak bu sayede Türkiye Cumhuriyeti'nin yarım asır ileriye gideceğini yazmıştır.⁵³ Gazete, burada Latin alfabesinin halk nezdinde karşılık bulmasının yolunu Arap harflerinin ötekileştirerek gösterme amacındandır. Rejim yanlısı olduğu açık şekilde bilinen gazetenin bu tür iddialı haberlerine pek şaşmamak gerekir. Çünkü bulunduğu konum itibarıyla planlanan inkılap hareketi sürecini halk nezdinde meşrulaştırarak olumlu gösterme gayreti taşımaktadır.

Bunun dışında abartılan bir başka durum da yeni harflerin Türkiye'nin geleceğinin garantisi olduğudur. Gazetenin 4 Ekim 1928 tarihli sayısında yeni alfabe sayesinde, Cumhuriyet'in geleceğinin garanti alındığı vurgulanmış ve bu durum 'temel harç vazifesi' görevi olarak belirtilmiştir.⁵⁴ Hâkimiyet-i Milliye'de Latin alfabesinin harç vazifesi olduğu genel olarak dillendirildiği görülmektedir. Özellikle bu söylem, gazetenin yazarı olan Falih Rıfkı (Atay) tarafından, birçok sayıda sıklıkla vurgulanmıştır. Falih Rıfkı, bu vurgulamalarla baştan beri savunduğu yeni alfabenin zaafa uğramaması amacını taşıdığını söylemek mümkündür.

Latin alfabesine geçiş sürecinde sadece Hâkimiyet-i Milliye değil, diğer gazeteler de, bu yenilik hareketine karşı genel olarak olumlu bir tavır takınmışlardır. Yeni harflerin halk tarafından benimsenmesine katkı sağlamışlardır. Akşam, Milliyet, Cumhuriyet gibi dönemin büyük gazeteleri, sayfalarında yeni alfabe derslerine yer vermişlerdir. Vakit, Resimli Gazete gibi yayınlar da yeni yazıya ilişkin ders metinlerini yayımlamaya başlamışlardır. Sadece bunlar değil, o dönemde basın hayatında olan her yayın organının çoğunluğu yeni yazıya katkı sağlayacak bir şeyleri sayfalarında yer vermiş, yeni yazının tanıtılması kampanyasını gönüllü olarak üstlenmiştir.⁵⁵

⁵¹ Tülay Âlim Baran (2008), Mustafa Necati'nin Söyledikleri, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, s. 400-401.

⁵² Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 14 Eylül 1928.

⁵³ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 25 Eylül 1928.

⁵⁴ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 4 Ekim 1928.

⁵⁵ Hanifi Kurt (2013). "Harf Değişikliği ve Basımın Yeni Harflere Geçerken Takındığı Tutum", Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 19, s. 116.

Gazeteler, Mustafa Kemal'in Sarayburnu'nda, Latin alfabesi müjdesini halka duyurduktan sonra 1928'in Ağustos ayından itibaren yeni alfabeyle halka tanıtmak, aşına olmalarını sağlamak ve okumayı-yazmayı öğrenmelerini kolaylaştırmak amacıyla, gazete içerisinde kıraat sütunları adında ayrı bir yer ayırmışlardır. İstanbul gazeteleri ağırlıklı olarak 23 Ağustos 1928 tarihinden itibaren kıraat sütunlarına yer vermesine rağmen Hâkimiyet-i Milliye gazetesi İstanbul gazetelerine göre geç bir tarihte kıraat sütunu çalışmalarına başlamıştır. Gazetenin, ilk kıraat sütunu çalışmalarını 29 Eylül 1928 tarihinden itibaren başlattığı tespit edilmiştir. Gazete, kıraat sütunlarını, ilk gün birinci sayfadan itibaren vermeye başlamış ve halka "Her sabah bu parçaları dikkatle okuyunuz" diye tembih ederek, dikkatlerini yeni yazıya yöneltmelerini sağlamaya çalışmıştır. Gazetenin sadece okumayı öğretmeyi amaçlamadığı da görülmektedir. Bu yolu izleyerek, yeni harfleri halka öğretmede sıkılmamaları için bunu tekdüzelikten çıkarmış, bu kıraat sütunlarında dönemin ünlü yazarlarının çeşitli şiirleri ile yazılarına yer vermiştir.

Hâkimiyet-i Milliye'de, Latin alfabesine geçiş sürecinde sadece okuma öğretmeye yönelmemiş hükümet yetkilileri kadar gramer konularına da eğilmiştir. Gazetenin, 29 Eylül 1928 tarihli sayısına yansıyan bir habere göre daha önce esnaftan bazı kişiler Mustafa Kemal'e telgraf çekerek Arapçada sorun oluşturan ka, ke-ga, ge harflerinin ortaya çıkardığı okuma meselesini çözmesini istemiştir. Mustafa Kemal onlara cevap vermiş, öncelikle kısa sürede okuma yazma öğrendiklerinden duyduğu memnuniyeti belirttikten sonra; "...Arabi ve Farsî kelimelerde (k) ve (g)'nin önlerine (h) gelmesi meselesiyle zihinlerinizi işgal ve teşviş etmeyiniz. Tespit edilmekte olan lügat bunu arzunuz veçhile halledecektir efendim"⁵⁶ demiştir. Burada dikkat çeken husus, halkın harfler kadar gramer kurallarına önem vermesidir. Halkın, Arapçada bir harfin çeşitli şekillerde hangisinin okunacağını bilmemesi durumunu dile getirerek, benzerinin yeni Türk dilinde olmamasına dair önlemler alınmasını istemeleri önemlidir.

Hâkimiyet-i Milliye, 19 Ekim 1928 tarihli sayısında dilin yabancı kökenli sözcüklerden bir an önce kurtarılması gerektiğine dair bir haber yapmıştır.⁵⁷ Gazete ilgili sayıda, yabancı kökenli sözcüklerin yerine Türkçesini önermiştir. Gazetenin, erken denebilecek bir dönemde ve hem de daha alfabe bile kabul edilmemişken, gramer konularına eğilmesi ve Türk dilini yabancı sözcüklerden arındırma girişimi takdire şayan bir gelişmedir. Bilindiği üzere devletin bu konulara el atması 12 Temmuz 1932 tarihinde Türk Dil Kurumu'nun kurulması ile başlamış ancak 1930'lu yılların ortalarına doğru mümkün olabilmektedir.

Yeri gelmişken şunu da hatırlatmak fayda mülâhaza etmektedir. Birçok kitapçı ve diğer yayıncılar daha önce Arap harfleri ile basılmış, ellerinde mevcut olan yayınların ne olacağı konusunda endişeye düşmüştür. Çünkü bu kitaplar artık tamamen yasaklanacak ve kendileri de ekonomik olarak zor duruma düşeceklerdir. Millî Eğitim Bakanlığı, kitapçıların geleceğe dair uyduğu bu kaygı ve endişeden haberdardı. Bakanlık, kısa bir süre sonra kitapçılara yardım edeceklerini ve onları maddi olarak destekleyeceklerini bildirmiştir.⁵⁸ Bu mesele burada her ne kadar halledilmiş gibi görülse de ileride sorun olacak ve hükümet gündemini birkaç yıl meşgul edecektir.

⁵⁶ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 28 Eylül 1928.

⁵⁷ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 19 Ekim 1928.

⁵⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 29 Eylül 1928.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Latin alfabesine geçiş sürecinde sadece kendisinin gayret etmediğini diğer gazetelerinde bu konuda gayet iyi çalışmalar yürüttükleri gerçeğini inkâr etmediği görülmüştür. Gazetenin, 1928 Ekim sayılarının büyük çoğunluğunda kendisiyle beraber diğer gazetelerin de yeni harflerin öğretilmesine destek verdiklerine ve bu süreçte yapılan hizmetin takdire şayan olduğuna dair haberlere geniş yer verdiği görülmektedir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, aynı zamanda diğer gazetelerin bu okuma yazma seferberliğine iştirakinin önemine de değinmiştir. Bunun için ise kimi gazetelerin sayılarının belli bir kısmını kimilerinin ise birkaç sütun ile de olsa yeni harfle baskı yapmakla desteklemiş olduğu örneğini vermiş ve gazetelerin bu durumundan övgüyle bahsedilmiştir.⁵⁹

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin haberlerinde, Latin alfabesinin kabul sürecinde yabancıların da destek verdiği mesajları açık bir şekilde belirtilmiştir. Gazete, bu süreci daha da meşrulaştırmak için, alfabenin sadece yurt içinde değil yurt dışında da büyük bir ilgi gördüğünü yazmış ve buna örnekler vermiştir. Gazete, 1 Eylül 1928 tarihli sayısında Zofinger Tagblatt adlı bir İsviçre gazetesinde yer alan haberi “Yeni Türkiye Son Asır Tarihinin Bir Mucizesidir” başlığıyla duyurmuştur. Kuruluşun üzerinden henüz çok zaman geçmeyen yeni Türk Devleti’nin, Ankara’daki kuvvetli adam sayesinde istikbale doğru terakkiperver adımlarla yürüdüğünden bahsedilmiştir.⁶⁰ 26 Eylül 1928 tarihli sayısındaki “İnkılabımız Herkesi Hayrete Düşürdü” başlığıyla verdiği haberde, Journal Des Debats gazetesinin yeni harflerden övgüyle bahsettiğini bildirmiştir. 2 Ekim 1928 tarihinde kıraat sütunlarında yer alan, “Gazi Türkiyesi” başlıklı yazıda ise ABD’de ortaokullarda okutulan bir kitapta, Kemalpaşa Türkiye’ye yeniden hayat veriyor denildiğini yazmıştır. Hâkimiyet-i Milliye, yine aynı günün sayısında bir Amerikalının Dil Encümenine gönderdiği mektubu yayımlamış ve bunu “Herkes Türkçe Öğrenecek, Bir Amerikalının Mühim Mektubu-Alfabe Zaferi” başlıklı haber ile duyurmuştur.⁶¹ Gazete bu tür haberler benzer cümlelerle aktarılmıştır. Böylece yabancıların da Latin alfabesini önemli gördüklerine dikkat çekmiştir. Yabancıların sadece Latin alfabesi kabul edilme sürecinde değil sonrasında da destek verdiği haberlerine gazetenin değindiği görülmüştür.

Mustafa Kemal’in, 8 Ağustos akşamı İstanbul Sarayburnu’nda yaptığı ilk resmî açıklamadan sonra artık Latin alfabesinin kabul edilip, kanuna yasal bir statüye kavuşturulmasının zamanı gelmişti. Üç aylık yoğun eğitim-öğretim, okuma yazma seferberliğinin ardından TBMM’de 1 Kasım 1928’de yapılacak olan oylamadan sonra Mustafa Kemal meclisin üçüncü dönem ikinci toplantı yılını açarken, Latin alfabesinin önemine binaen birçok önemli açıklamalar yapmıştır. Bu konuşmada Mustafa Kemal’in Latin harflerine dair altını çizdiği en önemli nokta “kolay bir okuma yazma anahtarı” olarak nitelendirmesi olmuştur.⁶² Bu nitelendirme çok önemlidir. Çünkü asırlar boyunca Arap alfabesini kullanan Türkler, bu alfabe ile okuma yazmakta çok zorlanmıştır. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi de Mustafa Kemal’in “Kolay bir okuma yazma anahtarı” cümlesini hem süreç öncesinde hem de sonrasında almış ve Latin alfabesinin halk nezdinde meşrulaştırmada en büyük argüman olarak kullanmıştır.

1 Kasım 1928’de yapılan oylama sonucunda kabul edilen, 11 maddeden oluşan Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanunu, 1353 sayılı kanun 3 Kasım günü Resmî

⁵⁹ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 5, 6, 15, 20,21 Ekim 1928.

⁶⁰ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Eylül 1928.

⁶¹ Utku, Türkiye’de Latin Alfabesine Geçiş Süreci Ve Gazeteler, s. 9.

⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, D.III, İ.S. II, C.V, 1 Kasım 1928, s.4

Gazete’de yayınlanmıştır. 1 Aralık’tan 1928’den itibaren gazete ve dergilerin Arap harfleriyle yayım yapmasını yasaklamıştır. TBMM aynı yasağı sadece gazete ve dergilere değil kitaplara da getirmiştir. Arap harfleri ile basılmış ders kitaplarının 1 Ocak 1929 tarihinden itibaren okutulması yasaklanmıştır.⁶³

Kanunda, gazetelerin 1 Aralık 1928 tarihine kadar kesin olarak yeni harflerle yayım hayatına girmelerine müsaade etmiştir. Bundan dolayı Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, 1 Aralık 1928 tarihli sayısında, “Eski yazı bugün tarihe karıştı” başlığını manşet olarak vermiştir.⁶⁴ Burada Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin, diğer gazetelere artık bugünden itibaren Latin harflerini kullanmak zorunda olduklarını belirtmeye çalıştığı göstermektedir. Bilinen bu durumu onlara hatırlatma ihtiyacı duymuştur.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin Latin alfabesine geçiş sürecinde çok önemli çalışmalar yaptığı görülmüştür. Gazete sadece bu geçiş sürecinde değil öncesinden itibaren de Latin alfabesinin alınması konusunda yayınlar yapmıştır. Gazetenin özellikle, 1928 tarihine ait altı aylık sayılarını taradığımız zaman, gazete başyazarı Falih Rıfkı Atay’ın bu konuda yoğun çalışma yaptığını gördük. Atay, Latin alfabesi düşüncesinin halkta karşılık bulması için gayret etmiş ve bu gayretlerini alfabeye geçiş sürecinde de göstermiştir.

3. LATİN ALFABESİ KABUL EDİLDİKTEN SONRASI SÜREÇTE YAŞANAN GELİŞMELERİN HÂKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİNE YANSIMALARI

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, alfabe resmi olarak kabul edildikten sonra, 1 Kasım’dan itibaren Latin alfabesi ile çıkmaya başlamıştır. Fakat bazı gazetelerin yeni harflere geçiş için son gün olan 1 Aralık 1928’den önce yayınlarını yeni harflere göre yaptıkları da görülmektedir. Bazı gazetelerin ise Latin alfabesine karşı direndikleri görülmüştür. Kendileri, bahane olarak zaten halkın yeni harflere henüz alışamadığını ileri sürmüşler ve bu nedenle yayınlarını değiştirmek istememişlerdir. Gazeteler genel olarak yeni harflerle ilk yayını bir başka gazetenin yapmasını beklemişlerdir. Fakat daha öncesinden gazetelere verilen sürenin dolduğu gün Aralıktan itibaren yeni harflerle yayım yapmaları zorunlu kılındığı için, bu tarihten itibaren -1 Aralık’ta- İkdâm gazetesinde İsmet İnönü’nün gazeteler için yeni harflerle yapılacak yayım dönemini kutlayan ve onları bu yeni dönemin bayraktarları olarak gören yazısı yayınlanmıştır. Böylece bütün gazeteler zorunlu olarak yeni harflerle yayım yapmaya mecbur olmuşlar ve artık kesin olarak eskiye dönmenin imkânsız olduğuna kanaat getirerek bu sürece adapte olmuşlardır.⁶⁵

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, harf inkılabını Mustafa Kemal’in diğer inkılapları karşısında en üstün bir konuma oturtmuş ve bunun “en büyük inkılap” hareketi olduğunu belirtmiştir. Gazetenin, harf inkılabını yapan Mustafa Kemal’in, haklı gerekçelerle yaptığını dair yazıları genellikle dile getirmiştir. Mustafa Kemal’in harf inkılabını yapmasının amacı; Türk milletinin geçmiş ile olan bağları koparmak değildir. Bilakis Türk milletini muasır medeniyetler seviyesine erdirmek ve yeni nesillerini eğitim ve kültür alanında çok daha iyi bir konuma getirmektir.⁶⁶ Fakat harf inkılabının altında bazı nedenler arayan kişiler, Mustafa Kemal’in Türklerin geçmişle

⁶³ Resmi Gazete, “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” S.1353, 03.11.1928.

⁶⁴ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Aralık 1928.

⁶⁵ Maralli, Harf İnkılabının Uygulanması ve Birtakım Etkileri, s. 125,126.

⁶⁶ Bayram Kodaman (1999). Cumhuriyet Tarihi-Fikri Temelleri Ve Atatürk, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, s.71.

yani İslam'la olan bağını kesmeye çalıştığı gibi iddialar ortaya atmışlardı. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi bu durumu açıklama gereği duymuştur. Gazete 1928 tarihinin Aralık sayılarında çıkan birçok yazıda, Türklerin kabul ettiği yeni alfabenin medeni milletlerinin gündeminde olduğuna ve takdirle karşılandığına dair çıkarımlar yapmıştır.

Hâkimiyet-i Milliye yazarlarının, Latin alfabesine yükledikleri anlam ile bu konuda hükümete verdikleri desteğin birbirleriyle uyumlu olduğu ve bu minvalde kaleme aldıkları yazılarında ise tutarlılık içinde oldukları dikkat çekmektedir. Hatta gazetenin köşe yazarları, kendilerinin matbuat cephesinde kalemleriyle savaşarak, harf inkılabın başarıya ulaşması için var güçle çalışılacaklarına ve gayret edeceklerine dair söz vermişlerdir.⁶⁷ Gazetenin, köşe yazarlarının bu söz vermelerinde fikri mücadelenin, siyasi yansımalarını görmekteyiz. Burada altı çizilmesi gereken husus fikri ve siyasi mücadelenin bir bütün halinde olması ve tutarlılık göstermesidir.

Fakat yeni harflerin kabul edilmesi, bütün gazeteleri olduğu gibi Hâkimiyet-i Milliye gazetesini de etkilemiştir. Çünkü yeni harflerle okuma yazma bilen sayısı çok az olduğu için, gazeteleri alıp okuyacak insan sayısı eskiye nazaran oldukça düşük bir seviye gerilemiştir. İstanbul'da bulunan gazeteler tekrar tirajlarını yükseltmek ve halkı yeni harflere çalışmalarını sağlamak için bir takım promosyon uygulamaları başlatmışlardır.⁶⁸ Burada hangi gazetenin tek tek ne gibi promosyon verdiğini, konu dışında olduğu için açıklamak lüzumu görmedik. Fakat Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin Latin alfabesinin kabul edilmesinden sonraki üç aylık sayıları tarandığında, herhangi bir promosyon uygulamasına rastlanılmamıştır. Gazetenin promosyon uygulaması geliştirmemesinde temel neden hükümet tarafından desteklenmesi ve maddi bir kaygılarının olmadığını söylemek mümkündür.

Gazeteler her ne kadar Latin alfabesi yayın sürecine adapte olmaya çalışsalar da ortaya yeni bir mesele çıkmıştır. Yeni alfabe kabul edilmeden önce Arap alfabesi ile okuma yazma bilenlerin toplum içindeki oranı çok azdı. Latin alfabesine geçildiği zaman ise bu oran daha da düşmüştür. Bu yeni alfabenin hızlı bir biçimde halka öğretilmesi gerekti. Bunun için bir sisteme ihtiyaç vardı. Bunun için Mustafa Kemal'in 1 Kasım günü Mecliste yaptığı konuşmadan sonra söz alan İnönü, halka kısa sürede okuma yazma öğretmek için Millet Mekteplerinin kurulacağı müjdesini vermiştir.⁶⁹ İnönü, bu konuşmayı yaptıktan sonra Maarif Vekâleti, Kasım ve Aralık ayı içerisinde Millet Mekteplerinin işleyiş biçimine dair talimatnameler yayımlanmıştır. Hükümet yetkilileri ise bu mekteplerin ekonomik olarak idaresi için bütçeden ayrı bir pay ayırmıştır. 26 Aralık 1928 tarihinde İcra Vekiller Heyeti toplantısında, Millet Mekteplerinin vilayet özel idarelerinin bütçe kısmında maarife harcanması için ayırdığı miktar dışında, başka işler için ayrılmış olan harcama kalemlerinden de Millet Mektepleri için pay ayrılması kabul edilmiştir.⁷⁰ Böylece Millet Mekteplerinin işleyişinin ekonomik olarak sekteye uğramaması amaçlanmıştır.

Millet Mektepleri 1 Ocak 1929 tarihinde resmen faaliyete geçmiştir. Millet Mekteplerinin açılışı İstanbul'da saat 14.00'da görkemli bir törenle açılmıştır. Taksim'de yapılan bu görkemli tören büyük bir kalabalığa ev sahipliği yapmıştır. Elli bine yakın kişinin de iştirakiyle, İstanbul'un

⁶⁷ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Aralık 1928.

⁶⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 3,6 Ocak 1929; Vakit Gazetesi, 9 Ocak 1929.

⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D.III, İ.S. I, Cilt: V, 1 Kasım 1928, s.7-8.

⁷⁰ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 30-18-1-2-1-11-11, 26 Aralık 1928.

birçok yerinde Millet Mektebi açılmıştır. Millet Mekteplerinin açılış haberlerine basının büyük önem verdiği görülmektedir. Zaten öncelikle basının yoğun desteği sayesinde Millet Mektepleri halka tanıtılmış ve böylece halk nezdinde büyük bir teveccüh kazanmıştır.⁷¹ Hâkimiyet-i Milliye gazetesi de Millet Mekteplerinin açılışına geniş yer vermiştir. Fakat 1 Ocak günü Maarif Bakanı Necati Bey'in aniden vefat etmesi haberi ile Millet Mekteplerinin açılma haberi gazetede bir arada yer almıştır.⁷²

Necati Bey'in vefatından sonra İsmet (İnönü), bir süre Bakanlık görevini üstlenmiş ve bu sırada öğretmenlere Millet Mektepleri ile ilgili bir genelge yayımlamıştır. Hâkimiyet-i Milliye'de yansıyan bu genelgede, İnönü, öğretmenlerden, Türk Harfleri Usul-i Tedrisi kitapçığını iyi okumaları ve anlamalarını istemiştir. Ayrıca, Millet Mekteplerine gelen kişilerin yetişkin bir insan olduğunun unutulmaması ve onlara çocuklara davranıldığı gibi davranılması gerektiğini belirtmiştir. İnönü, bütün bunların yanında öğretmenlerden, mektebe devam eden kişilere temiz ve düzenli yaşamayı da öğretmelerini istemiştir.⁷³

Millet Mekteplerinin açılmasından birkaç gün sonra Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde de harf inkılabı sonucunda Millet Mekteplerinin açılması ile Cumhuriyet rejiminin devamının paralel olduğu vurgulanmış ve bu durum şu şekilde belirtilmiştir:

“ Cumhuriyet okuryazarların rejimidir... Cumhuriyetin en korkunç tehlikesi cahilliktir. İşte dün Türk milleti Cumhuriyetin en büyük düşmanına karşı harp açtı. Bu sene okuryazarların adedi yarım milyondan fazla olacaktır. Maarif, ordu ve millet mektepleri birkaç senede Türk milletinin seviyesini yüksek Avrupa milletlerinin vasatı seviyesine çıkaracaktır zannediyoruz. İşte o gün cumhuriyet emniyet içinde olacaktır. Yeni rejim ilk mekteplerin ve mecburi tahsilin iş başında bir nesil hazırlayacağı bir nesil beklememekte haklı idi: Okuryazar olmayan cumhuriyet vatandaşı sun'i bir varlıktır. Her rejim ümmünün vasisidir: Cumhuriyet ise vasisi millet olan bir rejimdir. Millet Mektepleri bizzat Cumhuriyeti yetiştirmeye memurdurlar...”⁷⁴

Gazete sadece burada değil Latin alfabesi kabul sürecinde de bahsettiğimiz gibi, harf inkılabı ile Cumhuriyet'in geleceğinin paralel görmüş bunu 'temel harç vazifesi' olarak nitelendirmiştir.⁷⁵

Millet Mektepleri için 1929 tarihinde A ve B adı altında dörder aylık eğitim veren kurslar açılmıştır. A kursuna hiç okuma yazma bilmeyen B kursuna ise eski harflerle okuma yazma bilen ve yeni harflerle az da olsa okuma yazma bilenlerin katılması kararlaştırılmıştır.⁷⁶ Hâkimiyet-i Milliye'de de, Millet Mekteplerinin önemine dair birçok haber yer almış, bu kurslar sayesinde Ankara'da kısa bir süre içerisinde 9 bin kişinin okuma yazma öğrendiği belirtilmiştir.⁷⁷ Millet Mekteplerinin açılışından bir ay sonra Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi 1 Şubat 1929 tarihli sayısında “Millet Mekteplerinde 856.000 talebe var” başlığıyla duyurmuştur.⁷⁸ Hâkimiyet-i Milliye gazetesine yansıyan 1927 nüfus sayımında Türkiye'nin 14 milyon nüfusa sahip olduğu gerçeği göz önüne alınırsa⁷⁹ Millet Mekteplerinin açılışından henüz bir ay geçmişken bir milyona yakın

⁷¹ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Ocak 1929; Milliyet Gazetesi, 1,3 Ocak 1929.

⁷² Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 2 Ocak 1929.

⁷³ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 4 Şubat 1929.

⁷⁴ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 4 Ocak 1929.

⁷⁵ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 4 Ekim 1928.

⁷⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Kasım 1929.

⁷⁷ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 13 Ocak 1929.

⁷⁸ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Şubat 1929.

⁷⁹ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 4 Kasım 1927.

vatandaşın mekteplere devam etmesinin, büyük bir gelişme olduğunu vurgulamak istemiştir. Fakat bir ay içinde bu bir milyon sayının biraz abartılı olduğu da söylenebilir.

Sadece Latin alfabesinin kabul edilmesini değil böyle köklü değişim getiren inkılâpları toplumun kabullenmesi ve alışması zordur. Bunun için belli bir zaman gereklidir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti Devleti yeni kurulmuş, okuma yazma oranında ise çok geri kalmıştır. Bu durum ülkenin yükselmesi karşısında en büyük engel teşkil etmiştir. Bu nedenle devlet, nüfuzunu kullanmış ve Millet Mekteplerine devam etmeyi şart koşmuştur. Bundan dolayı Hâkimiyet-i Milliye gazetesi de Millet Mektepleri Talimatnamesi'nde devletin eğitim konusuna ne denli eğildiğinin ve halkında bu durumu ciddiye almaması karşısında yaptırım uygulanarak, sert tedbirler alındığı unutturulmamaya çalışılmıştır. Gazete haberine yansıtılan Millet Mektepleri Talimatnamesi'nde, mekteplere devam etmeyen kişilere ceza verileceği vurgulanmıştır.⁸⁰

Fakat, Millet Mekteplerine atfedilen önem ve buralar için ayrılan bütçe, dünya genelinde hâkim olan ve Türkiye'de de çok ciddi biçimde hissedilen 1929 ekonomik buhranı sonucunda geri planlara atılmıştır. Bu nedenle Millet Mekteplerinden beklenen başarı amacına ulaşamasa da maarif tarihi içinde en önemli etkisi, harf inkılabının toplumun geniş bir kesimi tarafından benimsenmesinde ve kabul edilmesinde yeri büyük olmuştur.⁸¹

Hem harf inkılabının yapılmasından sonrası 5-6 aylık süreçte hem de sonrası 3 yıllık zaman dilimi içerisinde hükümeti ve gazete gündemlerini meşgul eden, eski yazıyla basılan eserler ve yayın evleriyle gazetelere nakdi yardım edilmesi gelişmeleri olmuştur. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti Arap alfabesini kullanmaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğu zaman bu durum devam etmiştir. Nitekim gazeteler bu alfabe ile yayın hayatına devam etmekte olup okuyucusu kitlesi de bu harflerle okuma yazma bilen insanlardı. Latin alfabesi kabul edildiği zaman, gazeteler bu alfabe ile yayın yapmaya başlamış fakat henüz halk daha bu alfabeyle vakıf olamadığı için bu yayınları okuyamamıştır. Bunun tabii bir sonucu olarak gazeteler okuyucusu olmadığı için alınamamış ve ekonomik nedenlerle birçok gazete zor bir sürece girmiştir.

Bu ciddi sorunun vahametinin daha iyi anlaşılması için Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Hâkimiyet-i Milliye gazetesine yansıyan bir yazısında Latin alfabesinden önce İstanbul'da tirajı yirmi bin hatta 30 bin basan birkaç mecmua, alfabe kabul edildikten sonra, aşamalı olarak önce iki bine sonra bine daha sonra ise beş yüze kadar düştüğünü söylemiştir. Hatta bu süreçte birçoklarının da kapandığına değinmiştir.⁸² Yakup Kadri, harf inkılabından sonra gazetelerin içine düştüğü bu zor durumu bir 'matbuat buhranı' olarak nitelendirmiştir. Bu durumun ortaya çıkardığı okunmama durumundan kaynaklanan sebeplerden dolayı, gazetelerin ekonomik olarak çok zorlandığından bahsetmiş ve hatta İstanbul'da haftalık ve aylık periyotlarla çıkan birçok mecmuanın kapandığını söylemiştir. Yakup Kadri, bütün bunlardan daha ziyade olarak günlük olarak çıkan yayınlara da sıra gelirse, bunun daha vahim olacağını belirtmiştir. Çünkü bu halkın fikir olarak iflas etmesi manasına gelmektedir.⁸³ Gerçekten Yakup Kadri'nin de belirttiği gibi henüz yeni kurulmuş olan Cumhuriyet idaresinin, yeni harflere dayanan basın, matbuat

⁸⁰ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 4 Aralık 1929.

⁸¹ Saim Yüceer (2002). "Türkiye'nin Aydınlanma Sürecinde Bir Kültür Devrimi Millet Mektepleri", Atatürkçü Bakış Dergisi, C.1/1, s.32.

⁸² Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 5 Nisan 1929.

⁸³ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 17 Nisan 1929.

buhranından kaynaklı meselesinin çözemezse bu sadece gazetelerin ekonomik olarak iflas etmesi değil Cumhuriyet ideolojisinin de sağlam zemine oturtulamaması demektir.

Çünkü ders kitabı basan yayınevleri, bu ders kitaplarını her sene tatil aylarında basıyorlardı. Böylece 1928-1929 eğitim-öğretim yılında okutulacak kitaplar Haziran ve Temmuz aylarında çöktan basılmıştı. Fakat 1 Kasım 1928 tarihinde Latin alfabesi kabul edilince, Arap harfli olarak basılan kitaplar bir anda boşa çıkmıştı. Hükümet, özellikle okul kitaplarını yeni harflerle basma hazırlığındaydı ve Maarif Vekâleti, hükümete okullarda öğretimin yeni yazı ile yapılmasını teklif eden bir rapor sunmuştur. Bu raporda okullarda verilen derslerin çoğunlukla yeni yazı ile hazırlanmış kitaplarla yürütüleceği açık bir şekilde belirtilmiştir.⁸⁴

Ayrıca İstanbul'da, ders kitapları basan yayınevi sahipleri, harf inkılabı sürecinde bazı okul kitaplarını hem eski harf hem de yeni harflerle basmak zorunda kalmışlar ve zarar etmişlerdir. Bu konuyu kendi aralarında 28 Mart 1929 tarihinde görüşmüşler ve hükümete bildirerek zararlarının karşılanmasını talep etmişlerdir. Yayınevleri hükümetten hiçbir yardım almadan kendi zararlarını tazmin etmeye çalıştıklarını ifade ederek, hükümetin de en az kendileri kadar fedakârlık yaparak, uğradıkları zararı önlemek için maddi olarak yardım etmeleri gerektiğini açık bir şekilde dile getirmişlerdir.⁸⁵ Bundan sonraki süreci Hâkimiyet-i Milliye gazetesinden verecek olursak; yayınevleri sahipleri ile Milli Eğitim Bakanlığı temsilcileri görüşmüşler ve onlara bakanlık nezdinde bu konunun araştırılacağı söylenerek, bir süre beklemeleri istenmiştir. Fakat bu süreçte taleplerine yönelik bir çözüm üretilmediği için yayınevi sahipleri bakanlığı mahkemeye vermiştir. Konu iyice çıkmaza girmeden 1 Temmuz 1929 tarihinde bakanlık ile okul kitabı basan yayınevleri arasında tekrar bir toplantı tertip edilmiş ve toplantı sonucunda zarar eden yayınevlerine toplamda iki yıl vade ile kırk bin lira kredi açılmasına karar verilmiştir. Bununla birlikte kitaplar üzerinden indirim yapılması ve her bir forma için önceki fiyat üzerinden bir kuruş indirim yapılması kararlaştırılmıştır.⁸⁶

Ayrıca Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Latin alfabesi kabul edilmeden önce yeni harflerle yayım yapacak baskı makineleri meselesini gündemine taşımıştı. Gazetenin 11 Ekim 1928 tarihli sayısında, yeni harflerle baskı yapacak makineleri yurtdışından alınırken milyonlarca liraya mal olacağını ifade edilmiş ve hükümetin gazetelere yardım etmesi gerektiği belirtilmiştir. Gazetenin bu konuda hükümetten beklentisi, hükümetin direk firmalarla iletişime geçip, fiyat konusunda indirim yaptırması ve kaliteli, sağlam ürünleri alması şeklindedir.⁸⁷ Hükümet, şartlardan dolayı bu konuda hemen adım atmamıştır. Ama Latin alfabesi kabul edildikten sonra dönemin içişleri Bakanı Şükrü Kaya, gazetelerin okuyucu kaybetmelerinden dolayı yaşamış oldukları maddi sıkıntılara çözüm yolları aradığı görülmüştür. Bunun için matbaada kullanılmak için yabancı ülkelerden alınacak yeni matbaa harflerinin, gümrük vergisinden muaf tutulması hakkında çalışmalar başlatmıştır. Böylece muaf tutulan bu vergi için, gümrük idaresi özel bütçesine ayrıca iki yüz bin lira eklenmiştir. Hükümet sadece bununla kalmamış eğitim özel bütçesine de dört yüz

⁸⁴ Niyazi Çiçek, Nurhan Kabakulak (2017). "Harf Devrimi'nin İstanbul Kitapçılarına Ekonomik Etkileri", *Türkiyat Mecmuası*, C.27/1, s. 127.

⁸⁵ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Nisan 1929.

⁸⁶ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 10 Temmuz 1929; Çiçek-Kabakulak, Harf Devrimi'nin İstanbul Kitapçılarına Ekonomik Etkileri, s.132.

⁸⁷ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 11 Ekim 1928.

bin lira daha ekleyerek, yeni harflerin getirdiği ek maliyetlerle eğitimi ve eğitim sektörünü rahatlatmıştır.⁸⁸

Hükümet harf inkılabının kabul edilmesinden üç ay sonra Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde de dile getirilen yazı makinaları konusunu tekrar gündemine almıştır. Yine gazeteye yansıyan habere göre, hükümet yazı makinaları alımı için bir ihale açmıştır. Hükümet daha önce de gazetede de belirtildiği gibi yazı makinalarının hem kaliteli olmasına hem de uygun fiyata verilmesi konusuna önem vermiştir. Bu şartları sağlayan üç firma ihaleyi kazanmış ve bunlardan toplam altı bin adet yazı makinesi alınmıştır.⁸⁹

Görüldüğü üzere hükümet kitapçılara yardım etme konusunda her ne kadar yavaş adım atsa da bu adımın gazeteler konusunda hızla atıldığı görülmüştür. Bu duruma gazetelerin günlük çıkmasının etkisinin büyük olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca gazetelere yardım edilmesi konusunda Giresun Milletvekili Hakkı Tarık (Us)'un büyük çabaları olmuştur. Hakkı Tarık Bey, harf inkılabından sonra gazete tirajları düşünce, TBMM'ye 1929 tarihinde "Türkçe matbuata prim verilmesine dair" kanun teklifi sunmuştur.⁹⁰ 1930 yılının Mart ayı içinde TBMM'de Latin alfabesi ile yayın yapan gazetelere prim verilmesi kanunu görüşmeleri başlamıştır.⁹¹ Onun sayesinde bu teklif kanunlaşmış ve hükümet gazetelere, 3 yıl süreli prim vermiştir. Böylece gazeteler devletten daha somut yardımlar alarak ekonomik olarak rahatlatılmış ve yükleri bir nebze de olsa hafiflemiştir. Nihayet, TBMM'de yeni harflerin kabul edilmesinin getirdiği ek maliyetlerin karşılanması için yaptığı çalışmaları olumlu olarak sonuçlandırmış ve basına maddi olarak kaynak aktararak, destek sağlanmasına dair kanun çıkarılmıştır.⁹² Fakat hükümet kitapçılara, Latin alfabesinin kabul edilmesinden sonraki süreç için yapacakları yardım sözünü ancak 1,5 yıl sonra gerçekleştirebilmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, bütün bu meselelerin yanında Latin alfabesinin kabul edilmesinden üç ay sonra da, bu inkılabın çok doğru ve yerinde olduğuna dair yazılara sıkça rastlanılmıştır. Bunun yanında, yeni harflerin basın için fevkalade bir kolaylık sağladığı ve bu sayede haber sütunlarında yazıların daha zarif bir biçimde görüldüğü ve haberlerin daha uyumlu çıktığı ifade edilmiştir.⁹³ Gazete yazarlarından olan Falih Rıfkı (Atay), harf inkılabının basın için çok olumlu olduğunu ifade etmiş ve harf inkılabının kabul tarihi olan 1 Kasım 1928 tarihinden itibaren, Türkiye'nin basında Avrupa ile arasında açılan iki yüz yıllık farkın, artık kapanacağını belirtmiştir.⁹⁴ Atay, ayrıca yeni yazının düşünceleri değiştirdiğini belirterek⁹⁵ inkılabı toplumsal zemine oturtmaya çalışmıştır.

Hatta gazetede medenileşmek için yapılan inkılaplardan sonra kabul edilen Latin alfabesi ile birlikte yeni bir yaşam tarzı oluşturulduğuna değinilmiş ve bu yeni yaşamı Batı tarzı olarak belirtilmiştir. Bu durum olumlu olarak değerlendirilmiş ve artık Avrupalılar düşünüp onlar gibi hissediyoruz diyerek bundan duyulan sevinç dile getirilmiştir. Sadece bununla kalmayıp onlar

⁸⁸ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 8 Kasım 1928.

⁸⁹ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 14 Ocak 1929.

⁹⁰ Çiçek-Kabakulak, Harf Devrimi'nin İstanbul Kitapçılarına Ekonomik Etkileri, s.132.

⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, C.17, 37. Birleşim, 20.03.1930, s.19.

⁹² Resmi Gazete, Gazete Primleri Hakkında Kanun", Kanun No: 1575, Kabul Tarihi, 27/03/1930, Yayın tarihi 29 Mart 1930.; Cumhuriyet Gazetesi, 8 Mart 1930.

⁹³ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 20 Ocak 1929.

⁹⁴ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Şubat 1929.

⁹⁵ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 11 Şubat 1929.

gibi giyiniyor ve onlar gibi yiyip içip tıpkı onların yaşadığı medeni kanun şemsiyesi altında biz de öyle yaşıyoruz denilmiştir.⁹⁶ Zaten Latin alfabesinin kabul edilmesinin en büyük nedenlerinden birisi de Batı medeniyet seviyesine erişmektir. Karaosmanoğlu'nun söylemiyle harf inkılabı “Batı camiasına arka kapıdan değil, doğrudan ön kapıdan girmeyi hedeflememiz”in bir sonucudur.⁹⁷ Nitekim bu durum hem Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde hem de dünya basınında bu şekilde anlaşılmıştır. Burada gazeteye bu şekilde yansıyan haberlerden birkaç örnek vermenin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Hâkimiyet-i Milliye, Latin alfabesi ile geçmişe dönüş özlemlerinin artık bittiği ve geçmişe veda edildiği kanaatindedir. Artık Batı medeniyeti ile bütünleşilecek ve böylece gelecek daha aydınlık olacaktır ifadeleri kullanmıştır.⁹⁸ Gazetenin, nasıl harf inkılabı kabul sürecinde yabancı desteğini haberlerde işlemişse, harf inkılabının kabul edilmesi karşısında dünyanın gösterdiği teveccühe dair haberleri de aynı şekilde yansıttığı görülmektedir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Latin harflerinin kabul edilmesi sürecinin sadece Türkiye’yi değil ülke dışındaki Türkleri de etkilediğinden bahsetmiştir. Kıbrıs Türkleriyle Bulgaristan ve Romanya Türklerinin de gazetelere ayrı sütunlar ayırarak, yeni harflerle ilgili duyduklarını belirtmiştir.⁹⁹ Fransa/Paris’te çıkan Doeuvre gazetesinde, Türklerin alfabelerini ıslah etmelerini çok olumlu karşılamış ve bunun muazzam bir eser olduğundan bahsetmiştir.¹⁰⁰ Türkiye’nin harf inkılabı yapması, Amerika’da genel olarak olumlu karşılanmıştır. Burada bulunan Appleton Post-Crescent gazetesi, “Türkler El yazısını Yasaklıyor” başlığıyla harf inkılabı sürecini gündeme almıştır. Gazetede Türklerin harf inkılabı sonucunda Doğu kültüründen koparak, Batı medeniyetine yaklaştığı vurgulanmıştır.¹⁰¹

Gazetede Türklerin Latin alfabesini kabul etmesiyle, Doğu medeniyetinden ayrıldığı da net bir biçimde işlenmiştir. Çünkü Doğu, ilerlemeye mani olmuştur. Türkler Batı medeniyetini tercih etmiştir.¹⁰² Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde genel olarak çıkan yazılarda, Türklerin doğuya, batılaşma konusunda ön ayak olduğu ve rehberlik ettiği üzerinde durulmuştur.¹⁰³ Fakat Hâkimiyet-i Milliye’nin, Avrupa gazetelerindeki Türklerin harf inkılabını Türk milleti için önemli bir gelişme olarak gördüğüne dair haberleri yansıtırken, bu gazetelerin bu inkılabın Türkiye’nin geçmişi ile yani İslam ülkeleri ile arasına mesafe koyduğuna dair yaptığı çıkarımlara da yer verdiği görülmektedir. Gazete, bu konuya örnek olarak, Mısır/Kahire’de çıkan Errabatü’ş-Şarkıyye mecmuasında 15 Ekim 1928 tarihinde çıkan bir yazıyı nakletmiş ve mecmua Türklerin alfabe değişikliği yapması karşısında şöyle demiştir:

" ... Milletlerin tarihinde harflerin değişmesi garip değildir. Çünkü harfler olsun, kıyafetler olsun tabiatıyla değişebilir. Ancak garip gördüğümüz şey şudur ki, milletlerin asırlarca yapamadıkları bir şeyi Türkiye az bir zaman içinde yapmağa muvaffak oluyor. Bu edebi bir inkılap yapmak isteyen milletlerin hareketi işte böyledir. Bugün Türk milleti inkılapçı bir millettir ve inkılabının ilk devresinde bulunmaktadır. Bu harflerin değişmesi Türkiye için faydalı olacaktır ve ihtilaf kabul

⁹⁶ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Haziran 1929.

⁹⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1984), Politikada 45 Yıl, İstanbul: İletişim Yayınevi, s.127.

⁹⁸ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 27 Eylül 1928.

⁹⁹ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 5 Şubat 1929.

¹⁰⁰ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 15 Şubat 1929.

¹⁰¹ Esra Sarıkoyuncu Değerli (2009). “Amerikan Basınında Türk Harf ve Dil Devrimi”, DÜ. Sosyal Bilimler Dergisi, C.23, s. 35.

¹⁰² Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 28 Eylül 1928.

¹⁰³ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 17 Ocak 1929.

etmeyecek bir netice vardır ki, o da Türkiye'nin bu hareketi yeni Latin Türkiye ile eski Arap Türkiye arasını ayıracağı ve Türkiye'nin atisi ile mazisinin arasına bir set çekeceğidir."¹⁰⁴

Görüldüğü gibi Türklerin kısa sürede alfabe değişikliği yapmasına muvaffak olması takdirle karşılanmış fakat bu durumun Türkiye ile Müslüman devletlerinin arasına mesafe koyacağı net bir biçimde belirtilmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye'de, bunun yanında harf inkılabı meşrulaştırılma yolunda da çok iddialı haberlere rastlanılmaktadır. Gazete, meşrulaştırmasını kanıtlamak için İslam'dan da referans vermiş ve Türkler Müslüman olup İslam medeniyetine intisap ettiklerinde nasıl hayat tarzını İslam medeniyetine uygun bir biçimde değiştirdilerse şimdide Avrupa medeniyetine dâhil olup hayat tarzının o şekilde değiştirilmesi gerektiği söylenmiştir. İslam medeniyetine intisap olunduğunda dil olarak Arapça benimsendiyse de şimdi de Avrupa medeniyetine uygun şekilde dil değiştirilip dönüştürülmeli diye belirtmiştir.¹⁰⁵ Gazete bu konuda hızlı bir biçimde adım atılması gerektiğinin ve yaşam tarzının da değiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Şüphesiz bunda hükümetin daha önce atmış olduğu adımların etkisi büyüktür.

Gazetede, her ne kadar Latin alfabesinin meşrulaştırılıp Arap harflerinin ötekileştirildiği görülse de, bu söylemlerle İslam dininin değil sadece alfabenin altının çizilmesi önemli bir ayrıntıdır. Gazetede, bu konuda referanslar genellikle geçmişten verilmekte ve Osmanlı mirasına dönük kabullenmeler vurgulanmaktadır. Bu vurgu daha çok Doğu medeniyetinden tasfiye olunup Batı medeniyeti eksenine kayma ile anlatılmıştır. Burada hor görülen İslam'ın bizzat kendisi değil İslam'ın gerekliliklerini uygulamayarak geri kalan Doğu/İslam devletleridir. Bu devletler hem teknolojik hem de yaşam tarzı olarak çok geri kalmışlardır.

Harf inkılabı sonucunda, Toktamış Ateş'in de vurguladığı gibi geçmiş kültürden kopuş olduğu muhakkaktır. Fakat bu durum telafisi imkânsız zararlar ortaya çıkarmamıştır. Ateş'e göre bu fazla abartılmamalıdır.¹⁰⁶ Kültürden kopuş olduğuna dair ortaya atılan iddialar, Hâkimiyet-i Milliye'de de yer almış. Gazetede, bu iddiaların tam aksi olduğuna ve harf inkılabını sadece okuma yazmayı arttırması değil Türk halkının sosyal hayatı üzerinde de büyük etkileri olduğuna değinilmiştir. Bu konuda da referanslar gösterilmiş ve Türklerin yaşam tarzını Batı ekseninde geliştiren, Doğuda olmayan tiyatro ve konser etkinliklerinin artık daha da arttığından bahsedilmiştir.¹⁰⁷ Gazete, bütün bunlardan yola çıkarak özellikle kadın haklarının altını çizmiştir. Cumhuriyetle birlikte kadına verilen değer arttığı her ne kadar bilinse de, gazete, harf inkılabından iki yıl önce kabul edilen Medeni Kanun'unun asıl yerini bulmasının harf inkılabı neticesinde olduğuna vurgu yapmıştır. Harf inkılabı sonucunda kurulan Millet Mekteplerinde kadınların okuma yazma öğrenerek, erkeklerin ön plana çıktığı hâkim ve doktor vb. gibi mesleklerde onlar kadar boy gösterdiği belirtilmiştir.¹⁰⁸

Denilebilir ki Hâkimiyet-i Milliye gazetesi sosyal meselelerle yakından ilgilenmiştir. En basit bir meseleden en önemli bir konuya kadar her hadise gazetede işlenmiştir. Kendi döneminde, sosyal hayattaki eksiklikleri gösteren bir ayna görevini üstlenmiştir. Halkı ilgilendiren her problemin, gazetede hemen hemen ele alındığı görülmüştür. Gazetede anlatılan problemler sadece

¹⁰⁴ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 2,3 Aralık 1928.

¹⁰⁵ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 24 Aralık 1928.

¹⁰⁶ Toktamış Ateş (2004), Türk Devrim Tarihi, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 190.

¹⁰⁷ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Nisan 1930.

¹⁰⁸ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 30 Nisan 1930.

yazılmakla kalmamış aynı zamanda da bunların çareleri sıralanarak, çözüm yolları üretilmiştir. Böylesine yelpazesini çok geniş tutan gazete, kendisini halkın sesi olarak görmüştür. Zaten Mustafa Kemal, bu gazeteye en başta isim seçerken önce Anadolu'nun Sesi adını seçmiş fakat sonradan Hâkimiyet-i Milliye adında karar kılmıştır.¹⁰⁹

Gazete, harf inkılabının okumaya yazma oranının hayli arttırdığını, okuma yazma öğrenen Anadolu'da bulunan halkın böylece sesinin duyurmaya başladığını da vurgulamıştır. Gazete, bu söylemde kendisini ise yıllardır ihmal edilen ve sesini bir türlü duyuramayan Anadolu halkının sesi konumunda olduğunu belirtmiştir. Hatta gazetede 'Halk sütunu köşesi' diye ayrı bir yer açılmış ve burada halktan gelen her türlü istek, şikâyet ve sair ihtiyaçlar basın yoluyla duyurulmuştur.¹¹⁰ Böylece gazete her ne kadar iktidarın sözcüsü konumunda olarak bilirse de aslında siyasetin değil de halkın sözcüsü konumunda olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Bu vurgu gazeteyi, bir Ankara veya taşra gazetesi olmaktan çıkarmış ve uzun yıllar boyunca tirajı yüksek gazeteler arasına taşımıştır.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Latin alfabesi kabul edildikten sonra millîlik hareketinin halk nezdinde hız kazanması ve benimsenmesi için yoğun çaba sarf etmiştir. Gazete, bunun için öncelikle, Türkçe üzerine eğilmiş ve Türk dili konusuna önem veren yazıları sıklaştırdığı görülmüştür. Gazete bu dönem sayılarında iki konuya ağırlık vermiştir. 1-Türk dili konusu, 2-Çocuklara Türkçe isimler verilmesi meselesi. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Türk dilinin geleceği konusunda belirlenen yeni hedeflerden bahsetmiştir. Bu durum gazete de şöyle belirtilmiştir;

“Harf İnkılâbı yapılabı dört ay oldu. İnkılâbın yeni safhasında Cumhuriyetin maarifine ve terbiye-i umumiye teşkilatına büyük vazife hisseleri teveccüh etti. Dört aydan beri sevk eden mesai neticesinde elde edilen hâsılalar beni, teşkilâtımızın, inkılâbın tevzi vazifeleri başaran bir kuvvet olmak yoluna girdiğini söyleyebilmek vaziyetine getirmiştir. Harf İnkılâbı başladığı gün önümüzde dört hedef bulduk. Bunlardan birincisi yeni harflerin feyizli mahiyetinden istifade ederek lisanın bünyesine tesir etmek ve Türk dilinin istiklâlini, genişlemesini, tabîi tekâmülünü temine mütevakıf ilmî mesaiye başlamak. Bu hedefin istihsalı için şu işleri yapmak lâzım geliyordu: 1- Yeni Türk elifbesine nazaran Türkçenin imlâsını tespit etmek ve bir imlâ lügati yapmak, 2- Türkçenin yeni bir didaktik gramerini vücuda getirmek, 3- Türk dilinin müstakil ve tekemmül kudretleri ile zinde bir lisan hâlinde inkişaf edebilmesinin mütevakıf bulunduğu lengüistik ve filolojik tetkikatına girişmek ve bu meyanda eski kitaplarda ve halk dilinde mevcut öz Türkçe kelimelerin kullanılmasını telif eden bir dil bülteni neşretmek, 4- Ve nihayet ıstılahları tensik ederek ilmî lisanın inkişafı esaslarını hazırlamak ve geniş bir tefekkür ve ilim lisanında ifade edilen bütün mefhumların mukabillerini ihtiva edecek surette bir Türk lügati tanzimine çalışmak ve bu hudut üzerinde çalışmak üzere salâhiyettar zevattan mürekkep Dil Heyeti teşkil edildi. Heyet imlâ lüगतini tanzim etti. Bu lüगतin tab'ı bu hafta zarfında ikmal edilecektir. İkinci hedefimiz bütün Türkiye mekteplerinde teşrinievvelde başlayan tedrisatın millî harflerle yapılmasını temin etmektir. Bu hedefin istihsalı için şu işleri yapmak lâzım geliyordu: 1- Tedrisat başlamadan evvel bütün muallimleri yeni harflerle tedrisat yapabilecek bir vaziyete getirmek, 2- Muhtelif derece ve nevide bilimum Türk mekteplerinde okuyan talebeye dersî senenin ilk ayı zarfında Türk harfleriyle okuyup yazmak kudretli kazandırmak, 3- Tahsil yapan çocuklarımızın ellerine verilecek bütün ders ve tettebbu kitaplarını derhal Türk harfleriyle yeniden neşretmek. Muntazam ve gittikçe inkişaf eden bir mesai sistemi dâhilinde her senenin getireceği hâsıla mütezayit bir nispette artmış bulunacaktır. Miktarı ilk senelerde yarım milyona yaklaşan, müteakip senelerde yarım milyonu aşan insanı yetiştirmek, mektep teşkilatının da yardımıyla az bir zaman sonra bizi, bugünden hudut ve vüsatini tahmin edemeyeceğimiz neticelerle karşılaştıracaktır. Millet mektebi dershanelerine devam eden vatandaşlara bir taraftan Türk harfleriyle okuyup yazmak iktidarını kazandırırken diğer taraftan da

¹⁰⁹ Doğramacıoğlu, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme, s. 39-40.

¹¹⁰ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 11 Ocak 1929

bunları ilk tahsilin hedefini teşkil eden asgarî ve esas malûmat ile teçhiz edeceğiz. Dört aylık mesai neticesinde elde ettiğimiz hasıllar, Harf İnkılâbının bütün tazammunlarının tahakkuk sahasına girmekte olduğu hakkında geniş bir itminan taşıyabilmemize hâdim bir mahiyet ve manzara arz etmektedir.”¹¹¹

Belirtilen bu hedefler Maarif Bakanı Necati Bey’in gazeteye verdiği ve Latin alfabesi kabul süreci başlığında da değindiğimiz demecine de bire bir uygundur. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, bunun yanında Latin alfabesi kabul edildikten sonra genel olarak yeni bir Türk kimliği oluşturulması konusunda çok uğraş vermiştir. Gazete, bu konuda öncelikle bir isim kampanyası başlatmıştır. Herkesin çocuklarına has Türkçe olan isimler vermesini hatta bunun dışında isim vermiş olanların henüz çocukları küçükse ismini bile değiştirmelerini belirtmiştir.¹¹² Gazete bu isteklerini o kadar ileri götürmüştür ki bir sayısında, çocuklarına has Türkçe isimler bulamayanlar için ‘çocuk adı arayanlara has Türkçe isimler’ başlığı altında bir liste bile yayınlamıştır.¹¹³

Sonuç

Türkler, tarihi süreç içerisinde çeşitli alfabeler kullanmıştır. Osmanlı döneminde ise Arap alfabesini benimsemişlerdir. Fakat Arap alfabesi ile okumak yazmak ve öğrenmek güç olduğu için, toplumda okuma yazma bilenlerin oranı çok az olmuştur. Bu durum Osmanlı’nın geri kalmasının temel nedenleri arasında gösterilmiştir. Bu nedenle alfabenin değiştirilmesi ile ilgili tartışmalar Tanzimat döneminden itibaren başlamış, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Nihayetinde tartışmaya son nokta Cumhuriyet döneminde konulmuş ve 1 Kasım 1928 tarihinde “Türk Harflerinin Kabul ve Uygulanması Hakkında Kanun” ile Latin alfabesi kabul edilmiştir. Ankara merkezli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, Latin alfabesine geçiş sürecinde ve kabul edilmesinden sonra Latin harflerinin öğrenilmesinde ve halk nezdinde ilgi görmesinde yapmış olduğu yayınlarla büyük bir çaba sarf etmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, harf inkılabı sürecinin sağlam temellere oturtulmasında büyük rol oynamıştır. Gazete, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu kadroları olan siyasal iktidarın bu konuda tutumunu göz önüne alarak, süreci onlarla paralel doğrultuda argümanlarla yürütmüştür. Gazetenin Latin alfabesinin kabul süreci ve sonrasında gösterdiği destek tamamen olumlu olmuş nerdeyse aleyhte bir yayına rastlanmamıştır. Gazete, ilk önce halkın yeni harfler konusunda bilgi edinmesini sağlamış, gazete sütunlarında Latin alfabesi ile ilgili yazılara yer ayırmıştır. Bununla birlikte Latin alfabesini meşrulaştırmak için Türklerin Arap harfleri ile olan tecrübesinde bir türlü muvaffak olamadığını, Arap harfleri ile okuma yazmanın çok zor olduğunu ileri sürmüş ve Latin harfleri ile okuma yazmanın kolaylaştığını belirtmiştir. Gazete, harf inkılâbının hem öncesinde hem de sonrasında vermiş olduğu destekle, okuma yazma oranının artmasında ve halkın cehaletten kurtulmasında Türk basını içinde çok önemli bir rol oynamıştır. Bunların dışında ise Türklerin uygar medeniyet seviyesine erişmesinin yolunu alfabe değişikliğinde görmüş ve bu durumu okuyucularına genel olarak Batılılaşma kavramı ile aktarmıştır.

¹¹¹ Zeynep Korkmaz (1992), Atatürk ve Türk Dili Belgeler, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.67-71.

¹¹² Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 17 Ekim 1929; Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 27 Ekim 1929.

¹¹³ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 19 Temmuz 1929.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 30.18.1.1- 29.032.20, 23 Mayıs 1928;

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 30-18-1-2-1-11-11, 26 Aralık 1928.

Cumhuriyet gazetesi, 19 Ağustos 1948.

Cumhuriyet Gazetesi, 29 Eylül 1928.

Cumhuriyet Gazetesi, 2 Ocak 1929.

Cumhuriyet Gazetesi, 2 Kasım 1929

Cumhuriyet Gazetesi, 8 Mart 1930.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1, 6, 8 Şubat 1921.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 2, 5, 10 Temmuz 1921.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 7, 11 Temmuz 1921.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 17, 18, 29 Ocak 1922.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1, 4, 15, 18, 27 Eylül 1922.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 5 Mart 1923.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 27 Haziran 1928.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 10 Haziran 1928.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 16-30 Eylül 1928.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 22 Eylül 1928.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 14 Ekim 1928.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 11 Ağustos 1928

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 16 Ağustos 1928.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 4 Ekim 1928.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 25 Eylül 1928.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 5, 6, 15, 20,21 Ekim 1928.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Aralık 1928.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Aralık 1928.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 2 Ocak 1929.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 4 Şubat 1929.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 4 Ocak 1929.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 4 Ekim 1928.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 13 Ocak 1929.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Şubat 1929.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 4 Kasım 1927.

- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 4 Aralık 1929.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 5 Nisan 1929.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 17 Nisan 1929
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Nisan 1929.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 10 Temmuz 1929;
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 11 Ekim 1928.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 8 Kasım 1928.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 14 Ocak 1929.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 20 Ocak 1929.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Şubat 1929.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 11 Şubat 1929.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Haziran 1929.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 27 Eylül 1928.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 28 Eylül 1928.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 5 Şubat 1929.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 15 Şubat 1929.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 17 Ocak 1929.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 2,3 Aralık 1928.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 24 Aralık 1928
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Nisan 1930.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 30 Nisan 1930.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 11 Ocak 1929
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 17 Ekim 1929.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 27 Ekim 1929.
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 19 Temmuz 1929.
Milliyet Gazetesi, 1,3 Ocak 1929.
Vakit, 10 Ağustos 1928.
Vakit Gazetesi, 9 Ocak 1929.
TBMM Zabıt Ceridesi, D.III, İ.S. II, C.V, 1 Kasım 1928.
TBMM Zabıt Ceridesi, D.III, İ.S. I, Cilt: V, 1 Kasım 1928.
TBMM Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, C.17, 37. Birleşim, 20.03.1930.
Resmi Gazete, “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” S.1353, 03.11.1928.
Resmi Gazete, Gazete Primleri Hakkında Kanun”, Kanun No: 1575, Kabul Tarihi, 27/03/1930,
Yayın tarihi 29 Mart 1930.

2. Kitap ve Makaleler

- Albayrak, Mustafa Albayrak (1989). “Yeni Türk Harflerinin Kabulü Öncesinde Halk Eğitimi ve Yazı Değişimi Konusunda Türk Kamuoyunda Bazı Tartışmalar ve Millet Mekteplerinin Açılması (1862-1928)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C.2(4), s.474-475.
- Ayhan, Bünyamin (2009). *Atatürk ve Basın*, Konya: Palet Yayınları.
- Atay, Falih Rıfkı (2004). *Çankaya*, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II (1997), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ateş, Toktamış (2004). *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Baran, Tülay Âlim Baran (2008). *Mustafa Necati’nin Söyledikleri*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Caymaz, Birol (2019). “Bir Politik Mücadele Süreci Olarak Türkiye’de Harf Devrimi”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, C.17/65, s. 92-112.
- Çiçek, Niyazi, Kabakulak, Nurhan Kabakulak (2017). “Harf Devrimi’nin İstanbul Kitapçılarında Ekonomik Etkileri”, *Türkiyat Mecmuası*, C.27/1, s. 121-137.
- Değerli, Esra Sarıkoyuncu (2009). “Amerikan Basınında Türk Harf ve Dil Devrimi”, *DÜ. Sosyal Bilimler Dergisi*, C.23, s.33-38.
- Doğramacıoğlu, Hüseyin (2007). *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi) Ankara.
- Doğramacıoğlu, Hüseyin (2009). *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü* (Kitap, Dergi ve Gazete Yayıncılığı, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi), Editörler: Prof. Dr. O. Horata, Ö. Çobanoğlu, Prof. Dr. İ. Doğan) Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Dönmez, Cengiz Dönmez (2008). *Tarihi Gereçekleriyle Harf İnkılâbı ve Kazanımları*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Elifba Komisyonu (1928), Elifba Raporu, Ankara.
- Güner, Zekâi (1999). *Millî Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu* (Basın, Siyasi Partiler, Türk Kamuoyu), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökbilgin, M. Tayyib (1959). *Millî Mücadele Başlarken*, I. Kitap, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hacaloğlu, Yücel (1993). *Türk Ocakları Yeniden Kuruluyor*, Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı.
- İskit, Server (1939), *Türkiye’de Matbuat Rejimleri*, İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı.
- Kansu, Mazhar Müfit (1966). *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1984). *Politikada 45 Yıl*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Kırmıt, Ömer Faruk (2020). “İzmir’in İşgalinden Sonra Yapılan Büyük Sultan Ahmet Mitingleri”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6/4, s.1330, s. 1325-1343.
- Kodaman, Bayram (1999). *Cumhuriyet Tarihi-Fikrî Temelleri ve Atatürk*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1992). *Atatürk ve Türk Dili Belgeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Kösedag, Mehmet Sena (2019). “Sıkıyönetim Dönemlerinde Türk Basını”, *Selçuk İletişim*, C.12/17, s.475-501.
- Kurt, Hanifi (2013). “Harf Değişikliği ve Basının Yeni Harflere Geçerken Takındığı Tutum”, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S.19, s.106-126.
- Maralli, Sezer (2019). “Harf İnkılabının Uygulanması Ve Birtakım Etkileri”, *ESOGÜTD*, C.2/1, s. 111-131.
- Ortaylı, İlber (2013). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özkaya, Yücel, (1997). “Hâkimiyet-i Milliye”, *DİA.*, C.15, s. 201-202.
- Şimşir, Bilal N. (1992). *Türk Yazı Devrimi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tansel, Feyziye Abdullah (1953). “Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri”, *Bellekten*, C.XVII-66, s.224-249.
- Tekin, Şinasi (1992), (Eski Türkçe). *Türk Dünyası El Kitabı*, 2. Baskı, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Uluğ, Naşit Hakkı (1973). *Üç Büyük Devrim, Eğitimin Birleştirilmesi, Şapka ve Giyimin Değiştirilmesi, Türk Harflerinin Kabulü*, İstanbul: Ak Yayınları.
- Utku, Ayla Acar (2011). “Türkiye’de Latin Alfabesine Geçiş Süreci ve Gazeteler”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C.1. s. 8-25.
- Ünaydın, Ruşen Eşref (1954). *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları-Hatıralar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yalçın, Semih (2004). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Kaynaklar*, Ankara: Siyasal Yayınları.
- Yılmaz, Serhat Yılmaz (2009). *Harf İnkılâbı ve Millet Mektepleri, 1928-1935 Kastamonu Örneği*, Ankara: Berikan Yayınları.
- Yüceer, Saime (2002). “Türkiye’nin Aydınlanma Sürecinde Bir Kültür Devrimi Millet Mektepleri”, *Atatürkçü Bakış Dergisi*, C.1/1, S. 13-32.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EEDER

Edebi Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atıf/Citation: Üstün, Koray (2021). “Sürelî Yayınların Biyografik Türlerin Gelişimine Katkısı ve Bir Örnek: Mınak Efendi'nin Tercüme-i Hâli”, *Edebi Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 172-182.

Koray ÜSTÜN*

Sürelî Yayınların Biyografik Türlerin Gelişimine Katkısı ve Bir

Örnek: Mınak Efendi'nin Tercüme-i Hâli**

The Contribution of Periodic To The Development of Biographic Genres

And A Example: Mınakyan's Autobiography

ÖZ

Türkçe sürelî yayınlar yalnızca haber aktarma, fikir paylaşma, ihtisas bilgisi sunma ya da basıldığı çağın popüler meselelerini duyurma işlevlerini taşımamış; aynı zamanda edebî türlerin gelişimine de büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Gazete aracılığıyla nesir dili doğmuş, yeni türler ilk örneklerini okurlarıyla buluşturmuştur. Yalnızca şiir, roman ya da öykü gibi başat türler değil anı, deneme, biyografi, otobiyografi gibi türlerin doğup gelişmesinde de sürelî yayınlar rol üstlenmiştir. Bu türlerin Batılı bir forma dönüşmesi yine bu yayınlarla sağlanmıştır. Bu makalenin amacı, sürelî yayınların biyografik türlerin gelişimine etkisini göstermektir. Bu amaç doğrultusunda biyografi türünün sürelî yayınlardaki görünümüne örnek teşkil edecek yazılardan bahsedilmiş, bu yazıların ortak özelliklerine değinilmiş ve ardından Mardiros Mınakyan tarafından kaleme alınan “tercüme-i hâl” incelenmiştir. Osmanlı tiyatrosunun hem sahne önünde hem de rejisör ve sanat yönetmeni olarak sahne arkasındaki gelişimine katkı sunan Mınakyan'ın *İkdâm*'da yayımladığı otobiyografik öğeler taşıyan yazısı, yalnızca onun kişisel tarihine değil aynı zamanda Türk tiyatro tarihinin başlangıç yıllarına da ışık tutmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sürelî yayınlar, *İkdâm*, biyografi, otobiyografi, Mardiros Mınakyan

ABSTRACT

Turkish periodical publications have not only served the purpose of broadcasting news, sharing ideas, presenting expert knowledge or pronouncing the popular events of their age of publication but have also contributed to the development of literary genres significantly. Prose literature has been born by the hand of newspapers, and new genres have met with their audience. Periodical publications have served a role in developing not only major genres as poems, novels and stories but have also helped develop genres as memoirs, essays, biographies and autobiographies. The formation of these genres into western forms in Turkish literature have also been through periodicals. The aim of this article is to present the role of periodicals in developing biographical genres. For this purpose, writings that exemplify the biographical genres in periodicals and the common qualities of said writings have been discussed. Consequentially, as an example of this interaction, "Tercüme-i Hâl" by Mardiros Mirakyan has been discussed. This work of Mınakyan, who has helped develop Ottoman theatre in all roles of a director and art director and on the stage, published with the help of periodicals that has autobiographic tones, does not only illuminate his personal history but also the commencement years of Turkish theatre.

Keywords: Periodicals, *İkdâm*, biography, autobiography, Mardiros Mınakyan

*Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
korayustun@hacettepe.edu.tr ORCID: 0000-0003-1033-5966

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 10.11.2021 Kabul Tarihi: 15.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1021956

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

GİRİŞ

Türk edebiyatının “yeni” devresinin başlatıldığı yılların Türk basınının doğuşu ile paralellik göstermesi şüphesiz tesadüf değil, bir zihniyet oluşumunun aksidir. Tanzimat yıllarının aydın kuşağı ile bu kuşağın yanı başında yetişen bir neslin ortaya koyduğu ürünler, benzer bir arayışın izlerini taşımakta, işlevsel ortaklıklar barındırmaktadır. *Takvim-i Vakâyi* ile başlayan kamuoyu oluşturma amacı, Yeni Türk edebiyatının ilk eserlerinde de kendini göstermekte ayrıca nazımdan nesre her türün örneği, içinde üretildiği çağın düşünsel arka planını somutlaştırmaktadır. Bu bağlamda basın-edebiyat ilişkisinin başlangıçtan itibaren çok sıkı biçimde sürdüğünü söylemek mümkündür¹. Her iki türün gelişmesini sağlayan faillerin aynı kişiler olması da bu bağın kaçınılmazlığını göstermektedir. Başlangıçtaki zihniyet ortaklığı ve ortaya çıkış motivasyonlarındaki paralellik, her iki türün birbiriyle olan etkileşimini sürekli kılmış ve bu süreklilik, her iki sahayı da ciddi anlamda zenginleştirmiştir. Edebi türlerin varlığı ile belirli bir dinamizm kazanan gazeteler, bu türlerin doğuşuna ve gelişimine öncülük etmiştir. “Nesir dilinin oluşmasına katkı, yeni türlerin denenmesi, yılların ilerlemesiyle üretimin artması ve her iki tarafın da halkı/halkın eğitimini dolayısıyla toplumsal kalkınmayı hareket noktası olarak belirlemesi; edebiyatın gazetenin gelişiminde gazetenin edebiyatın gelişiminde ne kadar etkili olduğunu gösteren unsurlardır” (Ergün Atbaşı, 2017: 93). Gazetelerini birer kürsüye, edebi eserlerini de dramatik bir eğitici sahneye dönüştüren devrin yazarları, bu bağlamda teorik ve pratik açıdan rol dağılımını yapmış gibidir. Düşünsel içerik, gazeteler aracılığıyla halka ulaştırılırken bu düşüncelerin eyleme aksedişi edebi eserler aracılığıyla sağlanmıştır. Başta Namık Kemal ve Ahmet Midhat Efendi olmak üzere Tanzimat’ın izinde yetişen edebiyatçı ve gazeteci kimliği taşıyan tüm aydınların bu ortak zeminde buluştuklarını söylemek mümkündür.

Basın ve edebiyat sahalarında yeniliğin doğuşuna etki eden zihniyet ortaklığının yanında bu iki mecra, aynı zamanda birbirlerini süreklilik arz etme ve geniş bir kitleye ulaşma noktasında da etkilemiştir. Gazeteler, edebi eserler yayımlayarak onların daha geniş bir okur grubuna erişilmesini sağlamış, eserler de gazete içeriklerini önemli ölçüde zenginleştirmiştir. *Şair Evlenmesi* ile başlayan bu süreç, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e sayısal açıdan artarak devam etmiştir. Gazete ve dergilerde pek çok çeviri ve telif roman tefrika edilmiş, öyküler yayımlanmış, şiirler basılmıştır. Şiir, roman, öykü gibi kurmaca türlerin yanı sıra musahabe başlığı altında deneme, sohbet, eleştiri türleri ile birlikte anı, mektup, biyografi (yaşamöyküsü) ve otobiyografi (özyaşamöyküsü) gibi kişinin tanıklıkları, yaşanmışlıkları ya da çeşitli kaynaklardan hareketle kaleme aldığı metinler de gazeteler aracılığıyla özgün bir kimlik kazanmışlardır. Bu türler arasında Türk edebiyatının en eski örneklerinden itibaren kendini gösteren biyografik türlerin varlığı da dikkat çekicidir.

Biyografik Türler ve Sürelî Yayınlar

Türk yazılı kültürünün en eski kaynakları kabul ettiğimiz yazıtlardan bugüne, -kişisel tanıklık ve yaşantılara dayanan tecrübeler ile yaşam öykülerini aktaran ya da kaynaklardan elde edilen verilerden hareketle bir kişinin yaşamına odaklanılarak kaleme alınan pek çok metin bulunmaktadır. “İnsanlıkla yaşıt bir bilim dalı olan biyografi, başlangıçta tarih içinde yer alırken zamanla bağımsız bir bilim dalı halinde gelişip serpilmiştir” (İsen, 2010: 3). Özellikle İslamiyet’in kabulü ile birlikte, yeni bir kültür dairesine dâhil olunmuş ve edebiyatımızda İslam kültüründe

¹ Detaylı bilgi için bkz. Çıkla, 2009.

yaygın olan bu içerikteki yazıların sayısı artmıştır. Din büyükleri ile başlayıp zamanla farklı meslek erbabı için de kaleme alınan biyografiler, tezkirecilik faaliyetleri ile birlikte tarihten edebî olana doğru bir seyrin izlerini taşımaya başlamıştır². Türk edebiyatında bireyin keşfedilişiyle çerçevesi daha da belirginleşen biyografiler, müstakil olarak varlığını güçlenerek göstermekle birlikte diğer edebî türleri de beslemiş; biyografik romanlar, öyküler, tiyatrolar kaleme alınmıştır.

Yüceltilen güncel ya da tarihî şahsiyetlerle birlikte yeni tanınan ve merak edilen kişiler üzerine de biyografiler yazılmış, bu eserlerle biyografi, popüler bir kimlik de kazanmaya başlamıştır. Biyografi türünün Tanzimat'tan II. Meşrutiyete kadarki örnekleri üzerine hazırladığı tezinde Akar, üç yüze yakın eser tespit etmiş, bu dönemde tezkireden modern biyografiye geçişin yavaş da olsa gerçekleştiğini söylemiştir. Çoğunluğu topluma bir rol model olarak sunulan tarihî ve dini öncü kişilerin yaşamöykülerinden oluşan bu dönemin eserlerinde didaktik unsurların ağırlıklı olduğunu tespit eden Akar, bu amaçla sade ve akıcı bir dilin kullanıldığını vurgulamıştır (2013). Süreli yayınların biyografi türünün gelişimine etkisi de telif kitapların yayımlandığı bu yıllarda belirginleşmeye başlamıştır. Özellikle günlük siyasi ve kültürel gündemde rol alan kişilerin yaşamları halk tarafından merak edilmiş ve basın, bu merakı gidermek amacıyla tarihî ve askeri kimliklerin yanında gündemdeki kişilerin biyografik bilgilerine de sayfalarında yer vermiştir.

XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yaşanan siyasal hareketliliklerin etkisiyle süreli yayınlarda, fikir içerikli yazıların yerini haberler almaya başlamıştır. Bu haberlerin yanı başındaki “Tercüme-i hâl” başlığı altında, gündemdeki siyasi ve askeri kimlikleriyle ön plana çıkan kişiler, bilim ve teknik sahalarında rol oynayan mucitler ve ortaya koydukları sanat eserleriyle gündeme gelen sanatçıların biyografileri yayımlanmıştır. Ayrıca çağın romantik duyarlılıklarının etkisiyle tarihi kişiliklerin yaşamları paylaşılırken realist ve natüralist eğilimlerle de bilim adamları biyografilerine yer verilmiştir.

Haber metinleriyle ilişkili kısa parçaların yanı sıra uzun biyografi tefrikalarına da gazetelerde rastlanılmaktadır. Sade ve anlaşılır bir gazete dili ile kaleme alınan bu metinler, bir yandan okurların genel kültür düzeylerini olgunlaştırırken öte yandan biyografi türünün gelişimine katkı sağlamıştır. Türk basın tarihi üzerine yapılan lisansüstü indeks çalışmalarından hareketle süreli yayınlarda biyografi türünün tuttuğu yere ilişkin olarak şu örnekleri vermek mümkündür: *Dağarcık*'ta Diyojen, Voltaire, İmam Fahrettin-i Razi; *Tercüman-ı Hakikat*'te Beşir Fuad, Tolstoy, Ömer Hayyam Bach, İmparator Wilhelm, Diderot, Edison, La Fontaine, Racine, Giordano, Demosthenes, Vergilius, Dante, Shakespeare (Bozpolat, 2013; Köseoğlu, 2014; Yayman, 2019); *Tanin*'de Kösem Sultan, Sarah Bernhardt, Ahmet Şuayb, *Sabah*'ta “Meşahir-i İslam”, “Eâzım-ı Ümem”, “Sanayi-i Nefise”, “Payitaht-Osmanlı Ressamları” üst başlıklarıyla aktarılan yaşamöyküleri ile Nuri Şeyda, Rezaizade Mahmut Ekrem, Gorki, Vambery, Ebuzziya Tefvik, Rıza Tefvik, Selim Sırrı (Demirel, 2002; Yüksel, 2014; Özkan, 2019; Arduç, 2019; Yakuplar, 2019); *Şura-yı Ümmet*'te “Hayat-ı Meşâhir” üst başlığıyla yayımlanan yaşamöyküleri (Bedir, 2005) ve *Peyam-ı Sabah*'ta “Tanıdıklarım” başlığı altında Refik Halit'in kaleme aldığı portreler ile Sakıp Dede, Paul Aden, Edirneli Örfi, Anatole France, Ibsen, Dostoyevski, Nüzhet Nuri, Salebî, Örfi (Çetinkaya, 2019).

² Türk edebiyatındaki tezkire geleneği için detaylı bilgi için bkz. İsen, 2010; Kılıç, 2011.

Herhangi bir tasnife tâbi tutulmaksızın yukarıda anılan kişiler, sürelî yayınlarda biyografisi yayımlanan kişi kadrosunun farklı tipolojilerden geldiğinin bir göstergesi olmakla birlikte sürelî yayınların dinamizmi içinde biyografilerin yerini de belirginleştirmektedir. Askerî ve siyasi zaferleriyle tarihi değiştiren ve dinî, millî ve edebî öncü kimlikleriyle çağını aşan kişiler hakkında yazılan biyografilerin dışında dönemin gündemi ile ilişkilendirilebilecek biyografilerin de sürelî yayınlarda görünmesi, o devrin haber metinleri içinde biyografik bilginin de bir yer tuttuğunu göstermektedir. Dönemin iç ve dış siyasetine dair haberlerin yanı başında siyasi ve askeri aktörlerin biyografilerine kısa da olsa yer verilmiştir. Ayrıca bir tartışmanın tarafı olması ya da yaşamını yitirmesi nedeniyle de sanat ve kültür insanlarının biyografik bilgileri okurla paylaşılmıştır.

Biyografilerine yer verilen kişiler, Osmanlı vatandaşları ile sınırlı değildir. Dünya tarihine iz bırakan pek çok ismin yaşam öyküsüne de sürelî yayınlarda rastlamak mümkündür. Biyografilerin hacimleri, yazılış amaçlarına göre değişmekte; nekroloji olarak nitelendirilebilecek parçalar daha kısa iken tefrikalarla aktarılan biyografiler nispeten daha uzundur. Biyografilerde benimsenen üslupta görülen çeşitlilik de dikkat çekicidir. Yazılarda ansiklopedik bir bilgi aktarımı görüldüğü gibi yazarının olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerini de içeren eleştirel tonda yazılmış biyografiler bulunmaktadır. Mizah gazetelerindeki biyografilerde ise ironik ve alaycı bir üslup görülmektedir.

Sürelî yayınlarda yer bulan biyografik metinler arasında yazarın kendi yaşamöyküsünü kendi kaleminden sunduğu metinlere de rastlanılmaktadır. Bu bağlamda diğer edebî türlerin doğuşunda olduğu gibi otobiyografinin³ doğuşunda da sürelî yayınların rolünden bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda tespit edilen en dikkat çekici üç metin, Şemsettin Sami'nin Ahmet İhsan aracılığıyla *Servet-i Fünûn*'un 275. sayısında yayımladığı tercüme-i hâli⁴, Refik Halid'in *Peyâm-ı Sabah*'ın 812 ve 815. sayılarında basılan "Kendime Dair I-II" başlıklı yazıları ve *İkdâm*'ın 2692 ve 2693. sayılarındaki "Mınak Efendi'nin Tercüme-i Hâli I-II" adındaki parçalardır.

Mardıros Mınakyan Üzerine

Mardıros Mınakyan (1839-1920), Osmanlı tiyatrosuna uzun yıllar emek vermiş, hem rejî hem de oyunculuk yaparak tiyatronun gelişimine büyük katkılar sunmuş bir sanatçıdır. Yaşamını sahne üzerine kuran ve ömrü boyunca tiyatroya aşkla bağlanan Mınakyan, İstanbul Hasköy'de doğup büyümüştür. Öğrencilik yıllarının ardından ilk kez on sekiz yaşında sahneye çıkmış, devrin siyasal ve toplumsal şartları el verdiği ölçüde tiyatro ile iç içe bir yaşam sürmüştür. 1862'de Naum Tiyatrosunda oynanan *Aristothème*'deki rolüyle tiyatro yaşamı profesyonel olarak başlayan Mınakyan, İzmir'deki Vasprogan Tiyatrosu'nda Ermenice ve Türkçe oyunlar oynamıştır. Kayseri'ye öğretmen olarak gitmesiyle birlikte⁵ tiyatroya ara vermek zorunda kalan sanatçı, İstanbul'a döndüğünde Balyan Agop tarafından kurulan Magakyan Tiyatrosundan gelen teklifi kabul ederek bu kumpanyaya dâhil olmuştur. Magakyan'ın hedeflediği kazancı sağlamlasının

³ Türk edebiyatında biyografi (yaşamöyküsü) ve otobiyografi (özyaşamöyküsü) türünün tarihsel gelişimi ile ilgili olarak bkz. Yazıcı, 2006; Gökâlpa Alpaslan, 2016.

⁴ Ahmet İhsan'ın *Servet-i Fünûn*'un 6 Haziran 1312 tarihli 275. sayısında yayımlanan "Şemsettin Sami Bey" başlıklı yazısı, Yüksel Topaloğlu tarafından bir inceleme ile birlikte yayımlanmıştır. Bkz. Topaloğlu, 2012.

⁵ Mınakyan'ın Kayseri'ye gidişinin aslı nedeni olarak istibdat devrine muhalif olması görülmektedir. Sanatçının devrin sosyal ve kültürel yaşamı içindeki muhalif tutumuna dair bkz. Yalçın, 2002; Demiryürek, 2009; Öztürk, 2019.

ardından kumpanyayı dağıtması üzerine buradaki bütün oyuncularla birlikte o da Vartovyan Kumpanyası'na geçmiştir. Ancak Gedikpaşa Tiyatrosunda *Vatan yahut Silistre*'nin sahnelenmesi sonrasında yaşananlardan onlar da paylarını almış ve İstanbul'dan uzaklaştırılmışlardır. Osmanlı-Rus Savaşı'nın ertesinde Edirne'ye geçen oyuncular arasında Mınakyan da vardır. Edirne'deki temsillerinin ardından İstanbul'a dönen Mınakyan, daha sonra Tiflis'e geçerek faaliyetlerini sürdürmüştür. Titiz çalışması ile bilinen sanatçı, burada sıklıkla taltif edilmiş, takdir toplamıştır. İstanbul'a dönünce yeniden Vartovyan Kumpanyasına giren Mınakyan, Abdülhamid tarafından saraya alınarak kumpanya müdürlüğüne getirilmiştir. İdari desteğin de etkisiyle Beyoğlu'ndaki Kroasan Tiyatrosunu ayağa kaldırarak Benliyan ile birlikte burada operetler sahneye koyan Mınakyan, özellikle *Leblebici Horhor Ağa* oyunundaki başarısıyla devrin tiyatro gündemine damga vurmuştur.

Güllü Agop'un mirasını yaşatarak 1885'te kurduğu Osmanlı Dram Kumpanyası onun Türk tiyatrosunun gelişime sağladığı önemli katkılardandır. Bu çatı altında iki yüz elliden fazla oyun sahnelenmiştir. Mınakyan, bir süre Mısır'a giderek oyunlarını orada da sahnelemiş, beğeni toplamış, maddi olarak desteklenmiştir. İstanbul'a ekibiyle birlikte dönüşünün ardından halkın beğeni ve isteklerini gözeten popüler oyunlar yazan, çeviren ve sahneleyen Mınakyan, bu süre zarfında meslektaşlarının mesleki hırsları ve kıskançlıkları dolayısıyla kimi zaman yalnız kalmış kimi zaman farklı işbirliklerine girmiştir.

Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından tiyatro dünyasında çokseslilik görülmeye başlanmış, Mınakyan da bu dönemde kurulan pek çok kumpanyaya destek olmuştur. Tasfiye-yi Ahlâk Kumpanyası, Benliyan ve Küçük topluluklarının birleşmesiyle kurulan yeni tiyatro, Donanma Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi gibi kuruluşlarda da oyunculuk ve sanat yönetmenliği yapan Mınakyan, Darülbedayi'de öğretmenlik yapmış, tatbikat sahnesini yönetmiştir. Mınakyan'ın 50. sanat yılı onuruna bir jübile düzenlenmiş, törende Maarif Nişanı ile taltif edilmiş ayrıca onun adına Türkçe-Ermenice bir albüm neşredilmiştir⁶. 1916'da sahne hayatını noktalayan Mınakyan, 18 Kasım 1920'de vefat etmiş, cenazesi büyük bir kalabalık eşliğinde Şişli'deki Ermeni Mezarlığına defnedilmiştir. (Tuncor, 1988; And, 1958).

Mınakyan, kimi zaman oyuncu olarak sahnede kimi zaman yazar, rejisör ya da sanat yönetmeni olarak sahne arkasında tiyatro için çalışmış; Osmanlı tiyatrosunun doğuşu ve gelişimine bizzat katkıda bulunmuştur. Dramdan komediye geniş bir oyun dağarcığı bulunan sanatçı, dönemi içinde de takdir edilmiş; Türk tiyatrosunun Frédéric Lemaître'i olarak anılmış, *Temâşâ*'nın açtığı ankette Türk tiyatrosuna iz bırakan birinci isim seçilmiştir (And, 1958, 1972). Devrin çeşitli gazete ve el ilanlarından hareketle Mınakyan tiyatrolarınca oynanan oyun dağarcığını tespit eden Metin And'ın ortaya koyduğu bilgilerden hareketle, Mınakyan'ın durmaksızın tiyatro için çalıştığını söylemek mümkündür (And, 1958, 1966). Dönem içerisinde hem rolleri hem de eserleriyle bıraktığı izler, devrin yazarlarınca kaleme alınan çeşitli yazılara aksetmiştir. Örneğin, Sermet Muhtar Alus, onun sahnede değişmeyen “müşfik, aile ocağına

⁶ Arşok Garayan Matbaası tarafından yayımlanan bu albümde Mınakyan'ın yaşamı detaylı olarak Türkçe ve Ermenice olarak yayımlanmış ayrıca sanatçının on dokuz fotoğrafına yer verilmiştir. “Tercüme-i Hâl, Sanatkâr-ı Şehir Mardiros Mınakyan” adlı albümün Osmanlıca kapağında başlık altında “Efendi-i mûmâileyh tiyatroculuk meslek ve sanatına duhulünün ellinci sene-i devriyesinin şerefine icra kılınan jübile şenliği münasebetiyle” bilgisi yer almaktadır. Atatürk Kitaplığı Arşivinde bulunan kitap üzerine Cüneyd Okay'ın da bir tanıtma yazısı mevcuttur. Bkz. Okay, 1997.

muhabbetli, çoluğuna çocuğuna düşkün bir baba” rolünü canlandırdığını söylerken⁷ (1950, s. 105) Safvet Nezihi, Osmanlı Dram Tiyatrosunun ahlak, eğiticilik ve öğreticilik bakımından uygun olduğunu ifade etmiştir (1318, akt. And 1972, s. 124).

Mınakyan'ın Kaleminden Tercüme-i Hâli

19. yüzyılın ikinci yarısından II. Meşrutiyet senelerine dek tiyatroyla iç içe bir yaşam süren ve tiyatronun gelişimine büyük katkı sağlayan Mınakyan'ın yaşamöyküsü yalnızca onun kişisel tarihini değil aynı zamanda Osmanlı tiyatrosunun geçirdiği merhaleleri göstermesi bakımından da dikkate değerdir. Bu bağlamda bizzat kendi kaleminden çıkan yaşamöyküsünün değeri daha da artmaktadır.

Kevork Pamukciyan bu yazının, Sarkis Tütüncüyan'ın “Şarasan” mahlasıyla Ermenice hazırlayıp 1915'te İstanbul'da yayımladığı Türkiyeli Ermeni sahne sanatkârları hakkındaki çalışmasında basıldığını, bu kitabın Mınakyan'la ilgili bölümlerinin Nişan Beşiktaşlıyan'ın *Taderakan Temker* (Tiyatro Sımaları) adlı kitapta yer aldığını söyleyerek nasıl yazıldığını dair şu bilgiyi aktarmaktadır:

“Müellif, bu otobiyografiyi 1901 yılı kasım ayında bazı dostlarının ısrarı üzerine kaleme aldığını ve 1872 yılına kadarki zamanı ihtiva ettiğini kaydettiği halde, kaynağını maalesef bildirmemektedir. Bu tercüme-i hâlin Türk tiyatro tarihi ile uğraşanlara meçhul kaldığını tahmin ederek Türkçeye çevirmeyi faydalı bulduk” (1968, s.32).

Pamukciyan'ın Ermenice kopyasından çevirerek yayımladığı bu metin, ilk olarak *İkdam*'ın 19 Kânunuevvel 1901 (8 Ramazan 1319/6 Kânunuevvel 1317) ve 20 Kânunuevvel 1901 (9 Ramazan 1319/7 Kânunuevvel 1317) tarihli 2692 ve 2693. sayılarında “Mınak Efendi'nin Tercüme-i Hâli I” ve “Mınak Efendi'nin Tercüme-i Hâli II” başlıklarıyla Türkçe yayımlanmıştır. Bu yazılarda Mınakyan; çocukluğu, gençliği, eğitimi, mesleki yaşamı, ailesi ve tiyatroya olan bağlılığını dile getirmiştir.

Ansiklopedik bir bilgi aktarımından ziyade yazısında, geldiği noktada yokluklarla nasıl mücadele edip ne gibi zorluklar yaşadığını ve tiyatroya olan tutkusunun nasıl bir süreçten geçtiğini anlatan Mınakyan, samimi bir üslubu benimsemiştir.

Çocukluk yıllarının günlük yaşamına dair anımsamalarıyla yazısına başlayan Mınakyan, okul çağlarında maddi olanaksızlıklarla büyüdüğünü, başarılı bir öğrenci olduğunu ve hocaları tarafından takdir edildiğini anlatmış; anılarında yer tutan okul müdürü Toros Zorayan'ın yaşamındaki etkisine değinmiştir. Diğer öğrencilerin artıklarıyla karnını doyuracak kadar fakirlik çeken Mınakyan, hocası Zorayan'ın desteğini görmüş, on üç yaşından itibaren okulu bırakıp çalışmak zorunda kaldığını ancak yine Zorayan'ın yardımlarıyla okula döndüğünü minnetle ifade etmiştir. Devrin günlük yaşamına dair bilgileri de içeren bu satırların ardından Ermeni okullarında öğretmenlik yaptığı günleri ve bugünlerde ilk sahne tecrübelerini gerçekleştirdiğini anlatan Mınakyan, sahneye olan sevgisini fark etmesi üzerine “muallimliğin yükünden kurtularak” aktörlüğe geçtiğini söyler. Mınakyan'ın dönemin Ermeni oyuncularından gördüğü desteği, onlarla kurduğu yol arkadaşlığını, katıldığı kumpanyaları ve kimi ortaklıklarının nasıl sonlandığını anlattığı satırlar tiyatro tarihinin bir dönemine de ışık tutmaktadır. Sanatçının

⁷ Sermet Muhtar Alus, hem gazete yazılarında hem de romanlarında, Osmanlı tiyatrosunu tanıklıklara dayanarak anlatmıştır. Alus, anlatılarında Mınakyan'dan da sıklıkla bahsetmiştir. Bu konu üzerine detaylı araştırma için bkz. Öztürk, 2019.

Kayseri günleri ve yolculuğundaki tanıklıkları ise Anadolu'nun sosyal yaşamına dair dikkate değer izlenimlerdir.

Kayseri'deki öğretmenlik yıllarının ardından İstanbul'a dönüşü ve İstanbul'daki tiyatro âlemine vakit kaybetmeden dâhil oluşu Mınakyan'ın bu alana olan bağlılığını gösteren parçadaki önemli işaretlerdendir. Eşinin İstanbul'a dönüş amacını sorduğu ve kendisinin buna verdiği yanıtı aktardığı satırlar, sanatçının aile hayatına ilişkin fikir vermektedir. Bu cümleler aynı zamanda Mınakyan'ın samimi üslubunun bir kanıtı olarak görülmelidir. Üzerinden geçen kırk yıla yakın bir zamana rağmen tiyatroya dair isimleri, mekânları ve tiyatro için fedakârlıklarını detaylarıyla veren sanatçının kendi kaleminden yaşamı, Osmanlı Dram Kumpanyasının kuruluşuyla son bulmaktadır. Şüphesiz, aradaki otuz yıl da benzer fedakârlıklar, çabalar ve heyecanlarla geçmiştir. Mınakyan'ın yaşamöyküsünün devamını yazıp yazmadığı bilinmemekle birlikte yapılan taramalarda herhangi bir metne rastlanılmamıştır.

Sonuç

Sürelî yayınlar, yalnızca roman, öykü, şiir gibi başat türlerin gelişimine değil aynı zamanda kişilerin yaşam öykülerinden doğan sohbet, anı, biyografi ve otobiyografi gibi türlerin olgunlaşmasında da etki etmiştir. Gerek yazılı dilin oluşması gerekse bu metinlerin basılarak hedef kitlelerine ulaşması bağlamında somutlaştırılacak bu etki, gelenekte var olan kişisel anlatıların daha da bireysel bir çizgiye yerleşmesini ve böylelikle Batılı örneklerine form açısından yaklaşmasını sağlamıştır. Bu durum, hem tarih bilimi içindeki biyografi çalışmalarına hem de edebî bir tür olarak biyografi ve otobiyografinin gelişmesine sürelî yayınların rolünü göstermektedir. Tarihi, askeri, kültürel vb. rolleri nedeniyle yaşamları merak edilen kişilerin hayatındaki önemli noktaları muhataplarıyla buluşturan sürelî yayınlarda bahsi geçen kişilerin yetişme ortamı, eğitimleri, buldukları konumlar ve başarıları “tercüme-i hâl” başlığı altında bir haberle ilişkilendirerek ya da müstakil tefrikalar halinde yayımlanmıştır. Yazıların bazıları imzalı iken bazılarında yazar bilgisi bulunmamaktadır. Bu noktada kendi yaşam öykülerini kendi kalemlerinden çıkaran kişilerin yazıları da dikkat çekicidir. Osmanlı tiyatrosunun önemli isimlerinden Mardiros Mınakyan da otobiyografisi yayımlanan isimlerdendir. *İkdam* gazetesinin 2692 ve 2693. sayılarında yayımlanan yazılarda Mınakyan; içinde yetiştiği sosyal şartlarla birlikte çocukluğunu, tiyatroya nasıl başladığını, öğretmenlik günlerini, tiyatroya yeniden dönüşünde kimlerle işbirliği kurduğunu anlatmıştır. Bu yazılar, önemli bir tiyatro adamı olan Mınakyan'ın biyografisine katkı sunmakla birlikte Osmanlı'nın son döneminde kültür sanat ortamına dair fikir vermektedir.

Kaynaklar

- Akar, Gül Ayşe (2013). *Tanzimat'tan II. Meşrutiyete Türk Edebiyatında Biyografi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Alus, Sermet Muhtar (1950). Mınakyan'ın Osmanlı Tiyatrosu. *Resimli Tarih Mecmuası*, 3: 104 – 106.
- And, Metin (1958). Mınakyan ve Tiyatrolarının Oyun Dağarcığı. *Dost*, 3:16 - 20.
- And, Metin (1972). *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu 1908-1923*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- And, Metin (1966). Mınakyan ve Tiyatrosunun Oyun Dağarcığı. *Forum*, 18 (284): 16 - 17.

- And, Metin (1966). Mınakyan ve Tiyatrosunun Oyun Dağarcığı. *Forum*, 18 (285): 16 - 17.
- Arduç, Gökay (2019). *Sabah Gazetesi (8664-9393 Sayılar İnceleme ve Seçilmiş Metinler)*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Bedir, İsmail (2005). *Şurâ-yı Ümmet Gazetesinin (170-220) ve (140-1/140-122) Sayılarının Sistematik İndeksi-İncelemesi- Seçilmiş Yazıların Çevirisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Bozpolat, Sedef (2013). *Tercüman-ı Hakikat Gazetesi (2001-2500. Sayılar) İnceleme ve Seçilmiş Metinler*. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi.
- Çetinkaya, Saliha (2019). *Peyâm-ı Sabah Gazetesinde Edebî Faaliyet*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Çıkla, Selçuk (2009). Tanzimat'tan Günümüze Gazete-Edebiyat İlişkisi. *Türkbilig*, 18: 34-63.
- Demirel, Mecit (2002). *Sabah Gazetesindeki Dil ve Edebiyat Yazılarının İncelenmesi ve Şiir Metinleri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Demiryürek, Meral (2009). II. Meşrutiyet Devrinde Ermeniler Üzerine Üç Piyes. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6 (1): 107-127.
- Ergün Atbaşı, Nurtaç (2017). *Türk Gazeteciliğinin Yeni Edebiyatın Doğuşuna Etkisi (1860-1876)*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi.
- Gökalp Alpaslan, Gonca (2016). *Özyaşamöyküsünde Yazarın Yeniden Doğuşu*. Ankara: Ürün Yayınları.
- İsen, Mustafa (2010). *Tezkireden Biyografiye*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Kılıç, Filiz (2011). *Klasik Türk Edebiyatının Peşinden*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Köseoğlu, Hatice (2014). *Tercüman-ı Hakikat Gazetesi (3001- 3500. Sayılar) İnceleme ve Seçilmiş Metinler*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- [Mardıros Mınakyan] (1901). Mınak Efendi'nin Tercüme-i Hâli II. *İkdam*, 2693: 2-3.
- [Mardıros Mınakyan] (1901). Mınak Efendi'nin Tercüme-i Hâli. *İkdam*, 2692: 2.
- Okay, Cüneyd. Mınakyan Efendi (Mınakyan Efendi'nin Ellinci Sene-i Devriyesi Yadigârı Adlı Eseri Üzerine). *Toplumsal Tarih*, 7(41): 62 - 64.
- Özkan, Ayşegül Neslihan (2019). *Sabah Gazetesi (1898-1900) (İnceleme ve Seçilmiş Metinler, 2921-3650)*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Öztürk, Yakup (2019). Sermet Muhtar Alus ve Türk Tiyatrosu. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 20: 105-143.
- Pamukciyan, Kevork. Kendi Kalemikle Mardıros Mınakyan. *Hayat Tarih Mecmuası*, 2(10): 32 - 34.
- Topaloğlu, Yüksel (2012). Kendi Kaleminden Şemsettin Sami'nin İlk Tercüme-i Hâli. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (4): 81-94.
- Tuncor, Ferit Ragıp. Mardıros Mınakyan (1839-1920). *Yeni Defne*, 7(74): 12 - 19.
- Üstün, Koray (2017). İkdam Gazetesinde Edebi Faaliyetler (1894-1913). *Türkbilig*, 34: 135-154.
- Yakuplar, Gökhan (2019). *Sabah Gazetesi (10124-10821. Sayılar İnceleme ve Seçilmiş Metinler)*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.

- Yalçın, Alemdar (2002). *II. Meşrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Yayman, İsmail Göktuğ (2019). *Tercüman-I Hakikat Gazetesi (2501-3000. Sayılar) İnceleme ve Seçilmiş Metinler*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Yazıcı, Nermin (2006). Türk Edebiyatında Otobiyografi. *Türkbilig*, 11: 189-217.
- Yüksel, Levent (2014). *Sabah Gazetesi Üzerine Bir İnceleme (1902-1903 / 4381 - 5096)*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Ek:

Mınak Efendi'nin Tercüme-i Hali 1

Şâyan-ı dikkat artistimiz Mınak Efendi, kendi tercüme-i hâlini hikâyesinde diyor ki:

Mınak Efendi

Hasköy'de son derece fakir bir ailenin sulbünden dünyaya geldim. Orada taayyüş ettim, orada büyüdüm. Pederim terzi idi. Küçük yaşında aileme bâr olmamak için sabahları mektebe gitmezden evvel pederimin dikmiş, hazırlamış olduğu pantolonların düğmelerini diker, akşamları, mektepten avdetimde evimiz için iktizâ eden suyu taşırdım. Mektepteki öğle yemeğim arkadaşlarımın sofralarında artan kırıntılardan ibaret idi ki bunu mektep hademesi toplar ve kendisinin sevmediği, hoşuna gitmediği şeyleri bana verirdi.

Sınıf arkadaşlarımın içinde terfi-i sınıf ederdim. Muallimlerin ezcümle o zaman mektebimizin müdürü bulunan müteveffâ Toros Efendi, beni pek çok severdi. Senede iki kat elbise ile mektep için iktizâ eden kitap, kâğıt vesairemi bu zat tedarik ederdi. Her yıl başında da bana güzel bir takvim yahut nefis bir resim ihdâ ederdi.

On üç yaşına girdiğim zaman validem fakir halimizden nâşi beni komşumuz olan bir değirmencinin yanına verdi. O günden itibaren her sabah sırtımda biraz kararmış bir camcı gömleği ve omzumda boş bir zembil olduğu halde Ayvansaray'da kâin dükkânımıza gider ve akşamları dolu zembili alarak ustamın hanesine götürerek abla tesmiye ettiğim zevcesine teslim ederdim. Bir ay kadar bu hizmetle istihdam edildim. Bir Pazar günü -mutat olduğum veçhile- kiliseye gittim fakat üst başımdan utandığım için içeriye girmeye cesaret edemeyerek dış kapıya yakın bir mahalde duruverdim. Bu sırada mektep müdürü Toros Efendi, beni gördü ve yanıma gelerek dedi ki:

- Mardik! Neredesin, mektebe niçin devam etmiyorsun, bu üst baş ne?

Mektep haricinde imrâr etmiş olduğum bir aylık sergüzeşt-i hayatımı kendisine naklettim. Sonra kolumdan tutarak beni doğruca kilise âzâlarının huzuruna götürdü. Orada dedi ki:

- Efendiler! Bu çocuk mektebimizin en zeki, en çalışkan bir şakirdi idi. Ne çare ki ebeveyni fakir hallerinden nâşi kendisini bir değirmenci yanına vermişler. Lütfen şu çocuğa muâvenet ediniz.

Müdürümüzün şu ifadesi üzerine kilise meclis azasından iki zat bana muâvenet, beni himâye edeceklerini kararlaştırdılar. Derhal pederimi meclise davet için adam gönderdiler. Pederim evde bulunmadığı için validem geldi. Evimize günde bir ekmek göndermek ve benim her nev'i ihtiyacım kendilerine ait olmak şartıyla beni mektebe göndereceklerini valideme teklif ettiler. Onun canına minnet! Validemin muvâfakatini istihsal ettikten sonra velilerim, Nikoli namında müstahdemlerinden biriyle beni Galata'ya hamama gönderdiler. Hamamda, baştan ayağa kadar hep yeni elbiselerle dışarı çıktım. Bir bohça

derununda olan çamaşırlarımı da alarak doğruca velilerimin nezdine gittim ve arz-ı teşekkür zımında ellerini öptükten sonra evimize avdet ettim.

O günden sonra tam beş sene müddetle mektepte çalıştım, yemeğim vakt-i zamanında geliyordu. Artık bir zengin çocuğu gibi yemek vaktinde daima fakir bir arkadaş bulur, yemeği beraber yerdik.

Beş sene sonra, velilerim, biri diğerine müteâkiben vefat ettiler. Mâmâfih ben o zamana kadar oldukça büyümüş ve mümkün mertebe iktisâb-ı mâlûmat etmiş olduğum cihetle artık kendi kendimi idare edebilirdim. Az vakit sonra mektebimizde muallim muavinliğine tayin olundum. Daha sonra Gedikpaşa ve Eyüp Mahalle Mekteplerinde ifâ-yı vazife ettim. Bir müddet bu surette geçinebildikten sonra Hasköy'de kâin Nersesyan nam mektepte ilm-i hesap muallimliğine davet olundum. Bu mektepte ara sıra müteveffâ Çaprasdçıyan'ın rejisörlüğü altında tiyatro oyunları oynardık.

Bu zamanlarda idi ki mezkûr Nersesyan Mektebi'nin arka sokağında Hasköy Tiyatrosu namıyla bir tiyatro tesis ve küşat edildi.

Mınak Efendi'nin Tercüme-i Hali 2

Hasköy Tiyatrosunda ancak bir gece icrâ-yı sanat edilebildi. Zira Mösyö Naum tarafından Beyoğlu'nda Opera Tiyatrosu'nun tesis ve küşadı üzerine mezkûr tiyatro ihtiyar-ı ta'til etmişti.

Hasköy Tiyatrosunda aktörlükten Aşıyan Mıgakyan ve Acemyan Efendilerle maârife peydâ etmişim ki bunlar bilâhare Beyoğlu'nda Mösyö Naum'un tiyatrosunda icrâ-yı sanat eyledikleri sırada ben de davet ederler idi. Opera Tiyatrosunda mevki-i temâşâya vaz-olunan *Aristodem* piyesinde ilk rolüm inattan hiç kimse bulunmamak hasebiyle Aristodem'in kızı Gesira'nın rolü idi.

Birkaç sene sonra yani 1859 sene-i miladiyyesinde Altunyan, Meryemkuli ve Hurdacıyan Efendilerin taht-ı idaresinde olarak bir tiyatro küşad edildi. İşte bu zamanlarda idi ki muallimlik mesleğini terkle aktörlüğe sülûk ettim.

Eski aktörlerden İtalyalı Mösyö Astyers müdürümüz, Afşiyof Mugakyan ve Acemyan Efendiler üstatlarımız olup Fasulyeciyan, Tıryans, Çıracı, Sedefciyan locası, Mirasiyan Efendilerle Arusyan ve hemşiresi Agavni Hanımlar hep arkadaş idik.

İki sene müddetle yazın nisf-ı maaş alarak oyunları meşk eder, kışın da tamamı maaşla mevki-i temâşâya vaz ederdik.

Terziyan, Tığlıyan Efendilerle telif ve tercümeleriyle bize muâvenette bulunurdu. İkinci sene evâhirinde tiyatromuz kapandı. O senenin kışında icrâ-yı sanat zımında kumpanya ile İzmir'e gittik. İlk günleri iyi gitti, kazanıyorduk, gittikçe muvaffakiyeti kaybettik. Bu sırada aktörlerimizden T. Fasulyeciyan ile Matmazel Bayzar Papazyan yekdiğerini teehhül ettiler.

İzmir'den avdetimizde Hekimyan Sarobyan Efendi bir tiyatro istîcar ve bir müddet sonra Tıngrosyoman Efendi de kendisine iştirak etti. Karakaşyan Efendi ile Araksi ve Agavni (Şimdi Binemeciyan Hanım) Hanımlar o sırada bize iştirak etmişlerdi. Bir sene sonra Manasik Tostil tiyatromuza bir Fransız opera kumpanyası geldi. Biz de bittabi açıktaki kalarak yine muallimliğe karar verdik.

Bu sıralarda Kayseri Mektebi için bir muallim ve bir muallimeye lüzum görünmüştü. Beni tavsiye etmişler, ben de bu vazifeyi reddetmedim. Üsküdar'dan da bir muallime buldum ki bilâhare Madam Mınak oldu.

Samsun tarihiyle Kayseri'ye giderken yolda Çakmak tesmiye olunan bir Ermeni köyüne tesadüf ettik. Buranın ahâlisi bizim muallimlik vazifesiyle Kayseri'ye gitmekte olduğumuzu haber almış olmakla okumuş adamlar hakkında öteden beri besledikleri bir fikre binâen "bu adam da zevcesi de okumuştur" diyerek bir sıtması için elime bir miktar pamuk tutuşturur, diğeri zevcemi bir hasta üzerine okumaya davet ederdi.

Zevcemin ilk okuduğu hasta vefat etti. Kulağı sağır, dilsiz bir kız üzerine de okudu... Bu kızın dili bilâhare tesadüfen açılmış olmakla avdetimizde hediyeten pek çok pide, bulgur ve cevizli alabildik.

Kayseri'de dört sene müddetle muallimlik vazifesi ifa eyledikten sonra, Dersaadet'e avdet etmeye karar verdim. Zira gazetelerde mevki-i icraya vaz- olunacağı mu'lin bulunan tiyatro ilanlarını okudukça yüreğim hopluyordu.

1873 sene-yi miladiyyesinde, kış üstü faiz olarak kazandığım üç nefer çocukla beraber Dersaadet'e avdet ettim. Yolda zevcem İstanbul'da muallim mi yoksa aktör mü olacağını soruyordu... Hiç aktör olacağını söyler miyim? Fakat buraya ayak atar atmaz köprü üzerinde Kalemciyan Efendi'yi gördüm, tesâdüf bu ya! Bu zat bir kumpanya teşkil etmiş ve benim geleceğimi haber almış olmakla beni beklemekte olduğunu haber verdi. Ertesi gün doğruca Ortaköy'e gittim. Orada Mıgakyan, Atamyanyan, Sisak, Tıryans, Matosyan Efendilerle Madam Hıraçyan, Matmazel Asdğik ve hemşiresi Siranuş'la sair bazı zevatı buldum ki kemal-i muvaffakiyetle icrâ-yı mahâret etmekte idiler.

Magakyan Efendi'nin idaresinde bulunan kumpanyamız beş ay müddet icrâ-yı sanat eyledi. Müdürümüz cümlemizin menfaatine ayrı ayrı oyunlar mevki-i temâşâyâ vaz' edip bizi memnun ettikten sonra bir de kendi menfaatine bir oyun tertip etti.

Bundan sonra kumpanyamız, oyunlarına nihayet vermiş olmakla ben ve Tıryans başka bir tiyatro kumpanyası idaresine geçtik.

1880 tarihinde bir müddet Atamyanyan ve Karakaşyan Efendilerle oynadım, bir sene sonra Sancakçıyan Efendi ile Mari Nevaret Hanım bize iştirak ettiler. Bir müddet sonra "Osmanlı Dram Kumpanyası" teşkil etti ki elyevm idare etmekteyim.

Alâ-kaderi'l-iktidar piyesler intihap ederek bizzat tercüme ediyor ve ettiriyordum. Kumpanyamda bulunan zevatla hoş geçinmek birinci emelimdir. Bunun için birine güldüğüm zaman diğerine ağlarım. Birine hizmet ettiğim sırada diğerine ruy-ı muhabbet gösteririm. Hâsılı elimden geldiği kadar kâh birini kâh diğerini memnun etmeye çalışırım. Söylenilen sözlere lüzumundan fazla ehemmiyet veririm. Kumpanyama dâhil olmak için birçok rıza ve minnetten sonra namus ve haysiyetimi lekedâr etmek isteyenlerin hallerine acırım.

İşte tercüme-i hâlim, işte hayatım.

M. Mınak

EEDER

Edebi Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Topçu, Esra (2021). “Cumhuriyet Gazetesinde Edebî ve Kültürel Faaliyet”, *Edebi Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 183-197.

Esra TOPÇU*

Cumhuriyet Gazetesinde Edebî ve Kültürel Faaliyet**

(1 Ocak 1926 – 31 Aralık 1927)

The Literary and Cultural Activity In Newspaper Cumhuriyet

(1 January 1926-31 December 1927)

ÖZ

Yazıya aktarılan her söz tarihe düşülmüş bir not gibidir. Düşüncelerin en rahat hayat bulduğu yazı ortamı ise şüphesiz ki bulunduğu imkânlar bakımından süreli yayınlardır. Devrinin zihniyeti etrafında şekillenen bu yayınlar bir taraftan iletişim aracı olma görevlerini yerine getirirken bir taraftan da yaşanan devrin siyasi, sosyal ve edebî yönlerine gelecek nesiller için ışık tutmaktadır. 1924 yılından günümüze kadar süren doksan yedi yıllık yayıncı macerasında *Cumhuriyet* gazetesi de bu misyonu üstlenerek süreli yayınlar içindeki yerini almıştır. Bu çalışmada, 7 Mayıs 1924 yılında yayıncı hayatına başlayan *Cumhuriyet* gazetesinin 1926'ncı ve 1927'nci yılları incelenmiş, bu yıllardaki edebî ve kültürel faaliyetler hakkında bilgi edinilmeye çalışılmış ve Türk edebiyatının gelişim aşamaları aydınlatılarak edebiyat tarihi araştırmalarına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet gazetesi, Yunus Nadi, edebî ve kültürel faaliyet, süreli yayınlar

ABSTRACT

Every word that is written down is like a note in history. The writing environment in which thoughts come to life most comfortably is, no doubt, periodicals in terms of the opportunities they offer. These publications, which were shaped around the mentality of its time, while fulfilling their duties of being a means of communication, on the other hand, shed light on the political, social and literary aspects of the period for future generations. In its ninety-seven-year publishing adventure from 1924 to the present day, Cumhuriyet newspaper assumed this mission and took its place in periodicals. In this study, we examined the 1926 and 1927th years of Cumhuriyet newspaper, which started its publication life on May 7, 1924, and tried to obtain information about the literary and cultural activities in these years. We aimed to illuminate the developmental stages of Turkish literature and to contribute to literature history research.

Keywords: Newspaper Cumhuriyet, Yunus Nadi, literary and cultural activity, periodical

* Öğr. Gör., Başkent Üniversitesi, Türkçe Eğitimi, Uygulama ve Araştırma Merkezi (BÜTEM), etopcu@baskent.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-2418-1294

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 03.09.2021 Kabul Tarihi: 16.11.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.990706 (Bu makale; Prof. Dr. Nâzım Hikmet Polat danışmanlığında, Esra Topçu tarafından 2014 yılında hazırlanan “Cumhuriyet Gazetesinde Edebî ve Kültürel Faaliyet (1 Kânûn-ı Sâni 1926-31 Kânûn-ı Evvel 1927)” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.)

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

GİRİŞ

Türk basın tarihinde süreli yayınlar, Batı’da olduğu gibi halk kitlelerini sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan aydınlatmak, bir kamuoyu oluşturmak için değil hükümetin yaptığı işleri halka duyurmak maksadıyla ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti toprakları içinde Fransızların çıkardığı gazeteler ve Mısır’da Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından Türkçe-Arapça çıkarılan gazete dışında 11 Kasım 1831 yılında Sultan 2. Mahmut’un emriyle *Takvim-i Vekâyi* isimli ilk Türkçe gazete yayımlanmış ve tarihteki yerini almıştır.

Buradan hareketle 1831 yılını Türk basın tarihinin başlangıcı olarak kabul edersek günümüze kadar 283 yıllık bir süreçten bahsetmek mümkündür ve bu sürecin 97 yıllık kısmını Arap alfabesi ile yayımlanan süreli yayınlar oluşturmaktadır. Fakat ülkemizde süreli yayınlar üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla harf inkılabı sonrasını kapsamakta, eski yazı ile yayımlanmış birçok gazete, dergi öylece kaderine terk edilmektedir. *Cumhuriyet* gazetesi üzerine yapılan araştırmalar ve çalışmaların da çok az bir kısmı Arap alfabesi ile çıktığı yıllara aittir.

Bu çalışmada, *Cumhuriyet*’in Arap alfabesi ile yayımlandığı 1926.-1927. yılları, gazetenin yayımlandığı dönemin siyasi, sosyal ve kültürel gelişmeleri göz önünde bulundurularak incelenmiş, gazetede edebî ve kültürel yazıların Türk edebiyatına katkısı belirlenmeye çalışılmıştır.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA TÜRKİYE’NİN SİYASİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL DURUMU

1918 yılında fiilen yıkılmış olan Osmanlı Devleti’nden geriye kalan ve bugünkü coğrafyamızı oluşturan topraklar üzerinde, 29 Ekim 1923 tarihinde Atatürk’ün önderliği ile Cumhuriyet ilan edilmiş ve Türk milleti yeni bir siyasi oluşumun içine girmiştir.

Bilindiği üzere yeni siyasi oluşumlar, yanında köklü değişiklikleri de getirir. Asırlarca saltanat ve halifeliğin gölgesi altında yaşamış olan Türk halkı da Cumhuriyet rejiminin getirdiği devrim ve inkılâplarla birlikte modern çağ toplumlarıyla denk olmak, yani Atatürk’ün de söylediği gibi muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak için -bilhassa 1923-1930 yılları arasında- hızlı bir değişim süreci içerisinde yeniden şekillenmeye başlamıştır. Halifeliğin kaldırılması, medeni kanunun kabulü, ekonominin düzeltilmesi için iktisat kongrelerinin yapılması, eğitim ve öğretimdeki yenileşme, kılık, kıyafette değişiklik, tekke ve zaviyelerin kapatılması, Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmesi gibi art arda yapılan bu inkılâplar ile Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni yüzü oluşturulmuş ve bu doğrultuda sadece siyasi alanda değil sosyal ve kültürel alanda da yeni bir dönem başlamıştır.

Atatürk’e göre, kurulacak Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür ve bu kültürün doğudan ve batıdan gelen yabancı tesirlerden uzak, eski devrin bütün hurafelerinden sıyrılmış, milli karakterimizle orantılı olması gerekmektedir (Sağlamtunç, 2005). Yavaş yavaş temelleri atılan kültür politikasını halka indirgemenin yolu da eğitimcilerden geçmektedir. Okuma-yazma oranı % 7’lerde olan halkın bir an önce eğitilmesi gerektiğini düşünen Atatürk, henüz Cumhuriyet ilan edilmeden, Mart 1922 yılında mecliste yaptığı konuşmada “devletin eğitim politikasının köylülere okuma-yazma öğretmek, onlara tarih, coğrafya, din konularında temel bilgiler vermek” olduğunu vurgulamış ve aynı yıl yetişkinlere okuma-yazma öğretmek ve temel eğitim vermek üzere “Halk Mektepleri” ve “Gece Dersleri” başlatılmıştır. 1928 yılının sonuna doğru ise artık

Latin harfleri kabul edilmiş, akabinde halka yeni alfabeyi öğretmek üzere Millet Mektepleri açılmıştır. Türk Ocakları, Halkevleri ve Halkodaları da bu eğitim seferberliğini destekler nitelikte okuma-yazma kursları açmıştır (Ulusoy ve Demirtaş, 2009).

Modern Türkiye'nin vitrinini temsil edecek olan Ankara, başkent olarak kabul edildikten sonra hızlı bir şekilde imar edilmeye başlanmış ve Ankara'da ulusal mimarinin örnekleri ortaya çıkmıştır. Bilhassa eski Türk Ocağı Binası (bugünkü Devlet Resim Heykel Müzesi) olan ve daha sonra Türk Ocaklarının kapatılmasıyla Ankara Halkevi adını alan bu binada önemli bir kütüphanenin kurulmasının yanında tiyatro gösterileri, opera, tarih kongresi, konserler, konferanslar, sergiler, balolar vb. etkinlikler Ankara'nın sosyal ve kültürel hayatının şekillenmesinde mühim bir rol üstlenmiştir (Sağlamtunç, 2005)

Erken cumhuriyet yıllarında şüphesiz siyasi, sosyal ve kültürel alanda yapılan en büyük devrimlerden birisi kadının sosyal hayatta yer almasıdır. 1930 yılında kadınlara, Belediye meclislerine üye seçme ve seçilme hakkı, 1934 yılında yapılan anayasa değişikliği ile de milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Böylece kadınlara tanınan haklarla toplumda kadın erkek eşitliği yolunda önemli adımlar atılmıştır.

Bütün bu gelişmelerden yola çıkılarak görülüyor ki, erken cumhuriyet yılları olarak adlandırılan 1920-1940 yılları siyasi, sosyal ve kültürel alanda yoğun ve hızlı bir oluşuma tanıklık etmiş ve yeni, modern yüzüyle Türkiye Cumhuriyeti tarih sahnesindeki yerini almıştır.

1. GAZETENİN TANITIMI

1.1. Yayın Hayatı Ve Yayın Politikası

İstanbul'un işgalinden sonra Ankara'da yaşamaya başlayan ve matbaasını da Ankara'ya taşıyarak *Yeniğün* gazetesini burada çıkarmaya devam eden Yunus Nadi'ye bir gün Atatürk "Çocuk, kalk İstanbul'a git, orada Pembe Konak¹ var, orada Cumhuriyet gazetesini çıkar ve Ankara'nın sesi orada duyulsun. Duyulsun bir şeyimiz olsun, naşit-i efkârımız olsun." (Özgentürk, 2008: 334) demiş ve bunun üzerine bugün de gazetenin idare binası olan Cağaloğlu'ndaki bu konakta 7 Mayıs 1924 yılında, günümüze kadar varlığını sürdürecektir olan *Cumhuriyet* gazetesinin ilk sayısı Yunus Nadi ve ekibi tarafından çıkartılmıştır.

Yayımlanan ilk sayıda başmuharrir olarak Yunus Nadi "*Cumhuriyet'i Okuyuculara Sunuş*" başlıklı bir makale kaleme almış ve burada gazetenin ilkelerini açıklamaya çalışmıştır. *Cumhuriyet*'in yayın politikası açısından son derece önemli olan bu yazının bir kısmı şöyledir:

"Bugün ilk sayısını yayımlamayı başardığımız Cumhuriyet, okurlarına kendisini tanıtmaya yeterliyse de gazetemizin amaç, şekil ve mesleğine ait bir iki kelime eklemeyi de yararlı bulduk. Cumhuriyet'in siyasi programı isminden belli olduğu gibi, onu yayımlayanların siyasi hayatları da bellidir. Cumhuriyet, Türkiye'de büyük kavgalarla elde edilmiş tarihi bir sonuçtur. Biz, elde edilen bu amaç uğrunda fiilen çalışmış insanlarız. Memlekette bu muzaffer ve galip fikrin çok kuvvetli taraftarları vardır. Cumhuriyet memlekete mal olmuş bir fikirdir. Biz, onun temsilcisi ve koruyucusuyuz. Bu temel düşünce göz önünde tutulduktan sonra kesin olarak söyleriz ki, gazetemiz ne hükümet gazetesi ne de bir parti gazetesidir." (Köktener, 2002: 15)

¹ Bazı kaynaklarda bu konak "Kırmızı" olarak geçmektedir.

Özellikle son cümleden de anlaşılacağı üzere Yunus Nadi, gazetenin hükümeti desteklemek düşüncesiyle değil rejimi anlayabilmek, cumhuriyetin ne anlama geldiğini kavrayabilmek amacıyla yayımlanmaya başladığını vurgulamıştır.

İncelenen iki yıllık süre içerisinde *Cumhuriyet* gazetesinin haber misyonu yanında devam ettirdiği birçok köşe yazısı, makale ve sohbetlerde eğitici ve öğretici bir amaç üstlendiği görülmüştür. Siyasilerle yapılan röportajlar, Türkiye'nin iç ve dış siyaseti, yeni kanunlar, açılan fabrikalar, ulaşım ağının gelişimini an be an haritalarla destekleyen haberler gibi daha pek çok haber yeni kurulmuş olan bir devletin gelişimine ışık tutmaktadır.

Cumhuriyet, sadece ülke içindeki haberlerle yetinmemiş yurtdışındaki siyasi ve kültürel haberlere de yer vermiştir. Avrupa'daki siyasi gelişmeler ve bunların Türkiye üzerindeki etkileri gazetede geniş yer bulmuştur. Bunun yanında yine Avrupa'da yapılan güzellik ve yüzme gibi müsabakalar, uçakla okyanusu geçen insanlar, son moda saçlar ve kıyafetler tarzındaki haberlerle de gazete, Avrupa'nın günlük yaşantısı hakkında okurlarını bilgilendirmiştir. Bu haberlere destek niteliğinde olan "Avrupa Muhabirlerimizin Mektupları" isimli haber mahiyeti taşıyan köşede, Avrupa'daki siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haberler bizzat muhabirlerin gözlemleriyle okurlara sunulmuştur.

Selim Sırrı Tarcan'ın "Nasıl Yemek Yemeli?, Romanya'da Terbiye-i Bedeniye, Nasıl Giyinmeli?, Niçin İhtiyarlamıyorsunuz?, Sporculukta Ahlâk Ve Terbiye" gibi yazıları, "Sıhhatini Korum" köşesinde Doktor Osman Şerafettin'in hastalıkların ne olduğuna dair ve sağlıkla ilgili diğer konularda yazdığı yazılar ile "Faydalı Bilgiler" köşesi gazetede eğitici ve öğretici bir misyonla okurların karşısına çıkmıştır.

Çıkaracağı gazetede birçok yenilik yapmak, fark yaratmak isteyen Yunus Nadi bunu şu sözleriyle açıklamıştır:

"Bizde şimdiye kadar gazeteler, yalnız belli bir sınıf (erkekler) için çıkardı. Hâlbuki aile içinde, genç, ihtiyar, kadın, erkek ve çocuklar her sınıftan ve her yaştan insanlar vardır. Bunların her birinin ihtiyaçları ayrıdır. Gazetemiz bir ailenin üyelerinden her birinin ihtiyacına cevap verebilecek yolda çıkmaya çalışacaktır. Bu amaçla kadınlarımıza, çocuklarımıza, sporculara ait ayrı sütunlarımız vardır." (Köktener, 2002: 22)

İncelenen sayılarda, Yunus Nadi'nin söylediği şeyleri "Kadınlık Sütunu, Mizah Sütunu, Spor, İktisat Sütunu" başlığını taşıyan bölümlerde yaptığı açıkça görülmektedir. Bunun yanı sıra edebî ve kültürel alandaki bölümler de gazetede yerini almıştır. Edebî alanda roman tefrikalarına, Aka Gündüz'ün, Server Bedi mahlasıyla Peyami Safa'nın, Ağâh İzzet'in ve Hikâyeci'nin hikâyelerine, şiirlere, edebiyat müsabakalarına ve ilanlar bölümünde yeni çıkan kitaplara yer verildiği görülmektedir. Kültürel alanda ise "Bizde Sahne Hayatı" başlıklı köşede tiyatrolarda sergilenen oyunlarla ilgili yorumları, Nadir Nadi'nin musiki üzerine yazdığı yazıları, sinema, tiyatro, opera gibi alanlarla ilgili haberleri ve reklamlar bölümünde yer alan gösterimdeki sinema filmlerini, tiyatrolarda sergilenen oyunları ve operaları görmek mümkündür.

Daha önce de belirtildiği gibi hemen her alandan okuru ilgilendirecek olan köşe yazıları düzenleyen *Cumhuriyet*, hatıra yazılarına da yer vermeyi ihmal etmemiştir. Çoğunlukla savaş yıllarına ait olan bu hatıralar yerli ve yabancı yazarların, askerlerin kalemlerinden çıkmış ve tarihe tanıklık etmesi bakımından mühim bir görev üstlenmiştir.

Cumhuriyet gazetesi, sadece İstanbul ve Ankara haberlerini vermekle kalmamış “Küçük Şehir Haberleri” başlığı altında diğer şehirlerdeki olaylara, gelişmelere de yer vermiştir. Ayrıca gazetenin okurların dilek ve şikâyetlerine yer verdiği “Şikâyetler/Mektuplar” köşesi de Yunus Nadi’nin “Gazete sahiplerinin değil, okuyucunun malıdır.” sözünü destekler niteliktedir.

Gazetede reklamların da önemli yeri olmuştur. Reklamlarda çağdaş Batı uygarlığının yaşam izleri gazetenin sayfalarına yansımıştır. Otomobil, kamyon, araba lastiği, bisiklet, motosiklet, fotoğraf makinesi filmi, yazı makineleri, kol ve cep saatleri, ilaç, kadın korseleri gibi pek çok şey tanıtılmıştır. Bu reklamların birçoğunda Latin alfabesinin kullanılması ise halkı yavaş yavaş bu alfabeyle tanıştırmaya başlamıştır. (Köktener, 2002: 25)

1.2. Kimlik Bilgileri ve Teknik Özellikleri

İstanbul’da Yunus Nadi, Nebizade Hamdi ve Zekeriya Sertel’in çalışmalarıyla 7 Mayıs 1924 yılında yayın hayatına başlayan *Cumhuriyet* gazetesi günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Gazetede Miladi ve Hicri olmak üzere iki takvim kullanılmıştır. Başlığın sağ tarafında ikiye bölünmüş dikdörtgen bir kutu vardır. Bu kutunun en sağında üstte gün, altta Miladi takvime göre tarih (1926-1927) ve onun altında da Hicri takvime göre tarih (1344-1346) verilmiştir. Diğer kutuda ise gazetenin başyazarının kim olduğu ve iletişim bilgileri bulunmaktadır:

Baş Muharriri: Yunus Nadi İdarehanesi: Duyun-ı Umumiye Karşısında Daire-i Mahsusa Telgraf: İstanbul Cumhuriyet-Posta Kutusu: 246 Numara Telefon: Baş Muharrir: İstanbul 2366 Tahrir Müdüriyeti: 3236 Gazete İdare Müdüriyeti Ve Kitap Kısmı: 2365.

Ftg. 2.1. Gazetenin sağ üst köşesinde bulunan tarih ve iletişim bilgileri

Başlığın sol tarafındaki dikdörtgen kutuda ise gazetenin abone şartları, senesi, numarası ve fiyatı yazmaktadır:

Abone Şeraiti Türkiye Dâhilinde Seneliği 1700, altı aylığı 900, üç aylığı 500 kuruş, memalik-i ecnebiye için seneliği 3000, altı aylığı 1600, üç aylığı 900 kuruştur. Sene: 4 Numara 1197 Nüshası Her Yerde 5 kuruştur.

Ftğ. 2.2. Gazetenin sol üst köşesinde bulunan abone şartları, yıl, numara ve fiyat

İncelenen süre içerisinde, gazetenin fiyatı farklılık göstermiştir. 1926 yılının başlarında ülke içindeki fiyatı senelik 1100 kuruş iken sonradan 1700 kuruş olmuştur. Aynı şekilde yine ülke içinde altı aylığı 600 kuruştan 900 kuruşa, üç aylığı 325 kuruştan 500 kuruşa yükseltilmiştir. Yurt dışı aboneliği ise seneliği 2000 kuruştan 3000 kuruşa, altı aylığı 1100 kuruştan 1200 kuruşa ve üç aylığı da 600 kuruştan 900 kuruşa yükseltilmiştir.

Gazetenin başlığı “Cumhuriyet”tir. Başlık klışesi aynı kalmakla beraber başlık rengi siyah, kırmızı ve yeşil olmak üzere çeşitlilik göstermiştir.

Ftğ. 2.3. Cumhuriyet gazetesinin başlık klışesi

Günlük 6 sayfa olarak yayımlanan gazete bazen 8 sayfa olarak yayımlanmıştır. Örneğin, 22-28 Şubat 1926, 1-10 Mart 1926, 2 Temmuz 1926, 21 Kasım 1927, 1, 4, 15, 22, 25,29 Aralık 1927 tarihinde çıkan sayılar 8 sayfadır. Gazete 635. sayının 1. sayfasında bu durumu “Bugün de mütenevvi-i mündericat ile 8 sahife olarak intişar etmekteyiz” şeklinde açıklamıştır.

Her gün düzenli olarak çıkarılan gazete, 15-16 Nisan 1926 ve 4-5 Nisan 1927 yıllarında Ramazan Bayramı; 23-25 Haziran 1926 ve 11-13 Haziran 1927 yıllarında Kurban Bayramı; 30 Ekim 1926 yılında muhtemelen Cumhuriyet Bayramı sonrasında tatil olması ve 28 Ekim 1927 yılında yapılan nüfus sayımı sebebiyle çıkarılmamıştır.

Cumhuriyet gazetesi altı sütundan oluşmakla beraber yazı düzenine ve haberlere göre sütun sayısı değişiklik göstermiştir. Çoğunlukla ilk sayfa baş makaleye ve haber manşetleri ile fotoğraflara ayrılmıştır. Burada sütun sayısı genellikle dört ya da beştir. İkinci ve üçüncü sayfa, makalelere, hikâyelere, haberlere ve roman tefrikalarına ayrılmıştır ve bu sayfalarda sütun sayısı altıdır. Dördüncü ve beşinci sayfalarda daha çok okuyuculardan gelen mektuplar ve şikâyetler, küçük şehir haberleri, sinema ve tiyatrolardaki film ve oyunlar, dergi ve kitap ilanları ile reklamlar vardır ve bu sayfalar genellikle dört ya da beş sütundan oluşmaktadır. Son sayfa ise tamamen reklam ve ilanlara ayrılmıştır ve sütun sayısı reklamların hacmine göre değişiklik göstermiştir.

Belli bir yazı düzeni olan gazetede Kadın Sütunları ya da Kadınlık Sütunu, Mizah Sütunları, Hafta Dedikodusu, Hem Nalına Hem Mıhına, Asrî Fantezilerimiz, Fennî Fantezilerimiz, Cumhuriyet'in Ruznamesi, Avrupa Muhabirlerimizin Mektupları, Memleket Mektupları, Sihatini Korumak, Sinema Satırı, Bizde Sahne Hayatı, İktisat Sütunu, Son Haberler, Küçük Şehir Haberleri, Spor öne çıkan başlıklardır. Dönem dönem gazetede Doğru Değil mi?, Bu Suale Cevap İstiyoruz, Davuldan İlhamlar, Faydalı Bilgiler, Gazi'nin Vecizeleri, Gâve Diyor ki gibi kısa süreli başlıklar da açılmıştır.

Gazetenin başyazarı Yunus Nadi Abaloğlu'dur. Fakat bazen başmakalelerin altında M. Nermi, Osman Şerafettin, Ağaoglu Ahmet, Habip Edip Törehan ve Gümüşhane Milletvekili Cemal Hüsnü'nün isimleri görülmektedir.

Gazetenin genellikle üçüncü sayfasının alt kısmı roman tefrikalarına ayrılmıştır. Peyami Safa'nın "Şimşek" ve Server Bedi mahlası ile yazdığı "Ben, Sen, O", Mehmet Rauf'un "Harabeler", Sırrı Bedrettin'in "Bu Adam Kim", Şükufe Nihal [Başar]'ın "Renksiz İstirap", Hüseyin Cahit'in Stendhal'den tercüme ettiği ve sadece bir defa tefrika edilen "Şartröz de Peram", Aka Gündüz'ün "Sarı Zeybek" ve Hasan Bedrettin'in "Gizli Kuvvet" ile "Define Arayanlar" isimli eserleri gazetede tefrika edilmiştir. Bunların içinde "Sarı Zeybek" Aka Gündüz'ün rahatsızlığı sebebiyle 2 Ağustos 1927 tarihinden sonra tefrika edilmemiştir. Hasan Bedrettin'in vefat etmesi üzerine ise 9 Teşrin-i Sâni 1926 tarihinden itibaren "Define Arayanlar" isimli eseri Sırrı Bedrettin tefrika etmeye devam etmiştir.

İncelenen sayılar içerisinde, köşe yazıları kısmında, Cumhuriyetin Ruznamesi başlığı altında ilk önce Peyami Safa'nın imzası olduğu görülmektedir. Fakat 25 Temmuz 1926 tarihli sayıdan itibaren bu köşede Aka Gündüz yazmaya devam etmiştir.

Abidin Daver ile özdeşleşen Hem Nalına Hem Mıhına köşesinde ise bazen Methet Cemal (8 Teşrin-i Sâni 1926), Hüseyin Bakır (5 Şubat 1926), A. H. (28 Haziran 1927) imzalarını görmek mümkündür. Bunun dışında Abidin Daver'in rahatsızlığı sebebiyle bir süre bu köşede Mizah Sütunları köşesinin yazarı olan Küçük Bey yazmaya devam etmiştir. 2 Ağustos 1926 tarihli sayıda bu durum okurlara şöyle açıklanmıştır:

"Kıymetli arkadaşımız Abidin Daver Bey'in rahatsızlığı geçmek üzeredir. "Hem Nalına Hem Mıhına" muharriri bu sütunlardaki vazifesini tekrar ihdasına alabilinceye kadar mizah sütunlarımızın şen muharriri Küçük Bey arkadaşımız kendisine vekâlet edecektir."

18 Ağustos 1926 tarihli sayıdan itibaren Abidin Daver geri dönmüş ve yeniden köşesinde yazmaya başlamıştır.

2. CUMHURİYET GAZETESİNDE EDEBÎ VE KÜLTÜREL FAALİYET

Bu bölümde *Cumhuriyet* gazetesindeki edebî faaliyetler:

- a. Roman Tefrikası,
- b. Hikâye,
- c. Şiir,
- d. Hatıra,

e. Fıkra,

başlıkları altında incelenmiştir. Kültürel faaliyetler bölümünde ise gazetede yapılan incelemeler sonucunda elde edilen verilerden yola çıkılarak kültürel faaliyetlerle ilgili genel bir kanıya varılmaya çalışılmıştır.

2.1. Edebî Faaliyet

2.1.1. Roman Tefrikası

Bilindiği üzere Türk basınında tefrika roman geleneği, 1880 yılında İbrahim Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahval*'de tefrika şeklinde okurlarıyla buluşturduğu Şair Evlenmesi isimli eseriyle başlamış ve bu tür erken cumhuriyet döneminde de gazetelerde varlığını devam ettirmiştir. *Cumhuriyet* gazetesi de Tanzimat'tan itibaren varlığını sürdüren bu tefrika geleneğine sayfalarında yer vermeyi ihmal etmemiştir.

İncelenen 1926-1927 yılları arasında gazetede on tane romanın tefrikasına rastlanmıştır. Bu tefrikalardan ilki Hasan Bedrettin'in "Gizli Kuvvet" isimli eseridir. 1 Kânûn-ı sâni 1926 yılında 68. bölümü tefrika edilen roman toplam 170 bölümdür ve son bölümü 25 Nisan 1926 yılında tefrika edilmiştir.

Yine Hasan Bedrettin'in "Define Arayanlar" isimli romanı da gazetede tefrika edilmiştir. 25 Nisan 1926 yılında tefrika edilmeye başlayan roman 131 bölümdür. Hasan Bedrettin'in vefatı üzerine 120. bölümünden itibaren (9 Teşrin-i sâni 1926) oğlu Sırrı Bedrettin tarafından tefrika edilmiş ve son bölümü 21 Teşrin-i sâni 1926 yılında tefrika edilerek eser tamamlanmıştır. Ayrıca Sırrı Bedrettin'in "Bu Adam Kim" isimli romanı da yine gazetede tefrika edilmiştir. Toplam 93 bölüm süren tefrikanın ilk bölümü 20 Teşrin-i sâni 1926, son bölümü ise 23 Nisan 1927 yılında tefrika edilmiştir.

Gazetede okurlarıyla buluşan bir diğer roman tefrikası ise Peyami Safa'nın "Şimşek" isimli eseridir. İlk bölümü 11 Şubat 1926 yılında, son bölümü ise 3 Temmuz 1926 yılında tefrika edilmiş ve eser toplam 98 bölüm sürmüştür. Yine Peyami Safa'nın Server Bedi mahlası ile yazdığı "Ben, Sen, O" isimli eseri gazetede tefrika edilen romanlar arasındadır. 1925 yılının sonlarında tefrikasına başlanan romanın 2 Kânûn-ı sâni 1926 yılında 10. bölümü tefrika edilmiştir. Toplam 25 bölüm süren tefrikanın son bölümü 17 Kânûn-ı sâni 1926 yılında tefrika edilerek sona erdirilmiştir.

Erken cumhuriyet yıllarının öne çıkan isimlerinden biri olan Aka Gündüz'ün de gazetede yazıları ve hikâyelerinin yanında "Sarı Zeybek" isimli eseri tefrika edilmiştir. 16 Mayıs 1927 yılında ilk bölümü tefrika edilen eser maalesef yazarın rahatsızlığı sebebiyle 16 Temmuz 1927 tarihindeki 48. bölümüyle sona ermiştir. Bu tefrikanın zamansız bitimi üzerine ilk önce Hüseyin Cahit'in Stendhal'den çevirdiği "Şartröz de Param" isimli eser 18 Ağustos 1927 yılında bir bölüm olarak tefrika edilmiş ardından Şükufe Nihal [Başar]'ın 14 bölümlük "Renksiz Istrap" isimli eseri tefrika edilmiştir. Tefrikanın ilk bölümü 3 Ağustos 1927, son bölümü ise 16 Ağustos 1927 yılında gazetede yerini almıştır.

Gazetede uzun süre tefrika edilen romanlardan biri de Mehmet Rauf'un "Harabeler" isimli eseridir. 22 Temmuz 1926 yılında ilk bölümü tefrika edilen roman 153 bölüm devam etmiştir ve son bölümü 27 Nisan 1927 yılında tefrika edilmiştir.

Son olarak tefrika edilen roman ise Kemal Ragıp'ın "Kapalı Kutu" isimli romanıdır. Toplam 91 bölüm sürmüş olan romanın ilk bölümü 24 Ağustos 1927 yılında, son bölümü de 31 Kânûn-ı evvel 1927 yılında tefrika edilmiştir.

2.1.2. Hikâye

Cumhuriyet gazetesinin ilk sayısında yayımlanan makalede Yunus Nadi Abalıoğlu gazetenin nasıl bir görüntüye sahip olacağından ve muhtevasından açıkça bahsetmiş; gazetenin erkek, kadın, çocuk, sporcu hemen hemen herkese hitap edeceğini söylemiştir. Gazetede bu çeşitliliklerden birisi de edebî sütunlarıdır. Bu sütunlarda roman tefrikalarının yanında bir de hikâyeler için ayrılan bölümler mevcuttur.

Hikâye sütunlarının öne çıkan ismi Aka Gündüzdür. Her sayıda olmamakla birlikte gazetede Aka Gündüz imzasıyla "Üç Hatıra Defteri, Yeni Bir Hesap Ameliyesi, Bir Çocuğun Hikâyesi, Mukabil Taarruz, İki Vekile Birden Hücum, Talih Meselesi, Havadan Kalan Muamma, Bir Zülfikar Bey, Mevzu Ararken, Beyhude Bir Üzüntü, Vişne Dondurması, Bülbül, Son Rüzgâr, Yedi Zabitanın Hikâyesi, Sokak Kızı, Üstat Mübeccelin Canlı Resmi, Adadaki Komşum, İki Cuma Arasında, İki Dans Arasında, Heykeltraş, Sevgilerin İfadesi, Yaşamak Sırrı, Horlama Tesellidir, Memurin Yurdu, Deh/Çüş, Hikâye Kılıklı Bir Hasbihal, Prenses Kartpostallar, Fellikle Arsızın Havası, Bir Züppenin Havası, Çerke, Ankara Telefonunda Paşa Kâzım, Bir Meçhul Hürriyet Kahramanı, Engin'in Esrarı, Bir Tapu Meselesi, Bir Çocuk Davası, Bu Toprağın Kızı, Hafız Necip Efendi'nin Halısı, Saraylı Hanımla Hızır Aleyhisselam ve İdare Adamı" isimli hikâyeler bulunmaktadır.

Davuldan İlhamlar köşesinin yazarı olarak karşımıza çıkan Agâh İzzet aynı zamanda "Feci Bir Dalgalık, Dalga Geçerken, Makale Laboratuvarı" ve "Ava Giden Avlanır" isimli hikâyelerin yazarıdır.

Gazetenin Mizah Sütunları köşesinde "Balayı, Yalancı Kim, Bilet Muayenesi, Alenen Nakz-ı Sıyam" ve "Yaşasın Makine" başlıklarındaki hikâyelerin yazarı ise Hikâyeci'dir. Hikâyeleri kısadır ve yazıldığı sütundan da anlaşıldığı üzere mizah öğeleri içermektedir.

Hikâye köşesinde karşımıza çıkan son isim ise Peyami Safa'dır. Server Bedi mahlasıyla "Gece Kelebeği" isimli hikâyesi dört bölüm olarak gazetede tefrika edilmiştir.

Cumhuriyet gazetesi edebî faaliyetleri içinde yarışmalara da yer vermeyi ihmal etmemiştir. Yapılan hikâye yarışmasında okurlardan hikâyeler istenmiş ve yarışmanın sonunda Ali İlhami isimli okurun, Gâvur Ali adındaki bir köylünün Türk askerlerinin yanında yer alarak Yunan askerlerinin zulmünden köyünü nasıl kurtardığını anlattığı "Gâvur Ali" isimli hikâyesi birinci seçilmiştir.

2.1.3. Şiir

Cumhuriyet gazetesinde yer alan şiirlerin birçoğunun muhtevasını Mustafa Kemal Atatürk, Türk milleti, Türk askeri ve Türk gençleri oluşturmaktadır. Sade bir Türkçe ve hece vezninin hâkim olduğu şiir anlayışının izlerini bu şiirlerde de görmek mümkündür.

Bu şiirlerden ilki daha sonra birçok antolojide de yer almış olan Mehmet Emin Yurdakul'un "Mustafa Kemal" adlı şiiridir. 25 Teşrin-i sâni 1927 tarihli gazetede tam metni bulunan ve

devamında “İnkılâp” başlıklı ikinci bir şiirin de olduğu bu metni şair Ankara’daki Zafer Anıtı’nın açılışında bizzat kendisi okumuştur.

Gazetede yer alan ve dönemin diğer tanınmış isimlerinden olan Hüseyin Suat Yalçın’ın 19 Teşrin-i evvel 1927 tarihli gazetede “Meçhul Kahraman Abidesi İçin” isimli şiiri yayımlanmıştır. Aynı zamanda yine Hüseyin Suat’ın Gâve-i Zâlim mahlasıyla yazdığı mizah ve hiciv öğeleri içeren “Gâve Diyor ki” başlıklı şiirleri 7 Eylül 1927, 10 Eylül 1927, 30 Eylül 1927, 7 Teşrin-i evvel 1927 ve 14 Teşrin-i evvel 1927 tarihli gazetelerde okurlarıyla buluşturulmuştur.

Gazetede en çok şiiri bulunan isim Midhat Cemal’dir. “Vatanım” (18 Teşrin-i evvel 1926), “Benim Maşûkam” (6 Kânûn-i evvel 1926), “Gazi” (10 Kânûn-i evvel 1926), “Nazif” (22 Kânûn-i sâni 1927), “Heykeltraş Canonica’ya” (14 Şubat 1927), “İçki” (25 Şubat 1927), “Gazi” (1 Temmuz 1927), “Gazi’ye” (2 Temmuz 1927) ve “Biz Kimiz” (12 Teşrin-i evvel 1926) şairin gazetede bulunan şiirleridir. Daha çok manzume denilebilecek bu şiirlerin muhtevasını şiirlerin isimlerinden de anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Atatürk oluşturmaktadır.

Bunun yanında Samih Rıfat’ın “Türk Ocağı Gençlerine” (9 Nisan 1927), Hasan Lütfü’nün “Gazi Hazretleri” (3 Temmuz 1927), Hakkı Baha’nın “Yaşasın Türk” (19 Şubat 1927) ve Ali Ekrem’in Atatürk’ün İstanbul’a gelmesi münasebetiyle (2 Temmuz 1927) yazdığı şiiri gazetede yer alan diğer şiirlerdir.

2.1.4. Hatıra

Cumhuriyet gazetesinde roman tefrikası, hikâye ve şiirin yanında öne çıkan edebî türlerden birisi de hatıradır. Yerli ve yabancı isimlerin çoğunlukla Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı yıllarına ait olan ve birçoğu tefrika olarak neşredilen hatıraları gazetede çokça yer bulmuştur.

Bu hatıralardan ilki Abidin Daver’in yazdığı “Tahtelbahr Tahtelbahre Karşı” isimli hatırasıdır. 21 bölüm olan bu yazıda Birinci Dünya Savaşı sırasında batan iki denizaltıdan ve başka hadiselerden bahsedilmiştir. Yazarın hatıra türünde yazdığı ve Goben ile Breslav gemilerinin Akdeniz’deki maceralarını anlattığı 53 bölüm süren diğer bir hatıra yazısı da “Goben ve Breslav’ın Akdeniz’deki Macerası”dır.

Abidin Daver’in bunların yanında “Aziz Türk Toprağı, Kore’nin Kanalında, Paris’te Korkulu Bir Gece, Yunan Denizinde, Kaba Sakallar Diyarında”, Midilli gezisi ile Atina ve Pire gezisine ait seyahat hatıraları gazetede neşredilmiştir.

Abidin Davut’un Atatürk ile ilgili bir anısını anlattığı “Hainler Bu Güneşi mi Söndürmek İstiyorlardı?” isimli yazısı yine gazetede yer bulan hatıralardandır.

Agâh İzzet, Edirne’nin kurtuluşu sırasında oraya nasıl gittiğini ve orada neler gördüğünü “İstihlas Arifesinde Edirne’ye Nasıl Gittim” başlıklı yazısında okuyucuları ile paylaşmıştır.

Ahmet Rasim, “Tazelenen Hatıralar” başlığı altında bir tanesi Atatürk ile alakalı olmak üzere iki tane hatıra yazısı yazmıştır.

Amiral Arif ismiyle bir deniz subayı yine Birinci Dünya Savaşı sırasında Türk donanmalarının başarılarıyla ilgili “Donanmamızın Harb-i Umumideki Menakıbı” başlıklı bir hatıra yazısı ve yine bir subay olan Yüzbaşı Osman Nuri’nin 12 bölüm süren “Balkan Harbi Hatıratı” başlıklı yazısı bulunmaktadır.

Yunus Nadi Abalıoğlu, Yenigünden Cumhuriyete Kadar başlıklı köşesinde “Sakarya Muharebelerine Takaddüm Eden Günler” gibi çeşitli yazılar yazmıştır.

Çeşitli zamanlarda bazen imzasız, bazen Doktor Mehmet Hilmi, bazen de Mustafa Kemal imzası ile Atatürk’ün hayatından kesitlerin sunulduğu “Büyük Gazinin Büyük Hayatından Hatıralar” başlıklı bir yazı dizisi de gazetede ki yerini almıştır. Ayrıca hatıralar arasında yine Doktor Mehmet Hilmi’nin “Yakup Cemil Hadisesi Nasıl Olmuştu?” başlıklı bir yazısı da bulunmaktadır.

Gazetenin muhabirlerinden biri olan ve çeşitli haberlerin altında imzası da bulunan Musa isimli muhabirin “Kurtuluş Zaferimizin Temel Taşı, İkinci İnönü Muharebesi Hatıralarından, Büyük Taarruz’un İkinci Günü, Taarruz’un Dördüncü Günü Nasıl Geçti, 30 Ağustos Kurtuluş Günümüzün Yıldönümü, İşte Harp Meydanı ve İşte Eplerin Namertlere Vereceği Son Ders” isimli Kurtuluş Savaşı sırasındaki gözlemlerini anlattığı hatıra yazıları mevcuttur.

Asker ve bürokrat olan Cemil Tahir’in üç bölüm süren “İstiklal Harbi Menakıbından” başlıklı yazısı, imzasız olarak Çanakkale Savaşı’nın anlatıldığı “Çanakkale Taarruzu Nasıl Yapılmıştı?” başlıklı bir yazı da yine Birinci Dünya Savaşı ve Türklerin savaşta yaşadıklarının anlatıldığı hatıra yazılarındandır.

Gazetede ki önemli hatıra yazılarından birisi de bugün *Çanakkale Cehenneminde 500 Alman* (Çev. Ege Çınar Arcan, Arcan Kitap, 2010) isimli kitap haline getirilmiş olan (Hans) Kannengiesser Paşa’nın “Çanakkale Melhamesinde Türk Şehameti” başlıklı 35 bölüm süren hatıra yazısıdır.

Son olarak bütün bu ortak temanın dışında yer alan ve iki bölüm süren bir hatıra yazısı vardır. Bu hatıra, uçakla okyanusu geçen yabancı bir pilotun yaşadıklarının anlatıldığı “Tayyare ile Yeni Dünyadan Eski Dünyaya” isimli yazıdır ve Bird imzası ile yayımlanmıştır.

2.1.5. Fıkra

Gazetede Ramazan ayı sebebiyle Ramazan Fıkraları isminde bir yarışma düzenlenmiş ve yarışmanın sonunda okuyuculardan en çok beğendikleri fıkraları gazeteye bildirmeleri istenmiştir. Latin harflerine aktarılarak aşağıda yer verilen “Ahir Zaman” isimli fıkra bunlardan bir tanesine örnektir:

Ahir Zaman

Bir Ramazan günü akşama bir saat kala herzevekilin birisiyle alaycı bir ihtiyar arasında şöyle bir muhavere oluyor:

-Efendibaba acaba saatin kaçta geldi?

-İyice bilmiyorum ama oğlum galiba 5 lira 821 kuruş 20 paraya gelmişti.

-Hayır, efendim onu demek istemedim. Akşama ne kadar var?

-O! Bize iftara mı geleceksin? Tam sırasıyla tarhana çorbası, kuru bamya, bulgur pilavı, oh.

-Canım Efendi onu sormuyorum. Şimdi ne zamandayız diyorum.

-Tam ilkbahar başında.

-Doğrusu böyle alay edileceğini de hiç bilmiyordum. Be adam şimdi sana zaman ne zaman diyorum.

-A evlat onu bilmeyecek ne var: Ahir zaman!

-...

(Nu. 1015, 5 Mart 1927, S. 2)

2.2. Kültürel Faaliyetler

Yunus Nadi *Cumhuriyet* gazetesinin ilk sayısında gazetenin hükümet ya da bir parti gazetesi olmadığını, hedefinin cumhuriyet fikrini korumak ve temsil etmek olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bu düşünce ile şekillenen *Cumhuriyet* gazetesi modernleşme süreci içerisinde olan genç Türkiye Cumhuriyeti'ne sayfalarında yer verdiği birçok haber, yazı, reklam (vs.) ile sadece siyasi alanda değil sosyal ve kültürel alanda da destek olmaya çalışmıştır.

Gazetede kadınlar için Kadınlık Sütunu başlığı altında bir köşe düzenlenmiştir. Bu sütunda Küçük Hanım imzasıyla “Kesik Saçlara Bir Feryat, Siyasi Hayata Atılabilir miyiz?, Hanımlarımız ve Dans, Kadınlar ve Hayat, Hanımlarımız ve Sinema, Hanımlarımız ve Spor, Kadınlar ve Smokin, Kadınlar ve Roman” gibi çeşitli deneme yazıları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra yine bu sütunlarda kadınlığa ait fikirler, güzel olmak sanatı, Avrupa’da moda olan saç kesimlerinin, kıyafetlerin ne olduğu gibi kadınları alâkadar eden başka yazılara da yer verilmiştir.

Bu sütunun dışında kadınlara yönelik haberler de gazetede sıkça yer bulmuştur. Bilhassa Kadınlar Birliği Cemiyeti'nin faaliyetleri, üniversiteden dış hekimi, doktor, öğretmen gibi alanlarda mezun olup iş hayatına atılan kadınların haberleri, onlarla yapılan röportajlar, yayınlanan fotoğrafları kadının sosyal hayattaki varlığını destekler niteliktedir.

Ftğ. 2.1. İlk Türk Kadın Dış Hekimi Şaziye Yusuf Hanım

Gazetede bir başka köşe de *Spor* sütunudur. Burada sosyal hayatın bir parçası olan spor faaliyetlerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Türk futbol takımlarının kendi aralarındaki ve yabancı takımlarla oynadıkları maçların neticeleri, yapılan atletizm müsabakaları, at yarışları gibi birçok spor faaliyeti dolaylı olarak okuyucuyla buluşturulmuştur.

Gazetenin sporu günlük hayatın bir parçası haline getirmek için doğrudan girişimleri de olmuştur. Cumhuriyet'in Yüzme Müsabakası başlığı altında kadınlar ve erkekler arasında düzenlenen bu yarışmalar ilk olması ve kadınları doğrudan spor dünyasının içine alması bakımından son derece önemlidir.

Ftg. 2.2. Gazetenin düzenlediği yüzme yarışmasından bir kare

Sosyal ve kültürel hayatın önemli parçalarından bazıları da sinema, tiyatro ve konserlerdir. Cumhuriyet gazetesi de genellikle dördüncü, beşinci ya da altıncı sayfasında pek çok yeni filmin hangi sinemada gösterimde olduğuna, yurt dışından -bilhassa Fransa'dan- gelen opera sanatçılarının konserlerinin nerede ve ne zaman olacağına yahut tiyatrodaki hangi oyunların oynandığına yer vererek dönemin sosyal hayatına ışık tutmuştur.

Opera Sineması

14 Eylül Çarşamba Akşamı: 927-928 Sinema Mevsimi Oyunlarına Mübâşeret Edecektir.

İlk Programda (**Erkek Düşmanlığı**) Hissi ve Facialı Dram

Ayrıca Şeytan Yumurcak 2 Kısım Komedi ve Zengin Teferruat

Arnoldi Orkestrası

Ftg. 2.3. Gazetede ki sinema reklamlarından bir örnek (nu. 1202, 13 Eylül 1927, s. 6)

Cumhuriyet gazetesinin özelliklerinden birisi de siyasi, sosyal ve kültürel haberlerde sadece Türkiye ile sınırlı kalması değil aynı zamanda Avrupa'yı yakından takip ederek oradaki gelişmelere de yer vermesidir. Gazetenin Avrupa Muhabirlerinin/Muhabirlerimizin Mektupları başlıklı köşesinde hem Avrupa'daki siyasi gelişmeler oradaki muhabirlerin kaleminden okurlara sunulmuş hem de "Berlin'de Kış Geceleri, Sofya'da Kış Hayatı, Amsterdam'da Onuncu Olimpiyata Hazırlık, Pişte'deki Eğlence Mevsimi, Norveç'te Yaşam" gibi yazılarla Avrupalıların yaşam tarzları, kültürleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Bütün bu sütunlardan bağımsız olarak gazete bir de Selim Sırrı Tarcan'ın sofraya adap ve erkanını anlattığı "Nasıl Yemek Yemeli?", şehir kıyafetleri ile ilgili bilgi verdiği "Nasıl Giyinmeli?", Bulgaristan ve Romanya'daki spor faaliyetlerinin nasıl olduğunu anlattığı "Bulgaristan'da Terbiye-i Bedeniye" ve "Romanya'da Terbiye-i Bedeniye" yazıları ve Doktor Osman Şerafettin'in Sıhhatini Korumak isimli küçük köşesinde hastalıklar ve onlardan nasıl korunulması gerektiğiyle ilgili yazdığı yazılar, Nadir Nadi'nin yazdığı "Musiki Musahabeleri" ve

Türkiye'ye gelen sanatkarlarla yaptığı röportajlar, Bizde Sahne Hayatı başlığı altında genellikle Darülbekâi'de sergilenen oyunlarla ilgili yazılan yazılar eğitici ve öğretici olmasının yanında kültürel açıdan da belli bir birikimin oluşmasını sağlamıştır.

SONUÇ

Cumhuriyet gazetesi, kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni bir çehreye kavuşmasını sağlamak için yapılan radikal devrim ve inkılapların halka indirgenmesi amacıyla Atatürk'ün isteği üzerine 7 Mayıs 1924 yılında İstanbul'da Yunus Nadi Abaloğlu ve ekibi tarafından çıkartılmış ve varlığını bugüne kadar sürdürmeyi başarmıştır.

Gazete yayımladığı siyasi ve sosyal haberlerle bir taraftan yeni kurulmuş olan Türkiye'nin gelişimine ışık tutarken bir taraftan da sadece Ankara ve İstanbul ile sınırlı kalmayarak Küçük Şehir Haberleri köşesiyle ülke genelinde ve Avrupa Muhabirlerimizin Mektupları köşesiyle Avrupa'da sosyal hayatın nasıl olduğunu, bu şehirlerde ne gibi faaliyetler yürütüldüğünü gazetede yansıtmaya çalışmıştır.

Gazetenin kurucusu ve aynı zamanda baş muharriri olan Yunus Nadi, *Cumhuriyet*'in yalnız belirli bir sınıfa değil, kadınlara, çocuklara, sporculara yani hemen hemen her kesimden insana hitap etmesini istemiş ve gazetenin muhtevasını buna göre planlamaya çalışmıştır. Bu düşünce doğrultusunda oluşturulan kadınlık sütunları, mizah sütunları, spor sütunu, iktisat sütunları, sanat, edebiyat ve sosyal hayata yönelik sohbet yazıları gazeteyi klasik bir haber gazetesi olmaktan kurtarmış ve gazetenin çok yönlü bir hâl almasını sağlamıştır. Böylece *Cumhuriyet* gazetesi haber misyonu yanında devam ettirdiği birçok köşe yazısı, makale ve sohbetlerde modernleşme sürecini destekleyici nitelikte eğitici ve öğretici bir amaç da üstlenmiştir.

Gazetede siyasi, sosyal ve kültürel haber ve yazıların yanında edebî türlerden çeşitli örnekler de mevcuttur. Roman tefrikaları, hikâyeler, şiirler, hatıralar, fıkralar gazetede karşılaştığımız edebî türlerdir. Bunun yanında gazetenin düzenlemiş olduğu edebiyat müsabakaları da edebî faaliyetler içindeki yerini almıştır. Buradaki eserlerin birçoğu muhtevası bakımından Millî Edebiyat Dönemi zevk ve anlayışını sürdürmektedir. Edebiyat müsabakasında derece alan hikâyeler ise devrin zihniyetiyle paralellik göstermektedir.

Sonuç olarak *Cumhuriyet* gazetesinin 1926 ve 1927 yıllarında yayımlanmış olan sayıları incelendiğinde görülmüştür ki *Cumhuriyet* gazetesi toplumun her kesimine hitap etmeyi amaçlamış ve bu hedef doğrultusunda muhtevasını oluşturmuştur. Fakat istatistiksel olarak değerlendirdiğimizde gazetenin muhtevasını oluşturan yazılar içinde edebî ve kültürel yazılar siyasi yazılara oranla daha az yer almaktadır. Bunun sebebini ise yeni kurulan bir devletin rejimini halka benimsetmeyi amaçlayarak yayın hayatına başlayan gazetenin sosyal ve siyasal yazılara, haberlere, makalelere daha fazla yer vermesi olarak açıklamak mümkündür.

KAYNAKLAR

- Akyüz, K. (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Beyazıt Devlet Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Süreli Yayınlar Kataloğu. URL: <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html> (Erişim Tarihi: 2014)
- Enginün, İ. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Köktener, A. (2002). *Bir Gazetenin Tarihi: Cumhuriyet*. İstanbul: YKY.

Özgentürk, N. (2008). *Cumhuriyetten Günümüze Basının Kısa Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Sağlamtunç, T. (2005). “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Yıllarındaki Kültür Politikası ve Başkent” Ankara. *Türk Kütüphaneciliği*. 19 (2), 242-248.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2008). *Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi*, Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

Ulusoy, Kadir; Demirtaş, Bahattin (2009). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında İki Önemli Kültür Politikası: Halk Evleri ve Millet Mektepleri”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 1190-1208.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Aydoğdu, Orçun (2021). “Aks-ı Sada Gazetesinin Edebiyat Sayfası Üzerine Bir İnceleme”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 198-221.

Orçun AYDOĞDU*

Aks-ı Sada Gazetesinin Edebiyat Sayfası Üzerine Bir İnceleme**

A Review On The Literature Page of Aks-ı Sada Newspaper

ÖZ

Samsun; Ermeni, Rum ve Türk nüfusu bir arada barındırması bakımından önemli bir şehirdir. Farklı millete mensup insanların bir arada yaşaması, şehirde çok kültürlü bir ortamın tezahür etmesini sağlamıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla, şehrin gazeteyle tanışması 1870 yılında Rumlar tarafından neşredilen Euksinos (Karadeniz) gazetesıyla gerçekleşir. Edebî, tarihî ve kültürel olayları ihtiva eden Euksinos, Trabzon'da basılmakta ve Samsun'a da gönderilmektedir. Türklerin yayımladığı ilk gazete ise 1908'de neşredilen Aks-ı Sada'dır. Hacı Hüseyin Avni Bey'in matbaasında basılan gazete “Osmanlılık” fikrini benimseyip, İttihat ve Terakki'yi desteklemektedir. Türklerle gayr-ı Müslimlerin beraber yaşayıp “Osmanlı” paydasında birleşmeleri gerektiğini savunan gazetede, bu fikrin karşısında yer alanlar eleştirilmiştir. Gazetenin üçüncü sayfası edebiyata ayrılmıştır. “Kısm-ı mahsus” yazısının altında “edebî” ifadesi yer alıp, çeşitli manzumeler neşredilmektedir. Aks-ı Sada'nın sayfalarını yalnızca şiire açmış olması mühimdir. Bu sayede gazete, adeta, “Samsun'un şiir mektebi” hüviyetini taşımaktadır. Gazetede ilk manzume 19 Ağustos 1324 (1 Eylül 1908) tarihli altıncı sayıda neşredilmiştir. II. Abdülhamid'in tahta çıkışını kutlamak ve istibdadın geride kaldığını göstermek adına çeşitli manzumeler neşredilir. Manzumelerin ortak özelliği ise istibdadın kötülenip, hürriyetin ve meşrutiyetin övülmesidir. Manzumelerin birinin sonunda yer alan “yaşasın askerler yaşasın millet” bu bakımdan önemlidir. Kısm-ı mahsus/ edebî bölümünün oluşması 16 Kânun-ı evvel 1324 (29 Aralık 1908) tarihli kırkıncı sayıda gerçekleşir. Yayımlanan ilk manzume ise Giresun'dan H. Rüştü'nün gönderdiği “Neşaid-i Sevda” başlıklı derlemidir. Aynı sayıda meşrutiyetin tekrardan yürürlüğe girmesinden dolayı düşülen bir kıta da vardır. Gazetede edebiyat sayfası düzenli bir şekilde çıkmamaktadır. 40'inci sayıdan sonra 42'nci sayıda manzumelere yer verilirken ardından 51'inci sayıda metinler neşredilir. H. Rüştü, Fevzi, Feyzi ve Hüsnü gibi belirli isimler gazeteye düzenli bir şekilde manzume göndermiştir. Manzumelerde, sevgiliye duyulan özlemden köyün anlatılmasına ve devrin siyasî olaylarına kadar geniş bir yelpazede çeşitli konular ele alınmıştır. Makalede derleme yöntemine başvurulmuş ve manzumelerin bibliyografyası çıkarılıp, işlenen konular bakımından bir sınıflamaya gidilmiştir. Sonuç olarak, Samsun'daki edebî ortamı göstermesi bakımından Aks-ı Sada önemli bir gazetedir.

Anahtar Kelimeler: Aks-ı Sada, Hüseyin Avni Bey, Kısm-ı Edebî, Samsun, Sürelî Yayın

ABSTRACT

Samsun is an important city because it includes a population of Armenian, Greeks, and Turks. Living together with people who belong to different races provides a multicultural environment in the city. As far as it determined the city faced with newspaper first time, named Euksinos(Black Sea) in 1870, published by Greeks. It contains literary, historical, and cultural events. Also, The first newspaper printed by Turks in 1908 is Aks-ı Sada. It is printed in Hacı Hüseyin Avni Bey's press and

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, orcun-aydogdu@hotmail.com ORCID: 0000-0002-4029-9743

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 03.09.2021 Kabul Tarihi: 16.11.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1017720

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

adopts the (Ottonism) idea as well as supports İttihat and Terakki. The newspaper defends that Turks and non-Muslims must live together integrated with Ottoman's land so who against this opinion criticized. The newspaper's third page is for the literature. The first verse is published in the sixth edition of the book on 19 August 1327 (1 September 1908). To celebrate to throne II. Abdulhamid and to show that dictatorship is left behind many verses is printed. Common features of these verses are a condemnation of dictatorship and praise to freedom and constitutionalism. The quote "long live soldiers, long live nation" at the last part of a verse is important for this reason The first printed verse is Neşaid-i Sevda compilation sent by H. Rüştü from Giresun. In the same edition, there is a removed stanza because of re-enacting to constitutionalism. Important names such as H. Rüştü, Fevzi Feyzi and Hüsnü sent their verses regularly to the newspaper. In verses, there are lots of topics from longing for a lover to political events of the age. This article is made by the compilation method. There is a classification of written topics. As a result, Aks-ı Sada is a crucial newspaper in terms of demonstrating a view to literature in Samsun.

Keywords: Aks-ı Sada, Hüseyin Avni, Literature page, Samsun, Periodical

GİRİŞ

Samsun'daki ilk gazete 1870 yılında "Euksinos" (Karadeniz) adıyla Rumlar tarafından yayımlanmıştır. Gazetenin merkezi Trabzon olmasına rağmen Samsun'da da dağıtılmakta ve ortalama 300 tiraja ulaşır 1 kuruştan satılmaktadır. Euksinos'da tarih, kültür ve edebiyatı ihtiva eden yazılar neşredilmektedir. Devrin siyasî olaylarına temas etmemesi sayesinde on iki yıl yayımlanan gazete, 1882'de yönetsel engellemelere bağlı olarak yayın hayatına son verir. (K. Yust, 1995: 13) Rumlar tarafından neşredilen bir gazetenin on iki yıl gibi uzun bir süre yayımlanması, siyasî ayrılığın ön plana çıkarılmadığı müddetçe milletler arası saygının var olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Samsun'da Türklerin neşrettiği ilk gazete 23 Temmuz 1908'de meşrutiyetin tekrardan yürürlüğe girmesiyle paralel bir şekilde gerçekleşir. II. Abdülhamid'in meşrutiyeti yürürlüğe tekrardan koyduğunu bildirmesiyle, basılan gazete ve dergi sayısı artar. İstanbul dışında Anadolu'da gazete ve dergiler neşredilmeye başlar. Bu durumun bir sonucu olarak 2 Ağustos 1324 (15 Ağustos 1908) tarihinde Samsun'da *Aks-ı Sada* gazetesi ilk sayısını yayımlar. Avnizâde Cemil'in sahibi olduğu gazetede, "*Aks-ı Sada* Anadolu Sesleri" başlığının hemen altında "erbâb-ı hamiyetin vicdanlarından feveran edecek sadalara ma'kestir" cümlesi yer almaktadır. Bu da gazetenin halkın isteklerini, dileklerini ve şikâyetlerini dile getirmek üzere yayın hayatına başladığını göstermektedir. Gazetenin isminin de "seslerin yansıması" anlamına geliyor olması yargıyı destekler mahiyettedir. II. Abdülhamid dönemini "istibdat" mefhumu ile özdeşleştiren halk, artık kendi sesini dile getirmek istemekte ve bunu gazeteye verilen isimle de göstermektedir. İlk sayıda yer alan "İhtiyaç" başlıklı yazı, gazetenin amacını açık bir şekilde gösterdiği için aynen alınması daha uygundur:

"Hakikati düşünen ve vatan ve milletin esbab-ı saadetini ta derinlerden arayarak çıkarabileceği kitleleri tahlil ve tedkik zahmetini ihtiyar eden erbab-ı sa'y ü gayret ve ashab-ı fikret ve hakikatin izhar edecekleri makul ve muhakemeli sadalara ma'kes olacaktır. Malum olduğu üzere gazeteler bir milletin terbiye-i efkârına icra-yı tesir eden en mühim kuvvettir. Bir milletin bütün ihtiyacatını düşünen, söyleyen, öğrenen bir rehber en büyük bir âmil gazetelerdir. Ahalide fikr-i terakkiyi uyandırarak, kendisine lazım olan şeyleri hazırlayacak ve medeni bir heyet-i ictimaiyenin vekil-i umuru olacak odur. Onun için gazeteler, açık sahifeleriyle bütün bu vazife-i umumiyyeye kanun-ı müşarekete ittiba'la umum-ı erbab-ı kalemi hizmete davet eder. İnsan düşünüp bulunduğu hayırlı bir fikri, âli bir maksadı tamim için gazetelere muhtaçtır; bi'n-nefs onu ifa etmesi muhaldir. Gazeteler, bir milletin ruhudur. Siyasiyat, edebiyat, ulum u fûnun ve ticaret gibi hâkim-i insaniyet ve medeniyet olan şunat-ı hakikaya ma'kes gazete sütunlarıdır. Fakat heyhat! O geçen meşum günlerde, zalim

bir çoban önünde akur köpeklerle muhat bir sürüye benzeyen, milletimiz, o masum, mağdur heyet-i ictimaiyemiz, hainlerin örttüğü gaflet, cehalet, zulmet perdelerinin gayr-ı kabil nüfuz kesafetleri arkasından hakikati göremeyerek acz ve meskenet ve zillet ve sefaletle sürüne sürüne bir gör gibi uçurumlara doğru akıp giderken bunlara ne olduklarını ne olacaklarını haber verecek gazeteler idi. Lakin o mukaddes sahifeler erbab-ı hıyanetin müruc-ı efkârı olmak gibi cebri bir melaneti zorla kabul ediyorlardı. Şu harab-abad vatani bir mamure gibi gören o gazetelerdi. İşte o tesir leim ü lanettir ki bugün saçlı sakallı efendilerimizi bile ‘saye-i şahanede nemiz eksik ki’ gibi istihfaf-ı hürriyete sevk eden hayvanlık, o gazetelerin yadigâr-ı hazini, o alçak tesiratın netice-i elimidir. Bugün vatanın saadetine, milletin ikbal ve istikbaline bir perde-i tegafül çeken onlar idi. Ah o melun devr-i istibdat! İşte bu sebeplerle gazeteler o meakis-i hakayık kıymetten düşmüş ve takdir olunmamıştır. Fakat bugün görülüyor ki her hakikati anlatan onlardır. Hürriyetsiz matbuat, muzır sinekler hasil eden ve Anadolu’luların kavlen dedikleri iri haşin yapraklı ağaçlar gibi idi. Lakin şimdi tabnağı hürriyetle tatlı şirin meyveler veren eşcar kıymettardır. Samsun şu menafi-i maddiye a’makına dalmış bu mühim kasabanın gazeteye olan ihtiyacı memalik-i mahrusanın her şehrinden fazladır. Bütün ticaretiyle, bütün Anadolu’ya hâkim ve adeta bir ticarethaneden ibaret olan bu şehirde çıkacak gazetenin Anadolu’nun uyumuş bîgâne efkârı üzerinde ne kadar mühim tesirler icra edeceği vareste-i izahtır. Ruhü’l-akvam maariftir. Her zaman bağırdığım gibi bugün yine bir lisan-ı tessür ü hüznle beyan ederim ki Samsun henüz bu faziletten mahrumdur. Vatanın aynı mertebe-i ehemmiyetinde olan Selanik, muhterem Selanikliler gayret-i maarifle ne şerefler kazandılar, neler temin ettiler... İbret alalım, gayret edelim; maarife, erbab-ı marifete hürmet gösterelim, neşredelim... Şu biçare Anadolu’yu uyandıralım. Bînihaye zulümle sersemlemiş olan vatandaşlarımızı ayıtalım, tenvir edelim. Birçok muhtelif ve ibtidai anasırın imtizacından mürekkep şu heyet-i masumenin terakkisine hizmet edelim. Ve esasen her gazetenin kendi muhitinin ihtiyacı natik olması bir emr-i lâzım bulunmağla, bizim gazetemizin de en büyük emeli budur, Anadolu’dur. Ve siz ey her tarafta bulunan erbab-ı kalem ve siz ey endişe-i vatanla mustarip olan erbab-ı hamiyet; düşünülecek Anadolu’dur, Anadolu’lardır. Samsun’da bütün bu gayret ve bu himmet devre-i hıyanetin en acı, en tahammül-ferse kahr ve ıztrabatıyla perişan olmuş mağdur bir zavallının hasta dimağına, alfil mevcudiyetine bakıyor. İmdat, merhamet...” (Aks-ı Sada, nu: 1, s. 1)

Adeta bir manifesto niteliği taşıyan yazıda, gazetenin öneminden Samsun’un jeopolitik konumuna kadar pek çok konuya temas edilmektedir. Gazetenin sahibi Anvizâde Cemil ve bu yazının neşredildiği tarihte başmuharrir olan Anvizâde Sıdkı’ya göre gazetenin amacı, halkı bilinçlendirmek ve ilerlemeye teşvik etmektir. Kalem erbabının yani farklı farklı yazarların gazetede yazma amaçları da budur. Gazetenin büyük bir kitleye hitap etme gücünün farkında olan müellif, “İnsan düşünüp bulduğu hayırlı bir fikri, âli bir maksadı tamim için gazetelere muhtaçtır; bi’n-nefs onu ifa etmesi muhaldir” diyerek gazete olmadan fikirlerin yayılmasının zor olduğunu düşünmektedir. Yazar, kitlenin büyük olmasından dolayı, sorumluluğun da fazla olduğu kanaatindedir. Çünkü gazete, “âli fikirler” ile halkı buluşturma aracıdır. Müellife göre, II. Abdülhamid de gazetenin rolünün farkındadır ve istibdat döneminde gazeteleri kendi kontrolü altına almıştır. Yazıda belirtilen “çoban” II. Abdülhamid, “ısıran köpekler” ise vezirler başta olmak üzere, padişahın çevresidir. 1908’den sonra gazetelerin tekrardan özgür olduğunu düşünen yazar, özgür olmayan basını, rahatsızlık vermesinden dolayı “muzır sinekler”e benzetmektedir. Yazının son bölümündeyse Samsun ile Selanik’i karşılaştırarak, Samsun’un da Selanik kadar önemli olduğunu söylemekte ve gazetenin amacının halkı, Anadolu’yu aydınlatmak olduğunu belirtmektedir. Sonuç olarak bu yazıdan anlaşılıyor ki gazeteyi neşredenler, II. Abdülhamid’e baskı rejiminden dolayı kızgın ve hürriyeti büyük bir heyecanla karşılamış olan insanlardandır. Hürriyet sayesinde her şeyin düzeleceğini düşünenlerdendir. Halka yönelme, eğitime ve gelişmeye değer vermeleri de bu bakımdan mühimdir.

Samsun Matbaası veyahut Cemil Matbaası olarak bilinen matbaada basılan *Aks-ı Sada*, “şimdilik cumartesi ve salı günleri neşr olunur Osmanlı gazetesidir” cümlesiyle çıkar. İlerleyen sayılarda; pazar, salı ve perşembe olmak üzere üç gün yayımlanmaya başlar. Bu da gazeteye olan ilginin arttığını göstermektedir. Dört sayfa basılan gazetenin tirajıysa ortalama 400’dür. (K. Yust, 1995: 69) *Aks-ı Sada*’nın imtiyaz sahibi ve müdürü Avnizâde Cemil, başyazar ise Avnizâde Sıdkı’dır. Gazetenin 33’üncü sayısına kadar başyazar Avnizâde Sıdkı’yken 35’inci sayıda Mehmed Hamdi’nin ismi görülür. 58’inci sayıda başmuharrir sütunu boştur. Buradan hareketle Mehmed Hamdi’nin gazeteden ayrıldığı söylenebilir. Gazetenin 164’üncü sayısına kadar başyazarın ismiyle karşılaşılmaz.¹ Belirtilen sayıda, “sermuharrir İbnü’l-Hilmi İsmail Hakkı” ibaresi görülür. Sonraki sayılarda da İsmail Hakkı isminin yer alması, *Aks-ı Sada*’nın sürekli bir başyazara kavuştuğunu göstermektedir.

Aks-ı Sada’nın ilk sayısı 20 kuruşa okuyucuyla buluşurken, 14’üncü sayıdan itibaren 10 kuruşa düşmüştür. Lakin 109’uncu sayıda eski hâline dönerek, 20 kuruşa satıldığı görülür. 140’ıncı sayıda son kez fiyatta değişiklik yapılır ve tekrardan 10 kuruşa düşürülür. Satış fiyatından hareketle, gazetenin bir dönem istediği geliri elde edemediği ve ekonomik şartlara da bağlı olarak zamma gittiği, ardından satışların artıp, mali durumun rahatladığı söylenebilir.

Matbuat-ı Dahiliye Müdürü Kemâl Bey imzasıyla Trabzon’a gönderilen 1 Ağustos 1324 (14 Ağustos 1908) tarihli belgede, *Aks-ı Sada* gazetesinin Dahiliye Nezareti’ne bilgi verilmeden neşredilmeye başladığı anlaşılır ve icap eden muamelenin yapılması talep edilir:

“Trabzon Vilayeti dahilinde ‘Aks-ı Sada yahut Anadolu Sesleri’ namıyla bir gazete çıkarılmağa başlanıldığı, görülen nüshalarından anlaşılıyor. Halbuki Trabzon’da bu nam ile bir gazetenin ihdas ve neşrine ruhsat verildiğine dair idare-i âcizice kayıt ve malumat olmadığından ve bila-ruhsat gazete tab’ı ve neşri matbuat nizamnamesi ahkâmına mugayir bulunduğundan, naşiri hakkında nizamden icap edilen muamelenin ifası hususunun Trabzon Vilayeti Vekâlet’ine emir ve işar buyurulması (...)” (BOA. DH. MKT., 1284-87)

Aks-ı Sada, İttihat ve Terakki’yle beraber partinin düşüncelerini de savunan bir gazetedir. Buna rağmen Dahiliye Nezareti’nden gönderilen bu yazı, devlet bürokrasisinin herhangi bir ayırım yapmadan işlediğini göstermesi bakımından önemlidir. 1908’de meşrutiyetin tekrardan yürürlüğe konmasına bağlı olarak gazetenin de alelacele neşredilip, resmî işlerin sonraya bırakıldığı anlaşılmaktadır. Gazetenin uzun bir süre yayımlanmış olması, aksayan işlerin halledildiğini göstermektedir.

Aks-ı Sada’nın “İhtiyaç” başlıklı manifestosundan da anlaşıldığı üzere, yayın politikası II. Abdülhamid’e muhalefet etmekle beraber, İttihat ve Terakki’yi övmek üzerine teşekkül etmiştir. 2 Ağustos 1324 tarihli sayıdaki “Mesele-i Aşar” yazısı, tarım ve çiftçileri merkeze almasına rağmen, “istibdat” dönemini hicvetmektedir. Yegâne amaç geçmişi kötuleyip, yeni yönetime meşruiyet zemini oluşturmaktır. Yazıda yer alan “kâbus” ifadesi II. Abdülhamid döneminin gazete nezdinde nasıl görüldüğünü göstermektedir. İstibdat devri yalnızca padişah üzerinden değil, padişahın çevresindeki sadrazam ve paşalar üzerinden bir bütün olarak ele alınmıştır. Aynı yazıda “alçak paşalar şimdi hapistedir” cümlesinin kurulması, belirtilen düşünceye kanıt niteliği taşır. İttihat ve Terakki ise özellikle “hürriyet” mefhumu üzerinden övülmektedir. “Cemiyet Sükûn Tavsiye Ediyor” başlıklı yazıda partinin her yönden kötü durumda bir ülke devraldığı

¹ Gazetenin 110-164 arasındaki sayıları görülemediğinden dolayı belirtilen süre daha az olabilir.

belirtilip İttihat ve Terakki sayesinde her türlü zorluğun üstesinden gelineceği düşünölmektedir. Mebusan seçimlerinden kayıkçı esnafının boykotajına kadar pek çok konu fırkanın düşöncelerine paralel bir şekilde gazeteye akseder.

İttihat ve Terakki, başlangıçta Osmanlılık düşöncesini benimsemiştir. Buna paralel olarak *Aks-ı Sada* da Osmanlılık görüşünü benimser. Samsun'un nüfus dağılımında azınlıkların da önemli bir yer tuttuğu düşünöldüğünde, ayırım değil "ittihat" tercih edilmiştir. Fırkanın da düşöndüğü üzere, "ittihat" olursa "terakki" gerçekleşecektir. *Aks-ı Sada*'da "Osmanlı" kelimesine oldukça fazla yer verildiği görülür. Gazetenin görüşüne göre, Osmanlılık ve meşrutiyet sayesinde bütün sorunlar çözülecektir. Neredeyse her sayıda elbirliği ve yürek birliğiyle her türlü sorunun çözüleceğinin söylenmesi bu bakımdan önemlidir. Gazetenin ikinci sayısında yayımlanmaya başlayan "Mekteplerimiz" başlıklı yazı dizisi, gazetenin güttüğü düşönce yapısını özetlemektedir:

"Unutmamalıyız! Ve siz; ey Türk, Arnavut, Arap, Kürt, Ermeni, Rum kardaşlarımız! O meşum idarenin aranızda ektiği tohm-ı fesat seyyi'asıyla birçok makâsit ve ağraz-ı muhtelifeye alet olan amal-i sahifeyi terk ile bugün cümleiniz saye-i adaletinde cem' eden liva-yı hürriyet ve müsavat altında, vatani tahlis ve ala emelini takip edecek, yekdiğerinize uzattığınız dest-i vifâk ve uhuvveti, kemâl-i samimiyetle sıkınız." (*Aks-ı Sada*, nu: 2)

Gazetenin 103'üncü sayısında "Aks-ı Sadâ Gazetesinden Açık Mektup" başlığıyla Avnizâde Sıdkı Bey tarafından yazılan yazıda yer alan "Aks-ı Sada kadar hanginiz vatana, Osmanlılığa bir eser, himmet ve sadakat gösterdiniz?" cümlesi de gazetenin izlediği yolu teyit etmektedir.

İttihat ve Terakki'nin güdümünde teşekkül eden *Aks-ı Sada*, Avnizâde Sıdkı'nın vefatından dolayı 7 Mayıs 1918 tarihli 1022'nci sayısıyla basın hayatından çekilmiştir. Lakin Sıdkı Bey'in kardeşi Avnizâde Şefik, Millî Mücadele'ye destek olmak amacıyla 25 Ocak 1920'de gazeteyi tekrardan yayımlamaya başlar. Şefik Bey gazeteyi 1948/49 yılına kadar yayımlamıştır. Bir süre sonra gazete Şefik Bey tarafından satılır. Alan kişiye gazeteyi yayımlamak istemez. (Sarısakal, 2003: 31) Sonuç olarak 1908 yılında yayımlanmaya başlayan *Aks-ı Sada* 1949 yılında kalıcı olarak kapatılır. Makale için gazetenin 274'üncü sayısına kadar inceleme yapılmıştır. Bunun nedeniyse meşrutiyetin tekrardan yürürlüğe konulduğu 1908'in Samsun'da nasıl karşılandığını ve II. Abdülhamid'e olan muhalif tavrın bir Anadolu şehrine nasıl aksettiğini daha rahat tespit edebilmektir. *Aks-ı Sada*'nın yer aldığı kütüphanelerde bazı sayıların yer almamasından dolayı mecmuanın tam koleksiyonu görölememiştir ve bundan dolayı bibliyografyada eksiklik söz konusu olabilir.

KISM-I MAHSUS/EDEBÎ

Aks-ı Sada'nın 16 Kânun-ı evvel 1324 (29 Aralık 1908) tarihli sayısından itibaren gazetenin üçüncü sayfasında "Kısm-ı Mahsus/Edebî" başlığı altında manzumeler kaleme alınmaya başlar. Geleneğe uygun şekilde kaleme alınan metinler, umumiyetle aruz ölçüsüyle ve sevgiliye duyulan özlem üzerine yazılmıştır. Gazetenin edebiyat sayfasında H. Rüştü, Feyzi ve Fevzi gibi isimlere sıklıkla rastlanır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla *Aks-ı Sada*'da neşredilen manzumeler şu şekilde tablolaştırılabilir:

Gazetenin Sayısı ve Tarihi	Manzumenin Başlığı	Manzumenin Yazarı
6/ 19 Ağustos 1324 (1 Eylül 1908)	Devr-i İstibdat Nevhâtından (Zavallılar Timsali)	E. F
6/ 19 Ağustos 1324 (1 Eylül 1908)	Gurup	Ali Canip
6/ 19 Ağustos 1324 (1 Eylül 1908)	Sevgili Köylülerimize	(Samsun'daki asker kardeşlerimizin sevinçli kahraman duyguları beyit yapılarak)
40/ 16 Kânun-ı evvel 1324 (29 Aralık 1908)	Neşaid-i Sevda	Giresun'dan H. Rüştü
40/ 16 Kânun-ı evvel 1324 (29 Aralık 1908)	Kıt'a	----
42/ 25 Kânun-ı evvel 1324 (7 Ocak 1909)	Gazel	----
51/ 24 Kânun-ı sani 1324 (6 Şubat 1909)	Şarkı	Çorum'dan Fevzi
54/ 3 Şubat 1324 (16 Şubat 1909)	Ra'd-ı Kaza	Eşref
54/ 3 Şubat 1324 (16 Şubat 1909)	Tezkâr-ı Mazi	Giresun Telgraf Müdürü H. Rüştü
54/ 3 Şubat 1324 (16 Şubat 1909)	Gazel	Ünye Mal Müdürü Rüştü
58/ 16 Şubat 1324 (1 Mart 1909)	İstimdâd	Hüsnü
58/ 16 Şubat 1324 (1 Mart 1909)	Bir Münacat	Giresunlu Ahmed Ziya
58/ 16 Şubat 1324 (1 Mart 1909)	Ra'd-ı Kaza	Eşref
58/ 16 Şubat 1324 (1 Mart 1909)	Kıt'a	Merzifon'dan Şehrizâde Feyzi
58/ 16 Şubat 1324 (1 Mart 1909)	Enin-i Kalb-i Peder	Âgâh

59/ 21 Şubat 1324 (6 Mart 1909)	Vatan Şarkısı	Hüsnü
59/ 21 Şubat 1324 (6 Mart 1909)	Ra'd-ı Kaza	Eşref
60/ 24 Şubat 1324 (9 Mart 1909)	Gazel	Ünye Mal Müdürü Rüştü
60/ 24 Şubat 1324 (9 Mart 1909)	Gazel	Giresun Telgraf Müdürü H. Rüştü
60/ 24 Şubat 1324 (9 Mart 1909)	(Bir Fotoğraf Arkasına Yazılmıştır)	Çorum'dan Fevzi
60/ 24 Şubat 1324 (9 Mart 1909)	Kıt'a	Giresunlu Ahmed Ziya
60/ 24 Şubat 1324 (9 Mart 1909)	Ra'd-ı Kaza	Eşref
61/ 28 Şubat 1324 (13 Mart 1909)	Feryat	Hüsnü
61/ 28 Şubat 1324 (13 Mart 1909)	Kitabe-i Celal	Âgâh
61/ 28 Şubat 1324 (13 Mart 1909)	Şarkı	Giresun Telgraf Müdürü H. Rüştü
62/ 3 Mart 1325 (16 Mart 1909)	Teessüf	Hüsnü
64/ 10 Mart 1325 (23 Mart 1909)	Baht-ı Siyah	Hüsnü
64/ 10 Mart 1325 (23 Mart 1909)	Nezihe Hanım'ın Bir Gazeline Nazire	Giresun Telgraf Müdürü H. Rüştü
64/ 10 Mart 1325 (23 Mart 1909)	Şarkı	Giresun Telgraf Müdürü H. Rüştü
64/ 10 Mart 1325 (23 Mart 1909)	Muallim Naci'nin Bir Gazeline Nazire	Çorum'dan Fevzi
64/ 10 Mart 1325 (23 Mart 1909)	Gazel	Merzifon'dan Şehrizâde Feyzi
64/ 10 Mart 1325 (23 Mart 1909)	İsmail Hakkı Bey'in Gazeline Tanzir	Akçaabat'tan Hocazâde İsmail Hakkı

64/ 10 Mart 1325 (23 Mart 1909)	Kıt'a	F. H
70/ 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909)	Rüya	Hüsnü
70/ 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909)	Bahariye	Trabzonî Aşkî Baba
70/ 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909)	Tagazzül	Z. Hâkî
71/ 4 Nisan 1325 (17 Nisan 1909)	Gazel	Hüsnü
71/ 4 Nisan 1325 (17 Nisan 1909)	Serseri Nizamnamesinin Tetkiki Münasebetiyle	A. S
71/ 4 Nisan 1325 (17 Nisan 1909)	Bir Menfi Lisânından	M. Z
71/ 4 Nisan 1325 (17 Nisan 1909)	Matbuat Müntesibîni Münasebetiyle	A. Erzurumî
71/ 4 Nisan 1325 (17 Nisan 1909)	İtila-yı Cemiyet	Görüceli Hatip Arnavut Hafız Ali
71/ 4 Nisan 1325 (17 Nisan 1909)	Köy	Çorum'dan Fevzi
71/ 4 Nisan 1325 (17 Nisan 1909)	Senin Sesin	Âgâh
71/ 4 Nisan 1325 (17 Nisan 1909)	Gazel	H. Rüştü
77/ 25 Nisan 1325 (8 Mayıs 1909)	Gazel	Ünye Mal Müdürü Rüştü
77/ 25 Nisan 1325 (8 Mayıs 1909)	Kıt'a	Müstecabizâde İsmet Bey
77/ 25 Nisan 1325 (8 Mayıs 1909)	Gazel	Binbaşı Arnavut İsmail Hakkı
84/ 19 Mayıs 1325 (1 Haziran 1909)	Sinop Mahpus Hatıratından	Hüsnü
84/ 19 Mayıs 1325 (1 Haziran 1909)	(Abdülhamid'in Resmi Altına Yazılmıştır)	Çorum'dan Fevzi

84/ 19 Mayıs 1325 (1 Haziran 1909)	Fetvayı İmza Eden Kaleme	“Serbaz” Fazıl Berki
84/ 19 Mayıs 1325 (1 Haziran 1909)	Bir İrtica Taslağına	Muallim Hicri
109/ 15 Ağustos 1325 (28 Ağustos 1909)	Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti Türkçe Şiir	Doktor Fazıl Berki
110/ 18 Ağustos 1325 (31 Ağustos 1909)	Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti Türkçe Şiirler	Doktor Fazıl Berki

1 Eylül 1908 tarihinden 31 Ağustos 1909’a kadar *Aks-ı Sada*’da pek çok manzume neşredilmiştir. Konu olarak umumiyetle sevgiliye duyulan özlem/aşk ve siyasî olaylar ele alınmıştır. Manzumelerin yirmi iki tanesi aşk konusu üzerine yazılmıştır. Hicvetmek için yazılan manzumelerin sayısı ise on ikidir. Bunun yanında İttihat ve Terakki’yi övmek için yazılan manzumeler de vardır. Manzumeler işlenen konular bakımından iki kategoride ele alınabilir: Bireysel ve siyasî manzumeler.

Bireysel Manzumeler

Aks-ı Sada’da neşredilen manzumelerde en çok bireysel konuların işlendiği görölmektedir. Sevgiliye duyulan özlem/aşk birinci sırada tercih edilmiştir. Ardından; ölüm, tasavvuf, bireysel buhranlar ve köyü konu edinen manzumeler teşekkül etmiştir.

1. Aşk/Özlem

Aşkın ve sevgiliye duyulan özlemin işlendiği manzumeler umumiyetle geleneğe uygun şekilde teşekkül etmiştir. Gazel formatında kaleme alınan metinler, aruz ölçüsüyle oluşturulmuştur. Klasik şiirde görölen âşık-maşuk ilişkisinin devam ettirildiği görölr. Aşk ve özlem konusuna en çok eğilen şairlerin başında H. Rüştü gelmektedir. *Aks-ı Sada*’nın 71’inci sayısında H. Rüştü imzasıyla çıkan manzumeden, müellifin babasının Trabzon’da öldüğü ve onun da gazeller kaleme aldığı anlaşılmalıdır. Buradan hareketle H. Rüştü’nün edebiyata meyletmesinin babası sayesinde olduğu söylenebilir. Müellif babasının gazelini neşrederken verdiği şu bilgiler, bu düşünceyi kanıtlar mahiyettedir: “Üç sene mukaddem Trabzon’da vefat eden merhum pederimin evrak-ı perişanı arasında bulduğum bir gazeldir” (*Aks-ı Sada*, nu: 71, s. 4)

H. Rüştü’nün aşkı ele alış biçimi, geleneğin bakış açısına uygundur. Onun manzumelerinde âşık, sevgili uğruna çile çekmekte ve ondan beklediği ilgiyi görememektedir. Bu durumdan şikâyet ederek “ah” etmekte ve ortaya manzumeler aksetmektedir. Şairin elinden gelen sadece ağlamak ve sevdiğini düşünmektir:

Ey melek rahm eyle artık aşk-ı bî-ârâmıma
Var mı dil-hûn olmayan ahvâl-i pür-âlâmıma

Ağlarım geldikçe yâda sevdiğim geçmiş zaman

Katre-efşân-ı teessürdür bu hâle âsuman (*Aks-ı Sada*, nu: 61)

H. Rüştü'nün Mâhir'in "Kanı ol gül gülerek geldiği demler şimdi/ Ağlarım hâtıra geldikçe gülüştüklerimiz" beytinden etkilendiği anlaşılmaktadır. "Var mı dil-hûn olmayan ahvâl-i pür-âlâmıma" nakaratlı şarkıda H. Rüştü'nün sevgiliye bakışı açık bir şekilde görülmektedir. Ona göre sevgili melektir. Merhamet etmek ona mahsus, niyaz etmekse âşığın görevidir. Böyle bir durumda gönlü kanla dolmaktadır. Çünkü ağlamalarına bir dönüt alamaz, yalnızca yakarması ile kalır. Âşık o kadar çok ağlar ki son mısradaki, yere düşen yağmur, sevgilinin gözyaşı ile özdeşleştirilir.

Gelenekte yakarış feleğe yapılmaktadır. Ah okları âşığın elindeki en önemli araçtır. Sevgilinin merhametsizliğine karşı feleğe sitem edilir. H. Rüştü de bu geleneği sürdürmektedir. "Feryâd ediyor şâm u seher ah ederekten" nakaratlı şarkısında bu durumu şöyle anlatır:

Kurtulmadı dil pençe-i hun-hâr felekten

Feryâd ediyor şâm u seher ah ederekten (*Aks-ı Sada*, nu: 64)

Kaleme aldığı başka bir gazelde de geleneği sürdürdüğünü gösteren H. Rüştü, "câm, aşk, dest, yâr" kelimelerinin Klasik edebiyattaki alışılmış kurgusunu tekrarlar:

Câm-ı aşkı destine almış o dil-dârım benim

Pîş-gâhımda tecelli eyliyor yârim benim

La'lini gördükçe tab'-ı şairanem lâl olur

Bir perişan nağmedir dehr içre âsârım benim (*Aks-ı Sada*, nu: 60)

Eserlerini sevgiliye olan kavuşma arzusunun bir sonucu olarak nitelendiren H. Rüştü, okuyucuya adeta bir portre çizmiştir. Elinde aşk kadehini alıp, âşığının yanına gitmiştir. Sevgiliyi gören âşık ise adeta dilsiz olmuştur ve gazelini tamamlayamayacak bir hâle gelmiştir. Şairin çizdiği bu portre, onun temennisidir. Sevgiliye kavuşmak ister, kavuştuğundaysa şiir nihayete erer ve "lâl olur" Bu durumun gerçekleşmesi mümkün olmadığı için yazılan manzume "perişan bir nağme"dir.

Yaşar Nezihe Hanım, 1882 yılında İstanbul'da dünyaya gelip 1971 yılında hayata gözlerini yummuş bir şairedir. (Tatar, 1997: 9) Yazdığı şiirlerle H. Rüştü'yü etkilemiştir. *Aks-ı Sada*'nın 64'üncü sayısında "Nezihe Hanım'ın Bir Gazeline Nazire" bilgisiyle yayımlanan gazel, H. Rüştü'nün Yaşar Nezihe'den etkilendiğini göstermesi bakımından önemlidir.² Aynı zamanda müellifin aşka bakışının geleneğin izinden devam ettiğini de göstermektedir:

Mübtela-yı derd-i aşkım yok mudur insafınız?

Bir nigâh etmezsiniz dil-dâde-i şeydânıza

² Tespit edebildiğimize göre H. Rüştü'nün etkilendiği manzume Nezihe Hanım'ın, Kârınız cevri eylemektir âşık-ı yektanıza Nâlegârım düştüğüm günden beri sevdanıza (Bükülmez, 1340: 170) beytiyle başlayan gazeli olmalıdır.

İnleyip firkat ile kalb-i harabım daima

İntizar etmektedir lutf-ı ferah-bahşânıza (*Aks-ı Sada*, nu: 64)

Âşığın kalbi, sevgiliye olan özleminden dolayı daima yıkıktır. Aşk derdinden tutulmuştur ve ondan tek kurtuluşu, sevgilinin la'lidir. Lakin aradığına ulaşamadığından "intizar etmekte" ve inlemektedir. Görüldüğü üzere H. Rüştü'nün manzumedeki kurgusu, Klasik şiirdeki kurguyla aynıdır. Bu da onun geleneğe eklemlemeye çalıştığını göstermektedir.

H. Rüştü'nün aşka bakışı elem ve ayrılık üzerinden teşekkül eder. Çünkü aradığı sevgiliye bir türlü ulaşamamaktadır. Elinden gelen tek şeyse, bu durumu manzumelerle dile getirmektir:

Daima hicr ü elem ruhumu ta'zîb ediyor

Bilemem cürmü nedir? Ben gibi sevdazedenin (*Aks-ı Sada*, nu: 54)

Özet olarak denebilir ki *Aks-ı Sada*'da aşk konusunu ele alanların başında H. Rüştü gelmektedir. Onun aşka bakışı, geleneğin âşık-maşuk ilişkisiyle aynıdır. Müellif, feryatlarını dile getirerek sevgiliye olan bağlılığını ve tutkusunu anlatmaya çalışır.

H. Rüştü'den sonra aşk konusunu en çok ele alan şairlerden birisi Hüsnü'dür. *Aks-ı Sada*'da pek çok manzumesi neşredilen müellifin aşka bakışı, H. Rüştü'de olduğu gibi sevgiliye duyulan özlem üzerinden teşekkül etmiştir. Lakin H. Rüştü'den ayrılan yönü, kaleme aldığı manzumelerde hayatından esintilere yer vermesidir. Gazeteye gönderdiği "Sinop Mahpusu Hatıratından" üst başlığıyla yayımlanan manzumeler, müellifin aşkı nasıl ele aldığını açık bir şekilde göstermektedir. "Rüya" başlığıyla *Aks-ı Sada*'nın 70'inci sayısında neşredilen manzume, Hüsnü'nün sevgilisini rüyasında görmesini konu edinmektedir. Sevgiliye duyulan özlem, rüyada kendini hissettirir ve ortaya bir evlilik sahnesi akseder:

Gördün seni ey hüsn-i mücerret gelin olmuş

Tozpembesi atlastı libasın o kadar ki

Gördüm kumru sanki şafak içre tamamen (*Aks-ı Sada*, nu: 70)

Sevgili, saf ve halis güzel olarak temsil edilip, tozpembesi bir elbiseyle âşiğa görünür. Hapiste olan âşığın tek temennisi, bir an önce sevdiğine kavuşmaktır. Manzumenin diğer mısralarında da "gördüm seni" ibaresi kullanılır. Böylece muhatabın sevgili olduğu açık bir şekilde belirtilir. Sevgili için "hüsn-i mücerret, hüsn-i müebbet, rûh-ı muhabbet, rûh-ı melahat" benzetmeleri yapılmıştır. Bu da sevgiliye bakışın, geleneğe benzediğini göstermektedir. Hüsnü'nün yaşama amacının sevgiliye kavuşmak olduğu, manzumenin sonunda şöyle anlatılır:

Ey derd-i muhabbetle giden yâr-ı vefadar

Derdin ediyor rûhumu yükselmene tergîb

Sensiz yaşamak haste-i hicran ki düşvar

Çok geçmeden elbet ederim ben seni takip

Koynundaki gül solmadan evvel gelirim ben

Aç koynunu aç da beni bekle meleğim sen

Melek olarak görünen sevgiliden istenen, âşığı beklemesidir. Hapis günlerinin bir an önce geçip kavuşacaklarını düşünen âşık, karşısındaki en büyük derdin sevgiliden ayrılık olduğunu belirtmekte ve “sensiz yaşamak” ibaresiyle durumun vahametini aksettirmektedir. Son iki mısra ise oldukça sade ve etkili bir şekilde Hüsni’nün anlatmak istediği manayı yansıtır. Hüsni’yü H. Rüştü’den ayıran bir yön burada akseder. H. Rüştü’nün âşık-maşuk ilişkisi geleneğin devamıdır. Âşığın elinden gelen sevgiliye kavuşmak için ah etmektir. Hüsni’deyse durum biraz farklıdır. Kurgu geleneğe uygun olmakla beraber, kavuşmayı bekleyen bir maşuk da söz konusudur.

Hüsni’nün *Aks-ı Sada*’da neşredilen manzumelerinin temelini sevgiliye duyulan özlem oluşturmaktadır. Müellif, İstanbullu olup Sinop’a sürgüne gönderilmiştir. “Sinop Mahpusu Hatıratından” üst başlığıyla yayımlanan metinler ve “Dersaadet Hüsni” imzası belirtilen yargıyı kanıtlamaktadır. Geleneğin sevgiliye bakışından faydalanan Hüsni, şöyle bir kurgu oluşturur:

Cennet olsa meskenim sensiz bana zindan olur
Kevser olsa içtiğim sensiz yine hep kan olur

Hâlimi böyle perişan eyleyen hâlin senin
Hâlimi kim görse şimdi rahm edip giryân olur

Öyle dil-sûzdur ki aşkın ateşi ey can-feda
Şiddetinden ahının diller bile sûzân olur (*Aks-ı Sada*, nu: 71)

H. Rüştü’de olduğu gibi Hüsni de yer yer klasik kurguyu aynıyla muhafaza edip kullanmıştır. Yukarıdaki üç beyit bu duruma kanıt niteliği taşıması bakımından oldukça önemlidir. Arzulanan her türlü durumun sevgili olmayınca çok kötü bir hâl alacağını “cennet, kevser” kelimeleri üzerinden gösteren şair, bu duruma düşmesinin nedenini sevgilinin beni olduğunu belirtir. Hâl, geleneğe sıklıkla kullanılan bir kelimedir. Sevgilinin güzelliğini gösterip, âşığın düştüğü aşk buhranını anlatmak için kullanılır. İkinci beyitte şairin “perişan eyleyen” demesi de yargıyı kanıtlar mahiyettedir. Üçüncü mısradaysa âşığın en önemli aracı konumundaki “ah”tan söz edilir. Ah ateşinin gücü, gönüllerin dahi yakıcı oluşu üzerinden yansıtılmıştır. Gazelin son iki mısraı ise geleneğe göre gül-maşuk ilişkisi üzerinden oluşturulmuştur. Hüsni’nün manzumelerini güzel kılan unsurun sevgili olduğu belirtilerek şöyle denir:

Gül açılınsın goncalar gül hande-ver olsun felek
Gül güzel gül, sen gülünce mevt bile handan olur

Feyz-i aşkıdır siyah şî’rimi rengin eden
Mazhar-ı aşkın olan Hüsni gibi gûyân olur

Sevgilinin gülmesi, ölüyü dahi diriltip güldürecek derecede etkilidir. Manzumede goncanın gül olması da geleneğe uygun bir şekilde bu bağlamda değerlendirilir. İkinci beyitteyse şairin manzumesini sevgiliye duyulan özlemin şekillendirdiği üzerinde durulur. “Siyah şî’rimi rengin eden” ifadesinin kullanılması, manzumenin sevgili sayesinde ortaya çıktığını gösterir.

H. Rüştü, müstezâtı kullanmazken Hüsnü müstezâtı da kullanmıştır. *Aks-ı Sada*'nın 84'üncü sayısında yayımlanan manzumesi bu bakımdan önemlidir. Manzumenin konusu diğerlerinde olduğu gibi sevgilidir. Sevgilinin güzelliği Şu Şekilde dile getirilir:

Nedir bu sendeki endam bu can-sitan gözler

Melek dedim sana ama melekte var mı bu ân

Melek de hüsnüne hayran (*Aks-ı Sada*, nu: 84)

Sevgilinin güzelliği âşığın kendisinden geçmesine neden olup, ona bağlanmasıyla sonuçlanacak bir süreci başlatır. “Endam, can-sitan gözler” ibaresi sevgilinin güzelliğini anlatması bakımından mühimdir. İkinci mısradaysa sevgili ile melek arasında bir mukayese vardır. Âşığa göre “en” güzel olan sevgilidir ve melek bile ona hayrandır. Özet olarak denebilir ki Hüsnü'nün manzumelerinde işlenen en mühim konu sevgilidir. Sevgilinin vasıfları ve ona duyulan özlem manzumelerin temel noktasını teşkil eder. Aşkın işlenişi H. Rüştü'ye benzemekte, umumiyetle geleneğin izinden devam etmektedir.

Aşk konusunu ele alan bir diğer müellif Fevzi'dir. Manzumelerini Çorum'dan gönderen müellifin aşka bakışı, H. Rüştü ve Hüsnü'nün aşka bakıŐına benzemektedir. Geleneğin devamının söz konusu olduğu metinlerden biri *Aks-ı Sada*'nın 51'inci sayısında neşredilen “yoktur cihanda asla misali” redifli Şarkı olup Fevzi'nin sevgiliye ve onun nezdinde aşka nasıl baktığını göstermektedir:

Pek bî-bedel yârin cemali

Yoktur cihanda asla misali

Gülden güzeldir ruhsar-ı âli

Yoktur cihanda asla misali

...

Pek Şuh meşrep, pek laubali

Mümkün değildir lakin visali

Bir dem gözümden gitmez hayali

Yoktur cihanda asla misali (*Aks-ı Sada*, nu: 51)

Dörtlüklerden anlaşıldığı üzere Fevzi için sevgili “en”lerden oluşmakta ve cihanda bir benzeri bulunmamaktadır. EŞsiz bir yüze ve gülün kırmızılığından daha güzel yanaklara sahip olan sevgili âşığın ona bağlanması için her türlü vasma sahiptir ama âşık sevdiğine bağlanıp her an onu düşünmeye başladıktan sonra, kavuşması asla mümkün değildir. Çünkü sevgili ilgisizdir ve yalnızca ona duyulan ilgiyi talep etmektedir. Fevzi'nin sevgiliye bakışı Klasik edebiyatın âşık-maşuk ilişkisiyle birebir uyumaktadır. Bu da bir yenilikten ziyade geleneğin muhafaza ve tekrarıyla karŐılaŐıldığını göstermektedir.

Aks-ı Sada'nın 60'ıncı sayısında Fevzi'nin başka bir manzumesi neşredilir. Metnin takdiminde “bir fotoğraf arkasına yazılmıştır” cümlesi yer alır. 51'inci sayıda yayımlanan manzume gibi bu sayıda yayımlanan metin de sevgilinin güzelliği üzerine Şekillenmiştir. Sevgilinin güzelliği meleğe benzetilerek âşığın her an onunla olma isteği Şöyle anlatılır:

Şu yatan kız melek midir bilmem?

Görmedim böyle bir güzel sima!

Her dem olsam şununla ben hem-dem,

Bir fotoğraf elimdeki hayfa!

...

Senin ah ey bedia-i hilkat!

O güzel kalbini eden işgal,

Kim ise bahtiyardır elbet!

O da bilmem acep bulur mu zeval? (*Aks-ı Sada*, nu: 60)

Güzelliğiyle dikkat çeken sevgilinin kalbi de güzeldir. Ona sahip olan kişiye kendisini mutlu addetmektedir. Çünkü “bedia-i hilkat”e kavuşmuş olur. Manzumeyi, bir önceki metinden ayıran tek yön takdim yazısıdır. Onun haricinde gerek konu gerekse de konunun işlenişi bakımından ortaklık söz konusudur. Bu da Fevzi’nin yenilikten ziyade alışılmış konuları alışılmış biçimde anlatmaya çalıştığını göstermektedir.

Fevzi’nin üzerinde Muallim Naci’nin tesiri söz konusudur. Lakin tesir Naci’nin yeniliği savunan kısmından değil, “Mesud-ı Harabati” yani gelenekçi yönünden hareketle oluşmuştur. *Aks-ı Sada*’nın 64’üncü sayısında Fevzi, Naci’nin bir gazeline yazdığı nazireyi neşreder. Gazelin konusuysa sevgilidir:

Nev-nihâlimdeki çeşmân-ı füsunkâra bakın

Güle reşk-âver olan humret-i ruhsâra bakın

Ne kadar hüsn ü melahat var ise anda tamam

Zülf-i zertâra bakın, şiveye, refâtara bakın

Bir gül üstündeki şebnemleri andırmadadır

Ruh-ı âlinde olan lü’lü-i şehvâra bakın

Biri bülbül gibi mahzun diğeri gül gibi şâd

Bir benim gönlüme bir de dildâra bakın

Rûz-ı şeb firkat ile ağlıyorum, sızlıyorum

Bunu ispat ediyor dide-i hûnbâra bakın

Size darmadağın fikrini ifhâm eyler

Nazm-ı Fevzi’de perişani-i güftara bakın (*Aks-ı Sada*, nu: 64)

Muallim Naci'nin önce Tercüman-ı Hakikat'te neşredip Şerare'ye aldığı "Bakmayın bağda fevzareye, dildâra bakın/ Dalmasın kevsere firdevste, didara bakın" matla'lı gazel (Özgül, 2016: 243), devrinde oldukça beğenilmiştir. Yahya Kemâl de hatıratında bu gazeli tahmis ettiğini belirtir. (Yahya Kemâl, 1999: 97) Samsun'da yayımlanan bir gazeteye Çorum'dan gönderilen nazire de Naci'nin gazelinin ne kadar beğenildiğini ve etkisinin ne kadar geniş olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Fevzi'nin yazdığı nazire, Naci'nin gazeli kadar etkileyici değildir ama Fevzi'nin edebiyat dünyasında önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Geleneksel mazmunlar, geleneğin belirttiği şekilde kullanılmış ve sevgilinin yolunda kul olan bir âşık ile karşılaşılmıştır. Âşığa biçilen rol sevgilinin yolunda ağlamak ve yakarmaktır. Nazirede bunun açıkça yapıldığı görülmektedir. Ulaşmaya çalıştığı sevgiliye kavuşamayan bir âşık portresi söz konusudur. Özetle Fevzi'nin aşka ve sevgiliye bakışı geleneğin bakış açısındandır. Herhangi bir yeniliğin söz konusu olduğu söylenemez.

Sonuç olarak söylenebilir ki *Aks-ı Sada*'nın edebiyat köşesinde neşredilen manzumelerde, aşkın önemli bir yeri vardır. Aşk, sevgiliye duyulan özlemle beraber ele alınmıştır. Konunun işlenişi gelenek ile paralellik göstermekte ve bir yenilik söz konusu olmamaktadır. Aşkî ele alan müellifler arasında, H. Rüştü, Hüsnü ve Fevzi'nin ön planda olduğu söylenebilir.

2. Ölüm

Aks-ı Sada'da yayımlanan manzumeler arasında ölüm konusunun da önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Ölüm konusunu en çok işleyen şair Âgâh'tır. Ölümü ele alan dört metnin üçü Âgâh'a aittir. Oğlu Celaleddin'in amansız ölümüne dayanamayan müellif, acısını kaleme dökerek atlatmaya çalışmıştır.³ Âgâh'ı diğer şairlerden ayıran en mühim vasıf gerek kurgusunun gerekse de kelimelere hakimiyetinin gazetede manzumesi neşredilen diğer şairlere göre daha sağlam olmasıdır.

Aks-ı Sada'nın 58'inci sayısında "Enin-i Kalb-i Peder" başlıklı bir şiir neşredilir. Âgâh tarafından yazılan bu şiir, tespit edebildiğimize göre, *Aks-ı Sada*'da yayımlanıp ölüm temini işleyen ilk metindir. Âgâh Bey'in on dokuz yaşındaki çocuğu Celaleddin'in bir yangın sonucu kazayla ölümünü anlatan şiir, müellifin ıstırabını açıkça ortaya koymaktadır:

Nür-ı didem, sevgili oğlum Celaleddin'im ah

Darbe-i ânı mevtinle beni ettin harab

İlerim, ah eylerim hicrinle kaldım piç ü tab

Kanlı yaş gözden akar, dilden çıkar dūd-ı tebâh (*Aks-ı Sada*, nu: 58)

Bir babanın feryadını anlatan bu acı dolu mısralar, Âkif Paşa'nın ölen torunu için yazdığı mersiyeği çağrıştırmaktadır. Âkif Paşa'nın mersiyesindeki "Tıfl-ı nâzenînim unutmam seni/ Aylar günler değil geçse de yıllar/ Telh-kâm eyledi firakın beni" ve "Yansın âhım ile kül olsun güller" mısraları ile yukarıdaki dörtlük arasında bir benzerlik söz konusu olabilir. Geleceğin ümidi olacak vatanperver bir genç olarak yansıtılan Celaleddin'in ani ölümü Âgâh Bey'i oldukça sarsmıştır. Ölünceye kadar yaşadığı acıyı unutamayacağını düşünen müellif, oğluna olan düşkünlüğünü ve bağlılığını açıkça ortaya koymuştur. Dokuz dörtlükten oluşan şiirin tamamında oğlu ölen bir babanın üzüntüsü ve acısı aksettirilir.

³ *Aks-ı Sada*'nın 64'üncü sayısında, Âgâh Bey'in oğlunun ölümünden dolayı yazılan taziyeneme de neşredilmiştir.

Âgâh'ın diğer bir şiiri gazetenin 61'inci sayısında görülür. "Kitabe-i Celal" başlığını taşıyan metnin konusu, diğerinde olduğu gibi oğlu Celaleddin'in ölümüdür. Aynı zamanda Celaleddin'in hukuk eğitimi için aile evinden ayrıldığı ve okulun bulunduğu şehre tek başına gittiği ama bütün hayallerinin yarım kaldığı şu şekilde dile getirilir:

Ayrılp mader pederden maksad-ı tahsil için
Yalnız geldim idi bu şehr-i safaya pür-emel
Ceht ederdim şevk ile fenn-i hukuk tekmiil için
Uymadı âmâlime amma ki takdir-i ezel (Aks-ı Sada, nu: 61)

Dört dörtlükten oluşan şiir, Celaleddin'in ağzından yazılmıştır. Âgâh Bey adeta oğlunu konuşurmuş ve geride kalanların çektiği sıkıntıyı anlatmıştır. Şiir "ruhuma fatihe okusunlar" mealindeki mısra ile bitmektedir. Oğlunun ölümüne üzülen bir baba portresi çizilmesine karşın, isyan eden bir baba portresi söz konusu değildir. Âgâh yaşanan olayı "takdir-i ezel" olarak nitelendirmekte ve adeta bununla kendisini teskin etmektedir.

Aks-ı Sada'nın 71'inci sayısında Âgâh'ın bir şiiri daha yayımlanır. Müellifin kelimelere vukufiyetini ve kurgudaki başarısını göstermesi bakımından önemli olan bu şiirde konu yine oğlunun ölümüdür. "Senin Sesin" başlıklı metinde, bir babanın kulağına ölen oğlunun sesinin gelişi anlatılır.

Evet! O rûh-nevâz sesin
Celal! Semaha akseder
Fakat bu dem bilir misin?
Nasıl elim ve can-hıraş
Enin-i ah-ı muhtazar
Gibi hazin ve mürtaış
Bütün teessürat kalbimi
Bütün telhifat kalbimi
Uyandırır da pür-keder
Samim-i ruhuma döker
Ve ben bu gamlı haletin
Zebun-ı ıstrabıyım
Bu darbe-i felaketin
Humûl-ı iktirabıyım
Gözümde eşk-i bim ü gam
Dilimde cerha-i elem;
Figan edince pis ü pes
Kulağıma gelir o ses
"Yetiş peder!" diyor hazin!
Bu nazlı oğlun ölmesin

Senin sesin! (*Aks-ı Sada*, nu: 71)

Celal'in ölmesi Âgâh Bey'i oldukça etkilemiştir. Babanın gönlünde açılan yaranın en saf ve en açık ifadesi yukarıdaki mısralardır. İstirap dolu bir beden, oğlunun ölümüne üzülmekte adeta onun sesini duymakta ama hiçbir şey yapamamaktadır. Müellif çektiği acıyı etkili bir şekilde anlatmıştır. Özet olarak Âgâh Bey, *Aks-ı Sada*'da oğlunun ölümü üzerine yazdığı şiirler ile tanınmış biridir. Kaleme aldığı üç metin bu doğrultuda şekillenmiştir. Duygularını samimiyetle kelimelere döktüğü için Âgâh Bey, diğer müelliflere göre daha etkilidir.

Âgâh Bey haricinde ölüm konusunu işleyen bir diğer müellif Giresunlu Ahmed Ziya'dır. Şevket isimli birinin ölümü üzerine kaleme aldığı kıt'ada, Şevket Bey'in kendisini öldürdüğünü ve bu durumdan geride kalanların çektiği ıstırapı ilk üç mısradan anlatmaktadır:

Eyledin pek genç iken hâk-ı mezarı aşiyân

Ah nasıl kıydım elinle canına ey Şevket'im

Beklemezdim böyle bir mevt-i feci'i nâ-gehân (*Aks-ı Sada*, nu: 60)

Şevket Bey'in genç bir yaşta kendi canına kıydığını anlatan bu şiirde, geride kalanların oldukça şaşırıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü Şevket'ten böyle bir hareket beklememekteler. Kıt'anın son mısraında müellifin çektiği acı "ağlarım nevmidi-i hüsrânla" ifadesiyle belirgin bir şekilde gösterilmiştir.

Sonuç olarak denilebilir ki *Aks-ı Sada*'da ölüm konusu da işlenmiştir. Aşk konusu kadar ele alınmayan ölüm, Âgâh Bey ve Giresunlu Ahmed Ziya Bey'in şiirlerinde görülür. Gerek konuyu işleyiş gerek duyguları bağlama aktarış gerekse de Türkçeyi kullanım açısından Âgâh Bey'in ölüm temini ele alan diğer şairlerden daha başarılı olduğunu belirtmek gerekir.

3. Tasavvuf

Aks-ı Sada'nın edebiyat köşesinde dinî konulu manzumelerin de kaleme alındığı görülmektedir. Bu metinlerde Allah'a yakarış ve ilahî aşk söz konusudur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Ahmed Ziya ve Feyzi bu tür manzumeler kaleme almış şairlerdir.

Aks-ı Sada'nın 58'inci sayısında Ahmed Ziya'nın kaleme aldığı münacat, tespit edebildiğimiz kadarıyla, gazetede neşredilen ilk tasavvufi/dinî metindir. "Ey kâinatın hâlik-i hakikisi olan Allahü zülcelal" mısraıyla başlayan manzume, Yaratıcı'nın her şeye kuvveti olduğunu ve her şeyin ondan geldiğini anlatır. Manzumenin altında Giresunlu Ahmed Ziya, Tanrı'ya şöyle yakarır:

"Allah'ım yine senden niyaz ederim ki ben fakire sıhhat-ı efkâr ver ki insanların hasail-i mergubesinden, o saf güzidesinden olan 'ahlak'ımın tashihine, temyizine uğraşayım. Çünkü bir ahlaksız bin sahib-i ahlakı rencide eder." (*Aks-ı Sada*, nu: 58)

Gerek manzumedan gerekse de açıklamadan anlaşılıyor ki müellifin böyle bir metin kaleme almasının nedeni, Allah'ın istediği "kul" vasfını yeterli ölçüde sağlayabilmek ve yalnızca Yaradan'a meylettiğini göstermektir.

Gazetenin 64'üncü sayısında Merzifon'dan Şehrizâde Feyzi'nin gönderdiği gazel, tasavvufi/dinî konuları içermesi bakımından önemlidir. Ahmed Ziya'da olduğu gibi Allah'ın kudretine göndermede bulunan müellifin Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna da telmihte

bulunduğu söylenebilir. Sonuç olarak *Aks-ı Sada*'da iki metin dinî/tasavvufî hüviyet taşımaktadır. Ayrıca birbirlerinin tekrarı mahiyetindedirler.

4. Bireysel Buhran

Aks-ı Sada'da bireysel buhrandan veyahut sıkıntıdan hareketle kaleme alınmış metinler de görülür. Bu konuda manzume kaleme almış yegâne isim Hüsnü'dür. *Aks-ı Sada*'nın 58'inci sayısında ve 64'üncü sayısında neşredilen manzumelerde, bireysel buhran görülür. 58'inci sayıda "İstimdad" başlığıyla yayımlanan metin, Hüsnü Bey'in medet çılgınlığını içerir. Manzumede ki şu dörtlük bu bakımdan önemlidir:

Vatan, din, hak demekle sad-hezar zulme seza oldum

Cinayet işledim güya reis-i eşkıya oldum

Nihayet kimsesiz zevcemle, maderden cüda oldum

Garibim, bî-kesim, zarım dahilek Ya Resulallah (*Aks-ı Sada*, nu: 58)

Yaşadığı buhrandan dolayı Tanrı'yı adeta sığınacak yer olarak gören Hüsnü, Allah'a yakarmakta ve ondan yardım talep etmektedir. Kendisinin çaresiz ve kötü bir durumda olduğunu belirterek, her türlü iyiliğin yalnızca ondan geleceğini belirtir. Gazetenin 64'üncü sayısında da buhranını benzer şekilde dile getirir. "Baht-ı Siyah" ismiyle yayımlanan manzumede, fizikî olarak toplumun güzellik algısına uymayan bir kadından hareketle, kendisinin ondan daha bahtsız olduğunu öne sürerek "Ah benim çektiğim işte bu kadından pek çok" mısraıyla durumu özetler.

Özet olarak, *Aks-ı Sada* gazetesinde bireysel buhranın/sıkıntılarının da işlendiği görülmektedir. Hüsnü Bey'in kaleme aldığı bazı manzumeler bu konuya örnek teşkil etmektedir. Konuyu ele alırken benzetmelerden faydalanıp, Allah'a sığındığı görülür.

5. Köy

Aks-ı Sada'da köy hayatının da manzumelere konu edinildiği görülür. Gazetenin 71'inci sayısında Çorum'dan Fevzi'nin gönderdiği manzume, tespit edebildiğimiz kadarıyla, bu konuyu ele alan tek manzumedir. Çorum Meclis-i İdare Başkanlığı Edib-i Meali-perver Tahsin Efendi'ye atfedilen manzume, on dört dörtlükten oluşmaktadır. Fevzi'nin amacı köyün acıklı ve bedbaht bir hâlde olduğunu anlatmaktır:

Şu karşıdan görünen köy, kulûbu yandırıyor

Yıkık, çökük çatılarla çürük samanlarla

Bütün kederli geçen bir hayatı andırıyor

Uzak, yakın bacalardan çıkan dumanlarla

...

Yazık yazık ne kadar gark-ı ye's ü harmandır

Muhammet işte ser-a-pa sefalet ü gamdan

Şu heyetiyle nasıl girye-bahş-ı insandır

Bakar bakar yanarım dem-be-dem bu meşhede ben

Köyüm müdür gördüğüm şu sengistan
 Ser-te-ser bir harabe-zar gibi
 O yıkık evleriyle çeşme heman
 Görünür bir büyük mezar gibi
 ...
 Ey gına perveran!.. Gelip bakınız
 Bunlar insan değil mi söyleyiniz
 Terk edip zulm ü kahrı artık siz
 Biraz olsun terahhum eyleyiniz! (*Aks-ı Sada*, nu: 71)

Fevzi'nin 1909 yılında Anadolu'da gördüğü köy hayatı, oldukça kötüdür. "Gına-perveran" olarak nitelendirilen zenginlerin, köylere gidip bedbaht durumu görmelerini isteyen müellif, köydekilerin de insan gibi yaşamaları gerektiğini düşünmektedir. Denilebilir ki *Aks-ı Sada*'daki manzumesinde köyü mevcut sorunlarıyla ele alan Fevzi, bütün bu sorunların nihayete ermesini istemektedir.

Sonuç olarak *Aks-ı Sada*'da yayımlanan manzumelerde, bireysel konular ağırlıktadır. En çok aşk konusu ele alınırken ölüm ve bireysel buhran gibi konuların da işlendiği görülür.

Siyasi Manzumeler

Aks-ı Sada'da bireysel konuların yanı sıra siyasi konulara yönelik manzumeler de kaleme alınır. En çok hiciv konulu manzumeler yazılmıştır. Bunun haricinde İttihat ve Terakki'yi övmek için yazılan manzumeler, donanmanın geliştirilmesi için yardım talep eden manzumeler ve vatani öven manzumeler kaleme alınır.

1. Hiciv

Aks-ı Sada'da aşk ve sevgiliye duyulan özlem konuları haricinde en çok işlenen konu hicivdir. Umumiyetle II. Abdülhamid'i merkeze alarak, istibdat yönetimine karşı bir eleştiri söz konusudur. Bunun yanı sıra 1909 yılında Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilen "Serseri Nizamnamesi"ne ve "Matbuat Kanunu"na karşı eleştiriler de gazetede neşredilir.

Gazetenin 84'üncü sayısında Fevzi'nin "Abdülhamid'in resmi altına yazılmıştır" bilgisini vererek neşrettiği manzume, padişahın belirli bir kesim tarafından nasıl algılandığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. "Hain, zalim, gaddar, kırmızı sultan" gibi kötü vasıflara sahip biri olarak nitelendirilen II. Abdülhamid için "Hâlâ bu cihan görmedi bir sen gibi hunhar" ve "Şakirt olamazlar sana Firavun ile Nemrut" mısraları kurularak, Osmanlı Devleti için en büyük şanssızlığın böyle bir padişah tarafından uzun süre yönetilmiş olması gösterilir. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinin gerekçesi olarak gösterilen Sahih-i Buhari'nin yakılmasına göndermede bulunarak;

Binler ile dini kütübü ateşe attın
 Sen dinini imanını bir akçeye sattın

beyti oluşturulmuştur. Padişahın servetine de telmihte bulunarak, halka zulüm haricinde hiçbir şey yapılmadığı belirtilerek istibdat yönetimi sert bir şekilde eleştirilmiştir. "Rahat yüzü

göstermedi bir kimseye devrin” mısraı ile Fevzi'nin II. Abdülhamid'e bakışı açık bir şekilde ortaya konulur. Manzumenin sonunda “Lanet sana lanet, yine lanet yine lanet” mısraının yer verilmesi de padişaha duyulan kin ve öfkeyi açık bir şekilde göstermektedir. Ayrıca aynı mısra, Tefvik Fikret'in II. Abdülhamid dönemi İstanbul'una duyduğu nefreti dile getirdiği “Sis” şiirindeki tel'inleri hatırlatmaktadır. *Aks-ı Sada*'nın İttihat ve Terakki'yi destekleyip, eski dönem hakkında kurduğu ağır ibareler göz önüne alındığında, Fevzi'nin bu manzumesinin yayımlanması da pek tabii anlaşılabilir. Gazete yönetimi için eski dönem kötülüklerden ibarettir. Onun yıkılıp, yeni dönemin mutluluk devri olacağı algısı oluşturulmalıdır. Bunun yolu da geçmişi kötüleyip, yeniye zemin hazırlamaktan geçmektedir.

1909 yılında Meclis-ı Mebusan'da “Serseri Nizamnamesi” kabul edilir. Bu kanunun birinci maddesine göre serserinin tanımı şöyledir:

“Hiçbir vasıta-i maişeti bulunmadığı ve çalışmağa kudreti olduğu hâlde laakal iki aydan beri bir gûna kâr u kesb veya sanatla meşgul olmayan ve bu müddet zarfında iş bulmak için teşebbüsât-ı lâzımede bulunduğunu dahi ispat edemeyip şurada burada dolaşan kimselere serseri itlak olunur.” (Serseri Nizamnamesi, 1909: 2)

Tanımdan hareketle serserilere belirli cezalar öngörülür. Örneğin kanunun dördüncü maddesine göre serseri olarak görülen kimsenin Umur-ı Nafia veyahut belediyede iki ila dört ay müddetle alıkonulması öngörülür. Bu kanun *Aks-ı Sada*'nın 71'inci sayısında “A. S” takma adını kullanan biri tarafından eleştirilir:

Ekseri efradı işsizlikle şimdi milletin
Arz-ı istihkak ederken serseri unvanına
Eldeki yerler kifayet eylemez teb'îd için
Başka bir kişver gerektir serseri iskanına (*Aks-ı Sada*, nu: 71)

İnsanların çoğunun işsiz olduğunu söyleyen müellif, bu kanun uygulamaya koyulduğu takdirde, herkesi sürmek için farklı bir yerin gerekeceğini çünkü var olan toprakların bu kişilere yetmeyeceğini belirterek hem ekonominin kötülüğüne hem de kanunun yanlışlığına göndermede bulunur.

Aynı sayıda meşrutiyetten istediğini elde edememiş bir insanın sitemi de yer almaktadır:
Vakıf oldum derdine bî-çaregan milletin
Ağladım rikkatle insanıyetin ahvaline
Ah! Eğer böyleyse kanun-ı müsavat-ı beşer
Lanet olsun âlemin mazi ü istikbaline

“M. Z” takma adıyla yazılan dörtlük, meşrutiyetten bekleneni bulamamış çaresiz bir milletin isyanını özetlemesi bakımından oldukça önemlidir.

1909 yılında “Matbuat Kanunu” da Meclis-i Mebusan'dan geçer. Buna göre süreli yayın veyahut kitap neşretmek için çeşitli kısıtlamalar ve düzenlemeler söz konusu olur. II. Abdülhamid'i “istibdat” dönemi olarak nitelendiren kişilerin böyle bir düzenleme yapması, devrin şairlerini rahatsız eder ve A. Erzurumî durumu şöyle eleştirir:

Adamın ağzını evvelce tıkar gâsibler
 Meneder Şiddet ile nale-i mazlumu adû
 Milletın çeŐmi açıldı, kapanır mı ağzı
 Bizi ahmak yerine koymayın artık yahu! (*Aks-ı Sada*, nu: 71)

Sonuç olarak denilebilir ki *Aks-ı Sada*'da II. Abdülhamid dönemini merkeze alan eleştiriler yer almasına rağmen 1908 sonrasını hicveden manzumeler de yayımlanmıştır.

2. Övgü

Aks-ı Sada, İttihat ve Terakki'yi merkeze alan bir gazetedir. İttihat ve Terakki'nin görüşleri doğrudan *Aks-ı Sada*'ya sirayet eder. Bunun bir sonucu olarak gazetede firkanın övüldüğü manzumeler neşredilir. *Aks-ı Sada*'nın 17 Nisan 1909 tarihli 71'inci sayısında Görüceli Hatip Arnavut Hafız Ali imzasıyla yayımlanan manzume, İttihat ve Terakki olmasaydı, hiçbir şeyin başarılamayacağı öne sürülerek firkanın ömür boyu var olması dilenir:

Cemiyet olmasaydı tufan hûn olurdu
 Erbab-ı müfsidetten âlem zebun olurdu
 Cemiyete nıgehbân olsun hemıŐe Allah (*Aks-ı Sada*, nu: 71)

Manzumenin takdim yazısında da metnin neŐrediliŐ sebebini gazetede yayımlanan "İttihada Doğru" başlıklı yazıya dayandırılarak Şöyle denilir:

"Muteber *Aks-ı Sada* gazetesinde 'İttihada Doğru' serlevhasıyla tahtında Mehmed Hamdi Bey tarafından keŐide-i silk-i sütür buyurulan makale-i dil-nişin bendenize irticalen manzume-i âtiyeyi Őöyletti. Tensip buyurulduğu takdirde muhterem gazetelerinin bir köŐesine derci mütemennadır."
 (*Aks-ı Sada*, nu: 71)

Bu alıntılar gösteriyor ki *Aks-ı Sada*, İttihat ve Terakki'nin övülmesi ve yeni üyeler elde edip halkın üstündeki gücünü arttırmak için gayret etmekte ve firkayı savunmaktadır.

3. Yardım Talebi

1909 yılında Osmanlı Devleti'nin donanmasını geliŐtirmek ve gerekli gemileri alabilmek adına maddî katkı sağlamak amacıyla, gönüllülük esasına bağlı Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti kurulur. Cemiyet olduğuça faydalı olur ve pek çok gemi halktan toplanan yardımlar sayesinde alınmıştır. Alınan gemiler arasında en çok bilineni Sultan Osman ve Reşadiye dretnotlarıdır. Bu gemilerin halk arasında tanınmasının nedeniyse satın alınmasına rağmen İngiltere'nin gemilere el koymasıdır. (Güvenç, 2011) Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin kurucularından birisi de Doktor Fazıl Berki'dir. Cemiyete katılımı arttırabilmek ve daha çok yardım toplayabilmek amacıyla konferanslar verip, manzumeler kaleme almıştır. (Türkoğlu, 2018: 10) Kastamonu'nun hem ilk özel gazetesi hem de İttihat ve Terakki'nin Kastamonu Şubesinin yayın organı olan Köroğlu'nda (Yılmaz, 1997: IV) Fazıl Berki'nin manzumeleri neŐredilmiŐtır. *Aks-ı Sada*'da da buradaki manzumeler aynen yayımlanmıştır. Bu sayede *Aks-ı Sada*'nın donanmanın gelişmesi için Samsun halkını örgütlemeye çalıştığı söylenebilir.

Aks-ı Sada'nın 28 Ağustos 1909 tarihli 109'uncu ve 31 Ağustos 1909 tarihli 110'uncu sayısında Fazıl Berki'nin manzumeleri yayımlanır. İlk olarak Köroğlu'nda yayımlandığı bilinen

bu manzumeler, bir ay gibi kısa bir sürede *Aks-ı Sada*'da da neşredilir. Bu durum hem şehirler arasındaki ulaşımı hem de vatan uğrunda birliği göstermesi bakımından önemlidir. “Türkçe Şiirler” başlıklı manzumelerde, II. Abdülhamid dönemi eleştirilmektedir. Padişahın donanmayı yok ettiği ileri sürülerek,

Bilirsiniz Abdülhamid donanmayı bitirdi

Haps eyledi, zincirledi yattı çürüdü

Etrafını denizlerin hayvanları bürüdü

Kazanları berbat oldu, bacaları tütmedi (*Aks-ı Sada*, nu: 109)

denilmektedir ve kurtuluşun yeni bir donanma kurmak olduğu bunun yolunun da halktan toplanacak yardımlara bağlı olduğu vurgulanır.

4. Vatan

Aks-ı Sada'da vatan mefhumu bir bütün olarak ele alınmaktadır. Gazetenin 59'uncu sayısında “Vatan Şarkısı” başlığıyla Hüsnü Bey'in kaleme aldığı manzume bu bakımdan oldukça önemlidir. Hüsnü Bey'e göre vatan, insanın en kutsalıdır. Ona bağlılık içten ve derin saf muhabbetle gerçekleşir:

Ey mukaddes vatan, ey mader-i müşfik daim

Seni millet sever elbet bu muhabbet saftır

Buna nispet bütün ikbal bütün âmâl laftır

Vatan, ey hâk-ı mübarek seni tekbîl ederek

Seni tebcil ederek şanını ala ederiz

Yoluna can veririz, Hak yoluna hep gideriz (*Aks-ı Sada*, nu: 59)

Vatan kutsal olduğu için mübarek toprak olarak görülmektedir. Bundan dolayı onu bir tutup, yüceltmek ve şanını yükseltmek her vatandaşın görevidir. Bu uğurda gerekirse can vermekten de kaçınılmamalıdır.

Sonuç olarak söylenebilir ki *Aks-ı Sada*'da siyasi konulu manzumelere de geniş yer verilmiştir.

SONUÇ

Samsun bulunduğu konum ve farklı milletten insanların bir arada bulunması bakımından önemli bir şehirdir. Şehirdeki ilk gazete 1870'te Rumlar tarafından neşredilmiştir. Türklerin yayımladığı ilk gazete Hacı Hüseyin Avni Bey'in matbaasında basılan *Aks-ı Sada*'dır. Gazetenin amacı İttihat ve Terakki'yi desteklemektir. Bunu yaparken eski yönetimin eleştirilip yeni yönetime yer açılması gerekir ve bundan dolayı II. Abdülhamid dönemi ağır bir şekilde hicvedilir. İttihat ve Terakki'nin ilk döneminde egemen bir görüş olarak benimsediği Osmanlılık görüşünü savunmuştur. *Aks-ı Sada*, Samsun'un edebiyat ortamının gelişmesinde de önemli katkıları vardır. “Kısm-ı mahsus/edebî” başlığı altında farklı konulardan pek çok manzume neşredilmiştir. Nesir yerine manzumelerin yayımlanmış olması, gazetenin yayın görüşünü göstermesi bakımından önemlidir. Buradan hareketle *Aks-ı Sada*'nın Samsun'un şiir mektebi olduğu söylenebilir. Siyasî

manzumelerde, II. Abdülhamid'in ve onunla özdeşleşen istibdadın eleştirildiği görölmektedir. Ayrıca hürriyetin ve meşrutiyetin övüldüğü de anlaşılmaktadır. Kısım-ı mahsus/ edebî" bölümünün oluşması 16 Kânun-ı evvel 1324 (29 Aralık 1908) tarihli kırkinci sayıda gerçekleşir. Yayımlanan ilk manzumeyse Giresun'dan H. Rüştü'nün gönderdiği "Neşaid-i Sevda" başlıklı derlemedir. Aynı sayıda meşrutiyetin yeniden yürürlüğe girmesinden dolayı düşülen bir kıt'a da vardır. Gazetede edebiyat sayfası düzenli bir şekilde çıkmamaktadır. 40'inci sayıdan sonra 42'nci sayıda manzumelere yer verilirken ardından 51'inci sayıda metinler neşredilir. H. Rüştü, Fevzi, Feyzi ve Hüsnü gibi belirli isimler gazeteye düzenli bir şekilde manzume göndermiştir. H. Rüştü umumiyetle aşk ve özlem temine bağlı manzumeler kaleme alıp geleneğin çizgisinden ilerlemiştir. Fevzi ise manzumelerini Çorum'dan göndermekte ve aşk konusunu H. Rüştü'de olduğu gibi geleneğin bakış açısıyla işlemektedir. Fevzi'nin bazı manzumelerinde II. Abdülhamid ve istibdat yönetimi eleştirilmektedir. Hüsnü Bey'se vatanın kutsallığına temas etmiştir. Görölüyor ki gazetede neşredilen manzumelerde, sevgiliye duyulan özlemden köyün anlatılmasına ve devrin siyasî olaylarına kadar geniş bir yelpazede çeşitli konular ele alınmıştır. Bağlam ve Türkçenin kullanımı bakımından müellifler arasında ön plana çıkan isim Âğâh Bey'dir. Oğlunun ölümü üzerine yazdığı şiirler, müellifin kaleminin güçlü olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak *Aks-ı Sada*, 1908 itibarıyla Samsun'daki edebî ortamı ve Bâb-ı Âli'nin Samsun'dan nasıl görüldüğünü göstermesi bakımından dikkat çeken bir gazetedir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Hüseyin (2010). *Dünden Bugüne Trabzon Basını 1, Trabzon: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı.*
- Aydoğdu, Orçun (2021). "Samsun Matbuatında Çok Kültürlülük", *Şehir Tarihi Yazarları Çok Dilli Çok Kültürlü Şehirler*, ed. Ömer Bozkurt, Mehmet Tuğrul, Yahya Aydın, Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Bardakçı, Murat (2011). "Abdülhamid, tahtından 'kitap yakma' suçlamasıyla indirilmiştir", Habertürk, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/614533-abdulhamid-tahtindan-kitap-yakma-suclamasiyla-indirilmisti>. Erişim tarihi: 02.11.2021
- Beayatlı, Yahya Kemal (1999). *Çocukluğum Gençliğim Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Bilici, Bahar (2019). *II. Meşrutiyet Dönemi Anadolu'da Bir Taşra Gazetesi "Aks-ı Sada (Anadolu Sesleri)"*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Samsun.
- BOA. DH. MKT., 1284-87.
- Fazıl Berki (1325), "Türkçe Şiirler", *Aks-ı Sada*, S. 109.
- Güreller, Askan (1974). *Samsun Basını*, Bitirme Tezi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi: İstanbul.
- Güvenç, Serhat (2011). *Osmanlıların Drednot Düşleri*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hüsnü (1324). "Vatan Şarkısı", *Aks-ı Sada*, S. 59.
- K, Yust (1995). *Kemalist Anadolu Basını*, Ankara: ÇGD Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (1978). *Şiir Tahlilleri 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Komisyon (1909), *Serseri Nizamnamesi*, İstanbul: Asır Matbaası.

Özgül, Metin Kayahan (2016). *Muallim Naci Efendi*, İstanbul: Kitabevi.

Saraç, Yekta, Andi, Fatih (1997). “Âkif Paşa Divançesi”, *İlmî Araştırmalar*, S. 4.

Sarısakal, Baki (2003). *Samsun Basın Tarihi*, Samsun: Cem Ofset.

Tatar, İlknur (1997). *Yaşar Nezihe Bükülmez Hayatı ve Şiirleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Türkoğlu, Meltem (2018). *Fazıl Berki Tümtürk'ün Hayatı ve Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kastamonu.

Yaşar Nezihe (1340), *Feryadlarım*, İstanbul: Vatan Matbaası.

Yılmaz, Mehmet Serhat (1997). *Kastamonu Basınında Köroğlu Gazetesi (1908-1918)*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü: Ankara.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Alan, Selami; Kartallıoğlu, Nurettin (2021). “Sırâtümüstakîm/Sebîlürreşâd Dergisinde Mehmet Akif'in Eğitim ve Dil Eğitimi Üzerine Görüşleri”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 222-235.

Selami ALAN* Nurettin KARTALLIOĞLU**

Sırâtümüstakîm/Sebîlürreşâd Dergisinde Mehmet Akif'in Eğitim ve Dil Eğitimi Üzerine Görüşleri***

In the Journal Sırâtümüstakîm/Sebîlürreşâd Mehmet Akif's Views on Education and Language Education

ÖZ

Mehmet Akif, varlık ve yaşamını devleti ve milletine vakfeden mümtaz şahsiyetlerden biridir. Siyasî, sosyal ve kültürel değişim ve dönüşümün maddî ve manevî açıdan yediden yetmişe herkes tarafından en derinden hissedildiği bir devirde, toplumu doğruya sevk etmek için hitabı, kalemi ve icraatlarıyla kılavuzluk yapmaya çalışmıştır. Meclis kürsüsünden camii minberine, manzum hikâyeden tercüme, makale ve denemeye kadar eline geçen her tür ortam ve vasıtayla halka seslenmiş ve neticede halkın sesi olmuştur. Mehmet Akif'in halka ulaşmak için kullandığı vasıtalarından biri, yayın hayatına 1908 yılında *Sırâtümüstakîm* ismiyle başlayıp 183. sayıdan itibaren ise *Sebîlürreşâd* adıyla devam eden dergi olmuştur. Akif; Eşref Edip Fergan ile Ebulula Mardin tarafından çıkarılmaya başlanan bu derginin başyazarlığını yapmış ve bilhassa Anadolu insanına moral ve motivasyon kazandırmayı hedefleyen yazılarıyla Kurtuluş Savaşı'na büyük katkı sağlamıştır. Öte yandan sadece Milli Mücadele'ye yönelik yazılarla yetinmemiş, hayalini kurduğu medeniyetin ve görmek istediği insan modelinin niteliklerini anlatan yazılar da kaleme almıştır. Dolayısıyla bu dergi, kapatıldığı 1925 yılına kadar çıkan 641 sayısıyla Mehmet Akif'in fikir dünyasından parça parça izler taşıyan bir belge hüviyeti kazanmıştır. Yapılan bu çalışmada ise Mehmet Akif'in dergideki “Hasbihâl”, “Eski Hâtrâ” ve “Eski Hâtrâlar” gibi başlıklı yazıları incelenerek bu büyük mütefekkirin eğitim ve dil eğitimi üzerindeki düşünceleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, *Sırâtümüstakîm*, *Sebîlürreşâd*, Eğitim, Dil Eğitimi.

ABSTRACT

Mehmet Akif is one of the distinguished personalities who devoted his existence and life to his state and nation. At a time when political, social and cultural change and transformation was felt most deeply by everyone, from seven to seventy, in material and spiritual terms, he tried to guide the society with his speeches, writings and actions in order to guide the society. From the pulpit of the parliament to the pulpit of the mosque, from verse stories to translations, articles and essays, he spoke to the public and eventually became the voice of the people. One of the means Mehmet Akif used to reach the public was the journal, which started its publication life in 1908 with the name *Sırâtümüstakîm* and continued under the name of *Sebîlürreşâd*

*Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
selami.alan@ibu.edu.tr ORCID: 0000-0001-7388-0430

** Öğr. Gör. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, kartallioğlu_n@ibu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-3464-8716

*** Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 24.10.2021 Kabul Tarihi: 03.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1014011 (Bu çalışma; 30 Eylül 2021 tarihinde Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Dil ve Edebiyat Topluluğu tarafından düzenlenen Kabulünün 100. Yılında İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan “Mehmet Akif’le Eğitim ve Dil Üzerine ‘Hasbihâl’” başlıklı bildirinin genişletilmiş hâlidir.

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

from the 184th issue. Akif; He was the editor-in-chief of this magazine, which was started to be published by Eşref Edip Fergan and Ebulula Mardin, and made a great contribution to the War of Independence, especially with his articles aimed at giving morale and motivation to the Anatolian people. On the other hand, he did not content himself with the articles about the National Struggle, but also wrote articles describing the qualities of the civilization he dreamed of and the human model he wanted to see. Therefore, this magazine has gained the identity of a work that bears traces of Mehmet Akif's world of ideas, piece by piece, with 641 issues, which were published until 1925, when it was closed. In this research, Mehmet Akif's articles titled "Hasbihâl", "Old Remembrance" and "Old Remembrances" were examined and it was tried to determine the thoughts of this great thinker on education and language education.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, *Sırâtümüstakîm*, *Sebîlürreşâd*, Education, Language Education.

GİRİŞ

Mehmet Akif Ersoy, altmış üç yıllık ömründe hem son demlerini yaşayan bir devletin yıkılış acılarına hem de yeni bir devletin kuruluş sancularına şahitlik etmiş biridir. Öte yandan babasını kaybetmenin getirdiği maddi sıkıntılar nedeniyle fakir bir semtte on beş yaşından itibaren yoksulları ve yoksulluğu tanımış gerek aile fertlerinin gerekse diğer insanların dertleriyle dertlenmeyi kendine vazife edinmiştir. Zira yaşamı boyunca bireysel menfaati için değil ailesi, milleti ve ülkesi için, hatta birçok zaman öncelikle milleti ve ülkesi için çalışmış, çabalamıştır. Dönem insanını gözlemlemiş, cemiyetin içinde bulunduğu bunalımları belirlemiş ve bu sıkıntılardan kurtulmak için neler yapılması hususundaki görüş ve tekliflerini bazen bizzat anlatarak bazen de kaleme aldığı eserlerle topluma aktarmaya uğraşmıştır.

Mehmet Akif'in sesini topluma duyurmak için kullandığı vasıtalarından biri, yayın hayatına 1908 yılında *Sırâtümüstakîm* ismiyle başlayıp 183. sayıdan itibaren ise *Sebîlürreşâd* adıyla devam eden dergi olmuştur. 1908-1925 yılları arasında Trablusgarp, I ve II. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi beş büyük savaşın yaşandığı zorlu bir döneme denk gelen bu dergilerde sadece vatan müdafaası konuları ele alınmamıştır. Tefsir, hadis, fıkıh, edebiyat, tarih, felsefe, talim/terbiye, sosyal meseleler, siyaset, matbuat, güncel hadiseler ve İslam toplumlarının hayatları gibi birçok konuda bilgi ve görüş paylaşılmıştır. Hatta "bu dergiler o dönem için hayret edilecek derecede geniş bir muhabir ağı ile dünyanın çeşitli yerlerinden Müslümanların durumu, kültürü ve dertleri konusunda halkı bilgilendirmiştir" (Pak, 1995: 26). Derginin ikinci sayısından itibaren yoğun bir şekilde Mısır, İran, Çin, Afganistan, Hindistan, Cezayir, Rusya gibi Osmanlı sınırları dışında kalan ülkelerdeki Müslümanların durumları üzerinde durulmuştur (Hüküm, 2021: 57). Aynı şekilde dergi Kırım'dan Kazan'a, Balkanlardan Hindistan'a, Afrika ve Arap topraklarına kadar bütün İslam âlemine dağıtılarak diğer ülkelerdeki Müslümanların İstanbul'dan haberdar olmaları sağlanmıştır (Çiftçigüzeli, 2009: 508). Böylelikle dergide bir taraftan toplumun dinî, ahlakî ve edebî açıdan eğitimi esas alınırken diğer taraftan Müslümanların dünya çapında sosyal ve siyasî bakımından örgütlenmesini hedefleyen bir tutum sergilenmiştir.

İki isim altında toplamda 641 sayılı büyük bir koleksiyona ulaşan dergide "Mehmet Âkif, *Sırât-ı Müstakîm*'in ilk sayısından *Sebîlür-Reşâd*'ın son sayısına kadar şiir, yazı ve tercümeleriyle bilfiil katkıda bulunmuştur" (Günaydın, 2008: 258). Onun dergiye bu kadar ehemmiyet vermesinde, basılan dergilerin hem Anadolu'ya hem de İslâm dünyasının en uzak kesimlerine kadar ulaşmasının etkili olduğu söylenebilir. Çünkü bildiği doğruları yaymak ve halkı uyandırmak gayesiyle hareket eden Akif için bu dergi büyük bir fırsat olmuştur. Dolayısıyla dönem itibarıyla geniş kitlelere ulaşmada kullanılacak en etkili vasıtalarından biri olan bu dergiyi kullanarak gerek Anadolu halkını vatanı müdafaa hususunda teşvik etmiş gerekse

ulaşabildiği bütün Müslümanları bilinçlendirmeye ve harekete geçirmeye çalışmıştır. Nitekim kaleme aldığı yazıların Rusya'daki Müslümanlar üzerinde etkili olması sebebiyle Rus idaresinin korkuya kapılarak bir müddet derginin Rusya'ya girişini zorlaştırması, Mehmet Akif'in bu konuda hedefine ulaştığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.¹

Sıratı müstakîm/Sebîlürreşâd dergisinin dünya çapında tanınır olmasında Mehmet Akif'in tesiri büyüktür. Saygın kişiliği sayesinde dönemin önemli isimlerinin dergi etrafında toplanmasını ve gerektiğinde dergiye sahip çıkılmasını sağlar (Özçelik, 2021: 24). Öte yandan ilk sayıdan itibaren kaleme aldığı yazı ve şiirleriyle derginin belkemiğini oluşturur. Şiirlerini *Safahat* adıyla kitaplaştırmadan önce "Safahât-ı Hayattan" üst başlığıyla bu dergilerde yayımlar. Darülfünundaki derslerinde de işlediği edebiyat teorisi gibi edebî konulardaki düşüncelerini "Musâhebe-i Edebiye" veya "Edebiyat Bahisleri" üst başlıklarıyla okura sunar. Sâdî, Abdürreşid İbrahim, Halim Sabit, Said Halim Paşa, İsmail Hakkı Bey ve Mustafa Sabri Efendi gibi yazarların eserleri üzerine tanıtım, eleştiri ve değerlendirme yazıları yazar. Muhammed Abduh, Cemâleddin Afganî, Ferid Vecdi, Abdülaziz Çaviş, Said Halim Paşa gibi çağdaşı olan bazı reformist İslam düşünürlerinin eserlerinin tercümelerini tefrika eder. "Mev'ize" başlıklı nasihat yazılarını, hâl tercümelerini, sosyal konulardaki makalelerini, camilerde verdiği hutbeleri, kendisine gönderilen bazı mektup, telgraf ve teşekkürleri yine bu dergide yayımlar (Günaydın, 2008: 258-261). Bu yönüyle *Sıratı müstakîm/Sebîlürreşâd* dergisi Mehmet Akif'in ismiyle özdeşleşir. Mevzubahis yazılar arasında bu araştırmaya konu edilen bölüm ise büyük mütefekkirin "Hasbihâl", "Eski Hâtıra" ve "Eski Hâtıralar" gibi başlıklarla yayımlanan yazıların eğitim ve dil eğitimi üzerine olan kısımlarıdır.

MEHMET AKİF'İN EĞİTİM ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

Mehmet Akif Ersoy, toplumun ve devletin içinde bulunduğu şartlar itibarıyla kaleme aldığı yazı ve şiirlerde muhataplarını eğitmeyi, terbiye etmeyi ve onlara bir şahsiyet kazandırmayı hedefler. Ancak eğitimi nesillerin sistemli çalışmaları sayesinde problemlerin üstesinden gelinebileceğinin farkındadır. Başka bir ifadeyle; "yığılan sorunların çözülebilmesi, bilim ve teknolojiye gereken atılımların sağlanabilmesi, ülke insanlarının işsizlikten, yokluk ve sefaletten kurtulabilmeleri için sonuç getirecek, çözüm üretecek bir eğitim" (Taşdelen, 2008: 151) programının uygulanması gerektiği görüşündedir. Bu nedenle toplumun ve özellikle çocukların eğitimini çok önemser. Dolayısıyla *Sıratı müstakîm/Sebîlürreşâd* dergisindeki köşe yazılarında da eğitimin önemi üzerinde durur. Örneğin *Sıratı müstakîm* dergisinin 16 Haziran 1910/8 Cemâziyelâhir 1328 tarihli sayısındaki "Hasbihâl" başlıklı yazısında çocukların eğitimine değinir.

¹ Mehmet Akif'in ismi, *Sırat-ı Müstakîm* dergisinde yayımladığı yazı ve şiirlerinden dolayı özellikle Çarlık Rusya'sındaki Müslümanlar arasında olmak üzere bütün İslam âleminde büyük bir hızla yayılır. Rus idaresinin engelleme girişimlerine rağmen, Mehmet Akif ile Rusya'daki Müslüman yazarlar arasında sıkı bir bağ kurulur. Öyle ki muharrirler, yazarlar ve âlimler İstanbul'a geldiklerinde Mehmet Akif'le görüşmeden ülkelerine dönmezler:

"Abdürreşid İbrahim, Yusuf Akçora, İsmail Gaspiralı, Ayaz İshaki gibi muharrirler de bu vesileyle Rusya'daki Müslümanlarla ilgili yazı ve makalelerini *Sıratı müstakîm*'e göndererek, neşrettiriyorlardı. Bunlardan bir başkası da Ağaoğlu Ahmet Bey'dir.

Ağaoğlu Ahmet Bey hatıralarında şöyle diyor:

"İstanbul matbuatı Azerbaycan Efkârı üzerinde büyük tesirler göstermeye başladı. Bu meyanda *Sıratı müstakîm* gazetesi, Türkiye ile hariçteki Müslümanlar arasında rabitalar ve münasebetler tesisi hakkındaki yazılarıyla, ciddi ve ehemmiyetli neşriyatıyla dikkatimizi celbetti. Bilahare, İstanbul'a geldiğim zaman, *Sıratı müstakîm*'i neşredenlerle, Mehmed Akif'le görüştim. Tanıştım. Ve hayli zaman birlikte çalıştık. Yusuf Akçora da vardı. Biz siyasi makaleler yazıyorduk. Mehmet Akif biraz haşin olmakla beraber, çok doğru dürüst bir adamdı ve kudretli bir şairdi." (Çiftçigüzeli, 2009: 508).

“Bizim adam olabilmemiz için çocuklarımızı okutmaktan, îcâb-ı asra göre terbiye etmekten başka çâre olamayacağını anlamayan ya hiç yoktur, ya pek azdır.” (Mehmet Âkif, 2015a: 265) cümlesiyle başladığı bu yazıda, milletin istikbalinin yeni yetişen neslin ancak modern bilgilerle donatılmasına bağlı olduğunu anlatır. Sadece kendi bildikleri kadarını çocuklarına aktarmayı yeterli bulan ebeveynleri, geleceği katletmekle suçlar. Hz. Ali'nin; “Ciğer-pârelerinize yalnız kendi terbiyenizi giydirmeye çalışmayınız. İyice hatırımızda olsun ki onlar sizin yaşamakta olduğunuz zamandan başka bir zaman için yaratılmışlardır.” (Mehmet Âkif, 2015a: 265) sözünü hatırlatarak modern çağa uygun bir eğitim anlayışının gerekliliğini vurgular. Bu noktada üzerinde durduğu husus ise verilen bilgilerin çocukların seviyelerine uygun olması gerektiğidir. Oysa eğitim kurumlarında öğrencilerin uzun yıllar anlayamayacakları, faydasız malumatları ezberlemek zorunda bırakıldıklarını belirtir. Söylediklerine kanıt olarak da okurlarından kendi tahsil günlerini hatırlamalarını ister. Zira sekiz yaşında ezberlediği birçok ibareyi ancak otuz sene anlayabildiğini ve on beş yaşlarında iken okuduklarını anlayabilmesine ise ömrünün yetmeyeceğini ifade eder. Eğitim kurumlarındaki bu yoğun bilgi aktarma neticesinde çocukların dimağlarının, “hazmedemeyeceği kadar kuvvetli yemeklerle harap edilen mide gibi”, asıl işlevini yapamaz bir hâle getirildiğini söyler.

Metni sohbet üslubuyla kaleme alan Mehmet Akif, yazının devamında konuyu ders kitaplarına getirir. Yazarları tarafından küçük çocuklar için hazırlandığı ifade edilen bu kitapları, kendisinin bile anlamakta zorluk çektiğini belirtir. Öğretmenlerin anlatmakta, öğrencilerin de anlamakta güçlük çekeceği bu kitaplar için, “Yetişmiş adamların okuyacağı siyâsî bendleri Çağatayca yazacaklarına yetişecek çocukların heceleyeceği risâlecikleri Türkçe yazsalar a!” (Mehmet Âkif, 2015a: 265) diyerek hem tepki gösterir hem de bir çözüm önerisi sunar. Dediklerinin doğruluğundan şüphe eden okurları ise çocukların her gün okula götürüp getirdikleri kitapları bir kere gözden geçirmeye ve çocuklara okudukları şeylerden ne anladıklarına dair sorular sormaya davet eder.

Mehmet Akif, müfredatın ve ders kitaplarının düzeltilmesi hususundaki asıl sorumluluğu Maârif Nezâreti'ne yükler ve bu kitapların hazırlanmasında izlenecek usulle ilgili öneride bulunur. Ders kitaplarının öğrencilerin seviyelerine uygun ve en güzel şekilde yazılabilmesi için bir müsabaka açılmasını ister. Fakat bu müsabakada; “Maârif Nezâreti hesap, yahud meselâ ilm-i hâl, kırâât... kitabı yazdırmak istiyor bunu en güzel yazana şu kadar para verdikten başka eserini bil-umum mekteplere kabul edecek...” (Mehmet Âkif, 2015a: 265) tarzında bir şart konulmaması gerektiğini belirtir. Çünkü bu genel şart dahilinde ders kitabı hazırlamanın aylar, hatta yıllar alacağı ve yazılan eserlerden de sadece biri seçileceği için emeklerinin boşa gitme riskini göze alıp müsabakaya katılacak gerçek liyakat sahibi kişi sayısının çok az olacağını söyler. Bu nedenle dönemin Maarif Vekili Emrullah Efendi'ye ders kitabı yazımı kapsamında yapılacak müsabakalar için şöyle bir yöntem izlenmesini teklif eder:

“O halde ne yapmalı?... Evet, Maârif Nezâreti bil-farz ibtidâî mektepleri için kırâât kitabı yazdırmak istiyor. Bir mevzu intihâb ederek müsâbakaya koymalı, demeli ki: Şu mevzuu yedi sekiz yaşındaki çocukların anlayacağı tarzda kim en güzel yazabilirse ona şu kadar para mukâbilinde şöyle bir kırâât kitabı yazdıracağız. Hesap için hendese için hülâsa bütün fenler için aynı usûle mürâcaat etmeli. Yani müsabakaya girmek isteyen zevât ufak bir imtihân neticesinde bu işin kendilerine tevdi' olunup olunmayacağını anlayacak olurlarsa elbette bir tecrübe-i tâli'den geri durmazlar” (Mehmet Âkif, 2015a: 265).

Mehmet Akif, ders kitapları mevzuunu 20 Ekim 1910/16 Şevval 1328 tarihli yazısında tekrar gündeme getirir. “Yeni Bir Mektep Kitabı” başlıklı bu yazıda, daha evvel birkaç kere bahsettiği bu konuda yetersiz de olsa olumlu gelişmeler görüldüğünü iletir. Elifbaların hayli ıslah edildiğini, az sayıda olsa bile bazı hesap kitapları ile okuma kitaplarının basıldığını bildirir ve bu çalışmalarını yapanlara teşekkür eder. Buna karşılık; “Askerimizi yeni silahlarla donatmak ne ise çocuklarımızın eline zamana göre yazılmış kitaplar vermek de aynıyle odur.” (Mehmet Âkif, 2015b: 103) diyerek konunun ehemmiyetine dikkat çeker ve mevcut çalışmaların henüz yeterli olmadığını hatırlatır. Her babanın evladını kendi okutacak kadar vakte ya da özel hoca tutacak kadar paraya sahip olmadığını, Maârif Nezâreti’nin de bütün öğretmenleri birkaç sene zarfında yeni eğitim yöntemleri geliştirmeye muktedir hâle getiremeyeceğini belirtir. Çözümü ise yine “İktidârı, hamiyeti olanlar hem mektep çocukları için kitaplar yazmalı; hem de o kitaplardaki mebahisi çocuklara nasıl öğretmek lâzım geleceğini gösterir eserler, yani hoca kitapları meydana getirmelidir.” (Mehmet Âkif, 2015b: 103) sözleriyle uygun ders kitapları hazırlanmasında bulur. Yazının devamında, bu temennisinin gerçeğe dönüştüğünü ve Halim Sabit Efendi’nin yedi, sekiz yaşındaki çocukların kolaylıkla anlayacağı, muallimlerin de konu işlerken anlatmakta zorlanmayacağı tarzda yeni bir ders kitabı hazırladığını müjdelir.

Mehmet Akif’in eğitim mevzuunda okurlarına ve öğrencilere bir müjdesi de öğretmen hususunda olur. *Sırâtı müstakîm* dergisindeki 19 Kasım 1908/24 Şevval 1326 tarihli ve “Dârü’l-Fünun Talebesine Mühim Bir Tebşir” başlıklı yazısında, Arap Edebiyatı muallimi Ali Fehmi Efendi’den bahseder. Maarif Nezâreti’nde yapılan düzenlemeler neticesinde Dârü’l-Fünun’a birçok kıymetli muallimin tayin edildiğini haber verir. Bu muallimlerin çoğunun öteden beri tanınan kişiler olduğunu ve bu sebeple de sadece Ali Fehmi Efendi’yi tanıtacağını belirtir. Beş altı yıl evvel bir vesile ile görüştüğü ve tanıştığı bu zatın, Hersek’in eski müftüsü olduğunu söyler. Kendisinin de Arapçayla biraz meşguliyetinin olması hasebiyle tanışma sırasında sözün dönüp dolaşp edebiyat ve tarihe geldiğini; hangi şairden bir beyit okuduysa Ali Fehmi Efendi’nin bu beyitlerin altındaki ve üstündeki beyitleri tamamladığını, hatta konuyla münasebeti olan başka şairlerin şiirlerini de sıkıntısız okuduğunu ifade eder. Ayrıca ömrü boyunca Arapçanın inceliklerine, devirlerine, kurallarına ve ediplerine bu kadar hâkim olan başka birini görmediğini söyler. Yazının devamında, Ali Fehmi Efendi’nin özellikle İslam tarihini çok iyi bildiğini ve eski zamanlarda yaşanmış olayları bizzat görmüş gibi bütün canlılığıyla aktardığını dile getirir. Bu zatın kaleme aldığı eserden de bahsettikten sonra, yazısını; “Hocanızı sıkı tutunuz. Dersinden hakkıyla istifâde ediniz. Ne kadar müşkiliniz varsa sormaktan hiç çekinmeyiniz. Doğrusu Ma’ârif Nezâreti her fedâkârlığı göze alırdıydı da Mısır’dan bir adam getirdeydi, Hazret’in yerini ya tutardı ya tutamazdı. Nezâreti intihâbındaki isâbetden, sizi de muvaffakiyetinizden dolayı tebrik ederim muhterem kardeşlerim.” (Mehmet Âkif, 2012: 199) diye öğrencilere hitaben öğütlerle bitirir.

Öğrencilere kendisinden istifade etmeleri için tavsiye edilen Ali Fehmi Efendi; alanına hâkim, donanımlı, bilgileri harmanlayıp gerekli sözlü gerekse yazılı şekilde aktarmayı bilen, ufacık bir hatayı bile düzeltebilmek için defalarca kütüphane kütüphane dolaşacak kadar işini önemseyen ve mesleğinin erbabı biridir. Dolayısıyla bu niteliklerle onun, Mehmet Akif’in hayalindeki ideal öğretmen profilini yansıttığı söylenebilir. Fakat Mehmet Akif’in bahsettiği bu nitelikler, bireysel boyutta kalmaktadır. Bütün muallimleri kapsayacak kurumsal bir seviyeye ulaşmamaktadır. Mehmet Akif bu durumu, eğitimde sosyal birliktelik ve kurumsal bir disiplin

oluşturulamamasına bağlar. Onun konuyla ilgili fikrini *Sırâtümüstakîm* dergisinin 6 Ekim 1910/2 Şevval tarihli 109. sayısındaki “Eski Hatıralar” başlıklı yazısını noktalarken dile getirdiği; “Bakıyorum, ayrı ayrı pek iyi adamlarız. Bizi medeniyette dünyalar kadar geride bırakan milletlerin efrâdında bizdeki büyüklükler yok. Sonra bakıyorum bir yere gelince bir hey’-et-i ictimâiyye teşkil edemiyoruz. Çünkü o terbiyeden mahrûmuz. İşte bizim muhtaç olduğumuz terbiye asıl bu ikinci terbiye olacak.” (Mehmet Âkif, 2015b: 72) cümlelerinde görmek mümkündür.

Birlikte hareket edilemediği müddetçe eğitimde eski sistemi değiştirmek veya yenilikleri uygulamaya geçirmek oldukça zordur. Çünkü birliktelik olmadığı sürece yapılan çalışmaların belirli isimlerle veya dar bir çevreyle sınırlı kalmaktadır. Bunun yanı sıra eğitimde yenilik yapmak isteyenlere engeller çıkaran kişiler de vardır. Bunları aşarak icraatta bulunmak ise imkânsız gibidir. Mehmet Akif bu hususu, *Sırâtümüstakîm* dergisinin 21 Nisan 1910/11 Rebiülâhir 328 tarihli 85. sayısında kaleme aldığı “Eski Hâtıra” başlıklı yazısında Emrullâh Efendi’nin yaşadıklarıyla örneklendirir. Emrullâh Efendi’nin dil üzerine *İkdam* gazetesinde “Muhîtü’l-Maârif” başlığı altında imzasız şekilde yayımladığı mühim makalelerle dikkatleri üzerine çektiğini söyler. Öyle ki “derin bir vukûf ile yürütülen o mütâlaalar”la “memleketin bütün okur yazar takımını” hayran bıraktığı gibi Ispartalı Hakkı ile kendisini de “alıklştır”dığını belirtir. Çünkü Ispartalı Hakkı’yla dil mevzuunda yaptıkları tartışmalar neticesinde vardıkları mütalaalarla kendilerini birer “lisan ulemâsı” gibi görürlerken Emrullâh Efendi’nin “felsefe-i lisânın” ne olduğunu izah eden “azametli” yazılarıyla karşılaşınca kendi hiçliklerinin farkına varırlar. Yazıların Emrullâh Efendi’ye ait olduğunu öğrenince onunla tanışmak isterler. Ortak tanıdıkların referansıyla Emrullâh Efendi’nin evine kabul edilen Mehmet Akif, onun ilmine bir kez daha hayran olmanın yanı sıra gençlik için beslediği ümitleri, hayalleri de öğrenir. Karşılaştığı zorluklara rağmen yılmadığına, ümitsizliğe düşmediğine birkaç kez şahit olur. Seneler sonra bir gün, Emrullâh Efendi’nin Konya’da açılacak Hukuk Mektebi’nin müdüriyetine atandığını öğrenir. Onun; “Avn-i Hak’la orada bir lem’a-i ma’rifet uyandırabilsek” sözünü alıntılıyıp hayalini kurduğu eğitim ortamını oluşturabilecek olmanın mutluluk ve heyecanı içinde olduğunu aktarır. Fakat bir hafta sonra hâlâ İstanbul’da gördüğü Emrullâh Efendi’ye; “Ne oldu? Gitmediniz mi?” diye sorunca; “– Gittim de geldim! Habîsler bırakmadılar ki! Ne kadar da şevkim var idi! Husûsiyle hükûmetin, memleketin ileri gelenleri beni pek güzel kabul etmişlerdi. Büyük büyük işler göreceğimize âdetâ yakîn hâsıl eylemiş idim... Ne yapalım, el-hükmü-lillah! Biraz daha bekleriz...” (Mehmet Âkif, 2015a: 119) cevabını aldığını belirtir. Onunla tekrar karşılaşması ise bu olaydan yaklaşık bir buçuk sene sonra, II. Meşrutiyet’in ilanının ertesi günü olur. Birçok olumsuzluğa karşı yıllarca metanetini muhafaza etmiş Emrullâh Efendi’nin ilk kez metanetini kaybettiğini ve aşırı sevinçten dolayı geçirdiği sinir krizi neticesinde arkadaşlarının ona yatıştırıcı vermeye çalıştıklarını görür.

Mehmet Akif yazının devamında, o günlerde Maârif Nezâreti’ne yapılan haksız saldırılar sebebiyle bu acı hatıranın gözünde canlandığını, bunun ise unutmak istediği ümitsizliklerinin, cesaretsizliklerinin gönlünde tekrar ayaklanmasına sebep olduğunu söyler. Maârif Vekili olan Emrullâh Efendi’nin bütün ömrünü memleketi ve eğitim kurumlarını geliştirip ilerletmeye çabalayarak geçirmesine rağmen halihazırdaki eğitim müesseselerini tahrip etmekle suçlanmasının doğru olmadığını ifade eder. Zaten “her ma’nâsıyla büyük adamın yok denecek kadar ender” bulunduğu bir devirde yaşadıklarını belirtir. Dolayısıyla doğruluğu veya yanlışlığı

teyit edilmeyen syentilere kanıp hislerle hareket edilerek bu ender kişilerin de kstrlmesinin sonuçlarına dikkat çeker. Gazetelerde çıkan asılsız haberlere itimat edilerek Emrullāh Efendi gibi kendisinden büyük hizmetler beklenen nitelikli insanların sabırsızlığa kurban edilmemesini ister.

DİL EĞİTİMİ ÜZERİNE GöRüşLERİ

Dil, günümüzde olduğu gibi geçmişte de üzerine en çok düşünülen ve konuşulan mevzulardan biridir. Çünkü dil, sadece basit bir iletişim aracı değildir. Mehmet Kaplan'ın ifadesiyle; “duygu ve düşünceyi insana aktaran bir vasıta olduğu için, insan topluluklarını bir yığın veya kitle olmaktan kurtararak, aralarında ‹‹duygu ve düşünce birliği›› olan bir cemiyet, yani ‹‹millet›› haline getir[en]” (1983: 45) büyük bir güçtür. Sıradan bir topluluğun, ortak değerleri olan bir millet hāline dönüşmesini sağlayan ve bu birlikteliği nesiller boyu canlı tutan temel unsurlardandır. Kısa bir ifadeyle dil, toplumun aynasıdır. Toplumun yaşam tarzını, değerlerini, atalarıyla kurduğu bağları, diğer medeniyetlerle ilişkisini dil üzerinden okumak mümkündür. Zira dil, bir topluma özgü niteliklerin en ince teferruatına kadar gözlenip denetlenebildiği benzer bir ortam oluşturur. Dolayısıyla sosyal hayattaki en küçük değerim ve gelişmeler dahi gerek bireyin gerekse toplumun dilinde hemen fark edilir. Dil, günlük yaşamın içinde yer alan canlı yapısı nedeniyle değerşkendir. Fakat bir milletin geçmişle gelecek arasındaki bağı koruyabilmesi için gerekli olan şey, engellenemeyecek bu değerşimin mümkün olduğunca yavaş ve doğal şekilde gerçekleşmesidir.

Mehmet Akif, kültür ve medeniyeti muhafazanın dili korumaktan geçtiğinin farkındadır. Fakat onun muhafazakarlığı taassup şeklinde değerdir. Ayrıca sahip olduğu bu farkındalığı, kaleme aldığı birçok yazısıyla halkta da oluşurmaya uğraşır. Mesela *Safahat*'taki dördüncü kitap *Fātih Kürsüsünde* bölümünde yer alan “İki Arkadaş Fātih Yolunda” başlıklı manzumede, birçok sosyal konu içerisinde dil konusuna da değinir. Fatih Camiinde verilecek vaazı dinlemek ve oğle namazını kılmak için birlikte sohbet ederek yürüyen iki arkadaştan biri, Ziya Gökalp tarafından “psikoloji” ve “ideal” kelimelerine karşılık olarak türetilen ve o günün moda kavramları olan “hālet-i ruhiye” ve “mefkre” söylemlerinden hoşlanmadığını söyler. Onu taassupla suçlayan arkadaşı, artık bu eski zihniyetin değerşmesi gerektiğini ve “Lisāna hiç yenilik sokmayın!” demenin ancak bir “Cinnet” hāli olduğunu belirtir. Mutaassıp olmakla suçlanan kişi ise taassup etmediğini, fakat yapılacak yeniliklerin işin gerçek uzmanları tarafından ve gerçek ihtiyaçlara binaen yapılması gerektiğini söyler. Asıl problem olarak ise Fransızcadaki “mantalite” kelimesine mukabil kullanılan “zihniyyet” kavramından örnekle, kendimize has fikirler üretmeyip Batı'daki fikirlere karşılık yeni kavramlar oluşturmak zorunda kalmayı gösterir. Düşünce üretmeyip sadece kavramlara karşılık bulmakla ilerleme sağlanamayacağını şöyle dile getirir:

“Tasarrafātını aynen alırsak İngiliz'in,
Fransız'ın, ne olur hāli, sonra, şivemizin?
Lisānın olmalıdır bir vakār-ı millisi,
O olmadıkça müyesser değer teālisi” (Ersoy, 2014: 190).

Kavram taklitiliğini tenkit eden Mehmet Akif, taklitçi yaşam tarzlarına ve taklitçi ocuk eğitimine de karşı çıkar. *Sıratmstakm* dergisinin 19 Mayıs 1910/10 Cemāziyelevvel 328 tarihli sayısındaki “Eski Hātıralar” başlıklı yazısında, bir vapur yolculuğunda karşılaştığı iki Türk çocuğuyla ilgili anısını anlatarak bu konuyu ele alır. Vapurun alt kamarasında otururken biri sekiz

dokuz diğeri on on iki yaşlarında iki çocuk görür. “Tepelerindeki kasketten parmaklarındaki sivri tırnağa varıncaya kadar her şeyleri mükemmel” (Mehmet Âkif, 2015a: 191) giyim tarzları ve gayet düzgün Fransızca konuşmaları sebebiyle bu çocukları Fransız zanneder. Biraz sonra mürebbiyelerinin onlara Türk isimleriyle seslendiğini duyunca yanıldığını anlar. Gördüğü bu iki çocuktan hareketle eskiden yaşadığı benzer bir olayı yad eden Mehmet Akif yazının devamında; “Siz çocuklarınızın kafasına bir şapka geçirmekle akvâm-ı medeniyye sırasına girdik zannediyorsunuz. Lâkin bu pek bâtil bir zandır. İçi peri masallarıyla, umacı hikâyeleriyle harâb olan bir kafa dışına kasket geçirmekle ma'mûr olamaz!” (Mehmet Âkif, 2015a: 191) cümleleriyle konu hakkındaki düşüncelerini ortaya koyar.

Terakkinin kılık kıyafet taklidiyle değil de ciddi bir eğitimle gerçekleşeceğini defalarca dile getiren Mehmet Akif'in bu kapsamda kaleme aldığı yazılardan biri, *Sırâtımüstakîm* dergisinin 7 Temmuz 1910/29 Cemaziyelâhir 328 tarihli sayısındaki “Hasbihâl” başlıklı yazısıdır. Mehmet Akif, bu yazısında mekteplerde öğrencilere verilecek dil derslerinin öneminden bahseder. Türkçede Arapça ve Farsça kökenli birçok kelime bulunmasından hareketle, bu derslerin öğretiminde izlenen yöntemleri değerlendirir. Çocukluk yıllarında aldığı dil eğitimiyle mevcut zamanı karşılaştırır. Hocasının onlara, hiçbir şey anlamadıkları Arapça ibareleri tekrarlata tekrarlata ezberlettiğini ve bu sebeple Arapçadan fena hâlde yıldıklarını söyler. Nitekim bu yöntemle bir dilin kurallarının öğrenilemeyeceğini ve o dille yazılmış bir kitabı yahut gazeteyi okuyup anlamadıktan sonra dilin öğrenilmiş sayılamayacağını belirtir. Mekteplerde dillerle ilgili kuramlara çok fazla zaman ayrıldığını, uygulamaya fazla ehemmiyet verilmediğini vurgular. Çözüm olarak ise Farsça dersleri için de geçerli olabilecek şöyle bir öneride bulunur:

“Fikr-i âcizâneme kalırsa mekteplerde okutulacak sarf ve nahv-i Arabî yüz sayfayı geçmemeli, en esâşlı kavâid öğretilmelidir. Alt tarafı yalnız tatbîkât olmalıdır. İkişer kelimeli cümlelerden başlanılarak ibâreler bulunmalı yahud tertîb edilmeli. Bunların elfâzı üzerinde kavâid-i sarfiyye tatbîk olunduktan sonra tahlîl-i nahvîler yaptırılmalı, tercüme ettirilmeli. Gide gide bu cümleler büyütülmeli. İş hafif ibâreli şiirlere kadar vardırılmalı. Çocuklar için Arapça yazılmış bir hikmet-i mensûreyi yahud bir şi'r-i ahlâkiyi anlamak ne büyük zevktir! Çocuk bir kere bu zevkten nasîb almaya başladı mı, artık onun âtisi emîndir. Çünkü Türkçe okuyacağı âsâr kendisine bir taraftan nâ-mütenâhî Arabî kelimeler öğreteceği için sermâyesi ale'd-devam artacak; sizin için hafif hafif hikâyeler tercüme ettirmek imkânı bile hâsıl olacaktır” (Mehmet Âkif, 2015a: 304).

Mehmet Akif, *Sırâtımüstakîm* dergisinin 21 Temmuz 1910/14 Recebülferd 328 tarihli sayısındaki “Hasbihâl” başlıklı yazısında ise mekteplerde uygulanan Fransızca öğretimindeki doğru ve yanlışları değerlendirir. Tıpkı Türkçe, Arapça ve Farsça öğretiminde olduğu gibi Fransızcanın da yanlış yöntemlerle öğretilmeye çalışıldığını belirtir. Bu nedenle de rüşdiye mekteplerinin ikinci senesinden başlayıp idâdî ve âlî mekteplerde de ders görmelerine rağmen Türk çocuklarının Fransızca'yı iyi bir şekilde öğrenemediklerini söyler. Bu öğrencilerin, Fransızca fiil yapıları ve cümle bilgisi gibi gramer kitabındaki bütün kuralları Fransız çocuklardan bile daha iyi ezberlediklerini fakat ne Fransızca yapılan sıradan ve basit bir konuşmayı anlayabildiklerini ne de iki cümleyi bir araya getirerek meramlarını anlatabildiklerini belirtir. Tartışılması gereken asıl meseleyi ise dil öğretimde uygulanan yöntemin ötesinde, “bu lisânın mekteplerin hepsinde

okutulup okutulmamasında”² (Mehmet Âkif, 2015a: 337) görür ve yine konuyla ilgili tespit ve önerilerini şöyle dile getirir:

“İyi bilmeliyiz ki şimdiye kadar tutulan tarzda Fransızca öğrenilmez; yine iyi bilmeliyiz ki pek yeni bir tarzda lisân tadrîsi görüldüğü kadar kolay olamaz. Tadrîsâtta biraz ıslahât icrâsıyla çocuklara eskisinden daha fazla istifâde ettirmek mümkün ise de acaba bu da sarf edilecek emeklerle, heder edilecek zamanlarla mütenâsib olabilecek midir?

Bundan sonra inşaallah memleketimizde herkes okuyup yazmak ihtiyâcını anlayacak; herkes bunun için çalışacaktır. Fakat lisânlarını sâir milletler gibi öyle kolayca öğrenemeyen, zaten birçok sıkıntılara hedef olan Türkleri bir de Fransızca ile uğraştırmak pek fazla olmaz mı?

Öyle ya! Bunların hepsi tahsîl-i âlîyi ikmâl edecek, hepsi birer şu’be-i fende ihtisâsta çalışacak, yahud hepsi cihân-ı medeniyet ile münâsebât-ı siyâsiyyede, münâsebât-ı ticâriyyede bulunacak değil ki daha nâfi’ şeyleri öğrenmek için sarf edeceği zamanın bir mühim kısmını da Fransızca öğrenmeye ayırsın.

Maârif-i ibtidâiyeyi, hattâ fûn-ı i’âdâiyeyi okuyan bir çocuk asla Fransızca ile meşgûl edilmemeli, bu lisana ayırılacak sâatler diğer derslere bırakılmalıdır. Sonra tahsîl-i i’âdâiyi de bitiren efendiler ittihâz edecekleri mesleğe bakarlar: Lisân öğrenmek mecbûriyetinde iseler bittabi’ çalışıp öğrenirler.

Denecek ki: İ’âdâî tahsîlini ikmâl edenlerin kısm-ı a’zamı sonradan ecnebî bir lisân öğrenmek ihtiyâcını hissedeceklerdir. Binâenaleyh bunlara mektebde iken gösterilen Fransızca kifâyetsiz olsa bile faydasız değildir, bilakis âtî için pek müfiddir.

Evet, şu iddiâ doğru gibi görünüyorsa de iyi düşünülürse anlaşılır ki vâkıa mutâbık değildir. Haftada bir, iki, üç sâat okutmak şartıyla talebeye bu lisândan bil-farz beş yahud altı senede vereceğiniz sermaye –altı ay demeyelim– bir senede birkaç kat fazlasıyla verilebilir. Demek bizim mekteplerde çocuklarımıza okuttuğumuz fakat hiçbir işe yaramamak şartıyla senelerce, ömürlerce okuttuğumuz Fransızca diğer derslerden ayrılır da müstakillen tadrîs edilirse bir senede, hem her şeye yarayabilmek üzere, okutulabilecekmiş.

Hele bu nâkis tahsîlin diğer derslere açtığı rahneyi derpîş edecek olursanız büsbütün aleyhine dönersiniz.

Maârif Nezâreti mekteplerden Fransızcayı kaldırır, bunun için en yeni usûlde okutulmak üzere ayrıca sınıflar açarsa hem lisân adam akıllı öğretilmiş, hem de zaten bir çok sûretlerle heder olup giden zamanlarımız tasarruf edilmiş olur.

Ricâ ederim maksadımız yanlış anlaşılmasın. Biz Fransızca’nın ne herkes için lâzım olduğuna, ne de hiç kimse için lâzım olmadığına kâni’ değiliz. Bu lisâna ihtiyâcı olanlar hakkıyla okutulsun; olmayanlar beyhûde yere uğraştırılmasın, kendilerine daha nâfi’ şeylere çalıştırılmasın, demek istiyoruz” (Mehmet Âkif, 2015a: 338).

Alıntılanan metnin sonunda da belirttiği üzere Mehmet Akif, mekteplerdeki Fransızca öğretimine karşı değildir. Fakat bütün öğrencilerin bu dili öğrenmek zorunda bırakılmasına karşıdır. Çünkü toplumdaki birçok kişinin henüz okuma yazma ihtiyacını bile tam olarak kavrayamadığını ve kendi dilini bile kolayca öğrenemediğini düşünmektedir. Zaten okuyan

² Mehmet Akif, bu konuyu birkaç hafta önce *Strâtmüstakîm* dergisinin 7 Temmuz 1910/29 Cemâziyelâhir 328 tarihli sayısındaki “Hasbihâl” başlıklı yazısında; “Fransızca mekteplerimizin hepsinde mutlaka okutulmalı mıdır? Yoksa bazısında mı tadrîs edilmelidir? Bu ciheti başka gün düşünürüz.” cümleleriyle gündeme getirir. Dolayısıyla burada alıntı yapılan yazı, daha önce dile getirilen bu sorulara cevap mahiyetindedir.

herkesin siyasette, uluslararası ilişkilerde veya ticaretle uzmanlaşamayacağını; bu yönüyle de birçoğunun yabancı bir dil öğrenmeyi ihtiyaç olarak hissetmeyeceğini belirtir. Bu bağlamda öğrencilerin ilgi alanlarına göre yetiştirilmelerini ve mekteplerde Fransızca öğrenimi için harcanacak zamanın diğer derslere harcanmasını teklif eder. Bütün öğrencilere beş altı yıl boyunca haftada birkaç saat Fransızca öğretmek yerine, uzmanlaşmayı arzuladığı alan itibarıyla dil öğrenmeye gerçekten ihtiyaç hisseden öğrencilere bir yıl yoğunlaştırılmış eğitim verilerek dil öğretiminin daha iyi bir şekilde gerçekleştirilebileceğini savunur. Ayrıca Mehmet Akif, öğrencilere Fransızcanın ya da herhangi bir yabancı dilin öğretilmesini sadece bir dil öğretimi olarak görmez. Dil öğretimi sırasında gerçekleşen kültür aktarımına dikkatleri çeker ve Batı'nın modern eğitimini vereceğimiz derken yeni nesilleri kaybetme ihtimaline vurgu yapar. Batılı devletlerin Osmanlı gençlerinin gelişmesi hususunda iyi niyetli ve samimi olmadıklarını, dolayısıyla eğitim için bu memleketlere giden bu gençlerin yeni bilimsel gelişme ve teknikleri öğrenmekten ziyade ancak kendi medeniyet ve kültürlerine yabancılaştırıldığını belirtir. Bu durumu *Sebîlürreşâd* dergisinin 16 Ocak 1913/8 Safer 1331 tarihli sayısındaki "Hasbihâl" başlıklı yazısında, Ramazan mollalarıyla ilgili bir misalle açıklar.

Misale göre; Ramazan ayında imamlık yapmak üzere bir köye gelen molla, ay boyunca akşamları teravîh kıldırıp, gündüzleri vaaz ederek kendi üzerine düşen vazifeyi yerine getirmiş. Lakin bayram gelince emeklerinin karşılığını alamamış, hatta heybesini de çaldırılmış. Hem çalışmasının maddî karşılığını vermeyen hem de heybesini çalan bu köylülere kızan molla, bu yaptıklarının onların yanına kâr kalmadığını, çünkü Kadir Gecesinde teravîh kıldırırken bilerek bir ayeti yanlış okuduğunu söylemiş. Köylülere hep birlikte: "Hoca düşündüğün şeye bak! Sen bize âyeti yanlış okudunsa, biz de namaza abdestsiz durduk!" cevabını vermiş (Mehmet Âkif, 2017: 333). Mehmet Akif, mollanın köylülerle yaşadığı bu olayı, Osmanlı uleması ile Fransızların durumuna benzetir. Osmanlı ulemasının, Fransızların dost olmayıp Müslüman düşmanı olduklarını daha yeni anladıklarını ve "Artık mekteplerimizden Fransızca'yı nefyetmeliyiz; artık Paris'deki talebelerimizi geri almalıyız. Böyle yaparsak intikamımızı almış, herifleri kahretmiş oluruz" (Mehmet Âkif, 2017: 333) demeye başladıklarını aktarır. Onların bu taze farkındalığını ise mollanın köylüler karşısındaki zavallılığın benzetir ve Fransızların; "Yaptığınız işe bakınız! Biz lisanımızla sizin hayrınıza değil, mahvınıza çalıştık; memleketimize gönderdiğiniz gençlerinize ise hiç bir şey öğretmedik! Evet, fesini, heybesini bırakan pek çok oldu. Lâkin buradan işe yarar bir meta' götürebilen hiç denecek kadar az!" (Mehmet Âkif, 2017: 333-334) diye karşılık vermeleri ihtimalinde Osmanlı ulemasının ne diyebileceklerini merak ettiğini yazar. Bir taraftan durumun ciddiyetinin farkına daha yeni varan Osmanlı ulemasını eleştirirken diğer taraftan yıllarca hayranlık duygusuyla hareket etmenin; mantıklı ve gerçekçi düşünmemenin neticelerini gösterir. Böylece eğitimde öğrencilere kazandırılması gereken millî bilince ve özellikle eğitim için yurtdışına giden öğrencilerde bu bilinç oluşturulmadığı takdirde karşılaşılabilecek sonuçlara vurgu yapar.

Mehmet Akif'in dil eğitimi konusunda eleştirdiği hususlardan biri de dili tasfiye etme söylemleriyle dildeki kelimelerin değiştirilmesidir. *Sırâtümüstakîm* dergisinin 9 Haziran 1910/1 Cemâziyelâhir 328 tarihli sayısındaki "Hasbihâl" başlıklı yazısında, bu konuda asırlar boyunca hep ifrat ve tefritle hareket edildiğini söyler. Dili sadeleştirme hususunda farklı görüşleri savunan grupların, dile katkı sağlamaktan ziyade halkın zihnini daha da karıştırdığını belirtir. Dil üzerine yapılan bu girişimleri *İkdam* gazetesinde o günlerde yayımlanan bazı makalelerle örneklendirir.

Öyle ki bazı makalelerde kullanılan “Türkçe” kelimeleri anlamak için Arapça karşılıklarına müracaat edildiğini ifade eder. “Meclis yerine ‘kurultay’ meb’ûs yerine ‘yalvaç’, a’yân yerine ‘aksakal’, hâl yerine ‘idemük’, cân yerine bilmem ne! Kelimeler böyle. Şiveyi nakle ise imkân yok.” (Mehmet Âkif, 2015a: 240) diyerek kullanılan kelimeleri eleştirir. Aslında bu makaleleri yazanların maksadının; “Osmanlılar’ın lisân-ı resmîsi olan Türkçe’yi bütün dünyadaki Türkler’in anlayabileceği bir hâle getirmek” (Mehmet Âkif, 2015a: 241) olduğunu tahmin ettiğini fakat takip edilen yöntemin yanlış olduğunu belirtir. Başka bir lisandan alındıkları bile hatırlanmayacak kadar halkın diline yerleşmiş kelime ve kavramların sadeleştirme iddiasıyla değiştirilmesine karşı çıkar. Halbuki kendisi de dilin sadeleştirilmesi gerektiğine inanır, hatta bunun farz olduğunu söyler. Gazetelerdeki gündelik basit haberlerin bile çok ağır bir dille yazılmasından muzdariptir. Yazıların halk tarafından bir dua gibi algılandığını ve “Mehmed Bey’in bu gece evine hırsız girmiş, sekiz halı çalmış” demek yerine “Mehmed Bey’in hânesine leylen fürce-yâb-ı duhûl olan sârik sekiz adet kâlîçe-i girân-behâ sirkat etmiştir” (Mehmet Âkif, 2015a: 241) demenin âdetâ maskaralık olduğunu ifade eder. Fakat burada yapılan yanlış bertaraf etmek isterken artık hiç kullanılmayan eski Türkçe kelimelere yönelerek asırlar içinde oluşmuş bir dili birkaç yıl gibi kısa bir sürede değiştirmeye çalışmayı da yanlış bulur. Dolayısıyla Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan halkın yüzyıllar önce unuttuğu eski Türkçe kelimeleri kullanarak dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Türklerle iletişim kurma çabalarının sonuçsuz kalacağına inanır. Çünkü bu tarzda yazılanları Osmanlı halkı dahi anlamazken diğer memleketlerde yaşayan Türklerin anlamasının asla mümkün olmadığını düşünür.

SONUÇ

Mehmet Akif, hayatını bir mütefekkir ve münevver sorumluluğuyla geçirmiş; bulduğu her fırsat ve yöntemle halkı uyarmaya ve uyandırmaya gayret etmiş biridir. Bu yönüyle inandığı ve yaşamında bizzat tatbik ettiği hakikatleri topluma ulaştırabilmek için edebiyat ve matbuatı bir araç olarak kullanmıştır. Onun başvurduğu vasıtalar arasında öne çıkan ise 1908 yılında *Sırâtülmüstakîm* ismiyle başlayıp 183. sayıdan itibaren *Sebîlürreşâd* adıyla devam eden dergi olmuştur. Mehmet Akif, iki isim altında toplamda 641 sayılı büyük bir koleksiyona ulaşan bu derginin ilk sayısından son sayısına kadar aktif olarak değişik tür ve konuda birçok yazı/şiir yayımlamıştır. Tefsirden felsefeye, İstanbul’dan Hindistan’a, güncel hadiselerden siyasî tarihe kadar değişik mevzu ve coğrafyalara uzanan bu yazılar arasında eğitim ve dille ilgili olanlara da yer vermiştir. “Hasbihâl”, “Eski Hâtıra”, “Yeni Bir Mektep Kitabı” veya “Dârü’l-Fünun Talebesine Mühim Bir Tebşir” gibi başlıklar altında sohbet üslubuyla kaleme aldığı bu yazılarda eğitim ve dil eğitimiyle ilgili tespitlerde bulunmuş, uyarılar yapmış ve kendi tekliflerini sıralamıştır.

Sırâtülmüstakîm/Sebîlürreşâd dergisi, 1908-1925 yılları arasında yayımlanması itibariyle daha ziyade Osmanlı Devleti dönemine denk gelmektedir. Yani Mehmet Akif yazılarında çoğunlukla, yıkılmak üzere olan bir devletteki topluma seslenmektedir. İnsanlar; siyasi kargaşanın, savaşlardaki hezimetlerin, ekonomik ve sosyal buhranların, can güvenliği ve gelecekle ilgili korku ve endişelerin derinden hissedildiği bir dönemi yaşamaktadır. Mehmet Akif, bu farkındalıkla bir taraftan halkı, devleti kurtarmak için verilecek siyasî, askerî ve ekonomik mücadeleye davet ederken bir taraftan da onlara genç nesilleri eğitmenin ne kadar önemli olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Sadece günü kurtaracak politikalara veya çarelere yönelmemiş, yıllardır biriken dertlerden kurtuluşun asıl yolunun, neticesi uzun vadede görülecek olmasına

karşın eğitimde olduğunu vurgulamıştır. Kalıcı çözümü eğitimde görmüş, kendince atılması gerektiğine inandığı adımları dile getirmiştir. Bu bağlamda medreselerdeki ders müfredatlarının güncellenerek çocukların çağın gerektirdiği modern bilgi ve yöntemlerle yetiştirilmesinin şart olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin zihinlerinin gereksiz bilgilerle doldurulmasına ve özellikle ezberci eğitim anlayışına karşı çıkmıştır. Ders kitaplarındaki anlatım ve içerik seviyesinin çocukların yaşlarına uygun şekilde ayarlanmasının önemini gündeme getirmiştir. Bu ders kitaplarının yazımıyla ilgili Maarif Nezaretinin sorumluluğu üzerine alıp yarışmalar düzenleyerek işin uzmanlarını belirlemesini ve böylelikle bu işi liyakat sahibi kişilere yaptırmasını teklif ve tavsiye etmiştir. Böylelikle eğitim kurumları ve ders kitapları arasında birlik ve beraberliğin sağlanmasını önermiştir. Zira bireysel anlamda kendini yetiştirmiş birçok fikir adamına sahip olduğu hâlde hâlâ Batılı milletlerden geride olmanın, bütün toplumu yönlendirecek bir heyet kurup birlikte hareket edememekten kaynaklandığını iddia etmiştir. Öte yandan alanında donanım sahibi muallimlerden örnekler vererek hem bu öğretmenlere sahip çıkılmasını vurgularken hem de bir öğretmenin hangi niteliklere sahip olması gerektiğinin çerçevesini çizmiştir.

Mehmet Akif'in ele alınan yazılarında gerek eğitimle bağlantılı olarak gerekse kültür ve medeniyetin muhafazası bağlamında üzerinde durduğu hususlardan bir diğeri dil eğitimi konusu olmuştur. Doğru ve kaliteli bir eğitimin iyi bir dil öğretiminden geçtiğini vurgulamış ve bu yönüyle mekteplerde verilen dil derslerini değerlendirmiştir. Mevcut eğitim sisteminde dil öğretiminin gramer kurallarını ve kalıp ifadeleri ezberletmekten ileri geçmediğini, çocukların hiçbir şey anlamadan yıllarca tekrarladıkları bu derslerden yıldıklarını belirtmiştir. Bu sebeple de Arapça, Farsça veya Fransızca gibi yabancı dilleri kendilerini ifade edecek seviyede bile öğrenemediklerini ifade etmiştir. Uygulanan mevcut yöntemin yerine, sadece önemli kuralların kısa ve öz şekilde öğretilmesini ve kısa cümlelerden başlayarak uzun cümlelere geçilen pratiklere ehemmiyet verilmesini teklif etmiştir. Ayrıca henüz okuma yazmanın ne derece mühim olduğunu dahi tam anlamıyla idrak edememiş bir toplumda bütün öğrencilere Fransızca öğretmeye çalışmanın gereksiz ve boşuna bir uğraş olduğunu, zaten haftalık birkaç saatlik dersle dil öğrenilemeyeceğini, dolayısıyla bu derse harcanacak vaktin diğer derslere aktarılmasını savunmuştur. Yabancı dil öğretiminde karşılaşılan problemlere çözüm olarak ise bir yıllık yoğunlaştırılmış programlarının yapılabileceğini söylemiştir. Yine bu yabancı dillerin, uzmanlaşmak istediği alanla bağlantılı olarak yabancı dile ihtiyaç hisseden öğrencilere öğretilmesini önermiştir. Böylece genel manada bir zaman israfı yapılmamış olacağını ve dil öğretiminde daha başarılı bir sonuç elde edilebileceğini belirtmiştir.

Mehmet Akif'in yabancı dil öğretiminin belli sınıflara uygulanmasını istemesinin gerekçeleri arasında, henüz millî bilinç oluşturamamış yeni nesilleri muhafaza etme düşüncesi olduğu da söylenebilir. Çünkü dil eğitimi sadece varlık ve kavramların kelime karşılıklarını öğrenmekten ibaret değildir. Dille birlikte o medeniyetin kültürü de öğrenilir. Bu durumun farkında olan Mehmet Akif, dil öğrenen ve özellikle eğitim için yurtdışına gönderilen gençlerin bilinçlendirilmesi gerektiğine inanır. Modern eğitim kapsamında yabancı dil öğretilim derken gelecek nesilleri kaybetme riskine vurgu yapar, halkı uyarır. Fakat kendi genel yaşam felsefesine uygun olarak bu konuda da mutaassıp bir tavır sergilemez. Sadece dikkatli olmayı ve itidalli davranmayı tavsiye eder. Yeni diller öğrenmenin ve zaman içerisinde toplumun lügatine yeni kelimeler girmesinin normal ve kaçınılmaz olduğunu bilmektedir. Ancak dildeki bu yenileşme ve değişimin maziyle köprüleri yıkmadan, yavaş yavaş ve doğal yollarla olmasını istemektedir.

Dolayısıyla gerek bilinçsizliğin ve hayranlığın etkisiyle dile yabancı kelimeler doldurulmasını gerekse artık yüzyıllardır halkın diline yerleşmiş yabancı kökenli kelimelerin ideolojik düşüncelerle tasfiye edilmeye çalışılmasını yanlış bulur.

Netice itibariyle, Mehmet Akif'in eğitim ve dil eğitimi hususunda yaklaşık yüz yıl önce dile getirdiği bu konuların birçoğu üzerine, dönem açısından şartlar değişmekle birlikte, bugün de tartışılmaya devam edilmektedir. Nitekim geçen yıllar içerisinde meselelerin bazılarında çözümler bulunsa da bazıları güncelliğini korumaktadır. Mesela günümüzde öğrencilerin birçoğu ilk, orta ve yüksek öğrenimleri sırasında senelerce yabancı dil dersi görmelerine rağmen hâlâ o dilde okuyup yazamamakta ya da konuşamamaktadır. Öğrencilerin edinimleri hâlâ gramer kurallarını öğrenme ve ezber ifadeler kullanma boyutunda kalmaktadır. Dolayısıyla günümüzün imkân ve ihtiyaçları o yıllara nispetle çok farklı olsa da Mehmet Akif'in tespit ve teklif ettiği hususlar dikkate alınmalıdır. Böylece ülkenin eğitim sistemini dünden bugüne değerlendirme fırsatı elde edileceği gibi, yapılacak çalışmalara bu görüş ve tecrübelerden istifadeyle katkı sağlanacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- Çiftçigüzeli, Mehmet Cemal (2009). "Mehmet Akif Sırat-ı Müstakim ve Sebilür-Reşad", *1. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Cilt I, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 19-21 Kasım 2008, Burdur, s. 507- 512.
- Ersoy, Mehmed Âkif (2014). *Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Günaydın, Yusuf Turan (2008). "Sırât-ı Müstakîm ve Sebilü'r-Reşâd'da Mehmed Âkif'in Rolü ve İzleri", *Hece Dergisi Mehmet Âkif Özel Sayısı*, Yıl 12, Sayı 133, s. 258-261.
- Hüküm, Muhammed (2021). "Bir İdeoloji Çekirdeği Olarak Sebilürreşad'ın Sırât-ı Müstakim Yılları", *Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad Dergisi ve Mehmet Âkif Ersoy*, ed. Ali Kurt, Kocaeli: Gölcük Belediyesi Yayınları, s. 39-62.
- Kaplan, Mehmet (1983). *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Mehmet Âkif (2012). *Sırâtımüstakîm*, Cilt 1, Sayı 1-26 (27 Ağustos 1908-18 Şubat 1909), ed. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Mehmet Âkif (2015a). *Sırâtımüstakîm*, Cilt 4, Sayı 79-104 (10 Mart 1910-01 Eylül 1910), ed. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Mehmet Âkif (2015b). *Sırâtımüstakîm*, Cilt 5, Sayı 105-130 (08 Eylül 1910-02 Mart 1911), ed. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Mehmet Âkif (2017). *Sebilürreşâd*, Cilt 9, Sayı 209-234 (05 Eylül 1912-06 Mart 1913), ed. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Özçelik, Tarık (2021). "Türk Basım Tarihinde Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad", *Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad Dergisi ve Mehmet Âkif Ersoy*, ed. Ali Kurt, Kocaeli: Gölcük Belediyesi Yayınları, s. 11-30.

Pak, Süleyman (1995). *Sebülürreşad ve Sırât-ı Müstakîm Dergilerinde Çıkan Eğitimle İlgili Yazıların Tespit ve Tahlili*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.

Taşdelen, Vefa (2008). "Safahat'ın Eğitim İmaları", *Hece Dergisi Mehmet Akif Özel Sayısı*, Yıl 12, Sayı 133, s. 149-153.

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar, bu makaleye eşit oranda katkı sunmuşlardır.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmalarının olmadığını beyan ederler.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EEDER

debi Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvm-i Vekyi’den 1928 Yılına
Süreli Yayınlar ve Edebiyat” zel Sayısı

Aralık 2021

Atıf/Citation: İler, Ahmet (2021). “Batılıma Bağlamında Sebilürreşad Mecmuasının Mekna Yaklaşımı (1912-1922)”, *Edebi Eleştiri Dergisi*, Takvm-i Vekyi’den 1928 Yılına Süreli Yayınlar ve Edebiyat zel Sayısı, s. 236-248.

Ahmet İLER*

Batılıma Bağlamında Sebilürreşad Mecmuasının Mekna Yaklaşımı (1912-1922)**

The Approach of Sebilurresad Magazine To Space In The Context Of
Westernization (1912-1922)

Z

Batılıma serüveni son birkaç asırdan beridir Batılı olmayan toplumlari modernleşme ekseninde etkileyen bir olgudur. Tanzimat dönemiyle yklee geçen ve Cumhuriyet Türkiye’sinde de etkisini sürdüren bu olgu karşıt fikirleri de doğurmuştur. İkinci Meşrutiyet döneminin İslamcı dnceye sahip mecmualarından biri olan *Sebilürreşad Mecmuası*, Batılıma fikir akımına karşı bir yayın politikası yürütmüştür. Batı medeniyetine karşı İslami alternatifler ortaya koyan mecmua, mekna yaklaşımını da bu minvalde ele almıştır. Bu sebeple zihni değişimin mekn üzerinde de tezahürünün olduğunu düşünmektedir. Bu çalışmada 1908’den 1966 yılına kadar aralıklarla bile olsa yayımlanan ve yakın tarihin kaynaklarından biri olan *Sebilürreşad Mecmuası*’nın mekna dönük yaklaşımı ele alınacaktır. Bu bağlamda mecmuanın 1912 ve 1922 yılları arasında yayımlanan sayıları incelenecektir. İslam’ın sosyal, siyasal ve kültürel olarak hayatın her alanını kapsadığını düşünen İslamcı bir mecmuanın mekna yaklaşımı da Batılıma, Avrupalıma, Modernleşme bağlamında irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mekn, ehir, Modernleşme, Batılıma, Medeniyet

ABSTRACT

The adventure of westernization is a phenomenon that has been affecting non-Western societies on the axis of modernization for the last few centuries. This phenomenon, which started to rise with the Tanzimat period and continued its influence in the Republic of Turkey, also gave birth to opposing ideas. Sebilrread Magazine, one of the magazines with an Islamist thought of the Second Constitutional Period, carried out a publishing policy against the westernization idea movement. The magazine, which presents Islamic alternatives to the Western civilization, also discussed its approach to space in this way. In this study, the spatial approach of Sebilrread Magazine, which was published even at intervals from 1908 to 1966 and is one of the sources of recent history, will be discussed. In this context, the issues of the journal published between 1912 and 1922 will be examined. The approach of an Islamist journal, which claims that Islam covers all areas of life socially, politically and culturally, will also be examined in the context of Westernization/ Europeanization/Modernization.

Keywords: Space, City, Modernization, Westernization, Civilization

*Dr. ğr. yesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bitlis/Türkiye, ahmet_isler@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-9742-1260

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 01.11.2021 Kabul Tarihi: 10.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1017622

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından ngrlen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

GİRİŞ

Sebilürreşad Mecmuası II. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra yayımlanan İslami düşünceye sahip bir yayın organıdır. *Sırat-ı Müstakim* adıyla 1908 yılında yazı hayatına başlayan mecmua 182. sayısından sonra *Sebilürreşad* adını alır. “Dinî, ilmî, siyasi haftalık mecmua-i İslamiyyedir” başlığıyla yayın yapan mecmuanın amacı “Müslümanların intibahına, Müslümanların te’alisine hizmettir.”¹ Bu gaye ile çıkartılan mecmua, İslam dünyasındaki gelişmeleri takip ederek İslam Birliği’nin önemini belirten haberler yapmıştır. Öte yandan mecmuanın sayfalarında Rusya’daki Müslüman Türklerden, Hindistan’daki Müslüman ahaliye, Arap topluluklarından Afrika’ya varıncaya kadar neredeyse her sayıda İslam dünyasının muhtelif sorunlarına değinilmiştir. Mecmua, siyasi, sosyal ve kültürel yayınlarının yanı sıra dini, felsefi ve edebi alanlarda yazılara yer vermiştir. Bunun yanında İslam dünyası ve Batı’daki süreli yayınlardan iktibaslar yaparak güncel konuları sayfalarında tartışmaya açmıştır. Çoğu sayılarında tercüme makalelere rastlanmakta, İslam dünyası için tek kurtuluş yolunun “İslamileşmek” olduğu savunulmaktadır. Yine İslam’ın terakkiye mani bir din olduğunu düşünen oryantalist yaklaşımlara karşı cevaplar yazılmıştır. Öte yandan İslam’ı akılcı bir yöntem ile yorumlayarak İslam dünyasındaki buhranın temel sebebinin İslam değil, Müslümanların içinde bulunduğu entelektüel geri kalmışlık olduğunu savunan bir yayın politikası yürütülmüştür. Bu bakımdan Muhammed Abduh, Ferid Vecdi ve Abdülaziz Çaviş gibi düşünürlerin yazıları tercüme edilerek mecmuada yayınlanmıştır.

Eşref Edip tarafından çıkartılan mecmuada Mehmet Akif başyazardır. Babanzâde Ahmet Naim, Said Halim Paşa, Tahirü’l Mevlevi, Manastırlı İbrahim Hakkı, Ö. Rıza, M. Şemsettin gibi isimler mecmuanın yazarlarından bazılarıdır. Mecmuada farklı düşüncelere sahip yazarlara da rastlanmaktadır. Türk milliyetçiliğinin ideologlarından Akçuralı Yusuf ve Ahmet Agayef bunlardan bazılarıdır. Caner Arabacı, mecmuanın taşıdığı fikri akım olan İslamcılığı, dönemin ortamından dolayı milliyetçi ve Batıcı fikir akımlarının da beslendiği havuz olarak niteler. Bundan dolayı 1914’lere kadar *Sebilürreşad Mecmuası* içinde farklı düşünen isimlere rastlanmaktadır.² Ayrıca Türkçü-İslamcı ve modernist İslam anlayışına sahip kimi fikir adamları *İslam Mecmuası* adıyla yeni bir dergiye yönelmiştir. Böylece *Sebilürreşad*, İslamcı akımı temsil eden ve fikren besleyen önemli bir yayın organı olarak ön plana çıkmıştır.³ Bunda milliyetçi düşüncenin İslam kardeşliğini zedeleyen sonuçlarının etkisi olmuş, bu doğrultuda milliyetçilik akımına karşı bir yayın politikası izlenmiştir.⁴ Birinci Dünya Savaşı’nda maddi imkânsızlıklardan dolayı yayımına ara veren mecmua, Milli Mücadele döneminde Kayseri, Kastamonu ve Ankara merkezli basımına devam etmiştir.⁵

İslamcı düşünceye sahip mecmualar arasında “uzun soluklu İslamcı bir dergi”⁶ hüviyetini taşıyan *Sebilürreşad*, Mehmet Akif ve Efreş Edip öncülüğünde Anadolu’da Milli Mücadele’yi

¹ *Sebilürreşad*, (1912). C. 8, S.183, 8 Mart, s. 3.

² Caner Arabacı, (2005). “Eşref Edip Fergan ve Sebilürreşad Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 6, İslamcılık*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 96.

³ Adem Efe, (2008). “Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad”, *Marife*, Y.8, S. 2, s. 158.

⁴ Esther Debus, (2009). *Sebilürreşad*, çev. Atilla Dirim, İstanbul: Libra Kitap Yayınları, s. 188.

⁵ Mustafa Gündüz, (2007). *II. Meşrutiyetin Klasik Paradigmaları: İçtihad, Sebil’ür-reşad ve Türk Yurdu’nda Toplumsal Tezler*. Ankara: Lotus Yayınları, s. 241.

⁶ Efe, “Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi”, s. 155.

destekleyen yayınlar yapmıştır.⁷ 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu ile kapatılan mecmua, 1948 yılında Latin alfabesiyle yine Eşref Edip öncülüğünde tekrar çıkartılmış, 1966 yılına kadar yayımına devam etmiştir. Eşref Edip, tekrar çıkarttığı mecmuanın misyonunun II. Meşrutiyet dönemindeki *Sırat-ı Müstakim-Sebilürreşad* çizgisinde olduğunu beyan etmiştir.⁸

Sebilürreşad Mecmuası, yayımına başladığı ilk günden beri İslam'ın savunuculuğunu yapmış, İslam dünyasındaki gerilemenin nedenleri üzerinde durmuş, İslamiyet'i bir kurtuluş ve kalkınma reçetesi olarak sunmuştur. Bu bağlamda üzerinde durduğu önemli konulardan biri Tanzimat döneminden beri süregelen Batılılaşma sorunudur. Batı'ya yaklaşım bilim ve teknolojik olarak değil bir "medeniyet"⁹ problemi çerçevesinde ele alınmıştır. Yani Batı'nın bilim ve teknolojisini almanın elzem olduğunu ancak ahlakına mesafeli durmayı ilke edinmiştir. Bu bağlamda Avrupalılaşma/Batılılaşma mecmuanın birçok sayısında "Frenkleşmek" olarak nitelendirilmiştir. Derginin mekâna yaklaşımı da bu minvalde ele alınmış, semtlerin, şehirlerin Batı'ya özenerek kimliklerini kaybettiğini ileri süren bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu çalışmada mecmuanın 1912 yılından 1922 yılına kadar olan sayıları ele alınıp,¹⁰ mekâna yaklaşımı, taşıdığı fikri düşünceye bağlı olarak irdelenecektir.

SEBİLÜRREŞAD MECMUASI'NİN MEKÂNA YAKLAŞIMI

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemiyle birlikte yaşanan Batılılaşma serüveni askeri alanın dışında sosyal ve kültürel alanlara da yansımıştır.¹¹ Batılılaşma etkisiyle mimari ve mekân algısında da bir değişime gidilmiştir. Bu bağlamda Batılılaşmanın mimarlarından Tanzimat dönemi devlet adamı Mustafa Reşit Paşa, çağdaş Avrupa mimarisine uygun bir şehir planı önermektedir. Lakin Müslüman bünyesine uygun olmadığı kaygısından dolayı Fransız ev mimarisinden daha çok İngiliz mimarisini önermesi kayda değerdir. Ancak her alanda yaşanan Batılılaşma eğilimi zamanla zihinsel bir dönüşüme de yol açacaktır.¹² Nitekim yaşadığı mekân ile anlam kazanan insan, mekâna da rengini vermektedir.¹³ Avrupa şehirlerini gezip gören ve buralardan etkilenen 19. yüzyılın devlet adamları mekâna Batılı tarzda şekil vermeyi düşünmüşlerdir. Bu doğrultuda İstanbul'un "kent silüeti ve mimari dokusu"nu değiştirecek tasarımlarda bulunmuşlardır.¹⁴ *Sebilürreşad Mecmuası*'nın mekâna dönük yaklaşımı da medeniyet tasavvuru ekseninde bir yaklaşımdır. Batılılaşmanın her alanda olduğu gibi İslam şehirlerinin de ruhunu zamanla değiştirdiği üzerine bir reaksiyon gösterilmiştir.

⁷ Sadık Albayrak, (1995). "Eşref Edip Fergan" DİA, C. 11, s. 473.

⁸ *Sebilürreşad*, (1948). "Allah'ın İnayetiyle Sebilürreşad'a Başlıyoruz", C. 1, S.1, Mayıs s. 2.

⁹ Adnan Gül, (2007). "Batılılaşma Sürecinde Sebilürreşad Dergisi: Tarihçesi, Yayın Politikası ve Düşünce Sistemi", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 11 Sayı: 31, s. 54.

¹⁰ Çalışmada kullanılan nüshalar M. Ertuğrul Düzdağ'ın proje yürütücüsü olduğu Bağcılar Belediyesi'nin kültür sanat yayınlarından çıkan baskısıdır. Bkz., *Sıratülmüstakim-Sebilürreşad Külliyyâtı*, ed. M. Ertuğrul Düzdağ, C. 8-20, Bağcılar Belediye Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2017-2021.

¹¹ Şerif Mardin, (1991). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 16.

¹² Akif Emre, (2020). *Mekânı Paranteze Almadan: Mekân, Şehir, Mimari Yazıları*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, s. 72.

¹³ Mehmet Bakır Şengül, (2010). "Romanda Mekân Kavramı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 3/11, s. 529.

¹⁴ Gözde Çelik, (2019). "Tanzimat Dönemi'nde Kimlik İnşa Sürecinin Kentsel Çevreye Yansıması: Tarihi Yarımada Örneği", *Mekânlar/Zamanlar/İnsanlar: Kimlik, Aidiyet ve Mimari Tarihi*, der. Çağlar Caner Yüksel, Ceren Katipoğlu Özmen, OTDÜ Mimarlık Fakültesi Bildiri Kitabı, Ankara, s. 48.

Mecmua sosyal hayatın farklı alanlarında yerleşmiş olan, “Levantenizm”in “pâk ve nezîh” Osmanlı coğrafyasında “tedrîcî, fakat müessir tahrîbât”a malik bir misyonunun olduğunu ifade eder. Batı ile olan ilişkilerin artmasıyla güçlenen bu kesim, gençler üzerinde etkili olmuştur. Levantenizm, “garb âdâb ve muâşeretini fena bir sûrette taklîd eden bozuk nesillerin ictimâî hayât-ı rezîle ve sefihelerine imtisâl” şeklinde tarif edilmiştir. Bunun sonunda semtlerin kimliklerinin bozulduğu iddia edilmiş bazı mekânlar bu fikriyatın işaretleri olarak gösterilmiştir:

“İstanbul’da Beyoğlu’nda yaşayan ve İzmir, Selanik ve diğer memleketlerimizin yine kendilerine âid mahallerinde ikâmet eden bu serseriler memleketin gûyâ monden hayatının, kibâr âleminin en mühim uzuvları gibi geçinirler. Ahlâkı sâf ve nezîh bir müslümana pek çirkin görünen şekilleri, kıyafetleri, tavır ve hareketleriyle mümtâz bir hayat taşıdıklarını iddiâ ederler.”¹⁵

Halil İnalçık 19. yüzyılda İstanbul’un Pera ve Galata gibi semtlerinin Batılılaşma ve modernleşmesinde sembol mekânlar oluşunun nedenini buraya yerleşen Yahudi, Ermeni ve Rumların varlığına bağlar. Türkçeyi iyi bilen ve Fransızca konuşan bu kesim yabancılarla temas halinde tercüme işlerini yürütmektedir. Zaman içinde *Levanten* denilen melez bir grup oluşmuştur. Hem Osmanlı hem de yabancı kimliğe sahip bu grup zamanla ortadan kalkmışsa da Beyoğlu’nda “ikiyüzlü kültürü”nü sürdüren Türk bir grup çıkmıştır. Bunlar buranın Batılılaşmasında önemli bir işlev görmüştür. Nitekim zaman içinde “İstanbul’un asilzadeleri, beyzadeleri, hanımefendileri artık Kapalıçarşı’yı bırakıp Beyoğlu’ndan alışverişe başladılar. Yani bir alafrangalık modası başladı.” Bu anlamda Pera “Batılılaşma modasına öncülük” eden bir mekândır.¹⁶ Mecmua söz konusu semtlerde yaşanan Batılılaşma ve modernleşmenin diğer yerleri de etkisi altına almasından endişe duymaktadır. Bundan dolayı Batılılaşmanın Frenkleşmek olduğu tezleri hep bu mekânlar üzerinden örneklendirilmektedir.

Mecmuanın başyazarı olan Mehmet Akif, sahip olduğu İslami düşünce ile seküler yaşam ve fikirlere karşı bir duruş sergilemiştir. Bu bağlamda Batılılaşmayı benimseyen kişileri “Görür mahalleli tâ karnavalda maskarayı! Beyoğlu’nun o mülevves muhît-i fâhişine, Dalar gider, takılıp bir sefilenin peşine”¹⁷ mısralarıyla Beyoğlu semti üzerinden eleştirir. Yine başka bir dizesinde de “Ey koca Şark, ey ebedî meskenet! Sen de kımıldanmaya bir niyyet et. Korkuyorum Garb’ın elinden yarın, Kalmayacak çekmediğin mel’anet”¹⁸ diyerek Doğu’ya ve Batı’ya dönük yaklaşımını sergilemiştir. Ayrıca Kanter’e göre Akif, İslam medeniyetinin önemli sembollerinden biri olan camilere özel bir anlam yükler. Bir bakıma camiler, onun hayatının bir özetidir. Bundan dolayı Fatih Camii ve Süleymaniye Kürsüsünde şiirlerinin ilham kaynağı caminin yazarda uyandırdığı duygulardır. Camiler onun için estetik bir mimari yapının dışında geçmiş ve geleceği kucaklayan “ruhani ve canlı bir mekan”¹⁹dır.

Mecmua yazarlarından Babanzâde Ahmet Naim, Batılılaşmayı bir taklitten ibaret görerek hadisi şerifte geçen, “... Hatta bunlar bir keler yuvasına tıklamak gibi nâ-ma’kul bir şeye kalkışsalar bile yine siz onların ardı sıra oraya girersiniz” ifadeleriyle bu taklitin İslam

¹⁵ *Sebilürreşad*, (1912). “İctimâiyât”, C. 8, S. 191, 2 Mayıs, s. 150.

¹⁶ Halil İnalçık, Bülent Arı, (2005). “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık’ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, s. 44-45.

¹⁷ Mehmed Âkif, (1914). “Fâtih Kürsüsünde: 27”, *Sebilürreşad*, C. 11, S. 299, 4 Haziran s. 223.

¹⁸ Mehmed Âkif, (1915). “Uyan”, *Sebilürreşad*, C. 13, S. 327, 18 Şubat, s. 130.

¹⁹ Beyhan Kanter, (2017). “Mehmed Âkif Ersoy’un Şiirlerinde Mekânın Anlam Alanları”, *80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, s. 214.

peygamberinin ihtarına rağmen girilen yanlış bir yol olduğunu savunur. Ona göre “Avrupalılaştım, Garblılaştım. Selâmetin tarîk-ı yegânesi budur!” diyenler Frenkleşmenin ötesine gidememiştir. Oysa Tanzimat’tan beridir taklit edilen Avrupaî yaşam ve düşünce tarzı, toplumu ne Avrupalı yapmış ne de toplumda bir ilerleme sağlamıştır. Batılılaşma düşüncesinin ekonomide, sanatta ve ahlakta bir ilerleme kaydetmediği gibi Avrupalılardan “dilendiğimiz hürmetlerini” bile kazanamadığımızı belirten Ahmet Naim, Batı’ya benzediğimiz halde onlara yaranamadığımızı düşünerek bu taklitin akıbetini şöyle izah etmiştir: “Frenklere taklid ve teşebbühe yeltendiğimiz günden beri musîbetten musîbete giriftâr olduk. İlmimiz eksildi, artmadı. San’atımız, ticâretimiz yabancı ellere intikâl etti. Servet-i milliyyemiz azaldı. Tâb u tüvânımız kesildi. Akîdemiz, nefsimize i’timâdımız sarsıldı. Ahlâkımız pek dûn bir derekeye sukût etti.”²⁰ Ahmed Naim, bazı Türk aydınlarının Avrupalılaşmak hususunda taklit edilen Frenklerden daha aşırı bir tarzda İstanbul’un, Beyoğlu, Kadıköy ve Adalar gibi semtlerini “fısk u fücûr ile ma’mûr çarşılarını, pazarlarını, otellerini, gazinolarını ve bâhusûs bu gibi erâzilin ni’met diye telakkî ettiği yangın harâbelerini alenî, pervâsız birer dâd ü sited meşheri hâline”²¹ çevirdiğini belirtmektedir.

Eşref edip ise Avrupa’ya gidip oranın şaşalı hayatına özenen kimselerin ilerlemenin tek ölçütünün siyasi ve sosyal alanda Frenkleşmeyle mümkün olacağı zannına kapıldığını ileri sürer. Ona göre toplumun mazisini, kültürünü ve sosyal yaşamını dikkate almadan girilen Batılılaşma hareketi anlamsızdı. Oysa Osmanlıdaki müesseselerin kökeni İslami bir anlayışa dayanmaktaydı. Devletin ilerlemesindeki engelin din olduğuna inanan kesimler aslında Batı’nın ilim ve teknolojisini takip etmemişlerdi. Tanzimat devlet adamlarının da bu düşüncede olduğunu belirten Eşref Edip, Avrupalıların gayesinin Osmanlı coğrafyasında ıslahat ve ilerleme olmadığı bilakis kendi dininden ve kendi toplumundan kopan “devletin bünye-i ictimâiyyesinde bir sarsıntı husûle getirmektir.” Tanzimat ve Islahat faaliyetleri de sadece Batı’nın bu gayesinin bir tezahürü olmuştur. Bu bağlamda Tanzimat devlet adamlarının Osmanlı’nın ilerlemesi hususunda yanlış bir modernleşme sürecine girdiğini ileri süren yazar, II. Abdülhamid ve Meşrutiyet dönemlerinde de belli bir zümrenin “Garb-perest” bir anlayışla körü körüne Frenkleşmeyi savunduğunu ileri sürer. Ona göre bu yol Tanzimatçıların yarıda bıraktığı, II. Meşrutiyet dönemi bazı düşünürlerin devam ettirdiği, son olarak yeni Türkiye aydınlarının hayalini kurduğu bir serüvendir. Eşref Edip Ankara hükümetinin önünde milleti felakete sürükleyecek bir “Tanzimat Yolu”nun ve gerçek kurtuluşu sağlayacak “Müslümanlık Yolu”nun olduğunu belirtir. Yazar bu iki yoldan birinin Büyük Millet Meclisi’nin önündeki tercihler olduğunu şöyle aktarır: “Milletin bünye-i ictimâiyyesine, ahvâli rûhiyyesine tamâmıyla yabancı olan o müessesât ve kavânîn ile mi tedvîr-i umûr edecektir; yoksa millet’in rûhuna, hissiyâtına, temâyülâtına uygun bir hatt-ı hareket mi ihtiyâr edecektir.”²² İstiklal Harbi’nin henüz devam ettiği tarihlerde kaleme alınan yazı Eşref Edip’in yeni kurulacak devletin dayanacağı fikir akımı hususunda endişelerini dile getirmektedir. Nitekim cumhuriyetin ilanı sonrası yaşanan Batılı tarzda inkılaplar ve Kemalist modernleşme hem yaşantıda hem de mimaride çağdaşlaşmayı getirecek ve başkent “mabetsiz şehir”²³ olarak tasarlanacaktı. Milli

²⁰ Ahmed Naim, (1914). “Hadîs-i Şerîf”, *Sebilürreşad*, C. 11, S. 283, 12 Şubat, s. 355-357.

²¹ Ahmed Naim, (1918). “Hadîs-i Şerîf”, *Sebilürreşad*, C. 14, S. 361, 4 Temmuz, s. 217.

²² Eşref Edîb, (1921). “Tanzîmâtçılık Bu Memleket İçin Mahz-ı Felâket Olmuştur” *Sebilürreşad*, C. 19, S. 486, 2 Temmuz, s. 202-210.

²³ Osman Yüksel Serdengeçti, (2016). *Mabetsiz Şehir, Bir Millet Neden Ağlar*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Mücadele'nin devam ettiği yıllarda Yahya Kemal'in "Ezansız Semtler" adlı makalesi de aynı endişeyi taşıdığı söylenebilir.

Sebülürreşad Mecmuası, Yahya Kemal'in *Tevhîd-i Efkar* mecmuasında yayınlanan Ezansız Semtler adlı makalesini iktibas etmiş, bu yazıdan dolayı yazara "Anadolu Müslümanlarının en samîmî teşekkür ve selâmlarını" ileterek memnuniyetini dile getirmiştir. Mecmua makaleyi "fazla medenîleşen, alafranga terbiyeyle yetişmiş üst tabaka çocukları, medenîleştikçe Müslümanlıktan çıktığımızı hoş gören eblehler, dinsizliğin aksülameli başladı" cümleleriyle okuyucularına takdim etmiştir. Yahya Kemal, Ezansız Semtler adlı yazısında Şişli, Kadıköy ve Moda gibi mahallelerde doğup yetişen Türk çocuklarının ne derece milliyetlerine bağlı olup olmadığını sorgular. Bu semtleri, ezanın işitilmediği, minarelerin görülmediği, dini günlerin hissedilmediği yerler olarak tasvir eden Yahya Kemal, oradaki çocukların "Müslümanlığın çocukluk rüyâsı"ndan mahrum olduğunu belirtir. Yazar Müslümanlığın çocukluk rüyâsını şu cümlelerle ifade eder:

"İşte bu rüyâ çocukluk dediğimiz bu Müslüman rüyâsıdır ki bizi henüz bir millet halinde tutuyor. Bugünkü Türk babaları havası ve toprağı Müslümanlık râyihasıyla dolu semtlerde doğdular, doğarken kulaklarına ezan okundu. Evlerinin odalarında namaza durmuş ihtiyâr nineler gördüler. Mübârek günlerin akşamları bir minderin köşesinden okunan Kur'ân'ın sesini işittiler, bir raf üzerinde duran Kitâbullâh'ı indirdiler, küçücük elleriyle açtılar, gül yağı gibi, rûhu olan sarı sahîfelerini kokladılar, ilk ders olarak besmeleyi öğrendiler, kandil günlerinin kandilleri yanarken, Ramazanların, bayramların topları atılırken, sevindiler, Bayram namazlarına babalarının yanında gittiler, câmi'ler içinde şafak sökerken tekbîrleri dinlediler, dinin böyle bin merhalesinden geçtiler. Bugünün çocukları, büyük bir ekseriyetle, yine Müslüman semtlerde doğuyorlar, büyüyorlar, eskisi kadar derin bir tehassüsle değilse bile, yine Müslümanlığı hissediyorlar."²⁴

Yahya Kemal, kendisinin Büyükada'da otururken, çocukluk rüyâsının zihninde kalan "minâreler ve ağaçlar arasında ezan seslerini işiterek" büyüdüğü "mübârek muhit"ten aldığı feyzi hatırlayarak "Frenk hayâtının gecesinde sabâh namazına kalkılır mı?" dedirten atmosferinde Bayram Namazına gidişini aktarır. Ancak "minâresiz ve ezansız semtlerde doğan Frenk terbiyesiyle yetişen Türk çocukları dönecekleri yeri hatırlamayacaklar"ını belirtmiştir.

Yazar "fazla medenîleşen" elit tabakanın alafranga bir eğitimle çocuklarını yetiştirdiği ezansız semtlerde kimliklerine yabancı bir nesil meydana getireceğinden yakınmaktadır. Oysa atalarının da Galata ve Beyoğlu gibi Frenk semtlerinde ikamet etmelerine rağmen buralarda "Müslümanlığın nuru"nu gösterdiklerini belirtir. Yahya Kemal, atalarının bulunduğu yere kendi rengini kattığını, minarelerden işitilen ezanların, asmalı minarelerin sokak köşelerindeki türbelerin o toprağı imana getirdiğini aktarır. Ancak Beyoğlu ve Galata'daki yeni yapıların mescitler ve türbelerin üzerini örttüğünden yakınan yazar, yaşanan mimari değişimin yaşantıya da sirayet ettiğini belirtir. Camilerin sosyokültürel değişimlerin öznesi olduğuna işaret eden Yahya Kemal'e göre Frenk mahallelerine kendi kültürlerini yansıtan ecdatlarının yerine şimdi Şişli, Nişantaşı, Kadıköy ve Moda gibi yerleşkeler "Müslüman rûhundan ârî, çorak ve kuraktır." Yazar bir milletin mekâna verdiği ruhun Üsküdar ile Kadıköy arasındaki belirgin farka işaret eder. Medenîleştikçe Müslümanlıktan uzaklaşmayı doğal karşılayan "eblehler"in çok uzakta olmayan Balkanlardaki şehirlere bakarak medenîleşmenin din ve milliyetten uzaklaşmak olmadığını anlayacaklarını belirtir. Avrupaî tarzda inşa edilen yeni şehirlerin her köşesinde çan kulelerinin

²⁴ Yahya Kemal, (1922). "Ezansız Semtler", *Sebülürreşad*, C. 20, S. 501, 13 Mayıs, s. 79.

yükseldiği, şehrin manzarasının halkın dini ve milli ruhunu hatırlatan bir mekân anlayışıyla oluşturduğunu iletir.²⁵

Mecmuanın önem atfettiği diğer bir husus şehirdir. Nitekim İslam geleneğinde de şehir önemli bir unsurdur. Farabi'nin ifadesiyle iyiliğe ve mükemmelliğe ancak şehirde (Medine) ulaşılır. Bu bakımdan şehirler Erdemli, Cahil, Fasık ve Karakteri değişmiş şehirler olarak vasıflandırılır.²⁶ Yine Sezai Karakoç, şehirleri imanlı ve inançsız şehirler olarak kategorize eder ve her şehrin kendine ait bir kimliğinin olduğuna vurgu yapar.²⁷ Şehirlerin de bir ruhunun olduğunu belirten Akif Emre'nin de işaret ettiği gibi şehirler bir toplumun manifestosudur ve şehir bu yönüyle “siyasal boyutu olan göstergeler bütünüdür.”²⁸ Sebilürreşad Mecmuası da şehirleri bir medeniyet göstergesi olarak telakki etmiş Osmanlı-İslam medeniyetinin önemli merkezlerini zikretmiştir

Mecmua özellikle bazı şehirlerin öneminden ve vasıflarından hareketle buraların önemine değinmektedir. “Şehâmetli günlerde parlak bir medeniyetin” varisleri olarak İstanbul, Bursa, Edirne, Mekke, Medine ve Mısır gibi şehirlere bakmanın yeterli olacağı aktarılır.²⁹ İslam medeniyetinin önemli merkezlerinden biri de Bağdat'tır. Bağdat, “medînetü'l-ilmi ve'l-felsefeti” ve “dâru'l-hidâyeti ve'l-hikmeti”³⁰dir. Yine Şam, kadim zamanlardan beri “şarkın çeşm-i füsûn-sâzi” olarak nitelendirilmiştir. Birçok işgal ve istila görmesine rağmen Şam, “feyyâz bir ticâretgâh” özelliğini kaybetmemiştir. Sahip olduğu doğal güzelliği, onun gelişimini temin etmiştir. Mısır, Arabistan, Irak ve İran'dan gelen kervanlar Şam istikametinden Akdeniz ve Anadolu üzerinden Avrupa'ya geçmiştir. Arap şairleri Şam için yazdıkları şiirlerinde birbirleriyle kıyasıya yarışmaktadır: “Onlarca Şam sine-i melâhatte parlayan bir dürr-i girân-bahâdır; Şam, dünyânın ruhsâr-ı bedâyi'inde buk'a-i mehâsindir, Şam, tâvûs-ı cennetin rengârenk kanatlarıdır; Şam cennet-meşâmdır.”³¹ Ömer Rıza tarafından kaleme alınan yazıda İstanbul, Bursa, Edirne ve Kahire'den sonra Şam, Osmanlı Devleti'nin beşinci şehridir. Yazara göre Şam'ın İstanbul'dan sonra ikinci önemli şehir kılan birçok özelliği bulunmaktadır. Bunlardan biri de envai meyve ağaçları ve çiçekleri olan, berrak suları arasında yükselen mermer kubbeler ve minarelerdir.³² Emre'ye göre de her medeniyet kurmuş olduğu şehirlerle anılır ve İslam medeniyeti denince akla gelen şehirler, Bağdat, Şam ve İstanbul'dur. Bundan dolayı Sezai Karakoç bu üç şehir için “İslam'ın üç atlısı” benzetmesini yapmıştır.³³ Mecmua açısından şehirlerin en önemlilerinden biri İstanbul'dur ve mecmua İstanbul'a özel bir anlam yüklemektedir. Bu bakımdan İstanbul, Hilafet merkezi ve payitaht kimliğinin dışında ekonomik ve stratejik açıdan da önemli bir mekândır. Bunun dışında İslam ve Müslümanlar açısından da çok önemli bir yer teşkil etmektedir.³⁴ Halil İnalçık, Fatih'in İstanbul'u fethiyle “putlar şehri” nin “İslam şehri”ne

²⁵ A.g.e., s. 79-80.

²⁶ Farabi, (2020). *İdeal Devlet*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 98-115.

²⁷ Sezai Karakoç, (2018). *Diriliş Neslinin Amentüsü*, İstanbul: Diriliş Yayınları, s. 41-42.

²⁸ Akif Emre, (2020). *İstanbul'u Yeniden Düşünmek ve Erguvanname*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, s. 11.

²⁹ Mehmed Şeref, (1922). “Dünkü ve Bugünkü İslâm Âlemi”, *Sebilürreşad*, C. 20, S. 515, 31 Ağustos, s. 247.

³⁰ *Sebilürreşad*, (1912). “Edebîyât”, C. 8, S. 191, 2 Mayıs, s. 151.

³¹ Ömer Rıza, (1918). “Öksüz Diyâr-ı İslâm: Şâm-ı Şerif”, *Sebilürreşad*, C. 15, S. 379, 21 Kasım, s. 260.

³² A.g.e., s. 260-262.

³³ Emre, *İstanbul'u Yeniden Düşünmek ve Erguvanname*, s. 26.

³⁴ *Sebilürreşad*, (1922). C. 20, S. 513, 17 Ağustos, s. 229.

dönüştüğünü ifade eder.³⁵ Turgut Cansever de İslami mimarinin en tipik örneklerinin Osmanlı şehirlerinde olduğunu belirtir³⁶ ki İstanbul bunun en önemli örneğini oluşturmaktadır.

Mecmua Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu coğrafya ve ikliminin dünyanın en verimli, zengin ve mükemmel nüvesini oluşturduğunu belirtir. Marmara havzasını medeniyet açısından dünyanın en muteber yeri olarak gösteren mecmua, güzellik açısından Karadeniz kıyılarını orman ve maden bakımından Almanya'ya muadil olduğunu ifade eder. Yine Konya ve Antalya bölgesi, Fransa ve İspanya'nın iklimine, Suriye ve Lübnan'ı İtalya'nın iklimine benzetir. "İrak ve el-Cezîre kıt'aları Mısır'dan daha büyük ve zengin, Brezilya'dan daha feyizli ve bereketlidir." Yazıda daha birçok coğrafya zikredilerek bu coğrafyanın hem medeniyet hem de ekonomik açıdan zenginliğe sahip olduğu vurgulanır. Ancak tüm bunlara rağmen bu coğrafyanın en mümtaz yerde olması gerekirken Batı'dan geri kalmışlığı hayretle karşılanır:

"Ne sanâyiimiz var, ne servet-i tabî'iyemizden istifâde yolunu biliyoruz. Madenlerimiz mu'attal. Memleketimizin vaz'iyet-i müsâ'adesiyle istihsâlâtımız arasında hiçbir tevâfuk ve nisbet yok. Acaba bu tenâkuzun esbâbı nedir? Neden tabî'atın bu bî-pâyân in'âm ve ihsânından istifâde edemiyoruz? Memleketlerin en gerisi, milletlerin en fakîri bulunuyoruz? Bu medeniyetin sırrı nedir? İmtiyâzât-ı atîka Japonya'nın terakkîsini men' etmemiştir. Dâimî muhârebât Rusya'nın inkişâfına hâil olmamıştır..... Biraz himmet ve hüsn-i tedbîr ile her memlekette daha zengin olmamız ve her milletle rekabet etmemiz muhakkaktır. İklim-i hârre, mu'tedile ve bâridenin hâsîlât-ı muhtelifesi bizde mevcûddur. Mevki'-i coğrafimiz, servet-i tabî'iyemiz pek müsâ'iddir."³⁷

Bunların yanı sıra Ziya Paşa'nın, "Diyar-ı küfrü gezdim beldeler, keşâneler gördüm, Dolaştım mülk-i İslamı bütün viraneler gördüm" mısralarında yakındığı bir manzarayı *Sebülürreşad*'in sayfalarında da görmekteyiz. Avrupa Mektupları adlı yazıda Fransa ve İsviçre'yi gezen Ferid, medeniyetin ne olduğu hakkında fikir edindiğini belirtir. Almanya seferinde Berlin ile ilgili anlatısında Avrupa şehirleri ile Osmanlı şehirleri kıyaslanır ve bir öz eleştiri yapılır. Avrupa şehirlerinin tümünün güzelliğine ve temizliğine vurgu yapılır. Ancak Berlin'in nezâfet ve düzeninin başka hiç bir memlekette olmadığını altı çizilir. Doğu'daki şehirlerin ise bunun aksi olduğunu ileri süren yazar, Doğu milletlerinin bir şeyi yapıp bitirdiklerini, Frenklerin ise yaptıktan sonra asıl vazifenin yeni başladığını düşünerek işin takibini yaptığını belirtir. Bundan hareketle şunları ifade eder:

"Farz-ı muhâl olarak bizim de Berlin'in en muntazam, en temiz bir sokağı gibi bir sokağımız olsa, o intizâmın, o nezâfetin muhâfazasında mümkün değil Almanların gösterdikleri tekayyüdü, i'tinâyı gösteremeyiz. Çünkü dâimâ yukarıda söylediğimiz fikr-i fâsîdin hükmüyle âmîliz. Avrupa'nın her yerinde olduğu gibi Berlin'de de sokakları mütemâdiyen yıkıyorlar. Mahsûs adamlar ta'yîn etmişler; sokaklardan gelip geçen hayvanların medfûâtını küçük el arabalarına alıyorlar, sokağın bir taşı yerinden oynasa derhâl yerine koyuyorlar. Mesâkin ve emâkinde intizâma, nezâfete i'tinâ da kezâ. İnsan hangi eve, hangi otele, hangi müzeyeye, hangi bahçeye girse göze hoş görünmeyecek bir hâle tesâdüf etmiyor. Herşeyin tarhında, tanzîminde zevk-ı selîm, akl-ı müstakîm âsârı görülüyor. Berlin sokaklarındaki yaya kaldırımlarının hemen kâffesi "mozayik". Bu mozayikleri vücûda getiren taşlar gayet küçük. Herifler üşenmemişler, usanmamışlar, bu taşları pösteki sayma kabîlinden olarak yere

³⁵ Halil İnalçık, (1995). İstanbul: Bir İslam Şehri', çev. İbrahim Kalın, *İslam Tetkikleri Dergisi*, C. IX, s. 247.

³⁶ Turgut Cansever, (2013). *İslam'da Şehir ve Mimari*. İstanbul: Timaş Yayıncılık, s. 107.

³⁷ *Sebülürreşad*, (1918). "Memâlik-i Osmaniyye'nin Vaz'iyet-i İktisâdiyyesi", C. 15, S. 365, 5 Ağustos, s. 13-17.

döşemişler, onların ferşinde de ayrıca bir eser-i san'at göstermişler. Taşlar yek renk olduğu hâlde hey'et-i mecmûasında nazarı okşayacak muntazam münhanîler görülüyor.”³⁸

Yazar ayrıca Berlin'deki park, bahçe, tramvay ve hayvanat bahçelerini zikrederek Batı'nın güzellik ve temizliğine vurgu yapmıştır. Bu aynı zamanda bir medeniyet kıyasıdır ve bu kıyas insan-mekân ilişkisine de yansımıştır. Bir şehrin mimarisi aynı zamanda oranın kültürünü de yansıtmaktadır. Balkanlar bu bağlamda Osmanlı medeniyetinin önemli şehirlerini oluşturmaktaydı. Bu güne kadar ayakta kalmış yapılardan bile bunu görmek mümkündür. Nitekim İslam medeniyetinin şehirleri kurulurken mekâna ve iklime uygun bir şekilde cami merkezli bir gelişim seyreder. Ancak Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesiyle birlikte bu şehirler büyük oranda kimliklerini kaybetmiştir. *Sebilürreşad Mecmuası* da bu konuya değinerek Balkan şehirlerinin tarihini, kültürel kimliklerini ve tahribatını sayfalarına taşımıştır. Örneğin 1908 yılında Bulgaristan'ın bağımsızlığı sonrası Osmanlı'nın medeniyet izlerini barındıran Tırnova Kasabası ile Silistre'nin mekân değişimi konu edinmiştir. Yazıda daha önce Silistre'de 13 cami mevcut iken Bulgarların meydan yapmak amacıyla 4 camiyi yıktığı ifade edilmiştir.³⁹ Tırnova Kasabası ise bir zamanlar medrese ve camileriyle çok önemli bir İslam şehriydi. Kasabada 16 cami, 8 mescit ve 10 medrese varmış. Oysa şimdi bu İslam şehriden eser kalmamıştır.⁴⁰ Görüldüğü üzere insanın mekân üzerinde mekânın da insan üzerindeki etkisi düşünüldüğünde insan mekân ilişkisi bir medeniyet değişimi olarak telakki edilmektedir. Bulgarlar bu gaye ile Osmanlı medeniyetinin izlerini silmeye yönelmişlerdir.

Yukarıda bahsedilen husus sadece Balkanlar ile sınırlı değil, Afrika ve uzak doğudaki Müslüman varlıklarını da sayfalarında paylaşan mecmua, özellikle Afrika'da sömürgeci güçlerin desteğiyle misyonerlerin İslam'ın izini silmeye dönük faaliyetlerini paylaşmıştır.⁴¹ Nitekim Huntington medeniyetlerin ayırt edici özelliklerini tarih, dil ve kültür gibi öğeler olmasına rağmen en mühiminin din unsuru olduğunu vurgular.⁴² İslam şehirleri de merkezinde camilerin inşasıyla kurulmuştur. Camiler sadece dinsel mekânlar olarak değil şehrin sosyal ve kültürel yönlerini yansıtan merkezlerdir.⁴³ Şehirler caminin yanında külliyesi, hanları, hamamları, çarşıları ile gelişen mekânlardır. Bu bağlamda şehirlerin inşasında dini kural ve değerler önemsenmiştir.⁴⁴ Yine İslami bir şuurla zaman ve mekân tasavvuru meydana getiren Müslümanlar, Çelik'e göre “İslami mührü taşıyan kurumlar, estetik boyutta sanat ve edebiyat, mimari eğitim, siyaset ve sosyal hayatı ile bu inancı merkeze alan bir toplum vücuda getirmeyi başarmışlardır.”⁴⁵ Bundan

³⁸ Ferid, (1913). “Mekâtib: Avrupa Mektupları”, *Sebilürreşad*, C. 11, S. 262, 18 Eylül, s. 24-26.

³⁹ Emre'ye göre meydanlar Batı medeniyetine özgü mekânlardır. Aydınlanma ile ortaya çıkan modernleşmenin en tipik özelliği büyük meydanlara sahip şehirler inşa etmektir. Aslında modern şehirlerin eseri olan meydanların dayanağı Roma'dır. “Çağdaş Roma” olmayı arzulayan Avrupalı güçler, Londra ve Paris gibi şehirler ile emperyalist güçlerini sergilemektedirler. Roma'da anıtlar, tapınaklar ve resmi binalar, “bak, iman et ve itaat et” telkinini yaparken Paris meydanı “bak ve itaat et” modern telkinidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Emre, *Mekânı Paranteze Almadan*, s. 45-49.

⁴⁰ *Sebilürreşad*, (1912). “Tırnova'da Âsâr ve Hayât-ı İslâmiyye, Silistre'de Âsâr ve Hayât-ı İslâmiyye”, C. 9, S. 211, 19 Eylül s. 55-58.

⁴¹ *Sebilürreşad*, (1914). “Afrika'da İslâmiyet Alabildiğine İlerliyor: Hristiyan Misyoner Âlemi Dehşetler İçindedir!”, C. 12, S. 299, 4 Haziran, s. 230-232.

⁴² Samuel Huntington, (2006). *Medeniyetler Çatışması*, der. Murat Yılmaz, Ankara: Vadi Yayınları, s. 26.

⁴³ İnalçık, s. 249.

⁴⁴ Harun Bıçakçı, Cuma Yıldırım, (2018). “İslam Uygarlığında Kent ve Kentleşme”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 2, s. 558.

⁴⁵ Celaleddin Çelik, (2012). “İslam Şehri'nden Şehir İslamı'na: Tarihsel Tecrübeden Sosyolojik Pratiğe Şehrin Medeniyet Kodları”, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 3, s. 145.

dolayı insanlık ve dünya tarihi insan-mekân ilişkileri bağlamında kent ve kentsel yaşamın tarihi olarak görülmektedir.⁴⁶ Dolayısıyla medeniyetin önemli bir ögesi olan dinsel kimliğin şehirlere de yansıdığı göz önüne alındığında Balkanlarda yaşanan dini mimarinin yok edilmek istenmesi bir medeniyetin varlığının da silinmek istenmesi anlamına gelir. Bundan dolayı olsa gerek *Sebilürreşad*, muhtelif sayılarında Balkanlar ve diğer İslam beldelerindeki cami, medrese gibi yapılara ve İslam'ın sembolü olan diğer mekânlara sıkça vurgu yapmaktadır.

Mecmua Anadolu coğrafyasına da özel bir önem atfetmektedir. Ahmet Cevdet tarafından kaleme alınan yazıda, Anadolu “mübârek İslâm yurdu”⁴⁷ olarak nitelendirilmiştir. Mecmua, Anadolu ve Müslüman ahalisinin ihmal edildiği ve hak ettiği değeri görmediğini öne sürer.⁴⁸ Ayrıca M. Şemsettin, Anadolu’yu dünyanın en verimli ovalarının ve bereketli nehirlerinin barındırdığı coğrafya olarak görmesine rağmen burayı “bir harâbezâr-ı sefâlet” içinde görmesinden dolayı yakınmaktadır. Anadolu’nun doğal zenginliğine rağmen açlık ve sefaletin yaşandığı bir muhit olduğunu belirtir.⁴⁹ Salih Abdullah ise Anadolu, Irak ve benzeri İslam coğrafyalarında yabancıların tahakkümünü ele almaktadır. Ona göre ecnebler emlak ve arazi satın almak kaydıyla “İslam Ocakları”nın kimliğini değiştirmektedir. “Sevgili Anadolu”nun Konya’ında Almanlar, İzmir bölgesinde Rumlar, Basra ve Bağdat’ın en güzel ve verimli ovalarında İngilizler hakimiyet kurmuştur. Muhtelif milletler ve dinlere sahip Batılılar sahiplendikleri emlak ve arazilerde kendi medeniyetlerini temsil ederek tıpkı Avrupa’da olduğu gibi İslam varlığını kaldırarak Hristiyan şehirler inşa ediyorlar. “Meselâ İstanbul’un Beyoğlu, Kadıköy, Haydarpaşası, İzmir’in Kordun’u, Frenk mahallesi ve ilh... yerler âdetâ sırf hristiyan şehri hâline gelmiş gibi...”⁵⁰ Anadolu ve halkına özellikle köylüsüne özel bir ilgi gösterilmektedir. Köylünün onca fedakârlık ve mahrumiyetine rağmen Avrupa’da eğitim görmüş İstanbul’un kimi elitlerinin taşradaki köylüyü inancından ve milliyetinden dolayı hakir görmesi eleştirilir. Medeniyeti sadece “frenk kıyâfetlerine bürünmekten ibâret zanneden” kimselerin köylüler nezdinde yabancı olarak görüldüğü öne sürülür.⁵¹ Anadolu’ya yaklaşım mecmuanın diğer nüshalarında olduğu gibi Batılılaşmanın getirdiği yenileşme ve modernleşmenin şehirlere yansımaları olarak telakki edilmiştir. Nitekim Batılılaşma ve modernleşme ile kimliği değiştirilen Beyoğlu, Kadıköy ve benzeri semtlere dönük eleştiriler, ülkenin diğer şehirlerine de bu değişimin yansımaları endişesini taşımaktadır.

SONUÇ

Sebilürreşad Mecmuası’nın mekâna yaklaşımı sahip olduğu İslami düşünce ile paralellik gösterir. Bundan dolayı modernleşme ve Batılılaşmayı bir kültür değişimi olarak gören kesimlere karşı eleştirel bir dil kullanır. Batılılaşmayı körü körüne taklit zanneden kesimlerin Frenkleşmeden öteye gidemediğini ileri süren mecmua, bu fikriyatın aynı zamanda mekâna da yansıdığını ve İslam şehirlerinin kimliğini değiştirdiğini savunur. Bu bağlamda İstanbul’un Beyoğlu, Galata ve Kadıköy gibi semtleri örnek verilerek burada yaşanan değişimler üzerinden

⁴⁶ Sevcan Güleç Solak, (2017). “Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 1, s. 14.

⁴⁷ Ahmed Cevdet, (1913). “Fenniyât”, *Sebilürreşad*, C. 10, S. 240, 17 Nisan, s. 97.

⁴⁸ *Sebilürreşad*, (1912). “Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Anadolu Müslümanları” C. 9, S. 215, 17 Ekim, s. 131-133.

⁴⁹ M. Şemsetdin, (1913). “İctimâiyât”, *Sebilürreşad*, C. 10, S. 244, 15 Mayıs, s. 152-153.

⁵⁰ Salih Abdullah, (1913). “İktisâdiyât”, *Sebilürreşad*, C. 10, S. 243, 8 Mayıs, s. 140-141.

⁵¹ Mustafa Nazmi, (1919). “Bir Mukayese İstanbul, Taşra”, *Sebilürreşad*, C. 16, S. 412-413, 8 Mayıs, s. 228-229.

mekâna anlam yüklenir. Avrupâî hayat biçimine duyulan hayranlık ve özentinin zaman içinde diğer İslam şehirlerinin de görüntüsünü değiştirebileceğinin endişesi dile getirilir.

Öte yandan mecmua, İslam medeniyeti açısından önemli şehirleri okuyucusuna aktarmaktadır. İstanbul, Bağdat, Şam çok özel bir yere sahiptir. Mekâna yaklaşımı İslam tasavvuruna dayanır ayrıca Osmanlı bakıyesi Balkan coğrafyasındaki şehirlere de önem atfeder. Mecmua burada Osmanlı medeniyetinin tarihini yok etmeye çalışan ve Osmanlı mimarisinin izlerini silmeye dönük girişilen yıkımlara karşı tepki göstererek bir duyarlılık gösterir. Öte yandan dünyanın en uzak bölgesindeki İslamî mimari ve yapılar hakkında okuyucularını bilgilendirir. Yine *Sebilürreşad Mecmuası* için Anadolu coğrafyası mübarek bir beldedir ve Anadolu halkı fedakâr ve cefakârdır. Buna rağmen Anadolu, asırlarca ihmal edilmiş ve hak ettiği değeri görmemiş, geri bırakılmış mahzun bir coğrafyadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed Cevdet (1913). “Fenniyât”, *Sebilürreşad*, C. 10, S. 240, 17 Nisan.
- Ahmed Naim (1914). “Hadis-i Şerîf”, *Sebilürreşad*, C. 11, S. 283, 12 Şubat.
- Ahmed Naim (1918). “Hadis-i Şerîf”, *Sebilürreşad*, C. 14, S. 361, 4 Temmuz.
- Albayrak, Sadık (1995). “Eşref Edip Fergan” *DİA*, C. 11.
- Arabacı, Caner (2005). “Eşref Edip Fergan ve Sebilürreşad Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 6, İslamcılık*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 96-128.
- Biçakcı, Harun; Yıldırım, Cuma (2018). “İslam Uygarlığında Kent ve Kentleşme”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 2, s. 541-561.
- Çelik, Celaledin (2012). “İslam Şehri’nden Şehir İslamı’na: Tarihsel Tecrübeden Sosyolojik Pratiğe Şehrin Medeniyet Kodları”, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 3, s. 137-156.
- Çelik, Gözde (2019). “Tanzimat Dönemi’nde Kimlik İnşa Sürecinin Kentsel Çevreye Yansıması: Tarihi Yarımada Örneği”, *Mekânlar/Zamanlar/İnsanlar: Kimlik, Aidiyet ve Mimarlık Tarihi*, der. Çağlar Caner Yüksel, Ceren Katipoğlu Özmen, OTDÜ Mimarlık Fakültesi Bildiri Kitabı, Ankara.
- Debus, Esther (2009). *Sebilürreşad*, çev. Atilla Dirim, İstanbul: Libra Kitap Yayınları.
- Efe, Adem (2008). “Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad” *Marife*, Y.8, S. 2 s. 155-178.
- Emre, Akif (2020). *İstanbul’u Yeniden Düşünmek ve Erguvanname*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Emre, Akif (2020). *Mekânı Paranteze Almadan: Mekân, Şehir, Mimari Yazıları*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Eşref Edîb (1921). “Tanzîmâtçılık Bu Memleket İçin Mahz-ı Felâket Olmuştur”, *Sebilürreşad*, C. 19, S. 486, 2 Temmuz.
- Farabi (2020). *İdeal Devlet*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Ferid (1913). “Mekâtîb: Avrupa Mektupları ”, *Sebilürreşad*, C. 11, S. 262, 18 Eylül.
- Gül, Adnan (2007). “Batılılaşma Sürecinde Sebilürreşad Dergisi: Tarihçesi, Yayın Politikası ve Düşünce Sistemi”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 11 Sayı: 31, s. 39-54.
- Gündüz, Mustafa (2007). *II. Meşrutiyetin Klasik Paradigmaları: İctihad, Sebil’ür-reşad ve Türk Yurdu’nda Toplumsal Tezler*, Ankara: Lotus Yayınları.
- Huntington, Samuel (2006). *Medeniyetler Çatışması*, der. Murat Yılmaz, Ankara: Vadi Yayınları.
- İnalcık, Halil (1995). “İstanbul: Bir İslam Şehri”, çev. İbrahim Kalın, *İslam Tetkikleri Dergisi*, C. IX, s. 243-268.
- İnalcık, Halil; Arı, Bülent (2005). “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık’ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6. s. 27-56.
- Kanter, Beyhan (2017). “Mehmed Âkif Ersoy’un Şiirlerinde Mekânın Anlam Alanları”, *80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy Bilgi Şöleni*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, s. 213-221.
- Karakoç, Sezai (2018). *Diriliş Neslinin Amentüsü*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- M. Şemseddin (1913). “İctimâiyât”, *Sebilürreşad*, C. 10, S. 244, 15 Mayıs.
- Mardin, Şerif (1991). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mehmed Âkif (1914). “Fâtih Kürsüsünde: 27”, *Sebilürreşad*, C. 11, S. 299, 4 Haziran.
- Mehmed Âkif (1915). “Uyan”, *Sebilürreşad*, C. 13, S. 327, 18 Şubat.
- Mehmed Şeref (1922). “Dünkü ve Bugünkü İslâm Âlemi”, *Sebilürreşad*, C. 20, S. 515, 31 Ağustos.
- Mustafa Nazmi (1919). “Bir Mukayese İstanbul, Taşra”, *Sebilürreşad*, C. 16, S. 412-413, 8 Mayıs.
- Ömer Rıza, (1918). “Öksüz Diyâr-ı İslâm: Şâm-ı Şerîf”, *Sebilürreşad*, C. 15, S. 379, 21 Kasım.
- Salih Abdullah (1913). “İktisâdiyât”, *Sebilürreşad*, C. 10, S. 243, 8 Mayıs.
- Sebilürreşad*, (1912). “Edebiyât”, C. 8, S. 191, 2 Mayıs.
- Sebilürreşad*, (1912). “Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Anadolu Müslümanları” C. 9, S. 215, 17 Ekim.
- Sebilürreşad*, (1912). “İctimâiyât”, C. 8, S. 191, 2 Mayıs.
- Sebilürreşad*, (1912). “Tırnova’da Âsâr ve Hayât-ı İslâmiyye, Silistre’de Âsâr ve Hayât-ı İslâmiyye”, C. 9, S. 211, 19 Eylül.
- Sebilürreşad*, (1912). C. 8, S.183, 8 Mart.
- Sebilürreşad*, (1914). “Afrika’da İslâmiyet Alabildiğine İlerliyor: Hıristiyan Misyoner Âlemi Dehşetler İçindedir!”, C. 12, S. 299, 4 Haziran.
- Sebilürreşad*, (1918). “Memâlık-i Osmaniyye’nin Vaz’iyet-i İktisâdiyyesi”, C. 15, S. 365, 5 Ağustos.

- Sebilürreşad*, (1922). C. 20, S. 513, 17 Ağustos.
- Sebilürreşad*, (1948). “Allahın İnyetiyle Sebilürreşad’a Başlıyoruz”, C. 1, S.1, Mayıs.
- Serdengeçti, Osman Yüksel (2016). *Mâbetsiz Şehir, Bir Millet Neden Ağlar*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Solak, Sevcan Güleç (2017). “Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 1, s. 13-37.
- Şengül, Mehmet Bakır (2010). “Romanda Mekân Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 3/11, s. 528-538.
- Cansever, Turgut (2013). *İslam’da Şehir ve Mimari*. İstanbul: Timaş Yayıncılık.
- Yahya Kemal (1922). “Ezansız Semtler”, *Sebilürreşad*, C. 20, S. 501, 13 Mayıs.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Yiğitbaş, Maksut; Özdemir, Hüseyin (2021). “Türkçü Bir Dergi: Halka Doğru ve Şiir Dünyası”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 249-263.

Maksut YİĞİTBAŞ* Hüseyin ÖZDEMİR**

Türkçü Bir Dergi: Halka Doğru ve Şiir Dünyası***

A Turkist Magazine: *Halka Doğru* And The World of Poetry

ÖZ

Türk edebiyatında dergiler önemli işleve sahiptirler. Yayınlandıkları dönemin sosyal, kültürel ve edebi ortamını yansıtır belirli fikrin, düşünce dünyasının izlerini taşırlar. Tanzimat ile edebiyatımızda görülen dergicilik faaliyeti II. Meşrutiyet döneminde artarak devam eder. *Halka Doğru* dergisi Türk Yurdu Cemiyeti bünyesinde 1913-1914 yılları arasında haftalık olarak elli iki sayı yayımlanır. Dergi, yayımlandığı dönemin Türkçü aydınlarının köylü, çiftçi ve esnafın Türkçülük fikri etrafında bilinçlendirilerek aydın - halk bütünleşmesini sağlamaya çalışır. *Halka Doğru*, yayımlandığı dönemin sosyal dokusunu özellikle I. Balkan Savaşı'nın Türk toplumu üzerindeki etkisini gösteren önemli bilgiler içerir. Dergide yer alan yazılar aydınların halka karşı sorumlu oluşunu yansıtır. Bu makalede süreli yayıncılık, Türkçülük fikrini halka benimsetme amacıyla çıkarılan *Halka Doğru* dergisi ve bu yayın organında yer alan şiirler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Halka Doğru*, *Türk Yurdu*, II. Meşrutiyet, Türkçülük.

ABSTRACT

Journals have an important function in Turkish literature. They reflect the social, cultural and literary environment of the period in which they were published and carry the traces of a certain idea and world of thought. The journalism activity seen in our literature with the Tanzimat II. continues to increase during the constitutional period. The journal *Halka Doğru* was published weekly in fifty-two issues between 1913 and 1914 within the body of the Türk Yurdu Cemiyeti. The magazine tries to ensure the integration of the intellectuals and the people by raising the awareness of the villagers, farmers and artisans of the period in which it was published, around the idea of Turkism. *Halka Doğru* contains important information showing the social fabric of the period it was published, especially the impact of the First Balkan War on Turkish society. The articles in the journal reflect the responsibility of the intellectuals to the public. In this article, it will be focused on the periodical publishing, the journal *Halka Doğru*, which was published with the aim of adopting the idea of Turkism to the public, and the poems in this publication.

Keywords: *Halka Doğru*, *Türk Yolu*, II. Constitutionalism, Turkism.

*Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, maksut@ahievran.edu.tr ORCID: 0000-0002-3041-8120

**Doktora Öğr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, ozdmrshsyn40@gmail.com ORCID: 0000-0002-0773-6980

***Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 28.10.2021 Kabul Tarihi: 15.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1015964

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

Giriş

Osmanlı Devleti'nde resmî gazetenin yayın hayatına girmesi 1831 yılında Takvim-i Vekayi ile gerçekleşir. Ancak bu tarihin öncesinde payitahtta ve dışında faaliyet gösteren yabancı gazete ve dergiler de mevcuttur. Irak valisi Davut Paşa, 1816'da Bağdat'ta *Curnalü'l-Irak* adlı Türkçe-Arapça bir gazete çıkarır. 1828 yılında ise Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa Kahire'de Türkçe-Arapça olan *Vekayi-i Mısriyye* adlı bir gazete çıkarır. Yine Mehmet Ali Paşa 1830'da *Vekayi-i Giridiye* isimli Türkçe-Rumca bir gazete daha çıkarır. İzmir'de ise Fransızlar 1821'de *Le Spectateur Oriental* isimli bir gazete yayımlar. *Le Spectateur Oriental* Osmanlı sınırları içerisinde çıkan ilk yabancı gazete özelliği taşır. Bu gazetenin yayımlanmasından sonra Osmanlı toprakları içerisinde birçok yabancı gazete yayın hayatına başlar. Yabancı gazetelerin genel özelliği ve amacı Fransız İhtilali sonrasında gelişen milliyetçilik düşüncesi etrafında Osmanlı Devleti yönetimindeki gayrimüslim toplulukları bilgilendirme ve onlara milliyetçilik fikirlerini aşılmasıdır (Yazıcı,1999:9).

“1850 yılında İstanbul ve İzmir'de 2 Türkçe gazeteye karşılık 4'ü Fransızca, ötekiler ise Rumca, Ermenice, Bulgarca, İtalyanca, Yahudice olmak üzere 16 Türkçe olmayan yayın bulunmaktadır. 1873 yılında yalnız İstanbul'da, 13'ü Türkçe olan 43 gazete yayımlanmaktadır. Bunların on dokuzu gündüktür. 1876'da İstanbul'da yayımlanan 47 gazetenin 13'ü Türkçe, 1'i Arapça, 9'u Rumca, 9'u Ermenice, 3'ü Bulgarca, 2'si İbranice, 7'si Fransızca, 2'si İngilizce ve 1'i Almancadır.” (Girgin, 2001:17).

Yayın hayatına giren yabancı gazeteler ilgi görür. Özellikle Tanzimat Fermanı ile hız kazanan özgürlük ortamında gazeteler, Osmanlı Devleti yönetiminde yaşayan azınlıklar arasında milliyetçilik fikirlerinin yayılmasında etkili olur. Bu dönemde Türkçe gazetelerden ziyade yabancı dilde gazetelere gösterilen ilgi için Ahmet Hamdi Tanpınar şu değerlendirmeyi yapar:

“Tıpkı öğretimde olduğu gibi, bu ilk yıllarda iktidar mevkiinde bulunanların hiçbiri memleket içinde matbuatın kuvvetinden istifadeyi ciddi surette düşünmüş değildiler. Onda ancak harice karşı kullanılacak bir silah görüyorlardı. Bu yüzden daha ziyade ecnebi dille ve çoğu ecnebler tarafından çıkarılan gazeteler himaye ediliyordu.” (Tanpınar, 2007: 142)

18. yüzyıldan itibaren büyük toprak kayıpları nedeniyle birçok alanda yapılan reformlar Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında gerileyişini durduramaz. Osmanlı sınırları içerisinde çıkan yabancı gazetelerin etkisini gözlemleyen yenilikçi padişahlardan II. Mahmut, 1 Kasım 1831 tarihinde *Takvim-i Vekayi*'yi yayımlatır. Bu gazetenin amacı Osmanlı Devleti'nin fikir ve icraatlarını halka dikte etmek, yabancı devletlere karşı modern bir idare görüntüsü vermektir. *Takvim-i Vekayi*'den dokuz yıl sonra 1 Ağustos 1840'ta William Churchill devlet desteğiyle *Ceride-i Havadis* gazetesini yayınlamaya başlar. 1860 yılında ise ilk özel gazete, *Tercüman-ı Ahval* yayın hayatına girer. *Tercüman-ı Ahval* ile gazetecilik devlet halk iletişiminin ötesine geçerek resmî ve gündelik olayların aktarmanın yanında, aydın - halk iletişiminin bir aracı olur. Adından da anlaşılacağı üzere *Takvim-i Vekayi* ve *Ceride-i Havadis* yaşanan olayları aktarmak; resmî ve gündelik haberleri duyurmak amacı taşır. Devrin bu ilk gazeteleri siyasî, kültürel ve sosyal olayları fikrî yönden değerlendirip resmî makamlardan farklı olarak yorumlama rolü üstlenirler. Onları 1862 yılında Şinasi tarafından yayımlanan *Tasvir-i Efkâr*, 1864'te *Ceride-i Askeriye*, 1865'te *Ruzname-i Ceride-i Havadis*, *Takvim-i Ticaret* ve *Türkistan*, 1866'da *Muhbir*, 1867'de *Utarid*, *Muhib*, *Mecmua-i Maarif*, *Ayine-i Vatan*, *Ruzname-i Ayine-i Vatan*, *Vatan*, *İstanbul*, *Veledü'l-Cevaib* gazeteleri izler. Bu süreçte henüz ortaya çıkan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin mensuplarının *Tasvir-i Efkâr* başta olmak üzere özel gazetelerdeki yazıları yönetimin dikkati çeker. 1867 yılında bir basın kararıyla çıkartılır ve buna dayanılarak yönetim aleyhindeki gazeteler kapatılır. Bu durum Yeni Osmanlı Cemiyeti ya da diğer adıyla Jön Türklerin etkin hareket etmek için yurtdışına çıkma nedenlerinden biri olur. Yönetime muhalif Türk gazeteciliği bu süreçte yayın hayatına yurtdışında devam eder. Bu süreçte Londra'da 1867'de *Muhbir*, 1868'de *Hürriyet*, 1869'da Paris'te *Ulüm*, 1870'de Cenevre'de *Hürriyet* ve *İnkılâp*

gazeteleri yayınlanır. Osmanlı Devleti'nde 1831'den I. Meşrutiyet'in ilanına, 1876'a değin gazetenin işlevi ve önemi her geçen gün artarak devam eder, birtakım resmî engellemelere rağmen gelişir. Gazetenin toplum nezdinde kabul görmesi ve gazeteciliğin bir meslek olarak telakki edilmesi yine bu dönemde olur. Meşrutiyetin kabul edilmesi ile oluşan özgürlük ortamında birçok gazete ve dergi yayın hayatına girer. II. Abdülhamit'in 14 Şubat 1876'da Meclis'i tatil ederek yönetimi tek başına ele almasına ve gazetecilik faaliyetlerine sıkı denetimler getirmesine karşın gazetecilik gelişimini sürdürür. Zaman içerisinde gazete ve dergiler konularına, hitap ettikleri kitlelere göre şekillenir. Diğer taraftan siyasî olmayan ya da yönetime muhalif tavır takınmayan gazete ve dergilerin kaliteli baskılar yapması için saray destek olur (Atbaşı, 2017: 64-92). Bunun en güzel örneği Ahmet İhsan'ın çıkarmakta olduğu Servet-i Fünun dergisi olur.

Osmanlı Devleti'nde gazete ile birlikte dergicilik faaliyetleri de gelişir. Gazeteye nazaran içerik bakımından daha özel konuları kapsayan dergiler genellikle haftalık ya da aylık yayınlanırlar. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yayımlanan ilk Türkçe dergi 26 Mart 1849 tarihinde yayımlanan *Vakay-i Tıbbiye*'dir. 1862'de ise *Mecmua-i Funun* dergisi yayın hayatına girer. Bu dergiyi *Mir'at* dergisi ve *Mecmua-i İber-i İntibah* dergileri takip eder. 1864'de *Mecmua-i Ceride-i Askeriye*, 1865'te *Mecmua-i İbretnuma*, 1866'da *Mecmua-i Maarif*, 1867'de *Mecmua-i Ulum* ve *Tuhfetu't-Tıb* yayımlanmaya başlar. Ahmet İhsan (Tokgöz) tarafından çıkarılan *Servet-i Fünun* yüzyılın sonlarına doğru dikkat çeken önemli dergileri arasında yer alır. Edebiyat tarihlerine Abes- Muktebes tartışması olarak geçen hadise ile birlikte Recaizade Mahmut Ekrem'in yönlendirmesi sonucu 1896'da derginin yazı işleri müdürlüğünü Tevfik Fikret yürütmeye başlar. Yazar ve şair kadrosuna Edebiyat-ı Cedide kalemlerinin dâhil olması bu derginin popülesini ve önemini artırır. Dönem itibariyle Yeni Türk edebiyatının en nitelikli eserleri bu dergideki kalemlerin imzasıyla yayınlanırlar. II. Meşrutiyet ile basın üzerindeki engelin ortadan kalkması birçok dergi yayınlanmasına yol açar. İlk başlarda hemen her konuda yayın yapan dergilerin bu süreçten sonra toplumsal ve siyasî konulara yöneldiği görülür.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Devleti'nin çözülüşü karşısında devleti kurtarmak isteyen aydınlar birçok görüş öne sürerek devletin parçalanışının önüne geçmeye çalışırlar.

"İttihat ve Terakkî reislerinin Türkçü ve daha sonra Türk milliyetçisi fikirlerden derin bir biçimde etkilenmelerine rağmen cemiyet/fırka Osmanlılık, Türkçülük ve ittihâd-ı İslâm gibi siyasetlerin hepsini devleti kurtarabilmek amacıyla eş zamanlı olarak uygulamış, bu anlamda tam bir pragmatizm örneği sergilemiştir. İktisadî sahada ise İttihat ve Terakkî, bilhassa Balkan savaşları sonrasında uygulamasına hız verilen "millî iktisat" siyasetiyle müslüman ve özellikle Türkler'den teşekkül eden yeni bir burjuvazi tesisine gayret göstermiştir." (Hanoğlu, 2001: 482 - 483).

Bu fikirler kendi içerisinde birçok farklılıklar barındırsa da genel itibariyle devletin bekasını esas alan bir anlayış güderler. Buna göre aydınlar arasında; Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan bütün toplumların din ve millet farklı gözetilmeksizin yasalar karşısında eşit olmasını savunan Osmanlılık, İslamî temellere dayanan devlet ve toplum düzeninin hâkim olduğu İslamcılık; Türk milletinin bütünlüğünü, birliğini esas alan Osmanlı Devleti'ni Türklük düşüncesi temelinde şekillendirmek isteyen Türkçülük fikri ve Batılı değerlere bağlı bir anlayış güden Batıcılık fikri karşımıza çıkar (Bayraktutan,1996:35).

Tanzimat'la birlikte bazı aydınların Türk dili ve Türk tarihi üzerine yaptığı çalışmalar neticesinde Türkçü fikrin alt yapısı oluşur. Bu konudaki ilk girişimler dilde sadeleşme biçiminde kendini gösterir. Halkın anlayacağı bir dilin gerekliliğini savunan Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ahmet Vefik Paşa Türk dili üzerine dikkat çeken yazılar kaleme alır, örnek eserler vücuda getirirler. Dönem itibariyle Türkçe ve Türklük üzerine olan ilgi artar. Yirminci yüzyılın başlarında Türkçe üzerine faaliyetler daha sistemli bir hale gelir; bu evrede Şemsettin Sami, Necip Türkçü, Necip Asım ve Ömer Seyfettin dil üzerine görüşleri, gayretleri önemlidir. Türkçülük fikrinin

Osmanlı Devleti içerisinde gelişimine etki eden bir diğer unsur Kafkas kökenli Türk aydınların faaliyetleridir. Rusya'nın uyguladığı baskılar karşısında Kırım, Bakü, Kazan'da yaşayan aydınlar arasında Türkçülük fikri yayılmaya başlar. Yusuf Akçura, İsmail Gaspralı, Ahmet Ağaoğlu gibi fikir adamları İstanbul'a gelirler. Fikrî ve edebî faaliyetlerine burada devam etmeleriyle birlikte 20. yüzyılın başında Türkçülük fikri daha sistemli ve siyasî bir alternatif harekete dönüşür. Yusuf Akçura 1904'te Kahire'de yayımlanan *Türk* adlı gazetede "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi çok ses getirir. 1908'de Türkçülük fikrini savunan "Türk Derneği" faaliyete başlar. Yusuf Akçura öncülüğünde kurulan derneğin üyeleri arasında A. Mithat Efendi, Necip Asım, Veled Çelebi, Bursalı Mehmet Tahir, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Yurdakul ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi devrin önemli isimleri yer alırlar. Dernek kuruluş amacını kamuoyuyla şu şekilde paylaşır:

"Cemiyetin maksadı Türk diye anılan bütün kavimlerin mâzi ve haldeki âsâr, efâl, ahvâl ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak yani Türklerin âsâr-ı atıkasını, tarihini, lisanlarını, avâm ve havas edebiyatını, etnografya ve etnologyasını ahvâl-i içtimaiyye ve medeniyet-i hazıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp-tartışıp ortaya çıkararak, bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlâsını ona göre tetkik etmektir." (1909: 1).

Türk Derneği nizamnamesindeki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Türk Derneği siyasî bir Türkçülük hareketinden ziyade Türklük fikri etrafında kültürel amaçla kurulmuştur. Dernek tarafından *Türk Derneği Mecmuası* adı altında bir dergi çıkartılır. Dergide Türk tarihi, dili ve kültürü, Batı'daki Türkoloji çalışmaları ve Osmanlı Devleti dışında yer alan Türkler hakkında yazılar yayımlanır. Dernek faaliyetlerine 1911 yılına kadar devam eder. Türk Derneği'nin milliyetçilik düşüncesine kültürel açıdan yaklaşarak güncel siyasî ve sosyal meselelerden uzak durması sonucunda sosyal ve siyasî meseleleri Türklük düşüncesi etrafında değerlendirmek üzere Ağustos 1911'de Mehmet Emin Yurdakul öncülüğünde Türk Yurdu Cemiyeti faaliyete başlar. Derneğin kuruluş amacı şu şekilde ifade edilir: "Türklerin zekâ ve irfanca seviyelerinin yükselmesine, varidât ve teşebbüs sahibi olmalarına hizmet etmektir" (Bayur, 1983: 401). Belirlenen amacın gerçekleşmesini sağlamak ve halka ulaşmak amacıyla "*Türk Yurdu*" dergisi yayımlanmaya başlar. Aynı yıllarda Selanik'te Ömer Seyfettin ve Ali Canip Yöntem önderliğinde *Genç Kalemler* dergisi yayımlanır. *Genç Kalemler*'de yayımlanan "Yeni Lisan" makalesi ve bu ibarenin vurgulandığı şiir ve nesir örnekleri dikkat çekicidir. 1911 yılında Türkçülük anlayışıyla kurulan derneklerden biri de Türk Ocağı'dır. Askeri öğrenciler tarafından, cehaletin her türlü ile savaşmak amacıyla teşekkül eden bu cemiyet günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Türk Ocağı'nın kurucuları arasında Mehmet Emin, Ahmed Ferit, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura ve Doktor Fuat Sabit yer alır.

Türk Yurdu ve Halka Doğru Dergileri

Türk Yurdu Derneği tarafından 30 Kasım 1911 tarihinde dernekle aynı adı taşıyan bir dergi çıkartılır: *Türk Yurdu*. On beş günde bir yayımlanan bu derginin amacı "Maksat ve Meslek: Türklüğe hizmet etmek, Türklere fâide dokundurmak istiyoruz. Maksadımız, işte budur. Maksada erişmek için hangi yollardan yürüyeceğimizi, mecmuamızın münderecâtı göstereceğinden, mesleğimizin teşrihini fazla buluyoruz. Tanrı yardımcımız olsun." şeklinde açıklanır (1911: 11). 1912 yılında Türk Ocağı'nın kurulması ile birlikte *Türk Yurdu*, bu derneğin yayın organı haline gelir. 1918 yılına kadar aralıksız devam eden derginin yazar kadrosunda Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mehmet Emin, Ahmet Ağaoğlu, İsmail Gaspralı, Ahmet Naim, Kazım Nami, İbrahim Alâeddin, Ömer Seyfettin, Bursalı Mehmet Tahir gibi Türkçüler yer alır. İstanbul'un işgalinden Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süreçte yayın hayatına ara veren dergi 1923 yılından başlayarak dönem dönem kesintiye uğrasa da bugün de yayın hayatını sürdürmektedir (Özden, 1994: 32-35).

Türk Yurdu Derneği tarafından *Türk Yurdu* dergisinin ile birlikte yayımlanan diğer dergi *Halka Doğru*'dur. 24 Nisan 1913 ile 16 Nisan 1914 tarihleri arasında yayımlanan dergi elli iki

sayı çıkmıştır. Haftalık yayımlanan derginin sorumlu müdürü Celal Sahir'dir. Bir yıl gibi kısa süre çıkartılan dergi uzun ömürlü olamamıştır. Derginin yazar kadrosu şu isimlerden oluşur: Halide Edip Adivar, Yusuf Akçura, Ahmet Agayef, Tevfik Nureddin, Celal Sahir, Hüseyinzade Ali, Hamdullah Suphi, Akil Muhtar, Abdulfeyyaz Tevfik, Ali Canip Yöntem, Ali Ulvi, Galip Bahtiyar, Kazım Nami, Köprülüzade Mehmet Fuat, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Mehmet Ali Tevfik, Memduh Şevket Esenal'dır. Fakat Halide Edip Adivar, Tevfik Nureddin, Hüseyinzade Ali, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Akil Muhtar, Ali Ulvi ve Mehmet Ali Tevfik'in bu dergide hiçbir yazı veya şiiri yayınlanmaz. Derginin yazışma adresi olarak Türk Yurdu Derneği'nin İstanbul'da bulunan merkezi idarehanesi gösterilir. Dergi sekiz sayfa olarak çıkar. İlk sayfanın üst kısmında *Halka Doğru* isminin altında "Haftada Bir Türk Yurdu Tarafından Çıkarılır" ibaresine yer verilir. *Genç Kalemler*, *Türk Yurdu* ve *Halka Doğru* gibi dönemin milliyetçi dergilerinin imparatorluktan cumhuriyete giden süreçte milli bilinç oluşturmaya çalışmaları önemlidir:

"İmparatorluktan milli devlete geçiş yıllarında ve uzun süren savaşlar sırasında Türklük şuurunu, milliyet duygusunu uyandırmayı hedefleyen Anadolu'yu, Türk insanını ve onun estetik değerlerini kullanarak zamanın içinde işlerlik kazanmasını sağlayan bu dergiler, anlaşılacağı gibi, birden fazla işlevi yerine getirmişlerdir." (Argunşah, 2014: 215).

Halka Doğru bir ihtiyacı karşılamak üzere özel bir amaçla çıkarıldığı izlenimi uyandırır. İlk sayısında "Halkın Dedikleri" başlıklı yazıda derginin yayımlanma gerekçesi şu şekilde hikâye edilir: *Halka Doğru* yazı ekibinden sekiz on kişi ortak bir rüya görürler. Rüyada yeşil bir ova içindedirler. İhtiyar bir köylü kadını çocukları ile yakınlarda tarlada başak toplamaktadır. Gençleri gören yaşlı kadın yanlarına gelir ve kendisini tanıyıp tanımadıklarını sorar. Kadını tanıyamayan gençler mahcup bir şekilde başlarını eğerler. İhtiyar köylü kendisini şu şekilde tanıtır;

"—Tanıyabileceğinizi memul etmiyordum a, siz beni yüzlerce senelerden beri hiçbir gün aramadınız; hâlîmi, hatırımı sormadınız. Beni nereden bileceksiniz! Ben, sırası geldikçe bütün suçları üzerine attığınızı halkım. Kendi namına hüküm sürdüğünüz, hâkimiyetin vekilleri olarak meydana çıktığınız ahaliyim, milletim. Siz kâğıtlar içinde gömülmeğe başka bir şeye yaramayacak kanunlar, nizamlar yaptınız; ben kendi âdetlerimi, canlı kanunlar yaparak hayatımı bugüne kadar sakladım.

Siz anlamadığım lügatlerle dolu yığın yığın kitaplar, cerideler çıkardınız. Ben Âşık Garipler, Keremler, Köroğlular düzerek ruhumu onlarla avuttum. Siz kelâmlar, tasavvüflar, felsefeler, derin derin ilim kitapları yazdınız. Ben onlardan hiçbir şey anlamadığım için dinimi mızraklı ilmi hâllerden, ilahilerden öğrenmeye çalıştım. Siz beni aramadınız, ben sizi anlamadım. Artık sizden ümidimi üzdüm; ıslahat diye yaptığınız, yapacağınız şeyleri dinlemeyeceğim. Ben kendi kendimi okutacağım, kendi kendimi ıslah edeceğim, terakkiye kendi adımlarımla gideceğim. İptida bana bir dil, bir edebiyat lazım. Dinî, ahlâkî, iktisadî, içtimaî malumat lazım. Bunları kendi kendime edineceğim. Eski yıpranmış âletlerimi atarak yeni makineler kullanacağım. Toprak sürmeyi, hayvan beslemeyi, köy idare etmeyi, yol yapmayı, mektep açmayı öğreneceğim. Gizli duygularımı, şuursuz mefkûrelerimi kalbimden çıkararak ortaya koyacağım. Dinimin esaslarını bularak gerçekten İslam ümmeti olacağım.

Bu işi yapmak için bu gördüğünüz aç, çıplak, sıtmal oğullarımla, zavallı, yoksul kızlarımla çalışmaya niyet ettim. Siz de benim evlatlarım değil misiniz? Siz de yapma dilinizi, yalancı bilgilerinizi, boş ve faydasız gururlarınızı bırakarak bana gelir, benimle beraber çalışır mısınız?" (1913: S.1, s. 1).

Yazının son kısmında "Benimle çalışır mısınız?" sorusuna cevap olarak uykularından uyanan yazı ekibi, ihtiyar kadın şahsında halka yardım amacıyla *Halka Doğru* dergisini çıkmaya karar verdiklerini belirtirler. Adı geçen metinden de anlaşılacağı üzere Türkçüler ihtiyar kadının ağzından kendi öz eleştirilerini yaparlar. Bu tenkitlerde yer alan yanlışların giderilmesi ve ihmal

edilen halk - aydın buluşmasını gerçekleştirmek için *Halka Doğru* dergisini yayımlarlar. Çünkü o zamana değin;

- Halk bugüne kadar aydınlarca ihmal edilmiş,
- Halk ve aydın ayrı kalmış,
- Toplumda yaşanan olumsuzlukların sorumluluğu halka mal edilmiş,
- Halk iktisadi açıdan geri kalmış,
- Aydınların dili ile halk dili arasındaki ayrışmadan ötürü halk aydınlardan uzaklaşmıştır.

Tespit edilen eksikliklerin ve bugüne kadar ihmal edilen halk ile bütünleşmenin çözümü ise onları sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda geliştirmektir. *Halka Doğru* dergisinin amaçlarından ilki ve en önemlisi yüzyıllardır ihmal edilen halk ile aydın arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmaktır. Halka doğru gitmek olarak belirlenen bu hedef 19. yüzyıl ortalarında Rusya’da yaşanan “Narodnik” hareketinin halkla bütünleşme anlayışından izler taşır. Rusya’da köylünün elinde bulunan küçük toprakların toplulaştırılması sonucu arazi sahibi köylülerin durumu gittikçe kötüleşmiş ve zengin çiftçiler ve burjuva karşısında yok olmakla yüz yüze gelmiştir. Rus köylüsünün bu durumuna çözüm için “Halka Doğru” prensibini benimseyen Rus aydınını köylüleri eğitmeyi ve bilinçlendirmeyi kendilerine görev edinmişlerdir. Narodnik hareket özellikle Orta Asya’dan gelen aydınlar tarafından yeniden yorumlanarak Türkçülük fikri ile bütünleştirilmiştir. 1908, II. Meşrutiyet sonrası izlenen siyasi süreçle birlikte Balkanlarda büyük toprak kayıplarının yaşanması bu bölgede halk arasında Türkçü fikirlerin hızla yayılmasına yol açar (Toprak, 1984: 69). Milliyetçi aydınlar yaşanan kayıpların en önemli nedenini Türk halkının milli mefkûreden yoksun olmalarına bağlar. Kötü gidişatın ancak milliyetçilik fikrinin köylü ve halk arasında benimsenmesi, halk- aydın birlikteliğinin sağlanmasıyla sonlanacağı düşünülür. Dolayısıyla yapılacak ilk iş halk- aydın ayrımının ortadan kaldırılması olmalıdır. Bu ise halkın bilinçlendirilmesi kadar aydınların halkla bütünleşmesiyle sağlanacaktır. Taraflar arasındaki kopukluk ancak aydınların halkla kaynaşması ve onu eğitmesiyle aşılanacaktır (Özden, 2006: 90). Bunun için Batı’dan ve Rusya’dan örnekler sıralanır:

“Mesela Almanlarda, Ruslarda halkın ileri gelenleri yalnız şehirlerde oturup kalmamışlar, kasabalara, köylere gitmişler, oradaki halkı öğretmeye, ilerletmeye, yoluyla çalışmaya, zenginleşmeye, halkın insani, milli, vatani hislerini yükseltmeye uğraşmışlardır. Ben kendim böyle halka doğru giden Sırları, Bulgarları, Rumları kendi memleketimizde de gördüm. Hele ‘Senice’de tesadüf ettiğim Sırp muallimlerini hiç unutmuyacağım.” (Akçuraoğlu, 1913: S. 31).

Yusuf Akçura “halka giden” olarak gördüğü yabancı ayrılıkçıların faaliyetlerinin bir benzerini Türkçü aydınların yapmasını ister. Aydının halka ulaşmasının bir diğer yolu halkın anlayacağı dilde, onların dertlerine değinen bir dergi çıkarmak olacaktır.

“Biz ‘Halka Doğru’ diye ad taktığımız bu cerideyi, halk için halka faydalı olmak için çıkarıyoruz. Halk’tan muradımız, köylükte yaşayan, az toprak sahibi yahut büsbütün topraksız rençberler; sonra şehirlerde geçinen ufak esnaf ve günlükçü ameleler, ırgatlardır.” (Akçuraoğlu, 1913: 169).

Dönemin diğer Türkçü dergi ve gazeteleri okuma yazma bilen Türklere hitap ederken *Halka Doğru* dergisi özellikle ihmal edilen, sosyal ve ekonomik açıdan geri kalmış Türk köylüsüne ve esnafına seslenmeyi amaç edinir. Dergide yer alan yazılar ve dergi dili bu yayın politikasına göre şekillenir. Halka yönelik bu harekette sosyal reform, kalkınma, Türk halkına ulaşma ve onu aydınlatma amaçlanır (Berkes, 2018: 54-56).

Köyde ve şehirde yaşayan toplumun ekonomik olarak alt kesimine seslenmeyi amaç edinen *Halka Doğru* dergisinde milliyetçi ve halkçı bakış açısıyla Türk milletinin iktisadi açıdan gelişimine çare aranır. Bu nedenle dergide sıklıkla değinilen konuların başında ekonomi gelir. Devletin çöküşüne ve milletin gelişimine çözüm arayan Türkçüler, ekonomik anlamda milli bir iktisat politikası benimserler. Buna göre Türk milleti kendi burjuvazisini oluşturmalı, yabancı sermayenin boyunduruğundan kurtulmalı ve ticarî hâkimiyet Türklerin elinde olmalıdır. Köylü,

çiftçi ve esnafı bilgilendirmeye yönelik yazılara derginin hemen her sayısında rastlanır. Bu metinler genellikle çeşitli meslek kolları ve tarım hakkında bilgilendirici konular içerir.

Halka Doğru dergisinin iktisat yanında pek çok alanda toplumu yönlendirmeye çalışır. İttihat ve Terakki'nin görüşleri ile örtüşen bu konular *Türk Yurdu*, *Türk Derneği Mecmuası* ve *Genç Kalemler* gibi milliyetçi dergilerde kuramsal ve politik çerçevede ele alınırlar. *Halka Doğru* dergisi ise bu millî anlayışın nasıl olacağı konusunda halkı bilgilendirmede daha yalın ve işlevsel rol oynar. Eğitim, öğrenim dili, kooperatifçilik, ziraat, bilim, gelenek ve görenekler dergide yer alan diğer konulardandır. Avamı ölçü alan ve onları aydınlatmayı ilke edinen dergi Türkçü politika izleyen yönetimince de desteklenir:

“Daha çok milliyetçiliğin kültürel yönünü temsil ve yalnız aydınlara hitap eden bu organlardan başka, halkın seviyesine inmeyi amaç edinen Halka Doğru (1913) dergisi çıkarılmıştır. Milliyetçilik hareketinin hızla gelişip teşkilatlanmak imkânını buluşunda, iktidardaki İttihat ve Terakki Partisi'nin bu hareketi desteklemesi de büyük rol oynamıştır.” (Akyüz, 2015: 166).

Halka Doğru dergisinde hitap edilen kitle ölçü alınarak yazı dili sadeleştirilir. 1911'de Selanik'te *Genç Kalemler* dergisinde yayımlanan “Yeni Lisan” makalesinde genel çerçevesi çizilen bu dil anlayışında sadeleşme, zorunlu haller dışında her alanda Türkçe kullanma prensibi *Halka Doğru* dergisinde de benimsenir. Dergide halkın anlayacakları dille ifade edilmesi gerektiği vurgulanır. *Genç Kalemler* dergisinin yazı ekibinde yer alan Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem, Aka Gündüz gibi isimler *Halka Doğru* dergisinde de bulunurlar. “Halka Hitap Edenlere” adlı imzasız yayımlanan yazıda bu konuya şu şekilde değinilir:

“Hükümet dairelerinin ara sıra lüzum gördükçe gazetelere bastırmak, duvarlara yapıştırmak suretiyle herkese anlatmak istedikleri maksatları halk anlamıyor. Çünkü bunlar onların yabancı olduğu bir dil ile yazılıyor, havasın çoğu zaten bunları okuyup anlamaya muhtaç değildir. Misal olarak şehremanetinin son günlerde neşrettiği beyannameyi alıyoruz.” (1913: S.10).

Derginin 13. sayısında “Türk Selamları” adlı imzasız yayımlanan bir diğer yazıda selamlaşmada Türkçe ifadelerin kullanılması önerilir.

“Türkler bütün millî an'anelerini unuttukları sırada Türkçe selam ve ihtiram tabirlerini de hatırdan çıkarmışlardır. Vaktiyle Arap selamlarını kabul etmiştik. Şimdi ise Frenk selamlarını taklit ediyoruz. Halk bu hususta da ‘münevver’ namını verdiğimiz sınıftan ayrıldı. Münevverlerimiz ‘adiyo’, ‘oruvar’ gibi Fransızca tabirler kullanırken, halk, ‘Allaha ısmarladık!’, ‘Sağlıkla kalın!’, ‘Uğurlar olsun!’, ‘Sağlıkla varın!’, ‘Hoşça kal!’, ‘Güle güle gidin!’, kabilinden Türkçe selamlarını muhafaza etti. Halk lisanı tetkik edilecek olursa bugün bir kısmımızın Arapçadan, diğer kısmımızın Fransızcadan ödünç aldığı selam ve ihtiram tabirlerinin Türkçelerini bulabiliriz.” (1913: S.13).

Dergide yer alan yazılar oldukça sade Türkçe ile yazılmıştır. Tercih edilen yalın ve anlaşılır dil “Yeni Lisan” hareketiyle uyumlu, derginin hitap ettiği kitleye yönelik tercih edilir.

Halka Doğru dergisinde Halk edebiyatı unsurlarına da yer verir. Avamla bütünleşmek arzusundaki aydınların Halk edebiyatı unsurlarından yararlanarak kaleme aldıkları yazılar göze çarpar. Halkın anlayacağı sade dil için atasözlerinden ve halk deyişlerinden yararlanılır. Gelenekte yer alan hikâyeye kahramanlarının, Halk edebiyatı sanatçılarının isimleri sıklıkla zikredilir. Halk edebiyatına özel bir önem verilir. Örneğin derginin 4. sayısında “Esnaf Destanı” adlı şiirde Celal Sahir şu dizelere yer verir;

“Evvelce yok idi bir gazetemiz,
Şimdi (Halka Doğru) ilim çantamız,
(Kerem)i yazmamış olsa atamız
Der miydik bizim de irfanımız var?

(Koroğlu) olmasa geçmezdi hayat,
Köylere girmezdi hiç edebiyat!

Yenisi çıkmadan denir mi bayat?
Nerde (Âşık Garip) yazanımız var?" (Sahir, 1913: S.4).

Manzumede görüldüğü üzere halk tarafından bilinen hikâye kahramanlarını ve aşkları anarak geçmişle an arasında bağ kurulmaya çalışılır. Toplumsal kimliğin önemli parçası olan edebiyat aracılığıyla millî kimlik hatırlatması yapılır.

Halka Doğru Dergisinin Şiir Atmosferi

Dergide çeşitli içeriklerde şiirlere sıklıkla rastlanılır. Bu manzumelerin geneli lirik muhteva ve edebi değer bakımından bir nitelik taşımazlar. Daha ziyade Türklük bilincine, dayanışmaya ve geleceği inşa etmeye hizmet eden içerikte yazılmış izlenimi veren bir dil retoriğine başvurulur. Düşünce boyutlu kaleme alınan hikâye ve fıkralarda ifade edilen motifler şiir formunda anlatılmışlardır. Bu şiirlerde yer yer slogan özellik taşıyan ifadelere; genellikle de düz ve doğrudan mesajlara yer verilir.

Halka Doğru dergisinde yer alan şiirlerde I. Balkan Savaşı sonucunda kaybedilen Balkan topraklarına sıklıkla yer verilir. Bilindiği üzere derginin yayınlanmaya başladığı 1913'ün hemen öncesinde Osmanlı Devleti Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'dan oluşan Balkan Birliği'ne karşı girdiği savaşı kaybeder. Bu nedenle Balkanlar'daki topraklarının büyük bir bölümü dramatik şekilde elinden çıkar. Osmanlı Devleti sınırları Midye-Enez hattına kadar geriler. Bu durum, Türk milletinde büyük moral bozukluğuna yol açar. Balkanlar'daki vatan topraklarının elden çıkması sonucu Rumeli'den Anadolu'ya büyük bir göç başlar. Türklerin Balkanlar'da azınlık konumuna düşmesi, onlara yapılan işkence ve zulümler aydınların yanı sıra halkta büyük öfkeye neden olur. *Halka Doğru* dergisindeki şiirlerde kaybedilen topraklara ağıt ve yapılan zulümlere karşı yükseltelen intikam sesleri duyulur. Ekim 1912'de başlayan I. Balkan Savaşı'nda Edirne kaybedilir. Bir dönem Osmanlı devletine başkentlik yapmış olan bu kentin kaybedilişi infiale sebep olur. Derginin 25 Nisan 1329 tarihli 3. sayısında imzasız yayımlanan "Sultan Selim" ve Öç (1) adlı şiirlerde Edirne'nin kaybedilmesi karşısında duyulan üzüntü dile getirilir.

"Ey Meriç, ağlama, gözyaşını sil
İntikam ateşi kalbimizde, bil;
Ey dağ, Türk ordusu geliyor, eğil,
Sana geliyoruz, ah Sultan Selim!" (1913: S.3).

Bu şiirlerde Edirne'nin kaybının Türk milleti üzerinde neden olduğu hüznü yer verilir ve derinden yaşanan acının intikama dönüşmesine çalışılır.

"Ölüm ve kan... İşte seni kurtaracak bir silah!
Bugün akşam oldu, fakat yarın var.
Sen secdeye kapanırken düşün, ah,
Nice ulu camilerde çan çalar,
Nice billur ırmaklardan kan akar..." (Sahir, 1913: S.3).

Derginin birçok sayısında intikam duygusunun baskın hissedildiği şiirlere rastlanır. Aka Gündüz'ün "Muhacir Türküsü", "Öç Türküsü", "Hakikin Rüyası", "İstiklal Marşı"; Ali Canip Yöntem'in "Sorma Ah Öğren", Feyzullah Sacid'in "Bir Türk Yavrucağına" onlardan bazılarıdır. Bu manzumelerde kaybedilen topraklara ağıt yakmanın yanında harekete geçilmesi istenir. Türk toplumunu yaşanan olaylar karşısında bir araya getirecek ve harekete geçirecek yegâne duygu intikamdır. Buna karşın Rumeli'nin kaybedilişi karşısında tepkisiz kalanlara tepki gösteren yazılara da yer verilir:

"Rumeli'de mahvedilen yüz binlerce Müslümanların, Türklerin, buralara hiç haberi mi gelmemiştii?
Bu İstanbul beyleri, hanımları hala zevklerinde, eğlencelerinde bu kadar hissizcesine nasıl devam

edebiliyorlardı? Acaba bunlar ana, baba, oğul, kardaş yüreği taşıyorlar mı idi? Yoksa yürekleri taştan bile olsa, bir seneden beri Rumeli’nde akan kanlardan, yaşlardan biraz aşınmak lazımdı.

Selanikli Ayşe Hanım, herkesi kendi gibi görmeye alışmış, etrafında yas günleri tatmış kimselerin gözyaşlarını göre göre ağlamadan geçen günlerin kıymetsizliğine inanmış idi. İstanbulluların da kendi gibi insanlardan başka türlü olabileceğine pek akıl erdiremiyordu.” (Maraşlıoğlu, 1913; S.32).

Şiirlerde Türk halkının, savaşçı ruhu tahrik edilerek harekete geçirilmeye çalışılır. Rumeli köylerinde Türklere yapılan zulümler derginin şiir ve hikâyelerinde yoğun bir şekilde işlenir. İntikam duygusu canlı tutularak kaybedilen toprakların geri alınması hedeflenir. Nitekim Balkan Birliği’ne bağlı devletlerin aralarındaki anlaşmazlıklardan yararlanan Osmanlı kuvvetleri 21 Temmuz 1913 tarihinde Edirne’yi geri alır. Edirne’nin geri alınması 18 Temmuz 1329 tarihli 15. sayıda, Öç (3) başlıklı şiirde yer bulur:

(...)

“Yangın söndü, gün açıldı, parçaladı zulmeti;
Sen bizimsin, ey Edirne, ey Rumeli cenneti!
Müjdeleyin, ey melekler, “Murad”ı
Paytahtı düşman elde kalmadı.” (Sahir, 1913: S.15).

Yüzyıllardır birlikte yaşanan Sırp, Hırvat ve Bulgarların ihanetine uğrayan Türkler, ihanete ancak alınacak intikam ile cevap verecektir. Edirne’nin alınması biriken öfkeyi bir nebze de olsa dindirir.

Halka Doğru dergisinin ilk sayısında manifesto niteliğinde yayımlanan “Halkın Dedikleri” adlı metinde, Türk köylüsünün içinde bulunduğu olumsuzlukların sebebi aydınlara yüklenir. Bu minvalde *Halka Doğru* dergisinde eleştirel birçok şiire yer verilir. Şiirlerde aydınlar samimi bir üslupla kendilerini eleştirirler. Şiirlerde aydınların ile halk yaşantısı arasındaki farka; gündelik hayat ve dinî yaşam gibi hususlara değinilir. Bu şiirlerde halkın cahilliği yerine onları ihmal ederek bilgisiz kalmalarına sebep olan âlimler, hocalar eleştirilir. Celal Sahir “Esnaf Destanı” adlı şiirinde bir esnafın diliyle kendisiyle birlikte Türk aydınına şu eleştirileri yöneltir:

“ ‘Yardımlaşın’ diyor bize dinimiz
Yoksula yardımdır baş ayinimiz,
Zenginlere karşı yoktur kinimiz
“Herkesi sev” diyen Kur ’anımız var.

Lakin bize hayır yoktur zenginden,
Bir iş öğrenmedik ilim ehlinden,
Hocalar bize hiç söz açmaz dinden
Doğrudur, sanmayın yalanımız var.

...

Ey beyler, hocalar! Artık uyanın
Sızdınız yarısı gitti vatanın
“Buna sebep biziz” diyen, utanın
Düşünün mahşerde divanımız var.” (Sahir, 1913: S.14).

Eleştirel içerikli bu şiirlerde ayrıca milliyetçi duyarlığa da yer verilir. Yaşanan her türlü olumsuz hadisenin sorumlusu olarak başta aydınlar olmak üzere halkın törelerinden, gelenek ve göreneklerinden uzaklaşma gösterilir. Türklük bilincinden uzaklaşan toplum yabancı kültürlerin etkisinde bilinmezliğe sürüklenmektedir. Hüsrarla bitecek bu gidişata Kazım Nami “Bitirilmemiş Bir Koşma” adlı şiirinde şu şekilde değinir;

“Bugün buldum yedim, sona bakmadım,
Atalar sözünü küpe takmadım;
Kömürün yerine odun yakmadım;
Türklük yapısına çivi kakmadım;

Yalnız eğlenceye, hevaya düştüm.

...

Çobanım kurtlarla beraber oldu,
Bahçivanım zengin bir rençper oldu,
Evimin damına baykuşlar doldu,
Sürüm seyrekleşti, bahçem de soldu.
Bir aslı belirsiz sevdaya düştüm.” (Nami, 1913: S. 18).

Eleştirel içerikli şiirlerin çoğu yaşanan olumsuz durumun sorumluluğunu duyan şairlerin dilinden yazılmıştır. Bu nedenle şairler zor günler geçiren Türk çiftçi ve esnafının karşısına utanç ve vicdan azabı içinde çıkarlar. “Bir Osmanlı” adlı imzasız şiirde şair acısını şöyle paylaşır:

“Atalarımın mezarını çiğnettim,
Anacığımı acı acı inlettim,
Bu enini düşmanlara dinlettim.
Yüce Tanrı gözyaşlarım dinmiyor,
Al canımı can içime sinmiyor.” (1913: S. 19).

Anadolu yurdunu gezerken gördüğü manzaralar karşısında dehşete düşen Aka Gündüz, aydın duyarlılığı ile vicdanının sesine kulak verir. Ancak bu şekilde kurtuluş ümidinin kıvılcımları parlayacaktır. Aydın vicdanında yanan ateş Türk köylüsü ve esnafına ulaştığında bir yangına dönüşecektir:

“Bu öksüzler obasından geçerken
Yüreğimi bin hicranla yoğurdun;
Şehirlerde gül şarabı içerken
Sundun bana her zehrini buyurdun..

Evet, haklı, ey gizli ses! Ulusun!
Ben kendime sormalıyım hepsini..
Ciğerimde ah olmalı her nefes,
Vicdanımın duymalıyım sesini..

Evet, haklı, ey gizli ses! Haklısın
Benim hâlim, benim şanı, günahım.
Üstündedir her matemin, her yasın
Fakat bana sen vicdan ver Allah'ım” (Gündüz, 1913: S.22).

Halka Doğru dergisi, Türk halkının içinde bulunduğu durumdan kurtuluşu ancak geleceğin Türk gençliğinde görür. Bu nedenle yarının gençleri olan çocukları anneleri intikam duygusuyla büyütmelidirler. Ancak onların azmi ve kararlılığı ile gelecek inşa edilecek, yaşanan zulümlerin yerini tekrar Türkün zaferi alacaktır. Bu bağlamda Türk evladını yaşananlar karşı uyarma ihtiyacı hisseden şairler, onların ebeveynlerine seslenirler. Dergide bu bağlamda birçok şiire yer verilir. İlk olarak Türklerin yaşadığı zulümler karşısında gençliğin ümitsizliğe, yılgınlığa kapılmasının önüne geçmek için Türkün başarılarına ve hakanlarına yer verilir. Hemen her şiirde kaybedilen toprakların özellikle Balkanların bir zamanlar nasıl fethedildiği ve vatan toprağı olduğu hatırlatılır. Türk gencinin tarih bilinci edinmesi, atası ve geleneğiyle sıkı bağ kurması istenir. Bu duygularla “İhtiyar Bir Türkün Vasiyeti” adlı şiirini kaleme alan Hüseyin Cavit gençlere şöyle seslenir:

“Bir milletin tarihidir, göğü, yurdu, yuvası;
Tarihimiz başucundan asla eksik olmasın,
Altay dağı, Mohan çölü, hem de Pasin ovası
Birer aydın sayfadır, her Türk gerek anlasın.

Sütü temiz, asil oğul bilmez mi ki ecdadı

Nasıl doğup yaşamışlar, ne erlikler etmişler?
Bilmeli ki tez mahveder zaman nankör evladı.
Öz neslini unutanlar çoktan sönüp gitmişler...

Her bir millet öz kökünde biter, büyür, yükselir;
Köksüz ağaç çabuk çürür, çiçek açmaz, yeşermez.
Bakin, görün tarihiniz size neler gösterir,
Hep şeref, hep büyüklüktür, bunu ancak kör görmez!”(Cavit, 1913: S. 31).

Geçmişini bilerek yetişen ve aydınlanan Türk genci içinde bulunduğu durumla kıyasladığında eski günlere dönmenin özlemi içinde olacaktır. Gelecek günlerin tasavvuru bir anlamda eski günlerin özlemi ile şekillenir. Anasına, atasına, vatan toprağına yapılan zulmü gören Türk gencinin gönlünde intikam duygusu doğacaktır. Bu duygu kaybedilen toprakların kurtuluşunu, Türkün eski muzaffer günlere dönüşünü sağlayacaktır. Bu nedenle beşikte yatan bebeğe söylenen ninniden gençlere verilen öğüde kadar hemen bütün seslenişlerde eskinin güzel günlerine özlemden, gelecek günlerden ve alınması gereken intikamdan bahsedilir. Ziya Gökalp “Şehid Haremi” şiirinde kundaktaki bebeğe şu ninniye söyler:

“Uyu yavrum uyanacak günler var?
Yarınları gözetleyin dünler var?
Baban şehit izlerinde ünler var?
O izlerde sende dolaş ninni
Öç gününe tezce ulaş ninni
Uyu yavrum, yine şimşek çakıyor
Şehit baban gelmiş bize bakıyor
Yarasından kızıl kanlar akıyor
Bu yarayı, dur bağlayım ninni
Sen ağlama ben ağlayım, ninni
Uyu yavrum, uğur değil yas tutma
Bey babanın öğüdünü unutma
Şimdi uyu yarın hasmı uyutma
Uyudukça gücün artar ninni
Çabuk büyü yurdu kurtar ninni
Uyu yavrum, gözlerinde uyku var,
Sen büyürsen düşmanlara korku var
Baban şehit, yüreğinde oku var
Bu ok vatan kaygısıdır, ninni
Borcun evlat saygısıdır, ninni
Uyu yavrum, tepesinde haç yanan
Camiler var bu mu seni ağlatan?
Dayanamaz çiğnenmeye bu vatan
Camilere götür helal ninni
Hem yurdu hem öcünü al, ninni” (Gökalp, 1913: S. 5).

Türk genci yaşananlardan ders çıkarmalıdır. Onu başarıya götürecektir bir başka husus çalışkan olmaktır. Gençlere hitap edilen şiirlerde onların çalışkan ve yenilikçi olması istenir. Batının yakından takip edilmesi Türklük bilincinden uzaklaşmadan yeniliğin, teknolojinin peşinde olunması gerektiği vurgulanır. Reşit Fani’nin kaleme aldığı “Oğlum Adam Ol” şiirinde Türk gençliğine şu şekilde seslenilir:

“Gözlerini Garp’a doğru açıp dikkat et ona
Vazgeç artık tembellikten ki çalışkan olasın;
Garp dimağı muntazaman işleyen bir makina
Makinaya zihnini ver ki alışkan olasın.
Vakti nakit bilir onlar gece gündüz çabalar;
Evladını saat gibi ayar eder babalar!

Sağlam tende sağlam fikir işte büyük saadet!
Demir eller altın elmas eder kara toprağı;
İnce fikir pembe atlas eder yeşil yaprağı;
Zengin olmak ister isen çalışmayı adet et!
Sağlam fikir solgun, cılız ten içinde yaşamaz
Medeniyet caddesinde dere, tepe aşamaz!

Otomobil, şimendifer, vapur filan der iken
Telli, telsiz telgraf, elektrik, rönt(i)gen
Daha buna benzer nice harikalar ile Garp
İlerliyor... Karanlığa ziya saçıp
Yaklaşıyor, sokuluyor sana doğru bila-harp
Çok uyudun uyan ey Şark!
Kahvehane peykesinden kaldır artık başını!
Koşa koşa öp vatanın toprağını, taşını!” (Fani, 1914: S. 52).

Halka Doğru dergisi, toplumun içinde bulunduğu zor durumdan kurtuluşu Türk aydınının halkı her alanda bilinçlendirip elbirliğiyle Anadolu'nun yeniden inşasında görür. İhmal edilen Anadolu köylüsü ve çiftçisi modern ziraat teknolojileri ile donatılacak, zirai alanda bilgilendirilecektir. Türk köylüsü bilinçlenip güçlenerek iktisadi kalkınmayı sağlayacak; mamur olan Anadolu Türk'ü tekrar tarih sahnesine çıkacaktır. Fakat bütün bu ikazlarda alttan alta Türk hakkında intikam duygusu canlı tutulmaya çalışılır. Ali Canip Yöntem “Kaval” adlı şiirinde kendi halinde, yaşananlardan habersiz, kavaliyle sürüsünü otlatan çobana şu şekilde seslenir:

“Bir yoksulluk bir melal sonra bir serseri ses:
Bir kuzucuk kaybolmuş anasını arıyor,
İn ey çoban tepeden, kavalımı biraz kes!
Ovaları pek hain karanlıklar sarıyor...
Ben istemem ey sevimli genç çoban
Ürkütmesin seni korku baykuşu;
Gecelere lakin kanma; afacan
Bir kurt saklar her inişi, yokuşu...” (Yöntem, 1913: S.10)

Çoban gibi köyünde yaşayan milyonlarca Türk ovada ve şehirde milletine reva görülen dehşetten habersizdir. Bu nedenle uyandırılmalı; korku baykuşundan ve saldırmak için fırsat bekleyen kurttan haberdar edilmelidir.

İktisadi açıdan ilerlemek ve güçlenmek için Türk çiftçisi toprağından uzak kalmamalıdır. Birlik ve beraberlik içinde vatan toprağı işlenmelidir. Türk köylüsü ancak çalışarak toprağıyla bütünleşerek içinde bulunulan zor durumdan kurtulacaktır. Bu bağlamda *Halka Doğru* dergisinde doğrudan Türk çiftçisine hitap eden pek çok şiire yer verilir. Onlardan biri Aka Gündüz'ün “Orağa Giderken” adlı şiiridir. Gündüz, bu şiirinde marş havasıyla Türk çiftçisine seslenir:

“Tanrı'nın ışığı göklerde yandı
Dumanlı yamaçlar nura boyandı,
Çiçekler açıldı, kuşlar uyandı,
Yürü çiftçi! Tarlan seni gözlüyor.

Şu çimli yollarda tutuş el ele,
Birlik ferah verir her garip dile,
As orağını da bükülmez bele,
Yürü çiftçi! Tarlan seni gözlüyor.” (Gündüz, 1913: S. 16).

Türkün yeniden doğuşunu köylüsü ve çiftçisi ile Anadolu'da gören *Halka Doğru*'nun kalemleri Anadolu'nun doğal güzelliklerini gözler önüne seren pastoral özellikte, köylerin gündelik yaşantısını anlatan şiirlere ayrı bir önem verirler. Bu şiirlerde zaman zaman yöresel dile

rastlanır. Kırşehirli Kocaoğlu Cevat Turgut, “Köy Geceleri” adlı şiirinde köy hayatının güzelliğini ve insanını Anadolu’nun merkez ili, Kırşehir’e has dile başvurarak anlatır:

“Güzel kızlar eteklerini bellerine çalarak
Ellerinde helkelerle, davarları sağarlar;
Yarasalar kanatlarını birbirine çarparak
Kömlelerinden uçuşurlar, uzaklara kaçarlar.

Gölgelenmiş, eğri, büğrü, ince, otsuz, cılkadan
Nasırlanmış ellerinde oraklarla babalar
Ekinleri Yaratan’a bırakarak gelirken
Hep onları karşılarlar mini mini yavrular.” (Turgut, 1914: S.50).

Halka Doğru dergisinde yukarıda değinilen şiirlerin dışında muhtelif konularda birçok şiire yer verilir. Bu şiirler Türklük düşüncesi etrafında şekillenen, kimi zaman yaşanan toprak kayıpları karşısında duyumsanan hüznü yansıtır. Geçmiş güzel günlerin özlemine çeken, gelecekte ümitle bahsedilen şiirlerde Türk büyüklerinin destansı şahsiyetlerine de yer verilir. Ancak şiirlerin çoğunda kaybedilen Balkanların doğal güzelliklerine ve mimari eserlerine değinilir. Balkan savaşlarında kaybedilen topraklara özlem ve Türklere yapılan zulümlerin acıları canlı tutulmaya çalışılır.

Sonuç

Tanzimat’la birlikte dergi ve gazete önce Türk aydınının sonrasında ise halkının gündeminde hep olagelmıştır. Varlığı günden güne artan süreli yayıncılık yönetimi elinde bulunduran erkin sürekli ilgisine ve çoğu zaman da ikazına muhatap olur. Bu günlük, haftalık ya da aylık periyotlarla okuyucusu ile buluşan yayınların etki gücünden kaynaklanır. İmparatorluktan Cumhuriyete giden süreçte yayın hayatında olan dergi ve gazeteler, sadece siyasi ve toplumsal malumatların değil edebiyatın da atan nabzı olurlar. Durum böyle olunca süreli yayınlar yenileşme dönemi Türk edebiyatının hızlı gelişmesini ve benimsenmesini sağlamışlardır. Bunun tipik ve yegâne özgün örneğini tek başına Ahmet Mithat Efendi *Tercüman-ı Hakikat* ile verir.

Siyasi ve ideolojik mahiyette dergicilik yurt dışında Jön Türkler ile yurt içinde ise daha çok II. Meşrutiyet ile kendini gösterir. Bu yayınların geneli ortalama bir okura seslenir mahiyettedirler. *Halka Doğru* dergisi ihmal edildiği düşünülen halka için çıkarılan yönlendirmeye ve iktisadi amaca hizmet eden bir yayındır. Kaybedilen Balkanlar, çoğunluğu bu coğrafyanın gençleri olan Türkçü aydınları derinden yaralar. Bu acı kaybı dönem aydını II. Meşrutiyet sonrası uygulanan bölge siyasetinden ziyade halkın Türkçü bilince sahip olmayışına bağlar. Bu durum derginin pek çok şiirinde Balkanlar’da yaşanan dramın konu edinilmesinde ve intikam duygusunun canlı tutulmasında etkili olur. *Halka Doğru* dergisinde siyasî, fikrî ve iktisadî açıdan bilinçlendirilmeye çalışılan halkın aydınlatılması için sadece manzume diline başvurulmayıp düzyazısal metinlere de yer verilir.

1913-1914 arasında, 52 sayı yayınlanan bu derginin hedef kitlesi halk; yayınlanma amacı ise halkın milli bilinçle yetiştirilmesi, iktisadi kalkınmada yer almasıdır. Bundan ötürü dergide yer alan manzumelerin retoriğinin düzyazı metinleriyle koşutluk içinde olduğu görülür. Şiirlerde yer alan kimi dramları şairlerin romantik tutumuyla değil yer yer geleneksel Türk Halk şiiriyle kurulan bağla ilişkilendirmek gerekir.

Halka Doğru, yayınlanması halen devam eden *Türk Yurdu* dergisinin kısa soluklu da olsa halka yönelik bir yayın organı olarak tarihte yerini almış halkçı bir dergidir.

Kaynakça

- Akyüz, Kenan (2015). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Argunşah, Hülya (2014). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Atbaşı, Nurtaç (2017). *Türk Gazeteciliğinin Yeni Edebiyatın Doğuşuna Etkisi (1860-1876)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Bayraktutan, Yusuf (1996). *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayur, Yusuf Hikmet (1983). *Türk İnkılap Tarihi*, C. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Berkes, Niyazi (2018). *Türk Düşününde Batı Sorunu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Girgin, Atilla (2001). *Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Hanioglu, M. Şükrü (2001). “İttihat ve Terakkî Cemiyeti”, *DİA*, C.23, s. 476 – 484.
- Özden, Mehmet (1994). *Türk Yurdu Dergisi ve II. Meşrutiyet Devri Türkçülük Akımı (1911 – 1918)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Özden, Mehmet (2006). “Türkiye’de Halkçılığın Evrimi (1908–1918)”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16, s. 90.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2007). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Toprak, Zafer (1984). “Osmanlı Narodnikleri: ‘Halka Doğru’ Gidenler”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, S. 24.
- Yazıcı, Nesimi (1999). “Osmanlı Basınının Başlangıcı Üzerine Bazı Düşünceler”, *Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu*, Ankara: GÜ İletişim Fakültesi Basımevi.
- ..... (1327/1909). “Türk Derneği Beyannamesi”, *Türk Derneği*, Y.1, S.1.
- ..... (1911). “Maksat ve Meslek”, *Türk Yurdu*, Y.1, C.1, S.1.

Şiirlerin Dergi Künyeleri

- Cavid, Hüseyin, “İhtiyar Bir Türk’ün Vasiyeti”, *Halka Doğru*, Yıl 1 sayı 31, 7 Teşrin-i Sani 1329
- Fani, Reşid, “Oğlum Adam Ol”, *Halka Doğru*, Yıl 1 sayı 52, 3 Nisan 1330
- Gündüz, Aka, “Biraz Vicdan”, *Halka Doğru*, Yıl 1 sayı 22, 5 Eylül 1329
- “Orağa Giderken”, *Halka Doğru*, Yıl 1 sayı 16, 25 Temmuz 1329
- Gökalp, Ziya, “Şehid Haremi”, *Halka Doğru*, Yıl 1 sayı 5, 9 Mayıs 1329
- İmzasız (Bir Muhacir), “Sultan Selim”, *Halka Doğru*, Yıl 1 sayı 3, 25 Nisan 1329
- İmzasız (Bir Osmanlı), “Alnımın Yazısı”, *Halka Doğru*, Yıl 1 sayı 19, 15 Ağustos 1329
- Kocaoğlu, C. Turgut, “Köy Geceleri”, *Halka Doğru*, Yıl 1 sayı 50, 20 Mart 1330
- Nami, Kazım, “Bitirilememiş Bir Koşma”, *Halka Doğru*, Yıl 1 sayı 18, 8 Ağustos 1329
- Sahir, Celal, “Esnaf Destanı”, *Halka Doğru*, Yıl 1 sayı 4, 2 Mayıs 1329
- Sahir, Celal, “Öç”, *Halka Doğru*, 3 Yıl 1 sayı 15, 10 Temmuz 1329

Yöntem, A. Canip, “Kaval”, *Halka Doğru*, Yıl 1 sayı 10, 13 Haziran 1329

Yazıların Dergi Künyeleri

Akçuraoğlu Yusuf, “Halka 5”, *Halka Doğru*, Yıl 1 Sayı 31, 7 Tesrin-i Sani 1329, s. 237, 238

İmzasız, “Halkın Dedikleri”, *Halka Doğru*, Yıl 1 sayı 1, 11 Nisan 1329

İmzasız, “Halka Hitap Edenlere”, *Halka Doğru*, Yıl 1 sayı 10, 13 Haziran 1329

İmzasız, “Türk Selamları”, *Halka Doğru*, Yıl 1 sayı 13, 4 Temmuz 1329

Maraşlıoğlu, “Selanikli Ayşe Hanım”, *Halka Doğru*, Yıl 1 sayı 32, 14 Teşrin-i Sani 1329

Katkı Oranı Beyanı: Bu makaleye; Maksut Yiğitbaş %60, Hüseyin Özdemir %40 oranında katkı sunmuştur.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmalarının olmadığını beyan ederler.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Özbek Giray, Özgül (2021). “Kemal Salih Sel'in Yayıncılık Faaliyetleri ve Aylık Mecmua”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 264-285.

Özgül ÖZBEK GİRAY*

Kemal Salih Sel'in Yayıncılık Faaliyetleri ve Aylık Mecmua**

Kemal Salih Sel's Publishing Activities and Aylık Mecmua

ÖZ

Cumhuriyet devri basınının kurucuları arasında yer alan Kemal Salih Sel, Nisan 1926-Mart 1927 tarihleri arasında, İstanbul'da Cumhuriyet matbaasında 12 sayı yayımlanmış olan Aylık Mecmua'nın müdürüdür. Kemal Salih, 1925 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan ve 1928 yılına kadar devam edecek olan 176 sayılı Haftalık Mecmua'nın aylık bir benzerini çıkarma düşüncesiyle Aylık Mecmua'yı yayımlamaya başlar. Aylık Mecmua sosyal, siyasi, edebî, kültür, sanat ve moda içerikli bir magazin dergisidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, geçim kaygısıyla yorulan insan dimağına ihtiyaç duyduğu zevk ve eğlenceyi temin ederek okuyucularına sadece yazı okutmakla yetinmeyip kendilerinin bizzat yazı faaliyetlerinde bulunmaları için fırsatlar sunmak gayesiyle yayın hayatına başlar. Bu çalışmada Kemal Salih Sel'in yayıncılığı üzerinde durulup Aylık Mecmua şekil ve muhteva özellikleriyle tanıtılacak ve dizini verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Aylık Mecmua, Cumhuriyet Devri, Kemal Salih Sel, Haftalık Mecmua.

ABSTRACT

Kemal Salih Sel, one of the founders of the republican press, is the director of Aylık Mecmua, which was published in 12 issues at the Cumhuriyet printing house in Istanbul between April 1926 and March 1927. Kemal Salih begins to publish the Aylık Mecmua with the thought of producing a monthly copy of the 176-numbered Haftalık Mecmua, which started to be published in 1925 and will continue until 1928. Monthly Mecmua is a social, political, literary, culture, art and fashion magazine. In the first years of the Republic, it started its broadcasting life with the aim of providing the pleasure and entertainment it needs to the human mind, which is tired with livelihood concerns, and not only making it read to its readers, but also providing opportunities for them to engage in writing activities themselves. In this study, the publishing of Kemal Salih Sel will be emphasized, and the Aylık Mecmua will be introduced with its shape and content features and its index will be given.

Keywords: Aylık Mecmua, Republican Era, Kemal Salih Sel, Haftalık Mecmua

KEMAL SALİH SEL'İN YAYINCILIĞI

Türk basınında özgürlük ortamının yaşandığı iki dönem bulunur. Bunlardan ilki Meşrutiyet'in ilanı ile 1908'de başlar ancak sürmüyerek 1909'da son bulur. İkincisi ise Cumhuriyet'in ilanı ile 1923'den Takrir-i Sükûn kanununun ilan edildiği 1925 yılına kadar geçen

*Arş. Gör. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ozgulozbek@artvin.edu.tr ORCID: 0000-0003-0867-1434

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 01.11.2021 Kabul Tarihi: 10.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1017476

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

dönemdir. Bundan sonra gazete ve mecmualar Atatürk inkılablarının yerleşmesi için gayret ederler. (Şapolyo, 1976: 220)

Çıkardığı gazete ve dergilerle Cumhuriyet rejiminin kökleşmesi için çaba sarf eden gazetecilerden biri de Kemal Salih [Sel]'dir. 1900 yılında İstanbul'da doğan Kemal Salih, 1975'te vefat eder. Kemal Salih'in vefatı üzerine Milliyet gazetesinde yazdığı yazıda Burhan Felek, onun kaleminin kıvraklığıyla, dikkat çeken makaleleri ya da ateşli polemikleriyle Bâbüâlî'de tanınan bir gazeteci olmadığını, aksine Cumhuriyet Devrinin en büyük gazetelerini kuran, bu gazetelerin yazı işlerini idare eden, imzasız yazılarıyla devlet politikasını etkileyen ve belki de en önemlisi Bâbüâlî'nin ünlü gazetecilerini ve yazı işleri müdürlerini yetiştiren bir gazeteci olduğunu vurgular. Kendisinin de meslek hayatıyla yakından ilgilendiğini belirten Felek, Cumhuriyet gazetesinde çalışmaya Kemal Salih sayesinde başladığını anlatır ve onunla ilgili şunları söyler:

Kemal Salih Sel doğru, tarafsız ve terbiyeli gazeteciliği Bâbüâlî'de itibara getirmek isteyen Cumhuriyet devri öncülerinden olmuştur. 50 senelik gazetecilerden biri olarak, Gazeteciler Cemiyeti altın madalyasını almış olan Kemal Salih, uzunca bir zamandır faal gazeteciliği bırakmış ve basının can damarı olan ilancılık branşında çalışmaya başlamıştı. Türk edebiyatına derin vukufu, bilhassa Cumhuriyet devrinin siyasî tarihinin en gizli kalmış notlarına kadar "haber"i vardır. Ağzı sıkı, gözü açık, zevki selim ve aklıselim sahibi idi. Eski kitaplara, yazılara olan merakı dolayısıyla uzun zamandır topladığı kıymetli bir kitaplığı, yazı koleksiyonu vardır" (Felek, 1975: 2).

Kemal Salih, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nde okurken Yunus Nadi [Abalıoğlu]'nun başyazarlığını yaptığı Tasvir-i Efkâr'da gazeteciliğe başlar. Daha sonra Yeni Gün gazetesine geçer. İstanbul'un işgali üzerine gazetecilik faaliyetlerini devam ettiremeyeceğini anlayan Yunus Nadi'nin, Yeni Gün'ü Ankara'ya taşınması üzerine, eğitimini yarıda bırakan Kemal Salih, Ankara'ya giderek Yeni Gün'de sorumlu yazı işleri müdürü olur. Aynı zamanda parlamento muhabirliği de yapar (Devrim,1974: 451). Yunus Nadi yönetimindeki Yeni Gün, kurtuluş savaşı boyunca Millî Mücadele'nin savunucusu olmuştur. (İnuğur, 1999: 106) İstanbul'da Yenigün adıyla çıkan gazete Ankara'da "Anadolu'da Yenigün" adıyla çıkmaya başlar. Sakarya savaşı sırasında Kayseri'ye taşınarak aynı isimle Nurullah Sâmî tarafından yayımlanır, Sakarya Zaferi'nden sonra ise tekrar Ankara'da Yunus Nadi ve Kemal Salih tarafından yayımlanmaya devam eder (Duman, 2000:137-138).

Kemal Salih 1337/1921'de Ankara'da "Anadolu'da Kalem" adlı edebî bir mizah gazetesi çıkarır. Gazetenin imtiyaz sahibi Hüseyin Suat, sorumlu müdürü ise Kemal Salih Sel'dir (Duman, 2000:136). 6 sayı yayımlanan gazetenin ömrü oldukça kısa sürmüştür. Yazarları arasında Hoca Refet Rıfkı ve Hüseyin Suat yer alır.

Kurtuluş savaşı bitip Cumhuriyet ilan edildikten sonra, 7 Mayıs 1924'te Yunus Nadi, Yeni Gün'ün devamı sayılan Cumhuriyet gazetesini çıkarır. Gazeteye Cumhuriyet ismini teklif eden de Mustafa Kemal Atatürk'tür. İstanbul'da Cumhuriyet rejimini desteklemek ve halka benimsetmek amacıyla kurulan gazetenin yazar kadrosunda Ziya Gökalp, Aka Gündüz, Yakup Kadri gibi isimlerle birlikte Kemal Salih de yer alır. Cumhuriyet gazetesinin kurucuları arasında yer alan Zekeriya Sertel'in gazeteden ayrılmasından sonra Kemal Salih, yazı işlerini yönetme görevini üstlenir (İnuğur,1992: 68-70; Topuz, 2018:162-163). Cumhuriyet gazetesinde Kitap Sohbetleri başlığı altında yazıları yayımlanır (Devrim,1974: 451).

Kemal Salih, 20 Temmuz 1925-26 Ekim 1928 tarihleri arasında "Haftalık Mecmua" adlı bir dergi çıkarır. 176 sayı yayımlanan dergi, geniş hacme ve zengin içeriğe sahiptir. Mecmuada yazıları bulunan yazarlar arasında Aka Gündüz, Mümtaz Faik [Fenik], İskender Fahrettin [Sertelli] ve Mekki Sait [Esen] gibi isimler yer alır.

Cumhuriyet gazetesi tarafından 30 Eylül 1926-18 Ağustos 1927 tarihleri arasında "Haftada Bir Gün" adlı bir mecmua yayımlanır. Mecmuanın müdürü Kemal Salih Sel'dir. Edebî ve sosyal

içerikli bir mecmua olan Haftada Bir Gün, 47 sayı çıkmıştır. Mecmuada Yunus Nadi, Aka Gündüz, Hüseyin Suat [Yalçın] gibi tanınmış yazarlara yer verilir.

AYLIK MECMUA

Cumhuriyetin ilanından sonra, harf inkılabından önce yayın hayatına başlayan Aylık Mecmua, Nisan 1926-Mart 1927 tarihleri arasında yayımlanan 12 sayılı bir dergidir. Kemal Salih'in 1925'de yayımlamaya başladığı Haftalık Mecmua'nın aylık bir benzerini çıkarmak amacıyla yayımladığı Aylık Mecmua, modern hayata geçişte, inkılapların halka iletilmesinde etkin bir rol üstlenir. Mecmuaya isim verilirken son dönemde yaygınlaşan haftalık ve aylık mecmuaların ortaya çıkması dikkate alınmış ve yayın süresini bildiren "Aylık" ismi verilmiştir.

Aylık Mecmua'nın ilk sayısında yer alan "İlk Söz" başlıklı yazıda mecmuayı okuyucuya takdim etme lüzumu hissedilmez çünkü Haftalık Mecmua okurlarının fikirleri alındıktan sonra yayımlanan Aylık Mecmua'nın, yeni yayınlar gibi gelecek hakkında vaadlerde bulunmaya ihtiyacının olmadığı belirtilir. Aylık Mecmua memlekette bir hayli rağbet görmüş okuyucunun ilgisini kazanmış bir mecmuanın kardeşidir. Bundan dolayı da gelecek hakkında vaadlerde bulunmak yerine geçmişteki başarılarına işaret ederek yayına başlar. (sayı:1, s. 1)

Zamanı ve Ömrü

Aylık Mecmua, Nisan 1926-Mart 1927 tarihleri arasında, bir yıl, her ayın ilk günü düzenli olarak yayın faaliyetini sürdürebilmiş bir mecmuadır. Mecmuanın ilk beş sayısı iç ve dış kapak hariç 48 sayfa, altı, yedi ve sekizinci sayılar 16 sayfa, dokuz, on, on bir ve on ikinci sayılar ise 18 sayfalık hacme sahiptir. Kapsamlı içeriği, zengin hacmi ve Haftalık Mecmua'yı örnek gösteren iddialı tavrı ile ancak 12 sayı yayımlanabilmiştir.

Aylık Mecmua basın hayatında uzun süre varlık gösterememiş ve mecmuanın kapanma sebebi hakkında da herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ancak ilk beş sayı boyunca 48 sayfa süren hacmi altıncı sayıdan itibaren daralmış ve bu durum mecmuanın beklenen ilgiyi görmediğini düşündürmüştür. Kemal Salih, Aylık Mecmua'dan yaklaşık bir yıl önce Haftalık Mecmua'yı çıkarmış ve Haftalık Mecmua Türkiye'de pek çok gazete ve derginin görmediği bir başarıya ulaşmıştır. Ülkenin her tarafında yüz elli bin okuyucu kitlesine ve her nüshada yaklaşık bin kişilik bir okuyucu artışına sahip olmuştur. Aylık Mecmua, basın sahnesinden çekildikten sonra da Haftalık Mecmua yayımlanmaya devam etmiş ve yaklaşık bir buçuk yıl sonra harf inkılabının hemen öncesinde kapanmıştır. Bu durum Aylık Mecmua'nın okuyucudan bu denli rağbet gören Haftalık Mecmua'nın gölgesinde kaldığını düşündürür.

Şekil Bilgileri

Aylık Mecmua'nın her sayısında iç ve dış kapak bulunur. Başlık klışesi bütün sayılarda büyük punto ve sülüs yazı ile yazılmış, yazı başlıkları ise rika yazı ile yazılmıştır. 1. sayıdan itibaren bütün sayılarda başlık klışesinin ortasında "Nisan 1926" şeklinde yayın tarihi verilir. Başlık klışesinin alt tarafında yer alan şeritin sağ tarafında "numro:1", ortasında "müdürü: Kemal Salih" sol tarafında ise "Birinci sene" ifadesi yer bulur.

İç kapakta başlık klişesinin ortasında “Nisan 1926” ifadesiyle yayın tarihi yazılır. Başlık klişesinin altında bütün sayfayı kaplayacak şekilde kadın resmi bulunur. (bk. Resim 1) Üçüncü sayıdan itibaren kadın resminin sağ alt köşesinde “birinci sene-üçüncü numro”, sol alt köşesinde ise “fiyatı 25 guruşdur” ifadesi yer alır. Beş sayı boyunca kapakta farklı tarz ve kıyafetli kadın resimleri bulunur. Altıncı sayıdan itibaren kapak kompozisyonunda değişiklik yapılır. (bk. Resim 2) Başlık klişesinin yer aldığı kısımda çerçevelenmiş üç bölüm bulunur. Sağ tarafta yer alan çerçevede kitap okuyan bir kadın resmi, ortadaki çerçevede başlık klişesi, sol tarafta ise yayın tarihi yer alır. Başlık klişesinin yer aldığı bölümün altında sayfa yine üç çerçeveye ayrılır. Sağ tarafta farklı ürün ve yayınların, diş macunu, Haftalık Mecmua dergisi gibi reklamı yapılır. Sol tarafta ise günlük bir haber ve haberle ilgili bir resme yer verilir. Sağ tarafta yer alan çerçevenin altındaki küçük çerçevede ise aylık mecmuanın fiyat bilgisi verilir.

Resim1: Aylık Mecmua 1. Sayı kapağı

Resim 2: Aylık Mecmua 6. Sayı kapağı

Aylık Mecmua görsel malzeme bakımından oldukça zengindir. Derginin hemen her sayfası, o sayfada yer alan yazı ve haberin içeriğine göre resim ve fotoğraflarla süslenmiştir. Dergide reklam ve ilanlara da geniş ölçüde yer verilir. Fotoğraf müsabakası, çocuk müsabakası, güzellik müsabakası, evlilik müsabakası, anahtar müsabakası ilanları ile mecmua, kitap, Cadbury çikolataları, kitap basma makinaları, tank, ilaç, sabun, diş macunu reklamları son sayılara doğru artış gösterir.

Yayın Çizgisi ve Muhtevası

Aylık Mecmua'nın muhtevasını moda, sosyal hayat, kültür, sanat, edebiyat ve siyaset üzerine yazılan yazılar ve onlara ait görsel malzemeler oluşturur.

Aylık Mecmua'nın yayın çizgisi “Karilerimizle Başbaşa” başlıklı yazıda şu ifadelerle dile getirilir:

Haftalık ve aylık tarzda mecmualar dünyanın her tarafında süratle inkişaf ediyor. Niçin? Çünkü mevcûd bir ihtiyaca tekâbü ediyor. Bu ihtiyaç da yorgun bir kafa ile herşeyden evvel eğlence ararken, bol heyecan bulmak, hayatın uzak köşelerini görmek, yeni şeyler öğrenmek, yeni dersler almaktır. Maişet hayatı insanı o kadar yoruyor ki dimağın muhtaç olduğu umumi jimnastik ancak zevk ve eğlence şeklinde yapılabiliyor. Vücut harekete nasıl muhtaç ise, dimağ da her vaktini

İştigaller haricindeki faaliyetlere öyle muhtaçtır. Hayalini ve mefkûresini işleterek ortaya edebî bir eser çıkarmak, her insanda şuurlu veya şuursuz surette mevcûd bir ihtiyaçtır.

Aylık Mecmua, yalnız karilerine bir takım yazıları okutmakla iktifa etmek istemiyor. Karilerin bizzat yazı faaliyetlerinde bulunmaları ve dimağlarına hoş, eğlenceli, istifadeli, karlı bir jimnastik yaptırılmaları için sık sık fırsatlar hazırlayacaktır (sayı: 1, s.48).

İnsanları dinlendirmeyi, eğlendirmeyi ve bilgilendirmeyi hedefleyen mecmuada, kadının sosyal hayattaki yeri, çocuk eğitimi, sağlık, spor, moda, sinema, dans gibi çeşitli konularla ilgili yazılar yoğunluktadır. Ayrıca okuyucunun da bizzat yazma faaliyeti içinde bulunmasını teşvik eder. Hergün gazetelerde yer alan, insanların hayatlarını etkileyen bir olay ya da haberi okuyucunun hikâyeye dönüştürerek mecmuaya göndermesi istenir ve bu canlı hikâyelerin en iyileri mükâfatlandırılarak mecmuada yayımlanır. Modernleşmenin getirdiği yenilikleri halka benimsetme gayesi taşıyan bir mecmuanın da sosyal hayat, kültür, sanat ve eğitim meselelerine ağırlık vermesi kaçınılmazdır.

Cumhuriyetin ilanından sonra, özellikle 1925'den sonra, basın üzerindeki denetimlerin artmasıyla içerik yönünden magazin ağırlıklı dergilere yöneliş başlar. Bu dergiler okuyucuya sanattan edebiyata, eğitimden siyasete, modadan spora kadar hemen herşeyden bahsederek farklı alanlarda hizmet eder. Magazin yönü ağır basan bu dergiler okuyucu tarafından ilgiyle karşılanır. Bu dergilerin amacı hem daha fazla okuyucu kitlesine ulaşmak hem de Cumhuriyet'in ilanından sonra değişen sosyal ve kültürel hayatı desteklemektir. Modernleşmenin başladığı dönemde okuma yazma bilenlerin sayısının azlığı, halkın yapılan inkılapları anlayıp benimsemesi önündeki en büyük engeldir. Bu noktada modern hayatı tesis eden inkılapların halka ulaşmasında magazin dergileri önemli bir rol üstlenir.

Sosyal ve kültürel yaşamdaki modernleşmenin alt yapısını oluşturacak tarzda yayınlar, okuyucunun rahatça benimsemesi için rahat okunan ve fotoğraflı haber ve makaleler şeklinde hazırlanmıştır. Özellikle kültür sanat haberleri, dergi içeriklerinde sıkça yer almıştır. Dünyaca ünlü yazar ve sanatçıların eserleri okuyucunun kolayca anlayacağı ve bilgi edineceği şekilde yayınlanmıştır. Bu tür yazı ve makalelerin yanısıra edebiyat, tiyatro ve sinema gibi sanat dallarının gelişimine destek olacak tarzda yayınlara yer verilmiştir... Kadına dair neredeyse hemen herşey, kadın dergilerinde olduğu gibi, magazin dergilerinde de ön plana çıkmıştır. Kadının evde üretken ve yeni Cumhuriyet neslini yetiştirmekte yetkin ana olma misyonu, dönemin kadın ve magazin dergilerinin içeriğinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Moda, sağlık, güzellik ev hayatı, dekorasyon, adab-ı muaşeret, vücut bakımı, jimnastik, sinema, müzik, dans, tiyatro, çocuk bakımı, kişisel bakım, ev kadınlığı, annelik, kadın erkek ilişkileri ve macera dolu hikâyeler kadına yönelik magazinsel içeriğin ön plana çıkan konuları arasındadır (Kaya, 2014: 75-76).

Aylık Mecmua Aka Gündüz, Peyami Safa, Ercüment Ekrem [Talu] gibi Türk edebiyatının önemli simalarının da yer aldığı zengin bir yazar kadrosuna sahiptir. Yazılarıyla mecmuada yer alan diğer isimler ise şunlardır: Hakkı Süha [Gezgin], Ahmet Şükrü [Esmer], Mümtaz Faik [Fenik] ve Selami İzzet [Sedes], Abidin Daver, Selim Sırrı [Tarcan], Agâh İzzet, Sedat Ulvi, Mekki Sait [Esen], Ekrem Tevfik, Bahaddin Tevfik, Akil Şinasi, Nebahat Ramiz, Ahmet Kadri, Refik Ahmet [Sevengil], Enis Tahsin [Til], Kemal Ahmet, Ali Fuad, Doktor Fahri, Çelebizade Sait. Peyami Safa, Server Bedi müstearını, Hakkı Süha ise bazı yazılarda Seyyah müstearını kullanır. (Yıldırım, 2006: 167, Artan, 1994: 20) Bu isimlerin dışında M.(Mim) A.(Elif), Avni, Y. L., M. **, ***, Yaşlıca Diplomat, Pul Mütahassısı, C.(Cim) S.(Sad) ve N.(Nun) N.(Nun) müstearlarına rastlanır. Mecmuada okuyuculardan yazı faaliyetinde bulunmaları istenir ve onların yazmış oldukları hikâyeler de yayımlanır. Hikâyeleriyle yer bulan okuyucular ise: Ahmet Muhip ve Büyük Dede Mehmet Fehmi'dir.

Haftalık Mecmua'nın kardeşi olarak yayın hayatına başlayan Aylık Mecmua'nın yazar kadrosu Haftalık Mecmua'nınki ile benzerlik gösterir. Haftalık Mecmua'da yer alan pek çok isim Aylık Mecmua'da da karşımıza çıkar.

Aylık Mecmua'nın muhtevasını oluşturan konuların başında moda gelir. Modernleşme düşüncesi yeni yaşam şekline geçmek için modayı da takip etme gerekliliğini doğurmuştur. Sosyal hayat içerisinde her alana uygulanmak istenen moda en çok kadınların kıyafetleri, saç şekilleri ve âdâb-ı muâşeret kuralları üzerinde etkisini gösterir. Hemen her sayıda imzasız olarak yayımlanan moda üzerine yazılar ve bu yazıların içeriğiyle alakalı bolca resim ve fotoğraflar bulunur. Mecmuada yer alan moda ile ilgili yazılarda genellikle olumsuz düşünceler hâkimdir. "Modanın Bu Sene Hedefi Kadınları Erkek, Erkekleri Kadın Kıyafetine Sokmaktır" (sayı: 1, s.7) başlıklı yazıda kadınların erkek usulü saç kestirmeye başlamaları, erkek pantolonları, ceketleri ve kravatları giymekle birlikte pudra ve boyadan vaz geçmemeleri, erkeklerin ise gömleği arkasız bir yecele ve ceketsiz giymeleri eleştirilir. Böyle devam ederse modanın bütün dünyada bir karnaval manzarası oluşturacağı ifade edilir. Yine "Yeni Kadın Tuvaletleri Erkeklerinkine Çok Benziyor" (sayı: 1, s.15) başlıklı yazıda ise terzilerin artık kadın kıyafetlerini erkeklerinkine benzetmeye çalışmaları eleştirilir. Kadınların giyimiyle birlikte tavırlarının da değiştiğini anlatan, "Fransızca Bir Darb-ı Meselden: "Kadının İstedliğini Allah da İster!" (sayı: 2, s. 44) başlıklı yazıda ise kadınların bütün arzularının erkekleşmek olduğu için Cenab-ı Hakk'ın da buna uygun olarak kadınların yürüyüşlerini, hal ve tavırlarını hatta vücutlarının şeklini bile değiştirdiği ifade edilir. Bu yazılarda kadınların sosyal hayatta erkekler gibi yer alması ve kıyafetlerinin de onlara benzemesiyle kadınlıklarının ortadan kaldırıldığı düşüncesi ileri sürülür.

"Mısırdaki Hala Bu Kıyafette Kadınlara Tesadüf Ediliyor, Avrupalı Talebe Kızlar Şimdi Şu Kıyafeti Kabul Etmişlerdir!" (sayı:1, s.47) başlıklı yazıda farklı ülkelerde yaşayan kadınların kıyafetleri iki fotoğrafla kıyaslanır. Bu yazıların dışında moda da diğer yazılar ise şunlardır: "Mahir Bir Kadın Saçlarından İstifade Etmeyi Bilmelidir" (sayı: 3, s. 8), "İnsanların En Büyük Derdi Süstür" (sayı: 3, s. 22-24), "Kervan Yürür..." (sayı: 4, s. 1), "Ayakların da Bir Dili Vardır" (sayı: 4, s. 20-21), "Kıyafetin Büyük Bir Tarihçesi Vardır" (sayı: 5, s.13-14), "Yalnız Canlılar Değil Câmîd Eşyalar da Rahat ve İstirahat İster" (sayı: 6, s. kapak), "Kadın Elbiselerinin Kıymeti, Ağırlığında Değildir!" (sayı: 6, s. 3), "Baston Taşımak Modası Hitam Buluyor" (sayı: 8, s.13).

Aylık Mecmua'da yer alan sosyal içerikli yazılarda kadınların toplumda yer edinmesi ve eğitimi, çocukların yetiştirilmesi, yardım cemiyetlerinin faaliyetleri gibi sosyal hayata dair meseleler üzerinde durulur. Yekta Cemal tarafından yazılan "Bugünün Kadını Kuvvetçe de Erkekleşiyor" (sayı: 2, s. 19), başlıklı yazıda bugün büyük bir inkılabın arefesinde olduğundan söz edilir. Geçmişte esir, zevk vasıtası ya da bir çeşit mal olarak görülen kadının, artık erkeklerle eşit bir insan sıfatını kazandığı, pek çok hususta sınırları aşmaya bile hazırlandığı ifade edilir. Yazar geçmişte dünyanın erkeklerin keyfine ve hevesine göre kurulduğunu, bütün kanunları erkeklerin kendi keyiflerine göre yaptıklarını, kadının kişiliğini ortaya koyma hak ve imkânlarından mahrum edildiğini, maddi gücü bulunmadığı ve erkek tarafından bakıldığı için erkeğin her dediğini kabul etmeye mecbur olduğunu söylerken insanlık geliştikçe bu vaziyetin sarsılmaya başladığına dikkat çeker. Kadınlar tahsil gördükçe düzen değişecek ve erkeklerin hâkimiyeti de sınırlanacaktır. "Kadının yeri evidir, sanatı valideliktir" diyen erkeklerin, ev kadınlığının ve valideliğin yüksek bir tahsile ihtiyaç duyan bir sanat olduğunu uzun süre anlamak istemediklerinden söz eder. Nihayet kadınlar okumaya başladıktan sonra siyasi ve hukuki mücadeleye atılarak dünyanın pek çok yerinde hak sahibi olmuş ve kanunları kendi lehine çevirmeye başlamıştır.

Beden terbiyesi üzerine eğitim alan, sporcu, folklor araştırmacısı ve politikacı olmak üzere pek çok vasfı üzerinde taşıyan Selim Sırrı [Tarcan], çocukların eğitimi üzerine kaleme aldığı "Çocuklar Nankör müdürler?" başlıklı yazıda nankör denilince ailede akla ilk gelenin çocuklar olduğunu ancak bu düşüncenin doğru olmadığını iddia eder. Nankör evlat yoktur onları nankör yapan ebeveyn vardır diyerek ebeveynlerin çocukları yetiştirirken yapmış oldukları hatalara dikkat çeker (sayı: 2, s. 9-10). İmzasız olarak yayımlanan "Anneleri Çocuklarına Rabt Eden Müessesese" (sayı: 3, s. 25-26) ve "Medeniyet Annelik Sanatını Tekemmül Ettirmiştir" (sayı: 3, s.

26-28) başlıklı yazılarda ise çocuk ölümlerini en aza indirmek için anneleri bilinçlendirmek amacıyla kurulan Süt Damlası adlı müesseseden ve kadınların tahsil görmesiyle asrı annelerin çocuklarını hastalıktan ve tehlikeden koruma usullerini öğrenip hayata geçirmeye başladıklarından söz edilir. Böylece eğitimin sosyal yaşamdaki önemine vurgu yapılır.

Mümtaz Faik tarafından kaleme alınan “Her Hafta Muntazaman Bir Hayat Kurtaran Müessese” başlıklı yazıda on yedi yıldır faaliyetini sürdüren Topkapı Fukara Perver Cemiyeti tanıtılır ve bu cemiyet için büyük bir fedakârlıkla çalışan Doktor Galip Hakkı Bey’le yazar arasında geçen konuşma verilir (sayı: 2, s. 34-37).

Aylık Mecmua’da sosyal içerikli yazılar içerisine kadın erkek ilişkilerini konu edinen yazıları da dâhil edebiliriz. Bu yazılarda, modernleşmeye bağlı olarak kadınlar ve erkeklerde görülen değişimlerin onların ilişkilerini de şekillendirmesi üzerinde durulur. Erkeğin kadını aldatması, asri kadınların evlilikten beklentileri ve görevleri, asri kadınla geleneksel kadının karşılaştırılması, izdivaç şekilleri gibi meseleler üzerinde durulur. Bunlar: İmzasız olarak yayımlanan “Kocalar Karılarını Nasıl Aldatırlar?” (sayı: 1, s. 5-6), “Sahne Aşkları Kıskançlık Hissi Hâsil Eder mi?” (sayı: 1, s. 40-41), Yaşlıca Diplomat imzasıyla “Diplomalı Zevce İle Başbaşa Geçirdiğim Saatler” (sayı:4, s. 12-15), İki yıldız (**) imzasıyla “Tarihin En Meşhur Aşk Maceraları” (sayı:5, s. 2-4), imzasız yayımlanan “İstanbul’da Hakiki Bir Diyojen” (sayı: 5, s.17-19), “Asrı Bir Kadının Yirmi Dört Saati” (sayı:5, s.20), “Ananevi Bir kadının Yirmi Dört Saati” (sayı: 5, s. 21-22), “Çin’de de Eski İle Yeni Çarpışıyor” (sayı:6, s. 4-5), Yaşlıca Diplomat imzasıyla “Gözden Irak Olan Artık Kalbe Yaklaşıyor” (sayı: 7, s. 9-11), imzasız olarak yayımlanan “Kadınlara Zulm Etmenin Manası Değişiyor” (sayı:8, s. 4), “Bir Kadına Kaç Yaşında İhtiyar Denilebilir?” (sayı: 11, s. 4-5), “Amerika’da Rü’yet Edilen Garip Bir Dava: Bir Kadın Dilediği Zaman Kocasının İdarehanesine Girebilir mi?” (sayı: 11, s. 10-11), “Mektuplaşmak veya Gazetelere İlan Suretiyle İzdivaç!” (sayı: 12, s. 6) başlıklı yazılardır.

Aylık Mecmua’da yer bulan bir diğer konu ise kültür ve sanattır. Eğlence kültüründe moda olan ve Mustafa Kemal’in de teşvik ettiği zeybek dansı hakkında “Yeni Zeybek Raksının Mübdi’i Selim Sırrı Bey ve Bu Dansı Muvaffakiyetle Oynayan Kerimeleri Azade Hanım” başlıklı haberde, beden terbiyesi üstadı olarak tanıtılan Selim Sırrı [Tarcan]’ın kadınlarla birlikte oynanan ve güzel bir şekil alan zeybek raksının, tarifi ve notasının verildiği bir kitap yayımladığı bilgisi verilir. Kitap resimlerle süslenmiş ve herkesin anlayabileceği kadar açık bir dille yazılmıştır. Selim Sırrı, ortaya koyduğu bu yeni millî raksı üç ay evvel İzmir’de Gazi Paşa’nın huzurunda oynamış ve takdir toplamıştır. Gazi Paşa bu yeni şekilde oynanan Zeybek raksı hakkındaki düşüncelerini İzmir halkına şu sözlerle ifade etmiştir: “Selim Sırrı Bey zeybek raksını ihya ederken ona bir şekli medenî vermiştir. Bu yüksek sanatkar üstadın eseri hepimiz tarafından seve seve kabul edilerek millî ve içtimai hayatımızda yer tutmalıdır. Bu oyunu artık bu yeni şekliyle salonlarımızda oynayabiliriz”(sayı: 1, s. 33). Bu ifadeler zeybek dansının artık salonlarda oynanacak millî bir dans olarak kabul görmesi bakımından önem taşımaktadır.

Mecmuadaki kültürel yazılar içerisinde eski yaşam şekillerini anlatan yazılar da bulunur. Ağâh İzzet tarafından iki yazı kaleme alınır. “Alaturka Hamamda İki Saat” başlıklı yazıda yazar, eskiden yaşamış insanların hamam kültürü, eski evlerde banyo ve tuvalet kabininin bulunmaması ancak zengin konaklarında sefahat için birkaç kurnalı hamamların yapılması, evlerin en loş odasının yemek salonu yapılması, hamamda nasıl yıkıldığı, hamamların hangi ıslaha muhtaç olduğu gibi meseleler üzerine fikirler ileri sürerken eski İstanbul hayatının da bir cephesine ışık tutar (sayı: 2, s. 25-26). Ağâh İzzet “Kapalıçarşı’da Bir Öğle Yemeği” başlıklı yazısında ise yemek kültürü üzerine düşüncelerini dile getirir. Yemekler arasında ayırım yapmadığını belirten yazar “Bir yemeğin nefaseti nev’inden ziyade pişirilmesine gösterilecek maharetle artar veya eksilir” diyerek pırasa yemeğini örnek verir. Çoğu kişi pırasayı sevmez hâlbuki bu kişiler meşhur konak aşçısı Bolulu Dursun Ağa’nın pırasanın yalnız tepelerinden pişirdiği nefis yemeği yeseler

bu mütevazı sebze ile dost olurlar diyerek yemeğin değil pişirmenin önemli olduğunu belirtir. İyi yemeklere hasret kalınan dönemin ise harb-i umumi seneleri olduğunu söyleyen yazar, bu dönemde temiz bir lokantaya gidip karın doyurmanın pek az kimseye nasip olduğunu sözlerine ekler (sayı: 3, s. 35).

Mekki Sait [Esen] tarafından kaleme alınan “Beyazıd Kalesinden İstanbul ve İstanbullular” adlı makalede Mekki Sait, kale içinden İstanbul’a çevrilmiş bir çift gözün yıllardır şehri izlediğini söyleyerek, kalenin sancak adı verilen en uç kısmından şehrin en uzak semtlerinin bile görüldüğünü, bir tarafta basık tavanlı evlerde sefalet ve üzüntünün hâkim olduğu mahalleler bulunurken diğer tarafta birbirlerinin omuzlarında yükselen apartmanlardan sefa ve neşenin taşdığını dile getirir. Yazar sosyal hayatla ilgili bilgiler verirken yaşam şartlarındaki farklılığa da dikkat çeker (sayı:3, s. 5-7).

Aylık Mecmua sayfalarında musiki sanatı üzerine bir yazı kaleme alınır ve bu yazı biyografi içeriklidir. Agâh İzzet tarafından kaleme alınan musikişinas kardeşlerin hayatlarının anlatıldığı “Hayatlarının İlk Baharında İki Sanatkâr Kardeş Ferhunde Remzi Hanım-Necdet Remzi Bey” adlı yazıda iki kardeşe yapılan görüşmede sanatkarların eğitimleri, verdikleri konserler, geleceğe ait tasavvurları hakkında bilgilere yer verilir (sayı: 5, s. 5).

Mecmuada hat sanatı üzerine Refik Ahmet [Sevengil] tarafından yazılan bir yazı bulunur. “Şarkın Güzelliklerinden: Hat Sanatı” başlıklı yazıda kaç türlü yazı çeşidinin bulunduğu, ilk hattatların kimler olduğu, meşhur sanatkarlar ve kadın hattatlar hakkında bilgiler verilir (sayı: 6, s. 9-10).

Tiyatro sanatı ile ilgili tek yazı ise Kemal Ahmet tarafından yazılan “Bir Tuluatçı İle Hasbihalim ” başlıklı yazıdır. Bu yazıda Kemal Ahmet, eskiden tanıdığı bir tuluatçı ile sohbet eder. Bu sanatkar tiyatroya intisabının operet heyetine girmekle başladığını ve oradan da tuluatçılığa geçişini anlatırken tuluat sanatı ile ilgili de bilgiler verir (sayı: 11, s. 6-7).

Aylık Mecmua'nın muhtevasında edebiyata da yer verilir. Mecmuadaki edebî içerikli yazıları sınıflandırdığımızda hikâye, gezi yazısı, edebî sohbet ve hatıra türleriyle karşılaşırız. Mecmuada bir tek şiire rastlanmazken en çok rağbet gören edebî türün hikâye olduğunu söylemek mümkündür.

Aylık Mecmua'da yirmi hikâye yayımlanmıştır. Bu hikâyelerden dördü Server Bedi imzasıyla Peyami Safa tarafından kaleme alınır. Peyami Safa, Cumhuriyet rejiminin kurulması neticesinde yaşanan sosyal ve siyasi gelişmeleri yakından takip eden bir yazardır. Bu gelişmelerin merkezinde toplumun modernleşmesi, yani batılılaşması meselesi yer alır. O da gerek romanlarında gerekse edebî ve fikri yazılarında modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan doğu-batı meselesi üzerinde durur. “İşin İçinde İş” (sayı: 4, s. 39-43), “Karşiki Evin Işığı” (sayı: 7, s. 12-13), “Kim Vurdu” (sayı: 8, s. 15-16) ve “Korkunç Anlayış” (sayı: 9, s. 15-16) başlığını taşıyan hikâyelerinin odak noktasını kadın erkek ilişkileri oluşturur. Bu hikâyelerde yasak aşk, intihar ve cinayet gibi sosyal hayattaki bozukluklar konu edilir.

Mümtaz Faik tarafından kaleme alınan “Bir Mektup” (sayı: 3, s.43-45) ve “Bir İnsafsız” (sayı: 11, s. 15-16) başlığını taşıyan iki hikâyede kadın erkek ilişkileri etrafında kurgulanır. Hikâyelerde yanlış anlama sebebiyle işlenen cinayet ve intihar meselesi ele alınır.

Cumhuriyet devri yazarlarından biri olan Aka Gündüz eserlerinde devrin sosyal ve siyasi gelişmelerine yer verir. O gerek roman ve hikâyelerinde gerekse tiyatrolarında toplumu ilgilendiren meselelere değinerek insanları eğitmeyi ve sorunlara çözüm bulmayı amaç edinir. Mecmuada yayımlanan “Bir Bektaşî Sırrı” (sayı:5, s. 41-43) adlı hikâyede iyi niyetin insanlar tarafından suistimal edilmesi, ahlaki yozlaşma temasından hareketle ele alınır.

Yaşadığı devrin sosyal ve siyasi değişimlerini eserlerine yansıtan Hakkı Süha [Gezgin]'in mecmuada tek hikâyesi yer alır. “Hülle” (sayı:5, s.10-13) başlığını taşıyan hikâyede, kadınların haklarına sahip çıkma konusundaki bilgisizliği eleştirilir.

Mekki Sait [Esen]'in mecmuada bir hikâyesi yayımlanır. Fantezi başlığı altında yayımlanan “Fırtına” adlı hikâye duygusal bir üslupla yazılmış fırtınanın bir sanatkârın ruhunda uyandırdığı etkiyi konu alan kısa bir hikâyedir (sayı:8, s.10).

Mecmuada tek hikâyesi yayımlanan bir diğer yazar ise Selami İzzet [Sedes]'tir. Cumhuriyet devri yazarlarından olan Selami İzzet'in, “Hodbin” (sayı:5, s. 33-34) başlıklı hikâyesinde aile ilişkileri konu edilir.

Selim Sırrı [Tarcan]'nın da mecmuada tek hikâyesi yayımlanır. Hikâyenin başında “Olmuş bir vaka” ifadesinin yer aldığı “Zıfaf Gecesi” (sayı: 4, s. 22-24) aşk ve kadın erkek ilişkilerini konu edinir.

Nebahat Ramiz tarafından yazılan “Ne Ekti, Ne Biçtiler?” (sayı: 1, s.44-46) adlı hikâye akıcı bir dil, sürükleyici bir üslupla kaleme alınır. Aşk ve entrikanın yön vermesiyle şekillenen ilişkiler konu edilir.

Sedat Ulvi tarafından kaleme alınan “Bir Facia” (sayı:2, s.45-48) adlı hikâye adaptasyondur. Hikâyenin başında “yalnız isimler değiştirilmiştir” ifadesi yer alır. Vakanın diyaloglarla ilerletildiği hikâyede, intihar ve cinayetle sonuçlanan bir aşk ilişkisi ele alınır.

Ahmet Kadri tarafından yazılan “Bir Kadının Feryadı” (sayı:3, s. 13-14) hikâyesinde kocası tarafından aldatılan bir kadının dramı konu edilir. “Dudaklarını Neden Kapatıyordu” (sayı: 10, s.15) adlı hikâyede ise hikâyenin başından sonuna kadar merak unsuru canlı tutulmuş ve kadın kahramanın dudaklarını kapatma sebebinin hikâyenin sonunda açıklanmasıyla düğüm çözülmüştür.

Mecmuada ayrıca imzasız olarak yayımlanan “Aşkta Fedakârlık” (sayı: 6, s.12) ve N.(Nun) N.(Nun) imzasıyla yayımlanan “Kumarbaz” (sayı:12, s.15-16) adlı iki hikâye yer alır.

Aylık Mecmua'da düzenlenen hikâye müsabakasında okuyuculardan gazete sütunlarında yer alan adi vakalarla ilgili bir hikâye yazmaları istenir ve birinci seçilen hikâye mecmuada yayımlanır. Müsabakada birinci olan hikâye Ahmed Muhip tarafından yazılan “Ekspres Treninde Esrarengiz bir Facia” (sayı: 3, s. 39), müsabakada ikinci olan Büyük Dede Mehmet Fehmi imzasıyla yayımlanan “Randevu Evinde Bir Aile Faciası” (sayı: 4, s. 44-45) ve imzasız olarak yayımlanan “Bir Gönül Macerası” (sayı: 5, s. 45, 48) adlı hikâyelerdir.

Aylık Mecmua'da gezi yazısı türünde Hakkı Süha [Gezgin]'in “Seyyah” müstearıyla yayımladığı “Florya Sahillerinde” (sayı:4, s.30-31) başlıklı yazısı bulunur. Bu yazı devrin sosyal hayatına dair bilgiler vermesinin yanı sıra o günün şartlarında İstanbul halkının deniz kültürüne olan mesafesini gözler önüne sermesi bakımından dikkate değerdir. Gördüğü manzarayı, sahilde ve denizde eğlenen insanları sanatkârane bir üslupla tasvir eden yazar, plaja para ile girilmesini yadırgar ve seçkin sınıfa mensup kişilerin açılır kapanır sandalyelere uzanıp güneşlendiğinden söz eder. Bir taraftan plajda kadınların serbestliği, farklı renklerde ve şekillerde mayo giymeleri, sahilde kadınlarla erkeklerin yanyana güneş banyosu yaptıktan sonra birlikte denize girip eğlenmelerinin şaşkınlığını yaşarken bir taraftan da gördüğü manzara karşısında gıpta ettiğini itiraf eder. Bu ifadeler sosyal hayatın değişmekte olduğunu ancak toplumun yenilikleri benimsemesi için zamana ihtiyaç duyulduğunu gösterir.

Gezi yazısı türünde Ahmet Şükrü [Esmer]'in üç yazısı bulunur. Ahmet Şükrü hükümet tarafından Amerika'ya eğitim için gönderilen öğrencilerdendir. New York'ta Columbia Üniversitesine gönderilir. Burada Hukuk lisans eğitimini tamamladıktan sonra Devletler Hukuku ve Siyasî Tarih üzerine doktorasını yapar. (Çankaya, 1968: 1112) “Amerika'da Bir Sinema

Şehrini Ziyaretimde Neler Gördüm” başlıklı yazıda New York’da bulunduğu sırada Ahmet Şükrü’ye oradaki büyük film şirketlerinden birisinin Türkiye’ye ait bir film alacağını ve bazı manzaraların düzenlenmesi için bir Türk’e ihtiyaçlarının olduğunu belirten bir telgraf gönderir ve ondan yardım isterler. Bunun üzerine sinema şehrine giden yazar orada karşılaştığı sinema yıldızları ve gördüğü muameleyi anlatır (sayı: 1, s.27-31). “Leningrad Şehrini Nasıl Gezdim” başlıklı yazıda Rusya’nın Leningrad Şehri’nin ziyaret eden yazar asfalt döşemeli geniş caddeleri, saray gibi kargir evleri, muntazam parkları ve mükemmel otelleriyle Leningrad’ın bir Avrupa şehri olduğundan söz eder (sayı: 2, s. 2-6). “Teyyare İle Nasıl Seyahat Ettim” başlıklı yazıda ise İstanbul’dan Paris’e bir teyyare ile yaptığı yolculuğa dair intibalarını kaleme alır (sayı:3, s. 2-4).

Aylık Mecmua’da edebî sohbet türündeki yazılardan ilki Peyami Safa’nın “Server Bedi” imzasıyla kaleme aldığı “İnkılapta Ramazan, Ramazan’da İnkılap” başlıklı yazıdır. Yazısında eski Ramazan adetleriyle yenilerini karşılaştıran yazar, “zarif kadınlar gibi on bir ayın sultanı da zamanın modasını dikkatle takip ederek en yeni kıyafetiyle karşımıza çıkıyor” diyerek artık ramazanların da asrileştiğinden söz eder (sayı:1, s.39-40). Sohbet türünde kaleme alınmış bir diğer yazı ise “Boğaziçi’nde Eski Mehtaplar” başlığını taşıyan Ercüment Ekrem [Talu]’nun yazısıdır. Boğaziçi’nin otuz, otuz beş sene evvelki eski güzelliğini koruduğunu, kışı İstanbul’daki konaklarında geçiren zenginlerin baharın gelişiyi Çamlıca, Yakacık gibi kara sayfiyelerine gidip orada yaşadıklarını, yaz başında ise Boğaziçi’ndeki yalılarına geçmeleriyle başlayan mehtap sefalarını edebi bir dille anlatır (sayı: 5, s. 24-25).

Hatıra türünde tek örnek ise Enis Tahsin [Til] tarafından kaleme alınan “Merhum Hasan Bedrettin Bey’e Ait Hatıralar” başlığını taşıyan yazıdır. Yazısında Enis Tahsin, Sabah gazetesinde birlikte çalıştığı ve yakından tanıma imkânı bulduğu Hasan Bedrettin Bey’e herkesin neden “baba” diye hitap ettiğini, Balkan Harbinde kurban yerine nasıl sakalını kestiğini, Mihran Efendi ile dama fasıllarını, şiirlerini ve gazetecilik mesleğine aşkla bağlanmasını anlatır (sayı: 9, s.1-2).

Aylık Mecmua’da siyasi içeriğe sahip yazılar da bulunur. Haber niteliğindeki bu yazılardan ilki 16 Haziran 1926 tarihinde Atatürk’e İzmir’de suikast girişiminde bulunulması ve suikastçilerin yakalanması üzerine yazılan “Düşman İnsana Mevlûd Okumaz” (Sayı:5, s. 1) başlıklı yazıdır. Yazıda Cumhuriyet’in yeni ilan edildiği ve inkılapların yerleştirilmeye çalışıldığı dönemde Atatürk’e yapılan bu suikastin gerçekleşmemesinden dolayı Yunanlıların, İngilizlerin, Fransızların, İtalyanların, Alman ve Amerikalıların üzüntü içinde oldukları belirtilirken, her milletin bu haberi kendi menfaatine göre yorumlayacağı ifade edilir.

Siyasi haberlerden bir diğeri ise “Yeni Bir Muharebe Arefesinde miyiz?” (sayı: 2, s. 1-2) başlığını taşır. Bu yazıda birkaç haftadır siyasi kâhinlerin bütün dünyayı alt üst edecek olan yeni bir muharebenin arefesinde bulunduğu kehanetinde bulunmalarından ve İngiltere, Fransa, İtalya gibi devletlerin bir takım hazırlıklar içinde olmalarından söz edilir. Aylık Mecmua tarafından yazılan “Demokrasi İflas mı Ediyor?” (sayı:3, s. 1) adlı bir başka yazıda, umumi harp neticesinde Avrupa’da demokrasinin hezimete uğraması anlatılır. İmzasız olarak yayımlanan “Fransa’yı Baştan Aşağı Sarsan Mühim Bir Siyasi Romanın Sahneleri”nde (sayı: 4, s. 2-4) ise Fransız Dâhiliye Nazırı’nın savaş sırlarını düşmana satmakla suçlanması ve görevinden istifa etmesi hadisesi anlatılır. İmzasız olarak yayımlanan “Sulh Taraftarları: Harp Harbi İmha Edecektir Diyorlar” (sayı: 4, s. 25-26) başlıklı yazıda ise harbin önüne nasıl geçilebilir? Sorusuna sulh taraftarlarının: “Harbi ortadan kaldırmak için harp aletlerini bertaraf etmekten başka çare yoktur” cevabını vermelerinden bahsedilir.

SONUÇ

Kemal Salih Sel, Cumhuriyet devri basın hayatının öncü isimleri arasında yer alır. Ancak hakkında araştırma yapılırken basın tarihine ömrü boyunca hizmet eden gazeteci hakkında etraflı bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Kemal Salih Sel’den bahseden kaynaklarda da onunla ilgili Yeni Gün ve Cumhuriyet gazetelerinde yer alması dışında herhangi bir bilgi verilmez.

Yayıncılık faaliyetlerinin bizzat içinde yer alan, Türkiye’de önemli gazete ve mecmuaların yazı kadrosu içinde bulunan ve çıkarmış olduğu gazete ve mecmualarla Cumhuriyet rejiminin yerleşmesi, halkın aydınlanması için çaba sarf eden Kemal Salih, Aylık Mecmua’da da yayıncılığın gereklerini yapmıştır. Aylık Mecmua 12 sayılık kısa ömrüne rağmen Türk edebiyatının önemli yazarlarına ev sahipliği yapmış, sosyal ve kültürel anlamda yapılan inkılapları desteklemiş ve bu inkılapların halka iletilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Modadan sosyal hayata, edebiyattan kültür sanat ve siyasete varıncaya kadar pek çok alanda zengin içeriğiyle modern hayatı yansıtan bir magazin dergisidir.

KAYNAKÇA

- Artan, Gündüz (1994). Takma Ad-Soyadı-Rumuz Dizinleri Tanzimattan Günümüze, Mersin: Türk Kütüphaneciler Derneği İçel Şubesi Yayınları.
- Çankaya, Mücellidoğlu Ali (1969). Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. II, Ankara: Mars Matbaası.
- Devrim, Hakkı (1974). “Kemal Salih Sel”, Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi, C.2, s.451, Kaynak Kitaplar, İstanbul.
- Duman, Hasan (2000). Osmanlı Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri 1828-1928, C.I. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetler Vakfı Yay.
- Felek, Burhan (12 Eylül 1975). “Kemal Salih de... Ayrıldı”, Milliyet, s. 2.
- İnuğur, Nuri (1999). Türk Basımında İz Bırakanlar, İstanbul: Der Yayınları.
- İnuğur, Nuri (1992). Türk Basın Tarihi, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Kaya, Mehtap (2014). Atatürk Dönemi Magazin Dergiciliği ve Sosyo Kültürel Dönüşüme Etkisi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü: Ankara.
- Şapolyo, Enver Behnan (1976). Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın, Ankara: Güven Matbaası.
- Topuz, Hıfzı (2018). II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, Tahsin (2006). Edebiyatımızda Müstear İsimler, İstanbul: Selis Kitaplar.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EK

Sayı 1, Nisan 1926

“Bir Kadın Fotoğrafi”, s. kapak. (resim)

“İlk Söz”, s.1. (takdim)

Aylık Mecmua, “Fazilet Hakkında”, s.1-2. (nesir)

İmzasız, “Kamer Hakkında Yeni Müşahedeler ve Yeni Keşifler”, s.2-4. (nesir)

İmzasız, “Kocalar Karılarını Nasıl Aldatırlar?”, s. 5-6. (nesir)

İmzasız, “Modanın Bu Sene Hedefi Kadınları Erkek, Erkekleri Kadın Kıyafetine Sokmaktır”, s. 7. (nesir)

Abidin Daver, “Küçük Sultan Hisar Torpido Botu Kendinden On Defa Büyük İngiliz Taht-el Bahrini Nasıl Batırmıştı?”, s. 8-14. (nesir)

İmzasız, “Yeni Kadın Tuvaletleri Erkeklerinkine Çok Benziyor”, s.15. (nesir)

“Karilerimize Soruyoruz: Bu Çocukların Anneleri Kim? Bu Annelerin Çocukları Kim? Eğlenceli Bir Müsabaka”, s.16-17. (müsabaka)

Selim Sırrı, “Zamanımızın En Meşhur Canbazı “Borbonel” Yüksekteki Trapezeden Düşerek Kötürüm Kalmasını İntâc eden Kazanın Esrarını Büyük Bir Teesürle Anlatıyor” s.18-21. (nesir)

İmzasız, “Dempis Kaplan İken Kedi Oldu”, s. 21-22. (nesir)

İmzasız, “İstikbal Kapalı Bir Kitaptır, Bunu Kimse Okuyamaz”, s.23-24. (nesir)

Pul Mütahassısı, “Pul Toplamak Merakı Nasıl Başlamıştır?”, s.25-26. (nesir)

Ahmet Şükrü, “Amerikada Bir Sinema Şehrini Ziyaretimde Neler Gördüm”, s.27-31. (nesir)

İmzasız, “Kesik Saç Kralı Dünyanın En Nüfuzlu Hükümdarlarından Biridir”, s. 31-33. (nesir)

“Yeni Zeybek Raksının Mübdi’i Selim Sırrı Bey ve Bu Dansı Muvaffakiyetle Oynayan Kerimeleri Azade Hanım”, s. 33. (resim)

Agâh İzzet, “Sakıp Bey Gebe Karısını Niçin Zehirlemişti?”, s. 34-38. (nesir)

“Hacı Baba’yı Alınız”, s. 38. (reklam)

Server Bedi, “İnkılapta Ramazan, Ramazanda İnkılap!”, s.39-40. (nesir)

İmzasız, “Sahne Aşkları Kıskançlık Hissi Hâsıl Eder mi?”, s. 40-41. (nesir)

İmzasız, “Dünyanın En Güzel ve Mütenasib Kadını Bir Siyahidir”, s. 42. (nesir)

İmzasız, “Bir Saniyelik Kahkahalar”, s. 43. (fıkra)

Nebahat Ramiz, “Ne Ekti, Ne Biçtiler?”, s. 44-46 (hikâye)

“Mısırdaki Hala Bu Kıyafette Kadınlara Tesadüf Ediliyor, Avrupalı Talebe Kızlar Şimdi Şu Kıyafeti Kabul Etmişlerdir!”, s. 47. (fotoğraf)

“Karilerimizle Başbaşa”, s. 48. (açıklama)

“Haftalık Mecmua”, s. İç Kapak. (reklam)

Sayı 2, Mayıs 1926

“Haftalık Mecmua”, s. İç Kapak. (reklam)

“Bir Kadın Fotoğrafi”, s. Dış Kapak. (resim)

Aylık Mecmua, “Yeni Bir Muharebe Arefesinde miyiz?”, s. 1-2. (nesir)

Ahmet Şükrü [Esmer], “Leningrad Şehrini Nasıl Gezdim?”, s.2-6. (nesir)

M.(Mim) A.(Elif), “Zamanımızın En Kârlı Sanatı: Kadın Berberliği”, s. 6-8. (nesir)

Selim Sırrı, “Çocuklar Nankör müdürler?”, s. 9-10. (nesir)

İmzasız, “Çok mu Yaşamak İstiyorsunuz Yoğurt Yiyiniz!”, s. 10-12. (makale)

- Foto Namık, “Nasıl Fotoğrafçılık Yapıyorum?”, s. 13-16. (nesir)
- Rudyard Kipling’den nakleden: Avni, “Ne Vakit Sana Bir İnsan-ı Kâmil Derler?”, s. 16. (tercüme)
- İmzasız, “Amerika’da Yaşlar Kimildanıyor”, s. 17-18. (nesir)
- İmzasız, Yekta Cemal, “Bugünün Kadını Kuvvetcede Erkekliyor”, s. 19. (nesir)
- İmzasız, “Barbara Lamar”ın Maceralarla Dolu Hayatı”, s. 20-24. (nesir)
- “Haftalık Mecmua”, s. 24. (reklam)
- Agâh İzzet, “Alaturka Hamamda İki Saat”, s. 25-26. (nesir)
- Y. L., “Tali’in En Büyük İkramesi Nasıl Olur?”, s. 27-30. (nesir)
- Doktor M. (Mim) K. (Kef), “Doktorlar Bile Hastalarının Tedavisinden Emin Değiller!”, s. 30-32. (nesir)
- İmzasız, “Altı Günlük Seyahat İçin 2.500 Lira Ücret”, s. 32-33. (nesir)
- Mümtaz Faik [Fenik], “Her Hafta Muntazaman Bir Hayat Kurtaran Müessesese”, s. 34-37. (nesir)
- İmzasız, “Meşhur Dans Profesörü ”Teruvar”ın Tavsiyeleri: Zarif Olmak İstiyorsanız Behemahal Dans Öğreniniz!”, s. 37-39. (nesir)
- İmzasız, “Bir Saniyelik Kahkahalar”, s. 40. (fıkra)
- “Amerika’da Yaşları On Yedi İle Yirmi Arasında Altmış Beş Kıza Sorulan Bir Soru: Annenizin Hayatı mı, Yoksa Namusunuz mu Sizin İçin Daha Kıymetlidir?”, s. 41-42. (anket)
- Çelebizade Sait Tevfik, “Oxford-Cambridge Darülfünunlarının Kayık Yarışı”, s. 42-43. (nesir)
- İmzasız, “Fransızca Bir Darb-ı Meselden: “Kadının İstedğini Allah da İster!””, s. 44. (nesir)
- Sedat Ulvi, “Bir Facia”, s. 45-48. (hikâye)
- “Karilerimizle Başbaşa”, s. 48. (açıklama)

Sayı 3, Haziran 1926

- “Haftalık Mecmua”, s. İç Kapak. (reklam)
- “Bir Kadın Fotoğrafi”, s. Dış Kapak. (resim)
- Aylık Mecmua, “Demokrasi İflas mı Ediyor?”, s.1. (nesir)
- Ahmet Şükrü [Esmer], “Teyyare İle Nasıl Seyahat Ettim?”, s. 2-4. (nesir)
- Mekki Sait [Esen], “Beyazıd Kalesinden İstanbul ve İstanbullular...”, s. 5-7. (nesir)
- İmzasız, “Mahir Bir Kadın Saçlarından İstifade Etmeyi Bilmelidir”, s. 8. (nesir)
- M.(Mim)***, “Bir Doktor Hatıratından: Abdülhamit Zamanında Hafiyelik”, s. 9-10. (nesir)
- ** , “Beyoğlu’nun Eğer İç yüzünü Okumak İstiyorsanız Oraya Ancak Sabaha Karşı Gidiniz!”, s. 10-13. (nesir)
- Ahmet Kadri, “Bir Kadının Feryadı”, s. 13-14. (hikâye)
- İmzasız, “Bir Saniyelik Kahkahalar”, s. 14. (fıkra)
- Server Bedi, “İnsanların Tabiatlarını Kravat Bağlayışlarından Anlamak Mümkündür!”, s. 15-16. (nesir)

- İmzasız, “Amerika’da “Gül Şehri”ni Tanır mısınız?”, s. 16-17. (nesir)
- “Haftalık Mecmua”, s. 17. (reklam)
- Mehmet Refi, “Dünyanın En Talihli Adamıyla Mülakat”, s. 18-21. (nesir)
- İmzasız, “İnsanların En Büyük Derdi Süstür”, s. 22-24. (nesir)
- İmzasız, “Anneleri Çocuklarına Rabt Eden Müessesese”, s. 25-26. (nesir)
- İmzasız, “Medeniyet Annelik Sanatını Tekemmül Ettirmiştir”, s. 26-28. (nesir)
- Selim Sırrı [Tarcan], “Tenisten Hoşlanıyor musunuz? O halde Dünya Tenis Şampiyonu “Suzan Lanfelson”un Tavsiyelerini Dinleyiniz”, s. 28-30. (nesir)
- İmzasız, “Her Sene Milyonlarca Liralık Köpek Alışverişi Oluyor”, s. 30-31. (nesir)
- İmzasız, “Amerika’da “Vakit Nakittir” Düsturunun Tatbikatı Baş Döndürücü Şekildedir”, s. 31-33. (nesir)
- “Haftalık Mecmua”, s. 33. (reklam)
- İmzasız, “Sinemacılık En Büyük Hülya Mezarlığıdır”, s. 34. (nesir)
- Agâh İzzet, “Kapalıçarşı’da Bir Öğle Yemeği”, s. 35. (nesir)
- İmzasız, “Herkesi Güldüren Adamlar Bizzat Hiç Gülmezler”, s. 37-39. (nesir)
- Ahmet Muhip, “Ekspres Treninde Esrarengiz Bir Facia”, s. 39. (hikâye)
- “Anneler ve Çocukları”, s. 40,45. (müsabaka)
- Doktor Fahri, “Yüz Sene Yaşamının Esrarı”, s. 41-42, 48. (nesir)
- Mümtaz Faik [Fenik], “Bir Mektup”, s. 43-45. (hikâye)
- “Her Nüşamızda Elli Karimizin Resmi Derc Edilecektir. Karilerimiz Resimlerini Lütfen İdarehanemize Göndermelidirler”, s. 46-47. (resim)
- “Karilerimizle Başbaşa”, s. 48. (açıklama)
- “Aylık Mecmua”, s. 48. (reklam)

Sayı 4, Temmuz 1926

- “Haftalık Mecmua”, s. İç Kapak. (reklam)
- “Bir Kadın Resmi”, s. Dış Kapak. (resim)
- İmzasız, “Kervan Yürür...”, s. 1. (nesir)
- İmzasız, “Fransa’yı Baştan Aşağı Sarsan Mühim Bir Siyasi Romanın Sahneleri”, s. 2-4. (nesir)
- “Takip Ediniz”, s. 4. (reklam)
- İmzasız, “Almanya’nın En güzel Erkeği Altın Elmayı Aldı”, s. 5. (nesir)
- M. (Mim), “Bir Doktor Hatıratından: Abdülhamit Zamanında Hafiyelik”, s. 6-7. (nesir)
- Çelebizade Sait, “Bir Türk Gencinin Amerika’dan “Kongo”ya Kadar Devam Eden Muvaffakiyetli Seyahati”, s. 8. (nesir)
- İmzasız, “Amerika’da Güzeller Saltanatı Başlamıştır”, s. 9-10 . (nesir)
- Agâh İzzet, “İstanbul’un Şampiyon Horozunu Ziyaret ve Sahibiyle Mülakat”, s. 11-12. (nesir)

- Yaşlıca Diplomat, “Diplomalı Zevce İle Başbaşa Geçirdiğim Saatler”, s. 12-15. (nesir)
- “Haftalık Mecmua”, s. 15. (reklam)
- İmzasız, “Bir Türk Genci En Meşhur Bisikletçileri Geri Bıraktı”, s. 16. (haber)
- İmzasız, “Çingenelerin Hayatı ve Adetleri Hakkında Meraklı Bir Tetkik”, s. 17-20. (nesir)
- İmzasız, “Ayakların da Bir Dili Vardır”, s. 20-21. (nesir)
- Selim Sırrı, “Zıfaf Gecesi”, s. 22-24. (hikâye)
- İmzasız, “Sulh Taraftarları: “Harp Harbi İmha Edecektir Diyorlar””, s. 25-26. (nesir)
- Ekrem Tevfik, “Amerika’da Sıcaklarla Mücadele İçin Vagon Köyleri Vücuda Getiriyorlar”, s. 27-28. (nesir)
- Bahaddin Tevfik, “Avrupa’da Yılanları Diri Diri Yakalıyorlar”, s. 29-30. (nesir)
- Seyyah, “Florya Sahillerinde”, s. 30-31. (nesir)
- Akil Şinasi, “Nargile Tiryakilerini Alakadar Eden Bir Mesele”, s. 32. (nesir)
- İmzasız, “Dünyanın En Müşkil ve En Az Kazanç Temin Eden Sanatı Fener Bekçiliğidir”, s. 33-35. (nesir)
- İmzasız, “Beşiktaş Terbiye-i Bedeniyye Kulübü”, s. 35-38. (nesir)
- İmzasız “Bir Saniyelik Kahkahalar”, s. 38. (fıkra)
- Server Bedi, “İşin İçinde İş”, s. 39-43. (hikâye)
- “Mayıs Nüşamızdaki Müsabakanın Neticesi”, s. 43. (müsabaka)
- Büyük Dede Mehmed Fehmi, “Randevu Evinde Bir Aile Faciası”, s. 44-45. (hikâye)
- “Aylık Mecmua”, s. 45. (reklam)
- “Bir Türk Gencinin Amerika’da Başından Geçenler”, s. 45. (reklam)
- “Her Nüşamızda Altmış Karinin Resimleri Derc Edilecektir”, s. 46-47. (ilan)
- “Karilerimizle Başbaşa”, s. 48. (açıklama)

Sayı 5, Ağustos 1926

- “Haftalık Mecmua”, s. İç Kapak. (reklam)
- “Bir Kadın Resmi”, s. Dış Kapak. (resim)
- Aylık Mecmua, “Düşman İnsana Mevlüt Okumaz”, s. 1. (nesir)
- ** , “Tarihin En Meşhur Aşk Maceraları”, s. 2-4. (nesir)
- Agâh İzzet, “Hayatlarının İlk Baharında İki Sanatkâr Kardeş Ferhunde Remzi Hanım-Necdet Remzi Bey”, s. 5. (nesir)
- İmzasız, “Denizciliğe Rağbet Etmememizin Sebepleri Nedir”, s. 6. (nesir)
- İmzasız, “Felsefe Kırıntıları”, s. 7. (nesir)
- “Bu İki Sayfayı Dolduran Güzel Kızlardan En Güzelini İntihab Ediniz”, s. 8-9. (müsabaka)
- Hakkı Süha [Gezgin], “Hülle”, s. 10-13. (hikâye)

- İmzasız, “Kırmızı’nın Büyük Bir Tarihçesi Vardır!”, s. 13-14. (nesir)
“Haftalık Mecmua”, s. 14. (reklam)
İmzasız, “Hayvanlarla İnsanların Zekâsı Arasında Bir Münasebet Tesis-i Kâbil midir?”, s. 15-16. (nesir)
İmzasız, “İstanbul’da Hakiki Bir Diyojen”, s. 17-19. (nesir)
“Haftalık Mecmua”, s. 19. (reklam)
İmzasız, “Asrî Bir Kadının Yirmi Dört Saati”, s. 20. (nesir)
İmzasız, “Ananevi Bir Kadının Yirmi Dört Saati”, s. 21-22. (nesir)
İmzasız, “Çıplak Gezmek Modası Taammüm Ediyor”, s. 22-24. (nesir)
Ercüment Ekrem [Talu], “Boğaziçi’nde Eski Mehtaplar”, s. 24-25. (nesir)
İmzasız, “Dünyada En Çok Para Eden Şey “Fikir”dir”, s. 26-28. (nesir)
İmzasız, “Fakir Kimdir, Nasıl Yaşar, Gayesi Nedir?”, s. 28-29. (nesir)
İmzasız, “Pire Canbazhaneleri Gitgide Moda Oluyor”, s. 30-31. (nesir)
Selim Sırrı [Tarcan], “Kuvvetli Bir Yumruk Sahibine Ne Kazandırıyor?”, s. 32-33. (nesir)
Selami İzzet [Sedes], “Hodbin”, s. 33-34. (hikâye)
İmzasız, “Para İnsanları Mesud Eder mi, Etmez mi?”, s. 34. (nesir)
“Aktrist Fotoğrafi”, s. 35 (resim)
İmzasız, “Galatasaray Terbiye-i Bedeniyye Klübü”, s. 36-38. (nesir)
“Aylık Mecmua”, s. 38. (reklam)
“Kısa Bir Peri Masalı ve Çocukların Hazır Cevaplığı”, s. 39. (müsabaka)
İmzasız, “Bir Saniyelik Kahkahalar”, s. 40, (fıkra)
Aka Gündüz, “Bir Bektaşî Sırrı”, s. 41-43. (hikâye)
“Fotoğraf Müsabakamızı Bir Ay Daha Temdîd Ediyoruz”, s. 44. (ilan)
İmzasız, “Bir Gönül Macerası...!”, s. 45,48. (hikaye)
“Her Nüsahamızda Altmış Karinin Resmi Dere Edilecektir”, s. 46-47 (ilan)
“Karilerimizle Başbaşa”, s. 48. (açıklama)

Sayı 6, Eylül 1926

- “Haftalık Mecmua”, s. İç Kapak. (reklam)
“Bioks Diş Macunu”, s. Kapak . (reklam)
İmzasız, “Yalnız Canlılar Değil Câmîd Eşyalar da Rahat ve İstirahat İster”, s. Kapak. (nesir)
“Cadbury Bitter Şokola”, s. Kapak. (reklam)
Aylık Mecmua, “Gördüklerimiz İştiklerimiz”, s. 1. (haber)
“Hayatta Hangi Yolu Tutmaya Karar Veriyorsunuz?”, s. 2-3. (anket)
İmzasız, “Kadın Elbiselerinin Kıymeti, Ağırlığında Değildir!”, s. 3. (nesir)

- İmzasız, “Çin’de de Eski İle Yeni Çarpışıyor”, s. 4-5. (nesir)
- İmzasız, “Küçük Malumat”, s. 5. (haber)
- İmzasız, “Bu Da Bir Meslek”, s. 6-7. (nesir)
- İmzasız, “Dünyanın En Büyük Mezarlığı “Ürdün” dür”, s. 6. (nesir)
- İmzasız, “Dans Çıplaklığı Bu Gidişle Acaba Nerelere Kadar Varacak?”, s. 7. (nesir)
- Pul Mütahassısı, “Yeni Posta Pullarımızın Hangi Çeşidini Toplamalı?”, s.7-8. (nesir)
- “Fotoğraf Müsabakamıza Gelen Resimler”, s. 8. (müsabaka)
- Refik Ahmet [Sevengil], “Şarkın Güzelliklerinden: Hat Sanatı”, s. 9-10. (nesir)
- İmzasız, “Bir Saniyelik Kahkahalar”, s. 10. (fıkra)
- İmzasız, “Kazaya Belaya Karşı”, s. 11. (nesir)
- İmzasız, “Bu Sene Yirmi Yaşına Varan Japon Kızları Evlenmeyecek mi?”, s. 11. (nesir)
- İmzasız, “Aşkta Fedakârlık”, s. 12. (hikâye)
- İmzasız, “Dedikodunun Cezası: Ağıza Gelir”, s. 13. (nesir)
- İmzasız, “Süleymaniye Terbiye-i Bedeniyye Yurdu”, s. 14. (nesir)
- “Her Nüşamızda Otuz Karimizin Resmi Derc Edilecektir”, s. 15 (ilan)
- “Karilerimizle Başbaşa”, s. 16. (açıklama)
- İmzasız, “Hırsızlara ve Yankesicilere Mükabele İçin Yeni Bir Silah”, s. Kapak. (haber)
- “Müceddid Veya Müsta’mil Tab’ Makinaları, Haftalık Mecmua, Aspirin”, s. Kapak. (reklam)

Sayı 7, Teşrin-i Evvel/Ekim 1926

- “Haftalık Mecmua”, s. Kapak. (reklam)
- “Bioks Diş Macunu”, s. Kapak . (reklam)
- “Haftalık Mecmua-Aylık Mecmua”, s. İç Kapak. (reklam)
- Aylık Mecmua, “Gördüklerimiz İştiklerimiz”, s. 1. (haber)
- “Güzel Sırt Müsabakası”, s. 1. (resim)
- “Hayatta Hangi Yolu Tutmaya Karar Veriyorsunuz?”, s. 2. (anket)
- İmzasız, “Açlıkla Milyonerler Arasındaki Mesafe”, s. 3. (nesir)
- İmzasız, “Gazeteciliğin Mihveri Atlamak ve Atlatılmak Meseleleridir”, s. 4-5. (nesir)
- İmzasız, “Bir Saniyelik Kahkahalar”, s. 5. (fıkra)
- ** , “Aşk Kör müdür? Değil midir?”, s. 6-7. (nesir)
- İmzasız, “Dünyada Olup Bitenler”, s. 7. (haber)
- “Güzeller Arasındaki Müsabakanın Neticesi”, s. 8. (müsabaka)
- Yaşlıca Diplomat, “Gözden Irak Olan Artık Kalbe Yaklaşıyormuş”, s. 9-11. (nesir)
- “Bir Tek Adam ve On Dört Çehre”, s. 11. (resim)

- İmzasız, “İngiltere’de Yeni Bir Moda: Deliliği Kinin İle Tedavi Ediyorlar”, s. 11-12. (nesir)
Server Bedi, “Karşiki Evin Işığı”, s. 12-13. (hikâye)
“Fotoğraf Müsabakamıza Gelen Resimlerden Müsabakaya İdhal Olunanlar”, s. 13. (resim)
“Her Nüşamızda Otuz Karimizin Resmi Derc Edilecektir”, s. 14. (ilan)
İmzasız, “Mazisi Çok Parlak Bir Kulüp: Altın Ordu”, s. 15-16. (nesir)
İmzasız, “Karilerimizle Başbaşa Hayatta Muvaffak Olmanın Yolu”, s.16. (nesir)
“Yeni Müsabakamız: Şu Çocukların Hangisi Kız, Hangisi Erkek?”, s. Kapak. (müsabaka)
“Haftalık Mecmua, Aspirin”, s. Kapak. (reklam)

Sayı 8, Teşrin-i sâni /Kasım 1926

- “Haftalık Mecmua”, s. Kapak. (reklam)
“Mustafa Kemal Atatürk”, s. Kapak. (resim)
“Bioks Diş Macunu”, s. Kapak . (reklam)
“Müceddid veya Müsta’mil”, s. Kapak. (reklam)
“Haftalık Mecmua-Aylık Mecmua”, s. Kapak. (reklam)
Aylık Mecmua, “Gördüklerimiz İştiklerimiz”, s.1. (haber)
“Hayatta Hangi Yolu Tutmaya Karar Veriyorsunuz?”, s. 2. (anket)
İmzasız, “Florida’da Haydan Gelen Huya Gitmiş”, s. 3. (nesir)
İmzasız “İttifak Ara”, s. 3. (haber)
İmzasız, “Kadınlara Zulm Etmenin Manası Değişiyor”, s. 4. (nesir)
İmzasız, “Mucizeye Benzeyen Bir Asma”, s. 4. (nesir)
İmzasız, “Devamlı Müşteri”, s. 4. (fıkra)
İmzasız, “Geç Kaldınız Mösyö Huzbe!”, s. 5. (nesir)
İmzasız, “Bir Saniyelik Kahkahalar”, s. 6. (fıkra)
İmzasız, “Ressamlıkta Yeni Tarz Nasıl Zuhur Eder?”, s.7. (karikatür)
İmzasız, “Çin’de Gizli Cemiyetler”, s. 7. (nesir)
İmzasız, “Köhne ve Harap Vücutlar Yamalanıyor Urunof’un Tamirhanesinde”, s. 8. (nesir)
İmzasız, “Eskici Yahudiler Nasıl Milyoner Oluyorlar?”, s. 9. (nesir)
Mekki Sait [Esen], Fırtına, s. 10. (hikâye)
“Fotoğraf Müsabakamız Neticelendi”, s. 10. (ilan)
“Bu Güzellerden Hangisi Daha Güzel?”, s. 11. (müsabaka)
İmzasız, “Spor Hayatımıza Şeref Veren Bir Kulüp: Fenerbahçe”, s. 12-13. (nesir)
İmzasız, “Baston Taşımak Modası Hitam Buluyor”, s. 13. (nesir)
“Her Nüşamızda Otuz Karimizin Resmi Derc Edilecektir”, 14. (ilan)

Server Bedi, “Kim Vurdu?”, s. 15-16. (hikâye)

“Karilerimizle Başbaşa Çocuk İslahhanelerine İhtiyaç Var”, s. 16. (açıklama)

Sayı 9, Kanun-ı evvel/Aralık 1926

“Haftalık Mecmua, Aspirin”, s. Kapak. (reklam)

“Haftalık Mecmua”, s. Kapak. (reklam)

“Bir Tablo: Ayna Karşısında”, s. Kapak. (resim)

“Memleketi Süratle Makine Devrine îsâl Edecek bir Vasıta: Katar Pillar Tankları”, s. Kapak. (reklam)

Enis Tahsin [Til], “Merhum Hasan Bedreddin Bey’e Ait Hatıralar”, s. 1-2. (nesir)

“Hayatta Hangi Yolu Tutmaya Karar Veriyorsunuz?”, s. 3-4. (anket)

İmzasız, “Ağzı Sulandırmanın Yeni Usulleri”, s. 4. (nesir)

İmzasız, “Bir Saniyelik Kahkahalar”, s. 4. (fikra)

İmzasız, “Büyük Adamların Garip Garip Hikâyeleri”, s. 5-6. (nesir)

İmzasız, “Faideli Malumat”, s. 6. (nesir)

İmzasız, “Amerika’da Yeni Danslar: Siyah Kuyruk, Mevlevi Dansı”, s. 7. (nesir)

İmzasız, “Nihayet Aşkın da Maskesi Düştü”, s. 8-9. (nesir)

Ali Fuat, “Simon Barbot’un Ticarethanesi Bit Pazarındadır!”, s. 9-10. (nesir)

İmzasız, “İzdivaca Tâlib Genç Hangisidir?”, s. 10. (haber)

İmzasız, “Amerikalıların Yeni Yeni, Tuhaf Tuhaf Delice Sporları”, s. 11. (nesir)

İmzasız, “Konya’da Kavuk Suyu İçtiniz mi?”, s. 12. (nesir)

“Çocuk Müsabakamızın Neticesi”, s.12. (ilan)

“Her Nüşamızda Otuz Karimizin Resmi Derc Edilecektir”, s. 13. (ilan)

İmzasız, “Tevazu ve Sükûn İçinde Çalışan Güzide İdmancılar: Hilal Spor Kulübü Gençleri”, s. 14. (nesir)

“Leke Sabunu”, s. 14.(reklam)

Server Bedi, “Korkunç Anlayış”, s. 15-16. (hikâye)

“Karilerimizle Başbaşa Beyaz Et Ticareti”, s. 16. (haber)

“Bioks Diş Macunu, Müceddid veya Müsta’mil, Memleketimizde Fabrika Tesisini Düşünenler, Haftalık Mecmua, Aspirin”, s. 17-18, Kapak. (reklam)

Sayı 10, Kanun-ı sâni /Ocak1927

“Süs Merakı ve Vahşiler”, s.Kapak. (resim)

“Memleketi Süratle Makine Devrine îsâl Edecek bir Vasıta: Katar Pillar Tankları”, s. Kapak. (reklam)

İmzasız, “Dünyayı Dolaşan Güzellik Mütahhasısları, Cihanın En Güzeli Kadınını Rusya’da Bulmuşlardır”, s. 1-2. (nesir)

“Hayatta Hangi Yolu Tutmaya Karar Veriyorsunuz?”, s. 2-3. (anket)

“En Uzun Boylu Kadın”, s. 3. (fotoğraf)

“Yapabilir misiniz?”, s. 3. (bilmece)

İmzasız, “96.000 Lira İle Satılan Futbolcu”, s. 3. (haber)

İmzasız, “Yıldız Gazinosunda Nasıl Kumar Oynanır? Rulet ve Bakara Masalarının Manzarası”, s. 4-5. (nesir)

İmzasız, “Meşhur Adamların Garabetlerine Hudut Yoktur”, s. 6. (nesir)

İmzasız, “Meşhur Canbazların Hususi Hayatı Nasıldır?”, s. 7. (resim)

İmzasız, “Bir Saniyelik Kahkahalar”, s. 7. (fıkra)

İmzasız, “Vahşi Hayvanlar Her Sene 20 Bin İnsanı Parçalıyor”, s. 8-9. (nesir)

İmzasız, “Faideli Malumat”, s. 9. (nesir)

İmzasız, “Sinema Piyasasında Busenin Kıymeti”, s. 10. (nesir)

***, “Eğlencehane-i Osmani” Kumru Dram Kumpanyasında Bir Facia”, s. 11-12. (nesir)

İmzasız, “Spor Kulüplerinin Hayatını Tetkik: Beykoz Zindeler Yurdu”, s.13. (nesir)

“Her Nüşamızda Otuz Karimizin Resmi Derc Edilecektir”, s.14. (ilan)

Ahmet Kadri, “Dudaklarını Neden Kapatıyordu”, s.15. (hikâye)

İmzasız, “Karilerimizle Başbaşa İkameye İhtiyaç Var”, s.16. (haber)

İmzasız, “Japonyada İntihar Modası, Dans İbtilasası Gibidir”, s.16. (nesir)

“Bioks Diş Macunu”, s.17. (reklam)

“Güzeller Güzelliği”ni Kazanan Dilber”, s.17. (ilan)

“Müceddid veya Müsta’mil, Haftalık Mecmua, Aspirin, Mezarından Kalkan Şehit”, s.17-18. (reklam)

Sayı 11, Şubat 1927

İmzasız, “Bir Saniyelik Kahkahalar”, s. Kapak. (fıkra)

“Biliniz: Bu Güzeli Genç Kız Kimdir?”, s. Kapak. (resim)

“Memleketi Süratle Makine Devrine îsâl Edecek bir Vasıta: Katar Pillar Tankları”, s. Kapak. (reklam)

İmzasız, “Yirminci Asrın Peygamberleri Kimlerdir?”, s. 1-2. (nesir)

İmzasız, “Hizmetçilikten Nazırlığa”, s.2. (haber)

İmzasız, “Bir Rakkasenin Feci Ölümü”, s.2. (haber)

İmzasız, “Deniz Kızları Var mı, Yok mu?”, s.3. (nesir)

İmzasız, “Bir Kadına Kaç Yaşında İhtiyar Denilebilir?”, s. 4-5. (nesir)

Kemal Ahmet, “Bir Tuluatçı İle Hasbihalim...”, s. 6-7. (nesir)

- İmzasız, “Gelecek Asırda Dünya Nasıl Bir Şekil Alacak?”, s. 7-9 (makale)
- İmzasız, “Faideli Malumat”, s.9. (nesir)
- İmzasız, “Amerika’da Rü’yet Edilen Garip Bir Dava: Bir Kadın Dilediği Zaman Kocasının İdarehanesine Girebilir mi?”, s. 10-11. (nesir)
- İmzasız, “Çarliston Dansının Papucu Dama Atıldı!”, s. 11. (nesir)
- İmzasız, “Eski Bir Spor Ocağı: Vefa İdman Yurdu”, s. 12-13. (nesir)
- İmzasız, “Malumat Kırıntıları”, s. 13. (haber)
- İmzasız, “Boğa Yılanıyla Kucak Kucağa Dans Eden Bir Artist”, s.13-14. (nesir)
- İmzasız, “Deniz Kızları Var mı Yok mu?”, s.14, 17. (nesir)
- Mümtaz Faik [Fenik], “Bir İnsafsız”, s. 15-16. (hikâye)
- “Karilerimizle Başbaşa”, s. 16. (açıklama)
- “Bioks Dış Fırçası, Müceddid veya Müsta’mil, Haftalık Mecmua, Aspirin”, s. 17-18. (reklam)
- “İzdivaca Talip Genç Hangisidir?” Müsabakasının Neticesi”, s. 17. (ilan)

Sayı 12, Mart 1927

- “Birbirine Benzeyen İki Aktrist”, s. Kapak. (resim)
- “Bioks Dış Macunu, Memleketi Süratle Makine Devrine îsâl Edecek bir Vasıta: Katar Pillar Tankları”, s. Kapak. (reklam)
- İmzasız, “Gençliğe Avdet Etmenin Yeni Bir Yolu”, s. 1-2. (makale)
- İmzasız, “Çocuk Bankası”, s. 2. (haber)
- “Hayatta Hangi Yolu Tutmaya Karar Veriyorsunuz?” s. 2-3. (anket)
- İmzasız, “Duvar Arasından Çıkan Tarihi Tablo”, s. 3. (haber)
- İmzasız, “İtfaiye Efradını Ateşten Muhafaza Edecek Bir Alet İcad Edilmiştir”, s. 4. (haber)
- İmzasız, “Bir Saniyelik Kahkahalar”, s. 4. (fıkra)
- İmzasız, “İnsanların Boyu Uzuyor mu, Kısalıyor mu?”, s. 5. (makale)
- İmzasız, “Mektuplaşmak veya Gazetelerle İlan Suretiyle İzdivaç!”, s.6. (nesir)
- İmzasız, “Vücudun Tenasübünü Temin Edecek En İyi Muhâreseler “Samua” İdmanlarıdır”, s. 7. (makale)
- C (Cim). S (Sad), “Ankarada “Malaria” yerine “Dans Hastalığı”, s.8-9. (nesir)
- İmzasız, “Amerikanvari Bir Cinayet: Kese Kâğıdı İçinde Bir Kadının Üzerine Müthiş Bir Yılan Fırlatıldı”, s. 9-10. (haber)
- İmzasız, “Korkunç Bir Ticaret Menbarı”, s.10. (nesir)
- İmzasız, “Yazıdan Tabiatı ve Ahlakı Okumak Sanatı”, s. 11. (nesir)
- İmzasız, “Almanya’nın Müstesna Bir Güzelliğe Malik Sahne ve Film Yıldızı”, s. 12. (nesir)
- İmzasız, “Paris’de Meraklı Bir Dava”, s. 12. (nesir)

İmzasız, “Amerika’da Demokrasi İnkılabı: Piyasaya Hâkim Olan Milyonerler, Mevkilerini Halka Terk Ediyorlar”, s. 13. (nesir)

İmzasız, “Faideli Malumat”, s. 13. (haber)

İmzasız, “Mütevazı Bir Spor Yurdu: Beylerbeyi Kulübü”, s.14. (nesir)

N.(Nun) N.(Nun), “Kumarbaz”, s. 15-16. (hikâye)

İmzasız, “Herkesin Akide-i Vicdaniyesini Soran Papazlar”, s.16. (nesir)

“Karilerimizle Başbaşa Şapka İle Selam”, s. 16. (nesir)

“Anahtar Müsabakasının Neticesi”, s. 17. (ilan)

“Bayer, Haftalık Mecmua, Aspirin”, s. 17-18, (reklam)

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürekli Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Tunç, Taner (2021). “Yeni Nesil Mecmuasında Edebî Faaliyet”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürekli Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 286-305.

Taner TUNÇ*

Yeni Nesil Mecmuasında Edebî Faaliyet**

Literature Activity In The Yeni Nesil Magazine

ÖZ

Siyasi ve sosyal şartların etkisi altında gelişen Türk kültür ve edebiyat hayatında sürekli yayınlar işlevsel bir yere sahiptir. Tanzimat'la birlikte sistemli bir şekilde edebiyatımızda görülen yenileşme hareketlerinde gazeteden daha etkili kitaptan ise daha canlı bir görüntü sergileyen dergiler, değişen sosyal ve siyasi şartlara rağmen edebiyatla bağlarını hiçbir zaman koparmamıştır. Bu bağlamda Milli Mücadele döneminin zorlu koşulları altında yayım hayatına başlayan *Yeni Nesil* mecmuası, Osman Yümni tarafından 28 Nisan 1337 [28 Nisan 1921] - 28 Eylül 1338 [28 Eylül 1922] tarihleri arasında iki dönem olarak yayımlanmıştır. Bir “mektep mecmuası” hüviyetine sahip olan *Yeni Nesil*'in yirmi sekiz sayılı külliyatı içerisinde başta edebiyat olmak üzere çok farklı konularda yazılar yer almaktadır. Makalede *Yeni Nesil* mecmuasının tanıtımı yapılacak ve dergideki edebî görünüm içerik değerlendirmeleri üzerinden ana hatlarıyla ortaya konulacaktır. Ayrıca derginin kronolojik dizini de araştırmacıların dikkatine sunulacaktır. Bu sayede dönemin basına yansıyan edebî ortamı ile dergide eserleri yayımlanan yazarlar hakkında yapılan çalışmalara katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yeni Nesil*, edebiyat, dergi, kronolojik dizin.

ABSTRACT

Periodicals have a functional place in Turkish cultural and literary life, which developed under the influence of political and social conditions. Despite the changing social and political conditions, the magazines, which were more effective than newspapers and more vividly than books, never broke their ties with literature. In this context, *Yeni Nesil* magazine, which started its publication life under the difficult conditions of the National Struggle period, was published by Osman Yümni in two periods between 28 April 1337 [28 April 1921] - 28 September 1338 [28 September 1922]. In the twenty-eight-issue corpus of *Yeni Nesil*, which has the identity of a “school magazine”, there are articles on very different subjects, especially literature. In the article, the *Yeni Nesil* magazine will be introduced and the literary appearance in the magazine will be presented in general through the content evaluations. In addition, the chronological index of the magazine will be brought to the attention of researchers. In this way, it is aimed to contribute to the literary environment of the period reflected in the press and to the studies about the authors whose works were published in the magazine.

Keywords: *Yeni Nesil*, literature, magazine, chronological index.

* Dr. Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

tanertunc@gmail.com ORCID: 0000-0002-4632-1059

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 29.10.2021 Kabul Tarihi: 21.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1016344

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

GİRİŞ

19. yüzyılın ortalarından itibaren Batı etkisinde gelişen Türk edebiyatının önemli kaynaklarından olan dergiler, özellikle 1880’li yıllardan itibaren artış göstermeye başlamış, edebi ekollerin oluşmasında, türlerin gelişmesinde ve yazarların yetişmesinde etkili olmuştur. Bunun yanı sıra Cemil Meriç’in “Devrin çehresini makyajsız olarak olanlarda bulursunuz” (2005: 102) dediği dergiler, özellikle sosyal ve politik çalkantıların yoğun olduğu zamanlarda dönemin genel karakterine ilişkin de bazı bilgiler vermektedir.

Türk tarihinin en zorlu süreçlerinden olan, İstiklal Harbi, Bağımsızlık Savaşı veya Kuruluş Savaşı olarak da anılan Milli Mücadele, tarihi olarak “Mondros Mütarekesi’nin (30 Ekim 1918) ardından başlayıp askerî bakımdan Mudanya Mütarekesi ile (11 Ekim 1922), siyasi bakımdan ise Lozan Antlaşması ile (24 Temmuz 1923) son bulur” (Küçük, 2005: 76-77). Milli Mücadele dönemi içerisinde basın ise genel itibarıyla üç grupta ele alınmaktadır: Milli Mücadele karşısındaki basın, yabancı basın ve Milli Mücadele’yi destekleyen basın (Baykal, 1988: s. 471). İtilaf devletleri ve İstanbul Hükümeti 1919-1921 yılları arasında basın üzerinde sıkı bir denetim - sansür- kurmalarına rağmen Kurtuluş Savaşı’nı destekleyen Milli Mücadele basını özellikle İstanbul Hükümeti’ne karşı söz konusu mücadeleyi haklı kılmak, bu bağlamda bir kamuoyu oluşturmak amacıyla hareket etmiştir (Güner, 1998: 89-104).

Milli Mücadele sürecinde daha çok gazeteler öne çıkmakta daha sonra dergiler gelmektedir. Çeşitli konulara ilişkin yazıları ve eserleri sayfalarına taşıyan dergiler, edebî faaliyet bakımından da zengin bir içeriğe sahip olmuşlardır. Bu dönemde *Sebilürreşad*, *Büyük Mecmua*, *Dergâh* gibi önemli ve uzun soluklu dergilerin yanı sıra nispeten daha kısa süreli bir yayın hayatına sahip olan *Yeni Nesil* mecmuası, -büyük oranda- Milli Edebiyat bağlamında değerlendirilebilecek pek çok edebi esere sayfalarında yer vermiştir. Bu makalede şimdiye kadar üzerine yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlamadığımız *Yeni Nesil* mecmuasının biçim özellikleri ile yayın anlayışı hakkında bilgi verildikten sonra içerik analizi üzerinden dergideki edebî faaliyet genel hatlarıyla ortaya konmaya çalışılacak, ayrıca derginin kronolojik dizinine de yer verilecektir. Bu sayede hem dönem hakkında hem de dergide adı geçen isimler üzerine yapılacak çalışmalara veri sunmak amaçlanmaktadır.

DERGİNİN BİÇİM ÖZELLİKLERİ

Yeni Nesil dergisi, Osman Yümni tarafından iki dönem hâlinde yirmi sekiz sayı¹ ve 23x31 cm. ebadında (Öztürk vd. 2006: 437) yayımlanmıştır. Dergi, 28 Nisan 1337 [28 Nisan 1921]-17 Teşrinisani 1337 [17 Kasım 1921] tarihleri arasındaki ilk döneminde yirmi bir; 30 Mart 1338 [30 Mart 1922]-28 Eylül 1338 [28 Eylül 1922] tarihleri arasında denk gelen ikinci döneminde ise yedi sayı yayımlanmıştır. İlk döneminde on üçüncü nüshaya kadar derginin “her hafta Perşembe günü”, bu nüshadan sonra ise “her on beş günde bir” çıkacağı bildirilmiş ayrıca abone şartlarına ilişkin fiyat ve müracaat yeri hakkında da bilgi verilmiştir: “Üç aylık 60, altı aylık 115 senelik 220 kuruştur. Buna posta ücreti dâhildir. Abone için Matbaa-i Âmire’ye yahut Fatih’te Akşemsettin Numune Mektebi’ne müracaat olunabilir.” Bu ücret bilgisine ek olarak derginin ilk döneminde her bir nüshanın beş kuruş, yalnız on dördüncü nüshanın on kuruş olduğu belirtilir. Bunun yanı sıra her nüshanın kapak sayfasında “mündericat” kısmı da bulunmaktadır.²

Derginin ilk senesinde bazı sayıların kapak sayfasında Yahya Kemal, Mehmet Akif, Ziya Gökalp gibi önemli şairlerin şiirlerinden parçalara yer verilmiştir. Bu şiir parçaları epik tonda olup vatan ve millet kavramlarıyla ilişkilidir. Aynı şekilde derginin ilk dokuz sayısında sayfaların

¹Hakkı Tarık Us Süreli Yayınlar Koleksiyonu, İBB Atatürk Kitaplığı ve Milli Kütüphane’nin ilgili koleksiyonlarında yaptığımız araştırmada derginin yirmi sekiz sayı yayımlandığı görülmüştür.

²Çalışmamızda bu kısım ile derginin iç sayfalarındaki bilgiler mukayese edilmiş, gerekli düzeltmeler köşeli parantez içerisinde çalışmanın “Kronolojik Dizin” kısmında verilmiştir.

altında ve üstünde atasözleri ve özlü sözler ile bazı şairlere ait mısralar da bulunmaktadır. Yirmi bir sayıdan oluşan derginin ilk döneminde iki özel sayı neşredilmiştir. Derginin yedinci sayısı Ramazan Bayramı için çıkarılmış, on dördüncü sayısı ise Osmanlı bilim tarihçisi, matematik ve astronomi bilgini merhum Salih Zeki Bey (Unat, 2009: 43-45) için düzenlenmiştir.

Yeni Nesil'in ikinci senesinde birtakım farklılıklar görülmüştür. Derginin fiyatı on kuruşa yükselmiş, adres olarak "İstanbul, Cağaloğlu Emniyet Sandığı karşısında Âmedî Matbaasında daire-i mahsusa" verilmiştir. Önceki dönemde olduğu gibi "sahib-i imtiyaz ve müdür-i mesul" Osman Yümni olmakla birlikte "mecmua murahhas-ı idarîsi" olarak Gördüslü Hüseyin Hüsnü'nün ismi geçmiştir. Bu dönemde "Neşriyat ve tedrisat heyeti tarafından on beş günde bir neşr olunur" bilgisi verilen *Yeni Nesil*'in dördüncü sayısını "cemiyet-i tedrisiye-i İslamiye ve müessesatıyla 'Darüşşafaka' hakkında milli ve ilmi malumat ve tetkikatı ihtiva edecektir." Her iki dönemde sayıların sayfa uzunluğuna ilişkin herhangi bir standart bulunmamakla birlikte ikinci sene yayımlanan nüshalar daha hacimlidir.

DERGİNİN YAYIN ANLAYIŞI

Sahib-i imtiyaz Osman Yümni tarafından ilk sayıda "mecmuanın intişarı münasebetiyle" kaleme alınan "Başlarken" başlıklı yazı, derginin yayın anlayışı hakkında birtakım fikirler vermektedir. Basın sahasında şimdiye kadar sayısı fazla, ömrü az olan çok sayıda mecmuanın görüldüğünü belirten yazar, bu duruma sebep olarak müteşebbislerin yeterli hazırlıkla işe başlanmalarını göstermiştir. Bu kişilerin en büyük kusurları, hitap ettikleri sınıfın seviyesini ve gaye ettikleri mesleğin şuurunu yeterince bilmemeleridir. Bu bağlamda hedeflenen okur kitlesi olarak talebeleri merkeze alan Osman Yümni, derginin yayın amacını da bu çerçeveden belirlemiştir:

Biz düşündük ve düşünüyoruz ki, bu memlekette şimdiye kadar ihmal edilen ve için için yanan bir kıvılcım gibi kendisine saha arayan bir talebe kuvveti vardır ve işte biz bunun için çalışacağız. İstiyoruz ki her talebe bu gün ve yarınıyla alakadar mevzuları talebelik hayatındaki hadisatı ve sonra şümüllü ve ufak tefek malumatı, bu sahifeler arasında bulabilsin ve bu sahifeler onun daima bir müracaatgâhı olsun. Her istediğini sorsun ve biz ona kemal-i şefkat ve samimiyetle cevap verelim. Meslek hakkında uzun boylu söz söylemeye lüzum kalmamak için son bir cümle ile sözümüzü bitirerek makaleyi imzalayalım: Talebe hayatına, memleketin terbiye ve irfan hareketlerine, müsteid zekâların inkişafına aynı zamanda samimi aile toplantılarında onların ruhî zevklerini tatmine uğraşacağız.

Yeni Nesil'in yayın anlayışını ve amacını belirleyen en önemli etken ise içinde bulunduğu milli mücadele döneminin kendisine yüklediği misyondur. Derginin ilk sayısında neşredilen "Yeni Neslin Kuvveti" başlıklı yazısında Muslihiddin, hakiki kuvvetin kaynağı olarak "milletin ruh ve imanı"nı gösterir. Memleketin içinde bulunduğu milli mücadele döneminde "Anadolu'daki kardeşlerimizin izhar ettikleri celadet-i kahramanlık" sayesinde yeni nesil, "İnönü'nde bir şafak kıvılcığıyla bütün istikbalini kucaklayan yeni bir ufka hâkim ve nazır olmuştur. Bu yazıda tevriyeli olarak kullanıldığını düşündüğümüz yeni nesil, yazara göre amaç olarak benliğinin bu kuvvetini ortaya çıkarmalıdır.

Yeni Nesil mecmuası, yayın anlayışını belirlerken dönemin söz konusu etkenlerinin yanı sıra okurun beklentisini de göz önünde tutmuştur. Derginin ilk sayısında idare tarafından kaleme alındığı anlaşılan "Karie ve Karilerimize" başlıklı yazıda okura üç soru yöneltilmiştir: "*Yeni Nesil*'i nasıl görmek istersiniz?", "*Yeni Nesil*'in en ziyade nelere ehemmiyet vermesi lazımdır?", "Birinci nüsha hakkındaki tenkitlerinizi yazar mısınız?". Okurun beklentisini önemseyen bu anlayışın yanı sıra aynı yazıda yer alan aşağıdaki ifadeler, derginin mekteplerdeki hareketliliğe önem verildiğine işaret eder: "*Yeni Nesil* mektep hareketleriyle çok meşgul olacaktır. Binaenaleyh bu hususta her mektebin kendine ait hareketler, müsamereler, oyunlar, gezintileri hakkında bizi haberdar etmesini bilhassa rica ederiz".

Derginin önemli yazarlarından Hikmet Arif imzalı “Yeni Nesil’in Yeni Yolu” başlıklı yazı, geçen sekiz sayılı süreç içerisinde mecmuanın beklenenden daha fazla rağbet gördüğüne işaret etmiştir. Dokuzuncu nüshadan itibaren derginin yeni bir şekle gireceğini, “muayyen ve daimi bir heyet-i tahririyesi”nin olacağını belirtmiştir. Küçüklerden başlayarak okuyucularını memnun etme amacıyla hareket edileceğini dile getiren Hikmet Arif’e göre “mecmua kari ve karielerinin arzularını bilmek istiyor. Bunun için de gerek tahriren gerek şifahen görüşmeyi arzu ediyor”. Bu yazı üzerine dokuzuncu nüshada kadınlardan oluşan bir okur kitlesinin “Hanımların Mektubu” başlığıyla gönderdikleri yazıya yer verilmiştir. Bu yazı, derginin kadın okur ve yazarlara bakışını yansıtmaması bakımından dikkat çekicidir. *Yeni Nesil*’in kendileri ile alakadar olmasını isteyen kadınlar, “sahifelerde biraz kadın ruhu” bulmayı ümit ediyorlar. Bunun üzerine derginin kadınları ihmal etmeyerek birkaç sayfasını onlara tahsis edeceği söylenmiş, “yazı yazın, arzularınızı bildirin” notuyla bu okur kitlesinin ilgisi canlı tutulmaya çalışılmıştır.

Derginin ikinci senesinin ilk sayısında “Musahabe: Başlarken” başlıklı yazı, yukarıda ortaya koyulan düşünceleri destekler niteliktedir. Dergi, sahip olduğu toplumcu/memleketçi perspektif doğrultusunda ülkenin içinde bulunduğu zor koşullarda memleket ve millete karşı aklı yerinde kalanların sorumlulukla hareket etmeleri gerektiğinin altını çizer. Bu bağlamda yeniden tesis edilen *Yeni Nesil*’in temel maksadı “okumak ve okutmak”tır. Bunun için maddi ve manevi olarak gerekli fedakârlığın kendileri tarafından düşünüldüğünü ifade eden dergi idaresinin “şöhret kazanmak ve ferdi arzuları ilan etmek” gibi bir beklentisi de bulunmamaktadır. “Memleketi fikri zaaftan kurtarmak için mücadele edeceğiz. Milli ve manevi varlığımızı korumak için yorulacağız” prensiyile hareket edeceklerini belirterek bu bağlamda yeni dönemde izleyecekleri programı da açıklamışlardır:

En salahiyetdâr üstatların, kalemlerin lütüfkâr muavenetleri temin edildi. Mecmuamız, edebiyat ve sanayi-i nefisede felsefe ve ilimde içtimaiyat, iktisadiyat vadisinde tenkit ve tettebbu ile işigali kendine meslek ittihaz etmiştir. Binaenaleyh ciddi mebahisi, hadisatı hissiyatın oyuncuğu yapanlardan tamamen başka bir tarzda mütefekkirlerimize tahlil ve tetkik ettirmek suretiyle edebiyat ve ilim muhitimizin haricinde kalmış noksanları yerine getirmek en birinci işimiz olacak.

Gençlerimizin arasında mütemayiz simaları, parlamaya müsteid zekâları da *Yeni Nesil*’in samimi muavinleri bileceğiz. Üstünde küçük bir iki mısra taşıyan çok şayan-ı dikkat imzalar tanıdık ki bunlar istikbalimizin adamlarıdır. Esasen *Yeni Nesil* inhisarcılığın düşmanı olacağı için genç sanatkârları, genç kalemleri ve gençliği olanca azmiyle benimseyecektir.

DERGİDE EDEBÎ FAALİYET

Yeni Nesil dergisi içerik bakımından çok farklı alanlarda kaleme alınmış yazıları ihtiva etmekle birlikte dergideki edebî faaliyet dikkati çekmektedir. Söz konusu faaliyet içerisinde şiir, hikâye ve roman, mensur şiir/mensure, tiyatro, hatıra ve seyahat, masal ve edebiyatla ilgili yazılar karşımıza çıkmaktadır. Dergide yayımlanan eserlerin büyük çoğunluğu telif olmak üzere tercüme de bulunmaktadır.

Yeni Nesil mecmuasında yukarıda belirtilen türler arasında şiirin öne çıktığı görülmektedir. Bu tür kapsamında eser verenler arasında Mehmet Akif, Celal Sahir, Ziya Gökalp, İrfan Emin, Şükûfe Nihal, Florinalı Nâzım, Orhan Seyfi, Bakülü Emin Âbid, Âkil Koyuncu, Halil Nihat, Tokadîzade Şekib, Mekki Said gibi dönemin bilenen isimlerinin dışında çoğunluğunu muallimlerin oluşturduğu isimler yer almıştır. Nazım biçimi ve vezin itibarıyla çeşitlilik gösteren şiirleri içerik bakımından iki noktada tasnif etmek mümkündür. Bunların ilkinde vatan, millet, memleket, milli mücadele, Türklük bilinci gibi toplumsal meseleler işlenir. Şiirlerin büyük çoğunluğu bu mevzular üzerinedir. Diğerinde ise toplumsal konuların dışında kalan aşk, tabiat, tasavvuf gibi nispeten bireysel konular ele alınmıştır. Toplumsal meseleler içerisinde değerlendirebileceğimiz şiirler aslında “Millî Edebiyat şiiri”nin temel özelliğini yansıtmaktadır. Faaliyetlerinin odak noktasını 1910-1923 yılları arasını kapsayan bu şiir anlayışı, vatanî, millî ve hamasî özelliklere sahip olmanın yanı sıra daha çok Anadolu coğrafyasına yönelen bir karaktere

sahiptir (Okay, 2011: 175-176). Şiirde edebiyat dışı şartların belirlediği bu millî ve vatanî tavır, Cumhuriyetin kurulmasından sonra “Memleket Edebiyatı” (Enginün, 2006: 36) olarak adlandırılan dönemde etkisini belirgin biçimde hissettirmiştir.

Derginin yayımlandığı 1921 senesi, tarihî olaylar itibariyle memlekette bir taraftan düşman işgalinin -özellikle Yunanlılar tarafından- devam ettiği diğer taraftan ise bu işgale karşı “millî mücadele” olarak tanımladığımız toplumun kurtuluş reflekslerinin de görüldüğü bir döneme işaret eder. Toplumun bu tepkisi tematik olarak şiirlerin büyük çoğunda tema olarak işlenmiştir. Bu bağlamda daha önce *Sebilürreşad* mecmuasında yayımlanan “Sessiz Feryat”, “Âmin”, “Cemaatten Uzaklaşma”, “Bülbül” başlıklı şiirleri (Ersoy, 1990: 241, 375, 381-382, 396-397) ile Mehmet Akif öne çıkmıştır. Bu şiirler, millî mücadele döneminde İslam toplumlarına tutulmuş eleştirel bir ayna özelliğine sahip olmanın yanında işgal altındaki toplumun sorumlu bir aydınını isyanını ve karamsarlığını da barındırmaktadır.

Dergide imzasına sıklıkla rastladığımız İrfan Emin’in “Anadolu Çocuklarının Dilinden, Cenk Türküsü” başlıklı şiiri vatanın Yunan işgalinden kurtulması için Tanrıya dua niteliği taşır. Nuri Osman, “Sevgilim ‘Merih’e” şiirinde bir sevgili gibi Merih nehrine duyduğu sevgiyi anlatırken “sarhoş ve sefil” Yunan askerlerinin vatan toprağında gezmesi onu kahretmiş ancak bunun geçici olduğunu da ifade etmiştir. Hatemi Seni, “Muhacir Kızının Mektubu” şiirinde vatanı düşmandan kurtarmak için verilen mücadeleyi bir muhacir kızının gözünden anlatırken, Şükûfe Nihal, “Anadolu’nun Yetim Yavrularına” başlıklı şiirinde Anadolu’daki yetim yavruların üzüntü veren durumlarını işlemiştir. “Sakarya Muzafferiyeti Marşı” başlıklı şiirinde Ömer Lütfü, Sakarya zaferinin memlekete can verdiğini dile getirilir. İlhanlızade İsmail Hakkı, “İzmir Gelin” şiirinde bir gelin olarak tasavvur ettiği İzmir’in Yunanlıya değil “Turanlıya” ait olduğunu vurgularken derginin ikinci senesinde imzasız yayımlanan “İnönü” başlıklı şiirde Yunanlıların İnönü’de bozguna uğraması üzerine duyulan sevinç anlatılır. Mehmet Akif’in “Yunan istilası altındaki topraklarımıza, hususiyile Bursa’ya dair elim haberler” (1990: 396-397) gelirken kaleme aldığı “Bülbül” şiiri de lirizmi kuvvetli bir örnek olarak bu bağlamda değerlendirilebilir. İrfan Emin, Mehmet Nurettin, Mehmet Akif, Muallim Sıdkı, Nüzhet Süleyman, Celal Sahir, Hıfzı Tevfik, Hakkı Süha, Mihrünnisa, M. Hadi, Edirneli Osman Nuri, İstanbul Darülmualimîni Talebesinden Harabatî, Güzide Salim, Necmettin, Kadızade İsmail Hakkı, Âkil Koyuncu, Kemalettin Kâmi, Florinalı Nâzım gibi isimlerin de bu bağlamda şiirleri yayımlanmıştır.

Dergide millî mücadele düşüncesi etrafında kaleme alınan şiirlerin bir kısmı ise Türklük bilincini, milliyetçi ideolojiyi yansıtmaktadır. Emin Âbid, “Tarihe Geçen Türk’e İthaf”, şiirinde genel Türklük bilinci üzerinden Türklerin tarihsel bakımından gücünü dile getirmiştir. Ziya Gökalp, “Mevlid Duası”nda Türk ilinin ve Türklerin kurtarılması için Allah’a dua etmiş, “Malta İmamının Veda-namesi”nde ise bir geminin gelerek bütün Türkleri düşmanlardan temizlenmeye başlanan İstanbul’a götüreceğini anlatmıştır. Şükûfe Nihal de “Türkün Ümidi” başlıklı şiirinde Türk milletinin içine düştüğü zor durumdan ancak azmiyle kurtulabileceğini vurgulamıştır.

Yeni Nesil mecmuasında çoğunluğu teşkil eden ve derginin genel karakteristiğini yansıtan bu tarz şiirlerin dışında aşk, tabiat, ölüm, tasavvuf temalı şiirler ile şairin kendi benini ve duygusunu yansıtan örnekler de mevcuttur. Halit Fahri, çocuklar için kaleme aldığı “Suyun Sesi” şiirinde bir tabiat unsuru olarak sudan bahseder. (Elif.) Kemalettin, “Denize Âşık”ta içindeki aşk duygusuyla hüznü bir şekilde denize seslenen bir genç kızın kendisini sulara bırakıp intihar etmesini anlatır. (Elif.) İlhami, “Bahara Dair” başlıklı şiirinde ilkbaharın gelişyle şenlenen ve canlanan tabiat aksine üzüntülü bir ruh hâli içerisinde. “Yılan Islıkları” şiirinde ise Mekki Said, kendi benine yönelik olumsuz düşüncelerini dile getirir. Hasan Ali, Mekki Said ve Tokadîzade Şekib’in “Nefes” başlıklı şiirleri vahdet-i vücud düşüncesi üzerinedir. Ayrıca toplumsal meselelerin haricinde bir konu olarak Florinalı Nâzım’ın Tevfik Fikret ve Salih Zeki Bey hakkında yazmış olduğu şiirlerden de bu kısımda bahsedilebilir.

Yeni Nesil mecmuasında hikâye örneklerine de sıklıkla rastlanmaktadır. Başta Hikmet Arif olmak üzere Ahmet Şükrü, Mekki Said, İhsan İlhami, Leman Cevdet, M. Besim, Muallim Muhsin Necdet, Muallim Ahmet Nurettin, Necmettin, Hasan Fuat, Şükûfe Nihal, Nebahat Ziya imzalarına yer verilmiştir. İçerik bakımından hikâyelerin çoğunda savaş atmosferi arka planda varlığını hissettirmekte, dönemin gerçekliği olarak karşımıza çıkmaktadır. İmzasız yayımlanan “Fatma Kadın” hikâyesinde kardeşine ve çocuğuna aynı anda bakan, eşini savaşta kaybeden Fatma’nın önemli mevkilere gelen kardeşi ve çocuğu tarafından unutulması anlatılır. Bir fabl özelliği de gösteren İhsan İlhami’nin “Kargalar” eserinde hayvanların konuşturulması kadar arka planda savaşın ölümlere yok açan feci sonucu da etkili bir şekilde ortaya konmuştur. Özellikle bir fon olarak arka planda savaşın bulunmasının yanı sıra psikolojik tahlillerle dikkati çeken Ahmet Şükrü’nün “Keşiş Eteklerinde” hikâyesinde Zehra Hanım’ın iyileşme süreci ile Türk ordusunun müdafaadan taarruza geçişi arasındaki rastlantı da kurgulanmış bir teknik olarak dikkati çekmektedir. Zehra Hanımdaki değişim hikâyeyi kurgu ve teknik bakımından başarılı kılmıştır. Hasan Fuat tarafından kaleme alınan “Şehidin Kızı” hikâyesi ise savaşın yarattığı dramı başarıyla yansıtmaktadır. Eserde savaşta şehit olmuş bir yüzbaşının geride bıraktığı kızı ve eşinin üzüntülü ruh hali işlenmiştir.

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere *Yeni Nesil*’deki hikâyelerde genellikle sıradan insanların yaşantılarına odaklanılmış, bu özellik eserlerdeki gerçekliği arttırmıştır. Bununla birlikte “Haldun’un Babası” imzalı ve “tarihî hikâye” olarak tanımlanan “Deli Abdullah”ta İkinci Sultan Mahmut zamanına ilişkin bir olay anlatılır. Leman Cevdet’in “Hünkârla Kayıkçı” eseri ise Sultan Mahmut ile bir ihtiyar kayıkçı arasında geçen muhavereden doğan mizahi hikâyedir.

Dergideki hikâyelerde öne çıkan bir diğer özellik mizahî anlatımdır. Bu bağlamda söz konusu anlatımın dikkat çekici örneklerini kaleme alan Hikmet Arif’in “Korku” başlıklı hikâyesi çerçeve hikâyeye niteliğine sahiptir. Asıl hikâyenin içinde yer alan ve bir vehimden, korkudan doğan hikâyede mizahi anlatım öne çıkmaktadır. “Öküzün Başı” isimli eserde ise hürriyetin ilanından sonra İstanbul’da yaşanan asayiş bozukluğu mizahi bir anlatımla işlenmiş, “Gece Kuşu”nda ise sıradan insanlar arasında cereyan eden cehaletin yarattığı durum yine mizahi bir anlatımla ortaya konmuştur.

Yeni Nesil mecmuasında genellikle telif örneklere rastlanmakla birlikte az sayıda da olsa tercüme hikâyeler yayımlanmıştır. “Necmettin” imzasıyla ve pedagojik yönü ağır basan “Büyükannenin Vişne Reçelleri” isimli hikâyeye İtalyancadan; imzasız yayımlanan iki tefrikalık “Balıkçı ve Gemici” hikâyesi ise Fransızca’dan tercüme edilmiştir.

Dergide “roman” adı altında biri telif diğeri tercüme olmak üzere iki eserin tefrika edildiği görülmektedir. Yüce Şemsettin imzalı, “küçük roman” olarak tanımlanan “Muvaffak Olmak Yolu” isimli eser ise üç tefrikadan ibarettir. Bu eseri romanın sahip olduğu hususlar göz önüne alındığında ziyade hikâyeye olarak kabul etmek gerekir. Dergide son olarak “roman” olduğu belirtilen ve Meveddet Ulvi tarafından tercüme edilen “Bu da Bir Aşk Vefası” isimli eser neşredilse de iki tefrika devam ettikten sonra tamamlanmamıştır.

Yeni Nesil’de karşılaşılan bir diğer tür mensur şiir/mensuredir. Dergideki bazı mensureler doğrudan doğruya “mensur şiir”; bazıları “nesir” olarak tanımlanmıştır. Bunların dışında dergide herhangi bir şekilde isimlendirilmeyen ancak şairane tasvirlerle ve kısmen tahkiyeli bir anlatıma sahip metinlere de yer verilmiştir. Söz konusu metinleri kapsayıcı olması bakımından “mensure” başlığı altında toplamak mümkündür. Dergide bu türe ait örnekler Mekki Said, Ahmet Şükrü, Gördüslü Hüseyin Hüsnü, (Aydın.) (Aydın.), Ömer Kemal, Hikmet Arif, Nimet Kemal, Muallim Âdem Hasib, Şehit Niyazi Numune Mektebi Talebesinden Mehmet Haşim, Güzide Şefik, M. S., Faik Şemsettin, Salahattin Enis imzalı yazarlar tarafından verilmiştir. Bu metinlerde daha çok ferdi konular, duygular ve hayaller öne çıkmakta olup mensur şiirin “nesir disiplini, hayal gücünün şairane bir şekilde ifade alanı” (Okay, 2011: 76) şeklindeki tanımına da uygunluk

göstermektedir. Eserlerde daha çok karamsar ve hüznü ruh halleri ifade edilirken tabiat unsurlarının bir vasıta olarak kullanımı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Hikmet Arif'in "Anadolu'dan", Muallim Âdem Hasib'in "Çiçek Demeti", Şehit Niyazi Numune Mektebi Talebesinden Mehmet Haşim'in, "Anadolu'ya", Güzide Şefik'in "Vatandan Uzak" ve M. S.'nin "Kefen Parası" isimli mensurelerde özellikle tahkiyeli bir anlatım öne çıkarken milli mücadele döneminin bir gerçekliği olarak vatan ve Anadolu gibi toplumsal konular ele alınmıştır.

Dergide tiyatro türünde iki eser yayımlanmış, tiyatro oyunundan alınmış intibainı veren bir metne ve "monolog" üst başlıklı üç yazıya da yer verilmiştir. Derginin sadece birinci senesinde yayımlanan bu eserler arasında Müfit Rifat tarafından kaleme alınan "Zeki Çocuk" isimli bir perdelik komedi, bir çocuk ile misafir arasında geçen muhavereden oluşmuştur. Didaktik yönü ağır basan oyunun öne çıkan özelliği Türklük bilincine de dikkat çekmesidir. Muallim Yahya Saim'in "Kızıl Elma Neresi?" başlıklı çocuk oyunu Ömer Seyfettin'in Kızıl Elma Neresi isimli hikâyesinin tiyatro hâlidir. Muallim İbrahim Memduh'un kaleme aldığı "Oburluğun Cezası" isimli yazı, "Perde kalkar on iki yaşlarında bir efendi elinde birkaç tane kiraz sahnede görünür, güler, sonra eliyle bir temenna alır." cümlesi ile başlar. Bu ifade, yazının tiyatro oyunuyla ilişkisine işaret eder. Benzer şekilde İbrahim Memduh'un "Monolog" üst başlığında kaleme aldığı üç eser de tek kişilik bir tiyatro metni olarak görülmektedir. Fikir vermesi adına "Mümeyyizlere Düşmanım" başlıklı monoloğun giriş cümlesi şu şekildedir: "Sahne lacivert elbise-i resmiyeyi labis on üç yaşında bir mektepli, huzzarı selamlar". Bu üç eser de derginin okur kitlesi olan öğrencilere yöneliktir. Eserler, öğrencilerin bir sahneye çıkararak başlarından geçen bazı olayları tek başlarına anlatmaları üzerine kuruludur. Bu metin örneklerinde dergi sayfasının adeta bir sahne olarak görüldüğünü söylemek mümkündür.

Dergide bu edebî türlerin yanı sıra hatıra/seyahat türünde ve "Masal" üst başlığında da örnekler yayımlanır. [Elif.] Memduh, Ahmet Hamdi, Ali Sadullah, Ali Saib, Orhan İhsan imzalarına rastladığımız hatıra/seyahat türünde iki eser dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki yazar, Türk eğitimcisi, arşivci ve tarihçi Darümuallimîn M. Cevdet'in (Sayar, 2005: 313-314) "Çocukluk ve Hocalık Hatıraları" başlığı altında dokuz tefrikalık eseridir. Bu eser, yazarın biyografisine katkı sunması bakımından önem taşımaktadır. Diğer Mehmet Arif tarafından Ennien Julie Clark'tan tercümen edilen yedi tefrikalık eserdir. "Yer Altında Üç Ay" başlığı ile tefrikaya başlayan eser, "Bahr-ı Muhit-i Atlas'i'yi Mürur" başlığı ile iki tefrika yayımlandıktan sonra tekrar "Yer Altında Üç Ay" şeklinde dört tefrika devam etmiştir. Eserin türü hakkında dergide herhangi bir bilgi bulunmamasına rağmen bir kızın annesi ile Paris'ten başlayan seyahati kızın bakışından adeta bir roman gibi anlatılır. Mektep çocuklarının gelişmesini amaç edinen *Yeni Nesil*'de -bu tavrın yansıması olarak- "masal" örnekleri de neşredilir. Derginin ilk senesinde Nurettin Semin ve Yüce Şemsettin imzaları görülürken; ikinci senesinde biri Faik Şemsettin, diğeri imzasız olmak üzere Leo Tolstoy'dan yapılan iki masal tercümesi bulunmaktadır.

Edebî türlere ilişkin bu örneklerin dışında edebiyat hakkında kaleme alınan yazılar da *Yeni Nesil*'in önemli bir cephesini teşkil eder. İlk olarak Bezm-i Âlem Sultanîsi Müdürü Arif, "Meşhur Robinson Hikâyesi ve Müellifi" başlıklı iki tefrikalık yazısında Daniel Defoe'nun hayatını, yazarlık süreci ile Robinson Crusoe'nun muhayyel bir kişi olmadığını, gerçekte yaşayan biri olduğunu anlatmıştır. Daha sonra söz konusu gerçek hikâyeden hareketle *Robinson Crusoe* romanının nasıl ortaya çıktığına değinmiştir. Romanın eğlenceli ve ahlakî açıdan didaktik nitelikte olduğunu vurgulayarak eserden istifade edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

(Elif.) Memduh, "Küçük Bir Hasbihal: Milli Edebiyat" başlıklı yazısında edebiyatımızın iki büyük tesir ve nüfuz altında kaldığı vurgulanmıştır: Biri Arap ve Acem diğeri Garp. Bu etki altında ortaya konan eserlerin milli olmaktan uzak olduğunu çünkü halkın ruhundan doğmadığı belirtilir. Buradan hareketle yazar, Tanzimat'tan başlayarak Milli Edebiyat dönemine kadar edebiyatımızın kısa bir değerlendirmesi yapar. Bu makale üzerine Hikmet Arif, kaleme aldığı yazısında böyle önemli bahisleri yeni yetişen nesle iyice tanıtarak onları bu mesele ile alakadar

etmek gerektiğinin altını çizmiştir. Şimdiye kadar kuvvetini halktan alan milli bir edebiyatın ve bu edebiyatı meydana getirecek felsefenin mevcut olmadığını ifade etmiştir. Yazara göre *Yeni Nesil* mecmuası bu bahisle meşgul olmalıdır. Hikmet Arif, daha sonra sözü “münevverle halkın arasını en çok açmaya muvaffak olan hareket” olarak gördüğü “Edebiyat-ı Cedide”ye getirerek yeni neslin hâlâ bu anlayışın tesiri altında olduğunu vurgular.

Edebiyatın milliliği konusunda dönemin ve genelde Türk edebiyatının önemli bir mevzuu olarak vezin meselesi, hece-aruz münakaşaları (Kolcu, 2007: 186-241) da bir yazı ile dergiye yansır. Hakkı Tarık, “Vezin Bahsi” başlıklı yazısında daha önce *Donanma* mecmuasında meseleye ilişkin kaleme aldığı bir mektubundan sonra, düşüncelerine açıklık getirmek için bu yazıyı kaleme almıştır. Düşüncelerini Yahya Kemal, Mustafa Şekib, Cenap Şahabettin’in vezin bahsine yönelik yazılarını değerlendirerek ortaya koymaya çalışmış, ister aruz ister hece olsun vezinlerin “cansız birer alet” olduğunu vurgulamıştır.

Dergide bir edebiyat bahsi olarak Tevfik Fikret’in hayatına ve edebî anlayışına dair birtakım bilgilerin verildiği yazılar da neşredilmiştir. Fikret’in vefatının sene-i devriyesi için kaleme aldığı yazısında Hikmet Arif, şairle ilgili kendi başından geçen ve duymuş olduğu hatıraları anlatır. Bu yazıda “Şekvâ-yı Fırak” şiirine ve şiirin hikâyesine yer verilmiş, Fikret’in halkçı yönü vurgulanmıştır. Mehmet Rauf, “Edebi Hatıralar: Hayat-ı Edebiyede Siyaset” yazısında “Edebiyat-ı Cedide” döneminde edebiyat kadar dönemin siyasetini de takip ettiklerini belirtir. Sansürün yıkıcı etkisiyle edebiyata yöneldiklerini ve bir araya geldiklerinde siyaset bahisleriyle meşgul olduklarını anlatır. Bu bağlamda Tevfik Fikret’le aralarında geçen bir hatıraya da yer verir. Fikret’le ilgili en ayrıntılı yazıyı “Edebiyat Musahabesi: Fikret’e Dair” başlıklı makalesiyle Mehmet Halit kaleme almıştır. Yazara göre şairin ahlakından dini telakkilerine kadar her yönü mevzuu bahis edildiği hâlde ölümünden sonra Fikret’in eserine, sanatına dair hemen hemen ciddi söz söyleyen hiç kimse çıkmamıştır. Buradan hareketle Mehmet Halit, Fikret’in “hüviyet-i sanatkârânesi”ni teşhis için küçük bir tecrübeye girişir ve şairin sanat anlayışını değerlendirir.

Benzer şekilde Sami Paşazade Sezai, “Takaddüme-i Takdiriye” başlıklı Florinalı Nâzım üzerine neşrettiği yazısında şairi “mükâlemat-ı adiyesi, eş’âr okuması da birer şiirdir” diyerek tanımlamıştır. Kendisine getirilen şairin kitabının -ahenk, selaset, manayı içine alacak şekilde- “heyet-i mecmua”sını takdir etmiştir. Eser, şairin üstatlığının ve şanının nişanıdır. Bu fikirden hareketle Florinalı Nâzım’a ait bazı şiir parçaları üzerinden subjektif değerlendirmelerde bulunan Sezai, şairin kabiliyetini ve şiirini takdir etmiştir. Bununla birlikte *Zafer Teraneleri* isimli eserine yönelik mütalaatında şaire özgün olması gerektiğine ilişkin tavsiyede bulunmuştur:

Şiirlerinize başkalık vermek için şairlerden mümkün olduğu kadar uzaklaşın! Meziyat-ı şiiriyenizi takdir ettirmek istiyorsanız Hamid’e mertebe-i mukareneti değil mesafe-i mübaidenizi tayin ettirin. Büyük şairlerden ne kadar uzaklaşırsanız büyük şairlere o kadar yaklaşırsınız. Bakınız kendi burçlarında parlayan yıldızlar birbirlerinden ne kadar milyon fersah uzaktır.

Yeni Nesil mecmuasında tiyatro sanatına ilişkin iki yazı bulunmaktadır. Kaleme aldığı “Bir Facia ve Bir Mudhike” başlıklı tenkit yazısında Emin Âli’ye göre klasik tiyatrodaki trajedi ve komedi birbirinden kesin çizgilerle ayrıldığı hâlde son asır sanatkârları bu iki türden hareketle üçüncü bir tarzın terkiibini yapmışlardır. Yazıda bugünkü insanın hem kahraman hem de komik olabildiği belirtilerek bunun tiyatro sanatındaki yansımaları ele alınmıştır. Daha sonra “Cemiyet-i Akvam” isimli komedi üzerinden Amerikalıların bu alandaki kabiliyeti dile getirilmiştir. İmzasız yayımlanan “Temaşa Hayatı: Gazanfer”, isimli yazıda ise İstanbul operet heyeti tarafından Gazanfer unvanlı yeni operetin son provalarına giden yazar, oyuna ilişkin düşüncelerini paylaşır. *Yeni Nesil*’in yazı heyetinde olduğu anlaşılan yazar, bu faaliyetini derginin bir görevi olarak adeder:

Her yeni eser ile tarz-ı temsil hakkında müşahadatımızı memleketin edebi sahne hayatıyla alakadar karilerimize bildirmek, milli tiyatro hayatımızı günü gününe takip etmek, *Yeni Nesil*'in mesleği muktezasından bulunduğundan Gazanfer'in mevzuunu bu nüshamızda derce lüzum gördük.

Dergide Mehmet Halit ve Ş. S. R. tarafından kaleme alınan yazılar ise edebiyat tarihi ile ilgilidir. İlk yazıda “tezkire-nüvislerimize nazaran” Nesimi'nin hayatı ve şiirlerinden örneklerle yer verilmiş diğerinde ise -benzer şekilde- Fuzuli üzerinde durulmuştur. (Elif.) Memduh, “Fransız Edebiyatına Dair Küçük Bir Tetkik: Romantizm” makalesinde ise romantizm akımının dönemi, tanımı, özellikleri ile romantiklere göre edebiyat bahisleri üzerinde durmuş, özellikle klasisizm ve romantizm akımlarını mukayese ederek tafsilatlı açıklamalar yapmıştır. Edebî hatıra niteliğindeki “Şairler Arasında” başlıklı yazısında Hakkı Süha, “bir zamanlar ben de onlardandım” dediği Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Halil Nihat ve yanlarında tanımadığı genç şairlerin bulunduğu kahvehaneye gider. Yazıda bu isimlerin Yakup Kadri'nin *Dergâh* mecmuasında çıkan bir makalesindeki edebî hükümlerine yönelik tenkitleri anlatılmıştır.

SONUÇ

Millletin vatanı kurtarmak adına varlık mücadelesi verdiği Milli Mücadele dönemi içerisinde yayım hayatına başlayan *Yeni Nesil* mecmuası, bir edebiyat dergisi olmamakla birlikte zengin edebî içeriği ile dikkat çekmektedir. Çoğunlukla toplumcu bir perspektifle ve didaktik kaygıyla hareket eden bu mecmuanın edebi faaliyetlerinde milli edebiyat anlayışına uygun olarak memleketçi bir tavrın hâkim olduğu görülmektedir. Bu sebeple derginin ülkenin içinde bulunduğu zor durum karşısında sorumlu bir yayım anlayışı sergilemeye çalıştığı açıkça görülmektedir. Dönemin önemli isimlerinden Mehmet Akif, Ziya Gökalp, Hikmet Arif, Hasan Âli, Mustafa Şekib, Darülmualimîn M. Cevdet, Celal Sahir, Halit Fahri, Şükûfe Nihal, Florinalı Nâzım, Âkil Koyuncu, Mehmet Rauf, Sami Paşazade Sezai, Tokadızade Şekib gibi imzalara rastladığımız *Yeni Nesil*, özellikle muallim yazarlara sayfalarında yer vererek bir “mektep mecmuası” özelliği de gösterir. Dergide pek çok edebî tür görülmekle birlikte şiir, hikâye, mensure ve edebiyatla ilgili yazıların öne çıktığı görülür. Bilhassa şiir türünde milli mücadeleyi, vatanın kurtuluşunu işleyen toplumsal konulu şiirler daha çok derginin birinci senesinde yoğunlaşırken İkinci senesinde bireysel konulu şiirlerin artış gösterdiği gözlemlenir. Derginin sayfa sayısı itibariyle daha hacimli olan yedi sayılık ikinci senesinde edebi faaliyetin ilk seneye oranla artış gösterdiği açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Baykal, Hülya (1988). “Milli Mücadele’de Basın”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. IV, S. 11, s. 471-479.
- Ersoy, Mehmet Akif (1990). *Safahat*, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Enginün, İnci (2006). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Güner, Zekai (1998). “Milli Mücadelede Türk Kamuoyunu Oluşturan Basın”, *Erdem*, C. 11, S. 31, s. 89-104.
- Hasan, Kolcu (2007). *Türk Edebiyatında Hece-Aruz Tartışmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Küçük, Cevdet (2005). “Milli Mücadele”, *DİA*, C. 30, s. 76-83.
- Meriç, Cemil (2005). *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okay, Orhan (2011). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Öztürk, Selahattin, Hacıismailoğlu, M. Abdurrahman, Hızarcı, Muhammet (haz.) (2006). *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu Süreli Yayınlar*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü.
- Sayar, Ahmet Güner (2005), “Muallim Cevdet”, *DİA*, C. 30, s. 313-314
- Unat, Yavuz (2009), “Salih Zeki”, *DİA*, C. 39, s. 43-45.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

KRONOLOJİK DİZİN

1. SENE

Nr. 1, 28 Nisan 337

- Osman Yümni, “Başlarken”, s. 1.
 Muslihiddin, “Yeni Neslin Kuvveti”, s. 2.
 İstanbul Maarif Müdürü Safvet, “Dünya Malumatı, Coğrafya-ı Riyazi”, s. 2.
 Meclis-i Kebir-i Maarif ve Muhafaza-i Âsâr-ı Atîka Encümeni Azasından Mehmet Ziya, “Musahabe-i Milliye, Âsâr-ı Eslafa Hürmet Edelim”, s. 3.
 Abdülfeyyaz Tevfik, “Kâğıdın Tarihi”, s. 4.
 Selim Sırrı, “Spor Sütunları: İzcilik”, s. 4-5.
 Ali Sadullah, “Mektep”, s. 5. (Şiir)
 Hikmet Arif, “Küçük Hikâyeler: Korku”, s. 6-7. (Hikâye)
 [Elif.] Memduh, “Seyahat Notlarımdan, Batum’da Neler Gördüm?”, s. 7.
 İrfan Emin, “Anadolu Çocuklarının Dilinden, Cenk Türküsü”, s. 8. (Şiir)
 Muallim İbrahim Memduh, “Monolog: Mümeyyizlere Düşmanım”, s. 8.
 “Sualler, Bilmeceler, Vesaire”, s. 8.

Nr. 2, 5 Nisan [Mavis] 337

- İmzasız, “Dinimiz, Mabetlerimiz”, s. 2.
 Hikmet Arif, “Mektepler Âleminde: Haftanın Sözü”, s. 2-3.
 Muallim (Elif.) Memduh, “Spor Sütunları: İzcilik”, s. 3-4.
 Safvet, “Dünya Malumatı, Coğrafya-ı Riyazi”, s. 4-5.
 Haldun’un Babası, “Tarihî Hikâye: Deli Abdullah”, s. 5-6. (Hikâye)
 İrfan Emin, “Anadolu Çocuklarının Sesinden: Bu ses”, s. 5. (Şiir)
 İmzasız, “Hikâye: Fatma Kadın”, s. 6-7. (Hikâye)
 (Elif.) M., “Monolog: Küçüklük Belası”, s. 7.
 N. [Gayn.], “Hanım Kızlarımıza Aile Dersleri: Mürekkep Lekeleri Nasıl Çıkarılır?”, s. 7.
 “Karie ve Karilerimize Ait Birkaç Satır ve Bilmecelerimiz”, s. 7-8.

Nr. 3, 12 Mayıs 337

- (Elif.) Ş. [Ahmet Şükrü], “Musahabe: Yeni Hayat ve Genç Nesil”, s. 1.
 Selim Sırrı, “Yeni Nesil Çocuklarına: Lisan ve Milliyet”, s. 1.
 Muallim (Elif.) Memduh [İbrahim Memduh], “Seyahat Notları Münasebetiyle: Milliyet Dersleri”, s. 2.
 Mehmet Nurettin, “Yurdun Bağlarında: Bozgundan Sonra”, s. 2. (Şiir)
 Ahmet Hamdi, “Anadolu Hatıraları: Konya”, s. 3.
 İdris Sabih, “Akasya”, s. 3. (Şiir)
 Muallim İrfan Emin, “Çocuklarıma: Yurdumun Baharı”, s. 3. (Şiir)
 Muallim Sıdkı, “Kırmızı Beyaz”, s. 3. (Şiir)
 Darümuallimîn M. Cevdet, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları”, s. 4.
 Bezm-i Âlem Sultanîsi Müdür Arif, “Meşhur Robinson Hikâyesi ve Müellifi”, s. 5.
 Ali Sadullah, “İstanbul Sapanca Seyahati”, s. 6.

Mehmet Arif (Mütercimi) “Tefrikamız: Yer Altında Üç Ay 1”, s. 7. (“Müellifi: Ennien Julie Clark”.)

Hikmet Arif, “Haftanın Sözü”, s. 8

Nişantaşı Sultanisi Terbiye-i Bedeniye Muallimi Adnan, “Oyun”, s. 8-10.

“Mektuplar ve Bilmeceler”, s. 10.

Nr. 4, 19 Mayıs 337

Ahmet Şükrü, “Musahabe: Fecre Koşan Süvari”, s. 1.

Muallim İbrahim Memduh, “Milli İktisat”, s. 1-2.

Mehmet Akif, “Sessiz Feryat”, s. 2. (Şiir)

İrfan Emin “Anadolu’nun Dilinden: İnci Destanı”, s. 2. (Şiir)

İsmail Hakkı, “Mini Mini Fare”, s. 3.

Ali Saib, “Seyahat Hatıralarımdan: Petrol Kuyuları”, s. 3

Hikmet Ârif, “Haftanın Sözü”, s. 4-5.

Bezm-i Âlem Valide Sultanisi Müdürü Mehmet Ârif, “Meşhur Robinson Hikâyesi ve Müellifi Robinson Hikâyesi”, s. 5-6.

Hikmet Ârif, “Zavallı Şekib”, s. 6-7.

Nüzhet Süleyman, “İnönü’nde Ölen ‘Meçhul Kahraman’a”, s. 7. (Şiir)

Muallim (Elif.) Memduh, “Monolog, Meşhur Olmak Sevdası: Şairliğim”, s. 8.

Emin Âbid, “Tarihe Geçen Türk’e İthaf”, s. 8. (Şiir)

Mehmet Arif (Mütercimi), “Bahr- Muhit-i Atlasî’yi Mürur 2”, s. 9. (“Bitmedi. Müellifi: Ennien Julie Clark”)

“Mecmuamızın Satış Mahalleri”, s. 9

“Bilmeceler ve Karikatürler”, s. 9-10.

“Tashih”, s. 10.

Nr. 5, 26 Mayıs 337

Ahmet Şükrü, “Musahabe: Minnettarlık”, s. 1.

Muallim (Elif.) Memduh, “Köylü Anadolu”, s. 2.

Mehmet Akif, “Âmin”, s. 2. (Şiir)

Hasan Âli, “Şehzadesi Gurbette İken”, s. 2-3. (Şiir)

İrfan Emin, “Perihan’ın* Dünyaya Gelişi”, s. 3. (Şiir. “Perihan’ın Defterinden”)

Darülmualimîn M. Cevdet, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları 2”, s. 3-4.

Nuriye* Osman, “Sevgilim ‘Merih’e”, s. 4. (Şiir)

Tahsin Fazıl, “Hasbihal: Mübarek Günlerin Esrarı”, s. 4-5.

Hikmet Arif, “Haftanın Sözü: Şehzadebaşı’nda”, s. 5-6.

Mahrukîzade Cafer, “Mahrukîzade’nin *Yeni Nesil*’e Bir İltifatı”, s. 6. (Şiir)

Hatemi Senih, “Aile Rüesasına: İnâs Sultaniyelerinde Bir Müşahede”, s. 6-7.

İhsan İlhami, “Hikâye: Kargalar”, s. 7-8. (Hikâye. “Fransızca’dan tatbiken”)

Müfit Rıfat, “Komedi Bir Perde: Zeki Çocuk”, s. 8. (Tiyatro)

Nişantaşı Sultanisi Terbiye-i Bedeniye Muallimi Adnan Fuat, “Oyun”, s. 8-9.

Mehmet Arif (Mütercimi), “Bahr- Muhit-i Atlasî’yi Mürur 3”, s. 9. (“Bitmedi”)

“Bilmeceler”, s. 9.

“Fevkalade Nüsha”, s. 9.

Nr. 6, 2 Haziran 337

Ahmet Şükrü, “Musahabe: Türk’ün Aşkı”, s. 1.

Darülfünun Ruhîyat Muallimi Mustafa Şekib, “Çocuklar Biz Sizi Niçin Seviyoruz?”, s. 2.

*Sabık Ser Yaver Miralay Naci Efendi’nin kerimesidir.

*Derginin mündericat kısmında “Nuri Osman” olarak geçmektedir.

Darümuallimîn M. Cevdet, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları 3”, s. 3-4.
 Mehmet Akif, “Cemaatten Uzaklaşma”, s. 4. (Şiir)
 Kâzım Vehbi, “Tarihe”, s. 4 (Şiir)
 Muallim (Elif.) Memduh, “Tasarrufa Alışalım”, s. 5.
 Hikmet Arif, “Haftanın Sözü: Yaz Günü”, s. 6.
 Ali Sadullah, “Muallimîn Kongresi ve İhtisasatım”, s. 6.
 İmadüddin, “Halkın Mekteplerle Alâkası”, s. 7.
 İrfan Emin, “Fırtınalar”, s. 7. (Şiir)
 Ahmet Şükrü, “Hikâye: Keşiş Eteklerinde”, s. 7-10. (Hikâye)
 “Muharebat Vesaire”, s. 10.

Nr. 7, 9 Haziran 337 [Fevkalade Nüsha]

Ahmet Şükrü, “Musahabe: Bayram Günlerinde”, s. 1.
 Celal Sahir, “Gençlere Bir Hitaptan Parçalar”, s. 1. (Şiir)
 Muallim (Elif.) Memduh, “Mekteplerimizde Milliyet”, s. 2.
 Tevfik Fikret, “Haluk’un Bayramı”, s. 2. (Şiir)
 Nişantaşı Sultanisi Terbiye-i Bedeniye Muallimi Adnan Fuat, “Türk ve Müslüman Çocuğa”, s. 2.
 İrfan Emin, “Bayram Tesellisi”, s. 3. (Şiir. “Perihan’ın Defterinden”)
 Darümuallimîn M. Cevdet, “Hocalık ve Çocukluk Hatıraları 4”, s. 3-4.
 Hıfzı Tevfik, “Hilal ve Yıldız”, s. 4. (Şiir. “Annemin Masallarından”)
 (Aydın.) (Aydın.), “Ateş Böcekleri”, s. 4. (Mensure)
 Ali Sadullah, “Bayram ve Hicret”, s. 4-5.
 Halit Fahri, “Suyun Sesi”, s. 5. (Şiir)
 Faik Haşim, “Telebbüs”, s. 5.
 Hikmet Arif, “Haftanın Sözü”, s. 6.
 İrfan Emin, “Perihan’ın Dünyaya Gelişi”, s. 6. (Şiir. “Perihan’ın Defterinden”)
 Hikmet Arif, “Gonca’nın Bayramı”, s. 7-8 (Hikâye)
 (Aydın.) Sıdkı, “Beyan-ı Hoş Hâl”, s. 8 (Şiir)
 Muallim (Elif.) Memduh, “Oburluğun Cezası”, s. 8.
 “Bayram Tebrikleri”, s. 9.
 Mahmut Şevket Paşa Muallimlerinden İsmail Hakkı, “Mekteplerimizde Spor”, s. 9-10
 Mehmet Arif (Mütercimi), “Yeraltında Üç Ay 4”, s. 10 (“Mabadi var”)
 “Bayram İhtisasları”, s. 11-12.

Nr. 8, 16 Haziran 337

Ahmet Şükrü, “Musahabe: Ümit ve Teselli Menbarı”, s. 1.
 Mehmet Akif, “Bülbül”, s. 2. (Şiir)
 Mehmet Nurettin, “İstanbul ve İzmir İçin”, s. 2. (Şiir)
 Kemal Zülfü, “Yetimler Bayramı”, s. 2.
 (Elif.) Memduh, “Küçük Bir Hasbihal: Milli Edebiyat”, s. 3.
 Ahmet Rifat, “Sadaka-i Fıtır”, s. 3.
 Orhan İhsan, “Topkapı Saray-ı Hümayunu Ziyaret”, s. 4.
 Ömer Kemal, “Neler Gördüm”, s. 4. (Mensure)
 Hikmet Arif, “Yeni Neslin Yeni Yolu”, s. 5.
 Hilmi, “Mekteplerde Resim”, s. 5.
 İrfan Emin, “Perihan’ın Defterinden: Baharı Davet”, s. 6. (Şiir)
 İrfan Emin, “Aynı Defterden: Nota Dersi”, s. 6. (Şiir)
 Nişantaşı Sultanisi Terbiye-i Bedeniye Hocası Adnan Fuat, “Harekât-ı Bedeniye Sevelim”, s. 6.

Faik Haşim, “Tuhaf Fıkralar: Tarihe Geçmiş Vahşi Zevkler”, s. 6.
 M. Nihat, “Müstakbel Validelerin Yavrularına Söyleyecekleri Masal”, s. 7.
 Mehmet Arif (Mütercimi), “Yeraltında Üç Ay 5”, s. 8. (“Mabadı var”)
 “Bilmeceler Vesaire”, s. 8.

Nr. 9, 23 Haziran 337

Darülfünun Ruhیات Muallimi Mustafa Şekib, “Musahabe: Mahubiyet ve Mahbup”, s. 1.
 Ziya Gökalp, “Mevlit Duası”, s. 1. (Şiir)
 Kemal Zülfü, “Hayatıyat: Terbiye Sanatı”, s. 2.
 İrfan Emin, “Bahar Günleri”, s. 2. (Şiir)
 Hakkı Süha, “?”*, s. 2. (Şiir)
 Hikmet Arif, “Edebiyat, ‘Geçen Haftaki Makale Münasebetiyle’”, s. 3. (“Milli Edebiyat” başlıklı yazı üzerine)
 Üsküdarlı (Elif.) Kemal, “Yolcularla Kaya”, s. 3. (Şiir)
 Darümuallimîn M. Cevdet, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları 5”, s. 4.
 Muallim (Elif.) Memduh, “Yine Küçük Bir Hasbihâl: Köycülük”, s. 5.
 Orhan İhsan, “Tarihî İzlerde: Topkapı Saray-ı Hümayunu Ziyaret”, s. 6.
 Leman Cevdet*, “Tarihî Hikâye: Hünkârla Kayıkçı”, s. 7. (Hikâye)
 Güzide Şefik, “Bayramda Bir Gün”, s. 7.
 Faik Haşim, “Tuhaf Fıkralar”, s. 8.
 “Düşündüren Sözler”, s. 8.
 Hikmet Arif, “Hanımların Mektupları”, s. 9.
 Mehmet Arif (Mütercimi), “Yeraltında Üç Ay 6”, s. 9-10.
 “Açık Mektuplar, Bilmeceler, Vesaire”, s. 10.

Nr. 10, 30 Haziran 337

Darülfünun Ruhیات Muallimi Mustafa Şekib, “Musahabe: Salon Çiçekleri”, s. 1.
 Ziya Gökalp, “Malta İmamının Veda-namesi”, s. 1. (Şiir)
 Ahmet Şükrü, “Hisler ve Fikirler: Bir Mektubun Son Satırları”, s. 2.
 Ferhunde, “Kadınlık: Kadınlık Nedir ve Nasıl Anlaşılmalıdır?”, s. 3.
 Muallim (Elif.) Memduh, “Müşahede: Perde Değişiyor”, s. 4.
 Edirneli Osman Nuri, “Eski Yalı”, s. 4. (Şiir)
 Hatemi Seni, “Muhacir Kızının Mektubu”, s. 4. (Şiir)
 Darümuallimîn M. Cevdet, “Tedkikat: Çocukluk ve Hocalık Hatıraları 6”, s. 5.
 Kemal Zülfü, “Hayatıyat: Hayat Kadına Giden Yol”, s. 6.
 Hikmet Arif, “Hikâye: Öküzün Başı”, s. 6. (Hikâye)
 Gördüslü Hüseyin Hüsnü, “Mensur Şiir: Kumrular”, s. 7. (Mensure)
 Makri Köy Serkâtibizade İmadüddin, “Gezinti: Halkalı Ziraat Mektebinde”, s. 7.
 “Düşündüren Sözler”, s. 8.
 İrfan Emin, “Ufak Bir Hasbihâl-Lisanların Teşekkülüne Dair Fikirler”, s. 8-9.
 Faik Haşim, “Tuhaf Fıkralar: Dilencilik”, s. 9.
 Reşadiye Numune Mektebi Müdürü Mehmet Mekki, “Spor Şu’unu”, s. 10.
 “Bilmece, Vesaire”, s. 10.

Nr. 11, 7 Temmuz 337

Darülfünun Ruhیات Muallimi Mustafa Şekib, “Tembellik ve Tembeller”, s. 1.
 Kemal Zülfü, “İmandan Doğan Mefkûre”, s. 2.

*“Bu satırlar İzmir’in kanlara boyandığı gün yazılmış fakat neşrine imkân bulunamamıştı. Galiba pek hasis olan “vicdan-ı insanıyet” bu kanlı manzaradan ürpermişti. H.S.”

*Derginin Mündericat kısmında Tahsin Celal ismi geçmektedir.

- Edirneli Osman Nuri, “Gülmeyiniz!”, s. 2. (Şiir)
 Bezm-i Âlem Valide Sultanîsi Müdürü Mehmet Arif, “İngiltere’de Kızların Talim ve Terbiyesi 1”, s. 3.
 Darülmualimîn M. Cevdet, “Teddikat: Çocukluk ve Hocalık Hatıraları 6”, s. 4.
 Şükûfe Nihal, “Anadolu’nun Yetim Yavrularına”, s. 4. (Şiir)
 Ferhunde, “Ne İçin Acıyoruz ve Kime Acıyoruz?”, s. 5-6.
 Orhan İhsan, “Hatırat Notları: Çinliler 1”, s. 6.
 Darülmualimîn Ömer Kemal, “Darphaneyi Ziyaret”, s. 6-7.
 Hatemi Senih, “Muhacir Kızına Cevap”, s. 6. (Şiir)
 Adnan Fuat, “Bizde İzcilik”, s. 7.
 Sadi, “Harf Oyunu”, s. 8.
 “Mektuplar ve Cevapları, Bilmeceler, Vesaire”, s. 8.

Nr. 12, 14 Temmuz 337

- Darülfünun Ruhîyat Muallimi Mustafa Şekib, “Musahabe: Yine Tembellik”, s. 1.
 Ahmet Şükrü, “Nesir: Adalar Denizi”, s. 2. (Mensure)
 Darülmualimîn M. Cevdet, “Çocukluk ve Hocalık Hatıraları”, s. 3.
 Şükûfe Nihal, “Türkün Ümidi”, s. 4. (Şiir)
 Mihrünnisa, “Vatana”, s. 4. (Şiir)
 (Elif.) Memduh, “Fransız Edebiyatına Dair Küçük Bir Tetkik: Romantizm”, s. 4-5.
 Nişantaşı Sultanîsi Terbiye-i Bedeniye Hocası Adnan Fuat, “Terbiye-i Fikriye ve Terbiye-i Bedeniye”, s. 5.
 Ömer Kemal, “Çağlayan Darüleytamını Ziyaret”, s. 6.
 Üsküdarlı (Elif.) Kemalettin, “Manzum Hikâye: Tilkiyle Keçi”, s. 6-7. (Şiir)
 Bahattin Şükrü, “Yeni Nesil’de Sanatkârlar”, s. 7.
 Mehmet Arif (Mütercimi), “Yeraltında Üç Ay 6 [7]”, s. 8.

Nr. 13, 21 Temmuz 337

- Darülfünun Ruhîyat Muallimi Mustafa Şekib, “Musahabe: Hiddet”, s. 1-2.
 Tahrir Heyeti, “Başlıksız”, s. 1.
 (Elif.) Memduh, “Kütahya’da Çarpışılırken İstanbul Ne Hâlde!”, s. 2.
 M. Hadi, “Kahraman Anadolu’ya”, s. 2. (Şiir)
 Kleopatra, “Musset’in Gecelerinden: Mayıs Geceleri”, s. 3. (Tercüme)
 Hikmet Arif, “Anadolu’dan”, s. 3-4. (Mensure)
 Edirneli Osman Nuri, “Beraber Ağlayalım”, s. 4. (Şiir)
 Aliye Esat, “Kadın Hayalî”, s. 4-5.
 Hikmet Arif, “Hikâye: Gece Kuşu”, s. 5-6. (Hikâye)
 Orhan İhsan, “Hatırat Notları: Çinliler 2”, s. 7
 “Bilmeceler, Vesaire”, s. 7-8.

Nr. 14, 4 Ağustos 337 (Salih Zeki Merhum İçin Fevkalade Nüsha)

- Darülfünun Ruhîyat Muallimi Mustafa Şekib, “Musahabe: Zekâ Cevheri”, s. 1.
 “Salih Zeki”, s. 2-3. (Darüşşafaka Müdürü Ali Kâmi, Darülfünun Riyaziye Muallimlerinden Hüsnü Hamit, Üsküdar Sultanîsi Riyaziye Muallimlerinden Merhumun Talebesi Talha Kemal, Darülmualimîn Tatbikat Mektebi Müdürü İhsan, Darülmualimîn Dâhiliye Müdürü ve Eski Talebelerinden Esat, Darülmualimîn-i Âliye Müdürü Selim Sırrı, Darülmualimîn Muallimlerinden Fazıl Ahmet, Darülmualimîn Müdür Muavini İbrahim Alâeddin)
 “Ah Mine’l-Mevt”, s. 3. (Mahmut Şevket Paşa Numune Mektebi Muallimlerinden Osman Necati, (Ayın.) Sadullah, Darülmualimîn Muallimlerinden Harun el Reşid, Darülmualimîn Hüsn-i Hat Muallimi Divan-ı Hümayun Tuğra-keşi Hakkı,

- Darümuallimîn Muallimlerinden İhsan Şerif, Nişantaşı Sultanisi Terbiye-i Bedeniye Hocası Adnan Fuat, Bahattin Şükrü, Şükrü) Efdalettin, “Salih Zeki Bey”, s. 3-4.
- Yedikule Darüleytamı Muallimlerinden İbrahim Edhem, “Büyük Ağa Bey”, s. 4.
- Ömer Kemal, “Salih Zeki Merhum Hakkında”, s. 4.
- Salih Zeki, “Salih Zeki Üstadımız *Âsâr-ı Bakiye*’yi Nasıl Himmetlerle Vücuda Getirmiştir?”, s. 4-5.
- Salih Zeki, “Salih Zeki Bey Merhumun Kıymetli Bir Yazısı: Skolastik Terbiyesi ve Usulu”, s. 5-7.
- Darümuallimîn M. Cevdet, “Salih Zeki Bey Merhumun Bir Makalesi Vesilesiyle ‘Skolastik’”, s. 7-9.
- Riyaziye Muallimlerinden Hasan Fehmi, “Salih Zeki ve *Âsâr-ı Bakiye*’si”, s. 9-10.

Nr. 15, 25 Ağustos 337

- Hikmet Arif, “Musahabe: Fikret’e Ait”, s. 1-2.
- Florinalı Nâzım, “Fikret’in Hazin Kabri Üzerinde”, s. 3. (Şiir)
- Florinalı Nâzım, “Rücû-yı Teesürkârî”, s. 3. (Şiir)
- Kemal Zülfü, “İlmi Tetkikat: Salih Zeki Bey ve Riyaziye Felsefesi”, s. 3-4.
- Faik Haşım, “Salih Zeki Bey Merhumun Resmi ve Hususi Hayatına Ait Notlar”, s. 4-5.
- Florinalı Nâzım, “Salih Zeki Bey’in Mezarı Başında”, s. 5. (Şiir)
- İrfan Emin, Muallim Ali Saib, (Elif.) Memduh, “Salih Zeki Merhum Hakkında: Birkaç İhtisası”, s. 5-6.
- Nimet Kemal, “Hayata Küskün Bir Kızın Lisanından: Mazlum Hayaller”, s. 6. (Mensure) (Elif.) (Elif.) [Orhan İhsan], “Garip ve Faydalı Hatırat Notları: Çinliler 3”, s. 6-7.
- İmzasız, “Latifeler”, s. 7.
- M. Besim, “Hikâye: Sendes’in Aşkı”, s. 7-8. (Hikâye)
- Bayezid Numunesi Müdürü Sadullah Bey, “Kızım Perihan’a”, s. 8. (Şiir)

Nr. 16, 8 Eylül 337

- (Elif.) Memduh, “Bir Hasbihâl: İptidai Muallimi ve Maarif Nezareti”, s. 1.
- Orhan Seyfi, “Sultan Mahmut’la Kayıkçı”, s. 1. (Şiir)
- İmzasız, “Mekâtib-i İptidaiye Muallimleri Cemiyetinden”, s. 1.
- Feyyaz Tahir, “Faydalı Bir İstatistik”, s. 2.
- Kemal Zülfü, “İlim Adamları: Hoca İshak Efendi”, s. 2.
- İmzasız, “Latifeler”, s. 3.
- Yılmaz Alp, “Şark Efsaneleri, Zengin Tedbiri”, s. 4.
- Âsaf Salim, “Haksız Hüküm”, s. 4.
- Nâzım, “Küçük Musahabeler: Kristof Kolomb’un Yumurtaları”, s. 4.
- Faik Haşım, “Tercüme Edilmiş Tuhaf Fıkralar: Hayalet Cin Değilmiş”, s. 4.
- Yüce Şemsettin, “Fennî Musahabeler -1- Ekmek”, s. 5-6.
- “Düşündüren Sözler”, s. 6.
- Muallim Muhsin Necdet, “Çocuk Edebiyatı: İsvaç Edebiyatında Laleler”, s. 6.
- Muallim Ahmet Nurettin, “Tarihî Küçük Hikâye: Kibar Dervişin Himayekârlığı”, s. 7. (Hikâye)
- Muallim Âdem Hasib, “Çiçek Demeti”, s. 7.
- Faik Haşım, “Tercüme Edilmiş Tuhaf Hikâyeler: Allah Esirgemiş, Küçük Şeyler”, s. 7.
- Yeni Nesil* Tahrir Heyeti, “Açık Mektup, İptidai Mektepleri Müdürlerine ve Muallimlerine”, s. 8.
- “Bilmeceler, Vesaire”, s. 8.

Nr. 17, 22 Eylül 337

- Kemal Zülfü, “Musahabe: Terbiye-i Hürriyet”, s. 1.
 Darümuallimîn M. Cevdet, “Çocukluk ve Hocalık Hatıratı”, s. 1-2.
 Faik Haşim, “Tecessüsün Cezası”, s. 2.
 Turgut Halet “Tarihî Simalar: Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa”, s. 2-3.
 Yüce Şemsettin, “Fennî Musahabeler: Ateş”, s. 3-4.
 Nişantaşı Sultanisi Terbiye-i Bedeniye Hocası Adnan Fuat, “Oyunlar”, s. 4-5.
 Bakülü Emin Âbid, “Düşündüren Manzume: Domuz ve Meşe”, s. 5. (Şiir. “Rus Şairi Krilof’dan” tercüme)
 Âdem Hasib, “Küçük Musahabeler: Kuzu ile Kurt, Karınca ile Ağustos Böceği”, s. 5-6.
 Nâzım, “Arı”, s. 6.
 (Elif.) (Elif.), “Hatırat Notları: Çinliler 4”, s. 6-7.
 (Medli Elif.) S., “Merih’in Rakibi Var”, 7.
 Y. S. “Tuhaf İşler”, s. 7.
 Faik Hâşim, “Köylünün Şaşkınlığı”, s. 7. (“Tercüme Edilmiş Tuhaf Fıkralar, Hikâyeler”)
 Muhsin Necdet, “Karıncalar”, s. 8.
 İmzasız, “Fennî Sualler”, s. 8.
 İmzasız, “Maarif Şu’unu”, s. 8.
 “Bilmeceler, Vesaire”, s. 8.

Nr. 18, 6 Teşrinievvel 337

- Kemal Zülfü, “Çocuk İçtimaiyatı”, s. 1.
 Gördüslü Hüseyin Hüsni, “Terbiye ile İktisatçılığın Münasebeti”, s. 1-2.
 (Medli Elif.) H., “Altın Humması”, s. 2.
 Bakülü Emin Âbid, “Gençlik”, s. 3. (Şiir)
 Ömer Lütfü, “Sakarya Muzafferiyeti Marşı”, s. 3. (Şiir)
 Necmettin, “Büyükannenin Vişne Reçelleri”, s. 3-4. (Hikâye. “İtalyancadan” tercüme.)
 Muhsin Necdet, “Aklı mı Çokmuş, Yoksa Vakti mi?”, s. 4.
 Muallim Yahya Saim, “Çocuk Tiyatrolarından, Kızıl Elma Neresi?”, s. 4-5.
 “Güzel Sözler”, s. 5-6.
 Yüce Şemsettin, “Muvaffak Olmak Yolu”, s. 6-7. (“Mabadi var”. “Küçük roman”. “Çocuk romanı”.)
 Nişantaşı Sultanisi Terbiye-i Bedeniye Hocası Adnan Fuat, “Oyunlar”, s. 7.
 İmzasız, “Gülünçlü Fıkralar”, s. 7-8.
 İnâs Mekteplerinin Asrî Yavrularından Afacan Durmaz, “Başlıksız”, s. 8.
 “Bilmeceler, Vesaire”, s. 8.

Nr. 19, 20 Teşrinievvel 337

- Halil Bedî, “Muallimlere Musahabe: Bugünün ve Yarının Musikisi”, s. 1-2
 Nurettin, “Yüz Sene Uyuyan Güzel Gülnihal Sultan”, s. 2-3. (“Mabadi var”)
 Üsküdarlı Kemal, “Yeni Nesil’de Sanatkârlar: Âli Bey”, s. 3-4.
 Yüce Şemsettin, “Muvaffak Olmak Yolu”, s. 4-5. (“Mabadi var”. “Küçük Roman”.)
 Şehit Niyazi Numune Mektebi Talebesinden Mehmet Haşim, “Anadolu’ya”, s. 5.
 (Mensure.)
 Âsaf Halet, “Tarihî Musahabeler: Menfaatini Başkasının Zararında Aramayınız, Son Pişmanlık Fayda Vermez”, s. 6.
 “Gülünçlü Fıkralar”, s. 6.
 Bakülü Emin Âbid, “Bayram Sabahı”, s. 7. (Şiir)
 İlhanlızade İsmail Hakkı, “İzmir Gelin”, s. 7. (Şiir)
 Reşadiye Numune Mektebi Türkçe Muallimi Ömer Lütfü, “Baba Nasihati”, s. 7. (Şiir)

Orhan İhsan, “Hatırat Notları: Çinliler 5”, s. 8.
İstanbul Darülmualimîni Talebesinden Harabatı, “Esaret Hatıralarından: İntizar”, s. 8.
(Şiir)

Nr. 20, 3 Teşrinisani 337

Kemal Zülfü, “Musahabe: Tedrisatta Terbiyenin Kıymeti”, s. 1.
Faik Haşim, “Bir Hasbihâl: İlimde İnhisarçılık”, s. 1-2.
İrfan Emin, “İhtiyar Kayıkçı”, s. 2. (Şiir)
Güzide Salim, “Hicret Kuşları”, s. 2. (Şiir. “Rumeli Hicreti Münasebetiyle”)
Nurettin Semîni, “Masal: Yüz Sene Uyuyan Güzel Gülnihal Sultan”, s. 3-4. (Masal)
Ömer Kemal-(Elif.) Kemal, “Kütüphanelerimiz: Yıldız Kütüphanesini Ziyaret”, s. 4-5.
Orhan İhsan, “İhtiraat Tarihi, Gazetenin Tarihi”, s. 5-6.
Necmettin, “Aydın”, s. 6. (Şiir)
Yüce Şemsettin, “Muvaffak Olmak Yolu”, s. 6-7. (“Küçük Roman”)
“Gülünç Fıkralar”, s. 7.
Hasan Fuat, “Şehidin Kızı”, s. 8. (Hikâye)
(Kef.) R., “Bir Cevap”, s. 8.
“Bilmece”, s. 8.

Nr. 21, 17 Teşrinisani 337

(Elif.) Memduh, “İki Cemiyet Birleşebilir mi?”, s. 1.
Hüseyin Hüsni, “İptidai Terbiyede İktisatçılık”, s. 2-3
İmzasız, “Zileli Ömer Lütfü Bey’in Tercüme-i Hâli”, s. 2.
İmzasız, “Fa’itberva”, s. 3.
M. Besim, “Maarif ve Halk”, s. 3.
Kadıözade İsmail Hakkı, “Gurub Eden Kamere”, s. 3. (Şiir)
Reşadiye Numune Mektebi Türkçe Muallimi Zileli Ömer Lütfü, “Muallim Nasihati”, s. 4.
(Şiir)
Ali Sadullah, “Kahraman Şakir: Şehit Oldu”, s. 4-5.
İlhanîzade İsmail Hakkı, “Vatan Derdi”, s. 5. (Şiir)
Yüce Şemsettin, “Masal: Uyuyamayan Padişah”, s. 5-6. (Masal)
S. H. “Tarihî Tetkikat: Beyoğlu, Galata”, s. 6.
Zinnur, “Bir Çocuğun Defterinden: Monolog Hocamın Helvası”, s. 7.
Ali Sadullah, “Kızım Perihan’ı Ziyaret Vesilesiyle”, s. 7.
“Latifeler”, s. 8.
“Bilmeceler”, s. 8.
“Rakibe Piyesi”, s. 8. (İlan)

2. SENE

Nr. 1, 30 Mart 338

İmzasız, “Musahabe: Başlarken”, s. 1.
Darülfünun Müderrislerinden İsmail Hakkı, “Nutka Dair”, s. 2.
Hakkı Tarık, “Edebiyat: Vezin Bahsi”, s. 2-3.
Darülfünun ve Darülmualimat-ı Âliye Muallimlerinden Ali Haydar, “Berlin Kütüphanesi-i Kralisi”, s. 3-4.
Kemal Zülfü, “İlim ve Felsefe: Mekân Mefhumu ve Einstein Nazariyesi”, s. 5.
Halil Nihat, “Gazel”, s. 6. (Şiir. “Yeni Nesil’de Eski Tarz-İki Hemşehr Şair Elele”)
Hamamîzade İhsan, “Gazel”, s. 6. (Şiir. “Yeni Nesil’de Eski Tarz-İki Hemşehr Şair Elele”)
Manyasîzade Raufî, “Şehzadelerin Tahsil ve Terbiyesi”, s. 6-7.
Emin Âli, “Tenkit: Bir Facia ve Bir Mudhike”, s. 8.

- Burhan Cahit, “Ahir Zaman Mektubu”, s. 8-9.
 Darülmüallimîn-i Âliye Muallimlerinden Siracettin, “Şeyhimle Ben”, s. 9-10. (Şiir)
 Âkil Koyuncu, “Gidenler”, s. 10. (Şiir)
 Hakkı Süha, “Şairler Arasında”, s. 10-11.
 Şükûfe Nihal, “Bugünkü İstanbul”, s. 11-12. (Şiir)
 (Elif.) [İhsan] İlhami, “İlham Perisi”, s. 12. (Şiir)
 Ahmet Şükrü, “Ümit ve Teselli Yolu”, s. 12-15. (Hikâye)
 “Muallimlik Âleminde Birkaç Hadise Bir İki İstihbar”, s. 15-16.

Nr. 2, 13 Mart [Nisan] 338

- İmzasız, “Musahabe: Bir İcmal”, s. 1.
 Darülfünun Müderrislerinden M. Şemsettin, “İlhaniler Devrinde Tarih ve Müverrihler”, s. 2-3.
 Mehmet Rauf, “Edebî Hatıralar: Hayat-ı Edebîyede Siyaset”, s. 3-4.
 Münir Mazhar, “Ruhîyat, Zekânın Psikolojisi”, s. 4-5.
 Halil Nihat, “Gazel”, s. 5. (Şiir)
 Hamamîzade İhsan, “Gazel”, s. 5. (Şiir)
 Kemal Zülfü, “İlim ve Felsefe: Mekânın İzafeti”, s. 6.
 İmzasız, “İnönü”, s. 6. (Şiir)
 Manyasîzade Raufî, “İktisadiyat: Terbiye-i İktisadiyemiz 1, Yarına Doğru”, s. 7-9.
 Emin Ali, “Hayat ve Tenkit: Büyük Bir Endişe”, s. 9.
 Faik Haşim, “İçtimaiyat: İçtimai Adalet”, s. 10-11.
 Mehmet Halit, “Edebiyat Tarihi: Nesimi”, s. 11-12.
 (Elif.) [İhsan] İlhami, “Bahara Dair”, s. 12. (Şiir)
 (Elif.) Kemalettin, “Denize Âşık”, s. 12. (Şiir)
 (Elif.) Memduh, “Garp Edebiyatı, Toplanmış Çiçekler ve Fikirler”, s. 12-13.
 Özdemir, “Şarkı”, s. 13. (Şiir)
 İmzasız, “Temaşa Hayatı: Gazanfer”, s. 14.
 İmzasız, “Hikâye: Balıkçı ve Gemici”, s. 14-16. (Hikâye. “Fransızca’dan” tercüme. “Sonu var”)
 Darülfünun Müderrislerinden M. Şemsettin, “Mütefekkirlerimizin Düşünceleri: *Yeni Nesil* Hakkında”, s. 16.
 “İlanlar, Haberler”.

Nr. 3, 30 Nisan 338*

- İmzasız, “Darülfünun”, s. 1.
 “Muhtıra”, s. 1. (“Karie ve Karilerimize”)
 Ş. S. R., “Edebiyat: Fuzulî”, s. 3-4.
 Halil Nihat, “Gazel”, s. 4. (Şiir)
 Hamamîzade İhsan, “Gazel”, s. 4. (Şiir)
 Münir Mazhar, “Ruhîyat, Zekânın Psikolojisi”, s. 5.
 Manyasîzade Raufî, “İktisadiyat: Terbiye-i İktisadiyemiz 2, Yarına Doğru”, s. 6-8.
 Emin Ali, “Hayat ve Tenkit: Tenkide Başlarken”, s. 9.
 Gördüslü Hüseyin Hüsnü, “Mensur Şiir: Gecelerin İlhamı”, s. 10. (Mensure)
 Güzide Şefik, “Vatandan Uzak”, s. 10. (Mensure)
 Y. (Zat.), “Eylül”, s. 11. (Şiir)
 Burhan Cahit, “Sohbet: Monşer, Beyler!”, s. 11.
 Özdemir, “Şarkı”, s. 11. (Şiir)

* Bu sayının ikinci sayfa için “bu sayfa tayıyılmıştır” şeklinde bir açıklama bulunmaktadır

Faik Haşim, “İçtimaiyat: İçtimai Adalet”, s. 12.
 Hilmi Ömer, “İçtimai Cemiyetlerde İlk Dinler, Totemizm”, s. 13-14.
 İmzasız, “Hikâye: Balıkçı ve Gemici”, s. 14-16. (Hikâye. “Fransızca’dan” tercüme.)
 M. Hadi, “Şarkı”, s. 16.
 “İlanlar, Haberler”.

Nr. 4, 11 Mayıs 1338

İmzasız, “Hayat ve Hareket”, s. 1-2.
 Mecmua, “Maziden Bu Güne Kadar: “Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye” ve “Darüşşafaka” Tarihinden Bir Hülasacık”, s. 2-3
 Muhabir, “1337-1338 “Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye” Kongresi Müzakeratı”, s. 4-5.
 [Hüseyin Hüsnü], “Hüseyin Hüsnü Bey’in Raporun Heyet-i Umumiyesine Dair Tenkidî Mütalaası”, s. 5-6.
 [Müfit Necdet], “Müfit Necdet Bey’in Hitabesi”, s. 6-7.
 [Ragıp Nurettin], “Ragıp Nurettin Bey’in Nutku”, s. 7-10.
 Sabık Paris Talebe-i Osmaniye Müfettişi Ragıp Nurettin, “Darüşşafaka”, s. 10-13.
 Müfit Necdet, “Mücadelemizin Saiki”, s. 13-14.
 Ekrem Vecdet, “Mektep Müdürü Ne Diyor?”, s. 14-15.
 Darülfünun Muallimlerinden Hüsnü Hamit, “Müdür Bey’in Beyanatı”, s. 15-16.
 “İlanlar, Haberler”.

Nr. 5, 9 Ağustos 1338

Vakit Baş Muharriri Ahmet Emin, “Musahabe: Köy Muallimlikleri”, s. 1.
 M. Besim, “İçtimaiyat: Ahlaklılık, Ahlaksızlık 1”, s. 2.
 Fikriye Rifat, “Bediiyat: Büyük Ressamlar Galerisi, Leonardo da Vinci”, s. 3.
 Hasan Ali, “Nefes”, s. 4. (Şiir)
 İmzasız, “Kurtuluş Günü İçin”, s. 4. (Şiir)
 Neşet Rıza, “Ruhiyat: Cumhuriyetin Kudreti”, s. 4-5.
 Faik Şemsettin, “İçtihadın Şi’ârı”, s. 6.
 Mekki Said, “Yılan Islıkları”, s. 6. (Şiir)
 M. S., “Edebiyat: Kefen Parası”, s. 7. (Mensure)
 Mekki Said, “Mensure: Ateşgede”, s. 7. (Mensure)
 Faik Şemsettin, “Fenni Musahabe: İnsanın Doğuşu”, s. 8-9
 Florinalı Nâzım “Bir Muhavere-i Şâirane”, s. 10. (Şiir)
 Faik Şemsettin, “Masal: Buğday Tanesi”, s. 11. (Masal. “Leo Tolstoy”dan tercüme)
 Üsküdarlı Halit Recep, “Musiki Bahsi: Mukaddime”, s. 12.
 Bedîi, “Şarkı”, s. 12. (Şiir)
 Mekki Said, “Biz de Şendik”, s. 12. (Şiir)
 İmzasız, “Görüş ve Düşünüş”, s. 12.
 Mekki Said, “Hikâye: Harabe-i Âmal”, s. 13. (Hikâye)
 Doktor Edhem Ömer, “Ona”, s. 13. (Şiir)
 Faik Şemsettin, “İhtiyar Kayıkçı”, s. 14. (Mensure)
 Âdem Hasib, “Yeni Nesil’in On Beş Günü: Gazeteler ve Mecmualar”, s. 14-15.
 Meveddet Ulvi (Mütercime), “Roman: Bu da Bir Aşk Vefası”, s. 15-16. (Roman. “Mabadi var”.)
 “İlanlar, Haberler”.

Nr. 6, 24 Ağustos 338

Kemal Zülfü, “Musahabe: Gençlik Ruhu”, s. 1-2.
 M. Besim, “İçtimaiyat: Ahlaklılık, Ahlaksızlık 2”, s. 2-3.
 Mehmet Halit, “Edebiyat Musahabesi: Fikret’e Dair”, s. 3-4.

- Kemalettin Kâmi, “İzmir’e Tahassür”, s. 4. (Şiir)
 Mekki Said, “Nefes”, s. 4. (Şiir)
 Halil Vedat, “Hayat ve Tenkit: Bedii Koruma Cemiyeti”, s. 5.
 Ahmet Kemalettin, “Maarif Tarihi Tetkikatından: Osmanlı Akademisi 1”, s. 5-6.
 Mekki Said, “Mensure: O Asla Mecnun Olmadı”, s. 6-7.
 Florinalı Nâzım, “Büyük Fikret’in Mezarı Başında”, s. 7. (Şiir)
 Mekki Said, “Felaket”, s. 7. (Şiir)
 Yusuf Cemalettin, “Tenkit: Ahlaklılık, Ahlaksızlık Makalesi Münasebetiyle”, s. 8.
 Ömer Kemal, “Yeni Nesil’in On Beş Günü, Selçuk Hatun Sergisi, Kandilli Sultaniyesi, Bezmiâlem Sergisi”, s. 9-10.
 Neşet Rıza, “Ruhiyat: Fırkalar ve İçtimai Terbiye”, s. 10-11.
 İffet Nizamettin, “Facir Bey İçin”, s. 11.
 Mekki Said, “Hikâye: Fırtına Var”, s. 12-13. (Hikâye)
 İmzasız, “Kırk Sene Sonra! Rus Masalı”, s. 13-15. (Masal. “Tolstoy’dan” tercüme)
 Meveddet Ulvi (Mütercime), “Roman: Bu da Bir Aşk Vefası”, s. 15-16. (“Mabadi var”.)
 “İlanlar, Haberler”.

Nr. 7, 28 Eylül 1338

- Kemal Zülfü, “Musahabe: Gençlik ve Mefkûre”, s. 1-2.
 Sami Paşazade Sezai, “Takaddüme-i Takdiriye”, s. 2-3.
 Mekki Said, “Mensure, Maceramızı Bilselerdi”, s. 3. (Mensure)
 Mekki Said, “Dervişiz”, s. 3. (Şiir)
 (Elif.) Memduh, “Tenkit: Muallimler Mecmuası Münasebetiyle”, s. 4.
 Florinalı Nâzım, “Karanlıklar Arasında”, s. 4-6 (Şiir)
 Salahattin Enis, “Nesir: Açık Liman”, s. 6. (Mensure)
 Şükûfe Nihal, “Parkta Bir Akşam”, s. 6-7. (Hikâye)
 Tokadîzade Şekib, “Nefes”, s. 7. (Şiir)
 Bedîî, “Gazel”, s. 8. (Şiir)
 Üsküdarlı Ali Rıdvan, “Gazel”, s. 8. (Şiir)
 “Florinalı Nâzım, “Zafer-i Millimizden Evvel: Bir İstimdad”, s. 8. (Şiir)
 Edip Sermet, “Dizinde”, s. 10. (Şiir)
 Mekki Said, “Gazel”, s. 10. (Şiir)
 Ahmet Kemalettin, “Maarif Tarihi Tetkikatından: Osmanlı Akademisi 2”, s. 10-11.
 Yusuf Kemalettin, “Felsefe-i Askeriye: İslam Ordusunda Neferin Ruhu”, s. 11-12.
 (“Mabadi var”)
 Ahmet Kemalettin, “Terbiye: Tedrisat-ı İbtidaiyede Alâka”, s. 12-13.
 Ziyaeddin Cemil, “Ayrılık”, s. 13. (Şiir)
 “Büyük Sözler”, s. 14.
 Nebahat Ziya, “Hikâye, Namus”, s. 14. (Hikâye)
 “İlanlar, Haberler”.

EEDER

Edebi Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Erkalın Çakır, Nesibe (2021). “Osmanlı Dönemi Mizah Dergilerinde Yer Alan Bant Karikatürlerin Çeviribilim Açısından Değerlendirilmesi”, *Edebi Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 306-327.

Nesibe ERKALAN ÇAKIR*

Osmanlı Dönemi Mizah Dergilerinde Yer Alan Bant Karikatürlerin Çeviribilim Açısından Değerlendirilmesi**

An Analysis of Strip Cartoons of Ottoman Empire Humor Journals With
Regards To Translation Studies

ÖZ

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan mizah, sosyal bir olgudur. Karikatür ise en çok dikkat çeken ve ilgi gören mizah çeşitlerinden biridir. Karikatür albümleri, reklamlar, afişler ve (günümüzde) sosyal medya araçları karikatürlerin iletim kanallarından bazılarıdır. Bununla birlikte, karikatürlerin toplumla buluşması ve toplumda yaygınlık kazanması konusuna en büyük katkıyı kuşkusuz süreli yayınlar sağlamıştır. Bu çalışmada, bant karikatür yazıları aracılığıyla Osmanlı ve Türk kültürüne ait göstergeler tespit edilerek bu yazıların Fransızcaya nasıl aktarıldığının yorumlanması amaçlanmıştır. *Millî Kütüphane Dijital Arşivi* aracılığıyla çevrim içi ortamda ulaşılan Osmanlı Dönemine ait dergiler incelenmiş ve Fransızca çevirileri ile yayımlanmış olan bant karikatürler bu araştırmanın nesnesi olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda; *Kalem*, *Cem* ve *Diken* adlı dergilerde tespit edilen bant karikatürler, kültürel unsurların çevirisi açısından “çeviri göstergebilimi” yaklaşımı temel alınarak çözümlenmiştir. Osmanlı Dönemi karikatür yazılarının çevirilerinde büyük çoğunlukla uyarlama veya genelleme yöntemlerine başvurulduğu; hem kültürel hem de dilsel unsurların çevirilerinde sözcüğü sözcüğüne aktarımın tercih edilmediği ve çeviri metinde anlam zaman zaman kaybolursa da kimi ifadelerin çevrilmediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Çeviribilim, Osmanlı Dönemi, Mizah, Sürelî Yayınlar

ABSTRACT

Humor is a social phenomenon with an ancient history. The cartoon is one of the most unique and exciting types of humor. Cartoon albums, advertisements, posters, and (today) social media tools are some of the transmission ways of cartoons. However, periodicals have undoubtedly the most significant contribution of handing the cartoons in society. This study aims to determine the signs of Ottoman and Turkish culture through the strip cartoon writings and interpret how these writings are translated into French. The strip cartoons from the Ottoman Empire journals were accessed online through the *National Library Digital Archive*. The strip cartoons published with their French translations were selected as the object of this research. In this context, the strip cartoons identified in the journals called *Kalem*, *Cem*, and *Diken* were analysed according to the "translation semiotics" approach in terms of cultural specific items in translation studies. As a result, it has been seen that adaptation and generalization methods are primarily used in the translations of the strip cartoon writings of the Ottoman

* Araştırma Görevlisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim- Tercümanlık Bölümü, nesibe.cakir@hbv.edu.tr ORCID: 0000-0002-5437-6076

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 11.11.2021 Kabul Tarihi: 21.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1022024

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

Empire. In addition, it has been seen that word-for-word translation is not preferred in the translations of cultural and linguistic items. Although the meaning is lost from time to time in the translated text, it has been observed that some expressions are not translated.

Keywords: Translation, Translation Studies, Ottoman Empire, Humor, Periodicals

GİRİŞ

Bir toplumun ortak kültürel değerlerinden biri de mizahtır. Toplumun içinde bulunduğu döneme, tanık olduğu olaylara ve olaylar karşısında sergilediği tutuma ışık tutan mizah ürünlerinin insanlara ulaştırılması ve bu ürünlerin yaygınlık kazanması açısından süreli yayınlar, Türk mizah tarihinde önemli bir yere sahiptir. Günümüzde, gelişen teknoloji sayesinde pek çok üründe olduğu gibi mizahi ürünlerde de çevrim içi ortama geçiş söz konusu olmasına karşın, basılı yaygın araçlarından tamamen vazgeçme durumundan söz edebilmek mümkün değildir.

Mizah yayıncılığının en çarpıcı örneklerini kuşkusuz, karikatürler oluşturmaktadır. Karikatürler de diğer mizahi ürünler gibi, daha çok süreli yayınlar aracılığıyla topluma ulaştırılmaktadır. Dolayısıyla haftalık veya aylık dergi ve gazeteler, hedef kitlesi ne olursa olsun karikatür açısından önem taşımaktadır (Özen, 2003: 30).

Avrupa basın tarihinin ilk mizah yayınının, 1930'da Paris'te yayımlanan *La Caricature* olduğu bilinmektedir (Özen, 2003: 30). Türk basın tarihinin ilk mizah yayını ise, 1868'de yayın hayatına başlayan *Terakki* gazetesinin aynı isimle okurlarına sunduğu mizah ekidir (Çapanoğlu, 1970: 11).

Anadolu mizah kültürünü oluşturan sözlü kültürden yazılı olana geçişte, hayal perdesinin meşhur tipleri varlıklarını bir süre daha devam ettirmiştir. Bu durum, söz konusu dönemin yazarlarının sözlü mizah geleneğinden gelmelerinin doğal bir sonucudur. Dolayısıyla, Tanzimat Dönemi süreli mizah yayınları incelendiğinde Karagöz ve Hacivat'a, Meddah'a, Nasreddin Hoca'ya veya Bektaşî'ye ait metinlerin sıkça kullanıldığı; onlara göndermelerde bulunduğu görülecektir. Bu bilgidен yola çıkılarak, sözlü mizah mirasının yazılı mizah açısından önemli bir kaynak oluşturduğunu söylemek mümkündür.

II. Meşrutiyet Döneminde basın sansürünün ortadan kalkması, mizah dergi ve gazetelerinin sayısında gözle görülür bir artışa sebep olmuştur. Böylece karikatürlerin yanı sıra, mizahi içerikli yazı ve şiirler de yayımlanmış ve yoğun bir mizahi ortam oluşturulmuştur (Us, 2019: 14). Bu yayınlarda günlük olaylar ele alınırken aynı zamanda hükûmete yönelik eleştiriler de mizahi bir üslupla dile getirilmiştir (Us, 2019: 15). Dolayısıyla karikatürlerin, yayımlandığı dönemin sosyal, kültürel ve toplumsal durumuna ışık tuttuğu sonucuna varılmaktadır.

Mizahi metinler, birçok kültürel unsura başvurulmuş ve oluşturulmuştur. Bu metinlerin bir başka dile çevirisi söz konusu olduğunda, kültürel farklılıklardan kaynaklanan birtakım çeviri zorluklarının gündeme gelmesi kaçınılmaz olacaktır. Nitekim, kültürel unsurların çeviri dilde eşdeğer karşılıklarını bulabilmek her zaman mümkün olmamaktadır. Bu da mizahi anlatımın çeviri metinde aynı etki ile aktarılmasına engel olabilmektedir (Timur Ağıldere, 2010: 241). Karikatür yazıları, mizahi ve kültürel unsurlar bakımından yoğun olan metinlere örnek teşkil etmektedir. Özellikle Osmanlı Döneminden Cumhuriyet Dönemine dek uzanan zaman diliminde

yayımlanan karikatürler dikkate alındığında, karikatür yazılarının mizahi etkiyi oluşturmada ne kadar etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Dönemi mizah dergi ve gazetelerinde yayımlanan karikatürler; o dönem insanının kültürü, yaşanan olaylar ve olayların toplum tarafından algılanış biçimi gibi pek çok sosyo-kültürel konu hakkında ipucu veren önemli bir bilgi kaynağıdır. Bu nedenle hem karikatür yazıları aracılığıyla oluşturulmak istenen mizahi anlamın hem de karikatür yazılarında bulunan kültürel unsurların Fransızcaya nasıl aktarıldığı sorusu önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, Osmanlı Dönemi mizah dergi ve gazetelerinde yayımlanmış “bant karikatürler” incelenmiş ve bu karikatürlerde yer alan alt yazılar, üst yazılar ve karikatür içi yazıların Fransızca çevirileri kültürel unsurların çevirisi bağlamında göstergebilimsel açıdan çözümlenmiştir. Burada amaç, bant karikatür yazıları aracılığıyla Osmanlı ve Türk kültürüne ait göstergeleri tespit ederek bu yazıların Fransızcaya nasıl aktarıldığını yorumlamaktır.

Çalışmada incelenen karikatürlerin sahip olduğu mizahi ve kültürel anlamların daha doğru yorumlanması bakımından, o dönemde basın yayın işlerine ilişkin durumun ne olduğu ve o dönem insanların mizah ve karikatürler hakkındaki düşüncelerinin nasıl olduğu konularının açıklanması yerinde olacaktır. Bu nedenle ilk olarak Osmanlı Döneminde basının durumundan bahsedilmiştir. Sonrasında, Osmanlı Döneminde mizah ve karikatürün nasıl konumlandırıldığı, bu alanda yapılan çalışmaların hangi konuları ele aldığı ve sosyo- kültürel açıdan dönemi ne tür alanlarda yansıttığı açıklanmıştır. Sonraki bölümde, çalışmanın inceleme nesnesi bant karikatürler olduğundan, genel olarak karikatür sanatı ve bir karikatür çeşidi olarak “bant karikatür” kavramı açıklanmıştır. Bant karikatür yazılarında yer alan kültürel unsurlar Fransızca çevirileri ile çözümleneceğinden, Osmanlı Dönemi çeviri faaliyeti ayrı bir bölümde açıklanmıştır. Bu bölümde ayrıca göstergebilimden ve göstergebilim ile çeviribilim arasındaki bağın nasıl olduğundan da bahsedilmiş ve bir yaklaşım olarak “çeviri göstergebilimi” açıklanmıştır.

Çalışmada çözümlenen bant karikatürlere, *Millî Kütüphane Dijital Arşivi* taranarak ulaşılmıştır. Arşivde yer alan Osmanlı Dönemi mizah dergi ve gazeteleri incelenerek bant karikatürler tespit edilmiş ve karikatür yazısı Fransızca çevirileriyle birlikte yayımlanan bant karikatürler çözümlenmeye dâhil edilmiştir. Bu kapsamda *Cem*'de yayımlanmış dört, *Kalem*'de yayımlanmış on dokuz ve *Diken*'de yayımlanmış dört bant karikatür kültürel unsurların çevirisi bağlamında yorumlanmıştır.

1. OSMANLI DÖNEMİ BASIN TARİHİ

Gerek dünya basın tarihi gerekse Türk basın tarihi açısından ilerlemeler, matbaa ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere koşut olarak gerçekleşmiştir. Osmanlı Döneminde ilk Türkçe matbaa, Bâb-ı Âli'nin Fransa elçisi Yirmisekiz Mehmet Çelebi tarafından kurulmuştur (Güz, 2014: 41). Daha sonra, İbrahim Müteferrika'nın çabaları ve Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin yardımı ile 1727 yılında *Müteferrika Matbaası* kurulmuştur. Böylece Osmanlı topraklarında, sosyal ve kültürel anlamda küçük çaplı da olsa bir uyanış başlamıştır (Perin, 1946: 23). Müteferrika matbaasında basılmış ilk eser, *Vankulu Sözlüğü* olmuştur. Bu matbaadan önce, Osmanlı topraklarında basım yapan Musevi, Ermeni ve Rum matbaaları da vardı; ancak Müteferrika Matbaası, ilk Türk matbaası olma özelliği nedeniyle ön plana çıkmaktadır (Eruz, 2010: 97).

Türk basın tarihinin ilk resmî gazetesi, *Takvim-i Vekâyi* olarak kayda geçmiştir ve gazete 1 Kasım 1831 yılında, II. Murad devrinde yayımlanmıştır. *Takvim-i Vekâyi*'nin basılmasıyla, gazetenin farklı diller konuşan tebaaya hitap etmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda gazete yalnızca Türkçe olarak değil; aynı zamanda Fransızca, Arapça, Farsça, Rumca ve Ermenice olarak da hazırlanmıştır (Eruz, 2010: 102).

Takvim-i Vekâyi'den önce Mısır'da, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından çıkarılan gazete, ilk Türkçe gazete olarak bilinmektedir. *Vekâyi-i Mısriyye* isimli bu gazetede bir sütunu Türkçe, diğer sütunu Arapça olmak üzere iki dilli olarak yayın yapılmıştır. İlk kez 1828'de yayın hayatına başlayan gazetenin ortaya çıkış amacı, valiliğin aldığı kararları yönetici kadrolara iletme olmuştur (Eruz, 2010: 123).

Türk basın tarihinde kayda geçen bir diğer gazete, *Ceride-i Havadis*'tir. Sultan Abdülmecid dönemine denk gelen bu gazetenin basım tarihi 1840'tır. Sorumlu yayın müdürü William Churchill isimli İngiliz bir gazeteci olan *Ceride-i Havadis*, resmî olmayan ilk Türkçe gazetedir (Eruz, 2010: 123).

1860- 1866 yılları arasında yayımlanan ve daha çok toplumsal eleştiri yazılarına yer veren *Tercüman-ı Ahval*, ilk özel Türkçe gazetedir. Gazetenin sahibi Ağâh Efendi, yayın yönetmeni ise İbrahim Şinasi'dir.

1878- 1908 yılları aralığına denk gelen ve 30 yıl süren basına sansür döneminin sonunda İstanbul'da yayımlanan gazete sayısı dörde düşmüştür (Eruz, 2010: 125). II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte basın yeniden özgürlüğüne kavuşmuş, gazete ve dergi sayısında dikkat çekici bir artış görülmüştür. Ferit Öngören, birdenbire bu denli fazla sayıda mizah dergi ve gazetelerinde görülen artışı "hürriyetin ilanı ile coşan halkın havaya fırlattığı Osmanlı feslerine [...]" benzetmektedir (2004: 68).

Bahsi geçen Türkçe gazetelerin dışında, Osmanlı Dönemi boyunca Fransızca başta olmak üzere, İngilizce, Bulgarca ve Ermenice gazeteler de yayımlanmıştır. Öyle ki, Fransız Konsolosluğu kendi matbaasında Fransızca gazeteler çıkarmıştır. Bu da Anadolu'da farklı dillerde yayın yapıldığı fikrini oluşturmaktadır (Eruz, 2010: 125; Çetin, 2019: 2).

Yaklaşık olarak altmış altı yıl faaliyette bulunan Mütferrika Matbaasında, her biri ortalama beş yüzer adet olmak üzere yalnızca yirmi beş kitabın basımı yapılmıştır. Dolayısıyla, Türk basınının asıl büyük atılımı gazete ve dergiler aracılığıyla gerçekleştirdiğini tahmin etmek zor değildir. Günlük olarak basılıp güncel olayları ele alan gazete ve dergilerin daha geniş bir kitleye ulaşması hedeflendiğinden, basında kullanılan dilin sadeleştiği görülmektedir. Burada amaçlanan, gazete ve dergilerin halk tarafından daha rahat anlaşılabilmesini sağlamak olmuştur. Böylece basın sayesinde halk, tiyatrolarda oynanan piyesler hakkında bilgi sahibi olmuş, basında yer verilen edebî türleri düzenli olarak takip edebilmiştir (Eruz, 2010: 128).

Basın, mizahi bir sanat olan karikatürün etkisinin artmasında da önemli bir rol oynamıştır. Nitekim karikatür, basın aracılığıyla popüler olmuş ve toplum nezdinde etkili olmuştur. Bu nedenle, Türk karikatür tarihi, Türk basın tarihi ile yakından ilgilidir (Özen, 2003: 30).

2. OSMANLI DÖNEMİNDE MİZAH VE KARİKATÜR

Osmanlı mizahının 600 yıllık bir zaman dilimini kapsadığını belirten Öngören, Osmanlı mizahını üç bölümde değerlendirmektedir. Bu üç dönemden ilki, İstanbul'un fethinden önceki zamana denk gelmektedir. Bu döneme ait mizahi ürünler genel olarak Selçuklu mizahının etkisindedir ve Fars kültüründen izler taşımaktadır. İkinci dönem, İstanbul'un fethinden Meşrutiyete kadar uzanan zamanı kapsamaktadır. Bu dönemde, İstanbul'da kendine özgü bir saray mizahı görülmektedir. Söz konusu dönemin mizahi ürünleri ise daha çok İstanbul etkisinde, Arap kültürüne ait izler taşımaktadır. Öngören'in bahsettiği üçüncü dönem ise başta Fransa olmak üzere Batıya ait izler taşıyan Meşrutiyet mizahını işaret etmektedir (2004: 66).

Gerek fetih öncesi Osmanlı mizahında gerekse Anadolu'nun ilk mizah ürünlerinde Selçuklu mizahının etkisi yoğun olarak görülmüştür. Örneğin, Dede Korkut hikâyeleri, Nasreddin Hoca ve Keloğlan, uzunca bir süre dededen toruna anlatılagelmiştir. Osmanlı mizahının ikinci döneminde Karagöz, ortaoyunu, Bekri Mustafa, Bektaşî fıkraları gibi ürünler göze çarpmaktadır (Öngören, 2004: 66- 67). Meşrutiyet ilan edilene dek Osmanlı mizahını oluşturan ve halk arasında da oldukça popüler olan bu ürünler, Meşrutiyetin ilanından sonra belli bir süre boyunca yazılı basında etkisini sürdürmeye devam etmiş, ardından etkisini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır.

Osmanlı Dönemi mizahının en dikkat çeken etkinliği hiç kuşkusuz karikatürlerdir. Tanzimat dönemi, Türk karikatürü açısından bir milattır. Nitekim, bugünkü anlamda karikatür, bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de basınla var olmuştur. Osmanlı basınında ilk karikatür, 1867 yılında *İstanbul* adlı gazetede yayımlanmıştır. Osmanlı basın tarihinin ilk mizah yayını ise 1868'de yayın hayatına başlayan *Terakki* gazetesinin aynı isimle okurlarına sunduğu mizah ekidir. *Terakki*'nin bir gazete eki olduğu dikkate alındığında, bağımsız ilk mizah dergisi olarak *Diyojen* ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle *Diyojen*, Teodor Kasap tarafından 1870 yılında kurulmuş, bağımsız ilk Türk mizah dergisi olarak bilinmektedir (Çeviker, 2010:16).

Türk karikatür tarihinin başlangıcı ve yaygınlık kazanması Tanzimat Dönemine dayandırılmaktadır, ancak burada söz edilen karikatürlerin Batılı mizah geleneğine yakın karikatürler olduğunu belirtmek gerekmektedir (Alsaç, 1986: 55). Nitekim çizgisel açıdan karikatürü, minyatür sanatına benzetebilmek mümkündür, ancak karikatürü inşa eden unsurlar arasında yalnızca çizgiselliğin olmadığını; bir abartının veya çelişkili bir durumun, dolayısıyla mizahi bir anlatımın da var olduğunu unutmamak gerekmektedir. Bu açıdan karikatür, mizahi anlatım bakımından Tanzimat öncesi Türk mizah kültüründe yer alan Hacivat- Karagöz oyunları ve Ortaoyunu ile ilişkilendirilebilir. Hem çizgiyi hem de mizahi anlatımı aynı anda içinde bulunduran karikatürü diğer sanatlardan ayıran en önemli özelliklerden bir diğeri de kuşkusuz, karikatürün süreli yayınlar aracılığı ile sunulmasıdır.

Süreli yayınlar aracılığı ile topluma ulaştırılan karikatürler, bu özelliği nedeniyle baskı alanında yaşanan ilerleme ve gelişmelere koşut olarak yaygınlık kazanmıştır (Alsaç, 1986: 55). Türk basın tarihi açısından Tanzimat dönemi önemli sayıldığından ve basın o dönemde gelişmeye başladığından, bu dönem karikatür tarihi açısından milat sayılmaktadır.

Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Döneminin ikinci yarısına kadar olan döneme ait karikatürlerin en belirgin özelliği, mizahi anlatımın daha çok karikatür yazıları ile aktarılmış olmasıdır. Üstün Alsaç, *Türk Karikatürü Üstüne, Bir Döküm ve Eleştiri Denemesi* adlı

çalışmasında Osmanlı Dönemi karikatürlerinin bu özelliğini “resimlendirilmiş fıkra”ya benzetmektedir (1986: 57).

2.1. Tanzimat Döneminde Mizah ve Karikatür

Tanzimat Dönemi mizahçıları, Doğu mizahı ve Batı mizahı olmak üzere iki önemli birikimden faydalanmıştır. Doğudan gelen mizah anlayışı, toplumun hafızasına işlenmiş ve sözlü bir gelenek olarak yer etmiş durumdadır. Batıdan gelen mizah anlayışı ise, Osmanlıya dışarıdan gelmekte ve basılı durumda bulunmaktadır (Çeviker, 2010:16). Bu döneme ait karikatürlerin en önemli özelliklerinden biri, çizimlerin resim gibi olmasıdır (Alsaç, 1986: 55). Bunun yanı sıra Tanzimat karikatürü, teknik olanaklar bakımından sınırlı, acemi; ancak öğrenen, kendini geliştiren, cesur, mizahın gülümsetme yönüne ağırlık veren ve her türlü olumsuzluğa rağmen gerçeği söylemekten geri durmayan bir duruş sergilemektedir (Çeviker, 2010:17).

Dönemin en bilinen mizah dergisi, *Diyojen*'dir. *Diyojen* dışında Tanzimat Döneminin öne çıkan mizah dergileri; *Çingiraklı Tatar*, *Hayal*, *Tiyatro* ve *Çaylak* tır. Dönemin önemli karikatürcüleri arasında Ali Fuat Bey, K. Orfanudakis, Nişan G. Berberyan, Santr ve Tıngır yer almaktadır (Çeviker, 2004: 72).

Tanzimat Dönemi karikatürleri incelendiğinde çizimlerin başlarda resimsel olduğu, zaman geçtikçe geliştiği ve resimden karikatür çizgisine doğru evrildiği görülmektedir. Bu dönem karikatürlerinin en belirgin özelliği, mizahi unsurların büyük ölçüde karikatür yazılarıyla aktarılmasıdır. Karikatürlerde işlenen konular; belediye sorunları, ekonomi, basın dünyası, eğitimde eşitlik ve adalet gibi temaları kapsamaktadır.

Tanzimat Dönemi mizahı Osmanlı- Rus Savaşına tanık olmuş, sonrasında ise otuz yıl sürecek İstibdat Dönemi ile Tanzimat Dönemi kapanmıştır.

2.2. II. Meşrutiyet Döneminde Mizah ve Karikatür

Türk karikatür tarihinde Tanzimat Dönemi, mizah yayıncılığı ve karikatürler bakımından öncü ve hazırlayıcı bir rol üstlenmiştir. II. Meşrutiyet Döneminin ise karikatürün benimsenmesi ve yaygınlaşması bakımından sağladığı katkı önemlidir. Öyle ki, karikatür II. Meşrutiyet Döneminde günlük gazete ve dergilerin ayrılmaz bir parçası durumuna gelmiştir (Alsaç, 1986: 57).

II. Meşrutiyet'in ilanı, mizah yayınlarının çoğalmasını ve karikatürün canlılık kazanmasını sağlamıştır. Türk karikatür tarihinin en bilinen isimleri bu dönemde çizmeye başlamıştır (Alsaç, 1986: 55).

II. Meşrutiyet Döneminde bir yandan *Karagöz*, *Nekregu ile Pişekâr*, *Eşref* ve *Cadaloz* gibi geleneksel; diğer taraftan *Kalem*, *Boşboğaz ile Güllabi*, *Cem*, *Hande*, *Diken* ve *Kartal* gibi modern mizah dergileri yayımlanmıştır. Bu iki mizah anlayışının yanında, görece daha sıra dışı bir bakış açısına sahip dergiler de görülmektedir. Bunların en önemlisi *Eşek*'tir (Çeviker, 2010: 20).

2.3. Kurtuluş Savaşı Döneminde Mizah ve Karikatür

1918 yılında Mondros Mütarekesinin imzalanmasının ardından İstanbul'da iki mizah dergisi göze çarpmaktadır. Bunlardan biri *Karagöz*, diğeri ise *Diken*'dir.

1918- 1923 yılları aralığında toplam yirmi iki mizah dergisi yayımlanmıştır. *Karagöz, Diken, Güteryüz, Aydede, Âyine, Akbaba, Zümrüdüanka* ve *Kelebek* bu dergilerden bazılarıdır. Söz konusu tarihlerde mizah yayıncılığı alanında pek çok karikatürcü çalışmıştır. Bu karikatürcülerin önemli bir kısmı Sanay-i Nefise (Güzel Sanatlar) Mektebi'nde eğitim aldıklarından, karikatür alanına hatırı sayılır katkılar sunmuşlardır (Çeviker, 2010: 21).

3. KARİKATÜR

Karikatür sözcüğü eski zamanlarda, en genel anlamıyla “insan ve eşyanın abartılarak çizilmesi” şeklinde tanımlansa da bugün bu tanımın karikatürü tanımlamakta yeterli olmadığı bilinmektedir. Günümüzde karikatür, “çizgiler aracılığıyla mizah yapma sanatı” olarak tanımlanmaktadır (Karikatürcüler Derneği, 1971: 6). Dolayısıyla karikatür, bir mizah sanatıdır. Bu sanatta kişilere, olaylara veya başka varlıklara ait gülünç ve çelişkili özellikler abartılmış çizimlerle aktarılmaktadır. Karikatür çizimleri, çoğu zaman yazılarla da desteklenmektedir (Alsaç, 1986: 55). “Abartmak; alay etmek” anlamlarına gelen ve *caricare* sözcüğünden türemiş olan karikatür sözcüğü Türkçeye her ne kadar Fransızcadan girmiş olsa da köken olarak İtalyancadan gelmektedir (Le Grand Robert, 2007).

Karikatürlerin ilettiği mesaj büyük ölçüde yan anlamlarla yüklüdür ve iletilecek mesajlarla çeşitli durumlara dair farkındalık oluşturulması amaçlanmaktadır (Özen, 2003: 14).

Karikatüre özgü en önemli özelliklerden biri, karikatürün güncellikle yakından ilgili olmasıdır. Bu özellik nedeniyle karikatürcü, güncel olaylara dair tepkisini yerinde ve zamanında ortaya koymalıdır (Copeaux, 2012: 217). Umberto Eco'ya göre karikatürcü, kendisiyle aynı kodları paylaşan ideal okura yönelip bu kodlar ışığında sanatını icra etmektedir. Böylece, karikatürleri aracılığıyla ifade etmeye çalıştığı mizahi anlamı çizimlerine etkili bir şekilde yansıtmaktadır (aktaran Copeaux, 2012: 215). Eco'nun, “güncel olaylar” ve “okurla aynı kodların paylaşımı” hakkında belirttiği bu iki düşünce, karikatür yazılarının çevirileri sırasında karşılaşılabilecek muhtemel olan zorlukların neler olabileceğine dair ipucu vermektedir. Karikatürde açık veya üstü kapalı olarak ifade edilen anlamın doğru anlaşılması ve başka bir dile aynı mizahi etki ile aktarılması için çevirmenin dilsel unsurların yanı sıra, dönemsel, bağlamsal, sosyolojik ve kültürel unsurları da dikkate alması gerekmektedir.

Karikatüre özgü bir diğer özellik de karikatürlerin, çizimlerin yanı sıra çizimleri destekleyen karikatür yazılarıyla desteklenmesidir. Bu yazılar daha çok alt yazılar şeklinde görünseler de alt yazılarla sınırlı değildir. Alt yazıların dışında, çizimlerin içine veya karenin üzerine yerleştirilen açıklamalar da olabilmektedir. Karikatür yazıları, karikatürün ayrılmaz bir parçasıdır, çünkü çizimlerle aktarılan mizahi anlam karikatür yazılarıyla daha net bir biçimde ifade edilebilmektedir. İletilmek istenen mesajın çizimler aracılığıyla aktarılması sürecini destekleyen bu yazılar, kimi zaman bir atasözü, bir deyiş veya bir alıntıdan oluşması dolayısıyla, ait olduğu kültüre ayna tutmaktadır.

Karikatür yazıları bazen çizimin içinde; balonlar içinde yer almaktadır. Karikatürcünün bir sembol ile ifade ettiği nesnenin ne anlama geldiği, karikatür içine eklenen yazılarla aktarılabilir. Bu tür yazılar, karikatürcünün tam olarak hangi konuya dikkat çektiğinin anlaşılması bakımından gereklidir (Özen, 2003: 20).

3.1. Bant Karikatür

Mizah, çok çeşitli göstergebilimsel modları içeren farklı insan aktivitelerinden oluşmaktadır. Çeşitli mizahi türler arasında karikatürler, fıkralar veya kukla gösterileri gibi farklı ürünler yer almaktadır. Bu mizahi türler arasında karikatürler, güldürerek veya şaşkınlık uyandırarak belli bir konuya dikkat çekmeyi hedeflemektedir.

Bir metne mizahi boyut kazandırmak amacıyla, kurgusal bir durum oluşturulmaktadır. Nitekim, Edwards'ın da belirttiği gibi, "karikatürler gerçek ile kurgu arasında bir köprü işlevi görmektedir." (aktaran Pedrazzini vd. 2021: 43) Dolayısıyla karikatürücü, ele aldığı konuyu hem sosyo-politik sorunlar ve gündelik hayata ilişkin durumları içeren gerçek hayata dayandırmakta hem de gerçek olmayan unsurlar yaratarak veya gerçek hayatta görülen unsurların imkânsız kombinasyonlarını kurgulayarak fantastik bileşenler ortaya çıkarmaktadır (Pedrazzini vd. 2021: 43). Bunun için karikatürücü ya birbiriyle ilişkili olmayan bir veya iki durumu bir araya getirmekte ya da bir anlamsal alana ait unsurları abartmakta veya çarpıtmaktadır. Tam da bu noktada kişiselleştirme, mecazi anlatım, hiciv, sözcük oyunları veya imalı ifadeler mizahi anlatımın sağlanması ve pekişmesi açısından en önemli başvuru kaynağı olarak devreye girmektedir.

Karikatürçüler kimi zaman bir durumu ifşa etmek, bir konu hakkında uyarıda bulunmak veya belirli bir olay hakkında farkındalık oluşturmak amacıyla karikatür oluşturmaktadırlar. Bu tarz karikatürler okuyucuda komik etki yerine şok etkisi yaratabilmektedir (Pedrazzini vd. 2021: 44).

Karikatürlerin oluşum sürecinde, "karikatür yazıları" olarak bilinen açıklama yazılarına da sıklıkla başvurulmaktadır. Dolayısıyla, farklı göstergesel modların söz konusu olduğu karikatürleri çok modlu metinler olarak nitelendirmek mümkündür (Pedrazzini vd. 2021: 44). Bu metinler, kurgu ve yapı bakımından, tek kare karikatürleri ve bant karikatürler olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılmaktadır. Tek kare karikatürlerinde mizahi anlatım tek bir karede; bir aşamada ifade edilmektedir. Bant karikatürlerde ise mizahi anlatıma konu olan olay, seri olarak çizilmektedir (Uğurel ve Moralı, 2006: 4). Tek kare karikatürleri ile bant karikatürler, söylemsel ve bilişsel işlevleri açısından farklılık göstermektedir. Buna göre, tek kare karikatürleri bağımsızdır ve ele alınan konunun tek bir karede mizahi etki ile anlatılması gerekmektedir. Bant karikatürlerde ise beklenmedik olaylara dayanan dizimsel bir bağıntı söz konusudur (Pedrazzini vd. 2021: 44). Bu türden karikatürlerde asıl vurucu etki genellikle son karede aktarılmaktadır (Özen, 2003: 64).

4. OSMANLI DÖNEMİ ÇEVİRİ FAALİYETİ

Çeviri, belirli bir anlamın bir dilden başka bir dile aktarımından çok daha geniş bir çerçeveye sahiptir. Her dil, belirli bir kültürün göstergeler dizgesiyle iç içedir. Akşit Göktürk çeviriyi, kişinin kendi dışındaki düşünceleri veya olguları merak etmesinin bir sonucu olarak tanımlamaktadır. Ona göre çeviri, toplumların bilimsel, kültürel veya gündelik pek çok alandan birikimlerini birbirleriyle paylaşma aracıdır (2014:15).

Türk aydını ve edebiyatçısının Fransız kültürü başta olmak üzere farklı kültürlerle olan teması, özellikle Tanzimat sonrasında yoğunluk kazanmıştır. Bu temaslarda, devletler arası etkileşimin sağlanması için o devletlerin dilini bilen çevirmenlere ihtiyaç duyulmuştur (Kurt, 2021: 141). Devletin resmî çevirmenleri diplomatik ilişkilerin sürdürülmesi ve Türkçe

konuşmayan halk ile yöneticiler arasındaki iletişimin sağlanması bakımından oldukça önemli ve etkili bir rol üstlenmişlerdir. Diplomatik ilişkileri yürüten Bâb-ı Âli tercümanları, başka ülkelerden gelen resmî belgelerin çevirilerini yapmak ve ülkeler arası barış veya anlaşmazlık durumlarında hazır bulunmakla da yükümlü olmuşlardır (Timur Ağıldere, 2007: 183).

Tanzimat Dönemiyle birlikte, Fransa model alınarak kültür ve edebiyat alanında bir yenileşme süreci başlamıştır. 1850'lerden sonra batı dillerinden Türkçeye yapılan çeviriler hız kazanmış, matbaanın Osmanlı'da kullanılmaya başlamasının ardından Fransız elçiliği tarafından askerî ve fennî alanlara dair birçok kitabın çevirisi basılmıştır (Kurt, 2021: 141- 142).

Türk toplumunun Tanzimat sonrasında tanık olduğu kültürel ve sanatsal değişimlerde Fransız etkisinin büyük bir rol oynadığı yadsınamaz (Perin, 1946: 11). Nitekim Türk aydın ve edebiyatçıların Fransızca'yla olan yakın teması, Fransızca ve Fransız edebiyatının o dönemki Türk kültürüne etki etmeye başladığını gösterir niteliktedir (Kurt, 2021: 144).

Osmanlı Devleti'nde ilk toplu çeviri faaliyeti, Lâle Devri'nde gerçekleşmiştir. Bu faaliyet kapsamında Damat İbrahim Paşa her eser için ayrı bir "tercüme heyeti" oluşturmuş ve pek çok bilimsel eserin Türkçeye çevrilmesine öncülük etmiştir (Eruz, 2010:95).

Yunan İsyanından sonra, 1821'de Bâb-ı Âli Tercüme Odası kurulmuş, baştercüman olarak da Yahya Naci Efendi görevlendirilmiştir. 1824'ten sonra Bâb-ı Âli Tercüme Odası'nda çevirmen yetiştirmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede, resmî evraklar usta- çırak etkileşimiyle çevrilmiştir. Böylece, çok dilli devlet adamları, yazarlar, sanatçılar veya mühendisler yetişmiştir (Eruz, 2010: 121).

Osmanlı Dönemi çeviri faaliyeti, diplomatik veya kültürel konuların yanı sıra eğitimde iyileşme hareketi için de önemli bir görev üstlenmiştir. Lâle Devri'nden sonra hız kazanan çeviri faaliyeti sayesinde okullarda okutulacak pek çok alandan kitap Türkçeye çevrilmiş ve Müteferrika Matbaasında basılmıştır (Eruz, 2010: 96).

Doğrudan Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak görev yapan çevirmenler, *Divan-ı Hümayun Tercümanları* olarak anılmıştır. Bu kurumda görevlendirilen çevirmenler, resmî belgelerin çevirisinden sorumlu olmuşlar, ayrıca diplomatik ilişkilerin yürütülmesi ve dış politikanın şekillenmesi konularında da etkili olmuşlardır (Aydın, 2007: 41, 66).

Osmanlı topraklarında yaşayıp, Türkçe bilmeyen Osmanlı vatandaşları ile yerel idare arasındaki iletişim *Eyalet Divan Tercümanları* tarafından sağlanmıştır (Balcı, 2018: 53). Bu kurumda görev yapan çevirmenler, halkın yaşadığı sorunların üst makamlara iletilmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Osmanlı çeviri kurumlarından biri olan *Donanma Tercümanlığına* atanan çevirmenler Rum Ortodoks Fenerli Beylerden seçilmiştir. Burada görev yapan tercümanların her türlü vergiden muaf olduğu bilinmektedir (Balcı, 2018: 64).

Osmanlı Döneminde çeviri faaliyetinin yürütüldüğü bir diğer kurum, *Elçilik ve Konsolosluklar*dır. Burada görev almış çevirmenler, yabancı ülkelerin İstanbul'da bulundurduğu elçilik ve konsolosluklarda faaliyette bulunmuş, Bâb-ı Âli ve yerel yönetim arasındaki ilişkilerin sürdürülmesini sağlayarak her türlü yazışmadan sorumlu olmuşlardır (Balcı, 2018: 68, 71).

Çevirmenler, Bâb-ı Âli Tercüme Odası'nın kuruluşuna kadar İstanbul'da yaşayan çokkültürlü ve çokdilli kişilerden seçilmiştir. Tercüme Odası'nın kuruluşundan itibaren çevirmen kadrosunu Türk ve Müslüman kişiler oluşturmaya başlamıştır. Tercüme Odası'nın kuruluşuyla Türk ve Müslüman çevirmenler yetiştirmenin yanı sıra, Fransızca başta olmak üzere Batı dillerinin öğretilmesi de amaçlanmıştır (Timur Ağıldere, 2007: 184). Çeviri faaliyetinin yanında Fransızca, hukuk, tarih, güzel yazı ve gazete çevirisi gibi birçok farklı alanı kapsayan derslerin takip edildiği Tercüme Odası, yeni bir dünya görüşünün benimsenmesi açısından önemli bir başlangıç olmuştur. Öyle ki, Türk kültürünü başka ülkelere tanıtan ilk gazeteci kadro Bâb-ı Âli Tercüme Odasında yetişmiştir. Devletin ilk resmî gazetesi, *Takvim-i Vekâyi*'nin Fransızca çevirisi, 1836'dan itibaren Bâb-ı Âli Tercüme Odası çevirmenleri tarafından yapılmıştır (Balcı, 2018: 287, 350).

4.1. Göstergebilim

Doğan Günay'a göre, dildeki her şey bir göstergedir ve her gösterge bir anlam taşımaktadır. Dolayısıyla insan, göstergelerle kuşatılmış bir biçimde yaşamını sürdürmektedir (2018: 80- 81). Göstergebilim ise insanı kuşatan bu farklı göstergelerin taşıdığı anlamı inceleyen bilim dalıdır.

İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure, dilbilimci olmasına rağmen göstergebilimin temellerini atmış; gösterge konusunun göstergebilime dönüşmesine katkıda bulunmuştur (Dindar, 2020: 33). Saussure'e göre dilsel gösterge, *gösteren* ve *gösterilen* olmak üzere iki yanlı bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda gösteren, dilsel göstergenin görünen hâli olup anlamsal bir içeriği anımsatmakta iken, gösterilen ise gösterenin düşündürdüğü anlamsal içeriktir (Günay: 2018: 81).

Göstergebilimin amacı anlamı ve anlamın oluşum aşamalarını çözümlenektir. Anlam ise dil ve kültür aracılığıyla oluştuğundan hem dil hem de kültür göstergebilim ile ilişkilendirilmektedir. O hâlde belli bir kültür içinde yaşayan insan, dil aracılığıyla kültürünü korumakta, nesilden nesile aktarmakta, geliştirmekte ve başka kültürlerle tanıtılmaktadır. Esasında kültür de simgeseldir ve insan simgeler aracılığıyla kültürünü yansıtmaktadır (Günay, 2016: 169).

Emile Benveniste ve Algirdas- Julien Greimas isimli iki Fransız dilbilim ve göstergebilim kuramcısı, kültürün göstergebilimsel doğası hakkında görüş bildirmişlerdir. Benveniste'e ve Greimas'a göre kültür hem göstergebilimsel hem de simgesel bir olgudur. (Günay, 2016: 169-170).

Kültür göstergebilimi, Moskova- Tartu Kültürel Göstergebilim Okulu araştırmacıları tarafından da ele alınmıştır. Bu araştırmacılar kültür göstergebiliminin karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarından doğduğu görüşünü savunmuştur. Paris Göstergebilim Okulu araştırmacıları ise edebî göstergebilimden hareketle araştırmalarını sürdürmüştür. Onlara göre edebiyat, kültürün en kolay biçimde araştırılabileceği bilgileri sunmaktadır (Günay, 2016: 174). Moskova- Tartu Kültürel Göstergebilim Okulu araştırmacılarına göre kültürler arasındaki farklılıkları veya benzerlikleri görebilmek için göstergebilim bir anahtardır (Günay, 2016: 174). Bu çalışmada, Osmanlı Dönemi dergi ve gazetelerinde yayımlanan bant karikatürler Moskova- Tartu Kültürel Göstergebilim Okulu araştırmacılarının belirttiği bu görüşten ilham alınarak incelenmiştir. Çalışmanın inceleme nesnesi olan karikatür yazıları, Fransızca çevirileri ile basıldığından karikatür yazılarında yer alan kültürel unsurların Fransızcaya aktarılış biçimi çözümlenmiştir.

Çözümlemeye dâhil edilen unsurlar, “Çeviri Göstergebilimi” olarak bilinen yaklaşım temel alınarak yorumlanmıştır.

4.2. Çeviri Gösterge Bilimi

Göstergebilim ve çeviribilim, farklı zamanlarda ve farklı kuramsal altyapılarla ortaya çıkmış olmasına rağmen, her iki bilim dalının da bir metnin anlamının kavranması ve yeniden üretilmesi konularına odaklanması, bu iki bilim dalını ortak bir noktada buluşturmuştur. Buna göre, her iki alanın temel amacı, belli bir metnin anlam evrenini çözmek ve anlamı yeniden ifade etmektir (Tuna ve Kuleli, 2017: 18).

Çeviribilim ve göstergebilim çalışmaları XX. yüzyılın son çeyreğinde yapılan çalışmalarda bir araya getirilmeye başlanmıştır. İlk kez Dinda L. Gorlée, Charles S. Pierce’in göstergebilimsel yaklaşımından esinlenerek çeviribilim ve göstergebilim alanlarının ortak noktalarından bahsetmiştir (Öztürk Kasar ve Gülmüş Sırkıntı, 2021: 1044).

Göstergebilim, insan hayatının pek çok alanında olduğu gibi edebî metin çevirisi ile uğraşan kişiler için bir “pusula” olabilmektedir. Göstergebilim bu noktada çevirmenin, kaynak metnin anlam evrenine ulaşmasında yol göstericidir (Tuna ve Kuleli, 2017: 15) Nitekim çevirmenler, öncelikle kaynak metnin göstergelerini kavramayı ve metnin anlam evrenini çözmeyi hedeflemektedirler. Üzerinde çalışılan metinler edebî metinler olduğunda, metinde yer alması muhtemel örtük anlamlar, yan anlamlı ifadeler ve diğer dilsel unsurlar dolayısıyla çeviri süreci zorlaşabilmektedir (Öztürk Kasar ve Gülmüş Sırkıntı, 2021: 1045). Alexander Ludskanov’a göre, çeviri sürecinde çevirmenin karşılaşacağı zorluklar göstergebilimsel yöntemlere başvurularak aşılabilecektir. Çünkü çeviri sürecinde genel olarak, bir dilin göstergeleriyle ifade edilen anlamın diğer dilin göstergeleri ile anlatılması süreci söz konusudur (aktaran Tuna ve Kuleli, 2017: 20-21). Gorlée de benzer bir görüşü savunmakta ve çeviri sürecinde göstergelerin çözümlenmesinin, çeviri sürecini kolaylaştıracağını belirtmektedir (aktaran Tuna ve Kuleli, 2017: 16).

Çeviri metnin göstergelerinin diğer dile doğru bir şekilde aktarılabilmesi için kaynak metnin doğru çözümlenmesi gerekecektir. Bunun için ilk olarak kaynak metnin iyi anlaşılması gerekmektedir. Bu bağlamda çözümlenecek metin mizahi anlam yüklü karikatürler olduğunda, karikatürlerin yayımlandığı sosyo- kültürel ortam ile açık veya imalı olarak işaret edilen mesajın ne olabileceği üzerinde düşünülmelidir. Dolayısıyla, karikatür yazılarında geçen imgelerin, simgelerin, metaforların, yan anlamlı ifadelerin, deyimlerin, kültüre özgü unsurların ve özel isimlerin tespit edilmesi, bu metinlerin çevirilerinin göstergebilimsel açıdan çözümlenmesini kolaylaştıracaktır.

“Bulgular ve Yorumlar” başlığı altında değerlendirilen bant karikatürler, bu bakış açısına göre çözümlenmiştir. Burada amaç, bant karikatür yazıları aracılığıyla Osmanlı ve Türk kültürüne ait göstergeleri tespit ederek bu yazıların Fransızcaya nasıl aktarıldığını tespit etmektir. Çözümlemeye dâhil edilen bant karikatürlere, Millî Kütüphane Dijital Arşivi aracılığıyla çevrim içi ortamda ulaşılmış, yalnızca karikatür yazısı Fransızcaya çevrilmiş olanlar çözümlenmiştir. Bu bağlamda; Cem’de yayımlanmış dört, Kalem’de yayımlanmış on dokuz ve Diken’de yayımlanmış dört bant karikatür çözümlenme sürecine dâhil edilmiştir. Her bir dergiden bir bant karikatür örnek olarak gösterilmiş, diğer bant karikatürler çeviri göstergebilimine uygun olarak çözümlendikten sonra yorumlanarak aktarılmıştır.

5. BULGULAR VE YORUMLAR

Bir metin çeviribilimsel açıdan değerlendirmeye alındığında, metnin görünen kısımlarının yanı sıra o metni oluşturan dildışı unsurların da göz önünde bulundurulması çeviri sürecinin doğru bir biçimde sonuçlandırılması için gereklidir. Her metin kendine özgü birtakım iletişimsel özelliklere sahiptir. Bu özellikler metnin oluşum amacı, metni oluşturan kişi, metnin hedef kitlesi ve iletilecek mesajın niteliğine göre değişiklik göstermektedir (Göktürk, 2014:17).

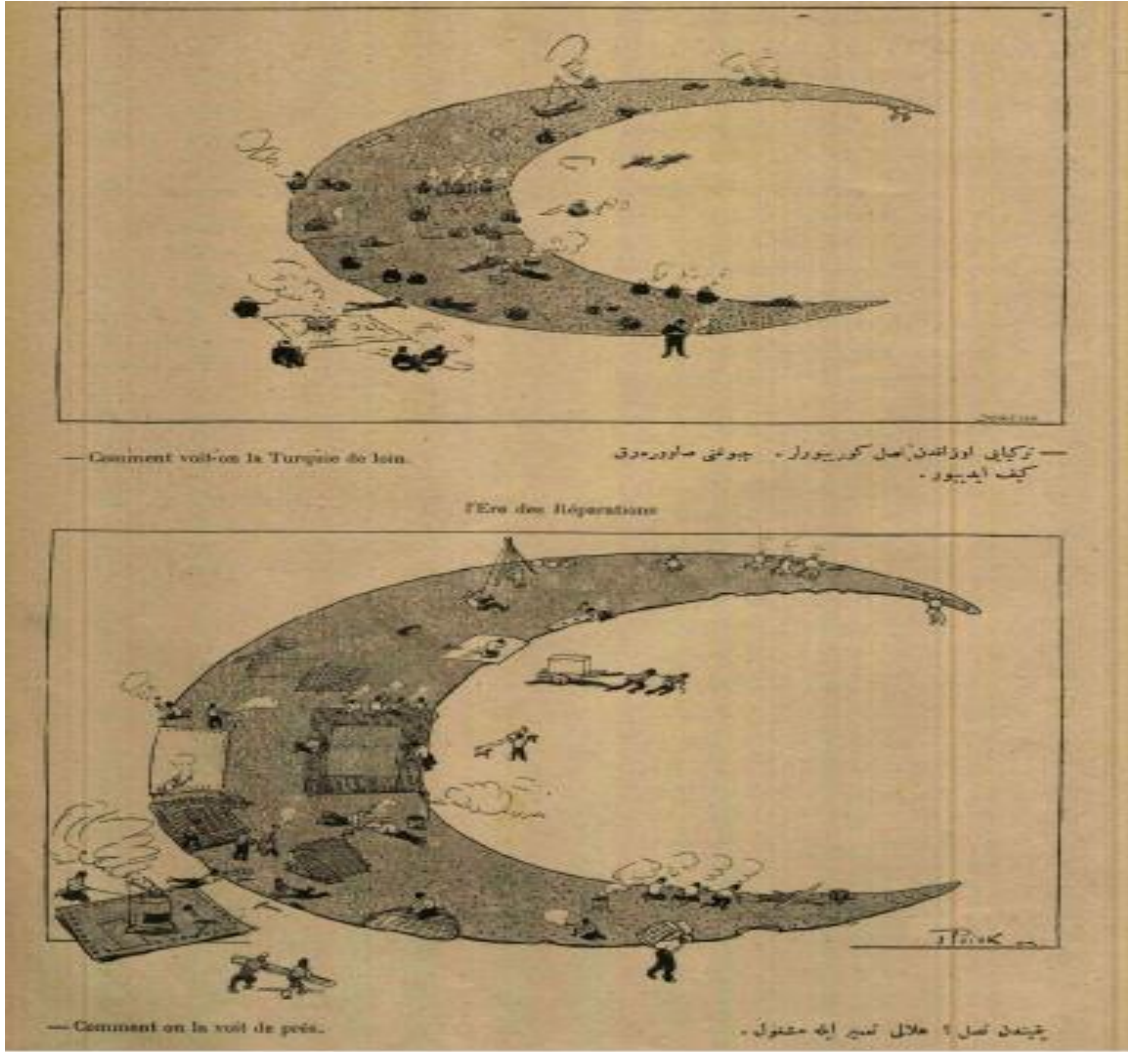
Çalışmada çözümlenen bant karikatürlerin yayımlandığı dergiler, Turgut Çeviker tarafından II. Meşrutiyet Dönemi Batılı Modern Mizah dergileri olarak nitelendirilmektedir (Çeviker, 1988: 20).

5.1. Kalem

Türk modern karikatürünün “doğumevi” olarak adlandırılan *Kalem*'in yayın hayatına başlangıç tarihi II. Meşrutiyet Dönemine denk gelmektedir. Dergi, Salâh Cimcoz ve Celâl Esat tarafından kurulmuş, karikatürcü kadrosunda ise Cemil Cem, Sedat Nuri (İleri), İzzet Ziya (Turnagöl), A. Rigopulos, Pahatrekas, A. Scarseli, Redleb ve d'Ostoya gibi önemli isimler yer almıştır. Derginin başyazarı Refik Halit Karay, Türk modern mizah edebiyatının ilk ürünlerini *Kalem*'de “Kirpi” imzasıyla vermiştir (Çeviker, 2010: 20).

Dergide yer verilen metinler, Türkçe ve Fransızca olarak; karikatür yazıları ise Türkçe, Fransızca ve Arapça olarak basılmıştır.

I. Örnek

Kalem, 29.08.1909- Sayı 46

I. KARE	
TÜRKÇE METİN	–Türkiye’yi uzaktan nasıl görüyorlar? Çubuğunu savurup keyif ediyorlar.
FRANSIZCA METİN	– Comment voit-on la Turquie de loin?
II. KARE	
TÜRKÇE METİN	–Yakından nasıl?

	Hilali tamir ile meşgul.
FRANSIZCA METİN	– Comment on la voit de près.

Kalem dergisinden seçilen bu örnek karikatür, 29 Ağustos 1909 tarihinde yayımlanmıştır. Karikatür iki kareden oluşmakta ve karikatür yazıları alt yazı şeklinde sunulmaktadır.

İlk bakışta karikatürde dikkat çeken unsur, kuşkusuz “Hilal”dir. Hilal, o dönem için Osmanlı Devleti’ni; günümüz bağlamında ise Türkiye’yi simgelemektedir. Karikatür yazılarını okumadan, yalnızca çizim dikkate alındığında dahi bu karikatürün Türkiye hakkında bir konuyu işlediği rahatlıkla tahmin edilebilmektedir.

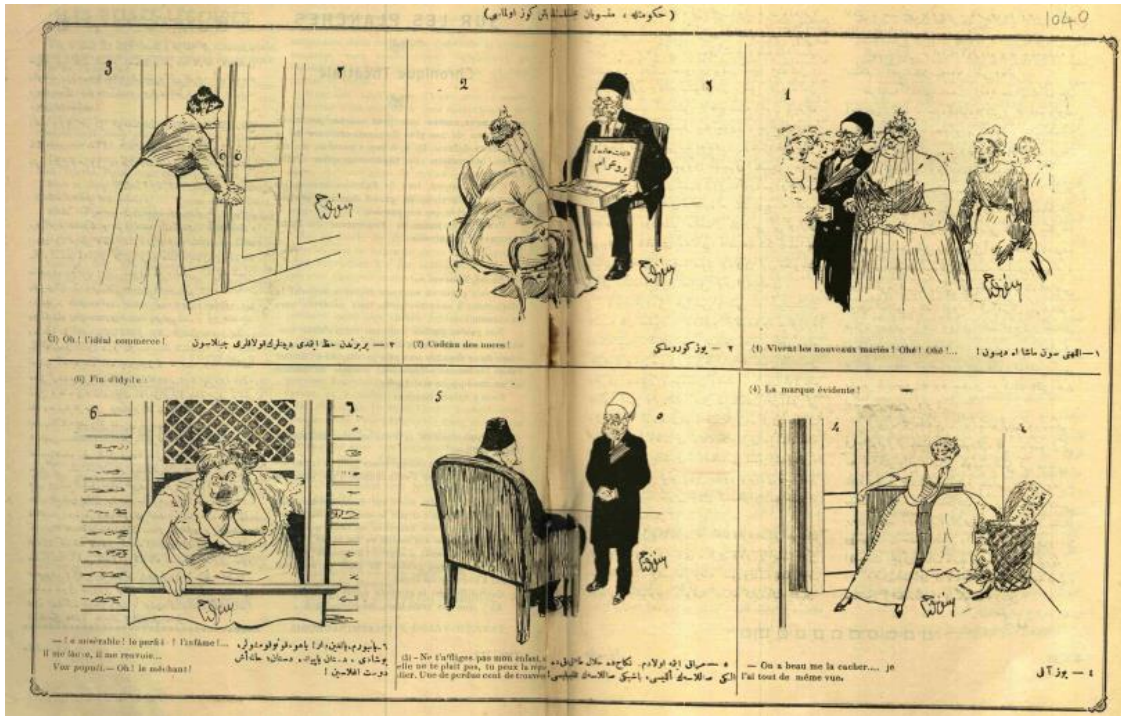
Birinci karede yer alan çizim, Türk halkına uzaktan bakıldığında insanların ellerinde sigaralarıyla keyifli vakit geçirdiği izlenimi vermektedir. Nitekim çizimi destekleyen alt yazıda da bu izlenim yazıya dökülmüştür. “Türkiye’yi uzaktan nasıl görüyorlar? Çubuğunu savurarak keyif ediyorlar.” ifadesi Fransızcaya “Comment voit-on la Turquie de loin?” şeklinde çevrilmiştir. Burada Türkçe olarak sunulan alt yazıya ait ikinci cümlenin çevrilmeyeceği görülmektedir.

İkinci kareye bakıldığında, durumun gerçekte zannedildiği gibi olmadığı; uzaktan sigara eşliğinde keyifli vakit geçirdiği düşünülen halkın aslında “ülkenin” yeniden inşası için canla başla çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu görüş ikinci karede de alt yazı ile desteklenmiş ve bunun için “Yakından nasıl? Hilali tamir ile meşgul.” ifadesi kullanılmıştır. İkinci kareye ait alt yazının Fransızca çevirisinde, ikinci cümlenin çevrilmeyeceği, “Yakından nasıl görünüyor?” anlamına gelen “Comment on la voit de près.” ifadesi ile aktarıldığı görülmektedir. Çevirmen, “Hilali tamir ile meşgul.” ifadesine alt yazı çevirisinde yer vermeyip bu ifadeyle anlatılmak istenen anlamı ikinci kareye başlık olarak yerleştirmiştir. Başlıkta, “Onarım Dönemi” anlamına gelen “l’Ère des Réparations” ifadesi bulunmaktadır. Çevirmenin bu yorumu, çeviri metinde anlamın tamamen değişmesine sebep olmuştur. “l’Ère des Réparations” ifadesinin ikinci kareye başlık olarak eklenmesi, önceden inanların tasasız bir hayat geçirdiği ve belirli bir zaman sonra ülkelerini yeniden kurmak için çalıştığı algısını oluşturmaktadır. Hâlbuki karikatürde anlatılmak istenen, Fransızca çeviri metin ile aktarılan anlamdan farklıdır. Dolayısıyla çevirmen, alt yazıları Fransızcaya eksik olarak aktarmasının yanı sıra, çevirisine ekleme yapmıştır. Bu durum, Türkçe alt yazılar aracılığıyla iletilmek istenen anlamın Fransızca çeviride kaybolmasına sebep olmuştur.

5.2. Cem

Haftalık, siyasi ve resimli mizah dergisi olan *Cem*’in kurucusu Cemil Cem’dir. Siyasi mizahın önemli örnekleri *Cem* dergisinde hem karikatürler hem de dergide bulunan diğer yazılarda rahatlıkla okunabilmektedir. Derginin karikatürcü kadrosunu Cemil Cem, Sedat Simavi, N. Fléchs ve A.Rigopulos oluşturmaktadır (Çapanoğlu, 1970: 36; Çeviker, 1988: 174). Fransızca ve Türkçe yayın yapan *Cem*, daha çok memur ve aydın kesime hitap etmiştir.

II. Örnek

Cem- 10.08.1912, Sayı 33

TÜRKÇE BAŞLIK	FRANSIZCA BAŞLIK
Hükümetle Mebusan Meclisinin Baş Göz Olması	(Çevirisi Yok)
TÜRKÇE METİN	FRANSIZCA METİN
1) Allah'ımı seven maşallah desin!	1) Vivent les nouveaux mariés! Ohé! Ohé!
2) Yüz görümlüğü	2) Cadeau des nocés!
[Karikatür içinde damadın elinde tuttuğu çantada "Dört Maddeli Program" yazmaktadır.]	["Dört Maddeli Program" yazısının Fransızca çevirisine yer verilmemiştir.]
3) Birbirinden hazzetmedi diyenlerin kulakları çınlasın.	3) Oh! L'idéal commerce!
4) Yüz akı.	4) La marque évidente!

	On a beau me la cacher... je l'ai tout de même vue.
5) Merak etme evladım. Nikâh da helal, talak da. Elini sallasan ellisi başını sallasan tellisi.	5) Ne t'affliges pas mon enfant, si elle ne te plait pas, tu peux la répudier. Une perdue cent de trouvées!
6) Yanıyorum, yangın var! Yahu, konu komşular, boşadı, destan yapın, destan; hâlime eş dost ağlasın!	6) Le misérable! Le perfide! L'infâme!... Il me lâche, il me renvoie... Vox populi.– Oh! Le méchant!!

Cem dergisinden seçilen bu örnek karikatür, 10 Ağustos 1912 tarihinde yayımlanmıştır. Karikatür altı kareden oluşmaktadır. Karikatür yazıları çoğunlukla alt yazı şeklinde olmakla birlikte, karikatür içi yazı ve üst yazı şeklinde de sunulmuştur.

Karikatürde yer alan başlık, çizimlerin ve karikatür yazılarının hangi konuyla ilgili olacağına dair ipucu vermektedir. Ancak, bu başlık Fransızcaya çevrilmemiştir. İlk karede geçen cümle, Türk insanının sıklıkla kullandığı ifadeleri içermektedir. Türk insanı, sahip olduğu hoş bir durum elinden kayıp gitmesin; nazar değmesin dilekleriyle “maşallah” sözcüğünü sık sık kullanmaktadır. Burada da yine, evlenmekte olan bir çift için onlara nazar değmemesi temennisiyle “maşallah” denmesi istenmektedir. Bu tarz bir ifadenin Fransız kültüründe herhangi bir anlam ifade etmeyeceği açıktır. Muhtemelen bu nedenle, söz konusu ifade Fransız kültürüne uygun bir biçimde, “Yaşasın yeni evliler! Hey! Hey!” anlamına gelen ifade ile çevrilmiştir.

İkinci karede yer alan çantada “dört maddeli program” yazmaktadır. Buna göre damat, yüz görümlüğü olarak bu programı hediye etmektedir. Ancak bu ifade Fransızcaya çevrilmediğinden, karikatüre göz gezdirecek bir Fransız bu karikatürle ima edilen mesajı anlayamayacaktır. Türk kültüründe, gelinin yüzünü görmek için damadın sunduğu hediye artık bir simge hâlini almış ve gelenekselleşmiştir. Bu ifade Fransızcaya “düğün hediyesi” şeklinde, oldukça genel bir şekilde çevrilmiştir.

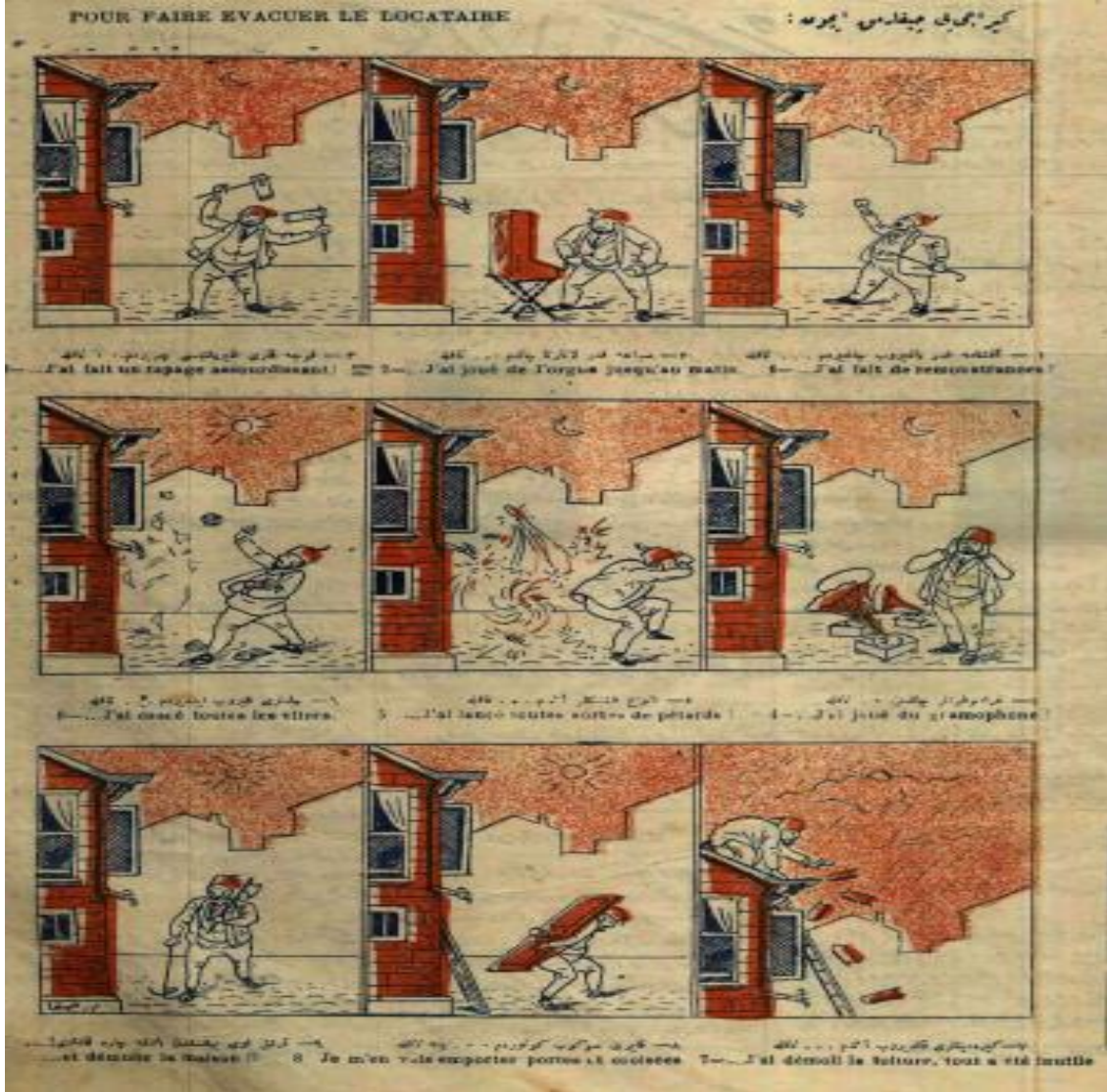
Bu karikatürün üçüncü ve beşinci karelerinin alt yazılarında deyimler yer almaktadır. Bilindiği gibi, atasözleri ve deyimler ait olduğu kültürün düşünce yapısını ve hayatı algılayış biçimini yansıtan söz varlıklarıdır. Bu nedenle karikatürde yer verilen bu deyimlerin çevirilerini incelemek faydalı olacaktır. Üçüncü karede geçen ve birini anmak anlamına gelen “(birinin) kulağını çınlatmak” deyiminin Fransızcaya çevrilmediği görülmektedir. Beşinci karede yer alan ve “Birinin karşı cinsten birçok insanı kolaylıkla elde edebileceğini anlatan bir söz.” anlamına gelen “elini sallasa ellisi (başını sallasa tellisi)” deyimini Fransızcaya bir Fransız atasözü ile çevrilmiştir. Orijinali “Un de perdu dix de retrouvés.” olan atasözü tam olarak Türkçede kullanılan anlama gelmektedir ve dilsel açıdan da bir atasözü olması nedeniyle Türkçede kullanılan ifade ile benzerlik göstermektedir.

5.3. Diken

Sedat Simavi tarafından kurulan *Diken*, 1918’de yayımlanmıştır. Kuruluş tarihi, I. Dünya Savaşının sonuna rastlayan *Diken*, Türk toplumuyla birlikte savaşın zorluklarına tanık olduğundan, hayattaki gülünç yanları keşfederek bükülen dudaklarda tebessüm oluşturabilmeyi

amaçlamıştır (Çeviker, 1988: 40). *Diken*'de yayımlanmış karikatürler gerek mizahi nitelik gerek çizim kalitesi gerekse güncel olayları işleme biçimi açısından ön plana çıkmaktadır.

III. Örnek

Diken- 21.08.1919, Sayı 21

TÜRKÇE BAŞLIK	FRANSIZCA BAŞLIK
Kiracıyı Çıkarmak İçin:	Pour Evacuer Le Locataire
TÜRKÇE METİN	FRANSIZCA METİN
1) Akşama kadar bağırp çağırdım... Nafile.	1) ... J'ai fait de remonstrances!

2) Sabaha kadar laterna çaldım... Nafile.	2) ... J'ai joué de l'orgue jusqu'au matin.
3) Koca karı zılgıtı çevirdim... Nafile.	3) ... J'ai fait un tapage assourdissant!..
4) Gramofonlar çaldım... Nafile.	4) ... J'ai joué du gramophone!
5) Envai fişekler attım... Nafile.	5) ... J'ai lancé toutes sortes de pétards!
6) Camları kırıp indirdim... Nafile.	6) ... J'ai cassé toutes les vitres.
7) Kiremitleri kaldırıp attım... Nafile.	7) J'ai démoli la toiture, tout a été inutile.
8) Kapıyı söküp götürdüm... Yine nafile.	8) Je m'en vais emporter portes et croisées.
9) Artık evi yıkmaktan başka çare kalmadı!..	9) ... et démolir la maison!!

Diken adlı dergiden seçilen bu örnek karikatür, 21 Ağustos 1919 tarihinde yayımlanmıştır. Karikatür dokuz kareden oluşmakta ve karikatür yazıları alt yazı şeklinde sunulmaktadır.

Ele alınan bu karikatürün konusu hakkında bilgi veren Türkçe başlığın, Fransızcaya çevrildiği görülmektedir. Bu karikatürde ilk olarak dikkat çeken nokta, her bir karenin alt yazısında yer alan “Nafile” sözcüğüdür. Bu sözcük yalnızca yedinci karede Fransızcaya çevrilmiş; diğer karelerin alt yazı çevirilerinde yok sayılmıştır. Bu sözcüğün Fransızcaya çevrilmemiş olması, kısmen de olsa anlamın yok olmasına sebep olmuştur. Dahası, karikatürcü “Nafile” sözcüğünü her bir karenin alt yazısında kullanarak alt yazıya bir şiirsellik katmayı amaçlamıştır. Bu sözcüğün Fransızcaya çevrilmemesi, biçimsel açıdan da bir eksikliğin oluşmasına sebep olmuştur.

Bu bant karikatürde dikkat çeken diğer unsur, “laterna” kelimesinin Fransızcaya çevriliş biçimi ile ilgilidir. Laterna, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde “Kolu çevrilerek çalınan, sandık biçiminde bir org türü.” (2011: 1577) olarak tanımlanmaktadır. Böylece, bahsi geçen çalgı, spesifik olarak belirtilmiştir. Bu sözcük Fransızcaya daha genel denilebilecek bir çalgı ismi ile çevrilmiştir ve laterna sözcüğü Fransızcaya “org” anlamına gelen sözcükle aktarılmıştır.

5.4. Yorumlar

Bu çalışmada örnek olarak gösterilen karikatürlerin dışında yirmi dört bant karikatür daha çeviri göstergebilimi temel alınarak kültürel unsurların çevirisi bağlamında çözümlenmiştir.

Kalem dergisinde yayımlanmış 7 Ekim 1909 tarihli bir bant karikatürde geçen “efendi” sözcüğünün Fransızcaya “le patron” olarak çevrildiği tespit edilmiştir. Hâlbuki Türk kültürüne özgü bu sözcük Fransızca metinlere genellikle “effendi” şeklinde çevrilmektedir. Söz konusu karikatürde iki köpek resmedilmiştir. Köpeklerden biri, onu sahiplenen “madam” ve “efendi”nin

başına gelen bir olayı diğer köpeğe anlatmaktadır. Dolayısıyla, bu karikatürde geçen “efendi” sözcüğünün “bey unvanı” nı değil; “sözü geçen kimse” anlamını temsil ettiği açıktır. Bu sebeple çevirmen “bey unvanı” nı temsil eden “effendi” sözcüğü yerine, “sözü geçen kimse” anlamına gelen “le patron” sözcüğünü tercih etmiştir. Çevirmenin bu seçimi, Fransızca çeviride anlamın eksiksiz olarak aktarılmasını sağlamıştır. Aynı karikatürün dokuzuncu karesinde “Ağladı, gözlerinde yaş kalmadı.” cümlesi yer almaktadır. Bu cümle Türkçe bir deyim olduğu izlenimi vermesine rağmen gerçekte bir deyim değildir. Bu anlamda Türkçede kullanılan deyimler, “gözlerinden yaşlar boşanmak” veya “gözyaşına boğulmak” tır. “Ağladı, gözlerinde yaş kalmadı.” cümlesi Fransızcaya, deyimsel bir ifade ile; “Pleurer toutes les larmes de son corps” olarak çevrilmiştir. Her ne kadar Türkçe metinde geçen ifade bir deyim olmasa da çevirmenin bir deyimden faydalanmış olması, Türkçe metnin taşıdığı mizahi etkinin çeviri metinde de aynı etkiyle yansıtılabilmesine olanak sağlamıştır.

28 Ekim 1909 yılında Kalem’de yayımlanmış başka bir karikatürde, “Anam babam... Ah yandım.” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadenin Fransızcaya çevirisi de dikkate değerdir. Bu bant karikatür genel olarak Batılı bir insanın, sözcüğü sözcüğüne yapılacak bir çeviri ile verilmek istenen mesajı anlayamayacağı kültürel ve dilsel unsurlar içermektedir. Bu durumun farkında olan çevirmen, çevirilerini uyarlayarak veya ek açıklamalar yaparak gerçekleştirmiştir. Örneğin, “Anam babam... Ah yandım.” ifadesinin çevirisi, “Je brûle. (Expression d’apache)” şeklinde yapılmıştır. “Yanıyorum” anlamında gelen “Je brûle.” cümlesi erek okur açısından belki de bir anlam ifade etmeyeceğinden, çevirmen cümlenin sonuna bir açıklama eklemiş ve bu cümlenin külhan beyinin kullandığı bir ifade olduğunu belirtmiştir.

Bu çalışmanın çerçevesine uygun olarak çözümlenen bütün bant karikatürler, doğal olarak, kültürel ve dilsel unsurlar bakımından oldukça zengindir. Tespit edilen ve yorumlanan her bir unsurun burada dökümünün yapılması, bu çalışmanın fazlasıyla uzamasına sebep olacaktır. Bu nedenle çözümlenme sonucunda ulaşılan sonucu genel olarak ifade etmek yeterli olacaktır. Karikatür yazılarının büyük çoğunluğu alt yazı şeklinde sunulmuştur. Karikatürlerde yer alan Türk ve Osmanlı kültürüne ait göstergeler Fransızcaya daha çok uyarlama yöntemiyle çevrilmiştir. Kimi yerde ise ifadeler çevrilmemiş; bu da anlamın çeviri metinde kaybolmasına sebep olmuştur.

SONUÇ

Sözcüklerin belirttiği genel ifadelerle ilişkin çözümlenmeler, söylemlerin görünen kısımlarındaki anlamsal yapı hakkında bilgi vermektedir. Mizah içerikli metinlerin çözümlenmesi ise söylemlerin üstü kapalı kısımlarına ışık tutmanın yanı sıra, metinleri var eden öznelerin olaylara bakış açısı ile kültürel birikimine dair bilgi vermektedir. Basınla birlikte Osmanlı toplumunun hayatına giren ve basın aracılığıyla varlığını devam ettirmiş olan karikatürler mizahi ürünler olduğundan, içinde bulunduğu toplumun dilsel normları ve kültürüne dair izler taşımaktadır. Örneğin, karikatür alt yazılarında mizahi anlatımın sağlanması için sözcük oyunları, deyimler, benzetmeler ve imalı ifadeler gibi pek çok dilsel unsura başvurulduğu görülmektedir. Bu dilsel unsurların yanı sıra, kültürel pek çok unsura da gönderme yapılarak mizahi anlatım sağlanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, Osmanlı Dönemi mizah dergi ve gazetelerinde yayımlanan bant karikatürler aracılığıyla o dönemin kültürel göstergelerinin Fransızcaya nasıl çevrildiği sorusundan yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Çalışmanın en başında belirlenen çerçeveye uygun olarak yapılan çözümlemede göze çarpan ilk unsur, çevirilerde düzenli bir yöntemin kullanılmamış olmasıdır. Bazı istisnalar dışında, çeviriler Fransızcaya sözcüğü sözcüğüne aktarılmamıştır. Bunun yerine farklı çeviri yöntemlerine başvurulmuştur. Hem *Kalem* hem *Cem* hem de *Diken*'de yayımlanmış bant karikatür yazılarının çevirilerinde rastlanan en yaygın çeviri yöntemi uyarlama ve genelleme olmuştur. Dört bant karikatür yazısının çevirisinde, Türkçe metinlerle anlatılmak istenenin farklı çevrildiği ve asıl anlamın çevirilerde kaybolduğu görülmüştür. Bu karikatürlerden üçü *Kalem*'de, diğeri de *Diken*'de yayımlanmıştır. Ancak, bu dört örneğin dışında kalan karikatür yazılarının çevirilerinde hem mizahi hem de kültürel unsurlar açısından anlam kaybının olmadığı tespit edilmiştir.

Kalem'in çevirilerinde, Fransızcaya aktarılmayan; genelleme yapılan ifadelerin sayısı dikkat çekmektedir. Üstelik, bu ifadelerin Fransızcaya çevrilmemesi genel olarak Türkçe metinde iletilmek istenen mesajın Fransızcaya aynı etki ile aktarılmamasına yol açmıştır.

Türkçe bant karikatür yazılarında yer alan hem kültürel hem de mizahi unsurların, *Cem*'in Fransızca çevirilerinde oldukça başarılı bir biçimde yansıtıldığı, bu unsurların Fransızca çevirilerde daha iyi anlaşılması için uyarlama ve genelleme dışında açıklama yöntemine başvurulduğu görülmüştür.

Diken'in çevirilerinde de Fransızcaya aktarılmamış ifadeler bulunmaktadır. Buna rağmen çevirmenin seçtiği ifadeler, mizahi ve kültürel etkinin başarılı bir biçimde aktarılmasına olanak sağlamıştır.

Türk mizah kültürü açısından oldukça zengin bir repertuvar oluşturan Osmanlı Dönemi karikatürleri bu çalışmada bant karikatür yazısı çevirilerinin kültürel unsurlar bakımından çözümlenmesiyle sınırlandırılmıştır. Osmanlı Dönemi karikatürlerinde yer alan karikatür yazısı çevirilerinin gelecek çalışmalarda farklı bağlamlarda değerlendirilmesi; kültür, tarih ve çeviribilim alanlarına yeni katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Alsaç, Üstün (1986). "Türk Karikatürü Üstüne Bir Döküm ve Eleştiri Denemesi", *Adam Sanat*, S. 7, s. 55-66.
- Aydın, Bilgin (2007). "Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri." *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 29, s. 41-86.
- Balcı, Sezai (2018). *Bab-ı Âli Tercüme Odası. İkinci Baskı*, İstanbul: Libra Yayınları.
- Copeaux, Étienne (2012). "Haritatür: Türk Karikatüründe Coğrafi Harita", *Bir Allame-i Cihan: Stefanos Yaresimos (1942-2005)*, ed. Edhem Eldem- Aksel Tibet- Ersu Pekin, çev. Menekşe Tokyay, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Çapanoğlu, Münir Süleyman (1970). *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, İstanbul: Garanti Matbaası.
- Çetin, İbrahim (2019). *Türk Basın Tarihi'nde Tarsus Gazetesi (23 Haziran 1925-22 Mart 1926)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Uşak.
- Çeviker, Turgut (1988). *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II*, İstanbul: Adam Yayınları.

- Çeviker, Turgut (2004). “Ana Çizgileriyle Osmanlı Karikatürü”, *Toplumsal Tarih*, S. 122, s. 72-77.
- Çeviker, Turgut (2010). *Karikatürkiye- Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi*. 1. Cilt: Tek Parti ve Demokrat Parti Dönemi (1923-1960). İstanbul: NTV.
- Dindar, Serhan (2020). *Göstergelerarası Çeviride Yeniden Yazma ve Yenidenyaratma Kavramları*, Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Eruz, Sakine (2010). *Çokkültürlülük ve Çevirmenler, Osmanlı Devleti’nde Çeviri Etkinliği ve Çevirmenler*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Göktürk, Akşit (2014). *Çeviri, Dillerin Dili: İnceleme*. 11. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Günay, Veli Doğan, (2016). *Kültürbilime Giriş: Dil, Kültür ve Ötesi*, İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Günay, Veli Doğan, (2018). *Sözcükbilime Giriş*. 2. Baskı, İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Güz, Nurettin (2014). “Osmanlı Basımı”, *Selçuk İletişim*, S. 1/ 3, s. 40-57
- Karikatürçüler Derneği (1971). *Başlangıcından Bugüne Türk Karikatürü*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kurt, Mustafa (2021). *Serbest Okuma, Edebiyat Yazıları*, Ankara: Pruva Yayınları.
- Le Grand Robert (2017). *Dictionnaires Le Robert. Version Numérique*. Paris: SEJER
- Öngören, Ferit (2004). "Osmanlı Mizahı", *Toplumsal Tarih*, S. 122, s. 66-71.
- Özen, Bora (2003). *Karikatürün Tarihi ve Karikatürün Grafik Sanatlarla İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Grafik Sanatlar Enstitüsü: İstanbul.
- Öztürk Kasar, Sündüz, Gülmüş Sırcıntı, Halise (2021). “Çeviri Göstergibilimi Bağlamında Bir Özde Çeviri Örneği: The Clown and His Daughter”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 23, s.1042-1057.
- Pedrassini, Ana, Bugallo, Lucia, Zinkgräf, Constanza, & Scheuer, Nora (2021). “Adolescents creating cartoons: A developmental study of humor”, *HUMOR*, S. 34/ 1, s. 41-68.
- Perin, Cevdet (1946). *Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri*, İstanbul: Pulhan Matbaası.
- Timur Ağıldere, Suna (2007). "Les "élites" de la Sublime Porte ou les médiateurs francophones du Bureau de traduction (Tercüme Odası) au XIX e siècle", *Document Pour L'Histoire du Français Langue Étrangère ou Seconde*, S. 39 s. 183-191.
- Timur Ağıldere, Suna (2010). "Bektaşî Fıkralarının Fransa Yolculuğu: Les Contes De Bektachi", *Turkish Culture & Haci Bektas Veli Research Quarterly*, S. 55, s. 239-254.
- Tuna, Didem, Kuleli, Mesut (2017). *Çeviri Göstergibilimi Çerçevesinde Yazınsal Çeviri İçin Bir Metin Çözümleme ve Karşılaştırma Modeli*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Türkçe Sözlük (2011). *TDK Türkçe Sözlük*. 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uğurel, Işıksan, Moralı, Sevgi (2006). “Karikatürler ve Matematik Öğretiminde Kullanımı”, *Milli Eğitim Dergisi*, S. 34/170, 1-10.

Us, Mehmet Âsım (2019). II. Meşrutiyet Döneminin Ünlü Simaları, haz. Seval Şahin, 2. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EEDER

Edebi Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Ergün Atbaşı, Nurtaç (2021). “Şair Dergisinde İbrahim Alâettin'in Edebiyat Ve Psikoloji İlişisini Konu Alan Eleştiri Yazıları”, *Edebi Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 328-351.

Nurtaç ERGÜN ATBAŞI*

Şair Dergisinde İbrahim Alâettin'in Edebiyat ve Psikoloji İlişisini

Konu Alan Eleştiri Yazıları**

Criticism Articles by İbrahim Alâettin On The Relationship Between
Literature And Psychology In The Journal Şair

ÖZ

1918'de yayın hayatına başlayan fakat sadece on beş sayı çıkabilen, imtiyaz sahipliğini şair Yusuf Ziya'nın [Ortaç] üstlendiği Şair dergisi, Türk basın tarihinde edebiyat-sürelî yayın ilişkisinin iççeliğini gösteren yayınlardan biridir. Dergide tiyatro, şiir, hikâye gibi türlerin yanında edebi eleştiriler de önemli bir yer tutmaktadır. Devrin önde gelen sanatçıların eserlerinin ve yazılarının yer aldığı dergide şair, yazar, eğitimci İbrahim Alâettin'in de “Psikoloji ve Edebiyat” başlıklı beş yazıdan oluşan bir yazı dizisi yayımlanır. Bu çalışmada hem disiplinlerarasılığı içinde barındıran hem de edebi eleştiri örneği olan “Psikoloji ve Edebiyat” başlıklı yazılar üzerinde durulacaktır. İ. Alâettin'in yazı dizisinin önemini belirginleştirmek adına çalışmada sürelî yayın-edebiyat ilişkisine, *Servet-i Fünun* ile bir türe dönüşen ve Batı düşüncesinden beslenen edebi eleştirinin sürelî yayınlardaki varlığına, on dokuzuncu yüzyılda önemli gelişmeler gösteren psikoloji biliminin yayın faaliyetleri dolayısıyla Osmanlı topraklarındaki görünümüne değinilecek ve ardından edebiyat-psikoloji ilişkisini irdeleyen ilk isimlerden İbrahim Alâettin'in öncü niteliğindeki yazılarında konuya yaklaşımı, bakış açısı ve tavrı değerlendirilecektir. Çalışmanın sonunda ek olarak yazıların tamamı Latin harflerine aktarılmış olarak yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: İbrahim Alâettin, Şair dergisi, “Psikoloji ve Edebiyat”, edebi eleştiri.

ABSTRACT

Şair Journal, which started its publication life in 1918 but only published 15 issues and was licensed by Yusuf Ziya [Ortaç] is one of the publications that present the intertwining of literature and periodicals in the history of Turkish press. In addition to genres such as theater, poetry, and stories, literary criticism also occupies an important place in the magazine. A series of articles consisting of five articles titled “Psychology and Literature” by poet, writer and educator İbrahim Alâettin is published in the magazine, which contains the works and writings of the leading artists of the era. In this study, the focus will be on the articles titled “Psychology and Literature”, which both contain interdisciplinarity and are an example of literary criticism. In order to highlight the importance of İ. Alâettin's series of articles the relationship between periodicals and literature, the existence of literary criticism, which has become a genre through the *Servet-i Fünun* and was fed by Western thought in periodicals, and the appearance of psychological science in the Ottoman domain due to the publication activities, which have shown significant developments in the nineteenth century, will be discussed in this article. In this study, the approach, perspective and attitude of İbrahim Alâettin, one of the first names who examined the relationship between literature and

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
nurtac@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3927-5194

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 11.11.2021 Kabul Tarihi: 17.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1022432

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

psychology, in his pioneering writings will be evaluated. At the end of the study, in addition, all the articles are stated in Latin letters.

Keywords: İbrahim Alâettin, Şair Journal, "Psychology and Literature", literary criticism.

GİRİŞ

Modern Türk edebiyatının doğuşunda olduğu kadar gelişiminde de aktif bir rol üstlenen Türkçe süreli yayınlar on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren varlık göstermeye başlar. Süreli yayınlar, süreç içinde etki alanlarını genişletirken içeriklerini çeşitlendirir; fikri, siyasi ve sosyal hayatla olduğu gibi kültürel ve edebi hayatla da doğrudan etkileşimde bulunur. Süreli yayın-edebiyat ilişkisi¹ özelinde durum değerlendirildiğinde Türk basın hayatının temelini oluşturan ilk yayınlardan itibaren "edebiyat"ın süreli yayınların gelişimine katkıda bulunduğu gibi diğer yandan kendi gelişimi için süreli yayınların kendisine sağladığı üretim ortamından da faydalandığı görülür. Edebiyat ve süreli yayınlar arasındaki somut bağı görmek için sütunlarında edebiyata yer veren ilk gazete olarak -1840'ta yayımlanmaya başlayan- *Ceride-i Havadis*'ten bahsetmek mümkünse de edebiyatın süreli yayınlardaki varlığının daha planlı, aktif ve ağırlıklı olarak görülmesini çıkış tarihi 1860 olan *Tercüman-ı Ahval* ile başlatmak daha uygundur. Başlangıç aşamasında sadece gazetelerde rastlanan bu ilişki, sonrasında -özellikle de *Servet-i Fünun* ve II. Meşrutiyet devriyle birlikte kendini gösteren edebiyat dergiciliği ile- dergilerde daha baskın olarak varlığını devam ettirir. Türk basın faaliyetlerinin hemen her aşamasında, süreli yayınlar ile edebiyat ilişkisi dikkate değer verileri içinde barındırmaktadır. Bu ilişkinin irdelenmesinde kritik öneme sahip olan -süreli yayınlardaki edebi hareketliliği gösteren- unsurlar ise telif ve tercüme, kurgusal ve kurgu dışı pek çok farklı türde yayımlanan edebi eserin yanı sıra edebi münakaşalar, kitap, tiyatro tanıtımları ve ilanları, nazari ve tatbiki edebi eleştirilerdir.

Batı tesirinde gelişen modern edebiyatın süreli yayınlarda belli bir yer işgal etmesi gibi Batı'dan gelen düşünce akımları, yeni disiplinler ve keşifler de süreli yayınlar aracılığıyla halka aktarılır. Böylelikle süreli yayınların sadece modern edebiyatın değil sosyal, bilimsel, tarihi, siyasi hemen tüm gelişmelerin yer aldığı bir üretim ortamı olarak varlık gösterdiği söylenebilir. Süreli yayınlardaki farklı disiplinlerden bilgilerin paylaşılmasıyla gelen çeşitlilik dolaylı yollardan edebiyatı da etkilemektedir. Özellikle edebi eleştiri söz konusu olduğunda edebiyat biliminin diğer sanat dallarıyla, fen bilimleri ve sosyal bilimlerle ilişkisi/bağı sıklıkla irdelenen meselelerden biri olur. Türk edebiyatında modern eleştirinin doğuşunda ve gelişmesinde öncü rol oynayan *Servet-i Fünun* dergisindeki önemli yazılar aracılığıyla Batı dünyasından öğrenilen, tecrübe edilen edebi gelişmelerin anlatımından bahsedilebilir. Cenap Şahabettin ve Ahmet Şuayb bu konuda, yazdıkları edebi eleştirileri ile adları anılacak ilk isimlerdir.² *Servet-i Fünun* dergisinde "edebiyat ve musiki", "edebiyat ve çevre", "edebiyat ve ilim" (Ercilasun, 1998) gibi başlıklar altında değerlendirilebilecek olan ve kendini gösteren disiplinlerarası yaklaşım, kendine özgü hususiyetler ve belli başlı zenginlikler taşıyan II. Meşrutiyet basımında da sonrasında da kuvvetle kendini devam ettirir. Özellikle Türkçü dergiler etrafında da Batı'daki bilimsel, sosyal, siyasi, kültürel alandaki gelişmelerin takip edildiği ve süreli yayınlarda etraflıca tartışıldığı görülür.

¹ Bkz. Çıkla, 2009.

² Cenap Şahabettin'in eleştiri yazıları hakkında bkz. Tarakçı 1986; Özbek 2016. Ahmet Şuayb'ın eleştiri yazıları hakkında bkz. Sakallı 2012.

Batı'dan öğrenilen ve süreli yayınlarda yayımlanan yazılarla halka aktarılan bilgilerin içinde Batı'da yeni gelişme gösteren bir bilim dalı olan psikoloji de yer almaktadır. Osmanlı aydınları, yazarları on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da felsefeden ayrılarak bağımsız bir bilim dalı olarak değerlendirilen ve geliştirilen psikoloji bilimine dair bilgileri kendi topraklarında da paylaşmaya başlarlar. Osmanlı topraklarında psikoloji bilimine dair ilk yayınlar Avrupa'da psikoloji bilimi hakkında yürütülen çalışmaları neredeyse eş zamanlı olarak takip etmektedir. Bu eserler arasında Yusuf Kemal'in 1295 (1878) tarihli *Gayet-ül Beyan fî Hakikat-ül İnsan yahut İlm-i Ahvâl-i Ruh*, Sırrı Giridi Paşa'nın 1303 (1885/1886) tarihli *Ruh*, Hoca Tahsin Efendi'nin 1310 (1892/1893)³ tarihli *Psikoloji yahut İlm-i Ruh* kitaplarının yanında doğrudan psikoloji biliminin temel bilgilerini içermese de Ahmet Mithat Efendi'nin 1302 tarihli *İlhâmât ve Taglât - Psikoloji Yani Fenn-i Menafî-ül Ruha Dair Bazı Mülâhazat*, 1298 tarihli *Nevm ve Hâlât-ı Nevm*, 1902 tarihli tercümesi *Çocuk: Melekât-ı Uzviyye ve Ruhîyyesi* isimli kitapları yer almaktadır. Psikoloji hakkında yazılan telif ve tercüme kitapların yanında sınırlı sayıda da olsa süreli yayınlarda da yazılar yayımlandığı görülür (Odabaşı 2016: 86-87; Kılıç 2015: 24).

Mecmua-i Fünun'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane doktorlarından Aziz Efendi "İntihar"⁴ başlığı altında psikolojiye dair ilk yazılardan birini yazar. *Servet-i Fünun* dergisinde Cenab Şahabettin "Biraz Psikoloji"⁵ başlıklı yazısında psikoloji sahasının önde gelen isimlerinden [Théodule-Armand] Ribot'nun fikirlerini aktarırken Ahmet Şuayb⁶ da edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, hukuk gibi çeşitli alanların yanında psikoloji bilimi ile ilgili de -sonrasında *Hayat ve Kitaplar* başlığı altında toplanıp kitap olarak da neşredilen- yazılar kaleme alır.

Ahmet Şuayb'ın psikoloji üzerine felsefe, sosyoloji ve düşünce tarihi ile de ilişkilendirdiği yazılarını psikoloji alanında II. Meşrutiyet devrinde daha kapsamlı olarak hem telif ve tercüme kitaplar hem de süreli yayınlarda yayımlanan yazılar takip eder. 1901- 1908 yılları arasında matbuatta görülen durgunluk, Meşrutiyet'in ilanıyla yerini, yayınlardaki artışa bırakır. Süreli yayınlarda ve basılı kitap sayısında karşılaşılan artışın yanında telif ve tercüme eserlerin içeriğinde de çeşitlilik kendini gösterir. Psikoloji alanındaki ilk yayınlara ek olarak 1908'den sonra kültürel, siyasi, toplumsal olaylar gibi bilimsel gelişmelerin de daima ön planda oluşunun etkisiyle psikoloji bilimine ilgi artar, çok sayıda eser basılmaya, süreli yayınlarda çeşitli yazılar yazılmaya devam eder. Dr. Nuri Bekir- *Rüyalar*, Dr. Mazhar Osman (Usman) Bey- *Tababet-i Ruhîyye*, Ali İrfan Eğribozi- *İlm-i Ahvâl-i Ruh*, Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi- *İlm-i Ahvâl-ür Ruh* gibi telif eserlerin yanında tercüme eserlerin basımına da devam edildiği görülür: Gustave Le Bon- *Ruh-ül Akvam*, Gustave Le Bon- *Ruh-ül Cemaat*, Louis Perval- *Terbiye-i Etfal, İntiharı Etfal, Tetkikat ve Tetebbuat-ı Ruhîyye ve İctimaiyye*, Ludwig Büchner- *Fenn-i Ruh*, Avrupalı farklı filozofların yazılarından derlenen *Teceddüt-i İlmî ve Edebî*, Emile Boutmy- *İngiliz Kavmi*, Ribot, Fouillée, Worms, Rabier, Boirac, de Laoutiere gibi isimlerden derlenen yazıların yer aldığı *Psikoloji: İlm-i Ahvâl-i Ruh* 1908'den sonra basılan psikoloji ile ilişkili eserlerdir (Odabaşı 2016:

³ Hoca Tahsin Efendi'nin eseri vefatının ardından yayımlanmıştır. Eserin yazıldığı tarih konusundaki açıklama için bkz. Odabaşı, 2016: 86-87.

⁴ Aziz Efendi; "İntihar", *Mecmua-i Fünun*, nu. 39, Cemazü'l-âhir 1283/Ekim 1866, s.218- 228; "İntihar" (devamı), *Mecmua-i Fünun*, nu. 40, Receb 1283/Kasım 1866, s.250-255.

⁵ Cenab Şahabettin, "Biraz Psikoloji", *Servet-i Fünun*, nu.391, 24 Ağustos 1314/8 Eylül 1898, s.6-10.

⁶ Servet-i Fünun devrinde eleştiri yazıları yazan A. Şuayb hakkında bilgi için bkz. Ercilasun 1998: 196-202. Ayrıca bkz. Ahmet Şuayb, 2018.

98) II. Meşrutiyet devrinde yayımlanan çok sayıda süreli yayının içinde psikoloji ile ilgili önemli yazıların yer aldığı yayımlara rastlamak mümkündür. *Ulum-ı İktisadiyye ve İçtimaiyye Mecmuası*'nda devrin önemli isimlerinden Mustafa Sâtı Bey'in "Mebahis-i Ruhiyye", *Yeni Mektep*'te Sabri Cemil Bey'in "İlm-i Ahvâl-i Ruh Dersleri", yine aynı dergide Mustafa Şekip Bey'in "İlm-i Ruh" başlıklı yazı dizileri de psikoloji ile ilgili önemli yayınlar arasında yer alır. Psikoloji biliminin Osmanlı topraklarındaki görünürlüğünün yüksek olduğu, bu alanda yaşanan gelişmelerin, buluşların takip edildiği ve Türkçede de tartışıldığı gerçeği Osmanlı aydınının çok yönlülüğünü de göstermektedir. On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başında Batı'daki siyasi, sosyal, kültürel ve bilimsel gelişmelerin takibi ile edinilen bilgiler disiplinlerarası bakışı ve çalışmayı da beraberinde getirir.

Batı'daki gelişmeleri yakından takip eden Türk şairlerin ve yazarların da bir kısmı psikoloji bilimine ilgisiz kalmaz. Bu bağlamda Cenap Şahabettin'in yazısının, Ahmet Şuayb'ın geniş bir bakış açısıyla psikolojiye değindiği yazılarının ve Ahmet Mithat Efendi'nin kaleme aldığı kitapların ardından II. Meşrutiyet devrinin üretken ortamında Avrupa'da psikoloji eğitimi alarak yurda dönen İbrahim Alâettin tarafından psikoloji ve edebiyat ilişkisini irdeleyen bir yazı dizisi de *Şair*⁷ dergisinde yayımlanır. İbrahim Alâettin'in yazı dizisi, psikoloji biliminin edebiyat ile ilgisinin anlatıldığı bir edebi eleştiri örneğidir. Bu yazılar yayımlandığı yıllar göz önünde bulundurulduğunda hem süreli yayın faaliyetlerinin zenginliğinin hem edebi eleştiri türünün gelişiminin hem de bilimsel gelişmelerin farklı disiplinlerle kurduğu ilginin kanıtı olarak edebiyat tarihinde ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Servet-i Fünun devrinde edebi bir tür haline gelen eleştiri, özellikle II. Meşrutiyet devrinde çıkan edebiyat ve sanat dergileri ve gazeteler aracılığıyla hem nitelik hem de nicelik bakımından üst bir noktada yer almaktadır. Çünkü bu devrin süreli yayınlarında edebi eleştiriler, tahliller ve değerlendirmeler ağırlıktadır (Ercilasun 2013: 261).

İbrahim Alâettin'in Kaleminden Psikoloji ve Edebiyat İlişkisine Bakış

İbrahim Alâettin, şairliğinin yanında adı özellikle eğitim ve çocuk psikolojisi alanında da anılan önemli bir şahsiyettir. İstanbul'daki eğitiminin ardından -Trabzon'da edebiyat öğretmenliği yaptığı sırada- edebiyat alanında öğrenim görmek üzere 1913'te İsviçre'ye gönderilmesi onun yaşamında olduğu gibi Türk edebiyatına, eğitime ve düşüncesine de katkı sağlayacak bir ismin yetişmesi bağlamında büyük bir önem taşımaktadır. İsviçre'de edebiyat öğrenimi yerine Mustafa Şekip Bey ile psikoloji ve pedagoji alanında öğrenim görmeyi tercih etmesi onun tüm sanat ve iş hayatını şekillendirir. Birinci Dünya Savaşı başlayınca İsviçre'den ülkesine gelir; askerlik görevini yerine getirmesinin dışında sanatçı kimliği ile Çanakkale cephesine gönderilen edebi heyetin de içinde bulunur. Eğitimi tamamlamak üzere geri döndüğü İsviçre'deki Cenevre Üniversitesi Psikoloji Laboratuvarı'ndan tasdikname alır; J. Jack Rousseau Pedagoji Enstitüsünden 1916'da mezun olur (Eliuz 1996: 2-5).

İbrahim Alâettin, yurda döndükten sonra gördüğü öğrenim doğrultusunda hem sanat hayatı⁸ hem de eğitim hayatı üzerinde önemli atılımlar gerçekleştirir. Çalışmalarını ağırlıklı olarak eğitim alanında sürdüren sanatçı sadece eğitim kademelerinde görev almakla da kalmaz eğitim, psikoloji, çocuk edebiyatı, çocuk psikolojisi üzerine telif ve tercüme çok sayıda eser

⁷ 1918-1919 yılları arasında İstanbul'da Yusuf Ziya [Ortaç] tarafından yayımlanan edebi dergi. Şair dergisi hakkında yapılan çalışmalar için bkz. Altun, 1997; Düşmez, 2010; Karaburgu, 2005.

⁸ Bkz. Eliuz 1996: s.10-30.

kaleme alır⁹. Sanatçının bir diğer üretim sahası süreli yayınlar olur. Sanat hayatı boyunca İ. Ulviye, Karınca, Kıvılcım, Çelebi gibi müstear isimlerle *Servet-i Fünun*, *Kalem*, *Âlem*, *Demet*, *Türk Yurdu*, *Yeni Mecmua*, *Tanin*, *Tedrisat Mecmuası*, *İkdam*, *Resimli Gazete*, *Akbaba*, *Zümrüd-ü Anka*, *Sırat-ı Müstakim*, *Hıyaban*, *Şair*, *Yedigün*, *Hürriyet* gazetesi gibi çok sayıda dergi ve gazetede farklı edebi türlerde ürettiği metinleri yayımlar (Gürel 1992: 95-102). Sanatçının 1919'da *Şair* dergisinde yayımlanan "Psikoloji ve Edebiyat" başlıklı beş sayı boyunca devam eden yazı dizisi onun edebi eleştiri örneklerinden biridir.

İbrahim Alâettin'in psikoloji ve edebiyat arasında bir bağ kuruşu ve iki disiplini birbirleriyle bağları bakımından irdeleyişi iki etmene dayanmaktadır. Bunlardan birincisi Osmanlı Devleti'nde Türk aydınların Batı'nın psikoloji bilimine ulaştığı bulguları -neredeyse eş zamanlı- takip ederek kendi ülkelerinde bu konuda yazmaları, tartışmaları, değerlendirmede bulunmalarındır. Yani telif ya da çeviri olsun basılan çok sayıda Türkçe kaynakla psikolojinin tanınması söz konusudur. İkincisi ise sanatçının Avrupa'da aldığı psikoloji ve pedagoji eğitimidir. İbrahim Alâettin'in psikoloji ve edebiyat ilişkisi üzerindeki dikkati, gördüğü eğitimin ve yaşadığı devirde hâkim olan bilimsel gelişmelerin yanında sanatçı duyarlılığına sahip oluşu ve edebiyat alanındaki gelişmelerin de içinde bulunuşuyla ilişkilendirilebilir.

İbrahim Alâettin'in yazı dizisinin yayımlandığı *Şair* dergisi de edebiyatın süreli yayınları besleyen ve süreli yayınların da edebiyatın gelişimine ve üretimine ortam hazırlayan yönlerini göstermesi bakımından değerlidir. Şiir, hikâye, tiyatro, mülakat, mektup, fıkra gibi türlerin yanı sıra edebi eleştirilerin de yer aldığı *Şair* dergisi, yayın hayatında kısa süreli varlık göstererek ancak on beş sayı çıkabilir. Fakat dergi, kısa süreli yayın hayatına sahip olsa da hem yazar kadrosu hem de yayımlanan metinlerin çeşitliliği dolayısıyla Türk edebiyatı tarihine önemli veriler sunmaktadır. *Şair* dergisinin ikinci, üçüncü, beşinci, sekizinci, on ikinci sayıları olmak üzere beş sayısı boyunca devam eden "Psikoloji ve Edebiyat" başlıklı yazı dizisi de edebi eleştiri örneği olarak ilerleyen dönemde çokça ön planda olacak ve ayrıntılı olarak irdelenecek edebiyat ve psikoloji bilimi arasındaki disiplinlerarası yaklaşıma dair öncü bir yazı özelliği taşımaktadır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla ve daima ilerleme gösteren psikoloji bilimi ile edebiyat arasında kurulan bağ da hızla ve daima ilerleme kaydeder. İbrahim Alâettin de kaleme aldığı yazı dizisiyle – psikolojiye dair edinilen yeni bilgiler ışığında- psikoloji ve edebiyat arasındaki bağın niteliklerini açıklama yolunu tercih eden ilk isimlerden biri olur.

Yazı dizisinin ilkinde İbrahim Alâettin, edebiyatın psikoloji biliminin verilerinden faydalanması gerektiğini vurgulayarak bu diziyi kaleme almaktaki amacını açıklar. Psikolojide kabul gören belli başlı anlayışlar, yaklaşımlar ve metotlar hakkında bilgiler verir ve sanatçıların bu gelişmelerden faydalanarak eserlerini üretebileceğine işaret eder. İ. Alâettin, yazıların hepsinde psikoloji alanının terimlerini ve metotlarını kullanmakla birlikte daima edebi metinlerle ve edebi yaratıcılıkla bir bağ kurma yolunu seçer. Edebiyatın psikolojiden psikolojinin de edebiyattan istifadesinin söz konusu olduğu gerçeğine değinir ve üzerinde durduğu/duracağı konunun önemini, vereceği bilgilerin öncesinde vurgular. Yaratılan edebi ürünlerin özellikle de şiir türünün psikoloji bilimi henüz ortaya çıkmamışken de insan psikolojisinin derinliklerine dair verileri yansıttığına değindiği gibi edebi eserlerin de barındırdıkları bu veriler neticesinde

⁹ İlk Gençlik Hakkında Rûhiyat ve Terbiye Tedkikleri (1337), Bedî Terbiye (1341), Sevimli Elifbâ, Tedricî Kelime Usûliyle (1925), Çocuk Ruhu (1926), Rûhiyat ve Terbiye (1929) (Çetin 1996: 160).

psikoloji çalışmalarına kaynaklık edebilecekleri yönleri savunur. Edebi eserlerin her ne kadar psikoloji alanındaki çalışmaların merkezinde yer almasa da -psikolojiye katkı sağlayacak- görmezden gelinmemesi gereken veriler barındırdığını açıkça belirtir. Meseleyi örnekleyebilmek adına psikolojinin eserlerden istifadesi konusuna daha da geniş bir bakış açısı ile yaklaşır ve bir milletin ortak hafızasını oluşturan, erken dönem eserlerinin incelenmesi ile milletin ortak karakterine, manevi özelliklerine, arzu ve ihtiraslarına dair önemli çıkarımlara varılabileceği bilgisini de paylaşır. İbrahim Alâettin bu konuda İran'da *Şehname*, Antik Yunan'da *İlyada* ve *Odyseia* eserlerini örnek olarak işaret ederken kendisinden yaklaşık yirmi üç sene sonra Sabri Esat Siyavuşgil'in (1941) *Karagöz* üzerine "psiko-sosyolojik bir deneme" alt başlığı ile yayımladığı çalışmada folklor ve psikoloji ilişkisi üzerinde durması, İbrahim Alâettin'in yazısında yer verdiği fikirlerin öncüllüğünü bir kez daha kanıtlar niteliktedir. Psikolojinin edebi eserlerden istifadesi söz konusu olduğunda edebi eserin içinde barındırdığı psikolojik süreç temelde edebi eseri yaratan sanatçıya dayanmaktadır. İbrahim Alâettin'in üzerinde durduğu ve ayrıntılı olarak irdelediği ikinci mesele sanatçının psikoloji biliminden istifadesidir. "*Bir sanatçının ruh hallerini tespit için ne yapması gerektiğini*" kendisine adeta bir araştırma sorusu olarak belirleyen İbrahim Alâettin yazı dizisi boyunca bu sorunun yanıtları üzerinde durur. Çıkış noktasını ise sanatçının eğer iyi bir sanatçı ise biraz da psikolog olması, kendini ve mahiyetini daha iyi görmek ve göstermek için psikoloji metotları hakkında fikir sahibi olması gerektiği oluşturmaktadır. İbrahim Alâettin, çıkış noktasından hareketle sanatçıların bilmesi gerektiğini düşündüğü psikoloji metotlarını anlatır; sanat eserlerindeki ruh tahlillerinin psikoloji biliminin içgözlem (içebakış) ve dışgözlem (dışabakış) yöntemleriyle yapıldığını belirterek her iki yöntem üzerine de ayrıntılı bilgi verir. Verilen bilgiler, bir yandan psikoloji terimlerini diğer yandan anlatılan durumlara uygun seçilen örnekleri içinde barındırmaktadır. İbrahim Alâettin, ilk iki yazısında içgözlem yönteminin anlatımına yer verir. Ruhsal bir durumu anlamlandırabilmenin ve açıklayabilmenin en etkili yollarından biri olarak görülen bu yöntemin esasını "*nefsimizde geçen bir hadise-yi ruhiyeye dikkat ederek onu izah etmek*" cümlesiyle açıklar. İbrahim Alâettin tarafından yöntemle dair verilen bilgilerin içinde sanat eserini üreten sanatçı tarafından sevincin, üzüntünün ya da herhangi bir duygunun tesirindeyken ruh halinin geçirdiği safhalara dikkat edilerek onların paylaşılması, yazıya dökülmesi ile içgözlem yönteminin kullanılmış olduğu, bu yöntemin sübjektif yöntem olarak da anıldığı; içgözlem yöntemi ile kaleme alınan sanat eserindeki öznelğin bir anlamda zaruri olduğu ve bu zaruriyetin sanat eserinde bulunması gereken şahsiyet unsuruna sıkı sıkıya bağlılığı üzerinde durulur.

İbrahim Alâettin'in yazılarında ele aldığı mesele itibarıyla sanatın özü, sanatçı ve sanat eseri üzerine birtakım fikirleri Batılı bilim insanlarına atıfta bulunarak tasnif edip ayrıntılı bir biçimde açıkladığı görülür. Savunduğu ve anlatmak istediği meseleleri temellendirecek fikirlerin bazılarını ilk olarak bir Fransız bediiyatçının fikirleri aracılığıyla açıklık getirir. Bunlar, sanat eserinde ihtiras, şahsiyet ve seciye gibi unsurların mutlaka bulunması ve sanatçının ele aldığı meseleyi şahsi ve orijinal bir şekilde anlamak, hissetmek ve aktarmak zorunluluğunu duyması gerektiği, şahsiyeti olmayan bir sanatçının üslubunun da olamayacağı gerçeğinin yanında sanatçının birbirinden pek de farklı olmayan insanların aksine genel olandan ayrılıp hatta derinlik ve anlaşılabilirlik açısından diğerlerine göre üstün sayılabileceğidir. İ. Alâettin, bir kopyadan ibaret olmayan sanatı, sanatçının tabiatı taklit ettiği zamanlarda bile gördüğünü birebir kopyalamak yerine yorumlamayı ön planda tutmasının şahsiyetten kaynaklandığı gerçeğini Bacon'un "*insan,*

sanatta ruhunu tabiata ilave ve mezceder” sözü ile de destekler. İbrahim Alâettin, atıfta bulunduğu bir diğer isim, Alman psikologlarından [Hermann] Ebbinghaus’un çalışmalarına dayanarak bir sanat eserinde mevzu, şekil ve şahsiyet gibi unsurların gerekliliğinin altını çizerek sanatçının yarattığı eserin konusuyla, üslubuyla ve şahsiyetiyle bir bütün olarak kendini göstermesinin söz konusu olduğuna değinir.

İbrahim Alâettin’in sanat eseri ve sanatçının konumu noktasında referanslarla da destekleyerek açığa çıkardığı fikirlerinin vardığı yer; bir şairden ya da tüm sanatçılardan beklenenin kendi ruhlarını gösterebilmeleri gerekliliğidir. Öznelliğin sanat eseri için ne denli önemli olduğunun açığa çıktığına değinirken adını andığı diğer isim Freud olur. Freud’un psikanaliz adını verdiği ruh tahlili metodunun insanın bilinçaltındakilerin ortaya çıkarılabilmesi için ruhun araştırılmasını kapsadığını sözlerine ekler. İçgözlemin lüzumuna ve önemine dair değindiklerine ek olarak insan ruhunun barındırdıklarının açıkça dile getirilebilmesinin kolay gibi görünse de o kadar kolay olmadığını; öznel yöntem ile yürütülen ruh tahlilleri sırasında hataya düşmenin de mümkün olabileceğini unutmamak gerektiğini hatırlatır. İçgözlem sırasında düşülebilecek hatalara karşı gözetilmesi gereken noktaları ve aynı zamanda edebiyat için kullanılabilir metotları da okura aktarmaya devam eder. İçgözlem yönteminin uygulaması esnasında sanatçının karşılaşabileceği sakıncaları sıralayan İbrahim Alâettin, öncelikle sanatçının içinde bulunduğu zaman dilimi içinde duygularına ve ruh haline dair tespitlerini ve gözlemlerini dakikası dakikasına yazıya aktarabilmesinin zorluğu karşısında hafızanın gücünden faydalandığına değinir. Sanatçının yaşadığı hisleri ve ruh halini hatırlaması ile ne kadar zaman geçerse geçsin hafızası sayesinde anlatabileceğini örneklerle de destekleyerek dile getirir. Bu, Lamartine’in, Musset’nin ve Hamid’in eserlerini, sevdikleri insanları kaybettikleri anda yas tutarken değil aradan bir zaman geçtikten sonra sevdiklerinin kaybı karşısında hissettikleri duyguları etkileyici bir şekilde yazdıkları örneğidir. Öznelliğin odak noktasında tutulduğu içgözlem yönteminin bir diğer sakıncası aynı kişinin hem incelemeye konu olan hem de inceleyen/araştıran kişi ile hem gözleyen ve hem de gözlenen konumundaki kişinin örtüşüyor oluşudur. Fakat bir sakıncadan bahsetmesine rağmen William James’in araştırmasına dayanarak bunun aşılabileceği bilgisini de paylaştığı görülür.

Yazılarda içgözlem yönteminin ruhu anlamak konusunda çok önemli bir yere sahip olmasına rağmen sanatçının amacına ulaşmasının tek yolu olmadığı da vurgulanır. İçgözlem her ne kadar özneliği barındırıyorsa da nesnel gerçeklerle çatışmamalı; nesnel gerçekleri göz ardı ederek öznel bir tavırla sanat eserine yaklaşılmalıdır. Kimi zaman sanat eserindeki estetik unsur göremeyişin, yaratıcının kullandığı tekniğe ve fikir dünyasına ulaşamama sebebiyle de olabileceğini savunan yazar bu bağlamda, Türk edebiyatından örnekler de (hece vezni ile yazan ya da Türk şiirinde yeniliğin öncüsü olan şairlerin şiirlerini klasik edebiyat taraftarlarının başarısız bulup küçümsemesi gibi) verir. İbrahim Alâettin’in içgözlem yöntemi doğrultusunda dikkati çektiği son nokta bu yöntemin edebi metnin yaratımında kullanılırken başarıya nasıl ulaşılabilir olduğu olur. Dört madde halinde sıraladığı -sanatçıyı başarıya götürecektir- şartların ardından verdiği hükümler ise sıralanan şartların yaratılışın, çevrenin ve eğitimin birleşmesiyle ortaya çıkabileceği; sanatçının kendini gözlemleyip ruhuna dikkat kesilip onu anlatmaya çalışarak eserindeki ruh tahlillerinin başarısını artırabileceğidir.

İbrahim Alâettin, yazı dizisindeki, edebi metnin yaratımında kullanılmak üzere -sanatı, sanat eserini, sanatçıyı odak noktasında tutarak- inceliklerini aktardığı içgözlem yönteminin yanı

sıra üçüncü, dördüncü ve beşinci yazılarda bu kez dışgözlem yönteminin sanat eserinde nasıl kullanılabileceğine dair bilgi verir. Bu yöneme psikolojik tahliller konusunda neden ihtiyaç duyulabileceğini ise içgözlemin her zaman şair ve sanatçı için eserini kurgularken yeterli veriyi sağlayamayabileceğine göndermede bulunarak açıklar. Psikoloji tarihinin başlangıcında insan psikolojisine dair sorulara yanıt bulabilmek için içgözlem yönteminin kullanılmasının ardından, ilerleyen zaman diliminde yaşanan bilimsel gelişmelerle, zihinsel olayların sağladığı verilerin güvenilirliğinin şüphe uyandırmasıyla gözlenebilir dış göstergelere odaklanmak olan dışgözlem yöntemine başvurulduğu görülür. Bu sebeple İbrahim Alâettin de psikolojideki gelişmelere dayanarak sanatçının eserini üretirken psikolojiden faydalanması noktasında dışgözlem yönteminden de bahseder. Alâettin, farklı deliller vasıtasıyla insanların bazı fikirlerine ve duygularına ulaşmanın mümkün olabileceğini; bu delillerin ise kişinin dış dünyadaki görünüşü, kullandığı kelimeler, üslubu, hal ve hareketleri hatta vücut hatları gibi somut göstergeler olduğuna değinerek yöntemin gerekliliğine vurguda bulunur. İbrahim Alâettin yazılarının devamında bahsi geçen yöntemin nasıl bir kapsama sahip olduğunu, psikolojik tahlillerdeki önemini, edebi metinlerde nasıl kullanılacağını Batılı bilim insanlarını referans göstererek örneklerle açıklama yoluna gider ve edebiyatın ve sanatın da faydalandığı psikoloji biliminin dış gözlem yöntemini kendi içinde dört kısma ayırır. Bunlar yüz ve vücut hareketleri; dil, yazı, resim kullanımı; vücut yapısının, vücuttaki herhangi bir uzvun şekli ve hali; insanın bazı nesnelere ya da olaylar karşısında sergilediği hareketler, verdiği tepkiler, yaptığı seçimler olarak sıralanır. Bir sanatçının metnini yaratırken insan davranışına ve bedenine odaklanmasının insan psikolojisine dair önemli veriler sunacağı gerçeğinin ayrıntılı olarak anlatıldığı yazılarda, insan vücudunun ölçüleri üzerine eğilen teknik Antropometri, el yazısından kişilik tahlili yapılan Grafoloji ve insanın yüzündeki çizgilerden ruhsal yapısına dair çıkarımda bulunulan Fizionomi gibi alanların içerdikleri bilgiler de bu kapsamda irdelenmekte ve örneklenmektedir. Pek çok bilgiyi içinde barındıran bu yazılar, bir sanatçının eserini yaratırken psikoloji alanındaki gelişmelerden hangi koşullarda nasıl istifade edebileceğine işaret ettiği gibi diğer yandan okurlara da edebi eserleri anlamlandırma konusunda kaynaklık etmektedir.

İ. Alâettin'in'in yazılarının tamamı değerlendirildiğinde, verdiği bilgiler ve izlediği yol hakkında bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Yazar kaleme aldığı bu yazı dizisiyle özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren çığır açıcı gelişmeler yaşayan psikoloji biliminin sanat, sanatçı ve sanat eseri ile doğrudan ve -kimi zaman da- dolaylı ilişkisine göndermelerde bulunurken verdiği bilgilerin temelini psikoloji bilimi oluşturmaktadır. Psikoloji alanındaki gelişmelerin edebiyatla ilişkilendirilerek anlatıldığı yazılarda terim kullanımı dikkati çeken en önemli hususlardan biridir. Yazılarda, psikolojide kullanılan terimlerin orijinali önce Latin harfleri ile yazılır ve yanına da Türkçedeki karşılığı Arap harfleri ile verilir. “*Ruhi hadiseleri tedkik, cem ve telif eyleyerek birtakım kanunlar elde etmek için ruhiyatın muhtelif ve son zamanlarındaki mesaiye nazaran hayli zengin usulleri arasında en ziyade ma'ruf ve umumi olanı*” sözleriyle tanımladığı Reflexion usulünün karşılığı olarak teemmül ya da tefahhus kelimelerini kullanan yazar iki kısma ayrılan bu usule dair ayrıntılı bilgiler verirken terim kullanımını titizlikle sürdürür. İbrahim Alâettin, bahsi geçen usulün bugün içgözlem (içebakış) olarak adlandırılan ilk kısmı için introspection, teemmül-i dahili ya da tefahhus-ı dahili, tefahhus-ı şahsi, methode subjective, usul-i enfüsi terimlerini; dışgözlem (dışebakış) olarak adlandırdığımız ikinci kısmı içinse extropection, teemmül-i harici, tefahhus-ı şeyî, istibsar usulü ve methode objective

terimlerini kullanır. Kullandığı terimler ve anlattığı metotlar doğrudan psikoloji bilimi ile ilgili olsa da aktardığı bilgiler sanat ve edebiyat ile bağlantılı bir şekilde sunulur. Çünkü yazarın amacı da psikoloji ve edebiyat arasında karşılıklı bir etkileşimin varlığına dikkatleri çekmektir. Etkileşim psikolojinin edebi metinlerin tahlilinden bazı veriler çıkarabileceği ve psikoloji biliminin ulaştığı verilerden hareketle edebi metinlerin yazılabileceği gerçeğine dayanmaktadır. İ. Alâettin her ne kadar batıda gelişen bir bilim dalına dair bilgileri paylaşıyor olsa da edebiyat ile bağ kurarken sadece Batı edebiyatından bahsetmez aynı zamanda Türk edebiyatından isimleri de anar ve bahsettiği durumu açıklayabileceği bir örnek varsa Türk edebiyatından da örnek verir. Musset, Alphonse Daudet, Lamartine, La Fontaine gibi isimlerin eserlerine olduğu gibi A. Hamid, T. Fikret, Orhan Seyfi, Enis Behiç, Yusuf Ziya gibi Türk sanatçıların eserlerine de göndermede bulunur. Psikoloji, edebiyat bilimi ya da farklı alanlarda çalışmalar yürüten Batılı isimlerin fikirlerini paylaşması ve doğrudan onların bazı ifadelerini aktarması İbrahim Alâettin'in metnini kuvvetlendirir. Andığı isimler arasında Sigmund Freud, Hermann Ebbinghaus, Sir Francis Galton, William James, Théodule-Armand Ribot gibi isimler psikoloji biliminin önde gelen araştırmacılarıdır. Bunun yanında anlattıklarını desteklemek için Newton, Bacon, Bergson, Bufon, Darwin gibi pek çok bilim insanının, düşünürün fikirlerinden de faydalanır.

Her bir yazısının sonunda bir sonraki yazıda anlatacaklarını okuru ile paylaşan Alâettin, derginin on ikinci sayısında yer alan beşinci yazının sonunda da bir sonraki yazıda okurun bulacaklarını belirtmiş olsa da bu yazı dizisinin altıncı yazısı dergide yer almamakta; yazı dizisinin tamamlanamadığı görülmektedir.

SONUÇ

Modern Türk edebiyatında edebiyat ve eleştirinin disiplinlerarası bir kimlik kazanması büyük ölçüde süreli yayınların da katkılarıyla gerçekleşmiştir. Türk basın tarihine, başlangıcından günümüze gelene değin eleştirel bir gözle bakıldığında bu durumun sayısız örneği ile karşılaşılır. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde kısa süreli de olsa yayın hayatında varlık gösteren *Şair* dergisi de bu bağlamda önemli bir örnek olarak basın tarihinde yer almaktadır. Dergideki edebi eleştirilerden biri olan İbrahim Alâettin'in bilimsel gelişmeler ışığında kaleme aldığı yazı dizisinin varlığı; edebiyatın farklı disiplinlerle kurulacak bağ aracılığıyla beslenmesinin önemine ve süreli yayınlardan edebiyat araştırmaları alanında sağlanacak faydaya işaret etmesi bakımından değerlidir. Avrupa'da psikoloji biliminin gelişiminin yakından takip edildiği dönemde İbrahim Alâettin'in hem edebiyat ve psikoloji eğitimi almış bir aydın hem de bir sanatçı olarak çok yönlülüğünü de göstererek edebiyat ve psikoloji arasında kurduğu bağ dikkate değerdir.

İbrahim Alâettin, "Psikoloji ve Edebiyat" başlığını taşıyan yazılarında edebiyatın psikoloji bilimi ile içiçeliğini vurgulayarak özellikle hem metin çözümlemede hem de yazma sürecinde edebiyatın psikoloji biliminin verilerinden nasıl faydalanabileceğine açıklık getirme amacındadır. Her ne kadar yazı dizisini tamamlayamamış olsa da yayımlanabilmiş beş yazının da temelini oluşturan psikoloji biliminin verilerini ele alırken Batılı kaynaklardan faydalandığı ve hemen her fırsatta Batılı bilim insanlarına ve dolayısıyla onların bulgularına göndermede bulunduğu görülür. Yazılarında genel hatlarıyla savunduğu sistematik anlayış edebi eseri değerlendirirken de yaratırken de iç ve dış gözlem yöntemleri olur. Her iki yöntemi de ayrı ayrı ele alarak bu yöntemlerin ayırıcı özelliklerine, kullanım olanaklarına, sakıncalarına/eksikliklerine değinir; hemen her durumu örneklemeye çalışır ve böylece her ikisinin de kazançlarının, faydalarının

yanında eksikliklerinin ya da hatalı yanlarının da bulunabileceğine dikkati çekmek ister. İbrahim Alâettin yazılarında, sanatçının kendi ruhuna, duygularına dönüp kendi içsel deneyimlerinden yola çıkarak eserini kurgulamasına; dışgözlem yöntemi ile de karakter yaratmada davranış biçimlerinin, dil ve üslubun, fiziksel özelliklerin insan psikolojisine dair veriler barındırıyor oluşuna değinir. Konularını hem Türk hem dünya edebiyatlarından, edebi türleri de dikkate alarak somut örneklerle okurlara aktarır. Bu çalışmayla psikoloji biliminin edebiyat ile kurduğu bağa dair süreli yayınların içerdiği verilerin taranması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

- Ahmet Şuayb (2018). *Hayat ve Kitaplar*, (Haz. Erdoğan Erbay), İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Altun, Işıl (1997). *Şair ve Şair Nedim Dergileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kocaeli.
- Çetin, Attila (1996). "Gövsâ, İbrahim Alâeddin", *İslam Ansiklopedisi*, S.14, s.158-160.
- Çıkla, Selçuk (2009). Tanzimattan Günümüze Gazete-Edebiyat İlişkisi. *Türkbilig*. S.18, s.34-63.
- Düşmez, Sercem (2010). *Şair Mecmuasının Milli Edebiyat Açısından İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Edirne.
- Eliuz, Ülkü (1996). *İbrahim Alâettin Gövsâ Hayatı ve Şiirleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Elazığ.
- Ercilasun, Bilge (1998). *Servet-i Fünun'da Edebi Tenkit*, Ankara: MEB Yay.
- Ercilasun, Bilge (2013). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gürel, Zeki (1992). *İbrahim Alâettin Gövsâ ve Çocuk Edebiyatımızdaki Yeri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- İbrahim Alâettin (1918). Psikoloji ve Edebiyat 1, *Şair*, S.2, s.23-25.
- İbrahim Alâettin (1918). Psikoloji ve Edebiyat 2, *Şair*, S.3, s.39-42.
- İbrahim Alâettin (1919). Psikoloji ve Edebiyat 3, *Şair*, S.5, s.75-77.
- İbrahim Alâettin (1919). Psikoloji ve Edebiyat 4, *Şair*, S.8, s.121-122.
- İbrahim Alâettin (1919). Psikoloji ve Edebiyat 5, *Şair*, S.12, s.186-188.
- Karaburgu, Oğuzhan (2005). Bir Şairin Dergisi: *Şair. Arayışlar*, S.7 (13), s.75-88.
- Kılıç, Rüya (2015). Türkiye'de Modern Psikolojinin Tarihi: 'İlm-i Ahvâl-i Ruh 'İlmü'n-Nefs/Ruhiyyat, *Kebikeç*, S.40, s.21-36.
- Odabaşı, İ. Arda (2016). Osmanlı Matbuatında Milliyetçilik ve Psikoloji, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, s.75-117.
- Özbek, Seda (2016). *Nesir Yazarı Olarak Cenap Şahabettin*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Sakallı, Fatih (2012). Ahmet Şuayb'ın "Musahabe-i Edebiyye" ve Diğer Yazıları, *Türkbilig*, S.24, s.171-186.

Siyavuşgil, Sabri Esat (1941). *Karagöz psiko-sosyolojik bir deneme*, Maarif Matbaası.

Tarakçı, Celal (1986). *Cenap Şahabeddin'de Tenkit*, Samsun.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EK:

PSİKOLOJİ VE EDEBİYAT¹⁰

- 1 -

Evvelce eserler, bilhassa manzum veya mensur şiirler, tahassüslerin, heyecanların ifadesi, daha toplu bir tabir ile ruhun lisanı olduğu için şiir ve edebiyatın psikolojiden ve psikoloji usullerinden istifade etmesi pek tabiidir. Zaten psikoloji ilim ve fen olarak mevcut değil iken ruhî hadiselerin teşhis ve tebliğini en mükemmel bir surette ifa eden lisan şiir idi. Mesela ruhun hayati ve ezeli bir fırtınası olan aşk, en iptidai insanlar tarafından bile terennüm ve tasvir edilmişti. Şark ve garbın esatiri, kasaid ve hikâyatı, birçok asrın mahsulü olan enâfis-i asar hatalı veya noksan olsa bile ale-l-ekser bu "vetîre-i ruhiyye –Pcessns" Psychologique'un tahsil ve ifadesine münhasır gibidir. Yalnız ibtidai insanlar değil, silsile-i hayvanatın az çok tekemmül etmiş aksamı bile ruhunu intak etmek hususunda belagat-ı mahsusaya maliktir. Fi-l-hakika muhtelif evzâ' ve harekât, sadalar ve feryatlar dertli hadiselerin manidar birer vasıta-yı tezahürü değil mi? Bütün bu vesaitin en mükemmeli lisan ve lisanın en kavi ve müesser şekli asar-ı şiiriyyedir. Binaen aleyh psikoloji için asar-ı edebiyeye -medar-ı hükm olmasa bile- istifade bahşır. Nitekim bir milletin asar-ı san'atı, bilhassa mevlüdat-ı edebiyesi ruhi seviyesini, şecaatlerini, arzu ve ihtiraslarını bize en iyi bir surette naklettiği için cemaat-i ruhiyatı bir mecmûa-yı efradın seciyesini, harsını en ziyade bu vasıta ile tedkik ve tayin edebiliyor. Kadim İnan ve Yunan'ın maddi hayatlarını değil fakat ruhlarını, maneviyatlarını Şehname'lerinden, İlyada ve Odesa'larından okumak en emin bir vasıta-i ittıla'dır.

Bu umumi mutalaattan sonra düşünelim ki bir sanatkâr halat-ı ruhiyeyi bütün vuzuh ve sadakatle tespit edebilmek için nasıl hareket etmelidir? Çünkü her eser-i edebîde az çok bir tahlil ruhu varsa da bu ruhî tahliller muvaffakiyet itibariyle pek çok tefâvüt arz ederler. İyi bir sanatkâr muhakkak biraz da psikolog olur. Fakat kendine fazla merbut olmak, harici daha az görmek, tecrübelerden, tahkiklerden müstefid olamamak gibi noksanlarla eseri kıymet-i tahlil itibariyle zayıf olmak ihtimalindedir. Gerçi bir Fransız darb-ı meselinin dediği gibi "Büyük fikirler kalpten

¹⁰ *Şair*, 7 Aralık 1918, nu.2, s.23-25.

İbrahim Alâettin, birinci yazısındaki yazım yanlışlarını ikinci yazısının sonunda yayımlamıştır. Yazarın "Tashih" başlığı altında paylaştığı kelime hataları, tarafımızca yapılan harf çevrimi esnasında metnin orijinalini korumak adına değiştirilmemiştir. Metindeki değişmesi gereken kelimeler için iki numaralı yazının sonundaki tashih notuna bakılmalıdır.

gelir.” Lakin harici müşahedenin kalbe vuzuh, fikre cila verdiği de inkar olunamaz. Şu halde bir sanatkar kendini ve muhîtinin daha iyi görmek ve göstermek için psikoloji metotları hakkında az çok bir fikir edinmelidir.

Ruhî hadiseleri tedkik, cem' ve telif eyleyerek birtakım kanunlar elde etmek için ruhiyatın muhtelif ve son zamanlarındaki mesaiye nazaran hayli zengin usulleri arasında en ziyade ma'ruf ve umumi olanı teemmül veya tefahhus “Reflexion” usulüdür ki hadisetin tabiatı Nature itibariyle tedkikini ihtiva eder. Ve teemmül-i dahili ve harici olmak üzere iki kısma ayrılır.

Asar-ı sanattaki ruhî tahliller suret-i umumiyede teemmül-i dahili Introspection usulüyle yapılmış olduğu için bunda biraz ısrar etmeyi müfid buluyorum.

Aşıkardır ki bir ruhî hadise kimin üzerine icra-yı tesir etmiş ise onun tarafından meş'urdur. Yani onun saha-yı şuuruna dahildir. Şu halde ruhî hadiselerin mahiyetini tayin için en muvaffak usullerden biri ve belki birincisi budur. Nefsimizde geçen bir hadise-yi ruhiyeye dikkat ederek onu izah etmek: işte bu usulün esası. Bir sevinci, bir teessürü duyduğumuz zaman halet-i ruhiyemizin aldığı safahata dikkat ederek onları söylemek veya yazmak suretiyle tespit edersek tefahhus-ı dahili veya derunî suretinde bir tedkik ruhu yaymış oluruz. Buna “usul-i enfüsî Méthode Subjective” unvanını veriyorlar. Herkes ruhunu vasıta ile tebliğ ediyor. Hele sanat eserlerinde enfüsü olmak adeta zaruridir. Çünkü onlarda “şahsiyet” unsurunun bulunması elzem ve şarttır.

Fransız bediiyatçılarından “لو سين بروي” eser-i sanat için üç unsur tadad ediyor: İhtiras, şahsiyet, seciyye.. “Sanatkâr -diyor- şahsi ve ibtikârî Originale bir surette anlamak, hissetmek, tebliğ etmek mecburiyetindedir. Şahsiyeti olmayan mutavassıt sanatkarların üslupları da yoktur. Belki bir nev'i tarzları ve tarikleri bulunabilir. İnsanların birçoğu yekdiğerinden az farklıdır. Halbuki sanatkâr âmmeden ayrılmalı, tabiat itibariyle olmasa bile derinlik ve vuzuh itibariyle temayüz etmelidir. İhtirasın şahsiyeti ve ibtikarını -eğer samimi ise- tabiatıyla tarz-ı tebliğ üzerine de icra-yı tesir eder. El verir ki dogmatik bir terbiye sanatkarın tabii evsafını ihlal etmiş olmasın. Sanatın kopyadan ibaret olmaması, tabiatı taklit ettiği zamanda bile bir şekli-izahtan, bir Interprétation dan ibaret bulunması şahsiyet unsurundan ileri gelmektedir. Yani “Bacon”ın meşhur formülü mucibince insan, sanatta ruhunu tabiata ilave ve mezceder.

Kezalik Alman psikologlarından “Ebbinghaus” sanat için üç şart der-miyan etmektedir: Mevzu', şekil ve unsur-ı şahsiyet. Sanatkara karşı hulasaten diyor ki: “Mevzuunla beni alakadar et; üslubunla o alakayı idame ve beni meşgul eyle! Ve nihayet şahsiyetinle ne vücuda getirmeye muktedir olduğunu bana göster!” ve şahsiyet hakkında sanatkara şu satırları tevcih ediyor: “Mevzuun ve üslubunla olduğu kadar ve belki ondan daha fazla beni bizzat kendiliğinle de memnun et. Mevzuda benim görmediğim, sezmediğim hususiyeti göster! Bana alemin önünde teşhire layık bir ferdiyet isbat et! İsyankâr mevzua emniyetle ve külfetsizce nasıl hakim olduğunu ruhunla ona ne suretle nüfuz ettiğini irâe et! İktidar-ı beşerî ve onun tabiat üzerindeki hakimiyetini görmek beni yükseltir. Çünkü seninle rekabete girişmesem bile ben de bir insanım. Ölgün renklerden güneşin âteşin hayatını nasıl parlatıyorsun. Bütün bunları bana anlat!”

Görülüyor ki şairden ve her türlü sanat sahibinden beklediğimiz en büyük lütuf bize ruhunu ifşa edebilmesidir. Demek ki tefahhus-ı şahsî veya usul-i enfüsî dediğimiz tarz-ı tedkik, asar-ı sanat için çok ehemmiyetlidir. “Freud” gibi bazı Alman müelliflerin “tahlil-i ruhî Bpsychoanalyse”

unvanını verdikleri bu usul mâdûn-eş-şuûr geçen hadisat hakkında nefsimizin bir teftişi mahiyetindedir.

Rüyalarımız -ki mâdûn-eş-şuûr olmak itibariyle pek bariz ahval-i ruhiyyedendir- yine bu usul ile tahkik ve teftiş edilir.

Yek-nazarda insan zanneder ki nefsimizde geçen hadisata tercüman olmak pek basit bir iştir. Fakat enfüsî usul tatbik edilerek yapılan ruhî tahlillerde bazen ne kadar hata ve gaflete uğranıldığını da unutmamak lazım gelir.

Bu hususta riayeti lazım olan nukâtı ve edebiyat için ruhiyatın şayan-ı istifade olan metotlarını diğer makaleye terk ediyorum.

İbrahim Alâettin

PSİKOLOJİ VE EDEBİYAT¹¹

- 2 -

Eser-i sanatın en mühim şartlarından birisi “şahsiyet ve seciyye” olduğuna nazaran “enfüsî usûl-i tetkike” “Introspretion”a müracaat etmek zaruri ise de muvaffakiyet pek de kolay değildir. Fi-l-hakika bu usûlün tatbiki epeyce nazik, müşkil ve hayli ihtiyata muhtaçtır. Çünkü tetkike başlanıldığı zaman yani dikkat-i nefsimizde geçen herhangi hâlet-i ruhiyeyi teftişe matuf olduğu zaman o hâlet-i ruhiye yavaş yavaş zâil olur. Meselâ insan şiddetli bir hiddet esnasında bu hâlet-i ruhiyeyi tetkik edecek olsa gazap hali zevâle yüz tutar. Bundan dolayıdır ki bazı ruhiyâtşinaslar bu usule fazla itimat edilmemek lazım geleceğini söylerler. Zaten sâha-i şuûr mahdud olduğu için heyecanın tefekkürü ve bi-l-mukabele muhakemenin tahassüsü nehy edeceği âşikârdır. Lâkin tetkik esnasında hâlet-i ruhiyenin firar ve zevâli hakkındaki bu itiraza, “hafıza”dan bahsetmek suretiyle mukabele etmek mümkündür. Nitekim şiddetli bir korku ve tehlike içinde şuûrumuz bizi tedhiş eden mefhum ile meşbû olur ve fi-l-hakika tahassüsâtı teftiş etmekten âciz kalır. Fakat o korku zâil olduktan sonra sâlim ve müstakil kalan şuûrumuz hafızamıza müracaat ederek intibaâtını teftiş ve kayda imkân bulur. Meselâ ölüm tehlikesi karşısında kaldığı zaman bütün hayat-ı maziye, sevgililerin simaları ve hatıraları birkaç saniye içinde fevkalade seri’ bir sinema şeridi halinde insanın hayalinden geçermiş. Psikologların kaydettiği bu hâlet-i ruhiye şüphesiz hafızanın delâletiyle tecrübe olunmuştur. Nitekim sanatkâr da esna-yı heyecanda teheyhücünü teşrih ve ifade edemez. Zaman-ı tahassüs geçtikten sonra hafızasının îanesiyle yaptığı tahliller eğer muvaffakiyetli ve samimi ise biz de aynı vaziyetteki tahassüsâtımızla bütün o tahlillere iştirak eder ve şâirin heyecanlarını yaşarız. Meselâ “Lamartin”in, “Musse” ve “Hâmid”in matemleri şüphesiz en âsude zamanlarında tahlil edilmiştir. Bununla beraber hafızalarındaki kuvvetli intibaâtı muvaffakiyetle naklettikleri için bizi sürüklemek kudretini hâizdirler. Çocukluk hayatlarındaki ahval-i ruhiyeyi bize nakleden müellif ve muharrirler de eğer fitraten psikolog iseler yirmi otuz sene evvele ait tecessüslerini bile o kadar güzel naklederler ki sabâvetimizde müşâbih müessirât varsa o hayatı âdeta tekrar ederiz. Bilfarz “Alphonse Daudet” kendi çocukluk ve gençlik hayatına dair olan “Küçük Şey- Petit Chose” isimindeki hikâyesini ne kadar tahlilkâr bir kudretle yazmıştır. Şüphesiz ki onlar derhal tahlil edilmiş tahassüsât değil, canlandırılmış hatıratın ibarettir.

¹¹ Şair, 26 Aralık 1918, nu.3, s.39-42.

Bahsettiğimiz bu enfüsî tetkik usulünün maruz olduğu diğer itirazlardan birisi de bu usulde aynı şahsın hem mevzu, hem müdekkik olması, hem manzur hem de nâzır bulunmasıdır. Şahsiyetin tezâufu gayr-ı tabîi bir hal addedildiği için bu tarzda yapılan tetkikât-ı ruhiyeye emniyet şüphelidir derler. Halbuki Amerikalı psikolog “William James”ın “şahsiyet” hakkındaki tetkikâtında görüldüğü vechile bizde her hal ve vaziyete göre pek muhtelif benlikler mevcuttur ve bu müteaddid “anılar” yek-diğerinin gıyabında birbirlerini tetkike imkân bulabilirler. Meselâ ben resmî ve mükellef bir mecliste îrad-ı nutk edecek bir mevkideyim, kendime ve sözlerime ehemmiyet verilmesini istiyorum. Bütün harekât ve etvârım, tefekkürât ve teccessüsâtım muhitimin telkînât ve îcabâtı altında o zamanki benliğime uygundur. Birkaç saat sonra evime döndüğüm ve ailemin tabîliği ve lâubaliliğiyle muhât bulunduğum zaman yeni bir benlik iktisab ediyorum. Kezalik evimde bile efrad-ı ailemin her biri bilfarz çocuğum, hizmetçim muvacehesinde yine ayrı benlikler taşıyorum. Ben ne kadar çok samimi ve ne kadar az ca’lî olsam bu pek muhtelif benlikleri takınmak hususundaki mecburiyetim hayatımın zaruri îcabıdır. Şu halde muhtelif benlikler az çok yekdiğerinden münfekk olduğu için birbirini tedkik edebilirler.

Enfüs-i tedkik-i ruhiyeye tevcih edilen diğer bir itiraz da bu usul ile bir hadise-i ruhiyenin mürekkeb veya basit olduğunu bilmeye imkân olmaması suretindedir. Çünkü insan kendisini tahlil ettiği zaman üzerinde hâkim olan hâlet-i ruhiyenin heyet-i umumiyesini hisseder ve mürekkebâtını ayıramaz derler. Fi-l-hakika bir adamla yeni tanışsak, bize hürmet veya nefrete benzer bir tesir ilkâ etmiş olsa birdenbire bu hissin mürekkebât ve sevâikini ayırmak mümkün olmaz. Acaba o adamı simasından veya evzândan, sesinden veya sözlerinden veya bize ihsas ettiği herhangi hoş veya nâhoş temâyülünden dolayı mı sevdik veya sevmedik? Bunu yalnız enfüsî usule münhasır kalarak tayin etmek cidden müşkil ve belki gayr-ı kâbilidir. Nitekim birçok aşk romanlarında sevda mukaddimâtı olarak tahlil edilen gayr-ı muayyen ve maksatsız temâyüller, tercihler ve incizâblar böyle mürekkebâtı ayırlamamış ve heyet-i umumiyesiyle icra-yı tesir etmiş hâlât-ı ruhiyeye belîğ bir misâl olur.

Kısmen vârid ve muhikk olan bu mahzurlar ve itirazlar da gösteriyor ki tefahhusu-ı derûnî veya usul-ü enfüsî dediğimiz bu yol, ruhu anlamak hususunda pek mühim olmakla beraber bizi maksada îsal için tamamıyla sâlim değil ve diğer delillerin, usullerin îanesine muhtaçtır.

Bir de şurasını daima hatırdan çıkarmamak lâzım gelir ki enfüsî Subjektif olmak sanatın bir hususiyetini ve ilim ve fenden mâ-bih-il-tefrîk olmakla beraber eser-i sanatın hakikat-ı nefsiyeye tamamî-i muvâfakatı ve ruhun harici Objektif hakikatleriyle teâruz etmemesi de şarttır. Binaen aleyh “Sanat enfüsîdir; ben böyle görüyor ve böyle hissediyorum.” diyerek kudretsizliklerini mazur ve makbul göstermek isteyen acemi sanat müntesiplerinin mazeretleri elbette şâyan-ı kabul değildir. Çünkü sanatkâr benden ne kadar ayrı ve ne derece yüksek olursa olsun nihayet ben de bir insanım ve benim göremediklerimi, hissedemediklerimi onda görülmüş ve hissedilmiş bulmak beni memnun eder. Şiirde, edebiyatta üslûbun, kelimelerin hatta veznin ve kafiyenin uyandırdığı tedâit ve teselsül-i efkâr ile asıl hissinden ayrılan ve tercüman olacağı hâlet-i ruhiyeyi kaybeden acemi şâir kendini aldatmış olsa bile beni ikna edemez. Eğer sanatkâr şahsiyet ve seciyyesini, heyecanını hakikaten tebliğ edebilmişse ben ondan ne kadar uzak olsam, hatta onu ne kadar anlamasam yine az çok mütelezziz ve müteheyyc olmam lâzım gelir. Bu fikre bilfarz musikiden misâl olarak itiraz etmek hatıra gelir ve meselâ denebilir ki “Musikiden mütehassis olduğunuz halde bilfarz “Wagner” den müteheyyc olmuyorsanız bu noksan o deha-yı terennüme mi aittir?” Elbette hayır! Fakat burada benim sanatkâra karşı hissizliğime sebep onun ruhunu

tebliğ etmekteki aczi değil; benim ondaki vesaitle, “teknikle” ülfetsizliğimdir. Hâfız’dan, Fuzûlî ve Nedim’den mütehassis olup da Hâmid ve Fikret’e karşı lâkayt bulunan müze edebiyatı müntesipleri için de hal böyledir. Kezalik “Seyfi, Enîs, Yusuf Ziya, İhsan Mukbil..” gibi hece vezinli şiirlerinde pek muvaffak rûhî teşrihler bulunduranların yazılarından mütehassis olmadıklarını samimiyetle söyleyen aruz vezni muhibbân-ı muhafazakârânî de yeni vesâitle ülfetsizlikleri ve ülfet etmek istemedikleri için lâkayt bulunuyorlar demektir. Yoksa satırlara bir his tevdî edilebilmiş ise elbette “Kalpten kalbe yol vardır.”

“Usul-i enfûsî” yi sanat ve edebiyata tatbik ederken yani şair ve sanatkâr hâlet-i ruhiyesini tebliğ eylerken –bilerek veya bilmeyerek- riâyeti lâzım olan bazı noktalar vardır ki rûhî tahlillerde esbâb-ı muvaffakiyeti teşkil ederler:

Evvel emirde; ifade edilecek hâlet-i ruhiye evvelce veya hakikaten veya hayalen yaşanmış olmalıdır. Hakikaten yaşanmış olan vakâyi ve teheyycât cümle-i asabiyemiz üzerinde derin bir iz bırakacağı için sanatta pek kıymetli olan samimiyeti tevliid eder. Lâkin sanatkârın her tasvir edeceği mevzuu yaşamış olmasını istemek elbette mümkün değildir. Bunun için “Yahut hayalen yaşanmış olmalı” kaydını ilâveye lüzum görüyoruz. Hayalen teşhis veya ibdâ ettiğimiz hâdisât yine parça parça yaşanmış hallerin bir başka şekilde terkiibinden ibarettir. Meselâ bir tiyatro yazıyorsanız, mevzuunuz size ait bir sergüzeşt olmayabilir. Kezalik eşhâsa iade ettiğiniz maneviyat-ı zâtî duygularınız veya kanaatleriniz bulunmayabilir. Lâkin o mevzuu ve teferruatı üzerinde yapacağımız tahliller yine sizin maneviyatınızın parça parça bir eser-i in’ikasıdır.

Sâniyen: Ruhun kabiliyet-i intibâiyesi olmalı. Yani sanatkâr “hafıza-i hissiye” ye mâlik bulunmalıdır. Bu nev’ hafızası bulunmayan bir adam geçirdiği hâlât-ı ruhiyeyi etrafıyla muhafaza edemeyeceği için tahattur ve teşhis etmek kabiliyetine hâiz olmaz. Hafızanın ehemmiyeti yalnız müşâhedât-ı hariciyemiz hakkında değil, belki hadisât-ı bâtınıye ve ruhiyemiz hakkında da carîdir. Hafızası kuvvetli olmayan bir sanatkâr ibdâ’ hususunda da zayıf olur.

Sâlisen: Ruhumuzu tahlil ederken hatıramızı epeyce tecrid edecek esbâb ve sevâiki tefrik eyleyecek bir “dikkat”e mâlik bulunmalıyız. Zaten teemmül, murâkabe ve teftiş-i nefis demek bâtna müteveccih bir “dikkat” demektir. Sanatkârların, mütefekkirlerin ekseriya dalgın olmaları **قتارینک** bulunmamasından değil, belki bir cihete şiddetle mensûb ve mütemerkiz olmasındandır. Zaten yüksek bir zekâ veya dehâ bu nevden bir dikkatle daima müzeyyendir. “Dikkat” hakkında *Tedrisât* mecmuasında münteşir bir makalemde şu satırlar vardı:

“Erbab-ı dehânın dikkat-i iradîye hususunda herkese karşı bir tefevvuku bulunduğuna dair suret-i umumiyede bir fikir vardır. Nitekim “Bufon” “Dehâ bir sabr-ı medîdden ibarettir.” “Bergson” “Dehâ uzun ve devamlı bir dikkattir.” demiş ve “Newton” kanunlarını nasıl bulduğu hakkındaki suale “Daima düşünerek” şeklinde cevap vermiş olmasına bakılırsa bu umumî kanaat pek de yanlış değildir. Fakat zannolunuyor ki dikkat ne kadar fazla olursa dehâdaki azamet o nispette bulunur. Gerçi erbab-ı dehâ muayyen bir mevzu veya nokta üzerinde uzun müddet tevakkuf ve i’mal-i zihin edebilirse de bu ısrar iradî dikkatten dolayı değildir. Belki fikrin bir servet ve ibtikâr olması bizce vârid olan bir mevzuda pek muhtelif nukât-ı nazarın, pek müteaddid köşelerin keşfine sebep olur ve dikkat yine tav’î bir şekilde temâdî etmiş olur. “William James” ın dediği gibi “Dehâyı halk eden dikkat olmayıp belki dikkati yaratan dehâdır.”

Rabian: Hafıza ve dikkat anasının yardımıyla hakikat ve samimiyeti temin edilen hâlât-ı ruhiyenin tamamen muhafaza-i sadakat edilerek tebliğ için sanatkâr elindeki “fırça, yay, kelime, üslûp...ilh” gibi vesaiti kudret-i salâhiyetle kullanabilmelidir.

Bütün bu şartlar şüphesiz ki fevrî olarak tahakkuk edemez. Yaratılışın, muhitin, terbiyenin mahsulüdür. Bununla beraber sanatkâr bu hususta temrînler yaparak kudret-i tahlilini az çok inkişaf ettirebilir. Yani kendini dinlemek, ruhunu teftiş ve tefsire çalışmak öyle bir terbiye-i nefsiyedir ki terakki ettikçe bir itiyad ve bütün âdetler gibi bir tabiat-ı sâniye haline girer.

Enfûsî tahlil-i ruhî usulünün şâir ve sanatkâr için kâfi olmayacağını yukarıda işaret etmiştim. Haricî tedkik ve müşâhede tarzlarını ve bunun edebiyat ile münasebetlerini diğer makalede mevzuu bahis edeceğim.

İbrahim Alaeddin

Tashih: Geçen hafta “Psikoloji ve Edebiyat” makalesinin tertibinde -eski matbaamızın lakaydisi yüzünden- manayı ihlal eden bazı tertip hatalarının bulunduğu görülmekle mühmelleri bir vech-i ati tashih olunur:

Birinci sütunun ilk satırında “evvelce” yerine “edebî” kelimesi konacak. İkinci sütunun altıncı satırındaki terkip “vetire-i ruhiye Processus psychique” suretinde olacak, yedinci satırında “tashih” kelimesi “tahlil”, on ikinci satırında “dertli” kelimesi “derunî” on sekizinci satırındaki “şecaatler” kelimesi de “temayüller” suretinde düzeltilecek.

Dördüncü sütunun beşinci satırında “bulunmaması” kelimesi “bulunması” suretinde yazılacak. Beşinci sütunun on dördüncü satırında “nasıl yaratıyorsun” kelimelerinden sonra “birkaç kelime ile bir seciyyeyi yahut bir hareketin en uzak ve en derin saiklerini nasıl izhar ediyorsun?” cümlesi ilave edilecektir.

İbrahim Alâettin

[PSİKOLOJİ VE EDEBİYAT]¹²

- 3 -

Bundan evvelki makalelerde “enfüs subjectif” usul ile tahlil-i ruhiyeden ve onun şeraitinden bahsetmiş, ruhu teşhis ve intaka memur olan şair ve sanatkâr için bu usulün kâfi gelmeyeceğini de ilave eylemiştim.

Şimdi de ruhu anlamak için ikinci feyyaz bir yol olan “şey’î, harici, afaki objectif” usulün sureti-i tatbikini mevzuu bahsedeceğim:

Hadisat-ı ruhiyeyi ve bunların delail ve kavanînini yalnız nefsimizde geçenlere kıyas ile öğrenmeyiz, belki hariçteki tezahürlerine nazaran da tedkik edebiliriz. Evvelki şekle “teemmül-i enfüs” deniyordu. Bu ikinci introspection surette tefahhus-ı şey’î veya teemmül-i harici “extropection” ismi veriliyor. Sima ve azadaki tahvilat ve harekât, jestler, lisan, yazı, resim vesaire gibi asar ve kazahürat, beynevi teşkilat, atrar ve meşvar... ilh gibi delail vasıtasıyla insanların muhtelif fikirlerine hislerine heyecanlarına intikal ediyoruz. Kezalik tarifat ve

¹² Şair, 5 Ocak 1919, nu.5, s.75-77. Bu yazı dergide başlıksız olarak yayımlanmış sadece üç sayısı ile numaralandırılmıştır; yazının sonunda ise İbrahim Alâettin imzası bulunmaktadır.

tasviratımız da birçok zaman yalnız bu hareketleri kelime veya fırça ianesiyle çizerek herhangi halet-i ruhiyeyi teşhis ve irad eyliyoruz. İşte ruhu tedkik için teemmül-i harici usulünü tatbik etmek bundan ibarettir. Buna “müşahade veya istibsar observation” ismini de verebiliriz. İhvan-ı ruhiyeye alamet olarak tanıdığımız işaret ve hareketleri hayat-ı hariciyeye yaptığımız dikkatler sayesinde öğrenmişizdir. Kezalik birçok sanatkârlar, bilhassa romancılar deruni halleri tebliğ hususundaki muvaffakiyetlerini hayattaki dikkatlerine ve nüfuz-ı nazarlarına medyundurlar. Hatta “Galton” gibi bazı psikologlar da malumat-ı ruhiyelerinin bir kısmını sokaklardan, salonlardan, her türlü mecma’larla temas ettikleri insanlardan toplamışlardır. Enfüs usulü nasıl bir maksat-ı ilmimiz olmayarak dahi kullanıyorsak şey’î tarz-ı tahlili de bir ilim usulü halinde tanımaksızın böyle istimal etmekteyiz. Ancak ilme mahsus bir intizam ve insicam ile mahiyeti hakkında bir fikir edinirsek yaptığımız tahliller elbette daha şuurlu ve daha emniyet-bahş olur.

Şey’î usul-i teemmül veya istibsâr dediğimiz tarz ahval-i ruhiyeyi delalet-i hariciyelerine ve suret-i tezahürlerine nazaran tedkik etmek olduğuna göre bu suver-i zahireyi bir takım aksama tefrik etmek meseleye daha ziyade vuzuh verir. Psikolog “تلايات” batınî ahvalin suver-i tezahürünü dört kısma tefrik eder ki ben de bu tasnifi takip ediyorum: Evvel emirde sima ve azamızın muhtelif hareketleri kaşımızın, dudağımızın, elimizin, ayağımızın en basit hareketleri bile fikirlerimizi ve niyetlerimizi, bilhassa heyecanlarımızı başkalarına tebliğ için belîğ birer tercümandırlar. Bunlara melâmih-i vechiyye veya lisan-ı hal mimique yahud expiression de la physionomie gibi isimler veriyorlar ki “ilm-i sima ve ilm-ül-kıyafet Physiognomonie” namı altındaki silsile-i malumat ve tahminattan tamamen ayrıdır. Ale-l-ekser bir iki şey’î tefrik edemeyenler, ayîy nokta-i nazar halinde telakki edenler bulunduğu için şimdiden bu farkları tavzih etmeliyiz. Bunlardan birincisi sima ve harekât-ı vücudiyesi ve anlardaki tahvilat-ı muvakkatayı hal-i faaliyette iken bilhassa muhtelif teheyücat ve ihtirasatın taht-ı tesirinde iken tedkik eder. Halbuki ikincisi yani ilm-i sima denilen ve henüz fenni esaslara istinad edemeyen silsile-i malumatın gayesi, vücudun muhtelif aksamını bilhassa yüzün hututiyle başın şeklini tetkik ederek insanın seciyyesini tayin eylemektir. Sima ve şekilden seciyyeye intikal meselesi hakkında söylenenleri bilahare hulasa edeceğiz. Şimdi harekât-ı vechiyye ve uzviyemizin delaletlerinden bahsedelim: Elemin, sevincin, dikkatin, korkunun, vecdin, hayretin...ilh birçok halet-i ruhiyenin simada hasıl ettiği attavat-ı rumuz her nazar için manidardır. Fakat teşrihi tedkiklerde gördüğü vecihle bunları husule getiren asab-ı mahsusa o kadar mebzul ve bilnetice o büklümler arasındaki ânat o derece çoktur ki hakiki olarak tayin manası nazik bir meseledir. “Darwin”ın “ادوار كويته” in bu meseleye hasrettikleri ciltler tedkikatte ne derece ihtiyat lazım olduğunu gösterir. Uzun her hareketi ale-l-ekser ruhun bir hareketine delalet eder. Kezalik bir halet-i ruhiyeyi izhar etmek istediğimiz zaman bazı harekâtı eda ederiz. Mamafih uzvi işaretlerin ruhî hareketlere, emel ve heyecanlara daima hakiki olarak tetabuk etmesi lazım gelmez. Çünkü bazı defa eda etmek istediğimiz hisler aktörlerin sahnede yaptıkları gibi müstear ve gayr-i samimi de olabilir. Mamafih bu hal de gösterir ki her halde uzvi hareketlerin ruhî manası vardır. Hatta bu manayı hayvanlarda bile müşahade ediyoruz. Kedi köpekte yahut bargirde kulakların vaziyeti, kuyruğun sallanışı, başın veya ayakların duruşu bize dikkat veya la-kaydisini, neşe veya hiddetini, arzusunu pek ala ifşa eder. Hayvanlarda gizlenmiş maksatların alametlerine yani sahte etvar ve harekate bile tesadüf ederiz. İnsanları her hususta hayvanlara takribe çalışan “Darwin” bunun birçok misalini resimleriyle tespit etmiştir. Fi-l-hakika müşahadatımızı tamik etsek bu hususta birçok şayan-ı dikkat müşabehetler buluruz.

Bilfarz hiddetli zamanımızda dişlerimizi sıkmamız hayvanata ait alamet-i tehevverün kesbi itidal ve nezahet etmiş bir şeklidir. Kezalik birisini fazla beklediğimiz zaman elimizi masaya hatta ayağımızı yere vurduğumuz çok vakidir. Tıpkı bunun gibi kapınızın önünde fazla bekleyen bargir de yürümek hususundaki sabırsızlığını ayaklarını vurarak ifşa eder. Hele “Darwin”in şu meseli pek belîğdir. Tasdik veya ret ve efkâr hususunda kullandığımız baş sallamak işaretini münbi’ine rücu ederek ta’mik ettiğimiz zaman görürüz ki bu hareketler mübde itibarıyla tamamen hayvanidir. Bir köpeğe veyahut bir çocuğa sevmeyeceği bir gıdayı veriniz. Her ikisi de ağzını ve başını gıdadan çekecek ve siz yaklaştırdıkça o başını uzaklaştırmakta ve kaldırmakta devam edecektir. İşte “red” işaretinin esası budur. Eğer verdiğiniz gıda hayvanın veya çocuğun hoşlandığı bir şeye göreceksiniz ki baş öne doğru eğilecek, verdiğiniz gıdaya uzanacaktır. Bu vaziyet de “tasdik”in tahammidir. Pek tabii olan bu hareket ve işaret insanlar için öyle bir sevk-i tabii halini almıştır ki red veya kabulü aynı işaretlerle eda ederler. Bu hareketler hemen her kavim ‘inde kolayca anlaşılır. Görülüyor ki bu hususta mevzumuzdan biraz ayrı fakat mukayeseli ruhiyatın tedkikine şayan mühim ve seza-yı merak birçok mümaseletler ve hayvanlarda dahi ruha delalet eden hareketler vardır.

İnsanların hayat-ı ruhiyesindeki servet-i tenevvü pek çok olduğundan onlardaki uzvi delaletlerin de envaina payan yoktur. Gülmek, ağlamak, istihfaf etmek... gibi ruhî haletler simayı hayvaniyette irtisam edemiyor. Çünkü böyle birçok anat-ı hissiyenin hayvanların hayat-ı ruhiyelerinde yeri yoktur. Ta ki “La Fontaine”in yaptığı gibi bu hisler kendilerine iade edilmiş olsun.

Simamız hislerimize tercüman olan asabı ihtiva etmek itibarıyla şüphesiz vücudun en zengin yeridir. Kaşın, gözün, dudağın, burnun, yanağın altındaki adalatın muhtelif hareketleri tedkik ettiğimiz fertlerin maneviyat ve heyecanatını bize ifşa eder. Yalnız ressam, hatip veya aktör değil, belki her sanat sahibi beşerin bir dahi okumak murat ettiği halet-i ruhiyeyi nazarımızda canlandırabilmek için bu ânata görebilmelidir. Bilfarz muharrir zihninde bir şey arayan bir şahsı bana tarif için “kaşlarını şiddetli çatmış burun delikleri açılmış kuvvetle soluyordu...” kabilinden bir cümle yazarsa bu halin hiddet ve tehevüre alamet olabileceğini en basit müşahademle tanıdığım için muharririn müşahadesizliğine hükmederim. Ve tariften hiç müstefid olmam. Fakat buna bedel “baş arkaya meyl etmiş, alnı bükümlerle dolu gözleri semaya bakıyor gibiydi..” tarzında bir tavsif ile gaib ettiği ismi zihninde arayan bir adamı nazarımda az çok teşhis etmiş olur.

Simadan başka diğer ‘azanın harekâtı da amal ve ihtirasata nüfuz için az belîğ değildir. Mesela omuzların, kolların, ellerin kısmiyle inişlerinden hasıl olan “jest”lerde izhar edilmek istenen halet-i ruhiye ile bilhassa heyecanlarla daima münasebetdardır. Bir adamın yürüyüşü bile bize halet-i ruhiyesinden malumat verebilir. Yalnız izhar etmek istediği mevki-i ictimaiyeyi değil, belki cebinde parası olup olmadığını bile çok zaman tahmin ederiz. Nitekim halk “ben onun ne mal olduğunu adım atışından anladım.” der.

Alelaide hayatta insanların öyle hareketleri vardır ki zahiren yeknesak olmakla beraber biraz ta’mik olununca ve aralarındaki ânata nüfuz edilince yalnız o andaki hisleri değil seciyye ve mizacın bir kısmını hatta alınan terbiyeyi bile keşfetmeye yardım eder. Mesela herkesin su içmesi zahiren basit ve yeknesak bir harekettir. Fakat bu hareketin teferruatında birçok ânata bulunabilir. Bardağı parmak uçlarıyla temas eder gibi tutan ve içerken küçük parmağını hafifçe kaldıran

birisinin şu hareketi elbette beş parmağıyla avuçlayıp ağzına dayanan bir adamın hareketinden daha ince ve zariftir. Hatta küçük parmağın serbest ve gergin bulunması da vaziyetteki manayı değiştirebilir.

Hanımların zevk ve zarafetlerini yelpaze tutuşlarından peçe veya etek kaldırışlarından bile az çok tahmin edebiliriz. Baston taşıyanlar da böyle değil mi? Bazısı üzerine yüklenir gibi tutar, bir kısmı parmaklarının ucuyla taşır. Tehditkâr bir vaziyette kavrayanlar veya başkasına aitmiş gibi ortasından tutarak ona alışmadığını ve tasarruf edemediğini gösterenler de vardır. Oturuşlar da muhtelif mana ifade etmek kabiliyetindedir. Bazıları yorgunluktan veya can sıkıntısından adeta yığılır, bir kısmı sahip olduğu veya malikiyetine vehmettiği mevki’-i ictimaiyi izhar edecek surette kurulur. Diğeri bilakis mahcup ve sıkılğan bir halde ilişir. O dururken ayakları serbestçe uzatmak veya iskemlenin altında saklar gibi bükmek o andaki huzur veya endişeye pekâlâ delalet edebilir. Temennalarımızdaki mülayemet, tabiiik, ağırlık fart-ı inhina seciyyemizi ifşa etmek hususunda epeyce manalıdır.

Şüphesiz ki bahsettiğim evza’ ve harekât ile mümessilleri kısmen alınan terbiyenin neticesidir, yani kesbidir, kısmen de tabii ve vehbidir. Mesela aktörler, avukatlar ve hatipler evza’ ve etvarı suret-i mahsusada taallüm ederler. Bazen en adi hareketler vardır ki tabii bir manayı müfid olmayıp eser-i taklittirler. Bilhassa hanımlar zarif gördükleri tipleri evza-i taklide ne kadar meraklıdır. Ben hatırlıyorum ki idadide iken bir muallimimin temennasını nedense zarif bulmuş ve taklit etmişim.

Bundan maada evza’ ve hareketin da milliyeti, muhiti vardır. Bir İngilizle bir İtalyanı konuşurken takındıkları evza’ ile tefrik edebiliriz ve yabancı bir millete mensup jestleri aramızda eda etmek isteyenleri şayan-ı tebessüm ve terahhum buluruz.

Bir kısım jestler de vardır ki tabii ve umumi olarak bir mana ifade etmez. Bir zümre arasındaki imtiyazlar kabilinden tamamıyla itibaridir. Külhanbeylerinin bazı evzaı gibi ki aralarında hususi manaları müfid olurlar.

Hulasa tabii, kesbi, taklidi olsun umumi veya hususi bulunsun her halde harekât-ı uzviye ve etvar ve evza’ “teemmül-i şey’î” veya “istibsar” usulünde tedkik-i ruh için mühim bir menba’ teşkil eder.

Harekât-ı vechiyye ile evza-i bedeniyyeyi tedkik etmek bize yalnız ruhun heyecanlarını tanıtmakla kalmaz. Belki saklanmak isteyen amal ve ihtirasatı da ifşaya hizmet eder. Bütün bunların sanatkarlardaki müşahade ihtiyaç ve kabiliyetini ne kadar tenmiye edebileceği de tekrar ve ispattan müsteğnidir.

Batın-ı ahvalin suret-i tezahürünü dört kısma tefrik etmiştik ki birincisini mevzuu bahsetmiş bulunuyoruz. Diğelerini takip edecek makaleye bırakıyorum.

İbrahim Alâettin

PSİKOLOJİ VE EDEBİYAT¹³

- 4 -

Ruhî ahvâli hâricî tezahürleriyle tanınmanın yolunu yani sanat ve edebiyat için kâbil-i istifâde olan ruhiyatın “şey’i Objectif” usulünü başlıca dört kısma ayırmıştım ve birinci şekil tezâhür olmak üzere harekât-ı vechiyye ve evza-ı bedeniyyeyi zikrederek bunların bilhassa heyecanları ihtirasları ifade etmek hususunda ne kadar belîğ olduğuna dair bazı misaller getirmiştim.

Bu birinci tarzdan maada hâricî alâmetleriyle bir şahsın ruhî ya (2) lisan, yazı, resim gibi her türlü âsârı delâletiyle yahut (3) bünyesinin, başının muhtelif a’zâsının şekil ve hali itibariyle veya (4) muhtelif eşya ve ahval karşısındaki hareketleri, tercihleri, intihâbları dolayısıyla tetkik olunabilir.

Lisan ile ahvâl-i batıniyyeyi anlamının yolu herhangi bir hâlet-i ruhiye hakkında muhtelif insanları söyletmekten veya kullandıkları kelimeler, tabirler delâletiyle asıl maneviyatlarını tahmin etmekten ibarettir. Bu tarz, ruhiyatçılar kadar sanatkârları da alâka-dar ve müstefid eder. İzhar veya idmar edilmek istenen bâtını ahvâli nüfuz ile takip ettiğimiz mükâlemeler bizi pek kolay ifşâ edebilir. Bu âdeta fennî âlet ve vasıta kullanmayan bir tecrübedir ve bütün ruhiyât tecrübelerinde olduğu gibi muhataba ihsas-ı maksat etmeksizin tatbikî elbette müreccah olur. Çünkü bu suretle gayr-ı tabî ve sahte tezahürata fazla imkân verilmez. Meşhur İtalyan diplomatı “Makyavel” dermiş ki “Lisan, insana maksadını saklamak için verilmiştir.” Fi-l-hakika istimal edenin kudretine göre lisan bir an için fikr-i aslîyi idmara muvaffak olsa bile haddizatında sahibinin seciyye ve temâyülünü bile ona rağmen gayr-ı iradî şerh ve tafsil edebilir. Kullandığımız alâlâde kelimeler arasında öyleleri vardır ki onlar bir yaşa, bir sınıfa, bir temâyül-i fikrî veya hissiye kuvvetle delâlet ederler.

Rûhî tetkikât için “tedâî-i efkar”ı esas ittihaz edenlerin yani “tedaiyyün”un bahsettikleri tecrübeler bu hususta çok şayan-ı dikkattir. Mesela “William James” bunlardandır. Böyle bir tecrübe için mevzu’ olan zata birbirinden ayrı manâda bilfarz yirmi kelime söyler ve her kelimenin lafzî akabinde muhatabın bi-t-tedâî bulduğu kelimeyi kaydeder. Bu kabîl cevapların mâhiyet-i umumiyesine göre tecrübe edilen adamları birtakım tiplere, enmuzeclere ayırmak âdet olmuştur. Meselâ: “Hülyavî enmuzec, amelî enmuzec, alâlâde enmuzec, mütebahır enmuzec... ilh”

Bazen söylediği yalnız bir kelime vasıtasıyla bir adam hakkında oldukça doğru bir fikir edindiğimiz vâkidir. Lisanın rûhiyat itibarıyla tedkikini yapanlar onun tahavvül ve tekâmülünü tamîk edenler buna dair ne kadar şâyan-ı istifâde misaller vermişlerdir.

Edebiyatın roman, bilhassa tiyatro gibi aksâmında lisan-ı psikoloji ve lisan vasıtasıyla teşrih-i ruh müelliflere muvaffakiyetli bir saha ihzâr edebilir.

Yazı vasıtasıyla tedkik-i maneviyattan bahsedilince hâtıra hem “üslup” hem de “hatt” gelebilir. “Üslub”un lisan gibi kuvvetli bir menba-ı tedkik olduğu âşikârdır. Onda ısrar etmiyorum. Hatt meselesine gelince ruhiyatın yeni inkişaf eden müteferri’ mesâili arasında hattın temâyül fikri âhlak ve seciyye, cinsiyet vesâire gibi mahsûsât ile münasebetinden çok ehemmiyet

¹³ Şair, 30 Ocak 1919, nu.8, s.121-122.

ve kanaatle bahsedenler vardır. “Graphologie” üzerinde epeyce çalışılmış bir bahistir. Bir defa hattların urûk ve akvam-ı beşerle münasebeti meselesi var. Uğraşanlar iddia ediyorlar ki hutût-ı mültesîka ibtidaî insanlara mahsustur. Ve tekâmül nisbetinde hattlar da gittikçe mütecerred olmaya başlar. Nitekim pek küçük çocuklara bir kalem verildiği zaman vücuda getirdikleri yazılar daima mülâsıktır. İbtidaî insan gibi çocuk da ilk harflerini birbirine bitişik olarak yazıyor ve kalemi kaldırmaya lüzum görmüyor. Çocuk yazılarını tedkik eden bir eserde fi-l-hakika pek küçüklerle ait karalamalar arasında bizim şark kelimelerine benzeyen çizgilere tesadüf etmiştim.

Bundan sonra hattların ahlâk ve seciyye, cinsiyet vesaire gibi mahsûsâtla münasebeti meseleleri var. Birer farziye halinden çıkamayan bazı kanaatlere göre yazılardaki keskinlik, yuvarlaklık ahlâk ve seciyyedeki sertlik ve yumuşaklığa, harflerin tersîmindeki fazla hususiyet ve başkalık garâbet veya fevkaledeliğe delâlet edermiş. Bir de rûhiyatın bu meseleleriyle uğraşanlar bir âile yazılarındaki umumi müşâbehetleri zikrederler ve yazıları tedkik olunmuş muhtelif âilelerden misâller getirirler. Pek hâiz ki en ufak bir hareketi bile nesilden nesle nakledebilen kanûn-ı veraset bütün sanatlar ve kabiliyetler gibi hattanlardaki müşâbeheti de temin etsin.

Bir şahsın vücuda getirdiği resim vesaire gibi eserlerde onun tedkik-i maneviyat ve kabiliyeti için mühim bir mi'yâr olur. Ve bu tarz-ı tedkik bilhassa çocuk rûhiyatında ehemmiyetle tatbik edilirse de burada o meselenin sanat ve edebiyat mebâhisiyle alâkası pek mahdûd olduğu için ısrar etmeyeceğim.

Bünyeyi tedkik ederek ahvâl-i rûhiye hakkında hüküm vermek de rûhiyatın istibsar-ı hususta kullandığı bir vasıta. Bu sûretle yapılan tedkikât ya bir adamın teşkil-i maddisini teşrih nokta-i nazarından mütâlâa eder ki “Anaimetque” yoludur. Yahut “İnsaniyât” ilminin kullandığı ölçüleri tatbik ederek başın şekli, büyüklüğü veya herhangi bir hususiyeti, boyun, rengin zâviye-i vechiyenin, saçların ilh envaî itibarıyla bir mecmua-i efrâdın ahvâl-i rûhiyesini araştırır ki bu da “Anthropometrique” tarihtir. Yahut biz de ilm-i simâ ve ilm-ül kıyafet ismini alan silsile-i malumât ile bir adamın eşkâl-i vechiye ve bedeniyesine, meselâ ellerinin, burnunun, dudaklarının, gözlerinin...ilh. şekil ve haline ahlâk ve seciyyesini, kabiliyet ve temâyüllerini tahmin eylemek yoludur ki buna da “Methode physonomique” diyorlar.

Fakat hemen haber vermek lâzım ki bütün bu malûmat-ı ilme mahsus bir kat'iyet ve vüsûkî haiz değildir. Bazen insanların seciyyesi teşkilat-ı uzviyelerinin, fizyonomilerinin bize tahmin ettirdiğinden pek başkadır. Sırf bu delâletlere münhasır kalarak bir adam hakkında hüküm-i kat'î vermek tehlikeli bir şey olur.

Mamafih teşkilât-ı bedeniyenin çok defa teşkilât-ı maneviye ile alâkası da kabil-i inkâr değildir. Hepimiz hadid bir mizacın nasıl şerâit-i vechiye ve bedeniyeye ile telif edilebileceğini az çok tahmin edebiliriz. Kezalik bize şüphe veren eşkâl ve avârız-ı simaiyeyi çok defa hâdiseler ve tesadüfler haklı çıkarır.

Hele âsâr-ı sanatta bünyevi ve vechî şekillerle, hususiyetlerle seciye ve temâyüllerin itilafi meselesi daha çok zarurî olarak tatbik olunur. Meselâ bir resim veya romanda kaba ve haşin bir şahsı temsil etmek istediğimiz zaman ona azıcık hayvanî bir şekil ve sima veririz. Böyle bir ferdi teşhis için arayacağımız şerâit-i uzviye bilfarz ne olabilir? Süzgün bir beniz, uzun bir boyun hulâsa rakîk bir teşekkül elbette maksadı ifâ etmez. (Mamafih şunu da kaydetmeli ki zâlim ve hunhar simaların ince, rakîk olması ihtimali çoktur.) Bizim canlandırmak istediğimiz kaba, sert

bir maneviyat için meselâ “kalın ve kısa bir boyun, dar bir alın, geniş bir çehre ilh...” gibi şerait daha fazla muındar olur.

Tamamen ilmî olmamakla beraber sanat ve edebiyat için hakikaten câlib-i dikkat olan bu mesail hakkındaki izahlardan kayıtları diğer makaleye terk ediyorum.

İbrahim Alâettin

PSİKOLOJİ VE EDEBİYAT¹⁴

- 5 -

Ruhiyâtın sanat ve edebiyatı alakadar edebilecek tedkikâtından bahsederken tezahürât-ı hâriciye vesaitiyle ahvâl-i ruhiyeyi tedkik etmenin muhtelif tarzlarını anlatıyordum ki bu makalede onları ikmâl edeceğim.

Eskiden her şahsı “asabi, demevi, lenfavi, safravi” gibi kati mizaclara ayırırlar ve bunları teşkilat-ı beyneviye ile tahmin ve tayin etmeye çalışarak her birine ait batını evsafı tadad ederlerdi. Kezalik bazıları da insanları bedenlerinin şekline bilhassa en ziyade inkişaf etmiş olan cihazlarına göre birtakım tiplere ayırmışlar ve “enmuzec-i dimâgî, enmuzec-i adalî, enmuzec-i teneffüsü, enmuzec-i hızmi” gibi isimlerle her birinin şerait-i bedeniye ve ruhiyesini tesbite çalışmışlardır.

İtalya cezaiyyunundan meşhur “Lombroso”nun “mücrim enmuzece, vilâdî caniler” hakkında kaydettiği eşkal ve ‘avarız-ı bedeniye de bu bahiste hatıra gelebilir. Tabiliğin hilafında bir beden içinde yine gayr-i tabii bir ruh bulunması ihtimali fi-l-hakika kuvvetsiz değildir. Nitekim “Lombroso” dehayı da tabiatın fevkinde addettiği için erbab-ı dehadan sayılan meşahir de daima gayr-i tabii ve marazî-yi a’râz taharrî etmiştir.

Son zamanların usul-i tedkikine göre bütün bunların az çok ‘indî telakkiler, isticâl ile tamim olunmuş hükümler suretinde telakkisi tabii ise de asr-ı hâzırın “marazî-yi ruhiyat” ile uğraşanları da bazı mertebe-i ‘uzvî ‘alamet ve işaret kaydetmekten fâriğ değildirlen. “Ribot” nun muhtelif emrâz-ı ruhiye hakkındaki kitaplarında ‘ale-l-ekser bir ruhî hadisenin ‘uzvi bir başkalıkla beraber zikredildiği görülür. İstanbul’da “Mazhar Osman” Bey’in riyasetiyle birkaç seneden beri “emraz-ı ruhiye ve ‘aklıyye” hakkında içtimalar yapıyor ve orada mevzû’ münakaşa olan mesail küçük risale halinde neşrediliyordu. Bu risalelerde zikr olunan vakayı teşhir eden doktorlar maluliyet-i ruhiyeyi teşhis ederken alâmât-ı bedeniye de kaydediyorlar. Demek ki muayyen ve katî bir kanuna tâbi’ olmamakla beraber suret-i ‘umumiyede ruhî bir hususiyetin bedeni bir ‘arıza ve ‘alametle itilaf ettiği kabil-i inkâr olamaz.

“İnsaniyat anthropologie” ilminin yaptığı tasnifler bunlara nisbetle daha ziyade hâ’iz-i vüsûktur. Mamafih onun tadad ettiği ‘umumi şerait-i efradı değil belki suret-i ‘umumiyede akvamı ve ‘ırkları tedkik ve tefrik etmek içindir. Bu uğurda kıhfları, boyları, renkleri, zevaya-yı vechiyeyi, simanın ve gözlerin biçimini...ilh muayene eder. Mesela Anglosakson ırkının havas-ı umumiyesi başın, boyun, cildin, saçların... ilh şu veya bu şekil ve halde bulunmasıdır kabîlinden kanaat verebilmektir. Şüphe yok ki ruhiyatçı gibi sanatkara teknil bu bahislere lakayd bulunmaz.

¹⁴ Şair, 27 Şubat 1919, nu.12, s.186-188.

Şarkta “ilm-i sima ve ilm-ü-l kıyafet” unvanlarını alan “physionomie” ye gelince: Bu kabîl-i tedkikat şayan-ı istinad olacak derecede ilerlemiş değilse de bilhassa sanatkârlar için seza-yı dikkat olmaktan her halde hâlî değildir. Ulûm-u müsbeteden evvel batın’i bilgilere ehemmiyet veren bütün akvam-ı inde ilm-i sima mevzuu bahsolmuştur. Nitekim Yunan-ı kadim hükemasından birçokları da bu bahisle uğraşmıştır. Bizde İbrahim Hakkı merhumun bu meseleye ait tafsilatı bulunduğunu işitir ve bazı beyitlerini de bilirdim. Şu makaleler münasebetiyle “Maarifetnâme”yi alıp tahammül edebileceğim derecede okudum. Yüz elli sene müteceviz bir zaman evvel yazılan bu tuhaf eser bir “ansiklopedi” gibi ratb ü yâbis her şeyden bahsediyor. Sima ve kıyafetin delaletlerinden bahseden “Kıyâfetnâme” kısmı manzumdur. Yüz elli kadar beyit içinde bir husustaki malumatı hulasa ediyor ki bu yekdiğerini takib etmeyen birkaç beytini misal olarak naklediyorum:

Yassı ise fark-ı ser / Sahibi çekmez keder
 Kim ki saçı sert olur / Akılla cüret bulur
 Kim ki saçı sarıdır / Kibr ü gazap kâridir
 Kim ki türüştür yüzü / Telh olur ekser sözü
 Enf eğer olsa kısar / Havf olur anda kesir
 Enf ucu ağza yakın / Olan âdemden sakın
 Sâidi eğri kısar/ Olsa olur ol şerir
 Isbı’ı yumuşak olan / Zîrek(zeyrek) olur bî-güman
 Sine arîş olsa ol/ Gönlü hiç olmaz melûl
 Isbı’ı olan uzun / Ehl i hüner zü-fünûn
 Sadr u omuzdaki kıl / Cür’ete olmuş delil
 Batnı büyüktür gabî / Batnı küçük çelebi

Bu bahiste Uşşakizade Halit Ziya Bey’in 1311’de neşr olunmuş “ilm-i sima” ismindeki mini mini bir kitabını hatırlamamak kâbil değildir. Zürihli “Lavater” isminde eski bir simaşinasın râylarını nakleden bir küçük risale şiir-amiz üslubuyla cazip bir fantezi gibi ne kadar tatlı okunur. Onda alın, kaşların, burnun, kulakların, saçların bilhassa gözlerin, dudakların... ilh eşkal ü evsafıyla delalet edebildikleri secâyâ ve tıbâya dair ihtirazî kayıtlarla zikredilmiştir. İçinde bazen ne güzel teşhislere de tesadüf olunur. Mesela: “Erbab-ı gururda baş gayet dik ve nazar ufkidir. Verdiği cevaplar bir sükut-u medidden sonra kısa, katî bir surettedir. Erbab-ı gururda ekseriyet üzere bir tevazu-ı ca’lî meşhur olur. Fakat bu öyle bir nikab-ı hafiftir ki altındakini pek nakıs setreder.”

Simanın delaletleriyle uğraşanlar yalnız insan simasının tayin-i delaletine münhasır kalmamışlar, bazen insan simasıyla muhtelif hayvan simalarının münasebetlerini ve bilnetice seciyye ve kabiliyet itibariyle mümaseletlerini de tedkik ile uğraşmışlar. “**یورنا**” isminde eski bir İtalyan müellifinin ressam “**یورون**”un aslan ve öküz simalarıyla yan yana getirilerek müşâbebetleri canlandırılmış insan resimlerini havi kabulleri şayan-ı dikkattir. “**کویبر**”in dediği gibi bir şahsın sima itibarıyla bilfarz arslana benzemesi behemehal arslan tabiatlı olmasını

icap etmezse de böyle bir adam ‘azamet ve vakar ilka etmekten halî kalmaz. Nitekim ağızları aşağıya doğru kıvrık, yuvarlak gözlü, az alınlı insanlar vardır ki biz onları balıklara benzetiriz ve balığın fikirsizliğe timsal olması bu münasebeti takviye eden bir delil olur. Ben Paris nebatat bahçesinde gördüğüm “buldok” cinsinden bir köpeği yine orada tesadüf ettiğim bir garsona o kadar benzetmişim ki bu müşabeheti hiçbir zaman unutmam. Tabii bu mümaseletin seciyelere şamil olup olmadığını tecrübe etmemiştim.

Bir kısım erbab-ı merak da simanın yalnız “profil”ini nazar-ı dikkat alarak her şahısta bir hayvan profili bulmaya çalışırlar. Bu suretle simanın yandan görünüşüne bilhassa burun, dudak ve kaşların vaziyetine göre bazısına papağan, bazısına koç, kimisine de fare profili iare ederler.

Bazı müellifler nebatata bile manidar bir fiziyonomi iare etmeye çalışmışlardır. Fi-l-hakika her memleketin gerek lisan-ı carisinde gerek edebiyatında nebatatın eşkal ve evsafına iare edilmiş birçok münasebetler vardır. Nebatatın birçoğu bir manaya timsal addedilmiştir. Mesela meyveli ağaçlar seniyy ve mürüvvet seciyesine, kavak gibi meyvesizler fikirsizliğe, menekşe tevazua ilh.. timsal addolunmuştur. Şüphesiz ki o nebatata bu manaların verilmesinde şekil ve vasıflarının çok tesiri vardır.

Zaten bütün tabiata biraz sanatkâr ve biraz feylesof gözüyle bakınca her şeye bir mana izafe etmemek, cemadatın bile delalet-i evza’ına nüfuz etmemek mümkün değildir. Çünkü tekmil hutut ve eşkalin delaletleri mevcudu anlayan bir göz için belagatleri mebzuldür.

Bunu takib edecek makalede “psikoloji ve edebiyat” silsilesine pek ziyade merbutiyyeti olan felsefe-i hutut hakkındaki efkarı telhis etmek istiyorum.

İbrahim Alâettin

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Soydaş, Hakan (2021). “Hüseyin Cahit Yalçın'ın Fransız Sembolîst Şairleri Üzerine Naklettiği Edebî Sohbetler”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 352-380.

Hakan SOYDAŞ*

Hüseyin Cahit Yalçın'ın Fransız Sembolîst Şairleri Üzerine

Naklettiği Edebî Sohbetler**

Literary Conversations of Hüseyin Cahit Yalçın On French Symbolist Poets

ÖZ

Servet-i Fünûn edebiyat topluluğu yenileşme devri Türk edebiyatı için önemli bir devredir. Bu edebiyat topluluğunu oluşturan isimlerin bir araya gelmesinde, ortak duygu özelliklerine sahip olmalarının yanı sıra gelenekli sanat taraftarlarının baskıları da etkili olmuştur. Topluluğun ortaya çıktığı 1896'da Hüseyin Cahit Yalçın Mülkiye'den henüz yeni mezun olmuştur. *Servet-i Fünûn* öncesinde kimi edebî dergilerde ilk kalem tecrübeleri yayımlanan yazarın, bahse konu edilen derginin yazar kadrosunda ise öncelikle hikâye yazarı olarak yer almıştır. Yayımladığı ilk hikâyelerin ardından “Musâhabe-i Edebiyye”, “Hayat-ı Matbûat” ve “Numûne-i Tenkit” sütunlarında eleştiri tarzında eserleri görülmeye başlanır. Bu eserlerinde modern Fransız eleştiri tarzının etkisi altında kaldığı anlaşılmaktadır. “Musâhabe-i Edebiyye” başlığı altında 539-542. sayılar arasında yayımlanan yazılarında sembolizm edebî hareketine dikkatleri çekmeye çalıştığı görülür. İlgili yazılar George Pellisier'in *Le Mouvement Littéraire Contemporain* isimli eserinden nakledilmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın naklettiği bu yazılarla birlikte Fransız edebiyatı sınırları dâhilinde kalan sembolist şairlere ve eserlere dair bilgileri devrin Türk okuyucusuna ve sanatkarlarına tanıtmayı amaçlar. Bu yazıyla birlikte Yalçın'ın Fransız eleştirmenden naklettiği makaleler günümüz Türk okuyucusunun dikkatlerine arz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Cahit Yalçın, Servet-i Fünûn, Edebî Eleştiri, Sembolizm, Fransız Edebiyatı

ABSTRACT

The modernization period of the Servet-i Fünûn literary community is an important period for Turkish literature. The pressures of traditional art supporters, as well as having common sense, were also effective in bringing together the names that make up this literary community. In 1896, when the group emerged, Hüseyin Cahit Yalçın had just graduated from Mülkiye. The author, whose first pen experiences were published in some literary journals before Servet-i Fünûn, was primarily a story writer in the writer's staff of the aforementioned journal. After the first stories he published, his works of criticism began to appear in the columns of "Musâhabe-i Edebiyye", "Hayat-ı Matbûat" and "Numûne-i Tenkit". It is understood that he was under the influence of the modern French criticism style in these works. It is seen that he tried to draw attention to the literary movement of symbolism in his writings published between the numbers 539-542 under the title "Musâhabe-i Edebiyye". Related articles are quoted from George Pellisier's *Le Mouvement Littéraire Contemporain*. With these articles, Hüseyin Cahit Yalçın aims to introduce the information about the symbolist poets and works within the borders of French literature to the Turkish readers and artists of the period. Along with this article, the articles that Yalçın quoted from the French critic are brought to the attention of today's Turkish readers.

Keywords: Hüseyin Cahit Yalçın, Servet-i Fünûn, Critic Literary, Symbolism, French Literature

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hakan_soydas@hotmail.com

 ORCID: 0000-0003-4939-3434

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 15.11.2021 Kabul Tarihi: 23.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1023644

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

Giriş

Edebî yenileşme taraftarları, gelenekli edebiyat anlayışına sahip yazar ve şairlerin *Hazine-i Fünûn* ve *Malûmat* gibi dergilerde sergiledikleri tazyikler karşısında, Recaizâde Mahmut Ekrem'in de tavassutuyla, *Servet-i Fünûn* dergisi etrafında toplanırlar. Ortak duyuş özelliklerine ve ilgi alanlarına sahip bu isimlerin birçoğu önceki yıllarda *Mirsad* ve *Mekteb* gibi edebî dergilerde eserleriyle bir araya gelmişlerdir. Bazılarının ise Servet-i Fünûn topluluğunun henüz ortaya çıkmadığı günlere dayanan tanışıklıkları ve arkadaşlık ilişkileri söz konusudur. Tevfik Fikret, Recaizâde Mahmut Ekrem'in Galatasaray Lisesi'nden tanıyıp takdir ettiği “müstaid bir genç”tir (Ayvazoğlu, 2019: 151). Halit Ziya Uşaklıgil'i *Hizmet* gazetesinde yayımlanan eserleri ile takip eden Mehmet Rauf henüz Bahriyeli bir öğrenci iken Uşaklıgil ile tanışır, yakınlık kurar (Rauf, 1997: 25-26). İstanbul'a geldiği ilk günlerde Mehmet Rauf ile tanışan Halit Ziya Uşaklıgil kendi ilişkileri üzerinden Recaizâde Mahmut Ekrem ve Ali Ekrem'le tanıştığı gibi Mehmet Rauf aracılığıyla Cenap Şahabettin'le, Hüseyin Siret'in aracılığıyla da Tevfik Fikret'le tanışır (Uşaklıgil, 2014: 512-513, 519, 581, 584). *Servet-i Fünûn*'daki eleştiri yazıları ile tanınan Ahmet Şuayb ile Hüseyin Cahit Yalçın Mülkiye'den sınıf arkadaşlarıdır. Yalçın, kardeşi Hüseyin Suat'ın sayesinde eserleri yoluyla şair Cenap Şahabettin'den haberdar olur, dergiyi ziyarete gelen Mehmet Rauf'la bizzat tanışır (Yalçın, 1935: 44, 69, 72-75, 87). Halit Ziya Uşaklıgil'in hatıralarında aktardığı üzere Servet-i Fünûn topluluğunu oluşturanlar, birbirinden farklı çevrelerde yetişmiş insanlardır. Fakat edebiyat anlayışları itibarıyla aralarında gözle görülmeyen bir yakınlık ve uyum söz konusudur. Bu insanlar matbuat hayatındaki çatışmaların da sevki ile “birbirlerine pek yakın fikir ve vicdan bağları” ile bağlı birer dost hâline gelirler (Uşaklıgil, 2014: 578). Edebî dergilerdeki kalem tecrübeleri ile birbirlerinden haberdar olan, ikili ilişkiler neticesinde aralarında arkadaşlık ilişkileri kurulan Servet-i Fünûn şair ve yazarları edebiyat dünyasındaki kutuplaşmanın neticesinde yenilik taraftarları olarak bir araya gelirler.

Recaizâde Mahmut Ekrem ve Muallim Naci arasında kişisel seviyede başlayıp çevreye yayılan Zemzeme-Demdeme tartışması (Tansel, 1953), *Talim-i Edebiyat*'ın yayımlanması üzerine aleyhte fikirlerin sebep olduğu neşriyat (Yetiş, 1996: 323-504) ve “abes-muktebes” olarak bilinen edebî münakaşa (Özön, 1939: 51-52) gelenekli edebiyat taraftarları ile yeni edebiyat taraftarlarının karşı karşıya gelmesine sebep olur. Bu tartışmaların hepsinin merkezinde Recaizâde Mahmut Ekrem yer almaktadır. Tartışmaların konusu ise genel itibarıyla edebiyat sahasındaki yenileşme hamleleridir. Eski ve yeni edebiyat taraftarlarının karşı karşıya geldiği bu tartışmaların sonuncusu yeni edebiyat taraftarlarının Ekrem Bey'in yönlendirmesi neticesinde *Servet-i Fünûn* dergisi etrafında toplanmalarına sebep olur (Ayvazoğlu, 2019: 149-166). Recaizâde Mahmut Ekrem, edebî yenileşmenin seyrettiği istikametini aleyhinde olanların itirazlarına karşı daha güçlü bir tavır sergilenebilmesi adına Tevfik Fikret'in yazar ve idareci sıfatı ile dergide yer almasını sağlar. Yayımlandığı ilk yıllarda kimi edebî yazı ve tefrikaların da görüldüğü dergi daha çok bir bilim dergisi olarak yayın hayatına atılmıştır. Fakat Tevfik Fikret'in dâhil olmasıyla derginin muhteviyatı ve yazar kadrosu köklü bir değişime uğrar. Böylelikle 1896-1901 yılları arasındaki yayın faaliyeti Servet-i Fünûn Edebiyatı olarak adlandırılır.

Hüseyin Cahit Yalçın 1896'da Mülkiye'den mezun olur. Bu sırada Tevfik Fikret'in yanı sıra Recaizade Mahmut Ekrem'in teşvikleriyle Halit Ziya Uşaklıgil ve Cenap Şahabettin de *Servet-i Fünûn* yazarları arasına dâhil olmuştur. Yalçın'ın dergide yayımlanan ilk eseri Mehmet Rauf'un aracılığıyla dergiye ulaştırdığı “Röneka” isimli kısa hikâyesidir. Bu hikâyenin ardından bir başka hikâyesi de dergide yayımlanınca *Servet-i Fünûn*'un idari binasını ziyaret etme cesaretini kazanır. Mehmet Rauf'un ön ayak olması üzerine *Servet-i Fünûn* idarehanesine gittiğinde Halit Ziya Uşaklıgil ve Tevfik Fikret ile tanışır. Uşaklıgil ve Tevfik Fikret'in takdirini kazanmış olan Hüseyin Cahit, dergiye haftada bir yazı göndermektedir. Bir müddet sonra yakın arkadaşlarıyla birlikte, yazılarının daha sık yayımlanabileceği bir dergi kurmayı planlar, fakat bu plan gerçekleşmez. Bununla birlikte *Servet-i Fünûn*'un daimi yazarları arasındaki yerini aldığında

bir taraftan da *Tarik*, *Sabah*, *Saadet* gazetelerinde (Yalçın, 1935: 72-81, 119) ve *Mütâlaa* dergisinde (Huyugüzel, 1984: 266) eserleri yayımlanır.

Servet-i Fünûn'da ilk başlarda fıkra, hikâye ve mensur şiirleri ile boy gösteren Hüseyin Cahit (Huyugüzel, 1984: 265-268), bir müddet sonra “Musâhabe-i Edebiyye”, “Hayat-ı Matbûat” ve “Numûne-i Tenkit” başlıkları altında eleştiri yazıları yayımlar. Edebî eleştiri hüviyetindeki ilk eserleri Hippolyte Taine'den nakledilen ve onun tesiri altında kaleme alınan örneklerdir. Bu makalede konu edilen yazılar ise, onun “Musâhabe-i Edebiyye” başlığı altında Fransız sembolizmi ve parnasyenlerine dair naklettiği yazı dizisinin, sembolizme dair olan ilk kısmıdır.

Sembolizme Dair Dikkatler ve Musâhabe-i Edebiyye Yazılarının Muhtevası

Klasik Türk edebiyatı büyük ölçüde şiir üzerine kuruludur. Tanzimat sonrasında edebiyat sahasında görülen yenilik hareketleri de öncelikle şiir üzerinde etkilerini göstermeye başlamıştır. Şiirde yenileşme adına ilk büyük hamleyi yapan Abdülhak Hâmit Tarhan olmuştur. Ardından Rezaizâde Mahmut Ekrem ve belirli ölçüde Muallim Naci şiirde yeni duyuş ve ifade tarzlarını denemişlerdir. Bununla birlikte şiir sahasında Batılılaşma hamlesi *Servet-i Fünûn* nesli ile olgunluğa kavuşmuştur (Okay, 2005: 61-65). Abdülhak Hâmit'in, Rezaizâde Mahmut Ekrem'in ve Muallim Naci'nin şiirlerinde yer yer Fransız romantiklerinden izler görülmekle birlikte (Tanpınar, 2003: 480-481, 517-519, 600), Muallim Naci'nin Sully Prudhomme gibi parnasyen bir şairden çeviriler (Özgül, 2016: 580-584) yapmış olması dikkat çekicidir. Zira *Servet-i Fünûn* topluluğuna kadar olan devrede yapılan şiir çevirileri içinde Fransız romantik şairlerinin ön planda olduğu görülmektedir (Kolcu, 2010: 571).

İsmail Parlatır'ın sunduğu dikkatle, *Servet-i Fünûn* devrinde ki edebî faaliyet şiir ve tenkit üzerinde yoğunlaşmıştır. Tanzimat sonrasında ağırlığı hissedilen romantik akıma bu dönemde parnasyen ve sembolist şiir akımları da eklenmiştir (Parlatır, 2006: 13, 17). Şiir sahasında, romantik ihşaslar eşliğinde parnasyen şiirden gelen gerçekçi tasvirlerin yanı sıra sembolik ve alegorik bir ifade tarzına başvurulduğu görülmektedir (Okay, 1992: 12-13). *Servet-i Fünûn* nesli tam anlamıyla Batı tarzı şiir anlayışını kendine ölçü edinmiştir. Bu nesle ait şairlerin birçoğu ilk eserlerini gelenekli şiir vadisinde terennüm etmişlerse de bir süre sonra bu yolu büyük ölçüde terk etmişlerdir.

Servet-i Fünûn şiirine Batılı şiir anlayışını asıl taşıyan isim Cenap Şehabettin'dir. Avrupa'da eğitim aldığı sırada modern Fransız şiirini yakından tanımış ve Türkçeye tatbik etmeye başlamıştır. *Servet-i Fünûn* şiirinin birçok özelliklerini ilk defa ortaya koyan da kendisi olmuştur (Kaplan, 2014: 40). Derginin edebiyat sütunlarında; Tefik Fikret, Cenap Şehabettin, Mehmet Rauf, İsmail Safa ve Rezaizade Mahmut Ekrem başta olmak üzere farklı isimlerin şiir sanatı üzerine yazılarına tesadüf edilir. Bu yazılar arasında Kadri'nin, Mehmet Rauf'un ve Cenap Şehabettin'in eserlerinde Batı şiiri müstakilen konu edilir (Andı, 1997: 37-38, 40-42). Bu isimler içinde Batı şiirine dair en uygun yazıları kaleme alan ise Cenap Şehabettin olmuştur.

Cenap Şehabettin, “Musâhabe-i Edebiyye” başlığı altında yayımlanan yazılarında Belçikalı George Rodenbach, Emile Verharen; Fransız Henri de Regnier, Adolphe Retté, Leconte de Lisle ve Amerikan asıllı Stuart Merrill gibi sembolist şairlerden ve eserlerinden bahseder (Cenap Şehabettin; 1312: 162-164). Aynı zamanda sembolist şiirin kendine özgü niteliklerinden bahseden yazar bu şiir estetiğini kimi zaman Tefik Fikret gibi bir Türk şairinin eseri üzerinden örneklendirirken (Cenap Şahabettin; 1313a: 34-35) kimi zaman da Fransız şiirindeki dekadanzim gibi bir başka şiir estetiği ile kıyaslar (Cenap Şahabettin; 1313b: 82-85). Cenap Şehabettin ismi geçen makalelerinde kimi Fransız şairlerin Türk okuyucularının duygu dünyasına hitap edebilecek evsafa olduğunu kaydederken, sembolizmin ortaya çıkışında parnasyen şiirin “mübalağalı vuzuh” anlayışının etkili olduğuna ve başarılı olmasında da Mallarmé'nin dehasının payı olduğuna dikkat çeker (Tarakçı, 1986: 189, 194-195).

Resim 1. Fransa Şuarâsından Müteveffa Paul Verlaine¹

Servet-i Fünûn edebiyat topluluğuyla birlikte Türk edebiyatında Batılı anlamda edebiyat eleştirisinin ilk örnekleri de görülmeye başlanır. Bilge Ercilasun, Servet-i Fünûn neslinin eleştirel yaklaşımının çağdaşları olan Fransız eleştirmenlerine dayanmakta olduğunu kaydeder. *Servet-i Fünûn*'un birçok sayısında Ferdinand Brunetière, Émile Faguet ve Anatole France'ın eleştiri anlayışları üzerine değerlendirmelerde bulunulur. Bu isimlerin yanı sıra hakkında en fazla yazı kaleme alınmış kişi ise Hippolyte Taine'dir. Eleştirmenliği ile öne çıkan Ahmet Şuayb, Taine'in yaklaşımı üzerine eleştirel yazılar kaleme alırken, Hüseyin Cahit ise Fransız eleştirmeni bütün evsafıyla tanıtan kişi olur (Ercilasun, 2012: 66, 91). Hüseyin Cahit çok fazla sayıda eleştiri yazısına imza atar. Büyük kısmı çeviri olan bu eserlerin önemli bir yekûnu da edebiyat akımları üzerinedir. Onun edebiyat akımları üzerine yayımladığı yazılarda; romantizm, realizm, parnasizm, sembolizm ve dekadizm gibi çok geniş bir yelpazede Fransız edebiyatını konu etmiş olduğu görülmektedir (Ercilasun, 2012: 168-176).

Mekteb dergisinin yazar kadrosunda yer aldığı sıralarda realizm ve realist eserler üzerine yazıları yayımlanan Hüseyin Cahit Yalçın, *Servet-i Fünûn* sayfalarında ise sembolizme dair yazı dizileri ile dikkatleri çeker. Bahse konu olan bu yazı dizilerinden ilki, derginin 405-414. sayıları arasında "Sembolizm" başlığı altında yayımlanır. Bu yazı dizisi, İtalyan eleştirmen Guillaume Ferrero'nun *Les Lois Psychologiques du Sybolisme* ismiyle Fransızcaya aktarılan eserinden özet hâlinde nakledilmiş olan makaleleri ihtiva eder. Eserin giriş kısmı, "Introduction/L'Inertie Mentale et La Loi du Moindre Effort-Sükûn-ı Dimâğî ve Sa'y-ı Akıl Kanunları" (Ferrero, 1895: 1-24) ile birinci bölümünün, "Psychologie du Symbole/Symboles Intellectuels-Symboles Mnémoniques", (Ferrero, 1895: 25-35) nakledildiği makalelerde sembol kavramının psikolojik ve mental yönleri ile ele alındığı görülür.

Guillaume Ferrero'nun eserinde savunmuş olduğu eleştiri anlayışı esas itibarıyla İtalyan filolog ve psikolog Paolo Marzolo'nun evrimci bildirişim kuramına yaslanmaktadır. *Les Lois Psychologiques du Sybolisme* bu sebeple edebî birikimi sadece yorumlamakla yetinen tarihî eleştiri taraftarlarınca şiddetle eleştirilmiştir. Tarihî kaynaklardan tevarüs eden bilginin değerini teyit eden eleştirmen, artık eleştiri sahasında tarihî birikimin psikolojik ve sosyolojik bakış açıları eşliğinde uygulamalı bilimlerde olduğu gibi tamamıyla bilimsel bir tarzda değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapar (Ferrero, 1895: V-X). Hüseyin Cahit Yalçın'ın Ferrero'nun bahse konu edilen eserini seçmiş olması tesadüfi değildir. Yalçın'ın *Servet-i Fünûn*'da Hippolyte Taine ve Balzac üzerine naklettiği makaleler onun XIX. yüzyıl Fransız edebiyatı kadar felsefesini de yakından takip etmiş olduğunu, evrimci ve determinist yaklaşım tarzlarına yakın durduğunu göstermektedir. Hüseyin Cahit Yalçın, İtalyan yazarın eserinden naklettiği makaleleri önemli ölçüde özetleyerek ve adapte ederek aktarmıştır. Bu makalelerde insan zihninin ne gibi fizyolojik tesirler altında faaliyette bulunduğu açıklanmaktadır.

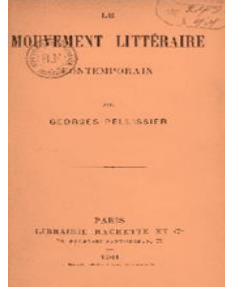
¹ Sembolist şair Paul Verlaine'in ölümünden yaklaşık bir ay sonra vefatından bahseden kısa bir yazı ve resmi *Servet-i Fünûn*'da yayımlanır (1311a: 347, 349). Dergide daha sonra şairin hayat hikâyesini anlatan bir başka yazıya (M. Sadık, 1311b: 9-10) tesadüf edilir.

İnsanoğlunun zihninde teecessüm eden semboller Ferrero'nun tasnifiyle "Sükûn-ı Dimâğî Kanunu" (L'Activité Cérébrale) ve "Sa'y-i Akıl" (Loi du Moindre Effort) olmak üzere iki bilimsel prensibe bağlı olarak ortaya çıkar. Sükûn-ı dimâğî kanunundan kasıt, insan zihninde oluşan fikirlerin, şekillerin ve suretlerin beş duyu organının etkisi altında ortaya çıkıyor olmasıdır. İnsan zihni esasında durağandır. Onu harekete geçiren ise hislerdir. Zihin, dışarıdan gelen hareketler sayesinde bir takım fikirleri ve heyecanları tecrübe etmektedir. Bu sebeptendir ki insan zihninin faaliyetini sağlayan hislerdir. Sa'y-i akıl kanunuyla kast edilen ise insanoğlunun özel bir dikkat kesbetmeksizin iştirak yoluyla yavaş yavaş bir tekâmül hâlinde kimi fikirlere sahip olmasıdır. Tecrübe yoluyla zamana yayılan küçük hamleler, bir müddet sonra tekemmül etmiş olarak bütünlük arz eden büyük fikirler olarak ortaya çıkarlar (Hüseyin Cahid, 1314a: 230-231). Sembollerin insan zihninde hangi yollarla ortaya çıktığı izah edildikten sonra, "timsâl-i aklî" ve "timsâl-i heyecanî" kavramları ile sembol türleri hakkında bilgi verilir.

Cemiyet hâlinde yaşayan insanoğlu, muhatabının zihninde bir fikir ya da his uyandırmak istediğinde timsâllere/sembollere başvurur. Muhatabının zihninde bir fikir uyandıran sembollere "timsâl-i aklî" (symboles intellectuels) denilmektedir. Timsâl-i aklîler ilk önce "işârât-ı ihtiyarîyye" ve "işârât-ı resmiyye" olmak üzere iki şekilde ortaya çıkarlar. İnsanoğlunun beş duyu organına hitap eden bu semboller, "sa'y-i akıl" prensibince zaman içinde tekâmül eder ve değişir. Bu tekâmülle birlikte "işârât-ı istiâriyye" (symboles métaphoriques) ve "işârât-ı savtiyye" (symboles photogiques) ortaya çıkar (Hüseyin Cahid, 1314a: 247-249). Muhatabında heyecan uyandırmak için kullanılan sembollere ise "timsâl-i heyecanî" (symboles émotifs) denilmektedir. Bir kralın tacı, soylunun kıyafeti, dinî bir tasvir ya da millî bayrak bu türden sembollerdir. Nihai olarak bakıldığında sembollerin değerleri kendilerinden gelmemekte, temsil ettikleri fikir ve heyecanlardan/duygulardan kaynaklanmaktadır (Hüseyin Cahid, 1314c: 285). Hüseyin Cahit'in burada naklettiği makaleler ile sembollerin ne gibi psikolojik tesirler altında, hangi türlerde ortaya çıktıkları ve tarihî tecrübe eşliğinde ne şekilde tekâmül ettikleri izah edilmiştir. Bu makalelerde edebiyat sahasında şiir sanatını etkisi altına almış olan sembolizm akımına dair bir dikkat paylaşılmamaktadır.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın, bu yazı dizisinin ardından, *Servet-i Fünûn*'un 539-542. sayıları arasında "Musâhabe-i Edebiyye" başlığı altında yayımlanan dört makalesi ise Fransız eleştirmen Georges Pellissier'in *Le Mouvement Littéraire Contemporain* isimli eserinin "La Poésie" (Şiir) (Pellissier, 1901: 169-225) başlıklı bölümünden aktarılmıştır. Çeviri makalelerin bütününe bakıldığında Hüseyin Cahit Yalçın'ın Türkçenin söyleyiş özelliklerine sadık kalmak üzere birebir çeviri yöntemini tercih etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kimi uzun paragraflar çeviri esnasından kısa paragraflar hâlinde bölünerek nakledilmiş olsa da metnin bütününde eksiltme ve atlama yapılmamıştır.

Bu makaleler Servet-i Fünûn devri içinde sembolizmin tarihî gelişimine ve sembolist şairlere dikkat çeken önemli yazılardır. Edebiyat tarihi, edebî akımlar ve türler üzerine çok sayıda eser vermiş olan Pellissier'in eseri roman, tiyatro, şiir, eleştiri ve tarih başlıklarından oluşmaktadır. Eserin önsözünde ifade edildiği üzere, Fransız edebiyatının ilk elli yılı romantizmle birlikte duyguların ve muhayyilenin tüm edebî eserleri etkisi altına aldığı devredir. 1850-1875 yılları arasında bilimsel zihniyetin ürünü olan natüralizm yine edebiyatın geneli üzerinde etkili olur. Her iki edebî akım da eleştiri, roman, şiir ve tiyatro gibi tüm edebî türleri muhteva ve biçim itibarıyla etkilemiştir. Fakat yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde parçalı bir manzara ile karşılaşılır. Ne psikolojik ekol ne de sembolist ekol edebiyatın geneli üzerinde egemen olamaz. Sürekli bir çatışma hâli mevcut olduğu gibi edebî türler de yalnızca belirli bir ekolün etkisi altında kalırlar (Pellissier, 1901: V-VII).

Resim 2. Le Mouvement Littéraire Contemporain

Hüseyin Cahit Yalçın XIX. yüzyılda siyasi sınırlar içine hapsedilmiş bir edebiyat anlayışının geride kaldığını ifade eder. Avrupalı devletler siyasi sınırlarla birbirlerinden ayrılmış olsalar da edebiyat anlayışları ile gün geçtikçe müşterek bir halita tesis etmektedirler. Yalnızca Avrupalı değil, medeni milletlere mensup bütün sanatkarlar belirli ölçülerde birbirlerini etkilemektedirler. Millî edebiyatlar ağır ağır da olsa ortak bir medeniyetin müstakil halkaları hâlinde bu tabii gelişmeyi tecrübe etmektedirler. Bu sebeple Türk okuyucular ve sanatkarlar da bu sürece intibak etmeli, en azından Avrupa edebiyatlarından birini yakından takip etmelidirler. Hüseyin Cahit uzun zamandır Mehmet Rauf'la birlikte özellikle XIX. yüzyıl Fransız edebiyatını Türk okuyuculara tanıtmayı tasarladıklarından bahseder. Bu tasarının başarıya ulaşması için öncelikle Fransız edebiyatının önemli eserlerinin Türkçeye çevrilmiş olması gerekmektedir. Fakat kim tarafından, hangi şartlarda çevrilecekleri ve nerede yayımlanabilecekleri gibi güç sorunlar aşılamamış ve bir başarı kaydedilememiştir. Türk matbuatında görülen dağınıklık ve programsızlık sebebiyle, kendileri gibi başkaları da bu konuda başarılı olamamıştır. Hüseyin Cahit bu tür konuların aktarılması için bir yöntem teklifinde bulunur. Edebiyat akımları nasıl ki adeta birer etki tepki hâlinde ortaya çıkıyorsa onları izah ederken de selefler ve halefler arasındaki ilişki göz önünde tutulmalıdır. Başarılı olmak için bu çalışmaların bir program dâhilinde hayata geçirilmesi gerekmektedir (Hüseyin Cahit, 1317a: 292-293). Hüseyin Cahit'in burada siyasi sınırlara tabi olmayan bir dünya edebiyatından bahsetmiş olması Alman romantik sanatkar Goethe'nin "Weltliteratur/Dünya Edebiyatı" kavramını akla getirmektedir. Hüseyin Cahit, romantizm üzerine yapmış olduğu muhtemel okumalar esnasında bu kavramla karşılaşmış olabilir. Gürsel Aytaç "Dünya Edebiyatı" kavramıyla, millî ve yabancı edebiyatların etkileşime geçmesinin, yabancı edebiyatların yakından takip edilmesinin, bu türden faaliyetlerin yalnızca yabancı dil bilenlere mahsus kalmayıp çeviriler yoluyla diğer insanların da faydalarına sunulmasının gerekliliğine vurgu yapıldığını kaydeder. Bu faaliyetler esnasında edebiyat dergilerinin önemli bir rol oynayacağını da ifade eder (2019: 21-24). Goethe'nin aktarılan bu fikirleri ile Hüseyin Cahit'in çeviri dizisine önsöz mahiyetinde yazmış olduğu satırlar arasında dikkat çekici bir paralellik vardır.

Hüseyin Cahit, George Pellissier'in eserini okuduktan sonra *Servet-i Fünûn* okuyucuları için faydalı olur düşüncesiyle bu eserin şiire dair olan bölümünü çevirmeye karar verir. Makalelerin yayımlanmasına karşı görülebilecek muhtemel itirazlara üç yönden peşinen cevap verilir. Ona göre, Fransızca bilenlerin bu yazıları aslından okuyabileceği iddiası doğru değildir. Zira birçokları Fransızcaya aşına olsa da bir metni okuyup anlayabilecek düzeyde bu dile vakıf değillerdir. Vakıf olanların da doğru eserleri bulup okuması her zaman mümkün olmamaktadır. Nihai olarak Fransızca bilmeyenlerin bu türden bilgileri anlayamayacakları düşüncesi de hatalıdır. Sembolizm üzerine kaleme alınmış olan bu makalelerle birlikte XIX. yüzyılın son çeyreğinde şiir sahasında etkili olan bu edebiyat akımının tanıtılması amaçlanır. İşaret edildiği üzere sembolizm kavramı parnasyen kavramı ile arasındaki karşıtlık üzerinden açıklanır. Öncelikle parnas şairin duyuş, ifade tarzı tanıtılır ve ardından kıyas yoluyla sembolizm şairin sanat anlayışı açıklanır. Parnasyen şair dış âlem karşısında adeta bir heykeltraş gibi gerçekliğe sadık

kalma endişesi taşır. Şiirinde biçim açısından mükemmeliyet arayışında olduğundan ölçüyü ve kuralları önemser. Nesir sahasındaki realizmin şiirdeki karşılığı olan parnasyen sanat üslup açısından ise gayr-ı şahsi yani öznel bir tutum takınır (Hüseyin Cahid, 1317a: 294-295).

Sembolizm ise şiirde yakalamak istediği ritim ile bir müzisyen duyarlılığı sergiler. Sembolizm şairin harici âlemi müşahade ederken gerçekliğe sadık kalma gibi bir endişesi yoktur. O, harici âlemin kendi iç dünyasında uyandırdığı örtülü ihsasların keşfedilmesini bekler. Sembolizm şiir bununla birlikte gayr-i şahsi değil aksine subjektiftir. Şiir okuyucusu mısralarda sezdirilen ihsasları kendine özgü şekliyle yorumlayacak, şairin öznel duygularını ise kolay kolay tespit edemeyecektir. Stéphane Mallarmé'den iktibas edilen satırlarda "icat" kavramına dikkat çekilir. Şair tabiatı kopya ve tasvir etmemelidir. O, kendi ihsaslarını anlattığı mısralarda "eşya-yı hariciyeyi fikren telkin" etmelidir. Bu noktada sembol kavramının neye karşılık geldiği önem kazanır. Pozitivist felsefenin ürünü olan parnasyen şair, dış âlemden aldığı nesneyi teşbih yolu ile zihninde somutlaştırarak şiirine taşır. Sembolizm şiir ise öncekine kıyasla çok daha soyuttur ve kullandığı sembollerin dış âlemdeki nesnelere ile mantık ve akıl yoluyla kurulmuş olan bir benzerliği yoktur. Bu sebeple de sembolizm şiir gayet muğlaktır ve örtülü anlamlar ihtiva eder (Hüseyin Cahid, 1317a: 295-296).

Saint Beuve, Alfred de Vigny ve Baudelaire gibi romantik sanatkarlar kısmen sembolizm olarak görülebilecek olsalar da kullandıkları benzetme unsurları, dış dünya ve ihsaslar arasında kurdukları ilişkiler onları bu konumdan uzaklaştırır. Sembolizm şiirin öncü isimleri Stéphane Mallarmé ve Paul Verlaine olmuştur. Her iki şair de belli ölçülerde Charles Baudelaire'in etkisi altında kalmışlardır. Mallarmé ilk şiirleri ile parnasyen bir şairdir, sonrasında sembolizm bir şair olarak şiirler yazmıştır. Mallarmé'nin şiirinin öne çıkan özelliği kolay kolay anlaşılabilir olmasıdır. Şiirlerinin anlaşılabilir olmasının sebebi şairin tercih ettiği estetik kaygılardır. O, kelimelerin ihtiva ettikleri anlamlara değil daha çok onların müzikal değerlerine önem atfeder. Şiirin sıradan okuyucunun anlayamayacağı, kendine özgü bir dile sahip olması gerektiğine inanır. O, şiirdeki anlamı üç katmanlı bir örtü ile gizlemiştir. İlk katman herkesçe bir şekilde yorumlanabilecek yüzeysel anlamdır. İkinci anlam katmanı metafizik duyarlılık ile kavranılmasa da fehm edilen ve farz edilen anlamdır. Üçüncü katman ise "batını" olup, bu anlam düzeyi yalnızca erbabınca anlaşılabilir. Paul Verlaine ise ilk dönem şiirlerinde Baudelaire'i taklit etmiştir. Ardından Leconte de Lisle'in ve Théodor de Banville'in etkisi altında yayımladığı şiirleri ile parnasyen şair kimliğini yansıtır. Özgün bir şair olarak kendi sanatının olgunluk eseri ise sembolizm şiirlerini ihtiva eden *Bonne Chanson*'dur. Böylelikle 1885 yılı itibarıyla çevresindeki genç şairleri etkisi altına alan sembolizm bir şair olarak tebarüz eder (Hüseyin Cahid, 1317b: 309-311).

Parnasyen şiire bir tepki olarak ortaya çıkan sembolizm, öncelikle selefının şiir sanatı için tayin etmiş olduğu belli başlı ilkeleri sarsmak istemiştir. Tabiat görüldüğü şekli ile aslına uygun şekilde tasvir edilmez. Nesnelere ile hisler arasında somutlama yoluyla benzerlikler kurulmaz. Şiirin biçimine taalluk eden kurallar, dil ve üslup özellikleri adeta yapı bozuma uğrar. Sembolizm şairler, şiirde kelimeler sayesinde yakaladıkları müzikaliteyle birlikte okuyucunun hayalinde çağrışımlar oluşturarak, gündelik hayata dair manzaraları onun zihninde canlandırmak isterler. Bunun için dilin kendine has sentaksını görmezden geldikleri gibi, uyandırılmak istenen hislerin en ince ayrımlarına dek sezdirilmesi için ritmi ön planda tutarak yeni kelimeler türetir ve günlük dilden çıkmış olan, unutulmuş eski kelimeleri kullanırlar. Kelimeleri ilk anlamları ile değil aynı kökten türetilen anlamlarıyla ve zıt anlamlı kelimeleri de bir arada kullanarak şiir dilinde yenilik yapmak isterler. Kelimeler bir anlam vermekten çok sesleri ile bir şeyi sezdirmek, telkin etmek için kullanılırlar. Şiirlerinde son derece örtülü bir anlatımı tercih ederler. "Muayyen, hususi, şahsi olmak icap eden tabirât yerine ekseriya gayr-ı muayyen, umumi tabirâtı ikâme ederek mananın vuzuh-ı kat'îsini ihlal ederler." Şiirde şahsiliği, özgünlüğü sağlamak için klasik ve romantik şairlerin kullandıkları vezin ve kafiye kurallarına bağlı kalmazlar. Nasıl ki romantik şairler klasik

şiiirin kimi kurallarını yeniden düzenlemek ihtiyacı hissetmişlerse sembolist şairler de biçim açısından kimi denemelerde bulunmuşlardır. Sembolist şairlerin açtığı bu yol ile nazım nesre yaklaştığı gibi Gustave Kanh'ın yenilikçi kimi eserleriyle birlikte serbest şiiirin ilk örnekleri de görülmüş olur (Hüseyin Cahid, 1317c: 328).

Parnasyen şiiire bir tepki olarak doğan sembolist şiiir, ortaya çıktığında ilk temsilcilerinin başarısız sanatkârlar olması ve sembolist şairlerin adeta anlaşılmamak maksadıyla örtük anlamlı bir dil kullanması sebebiyle eleştirmenler tarafından tereddütle karşılanmıştır. Eleştirmenlerin sembolist şiiire karşı çekincelerini ortadan kaldıran ilk isim Henri de Régnier olmuştur. Leconte de Lisle ve José-Maria de Heredia'nın etkisi altında şiiir yazmaya başlayan ve hayatının sonuna doğru terk ettiği parnasyen estetiğe dönecek olan şair, ilk eserlerinin ardından *Episode*'da yer alan kimi şiiirleriyle birlikte sembolist şiiirin başarılı örneklerini verir. 1892'den sonra yayımlanan eserleriyle parnaslardan tamamıyla farklı bir estetiğe bürünür. Şiiir sahasında genel kabul görmüş biçimsel kurallara lakayt kaldığı gibi temalarını da karanlık ve belirsiz hayallerden seçmiştir. Şiiirini kurarken kelimeler üzerinde yoğunlaşır, zıt anlamlı kelimeleri bir arada kullanarak farklılık yaratmak ister. Parnasyen şiiirden gelen kimi özelliklerle birlikte sembolist estetiği mecz etmeyi başarır. Régnier'den sonra kimi kusurlarıyla birlikte Fransız şiiirinin yenilenme hareketi içinde Albert Samain, André Rivoire ve Fernand Gregh dikkat çekerler (Hüseyin Cahid, 1317d: 346-347).

İlk kitabı yayımlanmadan önce kendisini dekadan olarak tavsif eden Jean Moréas, *Cantilènes*'den sonra kendisini sembolist olarak tavsif eder. Bir müddet sonra *Figaro* gazetesinde yayımlanan yazısı sembolizmin beyanamesi olarak telakki edilir. Moréas bu yazısında, şiiirin diğer sanat dalları gibi sürekli bir tekâmül hâlinde olduğunu kaydeder. Romantizme bir tepki olarak ortaya çıkan parnasçılar sanatta arzulanı başarıyla sağlayamamışlardır. Sembolizm ise yeni bir sanat hamlesi olarak Charles Baudelaire, Mallarmé, Théodor de Banville ve Paul Verlaine'in mısraları ile tekâmül etmektedir (Tanju İnal-Özkan Göksu, 1981: 188-189).

Jean Moréas'nın, içinde farklı nazım şekillerini denediği, metaforlara ve anlam oyunlarına başvurduğu *Pèlerin Passionné* sembolizmin en olgun eseri olarak değerlendirilmiştir. Moréas bu eserinin ardından *Figaro*'da yayımlanan yeni yazısında École Romane isminde yeni bir edebiyat okulu kurduğunu ilan eder. Bu yeni duyuş tarzı eski edebiyat temalarını ve bazı söyleyiş tarzlarını taklit etmeyi gaye edinmiştir (Hüseyin Cahid, 1317d: 348).

George Pellissier'in Fransız asıllı olmayıp Fransızca şiiir yazmış olanları da Fransız edebiyatı dâhilinde değerlendirdiği görülmektedir. O, Viéle-Griffin, Georges Rodenbach ve Émile Verhaeren gibi frankofon şairleri de sembolist estetik içinde işgal ettikleri konuma göre değerlendirmiştir. Pellissier, nihai olarak bakıldığında XIX. yüzyılın ruhuna uygun olarak bilimsel bakış açısını önceler ve evrimci yaklaşıma sahip çıkar. Sembolizm de bu açıdan şiiir sanatının tabii tekâmülü içinde ortaya çıkmıştır. Bu şiiir estetiğiyle birlikte, parnasyen şiiirin şekilci tavrı aşılmış, serbest tarzda eserler terennüm edilmiştir. Bundan sonraki süreçte şiiir sanatı tekâmülüne devam edecek, muhtemel ki şairler herhangi bir edebiyat akımının kalıpları içinde sınırlı kalmayacak, şahsi duyuş ve ifade tarzlarını sergileyeceklerdir (Hüseyin Cahid, 1317d: 349).

Servet-i Fünûn devri şairleri de Türk şiiir geleneği içinde bir yenilik hamlesi olarak tebarüz etmişlerdir. Yenileşme devri edebiyatının ilk şairleri gelenekli şiiir anlayışının kalıplarını kırmakta başarılı olamazlar. Bu şairlerde Fransız romantizminden mülhem kimi hamlelere rastlanırsa da bunlar programlı bir hareketin eseri değildir. Servet-i Fünûn topluluğunun bir araya geldiği yıllar ise Fransa'da parnas ve sembolist şiiirinin egemen olduğu yıllardır. Tevfik Fikret ve Cenap Şehabettin başta olmak üzere, birçoğu Fransızca kaynakları aslından takip edebilecek seviyede olan topluluk şairleri de hâliyle bu edebiyat akımlarını takip etmiş olmalıdırlar. Bu sebeptendir ki bahse konu edilen şairlerin bir kısmının eserlerinde parnasyen ve sembolist şiiire tekabül edecek

kimi denemelere tesadüf etmek mümkündür. Bu türden denemeler, devri içinde, tıpkı Fransız edebiyatında görüldüğü üzere bazı tartışmalara sebep olmuştur.

Bu tartışmalar içinde en fazla yer tutanı ise “Dekandanlar Tartışması”dır. Ahmet Midhat Efendi’nin öncülüğünde Servet-i Fünûn şairlerinin sanatına karşı yürütülen bu tartışma birçok açıdan yukarıda sembolist şairlerin yenilik denemeleri olarak bahsi geçen uygulamalarını konu etmektedir. Şiirde yerleşik kuralların değiştirilmesi, cümle sentaksının bozulması, nazmın nesre yakınlaşması, anlamda kapalılık, arkaik kelimelerin tercih edilmesi ve örneği olmayan tamlamaların kullanılması gibi uygulamalar çok sayıda eleştiriye muhatap olmuştur (Gökçek, 2009).

Paul Verlaine’den aktarılan "neşide-i sincâbî" tamlaması sembolist şiirin “seyyâl, hevâî, müphem ânata mâlik” olduğunu açıklamak için kullanılır (Hüseyin Cahid, 1317b: 312). Sembolist şairlerin bu türden alışılmadık kelime ve tamlamaları kullanmaları ve bu durum üzerine yaşanan tartışmalar benzer şekilde Servet-i Fünun topluluğu etrafında da cereyan etmiştir. Gökçek’in işaret ettiği üzere, Cenap Şahabettin’in “saat-i semen-fâm” gibi tamlamaları kullanmış olması üzerine yaşanan tartışmalar yine onun kimi makaleleri ile karşılık bulur (Gökçek, 2009: 49-53). Fransızca ve Türkçe tamlamaların her ikisi de kelimelerin ilk anlamı itibarıyla anlamsız ve hatalı görünüyorsa da sembolist estetik açısından bu bir hata değil, poetik bir tasarruftur. Bu açıdan bakıldığında Hüseyin Cahit Yalçın’ın, bu makalede konu edindiğimiz makaleler ile bir yandan sembolizmi tanıtırken diğer yandan da Servet-i Fünûn şairlerini savunmaya çalıştığı düşünülebilir. Zira *Kavgalarım*’da “Dekadanlık Gürültüsü” başlığı altında iktibas ve telif ettiği yazılara (Yalçın, 2019: 140-190) dikkat edildiğinde, onun Servet-i Fünûn şiirine karşı yapılan tarizlere devamlı surette yanıt vermeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Hüseyin Cahit Yalçın Fransız edebiyatını ve XIX. yüzyıl Avrupasında ortaya çıkan estetik akımları yakından takip etmiştir. Yazı hayatının erken dönemlerinden itibaren okuyucularına Fransız edebiyatını farklı yönleri ile tanıtmaya çalışmıştır. Türk edebiyatının Batı sanatına yönelişindeki programsız hareket tarzı onun dikkatini çekmişse de devrin şartları tam manasıyla olgun bir kültür politikasını hayata geçirmesine imkân vermemiştir.

O, bireysel olarak çağın öne çıkan edebiyat faaliyetini ve düşünce hareketlerini özellikle çeviriler yoluyla okuyucuları ile buluşturmaya çalışmıştır. Bu aktarma faaliyetini tatbik ederken, çağın ruhuna muvafık bir yol izlediği anlaşılmaktadır. Edebiyat akımlarına dair bilgileri naklederken bunları halef selef ilişkileri bağlamında değerlendirmiştir. Hippolyte Taine’e dair aktardığı yazılarda olduğu gibi Guillaume Ferrero ve George Pellissier’in eserlerinden yapılan nakiller de XIX. yüzyıl Avrupasında felsefi akımlar ile edebiyat akımları arasındaki örtülü ilişkiye dikkat çekmiştir. Daimi bir tekâmül hâlinde olan insan düşüncesinin aynı zamanda sanat sahasında da bu iç devinimini kesintisiz olarak sürdürdüğünü göstermek istemiştir.

Hüseyin Cahit için Servet-i Fünûn topluluğu Avrupai tarzda bir edebî yenileşmenin merkezidir. Parnasyen şairlerin romantik şairlere ve en sonunda sembolist şairlerin parnasyenlere karşı bir tepki olarak ortaya çıkması tabii bir süreçtir. Servet-i Fünûn nesline karşı yapılan itirazlar bir anlamda tarihî diyalektiğe karşı yürütülen yersiz eleştiriler olduğundan, bu çalışmada söz konusu edilen makaleler bir yönden de bilimsel bir itirazın vesikaları mahiyetindedir.

Kaynakça

Andı, Kübra (1997). *Servet-i Fünun Mecmuası'nın Sistematik İndeksi (1891-1901)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Aytaç, Gürsel (2019). *Goethe ve Dünya Edebiyatı*, Ankara: Hece Yayınları.

- Ayvazoğlu, Beşir (2019). *Fikret Kendi "Cevvim, Kendi Eflâkimde Tâirim"*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Tarakçı, Celal (1986). *Cenâb Şehabeddin'de Tenkid*, Samsun: Eser Matbaası.
- Tarakçı, Celal (1994). *Muallim Nâcî Efendi, Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki*, Samsun: ?
- Cenap Şahabettin (1312/1896). "Musâhabe-i Edebiyye/Fransız Edebiyat-ı Cedidesine Dairdir.", *Servet-i Fünûn*, N.297, s.162-164.
- Cenap Şahabettin (1313a/1897). "Musâhabe-i Edebiyye/Sembolizm Nedir?", *Servet-i Fünûn*, N.341 s.34-36.
- Cenap Şahabettin (1313b/1897). "Musâhabe-i Edebiyye/Dekadizm Nedir?", *Servet-i Fünûn*, N.344, s.82-85.
- Gökçek, Fazıl (2009). *Bir Tartışmanın Hikâyesi/Dekadanlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ercilasun, Bilge (2012). *Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ferrero, Guillaume (1895). *Les Lois Psychologiques du Sybolisme*, Paris: Ancienne Librairie Germer Raillière et Cie.
- [Haber ve Resim], (1311a/1896). "Paul Verlaine", *Servet-i Fünûn*, N.256, s.347, 349.
- Huret, Jules (1891). *Enquête sur l'Évolution Littéraire*, Paris: Bibliotheque-Charpentier.
- Huyugüzel, Ömer Faruk (1984). *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebî Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (2016). *Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kolcu, Ali İhsan (2008). *Türkçe'de Batı Şiiri*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Kariper, Cafer (1992). *Mehmed Rauf'un Tenkîdî Yazıları ve Bunlar Üzerinde Edebî Tespitler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- M.[ahmut] Sadık (1311b/1896). "Paul Verlaine", *Servet-i Fünûn*, N.261, s.9-10.
- Mallarmé, Stéphane (1893). *Vers et Prose*, Paris: Perrin et Cie.
- Mehmet Rauf (1997). *Edebî Hatıralar*, haz. Mehmet Törenek, İstanbul: Kitabevi.
- Moréas, Jean (14 Septembre 1891). "Échos/Sur l'École Romane", *Le Figaro*, p.1.
- Moréas, Jean (18 Septembre 1886). "Le Symbolisme", *Le Figaro/Supplément Littéraire*, p.1-2.
- Okay, Orhan (1992). *Servet-i Fünun Şiiri*, Erzurum: Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Okay, Orhan (2005). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özbek, Seda (2016). *Nesir Yazarı Olarak Cenap Şahabettin*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Özgül, M. Kayahan (2016). *Muallim Naci Efendi*, İstanbul: Kitabevi
- Özön, Mustafa Nihat (1939). "Edebî Münakaşalar IV", *Oluş*, N.4, s.51-52.
- Parlatır, İsmail (ed.) (2006). *Servet-i Fünûn Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pellissier, George (1891). *Le Mouvement Littéraire Contemporain*, Paris: Librairie Hachette et Cie.
- Régnier, Henri de (1891). *Épisodes, Sites et Sonnets*, Paris: Léon Vanier-Libraire-Éditeur.

- Régnier, Henri de (1895). *Aréthuse*, Paris: Librairie de l'Art Indépendant.
- Samain, Albert (1908). *Au Jardin de L'Infente*, Paris: Le Livre Contemporain.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2003). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- [Tansel], Fevziye Abdullah (1953). "Muallim Naci ile Recaizâde Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hâdiseler", *Türkiyat Mecmuası*, C.10, s.159-200.
- Törenek Mehmet (1999). *Hikâye ve Romanlarıyla Mehmet Rauf*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (2014). *Kırk Yıl*, haz. Nur Özmel Akın, İstanbul: Özgür Yayınları.
- [Yalçın], Hüseyin Cahid (1314/1898). "Sembolizm I Medhal-Sükûn-ı Dimâğî ve Sa'y-yı Akıl Kanunları", *Servet-i Fünûn*, N.405, s.230-233.
- [Yalçın], Hüseyin Cahid (1314/1898). "Sembolizm 2-Timsâl-i Aklî", *Servet-i Fünûn*, N.406, s.247-250.
- [Yalçın], Hüseyin Cahid (1314/1898). "Sembolizm 4-Timsâl-i Heyecanî", *Servet-i Fünûn*, N.408, s.285-288.
- [Yalçın], Hüseyin Cahid (1317/1901). "Fransız Şuarâ-yı Hazırası", *Servet-i Fünûn*, N.539, s.292-298.
- [Yalçın], Hüseyin Cahid (1317/1901). "Sembolizmin Mübeşşirleri ve Üstatları", *Servet-i Fünûn*, N.540, s.309-312.
- [Yalçın], Hüseyin Cahid (1317/1901). "Sembolistlerin Gösterdikleri Teceddüt", *Servet-i Fünûn*, N.541, s.326-330.
- [Yalçın], Hüseyin Cahid (1317/1901). "Sembolist Şairler". *Servet-i Fünûn*, N.542, s.346-349.
- Yalçın, Hüseyin Cahit (1935). *Edebî Hatıralar*, İstanbul: Akşam Kitaphanesi.
- Yalçın, Hüseyin Cahit (2019). *Kavgalarım*, haz. İsmail Alper Kumsar, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yetiş, Kazım (1996). *Talîm-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyâtı Sâhasında Getirdiği Yenilikler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Ek: Metinler**MUSÂHABE-İ EDEBİYYE
FRANSIZ ŞUARÂ-YI HAZIRASI****I****Parnas Meslek-i Edebîsi ve Sembolizm**

Diplomatlar Avrupa'yı istedikleri kadar ayrı ayrı hükûmetlere tefrik etsinler; ilmin vatanı olmadığı gibi edebiyat da hudud-ı memâlik denilen mevâni-i sun'îyeyi dinlemeyerek bütün cemiyât-ı mütemeddineye peydâ-yı şümûl etmeye meyyal bulunuyor. Bugün münhasıran bir Fransız edebiyatı, bir Alman edebiyatı, bir Rus, bir İskandinav, bir İtalyan edebiyatı bulunamaz. Çünkü her memleket halkı bir Sedd-i Çin dâhilinde, bütün insanlardan ayrı yaşamıyor. Fransa'da yaşayan bir şair, Viyana'da, Stockholm'da, Petersburg'da da aynı takdirle biliniyor ve okunuyor. Bir Alman edibinin bir İngiliz şairine, bir İskandinav fâcia-nüvîsinin bir Fransız romancısına ne dereceye kadar medyûn-ı sünûhat olduğu araştırılıyor. Vâkîâ hususi edebiyatların, millî edebiyatların beşerî bir edebiyat-ı umumiye hâline geçebilmesi henüz yakın bir zaman için takdir olunabilecek şeylerden değildir. Lakin şu muhakkak ki, tekâmül-i umumi-i edebiyat milel-i mütemeddineyi hep bu uhuvvet-i fikriyye tarikine sevk ediyor.

Biz de bu seyl-i tekâmülden hariçte olmadığımız görülmektedir. Bunun için hiç değilse Avrupa edebiyatlarından birini bihakkın bilmek, o vasıta ile edebiyat âlemindeki tecelliyât-ı nevîni takip etmek, bu cereyan-ı sanatın içinde bulunmak elzemdir, bir şart-ı hayattır.

Bu benim öteden beri zihnimi işgal eder: Fransız romancılarını, şairlerini, sanatkârlarını bize tanıtmak. Rauf² ile bunun için uzun uzun konuştuklarımız olurdu. Hiç olmazsa on dokuzuncu asrı, esasıyla bildirmek icap ettiğine karar verirdik. Çünkü asıl istifadeyi on dokuzuncu asrın harekât-ı edebiyesinde bulacaktık ve Fransa'nın on dokuzuncu asır edebiyatının şaşaası da sair asırlar edebiyatını hep husûfta bırakıyordu. Fakat bu emelin hakikat olabilmesi bazı şartlara lüzum gösteriyordu. Bir kere muharrirlerden bahsetmek için eserleri meydanda olmak lazımdı. Eserlerin tercümesine gelince; bu ne yorucu bir işti! Bâhusus tercümeleri bütün o adem-i imkânlarla beraber göze alınsa bile nereye basılacak, gazete tefrikalarıyla kaç sene sürecekti? Kitap suretinde bastırmaya, enâfis-i âsâr-ı Garbiyeden mürekkep bir silsile-i neşriyat tesis etmeye gelince; kari'ler bu kütüphaneye rağbet gösterebilecekler miydi? İşte en birinci mâni. Maamâfih bu emel bütün bütün sönmüyordu. Arada Garp muharrirlerinden bahsedildiği oluyordu. Fakat uzak bir maksat gözetilerek yazılmamış olduklarından bunları birbirine rabt ile on dokuzuncu asır edebiyatı hakkında inkiât'a uğramamış bir silsile-i malumata destres olmak kâbil olamaz. Romantizm izah edilmeden natüralizmden bahsolunmuş, sonra birden bire sembolistler hakkında biraz tafsilat verilmiş: Bunlar büyük bir binanın mevâd-ı asliyesi hâlinde müteferrik ve perişan duruyorlar.

Ahmet Şuayp³ daha bahtiyar çıktı. Hiç olmazsa yalnız Flaubert⁴ hakkında kâfi bir tetkik-i edebî toplayabildi. Maamâfih ne kadar olsa bu da bina-yı matlûbun ancak bir sütun-u münferidi olabilir.

² Mehmet Rauf (1875-1931). Servet-i Fünun edebiyat topluluğu ile şöhret kazanmış olan roman, hikâye ve mensur şiir yazarı. Edebî eleştiri alanında da seri makaleler kaleme almıştır. Bk. Mehmet Törenek (1999). *Hikâye ve Romanlarıyla Mehmet Rauf*. İstanbul: Kitabevi Yayınları; Cafer Kariper (1992). *Mehmed Rauf'un Tenkidi Yazıları ve Bunlar Üzerinde Edebî Tespitler*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

³ Ahmet Şuayb (1876-1910): Servet-i Fünun'da ki "Esmâr-ı Matbuat" ve "Hayat ve Kitaplar" başlıklı yazıları ile şöhret kazanmış olan eleştirmen ve yazar.

⁴ Gustave Flaubert (1821-1880): Fransız roman yazarı

Georges Pellissier⁵'nin Fransız hareket-i edebiyeye-i hâzırası hakkında intişâr eden son eserini okuduğum zaman bütün bu arzularım tekrar canlandı. Fakat *Servet-i Fünûn* sayfelerinde senelerce imtidât edecek bu bahis ile herkes mecburi şikâyet etmemek için, bu emelin icrası şimdiki şerâit dairesinde gayr-ı kâbil olduğu için nevmîd olmakla beraber başka bir şey düşündüm. Georges Pellissier en son zamanlarda temeyyüz eden şairleri, romancıları, tiyatro müelliflerini, münekkitleri, müverrihleri tanıtmak istiyor. Bunun için bahsin başına bir de mukaddime yaparak o bahsin anlaşılmasını temin edecek malumatı cem etmiş. Georges Pellissier'in tetkikâtından istifadeyi birçok kari'lere de tamim etmek fena bir şey olmaz, dedim. Vâkıâ biliyorum. Bu kâbil teşebbüsler için hazır bir itiraz var: Fransızca bilenler bunun aslına okuyup istifade ederler, Fransızca bilmeyenler ise zaten bu musâhabelerden bir şey anlamazlar. Onun için nafil emek! deniyor.

Şimdiye kadar gördüğüm, zahiren ve birdenbire doğru, fakat hakikat-i hâlde gayet yanlış bir fikir varsa o da budur. Çünkü bir kere Fransızca bilmek Fransız hareket-i edebiyeye, ilmiyye ve içtimaiyyesini takip etmekle müterâfik değildir. Fransızca bilir dediğimiz adamların pek çoğunu her gün görüyoruz ki işte okumuyorlar. Evet, okumuyorlar, okumuyorlar. Hâlbuki Türkçe bir makaleyi okumak onlara daha kolay geliyor. Zira esasa bir dereceye kadar vakıf oldukları için mesele kendilerine bütün vahşi, anlaşılmaz bir şey gibi görünüyor.

Saniyen, Fransızca bilir addettiklerimizin hepsi lüzumlu eserleri aslından okuyup istifade edecek derecede Fransızca'ya istînâs peyda etmemişlerdir. Bunlardaki Fransızca bilişi onları yalnız bu kâbil mevzuları Türkçe gazetelerde, risalelerde seve seve –bu kadarından vazgeçelim-canları sıkılmadan okuyacak bir dereceye getirmiş, onları buna ısındırmıştır. Binaenaleyh, en ziyade istifade edecekler bunlardır.

Salisen Fransızca eser bulup okumak zannolunduğu kadar kolay değildir. Farz ediyorum ki bir genç bugün Mekteb-i Mülkiye'den çıktı, mektep dersleri ona Fransızca anlayabilmek iktidarını bahşetti; anlayamadığı yerler bulunursa da bunu da daha iyi bilenlere sorup öğrenmek niyetinde. Bu genç yine farz ediyorum ki, sosyolojiye dair ta'mik-i malumat etmek istiyor. Hangi kitabı alacak? İşte büyük bir umman-ı tereddüt ki, elinde bol bol harc edilecek parası varsa bunun a'mâkına atıp dursun, orasını kâbil değil dolduramaz. Fihristlerde göreceği kitapları rastgele getirmek onu çok yorar, pek çok vaktini mahveder. Bu rehbersizlik yüzünden edilen maddi, hele manevi zararları tecrübe edenler bilirler. Bazen bir bahs için o kadar lüzumlu bir kitap olur ki, insan buna nelerden sonra, ne kadar uğraştıktan sonra, bir gün tesadüfen vakıf olabilir. Ve o kitap ona o kadar yeni ufuk açar ki, bütün eski sa'yinin yanlış bir istikamet üzerinde yürümüş olduğunu görür.

Şimdi şu umumi misali bahsimize tatbik edelim: Mekteplerimizin münevver şakirtleri arasında elbette edebiyata merak edenler de vardır. Bunların Fransızcası hep kuvvetli değilse bile okuya okuya kuvvetlendireceklerdir. –Zaten bizim mekteplerde Fransızca böyle hudâyinâbit bir hâlde öğrenilir. –Bu genç kari'ler; yeni şairlerin, yeni romancıların eserlerini okumak istiyorlar. Kimi ve hangi eseri intihâp edecekler? Kitapçı camekânlarında birçok eserlere tesadüf edebilirler: meçhul bir muharir ismi, meçhul bir kitap ismi. Bu bir piyangodur, iyiye tesadüf etmek ihtimali varsa da, fenası[na] düşmek ihtimali ondan daha çoktur. Şimdi kendilerinden biraz daha tecrübedide olan büyük biraderlere ufak bir vazife terettüb etmez mi? Ben, evet, diyorum ve işte bu işte bu itminân ile Georges Pellissier'in şairler hakkındaki bahsini birkaç makaleye ayırarak Türkçemize nakletmeye başlıyorum:

⁵ Georges Pellissier (1852-1918): Fransız yazar ve edebiyat tarihçisi. Metinde bahsedilen eser için bk. Georges Pellissier (1891). *Le Mouvement Littéraire Contemporain*, Paris: Librairie Hachette et Cie.

Bundan yirmi sene evvel âlem-i şiirde parnas meslek-i edebiyesi bütün şaşaaıyla hükümran oluyordu. On sene sonra José-Maria de Heredia⁶'nın *Trophées* [1892] namındaki mecmuâ-i eşârî intişar ettiği zaman şiir hakkındaki fikirler tebeddül etmeye başlamış olmakla beraber, bu eser büyük bir muvaffakiyet ihraz etti. Bu muvaffakiyet pek muhik idi. Çünkü José-Maria de Heredia hepsi birbirinden güzel yüz kadar sone⁷ ile parnas meslek-i şiirinin en mükemmel bir numunesini irâe ediyordu. Bu mesleğin en son ve en kusursuz eser-i nefisi bîşüphe bu mecmuâ-i eşârdır;

“Trophées” eserinde birinci derece görülen şey sanatkârın gayr-ı şahsiyeti muhafaza edişidir. Bundan evvel hiçbir şair kendi şahsiyetini eserlerinden bu kadar tecride muvaffak olamamıştı. Aynı mesleğe mensup Sully Prudhomme'da⁸ bir ruh-ı müşteki hiss olunur, François Coppée'de⁹ heyecan, hassasiyet eksik değildir. Leconte de Lisle de¹⁰ hissiyat-ı kalbiyesini sezdirmemek için hasûdâne bir dikkatte bulunmakla beraber o hüzn-i müteazzimânesini, hatta bazen kalbinin endişelerini, tuğyanlarını ifşa ediverir. Hâlbuki José-Maria de Heredia kat'iyen gayr-ı şahsidir. Kendisi sırf sanatkârdır. Onda hiçbir endişe, hiçbir heyecan yoktur. Yalnız mehâsin-i eşyaya karşı bir his duyar. Bir takım şairler ressam tabirine, bir takımları da mûsikîşinas sıfatına peyda-yı istihkak etmişlerdir. José-Maria de Heredia ise bir heykeltıraş vasfını ihrâz ediyor.

Sonra bir sıhhat-i ilmiyye nazara çarpıyor. Bundan evvel de Leconte de Lisle, Victor Hugo'ya¹¹ nispetle gayr-ı şahsi olduğu gibi, sıhhat-i ilmiyyeyi de daha ziyade muhafaza edebilmişti. Fakat José-Maria de Heredia'nın hakikat-i ilmiyyeye îtâsı daha yakındadır. Hudud-ı atika mektebine devam etmişti. Şiirleri, şair ruhunun altında, filoloji, mitoloji ile mütevaggil bir zat mevcut olduğunu irâe eder.

José-Maria de Heredia medeniyetin eşkâl-i muhtelifesini gayet sabırlı bir mütebahhir sıfatıyla tetkik etmiş, sonra bir iki beyit içinde bunu ifade eyleyivermiştir. Verdiği tafsilat arasında hiçbir tane yanlış yoktur; hepsi ehemmiyetlidir. Leconte de Lisle'de kıymet-i tarihiyesinden ziyade hâsıl edecekleri tesir düşünülerek intihap olunmuş parçalar vardır. Hâlbuki José-Maria de Heredia hep tasvir olunan levhanın mana-yı tarihiyesi için müfid, zaruri şeyleri seçer. José-Maria de Heredia'nın soneleri gayet mûşikâf bir tahlilden sonra meydana çıkarılmış birer terkipdir, bütün o mu'cizlikleriyle bir heyet-i içtimaiyenin dinî, ahlaki hâlini ifade ediverirler.

Sonra, onda bir perestiş-i hüsn ve sanat görülüyor. José-Maria de Heredia kadar hiçbir kimse meslek-i şiirde bu derece itina göstermemiştir. Şüphesiz Théophile Gautier¹² ile Leconte de Lisle de şiiri bir takım kavâid-i mahsusaya münkad bulundurmuşlardı. Fakat Heredia daha dikkatli, mûşikâf davrandı. Onda ufak bir müsamaha bile görülmez. Her kelime kendisine en münasip olan mevkidedir; hiçbir kafiye yoktur ki, sem'i, fikri memnun etmesin, hatta nazara bile hoş görünmesin. Mükemmeliyete bu kadar itina ettiği için José-Maria de Heredia otuz senede ancak yüz on sekiz sone yazabilmiştir. Heredia'nın soneleri her nokta-i nazardan şayan-ı hayret ve takdirdir. Fransız şiiri bu kadar muhteşem, bu kadar saf bir eser vücuda getirememiştir.

“Trophées” müellifine ne kusur bulunabilir? Bulunabilecek kusur parnas mesleğine pek devamlı bir surette mensup olmasıdır. Faraza Yunanistan ile İspanyayı aynı haşmet ile tasvir eder. Britanya'ya ait bir sahneden bahsederken aksâ-yı şarka müteallik bir levhayı tersîm ettiği esnada kullandığı parlak renkleri istimâl eyler. Onda hayale melce olacak gölgeler yoktur, eserlerinin her

⁶ José-Maria de Heredia (1842-1905): Küba doğumlu Fransız şair

⁷ Batı edebiyatına ait, dörtlük ve iki üçlükten oluşan 14 dizelik bir nazım şekli

⁸ Sully Prudhomme (1839-1907): Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Fransız şair

⁹ François Coppée (1842-1908): Fransız şair ve yazar

¹⁰ Leconte de Lisle (1818-1894): Fransız şair

¹¹ Victor Hugo (1802-1885): Fransız şair ve yazar

¹² Théophile Gautier (1811-1872): Fransız şair ve yazar

tarafı şaşaa-pâştır. Her şeyi gayet mükemmel olarak söylediği için müphem, nâ-tamam bir şey bırakmaz, aks-ı sadâsı kalbimizde sürüklenip gidecek şeylere Heredia'nın eserlerinde tesadüf edemeyiz.

İşte parnas mesleğinin şiir hakkındaki fikri bu merkezde idi. Parnas şairleri realizm mesleği taraftarı oldukları cihetle eserlerinde şahsiyetten tecerrüde lüzum görmüşlerdir. İlk üstatlarından olan Théophile Gautier'e yalnız şekle ait mehâsine merbût olarak zevâhir-i eşyayı mevzu-ı nazm ittihaz etmiştir. Bunun için parnas mesleğine mensup şairlerin tavsifatı doğrudur. François Coppée kırlardan, hayat-ı avam sahnelerinden bahseyleken; Sully Prudhomme hassasiyetini müşikâf ve mütefekkir bir tahlilden geçirirken, Leconte de Lisle ile José-Maria de Heredia kadim medeniyetleri ihya ederken hep sıhhat itina ederler. Parnas mesleğinin Fransız tarih-i edebiyatında ki mevkiini tayin için uğraşmış olsa idik bu bâbda daha tafsilat vermek icap ederdi. Fakat asıl maksadımız, parnas şuârasından sonra vücut bulan sembolizm meslek-i edebiyesinin sebep-i zuhurunu izah etmekten, harekât-ı ahire-i edebiye hakkında tafsilat vermektan ibaret olduğu için bu kadar malumatı kâfi buluruz.

Parnas şuârası mükemmeliyeti hedef-i âmâl ittihaz etmişlerdir. Hâlbuki mükemmel bir şey tamam olmuş, bir hudud-ı muayyen içine girmiş demektir. Parnas meslek-i şiiri mantıkî ve fennî olduğu için, bir şairi bir nâsirden tefrik eden, o şairlere has evsâf-ı mümeyyizeyi ehemmiyetten âri bırakır. Parnas mesleğine göre yazılmış bir şiir için istimâl edeceğimiz evsâf-ı takdiriye hemen hemen bir nesir, hem de ilmî bir nesir hakkında kâbil-i tatbik olabilir: Çünkü sıhhat ve münakkahiyet-i tamme şekl-i nokta-i nazarından nesrin icap ettiği evsâftır. Hâlbuki parnas meslek-i şiiri de yalnız bunları arardı. Bundan başka, beyitlerin tâbi olduğu bazı mihanikî kavâidi gayet şiddetle tatbik ederek nokta-i mükemmeliyete vasil olmuşlar ise de asıl mevzu-ı şiiri hariç bırakmışlar. Çünkü şiirin mevzuu ruh-ı beşerin, o müphem, o esrarengiz hâllerinde, bunlar ne bu kadar sıhhat ve kat'iyetle, ne de bu kadar vuzûh ile ifade olunabilir.

İşte son meslek-i edebînin parnas mektebine itirazı bu noktada başlamıştır. Bunların üzerinde Alman ve İngiliz şiirinin tesiri yok değildir. Muarızları sembolistlerin birçoğu hep ecnebi olduklarını, faraza, Rodenbach¹³ ile Verhaeren¹⁴ Flaman, Merrill¹⁵ ile Vielé-Griffin¹⁶ Anglo Sakson, Jean Moréas'nın¹⁷ Yunanlı bulduklarını ileri sürüyorlardı. Mâmâfih bu meslek-i edebî Fransa'nın şaşaa-ı meşhere-i kadimesi meyanında kendilerine üstat ittihaz edecek zevât da bulabilirler. Racine'in,¹⁸ Ronsard'ın¹⁹ da şiirlerinde sembolizm ile haiz-i münasebet olan parçalar yok değildir. Sembolistlerin romantizm ile münasebetleri de kesîrdir.

Sembolizm meslek-i edebiyesi şiiri şu suretle telakki ediyordu: "Şiirin vazifesi bir takım eşkâl-i muayyeneyi kemâl-i sıhhat ile irâe ve ifade etmekten ibaret değildir; şiir ruh-ı eşyayı ihya edecektir." Bir manzara-yı sahrâiye karşısında bulunan parnas şairi, gözünün gördüğü şeyleri mümkün olduğu kadar vâzih olarak tebliğ ve eda etmeye çalışır. Bir sembolist şair ise bu zevâhir-i mahsusa altında, onların esrar-âlud hâllerini keşfederek bu manzara-yı sahrâiyenin kendi ruhuyla olan tevafuk ve münasebetini tercüme edecektir; çünkü doğrusu aranırca, ruh-ı eşya şairin kendi ruhudur.

¹³ Georges Rodenbach (1855-1898): Belçikalı şair ve yazar

¹⁴ Émile Verhaeren (1855-1916): Belçikalı şair ve yazar

¹⁵ Stuart Merrill (1863-1915): Birçok şiirini Fransızca yazmış olan Amerikalı şair

¹⁶ Francis Vielé-Griffin (1864-1937): Amerika asıllı Fransız şair

¹⁷ Jean Moréas (1856-1910): Yunan asıllı Fransız şair

¹⁸ Jean Baptiste Racine (1639-1699): Fransız şair ve tiyatro yazarı

¹⁹ Pierre de Ronsard (1524-1585): Pleiade şiir okuluna mensup Fransız şair

Sembolizmin üstadı addedilen Stéphane Mallarmé²⁰ Jules Huret tarafından, “Tekâmül-i Edebî Hakkında Tahkikat”²¹ unvanıyla toplanan kitapta bu babdaki fikrini şu suretle izah ediyor:

“Bu güne kadar edebiyatta bir çocukluk vardı; faraza, zannolunuyor ki, bir miktar zî-kıymet taş toplayıp isimlerini kâğıt üzerine dizmek, o zî-kıymet taşları yapmak demektir. Hâlbuki hayır! Şiir, icat etmekten ibarettir. Mevcudiyet-i beşeriyeden öyle hâller, o kadar mutlak bir sâfiyete mâlik lem’alar almalı ki, bunlar güzel tegannî edilince, meydana güzel çıkarılınca insanın hakikaten cevâhirini teşkil ederler. Bizde bir sembol, bir timsâl varsa, orada icat vardır. Ve şiir lafzı ancak bu makamda istimâl olunursa manidârdır. “Eğer tabiatın menâzır-ı muhtelifesi bizim mevcudiyetimizi felan veya falan surette tadil ediyorsa, filan veya falan hâlet-i ruhiyenin de felan veya falan manzara-yı tabiatı ifâde edeceği aşikârdır. Parnas mesleğine mensup bir şâir gördüğü şeyin bütün evsâf-ı mümeyyizesini gösterince işi nihâyet bulmuştur. O bu şeyi kopya eder, bir tavsif; adeta bir zabıt varakası yapar. Fakat bir sembolist eşyayı böyle doğrudan doğruya ifâde etmez. O kendi kendisini anlatmağa başlayarak, eşya-yı hâriciyeyi fikre telkin eder. Yine Stéphane Mallarmé diyor ki:

“Bir şeyin ismini söylemek, şiirin vereceği hazzın dörtte üçünü imha etmek demektir. Çünkü bu haz yavaş yavaş keşif saadetinden ibârettir; bunu fikre telkin etmek, işte bu hülya!”

Parnas mesleğiyle sembolizm şiirlerinin farkı, birincisinin âlem-i maddiyi alâ-hâle irâeye hasr-ı ehemmiyyet etmesinden, ikincisinin ise âlem-i maddinin mevcudiyetimizle, benliğimizle olan alâik ve münâsebet-i mahfiyesini tebliğe çalışmaktan ibarettir.

Parnas şâirlerinde şiir heykeltraşlık gibi sanâyi-i şekliyeye merbût bulunurdu. Hâlbuki sembolistler şiire bir tabiat-ı mûsikîye veriyorlar. Sanâyi-i nefise arasında, mûsikî ruh-ı beşerde, en müphem ve en derin olan şeyleri, en iyi ifâde eder. İşte sembolist şiir de bu mâlikâneye yerleşir; mûsikînin vesâit ve tesirâtını istiâre eder. İnsan bir şey telkin etmek, pîş-i hayâlde bir şey ihya eylemek isterse gelmeleri yalnız bir takım işârat-ı mantikiyeye bağlı olmak üzere değil, bir takım asvât ü elhân olmak itibarıyla da istimâl eyler.

Sembolizm bir şâir olmak için; timsâl, sembol denilen şeyleri yapmak zaruri değildir. Eşya-yı hâriciyenin ruhumuzla olan münâsebat-ı mahfiyesini ifade etmek yetişir. Fakat mevzuu bu münasebetten ibaret olan bir şiir ekseriya sembolizme mensup olur. Çünkü hemen hemen daima bir timsâl şeklini iktisâp eder.

Timsâl, sembol nedir? Bir kere bunu teşbihten tefrik edelim. Teşbihte bir müşebbeh ve bir müşebbehün-bih vardır. Bunlar birbirinden ayrı dururlar, ayrı kalırlar. Hâlbuki timsâl bu iki şeyi gayet samimi olarak birleştirir, onları adeta birbirine karıştırır.

Sembol bir istiâre-yi temsiliye de değildir. İstiâre-yi temsiliyede zihin sırf mücerret olarak bir fikir bulur, sonra buna âlem-i hâriciyeden istinbât edilmiş bir hayal ilave yahut ikame eder; binâenaleyh istiâre-i temsiliye bir teşbihten yahut bir fikre tab’an temdîd edilmiş istiâreden başka bir şey değildir. Hâlbuki timsâl, sembol büsbütün aynı bir şeydir. Timsâl zevâhir-i maddiye ile onların mana-yı manevîlerini birbirinden tefrik etmeyen bir ruh-ı basît ve sâdede bilâ-tefekür, bilâ-tahlil inkişâf eder. Vâkıa, bugünkü şairlerin ruhunda bu sadelik, bu basitlik bulunamaz. Fakat onlar ezmine-i ibtidâiyenin bu saffet-i ruhiyesine avdete çalışıyorlar. Bu suretle parnas şuarasının tahlilî şiirlerine, pozitivizmden ibaret olan felsefelerine karşı harekette bulunuyorlar.

Timsâl, sembol bir istiâre-i temsiliyeden daha az vâzih ve muayyendir. Maamâfih ondan daha müşevveştir. Çünkü ifade ettiği müşâbetlerde kat’iyet yoktur, birbirine merbût birçok

²⁰ Stéphane Mallarmé (1842-1898): Fransız şâir

²¹ Bahsedilen yazı Jules Huret’in yayına hazırladığı *Enquête sur l’Évolution Littéraire*’de Stéphane Mallarmé’nin edebî soruşturmaya verdiği cevaptır. Bk. Jules Huret (1891). “M. Stéphane Mallarmé”, *Enquête sur l’Évolution Littéraire*, Paris: Bibliotheque-Charpentier, p.55-65.

şeylere şâmil olabilir ve muhtelif manalar tevhid edebilir. Burada mantıki, akli bir şey aramamalıdır. Bu yalnız hissiyata aittir. Hissiyatın hadd-ı zatında gayr-ı muayyen nesi varsa onu irâe eder. Bunun için sembolist şairlerin eserleri ekseriya muğlakdır, muzlimdir. Bu da şiir hakkındaki fikirlerinden ileri geliyor. Vâzılı olan şeyleri nesire terkederek şiir, şiir olmak için muzlim olmalıdır, derler.

İşte Fransa'nın en son meslek-i şiiri olan sembolistlerin fikri bu suretle hulâsa edilebilir. Sembolist şairlerin kimlerden ibâret olduklarını da gelecek musâhabelerde görürüz.

MUSÂHABE-İ EDEBİYYE

[II]

Sembolizmin Mübeşşirleri ve Üstatları

Saint-Beuve²², Alfred de Vigny²³, Baudelaire²⁴, Stéphane Mallarmé, Paul Verlaine²⁵.

Romantizm mesleğine mensup olan üdebânın hemen kâffesi az çok sembolist addedilebilir. Fakat Fransa'da son zamanlarda meslek-i şiiri değiştiren müceddidin, bu romantik üdebâ arasında bilhassa bazılarına, ihtimal ki, Saint Beuve'e, fakat her halde Alfred de Vigny ile Baudelaire'e iddia-yı intisâp edebilirler.

Yeni meslek-i edebî henüz zuhur ettiği sırada buna rastgele sembolizm yahut dekadizm namı veriliyordu. Fakat sonra sembolizm namı galebe çaldı. Çünkü yeni şiire bu daha muvafık geliyordu. Dekadanlık cihetinde meslek-i cedid-i edeb Saint Beuve'ü bir üstat tanıyabilir. Çünkü Saint Beuve evvelce o tekellüflü, o cebr-i tabiatla vücuda gelmiş âsâr-ı manzumesinde vaktinden evvel solmuş bir ruhun marazi kederlerini, endişe-nâk tecessüslerini ifade etmişti Asıl sembolistlere gelince: Saint Beuve, bunlara üslubun bazı hâllerinden dolayı benzer; Saint Beuve doğrudan doğruya ifade edilmeyecek kadar rakik bazı ihtisâsatı bu suretle fikr-i kari'e telkin ederdi. Bir de sembolistler parnas meslek-i edebîsine ait olan şiirin şaşasını tenkîs etmek, sertliğini nerm bir hâle getirmek arzusunu takip etmiş olduklarından Saint Beuve bu nokta-i nazardan da kendilerine takdim etmiştir. Çünkü şiirlerinde öyle mütenâzır, evvelden hazırlanmış şeyler yoktur.

Romantik şairler arasında sembolistler en ziyade Alfred de Vigny'i sevmişlerdir. Buna birçok sebep gösterilebilir. İbtidâ Alfred de Vigny'nin eserlerindeki muzlimiyet, vâkıâ ondaki muğlakiyet, ifadede adem-i mahâretten, su'ûbetten ileri geliyorsa da sanat-ı şiiri tarz-ı telakkisinin de bunda dâhli yok değildir. O kadar müsmir, o kadar mütenevvi kabiliyetlere mâlik olan Victor Hugo'nun âsârı Alfred de Vigny'nin eşârını da ihtiva eder. Fakat Victor Hugo'daki dehânın vasf-ı mümeyyizi rü'yetteki vuzuhtur, eşya-yı maddiyeyi hakkıyla görüp hakkıyla tebliğ etmektir. Hâlbuki Alfred de Vigny'nin şahsiyet-i edebîyesini temyîz eden hassa bir zevk-i serâir-perverdir. Şimdi onun sembollerinden bahse lüzum yok. Alfred de Vigny, şüphesiz birçok semboller yapmıştır. *Bir Şairin Defteri/Journal d'Un Poète* [1867] namındaki kitabında hulâsalarından nesren bahsettiği eserlerin kâffesi timsâlî bir şekle mâliktirler. Fakat *Denizde Şişe/Bouteille à la Mer* [1864] ve *Kurdun Ölümü/Mort de Loup* [1864] manzumeleri ile yeni sembolist eserler arasında pek çok fark vardır. Hakikat-ı hâlde "Denizde Şişe" bir istiâre-i temsiliyeden, "Kurdun Ölümü" bir teşbihten ibarettir. Alfred de Vigny'nin mekteb-i cedid için bir mübeşşir addedilmesi tasavvuf-perver bir idealizm takib edişinden, hülyaya bir meyelân-ı fitri besleyişinden ileri gelmiştir. "Tahayyül edilen bu şey benim için her şeydir!" diyor. Alfred de Vigny'de birçok

²² Charles Augustin Sainte-Beuve (1804-1869): Fransız edebiyat eleştirmeni ve yazar

²³ Alfred de Vigny (1797-1863): Fransız şair ve yazar

²⁴ Charles Baudelaire (1821-1867): Fransız şair

²⁵ Paul Verlaine (1844-1885): Fransız şair

beyitlere tesadüf olunur ki, bunlar müphem ve nâfizdir, kıymet-i mûsikîleri, mana-yı mantıklarına tecavüz ile daha fazla bir takım şeyler ifade eder. İşte bu beyitler sanat hakkında öyle bir telakkiye delâlet eder ki, bu delâlet muahharan sembolistlerin vücut bulacağını iş'ardan hâli kalmaz.

Baudelaire'e gelince: Baudelaire on beş yirmi sene evvel dekadantizm denilen tarz-ı tahririn nazariyecisi olmuştur. *Fleurs du Mal* [1857] şairi, Alfred de Vigny'ye hemen hiç benzememekle beraber, eserlerinde şarlatanlığa ait bazı cihetler istisna edilince tasavvuf-perverliği kendisine arada sırada bazı öyle şiirler için sünûhat-bahs olunur ki, bu eserlerde garip bir kuvvet-i telkin vardır. Baudelaire şiirin o şekl-i metîni itibarıyla parnas mesleğine mensuptur; kendisini sembolizm mesleğine takrib eden şey Théophile Gautier'in dediği gibi, âlem-i hârici ile ihtisâsatımız arasındaki ve eşya-yı hâriciyenin kendi beyinlerindeki tevafuk ve münasebeti anlayabilmek melekesine sahip olmasıdır.

Fakat ne Baudelaire ne de Alfred de Vigny tam manasıyla birer sembolist değildirlere. Sembolistlerin Baudelaire'i kendilerine mübeşşir addetmekte bir dereceye [kadar] hakları olabilir. Şu şart ile ki Baudelaire hakikaten eşya-yı hariciyenin ya birbirleri arasındaki yahut ruh-ı beşerle olan münasebetini -ki onlarca şiirin ruhu bundan ibarettir- keşf ve tebliğ etmiş ola.

Saint Beuve, Alfred de Vigny, Baudelaire sembolizmin az çok birer mübeşşiri sayılabilirler; bunun asıl üstadı ise Stéphane Mallarmé'dir.

Şimdiki şairlerin pek çoğu gibi Stéphane Mallarmé de ibtidâ parnas mesleğine mensuptur. Fakat parnas şuârası arasında en ziyade Baudelaire ile hâiz-i müşâbehet idi. İlk şiirleri bile güç anlaşılır, gayet tasannuludur. Bunların içinde ancak *Apparitions* [1887], *Fenêtres* [1863], *Les Fleurs* [1864], *L'Azur* [1884] gibi üç dört tanesi gösterilebilir ki zahmetsizce anlaşılabilirsin. Stéphane Mallarmé mesleğinin nisf-ı âhîrinde yeni bir tarz-ı bedâyinin nazariye perdâzi olmuştur. Şayân-ı dikkattir ki, Stéphane Mallarmé nazım nokta-i nazarından kavâid-i mer'iyeye daima riayet etmiştir. Kafiye tahfif etmek, vezinden kurtulmak için bir takım teşebbüsâta bulunan müceddidin-i âhire Stéphane Mallarmé'de bu hareketlerini muhik gösterecek bir misâl bulamazlar. Stéphane Mallarmé'de evvelki mesleğine nazaran değişen şey şiir hakkındaki fikri idi.

Stéphane Mallarmé eskiden beri dar bir karîhaya malikti, az yazardı. Hele hayatının son seneleri bütün bütün akîm geçmiştir. Onun sembolizm üstadı olduğunu gösterecek ancak bazı mensur tetkikâtı vardır. "Divagations/Relativement au Vers"²⁶ gibi. Fakat bu eser, sembolizm mesleği zaten şiiri değiştirmeye başlamış olduğu bir zamanda intişar etmiş olduğundan Stéphane Mallarmé'nin sembolizmin babası olduğunu teslim etmek için tilmîzlerinin şahadetine müracaat etmek zaruridir. Birçok genç şairler Stéphane Mallarmé'nin hanesine müdâvemet ederlerdi. İşte orada letafeti, ehemmiyeti, kıymet-i edebiye ve ahlakîyesi meth edile edile bitirilemeyen musâhabât ile Stéphane Mallarmé meslek-i cedid-i edebî tarz-ı bedâyini yavaş yavaş vücuda getirmiştir. Bu cihet unutulacak olursa Stéphane Mallarmé'nin şiirlerine bakıp da meslek-i cedid-i edebî üzerinde bî-şüphe icra ettiği tesir-i azim kâbil değil anlaşılabilir.

Stéphane Mallarmé'nin şiirlerinde en ziyade nazara çarpan sıfat-ı mümeyyize anlaşılmalardır. İşin içinde bulunanlar bilâ-ihyâr sarındığı pûşîdeler altında fikr-i muharriri güya keşfediyorlarmış. Fakat münekkitlerin hemen kâffesi itiraf ediyor ki, Stéphane Mallarmé kemâl-i dikkat ile okunur ve düşünülürse bile mana hemen hemen daima anlaşılmaz. Heyet-i mecmuâları itibarı ile manaları anlaşılmayan bu şiirler arasında lugaz-âmiz, fakat teshirkâr bir güzelliğe malik bazı beyitlere tesadüf olunduğu da kâbil-i inkâr değildir. Bunlar insanın ruhunda uzaktan uzağa derin aks-i sadâlar uyandırır. Kendilerinden evvelkiler ve sonrakiler hiçbir mana

²⁶ İlgili yazı için bk. Stéphane Mallarmé (1893). "Relativement au Vers", *Vers et Prose*, Paris: Perrin et Cie, p.172-194.

arz etmezse bu beyitler ne kadar hâiz-i kıymet olabilirler? Stéphane Mallarmé'nin eserleri arasında hiçbir yerde birbirine merbû bir şey görülmez. Bazı fıkralar hakkında insan az çok muhtemel görünen bazı zanniyât serd edebilir; fakat arada bir nahiv kaidesi bulunamaz, kelimelerin vazifesi, sırası izah edilemez.

Stéphane Mallarmé parnas mesleğinden ayrılıp da yeni bir tarz-ı şiir ihdâs ettiği vakit eserlerinin anlaşılmasızlığı onu Yunan-ı kadimin esrarengiz bazı merâsimini ifâ ile bir takım mukaddes şeyleri havassa talim eden bir rahip mevkiine is'âd etti. Bunun üzerine meşhur oldu. Maamâfih Stéphane Mallarmé'yi şarlatanlık ile itham etmemelidir. Kendisini tanıyanlar içinde onu en az sevenler bile sa- mimiyyet-i kâmilelerini, necâbet-i tabiatını, istihfâf-ı şöhretini teslimde müttetikler. Stéphane Mallarmé büyük bir adam, derin bir dâhi görünmek için iltizâm-ı muzlimiyyet etmiş değildir. Eserlerinin anlaşılmasızlığı, bir esrâr-ı hâsudâne ile takip ettiği kâide-i bedâiyeden ileri gelir. Kendisi ihtisâsperest, hayâlperver bir şair olmak üzere gösterilmek isteniliyor. Hâlbuki Stéphane Mallarmé'de galip olan cihet mantıkçılık, nazariyeperdâzlık, rakîk muhakemeler yapan bir mimarlık idi; Manzumelerinde karihâsına serbest bir cevelân vermemiş, yalnız bazı kavâidi tatbik ile uğraşmıştır. Zaten o da bu eserlerini bir tecrübe, bir tetkik olmak üzere meydana çıkarırdı.

Stéphane Mallarmé'nin bazı eserleri okunurken tabiatın aheng-i savt ile levnden başka bir şey düşünülmezsizin rast gele dizilmiş, olduğuna zâhib olunur. Mallarmé kelimelere ifade ettikleri mana haricinde bir kıymet atfeder ve asıl manalarını kıymet-i mûsikîlerine feda eylerdi. Yalnız bu hareket eserlerini anlaşılmasız bir hâle getirmek için kâfi iken sanat-ı nazmı esas itibarıyla esrâr-âlûd addetmesi bunu bir kat daha teşdîd etmiştir. Mallarmé vuzuhu bazı nev'i eserler için tecvîz ettiği hâlde nazım ile şiir ile gayr-ı kâbil telif görür, şiir için ayrı bir lisan ihtiyaç olduğunu söylerdi. Ona göre şiir eşya-yı hakikiyenin birer timsâlini teşkil eden "fikir"leri haricî müşâbehetler vâsıtasıyla ifâde etmeli idi. Şiir bir zümre-i havassa mahsus bir lisan-ı serâir idi. Ve bütün böyle lisanlar gibi gerek vezin, gerek intihabât-ı kelimât gerek nahiv için hususi kâidelere mâlik idi.

Fakat Stéphane Mallarmé'nin eserlerini anlaşılmasız hâle getiren en birinci sebep; fikirlerinin karışıklılığıdır. Bunları sırasıyla ifâde edecek yerde, hep birden, karmakarışık söylerdi. Eserlerinden her birine hatta beyitlerinden her birine ayrı ayrı bir kaç mana rapt etmek iddiasında idi. Mallarmé'ye göre her eserinde, her beytinde en aşağı üç mana bulunurdu. Birinci açık ve herkesçe kâbil-i fehm idi. İkincisi maneviyat kesbetmiş bulunurdu. Üçüncüsü ise sırf bâtnî olup, bunları erbâbı anlardı. Bu üç mananın birbirini ihlâl etmesine ve birinci mananın bile derki muta'assır olmasına artık hayret etmeyelim.

Mallarmé kesb-i tayin edememiş, müphem bir dâhi idi. Şiir hakkındaki fikr-i garibi, bu kabiliyeti üzerinde meş'um bir tesir-i müstebidâne göstermiştir. İnsan kendisine takdir-hân olmak isterse nesine hayran olacağını bilemez. Eserlerinden hiçbir şey pâyidar kalamayacaktır.

Mallarmé gibi Paul Verlaine de ibtidâ Baudlaire'nin tesiri altında kalmıştır. İlk eserlerinde vakitsiz bir sefâhat-i kalbiye âsârı takınarak Baudlaire'i taklit ettiği görülür. Paul Verlaine yirmi yaşına doğru parnas şuarâsıyla akd-ı rabîta etti. Cumartesi günleri Leconte de Lisle'in yevm-i kabulü olduğu için oraya, Perşembeleri Théodor de Banville'e müdâvemet eyledi. Sırr-ı sanatını oralarda öğrendi. *Poèmes Saturniens* [1866] namıyla neşrettiği mecmuâ-i eşârda Leconte de Lisle'in bir tilmîzi olduğu görülür. Şiiri bir kalemkâr gibi işlediğini, gâyet müteessirâne bir takım beyitleri kemâl-i itidâl-i dem ile yaptığını söyleyerek iftihar ettikten sonra kendi âlâm-ı ruhiyelerinden, hissiyatlarından bahseden şâirlerle istihzâ eder. İkinci mecmuâ-i eşârı olan *Fêtes Galantes*'da [1869] daha ziyade Théodor de Banville'in tesiri nümâyândır. Maamâfih bu kitaba dâhil olan terâne-i hazan, mehtap gibi bazı manzumelerde asıl Verlaine kendisini hissettirir. Verlaine'de saffet ile incelik garip bir surette karışmıştır. Bazen bir şefkat-ı safdilâne, bazan garâbetler, şaşırtıcı karışıklıklar nazara çarpar.

Sonra *Bonne Chanson* [1870] serlevhalı eseri intişâr etti. Bu, iki gün zarfında yazılmıştı Bunda birçok küçük şiirlere tesadüf olunur ki o safdilâne sadelikleri, mülâyemetleri, şekillerinin seyyâleti, o bilmem nasıl bir mahâretsizlikleri ile yeni bir tarz-ı şiire delâlet ederler. Âhvâl ve vakâyi' kendisini mecbur etmese idi bile Verlaine, parnas mesleğinden ayrılacaktı. Çünkü o mecburi kâideler tabiatına uymuyordu.

Muahharen yazdığı *Romances Sans Paroles* [1874] kitabında Verlaine kendi kendisine tamamıyla sahip olmuştur. Zaten kitabın ismi mûsikîye mütemâyil bir takım şiirlere delâlet eder. Filhakika burada mevzular geçici bir takım hâlât-ı ruhiyeden ibarettir. Bunlar muayyen ve kat'î surette tahlil ve tebliğ edilmemiş, yalnız aralarında hiç bir rabıta-i mantikiye bulunmayan bir takım imâlar, teşbihlerle işaret olunmuştur; yedi sene sonra *Sagesse* [1880] eseri intişâr etti. Verlaine artık Katolikliğe avdet etmişti. Bu muttakiyâne şiirlerde o fitrî tasavvuf-perverliği nümâyândır. "Romances Sans Paroles", "Sagesse", ve sonra intişâr eden *Bonheur* [1891], *Parallément* [1889], *Jadis et Naguère* [1884], *Amour* [1888] eserleri Verlaine'i tamamıyla, bütün kabiliyetiyle gösterir. Bütün Verlaine bu eserlerdedir. Başka eserlerini kaale almaya lüzum görmeyiz; vâkıâ onlarda da bazı latîf parçalar varsa da yeni bir şey yoktur.

Parnas mesleğine muâırız genç şâirler tarafından Verlaine'in bir mübeşşir gibi tanınması 1885 tarihlerine doğu vuku bulmuştur. Sembolistler parnas mesleğinin şiirlerinden daha nerm, hülyaları ifadeye daha salih bir şekl-i şiir aradıklarından nazarlarını "Romances [Sans] Paroles" şairine çevirdiler ve onu üstat ittihâz ettiler. Maamâfih Verlaine, sembolizm mesleğinin hakikaten pederlerinden biri olmakla beraber kendisini bir mekteb-i edebî reisi addetmemelidir. Verlaine kendisini hiç bir kâideye tabi tutmamıştır. Dört sene serserilikten, pek âdi sefihlikten sonra 1881 tarihinde Paris'e avdet ettiği vakit kendisine sabahları titrek adımlarla meyhane meyhane dolaşırken, tesadüf olunurdu. Bazen Montmartre yahut Quartier Latin birahanelerinin birinde mastaba-nişin olurdu. Her an ta'akkub eden, değişen tesirâtan başka bir şeye tâbi olmayan, hiç bir kâide tanımayan bu serseri şair bir reis-i meslek olabilir mi hiç? "Ben, derdi, bedbaht olduğum vakit mağmûm; mesut olduğum vakit şen şiirler yazarım." "Sevkitabi'yemden başka kâidem yoktur." Verlaine bütün mesleğini şu sözlerle hulâsa eder:

"Evlatlarım, sanat insanın sırf kendi kendiliğini, şahsiyetini muhâfaza etmesidir."

Jadis et Naguère eserinde meşhur bir parçada şiir hakkındaki fikrini gösterir. Verlaine'in istediği şey; Malherbe'in²⁷ Boileau'nun²⁸ şiirleri gibi akli, Théophile Gautier'in şiirleri gibi nazar-firîb, Leconte de Lisle'in eserleri gibi naht-âmiz bir şiir değil, seyyâl, hevâi, müphem ânata mâlik bir "neşide-i sincâbi"dir. Bu mesleğin tam sembolist olmadığı aşikârdır. Fakat hazırlanan tekâmül-i edebîyi pek güzel irâe ediyor. Meslek-i cedidin hemen bütün yeniliklerinin birinci muhteri'i Paul Verlaine'dir. Zaten Verlaine kendisini üstat addedenlerin mesleğini çok defalar takbih etmiştir. Hatta Verlaine'in şiirleri bir nokta-i nazardan sembolistlerin eserleri ile kat'iyen mütebâyin görünür.

Leconte de Lisle'in vefatından sonra genç Fransız şairleri Paul Verlaine'e melikü's şuara unvanını vermişlerdi. Bu unvan ise daha ziyade bir dehâya değil fakat kendisine daha sahip, daha muhakkık, daha mütesâvi bir liyâkat ve kabiliyete ihtiyaç gösterir. Verlaine'in pâyidar kalacak şiirleri yüz sahifeye sığabilir. On on beş ciltten mürekkep olan âsâr-ı manzumesi her an müşkilât-ı fikre, adem-i mahârete delâlet edip durur. Birçok parçalarda hiç mana yoktur. Anlaşılanlardan birçoğu da ya âdi ya pek tasannuludur. Hele son eserleri pek tıflânedir...

Fakat bunların ne ehemmiyeti var? Hakiketen latîf ve yeni olan bazı eşâr-ı kalîlesi kendisine de asrın en büyük şairleri arasında mevki verilmesine kifâyet eder. Verlaine'in bazı şiirlerinde gayr-ı kâbil-i imha bir halâvet vardır. Bu, en fena gümrahlıklarında bile bir safdillik-

²⁷ François de Malherbe (1555-1628): Fransız şair ve eleştirmen

²⁸ Nicolas Boileau-Despéaux (1636-1711): Fransız şair ve eleştirmen

perverde eden zaîf bir kalbin cûşîş-i hissiyâtıdır ki hiç bir mesleğe mensup değildir. Hatta eser, sanat namını bile pek güç alır. İşte Verlaine'in eserlerinin Parnas mesleğine muâzır bulunması ve yeni şiire meydan açması bu sebeptendir.

Verlaine'i üstat tanıyanlar, onun safdilliğine mâlik değildirler. Fakat ne yapmak istediklerine vâkıf bir sanatkâr oldukları cihetle Verlaine'de hilkî olarak mevcut olan tarâvet ve saffet-i ruhiyeyi sa'y ile iktisâp istiyorlar. Parnas mesleğini reddederek Verlaine'den sâniha arıyorlar.

Sembolizmin esasını, mübeşşirlerini ve üstatlarını tanıdıktan sonra artık bu meslek-i ruhiyelerinin başlıca kimlerden ibâret olduğunu, ne gibi eserler vücuda getirdiklerini öğrenmek icap ediyor ki onları da gelecek musâhabelerde görürüz.

MUSÂHABE-İ EDEBİYYE

[III]

Sembolistlerin Gösterdikleri Teceddüt

Şiirin esası ve mahiyeti hakkındaki fikir tahavvül ve tekâmül edince nazım ve lisan hakkındaki fikirde de bir tahavvül nümâyân olur. Romantizm mesleği tessüs ettiği vakit klasik devresinin enâfis-i âsâr-ı edebiyesi ile artık lâ-yetegayyer bir hâle gelmiş zannolunan o eski tarz nazmı, o eski lisanı değiştirmişti. İşte bu hikmete mebnîdir ki sembolistler de kendi hassasiyetlerine, sanat hakkındaki fikirlerine göre nazmı bazı tadilata uğratarak teceddüt göstermişlerdir.

Sembolizm mesleği zuhur ettiği zaman nazım bir takım kavâid-i mahdûde-i keyfiyeye tâbi idi. Müceddidler şiir hakkındaki fikirlerini sâha-ı hakikate isâl için ibtidâ bu kavâidi zîr ü zeber etmeye mecbur idiler. Lisanın uğradığı tahavvülât da bundan az değildir. Vâkıâ ihtisâsât-ı zatiyelerine tabi olan meşhur nasirler Fransız lisanını zenginleştirmişler, nerm ü nazik bir hâle getirmişlerdi. Maamâfih, bir takımını hüsn-i niyetle, bir takımını halkı dûçar-ı beht ve hayret etmek arzusuyla az çok anlaşılmasız bir lisan intihâp eden birçok genç şairler bir tarafa bırakılsa da, sembolizm meslek-i edebîsinin Fransız lisanı, Fransız tahavvülü üzerinde bir takım tadilât icrası suretiyle icra-yı tesir etmiş olduğu inkâr edilemez.

Her sembolist şairin kendisine mahsus bir nahvi vardır. Maamâfih hiçbirisi, ezmine-i cedide şiirinin saffet-i mümeyyizesi olan o mûsikî-âmiz tesirine tevfik-i hareket etmekten hâli kalmaz. Victor Hugo bir takım kavâid-i sun'îye-yi belâgat ve fesâhata ehemmiyet verilmemekle beraber nahve dokunulmamasını tavsiye ediyordu. Hâlbuki kelimâtın tesirât-ı mûsikîyesi ile zihne fikirler telkin etmek, bu sayede bir takım menâzır-ı hayatiyeyi pîş-i hayalinde ihya eylemek isteyen genç şairler birbirine muntazam surette merbût bir takım fikirler ifade edecek yerde müphem ve karışık heyecanlar ifade ederek sırf mantığı az çok tağyîr eylemişlerdir. Hissiyât-ı ruhiyenin o mürekkep, o mümtezic bir hâlde doğrudan doğruya tebliğini temin için kavâid-i mevcude feda edilmiştir. Hazflar, icâzlar o kadar çoktur ki birçok sembolistlerin eserleri bundan dolayı anlaşılmasız bir hâle gelir. Henri de Régnier²⁹, Albert Samain, André Rivoire gibi kavâid-i müesse-i nahviyeyi tadilde ihtiyâtkâr duranların bile bunları pek kâbil-i inhinâ bir hâle getirmekten hâli kalmazlar.

İstimâl olunan lûgata gelince, yalnız hâiz-i ehemmiyet olan şairler nazar-ı dikkate alınırsa bunların tesirlerinden ziyade müctenip davrandıklarını söylemek lazımdır. Yeni şairler nâsirlerin elsine-i ecnebiyeden, ulûm-ı muhtelifeden istiâre ettikleri birçok tabirâtı kabul etmezler. Çünkü maksatları bir takım yeni fikirler ifade etmek değildir ki bu tabirât-ı zaruriyeye muhtaç olsunlar.

²⁹ Henri de Régnier (1864-1936): Fransız şair ve yazar

Onlar bazı ânât-ı hissiyâtı tercüme etmek isterler. Müstâmel kelimeler maksadı temin edemezse sembolistler başka kelime icat etmekte tereddüt etmezler. Maamâfih icat ettikleri bu kelimeler pek güzeldir. Çünkü şekilleri ve bilhassa suretleri, bilinmez nasıl rakik bir müşâbehet dolayısıyla ifade edecekleri ânât-ı hissiyât ile pek muvafiktir. Hakikaten sanatkâr olan bazı sembolist şairler en nazik, en rakik, en seri'ül-zevâl ihtisâslarını böyle negamât-ı kelimât ile tercüme ve teşbihine muvaffak olurlar.

Sembolistler, istimâlden sâkit olmuş tabirât-ı kadimeyi de ihya etmişlerdir. Pek meşru olan bu tervîc-i elfâz keyfiyetini şimdiye kadar büyük şairlerin hemen kâffesi kabul etmişlerdir. Chateaubriand³⁰, Victor Hugo, Saint Beuve, Théophile Gautier'de bunun birçok misâline tesadüf olunur. Bundan on sene evvel de beş on şair, başta Jean Moréas olduğu hâlde kendilerine mahsus bir meslek École Romane tesis ile lisan-ı kadimin lugatlarını ihya etmek teşebbüsünde bulunmuşlar, yeni Fransızcaya Rönesans Devri'nin, Kurun-ı Vusta'nın Fransızcasını karıştırmak istemişlerdi. Bunların yazdıklarını anlamak için lûgat kitabına ihtiyaç vardır. Böyle bir teşebbüs ise muvaffakiyet ile neticelenemezdi. Çünkü Rönesans Devri'nin, Kurun-ı Vusta'nın hissiyât ve efkârına rücu' etmek bugün nasıl gayr-ı kâbilse o zamanların lisanına avdet etmekte öyle gayr-ı kâbilidir.

Genç şairler daha başka suretle de tabirât-ı cedide icat ederler. Mesela en ziyade Henri de Régner kelimeleri mana-yı müstamellerinde kullanmayarak mana-yı iştikakiyyelerine karib bir manada istimal eder yahut efkâr-ı mütezâddeyi ifade eden kelimeleri birlikte kullanarak manalarını yenileştirir. İşte bu suretle sembolistler eşya-yı kâinata kendi hislerini iâre ederek mana-yı hakikiyeden mana-yı mecazîye intikal ederler. Vâkiâ bu bütün bütün yeni bir usul değilse de kendilerinden evvelki şairlerden daha ziyade tatbik ederler ve daha cesurane davranırlar. Mesela Verlaine bir şiirinde: “Afif gürgen ağaçları altında sararmaya giden iki genç kız” diyor ki “afif” sıfatı hakikat-i hâlde gürgen ağaçlarına kâbil-i tatbik değildir. Maamâfih şairlerden salâhiyet-i meşrûayı nez' etmeye hakkımız yoktur. Bundan başka kelimâtın aheng-i esvâtı ile mana-yı mantikilerinden fazla, hâriç olarak onlara kıymet-i telkiniyyeye de verirler.

Zaten hiç kimse esvât ile hissiyât arasında bir alaka, bir karâbet bulunduğunu inkâr edemez. Birçok Fransız şairlerinde, hatta yalnız romantiklerde değil Racine'de, La Fontaine'de³¹ öyle cümlelere tesadüf olunur ki ihtiva ettikleri tesiri mûsikî bazı hâlât ile tevâfuk ve tetâbuk eder. Hissiyâtımızın bazı harekâtını ifade için bir lisan-ı edebîye kelimâtını mana-yı mantikilerinden daha fazla, daha daha iyi şeyler lazımdır. Bu lisan-ı edebîde vezinden başka aheng tesirâtı da vardır ki o nazik teşevvüşleriyle bize tahlil hususunda bize müsait davranmazsa da gayet kuvvetli, iyi bir vasita-yı ifade teşkil etmekten de geri kalmaz. Birçok sembolistler mana münasebetlerini, esvât ve aheng münasebetlerine feda ettikleri için yazdıklarından bir mana çıkmıyor diye aheng-i esvât ile lisan-ı şiiri zenginleştirmeye bu lisan-ı ruh-ı beşerin o müphem ve mütehavvil hâlâtını ifadeye, daha sâlih bir hâle getirmeye muvaffak olanlara karşı da haksızlık etmekte mana yoktur.

Sembolist şairler vuzuh-ı kat'iyeden müçteniptirler. Verlaine kelimeleri intihâp ederken bir dereceye kadar gaflet gösterilmesini tavsiye eder. Böyle bir tavsiye şüphesiz tehlikeli bir şeydir. Fakat şiirin hakikat ve mahiyeti hakkında vukûa gelen tahavvül fikri hissiyâtımızın o müphem ve pûşide, o firari, o serî-ül-zevâl edebiyatımızın hâlâtını ifade için daha mütemevvic bir lisan intihâp edilmesinin hikmetini pekâlâ izah eder. Yanlış yazan bazı genç şairlerde bu yanlışlık cehaletlerinden ileri gelmekle beraber sanatlarına sahip olan müceddidîn şair bile Verlaine'in nasihatini takib ediyorlar. Şiirlerine nasl bir şekli-i ifade ile gayet latîf bir adem-i vuzuh güzelliği verdikleri tercüme ile anlaşılabilir. Yalnız şu kadarını söyleyelim ki muayyen, hususi, şahsi olmak icap eden tabirât yerine ekseriya gayr-ı muayyen, umumi tabirâtı ikâme ederek mananın vuzuh-ı kat'isini ihlal ederler. Mesela Henri de Régner: “Uzaklar menekşe renkli sislere müstağrak;

³⁰ François-René de Chateaubriand (1768-1848): Fransız yazar ve politikacı

³¹ Jean de La Fontaine (1621-1695): Fransız şair ve yazar

yolların beyazlıkları buraya gömülerek kayboluyor.” diyerek vuzuh-ı kat’iden kendisini kurtarmıştır. Maamâfih bu tarz-ı ifadeyi suistimal etmemelidir. Fakat herhâlde şurasıda inkâr kabul etmez ki sembolist şairlerin şiir hakkındaki fikirleri şu tarz-ı ifadenin o gayr-ı müphem ve firarı hâliyle pek muvafık düşer.

Sembolistlerin gösterdikleri teceddüt en ziyade nazımdadır. Klasik devrenin riâyet ettiği romantik şairlerin de bazılarına hürmet eylediği kavâidin kâffesini yeni şairler bir tarafa atmışlardır. Sembolistler gerek vezin için gerek kafiye için şaire bir serbesti-i tam vermişlerdir. Nihayet sembolizm mesleği öyle bir şekl-i şiir icat etmiştir ki birçok sembolistler bunu nesirden hemen hemen gayr-ı kâbil-i tefrik bir hâle koymuşlardır.

Taa Malherbe zamanından beri bir Fransız tarz-ı nazımın tarihi hulâsa edilecek olursa bunun her nazm için istinâdgâh olan tenâzur kâidesi ile gittikçe tezâyüd eden tenevvü’ ve ifade ihtiyacı arasında bir mücadeleden ibaret olduğu görülür. Fransızların vezn-i esasları olan “Alexandrain” tarzı Malherbe ile bir şekl-i muayyen kespetmiştir. Fakat bu şekil kesb-i kat’iyet etmekle beraber dûçar-ı tagayyür olmaya meyyâl bulunmaktan da hâli kalmadı. Racine ile La Fontaine bunun değişmemesi esaslarını ihzâr ettiler. Yavaş yavaş, alexandrain kavâid-i mevzuâsından kurtulmaya başladı. Bu kavâid bütün bütün keyfi bir şey değildi. Tenâzuru idâme ederek âdi şairleri zevk-i nazımın noksanına karşı muhafaza ediyordu. Yalnız bu tenâzurdaki bir yeknesaklık bulunduğundan iyi şairlerin dehâ-yı zatiyelerini izhâr edebilmelerine gayr-ı müsait idi. Nazımda kâide ne kadar çok olursa hakiki şairlerin eserleri de âdi nazımların eserlerini o kadar benzer. Kâide çok olunca şairin şahsiyeti kendini gösteremez. Beyitler tenevvü’, tehalûf edemez. Fikrin hüsn-ü ifadesi uyamaz.

İşte bundan dolayı “alexandrain”³² kâidelerine riâyet edilmemeye başlanmıştır. Bundan başka şurası da şayan-ı dikkattir ki kulaklarımızın asırlardan beri terbiye görmesi evvelkilerden daha müşevveş münasebâtı da anlamaklığımızı temin etmiştir. Şimdi gayet nazik bir tevafuk bulduğumuz bazı eşkâl-i vezin birkaç asır evvel yaşayan zatlara bûs bütün mahrum aheng gelebilirdi.

Kavâid-i nazmı ibtidâ romantizm mesleğinin ihlal etmesi şahsi şiirlerin romantiklerle başlamasından neşet etmiştir. Kendi ruhunu ifade eden, samimi neşâtlarını, kederlerini teganni eden bir şair, vezni ise hissiyattaki o şahsiyeti bi-hakkın tebliğ edebileceği bir şiir icat etmeye mecburdur. Bu sebeple sembolistler Fransız nazımını pek ziyade değiştirdikleri gibi kafiyeleri de ıslahtan geri kalmayarak şahsiyetini ifadede şairi su’ûbete düçar eden kuyûdu kaldırmışlar, kafiyeyi de yeni şiirin tabiatına uydurmuşlardır. Müzekker, müennes denilen kafiyeler min-el-kadîm birbirini vely etmek kâideden iken bu tevâlî-i muntazama riâyet etmeyerek müennes ıtlâk olunan kafiyelerin daha az kat’î, daha az sarîh olmasından istifade ile mahiyetleri müphem şeyleri ihya etmek, müphem hisleri ifade eylemek istedikleri zaman münhasıran bu nev’i kafiyeleri istimâle başlamışlardır.

Bundan başka, parnas şuarası mukayyed kafiyelere itina ettikleri hâlde sembolistler kafiyelerdeki bu zenginliği de tahfif etmişlerdir. Verlaine’in meşhur bir kıt’asında kafiyenin bâis olduğu fenalıklardan şikâyet ile bunların kulağa pek fena çarptığını söyler. Fakat Verlaine şikâyet ettiği kafiye parnas şuarasının tervîc ettiği kafiyeler, yani mukayyed kafiyelerdir. Çünkü bir tokmak gibi mısraların nihayetinde öten bu mukayyed kafiyeler ebyâtın aheng-i dâhiliyyesini derke mani olur. Mukayyed kafiyelerin müşkül olduğu, bu müşkülü iktihâm büyük bir muvaffakiyet sayılacağı söylenerek kafiyelerin tahfifine itiraz edildiği görülüyor. Hâlbuki şiir maharetperdâzlıktan ibaret değildir; bir nev’i canbazlığa benzeyen bu muvaffakiyet-i müşkül bir endâzene ile şiiri birbirine karıştırmamalıdır. Parnas şuarası her şeyden evvel vuzuh ve sıhhati, kat’iyeti aradıkları için onların eserlerine mukayyed kafiye muvafık gelebilirdi. Fakat şiir-i cedid

³² Fransız şiirinin millî on ikili hece ölçüsü

pûşîde ve firari şeyleri ifade ettiği cihetle kafiyelerin o şaşaa-yı velvedârına tahfife mecbur idi. Parnas şuarâsı Lamartine'i âdi bir şair addederler: çünkü kafiyelerinde bir takım müsamahalar vardır!

Romantikler, klasik şuarâsının riayet ettikleri vezni ihlâl ettikleri vakit kafiyeyi mukayyed yapmak suretiyle bunu telafi etmek istemişlerdir. Fakat sembolistlerce nazımdaki tenâzurun ihlâliyle kafiyenin tahfîfi keyfiyeti birbirinden ayıramaz. Şiir-i cedid için bunların ikisi de lazımdır. Çünkü ikisi de aynı sebepten ileri geliyor.

Bu suretle açılan tarîk-i teceddüd Fransa'da serbest beyitlere münthehi olmuştur. "Serbest" sıfatı izâfe edilen ebyâta ise nazm-ı ıtlâkı câiz olamaz. Çünkü nazım ile nesir arasındaki fark, nazımın bazı kavâid-i mahsusaya riayetinden ileri gelir. Bu kavâid bütün bütün ortadan kaldırılır da beyitler serbest bir hâlde getirilecek olursa o vakit nesir yazılmış olur.

Gustave Kahn³³ umumiyetle, serbest ebyâtın mucidi olmak üzere telakki ediliyor. Maamâfih onun eserlerinde nazım ve kafiye bakâyasına tesadüf olunur. Fakat bu da bütün eserlerinde değildir. Bu ana kadar nesir denilen şeyleri bademâ "nazım" namı altında yâd etmekte ne zevk vardır? Bunlara, mensur da olsalar şiir denilebilir. Fakat nazım bilmek için mutlaka kavâid-i mahsusiyeye riâyet lazımdır.

Bütün bütün nesir hâine girmedikçe serbest ebyâta hüsn-ü kabul göstermekte bir beis tasavvur olunamaz. Hele bazı şairler zevk ve vezne sahip oldukları cihetle her türlü eşkâl-i nazm hâricinde bile öyle eserler tahririne muvaffak oluverirler ki bunlardaki aheng o eserlerin nazımdan madûd olmasını temin ediyor.

Fransızlarca min-el-kadîm mer'î olan eşkâl-i nazım arasında bazıları pür-tumturak olduğu cihetle sembolist şiirlere uygun gelmezdi. Bazıları da bu tantanadan mahrum olmakla beraber pek kat'î ve muayyen olmak hesabıyla muvâfik düşmüyordu. Bir takımları da artık köhneleşmişti. Bu hâlde sembolistler eşkâl-i nazmı neden tecdid etmesinler? Asıl mesele sembolistlerin kavâid-i mevcudeye riâyet edip etmemelerinde değil, ahenkdâr ebyât yazıp yazmamalarında. Binaenaleyh onların eserlerini bu nokta-i nazardan muhakeme etmek lazımdır. Yazdıkları eşâr-ı ahenkdâr olsun da kavâid-i mevcudeye mutabık olsun olmasın, bunun ehemmiyeti yok. Çünkü mademki şiir hakkındaki fikirleri pek meşrudur, binaenaleyh kendilerine alet-i şiiri de fikirlerine tevfiik etmek hakkını teslim etmek zarudidir.

Vaktiyle Victor Hugo da Fransız tarz-ı nazmını tadîl ettiği zaman gürültüler kopmuştu. O vakit de edebiyatta bir takım muhafazakârlar vardı ki kavâid-i atîkeye riâyeti elzem addederek her türlü teceddüd-i edebî aleyhinde bulunurlardı. Şimdi sembolistlere itiraz edenler de aynı suretle hareket ediyorlar. Faraza Sully Prudhomme: "Şiir, Victor Hugo sayesinde müstaid olduğu terakkiyatın kâffesini iktisâp etmiştir." diyerek bâb-ı teceddüdü kat'îyen sedd etmek istiyor. Zaten her tekâmülün akabinde bu gibi itirazlara tesadüf olunur. Şüphesiz, Victor Hugo'nun dehâ-yı edebîsi Fransız şekl-i nazmını bir müddet için tesbit etmiştir. Maamâfih âsâr-i nefîse bir lisan için ne kadar sabit bir numune teşkil ederse etsin, bir lisanın tahavvülüne ne kadar mani olursa olsun, bu tahavvülün önüne geçmek kâbil olamaz. Lisan gibi nazım da lâ-yenkati' tekâmül eder. Victor Hugo'nun nazmı klasiklerin nazmına benzemez bu hâlde, Victor Hugo'nun nazmı neden ilebed kanun şeklini hâiz olsun? Zaten şurası da şayan-ı dikkattir ki sembolistler her vakit serbest denilen tarzda şiir yazmıyorlar. Bazıları, mevzuya göre parnas şuarâsının eserleri gibi mevzûn ve mukaffâ şiirler yazmışlardır. Fakat kendilerini behemehâl bu tarz-ı nazmı takip etmeye cebr etmek için hiçbir selâhiyet yoktur.

³³ Gustave Kahn (1859-1936): Fransız eleştirmen ve şair

MUSÂHABE-İ EDEBİYYE

[IV]

Sembolist Şairler

Sembolist şairler arasında münekkitler en ibtidâ, aldanmak tehlikesine düşmekten korkmaksızın, Henri de Régner'in meziyetini teslim ederler. Sembolizm mesleği yeni zuhûr ettiği vakit münekkitlerin mevkii müşküldü. Bazıları, müceddidin-i şiirin maksatlarını bile anlamadan, onların bu teşebbüslerini gülünç bir surette göstermeye çalışıyorlardı. Bunda kabahat yalnız kendilerinin değildir. Çünkü sembolizm nazariyesini serdedenler sanki maksatlarını mahsus anlatmak istemiyor gibi muğlak bir lisan istimâl ediyorlardı; bundan başka sembolist şairler arasında hakikaten sanatkar olanlardan ziyade muvâzene-i asabiyeleri muhtel zevât ile şarlatanlar vardır.

Her türlü teceddüdü, ne olursa olsun, hemen kabul ediveren bazı münekkitler de şarlatanları hakiki sanatkarlardan tefrik etmediler. Ciddi ve sahib-i nüfûz bir kısım münekkitler ise ihtiyât ederek bir şey söylemiyorlar, sembolizmin ilk karışıklığı arasından kâbil-i tefrik bir şey çıkmasına intizâr ediyorlardı. Henri de Régner ile ise aldanmak korkusu yoktu. O, sanatını ciddi telakki ediyordu. Bazı kere mugâyir-i kâide şiir nazmetmesini cehalete hamletmekte imkân bulunamazdı. Çünkü ibtidâ parnas meslek-i edebiyesinin kavâid-i nazmiyesine riâyet ederek şiirler yazmıştı.

Henri de Régner'in üstatları Leconte de Lisle ile José-Maria de Heredia'dır. Onun için *Apaisement* [1886], *Sites* [1887], *Lendemains* [1885] gibi ilk mecâmi'-i eşârında nazımlar düzgündür, mevzularında da sembolistliğe ait bir şey görülmez. Maamâfih genç şairin şahsiyeti şiirin tekâmül-i hâzırı dairesinde bu eserlerde kendisini hissettirir. Gerek şiirlerinin şeklinde, gerek hissiyatında bir gevşeklik, bir seyyâlât vardır. Bir manzara-yı sahrâiye tasvir edeceği zaman bile öyle mülayim ve müşfik bir tarz intihâp eder ki parnas şuarâsının mesleği ile tezat teşkil etmekten hâlî kalmaz.

Episode [1888] eseri ile Henri de Régner nazımda daha ziyade bir serbestî gösterir, sünûhâtı da genişler. Bu kitabın muhteviyâtı meyânında bulunan "Deux Grappes"³⁴, "Ariane"³⁵, "Verger"³⁶, "Voleur d'Abeilles"³⁷ manzumeleri çok geçmeden sembolist şiirlerin nasıl olacağını gösterir. *Tel qu'un Songe* [1892], *Aréthuse* [1895], *Poèmes Anciens et Romanesques* [1895] eserleriyle Henri de Régner parnas mesleğinden hem nazım hem sünûhât cihetiyle ayrılmıştır. Nazımda kavâid-i mevcudeden hiç birini tanımadığı gibi mevzuyu da hülyâlardan, muzlim ve muğlak şeylerden intihâba başlamıştır. *Poèmes Anciens et Romanesques* kitabında "Scènes au Crépuscule"³⁸ gibi bazı eserler vardır ki zerâfet-i nahifeleri nazar-giriz hassâsiyyet-i nâfizeleri, o müphem, o fecr-âlûd hâllerleriyle cidden latiftir. *Aréthuse* eserinde "L'Homme et la Sirène"³⁹ manzumesi cidden yeni bir şiirin letâfet ve cazibesini hissettirir. Buradaki timsâl, vak'anın tafsilâtından her birine tekâbül edecek kadar vasi' olmamakla beraber muzlim ve muğlak da değildir. Bundan başka hikâye de gayet şairânedir. İhtiyâr ettiği tarz-ı nazım da mevzuya gayet muvâfiktir. Henri de Régner'de mevcut olan zevk-i nazım kendisini diğer mücedditlerin düştükleri hataları yapmaktan vikâye ediyor.

Henri de Régner ilk üstatlarına karşı sadık kalmıştır. Mallarmé için büyük bir takdir ve meftûniyetperverde etmekle beraber Leconte de Lisle ile de Heredia'ya hürmetten de geri

³⁴ Henri de Régner (1891). "Deux Grappes", *Épisodes, Sites et Sonnets*, Paris: Léon Vanier-Libraire-Éditeur, p. 19-24.

³⁵ Henri de Régner (1891). "Ariane", *Épisodes, Sites et Sonnets*, p. 37-42.

³⁶ Henri de Régner (1891). "Verger", *Épisodes, Sites et Sonnets*, p. 43-54.

³⁷ Henri de Régner (1891). "Voleur d'Abeilles", *Épisodes, Sites et Sonnets*, p. 31-36.

³⁸ Henri de Régner (1890). "Scènes au Crépuscule", *Poèmes Anciens et Romanesques 1887-1889*, Paris: Librairie de l'Art Indépendant, p.101-120.

³⁹ Henri de Régner (1895). "L'Homme et la Sirène", *Aréthuse*, Paris: Librairie de l'Art Indépendant, p.37-74.

durmamıştır. Bazı genç şairler gibi Victor Hugo'yu tezyîfe de lüzum görmemiştir. Son şiir mecmuâlarına bakılınca gerek şekil, gerek esas itibarıyla parnas mesleğine doğru bir avdet gösterdiği anlaşılıyor, Maamâfih hayat-ı kadîme sahnelerini tasvir ederken bile eserlerinde ezmine-i cedideye has olan şiirin evsâfi hissölünür.

Henri de Régnier ekseriya câli ve bâlâ-pervâzıdır. Takrîr-i kelimât ile tıflâne bir takım tesirât yapmak ister. Birbirine zıd kelimeleri yanyana istimâl edişinde bir tasannu kokusu istişmâm olunur; neticesi itnâba varan bir sühûlet-i tabiattan kendisini müdafaa etmez. Bazen vuzûhu pek unuttur. Maamâfih bu nevâkısı genç şâirler arasında birinci dereceyi ihrâz etmesine mani olmaz. Henri de Régnier'in en büyük, en şahsi meziyeti sembolizm mesleğine parnas mesleğinin evsâfını mümkün olduğu mertebede birleştirmesidir. En iyi şiirleri parnas mesleğine mensup olmakla beraber sembolisttir de. Henri de Régnier'in eşârında ne parnasyenlerin o sert, haşin şekl-i şiiri, ne de mücedditlerin birçoğunda görülen nevâkıs yoktur.

Henri de Régnier'den sonra Albert Samain⁴⁰ ile André Rivoire'⁴¹ zikretmelidir. Albert Samain geçenlerde vefat etmiştir. André Rivoire da *Vierges* [1895] eserinden sonra âhiren *Songe d'Amour* [1900] unvanıyla latîf bir şiir mecmuâsı neşreylemiştir.

Albert Samain, Henri de Régnier gibi parnasyenlerin tesiri tesiri altında kalmıştır. Fakat onun üstatları Baudelaire ile Verlaine'dir. Şiirlerinin tabiat-ı mümeyyizesi Baudelaire'e has olan o câli ve rikkat-ı maraziye ile Verlaine'de görülen o gayr-ı vâzih ve bî-renk ihtisâsâtın imtizâcından tevellüd eder. Tabiatı Albert Samain'i daha ziyade Verlaine'e takarrüb ediyordu. *Au Jardin de L'Infente* [1893] eserinde "A. Gabriel Randon" [Élégie]⁴², "Accompagnement",⁴³ "Musique"⁴⁴, "Au-tomne"⁴⁵ gibi âlâm-ı kalbiye-i zatiyeyi musavver parçalar kitabın en iyi kısmını teşkil eder. Albert Samain eserlerinde samimiyyeti muhafaza ettiği için şiirleri Verlaine'ninkileri andırmakla beraber yine nâzımının şahsiyetini gösterir. Bunlarda nazik ve gam-âğın bir şefkatini câzibe-i azîmesi hissölünür.

Bu son zamanlarda Albert Samain'in *Au Flancs du Vase* [1898] namıyla bir mecmûa-yı eşârî intişâr eylemiştir. Bu kitap yirmi beşi hikâye-i aşıkânededen tereküb ediyor. Gerek mevzular, gerek nazım tarz-ı kadîmedir. Zaten Albert Samain nazım cihetinde, lisan cihetinde müceddidin-i şiirden birçoklarının tecvîz ettikleri şeyleri reddetmişti. Albert Samain asıl manasıyla bir sembolist addedilemez. Maamâfih tam bir zaman-ı hazır şairidir. Kendisinin meziyeti *Jardin de L'Infente*'ın bazen hikâyât-ı aşıkânesinde değil, âlâm-ı kalbiye ve ruhiyesini musavver olan gayet rakîk ve latîf manzumâtında görülür.

André Rivoire da bütün bütün bir sembolist değildir. Tarz-ı nazmı kavâid-i mevcudeye tevfiik etmiştir. Eserlerinde de sembolistliğe ait bir şey yoktur. Maamâfih, Albert Samain gibi onu da Fransız şiirini tecdît eden üdebâ arasına idhâl etmek lazımdır. André Rivoire'da ihtirastan ziyade ihtisasperestlik hüküm sürer; tantanadan, dağdağadan, şaşaaadan kaçınır, eşya-yı mevcudenin sanki kesb-i tahaffûf etmiş, uzaklaşmış gibi durdukları nîm-zulmetleri sever; intihâp ettiği mevsim sonbahardır. Tercih ettiği vakit de akşamdır. Tasvir ettiği menâzır-ı sahrâiye soluk bir ziya ile nîm-münevverdir, âlem-i mer'inin birer tasviri olmaktan ziyade bir ruh-ı nalanın in'ikâsına benzerler. Ondaki aşk bir takım sermestlikleri, o şiddetli heyecanları bilmez; müphem, müteredit, müctenib bir hâlde kalır. Şiirlerinde teganni ettiği kadın, nahif ve bülend, bize bir şekl-i gayr-ı maddi tahtında, bir hülya gibi görünür. Sevdiği kadın ile kendisi arasında aşktan

⁴⁰ Albert Samain (1858-1900): Fransız şair

⁴¹ André Rivoire (1872-1930): Fransız şair ve tiyatro yazarı

⁴² Albert Samain [1893] (1908), "Élégie", *Au Jardin de L'Infente*, Paris: Le Livre Contemporain, p.24-26.

⁴³ Albert Samain (1908). "Accompagnement", *Au Jardin de L'Infente*, p.15-16.

⁴⁴ Albert Samain (1908). "Musique", *Au Jardin de L'Infente*, p.42-43.

⁴⁵ Albert Samain (1908). "Au-tomne", *Au Jardin de L'Infente*, p. 20-21.

ziyade bir alaka-yı maneviye vardır denilebilir. André Rivoire’ın eserlerinde hüzün-âlûd ve rakik bir letâfet, ruhumuza tatlı bir surette süzülen bir yeis ve fütûr vardır.

Albert Samain ve André Rivoire ile birlikte *Maison de L’Enfance* [1896], *Beauté de Vivre* [1900] namında şayan-ı dikkat iki mecmûa-i eşâr muharriri olan Fernand Gregh’i ⁴⁶zikredelim. Genç şair “Hane-i Tufûliyet”inde [*Maison de L’Enfance*] subh-ı ömre ait sinîn-i güzesteğe karşı latîf ve mahzun tahassürler ederek gençliğinin mülcâ-yı mukaddesini terk edeceği sırada ağaçların, suların zezemâtı ile tehzîz ettiği hülyaları son defa olmak üzere bir kere daha ihya etmek ister. İkinci kitapta ise saadet-i hayatı değil hayatın güzelliğini teganni eder. Hayatta gördüğü âlâm, neşelerden ziyade idi; fakat âlâm-ı hayatta bile kendilerine mahsus bir güzellik, daha gizli, daha nâfiz, daha şairâne bir güzellik olduktan sonra bunun ne ehemmiyeti var? Kitabın mevzuları beyindeki vahdeti işte bu fikir teşkil ediyor. Fernand Gregh’de hakikaten şahsi, kendi tabiatına hakikaten muvâfık olan şey o mahzun ve gam-nâk hâlidir. Hane-i tufûliyetinde bazı öyle latîf eserler vardır ki, muharririn ismini az vakit içinde meşhur edivermişlerdir. Fernand Gregh henüz pek gençtir. Şimdiye kadar hep Verlaine’den mülhem olmuştur. Maamâfih bu hâl, son batnın şairleri arasında cidden bir kıymeti hâiz addedilmesine mani olamaz.

Jean Moréas’nın 1891 tarihinde *Pèlerin Passionné* eseri entişâr ettiği zaman, bunu, sembolizm mesleğinin mevcudiyetini artık sureti kat’iyede kabul ettiren bir eser-i nefis gibi telakki ettiler. Fakat hemen biraz sonra Jean Moréas sembolist şiirden vazgeçerek kendi başına yeni bir meslek teşkil etti; buna École Romane namı verildi. İzah-ı fikir ve meslek yolundaki neşriyatı edebiyat âleminde epeyce gürültülere bâis oldu.

Jean Moréas’nın ilk kitapları *Cantilènes* [1886] ile *Syrtes*’dir [1884]. Bu ilk tecrübe-i kalemiyesini az kaldı bütün bütün reddecekti. Doğrusu aranırca *Syrtes*’in kıymet-i edebiyesi pek azdır. Manzumelerin o pür-tumturâk ve bâlâ-pervâz unvanları kendilerinin ehemmiyetsizliği karşısında fena bir tezat teşkil ederler. Bu eser yalnız aheng cihetinden şayan-ı takdirdir. *Cantilènes*’in de ehemmiyetsiz bir eser oluşu şairde henüz şahsiyet bulunmayışından ileri gelir. Bundaki manzumâtın birçoğunda yalnız fikir değil his de yoktur. Bazılarında görülen letâfetler ise hatta o zâhiri saffetlerine varıncaya kadar câlidir. Jean Moréas ibtidâ dekadandan namını kabul etmiştir. Fakat *Cantilènes*’in intişarından biraz sonra sembolist olduğunu ilan etti ve *Figaro* gazetesinde basılan bir nev’i beyanname⁴⁷ ile sembolist kelimesi ile ne kastettiğini anlattı. Fakat şiirlerinde timsâldan ziyade istiare-i temsiliyye görülür. İnsan şimdi *Pèlerin Passionné* [1891] eserinin o vakit nasıl olup da sembolizmin en mükemmel bir kitabı addedildiğine hayret eyler. Vâkıâ Moréas bu eserde garip eşkâl-i nazm ittihâz ediyor, muamma kabilinden sözler söylüyor. Fakat bunlar sembolist namına kesb-i istihkâk için kâfi olamaz.

Jean Moréas bu kitabın intişârını müteâkip *Figaro* gazetesine yeni bir beyanname⁴⁸ göndererek yeni bir meslek, Ecole Romane’in teşkilini haber verdi. Sembolizmi ortaya atan birinci beyannamesi eski eşkâl-i nazma, eski lisana avdeti tazammun ediyordu. *Pèlerin Passionné* eserinde bir takım eski tabirler, eski nahiv tarzları görülür, hatta bazı mevzular bile Fransa’nın “trouvère”⁴⁹ denilen kadîm şairlerinden istiare edilmiştir. Jean Moréas hiçbir vakit sembolist olmamıştır.

Jean Moréas bu ikinci beyannamesinden sonra *Énone au Clair Visage*, ve *Ériphyle et Sylves, Nouvelles* namında iki küçük kitap yazdı. Bunların içinde yalnız beş altı parça vardır ki latiftir, bu yeni meslek, kadîm edebiyatın naziresinden, taklidinden başka bir şey yapmak fikrinde bulunduğundan meydana mühim bir eser çıkaramayacaktır gibi görünüyor. Jean Moréas’nın en

⁴⁶ Fernand Gregh (1873-1960): Fransız Akademisi üyesi, eleştirmen ve şair

⁴⁷ İlgili yazı için bk. Jean Moréas, “Le Symbolisme”, *Le Figaro/Supplément Littéraire*, 18 Septembre 1886, p.1-2.

⁴⁸ İlgili yazı için bk. Jean Moréas, “Échos/Sur l’École Romane”, *Le Figaro*, 14 Septembre 1891, p.1. (Editöre hitaben yazılmış olan bu mektup, gazetede bir gün önce çıkan başka bir yazıya cevap mahiyetindedir.)

⁴⁹ Ortaçağ’da Fransa’nın kuzeyinde yerel dille kahramanlık, aşk şarkıları ve şiirleri söyleyen şairler

iyi eserleri bu taklitlerdir. Fakat bunlar da adeta bir oyundur, şiirden ziyade sarfa taalluk eden bir kabiliyet irâe eder.

Ahiren intişâr eden *Stances* eseri evvelki şiir mecmuâlarına faiktir. Şekilleri daha vâzıhtır. Bazılarında rakîk hissiyat görülür.

An-asl Fransız olmayan şairlere gelince:

Viéle-Griffin⁵⁰, Henri de Regniér'in dostlarından ve sembolizmin teessesü için uğraşanlardan olmakla beraber Henri de Regniér'e hiç benzemez. Anglo-sakson ırkına mensuptur. İlk eseri, *Cueille d'Avril*'dir [1886]. Bunda nazm-ı kaideye muvâfık olmakla beraber muharrir de kâideyi ihlal etmek arzusunun mevcut olduğuna delâleti aşikârdır. Filhakika, çok geçmeden Viéle-Griffin serbest denilen tarzda şiir yazmaya başlamıştır. Şekl-i tahayyülü, tarz-ı tefekkürü Fransızlara göre yabancılık kokusunu hâiz olduğundan onlara garip geliyor. Eserlerinde lisan yanlışları vardır. Bir Fransız okurken zahmet çekiyor, anlayamıyor.

Maamâfih Viéle-Griffin cidden bir şairdir. Şairlerin tabiat, aşk, mevt gibi o ebedi mevzularını kendi dehâ-yı mütefekkir ve endişe-nâkına tevfiğ ederek yenileştirmiştir. Gayet güzel semboller yazmıştır. *Chevauchée d'Yeldis* [1892], *Phocas le Jardinier* [1898], *Legende Ailée de Wieland* [1900] eserlerinde en büyük efkâr-ı felsefîye ve ahlakîye zî-hayat bir şekil iktisâp etmişlerdir. Sembolizist şiir intizâm ve teselsül ile itilaf edemeyeceği için Viéle-Griffin'de bunları aramayalım. Sembolizistler arasında yeni tarz-ı nazmı en iyi istimâl eden odur. Genç şairler arasında ondan daha iyi sanatkârlar varsa da, onun kadar şahsisine tesadüf olunamaz. Bu şahsiyet bazen Fransız zevkine muhalif olmakla beraber rakîk ve nâfiz bir letâfet ve cazibeye mâlik olduğu da inkâr edilemiyor.

Georges Rodenbach'ın⁵¹ bıraktığı şiir mecmuâları arasında bilhassa *Règne de Silence* [1891] şayan-ı zikirdir. Son kitaplarında tekellüf ve tasannu eseri, hâyide ve tıflâne bir hâl meşhûttur. Rodenbach'ın eserleri yeni tarz ve yek-edâdır. Ta ibtidâdan beri yazılarında câlîyet vardı. Sonra sonra yavan, tasannulu bir ihtisasperestlik ile hafif bir dindarlık geldi. Georges Rodenbach'ın namını pençe-i nisyândan kurtaracak olan şey, tarz ve edasının, yeknesak olmakla beraber şahsi olmasıdır. Rodenbach, yorgun ve nahifü'l-sihha bir ruha malikti. Onun için sükûnların, nîm renklerin, şibh zılların, solan, geçen şeylerin bir şairi oldu. Mevcudiyeti üzerinde tesir-i kat'î gösteren memleketinin o bî-renk menâzır-ı sahrâîyesini, sisli ufuklarını, mağmûm kanallarını, bir hevâ-yı hüzn-ü müsekkin ile muhât şehirlerini gayet nafiz bir halde tasvir etmiştir.

Émile Verhaeren'in tasvir ettiği Belçika, Rodenbach'ınkinden külliyyen ayırdır. *Débâcles* [1888], *Campagnes Hallucinées* [1893] şairinde ibtidâ nazar-ı dikkate çarpan şey şiddet-i mizac ile hassasiyet-i müfritedir. Onun şiirlerinde de Rodenbach'da olduğu gibi müphem ve garâib-nümâ şeylere tesadüf olunursa da Rodenbach şedîd renkleri sildiği, sesleri yavaşlattığı, muhitleri hafilleştirdiği hâlde Verhaeren, o muazzep muhayyilesinden çıkardığı eşkâl-i müşmeizeyi şedîd bir ziya içinde irtisâm ettirir, eşyayı anif bur surette göze çarpacak bir hâlde bulundurur. İstimâl ettiği lisan bile sarp, çetin, çok kere yanlışdır, bir takım garip tabirât-ı cedide ile hummalı i'vicâclarla mâlidir. Nazmı ekseriya her türlü kayıttan âzâde olduğu için vezinlerin adem-i tevâfuku ile fikri şaşırır. Maamâfih kullandığı vesâit kaba olmakla beraber husûle getirdiği netâyic tesir-nâktir. Verhaeren'in bazı eserleri avâm-ı halkın sefaletle bazen ezilmiş, bazen tuğyân etmiş ruhlarının o en derin, en ibtidâi sevâik-i tabiyyesini unutulmayacak evsâf ile ifade eder. Birçok bî-lüzum şeyler, noksanlarla beraber kuvve-i tasvir ve ihyâya şayan-ı hayret bir mevhibe-i icat ilave eder. İnsan kendisinin o garip manzumelerini okurken bazen bütün bunların Racine'in

⁵⁰ Francis Viéle-Griffin (1864-1937): Fransız şair

⁵¹ Georges Rodenbach (1855-1898): Belçikalı roman yazarı ve şair

iki beytine değmeyeceğini söyler. Maamâfih Racine’i en büyük bir şair addedenler bile Verhaeren’in o metin dehasına, hayret ve takdir göstermekten kendini men edemezler.

Şimdi yine an-asl Fransız şairlere avdet edilince, her türlü meslek ve mektep hâricinde duran Maurice Bouchor’u⁵² ayrı başına zikretmelidir. Maurice Bouchor’un kendisine mahsus bir sembolistliği vardır. En iyi kitaplarından birisinin ismi *Symboles*’dür [1888]. Burada beşeriyetin mabadü’l-hayat hakkında beslediği hissiyât şimdiye kadar ne gibi eşkâl-i muhtelifte tahtında izhâr edilmişse bütün bu hurâfât-ı azimeyi şedîd bir hiss-i dindârâne ile birbirini müteâkip tevsî’ ve tafsîl eder. Sonra Maurice Bouchor kukla tiyatrosu için bazı âsârı yazmıştır. Kuklaların çehreleri gayr-ı müteharrik, evzâ ve etvârları yeksenak olduğundan, bir numune olmaktan başka kıymeti olmayan harika-nümâ eşhâs-ı vakâyî’i irâe için canlı oyunculardan ziyade uygun düşüyorlardı. Bu eserlerde Maurice Bouchor din ile şiiri, ezmine-i kadimede olduğu gibi mezc etmiştir. Âsârı arasında *Mystères d’Eleusis* [1894], zamanımızın en güzel kitaplarından biridir. Bu güzellik ibtidâ sünûhât cihetinde gözüküyor. Çünkü kitap hem en ziyade beşerî, hem en ziyade lâhûtî olan bir şeyin, aşk ile şefkat ve merhametin takdis ve i’lâsından başka bir esas üzerine yazılmamıştır. Sonra o şayan-ı hayret şiir kitaba başka bir güzellik veriyor. İçinde câliyet hiç istişmâm olunamaz, necâbet ve asalete hâlel gelmez, azamet içinde sadelik nümâyân olur.

Bu makalelerde yalnız Fransız şiir-i hazırımın tekâmülü üzerinde icra-yı tecir göstermiş şairlerden bahsedildiği cihetle Jean Richepin⁵³, Edmond Haraucourt⁵⁴, J.[ean] Lahor⁵⁵, [André] de Guerne⁵⁶ gibi şairlerden bahsetmeyeceğiz. Çünkü Jean Richepin gecikmiş bir romantiktir. Diğerleri de sembolizm mesleği ile alakadar olmayıp kendi fikr ü hayallerine muvâfik buldukları meslek-i müesseseden birine intisâp etmişlerdir.

Edmond Haraucourt yüksek şiir denilen kısımda şâyân-ı sitâyîş bazı teşebbüsâtta bulunmuş ise de o mevzular daha büyük bir iktidara müftekir idi. Jean Lahor, Lecont de Lisle’in bir tilmîzidir. De Guerne ise illa malum şeyleri kemâl-i fesâhatla tevsî’ edip durur. Leconte de Lisle Victor Hugo kendisinden evvel gelmemiş olsa idiler, de Guerne büyük bir şâir olurdu.

Hulâsa: Sembolizm mesleği süphesiz tarih-i şiirde az çok devamlı bir safhadan başka bir şey değildir. Acaba vazifesini itmâm etti mi? Bunu kimse tayin edemez. Herhâlde Fransız şiiri bu mesleğe birçok şeyler medyûn-ı şükrandır. Bir kere şairi sanatkâra feda eden ve nihayet sanatta hiç bir esas bırakmayacak olan parnas mesleğinin o hakikatperestliğini, o kuyûdunu reddederek nazmı bir takım kavâid-i sun’iyeden kurtardı. Maamâfih, bundan böyle hep serbest denilen tarzda beyit yazılacaktır hükmünü çıkarmayalım. İhtimal ki, çok geçmeden ortadan kalkacak olanlar bu serbest beyitlerdir. Yalnız şâirler artık yeknesak ve cebbar bir tarz-ı nazma munkâd olup kalmayacaklardır. Hepsî nazmı hassasiyet-i zâtîyesi ile hem-âhenk bulunduracak, binaenaleyh bir şâir sunûhâta göre, bazen parnasyen, bazen sembolist olabilecektir. Bu da az bir terakki değildir.

⁵² Maurice Bouchor (1855-1929): Fransız şair ve tiyatro yazarı

⁵³ Jean Richepin (1849-1926): Fransız roman, tiyatro yazarı ve şair

⁵⁴ Edmond Haraucourt (1856-1941): Fransız roman yazarı ve şair

⁵⁵ Henri Cazalis (1840-1909): Fransız fizikçi ve şair. Jean Caselli ve Jean Lahor müstearlarını kullanmıştır.

⁵⁶ André de Guerne (1853-1912): Fransız şair

EEDER

Edebi Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Çelik, Asena Yağmur (2021). “Yeni Şark Gazetesinde Edebi Hareketlilik”, *Edebi Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 381-397.

Asena Yağmur ÇELİK*

Yeni Şark Gazetesinde Edebi Hareketlilik**

Literary Movement In Yeni Şark Newspaper

ÖZ

Bu makalede 1921-1923 yılları arasında yayın hayatında faaliyet gösteren *Yeni Şark* gazetesinde yayımlanan edebi metinlerin Türk edebiyatına etkisi ve katkısının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle Millî Mücadele Dönemi İstanbul ve Anadolu basınından kısaca bahsedilmiştir. Daha sonra İstanbul basını içerisinde *Yeni Şark*'ın kimliği verilmiştir. Basın hayatı ve edebiyat ilişkisi bağlamında gazetede tespit edilen hikâye, roman, şiir, tiyatro, mektup, hatırat ve seyahat yazıları nitelik ve nicelik açısından değerlendirilmiş ve telif-tercüme şeklinde sınıflandırılmıştır. Değerlendirmenin sonucunda *Yeni Şark* gazetesinde yayımlanan edebi metinlerin popüler edebiyat ürünü olmasının yanında Millî Mücadele Dönemi'nde yaşanan sosyo-kültürel, ekonomi, eğitim, sağlık, mimari, sanat ve tarih gibi alanlarda yaşanan çeşitli olay ve olgulara ışık tuttuğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Millî Mücadele Dönemi, Türk Basını, Yeni Şark Gazetesi

ABSTRACT

In this article, it is aimed to analyze the influence and contribution of literary texts published in the *Yeni Şark* newspaper, which was active in publishing life between 1921 and 1923, to Turkish literature. For this purpose, first, the National Struggle Period was briefly mentioned in the Istanbul and Anatolian press. Later, the publication policy of *Yeni Şark* was given in the Istanbul press. In the relationship's context between press life and literature the stories, novel, poetry, theater, letters, memoirs and travel articles identified in the newspaper have been evaluated in terms of quality and quantity and classified as literary agent-translation. As a result of the evaluation, it was determined that the literary texts published in *Yeni Şark* newspaper are a product of popular literature and also shed light on various events and fact in socio-cultural, economic, educational, health, architectural, art and history fields during the War of Independence period.

Keywords: The Period of National Struggle, Turkish Press, Yeni Şark Newspaper

GİRİŞ

Basın tarihi çalışmalarında Millî Mücadele Dönemi periyodik hareketliliği Anadolu basını ve İstanbul basını şeklinde iki başlık altında değerlendirilir. Mütareke Dönemi'nde Anadolu basını önemli bir rol üstlenmiştir. Bu rolü Güner;

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, asenayagmurcelik@gmail.com ORCID: 0000-0001-7422-1250

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 02.11.2021 Kabul Tarihi: 10.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1018249 (Bu makale, Dr. Öğr. Üyesi Koray ÜSTÜN danışmanlığında, Asena Yağmur Çelik tarafından 2021 yılında tamamlanan “Yeni Şark Gazetesi (İnceleme ve Seçilmiş Metinler)” başlıklı yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır.)

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

“Bu gazetelerin padişah ve İstanbul hükümetinin baskı ve kontrolünden uzak kalışı genellikle işgal altında olmayan şehirlerde yayımlanışı şüphesiz ki bir ölçüde bağımsız hareket etmelerini kolaylaştırmış, Millî Mücadele’yi daha yakından izlemelerini sağlamıştır” (1998: 99) sözleriyle ortaya koymuştur.

Anadolu’da eski matbaa, mürekkep, hurufat ve kâğıt eksikliklerine rağmen ordunun başarıya ulaşmasında ve halkta milli bir bilinç oluşturmada Anadolu basınının önemi ve rolü oldukça büyüktür.

Anadolu basınında faaliyet gösteren gazeteler arasında Balıkesir’de *Doğru Söz* ve *İzmir’e Doğru*, Adana’da *Yeni Adana*, Kastamonu’da *Açık Söz*, Sivas’ta *İrade-i Milliye*, Ankara’da *Hâkimiyet-i Milliye*, Konya’da *Babalık* ve *Öğüd* adlı yayınlar vardır. Bu gazeteler Millî Mücadele’yi desteklemelerinin yanında milliyet kavramının önemini, kurulacak olan yeni Türkiye’nin çeşitli kurum ve kuruluşlarıyla birlikte açıklayarak bir millet bilinci oluşturmayı sağlamışlardır.

Balıkesir’de yayınlanan gazetelerden *İzmir’e Doğru*, sayfalarında İzmir’in işgal edilmesi eleştirilirken Kuva-yı Milliye de gazetenin matbaasını da karargâh olarak kullanmışlardır. Konya’da faaliyet gösteren *Babalık* gazetesini Coşar, “*Babalık*’ın her nüshası, Türkiye’nin birkaç yıl sonra atılacağı inkılâplar yolunu düz eden birer balyoz darbesiydi sanki” (byy.:142) şeklinde değerlendirir. Sütunlarında ekonomi, eğitim ve sosyal hayatta yapılması gereken yeniliklerden bahsetmesinin yanında harf inkılabı hakkında da bahsedilmesi gazetenin inkılapçı yönünü ortaya koyar.

Anadolu’da bu yayınların yanı sıra işgali destekleyen gazeteler de bulunur. Bunlar Trabzon’da *Selamet*, Balıkesir’de *İrşad* ve Adana’da *Ferda* gazeteleridir. Bu gazetelerin faaliyetlerinin arasında işgal güçlerin propagandasını ve milli mücadele ile ilgili yalan haberler yapmak bulunur.

İstanbul basını ise iç güç olarak İstanbul Hükümeti’nin ve dış güç olarak işgal güçlerinin sansürü ve baskısı altındadır. Bu sansür ve baskılar nedeniyle İstanbul basını ulusal direnişe uzak kalır. Bu duruma rağmen İstanbul basınında ulusal direnişi destekleyen *Yeni Gün*, *İleri*, *Akşam*, *Vakit*, *Tasvir* ve *Güleryüz* adlı yayınlar da bulunmaktadır. Bu yayınların amaçlarını Koloğlu, “Bunlar hem azınlıkların artık tamamen maskelerini atıp Türk’ü yok etme planlarını açıklayan yanlarıyla, hem de İttihatçı psikozuna tutulmuş Türkçe basınla mücadele halindeydiler” (2006: 116) sözleriyle belirtir. Koloğlu’nun tespitinden hareketle ismi geçen gazetelerin temel niteliğinin milli bir bilinçle kamuoyu oluşturma çabası olduğu söylenebilir.

Âti adıyla yayın hayatına giren *İleri* gazetesi Celal Nuri ve Suphi Nuri tarafından yönetilir. Anadolu’daki Kurtuluş Cephesi ile ilgili haberler önce *İleri* gazetesinde yayımlanıyor, Başkumandan Mustafa Kemal’in halka duyurmasını istediği haberler bu amaçla *İleri*’ye ulaştırılıyordu” (İnuğur, 1982:338). *İleri* gazetesi bu tavrı ile ulusal hareketin İstanbul’daki sesi olmuştur.

İşgal güçlerince kapatılan *Yeni Gün* gazetesi ise matbaasını Ankara’ya taşır. *Ankara’da Yeni Gün* adını alan gazetenin yayın çizgisi Kocabaşoğlu dört madde ile ortaya koyar.

“1. Kurtuluş Savaşının haklılığına ve zafere olan kesin inanç, 2. Saltanat ve Hilafete karşı bir tutum, 3. Emperyalizme karşı ve sosyalizme yatkın bir eğilim, 4. Uluslararası planda mazlum milletlere, ulusal planda ise çalışan insanlara (amele ve köylü) yakın tutum” (2015: 183)

Millî Mücadele Dönemi İstanbul hükümetini destekleyen ve işgal güçlerinin propagandasını yapan yayınlar arasında Ali Kemal’in *Peyam-ı Sabah*’ı, Refi’ Cevat Ulunay’ın *Alemdar*’ı, Sait Molla’nın *İstanbul*’u ve Refik Halit’in *Aydede*’si varlığını gösterir.

İstanbul’da edebî faaliyet gösteren yayınlar da vardır. Bunlar arasında *Yeni Mecmua* ve *Dergâh* önemli bir yer tutar. *Yeni Mecmua*’nın niteliğini Ercilasun “Dergi, Türk okuyucusuna edebî ve fikrî olmak üzere iki koldan tesir etmiştir” (2013: 59) sözleriyle ortaya koyar. *Dergâh* dergisi Yahya Kemal’in görüşleri etrafında şekillenmesinin yanı sıra Türk edebiyatında önemli isimleri de etrafında toplar.

Yeni Gün, *İleri*, *Akşam* ve *Vakit* gibi yayınların arasına 3 Ekim 1921 yılında *Yeni Şark* gazetesi de katılır. “*Karilerimize*” başlığıyla yayımladığı ilk makalede millî sulh anlayışında olduklarını, idam hükmü yerine geçen Sevr’in kabul edilemeyeceğini bu nedenle Millî Mücadele’nin amacının “yaşama hakkını müdafaa” olduğunu dile getirerek yayın çizgini belirtir. 6 Şubat 1923 tarihine kadar yayın hayatında kalan *Yeni Şark* gazetesi günlük olarak ve dört sayfa şeklinde yayımlanır. Gazete içeriğini de ilk sayıda şu bildirim ile ortaya koyar:

Yeni Şark

Faaliyeti, bi’t-tabî, “*Kar’ilerimize*” siyasi heyet ve mesleğine dair verdiği izahat dairesinde hasretmeyecek. Asrî bir heyet-i içtimaiye efradının tatminini yevmi gazetelerden yegâne yeni her türlü ihtiyaçları son derece dikkatle nazar-ı itibara alacak, tam manasıyla bir havadis gazetesi olmaya çalışacaktır. Mühim vukuât günü gününe takip edilecek, siyasiyât, iktisadiyât, edebiyat-ı ulûm ve fûnûn, millî terbiye, kadınlık, spor ilh. sütunları açılacak ve daima bir ve hatta iki roman tefrikası ve yevmi bir hikâyesi bulunacaktır. (1337: 2)

Medeni bir sosyal hayatın içindeki bireyin tüm ihtiyaçlarının tatmin edilmesi için günlük gazetelerin işlevinin farkında olan *Yeni Şark* gazetesi bu amaç doğrultusunda yayın çizgisine uygun hareket etmiştir. Gerek yurt içi gerek yurt dışındaki siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel haberlerin verilmesinin yanında millî ordunun hareketleri günü gününe takip edilmiştir. *Yeni Şark*’ın sütunların edebiyatla ilgi gerek hikâye, roman tefrikası, şiir, tiyatro, mektup, seyahat yazısı, hatırat türleri gerekse de bu türlerle ilgili eleştiri makaleleri de yayımlanmıştır. Kadınlık, spor ve tarih gibi konular için gazetenin sayfalarında ayrıca sütunlar açılmıştır. Sanat konusu *Yeni Şark*’ın önem verdiği diğer bir alandır. Gerek dans gerek tiyatro gerek müzik gerekse düzenlenen sergiler hakkında haberlere ve eleştiri metinlerine yer vermiştir. *Yeni Şark* gazetesi yayın hayatı boyunca edebiyata, sanata, bilime, tarihe, sosyal hayata, kültüre verdiği önemi eğitim, ekonomi ve sağlık gibi alanlara da vermiştir. Tüm bu nitelikleriyle *Yeni Şark* amacına uygun bir yayın politikasını takip etmiştir.

***Yeni Şark*’ta Yayımlanan Hikâyeler**

Yeni Şark’ta en çok yer tutan tür hikâyedir. Dört yüz doksan dört sayı yayımlanan gazete içerisinde üç yüz altmış bir adet hikâye tespit edilmiştir. Bu hikâyeler “*Yeni Şark*’ın Hikâyesi” başlığı altında gazetenin üçüncü veya dördüncü sayfasında yer almasıyla birlikte iki, üç veya dört sütunu kaplar.

Gazetenin hikâye yazarı kadrosunda Ercüment Ekrem Talû, Selim Sırrı, Halit Fahri, Suat Derviş, Safveti Ziya ve Aka Gündüz gibi Türk edebiyatının önemli isimleri de yer alır.

Yeni Şark'ta yer alan hikâyeler konu dağılımı açısından geniş bir yelpazeye sahiptir. Aşk, aile, sosyal hayat, tarih, ekonomi, savaş dönemleri, vurgunculuk, 'Anadolu Hikâyeleri' başlığında altında Anadolu'yu işleyen hikâyelerin yanı sıra yaşlılık-gençlik, arkadaşlık ve hayvan sevgisi gibi konuları ele alan hikâyeler de tespit edilmiştir. Konu seçiminde ise dönemin toplumsal ve günlük olayları temel alınmıştır.

Hikâyelerin olay örgüsü, giriş-gelişme-sonuç şeklinde ilerler. Olaylar tesadüflerden, karşılaşmalardan, mektuplaşmalardan, hatıra defterinin veya günlüklerin ortaya çıkmasından hareketle gelişir. Gazetede yer alan hikâyelerin sonu ise iki farklı şekilde karşımıza çıkar. Birincisi okuyucuya ders verme amacıyla ibretlik hikâye niteliği gösterirken diğeri okuyucunun keyifli vakit geçirmesini sağlama amacıyla bazen güldürü bazen acıma duygusunu ön plana çıkarmasıyla sonlanır.

Yeni Şark'ta yer alan hikâyelerin mekânları genel olarak İstanbul'un Kadıköy, Moda, Şişli ve Adalar gibi eğlence merkezlerinde geçer. *Yeni Şark* gazetesine, Türk hikâye geleneğinin bir gelişim göstergesi olarak mekânlarda artık Anadolu'ya da yer vermeye başlanması yansımıştır. Bu mekânlar arasında İzmir, Bursa, Bolu, Sivas, Mudanya, İnebolu ve Akçapınar Köyü bulunur. Yayımlanan hikâyelerde iç mekân tasvirine çok önem verilmezken dış mekân tasvirine karakterlerin ruhsal durumuyla ilişkili olarak daha fazla önem verildiği görülmüştür.

Yayımlanan hikâyelerin zaman kavramı kesin olarak belirtilmemekle birlikte İstibdat Dönemi, II. Meşrutiyet Dönemi, Harb-i Umûmi, Harb-i Umûmi'den önce, Balkan Harbi, Kurtuluş Savaşı Dönemi, Anadolu Mücadelesi ve Anadolu'ya gitmek amacıyla yola çıkma gibi belirli bir zamanı ifade eden kullanımlar da varlığını gösterir. Hikâyelerin zamanı çizgisel ilerlemekle birlikte bazen bu çizgi geriye dönüşlerle kırılır. Kırılan zaman hikâyenin gelişim çizgisini takip ederek sonuç bölümünde yaşanan zamana bağlanır.

Hikâyelerde sanatsal kaygıdan ziyade tiraj kaygısının ağır basmıştır. Bu nedenle merak unsuruna önem verilmiştir. Merak unsurunun öne çıkarılması ise hikâye karakterlerinin iki veya üç kişiden oluşmasına ayrıca karakterlerin gerek tanıtılmasında gerekse ruhsal durumlarının ortaya konulmasında yüzeysel bir tasvir yapılmasına neden olmuştur. Hikâyelerde ruhsal durumlarının yüzeysel işlenmesiyle kahramanlar tip boyutunda kalarak karakter boyutuna ulaşamamıştır.

Sanat kaygısı hikâyelerde daha çok tiplerin meslekleri ile verilir. Bu meslekler de ressam, şair, yazar ve heykeltıraş gibi mesleklerdir.

Aşk konusunu işleyen hikâyeler genellikle seven-sevilen-engelleyen üçgeninde ele alınır. İsmet, Şair Suat ve Güzin arasında yaşanan üçlü aşk ilişkisi "*Kıskançlık Belası*"nda, Daniş'in evlenmek istediği kızın başka bir genç ile evlenmesi "*Daniş'in Bahtı*"nda, Sami, Vecihi ve Selma arasında yaşanan aşk "*Son Mektup*"ta, eski sevgilisini unutamayan İhsan'ın nişanlısından ayrılması "*İlk Darbe*"de işlenir.

Aşkın üçlü ilişki boyutunun yanında kavuşma boyutuyla alınan hikâyeler de tespit edilmiştir. Saadettin ve Necla'nın aşkları "*Aşkın Ebedi Saltanatı*"nda, Bihterin ve Necip'in

evliliğe giden ilişkileri “*Mağlup Kim?*”de, Meliha ve Osman’ın nasıl evlendikleri “*İtiyâd*”a konu edilmiştir.

Aile konusu ise çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Bu konular çıkar ilişkisine dayalı ve maddiyatı temel alan hikâyeler, birbirine ihanet eden eşleri işleyen hikâyeler, evliliğin ve ailenin hangi dinamikler üzerine kurulu olduğu ve bu dinamiklerin eleştirildiği hikâyeler ve aile üyelerinden birinin kaybedilmesini işleyen hikâyeler şeklinde sınıflandırılabilir. Çıkar ilişkisine dayalı hikâyeler arasında aile dostları tarafından iyi niyetinin suiistimal edildiği Nefî’nin işlendiği “*Zavalı Nefî*” ve zengin koca isteği üzerine kurulu “*Koca Delisi*” örnek olarak verilebilir. Evlilikte ihaneti işleyenler ise “*Sarı Terlik*”, “*Şüph*e” ve “*İtiraf*” adlı hikâyelerdir. Evliliğin ve aile dinamikleri konusunu ele alan hikâyeler “*Baba Nasihati*”, “*Nasıl Evlendim*” ve “*Çocuksuz*”dur. Evliliğin ve aile dinamiklerinin eleştirildiği hikâyeler ise genellikle Suat Derviş’in kaleminden çıkmıştır. Bu hikâyeler “*Nerime Hanım, Şimdi Evlenir Misiniz?*”, “*Behire’nin Talipleri*” ve “*Saniha Sayfiyede*”dir. Aile üyelerinin kaybedilmesini ele alan hikâyeler ise *Fatma*, “*Beşinci Sene*” ve “*Ah Annelik*”tir.

Dönemin sosyal hayatını konu edinenler ise sosyal hayatı çeşitli boyutlarıyla ele almıştır. Bu boyutlar muhacirler, ekonomi, eğitim, idari kurumların işleyişi, alaturka-alafranga çatışması, softa anlayışı ve kültürel adetlerimiz şeklinde geniş bir yelpazeye ayrılmaktadır. Dönemin günlük mahalle yaşantısı “*Bekçi Babanın Derdi*”nde işlenirken muhacir konusu “*Sadaka*”, “*Muhacir Amine*” ve “*Camii Kapısında*” adlı hikâyelerde işlenir. Dönemin memur ve serbest meslek çalışanlarının geçim sıkıntısı “*Memur*” ve “*Arabacı Kara Emin*” adlı hikâyelerde ele alınır. Eğitim kurumunu, öğrenci ve öğretmen kavramlarını çeşitli yönlerden eleştiren hikâyenin başında “*Mektep Vakti*” gelir. Emniyet, hukuk ve tımarhane gibi kurumların işleyişlerinin eleştirileri “*Generalin Başından Geçenler*”, *Acül Müdde-i*” ve “*Deliler İçinde...*” isimli hikâyelerde yapılmıştır. “*Paşam Eğleniyor*” ve “*Kıra Derdinden*” adlı hikâyelerde alaturka-alafranga çatışması konu edilmiştir. Bekar kadınların evine baskın yapma konusu “*Günahkâr Hoca*”, “*Baskın*” ve “*Teslim Oldum Sakallı Baba!*”da işlenir. “*Ramazan’ın Ruhaniyeti*” başlığı altında üç seri hikâye ile “*Bayram Gecesi*” adlı hikâyelerde kültürel adetler hikâye üzerinden aktarılır.

“*Anadolu Hikâyeleri*” başlığı altında Milli Edebiyat anlayışının getirdiği edebi eserlerde köye açılma, köylü yaşamı ve köylü insanının sorunları gibi konular *Yeni Şark* gazetesinin sayfalarında yer bulmuştur. Köy hayatının emniyetinin kabadayı ve eşkıyaların elinde olması “*Efenin Oynayışı*” ve “*Köy Mektupları 4*”, sınırlı sağlık ve eğitim imkânları “*Şaban Faki*” ve “*Evlâtlık*” hikâyelerinde işlenir.

Millî Mücadele Dönemi olaylarını ele alan hikâyelere de gazetenin sayfalarında yer verilir. *Yeni Şark*’ta bu konu üzerine öne çıkan hikâyeler ise “*Şehidin Nişanlısı*”, “*Vatan Hissi*”, “*Cehennemde Bir Aşk*” ve “*Son Kurdele*”dir. Bu hikâyelerde Anadolu’ya giden askerlerin ailelerinden uzak kalması, cephe gerisindeki insanların yaşantıları, Yunanlılara hizmet eden sevgiliyi vatan uğruna öldürme, Yunanlılara esir düşen bir kadının kurtulması gibi konular işlenmiştir.

Yeni Şark gazetesinde işlediği konular bakımından belli bir sınıflandırmaya dâhil edilemeyen hikâyeler de vardır. Bunlardan bazıları at ve köpeğin kişileştirilerek çektiği acıların anlatılması “*Acıklı Bir Sergüzeşt*” ve “*Tevkifhane Köpeği*”nde; gençlik ve yaşlılık ikilemi *Kırlara*

Giderken'de, toplantı meclisleri ve bu meclislerdeki insanların özellikleri “*Gaf Üstüne Gaf*”ta, insanların hoşgörüsü ve alçakgönüllü olması gerektiğini “*Esrarlı Ayine*”de konu edilmiştir.

Yeni Şark'ta çeviri hikâyeler de önemli bir yer tutmaktadır. Bu hikâyeler genel olarak Fransızcadan çevrilmiştir. Bu hikâyeler, telif hikâyelerin özelliklerine ek olarak ders vermekten ziyade güldürü amacını taşır.

Aşk “*Matmazel Kordone'nin Aşkı*” ve “*Eski Mektuplar*”da; aile “*Siyah Cüzdan*”, “*Otuz Mu, Kırk Mı?*” ve “*Laleler Memleketinde*”; sanat ve sanatçı “*Tarihi Ev*”, “*Muamma*” ve “*Yeni Çığır*”da; polisiye “*Ayakızı*”nde; batıl inançlar “*Muziplik*”te; hayvanlar “*Kedi Hikâyesi*” ve “*Köpek Hikâyesi*”nde konu olarak seçilmiştir.

Yeni Şark'ın sayfalarında telif ve tercüme olarak toplam üç yüz altmış bir adet hikâye yayımlanmıştır. Bu hikâyeler genellikle popüler edebiyat niteliğindeki aşk ve aile hikâyeleridir. Bununla birlikte içinde bulunulan durumun farkındalığıyla Anadolu'ya, Anadolu insanına ve bu insanların çektikleri sıkıntılara da hikâye aracılığıyla yer verilmiştir. Kurtuluş Savaşı'nı gerek cephe gerisinde kalanların gerekse de savaş meydanında çarpışan askerlerin gözünden yer veren hikâyeleri yayımlamıştır. Tüm özelliklerinin yanında *Yeni Şark*, edebiyata hem azımsanmayacak sayıda kurmaca metin hem de edebiyat tarihine yeni yazarlar kazandırmıştır.

Yeni Şark'ta Yayımlanan Roman Tefrikaları

Yeni Şark gazetesinde telif ve tercüme olarak toplam yirmi iki roman tefrikası tespit edilmiştir. Bu tefrikalardan on bir tanesi telif diğer on bir tanesi ise tercümedir. Tefrikalar gazetenin üçüncü ve dördüncü sayfalarında düzenli olarak yayımlanır. Telif roman tefrikası yazarları arasında Selami İzzet Sedes, İhsan Bey, Suat Derviş, Sadiye Vefik, Halide Nusret Zorlutuna, Hadiye Hümeýra ve Ali Fuad imzaları yer alırken tercüme roman tefrikalarında Arthur Conan Doyle, Arthur Dumas Fils, Marriott Watson, Oscar Wilde, Oscar Montepe ve Gaston Leroux gibi isimlerin imzaları yer alır.

Yalçın Çelik'in,

“eserlerde görülen tek boyutlu bakış açısı, estetik kuralların aranmayışı, gerçeğin abartılması ya da saptırılması, eserin okuyucuya zevk verecek biçimde kurgulanması, okuyucunun boş zamanını değerlendirmeye yönelik olması, belirli normlar çerçevesinde üretilmesi ve aşk, tarih, polisiye ekseninde düzenlenmesi” (2007: 369-370)

şeklinde ifade ettiği popüler roman kavramı, “*Yeni Şark*'ın Tefrikası” başlığı altında yayımlanan tefrikaların nitelikleri ile örtüşmektedir.

Roman tefrikaları giriş-gelişme-sonuç şeklinde kurgulanmıştır. Bu kurgu hatırlama veya anımsama yolu ile kırılır. Kırılan zaman çizgisi sonuç bölümünde yeniden şimdiki zamana döner. Tefrikalar kesin bir zaman dilimini belirtmemekle birlikte sadece *Sisli Geceler* adlı romanın Millî Mücadele Dönemi'nde yaşandığına dair zamansal ifadelere yer verilir. Zamansal ifadeler genel olarak mevsimler üzerinden verilir. Mekanlarda ise dış mekân olarak İstanbul, Ankara ve İzmir şehirleri tercih edilirken iç mekân olarak ise eviçleri, sofalar, atölyeler tercih edilmiştir. Mevsimler ve iç mekanlar karakter psikolojisi ile yakından ilişkili olarak işlenir. Tefrikalarda öne

çıkan bir diğer unsur ise meraktır. Merak bazı tefrikalarda ayakta tutulabilmesi için bölüm ortasında kesildiği gibi aniden bir diyalog arasında da kesildiği görülür.

Tefrikalar konuları açısından aşk, aile, polisiye ve savaş dönemi şeklinde sınıflandırılabilir. Aşk konusunu ele alan roman tefrikaları Selami İzzet Sedes'in "Müjde"si, İhsan Bey imzalı "Leman'ın Düşmanı" ve "Leman'ın Dostu", Suat Derviş'in *Hiçbiri*, Sadiye Vefik'in *Günahkâr Bir Gecedden Sonra*'sı, Halide Nusret Zorlutuna'nın *Sisli Geceler*'i, Hadiye Hümeysra'nın *Yıkık Gönüller* ve "Beyaz Kelebek"dir. Aşkı ele alan metinler genellikle üçlü aşk ilişkisi çerçevesinde gelişir. Bu aşk romanlarının genel özelliklerini ise Yalçın, şu sözlerle değerlendirir;

"genellikle olay ağırlıklıdır. Sergilenen çatışma unsurları ve özellikle kurgu ile karakterler arasında yakın bir ilgi ve mantık önemsenmemiştir. Çatışma unsurları mantıki ölçülerde günlük yaşantımızda bir insanın başına gelebilecek birden fazla tesadüfe dayanan marjinal olaylardır" (2017: 277).

Aşk konusu genellikle bir aile kurgusu üzerinden ilerler. Bu kurgu içerisinde aile, bireyleri arasında entrikaları barındıran, batılı yaşam tarzını benimsemek isteyen ama geleneğin köklerinden kurtulamayan bir yapıda sunulur.

İhsan Bey imzalı "Leman'ın Düşmanı" ve "Leman'ın Dostu" adlı tefrikalar polisiye roman başlığı altında verilebilir. İki metin birbirinin devamı şeklindedir. Basit ve tahmin edilebilir bir kurguya sahiptir.

Sanatı kurgudan ziyade roman karakterinin ilgisine ve mesleğine yönelten tefrikalar ise Suat Derviş'in *Ahmet Ferdi* ve Ali Fuad'ın "Baba Erenler"dir. Ahmet Ferdi heykeltıraş iken "Baba Erenler"ın kahramanı bir yazardır. Anadolu mücadelesini aşk konusu içerisinde ele alan tek roman tefrikası ise *Sisli Geceler*'dir.

Yeni Şark'ta yayımlanan "Müjde", "Deli" ve *Hiçbiri* tefrikalarında psikolojik ve natüralist unsurlar da varlığını gösterir. Teyzesine olan aşkı başka kadınlarda koku üzerinden arayan Celil Bey "Müjde"de, yavaş yavaş çıldırmanın eşiğine gelen Zehra "Deli"de, çocukluk ve aile ilişkisi ele alınan Cavide *Hiçbiri*'nde işlenir.

Tercüme roman tefrikaları da telif tefrika romanlar gibi daha çok popüler nitelikli edebiyat ürünleridir. Tefrikalar Maupassant tarzı giriş-gelişme-sonuç kurgusuyla ilerler. Zamansal ifadelere 25 Ağustos 1818 şeklinde tam tarih şeklinde *Lord Falconbridge*'de rastlanırken 1866-1870 gibi yılları ele alan tarihe "Üçüncü Napolyon'un Bir Macera-yı Aşkı"nda rastlanır. Tercüme tefrikaların mekanları ise Fransa, Paris, İngiltere ve Sicilya'dır. İç mekân olarak ise terzi dükkânı, konferans salonu, saray, otel odası ve resim atölyesi gibi yerler kullanılmıştır.

Yeni Şark'ın tiraj kaygısı ile tercüme roman tefrikalarında polisiye ve aşk konularına daha çok yer verdiği söylenebilir. Polisiye konulu roman tefrikaları Arthur Conan Doyle'dan Ali Rıza Abdullah'ın tercüme ettiği *Sherlock Holmes'in Avdeti- Altı Napolyon Heykeli*, yazarı belli olmayan ama tercümesini Ahmet Cemalettin'in yaptığı "Çifte Vücutlu Adam", Marriot Watson'un "Kanlı Muamma"sı ve Gaston Leroux'un "Çingeneler Aleminde" adlı roman tefrikalarıdır. Tefrikalar genellikle bir cinayet, hırsızlık veya yangınla başlar ve merak unsuru ayakta tutularak sonuç bölümüne ulaşılır. Sonuç bölümünde polis hafiyeleri yangının nedenini, hırsızın kim olduğunu veya cinayetin nasıl çözüldüğünü aktarırlar. Aşk konusu Cevdet imzalı "Üçüncü Napolyon'un Bir Macera-yı Aşkı", çevirisini İsmail Müştak'ın yaptığı "Clemenceau

Meselesi” ve Oscar Montope’den Burhaneddin Adil’in çevirdiği “*Miras*”ta ele alınır. Telif roman tefrikalarından farklı olarak seven-sevilen-aldatılan üçgeninde yaşanan aşk ilişkileri dönemin önemli isimleri etrafında işlenir. Sanatsal kurguyu öne çıkaran ve Oscar Wilde’den Pembezâde Mehmet Cemil’in tercüme ettiği *Dorian Gray’in Tasviri* ile Hasan Cemil’in tercüme ettiği *Mensur Şiirler*’e de *Yeni Şark* sayfalarında yer vermiştir. Bununla birlikte gazetede metafizik veya korku edebiyatına örnek gösterilebilecek Arthur Conan Doyle’nin *Lord Falconbridge* ve “*Şaşırın Ruhlar*” adlı tefrikalar da tespit edilmiştir.

1921-1923 tarihleri arasında yayın hayatında bulunan *Yeni Şark* gazetesi yirmi iki roman tefrikası ile Türk edebiyatına kazandırılmayı bekleyen yeni kurmaca metinler ve yeni yazarların varlığı tespit edilmiştir.

Yeni Şark’ta Yayımlanan Şiirler

Şiir türünde *Yeni Şark*’ta sadece yirmi bir şiir tespit edilmiştir. Bu şiirler bir periyodığe ve sütuna bağlı kalınmadan yayımlanır. Ali Ekrem, Faik Ali, Florinalı Nazım, Edirneli Mahmut Nermim, Mithat Cemal, Nail Raşit, Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Cemal gibi imzaların yanında A.B., F., F. A. gibi örtük imzalara ve imzasız şiirlere de yer verilmiştir.

Yeni Şark sayfalarında hem aruz ölçüsünü hem de hece ölçüsünü kullanan şiirler bulunur. Gazetede yayımlanan şiirlerde gazel, mesnevi, destan ve mensur şiir biçimleri kullanılmıştır. Millî Mücadele Dönemi’nin etkisiyle millî, hamasî ve vatanî konulu şiirlerin yanında bireysel ve sosyal konulu şiirler de bulunur. Millî konulu şiirlerde sade bir dil varlığını korurken yer yer Arapça-Farsça terkipler de görülür.

Millî konulu şiirlerden Nail Raşit “*Milletin Saltanatı*” adlı şiirinde Millî Mücadelenin amacını

“Budur amâli milletin ancak:

Müstakbel, sulh içinde hür yaşamak.”

mısralarında verirken, M. A. T. imzalı İzmir-Edirne şiirinde Osmanlı coğrafyasının, belleğinin ve güzelliklerinin savaş durumundan dolayı harap hale gelmesini aktardıktan sonra İzmir ve Edirne’nin Osmanlı’nın olduğunu ve hep Osmanlı kalacağını belirtir. “*Trakya Vali Askeri Umûmiyyesi*” şiirinde şair, işgal altındaki Edirne’nin durumunu

“Çünkü pek fecâyeye, matem var:

İnliyor yetimeler, dullar,

Sanki her belde bir harabe, mezar,”

dizeleriyle aktarır ve

“Yürü, koş mevkibinle ey serdar,

Şefkatle bütün ellerimi sar,”

dizeleri ile askerden beklentisini dile getirir. Ali Ekrem, *Küçük Ali* 'm adlı şiirinde evladını savaşta kaybetmiş bir babanın sesi olur. Sakarya Nehri ile içinde bulunulan mücadele ruhu işlenir. Cephe gerisinde kalmış insanların hasretine de şiirde yer verilir.

“*Tes’id-i Zafer*” başlıklı şiirde ise milletin yaşadığı zor durumların Türk ordusunun gücünü

“Seyf-i kahrın etti can düşmanı düzahîrin

Âferîn ey harîs din ü vatan sad âferîn”

dizelere yer vererek zaferi kutlar. “*Kut Denilen Heykele*” adlı şiirde Mithat Cemal, Türk milletinin gücüne, şehidine ve vatanına duyduğu inancı

“Korkarım göğsünde bir mâzî yatan viraneden!

Bir kıvılcımdır yakar dünyayı bir kabrin gülü!”

mısralarıyla ortaya koyar. Florinalı Nazım, “*Kahramanlar Cengi*” şiirinde Türk askerinin savaş meydanındaki tasvirini çizer. “*Anadolu Şehitliğinde*” adlı şiirde şair bir şehitlikte bulunmaktadır ve şehit olan askerlere seslendikten sonra cephe gerisinde kalan insanların üzüntülerini dile getirir.

Yeni Şark gazetesinde şiirler milli konular üzerine yoğunlaşsa da bireysel konulu şiirlerde de sayfalarında yer verilmiştir. Bireysel konulu şiirlerden “*Patlıcanlarıma Gazel*”, patlıcan yemeklerinin lezzetinin dile getirildiği bir gazeldir. “*Türbe-i Selim-i Ziyaret*” şiiri Florinalı Nazım tarafından Abdülhak Hamid’in *Kabr-i Selim-i Evvel-i Ziyaret* şiirine ithafen kaleme alınmıştır. Sultan Selim’in şahsiyeti ve hükümdarlığı sırasındaki yaptığı işlerden övgü ile bahsedilir. *Bir Kış Masalı*’nda Orhan Seyfi Orhon, soğuk ve tipili bir kış gecesi, evde toplanan insanlardan yaşlı bir adamın sevdiğine kavuşmak amacıyla yaptıkları anlatır. “*Yokluk İçinde*” şiirinde şair içinde bulunduğu yokluk hissini aktarır. Faik Ali imzalı “*Dağ Başlarında*” başlıklı şiirde şair tabiat karşısındaki varlığını dile getirir.

“*Ne Olmaz Ki!*”, “*Yok, Yok Vesselam!*”, “*Neler Olduk?*”, “*Eski Şiirlerden*” ve “*Kendimle Hasbihal*” başlıklı şiirler devletin siyasi, ekonomik ve sosyal durumunu eleştiri niteliğindedir. “*Ne Olmaz Ki!*” şiirinde;

“Sanmayın efrâd-ı millet daima ebrâr olur

İçlerinden bazıları pek nadiren ahrâr olur”

ve “*Eski Şiirlerden*” adlı manzumede;

“Sanki âlem bir değirmen, bizse buğday tanesi

İşte on yıldan füzûn bir devredir kim milletin

Sanki mecnun-ı siyaset, aklî, divanesi”

mısralarıyla devletin siyasi durumu ve yönetimi eleştirilirken, “*Yok, Yok Vesselam!*” şiirinin

“Bir az avdet için insaf-ı ticarete niyet yok

Gümüş altın firarî hep, kağıtlarda ise kıymet yok”

mısralarıyla devletin ekonomik durumu; “*Neler Olduk?*” şiirinde

“Neden ya Rab, neden biz böyle zâr u târ-mâr olduk,

Soyulduk eşkıyalar hanından ser-ta-ser her gün

Yüzüldük câ-be-câ yandık, zebun-ı ihtikâr olduk”

mısralarıyla sosyal hayattaki halkın durumu eleştirilir.

Yeni Şark'ta Yayımlanan Tiyatrolar

Yeni Şark gazetesinde bir periyodiğe bağlı kalınmaksızın on altı tiyatro metni yayımlanmıştır. Telif tiyatro metinleri İbrahim Necmi, Suat Derviş, Vedat Örfi, İbnürrefik Ahmet Nuri'nin imzalarını taşır. Tercümede ise Henry Lou imzası bulunurken üç tane de imzasız tiyatro metni tespit edilmiştir.

Tespit edilen piyesler genel olarak tek perdedir. Tek perde içinde çeşitli tablolar ile gelişen bir olay örgüsü mevcuttur. Kişi kadrosu en az iki ve en fazla yedi kahramandan meydana gelir. Telif piyeslerde mekân İstanbul'dur ve genellikle ev içinde geçmektedir ancak “*İzmir*” piyesinde mekân isminden de anlaşılacağı üzere İzmir'de bir savaş meydanında geçmektedir. Tercüme piyeslerde mekân olarak Fransa tercih edilmiştir. Piyeslerde zaman genellikle bir güne sığdırılmakla birlikte iki veya üç gün içerisinde gelişen bir çizgide de işlenmiştir.

Piyelerin konularını aşk, aile, kadın ve Millî Mücadele oluşturmaktadır. Aşk konusu çeşitli yönleriyle işlenmiştir. *İstanbul Hanımları 4 – Bir Kutu Çikolata*'da kurnaz Fatma ve arkadaşlarının bir kutu çikolata için evin bahçesine aptal âşık rolündeki Cevdet'i almaları üzerinden olaylar gelişir. Meliha ile Naci ve Seniye ile Emin adlı çiftlerinin arasında yaşanan kıskançlığın tatlı dille çözülmesini *İstanbul Hanımları 5 - Tatlı Dil*'de işlenir. Fransızcadan çeviri olan *Bir Tecrübe Daha*'da James ve Marian arasında yaşanan yasak aşk ilişkisi; “*Haydan Gelen Huya Gider...*”de iki erkek ve bir kadın arasında birbirlerine aldatmaya ve maddiyata dayalı ilişki ele alınır.

Piyelerdeki aile konusu yalnızca karı-koca ilişkisi üzerinden değil, kardeş ve akraba ilişkisi üzerinden de işlenir. “*İki Macera 1-2*”de medeniyet ve sosyal hayattaki çıkarlar doğrultusunda karı-koca ve arkadaş ilişkilerinde davranışların daha anlayışlı hale gelmesi işlenir. *İstanbul Hanımları 1 – Niçin Dedikoduya Sebep Olurlar?* adlı piyeste ise evli olan Hüsniye Hanım'ın dedikoduya sebep olan davranışlarının anlatımından oluşur. *İstanbul Hanımları 3 – Boşboğaz*'da ise dedikoducu olarak bilinen Cavide'nin akrabalarını, alafranga tipleri taklit etmelerini ve savaş zengini olmalarını şaka yoluyla eleştirmesi anlatılır. *Akşam Karanlığında*, abla rolündeki Selma ve kardeşi Mehmet arasındaki iki kişilik tek perdeden oluşan oyundur. Selma, sevdiğinin gitmesi üzerine sessizleşirken Mehmet, gelecekteki hayallerinden bahseder. Akşam karanlığının çökmesi üzerine oyun sonlanır. Aldatan koca-aldatılan kadın ilişkisi, komedi unsuru ile “*Vekalet*” adlı oyunda işlenir. Fransızcadan tercüme olan *Zamane Çocukları*'nda anne ve babanın çocuklarıyla yaşadıkları kuşak çatışması işlenir.

Kadın konusunu işleyen piyesler *İstanbul Hanımları 2 – Tercih Ettikleri* ve “*Bir Boşluk*”tur. *İstanbul Hanımları 2 – Tercih Ettikleri*'nde düşünen, anlayan ve muhakeme eden kadınların evlilik ve aşk tercihlerinin değişimleri ve erkeklerin davranışlarının eleştirisi

yapılırken tercüme olan “*Bir Boşluk*”ta kadınların evliliğe kadar aşk konusunun bir kapalı kutu olarak kalmasının eleştirisi yapılır.

Millî Mücadele konusu “*İzmir*” piyesinde işlenir. Piyeste İzmir’in kurtuluşu sembolik olarak Gölge ve Ses karakterleri üzerinden aktarılır. İki kişilik bir oyundur. Sembolik olarak Gölge, İzmir’i temsil ederken Ses de Bursa’yı ve şehit seslerini temsil eder. Oyunun sonunda babanın ayak sesinin duyulması milli ordunun gelmesinin yakın olduğunu ve güneşin doğması ile de adaletin yerini bulacağını mesajı verilir.

Yeni Şark’ta Yayımlanan Mektuplar

Yeni Şark sütunlarında yüz yedi adet mektuba yer vermiştir. Bu mektuplarda imzası bulunan isimler Ömer Kemal, Suat Derviş, Suat Fuat, Rauf Ahmet Hotinli, Namık Hamdi, Ali Emiri, Nahide Ferit, Neriman Nüzhet, Mimar Kemalettin, Mimar Sedat ve Mahmut Ragıp gibi önemli isimlerdir. Örtük imzalı mektupların yanında *Tan*, *Hakimiyet-i Milliye*, *Varlık*, *Bosfor*, *Times*, *L’Opinion* ve *Revo D’Pari* gazetelerinden alıntı mektuplara da yer verilmiştir.

Mektuplar çok geniş bir içeriğe sahiptir. Siyasi olaylar ve anlaşmalar, Millî Mücadele Dönemi’nde yaşananlar, Rum, Ermeni ve Yunanlıların ülkedeki yayılmacı faaliyetleri, işgalden kurtulan bölgelerde yapılan kutlamalar, çeşitli ülkelerin sosyal, kültürel, ekonomik, eğitim, sağlık, tarih, sanat, musiki, mimari ve kadınlarının içinde buldukları durumları okuyuculara aktarılmıştır. ‘Karilerimizden Mektup’ bölümü okuyucuların istek, şikâyet ve teşekkürlerini içerir. “Karilerimizin Cevapları – Söz Sizin” bölümü ise okuyucuların birbirlerine ya da sinema, tiyatro ve oyuncular hakkında sordukları sorulara cevaplardan oluşmuştur.

Yeni Şark gazetesi sayfalarında hem yurt içinden hem de yurt dışından gönderilen mektupları yayımlamıştır. Gazeteye yurt içinden Ankara, Bursa, Mudanya, Edirne, İnebolu ve İzmir’den mektuplar gelirken yurt dışından ise Kafkasya, Arnavutluk, Almanya, Berlin, Münih, Viyana, Washington, İran, Kabil ve Afganistan’dan mektuplar gelmiştir.

Yurt içinden *Yeni Şark*’a gönderilen mektuplar çoğunlukla Millî Mücadele Dönemi olaylarına ilişkindir. Rum ve Ermeni çeteler ile Yunanlıların işgal bölgelerindeki tutumu “*Edirne Mektubu*”, “*İzmir Mektubu*”, “*Anadolu Mektupları – Yunan Entrikaları*” ve “*Anadolu Mektupları- Pontuscu Şakilerin Mahiyet-i Asliyesi*” başlıklı mektuplar ile aktarılır. Sakarya Meydan Muharebesi’nde yaşananlar “*Cephe Mektupları*”nda; bir kolordu kumandanının kurtuluşa olan inancı “*Anadolu’dan Mektup*”ta; Cenap Şahabettin’in Millî Mücadele’ye inanması gerektiğini ve kalemini siyasetten ziyade edebiyatta kullanması gerektiğini “*Açık Mektup- Cenap Şahabettin Beyefendi’ye*” başlıklı mektupta okuyucuya aktarılmıştır. Bu mektupların yanında bir rica olarak da Mütareke Dönemi’nin filmi yapılması gerektiği fikri “*Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Riyaset Aliyesine*” başlıklı mektupta dile getirilmiştir.

Siyasi içeriğe sahip mektuplar da tespit edilmiştir. Sevr Antlaşması’nın Anadolu ve Yunanistan için doğuracağı sonuçlar “*Sevr Muâhedesini*”nde; Mudanya kongre binası ve burada imzalanan antlaşmalar “*Mudanya Mektupları- Tarih Huzurunda*”; Enver Paşa ve onu destekleyen *Bosfor* gazetesinin eleştirisi “*Enver’in Küstahane Bir Mektubu*”nda; Ermeni meselesi ise “*S. K. Efendiye*” başlıklı mektuplarda işlenmiştir.

Yeni Şark gazetesinde sosyal hayat başlığı altında değerlendirilebilecek mektuplar da yayımlanmıştır. Anadolu’da matbuatın halkın yararına nasıl bir işlev gördüğü “*Anadolu Mektupları-Anadolu’da Matbuat*”ta; İnebolu’nun ekonomik durumu, mütarekeden önceki hali, belediyesinin işçiliği ile eğitime, sağlığa ve gençlere verdiği önemi “*İnebolu Mektubu*”nda işlenir. Sosyal hayat başlığı altında gazetenin okuyucu kitlesinin gönderdiği mektuplarda ele alınmıştır. Arnavutköy’ünden kalkan vapurun Üsküdar İskelesi’ne değil Boğaziçi İskelesi’ne yanaşmasını “*Karilerimizden Mektuplar- Şirket-i Hayriye’den Bir Rica*”; hırsızlıklardan dolayı hamamlarda yapılan teftişlerin arttırılmasını “*Karilerimizden Mektuplar- Hamamlarda Sirkat*”; şehremanetinin sokak fenerlerini yakılması “*Karilerimizin Mektupları- Şehremaneti’nin Nazar-ı Dikkatine*” başlıklı mektuplarda rica edilmiştir.

Beyazıt Camii’nin mimarı konusu hakkında yaşanan karışıklığı düzeltmek amacıyla Mimar Kemalettin ve Mimar Sedat arasında “*Mimar Sedat Bey’e Beyazıt Camii’nin Mimarı Münasebetiyle*” ve “*Bir Tavzih- Beyazıt Camii’nin Mimarı Kim?- Aksaray’dan Kemalettin Bey’e Cevap*” başlıklı mektuplar üzerinden bir mektuplaşma tespit edilmiştir.

Eğitim konusu ise “*Bursa Mektupları*” başlığıyla yayımlanan yedi mektupta ele alınmıştır. Bursa’nın kurtuluşu üzerine Bursa’ya giden öğretmenlerin, yeni kurulacak olan Türkiye’nin nasıl bir eğitim ordusunu oluşturması gerektiği konusu işlenir. “*Refet Paşa Hazretlerine*” başlıklı mektup, Refet Paşa’nın Adile Sultan İnas Sultanisi’ni ziyaret etmesi üzerine teşekkür amacıyla kaleme alınmıştır.

Milli musikinin çağdaşlaştırılması konusunu ele alan “*Rauf Yekta Bey’e Cevabım*”, Himaye-yi Etfâl’in eğlence programlarının Türk sosyal hayatına uygunluğunu değerlendiren “*Karilerimizin Mektupları- Karagöz Münasebetiyle*” ve asrın sanat asrı olması ile sanat okullarına önem verilmesini isteyen “*Kari’lerimizin Mektupları- Sanat Hayatı Nasıl Olmalı*” başlıklı mektuplar sanat içerikli mektuplar başlığı altında değerlendirilmiştir.

Yurt dışından *Yeni Şark* gazetesine gönderilen mektuplar da tespit edilmiştir. Bu mektuplar farklı ülkelerin sosyal, ekonomik, eğitim ve sağlık yönlerinin tanıtımı niteliğini taşımaktadır. Suat Derviş’in ve Bülent Faik’in aynı başlıkla yayımladıkları “*Berlin Mektupları*”; L. S. örtük imzalı ve “*Münih Mektubu*” başlıklı mektuplarında Almanya’nın çeşitli yönleri tanıtılıp değerlendirilir.

Yaşanan siyasi gelişmeler mektup yoluyla da okuyucuya aktarılmıştır. Mirza Küçük Han’ın mücadeleleri “*İran Mektupları – Küçük Han*”da; Arnavutların siyasi tarihi “*Arnavutluk Mektupları- Son Buhranın Tarihçesi*”nde; Afganistan’ın savaşlarını ve Enver Paşa’nın komitacılık hareketlerini “*Afganistan Mektubu*”nda; Gürcü Hükümeti ile İtalyan Konsolosluğu arasında yaşanan siyasi olay “*Kafkas Mektubu*”nda işlenmiştir.

Yurt dışından gazeteye gelen sanat konulu tek mektup Mahmut Ragıp tarafından gönderilmiştir. Mahmut Ragıp’ın musikinin kaynağını ve gelişim dönemlerini ele aldığı “*Berlin Mektupları- Milli Musikiler Niçin İbtidaidir?*” başlıklı on adet seri mektubundan oluşur.

Yeni Şark’ta Yayımlanan Hatıratlar

Yeni Şark gazetesinde altmış beş hatırat yayımlanmıştır. Hatırat türünde imzaları bulunan isimler Halide Edip, Halit Fahri, Talât Paşa, Kemal Ragıp, Reşit Mümtaz, Ruşen Eşref, Claude

Farréré, Safveti Ziya ve Aka Gündüz'dür. Eski Bir Bahriyeli, Z. N. ve L. S. gibi örtük imzaların yanında on bir tanesi de imzasızdır.

Hatırat türünde yayımlanan metinler genel olarak Millî Mücadele Dönemi'nde yaşanan olaylara yöneliktir. Bununla birlikte İkinci Meşrutiyet, Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı dönemlerine ait hatıratlar da yayımlanmıştır. Yazarların çocukluğuna ait metinlerin yanında sanat ve İstanbul'un sosyal hayatı da hatırat türünde yer verilen konular arasındadır.

Millî Mücadele Dönemi'nde önemli bir yeri olan Halide Edip ve Seyit Onbaşı'nın yaralı treninde tanışmaları "*Yaralı Treninde Seyit Onbaşı*"nda; Burhaneddin Ali'nin Bursa'da gazilerin ağzından Sakarya Muharebesi ve Yunanlıların esir düşmeleri "*Kahramanlar ve Gaziler Arasında*"da; Burhaneddin Ali, Mustafa Kemal Paşa ile tanışmasını "*İnkılap Merkezinde Üç Gün*" başlıklı hatıratta anlatır. Kurtuluş Savaşı'nda şehit düşenlere minnetini ve hürmetini Ruşen Eşref "*Minnet ve Hürmet*" başlıklı yazısında dile getirir. Aka Gündüz'ün "*Tesadüfün Kötü Bir Hikâyesi*", "*Bir Gece, Bir Gündüz*", "*Tel Örgüler Arasında*" ve "*Bursa'ya Geldiği Gün*" başlıklı yazılarında Millî Mücadele'nin İstanbul, Eskişehir ve Bursa'daki görünümünü okuyucuya aktardığı gibi insanlar üzerindeki etkisini de yansıtır. Kurtuluş Savaşı'nda bir cephenin içinde yaşananlar "*Cephe İhtisatı- Bir Gece*"de; Yunanlıların kısa zamanda İzmir'den de ayrılacakları inancı "*Bir Hatıra-ı Zafer*"de işlenir.

"*Mustafa Kemal Paşa'nın Köşkünde Bir Gün*"de köşk ve köşkün işleyişinin yanında Mustafa Kemal Paşa'nın davranışlarını ve sözleri; "*Onbaşı Halide Edip Hanım'ı Ziyaret*"te Halide Edip'in "vatanperver, millî ihtilalci, asker, muharrir, kadın ve ana" kimliklerinin *Le Parisien* gazetesi muhabiri tarafından öne çıkarılır.

Osmanlı'nın siyasi tarihi ise *Talât Paşa'nın Hatıratı*, "*Bir İki Hatıra*" ve "*Eski Bahriye Hatıraları*"nda ele alınır. *Talât Paşa'nın Hatıratı*, *Yeni Şark*'ta otuz tefrika ile yayımlanmıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilanından önce Türkiye'nin dahili ve harici durumunun aktarımıyla başlayan hatırat, Erzurum'un tahliyesi ve Ermenilerin şehirden ayrılmasına kadar olan süreç içerisinde yaşananlar anlatılır. "*Bir İki Hatıra*"da Damat Ferit Paşa'nın yönetiminin Paris Sulh Konferansı'na çağırılmayı bir başarı olarak göstermesi üzerinden eleştirisi yapılır. "*Eski Bahriye Hatıraları*"nda Çeşme, Navarin ve Sinop gibi deniz savaşlarının anlatımından sonra Gamsız Hasan Kaptan'ın Girit İhtilali üzerine Yunan gemisini zapt etmesi anlatılır. Gamsız Hasan Kaptan'ın bahriyeliler tarafından imrenilen bir kaptan olduğu işlenir. Osmanlı'da önemli işler yapmış olan gemilerin bozulup yok pahasına satılmamasını temenni edilerek hatırat sonlandırılır.

Sosyal hayatı aktaran hatıratlar da tespit edilmiştir. *Babalık* gazetesinden alıntı yapılan "*Adana'yı Ziyaret*"te Adana'nın kültürel özellikleri işlenir. Nakiye Hanım'ın Anadolu izlenimlerini dile getirdiği konferansı "*Nakiye Hanım'ın Dünkü Konferansı*"nda; Berlin'in sosyal hayatı içerisinde yazarların, sinema ve tiyatroların durumu "*Berlin'de Hayat*"ta okuyucuya aktarır. Sulh mahkemelerinin işleyişinin eleştirisi "*Sulh Mahkemesi'nde Geçen Bir Gün*"de yapılırken Malûl Gaziler Muavenet Pazarı müessesesinin öneminden yola çıkarak Türkiye'nin ekonomik durumu ise "*Malûl Gaziler Pazarı*"nda dile getirilir.

Fazıl Ahmet, İstanbul'u ve matbuat hayatını "*Ankara'da Olsaydım*" başlıklı hatıratında işler. Claude Farréré, "*Alil İstanbul*" isimli makalesinde İstanbul'a ait gözlemleri yer alır. Safveti Ziya'nın *Yeni Şark*'ta İstanbul'un sosyal hayatıyla ilgili dört hatıratı yayımlanmıştır. Bunlar

“İstanbul Mirasları- Görmeyen Gözler I”, “Gören Gözler”, “Dini Duygular-Milli Duygular” ve “Bir Türk’ün Fransızca Konferansı”dır. Camii önündeki muhacirler, tramvaydaki insanların kavgaları, belediye ve polis memurlarının duvar yazılarıyla ilgilenmemelerini “İstanbul Mirasları- Görmeyen Gözler I”de, evinin yandığı gece polis memurlarının tutumlarını “Gören Gözler”de, bir konakta yapılan fikir tartışmasını “Dini Duygular-Milli Duygular”da, dinlediği konferanstan İzzet Melih Bey’in sanat hakkındaki fikirlerini “Bir Türk’ün Fransızca Konferansı”da başlıklı hatıratlarında dile getirir.

Sanat içerikli hatıratlar arasında “Konya’da Bir Temaşa Mevsimi”, “Karagöz’e Davet”, “Hanımlar Operette...”, “Kadıköy’ünde Burhaneddin Bey”, “Şehitler Vedasında”, “Bir Sergi Münasebetiyle” isimli hatıratlar tespit edilmiştir. Halit Fahri, Konya’ya tuluat kumpanyasının gelişi, tuluatçıların tavırları ve oynadıkları piyeslerin eleştirisini “Konya’da Bir Temaşa Mevsimi”nde yapar. “Karagöz’e Davet” isimli hatıratında ise Halit Fahri bir resimden hareketle çocukluğundaki evinde Karagöz ve Hacivat oyunu üzerine yaptıklarını hatırlar ve anlatır. “Hanımlar Operette...” “Harp Senelerine Ait Hatıralardan: 1917” ibaresiyle verilmiştir. Kemal Ragıp’ın harp senelerine ait sanat anlayışının popüler nitelikli olmasının eleştirisini yapar. Ramazan ayındaki Kadıköy’de bulunan Kuş Dili Tiyatrosu’nun oyun repertuarı ve tiyatro oyuncularının başarılarının Reşit Mümtaz tarafından “Kadıköy’ünde Burhaneddin Bey” de ele alınır. “Şehitler Vedasında” Ömer Kemal, şehit çocuklarının Darüleytam Sergisi’nde yaptıkları ziraat ve elişlerinin öneminden bahseder. Kamûran Şerif ise “Bir Sergi Münasebetiyle” başlıklı yazısında Adile Sultan İnas Sultanisi’nde geçirdiği bir günü hem Türk kadınının hem de elişlerinin övgüsünü yaparak anlatır.

“Sâbık Rus Çarıçesinin Hatıra Defteri”, “Wilhelm’in Hatıratı”, “Ciyoliti’nin Hatıratı ve Trablusgarp Harbi” ve “Bismarck’ın Hatıratı” başlıklı hatıratlar Avrupa’da önemli isimlerin hatırat kitaplarının yayımladığının haberini vermekle birlikte bu hatıralardan alıntı yapılan bir tanıtım metni niteliğindedir. “Sâbık Rus Çarıçesinin Hatıra Defteri”nde Rus çarıçesinin hatıralarının yanında çara yazdığı mektupları da içerdiğini belirtir. “Wilhelm’in Hatıratı”nda Alman İmparator II. Wilhelm’in hatıratlarının yayınlanmaya başladığının haberi verilir. “Ciyoliti’nin Hatıratı ve Trablusgarp Harbi” isimli yazı ise Ciyoliti’nin “Hayatımın Hatıratı” isimli eserinin yayımlandığının haberinin verilmesinin yanında bu hatıratın Trablusgarp Harbi hakkında bazı alıntılara yer verilir. “Bismarck’ın Hatıratı”, Bismarck’ın Efkâr ü Hatırat isimli hatıratı hakkında bilgi verilir.

Yeni Şark’ta Yayımlanan Seyahat Yazıları

Yeni Şark’ta on adet seyahat yazısı tespit edilmiştir. Seyahat türünde imzası bulunan isimler ise Ercüment Ekrem Talû, Madam Berthe Gaulis, Burhaneddin Ali ve Ömer Şerafettin’dir. İmzasız beş seyahat yazısı yayımlanmıştır. *Times*, *L’opinion*, *Journal*, *Pravda* ve *Varlık* gazetelerinden alıntılan seyahat yazıları da tespit edilmiştir.

Yurt içinden bahseden seyahat yazıları *Evlîyâ-yı Cedit*, “Trakya Üzerinde Tayyare İle Cevelan - İstanbul İzmir Seyahati”, “Avrupa ve Asya Arasında”, “İstanbul’dan İzmir’e Doğru I” ve “Edirne Yolunda I” başlıklı metinlerdir. Yurt dışından bahseden seyahat yazıları ise “İran’da Seyahat”, “Tokyo’da Bir Cevelan”, “Almanya’da Seyahat” ve “Kardeş Afganistan’da Bir Cevelan” başlıklı metinlerdir.

Ercüment Ekrem Talû'nun Evliya-yı Cedid isimli eserinin bazı bölümlerine gazete sütunlarında yer verilmiştir. Talû'nun bu eserini Doğan;

“Çelebi'nin üslubunu taklit ederek İstanbul'la sınırladığı gezilerinde, devrin İstanbul'unu, teknolojik yeniliklerini, siyasî, sosyal ve kültürel olaylarını anlatarak, kısacası İstanbul'da olup bitenlerin unutulmamasını sağlamak ve bunları gelecek nesillere aktarmak amacını gütmüştür” (2003: 22)

sözleriyle değerlendirir. *Suret-i Zuhur-ı Ceride*'de gazetenin oluşum aşamalarını anlatırken, diğer bölümde Beyoğlu ve Şişli gibi eğlence merkezlerinde yaşadıklarını anlatır.

Burhaneddin Ali “*İstanbul'dan İzmir'e Doğru I*” başlıklı yazısında İstanbul'dan İzmir'e doğru yol alan vapurda kimlerin bulunduğunu gerek vapurun içinde gerekse dışında gördüğü manzaralarla birlikte aktarır. Ömer Şerafettin “*Edirne Yolunda I*”de Çatalca'dan Çerkezköy'e kadar yapılan tren yolculuğunda Yunanlıların yakıp yıktığı yerler anlatılır. Madam Berthe Gaulis “*Avrupa ve Asya Arasında*” başlıklı yazısında Yunanlıların yaptığı zulümlerin yanında Türk kadınının Kurtuluş Savaşı'ndaki rolünü ortaya koyan ifadelere yer verir. “*Trakya Üzerinde Tayyare İle Cevelan - İstanbul İzmir Seyahati*”nde Ayastefanos ve Edirne'ye dair *Journal* gazetesi muhabirinin gözlemlerine yer verilir.

Yurt dışından bahseden seyahat yazıları farklı bölgelerin kültürel, coğrafi, yerleşim, ulaşım gibi özelliklerinin yanında sosyal hayatına, eğlence anlayışlarına ve siyasi niteliklerine değinirler. “*İran'da Seyahat*” ve “*Tokyo'da Bir Cevelan*” başlıklı seyahat yazılarında İran ve Tokyo'nun coğrafi niteliklerinden bahsedilirken “*Almanya'da Seyahat*” ve “*Kardeş Afganistan'da Bir Cevelan*”da ise daha çok sosyal hayat ve eğlence anlayışlarından bahsedilir.

Sonuç

1921-1923 yılları arasında yayın hayatına İstanbul'da katılan *Yeni Şark* gazetesinde ulaşılabilen nüshaları arasında tespit edilen hikâye, roman, şiir, tiyatro, mektup, hatırat ve seyahat türleri ile Türk edebiyatına etkisi ve katkısının ortaya konulmasının amaçlandığı bu çalışmada toplam üç yüz altmış bir hikâye, yirmi iki roman, yirmi iki şiir, on altı tiyatro, yedi mektup, altmış beş hatırat ve on seyahat metni tespit edilmiştir.

Nicelik açısından *Yeni Şark*'ta en çok yer verilen tür hikâyedir. Yayımlanan hikâyelerin çoğu popüler edebiyat ürünü niteliğindedir. Bu nedenle konu bakımından en çok aşk ve aile ilişkisine yer verilmiştir. Popüler edebiyatın ürünü olan metinlerin dışında Milli Edebiyat Dönemi özelliklerinden olan milli bir kimlik oluşturma ve ulus bilincine vardırma amacını taşıyan hikâyeler de tespit edilmiştir. Bu metinlerde Kurtuluş Savaşı'nın büyüklüğü, Türk kadınının savaştaki rolü, herhangi bir ayrıma düşülmeden birlik olunması gerektiği işlenmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın yanı sıra Türk siyasi tarihinde önemli noktaları oluşturan Birinci Dünya Savaşı, Trablusgarp Savaşı ve İstibdat Dönemi ile bu dönemlerde yaşanan jurnalcilik ve savaş vurgunculuğu da ele alınmıştır. Telif hikâyelerin yanında tercüme metinler de yayımlanmıştır. Tercüme için Fransız yazarların tercih edildiği görülmüştür. Yayımlanan hikâyelerin sanatsal kaygı taşımamasıyla kahraman tanıtımları yüzeysel ve olay örgüsü öngörülebilirdir. *Yeni Şark* sayfalarında Türk edebiyatının önemli isimlerinin hikâyelerine yer vermesini yanında Türk

edebiyatına yeni kazandırılmaya başlanmış Hadiye Hümeýra, Güzide Şefik ve Melahat Cemalettin gibi yazarların da hikâyelerine yer vermiştir.

Yeni Şark'ta yayımlanan roman tefrikaları da nitelik olarak popüler edebiyata uygun örneklerdir. Roman tefrikaları sanat kaygısından ziyade daha çok okuyucuya ulaşma kaygısı taşıdığı görülmüştür. Bu nedenle olay örgüsü sadakatsiz, saplantılı aile ve aşk ilişkileri çevresinde gelişir. Tiraj kaygısının başka bir görüntüsü olan merak unsuru da gerek telif gerekse tercüme roman tefrikalarında polisiye türüne yer vermesinde görülebilir. *Yeni Şark* gazetesinin temel niteliklerinden biri kadın yazar odaklı yayın çizgisine sahip olmasıdır. Bu özelliği en çok roman tefrikasında ortaya konulmuştur. Bunun nedenleri arasında Kurtuluş Savaşı'nda kadının rolünün ortaya konulması, muhabirleri arasında Neriman Nüzhet'in bulunması ve en önemlisi gazetenin çağdaş sosyal hayatın içindeki bireyin tatmin edilmesini amaçlaması gösterilebilir.

Nicelik olarak az olsa da Milli Edebiyatı Dönemi özelliklerini yansıtan şiirlere de sayfalarında yer vermiştir. Bu şiirler milli, hamasi, sosyal ve ferdi konulu olarak sınıflandırılabilir. Milli, hamasi ve vatani konulu şiirler Kurtuluş Savaşı'nda memleketin durumunu, savaş gerisinde kalanların duygularını ve savaş meydanlarındaki askerlerin gücünü ortaya koyan şiirlerdir. Sosyal konulu şiirler ise daha çok devletin işleyişinin yergisi üzerinedir. Ferdi konulu şiirler ise şairlerin duygulanımlarını dile getirir. Yayımlanan şiirler gerek biçim gerekse dil bakımından bir geçiş evresi niteliği taşımaktadır. Gazel formunda şiir yayımlandığı gibi mensur şiir biçimi de kullanılmıştır. Türkçe kelimelerin yanında Arapça-Farsça tamlamaları da barındıran şiirler de yayımlanmıştır.

Gazetede nicelik olarak en az yer verilen tür tiyatrodur. Aşk ve aile konularının yanı sıra sosyal hayattaki kadının konumuna ve milli kurtuluş umudunu barındıran piyeslere de yer vermesiyle tiyatro nitelik olarak önem kazanmaktadır. Telif ve tercüme tiyatro oyunlarını tür bakımından komedi, dram ve milli piyes sınıflandırmasına tabii tutulabilir.

Yeni Şark'ta hikâyeden sonra en çok yer tutan tür mektuptur. Mektuplar edebi nitelikten ziyade içinde bulunulan zor şartların bir belgesi, dönemin aynası niteliğini taşımaktadır. Bununla birlikte mektuplarda sanat, musiki ve mimari gibi konulara da yer verilmiştir. Okuyucu mektupları ise daha çok bir şikâyet, rica veya teşekkür amacıyla kaleme alınmıştır.

Hatırat türü de gazetede nicelik olarak az olsa da nitelik olarak oldukça önemlidir. Mustafa Kemal Paşa, Halide Edip, Ruşen Eşref ve Aka Gündüz gibi Milli Mücadele'de büyük rolü bulunan isimlerin gerek başkası tarafından gerekse kendi kalemleriyle yaşadıklarının aktarılmasıyla o döneme bir ışık tutulmaktadır. Kurtuluş Savaşı'nın yanı sıra çocukluk, İstanbul'un sosyal hayatı ya da Türk siyasi tarihine dair hatıratlar da yayımlanmıştır. Bu durum gazetenin hem bireysel hem de kolektif hafızaya verdiği önemin bir göstergesine dönüşür.

Gazetede en az yer kaplayan tür ise seyahat yazılarıdır. Gerek yurt içi gerekse yurt dışı birçok yerin içinde bulunduğu durum ile coğrafi, kültürel ve sosyal yönü tanıtılmıştır. Yurt içindeki görünümünden okuyucusunu haberdar etmesinin yanında çeşitli milletlerin kültürel, coğrafi, ekonomi ve eğitim alanlarındaki yönlerini de tanıtarak kültürlerarası bir etkileşim yaratmıştır.

Amacı edebi nitelik kazanmak olmayan *Yeni Şark* gazetesi sayfalarında yer verdiği yazınsal metinlerle ve yazarlarla Türk edebiyatına önemli katkılar yapmıştır. *Yeni Şark* yayımladığı

yazınsal ürünlerle birlikte yalnızca dönemin edebiyatını canlı tutmaktan veya okuyucularının keyifli vakit geçirmelerini sağlamakla ziyade Türk milletinin içinde bulunduğu zor durumları da okuyucusuna göstermeye çalışmıştır. Tüm bu nitelikler, *Yeni Şark* gazetesinin, Türk edebiyatında hem yayımladığı edebi ürünlerle hem de imzalarına yer verdiği yazarlarla medeniyetçi, milliyetçi, çağdaş, sorunların farkında ve bütünlükçü bir bakış açısına sahip bir gazete olduğunu ortaya koyar. *Yeni Şark* gazetesi sayfalarında yer verdiği edebi türlerle Milli Mücadele Dönemi İstanbul'u başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerinin panoramasını çizmiştir.

Kaynakça

Coşar, Ömer Sami. (byy). *Millî Mücadele Basını*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Çelik, Asena Yağmur (2021), *Yeni Şark Gazetesi (İnceleme ve Seçilmiş Metinler)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Doğan, Abide (2003). "Modern Evliyâ Çelebi Ercüment Ekrem ve Eserleri: Evliyâ-yı Cedid ve Zeyl-i Evliyâ-yı Cedid", *Türkbilig*, C.5, s.13-24.

Güner, Zekai (1998). "Millî Mücadele'de Türk Kamuoyunu Oluşturan Basın", *Erdem*, C.31, s.89-104.

İnuğur, Mehmet Nuri. (1982). *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Basımevi.

Kocabaşoğlu, Uygur. (2015). *Millî Mücadele Sözcülerinden: Anadolu'da Yeni Gün*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 36 (1), 179-202.

Koloğlu, Orhan (2006). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, İstanbul: Pozitif Yayınları.

Yalçın, Alemdar (2017). *Siyasal ve Sosyal Değişimler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920-1946*, İstanbul: Akçağ Yayınları.

Yalçın Çelik, Sıddıka Dilek (2007). *Türk Edebiyatı Tarihi: Popüler Roman*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atıf/Citation: Çavuş, Burak (2021). “Osmanlı Kadın Yazınında Şükûfezâr Dergisi ve Derginin Tam Çevirisi”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, [s.] 398-429.

Burak ÇAVUŞ*

Osmanlı Kadın Yazınında Şükûfezâr Dergisi ve Derginin Tam Çevirisi**

Şükûfezar Journal In Ottoman Women's Literature And The Full
Translation of The Journal

Öz

Osmanlı dönemi modernleşme hareketinin önemli kaynakları arasında gazete ve dergiler yer almaktadır. Tanzimat'ın ilanını takip eden yıllarda aydınlarının ve önde gelen edebiyatçıların çeşitli konular hakkındaki fikirlerini ve eserlerini yayınlama imkânı buldukları gazete ve dergiler, bu yönleriyle fikir ve sanatın merkezinde yer almışlardır. Yine aynı dönemlerde kadın yazar ve şairlerin bir araya gelerek çıkardıkları dergi ve gazeteler de tarihsel bağlamda kadın sorunu, Osmanlı kadın hareketleri gibi konuların temel kaynakları olmuşlardır. Ayrıca bu organlar, Osmanlı kadın yazınının da modern anlamda ilk eserlerini bulabileceğimiz kaynaklardır. Dolayısıyla Osmanlı dönemi kadın aydınların ve edebiyatçıların çeşitli konular hakkındaki fikirlerini, farklı türlerdeki edebî eserlerini okuyabileceğimiz araçlar olarak bu dergi ve gazeteler önem arz etmektedir. Bu makalenin amacı da kadınlar tarafından çıkarılan ilk kadın dergisi *Şükûfezâr*'ın günümüz Türkçesine çevirisi ve Osmanlı kadın edebiyatındaki yerine dair tespitler yapmaktır. Derginin arşivlerde ve koleksiyonlarda sadece beş sayısı bulunmaktadır. Bu yüzden de bu beş sayı tam olarak çevrilmiş, çeviride Türk Tarih Kurumu çeviri yazım kılavuzu esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şükûfezâr, Osmanlı Kadın Dergileri, Kadın Edebiyatı

ABSTRACT

Newspapers and magazines are among the important sources of the modernization movement in the Ottoman period. In the years following the proclamation of the Tanzimat, newspapers and magazines, in which intellectuals and leading men of letters had the opportunity to publish their ideas and works on various subjects, were at the center of ideas and art with these aspect[s.] Again in the same period, magazines and newspapers published by women writers and poets have also been the main sources of issues such as the women's problem and Ottoman women's movements in the historical context. In addition, these organs are the sources where we can find the first works of Ottoman women's literature in the modern sense. Therefore, these magazines and newspapers are important as tools where we can read the ideas of women intellectuals and men of letters of the Ottoman period on various subjects and their literary works in different genre[s.] The aim of this article is to translate *Şükûfezâr*, the first women's magazine published by women, into contemporary Turkish and to make determinations about its place in Ottoman women's literature. The journal has only five issues in archives and collection[s.] For this reason, these

* Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Erbaa Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, burak.cavus@gop.edu.tr ORCID: 0000-0002-5050-6523

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 24.10.2021 Kabul Tarihi: 13.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1014182

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

five numbers have been translated in full, and the translation and writing guide of the Turkish Historical Society has been taken as a basis in the translation.

Keywords: Şükûfezâr, Ottoman Women Magazines, Women Literature

GİRİŞ: KADINLAR TARAFINDAN ÇIKARILAN İLK KADIN DERGİSİ ŞÜKÛFEZÂR

On sekizinci yüzyıla kadar bilim, kültür, sanat, edebiyat sahasında çok görülmeyen kadın kimliği, toplumsal hayatta kadının rolünün sorgulanmasıyla, modernizm ve feminizmin argümanlarıyla öne çıkmaya başlamıştır. Osmanlı modernleşme çabalarının bir sonucu olarak kadın kimliği, özellikle de Tanzimat’la birlikte tartışılır olmuş kadının konumu, eğitimi gibi konular gündeme gelmiştir. Siyasetten ekonomiye, askeriyeden hukuka, eğitimden edebiyata kadar geniş bir alanda toplumu eğitime, yönlendirme çabası içinde olan Tanzimat aydınları, kadın konusunu da tartışmış, eserlerine yansıtılmışlardır. Bu tartışmaların yoğun olarak görüldüğü yerlerse gazete ve dergiler olmuştur. Çoğunlukla erkeklerin tartıştığı bu konuya kadınlar da çeşitli gazete ve dergilerdeki yazılarıyla dâhil olmuşlardır. Zamanla kadınlar kendi dergi ve gazetelerini çıkarmaya başlamış, basın yayın organlarıyla ve çeşitli iletişim araçlarıyla kadın sorunuyla ilgili düşüncelerini dile getirmişlerdir. Özellikle de I. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte oluşan özgürlük ortamında kadınlarda basın-yayın dünyasında daha çok görünür olmuşlardır. Böylece, *Ayine*, *Aile*, *İnsaniyet*, *Mürüvvet*, *Hanımlara Mahsus Gazete*, Kırım’da basılan *Âlem-i Nisvan* gibi dergi ve gazeteler çıkarılmıştır. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra ise kadın dergi ve gazetelerinde daha ciddi bir artış olmuştur. Kadınlar bir yandan sivil toplum örgütleri kurarken bir yandan da gazete ve dergiler çıkartarak hak, hürriyet taleplerini dile getirmişlerdir. “Bu dönemde kurulan kadın dernekleri, çıkartılan süreli yayınlar ve düzenlenen konferanslar aracılığı ile sorunlarını, beklentilerini dile getirme fırsatı bulan Osmanlı kadını için özellikle basın önemli bir araç haline gelmiştir” (Çakır, 1996: 22). Tüm bu yayınların ortak noktasıysa aynı amaç doğrultusunda ortaya çıkmış olmalarıdır. Bu amaç ise “farklı misyonlarla ya da ideolojik saiklerle olsa da kadınlara rehber olmak onları bilinçlendirmek ve ideal bir kadın tasavvuru oluşturmaktır” (Kanter, 2020: 190). Bu dönemde kadınlar tarafından çıkarılan *Şükûfezâr* dergisi de hem ilk dergi olması hem de içeriği bakımından önem arz etmektedir.

İlk sayısı 1303 (1886) yılında çıkan *Şükûfezâr* dergisi, sahibi ve tüm yazarları kadın olan ilk kadın dergisidir. Derginin imtiyaz sahibi Ârife, diğer yazarları ise Fatma Nevber ve Münire’dir. Dergi beş sayı çıkmış bu beş sayıda da bu isimlerin farklı türlerdeki eserleri yayınlanmıştır. Bunlarla birlikte okuyucu mektuplarına da yer verilmiş, dördüncü sayıda Fatma Nigar’ın bir şiiri de yayınlanmıştır. Ağırlıklı olarak imtiyaz sahibi Ârife’nin mensur ve manzum eserlerine yer verilmiştir. Ârife’nin derginin ilk sayısında yayınlanan “Mukaddime” başlıklı yazısı hem derginin çıkış amacı hem de kadın sorununa dair derginin yaklaşımı açısından dikkat çekicidir.

Ârife, “Mukaddime” yazısında kadınlara seslenerek, çalışmayı, ilmi, terakkiyi, gayreti ön plana çıkarır. Kadınların da en az erkekler kadar insanlığa, insanlığın gelişimine hizmet edebileceğini, namus çerçevesinde kadınların da toplumsal yaşam içerisinde erkekler kadar önemli işler yapabileceğini vurgular. Bu hususta özellikle de ilim ve maarifi ön plana çıkaran Ârife, kadınların ilimle, edebiyatla, eğitimle kendilerini geliştirebileceklerini, topluma faydalı olabileceklerini savunur. Bilime dayalı hizmeti, diğer hizmetlerden üstün tutar. Bu hususta

kadınlara öğüt verir ve onları bu yönde çalışmalara teşvik eder. Eğitimi ilerlemenin, gelişmenin temeli olarak gören yazar, kadınların da eğitimle birlikte erkekler kadar faydalı olacağını, kendilerinin de bunu ispatlamaya çalışacaklarını belirtir.

Kadınların saçını uzun aklı kısa denilerek erkekler tarafından küçük görülmesinin altını çizen Ârife, “erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkekliğe tercih etmeyerek” ilim, eğitim, edebiyat yolunda ilerleyeceklerini, bu çalışmalarını kadınların da neler yapabileceklerini göstermek amacıyla yola çıktıklarını vurgular. Burada özellikle kadınlara sesleniş söz konusudur. Nitekim dergideki diğer yazılarda da kadınları ilme, eğitime teşvik çabası, onları bir nevi uyandırma, harekete geçirme endişesi söz konusudur. Kadın erkek arasında herhangi bir üstünlüğü savunmadan, kadınları çalışmaya, insanlığa hizmet etmeye yönlendirirler.

Dergideki hem “Mukaddime” yazısında hem de diğer yazılarda kadın-erkek konusunda feminist yaklaşımı örnekleyecek ifadeler yer verilir. Bu ifadelerde herhangi bir tarafın diğerine üstün olmadığı, kadınların da erkekler kadar zeki, çalışkan olabilecekleri ifade edilir. Genel olarak ilk kadın gazetesi *Muhadderat*’ın “Şurasını iyi bilmek gerekir ki ne erkekler kadınlara hizmetkâr ne de kadınlar erkeklere cariye olmak için yaratılmıştır” (Altındal, 1994: 182) görüşü çerçevesinde kalınmış olsa da kadının aciz olmadığı, erkeklerden bir üstünlüğünün ya da eksikliğinin olmadığı vurgulanmıştır. Şükûfezâr yazarları, muhafazakâr dünya görüşü çerçevesinde kadının daha çok neler yapabileceğine odaklanmışlardır.

Şükûfezâr bir edebiyat dergisi olarak çıkmaz ancak dergide çok sayıda edebi eser de yayınlanmıştır. Gazel, kıt’a gibi klasik türlerin yanında modern şiir denemelerine de yer verilmiştir. Şiirlerde ilim, eğitim gibi konulara değinilmiş, şiirlere başlık verilmiş, dini, tasavvufi motiflerle birlikte tabiat sevgisi, çalışkanlık, gibi izlekler ön plana çıkarılmıştır. Dergide sadece dergi yazarlarının değil, özellikle Dar’ü-l Muallimat öğrencilerinden gelen eserler de yayınlanmıştır. A mahlasını ve F mahlasını kullanan iki genç kadının da şiirleri yayınlanmış, şiirler hakkında kısa da olsa değerlendirmeler yapılmıştır. Edebiyat bağlamında derginin üçüncü sayısında Münire tarafından yazılan “Ediba Bolluğu” başlıklı eleştirel yazısı da önemlidir. Yazar bu yazısında edebîliği, edibliği ele alırken bir edibin ne gibi meziyetlere sahip olması gerektiğinin altını çizer. Yazar, edibin öncelikle ana dilini, daha sonra Arapça ve Farsçayı bilmesini ve bunlarla birlikte diğer ilmi bilgilere sahip olması gerektiğini vurgular.

Dergideki tüm eserleri dikkate aldığımızda yazarların, Tanzimat döneminin önde gelen yazarları gibi toplumu aydınlatma, yönlendirme, bilgi verme, aklı, bilimi, eğitimi teşvik etme çabası içinde olduklarını söyleyebiliriz. Özellikle de kadın okuyuculara seslenen, onlarda bir davranış değişikliğini amaçlayan *Şükûfezâr* yazarları, kadınlara rehber olma görevini üstlenmiş gibidirler. Derginin üçüncü sayısında yer alan Fatma Nevber imzalı “Eldiven Üzerine Yüzük Takmak Ne Oluyor? Bu Da Mı Moda?” başlıklı yazının içeriği, derginin üstlendiği görev çerçevesinde önem arz eder. Bu yazıda Fatma Nevber, kadınlar arasında moda haline gelen eldiven üzerine yüzük takma alışkanlığını eleştirir. Sadece eleştirmekle de kalmaz, bir kadının nasıl şık görüneceği hakkında bilgiler, tavsiyeler verir. Bununla da kalmayarak bu yazıdaki fikirleri eleştiren bir okuyucu mektubunu yayınlamakla eleştirilerinin dozunu artırır, hatta okuyucuyu aşağılayıcı ifadeler dahi kullanır. Bu örnek, dergi yazarlarının hangi amaçla yazdıkları ve matbuat dünyasına girdiklerini daha net açıklar niteliktedir. Elbette ki tek amacın bu olduğu söylenemez ancak ders verme, eğitime, yönlendirme çabalarının itici güç olduğu muhakkaktır. Tüm bunlarla birlikte gerek Osmanlı dönemi dergiciliği gerek kadın kimliğinin basın-yayın dünyasındaki yeri gerekse de kadın edebiyatı geleneğinin ilk ürünlerini barındırması sebebiyle

Şükûfezâr dergisi önemli bir kaynak olarak tarihsel süreçte yerini almıştır. Dolayısıyla da günümüz Türkçesine aktarılması gerekli görülmüştür.

Şükûfezâr Dergisi Tam Çevirisi (1.Sayı)

Mukaddime

(Leyse lil-insâni illâ mâ se'â)

[s.1]

Şâhrâh-ı saâdet-nümâsına hatve endâz sebât olanlar lezâiz-i insânîyeden hisse arayan her demandân zemandır.

Az bir mülâhaza ile anlaşılır ki bir insan kuvve-i akliyesini isti'mâle muktedir olduğu bir zamandan bed'an tasgirât-ı mevtine kadar sa'y u ikdâme mahkûmdur.

[s.2]

Bu öyle bir hakikattir ki bunun aksini isbât edecek - insan nâm-ı maâli-i ittisamı altında yaşayan - bir mahlûk hayale gelemiz. Tarih, şuûnâtını zabt edebilmeye müvafık olduğu zaman-ı kadim ile şimdiki zamanı - sathî bir nazar ile - mukayese edecek olursak aradaki farkı o kadar büyük görürüz ki bu bâbda tefsilâta girişmeyi zevâidden addederiz. Bu kadar keşfiyât bu kadar terakkiyât hangi sâyede vücud bulmuş? Sa'y u ikdam sayesinde değil mi? O halde mütemâdiyen çalışmak o nisbette ilerlemek şâyân-ı iftihar bir şey değil mi?

[s.3]

Terakkiyât-ı beşerîyeye - beşer olduğu hasebiyle - hizmet etmek hususunda kadın ile erkeğin hiç bir farkı olmadığı cihetle belâ-istisna bir azm-i cedi ile müttehiden ve mütesâviyen sa'y u gayret etmeliyiz. İnsan sa'y u ikdâm ile meşhur-ı enâm olur. Meşhur-ı enâm olmaklığı bir tarafa bırakalım da şuna ihâle-i nigah râğbet edelim: Dünyada saâdet-i hakikiye neden ibaret ise sa'y u gayret onu diriğ etmez. Sahibine takdim eder. Tarih altın mürekkeple nâmına ve semerât-ı akliyesine ta'zim eyler. Ahlâf-ı güzün onu unutmaz. Perde-i nâmus dâhilindeki mesainin kâffesi memduhdur. Bu hususta candan azir olan nâmus ferâmuş edilmemelidir. İstidad-ı beşer derecât-ı muhtelifede [s.4] bulunduğu cihetle mesai dahi mütefâvitdir. Buna nazaran fevâidesi yekdiğere nisbeten tahlif edeceği tabîdir. Mesela: bir doktor, bir edib-i hakîm saâdet haline, heyet-i içtimâiyeye hizmet ettiği gibi bir marangoz bir dikişçi kadın da saâdet haline heyet-i içtimâiyeye arz-ı hizmet etmekten hâli kalmıyor. Cümlesinin sa'y-ı memduhu bu cihetle meşkûrdur. Fakat bir marangoz ile dikişçi kadının cemiyet-i beşerîyeye edeceği hizmet tabi bir doktorun veyahut bir edib-i hakîmin hizmetinden dûn bir derecede kalacağı cihetle şikk-ı evvel ashâbı daha mümtaz bir mevkiye bulunur. Bundan anlaşılır ki sa'yın en eşrefi en makbulü tahsil-i ilm u maârif münhasır olan sa'ydır.

[s.5]

Zira dünyada göze çarpan en güzel şeyler, muhayyerü'l- ukûl haller, hep ilm ü hüner ustasıyla husule gelmiştir. Maârif terakkiyâtın mâderidir. Maârif olmayınca terakki olmaz. Terakki olmayınca beşerîyetin şân u şerefi görülmez. Bunca ihtiraât- ı zekânın ilm ü dâniş ile kucaklaşmasından ileri gelmiştir ki mahsülâtını tarif-i malum i'lâm -ı dinden başka bir şey değildir. Misal: ne kadar çapen-dest olursa olsun bir kadın bir entariyi ihtimâmkârâne olmak şartıyla ancak bir günde dikebilir. Fakat ilm ü irfânın tevliid ettiği bir makine bu müddeti dört beş

ve belki altı derece azaltmış ve beli bugün bi-çare kadına idare -i süzeniz [s.6] himmetini göstermekten başka ve zâif sâiresini ikmal için birçok da müddet kazandırmıştır. İşte bu kadar tefsilâtan suret-i vazihade anlaşılır ki bir insan şu cihânda çeşm-i hakikatini açar açmaz sa'y u ilme şitâb etmelidir. Artık baş ağrıtmayalım. Mukaddimemiz bu tefsilâtan anlaşılmalıdır. Bize “saçı uzun aklı kısa” diye erkeklerin hande -i istihzâsına hedef olmuş bir taifeyiz. Bunun aksini isbat etmeğe çalışacağız. Erkekliği kadınlığa kadınlığı erkekliğe tercih etmeyerek şâhrâh-ı sa'y u ilmde mümkün olduğu kadar pay- endâz-ı sebât olacağız.

[s.7]

Yazacağımız şeye haklı haksız itiraz varid olacakmış fakat bizim vazifemizde bile olmayacaktır. Haklı olan itirazı risâlemize maal-memnuniye derc edeceğimizden şâyân -ı tahsin görülür, fakat haksız vukû bulacak itiraza elimizden geldiği kadar mukabele etmek daire -i hürriyetimiz dâhilindedir. Hiç esef etmeyiz.

Risâlemize bu nâmı veren Abdulkerim Sabit'tir. Bu cihetle kendisine teşekkür etmeye mecburuz. Fakat bundan ziyâde mecbur-ı teşekkür olduğumuz zât celil'ü-l sıfat maârif nezaret celilesine şeref- endaz-ı ikbal olan dahi-i hünervar devletlü Münif Paşa maârif -perver hazretleridir ki risâlemizin münderacâtını [s.8] şâyân-ı tahsin gördükleri cihetle zât-ı âliyelerine ilelebet minnettar olacağız. Şimdiki halde on altı sahife olarak çıkan risâlemiz rağbet-i umumiyeye mazhar olduğu takdirde otuz iki sahife olarak arz-ı didâr-ı terakki edebileceğini va'd edebiliriz. Tahminimiz hilafetinde şu on altı sahifenin risâle-i ilm-i terakkide yaşayamayacak olursa istidâdımıza teessüf etmekten başka bir şey yapayacağımızı arz ile beraber risâlemizi o istidâda kurban edeceğimizi bela perva ilan eyleriz.

[s.9]

Hemen cenab-ı hak bu hakir risâlemizi padişahımız efendimiz hazretlerinin vücud-ı behdud hümayunları gibi zevalden mesun eylesin. Bizde gayret devam edecektir.

Ârife

[s.10]

Seher

Ziyâ-yı hafifiyle hâbgâhımı oldukça tenvir eden kandilin dakika-ı mematını ilan eden çıtırtısı beni hâb-ı gafletten ikâz etti. O dem gözüme çarpan saatin müdevver levhası dokuzu iş'ar ediyordu. Seherin hafif ve fakat pek ruhani ve latif olan aydınlığı bir şeb-i deycur ile bir subh-ı pür -serverin hududunu tefrika vesatet eyliyordu. Hayret! İnsan ne kadar gaflet-perestdir. Pister-i gaflette daha beş on dakika yuvarlanmak kabilinden olan keyfini itmâm için seherin nazır-rüba, ruh-efza bedayını temâşâdan vazgeçirir. İşte ben de beş on dakikamı beyhude yere feda ettikten sonra yatağımdan kalktım. Bir his sefa-ı pürsitane ile hâbgâhımın hemen penceresini açtım. Müddetini hemen ikmâl etmek üzere bulunan gece, bir sabah-ı münevvere veda' resmini ifa için zelamet-i gayr-ı sabitesini dahi arkasından süratle çekip sürüklüyordu.

[s.11]

Ortalıkta fevkalâde sükün u hâmuş son derecede bir sefâ-ı ruhani ferman-ferma oluyordu. Kâinatta zi-i ruh bir mahlûk olduğunu anlattırarak bir hal ve hareket yok idi. Yeşil dağları, latif vadileri örten pus yavaş yavaş geçiyordu. Hafif hafif esmeye başlanan bad-ı fer hadrâ henüz uykudan uyanmamış bir kızın sersemliğini def eyliyordu. Biraz sonra şehper- güşâ-ı şevk olan

zarif kuşların avaze-i şevk-engizini ve ba-husus hatibâ-ı aşk olan bülbüllerin sâmia nevazende nağmatı pencereimin önünde vakı şükûfezârı bir ahenghaneye döndürmüştü. Ruhum o kadar neşvelendi ki kendimi lahutî bir mevkide zannetmeye fikrim o kadar teâli ettiki âsuman ile hem-mertebe addeylemeye mecbur oldum. Hakdanın bu manzara-ı vicdan-firibânesini temâşâ ile âlem-i isti'râka kapılmamak muhal idi. Halk-ı kâinatın temâşâ-giran-ı bedayiye arz eylediği bu levha-ı celaliyane ulviyet, kudret, azmet-i rabbaniyesine bir bürhân-ı celil idi.

Bir künc-i hayret olan başımı iki ellerimin arasına [s.12] sokuşturdum. Allah'ımı takdis eden kalbimi telviz edecek tefekkürâne daldım. Gâh ufuk-ârâ olan cibâl-i müteselsile-i latifeye gayret eder gâh üç metre merbunde olan odamın içine doğru tahayyül-i nazar -ı hayret eyler idim. O sırada idi ki gözüm birdenbire fark olunacak derecede bir nevrek intişârını his eyledi. Meğer güneş doğuyormuş.! Bir âlemi hasretde bir afâk-ı mahbube-i cihân diğer bir âlemde arz-ı didâr eyliyormuş. Afâk serâser nûrlara büründü. Şevâhık-ı cibâl-i nişangâh şuâât-ı zerrin oldu. Bu manazara-ı şairâne dakikada bir tahvil eyliyordu. Âfitâb-ı âlem-âra semâ-peyâ oldukça ziyâsını o nisbette ihdâ ediyordu. İnsan bu tulû-ı âşikâneyi velhâne seyreder, fakat hissiyâtını tasvir edecek tabirât bulamazdı. Taze çiçeklerin, yaprakların, çimenlerin, üzerine seherin saçtığı parlak parlak şebnem daneleri – ki bir tabiat perest indinde lâleden daha kıymetdardır- şuâât-ı hürşide karşı arz-ı lemeât-ı letâfet ederdi ki, yere düşen bu elmas pârelerin hakdâne layık olmadıklarını tasdik eden güneş ([s.]13) ruhâni seherin bu ulvi danelerini feyz-i teşiriyle asmâne kaldırırđı. Hülâsa insan böyle lahvete menâzırın temâşâsına bir türlü doyamazdı. Kudret ve azimetü'l- sahiye secdeber oldum. Fikrim hayretten hayrete düştü. Dehânımdan bela ihtiyar şu sözler döküldü.

Kalkın ey gafiller! Artık elverir hâb-ı huzur
Göz açın! Göz gezdirin! Şimdi cihân-dar-ı server
Vahdet-i hâl-i seherden lezzet alsın kalbimiz
Dem bu demdir hicr-i hissiyâta dolsun kalbimiz
Geçmeden şu anı seyret eyle kesb-i zevk-i dil
Başka bir âlem şu zevk ü hiddete kâfil değil
Ortalık sâkit, şemâtet yok, ne ruhâni zaman!
Feyz-i sâri-i seherden behre-bâb olmakta cân
Doldurur vicdanı ulvi zevk-i hissiyat ile
Vakit istiğraktır zevk ile ilhâmât ile
Kesrette bulmaz, ruh ve hiddet âşına
Âşık hâl-i seherdir istemez diğer sefa
Zevkine mâni bulunmaz aç hemen vicdanını
Âlemi seyret, düşün Allah'ımı, cânânını
Sen hemen efkâre dol, vicdanını mesûd eder
Zevk-bahşâdır, gam u eleme yol vermez seher
Âlem-i aşkın şehiri andelibi dinleyin!
Minberi şâh-ı dıraht olmuş hatibi dinleyin!
Bak bu mihrak nâmeler tahrik-i sevda eyliyor!
Mürde-i gaflet olan vicdânını ihyâ eyliyor!
Bir küçük kuş bak ne hissiyâte olmuş tercüman!
Olmuyor hâmuş bir dem hiss-i âli bi-kemân!
eşcâre kol atmış der-âguş eylemiş
Sarmaşık sarmış, şecer bu sevbi derdveş eylemiş

[s.14]

[s.15] Kûh u sahralar yeşil dönmüş riyâz-ı cennete
 Âb u tâbî neşve-bahşâdır nigâh-ı ibrete
 Parlıyor yapraklar üstünde hedâyâ-yı seher
 Zinet-efzâ-ı çimen olmuş o parlak jaleler
 Kuşların aheng-i şavkı neme-i can perveri
 Cuybârın bi-tevakkuf cünbiş-i hüzn-âveri
 Fikrini aramayı teşviş ve ihlâl eylemez
 Bir semâvi nağmedir manâsız eşgâl eylemez
 Ârife

Gazel

[s.16] Takib eder hemîşe hicrân dem-i visâli
 Her sabah inşirâhın var bir şeb-i melâli
 Eski zaman vuslat bilmem eder mi avdet
 Heyhât geçti hayat! Gelmez o hoş leyâli
 Dinim kadar mukaddes canım kadar muazzez
 Olmuş benim yanımda cânânımın kemâli
 Vicdanıma gelen şey, sevdama yıldırır mı
 Beynim ulûv içinde aramaya yok mecali
 Vuslat hattıma erdi, sevdama yok mu pâyân
 Eksik değil gözümde yârın hazin hayâli
 Rüyama girdin ey yâr bidâr olunca eyvah!
 Ağlattın ah sad ah! Bu âşık cemâli
 Tasvirini dü çeşmim süzdükçe âşikâne
 Kirpiklerimde titrer kalbin sirişk-i âli
 Münire

Teşvik

Kesb-şân etmek için ekdâm-ı tam ister vatan
 Ey nihâlân-ı vatan meczu-ı gaflet olmayın
 İlm ile mesûd olur âdem cehaletle değil
 Sa'y edin mahrum-ı ikbal u saâdet olmayın
 Sinenizde cevher -i gayret hemîşe parlasın
 Bir terakki gösterin meclub-ı zillet olmayın
 Geçmesin bi-sûd Allah aşkına devr-i şebâb
 Ömri tahkir etmeyin âğyâr-ı gayret olmayın
 Parlatın mesbâh-ı isti'dâdı fecr etsin vatan
 İlme tekrim eyleyin ma'lub-ı minnet olmayın
 Fatma Nevber

(2.SAYI)

[s.17]

Arz-ı Şükrân

Risâlemizin birinci cüzi neşr olunur olunmaz, istihkâkımız olmadığı halde mücerred bir teşvik-i âli olmak üzere bazı terakki perverân zaman tarafından maa'l-iftihâr almış olduğumuz on beş adedi mütecâviz tebriknâmeler bizi hakikaten son derecede bahtiyâr eylemiştir.

Cümlesine ihtiramkârane arz-ı şükrân eyleriz. Ancak risâlemizin hacmi, indimizde makdis olan o tebriknâmelerin kafisini derce müsa'id olmadığından afv talep eder ve numune olmak üzere en kısalarından yalnız üç kîtâsını derc ile tezyin-i Şükûfezâr ve tezyin-i iftihâr eyleriz.

Heyet-i muharrire nâmına
Ârife

[s.18]

Şükûfezâr Heyet-i Muharriresine

Hemşireler!

Şükûfezâr gibi lâtif bir risâleyi neşre muvafık olduğunuzdan dolayı benât-ı vatan size teşekkür etmeye borçludur. Haddim olmayarak risâlenizi o kadar dil-nişin o kadar mükemmel buluyorum ki bir dakika için elimden ayırmaya gönlüm razı olmuyor. Mukaddimeyi hakikaten ârifâne yazmışsınız. Sa'y u ilmi ve fevâidini pek güzel tarif etmişsiniz. Mukayesenizde pek adilâne surette olmuş. Hülâsa risâleniz bizim gibi âcizeleri müstefid edecek bir halde. Sizde şâyân-ı itibâr bir mevkiye. Hemşireler! Buyurduğunuz gibi çalışalım. Çalışalım ki mesûdiyeti kesb eyleyelim. Şimdiki halde başlıca temennimiz risâlenin devamıdır. Bunu temin edecek şey sizin gibi muktedir muharrirelerin sebât u gayreti, umûmun hâhiş ve rağbeti olacaktır. İnşallah bunların cümlesi hasıl ([s.]19) ve benât-ı vatanda arzu eylediği saâdete nail olur. Bâkı arz-ı muhabbetdir. Fi 12 Kanun-i sâni sene 1301

Şükûfezâr-ı maârife düşkün bir kız.

Şükûfezâr

Bu iltifâtnâmenize Şükûfezâr arz-ı güldeste-i şükrân eyler. Sizin gibi müstaid, müşvik edibelerin teveccühüne mazhar oldukça bizde gayret elbette tezâyüd eder. Ancak risâlemiz henüz matlub bir derecede olmadığı cihetle umûmun teveccühünü kazanabilmekte şüpheliyiz. Bu muvaffakiyet hâsıl olursa risâlenin devamı umur-ı tabiiyedir. Teveccühünüze şu ebyât ile de tekrar arz-ı teşekkürat eyleriz:

Ey bent-i müşvik hakikat
Olsun sana sad hezar tahsin
Teşvik ise de sözün nasihat
Eyler bu Şükûfezârı tezyin
Daim yaşasun hakikat ehli
Kurban edelim ulûme cehli

[s.20]

Heyet-i muharrire nâmına
Ârife

“Şükûfezâr” Risâle-i Latifesi Heyet-i Edibesine

Ey şâyân-ı tebrik muharrireler!

“Şükûfezâr”ın meydan-ı matbûâtı tenvir edeceği beşareti bir ay evvel kulağıma çalınmıştı. O günden beri kemâl-i intizârda idim. Dakikalarım hep sizi tebrik ve takdir etmekle merr etti. Tebrigâtımı size arz etmek isterdim. Ne çare ki şeref-i maârifenizle müşerref olamayan şu bi-çare kız ârâmgâhınızı bile öğrenmeye muvafık olamadı.

Her ne hâl ise bir aydan beri muntazır-ı inkışâfı olduğum “Şükûfezâr” bugünkü günde neşr-i buy-ı mesâr eyledi. Aldım. Okudum. Yalnız okumakla örselenen meziyetini takdir edemeyeceğimi bildiğim cihetle âdetâ ezberledim. İktidârınıza hayran oldum. “Mukaddime” nizi kendime rehber ittihaz eyledim.

[s.21]

“Seher”iniz hissiyatımı uyandırdı. “Gazel” inizle leşvedâr oldum. “Teşvik” inizle âmil olacağım. Yaşayın hemşirelerim yaşayın! Size peyrev olacakları bahtiyârlık istikbâl eder. Ben benât-ı Havvanın en acizesiyim. Çalıştım. Fakat mahsulat-ı fikriyemi pazar-ı intişâra koymaya cesaret edemedim. Sizin sayenizde arz edeceğim. Bundan sonra muteber risâlenizi işgâl etmek üzere göndereceğim bazı değersiz âsârı tenzile tahsis buyurmanızı istirhâm ederim. Son dereceye varan muhabbeti ve bundan böyle bir kat daha çalışacağımı arz eylerim efendim.

18 Kanun-i Sani sene 301

Dar’ül muâllimâttan

F...

Şükûfezâr

Tebriknâmenize arz-ı kemâl teşekkür eyleriz. “Şükûfezâr” cevelangâh asar-ı edibeleri olduğundan ve olacağından dolayı ne kadar iftihar etse şâyândır. Hayrân-ı iktidârınız olduğumuz cihetle tenzezzülen ihda buyurulacak âsâre kelimâ karıştırmak haddimizin hâricindedir. Çalışalım hemşirelerim çalışalım.

[s.22]

Bahtiyârı bahş eder gayret çalışkan kızlara
Dâima gayret, verir şöhret çalışkan kızlara
Guşuş ve ikdam ile şenlendirin cemiyeti
Fazlınızla parlatın âfâk-ı insanıyeti

Heyet-i muharrire nâmına

Ârife

“Şükûfezâr” Risâlesi Sâhibe-i İmtiyazı Ârife Hanıma Tebriknâme

Bahtiyâr hemşirem!

“Şükûfezâr” ınızın zinet-bahş mevki intişâr olduğunu evrak-ı hevâdis mütâlâasından istibşâr eylediğim dakikada zât-ı ârifânelerini safvet kalb ile tebrik eyledim.

Hele risâlenizi alıp da mütâlâğa etmeye başladığım zaman tebrigâtımın ne derecelere vardığını artık siz tahmin buyurunuz. Hemşirem! Size aid hissiyât-ı muhabbetkâranem o kadar galyâne geldi ki risâleyi hatmetmeden tebrigâtımı mevki-i faale arz [s.23] etmeye mecbur oldum. Hemen kalemi elime aldım. Pak bir vicdandan suret-i ciddiyede olarak südür eden kelimât ile bu

varakpâyeyi karaladım. Tekrar ederim ki tebrikim samimidir. Benim gibi bir âcizenin muhabbeti kabule tenezzül buyurun.

“Şükûfezâr” bezasız bir kalemin âsârını neşre tenezzül ederse -mukadder hâmenizin tashihinden geçmek şartıyla- ara sıra bazı şeyler takdim edebileceğimi vaad eylerim. Bâki “Şükûfezâr” ın hezân-ı zavallıdan mesûn olması duasıdır. Aziz hemşirem. 19 Kanun-i sani sene 1301

Habibemiz Fatma Nigâr

Şükûfezâr

Nigâristan edib iltifatına şâyân olan bu iltifatnâmede nigârat-ı Nigâr pek parlak surette âşikâr oluyor. Sizin gibi müsteid-i terakki edibeleri zaman hazır yetiştirdiğinden dolayı iftihâra şâyândır. İhdâ-ı âsare tenezzül buyrulacağı vaad ediliyor. [s.24] Zât-ı âliyeleri gibi terakki perestan olan bir edibeye Şükûfezâr her bar arz-ı iftihâr eder. Tashih hususuna gelince buna hacet etmeyeceğini tebriknâmeniz ilân ediyor. Hakkımızda olan teveccühât-ı âlicenabanelerine karşı bizim vazifemiz aşağıdaki ebyât ile arz-ı şükrandır.

Sâfiyet kalb ile bu hevâhir
Tebrikinize teşekkür eyler
Teşvikinize olunca mazhar
Elbet çalışır Münire Nevber
Teşvik ettiniz hemen bizi siz
Sevdâ-keş sa'y u geyretiz biz
Ârife

Bora

1

[s.25] Setr etdi semâyı ebr-i zulmet
Târ oldu cihân güneş kapandı
Dillerde uyandı hiss-i kasvet
Dünyayı gönül mezar sandı

2

Tûfân gibi geldi cuşe-i bârân
Seylâbeler oldu yerde peydâ
Barih-i şedid lerze bahşâ
Eşyayı ederdi yerle yeksân

3

Görürlerdi sehâbdan savâik
Dehşet saçılıyordu haktan
Yekdiğeri veli eden bevârik
İlkâ-ı hiras ederdi câna

4

İnsanda kalır mı akl u idrâk?
Gûş et sademât-ı ra'd u berki

Doldurdu cihât-ı garb u şarkı
Yârab! İnecek mi hâke eflâk?

5

[s.26] Yalçın kayalar önünde emvâc
Patlardı reşâşa rîz olurdu
Pür u lüle sath-ı bahr muvac
Üstündekini kazâ bulurdu

6

Dağlar gibi dalgalar salardı
Keştiyi sıkardı zâlimâne
Gâhi çıkarırdı asumâne
Keşti gâhi ka'rine dalardı

7

Sahil pek uzak necât heyhat!
Kastetmede yıldırım, kasırğa
Etrafını kaplamıştır âfat
Kurtulamayacak yazık kadırğa

8

Çok geçmedi yıldırım kesildi
Dehşetli sedâlar ebkem oldu
Âlem yine eski âlem oldu
Güya ki geçen belâ değildi

9

[s.27] Yağmur ile rüzgâr dindi
Mahvoldu bulut, semâ açıldı
Deryâ dahi sâkat oldu sindi
Mehrin yine pertevi açıldı

10

Olmuştu demincek âsumân şıkk
Olmuştu cihâna dehşet âmiz
Kudreti akla sığmayan hak
Şimdi bu ne cilve-i hired-sûz
Ârife

Kıt'a

Kıblegâh-ı âlem olsa suretin ey hod-pesend
Hüsn-i sîret olunca sûretin yok kıymeti
Dembedem eyler tahvil suret-i eşyaya bak
Hüsn-i sîretdirki ibkâ eyler insâniyeti
Ârife

[s.28]

Zevkli Bir Gece

1

Bir yaz gecesi ki nûr-ı mehtap
Döndermişti nihâre leyli
Hayret! Bu şeb-i latif ü nâyâb
Cennet gibi eylemiş tecelli

2

Deryaya uzak değildi hânem
Âheste kenar-ı bahra indim
Gördüm şu zamanda başka âlem
Derdim var iken hemen sevindim

3

Yoksa koca bir fezâ içinde
Vahdet sözünü okur giderdim
Bu vahdet can-fezâ içinde
Allah'ıma sevk-i fikr ederdim

4

Kudret, azimet, celâlet-i hak
Her nazırede revnümâ olurdu
Hayret ile meskenet muhakkak
Bu hâlete cebhe-sâ olurdu

[s.29]

5

Endişesi bir kızın, cihândır
Allah'ına çünkü muhasserdır
Da'ati a'yan değil nihândır
Gönlüm de bununla müftehirdir

6

Her zerre vücud-ı kibriyâya
Eylerdi vücuh ile şehâdet
Bir hande celâle-i hudâya
Yaşımdaki tâbiş ü letâfet

7

Beyhude geçirmedim zamanı
Bu safha-ı kâinata daldım
Efkârı mutâla'aya saldım
Buldum şu cihânda çok mâ'na

8

Gönlüm, gözüm oldu muteli'l- şevk
Yârab bu ne leyl-i neşveperver!
Her manzarası mevlidü'l-zevk
Efgârımı eyliyor münevver

[s.30]

9

İnsan usanırda âdetinden
Kırlarda gahi dolaşmak ister
Bu his bana da olunca rehber
Ezvâkını buldu dil gezerken
10

Deryaya ya bir latif nehire
Ettikçe nazar sefâ bulur dil
Tercih olunur umum-ı şehre
Efkârı uyandıran sevâhil
Fatma Nevber

Kıt'â

Aşkından sen niçin bu rütbe eylersin firâr
İnsan insandan kaçır mı söyle ey rûh-ı revân
Maksadın tezyid-i aşk u iştiyâk etmekse, âh
Baştan aştı aşkımız, sen vermedin hâlâ nişân
Fatma Nevber

[s.31]

Gül Ağacı

1

Bak bak şu nihâl-i nevreside
Düşmüş yine tatlı bir ümide
Ümidi ne? Olsun beride
Üstündeki verd-i nevdemide

2

Gülşende şu nev-nihal yansır
Gâyetle nazar-firib ü dilber
Üstündeki gonca taze ü ter
Ezhâr u bahara hande eyler

3

Goncamdaki rengi et temâşâ
Bak râhiyesi ne neşve-bahşâ
Bu ziynet ü nûkhet dil-ârâ
Bir başka çiçekte var mı hâşâ

4

Bir goncayı seyrediş canânda
Bir tâze, güzel, yeşil fidanda
Az zevk ü sefa mıdır cihânda
Âsârını gel de gör cihânda

5

Bir deste çiçek içinde goncam

[s.32]

Olmakta nazar ribâ-ı âlem
Ordan bu meziyet-i müsellemler
Dildâde olur onu eden şem

6

Perverde-i dâye-i seherdir
Tâb u ferî câzibü'l-nazardır
Dilberlere gerçi zib-i serdir
Kastetmek ânâ fakat hederdir
Münire

Kıt'a

Şân nedir? Zıll hünerdir, bastı sa'y-ı beşer
Sa'yını arz etmeyen bigâne-i ikbâldir
Sâhe-i dünyaya gelmiş bi-hüner bir âdemin
Mevti erhastır hayata, nâmı yok pâ-mâldır
Münire

(3.SAYI)

[s.33]

Şükûfezâr Hayet-i Muherriresine

Hemşireler!

Risâlenizin birinci ve ikinci cüzlerini okudum. Memnun oldum. Cümlelerinizi hâlisâne tebrik eylerim. Fikriniz parlak. Kaleminiz muzur-ı mahir. Bu cihetle âsârınızı tatlı tatlı mütâlağa edenler irfânınıza tahsin-hân oluyorlar. Devam-ı gayretinizi temenni ederiz. “Temâşâ” ser levhasıyla gönderdiğim manzûme uzun olmakla beraber iyide değil. Münâsib görürseniz neşredebilirsiniz. Bâki hulus fi 1 Şubat sene 1301.

A....

Temaşâ

On birinciyi geçince saat
 Âfâka yayıldı hüzn ü humret
 Bin renge boyandı levh-i hâver
 Sabbağ şehiri mihr-i enver
 [s.34] Elvânı nazar-firib âlem
 Ârâyış-i neşve-bahş âdem
 Revzenlere aksedince nevri
 Ateş kesilir cihân zaruri
 Her şey göze nûr içinde manzûr
 Vicdanları eylemez mi mesrur
 Geldi dem-i itrâbı heyhat
 Meyletti gurûba bak şuaât
 Mâtem tutacak cihân onun için
 Zindân olacak zaman onun için
 Hûrşid yavaş yavaş inerdi
 Rehberlik eder şuaâ-ı zerdi
 Etrafını sarmış almış envâr
 Bak bak ne şehenşehâne reftâr
 Pek şaşalı bu tâb u ferle
 En kırmızı pembe reklerle
 Gittikçe tagrib eyliyordu
 Âfâka takrib eyliyordu
 [s.35] Mâhım azametle efke indi
 Seyret ki kızardı ruy-ı zerdi
 Bir başka letâfet aldı âlem
 Hayrân-ı letâfet oldu âdem
 Benzetmek için beşer ne bulsun
 İlm ne desinki vâsıf olsun
 Bir söz geliyor lisâne: hayret

- Bu “hayret” e yok mu bir nihâyet
 Cennet mi cihâna gelmiş âyâ
 Bu manzara ol kadar dil-ârâ
 Mahbub-ı nehâr garip oldu
 Gaybubeti hüznü câleb oldu
 Hâverde yine o eski hâlât
 Kâlî bekâ-ı nevri, heyhat!
 Hâverde kalan ziyâ-ı kâzib
 Sûratle kaçır olurdu gâib
 Boş kaldı şu tâk-ı lâciverdi
 Ma’şûkunu pek çabuk kaçırdı
 [s.36] Vaktâ ki güneş gurûba vardı
 Tedric ile ortalık karardı
 Âlem de o dem sükûte daldı
 Şehrin de gürültüsü azaldı
 Dâmân-ı sipîhr olan tilâlin
 Pirâye-i efk olan cibâlin
 Fevkinde göründü nevr-i mehtâb
 Nâz ettiğini ederdi eşrâb
 Handân handân zuhur ederdi
 Bin nâz ile neşr nevr ederdi
 Yârab bu telvi-i şâirane
 Sevda veriyor cihâniyâna
 Ruhsâr-ı melek gibi felek saf
 Sâfiyet içinde nevr-i şeffaf
 Tenvir ediyorsun âsumânı
 Aksinle de sath-ı hâkdânı
 Ey kalb-i beşer uyan, nigâh et
 Çeşmanımı zevke câygâh et
 [s.37] Seyr eyle şu âşikâne bedri
 Takdir olunur mu söyle kadri
 Yıldızlar uçardı âsumânda
 Zevki dolaşırdı hândânda
 Fevkimde semâ, semâ mükevkeb
 Deryâyay semâ, semâyaya derya
 İzhâr-ı kemâl ediyordu güya
 Ey hâlık-ı nevr, hayretim çok
 Çoktur o kadar ki gayeti yok
 Nereden geliyor bu incilâsı
 Olmaz bu kadar şeyin ziyâsı
 Gâhi kararır şu nevr-i enver
 Zulmetli olan leyle benzer
 Bir şebde eder gâhi rekâbet
 Gündüzlere karşı işte hayret

- [s.38] Hûrşit ile nehir ederse enher
 Mehtâb ile de şebân- ezher
 Bir cuy-ı latif neşve-efzâ
 Dağdan inerek olurdu peydâ
 Cûyun o hazin şarılısından
 Sûkutlu suyun parılısından
 Bin hiss-i sefâ olurdu hâsıl
 Tarifine muktedir değil dil
 Bin türlü çiçekle verdi kudret
 Pirâmen cûybâre ziynet
 Bak bak şu münâzır-ı rebi'ye
 Gayetle değil midir tabi'ye
 Bu manzarayı ede temâşa
 Hiss-i dilini ederdi ifşâ
 Fikri dolaşık sözü perişan
 Sabr eyleyemezdi derde derman
 Yekdiğerini kucaklamış bak
 Sahilde bütün dıraht u evrâk
 Arz etmede çeşme berg ü evrâk
 Irmak üzerinde bir yeşil tâk
- [s.39] Olmaz bu kadar güzel temâşâ
 Efkârı eder bu hâl â'la
 Göstermede iktidâr-ı hâlık
 İnsanlara her zaman havarık
 Olmaz mı bu hâli seyredenler
 Allah'ın önünde secde-âver
 A.....

Şükûfezâr

Tebriğinize teşekkür ederiz. Eseriniz fena değil. Temâşaya şâyândır.

Heyet-i tahrireye

Edibâ Bolluğu ¹

Üç beş seneden beri musaddık niğah-ı mütâlam olan [s.40] evrâk-ı muhtelif-i matbuâda birçok kişilerin (yani bir takım edibânın) nâmlarını görüyorum. Ben edib-i saffet celilesini haiz olabilecek zevâtı pek mehdud zannederim. Ve öyle olmalıdır. Meğer cihân serapa edib kesilmiş. Bu hususta benim gibi bir âcizânenin idâre-i lisâne hayret etmesi küstahlık addolunabilirse de ben hakkın olan zevâtın müsa'delerine iltica ederek birkaç söz söyleyeceğim.

¹ Bu makalenin hâvi olduğu fikir, suret-i vazıha ve ..... Yazılmış ise de cümlesini risâlemizin hacmi müsait olmadığından ve mabadlı neşri olunmuş olsa bir şeye yaramayacağından ihtisârı ihtiyar edilmiştir.

Benim bildiğime göre (ihtimalki bildiğim yanlış olabilir) edibe-i saffet-i âliyesini ihzâr eden zât bir hayli derecede lisân-ı maderzâdını mükemmel surette bilmelidir. Bunu bilmek için Arabiyi, fetâhat ve belâgati musaddık bir Arap kadar bilmeli ve Farsiye dahi, mezâyâ-ı dakikasını fark ve temyiz edebilecek derecede âşina olmalıdır.

İkinci derecede birkaç fende - tefrid edecek surette – yed dolusu olmasa bile hiç olmazsa mukâddimatı layıkıyla görmelidir. [s.41] O derecede âsar-ı kesire-i muhtelifeyi mütâlâ ve bununla tevsi-i efkâr ve ma'lumat ederek umuma nâfi ve neşve-bahşa âsar neşr edebilmelidir.

Bir âdem bu üç meziyet ile âleme karşı kendisini edib gösterebilir. Âlem mâhiyeti takdir eder. Fakat daha doğrusu bu üç meziyetlede o âdem kendisini hakkıyla edib sanmamalıdır. Çünkü daha birçok vazifeler vardır ki ona hâiz olmadan o edibliğini – ceda-ı edib olanlar- bir derece aşağı görürler. Hakkıyla edibliği itmâm edecek olan ve zaifi şimdilik arz etmeye lüzum göremiyorum. Zirâ enzâr-ı umumeye arz etmek istediğim şey oralara kadar varacak bir mesele olmayıp âdetâ pek ehemmiyetsiz ve pek aşağı mertebede bir meseledir.

On beş on altı yaşından yirmi beş otuz yaşa kadar şu dört beş sene zarfında mübarek nâmlarını işittiğimiz irili ufaklı edibâ lâyuad u lâyuhsadır.

Bu bi-çareler bir satır Arabiyi iki satır Farisiyi anlamak değil, doğru okumak iktidarına hâiz olmadıkları [s.42] halde âlem-i edebiyatta kendilerini bir edib-i âzim göstermek istiyorlar. Ediblik taslayan bin efendilerin mâhiyetlerini (cim kararında bir nokta) ta'bir-i malûmu gösterip dururken bunların âleme ders edip göstermeye kalkışmaları gülünecek değil cüdâ ağlanacak bir haldir. Bunlara denile denile müsteid terakki şeban denilebilir. Yoksa bağır hak kendilerine mâl etmek istedikleri edib saffetine müstehak değildirler. Çünkü yukarıda demiş olduğumuz vecihle bi-çarelerin şimdiki halde bir şeyden haberleri yok. Bu bâbda bizim ile umumun arzu-ı hayr-ı hevâhanesi milletimizin gençlerini ediblik taslamaktan ziyâde tahsil-i ulum u maârife sâi görmek ve ilerd kudret-i Edibelerinden istifade etmektir. Başka şey değil. Sermayesiz dükkân açmak âlemin hende-i istihzasını celb edecek bir hâl-i esef iştimâldir. Envâr-ı zekâsı olmayan zulmet-pesend efser-degan cihânı kendi saçmalarına hayran ettiklerini kıyas etmiş olsalar bile bir çiçek demetinin pek çabuk uçan kokusu gibi bunların dahi az müddet zarfında ne çiçek oldukları meydana çıkacağını [s.43] düşünmelidirler. Bu makale ediblerin etvâr-ı tafralar ve şâneleri zamanın müntehat-ı cedidesiyle kabul tevfiik değildir. Bu gibi etvar u âsar müşâhiri herkes başka türlü telakki edeceği cihetle onların tasvir-i vicdan veya tasvir-i hissiyât addettikleri şeyler sırf türrehât kabilinden olduğuna emin olmalıdırlar. Tekrar ederim ki sermayesiz ediblik taslayıp da benim gibi bir âcizananenin bile hedef-i sihâm-ı tahkiri olmaya mazhar olan bazı gençler kıymetli vakitlerini boş yere sarf etmekten tavkı ve ilm ve hünere vâkıf ile tedricen terakki etseler heykel-i ikbâl-i millete hakikaten elhâm-ı revh etmiş olurlar.

Münire

Eldiven Üzerine Yüzük Takmak Ne Oluyor? Bu Da Mı Moda?

Bu ser levhayı görüp de mütâlâa edecek olan hanımların bize güceneceklerini ve ihtimal ki daha ileriye varacaklarını [s.44] pek ala biliyorum. Fakat biz tabi selimeye muvafık olan şeyleri kabul ve aksini reddetmek hususunda serbest olduğumuz cihetle öyle gücenmeye tasarlamaya kulak asmayarak fikrimizi dosdoğru arz-ı beyân etmeye cesaret ederiz. Gelelim şimdi maksada: Herkes maksadımız ne olduğunu bendin ser levhasından anlamıştır. Ancak biz bir şık hanımdan cevap alabilmek ümidiyle eldiven üstüne yüzük takmak ne oluyor? Sualini tekrar ederiz. Vakıa

şık hanımın birçok düşünüp taşındıktan sonra vereceği cevap: “eldiven ele tesir-i hararet verir ve burûdetten muhâfaza için takılır. Bu cihetle biz denli zümreme pira-ı kalem bir edib-i ekrem bile eline takmış olsa tayyib olunmamalıdır. Sözünden ibaret olacağı bu bendin ser levhası yazılmazdan o akla gelmiş ve mukabele olmak üzere daha o zaman şu cevap hazırlanmış idi. Ey şık hanımlar! Kâğıt gibi incecik olan deriden mamul bir eldiven hiçbir vakit bir eli tesir-i burûdetten muhâfaza edemez. Zira bunu bir zaman bizde tecrübe ettik.

[s.45] İkinci cihete gelince o pamuk ellerinizi in’itaf-ı ziyâ-ı hurşidden ve daha doğrusu inzâr-ı ağyardan arzu ettiğiniz halde pek kolay saklayabilirsiniz. İşte bu cevap mülzimâne pek de saftır ve tate olmadığını âlem tasdik eder kıyas ederim. Mamafih eldiven takmayı pek de tercih etmeyiz. Ancak mesele eldiven takmak hususuna ait olmayıp eldiven üzerine yüzük takmak tabiatsızlığına dair olduğundan bir şık hanımdan muhtasaran bu hususa dair bir cevap isteriz. Acaba ne cevap verecek? Bize kalır ve kendisi dahi hicap ne demek olduğunu biraz bilir ise sükût-ı mahcubaneden başka bir şey yapmamalıdır.

Fakat yüzlerine demek gibi olmasın bizim hanımların çoğunda utanmak biraz kıtça olduğundan bu suâlde de cevap vermekten çekinmezler. Çekinmezler de ne derler? İşte bunu derler: “Allah Allah sizin ne vazifeniz? Parmağımızdaki yüzüğün tastası size mi düşmüş. Yüzüğünüz varsa siz de takınız. Çok şey! Artık bu kadar kâmillikte hiç görmedik”

[S.46] Bu cevabın ne kadar ruhsuz ve soğuk olduğunu tarife hamiyet göremem. Bundan anlaşılıyor ki hanımlarımız zevk-i selim eshabına nefret-bahş olan bu adeti – mücerred kıymetli yüzüklerini âleme göstermek ve bu cihetle zengin olduklarını anlatırmak için- iltizâm ediyorlar.

Halbuki bu hal bilakis kendilerini “sonradan görme” ve şayet böyle olsalar bile bu nâm ile tavsif ettireceğini hiç hatıra ve hayale getirmiyorlar. Âlem yüzük seyretmek, ötekinin berikinin servetini tahmin etmek delisi olmadığını kendileri de tasdik etmelidirler. Bu merakta bulunanlar varsa sabahtan akşama kadar kuyumcu dükkanlarının önünde dolaşabilirler. Fakat ümit etmem ki bu hareketi baleliltizam tecviz edecek bir âdem bulunsun. Halasa-ı kelam hanım hemşirelerimiz cüdan-ı mazmun olan bu görenekten el çekseler ve bilahire engüş-i itiraza takılmaya kesb-i istihkâk etmeseler daha hayırlı olur zannındayım. İnşallah metin olurlar. Bu makalemin hüsn-i tabiat sahaları olan hanım efendiler tarafından husn-i kabul olacağını görmekle iftihar edeceğim.

Fatma Nevber

[s.] 47

Zevk-i Vicdan

Bak şu nâhidin yüzünde berk ören tâb u fere
Zannedersin ma’kus olmuş ruyı mâh-ı envere
Zevk-i vicdanım gelir baktıkça böyle peykere
Fıtratın icabıdır meyl olur dil dilbere
Şâle saçtı bir melek ru-ı âşıkın çeşmanına
Yâdigar-ı hüsnünü bahş eyledi vicdanına
Kalb bi-ârâmı düşkündür ne yapsın ânına
Fıtratın icabıdır meyl olur dil dilbere
Bir semâvi heyet olmuş levha-ı ruyı nigâr
Cebhesinde ihtizâr etmekte aşk-ı şulebâr
Bir güneştir aşk-ı dilber-i kalbzâr
Fıtratın icabıdır meyl olur dil dilbere

[s.48] Hiç aklımdan çıkar mı peyker-i gülşen-nümâ
İnkışâfın arzu eyler dil sahib vefa
Söyleyin nice midir gönlümdeki ibtila
Fıtratın icabıdır meyl olur dil dilbere
Gördüğüm demde seni ey şûh timsal-i ümid
Cism-i sevda âşyanımda olurlar zışt-i bedid
Amelin hüsn eylesin ol hâlidir dil, pek şedid
Fıtratın icabıdır meyl olur dil dilbere
Ârife

(4.SAYI)

[s.49] **Şükûfezâr-ı edibin sahibi-i imtiyazı hanım efendiye**

Hanım!

Şükûfezâr-ı edibin ne-şüküfte bir gonca-ı ranâsı tavsifine sezâvar olan mecmua-ı nefisenizin ilk nüshasını reside-i dest-i ihtiyar ve manend gül-i zinet-bahş ser itibar oldu. Bir vakitler kadınların lâzime-i şân-ı insaniyet olan mâarifi tahsil etmeleri bir takım zünun-ı batıla ilcasıyla ma'âyibden ve binâenaleyh nezd-i ricâlde kadın denilen mahluk adeta bihaiden ma'dud idi. Asrımızın müddetince kesb ettiği terakki-i tabiata karşı irtikâb olunan bu haksızlığı meydana çıkarmıştır. Edibâmızdan birinin:

Nisvân niçin tutulsun nev-i ricâlden dîn

Hilkatinde var mı noksan veya ziyâde

Beytten istintaç olunan hüküm asla itiraz kabul etmeyecek hakâyık hükmündedir. Eğerce bazı ukala nisvânın ricâlden za'f-ı kalb yani rikkat ve fıkdanı-i kuvvet-i bedeniye gibi bir iki cihetlerle hilkat-i noksan olduklarını zannetmişler ise de [s.50] itikâdımızca elyevm bir çok milletlerde âdet olduğu üzere nisvân bir hâl-i atâlette bulundurulup âaaletin ise kuvve-i bedeniye zaaf iras edeceği kavaid-i fenniye iktizâsından bulunduğu gibi zaaf-ı kalb u rikkat hususuna gelince kadınlara yalnız idare-i emver-i beytiye ve terbiye-i etfal vazifeleri tevdi edilerek harbudarbe alıştırılmamış olduğundan ve bir insan ne ile ülfet ettiriliyor ise onunla tabiatlaşacağından bu zannın asabiyeti teslim olunamaz. Hatta kadınlarında beşerden maida bir şey olmadıklarını ve binâenaleyh diğer bir sınıfın malik olduğu hukuka onların dahi müşterek bulunmaları lazım geleceğini takdir etmiş olan bazı memalik muhitinde kadınların bir iki hizmet ve memuriyet-i ricâlede istihdam olunmakta oldukları mesmû'dur. Demek isterim ki hakikaten nisvân her vechiyle ricâl ile müsâvidir.

İşte siz de bu eserinizi mudda'âmı ispat etmektesiniz. Bu ise zamanımızda ilmumaârifin derece-i kemâle vasıl olmakta olduğunun bir numunesi olmakla en evvel bu terakkinin husulüne sebep hakkı olan veli nimetimiz padişah maârifperver efendimiz hazretlerine lazım gelen duayı ni'met-şinâsane ifâ etmeliyiz. Kabul buyurulduğu halde bazı âsâr takdimine cesaret edeceğimi [s.51] arz eder ve risâlenizin devam-ı intişarını ez can u dil temenni eylerim. Bâkî...

Dârü'-l muallimâtan mezun

Fatma Naime

Şükûfezâr

Dârümuallimat ne feyz-bahşa benat bir gülistândır. Sizin gibi bir edibeyi yetiştirdiğinden dolayı tebrigata cidden şâyândır. Risâlemizi revnak-dar iftihar eden bu tebriknâmeni hissiyât-ı âliyye bir bürhandır bizim için ilelebet neşve-bahşa candır. İhdâ-ı âsâre tenezzül buyurulacağı hakkındaki vaadine fikr-i maârif-perveranelerine bir nişândır. Maalteşekkür neşri Şükûfezâr için şândır.

Heyet-i muharrire nâmına Ârife

Edirne'den**“Şükûfezâr” heyet-i tahriresi nâmına arz-ı nesim tebrik ve tehniye”**

Bahtiyar kardeşlerim!

Bu gülşen-saray-ı irfânda nev-be-nev intişâr ile muattar-sâz [s.52] meşâmm-ı hevâssuavâm olan bu nice revayih-i ezhâr ve fevaic-i anberin şükûfe ve bahar ilm ü maârifet-i mücerred hurşit teveccühat bahrü'l-berekat cenab-ı padişahi sayesinde perver şiyab olmuş nev nihâlan-ı ilmuedebin asra-ı cihân kıymetleri eseridir.

Ez cümle şu günlerde (Şükûfezâr) nâmıyla sahegir vücud olduğu meşhud-ı çeşm iftiharımız olan o güldeste-i riyâz-ı ilm ve irfân benat-ı vatanın en müstaid ddibelerinden Ârife, Fatma Nevber ve Münire hanımların eseridir.

Hakkani hangi yaprağı güşâd olursa esrar-ı bahar-ı hikmetle dolmuş ve hangi bir kıt'asına medd-i nazar edilse şakâyık ve ezhâr-ı maârifetle pür olmuş görülür.

Var olsun! Onun bağban-ı terâvet ünvanları ki evlad-ı vatana güzel güzel meyveler hediye ediyorlar. Güşâde olsun! Onların ümid ve ikballerine âlem-i şabâbe taze taze maârifet çiçekleri yetiştirmektedirler. Ey nev nihâlan edib! Yetişen o bahtiyarları tebrikine onların nail oldukları saâdet siz de mazhar olasınız.

Emin bin Kerimesi Râdiba

[s.53]

Şükûfezâr

Bu iltifatnâmenizi bir yâdigar-ı kıymetdâr olmak üzere muhafaza eyleyeceğiz. Havi olduğu âli âli teveccühlere âli âli teşekkürleri ile mukabele eyleriz.

Heyet-i tahririye

Hemşireler!

Tebriknâme-i aczanemin zeyrine yazdığımız kalamât-ı taltifiye beni haikatten bahtiyar eylemiştir. Safvet-i kalb ile size arz-ı şükrân eylerim. Vaad eylediğim vücuhla bu kere “mülâhazat” ser levhası altında bazı şeyler yazdım. Takdim ediyorum. Kabul buyurulursa bahtiyarlığım tezaid eyler.

Darümuallimattan

F.....

Mülâhazat

İsmet öyle giran-baha bir meziyettir ki cihânın servet-i umumiyesi ona bedel olamaz. [s.54] Bir zât-ı ismet-perver cahil ve bi-hüner olsa bile nâmus perveran-ı ümit ona arz-ı hürmet etmeye mecburdur. Mes'udiyet-i hakikiye nâmusu muhafaza etmededir. Zaruret man'i-i ismet olamaz. Fuhuş öyle bir beladır ki failine ilelebet bir hatıra-ı meş'um yâdigar eder. Fezâil-i beşerîyeye başlıca iki şey hizmet eder: biri tehzib-i ahlak diğeri ilimdir. Hirkâtini vicdan-ı selime tabiyetle icra eden zât pek büyük bir azabdan halâs olmuş olur. Kendini düşünen kadrini düşünmemiş olur.

Darü'l- Muallimattan

F.....

[s.55]

Şükûfezâr

Âferin hemşire! Vaadiniz vecihe ile Şükûfezârı âsâr-ı hekimâne gözle tezyin buyurduğunuzdan dolayı size minnettarane teşekkür eyleriz. Mülâhazatınızı rehber-i hareket ichaz edenler mesudiyet-i hakikiye vâsıl olmuş olurlar. Âsarınıza her zaman minnetteriz.

Heyet-i tahririye

Şükûfezâr Heyet-i Tahririyesine

Hanım kardeşlerim!

“Şükûfezâr” nâmındaki risâlenizin üçüncü cüzünü lahz ederek mütâlaa eyledim. Derece-i gayeye varan memnuniyetle beraber teşekküratımı arz eylerim. Risâle-i müzekkiredeki “temâşa” yı hakikaten acizeleri dahi şâyan-ı takdir gördüğümü beyân ederim. “Şükûfezâr” ınızı kemâl-i ta’zim ile kıraat etmekte iken [s.56] şimdiye kadar mutaassıbe bildiğim bir hanım efendi kalbe-i ihzânımı teşrif ettiler. Teşriflerinden memnun değil bilakis mahzun oldum. Yeni baştan “Şükûfezâr” ı okumaya başladım. Eldiven üzerine yüzük takmak modasına gelince bizim hanımda bir tebessüm bu tebessümün nihayetinde bir hande-i istihza görülmesin mi? Ondan sonra ne söylerse beğenirsiniz. Mademki hanımların gücüne gidecekmiş niçin tahrir etmiş. Etmiş de moda lafzını tahrire neden mecbur olmuş. Ortalıkta moda olduktan sonra eldiven üzerine yüzük neden takılmasın. Bir insanın eldiven istimsal etmekten muradı yalnız o nazik ellerini güneş yakmasın için değil, güneşin şiddet-i hararetinden muhafaza ve hem de nâmahremden ihtiraz içindir. Eldiven ancak şeref-i İslamiyeti bir derece daha tezyid etmekte olduğu için eldiven istimaline moda denilmekte büyük cesaret gösterilmiş. Yüzük takmak ise sairlerine göstermek için olmayıp muradımız yüzüğün eldiven altında kalması caiz olmayacağından mecburi takıldığı göstermek hem moda bizde de bulunsun hem de yirmi yirmi beş yahut yüz liraya mübaye olunan yüzüğe cihân nazar etsin içindir. Ârife hanımın âdeti [s.57] her mübaye ettiği eşyayı sandıklar derununda ve yüzüğü dahi eldiven altında mahbus etmek mi imiş? Eyvah! Eyvah, birkaç kere tekrar ettikten sonra şehrimizden ya eldiven ya yüzük, ya moda kalkmadıkça iş sırasına giremez diye söze hitam verdi.

Acizeleri iktidarsızlığımdan dolayı bir cevap vermeye muktedir olamadığımdan mahzun mahzun yüzüne baktım. Hanımefendinin sözlerini dinlemekten usanmış olduğumdan fena halde ma’zub oldum. Benim halime bakarak hanım efendide kalktı gitti. Ben yine sevgili Şükûfezârımı temâşâyâ devam ederek ahlak-ı hamîdenizi ciyâdet-i fikriyenizi fevkalade parlak buldum. Her sabah yatağımdan kalktığım vakit en evvel gözüme görünen Şükûfezârımızdır. Alıp bira göz geçirmediikten sonra elbisemi giymiyorum.

Bu varaka-ı acizanemi *Şükûfezâr* risâle-i matburenizde mütâlaa edersem bahtiyar olacağımdan başka derece-i nihayete size minnettar olacağımı arz eylerim.

Sezaye

[s.58] Şükûfezâr

Hanım efendi! Gönderdiğiniz bu varakayı epeyce bir tahsisten sonra derc eyledik. Fakat efkârı tağyir etmedik. Bunu sizde anlarsınız. Hakkımızda şâyan görülen hüsn-i teveccühâtutebrigatınıza arz-ı teşekkür ettikten sonra biraz söz söylemek mecburiyetinde olduğumuzu hissediyoruz. Gönderdiğiniz varakada bizi cevap vermeye mecbur edecek sekiz nokta bulduk.

1. Bir hanım efendiyi ki “mutaassıbe” nâmıyla yâd ediyorsunuz. Nezdinizde gelip de hande-i istihza ile takva ettiği “madem ki hanımların gücüne gidecekmiş. Niçin tahrir etmiş? Sözüdür.

Cevap

Şükûfezârın üçüncü nüshasında münderiç “eldiven üzerine yüzük takmak ne oluyor?” Serlevhalı makaleyi yazan kendi gibi fikride genç olan “Fatma Nevber” hanımdır. Bu makalenin lüzum-ı tahrirüneşrine heyet-i tahririyece katiyyen karar verilmiş olduğundan bu

hidmet “Fatma Nevber” e teklif olunmuş [s.59] ve o yolda kaleme almış olduğu makaleyi nazar-ı mütalaamıza arz edilmiş olduğundan ba’de’l-takdir neşrinde ittifak eylemişdik. Bu âdet-i mekrüheyi iltizam eden hanım efendilerin! Gücenmelerine ehemmiyet vermiş olduk. “Gücenmeye darılmaya kulak asmayarak fikrimizi dosdoğru beyân etmeye cesaret ederiz. Kaydını ilave etmeye hiç de mecbur olmazdık. Hüsn-i tabiyatı olmayan hanımların keyfine hizmet ise elimizden gelmiyor. Bu cihetle “mutaassıb” hanım efendiye ihtar ederiz ki bu ilk lakırdısını geri alsın.

2. Hanım efendi “moda lafzını tahrir neden mecbur olmuş? Buyuruyor.

Cevap

Acayip! Eldiven üstüne yüzük takmak hanımlarca moda değil miymiş? Bunun moda olduğunu tahrir günah mı etmiş? Moda olduğu bedihiyattan olduğu gibi hanım efendide aşağıdaki sözleriyle bunu ikrar ediyor. İkrar ettiği halde bize karşı böyle hitâbda bulunmak bunaklık değilde nedir?

3. Mutaassıbe diyor ki “Ortalıkta moda olduktan sonra eldiven üzerine yüzük neden takılmasın.”

[s.60] Cevap

Bâlâdaki cevapta yalan söylemedik. İşte hanım efendi moda olduğunu ikrar ve bu ikrarıyla bunak olduğunu izhâr ediyor. Bu gibilere sükût ile cevap vermek icap ederse de biz yine tenzilen cevap vermekte devam edeceğiz. Ey hanım efendi! Tekrar tekrar ihtâr ederiz ki eldiven üzerine yüzük takılmaz. Göze fena görünüyor. Hüsn-i tabiyatı ihlâl eder. (Kibarlık) değildir. biz zaten moda nâmıyla yâd edilen sefâhatı terviç ediyoruz ki “moda olduktan sonra yüzük takılıyor” gibi bir sözünüze itibâr edelim. Modada mahv olsun onu haşin eden de. Anladık mı hanım!

4. “Bir insanın eldiven istimâl etmekten murâdı yalnız o nâzik ellerini güneş yakmasın için değil güneşin şiddet-i hararetinden muhâfaza ve hem de nâmahremden ihtâz içindir.” Deniliyor.

Cevap

Kah kah kah. Böyle âcizâne müdafaâyı hic de aklımıza getirmezdik. A hanım ne diyorsun? Sayıklıyor musun? Hakikati mi beyân buyuruyorsun? Vah vah vah. Bu saçmayı mecnun bile söylemez. Çünkü şu iki buçuk üç satırda [s.61] koskoca bir tenakuz görüyoruz. Eldiven eli güneş yakmasın diye takılmıyor. Diledikten sonra güneşin şiddet-i hararetinden muhafaza için takılıyor demek divâneleri bile güldürecek bir sayıklama değil midir? Ey karinin. Allah aşkına söyleyin bu iki ifadenin arasında ne fark görüyorsunuz. Hanım efendi! Bu ifadeniz sözde müdafaâ olacak iken bilakis Fatma Nevber’in efkârını tasdik etmekten başka bir şey olmadığı cihetle başka türlü itiraz etmenizi tavsiye ve ihtâr eyleriz. “Nâmahremden ihtirâz içindir” sözünü ise asla nazar-ı iltifâta almayız. Çünkü hakikat öyle değil.

5. “Eldiven ancak şeref-i İslamiyeti bir derece daha tezyin etmekte olduğu için eldiven istimaline moda denilmekte büyük cesaret gösterilmiş” deniliyor.

Cevap

Affedersiniz hanım! siz bu fikri sarf etmekte büyük cesaret, fevk-alâde ihtiyatsızlık göstermişsiniz. Sizi her vakit susturmak iktidarını hâize olan Fatma Nevber bu bâbda biraz daha ileriye sevk hame-i beyân etti. Demek ki sizi küplere bindirecek idi. Hoş bindirmeyeceği de şüpheliya. [s.62]Sizi “mutaassıbe” diye tâ’rif ederlerken sen hevâi meşrep cahil kızlardan ziyâde moda meftunlarından olduğunu gösteriyorsun. Ayıp ayıp ağzından çıkan lakırdıları kulağın işitsin. Eldiven neden şeref-i İslamiyeti tezyin ediyormuş? İslâmiyet neden eldivene ihtiyaç

gösteriyormuş? Modayı sefâhat ile tavsif etmiştik. Sefâhatı ise seriât-ı İslamiye külliyyen reddeder. Sizin indinizde üstüne yüzük takmakla beraber Memduh olan eldiven bizim yanımızda sada olarak bile mezhür-i rağbet olamamıştır. Size hâsâne ihtâr ederim ki bir daha eldivenin şeref-i islâmiyeti tezyin ettiğinden bahsetmeyin. Zira ileride daha dehşetli zerbelere düçar olursunuz.

6. “yüzük takmak şse sairlerine göstermek için olmayıp muradımız yüzüğün eldiven altında kalması câiz olamayacağından mecburi takıldığını göstermek hem moda bizde de bulunsun hem de yirmi yirmi beş yahut yüz liraya mebaya olunan yüzüğe cihân nazar etsin içindir.” Deniliyor.

Cevap

Söylediğin sözleri galiba unutuyorsun. Zirâ tenakız haddi aştı. Uzunca bir cevap vermek için sarf edeceğimiz zamana acıdık. [s.63] Böyle ma'tuhane ifadeleri işittikçe cevap vermek büyük bir tenezül olacağını fehmediyorsak da ne çare. Bir gafileyi daire-i intibaha davet etmek de sevaptır zannederim.

7. “Ârife Hanımın âdeti her ..... ettiği eşyayı sandıklar derununda ve yüzüğü dahi eldiven altında mahbus etmek miymiş? Eyvah! Buyuruyorlar.

Cevap

Hanım! Siz gittikçe bütün bütün ma'tuh olduğunuzu meydana koyuyorsunuz. Bizi güldürüyorsunuz. O makaleyi yazan “Fatma Nevber” hanım iken siz Ârife'ye taş atmak istiyorsunuz. Zarar yok Fatma ile Ârife'nin farkı yok. Fakat şurasını iyi bilmelisiniz ki Ârife, atılan taşı kahharane addetmek iktidarını hâizedir. Bi-perva senin endâz-ı müdafaa olabilir. Ârife, mebaaya ettiği eşyayı âleme göstermek için almıyor. Cenâb-ı hak vücuduna sıhhat ihsân buyursun sefâ-ı hatırla giymek için alıyor. Garip tabiatta yaratılmış olan hanımlar gibi malını sandıklarda çürütmez. Hele eldiven takmaz ki yüzüğünü onun altında mahpus etmeye mecbur olsun.

8. “Şehrimizden ya eldiven ya yüzük ya moda kalkmadıkça işi sırasına girmez.” Buyurmuş. [s.64] Cevap

Hanım efendinin bu sözü oldukça şeye benzedi. Fakat emniyet edilmez ha. Zirâ hanım efendi bir dakika sonra bu sözü de cerh etmekten hiç çekinmez. Şehrimizden moda denilen âfeti kaldırmaya mıvafık olamazsak da hiç olmazsa hüsn-i tabiata muvafık bir hale ercağ etmeye çalışmak vazife-i hamiyettir hamiyet olmayanlara söz söylemeyi ise zul addederiz. Yüzük ve eldiven takmayı takbih etmiyoruz. Şu kadarı var ki yüzük eldiven üzerine takılmaz. Muradımız hüsn-i tabiatı muhafazadır. Başka şey değil. Fikrimizi başka türlü anlayan varsa o da vazifemizde değil. İşte bu kadar.

Sezaye Hanım Efendi! Sizi bi-huzur eden o (mutaasibe) hanımın ifadesine işte cevap verdik. Bir daha gelir de nezdinizde itiraza cüret ederse cevapları bir bir okuyun. Eğer kâni olmazda zevzekliği artırırsa siz de hande-i istihza ile mukabele eylersiniz. Hakkımızda olan iltifatlarınıza tekrar arz-ı şükrân eyleriz. Bâkî temyiz-i hakikat.

Heyet-i tahririye nâmına
Ârife

(5. SAYI)

[s.65]

Nâzire

Aşkın birazı yoktur, yâr için serden geçer
 Sanki bir kurban akidesidir ki hançerden geçer
 Öyle sarmış reh-güzâr yâri kim üftadegân
 Zannedersin dilberim bir şanlı mahşerden geçer
 Sen tecelli etmesende ey gadâ-ı fikr ü cân
 Dâima nazik hâyalin dide-i terden geçer
 Çehre-i maksudumu setr etse de ebr-i nikâb
 Dem olur kim dûd-ı mazlim mihr-i enverden geçer
 Vakt-i rü'yette o şûhî karşılar âvaz-ı şavk
 Çünkü âşık hatır-ı endar-perverden geçer
 Ârife

[s.66] **Kıt'a**

Niyet ü azm ü emel, sabr u sebât
 Beşerî maksuduna nâil eder
 Şüphe yok kim bunun aksi hâlât
 Zilleti, meskeneti hâsıl eder
 Ârife

Kıt'a

Öyle mahlûka şeref mi verir insâniyet
 Ki eder menfaat-ı âleme nef'in tercih
 Onu âdem diye saymazsa sezadır âlem
 Çünkü vicdanı bile kendini eyler takbih
 Ârife

Kıt'a

Derdini teskin için farzet ki oldun bâde-hâr
 Bâdenin derdi acep derdin ile siyyân mıdır?
 Bâdenin hikemiyle derdin hikemi cisminde gör
 Derde dermân bildiğin, gâfil-i beşer! Derman mıdır?
 Ârife

[s.67]

Gazel

Bak ne bi-tabane âşık zâr eder feryad eder
 Seyredenler zâlim olmasa merhamet icâd eder
 Kimseler gûş etmiyor âvâz-ı istimdâdına
 Yok mu bir hâl-i âşına? Güftârını ibrâd eder

Kes ümidin kes, kesilsin bi-tevakkuf son nefes
 Sanma cânân rahm edip feryâdına imdâd eder
 Göz mü dikmiş mevtime yârab o çeşm-i pür-fettan
 Âşık-ı masumu ..... bak berbâd eder
 Sen gibi âşkın da zâlimmiş ki terk etmez beni
 Kurtuluş yok âşık Allah'ından istimdâd eder
 Münire

[s.68]

Kıt'a

Zevk-i hikmetle sefâ eyleyen erbâb-ı kemâl
 Sonu bir gamla biten neşveden eyler nefret
 Şarap mı bahş edemez âkıbet endişe sefâ
 Çünkü encâmını dariş eder etmez râğbet
 Münire

Hüsn ü ân-ı ismet ile hâiz ar u şandır
 Bir kadın ismet ile şânına eyler hidmet
 Bakmayın bir çiçeğin rengine hayran hayran
 Veriniz siz çiçeğin bûyuna ancak kıymet
 Münire

Akl u kâmil için bir başka mizân istemez
 Gösterir mahiyet vicdanı insanın işi
 Medhi istilzâm ederse madhı âlem olur
 Kadehi icab eylemişse pek yamandır ol kişi
 Münire

[s.69] **Kıt'a**

Bir asker lisanından:
 Askeriz, ateş gibi dehşet-fezâdır şânımız
 Mevti istihzâ eder gayret-nüma vicdanımız
 Sinemizde zahm-ı düşman bir nişân-ı iftihâr
 İ'tilâ eyler ölümle haydar-ı ünvanımız
 Fatma Nevber

Vatanın aşkı için bedel-i hamiyet ederek
 Boyarız hun şehâdetle bu hâk-i vatanı
 Vatanın milletin aşkı bize gayret veriyor
 Koymuşuz feth ve gâza aşkına biz can u teni
 Fatma Nevber

Her hamiyet-perverin fikrindedir hıfz-ı vatan
 Râyet-i ikbal ve nusret korkumuz da mevc urur

[s.70] ..... olsa özümüz pâmâl eder
Gayret-i melîmiz ateş gibi parlar durur.
Fatma Nevber

Fatma Nigar Hanım tarafından ihsân buyurulmuştur.

Kıt'a

Anlasın maksudumu yâr bakıp heyetime
Âşık ilân emel etmeye imkân bulamaz
Payına düştüm o şuhun dedî ey âşık-zâr:
Derdini söylemeyen derdine derman bulamaz
Fatma Nigâr

[s.71]

Hanım hemşire!

“Mülâhazat” acizânemin geçen nüshaya kabul olması âcizelerini fevkalade mesud eylemiştir. Bu günlerde meşguliyetin gazeteye göz açtırmayacak derecede olduğundan güç bela söyleyebilmiş olduğu şu kıt'ayı huzurunuzla takdim eyliyorum. Şükûfezârın terâvetini kaçırmayacak surette ise derç edilmesini rica ederim. Bâkî muhabbet.

Darü'l-muallimâttan
F.....

Kıt'a

Tali' mahsus âşık olmamış handân bu şeb
Hiddet etmiş ateşin olmuş ruh-ı candan bu şeb
Şa'le-i ümidini mahvetmek ister, sevdiği
Pişgâh-ı çeşm-i âşıkta cihân zindan bu şeb

[s.72]

Şükûfezâr

Evvelcede arz eylediğimiz vecih ile Şükûfezâr âsârınızı neşr etmekle iftihâr edecektir. Fakat bizi “güç belâ” kaydıyla intizârda bırakmayın.

Ârife

Tahmis-i Gazel-i Ma'lum

1

Hâlimde derd azmayan zaman hayrân henüz
Seyredenler vaz'ı mahzunanemi giryân henüz
Uğraşır isbat-ı aşk u sıdk için vicdan henüz
“Meşhedimden şavk-ı güyanla revandır kan henüz
Görmedi tayfun benim ka'bede bir kurban henüz”

2

Şiddet-i ârâm-sûz-ı aşkı girdi kanıma
Çok mudur kanım helâl olsun benim cânânıma

[s.73] Cânım cânâne verdim var mı pâyân şânıma

“Bir şehid dem hurûşânımla gûş-ı cânıma
Ruh-ı Yahyâ'dan gelir âvâz-ı istihsân henüz”

3

Çektiğim âlâm-ı dehri halka ilân etmedim
 Zehr-i dehri hazm edip endişe-i cân etmedim
 Bin belâ gördüm sebât etmede efgân etmedim
 “Derd ile cân verdim istimdâd-ı dermân etmedim
 Dert-nâk imtina’mdır dil derman henüz”

4

Tâ ezelden ruhum olmuş mazhar-ı lütf-ı kadir
 Pertev-i imân ile olmaz mıyım rûşen-i zeyir
 Halkım ol rütbeyle etmiştir ki kalbi feyz-gîr
 “Kudsuyan nûr yakınımdan olurken müsteyir
 Dehri tenvir etmemişti pertev-i ayân henüz”

5

..... (Dergide bu mısra noktalarla boş bırakılmıştır.)

Teşnigân feyz olan ervâh-ı rif’atyabdır
 Şüphesiz ol neşveden .....

[s.74] “Cebrail-i âsuman çoktanberi seyrâbdır
 Kanmadı tesnim-i vahye Cebrail can henüz

6

Tair-i fikrim pür uçmuş sâhe-i azimdedir
 Yükselir eyler temâşa ateşin bir demdedir
 İ’tila ettikçe eyler başka bir âlemedir

“.....” (Dergide bu mısra noktalarla boş bırakılmıştır.)

Vermedim nâci bırak teba’ma cevelân henüz”

A (ayn) .....

Fransızcadan telhisen tercüme olunmuştur:

Neva Nehri Sahilinde Bir Yaz Gecesi

Akşamın takriben saat dokuz idi ki hürşîd-i zerrin bâl gayet güzel ve parlak bir hava ile tair âşiyân zeval olmaktadır. Sâikimiz olan zayıf rüzgâr büsbütün dûçâr-ı zaaf ve karar olmuş olduğundan yelkenin oynamak suretiyle olan hafif temvic u tahzizini temâşa [s.75] ederdik. Hükümdârın mevcudiyetini ilân eden râyet-i azimet-nüma saray hükümdarın bâla-ı hamiyet fezasında ma’lik olduğunu umud-ı memdud üzerine gayr-ı mutherin surette izhâr eder dururdu. Taifelerimiz gören çekmeye başladılar. Bizi aheste aheste gezdirmek için kendilerine tavsiyede bulunduk. “Saint Petersburg’un lâtif bir yaz gecesi kadar nârin ve bununla beraber o kadar dil-rüba hiçbir şey tasvir olunamaz. Gerek şitânın tükenmek bilmez olan müddeti ve gerek böyle leyâlin nedreti bu gibi geceleri bir kat daha kıymetdâr ederek bir letâfet-i mahsusâ bahşetsin ve gerekse onlar hakikaten zan ve tahmin ettiğim gibi olsunlar. Her halde becâyiş-i hissiyatı âli olan bu leyâli en güzel ekâlimde güzîrân eden gecelerden daha sakın ve dil-firib ve daha hayalidir. Menâtık-ı muatdelede cânib-i garba süratle hubûta şitâb eden âfitab-ı cihântâb haclegâh-ı guruba intisâb ettikten sonra gayr-ı sabit bir ziyâ-ı kazibden başka isritraz olmadığı halde burada şems aheste bir refât ile arzı lems ederek infikakından dolayı tesirâtını efhâm eder dururdu.

[s.76] Encere-i şafakgun ile muhât olan kurs-ı münevver, âfâkı tetvic eden cibâl-i mazlumenin üzerinden bir gerdüne ateşin âsâsır eder ve sarayların deriçelerine aks-endâz olan şecâat-ı zerrin-târ dahi nazarına vasi' bir yangın tasvirini ilhâm u ihtâr eylerdi. Enhâr-ı cisime ekseriya bir mecrâ-ı karinayane sâlik ve kendilerine manzure-bahş-ı vahşet olan serab ve dik sevahile malikdirler. “Neva” nehri debdebeli bir şehr-i azimin içinden mecrâsını imla ederek cereyân ederdi: berrak ve saf sular, der aguş ettikleri Cezâyir'in çimenini eder ve memleketin vüsa't ve kısmet kâmileli içinde nazarın gâib olacağı bir hatt-ı müstakim üzerine granitten inşâ olunmuş iki rıhtım ve iskelesiyle imtidâd, ve üç kanal içinde pek şa'aneli tekrar suretiyle pa-ı tahtını seyr ü devr eyler idi ki başka yerde ne misâlini ve ne de maklidini bulmak imkan haricindedir. Yüzlerce sandal cihât hareket eder ve suyu yararlı. Katıp şimâle mıntıka-ı hâre işmârını ve rab'-ı meskunun mahsûlât-ı mütenevvisini nakl ve idhâr eden sefâin -i ecnebiye şirâ' olarak uzaktan uzağa [s.77] görünürlerdi. Amerika'nın parlak kuşları “neva”nın üzerinde seyahat eder ve maskot reislerinin portakal fidanlarına ve kukutiye cevizlerine, ananaslarına, limon ve kafei işmarına yeniden yeniye melâki olurlardı.

Gah gah görenleri merfu' zarif ve nârin zevkçelere tesadüf eder. Eden ki bu güzel suların hilm ü asude âfetine müsamahakarane tabiatla aheste giderler ve efendileri manzara-ı latifenin bahşayış dilara ve leyle-i fer hafızanın şaşa-ı letafet-nümasıyla iktisab had u mar ederken melâhan bir meli havayı terennüm ve ta'ni ederlerdi. Bize karib uzunca bir kayak zengin bir tâciri sürat seyr ile naklediyordu. Altın saçaklarla mezyin u mechiz bir kırmızı tente zevç ü zücceyi ve hoşşatı setr ü nihân ederdi. İki saf teşkil eden görencilerin arasına sıkıştırılmış bir Rus musikası kendi perdelerinin şavk-efzâ aheng-bahşâsını ta uzaklara kadar aks u isâl ettirirdi.

Birinci “piyer” in yekpâre yelkeni “neva” nehrinin sahilinde vakı' “İssak” meydan bi-payanının bir köşesinde deniz vâlâ olmuştu. Nehre nazır ve mütevvice olan simâ-ı hiddet-nüması [s.78] zekâ ve şehâmet-i kudret firmasıyla esasgir olan mamulat-ı taciriyeyi bir derece daha ihya edecek zannolunurdu. Bu azimetle ve parlak manzaraya dair samhenin cezbeylediği malumat ve güzün dahi bir hayret-i harikulade ile temâşa eylediği hususat ancak bir husule-i ale'l-âlânın fikr ve sancısıyla bir bataklıktan ihrâc olunan bu kadar mutantana ve âsâr masna'-ı âliyedir.

Tabiatın oradan hayatı nefi ve refi eylemiş olduğu hatırasını tevellid eden bu hâli ve تنها sahillerin üzerinde “piyer” kendi payitahtını vazı ve tesisi ve tebasını cem ve teşkil edildi. Bu şanlı heykel celilü'l-kadirin etrafına izdiham ile toplanan ihfâd u ihlâfı üzerine mahuf ve heybetli kolu uzanmıştı. Nasib nigâh eder ve bu tacdan mamul dest-i heyet-i peyvestin cemâye veya tehdid için mi uzanmış olduğunu bilmezlerdi. Kayığımız tebâid ettikçe melahanın turb-engiz nimet ve ahengi ve memleketin meşveş gürültüleri his olunmaz surette tebaid ederdi. Mâh -ı zerandır haverde arz-ı vücud etmiş olduğundan latif [s.79] ve revnaklı sahabeler tâk-ı feylüfiriye safvet ü bir ziyâ-ı hafif mezheb bahşederlerdi ki tasvir ve tarsî mehâl olduğu gibi mesâni de başka bir yerde asla görmedim. Nevr-i zulmet sahrayı setreden guşave-i şifâfi teşkil etmek için yekdiğeriyle imtizâc etmiş ve hicâli istihrâc olurdu.

A (ayn).....

Mektup

Ey fâzıl-ı yegâne!

Bu arızayı huzur-ı sâmi edibanelerine takdim eden milletin bir acizesidir. O nazar ile mütâlaaya şâyân görmeyizi rica ederim. Biz “ilm” ve “edeb” denilen mesu'diyet-i hakikiden gerçi hisseyâb-ı şeref olamamış âcizelerden isek de beşerinin şân-ı celilinden olan sa'y u sebat

kelimelerine mümkün mertebe hareket edecek müteyakkızlardanız. Bu cihetle şâhid-i maksudu az bir sabır ile der-aguş edebileceğimizi ümit ederiz. Âlem-i beşerîyete şân u şeref veren ziyâ-ı ilm u ma'ârif zannederim ki kadınları hâricide bırakamaz. Zannımız doğru olsa bile [s.80] biz bu zannın doğru olduğunu “çalışmak” kelimesine istinaden isbat edeceğiz. İstidâd-ı beşere inbât veren o mukaddes kelime pîş-i nazarımızda elvâh-ı terakkiyâtı o kadar parlak surette arz eylemiştir ki biz de ona karşı olan aşkımızı izhârda asla tereddüt etmedik.

Bu sözümüz bürhân olarak “Şükûfezâr” nâmı bahtında yazmaya başladığımız bu risâle-i mevketenin nüsah-ı münteşiresini huzur-ı fazlanelerine takdime cesret eyledim. “Şükûfezâr” risâlesinin mukaddimesinde arz eylediğim vecihle “saçı uzun aklı kısa” sözüyle mazhar-ı hakir enâm olan bu bi-çâre kadınlar böyle bir eser neşrine cesaret ettiklerinden dolayı afv istihâm ederler.

Millet-i Osmaniyenin yegâne bir edibi olan efendimizi, takdis eden ve bu satırları pâk bir vicdanın hissiyatına tabiyetle yazan o bi-çâre kadınlar, hissiyât-ı kalbiyelerinin kabule tenezzül buyurulmuş istihâm ve buna şâhit olmak üzere hakir risâlelerini âsâr-ı edebileriyle tezyin buyurmaları arzu-ı hâlisânesini izhâr ederek tasdiğe hitâm verirler o bâbda.

Fi 18 Mart sene 1302

Ârife

SONUÇ

Şükûfezâr dergisi beş sayı, seksen sayfa çıkmış, bu sayılarda da çoğunlukla şiirler yayınlanmıştır. Şiirler daha çok dörtlüklerle ve sade bir dille yazılmış, gazel, kıt'a gibi klasik nazım biçimleri de kullanılmıştır. Dergi yazarlarının hepsi de kıt'a yazmış, bu şiirlerinde doğal tabiat unsurlarına, gerçek yaşamdan sahneler, ilim, terakki, gayretle çalışmak gibi izleklere yer vermişlerdir. Dolayısıyla dergi yazarları, Tanzimat dönemi edebiyatıyla başlayan yeni açılımları da dikkate almışlar ve uygulamışlardır. Gerek içerik gerekse biçim olarak yeni edebiyatı takip etmişler, hece veznini kullanarak şiirler yazmışlardır. Dergi yazarları, düz yazılarında daha çok ilim, kadınların eğitimi gibi konularda yenilikçi fikirlerini beyan etmiş; şair yönleriyle de bu yenilikçi fikirlerini destekleyici eserler yazmışlardır. Böylece dergi bir yandan kadın, kadınların eğitimi, kadın modası gibi konularla ilgilenirken bir yandan da kadın edebiyatı geleneğinin öncülerinden olmuşlardır. Her ne kadar dergi bir edebiyat dergisi olarak çıkmasa da muhtevası gereği bu isimlendirmeye anılmayı hak edecek bir dergidir. Nitekim dergi yer verdiği okur mektupları ve yine okurlardan gelen eserleri de yayınlamasıyla da edebiyata hizmet etmiştir. Özellikle de Tanzimat dönemiyle başlayan yenilikçi anlayış doğrultusunda söz gelimi noktalama işaretlerinin kullanılması, başlıklı şiirler yazılması gibi yönleriyle dergideki eserler ayrıca önem kazanmaktadır. Kadın yazarlar tarafından yazılmış olmaları ise neredeyse edebiyat tarihlerinde adı dahi geçmeyen kadın yazarların keşfi, bu yazarların yenileşme sürecindeki etkileri gibi konular açısından dergiyi bir derece daha önemli hâle getirmiştir.

KAYNAKÇA

Altındal, Meral (1994). *Osmanlı'da Kadın*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.

Çakır, Serpil (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları.

Devellioğlu, Ferit (2010), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Kanter, Beyhan (2020), “Osmanlı Kadın Dergilerinde Kadın Yazarların İdeal Kadın Tasavvuru”,
Tarihte Kadın, ed. Mehtap Nasıroğlu Aydın, Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
Şükûfezâr Dergisi, Sayı 1,2,3,4,5, İstanbul, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Özkan, Seçkin (2021). “Millî Kimliğin İnşa Sürecinde “Ocak” Mecmuası”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 430-447.

Seçkin ÖZKAN*

Millî Kimliğin İnşa Sürecinde “Ocak” Mecmuası**

Journal of “Ocak” In The Building Process of National Identity

ÖZ

Gazete ve mecmuanın kültür hayatımıza girmesi ile birlikte süreli yayınlar hem toplumsal değişimlerden etkilenen hem de toplumsal değişimleri etkileyen unsurlar olmuştur. Bu nedenle kültür tarihimiz hakkında yapılan araştırma ve tespitlerde süreli yayınlar temel kaynaklar arasında yer almıştır. Kültür tarihimizin önemli merhalelerinden biri de II. Meşrutiyet'in ilanıdır. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası sansürün kalkmasıyla fikir cereyanlarının yansımaları da dönemin gazete ve mecmualarından takip etmekteyiz. Bu dönemin fikir cereyanlarından biri de Türkçülüktür. Türkçülük, Balkan Savaşları sonrası dönemin siyasi iktidarı İttihat ve Terakki'nin desteğiyle büyük bir ivme kazanmıştır. Ayrıca Türk Ocağı'nın Anadolu'da açtığı şubelerle taşrada da yayılma imkânı bulmuştur. Türkçülüğün hem İstanbul hem de taşrada hızla yayılmasında Türk Ocağı mecmualarının ise önemli katkıları olmuştur. Bu çalışmada 1917-1918 arasında yayımlanan Konya Türk Ocağı mecmuası *Ocak*'ın oluşum süreci ve millî kimlik inşa sürecine katkıları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakki, Türk Ocağı, Konya, *Ocak* Mecmuası.

ABSTRACT

With the introduction of newspapers and magazines into our cultural life, periodicals have become factors that both affect and affect social changes. For this reason, periodicals have been among the important sources in researches and determinations about our cultural history. One of the important stages of our cultural history is the proclamation of the Second Constitutional Monarchy. With the abolition of censorship after the declaration of the Second Constitutional Monarchy, we follow the reflections of the currents of ideas from the newspapers and magazines of the period. One of the currents of ideas of this period is Turkism. Turkism gained great momentum with the support of the Union and Progress, the political power of the post-Balkan Wars period. It also found the opportunity to spread in the countryside with the branches opened by the Türk Ocağı in Anatolia. Türk Ocağı journals also contributed significantly to the rapid spread of Turkism both in Istanbul and in the countryside. In this study, the formation process of Konya Türk Ocağı journal *Ocak* published between 1917-1918 and its contributions to the national identity construction process were determined.

Keywords: İttihat ve Terakki, Türk Ocağı, Konya, *Ocak* Journal.

*Arş Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
seckin.ozkan@dpu.edu.tr ORCID: 0000-0001-8944-1264 **Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 06.11.2021 Kabul Tarihi: 15.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021
DOI: 10.31465/eeder.1019919

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

GİRİŞ

19. yüzyıl siyasi, iktisadi ve içtimai açıdan birçok değişimin yaşandığı bir dönem olmuştur. Meydana gelen bu değişimler, 19. yüzyılda geleneğe bağlı toplumları değiştirmeye zorlarken, değişimin etkileri 20. yüzyıla hatta günümüze kadar devam etmiştir. Yaşanan değişimlerin toplumsal yansımaları ise hususiyetle basın üzerinden takip edilmiştir. Çünkü 19. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla basın, dönemin siyasi terminolojisinde “dördüncü güç”¹ olmuştur. *The Times*’ın editörü John Thadeus Delane (1817-1879) basının işlevinden şöyle bahseder:

“Basın (gazetecilik), siyasetçiler karşısında eleştirel olmalıydı; iktidara karşı vatandaşın haklarını korumalıydı; toplumda tartışma için bir platform oluşturmalıydı.”(Akan ve Kocabaşoğlu, 2019: 1)

Delane’in basının işlevleri içerisinde saydığı “toplumda tartışma için platform oluşturma” özelliği sosyo-kültürel açıdan toplumsal dönüşümlerin gözlemlenmesinde gazete ve derginin önemi ifade eder. Nitekim kültür tarihimizdeki değişim ve dönüşümleri göz önünde bulundurduğumuzda yazın dünyamızda rol oynayan belli başlı dergilerin toplumumuzun bunalım ya da dönüşüm dönemlerinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz (Oktay, 2001: 172). Tanzimat’ın ilanı sonrası yayımlanan ilk dergilerde, Batı zihniyet dünyasına girişin yansımaları takip edilebilmektedir. Örneğin, bu dönemin dergilerinde Batı’nın bilim ve tekniği, olanaklar ölçüsünde Osmanlı toplumuna tanıtılır. İslami nitelikteki “ilim” kavramından farklı olarak Batı fenleri, ya da çoğul haliyle “fünûn”, Osmanlı toplumunda geniş bir okuyucu kitlesi bulmuştur. *Mecmua-i Fünûn*, *Rehber-i Fünûn*, *Servet-i Fünûn*, *Hazine-i Fünûn* gibi dergiler değişen ilginin yazın dünyasındaki ürünleridir (Toprak, 1984: 13). Bu dönemde *Servet-i Fünûn* dergisinin sık sık sansüre uğramasının nedeni de budur. Çünkü *Servet-i Fünûn* dergisi sadece Edebiyat-ı Cedide’nin hislerini ve düşüncelerini yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda “dönemin bazı aydınlarının, yazarlarının topluma bakış, toplumu kavrayış açılarından da değişimini yansıtmaktadır” (Oktay, 2001: 172).

19. yüzyıla kadar yenileşme hareketleri devleti eski kudretli günlerine döndürme girişimleri şeklinde belirmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artık eskinin ihyası değil yeninin inşası süreci başlamıştır. Bundan dolayı 1856-1876 tarihleri arası zihniyet dünyasındaki değişimin hız kazandığı ve sistematik hâle geldiği bir dönemdir. Hem idari hem hukuki hem de içtimai alanlarda yaşanan bu değişimler ile yeni bir Türk kimliği oluşmuştur (Karpat, 2008: 26). Tanzimat’tan itibaren artan iktisadi faaliyetler ve sosyal yapı değişimleri ise hızını daha da arttırmıştır. Yaşanan sosyo-ekonomik değişimler Osmanlıda yeni orta sınıfın doğuşuna sebep olmuştur. Müslüman kesim ekseriyetle tarım alanında yer alırken gayrimüslimler ticaret ve modern mesleklerde yer almaktadır (Karpat, 2008: 27). Bu ekonomik yapı ümmet toplumundan millet toplumuna geçiş sürecinin ilk belirtileridir. Çünkü gayrimüslimlerin elde ettiği bu ekonomik üstünlük daha sonra beraberinde hukuki ve idari imtiyazları getirecektir. Akabinde ise gayrimüslim azınlıkların milletleşme süreci başlayacaktır. Hem maddi hem de manevi alanlarda meydana gelen bu değişimler Osmanlılık fikrinin birlik ve beraberliğin tesisi noktasında inandırıcılığını yitirmesine sebep olurken diğer taraftan Türkçülüğe ivme kazandırmıştır. Öyle ki II. Meşrutiyet öncesi kültürel temelleri atılan Türkçülük, iç ve dış gelişmelerle birlikte siyasi bir çehre kazanarak II. Meşrutiyet döneminin en önemli fikir akımlarından biri haline gelmiştir. 1908 seçimleri sonrası ortaya çıkan parlamentodaki azınlıkların etnik kimlik temelli siyaset anlayışı Türkçülüğün siyasi zeminde yer bulmasında etkili olmuştur. Etnik unsurlar için artık Osmanlılık

¹ “18. yüzyılın ortalarında siyaset kuramcısı, yazar ve Avam Kamarası üyesi Edmund Burke (1729-1797) bu terimi basınla özdeşleştirdi. Ona göre Parlamento’da üç güç vardı: Kilise, Lordlar ve Avam. Ama basın locasındaki dördüncü güç, bunların hepsinden daha güçlüydü. Bu klişeyi Thomas Carlyle (1795-1881) ve Thomas Babington Macaulay (1800-1859) gibi tarihçiler yaygınlaştırdılar. Basının “dördüncü güç” olduğu görüşü 1850’lerde kabul gördü ve günümüze kadar varlığını sürdürdü” (Akan ve Kocabaşoğlu, 2019: 1).

birleştirici bir kavram olarak karşılanmamaktadır. Özellikle parlamentodaki Rum ve Ermeni temsilciler, ülke içerisinde kaos ve anarşi ortamı yaratmak için meclisin çalışmalarını engellemeye çalışmışlardır. Rum ve Ermeni temsilcilerin ülkenin doğu bölgesiyle ilgili emellerini gerçekleştirmek için yaptıkları çalışmaların benzerlerini ise Balkanlarda; Bulgarlar, Yunanlılar, Sırp, Arnavutlar yapmıştır. Bulgarlar, II. Meşrutiyet'in ilanı ile çetecilik faaliyetlerine hız verirken Arnavutlar ise 1912'de bağımsızlıklarını ilan etmiştir (Sarınay, 1994: 86).

Yaşanan bu gelişmeler sonucunda, yönetimi elinde bulunduran İttihat ve Terakki Fırkası ülkede her ne kadar Osmanlılığı ve İslam'ı birleştirici unsur olarak şeklen korumuş olsa da ileriye dönük Türk milliyetçiliğini siyasi bir rehber olarak seçmiştir (Karpaz, 2008: 30). Bu siyasi seçimde Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı'nın Rumeli'yi kaybetmesi, binlerce Türk'ün göçe ve katliama maruz kalması da etkili olmuştur. Çünkü bu olaylar Türkler için bir siyasi ve sosyal sarsıntı yaratmıştır. Nitekim 1908 sonrasındaki *Bilgi Mecmuası*, *Genç Kalemler*, *Halka Doğru*, *Türk Sözü*, *Millî Tettebbûlar Mecmuası*, *Yeni Mecmua*... gibi Türkçü yayınlar İttihat ve Terakki Fırkası döneminin önemli yazarlarını çevresinde toplamıştır. Bu dönemdeki dernekler ve dergiler Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan Halkevleri ile Halkevi dergilerine benzemektedir. Nasıl ki Halkevi dergileri dönemin düşünür ve yazarlarını bünyesinde toplayarak Cumhuriyet ideolojisine uygun bir nesil yetiştirme gayesi gütmüş ise *Bilgi Mecmuası*, *Genç Kalemler*, *Halka Doğru*, *Türk Sözü*, *Millî Tettebbûlar Mecmuası*, *Yeni Mecmua* gibi dergiler de yeni bir millî kimlik inşası sürecine katkıda bulunmuşlardır. Bu dergilerde II. Meşrutiyet sonrası süreçte devletin nasıl kurtarılacağı fikri tartışılmış ve millet olma yolunda dilin önemi üzerinde durulmuştur:

“...Türkçeyi mihver alan yazı faaliyetlerini en kalın çizgileriyle iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan biri “milliyetçi”, diğeri “halkçı” anlayıştır. Milliyetçi anlayış bir yazı dili etrafında birleşmeyi, sosyolojik anlamda millet olmanın temeli kabul ederek Uzakdoğu'dan Orta Avrupa'ya kadar yayılan geniş coğrafyadaki Türklüğü, İstanbul Türkçesiyle kültürel bütünleşmeye götürmenin yollarını aramıştır. Mantığı ve varlık sebebi gereği, zamanla siyasî bir fon üzerinde şekillenen bu anlayışı “Türkçü” sıfatıyla anıyoruz. Diğer yandan sadece, geniş halk topluluklarına kolayca ulaşmanın yolunu halkın konuştuğu Türkçe ile yazmakla gören başka bir anlayış daha vardır ki bunu da “sade Türkçecilik” diye adlandırabiliriz. Bu halkçı anlayıştaki Türkçecilik gayretlerinin daha önceki devrelerin Türkçecilik anlayışından farklı bir yanı yoktur” (Polat, 2011: 52).

Bu dönemde kurulan dernekler de Türklük bilincinin yerleşmesinde ve Türkçenin sadeleşmesinde önemli hizmetlere sahiptir. Dönemin önemli dernekleri arasında Türk Derneği, Türk Bilgi Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Ocağı... gibi kuruluşlar yer almaktadır. 1908'de kurulan Türk Derneği'nin amacı Türk milletinin geçirdiği tarihî ve kültürel safhaları incelemektir. Bu yüzden Türk Derneği kendine inceleme alanı olarak tarih, dil, halk edebiyatı, divan edebiyatı, etnografya, sosyoloji, coğrafya gibi disiplinleri belirlemiştir (Gürsoy, 2008: 210). 1913'te kurulan Türk Bilgi Derneği daha çok akademik seviyede çalışma sergilerken amacını “Türklüğe faydalı olacak hareketleri teşci ve tahkik etmek” olarak belirlemiştir (Öksüz, 1995: 154). 1912'de kurulan Türk Ocağı ise II. Meşrutiyet sonrası kurulan Türk Derneği ve Türk Yurdu gibi milliyetçi derneklerin görüşlerini benimseyen bir dernektir. Nitekim Türk Derneği yerini bir süre sonra Türk Yurdu'na, Türk Yurdu ise Türk Ocağı'na bırakmıştır. Resmî olarak 25 Mart 1912'de kurulan Türk Ocağı, ilk sayısı 24 Kasım 1911'de yayımlanan Türk Yurdu dergisini kendi yayın organı olarak benimseyip devam ettirmiştir. Türk Ocakları'nın gayesi “Türklerin millî terbiyesi ile ilmî, içtimaî ve iktisadî seviyelerinin yükseltilmesi ve Türk dilinin geliştirilmesidir” (Akyüz, 1986: 204).

Türk Ocağı dönemin siyasi ve kültürel ortamında oldukça önemli bir dernektir. Burada üzerinde durulması gereken konu Türk Ocağı ve onunla birlikte olarak Türk Yurdu dergisinin dönemin iktidar partisi İttihat ve Terakki Fırkası ile olan ilişkisidir. Türk Ocakları ile İttihat ve Terakki Fırkası arasındaki ilişkiler konusunda iki temel görüş vardır.

Bu görüşlerden ilki Karpat’ın görüşüdür. Karpat’a göre Türk Ocağı, İttihat ve Terakki Fırkası’nın ideolojik alanda rehberliğini yapmaktadır. İttihat ve Terakki Fırkası’nın desteği sayesinde büyük şehirlerde şube açmıştır (Karpat, 1963: 56). Tunaya, 1913-1914 arasında yapılan bir ankette dönemin valileri ve mutasarrıflarının verdiği cevaplarda Türk Ocağı’nın Türk Gücü ile beraber İttihat ve Terakki lokallerinde çalıştığı ve yönetim kurullarında İttihatçıların olduğu şeklinde bilgiler vermektedir (Sarıay, 1994: 140). Benzer şekilde Fethi Okyar da Türk Ocaklarını İttihat ve Terakki Fırkası’nın kurduğunu ifade eder (Okyar, 1980: 23).

Bu konudaki ikinci görüş ise Türk Ocakları’nın İttihat ve Terakki Fırkası ile arasına mesafe koymaya gayret ettiğiidir. Türk Ocaklıların çoğunluğu İttihat ve Terakki Fırkası üyesi olsa da Türk Ocağı, tüm siyasi tartışma ve söylemlerin üstünde bir kültür derneği konumundadır. Kâzım Nami Duru, Türk Ocağı’nın sahip olduğu bu hüviyeti şöyle izah eder:

“...Biz genç İttihatçıların çoğu Türk Ocağını baba ocağından dahi yüksek tutuyor, orada parti ayrılığını çok uzakta tutarak el ele gönül gönüle birleşiyorduk. Bundan dolayı Ocakta siyaset yapmıyor, yapmak isteyenleri içimizde tutmamağa çalışıyorduk” (Duru, 1955: 839).

Ayrıca Türk Ocağı’nın esaslarının tespit edildiği 20 Haziran 1911 tarihli toplantıya ve 1913’te basılan Türk Ocağı tüzüğüne göre derneğin “Asla politikaya karışmayacağı ve siyasî partilere hizmet etmeyeceği” bildirilmiştir (Akyüz, 1986: 202).

Bütün bu değerlendirmeler ışığında İttihat ve Terakki Fırkası’nın Türk Ocağı’na ilgi gösterdiği görünmektedir. Özellikle Balkan Savaşları sonrasında İttihat ve Terakki Fırkası’nın Türkçülüğü benimsemeye başlamasıyla birlikte Türk Ocağı’na yönelik ilgisi ve maddi yardımları daha da artmıştır. Bu da Türk Ocağı ile İttihat ve Terakki Fırkası arasındaki bağı güçlendirmiştir. Fakat Türk Ocaklarının tamamen İttihat ve Terakki Fırkası’nın kontrolüne girmediği, yönetim açısından özerkliğini muhafaza ettiği görülmektedir (Sarıay, 1994: 143). Öyle ki İttihatçılar 1918 kongresinde Türk Ocağı’na Ziya Gökalp’i başkan seçtirip derneği tamamen kontrol altına almak istemiştir. Lâkin Ziya Gökalp, diğer başkan adayı Hamdullah Suphi karşısında ancak 7 oy alabilmiştir (Akifoğlu, 1942: 183).

Gökalp, Türk Ocağı’na başkan olamamışsa da derneğin güçlenmesinde önemli katkıları olmuştur. Özellikle Selanik’teki Genç Kalemler hareketinin mensupları, Ziya Gökalp ile birlikte İstanbul’a gelerek Türk Ocağı camiasına katılmışlar ve derneğin fikrî açıdan güç kazanmasını sağlamışlardır (Sarıay, 1994: 133-134). Fikrî ve kültürel olarak güçlenen Türk Ocağı, konferanslar, konserler ve temsiller ile geniş bir kitleye ulaşmıştır. I. Dünya Savaşı’nın başlamasına yakın ise İstanbul Türk Ocağı’nın üye sayısı ziyadesiyle artmıştır. Hatta İstanbul dışında da şubeler açmaya başlayan Türk Ocağı; Adana, Bakü, Bursa, Giresun, İzmir, Konya, Ödemiş, Salihli, Üsküdar, Mihalçık, Sivrihisar, Ankara, Elazığ, Gaziantep, Erzurum, Karahisâr-ı Sâhib gibi ülkenin çeşitli yerlerinde şubeler açmıştır (Sarıay, 1994: 135). Türk Ocağı şubelerinin açıldığı yerler arasındaki Konya, dönemin önemli kültür merkezlerinden biridir. Özellikle II. Meşrutiyet’in ilanı sonrası basın hayatında yaşanan özgürlük ortamı ve iktidar desteği ile Konya’da kültürel ortam gelişmiştir.

1. II. Meşrutiyet Sonrası Konya’da Kültürel Hayata Yön Veren Kurumlar

II. Meşrutiyet’in ilanı sonrası 1908-1918 arası döneme damgasını vuran İttihat ve Terakki Fırkası ülke çapında da teşkilatlanma çalışmalarına hız vermiştir. Nitekim İttihat ve Terakki Fırkası bünyesinde açılan kulüpler, siyasi iktidarın toplum içindeki sosyo-kültürel yardımlaşma alanlarında çalıştırdığı birimlerdir (Tunaya, 2000: 253). Bu kulüpler, 1932 yılında Cumhuriyet Halk Partisi’nin açtığı halkevlerine benzemekle birlikte, onlardan daha canlı ve etkili kurumlardır (Akşin, 1998: 341-342).

Anadolu’nun çeşitli yerlerinde açılan bu kulüplerden bir tanesi de Konya’da faaliyete geçer. 1909’un Nisan ayında açılan kulüp daha sonra Beyşehir, Seydişehir, Akşehir, Ereğli,

Maden, Bozkır gibi Konya'nın ilçelerinde şubeler açarak genişlemiştir. Konya, merkez kulübü ve ilçedeki kulüpler, konferanslar düzenleyerek halkın bilgi ve kültür seviyesini yükseltmeyi amaçlamıştır (Aydın, 2008: 27).

Konya merkez kulübünün 1909 yılında kurulmasından sonra 1915'te Konya Türk Ocağı faaliyete geçmiştir. I. Dünya Savaşı eşliğinde açılan Konya Türk Ocağı'nın İttihat Terakki ile yakın bağı vardır. İttihat ve Terakki Fırkası'nın Konya merkez kulübü binasında faaliyet gösteren derneğin kurucusu Ahmet Necati, Genel Sekreteri Mithat Şakir'dir. Türk Ocağı'nın 8 Kasım 1917'de yayım hayatına başlayan *Ocak* mecmuasının Yazı İşleri Müdürü ise Namdar Rahmi [Karatay]'dır. Konya Türk Ocağı'nın kurucusu Ahmet Necati, derneğin kuruluşunu şu şekilde anlatır:

“Türklük ve mefkûre uğrunda birleşmiş aydın arkadaşlarla bir araya geldik. O zaman için milliyet uğrunda açılmış bir bayrak olan (Türk Ocağı) çatısı altına girmek istiyorduk. Bir hayli toplantılardan sonra (Ocağı) teşkile muvaffak olduk. Aman Allah'ım; o günkü imanlı sevinci ömrümde hiçbir şeyde görmedim. Gençlik kudretiyle, mefkûre nuruyla derhal faaliyete geçtik. Sık sık içtimalar yapıyor, fikirler teati ediyorduk. Ocaklılar heyecan ve iman dolu bir sürü Konya gençleri idi. Artık asil ve necip milletimize içten kaynaklı gelen sonsuz bir enerji ve büyük bir saygı ile çalışmaya hız verdik. Gönülümüz, taşımakta olduğu temiz gayenin halkta da tahakkuku için nurlu ve şuurulu ceht ve gayretle doluyordu ” (Atalay, 1948: 12).

Konya Türk Ocağı'nın İttihat ve Terakki Fırkası bünyesindeki kulüp çatısı altında faaliyete başlaması doğal olarak İttihat ve Terakki Fırkası'nın himayesi altına girmesine sebep olmuştur. İttihat ve Terakki Fırkası'nın atamış olduğu Vali Muammer Bey'in de Konya'ya gelmesiyle *Ocak* mecmuası, milliyetçiliği bilimsel temelde işleyen bir yayım haline gelmiştir (Aydın, 2008: 75). II. Meşrutiyet sonrasında Konya'daki genç yazarların çıkarmış olduğu dergiler de *Ocak* mecmuasına katkıda bulunarak *Ocak* mecmuası yazarlarının yetişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

2. “Ocak” Mecmuası Öncesi Konya'daki Dergiler

II. Meşrutiyet'in ilanı ile yaşanan değişimler devletin bütün aygıtlarını etkilemiştir. Bu yüzden ki “II. Meşrutiyet'in ilanı Türklüğün hayatında İslamiyet'in kabulünden sonra en önemli gelişmedir” (Polat, 2002: 9). Yaşanan değişimlerden biri de basın alanında olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte çok partili hayatın başlangıcı çok sesliliği sağlamış bu da basın organlarının çeşitlilik ve sayı bakımından zenginleşmesini beraberinde getirmiştir. Özellikle “II. Meşrutiyet, resmîyet kazanır kazanmaz toplanan gazeteciler, bir fiilî durum yaratarak, gazetelerin sansürüne izin vermeme kararı aldılar” (Polat, 2002: 9). Alınan bu karar neticesinde süreli yayımlarda büyük bir artış yaşanmıştır. Öyle ki 1908-1909 arasında en az 353 dergi ve gazete yayımlanmıştır (Doğan, 1977: 322).

Taşrada da II. Meşrutiyet sonrası basın hayatındaki özgürlük ortamıyla birlikte dergi ve gazete sayılarında artış gerçekleşmiştir. Taşradaki önemli merkezlerden biri olan Konya'da da dergicilik II. Meşrutiyet ile başlamıştır. II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilanına kadar olan 1908-1923 arası dönemde sekiz dergi yayım hayatına başlamıştır. Bunlar; *Bârikâ* (1908-1912), *Ufk-ı Âtî* (1911), *Şahâb* (1912-1913), *Rehber* (1913), *Ocak* (1917-1918), *Öksüz Yurtları* (1917), *Hak Yolu* (1919)'dur (Arabacı vd., 2009: 331). *Bârikâ* adlı dergiden önce *Gonca* adında aylık edebî fikir dergisinin yayımlandığından bahsedilir (Önder, 1949: 46-48). *Ocak* mecmuası öncesinde yayımlanan dergiler arasında *Ufk-ı Âtî*'nin ayrı bir önemi vardır. Küçük çaplı bir dergi olan *Ufk-ı Âtî* kendisinden sonra gelecek olan *Şahâb*, *Ocak*, *Yeni Fikir* dergilerinin yayımlanma zeminini hazırlamıştır. Nitekim *Ufk-ı Âtî*'nin yayımlanmasında katkıda bulunan genç yazarlar daha sonra *Şahâb*, *Ocak* hatta Cumhuriyet sonrası yayımlanan *Yeni Fikir* dergilerinde görev almıştır. 17 Mart 1911'de yayımlanmaya başlayan *Ufk-ı Âtî* “edebî, felsefî, fennî, ahlakî, tarihî risâle-i mevkutedir” şeklinde takdim edilmiştir (Özcan vd., 2016: 9). Dergi kapağında ise “Genç Kalemler'in ma'kes-i efkârî” kaydı yer almaktadır. Bu kayıta yer alan “Genç Kalemler” ifadesi dönem itibarıyla

“Genç Kalemler” hareketi ile karıştırılmaktadır.² Fakat *Ufk-ı Âtî*’nin yayımlandığı tarih olan 17 Mart 1911’de *Genç Kalemler* henüz yayım hayatına başlamamıştır.³ Bu ifade Konya’daki idadi (lise) öğrencisi genç yazarları karşılamaktadır ki “birkaçının ifadelerinden yola çıkarak şöyle diyebiliriz: Muzaffer Hamit, Hulki Âmil, Necdet Niyazi dördüncü sınıfta olduklarını bildirmişlerdir. Fikret Vahdî ile Tevfik Cevdet daha üst sınıfta yani altıncı sınıfta öğrencidirler, bunlar herhalde okulun kıdemli öğrencilerinden olmalıdırlar” (Özcan vd., 2016: 13). Ayrıca dergide yayımlanan edebî metinler incelendiğinde yazarların Servet-i Fünûn tesiri altında olduğu görülmektedir. *Ufk-ı Âtî* yayımlandığında henüz idadide öğrenci olan ve *Ocak* mecmuası Yazı İşleri Müdürü Namdar Rahmi *Ufk-ı Âtî* ile ilgili şu açıklamayı yapar:

“Orada, daha idadide iken çıkardıkları *Ufk-ı Âtî* adlı mecmuada gördüğüm “Mudhike-i Nisaiyet” başlıklı yazısıyla dikkatimi çekmiş olan Naci Fikret’le arkadaş olmuştuk. Bunlar idadide bizden bir sınıf yukarıda idiler. Meğer bu genç, benim yazılarından tanıdığımdan çok derin, hudutsuz bir umman imiş. Ona olan hayranlığım gün geçtikçe artıyordu. Bu hayranlığım onun ölümüne kadar artarak sürdü. Bir de bizden bir sınıf aşağı Ali Ragıp vardı ki, şiir alanından bir harika idi, yalnız o divan edebiyatının şaheser örneklerini veriyordu. Bu iki arkadaş bana iki kanat olmuşlardı. Ben o vakte kadar Edebiyat-i Cedide ile meşgul olmuştum, bilhassa Fikret’in hayranı idim ve yazılarımda hep Fikret’in tesirleri vardı. Ragıp bana divan edebiyatı zevkini tattırdı, ben de ondan geri kalmamak için gazeller, mesneviler yazıyor, ona nazireler yapıyordum. Fakat o benim için en büyük üstattı, bugün hâlâ hayranı olduğum eserleri vardır” (Karatay, 1954: 9-10).

17 Mart 1912’de yayım hayatına başlayan *Şahâb* ise II. Meşrutiyet sonrası Konya’da çıkan üçüncü dergidir. Kendini “ edebî, fikrî, felsefî, içtima’î, fennî risale-i mahiyededir” şeklinde nitelendiren dergiyi çıkaranlar *Ufk-ı Âtî*’de olduğu gibi Konyalı gençlerdir: Muzaffer Hâmid, Namdar Şahâb, Cevdet Tahir, Naci Fikret, Mehmet Muhlis, Cemil Sena (Özcan vd., 2016: 13). *Şahâb* mecmuası Selanik’te başlayan Yeni Lisan hareketinin Konya’daki kültür çevreleri tarafından yakından takip edildiğini gösteren önemli bir örnektir. Mecmuada Yeni Lisan üzerine dil tartışmaları yer almakla birlikte Yeni Lisan’a atıf yapılarak yazılan şiirler de vardır. Örneğin: *Çalışma İhtiyacı* isimli şiire “Yeni Lisân’da İlk Şû’le” ve *Kurbağalı Çeşme* şiirine ise “Yeni Lisân’la” notu düşülür. *Ocak* mecmuası öncesi yayımlanan *Ufk-ı Âtî* ve *Şahâb* dergilerinin önemi ise *Ocak* mecmuasının yazar kadrosunun oluşmasına ve bu yazarların tecrübe kazanmasına katkı sağlamalarıdır. Ayrıca bu mecmualar İstanbul’da etkin olan edebî hareketlerin taşrada takip edilebilmesine imkân sağlamıştır. Örneğin; *Ufk-ı Âtî* mecmuasında Servet-i Fünûn tesiri görülürken *Şahâb* mecmuasında Yeni Lisan hareketinin etkisi görülür. Bu nedenle *Ocak* mecmuasının yayımlanmasından önce *Şahâb* mecmuasında yer alan edebî ve fikrî tartışmalar millî hassasiyetin uyanmasında etkili olmuştur.

3. “Ocak” Mecmuası ve Millî Kimliğin İnşası

Ocak, 8 Teşrin-i Sâni 1333/8 Kasım 1917’de “Her on günde bir Konya Türk Ocağı tarafından çıkarılır ilmî, edebî, fennî risaledir” kaydıyla yayımlanmaya başlamıştır. Namdar Rahmi [Karatay]’ın yazı işleri müdürü olduğu mecmuanın idarehanesi Konya Türk Ocağı’dır. Derginin basıldığı yer ise Babalık matbaasıdır. Türk Sözü (Babalık)⁴, *Ocak* mecmuasının yayımlanmasından bir gün önce “vatanî vazifeler yolunda birleşmiş olan Konya gençleri”nin Türk Ocağı adına dergi çıkardığının haberini vermiştir (Arabacı vd., 2009: 361). Mecmuanın yazar kadrosunda şu isimler yer alır: Ahmet Necati, Namdar Rahmi, Mehmet Muhlis, Edip Raşit,

²Mecmuanın her sayısının iç kapağında bulunan “Genç Kalemler’in makes-i efkârıdır” (Genç Kalemler’in fikirlerinin yansıması) klişesinden anladığımızı göre kendilerine *Genç Kalemler* dergisini öncü seçmiş ve onun izinden gitmeyi amaç edinmişlerdir (Bodur, 2015: 163).

³Bugünkü yazı dilimizin anahtarı olan ilk “Yeni Lisan” yazısının yayımlandığı *Genç Kalemler* dergisi, II. cilt, 1. sayı’nın yayım tarihi, kesinlikle 8 Nisan 1327 yani 21 Nisan 1911’dir (Polat, 2020: 23).

⁴1910’da yayım hayatına başlayan “Babalık” gazetesi Konya Valisi Muammer Bey’in teşvik ve tavsiyesi üzerine “Türk Sözü” adını almıştır. Vali Muammer Bey’in Sivas’a tayini sonrası gazete tekrar eski adı olan “Babalık” ı almıştır (Turgut, 2010: ii).

İsmail Zühtü, Süleyman Necati, Naim Hazım (Onat), Mümtaz Bahri (Koru), Mithat Şakir, Besim Atalay, Hamdizade Abdülkadir, Ahmet Nushi (Katırcıoğlu), Niğde Dar-ü'l Muallimini Müdür Muavini Mustafa Reşit, Namdar Rahmi'nin kardeşi Sadrettin Rahmi (Karatay), Edip Fazıl Ethem Yalvaç, Ermenekli Sırrı Mustafa, Mevlana Dergâhı Postnişini Veled Çelebi (Özbudak), Konya Dar-ü'l Muallimini Tabii İlimler ve Ziraat Öğretmeni Muallimi Mehmet Nuri, Mahmut Nedim (Güntel), Sandıkçızade Ahmet Hilmi, Ali Ragıp, H. Ragıp, Gökhan. (Aydın, 2008: 81). *Ocak* mecmuası yazarlarından Mithat Şakir, Celalettin Kışmır'e gönderdiği mektupta Namdar Rahmi'den ve *Ocak* mecmuası vasıtasıyla Konya Türk Ocağı'nın yarattığı kültürel ortamdan şöyle bahseder:

“Türk Ocağı'nın çatısı altında rahmetli Namdar Rahmi'nin etrafında toplanmıştık. En gençleri olarak yaşça ben ve benim gibi birkaç kişi daha vardı. Biz, birer amatördük; fakat Namdar Rahmi, Naim Hazım Bey'le, yazı, fikir ve edebiyat alanında bir hayli yol almışlardı. Onlar bizleri teşvik ederler, yazdıklarımızı beğenir, ilerimiz için ümit verici bulurlardı. Türk Sözü'nde, Ocak dergisinde yazdıklarımı baskıya vermeden önce rahmetli Namdar'a okurdum. O şakrak zekâsı ve neşe dolu bakışlarıyla dinler ve beni öperdi... Türk Ocağı bizim o günlerde çalışma saatleri dışında birleştiğimiz yerd. Sanki Konya'yı aydınlatıyoruz sanırdık kendimizi. Konferansları, müsamereleri, Milli Kitaplık'ın kuruluşu... Bizleri heyecandan heyecana, zevkten zevke sürüklerdi” (Aydın, 2008: 81).

Ocak mecmuasının ilk sayısında yer alan “Teşekkür” yazısında dönemin Konya Valisi Muammer Bey'e özel bir yer ayrılmıştır. Bu yazıda mecmuanın yayım hayatına başlamasında devlet otoritesinin teşviki ziyadesiyle etkilidir:

“Ocak, hayatını pek yüksek bir mevkiiden alıyor. Mecmuamızın ilk sayısını, muhitimizde hakikî bir ilim ve irfan inkılabı açmak için gençliği himayet-i cenahına alarak maddî ve manevî kıymetler teşvik ve muanevetlerini ibzal buyuran irfan gençliğinin büyük ve şefik atası, muhterem valimiz Muammer Beyefendi Hazretlerine hârr ü samimî teşekkürlerini takdim ile başlamayı borç bilir” ([İsimsiz], 1917: 1).

“Teşekkür” yazısının hemen altında ise Ahmet Necati'nin “Maksat ve Meslek” başlıklı yazısı yer alır. Yazıda mecmuanın amacı ve yayım politikası hakkında şu bilgiler verilir:

“Ocak, Zerdüş'tün ateşgedesi değil, içinde saf ve samimî milliyet ateşi yanan Türk kalplerinin Ocağıdır. Bununla beraber bu ocakta zulmetle, cehaletle, taassupla, içtimâî felaketlerimizin bütün amilleriyle harp edecek, Anadolu'nun mazlum ve masum ufkunu tenvire uğraşacaktır.

Bundan başka memleketimizde her gün kullandığımız, fikirlerimizin, hislerimizin ince ve nükteli medlûllerini ifade ettiğimiz hâlde kamsulara geçmeyerek tedvin olunmayan birçok kelimeleri, diğer lisanlarda örneği bulunmayan bedî ve manidar atasözlerini ve milli oyunları toplayıp peyderpey neşredecektir.

Bugün henüz zayıf ve kuvvetsiz şulelerini Konya'nın gölgeli muhitine serpen mecmuamız büyük valimizin, yüksek himmetleri, samimî teşvikleri ve erbab-ı fikir ve kalemimizin yardımıyla yakın zamanda Anadolu hayatının yegâne vasıta-i tenvir olacağını ümit ederiz” (Ahmet Necati, 1917: 1).

“Maksat ve Meslek” başlıklı yazıda ilk dikkati çeken husus mecmuanın nüfuz alanı olarak sadece Konya vilayeti ile sınırlı kalmayarak “Anadolu'nun mazlum ve masum ufkunu tenvir” etmek olarak belirlemesidir. Bu yüzden mecmuadaki dil ve folklor üzerine çalışmaların gayesi Anadolu'nun sahip olduğu kültürel zenginlikleri ortaya çıkarmaktır. Nitekim mecmuanın ilerleyen sayılarında şiir, hikâye gibi edebî yazılara nispeten dil ve folklor çalışmaları mecmuada daha fazla yer almaktadır. Bunda da en büyük etken mecmuanın Türk Ocağı yayımı olmasıdır. Çünkü asıl maksadı “İslâm kavimlerinin başlıca mühimi olan Türklerin millî terbiye ve ilmî sosyal, iktisadî seviyelerinin ilerleme ve yükselmeleriyle Türk ırkı ve dilinin kemâline çalışmak” olan Türk Ocağı, öncelikli olarak Türkler arasında millî şuurun kuvvetlenmesine çalışmıştır. Bu

çalışmalarda da dilin ve folklorun önemi oldukça fazladır. Türkçülük cereyanının önemli simalarından Gökâl, dili ulusçuluğa geçiş sürecinde önemli bir unsur olarak görmekte ve dil alanında kurulacak egemenliği, devletin siyasal alandaki egemenliğinin önkoşulu saymaktadır (Heyd, 1979: 136). Dil ekseninde başlayan millî kimlik inşa sürecine halk kültürüne duyulan ilgi ile birlikte folklor çalışmaları da eklenmiştir.

Kurulduğu andan itibaren Türk Ocağı mensuplarının Türk diline verdiği önem çok iyi bilinmektedir. Örneğin, Hamdullah Suphi Bey, 10 Mayıs 1949’da Türk Ocakları’nın yeniden açılışında yaptığı konuşmada Türk Ocağı’nın dil konusundaki hassasiyetini şöyle açıklamıştır:

“Türk Ocağı sade bir dil fikrini müdafâa ede gelmiştir. Karşılığı Türkçede mevcut olan başka köklerden gelmiş kelimeleri kullanmamaya daima dikkat ettik. Nizamnamemiz yasa idi. Ocaklar’ın umûmî toplantılarına kurultay adını vermiştik... Fakat dilin zorlanması fakra, çirkinliğe, sun’iliğe götürülmesi işine muâriz idik. Bu tek kökten gelmiş kelimelerle bir ilim, sanat, siyaset ve hukuk dili vücuda getirmek imkânı hiçbir tarafta görülmedi.” (Baydar, 1968: 63).

4. “Ocak” Mecmuası ve Dil

Millet kavramının temelinde dil olduğunu belirten Ziya Gökâl’e göre millet, “dili ve kültürü ortak olan kişiler topluluğudur” (Öksüz, 1995: 145). Gökâl Selanik’te Genç Kalemler dergisinde makaleleri yayımlanmaya başladığı andan itibaren halkın anlayabileceği yalın bir dil kullanmıştır. Gökâl’in yalın bir dil kullanmasındaki amaç halk ile aydın arasındaki engeli yıkmak böylece tüm ulusu edebiyat alanına dâhil etmektir. Bu gaye uluslaşma sürecinde önemli bir adımdır. Gökâl bu fikrini en iyi özetleyen *Vatan* şiirinde Türkçenin yaratacağı birlik ortamından şöyle bahseder:

“Bugün bile bir birçok edîblerimiz

Frenkçe yazmayı sayarlar mu’ciz

Türkçe yazarlarsa lugat paralar

Avrupa taklidi şeyler karalar

Hakikî ruhumuz sâfi dilimiz

Bağırır onlara: Bize geliniz!.

Zekâmızı sanki kiralamışız

Her dilden kitaplar sıralamışız.” (Ziya Gökâl, 1914: 17-18)

Gökâl gibi Ömer Seyfettin de “Genç Kalemler”de yayımlanan ilk yazısı “Türk Sözü”nde “Türklerin biraz okumuş olanları ellerine kalemi alınca Arapça, Acemce lûgat paralamaya; Arapça, Acemce terkipler yapmaya kalkıyorlar ve bir marifet yapıyoruz zannediyorlardı” (Öksüz, 1995: 138) diyerek aydın ile halk arasındaki dil ayrılığına dikkat çekmiştir. Millî lisanın vücuda getirilmesi için *Ocak* mecmuası da yayımladığı dil yazıları ile taşradan katkı sağlamaya çalışmıştır. 1911’deki Yeni Lisan Hareketi ile birlikte daha fazla tartışılmaya başlayan dilin sadeleşmesi, dilden kelime tasfiyesi gibi konular mecmuada yer almıştır. Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda *Ocak* mecmuasındaki dil yazılarını iki grup altında değerlendirmek mümkündür (Bozdoğan, 2006: 39):

1-Türk dilinin korunması ve geliştirilmesi üzerine çalışmalar

2-Türk dilinin sadeleşmesi üzerine tartışmalar

Ziya Gökalp ile Ömer Seyfettin'in Türk dilinin korunması hususundaki tavsiyelerinin benzerini *Ocak* mecmuasında Ahmet Necati de yapmaktadır. Necati'ye göre bu konuda ediplere büyük görev düşmektedir ki aksini yaparak Frenkçe, Arapça ve Acemce kelimelere öykünen edipler Türk diline zarar vermektedir: "Elsine-i iltisâkiyenin bedî bir örneği olan Türkçemiz, eski ediplerimizin ihmali yüzünden öyle yoksullaşmıştır ki âdeta iflas derecesine inmiş..." (Ahmet Necati, 1917: 6-7).

Gökalp, lisan hakkında görüş ve düşüncelerini "Lisânî Türkçülüğün Umdeleri" başlığı altında toplar. On bir maddeden oluşan bu esasların on birinci maddesinde Gökalp "Yeni Türkçenin bu esaslar dâhilinde bir kamusıyla bir de sarfı vücuda getirmeli..." temennisinde bulunur. Ahmet Necati ve Ahmet Nushi de *Ocak* mecmuasında ortaklaşa "Öz Dil" başlıklı bir lügatçe hazırlamaktadır. Mecmuanın birinci sayısından itibaren yayımlanmaya başlayan lügatçe 10. ve 12. sayılar haricinde 17. sayıya kadar devam etmiştir. Ahmet Necati "Lisanımız" başlıklı yazısında neden bir lügat oluşturmaya çalıştığını şöyle izah eder:

"...Araplar pek eski zamanlardan beri lisanları için fevkalade çalışıyorlar. O geçit vermez kızgın kum deryaları arasında köylerin hepsini defaatle dolaşarak "Arap"ım diyen her kabilenin âdat ve ahlâkına, mevâki-i tabiiyesine ait en adi, en lüzumsuzlarına varıncaya kadar birisini ihmal etmeksizin tekmiil lügati yazıyor ve o sayede lisanlarını genişletiyorlar. Biz ise şimdiye kadar öyle yapamadık tahaddüs eden ihtiyacımızı temin için diğer lisanlara müracaat ettik. Çünkü Türkçemizin tekmiil lügatını cami bir kitabımız yok. Bu ciheti nazar-ı dikkate alan büyüklerimizden (Kamus-ı Türkî), (Kamus-ı Osmanî) ve (Lehçe-i Osmanî) müellifleri gibi adedi mahdut zevat-ı muhtereme pek büyük himmetler yapmışlarsa da henüz ihtiyacımızla gayr-i mütenasiptir.

Bugün Anadolu'nun şehirleri, köyleri kütüb-i mezkûrede bulunmayan ve yekûnu binlere balığ olan lügatlerle dopdoludur.

Onun içindir ki (kazanda bir avuç tuzum bulunsun) düşüncesiyle âcizane oldukça muhtasar yazmaya başladığım lügat maksadı temine kâfi değilse de faydadan da hâli değildir. Şimdilik gayr-i muntazam bir hâlde derç edişim lügat derci mesele-i mühimmesinin bir an evvel ortaya atılmasıdır. Her hâlde kıymeti hüsn-i niyet derecesine geçmeyen yazılarımda görülecek olan kusurlarımın yargılanmasını okuyanlardan dilerim" (Ahmet Necati, 1917: 6-7).

Ocak mecmuasında Türk dilinin korunması ve gelişmesi için yapılan çalışmaların yanı sıra Türk dilinden tasfiyeler üzerine yazılar da yer almaktadır. Dilin zamanla yabancı unsurlardan aldığı kelimelerin tasfiyesi bu dönemde tartışılan bir konu olmuştur. Bu konuda Türk dilinden yabancı kelimelerinin tamamen tasfiyesini savunanlar ile bu konuda dikkatli davranılması gerektiğini düşünenler vardır. Örneğin Fuat Raif ve *İkdam* gazetesi çevresi bütün Arapça ve Farsça sözcüklerin dilden atılarak yerlerine Türkçe köklü kelimelerin türetilmesini savunmaktadır (Heyd, 1979: 137). Gökalp ise Türkçenin yabancı kelimelerden temizlenmesi sürecinde dikkatli davranır. Ona göre dil canlı bir varlıktır. Dilin tasfiyesinin doğal sürecinde gerçekleşmesi gerektiğine düşünen Gökalp, dile dışarıdan müdahale edilmesine karşıdır (Heyd, 1979: 139). *Ocak* mecmuasında ise bu tartışmanın tarafları Naim Nazım ile Besim Atalay'dır. Besim Atalay, Gökalp'in söylemlerinin aksine dile dışarıdan müdahale edilip yabancı sözcüklerin tasfiye edilmesini savunmuştur. Naim Nazım ise Gökalp'in söylemlerinin paralelinde dilin doğal tekâmülüne bırakılması gerektiğini dile getirmiştir: "Evet, lisanımızın tasfiyesini hep istiyoruz; fakat bu bizim yapacağımız bir iş değil. Tekâmül kanunlarına ait bir ameliyedir. Zaten bir lisan mahdut birkaç ferdin değil, bütün bir milletin malıdır; onda şahsî tasarrufa kalkışmak fuzulî bir iş olur" ([Onat], 1918: 84-85).

Naim Nazım'ı mecmuanın yazı işleri müdürü Namdar Rahmi de destekler. Besim Atalay'a hitaben yazdığı "(Lisanda Tasfiye) Münasebetiyle" makalesinde tasfiyenin Türk diline zarar vereceği hakkındaki görüşlerini izah eder:

"...ben de lisanımızın millileşmesini pek ziyade arzu edenlerdenim. Yalnız, bunun lafla veyahut bir iki ferdin istemesiyle oluvereceğine kani değilim. Bizde bu lisanî ananeyi muhafaza eden amiller

böyle ortada durdukça, dilimizi yükseltmek, işletmek için lazım gelen esaslar hazırlanmadıkça lisanımız maatteessüf istediğimiz gibi olmayacak ve yerden yere millî ve müstakil bir şekil alamayacaktır” ([Onat], 1918: 97).

Mecmuada ortaya konan görüşlerde tasfiyeye karşı çıkanları Besim Atalay “Türk Dilinin Başına Gelenler” yazısında “Türkçülüğü anlamayan sözde Türkçüler” olarak itham eder:

“İşte asıl tuhafı bunlar kendilerini Türkçü sanıyorlar. Ne ise bundan üç beş sene evvelkine göre daha ziyade alışılmış ve açılmış olan Türkçülük elbette bundan az zaman sonra iyice anlaşılacak, Türk dili de bu suretle ağır yüklerden kurtulacak” ([Atalay], 1918: 114).

Ocak mecmuasında dilin tasfiyesi hakkındaki bu tartışmalar Besim Atalay’ın ithamlarından sonra da bir süre daha devam eder. Namdar Rahmi’nin 15. sayıda Besim Atalay’a hitaben kaleme aldığı yazıda “risaleye pek yeknesaklık vermekte olan bu lisan münakaşasını uzatmamak için hürmetlerimi takdim ile sözümü kesiyorum” dedikten sonra Besim Atalay’ın daha sonra yayımladığı “Dilimiz Nasıl Yükselir” ve “Lisanda Tedahül” başlıklı yazılarına cevap verilmez. Böylece mecmuada dilin tasfiyesi üzerine tartışmalar son bulur. Gerek dilin gelişmesi gerekse de tasfiyesi üzerine kaleme alınan bu yazılarda dönemin Türkçü aydınlarının dil konusundaki hassasiyetini görmekteyiz. Dil üzerine yazılarda ağırlıklı olarak Gökalp’in fikirlerinin benimsendiği görülmektedir. I. Dünya Savaşı devam ederken gerçekleşen bu tartışmalar Millî Mücadele sonrası kurulan devletin dil politikalarının şekillenmesinde etkili olacaktır. Örneğin Cumhuriyet döneminde yabancı kelimelerin tasfiyesi “Öz Türkçe” kelimelerin inşa edilme süreci bu dönemden tevarüs eden bir arayışın yansımasıdır.

5. “Ocak” Mecmuası ve Folklor

XIX. yüzyılda başlayan millîleşme süreciyle birlikte folklor kavramı Osmanlı aydınlarının ilgi alanına “dil”, “millet”, “vatan” ve “medeniyet kavramlarıyla birlikte girmiştir (Öztürkmen, 2006: 19). Yazı dili ile konuşma dilini birleştirerek herkesin anlayabileceği bir dil oluşturmak isteyen Türkçü aydınlar aynı zamanda milletin gizli kalan değerlerini de ortaya çıkarmak istemişlerdir. Çünkü “halka doğru” ilkesi çerçevesince millî kültürün öne çıkarılması sadece dil ile sınırlı kalmaz. Bu durum Türk aydınına halkın içindeki millî kültür unsurlarını bulup çıkarması görevini yüklemiştir. Dönemin aydınına göre bunun için Anadolu’ya gidilmesi gerekmektedir. Çünkü Anadolu yıllarca ihmal edilmiş okuma-yazmanın düşük olduğu bir coğrafyadır. Büyük çoğunluğu köylerde yaşayan Anadolu’da halk saf, bozulmamış ve dış etkilere maruz kalmamıştır. Folklorun en önemli taşıyıcıları bunlardır.

Ocak mecmuası hem Türkçü dergi hem de taşra dergisi olmasından dolayı Konya folkloru araştırmalarına sayfalarında fazlasıyla yer vermiştir. *Ocak* mecmuası için gelenek-görenekleri araştırmak sadece millet için değil milleti meydana getiren bireyler için de önemlidir. Midhat Şakir “An’anelerin Kıymet-i İçtimaîyesi” yazısında an’anelerin fert üzerindeki olumlu etkilerinden ve ferdin cemiyetle olan ilişkilerini şekillendirdiğinden şöyle bahseder:

“Fert, infiradî hayatından çıkıp da içtimaî hayatına geçtiği zaman onu cemiyetin bir takım reviyet edilmesi lâzım gelen-akıdeleri sarar, bu akıdeler ne kadar adî ve bayağı bir şekilde bulunursa bulunsun içtimaî ferd üzerinde derin tesirleri vardır.

Her cemiyet efrâdında bu içtimaî mevzualara esâsata karşı görülen rabita, ecdâddan, teselsülen kendisine kadar sürüklenip gelen irsî, naklî bir rabita olup ölmüş bir mevcûdiyetin yadigârıdır. Bu suretle fert içtimaî, mensup olduğu kavmin, an’aneleri, âdetleri, kanunları içinde asırların terâkûmat neticesi yoğrulur ve cemiyetin şahsiyetini iktisap eder. Cemâât da böyledir. Bu günkü içtimaî hayatta dünkü ölmüş cemiyetin ruhu vardır. Onun tesirleri mahsustur. Bu kabul, inkâr değildir.” (Midhat Şakir, 1918: 116-117).

Midhat Şakir gelenek, görenek ve âdetleri milletleri diğer milletlerden ayıran unsur olarak görür. Bu yüzden bunları “akvamın mümeyyizleri” şeklinde niteler. *Ocak* mecmuasında ise

“Konya’nın Mahsus Âdetlerinden “Şivlik”, “Artık Görülmemeye Başlamış Törelere (Hacı Karşılama)” başlıkları altında bölgenin adetlerinden ikisi tanıtılarak kayda geçirilmiş olur.

Ocak mecmuasındaki folklor çalışmalarında çocuk oyunları ve atasözleri derlemeleri üzerinde ayrıca durulmuştur. Bu iki alanda yapılan çalışmalar mecmuada oldukça fazla yer tutmaktadır. Çocuk oyunları üzerine araştırmalar dünyada 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren etnolog ve antropologların öncülüğünde başlamıştır. 19. yüzyıl sonu 20. yüzyılın başı itibarıyla yapılan bu çalışmaların temelinde “kaybolmaya yüz tutan kültürel bir yaratı olan çocuk oyunlarının dikkatlice derlenmesi ve saklanması gerektiği” düşüncesi vardır (Özdemir, 2001: 18). Çünkü çocuk oyunları millî kültürün kökenleri hakkında bilgiler vermektedir. Oyunlardaki söz varlığı ile toplum hayatı hakkında bilgi milletleşme sürecinde önemli bir unsurdur. Bu konuda Metin And şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

“Önce oyun terimlerinin incelenmesi bizi bu sözcüklerin kökündeki anlamlarına götürebilir, böylece oyunlardaki bu sözcükler yoluyla oyunun kendisinin eski işlevi ve toplumdaki yeri saptanabilir. Oyunların kendileri de böyle bir araştırmayla kökündeki işlevinin saptanması bakımından ilginç sonuçlar verecektir. Sözelimi Anadolu’da yaygın olan Dokuz Taş ya da Dokurcun oyununun Kırgız Kazaklarında ve Özbeklerde fal için kullanılan bir işlevi vardı. Kumalak denilen taşlar dokuz yere ayrılarak fala bakılıyordu. Gene Anadolu’da çok yaygın olan aşık oyununun kökenine inildiğinde, Türk göçebelerinin aşık kemiği ile fal açtıklarını öğreniyoruz. Nitekim aşık kemiğinin bu işlevinin bugün Anadolu çocuk oyunları içinde bir ölçüde korunmuş olduğunu görüyoruz” (And, 1993: 147).

Ocak mecmuasındaki çocuk derlemelerinin temelinde de gelenek, görenek ve âdet derlemelerinde olduğu gibi bunların tespit edilerek kayda geçirilme ihtiyacı ön plandadır. “Millî Oyunlar” başlığı altında yayımlanan bu derlemelerde yedi tane çocuk oyunu tespit edilmiş; fakat bu oyunlardan sadece altı tanesinin ismi belirtilmiştir. Bunlar; “Ev Bulamadım Çıra İle, Kibrit İle”, “Dar Sokakta Pabucum Kaldı”, “Elle Kozağı”, “Eşim Eşim”, “İğne Düştü Şuraya”, “İnce Minare”dir. Adı belirtilmeyen yedinci oyun erkek çocukları tarafından sekiz on kişi ile oynanmaktadır. “Sivas’ın Zara ilçesinde ‘Çıtma Pabuç’ adıyla bilinmekte ve kız çocukları tarafından oynanmaktadır” (Bozdoğan, 2006: 132).Oyunlarda millî kültüre ait unsurların tespiti yapılırken diğer taraftan oyunun çocuğa katkıları hakkında da kanaatler dile getirilir. Örneğin; derlemeci H. Ragıp “Elle Kozağı” oyunuyla ilgili şu tespitte bulunur: “Bu oyun çocuklarda bilhassa nişancılık hevesi uyandırır ve dikkat kuvvetini tenmiye, vücuda sürat ve çeviklik bahşeder” (H. Ragıp, 1917: 31-32).

Çocuk oyunları gibi atasözleri de insanın ait olduğu kültürel kimliğin bir taşıyıcısı olarak folklor sahasında önem arz etmektedir. Öyle ki “folk-lore” terimini Osmanlı Türkçesine aktarıldığında ortaya çıkan “hikmet-i avam” tabirinin Osmanlı kültüründe var olan “durub-ı emsal” yani atasözü anlamında kullanılmaktadır (Öztürkmen, 2006: 28). Dönemin aydınlarından olan ve 1911’de *Peyam* gazetesi edebî ilavelerinde “Folklor” başlığı altında seri makaleler yayımlayan Rıza Tevfik atasözleri üzerinde hassasiyetle durur. Ona göre atasözleri, bir milleti tanımada o millet hakkında yazılan tarihi kaynaklardan daha kapsamlı ve değerlidir:

“Bu durub-ı emsâlin tahkikini kendine iş güc edinen meraklılar Avrupa’da nadir değildir; bu merak erbabı filologların bir kısmını, bir sınıfı mahsusunu teşkil ederler. Yani bu bir meslektir. Hem de bir milletin mizacına, ahlakına, nusûs-ı âmâline hakkıyla muttalî olabilmek için –filolojinin bu kısmı- en emin bir vasıta. Tarih gibi ekseriya meddah, bazen garazkâr, çok defa gafil veyahut yalancı, nadiren pervâsız hak-gû ve merd bir şahid-i nâkil değildir. Bir sözün işaret-i edâ ve delâlet-i mânâsıyla bir adamın samimi vicdanına infâz-ı nazar edebilen ve en gizli niyetleri keşfeyleyen, mizacı uryan gören fatûn müstantiklere ve psikologlara benzer. Aynı şemâil-i seciye müteallik iki darb-ı meseli karşılaştırarak, aynı milletin ahlakında ve binaenaleyh mizâcında hâsıl olan tagayyürâtı görür ve görmek de meslek erbabı için güç değildir” (Akt. Ünal, 2009: 62-63).

Avrupa’daki araştırmalar gibi *Ocak* mecmuası da atasözü derlemelerini kendine iş gücü edinir. Kültür birliğinin sağlanmasında ve muhafazasında önem arz eden atasözleri mecmuada yayımlanır. “Ata Öğütleri” başlığıyla Ahmet Nushi tarafından yapılan derlemeler, 7. sayıdan itibaren “Atalar Sözü” başlığı altında Ahmet Necati ile birlikte neşredilir. (4. sayıda 28, 7. sayıda 20, 8. sayıda 19, 9. sayıda 20, 10. sayıda 16, 11. sayıda 19 olmak üzere toplamda 122 atasözü tespit edilir.)

Ocak mecmuasını dönemin diğer Türk Ocağı dergilerinden ayıran özelliği ise özel sayı çıkararak tek dergi olmasıdır (Bozdoğan, 2006: 42). 31 Mart 1918 tarihli 14. sayısını “Nüsha-i Fevkalade” olarak çıkararak *Ocak* mecmuası, okuyucuya şöyle takdim edilmiştir:

“Ergenekon bayramı şerefine çıkarılan bu fevkalade nüshamız, millî irfanımızın büyük hâmisî, gençliğin şefik ve kerim atası azimkâr valimiz, Muammer Beyefendi Hazretlerine nâçiz bir takdime-i hürmettir” ([İsimsiz], 1918: 105).

“Ergenekon” özel sayısının yayımlandığı 1918 yılı I. Dünya Savaşı’nın tüm şiddetiyle devam ettiği bir dönemdir. Bu süreçte *Ocak* mecmuasının bir sayısını Türklüğün kurtuluşunu temsil eden Ergenekon’a ayırması üzerinde durulması gereken bir konudur. Osmanlı aydınları için “Türk” kavramı iki temel anlama sahiptir. Birincisi etnik bir anlam taşırken, ikincisi tahkir ve tezyif edici bir anlam taşımaktadır (Lewis, 2001: 451). Fakat 19. yüzyılın sonundan itibaren kavrama yüklenen anlam milliyetçilik akımının etkisiyle dönüşüme uğrar. Özellikle, 1908 sonrası İttihat ve Terakki Fırkası’nın iktidara gelmesi ve yaşanan Balkan Savaşları Türkçülük akımının güçlenmesine sebep olmuştur. Bu dönemde “güçlenen Türkçülük akımı, köken arayışı ile birlikte Türk mitolojisinden aldığı bazı motiflerin çağdaş dünyada yeniden canlanmasını sağlamıştır” (Çelik, 2021: 185). Bu yönelim ve canlandırma gayretleri millî kimliğin oluşum sürecidir. “Türk uluslaşmasında bu süreç, Türkistan, Turan, Anayurt, Altay, Tanrı Dağları, Orhun, Bozkurt ve Ergenekon gibi semboller etrafında gelişti” (Oğuz, 2010: 40).

Ayrıca “Ergenekon” hem Türklüğün kadim millî bayramı olan Nevruz’u hem de *Ocak* mecmuasının yayımlandığı savaş ortamında zafere olan inancı temsil etmektedir. Kapağında Ergenekon’dan çıkışı temsil eden gravürlerin⁵ yer aldığı “Nüsha-i Fevkalade”de ilk yazı Ergenekon’u anlatan Süleyman Necati’ye aittir. Necati bu yazısında halkın millî heyecanlara ihtiyaç duyduğundan, bunun eksikliğini gidermek için Anadolu’da hâlâ izleri de bulunan Ergenekon’un bayram olarak kutlanılmasını ister (Süleyman Necati, 1918: 105-107). Süleyman Necati’nin bu yazısı, Ergenekon’un bir efsaneden ibaret olduğu ve millî bayram olarak kutlanamayacağını iddia eden *Sabah* gazetesine karşı bir tepkidir (Aydın, 2008: 84). *Türk Sözü* gazetesi Konya’da gerçekleşen Ergenekon bayramı kutlamalarından ve Konya Türk Ocağı’nın kutlamalardaki önderliğinden şöyle bahseder:

“Dünkü Cuma günü Konya, Türklüğün pek eski bir gününü muhteşem bir ihtifal ile yaşadı. Daha sabahleyin vusta saat onda halk, bu büyük millî bayramı kutlamak için Alaaddin Tepesi’ne koşuyor, insan kitlelerinden tepe adeta görünmüyordu. Zevali saat bir buçuğa doğru, erkân-ı vilâyet, ümera-i askeriye, bil-umum mekatib talebe ve talebatı ihtifal merasim mahallini teşrif ettiler. Saat iki buçukta merasime ibtidar edildi. İhtifali tertip eden Konya Türk Ocağı Heyet-i İdaresi namına Başbuğ Ahmet Necati Bey tarafından bir nutuk irad ve bu günün kutsiyeti tebcil edildikten sonra millî kıyafeti hamil bir heyet tarafından ‘Ergenekon’ bestesi pek ahenktar bir surette teganni edildi. Müteakiben Sultanî, Dârü’l-Muallimîn, merkez inas ve Şehit Muhtar Bey talebe ve talibelerinden bazıları tarafından nutuklar ve şiirler okundu. Badehu heyet-i idareden Edip Raşit Bey belîğ bir hitabe verdi ve kalkan oyunları ve Sultanî talebeleri tarafından terbiyevî jimnastikler yapılarak millî çalgının ve sanayi bandosunun terennümleri arasından buradaki merasime hitam verildi. Heyetler, mektepler ve ahali, Alâeddin Tepesi’nden avdetle Hükümet Meydanına gelindi ve İttihat ve Terakki Kulübünde Türk Ocağı ziyaret olundu. Burada Türk Ocağı Kâtib-i Umumisi Mithat Şakir Bey bugünün

⁵ Bknz. Ek-1.

büyükliğünden ve bu gibi ananevî günlerin içtima hayatlarındaki tesirat-ı milliyesinden veciz ve samimi bir lisanla bahsetti ve genç hatip, zairiyete Ocağın teşekkürlerini arz ile nutkuna hitam vererek kürsüyü istikbalin vatan yavrularına terk etti. Müteakiben İttihat ve Terakki inas kısmı talebelerinden birkaç hanım tarafından şiirler ve nutuklar okunarak alkışlandı” (Aydın, 2008: 77).

Ergenekon bayramı kutlamalarında konuşma yapan Edip Raşit’in *Ocak* mecmuasında da “Ergenekon” şiiri yayımlanır:

“Bu gün demir dağı delen bozkurdun
Türk iline han olduğu bir gündür;
Bugün bize yol gösteren o kurdun
Kafasının altınlanıp bayrağa
Sokulduğu bir gündür.”

Birleştirdi beş ulusu Oğuz Han,
Devlet kurdu Asya’da o Hakan
O cihangir Atillalar, Cengizler
Bu milleti yükseltmeği kurdular
Yurtlarına altın taht kurdular
Doğruluğa uzanan her mızrağa
Ellerini vurdular.” (Edip Raşit, 1918: 114)

“Ergenekon” dönemin popüler şiir başlıklarındadır. Ziya Gökalp’in “Ergenekon” (1914) adlı şiiri, Ömer Seyfettin’in “Ergenekon’dan Çıkış, Yeni Gün” (1914) şiirleri bu hususta dönemin ruhunu yansıtmaları bakımından önemlidir. Ergenekon ve bozkurt imgesi Türk milliyetçiliğinin sembollerinden birine dönüşerek Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Öyle ki “Ulu önder Atatürk, 1. Emisyon grubu banknotlar arasında 5 ile 10 liralık kâğıt paralara Bozkurt resmini bastırmıştır. Ayrıca İstanbul Darülfünunu’nda (Üniversitesi) 1924 yılında kurulan Türkiyat Enstitüsü’nün amblemi de meşale tutan Bozkurt olmuştur” (Özkan, 2009: 265).

Uluslaşma sürecinin ilk adımlarının atıldığı bu dönemde *Ocak* mecmuasının çıkarmış olduğu bu özel sayı, ulusal kimliğin ifadesi hususunda önemlidir. Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’de de milliyetçilik insanları köken arayışına yönlendirmiştir. Aslı köklerinin Türkistan coğrafyasında arayan Türk aydınlar hem mitoloji alanında araştırmalar yapmış hem de mitolojik öğeleri sanata çevirmişleridir. Mitolojinin sanata çevrilmesi konusunda Ziya Gökalp dönemin sanatçılarına rol model olmuştur.

“Tanzimat’tan sonra eski medeniyet sisteminin dayandığı inanç, kıymet ve müesseselerin çökmesi karşısında, Türk aydınlarının da aynı ihtiyaçla hareket ederek toplumun isteklerine veya kendi ruhi temayüllerine uygun fikirler ve semboller aradıkları görülür. Bunlardan bazıları, Batı medeniyetinin muhtelif devirlerine ait örnekleri benimsemişler, bazıları Ziya Gökalp’te olduğu gibi İslamlıktan önceki Türk dinine ve şamanizme gitmişler, daha başkaları ise en iptidai inançları ve mitleri yeniden diriltmeye çalışmışlardır” (Kaplan, 1999: 50).

Gökalp şiirlerinde Bozkurt, Ergenekon, Oğuz Han, Turan, Kızıl Elma gibi sembollerden faydalanarak kolektif bir mit meydana getirmiştir (Kaplan, 1999: 69). Gökalp’in bu teşebbüsleri Türk kültürel kodlarından Türk millî kimliğinin inşasını gerçekleştirmektir. *Ocak* mecmuası da bu özel sayısı ile Gökalp’in başlattığı millî kimlik inşa sürecine taşradan katkıda bulunmuştur. Ayrıca ümmet kimliğinden millî kimliğe geçiş isteği artık Anadolu’da da yayılmakta ve yüksek sesle dile getirilmektedir.

SONUÇ

Osmanlı için 19. yüzyılda başlayan Batılılaşma süreci beraberinde yeni kimlik oluşturma gereksinimini doğurmuştur. Özellikle II. Meşrutiyet’in ilanı sonrası siyasi ve toplumsal alanda yaşanan değişimlerle çok partili hayatın başlaması ve basın alanında sansürün kalkması yeni kimlik üzerine tartışmaların önünü açmıştır. Bu tartışmalarda Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi dönemin popüler fikir cereyanları kendi tahlil ve tespitlerini yaparak arzu ettikleri kimliğin çerçevesini çizmişlerdir. Dönemin Batıcı, İslamcı ve Türkçü aydınları vasıtasıyla gerçekleştirilen bu değerlendirmelerde Bâbîâli hem siyaset hem de basın alanında önemli bir merkez olmuştur.

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Balkan Savaşları’nın yarattığı sarsıntı ve gayrimüslim unsurlar ile Türk olmayan Müslümanların ülke aleyhine tutumları fikir cereyanları arasında Türkçülüğü ayrı bir konuma taşımıştır. Başlangıçta Osmanlıcılık ve İslamcılık fikirlerini benimseyen İttihat ve Terakki Fırkası da yaşanan gelişmeler sonucunda Türkçülüğü kendine rehber edinmiştir. İttihat ve Terakki Fırkası’nın 23 Ocak 1913’te iktidarı tamamen ele almasıyla Türkçülük hem siyasi hem de kültürel alanda kendine daha fazla yer bulma imkânı yakalamıştır. Nitekim 1908 sonrasındaki *Bilgi Mecmuası*, *Genç Kalemler*, *Halka Doğru*, *Türk Sözü*, *Millî Tetebbûlar*, *Yeni Mecmua* gibi Türkçü yayınlar döneminin önemli yazarlarını çevresinde toplamıştır. Tabii ki bu mecmuaların ön plana çıkmasında dönemin Türkçü dernekleri; Türk Derneği, Türk Bilgi Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Ocağı gibi kuruluşların önemi de ziyadesiyle fazladır.

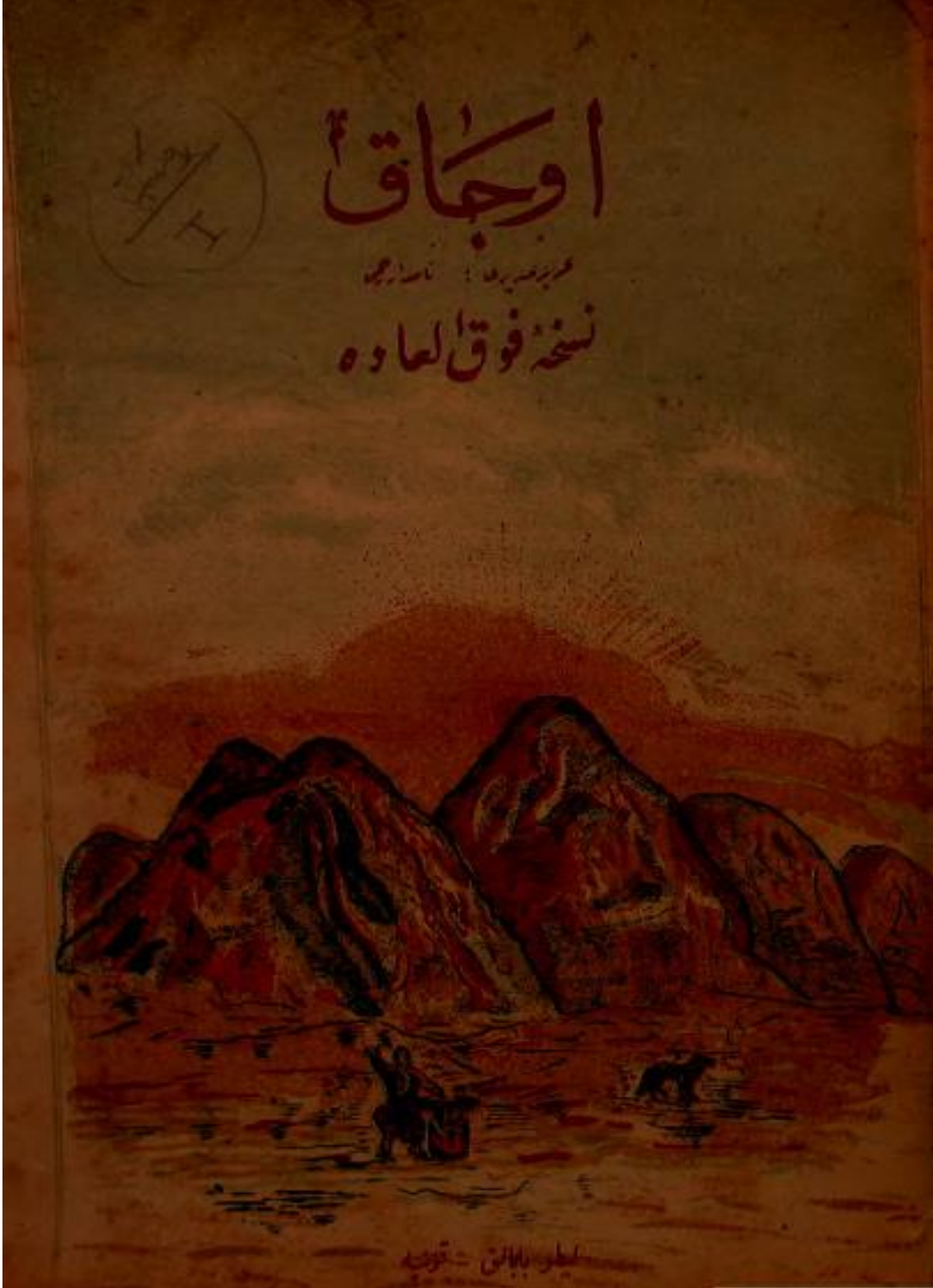
1912’de kurulan Türk Ocağı kuruluşundan bir süre sonra Anadolu’da da şubeler açarak teşkilatlanmıştır. Açılan bu şubeler ile Türkçülük, hem Anadolu sathında daha fazla yayılma imkânı bulmuş hem de şubelerin çıkarmış olduğu mecmualar sayesinde kültürel bir mahfil oluşturmuştur. Türk Ocağı’nın taşrada çıkarmış olduğu mecmualardan biri de *Ocak* mecmuasıdır. Konya Türk Ocağı şubesinin yayımlamış olduğu mecmua Konya’nın ileri gelen yazarlarını bünyesinde barındırmakla birlikte dil ve folklor alanında yaptığı çalışmalarla ön plana çıkmıştır.

Ocak mecmuasının dil alanındaki yazılarında Türk dilinin korunup gelişmesi ve sadeleşmesi meseleleri üzerinde durulur. Genellikle Gökalp’in dil hakkındaki görüşlerinin benimsendiği yazılarda millî bir kimlik yaratılabilmesi için öncelikle dil üzerinde egemenliğin kurulması gerektiği fikri dile getirilir. Bu nedenle de aydın ile halk arasında üslup farkının ortadan kaldırılması ve herkesin anlayabildiği ortak bir dile olan ihtiyaç vurgulanır.

Folklor üzerine kaleme alınan araştırmalarda öncelik toplumun sahip olduğu kültürel unsurların belirlenmesidir. Çünkü dönemin aydınlarına göre halk Türklüğü muhafaza edip gelecek nesillere aktaran bir kaynak olarak görülmüştür. Bu sebeple mecmuada Konya’nın sahip olduğu gelenek, görenek ve adetleri derlenmiştir. Aynı zamanda bu dönemde filolojinin bir yan alanı olarak görülen atasözlerinde yine halkın muhafaza ettiği arkaik kelimeler aranır. *Ocak* mecmuası da bu nedenle sayfalarında atasözü derlemelerine yer vermiştir. Gerçekleştirilen bu çalışmaların temelinde folklor ile milliyetçilik arasında kurulan bağın etkisi vardır.

Ocak mecmuasının dil ve folklor alanında gerçekleştirmiş olduğu bu çalışmalarda millî bir kültür yaratma gayreti vardır. Çünkü *Ocak* mecmuasının yayımlandığı 1917-1918 dönemi Osmanlı’nın fiilen nihayete ermeğe başladığı bir zamandır. Bu süreçte *Ocak* mecmuası “Ergenekon” özel sayısı gibi faaliyetlerle hem halka umut aşılama hem de ümmetten millete geçişin haberini vermektedir. Ayrıca *Ocak* mecmuası dil ve folklor temelli içeriği ile Cumhuriyet’in ilanından sonra kurulan Halkevi dergilerinin ilk nüvesi olma özelliğine sahiptir.

EK-1

KAYNAKÇA

- [Atalay], Besim (1918). “Türk Dilinin Başına Gelenler”, *Ocak*, S.14, s.113-114.
- [Onat], Naim Hazım (1918). “(Lisanda Tasfiye) Münasebetiyle”, *Ocak*, S.12, s.97.
- Ahmet Necati (1917). “Lisanımız”, *Ocak*, S.1, s.6-7.
- Ahmet Necati (1917). “Maksat ve Meslek”, *Ocak*, S.1, s.1.
- Akan, Aysun; Kocabaşoğlu, Uygur (2019). *Mütareke ve Milli Mücadele Basını: Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve “Mahşer”in 100 Atlısı*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akifoğlu, Mazhar (1942). “İdealist Ziya Gökalp”, *Türk Yurdu*, S. 5-6, s.183-185.
- Akşin, Sina (1998). “Siyasal Tarih (1908-1923)”, *Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, İstanbul: Cem Yayınları.
- Akşin, Sina (1998). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Akyüz, Kenan (1986). “Türk Ocakları”, *Belleten*, S.196, s.201-228.
- And, Metin (1993). “Kültürler Kavşağında Oyun ve Oyun Nesnelerinin Tarihi”, *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arabacı, Caner; Ayhan, Bünyamin; Demirsoy, Adem; Aydın, Hakan (2009). *Konya Basın Tarihi*, Konya: Palet Yayınları.
- Atalay, Ahmet Necati (1948). “Jübile”, *Konya*, S. 113, s.12-13.
- Aydın, Hakan (2008). *İttihat ve Terakki Mekteplerinin Yapısal Özellikleri Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Baydar, Mustafa (1968). *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, İstanbul: Mentesh Kitabevi
- Bodur, Neslihan (2016). “Ufk-ı Âtî Mecmuası Üzerinde Bir İnceleme”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 4, s.159-171.
- Bozdoğan, Ahmet (2006). *Türk Ocağının Taşra Dergileri*, Ankara: Türk Ocakları Ankara Şubesi.
- Çelik, Adil (2021). “Türk Romantizmi ve Bir Uygulama Alanı Olarak Türk Mitolojisi (1908-1923)”, *VIII. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: Kesit Yayınları.
- Doğan, Mehmet (1977). “Basın”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.1, s.314-335.
- Duru, Kâzım Nami (1955). “Türk Ocakları’nın Yarını”, *Türk Yurdu*, S.244, s.838-840.
- Edip Raşit (1918). “Ergenekon”, *Ocak*, S.14, s.114-115.
- Gürsoy, Ülkü (2008). “II. Meşrutiyet Dönemi Dergileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Doğu-Batı Dergisi*, S.46, s.207-221.
- H. Ragıp (1917). “Elle Kozağı”, *Ocak*, S.4, s.31-32.
- Heyd, Uriel (1979). *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (1999). *Şiir Tahlilleri 2 (Cumhuriyet Devri Türk Şiiri)*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karatay, N. Rahmi (1954). *Geçti Bor’un Pazarı*, Ankara.

- Karpat, Kemal (1963). “The Peoples’s Houses In Turkey Establishment And Growth”, *The Middle East Journal*, S. 17, s.55-67.
- Karpat, Kemal (2008). “İttihad ve Terakki Cemiyeti 31 Mart 1909 Ayrım Noktası ve Cumhuriyet’e Mirası”, *Doğu-Batı Dergisi*, S.46, s.25-33.
- Lewis, Bernard (2011). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Arkadaş Yay.
- Midhat Şakir (1918). “An’anelerin Kıymet-i İçtimaiyesi”, *Ocak*, S.14, s.116-117.
- Oğuz, M. Öcal, (2010).“Türkiye’de Mit ve Masal Çalışmaları veya Bir Olumsuzlama ve Tektipleştirme Öyküsü”, *Millî Folklor*, S. 8, s.36-45.
- Oktay, Ahmet (2001). “Dergicilik Ruhü”, *Kitaplık*, S.50, s.172.
- Okyar, A. Fethi (1980). *Üç Devirde Bir Adam*, haz. Cemal Kuntay, İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Öksüz, Yusuf Ziya (1995). *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Önder, Mehmet (1949). *Konya Matbuatı Tarihi Matbaalar-Gazeteler-Dergiler-Muharrirler-Kitaplar*, Konya: Konya Halkevi Yayını.
- Özcan, Mustafa; Koçer, Gizem; Küçük, Sena (2016). *Genç Kalemler'in Makes-i Efkârı Bir Dergi -Ufk-ı Âtî-*, Konya: Palet Yayınları.
- Özcan, Mustafa; Koçer, Gizem; Küçük, Sena (2016). *II. Meşrutiyet Konya'sında Bir Dergi -Şahâb-*, Konya: Palet Yayınları.
- Özdemir, Nebi (2001). “Prof. Dr. Şükrü Elçin ve Türk Çocuk Oyunları Araştırmaları”, *Millî Folklor*, S. 52, s.17-23.
- Özkan, İsa (2009). “Ergenekon Destanı Hakkında”, *Türk Yurdu Dergisi*, C. 29, S. 265, s. 43-47.
- Öztürkmen, Arzu (2006). *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Polat, N. Hikmet (2002). “Türkiye’de Yerel Basının Gelişimine Kısa Bir Bakış”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 12, s. 7-25.
- Polat, N. Hikmet (2011). “II. Meşrutiyet Devrinde Türkçü Yayın Organları”, *Türk Yurdu*, S.284, s.52-82.
- Polat, N. Hikmet (2020). “Yeni Lisan’da Divan Edebiyatı Eleştirisi”, *Türk Dili Dergisi*, S.821, s.18-29.
- Sarıнай, Yusuf (1994). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları*, İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Süleyman Necati (1918). “Ergenekon”, *Ocak*, S.14, s. 105-107.
- Toprak, Zafer (1984). “Fikir Dergiciliğinin Yüzyılı”, *Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Tunaya, T. Zafer (2000). *Türkiye’de Siyasal Partiler III*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turgut, Pembe (2010). *Konya “Türk Sözü” Gazetesi (1917–1918)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.

Ünal, Sacit (2009). *Rıza Tevfik ve Halk Bilimine Katkıları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya.

Ziya Gökalp (1914), *Kızıl Elma*, İstanbul: Hayriye Matbaası.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Şimşek, Yaşar (2021). “Kamuran Şerif [Saru]’in Yeni Kalem Dergisindeki Hikâye ve Tiyatroları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 448-466.

Yaşar ŞİMŞEK*

Kamuran Şerif [Saru]’in *Yeni Kalem* Dergisindeki Hikâye ve Tiyatroları Üzerine Bir Değerlendirme**

An Assessment of Kamuran Serif [Saru]’s Stories and Theatres in *Yeni
Kalem* Magazine

ÖZ

Yeni Kalem, 6 Ekim 1927-5 Nisan 1928 tarihleri arasında Orhan Seyfi [Orhon] idaresinde çıkarılan edebî, içtimai bir mizah dergisidir. Haftalık olarak yayımlanan ve 25 sayılıklı bir yayın hayatı olan dergide imzalı, imzasız birçok şair ve yazarın türünleri yayımlanmıştır. Bu isimlerden biri de daha çok tercüme faaliyetleriyle bilinen Kamuran Şerif [Saru]’tir. Yazar, edebiyat tarihinde tercüme eserleriyle tanınmış olsa da devrinin bazı dergi ve gazetelerinde hikâyeleri, tiyatroları, şiir tercümelemeleri, inceleme ve eleştiri yazılarıyla görülmüştür. Bu çerçevede yazarın Cumhuriyetin ilk yıllarında eski harflerle çıkarılan *Yeni Kalem* mecmuasında on dört hikâyesiyle birlikte güldürü tarzında düzenlenmiş üç tiyatro metni yer almıştır. Dolayısıyla çalışmada, bugün edebiyat çevrelerinde adı neredeyse hiç anılmayan Kamuran Şerif’in *Yeni Kalem* mecmuasındaki metinleri üzerinden bir hatırlatma yapılarak edebiyat tarihindeki yeri ve edebî yönü ile ilgili bir çıkarımda bulunulmuştur. Bu kapsamda yazıda öncelikle süreli yayınların edebiyat tarihimizdeki önemine değinilmiş, *Yeni Kalem* dergisinin çıkış süreci ve amacı, şekil ve içerik özellikleri, yazı kadrosu hakkında birtakım bilgiler verilmiştir. Ardından Kamuran Şerif’in yazı faaliyetleri ve eserleriyle ilgili açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra yazarın *Yeni Kalem*’de yayımlanan hikâye ve tiyatro türündeki metinleri içerik, tema, dil, anlatım, üslup yönünden incelenmiş, metinlerin edebî yönü ve değeriyle ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kamuran Şerif, *Yeni Kalem*, edebî mizah dergisi, hikâye, tiyatro.

ABSTRACT

Yeni Kalem is a literary, social, and humorous magazine published between 6 October 1927 and 5 April 1928 under the leadership of Orhan Seyfi [Orhon]. Signed and unsigned works of many poets and writers were published in this weekly magazine consisting of 25 issues. One of these people is Kamuran Serif [Saru], who is mostly known for his translations. Although he was usually known for his translations, he was also known for his stories, theatres, poem translation, and criticisms in some magazines and newspapers of his time. The author has three humorous theatrical texts with his fourteen stories in the *Yeni Kalem* magazine, which was published with Ottoman Turkish scripts in the first years of the Republic. In this respect, this study discusses the place and literary aspects of Kamuran Serif, whose name is rarely mentioned today, by reminding his texts in *Yeni Kalem* magazine. The study discusses the place and importance of periodicals in our literature, then provides information about the publication process, purpose, shape, and content features of *Yeni Kalem* magazine and the authors. Then, it discusses Kamuran Serif’s writing activities and works. It also

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
yasar.simsek@gop.edu.tr ORCID: 0000-0002-9389-4984

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 10.11.2021 Kabul Tarihi: 27.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1021991

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

examines the author's stories and theatrical texts published in *Yeni Kalem* in terms of content, theme, language, expression, and style, thus assessing the literary aspect and value of the texts.

Keywords: Kamuran Serif, *Yeni Kalem*, literary humor magazine, story, theatre.

GİRİŞ

18. yüzyılda yenileşme hareketleriyle birlikte matbaanın gelişi, Osmanlı-Türk toplumunun çehresini pek çok yönden değiştirmiştir. Başlangıçta bir tepkiyle karşılaşmış olsa da matbaanın giderek yaygınlaşmasıyla birlikte farklı türlerdeki kitaplar, eserler yayımlanmaya başlamış, özellikle Tanzimat döneminden itibaren gazete ve dergi gibi süreli yayınlar yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemin edebî oluşumu Tanzimat edebiyatının önemli temsilcilerinin (Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa vb.) gazetecilik yönleri bu devirde çıkan süreli yayınların güncel ve sosyal meseleler yanında edebiyatla iç içe olmasına imkân vermiştir. Aynı zamanda süreli yayınlar Tanzimat dönemiyle beraber okur ve edebiyat dünyası arasında bir araç olmuş ve bu dönemde özellikle gazeteler edebî hayatın bir parçası hâline gelmiştir (Önertoy, 1981: 85).

Servet-i Fünûn dönemiyle birlikte edebî faaliyetler açısından gazetelerin yerini yavaş yavaş dergiler almış ve güncel edebiyatın nabzı dergilerde atmaya başlamıştır. Bu dönem itibarıyla dergiler, edebî türlerin yayımlandığı, romanların tefrika edildiği, edebiyatla ilgili konuların tartışıldığı, edebiyatçıların boy gösterdiği kültür ve sanat ortamları olmaları açısından özel bir öneme sahiptir. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde de gazete ve dergi gibi süreli yayınlar edebî türlerin ve eserlerin yayımlanmasında, pek çok şairin, yazarın edebiyat dünyasına kendini tanıtmada ve toplumsal değişimin/dönüşümün yansıtılmasında etkin bir rol oynamıştır. Meriç'in (1992: 101) "hür tefekkürün kalesi" olarak tanımladığı dergiler insana, topluma dair meseleleri yansıtması ve geçmişin kültürel mirasını gelecek kuşaklara aktarması bakımından geçmişten bugünlere uzanan bir köprü vazifesi görmektedir. Aynı zamanda "kültür, sanat-edebiyat dergileri, bir milletin, bir ülkenin kültürel hayatını, geçmişteki edebî mahfillerin, muhitlerin atmosferini ve edebî dalgalanmaları, fikir hareketlerini takip edebilmek açısından önemlidir" (Karataş, 2018: 82). Bu bakımdan geçmiş yaşantıların anlaşılmasında, estetik duyuşun/düşünüşün oluşturulmasında, duyguların ifadesinde, edebiyat türlerinin yaygınlaşmasında, edebiyatçıların kendilerini tanıtmada ve yetiştirmesinde dergilerin yadsınamayacak katkıları vardır.

Mizah dergileri özelinde bakıldığında ise oldukça köklü bir geçmişe, zengin bir birikime sahip mizah dergiciliğiyle -1869'da Türkçe olarak yayımlanan ve müstakil olarak çıkarılan ilk mizah dergisi *Diyojen*'den itibaren- ülkenin sorunlarına, siyasal ve sosyal hayatına/tarihine mizahi ve eleştirel bir üslupla değinilmiştir. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan özgürlük ortamında sayıları hızla artan mizah dergilerinin erken Cumhuriyet döneminde ise dönemin toplumsal koşullarından ve yeni siyasi ortamın şartlarından dolayı seyrekleştiği görülmektedir. Ayrıca bu yıllarda yayımlanan mizah dergilerinin büyük çoğunluğu edebî ve içtimai yönüyle öne çıkmaktadır. Dergilerde mizahi bir anlatımla günlük meselelere, sosyal konulara, edebî türlere ve ürünlere ağırlıklı olarak yer verilir. Bu anlamda yazıya konu olan Kamuran Şerif'in yazı kadrosunda yer aldığı *Yeni Kalem*, erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan edebî ve sosyal içerikli bir mizah dergisi olması hasebiyle öne çıkar. Dergi her ne kadar bir mizah mecmuası olarak takdim edilmiş olsa da gerek yazı kadrosundaki isimler gerekse muhtevada yer verdiği

türler açısından edebî yönüyle de dikkati çeker. Dergide, savaşın yaralarının sarıldığı ve yeni yönetim anlayışının anlamlandırılmaya çalışıldığı bir dönemde siyasal eleştirilerden ziyade insan ve toplum merkezli bir yaklaşımla sosyal yaşamdaki bozukluklar, çözümler, bireysel duygular, yozlaşan insan ilişkileri daha çok edebî türler vasıtasıyla eğlenceli ve eleştirel bir üslupla anlatılmıştır.

1. Yeni Kalem Dergisi Hakkında

Yeni Kalem, 6 Teşrinievvel (Ekim) 1927-5 Nisan 1928 tarihleri arasında İstanbul'da haftalık olarak çıkan edebî, içtimai bir mizah dergisidir.¹ Cumhuriyetin ilk yıllarında çıkan ve 25 sayılı bir ömrü olan derginin bütün sayıları eski harflerle yayımlanmıştır. İmtiyaz sahibi ve idari sorumlusu devrin tanınmış şair ve ediplerinden Orhan Seyfi [Orhon]'dir. Haftanın Perşembe günlerinde çıkan dergide edebî türlerle birlikte aktüel haberlere, sosyal konulara, siyaset ve mizah içerikli yazılara yer verilmiştir. İdare yeri İstanbul Babıali Caddesinde özel bir daire olan derginin 1-2. sayıları Matbaa-i Ebüzziya'da, 3-11. sayıları Terakki Matbaasında, 12-25. sayıları da Marifet Matbaasında çıkmıştır (Ener Su, 2017: 282). Derginin ilk ve son sayıları renkli iç sayfaları ise siyah beyaz olarak basılmıştır. Dergide anlatılan meselelere ve işlenen konulara uygun düşen karikatürlere/resimlemelere yer verilmiştir.

Derginin her sayısındaki kapakta o günlere dair önemli sosyal ve siyasal olayları ihtiva eden karikatürlere ve birkaç cümlelik açıklamalara yer verilmiştir. Söz gelimi derginin birinci sayısının kapağında künye bilgileri sunulduktan sonra "İstanbul'un kurtulduğu gün: 6 Teşrinievvel 1923" ifadesi kullanılarak bir karikatüre yer verilmiştir. Karikatürde elleri zincirli diz çökmüş bir kadın ve ayakta bu zincirin bir halkasını koparmış asker üniformalı bir adam [muhtemelen Gazi Mustafa Kemal] yer almaktadır. Arka planda da deniz ve şehir görseline yer verilerek İstanbul'dan bir görünüm sunulmuştur. Karikatürün altında ise "İstanbul- ne ben, ne çocuklarım bunu unutmayacağız!" sözüne yer verilmiştir. Böylelikle İstanbul'un düşman işgalinden kurtuluşuna atıfta bulunularak milletin bağımsızlığına ve hürriyetine kavuşması kadın, asker [Gazi Mustafa Kemal] ve İstanbul bir karede görselleştirilerek anlatılmıştır.²

¹ *Yeni Kalem* dergisi, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Salah Cimcoz ve Celal Esat [Arseven]'in önderliğinde 21 Ağustos 1324 (3 Eylül 1908)–16 Haziran 1327 (29 Haziran 1911) tarihleri arasında 130 sayı çıkarılan edebî mizah mecmuası *Kalem*'in devamı niteliğinde olmasa da onu örnek alan bir dergi olarak düşünülebilir. Zira her iki dergi Perşembe günleri yayımlanmış olup muhteva açısından (türler, konu, tema) da birtakım benzerlikler gösterirler. Ayrıca her iki derginin yazı kadrosunda Hüseyin Suat [Yalçın]'ın adına rastlanır.

² Derginin diğer sayılarının kapağında sunulan karikatürlerde de o yıllara dair gündelik yaşamdan kesitlere, haberlere sosyal ve siyasi olaylara yer verilmiştir. Örneğin ikinci sayının kapağında "Son şimendifer kazasından sonra" başlığının altında İsmet Paşa'nın şimendiferini kıran bir çocuğa kızması karikatürleştirilirken, üçüncü sayıda Halk Fırkasının kongresine, dördüncü sayıda Gazi Mustafa Kemal'in halka sesleniş anına ve Cumhuriyeti temsilen dikilen anıtın Türk gençliğine armağan edilmesine, beşinci sayıda kapağında milletvekillerine Ankara'da ev yaptırılacağı haberine ve bununla ilgili bir görsele yer verilmiştir. Derginin kapağında yer alan karikatürlerle içerikte yer alan metinler ve yazılar arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır. Kapak sayfalarında yer alan karikatürler o günlere dair önemli olaylara ve haberlere dikkat çekmek amacıyla konulmuş intibai uyandırmaktadır.

Şekil 1- Yeni Kalem dergisinin 6 Teşrinievvel (Ekim) 1927 tarihli ilk sayısının ön kapağı

Derginin ilk sayısında imzasız olarak yayımlanan “*Kalem*’e Dair” başlıklı sunuş yazısında idareciler yeniliğe vurgu yaparak nasıl bir yol izleyeceklerini, nelere dikkat edeceklerini açıklamışlar, devrin matbuat ortamını, kalem/yazı anlayışını eleştirmişlerdir:

“Kârilerimiz affetsinler, biz *Kalem*’de böyle eski usul nezaket ve hatırşinaslık gösteremeyeceğiz. Bir dereceye kadar sağı solu kollamakla beraber uluorta gideceğiz. Kör kadılıktan korkuyoruz; fakat ‘evet efendim’ mevkiine düşmek de hiç istemiyoruz. Şayet elimizdeki *Kalem* diken gibi bazılarının gözüne batacak olursa şimdiden söyleyelim ki kabahat bizde değildir. Çünkü biz *Kalem*’imizi dosdoğru tutmaya ahdedtik. Bu su-i tesadüf bizim sakarlığımızdan ziyade muhatabımızın şaşılığından ileri gelecektir. (...) Hâlbuki bizim ‘kalem’imiz bütün manasıyla hürriyet ve teceddüt aşığıdır. Hele atalet ve meskenetle hiç alışverişi yoktur. Bilakis işi gücü köşede bucakta hâb-ı gaflete dalanlara iğne gibi batıp onları daldıkları uykudan uyandırmak, gözlerini dört açtırmaktır” (İmzasız, 1927: 1).

Öte yandan derginin onuncu sayısı 8 Kânunuevvel 1927’de çıkarıldıktan sonra yayına iki hafta ara verilmiş ve on birinci sayı 29 Kânunuevvel 1927’de çıkarılmıştır. Bu konuyla ilgili on birinci sayıda “Haftanın Dedikodusu” başlıklı yazıda derginin yayıma ara verdiği iki haftalık sürede *Cem* dergisiyle birleştiği bilgisi verilmiş, söz konusu sayıdan itibaren tekrar müstakil olarak yayın hayatına devam edeceği ve sayfa sayısının arttırılacağı belirtilmiştir (İmzasız, 1927: 1). Derginin 5 Nisan 1928’de 25. sayısı yayımlanmış ve bu sayıyla birlikte yayın hayatı noktalanmıştır.

Özetle *Yeni Kalem* idarecileri yayın ilkeleri konusunda sağı solu gözetmeden dosdoğru bir yol tutacaklarını belirterek miskinliğe ve tembelliğe düşmeden kalemlerini hürriyet ve teceddüt uğrunda oynayacaklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca herhangi bir ayırım yapmadan ve nezaketi bırakmadan yeni şeyler üretme çabası içinde olacaklarını dile getirmişlerdir. Hikâye, şiir, tiyatro, fıkra, musahabe, tenkit gibi türlere ve yazılara yer veren derginin geniş bir okuyucu kitlesine ulaştığını söylemek zordur. Ancak sürdürülen hayat ve aktüalite çevresinde günlük olayları, sosyal meseleleri yergiye ve eğlenceye dayalı bir anlayışla dile getirdiği için belli bir okuryazar kitlesinin ilgisini gördüğü belirtilebilir.

2. *Yeni Kalem* Dergisinin İçerik Özellikleri

Yeni Kalem sayfalarında sanat, edebiyat ve kültür faaliyetleriyle birlikte içtimai içerikli bir dergi olması açısından devrin sosyal ve siyasal konularına, güncel haberlerine sıkça yer verilmiştir. Aynı zamanda bir mizah dergisi olması hasebiyle toplumsal aksaklıklara değinilmiş, politikacılar ve idareciler eleştirilmiş olup yazılarda mizah ve hiciv öne çıkarılmıştır. Her sayıda yayımlanan şiirler, hikâyeler, yazılar gazete haberleri resim ve karikatürler kullanılarak desteklenmiştir. Derginin yayın tutumuna bakıldığında Cumhuriyet devrimlerine ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya olumlu bir bakış söz konusudur. Ancak diğer siyasiler ve yöneticilerin (İsmet İnönü vb.) ise zaman zaman yerildiği görülmektedir. Bunun yanında devrin edebiyat, matbuat ortamına da eleştiriler getirilerek edebiyatın ve sanatın tekâmülü için birtakım fikirler ileri sürülmüştür. Bu çerçevede kimi şair ve yazarlar da hicvedilmiştir. *Yeni Kalem* üzerine özenli ve oylumlu bir çalışmaya imza atan B. Gülçin Gündoğan derginin geniş çerçeveli yayın anlayışı ve zengin içeriği hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunur:

“*Yeni Kalem* dergisinde siyasî ve sosyal konular oldukça fazla yer tutmuştur. Dergi mizah dergisi olduğundan dolayı da dönemde meydana gelen olaylar, o dönem siyasileri ve sosyal yapı eleştiri yağmuruna tutulmuştur. Yayımlanan yazılarda hiciv ve yergi fazlaca yer almıştır Dergi genel itibari ile Mustafa Kemal Paşa'yı ve yaptıklarını destekler nitelikte bir imaj çizmiştir. Tüm bunların yanı sıra kadın-erkek ilişkileri, kadının sosyal hayattaki konumu, aile yaşantısı, aşk, eğitim, ahlak, dünya siyaseti, ekonomi, Yahudi ve Ermeni kişilerin yer aldığı konular, dergide yayımlanan yazıların en önemli konularından olmuştur. Dergide, edebî konular üzerinde de zaman zaman tartışmalar yapılmıştır. Yakup Kadri'ye yönelik çeşitli yorumlarda bulunulmuştur. Bunun yanı sıra isim verilmeden de başka şair ve yazarlarda eleştirilmiştir. Edebiyatın ve sanatın nasıl gelişeceğine dair çeşitli fikirler de dergide yer alan diğer bir konudur. Dergide yer alan tüm bu konulara rağmen din ile ilgili konular *Yeni Kalem* dergisinde fazla yer tutmamıştır. Dergide din konusuna özel olarak değinilmese de dergide bulunan çeşitli yazılarda ve şiirlerde bir takım dini terimlere, kavramlara yer verilmiştir. Şiirlere konu olan Ramazan günleri ve din adamları eleştirilmiştir. (2014: 14).

Dergide hikâyeler ve fıkralar ağırlıkta olmakla birlikte şiirlere, tenkit ve mizah yazılarına da yer verilmiştir. Edebî meselelere dair tartışmalar yapılmış, edebiyatçılarla yapılan mülakatlar da dergi sayfalarına taşınmıştır. Ayrıca toplumsal meselelere sayfalarını açan dergide “İstanbul Postası” başlığı altında İstanbul'un bazı sorunlarına değinilmiş, dönemin siyasal ve sosyal olayları tenkit edilmiştir (Gültekin, 2010: 230).

Yeni Kalem dergisinde en çok yer verilen tür olan hikâyelerdeki konu ve temaların gündelik hayattan gözlemlerin ve sosyal meselelerin etrafında kümелendiği görülmektedir. Hikâyelerin yazılış tarihleri dikkate alındığında bu durumun gayet olağan olduğu söylenebilir. Cumhuriyetin ilk yıllarının toplumsal görünümü, yapılanma aşamasındaki kurumlar, zihniyet değişimi ve

fertlerin durumu hikâyelere yansır. Bireysel konulardan ziyade sosyal hayatın yansımaları ve buna bağlı olarak toplumsal temalar ön plana çıkar. Aile kurumu, evlilik, kadın-erkek ilişkileri, yozlaşma, para hırsı, ölüm, intihar, psikolojik rahatsızlıklar, ahlaksızlık, zenginlik, işsizlik, yoksulluk, riyakârlık, sahtekârlık, şöhret budalalığı, dedikodu, talihsizlik, hırsızlık gibi konu ve temalar ağırlıklı olarak işlenir (Gündoğan, 2014: 19). Hikâyelerde sosyal hayatın, bireysel yönü daha çok kadın-erkek, karı-koca ilişkilerinden hareketle ele alınmış; bireylerin yaşadığı yozlaşma ve çözülme mizahi ve eleştirel bir üslupla anlatılmıştır.

Hikâyeden sonra en fazla yer verilen tür olan fıkralar ise dergide “nükteler” ve “dedikodu” başlıkları altında yayımlanmıştır. Konu sınırı güdülmeyen fıkra metinlerinde alay ve yergi ön plandadır. Dönemin siyasetçileri ve onların eşleriyle birlikte şair ve yazarlar ağırlıklı olarak fıkralara konu edilir. Dergide az sayıda yayımlanan şiirlerde eski, halk ve Batı şiirinden etkilenmeler göze çarpar ve bireysel konular ağırlıklı olarak işlenir. Aşk, dinî duygular, pişmanlık, çocukluk, hatıralar, hiciv, musiki gibi izlekler şiirlerde öne çıkarılır. Tenkit yazılarında ise devrin sosyal, siyasal ve edebiyat olayları eleştirilirken güldürü tarzında kaleme alınan tiyatro metinlerinde gündelik hayattan alınan meseleler etrafında insan ve kadın-erkek ilişkilerinde karşılaşılan olağan ve ilginç durumlar gülünç bir edayla anlatılmıştır.

3. Yeni Kalem'in Yazar ve Şair Kadrosu

Yeni Kalem dergisinin sahibi ve idari sorumlusu daha önceki yıllarda da mizah ve edebiyat dergileri çıkarmış olan Orhan Seyfi [Orhon]'dir. Derginin şair ve yazar kadrosuna bakıldığında ise ekseriyetinin kendi devirlerinin tanınan isimlerinden oluştuğu görülmektedir. Yayımlanan türlerin ve yazıların büyük kısmı -alay, yergi, hiciv içerdiğinden olsa gerek- müstear isimlerle ve imzasız olarak yayımlanmıştır.

Yeni Kalem'in yazar kadrosunda Fazıl Ahmet [Aykaç], Faruk Nafiz [Çamlıbel], Yusuf Ziya [Ortaç], Selami İzzet [Sedes], Reşat Nuri [Güntekin], Mahmut Yesari, Kamuran Şerif [Saru], Süleyman Bahri, Halil Nihat [Boztepe] isimleri öne çıkmaktadır. Ayrıca V(a) N(u), Şeytan Çekici, Filozof, Fiske, Hikâyecibaşı, Kedi, Kıvılcım gibi müstear imzalar da yazar kadrosu içinde yer almışlardır. Gündoğan (2014: 16), dergideki Fiske müstearının Orhan Seyfi [Orhon], V(â) N(û) müstearının da Vâlâ Nureddin'e ait olduğunu belirtir.

Derginin şair kadrosunda ise Orhan Seyfi [Orhon], Fazıl Ahmet [Aykaç], Abdülbaki Fevzi [Ulubay], Hüseyin Rifat, Halil Nihat [Boztepe], Âşık Garip gibi isimlerle birlikte Gâve-Zalim, Kalender ve “Nefi-i Zamane” müstearların şiirleri yayımlanmıştır. Dergide şiirleri çıkan müstear isimlerden “Gâve-i Zalim”i Hüseyin Suat [Yalçın], “Kalender”i Faruk Nafiz [Çamlıbel], “Nefi-i Zamane”i ise Ali Hadi kullanmıştır.

3. Kamuran Şerif'in Edebî Yönü ve Yazı Faaliyetleri

Edebiyat tarihinde daha çok tercüme faaliyetleriyle bilinen Kamuran Şerif, *Kara Sinan*, *Güneş*, *Yeni Kalem*, *Papağan*, *Ayda Bir* gibi eski ve yeni harfli dergilerde yayımlanan farklı türlerdeki yazılarıyla görülür. Hikâye başta olmak üzere şiir tercümelemleri, mensureleri, tiyatroları, eleştiri ve inceleme yazılarıyla dikkati çeker. Yazarın çalışmada üzerinde durduğumuz *Yeni Kalem* dergisinde on dört hikâyesiyle birlikte güldürü/komedi tarzında üç tiyatro metni yer almıştır. Bunun yanı sıra *Papağan* dergisinde “Bir Çift Eldiven Yüzünden”, “Bir Günah Şampiyonu”, “Bir Yanlışlık Yüzünden” ve “Kadın İntikamı” adlarını taşıyan dört hikâyesi

yayımlanmıştır (Sağlam, 2015: 84). *Güneş* mecmuasında ise sırasıyla “‘Hamlet’ Temsili Münasebetiyle”, “Romantizm”, “Alman Romantizmi”, “İngiliz Romantizmi”, “Victor Hugo Âşık”, “Çekoslovakya’nın Muasır Romancıları”, “Sinema Sanat mıdır Değil midir?” “Fikret’in Rahlesi Karşısında” ve “Emile Zola Elim Bir Kaza Neticesinde Nasıl Öldü?” başlıklı yazıları çıkmıştır (Bulut, 2010: 184-185). Yazılarında sanat, akım, roman teorisi, şiir, şair, tiyatro, sinema gibi birbirinden farklı meselelere eğilen yazar, edebiyata/sanata dair bilgi birikimini ve eleştiri/inceleme konusundaki yetkinliğini göstermiştir. Bunda özellikle o yıllarda edebî yayınlarda ve faaliyetlerde öne çıkan Fransızca ve İngilizce gibi iki yabancı dili bilmesinin etkisi büyüktür. Bu anlamda onun yazıları hem edebiyat eleştirisi hem de edebiyat tarihi açısından kıymetlidir.

Dergilerde edebî ürünleri ve yazıları yayımlanmış olsa da Kamuran Şerif edebiyat çevrelerinde tercüme faaliyetleri ve çeviri eserleriyle tanınmaktadır. Yazar ilk olarak *Ayda Bir* dergisinde Pierre Louys’in *Bilitis’in Şarkıları* eserinden beş şiiri “Şarkı”, “Saçlar”, “Kadın!”, “Yoldan Geçen” ve “Kavga” adlarıyla Türkçeye tercüme eder (Cinsler, 2021: 100). Daha sonra İngiliz edebiyatından birçok eseri eski ve yeni harflerle Türkçeye çevirerek Türk edebiyatına katkıda bulunur. Yazarın bu alandaki ilk çalışması 1927’de Devlet Matbaasında *Danimarka Prensi Hamlet* adıyla basılan William Shakespeare’in meşhur eseri *Hamlet*’tir. Aynı yıl Hakkı Süha [Gezgin] ile birlikte Charles Dickens’in ilk romanını *Mister Pickwick’in Maceraları* adıyla Türkçeye tercüme eder. İngiliz edebiyatından tercüme faaliyetlerini sürdüren yazar, 1928’de Rudyard Kipling’in *Captains Courageous* adlı eserini *Cesur Kaptanlar* adıyla çevirir.

Kamuran Şerif’in yukarıda bahsettiğimiz eski harfli çevirileri dışında yeni/Latin harflerle yayımlanan çeviri kitapları da bulunmaktadır. Yazar yeni harflerle ilk olarak 1931’de Fransız romancı ve tarihçi Auguste Bailly’in iki romanını *Neron: Bir Cihanın Can Çekişmesi* ve *Kleopatra: Tarihte Meşhur Kadınlar* adlarıyla Türkçeye aktarır. 1948-1951 yılları arasında ise William Makepeace Thackeray’e ait üç ciltlik tarihi romanı *Henry Esmond (I-II-III)*’ün çevirisini tamamlar. Diğer yandan yazarın yabancı dillerden Türkçeye tercüme dışında Türkçeden İngilizceye de bir çevirisi bulunmaktadır. 1949 tarihli *The Guide of Ankara* adını taşıyan bu çeviri, Nurettin Can Güleklî’nin turistlere yönelik çıkardığı *Ankara Rehberi* adlı şehir/ülke tanıtım kitabıdır. Bunların dışında yazarın *Çiplaklar Diyarında* (1948) adıyla telif bir romanı da yayımlanmış ancak bu eser ilgi görmemiştir. Kamuran Şerif’in yabancı dil bilgisinin, roman ve tiyatro çevirilerinin yazarlık birikimine katkıda bulunduğu söylenebilir. Özellikle dergilerde yayımlanan hikâyelerinde, edebiyata ve romana dair eleştiri yazılarında yabancı dilden okuduğu romanların, hikâyelerin ve kuramsal yazıların etkisi vardır.

4. Kamuran Şerif’in Yeni Kalem Dergisindeki Hikâye ve Tiyatroları

Kamuran Şerif’in *Yeni Kalem* dergisinde on dört hikâyesiyle birlikte bir-iki perdelik komedi (güldürü) tarzında düzenlenmiş üç tiyatro metni yayımlanmıştır. Hikâyelerinde daha çok gündelik hayata yönelen yazar, kadın-erkek ve insan ilişkileri etrafında aile, evlilik, talihsizlik, hastalık, ahlaksızlık, yozlaşma, zenginlik, şöhret budalalığı, yalan, sahtekârlık, ruhsal bozukluklar gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Tiyatrolarında da hikâyeleriyle benzer şekilde aktüel konulardan, insan ilişkilerinden hareketle dedikodu, yalancılık, bencillik ve ruhsal sıkıntılar üzerinde durmuş; eğitici ve eğlendirici bir üslupla toplumun aksayan yönleri için bir farkındalık oluşturmaya çalışmıştır.

4.1. Hikâyeler Üzerine Değerlendirmeler

Yeni Kalem dergisinde öne çıkan ve en çok yayımlanan tür hikâyedir. Dergide toplamda kırk sekiz hikâyeye yayımlanmış ve bu hikâyelerden on dördü Kamuran Şerif imzasıyla çıkmıştır. Yayımlanma sırasına göre yazarın hikâyeleri şöyledir: “Hudâyinâbit”, “Velinimet”, “Meşhur Olmak Belası”, “Zenginlik Bu”, “Uğurlu Hediye”, “Çiçek Düşmanı”, “Kabil-i Nakilhane Derken Nakilhane”, “Acaba Kimin Karnında?”, “Namus Meselesi”, “Ohhh!”, “Ne Sırdır Ne Hikmettir”, “Rehin” ve “Müzayaka.” Kamuran Şerif, hikâyelerinde eğlenceli ve eleştirel bir üslupla günlük hayattaki karşılaşılabilecek komik ve bir o kadar düşündürücü meseleleri ele almıştır.

Yazarın derginin birinci sayısında çıkan “Hudâyinâbit” isimli hikâyede, dans salonunda çalışan dansçının bir kadına tutulup onunla kaçması sonucu salon sahibi ve ortağı sahneye kimi çıkaracakları konusunda kara kara düşünürken oradan geçen ve sadaka isteyen bir dilenci imdatlarına yetişir. Dilencinin çocukluktan kalan ve fiziksel rahatsızlıklarından kaynaklanan istemsizce yaptığı tuhaf hareketler salon sahibi ve ortağının dikkatini çeker:

“Ortağı (Dilenciye): Ne yapıyorsun öyle?

Dilenci: Bir şey değil efendim. Çocukken annem beni beşikten düşürmüş. O zamandan beri üstümde böyle bir hal kalmış. Ara sıra gelir gider.

Ortağı: Mükemmel bir palag bütüm figürü. Olur, şey değil. (Dilenciye para verir. Adam bir ayağının üzerinde sekerek dışarıya çıkarken) Dur, baksana! Niye öyle ayağının üzerinde sekiyorsun?

Dilenci: Ayağımda nasır var da ondan.

Salon Müsteciri: Tam bir çarliston figürü” (Kamuran Şerif, 1927: 3).

Bu hareketleri dans figürlerine benzeten salon sahibi ve ortağı, müsamere için dilenciye elbise giydirirler ve kaçan dansçının yerine sahneye çıkarırlar. Dilenciye izleyiciye Amerika’dan gelen bir Rus dansörü olarak tanıtır. Ertesi gün dilenciyle mevsim sonuna kadar sahneye çıkması için sözleşme yaparlar. Hikâyede mizahi bir üslupla bir dilencinin fiziksel eksiklerinden ve rahatsızlığından dolayı yaptığı hareketlerinin onu tesadüfen iş sahibi yaptığı anlatılır. Salon sahibi ve ortağının, kaçan dansçı yerine dilenciye sahneye çıkararak insanları kandırmaları üzerinden bireysel yozlaşmanın boyutları ortaya konulur. Aynı zamanda bu kişiler üzerinden toplumdaki sahtekâr tiplerin varlığı okura hatırlatılır. Bu tip insanların maddi hırsları ve çıkarları için hasta, yardıma muhtaç insanları bile kullanabilecekleri gözler önüne serilir.

“Akıllanmanın Çaresi” adını taşıyan hikâyede ise doğuştan deli ve ahmak olduğunda düşünen ve bu hastalıktan kurtulmak isteyen bir adamın doktoruyla konuşmaları eğlenceli ve eleştirel bir üslupla aktarılmıştır. Doktor, kendisine muayene için başvuran adama balık tedavisi yapacağını belirtir. Balıkta bulunan fosforun dimağ için en iyi gıda olduğunu ve balık yemek suretiyle akıllanabileceğini söyler. Aynı zamanda hastaya balıkları kendisinden almasını şart koşar. Hasta, altı ay boyunca doktorundan balık satın alır. Altı ayın sonunda ise insanın balık yiyerek akıllanmayacağını kavrar ve doktorun kendisini kandırdığını düşünerek durumu doktoruna açıklar. Doktoru ise alaycı bir tavırla tedavinin işe yaradığını belirterek hastasını, “Susunuz azizim, bana karşı küfran-ı nimet de bulunmayınız. Yine çok talihli bir adammışsınız. Usulüm tam tesirini gösterdi. İnsanın balık yemekle akıllanmayacağını anlamanız tamamıyla akıllandığınıza delildir. Binaenaleyh mukavelemiz mucibince veriniz bakalım beş yüz lirayı!” (Kamuran Şerif, 1927: 10) diyerek hem teskin eder hem de anlaşmaları gereği hak ettiği parasını

ondan ister. Hikâyede meslek sahibi ve eğitilmiş kişilerin insanları kandırmasına dikkat çekilerek bireysel ve mesleki yozlaşma gözler önüne serilir. Aynı zamanda insanların anlamadan, tartmadan her şeye ve herkese inanmamaları gerektiği vurgulanır.

Kamuran Şerif, *Yeni Kalem* dergisinde birkaç hikâyesinde mizahi bir üslupla zengin insanların tuhafliklarını ele almıştır. Bu konuyla ilgili yazdığı “Velinimet” hikâyesinde lakabı Sırık olan Nuri adında oldukça uzun boylu bir kişi ile cilt hastalığı yüzünden saç, sakal dökülen Mısırlı zengin bir adamın garip ve gülünç ilişkisi konu edilmiştir. Sırık Nuri’nin mektep arkadaşının ağzından anlatılan hikâyenin başlangıcında on senelik bir aradan sonra Sırık Nuri’ye Beyoğlu’nda rastgelen mektep arkadaşı, onu bir süre takip eder. Bir yere girip oturunca da gidip yanına oturur. Küçüklüğünde oldukça fakir bir ailenin çocuğu olarak bildiği Nuri’nin giyimini, kuşamını, taktığı saati ve yüzüğü görünce bu durumdan şüphelenir. Ona bunun sebebinin her sormak istediğinde Nuri zamanı olmadığını söyleyip onunla konuşmaz. Merakı daha çok artsa da Nuri’nin tavırları nedeniyle onunla bir daha selamlaşmamayı düşünür. Son karşılaşmalarında onu görmezden gelir ancak bu kez Sırık Nuri onun koluna girer. Bir gazinoda bütün olan biteni kendisine anlatır. Mısırlı milyoner bir adamın görüntüsünden utandığı için fark edilmemek adına gittiği her yere kendisini götürdüğünden bahseder. Bundan para kazandığı için de bu adamın kendisinin velinimetini olduğunu itiraf eder:

“Bir cilt hastalığı neticesi olarak yüzünün bütün kılları dökülmüş. Ne kaş ne kirpiği ne saç kalmış. Zavallı adamcağız bu kusurundan dolayı mahcup mu mahcup. Kazara bir yabancı gözünü kendisine necâ etse yer yarılıp içine girecek kadar utanıyor. Düşün bir kere böyle bir adamın umumi bir yere, bir sinemaya, bir lokantaya bilhassa Tokatlıyan’ın camekânının önüne gidip oturmasına imkân var mı? İşte azizim tesadüf beni bu adamın karşısına çıkardı. Şimdi onun gölgesi gibi peşi sıra dolaşıyorum. Anca beraber kanca beraber... Ol tabi ben yanında iken ona kimse bakmıyor. Veli nimet de böyle rahat rahat gezmesine mukabil bana ayda elli masraf lirası ihsan ediyor. İşin sır ve hikmetini şimdi anladın mı?” (Kamuran Şerif, 1927: 6).

Hikâyede ironik bir anlatımla her ne kadar bir hastalık sebebiyle olsa da zenginlerin garip istekleri ve tuhaf kaygıları etrafında işsiz güçsüz bir adamın fiziki özellikleri sayesinde kolay para kazanmanın yolunu bulmasına değinilmiştir. Yazar, günlük hayatta karşılaşılan bu tuhaflik üzerinden insanların başka insanların eksiklerinden, rahatsızlıklarından yararlanarak kolay para kazanmasını düşündürücü ve eğlenceli bir üslupla anlatmıştır.

“Meşhur Olma Belası” hikâyesinde ise kadın-erkek ilişkileri etrafında insanların hilekârlıkları ve kadınların şöhrete olan merakı eğlenceli ve mizahi bir üslupla anlatılmıştır. Samiye ile adı verilmeyen kocasının evliliği etrafında kurgulanan hikâyede insanların zaaflarından yararlanmanın ve şöhret budalalığının boyutları mizahi bir aktarımla eleştirilmiştir. Kocanın ağzından anlatılan hikâyede öncelikle Samiye’nin şiire ve şairlere ilgisinden söz edilir. Bu ilgisini fark eden kocası da onunla evlenmek için önceden yazdığı şiirleri ciltleyerek yaklaşık otuz nüsha bastırır. Bu nüshalardan birini Samiye’ye takdim edip onu kandırır ve evlenmeye ikna eder. Samiye evlendikten sonra bu sefer kocasından roman yazmasını ister. Karısının zorlamalarıyla bir roman kaleme alan kocası bu eserini bütün kitapçıları dolaşsa da bir türlü okutmaya ve yayınlamaya muvaffak olamaz. Karısının şöhret için yanıp tutuştuğunu görünce onun gönlünü hoş etmek için kısa yoldan meşhur olmanın yollarını arar. Karısının adaya annesinin yanına gittiği bir yaz akşamında aklına birden bir hırsızlık olayı uydurmak gelir:

“Yatak odasının eşyasını alt üst ettim. İskemleleri, masaları da verdim. Camları kapadım. Nihayet tabancamı alıp pencereden dışarı birkaç el ateş ettikten sonra sokak kapısını aralık ettim. Kendim de güya bayılmış gibi sokağın ortasına boylu boyunca uzandım. Silah sesimi işiten konu komşu imdadıma koştu. Beni ayıltılar. Yüzü maskeli üç adamın gece yatak odama girdiğini tek başıma üç kişi ile boğuştuğumu ve nihayet haydutların firar ettiklerini anlattım. Ertesi gün vaka gazetelere aksetti. Bütün gazeteler evimin resmini dercettiler” (Kamuran Şerif, 1927: 10).

Hikâyenin sonunda kendi uydurduğu hırsızlık olayıyla meşhur olduğunu düşünen adama, karısı bu sefer de hazır fırsatını bulmuşken kendini unutturmaması için haftalık mecmualara üç azılı haydutla nasıl baş ettiğini anlatan bir tefrika yazmasını ister. Özetle hikâyede aile içindeki, karı-koca ilişkilerindeki tutarsızlıklara, çözümlere ve değer yitimlerine değinilerek erkeklerin hilebazlıkları, kadınların da şöhret tutkunluğu eğlendirici ve düşündürücü bir edayla aktarılmıştır.

Yazarın zengin insanların hayatını eğlenceli bir şekilde anlattığı bir diğer hikâyesi “Zenginlik Bu”da, bir süredir İstanbul’da ikamet eden ve uyku problemi yaşayan Mısırlı bir milyonerin uyumak için kendisine bir âlim tutup evinde konferans verdirmesi konu edilmiştir. Ahmet Fâkil Bey namındaki bu zengin adam, bir gün hayvanat mütehasşısı âlim Hasan Nâkil Bey’in bir konferansına denk gelmiş ve onu dinlerken hemen uykuya dalmıştır. Ahmet Fâkil Bey akşamları uyumakta zorlandığından özel kâtibini o konferansı veren âlimin evine gönderir. Ücreti karşılığında özel konferans vermesi için konağına davet eder. Konferansının beğenildiğini düşünen âlim, paradan ziyade bu ilgi ve alakaya sevinir: “Hususi bir muhitte bir zümre huzurunda konferans vermek teklifi. Hasan Nâkil Bey’i memnun etti, o gün akşama kadar notlarını tetkik ile vakit geçirdi” (Kamuran Şerif, 1927: 6). Milyoner akşam dokuzda bir otomobil göndererek Hasan Nâkil Bey’i evinden aldırır. Konağa gelince Ahmet Fâkil Bey “Derhal başlayınız. Bende tahammül kalmadı” diyerek âlimin hemen konferansa başlamasını ister. O esnada Hasan Nâkil Bey “Olur şey değil ne meraklı adam, işte zenginlik böyledir. En meşhur konferansçıyı evine çağirt yalnız şahsına mahsus bir konferans verdirip dinle” (1927: 6) diye aklından geçirir. Âlim konuşmaya başladıktan kısa bir süre sonra bir horultu işitir. Milyonerin kâtibi Necip Bey o esnada âlimin kulağına eğilerek konuşmasının yeterli olduğunu belirtir. Çıkarken de eline beş adet yüzlük banknot tutuşturur ve yarın yine aynı saatte aynı icraat için beklediklerini söyler. Hasan Nâkil Bey, karşısındakinin söylediklerine anlam veremediğini belirtince milyonerin özel kâtibi durumu “Ahmet Bey’e uyku uyumak gayet müşkül. Akşamları banyo yaptı. Doktor ilaç verdi. Ahmet Bey uyuyamadı. Amma velakin pazar ertesi akşamı sizin konferansı dinledi. Derhal uyudu. Mesele anlaşıldı” (1927: 6) diyerek açıklar. Hikâyede komik bir durum anlatılıyor gibi gözükse de zenginlerin parayla her şeyi yaptırılmalarına bir eleştiri getirilmiş, özellikle âlimlerin zenginler karşısındaki durumuna dikkat çekilerek toplumda kanayan bir yaraya değinilmiştir.

“Uğurlu Hediye” adlı hikâyede ise zengin aileler üzerinden toplumda görülen ahlaksızlıklara ve düzenbazlıklara değinilmiştir. Hikâyede Nâsir Bey ile eşi, köşklerine gittikleri ve bir ay yanlarında kaldıkları Remzi Bey ile karısının kendilerine çok misafirperver davranmalarına karşılık onlara bir hediye almayı düşünür. Birkaç gün düşündükten sonra maddi durumları elvermediği için ailenin çocuğuna kendi çocukluklarından kalma karagöz takımını hediye etmeyi kararlaştırırlar. Hediyeği Remzi Bey’in yazıhanesine yollarlar ve bir müddet sonra ondan oğullarının bu hediyeği çok sevdiğini bildiren bir mektup alırlar. Karı koca bu mektuptan sonra uzun bir süre zengin aileden haber alamaz. Nasir Bey bir zaman sonra ortak tanıdığı bir arkadaştan Remzi’nin oğlunun Karagöz oynatırken köşklerinin yanmasına neden olduğunu

öğrenir. Bu duruma oldukça üzülen karı koca, arkadaşlarının yüzüne nasıl bakacaklarını düşünmeye başlar. Nâsir Bey, bir gün tesadüf ettiği Remzi Bey'e mahcubiyetle köşklerinin yanmasından duyduğu üzüntüyü dile getirir. Remzi Bey ise o takımı hediye etmekle kendilerine çok büyük iyilik ettiklerini belirtir. Ardından da “zaten karım ne zamandan beri İstanbul'a geçmek istiyordu. Köşkü kaç defa satılığa çıkardık, talep zuhur etmedi. Kendi kendime: ‘Ah şu ev bir yansa da sigortadan alacağım para ile İstanbul'dan bir ev alsak’ diye dua ederdim. O karagözlerden dolayı on beş günden beri karı koca size nasıl dua edeceğimizi bilmiyoruz” (Kamuran Şerif, 1927: 7) diyerek arkadaşını rahatlatır. Hikâyede toplumdaki zenginlerin yozlaşan yönüne değinilerek insanların para, gösteriş ve dünya malı için türlü hilelere başvurmaları eleştirilir. Yazar bunu anlatırken bir tarafta maddi anlamda kıt kanaat geçinen aileyi samimi, güvenilir, dürüst ve iyi taraflarıyla öne çıkarır. Zengin aileyi ise kötü, sahtekâr ve ikiyüzlü yönleriyle dikkatlere sunar.

“Çiçek Düşmanı”nda ise Şâik adlı hikâyeye kişinin geçmişte yaşadığı talihsizlikler yüzünden çiçeklerden nefret etmesi hatıralar üzerinden eğlenceli ve eleştirel bir üslupla anlatılmıştır. Şâik, evlerine gelen misafir arkadaşının bahçede neden çiçek yetiştirmediğini sorması üzerine hayatında iki defa âşık olduğunu ve her seferinde izdivacının çiçekler yüzünden bozulduğunu söyler. Bu hikâyesinde yazar, diğer hikâyelerinde olduğu gibi kadın-erkek ilişkileri üzerinden günlük hayatta karşılaşılabilecek olaylara ve komik tesadüflere değinmiş. İnsanların hoş karşılanabilecek küçük yanlış anlamalara ve kusurlara tahammül edememeleri ironik bir anlatımla öyküleştirilmiştir.

“Kabîl-i Nâkilhane Derken Nakilhane” isimli hikâyede ise Avrupa'da tahsilini bitirip ülkesine dönen Muammer adında bir inşaat mühendisinin, sermayedarının bitip tükenmek bilmeyen isteklerinden dolayı çıldırma süreci anlatılmaktadır. Memleketine döndükten sonra Anadolu'ya geçen ve sokakları dolaşan genç mühendis, ülkesindeki mesken sorununun Avrupa'da gördüğü “kabîl-i nakil” (taşınabilir, devredilebilir) evlerin yapılması suretiyle çözüleceğini düşünür. Altı ay geceli gündüzlü çalıştıktan sonra düşündüğü/tasarladığı evlerin bir numunesini sermayedarına takdim eder. Sermayedar, bu numuneyi uzun uzadıya inceleyip mühendisi takdir eder. Fakat ondan daha küçük ve kullanışlı evler yapmasını ister. Sermayedar, mühendisin hazırladığı örnekleri daha küçük ev yapmasını gerektiğini belirterek beğenmemeye başlar. Oldukça insafsız bir adam olan sermayedar en son kendisinden cepte taşınabilecek bir ev isteyince mühendis itiraz etmeden çalışmaya başlar. Ancak eskisi gibi işine kendini vermez, saldırgan bir kimliğe bürünür. Sermayedarın üzerine gelmesinden oldukça bunalan mühendis, en sonunda bir marangozun üzerine bıçakla yürür. Durumun vahameti anlaşılınca mühendis ertesi gün akıl hastanesine yatırılır. Kamuran Şerif, bu hikâyesinde de insan ilişkilerini merkeze alarak para/güç sahiplerinin arzu ve isteklerinin insanı nasıl çıldırttığına, uçuruma sürüklediğine dikkati çeker. Eğitimli ve meslek erbabı insanların maddi kaynakların yetersizliği sebebiyle ehil olmayan kişilerin elinde oyuncak olmasına değinir. Böylelikle topluma ve devrinin güç/para sahiplerine keskin bir eleştiri getirir.

“Acaba Kimin Karnında?” isimli hikâyeye, Cârîh Bey adında bir doktorun parmağında olmayan nişan yüzüğünü ameliyat ettiği hastaların birinin karnında unuttuğunu sanması üzerinden kurgulanmıştır. Hikâyenin başında gün içinde on iki hastayı ameliyat eden doktor, gün sonunda yorgunluğunu nişanlısı Seher ile vakit geçirerek giderebileceğini düşünür. Muayenehaneden çıktıktan sonra doğruca nişanlısının evine gider. Yarım saat kadar konuştuğundan sonra Seher,

Cârih'in sol parmağında yüzüğünün olmadığını fark eder ve nerede olduğunu sorar. Cârih, nişanlısının öfkesi ve bir daha görüşmeme tehdidi karşısında buhrana kapılır. Ne yapacağını bilemeyen doktor, yüzüğün ameliyat ettiği hastalardan birinin karnında kalmış olabileceğini düşünür. Bu nedenle yüzüğünü kaybettiği gün ameliyat ettiği hastaların hepsini bir bir yeniden ameliyata alır. On birinci hastası da temiz çıkınca doktor, ameliyat etmediği son hastasının evine gider. Mısırlı bir prenses olan hastasının o sabah Kahire'ye hareket ettiğini öğrenir. Bunu üzerine ilk vapurla Kahire'ye giden doktor, prensese ulaşmak için onun peşinden birçok şehri, ülkeyi dolaşır. Bir türlü ulaşamadığı prensesi en sonunda İskenderiye'den İstanbul'a giden vapurda yakalar. Olan biteni anlatıp ameliyat konusunda ikna eder. Ancak o gece ansızın çıkan bir fırtınada bindikleri vapur bir kayığa çarpar ve batmaya başlar. İyi derecede yüzme bilen Doktor Cârih Bey, kara istikametine doğru yüzmeye başlar ve gücünün azaldığı bir anda sağ kolunu ileriye atarken parmağındaki yüzüğü fark eder: "Nihayet kuvveti kesildi. Sağ kolunu son bir gayretle ileri uzatırken gözü sağ elinin parmağında bir şeye ilişti. Bu mahut nişan yüzüğüydü. Zavallı operatör o gün nişanlısını ziyarete gittiği o meş'um gün dalgın bir zamanında yüzüğünü sol elinden çıkarıp sağ eline takmıştı" (Kamuran Şerif, 1927: 3). Bu hikâyede özellikle Doktor Cârih Bey'in tutum ve davranışları eleştirilerek doktorluk gibi hayati öneme sahip mesleği yürüten insanların işlerini çok daha dikkatli bir şekilde yapmalarına vurgu yapılmıştır. Ayrıca evlilik öncesinde kadın-erkek ilişkilerinin sağlam temeller üzerine kurulmasının gerekliliğine işaret edilmiştir.

"Namus Meselesi" hikâyesinde ise toplumdaki çürümeye, insanların sahtekârlıklarına ve para hırslarına değinilerek aile kurumunun yozlaşmasına ve insan ilişkilerinin bayağı bir hâl almasına dikkat çekilmiştir. Oğlunun evliliği öncesinde geçmişte yaşanan kardeşiyle ilgili üzücü bir olaydan dolayı şantaj yapılan ve kendisinden üç bin lira istenen Hulki Bey, istenen parayı vermek istemediği ve şantajların süreceğini düşündüğü için durumu müstakbel dünürü Hayrullah Bey'e açar. Bu itiraf üzerine dünürü artık durumu bildiğini ve susması için parayı kendisine vermesi gerektiğini söyler. Duruma şaşırın Hulki Bey, bu isteğe anlam veremez ve itiraz eder. Bunun üzerine dünürü şöyle cevap verir:

"-Ne münasebeti var mı a birader? Mesele gayet mühim, öyle şaka değil, bu namus meselesi! Böyle bir vakayı bilmezliğe gelip oğlunuza gül gibi kızımı veriyorum. Buna mukabil siz de üç bin lira feda edersiniz çok mu? Hem ben vallahi sizi yabancı tutmuyorum da onun için üç bin liraya sulh oluyorum. Ya maazallah vaka bizim hanımın kulağına gitse beş bin liranızı almadan katiyen yakanızı bırakmaz" (Kamuran Şerif, 1928: 3).

Hayrullah Bey'in söyledikleri birey, aile ve toplum merkezli yozlaşmayı gözler önüne serer. Şantaj yapan adam gibi o da kızının izdivacı üzerinden dünürünü tehdit eder. Kamuran Şerif, hikâyesinde toplum hayatını olumsuz yönde etkileyen tiplerin, ailelerin ve bireylerin varlığına işaret ederek toplumsal çürümeyi aile, çocuk, evlilik gibi kurumlar ve değerler üzerinden anlatır. Toplumun değer yargılarını sarsan sahtekâr, fırsatçı ve yozlaşmış tipleri tenkit eder.

Kamuran Şerif'in hikâyelerinde karı koca arasındaki çekişmeler ve tutarsızlıklar oldukça fazla yer tutar. Yazar hikâyelerde eşlerin birbirini anlayamamaları üzerinde sıkça durur. "Ohhh!" başlıklı hikâye bu tarza örnek gösterilebilecek metinlerden biridir. Seniha Hanım ve Numan Bey'in evlilik hayatının anlatıldığı hikâyede Seniha Hanım, kocasının her davranışına karışmakta âdeti ona çocuk muamelesi yapmaktadır. Numan Bey'in sigara içmesinden oturduğu koltuğa veya otururken ayağını uzatması gibi pek çok şeyine karışmaktadır. Numan Bey bir dakikacık

olsun rahat nefes alamaz. Numan Bey, birkaç günlüğüne de olsa rahat etmek için Mısır'daki kayınbiraderinin ağzından kendisine bir mektup yazar. Mektupta Numan Bey Mısır'a davet edilmektedir. Numan Bey mektubun arka kısmına güya unutarak eşine bir not yazar. Notta artık evi terk ettiğini ve kendisini bulamayacağını ifade eder. Seniha Hanım eve gelince kocasına Mısır'dan gelen mektubu okur ve mektubun arka yüzünde kendisine bıraktığı notu fark eder. Seniha Hanım bunun üzerine ilk vapurla kocasının peşinden Mısır'a gider. Numan Bey ise akşam evine gelir ve karısından birkaç günlüğüne de olsa kurtulmuş olmanın sevincini yaşar. Bu hikâyede karı koca arasındaki çekişmeler, birbirini anlayamama gibi konular mizah yoluyla ele alınır. Hikâyede özellikle aile ilişkilerinin nasıl olmaması gerektiği gözler önüne serilerek eşlerin birbirine karşı davranışlarında ölçülü olması gerektiği sezdirilir.

Tramvayda bulunmuş bir hatıra defterinden aktarılan “Ne Sırdır Ne Hikmettir” hikâyesinde sağlık sorunları sebebiyle kişilerin kullandıkları ilaçlar yüzünden yaşadıkları psikolojik rahatsızlıklar üzerinde durulmuştur. Hikâyede uykusuzluk problemi yaşayan ve iki aydır tedavi gören genç bir adam, kutu kutu ilaç almasına ve odasının küçük bir ecza deposuna dönüşmesine rağmen tedaviye hiçbir karşılık alamadığından yakınıdır. Bu konuda doktorundan da bir fayda görmediğini belirtir. Bir gün odasında şezlongunda uzanmış uyurken aldığı ilaçlar yüzünden tuhaf bir rüyaya dalar. Rüyasında bir morgda sevgilisi ve kendisinin cesetlerini yan yana görür. Daha sonra aynada kendine baktığında aynada gördüğü kişinin başka biri olduğunu fark eder. Cebindeki kimliğinin de Arin adında Ermeni bir vatandaşa ait olduğunu görür. Şaşkınlık içinde yürümeye başlar. Olup bitenlere bir türlü anlam veremeyen adam bir süre sonra intihar etmeyi aklından geçirir. Ancak üzerinde bir miktar parası olduğu için biraz eğlendikten ve parası bittikten sonra bunu yapacağını söyler. Bir müddet sonra sersem bir hâlde uyanan genç adam, doktorun verdiği afyonlu haplardan birinin sınırlarını bozduğundan şüphe eder. Kamuran Şerif bu hikâyesinde insan sağlığı üzerinden her devrin güncel ve mühim olan bir meselesine eğilmiş, insanların kullandıkları ilaçlar yüzünden ruh sağlığının bozulmasını öyküleştirerek ilaç ve tedavi konusunda bir bilinç oluşturmaya çalışmıştır. Her ne kadar hikâyede herhangi bir değini olmasa da hekimlerin hastalara yönelik tutumuna üstü kapalı eleştiri getirilmiştir.

“Rehin” isimli hikâyede ise evli kadınların mücevher ve pahalı hediye tutkunluklarına değinilerek sosyal eleştiri yapılmıştır. Hikâyede mühim bir sarrafîyenin müdürü olan Harim Bey'in borç para karşılığında rehin aldığı ve evlerindeki kasaya koyduğu gerdanlığı karısının evlilik yıldönümü hediyesini olduğunu düşünerek takması ve ardından gerdanlığın sahiplerinin de bulunacağı baloya gitmesi anlatılmıştır. Gerdanlığı kasadan alan kadının kocasına bıraktığı not, kadınların pahalı hediyelere, maddi şeylere ne denli meftun olduklarını göstermektedir:

“Sevgili kocacığım, izdivacımızın onuncu yıl dönümü münasebetiyle bana cidden muhteşem bir hediye almışsın. Ne kadar sevdiğimi, mesut olduğumu tarif edemem. Hele onu benden habersiz getirip kasamıza bırakmak suretiyle yaptığın sürpriz harika. Bu kadar incelik ancak senden beklenebilir. İnci aldığım zaman kasamızı kendi anahtarım ile açıp da yeni gerdanlığımı görünce kendi kendime sevincimden çocuk gibi zıp zıp sıçradım. Çok teşekkür ederim. “Onu herkese göstermek ihtiyacı ile yanıyorum. Onun için hemen taktım. Hem de ne güzel bir tesadüf oldu. Senin ne iyi bir koca olduğunu bu akşam bütün İstanbul öğrenecek. Teşekkür ederim kocacığım!” (Kamuran Şerif, 1928: 5)

Hikâyede mizahi ve tesadüflere dayalı bir anlatımla kadınların mücevher ve pahalı hediyeye düşkünlükleri ve bu merakları yüzünden eşlerini zor durumda bırakmaları tenkit edilmiştir.

Son olarak ironik ve mecazi bir adlandırmaya sahip olan “Müzayaka (Parasızlık)” adlı hikâyede karı-koca arasındaki konuşmalardan hareketle Türk toplumundaki aile yapısının denli bir çözülme yaşadığına dikkat çekilir. Kocanın hırsızlık yaparak geçimini sağladığı ailede bu durum eşi tarafından kanıksanmıştır. Çaldığı bir yüzüğü bozdurmaktan gelen kocası, evde eşine yüzüğü beklediklerinden düşük fiyata verdiğini söyleyince eşler arasında şöyle bir konuşma geçer:

“[Kadın] -Rezalet, diye haykırdı. Bu adeta soygunculuk.

[Koca]-Tabi soygunculuk ya.. Zaten kuyumcu demek hırsız demek.. Herifler dükkânlarında pusu kurmuşlar. Müşteri değil tuzağa düşecek adam arıyorlar. Bugün öyle küpe sokağa atsan elli altmış lira eder. Bu zamanda mal satan delidir. Satmak değil malını yok pahasına sokağa atmak” (Kamuran Şerif, 1928: 12).

Bu konuşmalar aile kurumundaki ahlaki ve sosyal çözülmeyi gözler önüne serer. Eşlerin devam eden konuşmalarında hırsızlığı bir iş kolu gibi benimsedikleri hatta bunun için zaman zaman Allah’a dua ve şükür ettikleri görülür. Bu husus dinî duyguların yozlaştığına ve inanç değerlerinin sömürüldüğüne işaret etmektedir.

Kamuran Şerif’in *Yeni Kalem*’de yayımlanan hikâyelerine genel olarak bakıldığında şöyle bir değerlendirme yapılabilir: Öncelikle yazar, dergide yayımlanan diğer hikâyelerde olduğu gibi hikâyelerini kısa tutmuş ve bir iki sayfayı geçmeyen metinler kaleme almıştır. Hikâyelerin adı/başlıkları içeriği, anlatılan meseleyi kapsayan, işlenen temayı sezdirenen ve metni temsil eden sözcük ve ifadelerden hareketle konulmuştur. Kurgu yönünden ise hikâyelerin oldukça basit ve karmaşık olmayan bir kurgulama tekniğiyle oluşturulduğu söylenebilir. Olay örgüsü yönünden incelendiğinde ise klasik/vaka hikâyelerinin ağırlıkta olduğu ve metinlerin vakaya dayalı “giriş-gelişme-sonuç” şeklinde üç aşamalı bir plan çevresinde karşılıklı konuşmalardan hareketle kurgulandığı tespit edilmiştir. Çoğu hikâyede merak unsuru ön plandadır ve bazı hikâyeler (“Kabîl-i Nakilhane Derken Nakilhane”, “Namus Meselesi”) beklenmedik bir şekilde sonlanmaktadır.

Hikâyeler genellikle kahramanların gözleme dayalı bakış açısıyla verilmiş olup olaylar ve durumlar ben/özne/kahraman anlatıcının ağzından anlatılmıştır. Bazı hikâyelerde yazar kendi gözlemlerini ve söylemlerini kişiler vasıtasıyla dile getirmiştir. Hikâyelerde şahıs kadrosu oldukça dardır, çoğu hikâye iki veya üç kişi üzerinden anlatılır. Kişiler gerçekçi bir şekilde çizilmiş olup günlük hayatta ve sosyal yaşamda karşılaşılabilecek tiplerden, Türk ailesi içinde görülebilecek fertlerden seçilmiştir. Aynı zamanda toplumun her kesiminden kişiler (dilenci, milyoner, mühendis, doktor, âlim, kuyumcu, karı koca) hikâyelere girmiştir. Genel itibarıyla tek boyutlu olan hikâye kişilerinin çoğunluğunu sosyal tipler oluşturmaktadır: Zenginler, geçimsiz karı-kocalar, lüks, şöhret, mücevher düşkünü kadınlar, dilenciler, işsizler, hırsızlar, dedikoducu tipler, meslek erbapları (doktor, mühendis, kuyumcu), sahtekâr ve yalancı tipler vb. gibi. Bunun yanında bazı hikâyelerde (“Velinimet”, “Çiçek Düşmanı”, “Kabîl-i Nakilhane Derken Nakilhane”, “Ne Sırdır Ne Hikmettir”) takıntılı, intihara meyilli ve ruhsal problemleri olan psikolojik tipler de yer almıştır.

Kamuran Şerif hikâyelerinde mekânları gerçekçi yönüyle ve o günün şartlarına uygun olarak yansıtmıştır. Hikâyelerin büyük bir kısmında mekân İstanbul'dur. Bir hikâyede ("Kabîl-i Nakilhane Derken Nakilhane") Anadolu, bir hikâyede de ("Acaba Kimin Karnında") kahramanın yaptığı yolculuklar sebebiyle başka şehirler ve ülkeler ad olarak geçmektedir. Hikâyelerde olaylar ve kişilerin buluşması, konuşması genelde ev, köşk, dükkân, hastane, dans, sinema ve tiyatro salonu gibi kapalı mekânlarda gerçekleşir. Bazı hikâyelerde insanların karşılaştıkları, konuştukları cadde, sokak, bahçe gibi açık mekânlara da yer verilmiştir. Zaman unsuru açısından bakıldığında ise hikâyelerde olaylar meydana geldiği vaka zamanı içinde sunulmuş, olayların sırası, süresi bu zaman dilimi içinde düzenlenmiştir. Bazı hikâyelerde ise hikâye kişilerin yaşadıkları geriye dönüşlerle vaka zamanı genişletilerek aktarılmıştır.

Konu ve tema yönünden bakıldığında ise hikâyelerde sosyal temaların ve toplumsal meselelerin ağırlıkta olduğu ferdi konuların da her seferinde sosyal meselelerle ilişkilendirilerek işlendiği saptanmıştır. Bu bakımdan yazarın bireyselliği toplumsallıkla birlikte düşünüldüğünü ve yer verdiği karakterlere fert olmanın ötesinde sosyal bir sorumluluk da yüklediğini göstermektedir. Hikâyelerde toplumsal bozukluklar ve ahlaki çöküş etrafında yozlaşma, aile, evlilik, talihsizlik, hastalık, zenginlik, şöhret budalalığı, maddiyat arzusu, yalan, sahtekârlık, görgüsüzlük, ruhsal bozukluklar gibi konu ve temalar öne çıkar. Yazar her ne kadar mizahi bir üslupla hikâyelerini yazmış olsa da işlediği konu ve temalar üzerinden Türk toplumuna keskin bir eleştiri getirir. Özellikle fertlerin içinde bulunduğu çıkmazı gözler önüne serer.

Hikâyeler dil, anlatım ve üslup yönünden incelendiğinde öncelikle dil kullanımı açısından hikâyelerde devrin dil anlayışına uygun olarak sade, süsüz ve yapmacıksız bir dilin tercih edildiği söylenebilir. Sözcük seçiminde Arapça-Farsça sözcükler, tamlamalar yer alsada Türkçe sözcükler daha fazla tercih edilmiştir. Betimlemelere çok az yer verilen hikâyelerde karşılıklı diyaloglar ön plandadır. Hikâyelerdeki aksiyon, ilerleme, kompozisyon ve bütünlük kişilerin konuşmalarıyla sağlanmıştır. Anlatımda mizahi üslubu tercih eden yazar, sadece güldürmeyi, eğlendirmeyi amaçlamaz. Her hikâyesinde mutlaka eleştiri, alay, yergi, küçümseme, düşündürme, öğretme ve sezdirme öğelerinden birine yer vererek okuru bilinçlendirmeye çalışır. Kişi, olay ve durum mizahının ağırlıkta olduğu hikâyelerde cehalet, sahtekârlık, yalancılık, yozlaşma, budalalık, zenginlik ve insan ilişkileri güldürü yoluyla anlatılır.

Özetlenecek olursa Kamuran Şerif'in *Yeni Kalem*'deki hikâyeleri teknik ve edebî yönden eksiklikleri olmasına rağmen bireysel ve toplumsal anlamda hayata dair birçok önemli meseleye değinmesi, insanı bütün gerçekliğiyle ele alması ve bir bilinçlendirme kaygısı taşıması açısından önemlidir. Aynı zamanda devrinin sosyokültürel atmosferini ve ortamını okura sunan yazarın geçmişin genel görünümü, kişilerin ve toplumun yozlaşan yönünü yansıttığı söylenebilir.

3. 2. Tiyatro Metinleri Üzerine Değerlendirmeler

Yeni Kalem dergisinde güldürü/komedi tarzında on bir tiyatro metni yayımlanmış, bu metinlerden üç tanesi Kamuran Şerif'in kaleminden çıkmıştır.³ Yazar, tiyatrolarını

³ Gündoğan (2014: 69-70), *Yeni Kalem* hakkında hazırladığı yüksek lisans tezinde dergide çıkan diğer tiyatro metinleriyle birlikte Kamuran Şerif'in tiyatrolarını mizah yazısı olarak adlandırmış ve "mizah yazıları" başlığı altında değerlendirmiştir. Buna karşılık Gündoğan'dan önce yüksek lisans çalışmalarında *Yeni Kalem* dergisine değinen Güntekin (2010: 140-142), aynı metinleri "komedi yazıları" başlığı altında incelerken Karabulut (1999: 44-51) bu metinlerden ikisini ("Böyle Kaynana Dostlar Başına", "Aman Pot Kıрма") "tiyatro" birini de ("Adam Çekiştirmek")

komedi/güldürü tarzında kaleme almış olup iki veya üç kişi arasında geçen ilginç ve komik durumlara değinmiştir. Günlük hayatın içinde devrin insanının kişisel menfaatlerinin, aile, karı-koca ilişkilerinin, dedikodunun, batıl inançların ve yalan söylemenin üzerinde durulduğu bu metinlerde mizahi bir üslupla toplum hayatındaki yozlaşma ve çözümler gözler önüne serilmiştir. İnsanların tutum ve davranışları tenkit edilmiştir. Kurgu açısından oldukça basit bir tekniği olan tiyatrolarda dil oldukça sade ve dönemin günlük (konuşma) diline yakındır.

Tek perdelik bir tiyatro metni olan ve “Facia” alt başlığıyla yayımlanan “Adam Çekiştirmek”te, bir kadın ve bir erkek arasında geçen konuşmalarda kadınların mı yoksa erkeklerin mi dedikoducu oldukları sorgulanmıştır. İronik ve mizahi bir anlatımın hâkim olduğu metinde, kadın karşısındaki adama iddialı bir şekilde erkeklerin bir araya geldiklerinde birbirini çekiştirdiklerinden ve oldukça dedikoducu olduklarından bahseder. Erkek ise konuyu uzatmak istemediği için kadına “bilmem, öyle zahir” şeklinde cevaplar verir. Karşısındaki erkekte dedikodu hususunda arzu ettiği cevapları alamayan kadın konuyu fark etmeden kadınlara getirir. İstemedi de olsa tanıdığı, hatta içlerinde çok samimi olduğu Leyla, Canan, Perihan, Nazan, Süheyla, Bedia adındaki kızların nasıl dedikoducu olduklarını anlatır. Erkek ise bu anlatılanlara şaşırması gibi yapar ve karşısındakini alaya alarak her şeyi itiraf etmesini sağlar. Oyunun sonunda ise kız bütün anlattıklarından sonra birden karşısındaki erkeğe “Fakat herhalde insan çekiştirmek siz erkeklere vergi.. Her nedense bir araya gelince birbirinizi çekiştirmeden yapamıyorsunuz, vesselam!” (Kamuran Şerif, 1928: 7) diyerek komik bir duruma düşer. Bu oyun metninde yazar, bir genç kızın ağzından kadınların ne kadar dedikoducu olduklarını gözler önüne sermiştir. Aynı zamanda kadınların kendi kusurlarını karşı cinse (erkeklere) yükleyip bu kusurlarını örtmeye çalıştıklarını vurgulayarak tutum ve davranışlarını eleştirmiştir.

“Böyle Kaynana Dostlar Başına” adını taşıyan tiyatro metni ise iki perde ve dört meclisten oluşmaktadır. Eserde mizahi bir anlatımla kayınvalide, gelin ve damat arasında geçen konuşmalar etrafında kişisel menfaatler ve batıl inançlar üzerinde durulmuştur. Fal baktırmaya oldukça meraklı olan kayınvalide falcıdan damadından on gün sonra kendisinin de öleceği bilgisini alır. Yaklaşık on kez fala baktırıp falcı kadından aynı şeyleri duyunca damadına ayrı bir ihtimam ve ilgi göstermeye başlar. Ondan her hafta idrar örneği vermesini ve bunu üç ayda bir yine isteyeceğini söyler. Ayrıca her ay bir hekime görünmesini, parasını da kendisinin vereceğini belirtir. Kızı, kocasının sıhhatiyle kendisinden daha çok ilgilendiğini söyleyince annesi böyle davranmasının sebebini itiraf eder. Fal baktırdığını ve falcı kadının damadından on gün sonra kendisinin öleceğini söylediğini belirtir (Kamuran Şerif, 1928: 14-15). Böylelikle metnin sonunda bütün davranışlarına altında yatan neden ortaya çıkarılmış olur. Kamuran Şerif, bu tiyatro metninde aile ilişkileri etrafında insanların kişisel menfaatleri için neler yapabileceklerini ve toplum hayatında fertlerin batıl inançlara olan eğilimini ele almıştır. Böylece fertlerin bencilliğini ve yozlaşan yönünü ortaya koymuştur.

“Aman Pot Kırma” ise komedi alt başlığında sunulmuş, bir perdeden ve iki meclisten oluşan bir metindir. Metinde birisi oldukça kurnaz ve yalancı diğeri ise kendi halinde bir kalem efendisi iki arkadaşın konuşmalarına yer verilmiştir. Eserde özellikle bireysel yozlaşma etrafında

---

“fıkra” başlığı altında göstermiştir. Dolayısıyla makalede bu metinler hem içerikte belirtildiği gibi bir veya birkaç perdelik şeklinde düzenlenmelerinden hem de önceki çalışmalarda kabullerden hareketle tiyatro adı/türü altında incelenmiştir.

zenginlik, maddiyat ve güç budalası bir adamın hayata bakışı, arkadaşına yönelik saygısız, ciddiyetsiz tutum ve davranışları sergilenmiştir. Nuri Nejad adındaki kurnaz ve sahtekâr adam hayatını bir yalan üzerine kurmuş, karısı başta olmak üzere çevresindeki insanları kandırarak yolunu bulmuştur. Evliliğini de bu şekilde yalan ve sahtekârlık üzerine kurarak yükünü tutmuştur.

Oyunda Nuri Nejad, yıllar sonra bir öğle vakti sokakta çocukluk arkadaşı Halid'e tesadüf eder. Öğle yemeği için evine giden Nejad, arkadaşını da yemeğe davet eder. Eve geçince çok zengin olan eşinin yanında eski günlerden bahsetmemesini ve kendisine Nuri diye hitap etmemesini Nejad diye seslenmesini tembihler. Arkadaşı bunun ne demek olduğunu sorgulayınca Nuri Nejad “-Ne yaparsın be Halidciğim. Nuri manasız bir isim. Bu zamanda zengin bir kız tutup da Nuri isminde bir adama varır mı ya.. Onun için ismimim kuyruğuna bir Nejad taktım. Şimdi bana Nejad diyorlar” (Kamuran Şerif, 1928: 3) diyerek cevap verir. Ayrıca eşine onu kalemde kâtip olarak değil, “muktedir maden mühendislerinden” biri olarak tanıtaacağını söyler. Arkadaşı annesini sorunca da Nejad karısına annesinin damadıyla mezarda olduğu yalanını söylediğini, annesinin Çarşamba'da eski evlerinde yaşadığını belirtir. Karısına İspanya'da yaşayan zengin amcası olduğu ve kendisinin sekiz sene Almanya'da bir üniversitede iktisat tahsili gördüğü tarzında yalanlar söylediğini itiraf eder. Karısının kendisini kibar düşkününü bildiğini bu nedenle eski günlerle ilgili yanında pot kırmamasını tembihler. Nuri Nejad tembih konusunda sürekli arkadaşını uyarıp yalanlarını ezberleyip ezberlemediğini kontrol edince Halid, yemeğe kalmaktan vazgeçer ve karnını her gün gittiği Arnavut'ta doyuracağını söyler.

Kamuran Şerif bu eserinde para/zenginlik düşkününü sahtekâr tipleri ele alarak hem toplum içinde bu tiplerin varlığına dikkati çekmiş hem de bireysel düzeyde yozlaşmanın boyutlarını göstermeye çalışmıştır. İki zıt karakter üzerinden insanların iyi ve kötü hususiyetlerinin oluşumunda başkalarından ziyade bütün sorumluluğun kendilerinde olduğunu ortaya koymuştur.

Özetle Kamuran Şerif, tiyatro metinlerinde konularını günlük yaşamdan seçmiş olup iki ya da üç kişi arasında geçen ilginç ve düşündürücü durumları ele almıştır. Kişiler üzerinden ahlaksızlıktan sahtekârlığa, dedikodudan yalan söylemeye, bencillikten batıl inançlara uzanan birçok meseleye değinmiştir. Kurgusu basit olan bu metinlerde dil oldukça sade olup yazar mizahi ve eleştirel bir anlatımla okurda ilgi uyandırmayı amaçlamıştır.

SONUÇ

Erken cumhuriyet döneminde 6 Ekim 1927-5 Nisan 1928 tarihleri arasında Orhan Seyfi [Orhon] tarafından çıkarılan *Yeni Kalem*, edebî ve sosyal içerikli bir mizah dergisidir. Eski harflerle yayımlanan dergi gerek yayın anlayışı gerekse yer verdiği edebî türlerle edebiyat ve kültür dünyasına kendi ölçüsünde katkıda bulunur. Yenilikleri destekleyen bir anlayışla aktüel konulara yoğunlaşan derginin yazı kadrosunda birçok ünlü isimle birlikte edebiyat çevrelerince fazla tanınmayan yazar ve şairler de yer almıştır. Bu isimlerin biri de sonraki yıllarda tercüme eserleriyle tanınan Kamuran Şerif [Saru]'tir. Yazar, yaşadığı dönemde eski ve yeni harfli edebiyat ve mizah dergilerinde yayımlanan hikâyeleri, tiyatroları, şiir tercümeleri, mensureleri, eleştiri ve inceleme yazılarıyla adını duyurmuştur. Sonraki yıllarda da çeviri eserleriyle dikkati çeken yazarın Türk edebiyatına hatırı sayılır düzeyde katkısından söz edilebilir.

Yeni Kalem dergisinde hikâyeleri ve tiyatro metinleri yayımlanan Kamuran Şerif, mizahi ve eleştirel bir üslupla çağının meselelerine eğilmiş, aile ve insan ilişkileri etrafında toplumsal ve

bireysel çözülmeyi/yozlaşmayı ortaya koymuştur. Bu doğrultuda hikâyelerinde ve tiyatrolarında benzer temaları ve konuları işleyen yazar yozlaşma, ahlaki çözüme, dedikodu, yalancılık, sahtekârlık, evlilik, talihsizlik, hastalık, zenginlik, şöhret budalalığı, görgüsüzlük, ruhsal bozukluklar ve batıl inançlar üzerinden metinlerini kurgulamıştır. Basit kurgusu, sade dili, gözleme dayalı bakış açısı ve özne/kahraman anlatıcısı olan metinlerde, kişiler sürdürülen hayatın içinden her grup insan arasından seçilmiştir. Yazar gerçekçi bir tavırla aktüel zamanı, somut mekânları metinlerine taşımış, toplumsal aksaklıkları mizaha dayalı bir anlatımla eğlenceli ve eleştirel bir üslupla dile getirmiştir. Edebî yönden ve teknik açısından eksikleri olsa da bu metinler devrin sürdürülen yaşantısına değinmesi açısından kıymetlidir. Sonsöz olarak denebilir ki Kamuran Şerif, edebiyat tarihinde çeviri faaliyetleriyle/ eserleriyle bilinse de edebiyat ve mizah dergilerinde unutulmuş, azımsanmayacak sayıdaki edebî ürünleriyle ve eleştiri-inceleme yazılarıyla övgüyü hak etmekte ve okurundan ilgi beklemektedir.

KAYNAKÇA

- Bulut, Birol (2010). *Orhan Seyfi Orhon'un Güneş Mecmuası Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzincan.
- Cinser, Feyza (2021). *Edebiyat Hayatına Katkısı Bakımından Aydıncı Dergisi Üzerine Tematik Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Ener Su, Aydan (2017). *1900-1928 Yılları Arası Mizah Gazete ve Dergilerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Gültekin, Sabahattin (2010). *Harb Malûlleri, Yeni Kitap, Yeni Kalem, Irmak ve Yürüyüş Dergilerinin Değerlendirilmesi ve Tahlili Fihristi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Tokat.
- Gündoğan, Burçin Gülçin (2014). *Edebî Yönden Yeni Kalem Dergisinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Afyonkarahisar.
- Karabulut, Ramis (1999). *Orhan Seyfi Orhon'un Mecmuacılığı ve Güneş Mecmuası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sivas.
- Karataş, Turan (2018). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Meriç, Cemil (1992). *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- [Orhon], Orhan Seyfi (1927-1928). *Yeni Kalem*, S. 1-27, İstanbul.
- Önertoy, Olcay (1981). *Tanzimat Döneminde Edebiyat Anlayışı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Sağlam, Esengül (2015). *Papağan Gazetesi İnceleme, Tahlilî Fihrist, Seçme Metinler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- [Saru], Kamuran Şerif (1927). "Hudayinabit", *Yeni Kalem*, S. 1, s. 10.

- [Saru], Kamuran Şerif (1927). “Akıllanmanın Çaresi”, *Yeni Kalem*, S. 2, s. 10.
- [Saru], Kamuran Şerif (1927). “Velinimet”, *Yeni Kalem*, S. 4, s. 6-7.
- [Saru], Kamuran Şerif (1927). “Meşhur Olmak Belası”, *Yeni Kalem*, S. 6, s. 10-11.
- [Saru], Kamuran Şerif (1927). “Zenginlik Bu”, *Yeni Kalem*, S. 7, s. 6-7.
- [Saru], Kamuran Şerif (1927). “Uğurlu Hediye”, *Yeni Kalem*, S. 10, s. 7-8.
- [Saru], Kamuran Şerif (1928). “Çiçek Düşmanı”, *Yeni Kalem*, S. 12, s. 12-13.
- [Saru], Kamuran Şerif (1928). “Adam Çekiştirmek”, *Yeni Kalem*, S. 13, s. 7,
- [Saru], Kamuran Şerif (1928). “Böyle Kaynana Dostlar Başına”, *Yeni Kalem*, S. 15, s. 14-15.
- [Saru], Kamuran Şerif (1928). “Aman Pot Kırma”, *Yeni Kalem*, S. 16, s. 3-4.
- [Saru], Kamuran Şerif (1928). “Kabîl-i Nakilhane Derken Nakilhane”, *Yeni Kalem*, S. 17, s. 3-4.
- [Saru], Kamuran Şerif (1928). “Acaba Kimin Karnında”, *Yeni Kalem*, S. 19, s. 3-4.
- [Saru], Kamuran Şerif (1928). “Namus Meselesi”, *Yeni Kalem*, S. 20, s. 3-4.
- [Saru], Kamuran Şerif (1928). “Ohhh!”, *Yeni Kalem*, S. 21, s. 4-5.
- [Saru], Kamuran Şerif (1928). “Ne Sırdır Ne Hikmettir”, *Yeni Kalem*, S. 22, s. 10-11.
- [Saru], Kamuran Şerif (1928). “Rehin”, *Yeni Kalem*, S. 23, s. 4-5.
- [Saru], Kamuran Şerif (1928). “Müzayaka”, *Yeni Kalem*, S. 25, s. 12-13.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.